

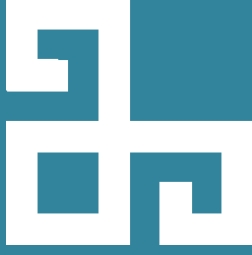
КЫРГЫЗ-ТҮРК “МАНАС”
УНИВЕРСИТЕТИ
KIRGIZISTAN -TÜRKİYE
MANAS ÜNİVERSİTESİ

MANAS Journal of
Social Studies

MANAS Sosyal
Araştırmalar Dergisi

e-ISSN/ISSN 1694-7215

MANAS Journal of Social Studies

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

<http://journals.manas.edu.kg>

2019

8

1

Yıl/Year

Cilt/Volume

Sayı/Issue

Yazar/Author	Başlık / Title	Sayfa/Page
	EĞİTİM	
Ahmet Yamaç	Dijital Okuma ve Yazma Uygulamalarının İlkokul Düzeyinde Kullanımına Yönelik Sınıf Öğretmeni Adaylarının Algıları <i>Prospective Classroom Teachers' Perceptions of Using Digital Reading and Writing Practices at The Primary School Level</i>	1-25
Erol Koçoğlu Şule Egüz	Türkiye'de, Sosyal Bilgiler Eğitime İlişkin Alan Eğitimcilerinin Sorunsal Tespitleri <i>Detecting Problems of Field Educators in Turkey Related to Social Studies Education</i>	26-37
Erol Sözen	Lisans Öğrencilerinin Lisans Eğitiminde Aldıkları Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Görüşleri <i>The Opinions of Undergraduate Students During The Undergraduate Education on Geography Content Lectures</i>	38-53
Hilmi Demirkaya Hamide Karacan	Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafya Görsellerine İlişkin Öğrenci Görüşleri <i>Students' Views on Geographical Visuals in Social Studies Textbooks</i>	54-87
Latife Kabaklı Çimen	Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Rol Model Tercihleri <i>Role Model Preferences of Faculty of Education Students</i>	88-110
Tekin Çelikkaya Tercan Yıldırım Mutlu Kürümlüoğlu	Öğrenciler ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Programdaki Becerilere İlişkin Beceri Hiyerarşileri, Gerekçeleri ve Önerileri <i>Ability Hierarchies, Reasons and Recommendations of Students and Social Studies Teachers Regarding Ability in Social Studies Curriculum</i>	111-132

GÜZEL SANATLAR		
Çağatay Akengin Zuhul Başbuğ	Temel Sanat Eğitiminde Buluş Yoluyla Öğretim Yaklaşımının Önemi <i>Importance of Teaching Approach through Invention in Basic Art Education</i>	133-143
Derya Uzun Aydın	Türk Heykelinde Mitolojik Yaklaşımlar <i>Mythological Approaches in Turkish Sculpture</i>	144-156
Özcan Özkarakoç	Türk Kültür Coğrafyasının Ortak Değeri Nasreddin Hoca'nın Bazı Heykelleri Üzerine Değerlendirmeler <i>The Evaluations about some Statues of Nasreddin Hodja Who is The Common Value of Turkish Cultural Geography</i>	157-175
Özlem Onuk	Dünyanın En Eski Çalgıları: Taş Devri Flütleri <i>The Oldest Instruments of The Earth: Stone Age Flutes</i>	176-184
Yücel Yazgın	Kuzey Kıbrıs'ta Kadın Ressamların Resimlerinde Kadın İmgesi <i>Women Image in Northern Cypriot Women Artists' Paintings</i>	185-200
Zuhul Başbuğ	Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun İki Eserinde Bulunan Türk Kültürü İmgeleri <i>Turkish Culture Imagines in Two Works of Bedri Rahmi Eyüboğlu</i>	201-208
İKTİSAT		
Seçil Şenel Uzunkeya Hasan Dinçer Serhat Yüksel	A Historical Analysis of The Economic Development of The USA (1947-2017) <i>ABD'nin Ekonomik Gelişmesinin Tarihsel Bir Analizi (1947-2017)</i>	209-222
İŞLETME – YÖNETİM VE ORGANİZASYON		
Alptekin Ulutaş Çağatay Karaköy	CRITIC ve ROV Yöntemleri ile Bir Kargo Firmasının 2011-2017 Yılları Sırasındaki Performansının Analiz Edilmesi <i>Analyzing The Performance of a Cargo Company during 2011-2017 Years by CRITIC and ROV Methods</i>	223-230
Ayşe Gökçen Kapsuz	İş Hayatında Duygusal Zekâ Perspektifinden Örgütsel Sosyalleşme Süreci <i>The Process of Organizational Socialization from The Perspective of Emotional Intelligence in Business Life</i>	231-245
Ece Zeybek Yılmaz Ayhan Bayram	Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Etiksel İfşa Arasındaki İlişkinin İncelenmesi <i>The Research of The Relationship between Organizational Citizens Behavior and Whistleblowing in Health Workers</i>	246-267
Emin Yürekli	Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Yargı Kullanımında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımına Etkileri <i>The Effect of Using Professional Judgment on Fair Value Accounting</i>	268-283

Mehmet Kuruşcu Özlem Yenilmez	Duygusal Zeka ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi <i>The Relationship between Emotional Intelligence and Organizational Citizenship Behavior</i>	284-307
Mustafa Savcı	Değer Yaratmayan Faaliyetlerin Azaltılmasında Kaizen Maliyetleme Sisteminin Etkisi <i>The Effect of Kaizen Costing System on Reduction of The Non-Value Activities</i>	308-325
Nurullah Umarusman	Using Global Criterion Method to Define Priorities in Lexicographic Goal Programming and an Application for Optimal System Design <i>Öncelikli Hedef Programlamada Önceliklerin Belirlenmesinde Global Kriter Yöntem Kullanımı ve Optimal Sistem Tasarımı İçin Bir Uygulama</i>	326-341
Oğuzhan Ece	Bankalarda Coğrafi Çeşitlenmenin Risk, Likidite ve Finansal Performans Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye'deki Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama <i>Evaluation of Effects on Risk, Liquidity and Financial Performance of Geographical Diversification in Banks: An Application on Deposit Banks in Turkey</i>	342-366
Zübeyir Bağcı Türkmen Taşer Akbaş	Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Araştırma <i>A Research on Relationship Between Emotional Labor and Job Satisfaction</i>	367-379
MEDYA VE İLETİŞİM		
Osman Çalışkan	Siyasal Reklamlarda Görsel Argümantasyon <i>Visual Argumentation in Political Advertisements</i>	380-396
Şule Karadağ Serife Didem Kaya	The Effects of Personality Traits on Willingness to Communicate: A Study on University Students <i>Üniversite Öğrencilerinin Kişilik Özelliklerinin İletişime Gönüllülüğe Etkisi Üzerine Bir Çalışma</i>	397-410
Uğur Ünal	Internationalization Policies of Turkey's Higher Education Area A Research on Turkey Graduates <i>Türkiye'nin Yükseköğretimde Uluslararasılaşma Politikası Türkiye Mezunları Üzerine Bir Araştırma</i>	411-430
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ		
Ahmet Akman	Tanzimat Sonrası Osmanlı Usûl Hukukundaki Gelişmeler <i>Developments in The Ottoman Procedural Law after Tanzimat Period</i>	431-450
Bahar Özsoy	Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler <i>Political and Economic Relations among Turkish Republics in The Context Of Issue of Caspian Sea</i>	451-468
Baran Barış Aras	Kentsel Sürdürülebilirlik Kapsamında Yeşil Çatı Uygulamaları <i>Green Roof Practices in The Context of Urban Sustainability</i>	469-504

Merve Kaya Emirhan Kaya	Türkiye'nin 2000'li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri <i>Turkey's Relations with The Gulf Cooperation Council (GCC) Countries in The 2000's</i>	505-520
SOSYOLOJİ		
Güney Nair	Kentsel Yaşamın Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Işığında Yeniden İnşası ve Anadolu'dan Bir Örnek: Sivas Belediyesi'nin Akıllı Kent Uygulamaları <i>The Reconstruction of Urban Life in Light of Information and Communication Technologies and an Example from Anatolia, Turkey: Smart City Applications of Sivas Municipality</i>	521-540
SPOR BİLİMLERİ		
Mücahit Fişne Sait Bardakçı	Taraftarların Bakış Açısıyla Türk Futbolunda Yabancı Oyuncu Sınırlamasına Yönelik Bir Araştırma <i>A Research on Foreign Player Limitation in The Turkish Football with The Overview of The Fans</i>	541-565
Ökkeş Alpaslan Gençay Yunus Gür Selçuk Gençay Ercan Gür Hüseyin Nasip Özaltaş Ertuğrul Gençay	Liseli Gençlerde Geleneksel Türk Sporlarının Farkındalığının İncelenmesi <i>Study of Traditional Turkish Sports Awareness among High School Youth</i>	566-575
Özden Tepeköylü Öztürk Mümine Soytürk	Sporcu Algılarına Göre Antrenör İletişim Becerileri <i>Coach Communication Skills According to Athletes' Perceptions</i>	576-583
TARİH		
Кубатбек Табалдиев Күнболот Акматов	Мавзолей Көк-Таш (Көк-Таш) (результаты археологических раскопок 2017 года) <i>The Mausoleum Kyok-Tash (Kök-Tash) (The Results of the 2017 Archaeological Excavations)</i>	584-611
TURİZM		
Alper Kurnaz	Üniversite Seçimini Etkileyen Faktörler: Aşçılık Ve Gastronomi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma <i>Factors Affecting the Election of the University: A Study on Cookery and Gastronomy Students</i>	612-627
Çetin Akkuş	Restoran Atmosferi Algısının Sosyal Medya Paylaşımlarına Etkisi: Bir Temalı Restoran Örneği <i>The Impact of Perceived Restaurant Atmosphere on Social Media Sharing: A Theme Restaurant Sample</i>	628-642
Halime Gökteaş Kulualp Ömer Sarı	Destekleme Davranışı ve Sosyal Değişim Teorisi Kapsamında Kırsal Turizmin Etkilerinin Değerlendirilmesi <i>Assessment of The Effects of Rural Tourism under The Supporting Behavior and Social Change Theory</i>	643-666
Lütfi Atay Pınar Yalçınkaya Filiz Bahar	İstanbul'daki Akıllı Otel Uygulamalarının Değerlendirilmesi <i>The Evaluation of Smart Hotel Applications in Istanbul</i>	667-678

Özgür Davras Abdullah Uslu	Destinasyon Seçimini Belirleyen Faktörlerin Destinasyon Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Fethiye’de İngiliz Turistler Üzerinde Bir Araştırma <i>Effect on Destination Satisfaction of The Destination Selection Factors: A Research On English Tourists in Fethiye</i>	679-696
Selçuk Korucuk Hakan Akyurt Eray Turpcu	Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Entropi Yöntemi İle Ölçülmesi: Giresun İlindeki Üç Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma <i>Measuring Service Quality in Hotel Managements by Entropy Method: A Research on Three Star Hotels in Giresun Province</i>	697-709

Kyrgyz-Turkish Manas University
Scientific Publication Office

MANAS Journal of Social Studies, MJSS
MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi

Uluslararası Hakemli Bilimsel Dergi / Quarterly Publishing Refereed International Scientific Journal

e-ISSN/ISSN: 1694-7215

Year: 2019

Volume: 8

Issue: 1

SAHİBİ Kyrgyz-Turkish Manas University
OWNERS Prof. Dr. Sebahattin Balcı
Prof. Dr. Asılbek Kulmırzayev

BAŞ EDİTÖR Assoc. Prof. Dr. Hasan Gül
EDITOR-in-CHIEF Ondokuz Mayıs University

EDİTÖR YARDIMCISI Assoc. Prof. Dr. Cengiz Buyar
ASSOCIATE EDITOR Kyrgyz-Turkish Manas University

ALAN EDİTÖRLERİ Prof. Dr. Rüştü Yeşil
FIELD EDITORS Prof. Dr. Fatih Başbuğ
Assoc. Prof. Dr. Barış Erdem
Assoc. Prof. Dr. Bilal Demirhan
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Bıyıklı
Assist. Prof. Dr. Emin Yürekli
Assist. Prof. Dr. Seyil Najimudinova
Ahi Evran University
Akdeniz University
Balıkesir University
Ondokuz Mayıs University
Dumlupınar University
Pamukkale University
Kyrgyz-Turkish Manas University

YAYIN KURULU Assoc. Prof. Dr. Hasan Gül (Başkan)
EDITORIAL BOARD Prof. Dr. Orhan Kemal Tavukçu
Assoc. Prof. Dr. Muhittin Düzenli
Assist. Prof. Dr. Cunus Ganiev
Assist. Prof. Dr. Uğur Ünal
Kyrgyz-Turkish Manas University
Recep Tayyip Erdogan University
Ondokuz Mayıs University
Kyrgyz-Turkish Manas University
Kyrgyz-Turkish Manas University

REDAKSİYON/ **Türkçe:**
REDAKTION Fatih Çelik
Bilal Bağlan
Memet Saldıran

Kırgızca:
Rayhan Taştemirova
Saatkan Narkulova

İngilizce:
İrfan Arık

Rusça:
Svetlana Parmanasova

TEKNİK DESTEK/ Baktığül Ermatova
TECHNICAL ASSISTANTS Jumagul Nurakun Kızı
Şuhrat Daulyatov

SAYI HAKEMLERİ
ISSUE REVIEWERS

Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya
Prof. Dr. Alev Çakmakoglu Kuru
Prof. Dr. Başaran Gençdoğan
Prof. Dr. Celalettin Serinkan
Prof. Dr. Kürşad Yılmaz
Prof. Dr. Mehmet Alagöz
Prof. Dr. Mehmet Aydın
Prof. Dr. Mehmet Türkmən
Prof. Dr. Mustafa Bulat
Prof. Dr. Nihan Yağışan
Prof. Dr. Remzi Duran
Prof. Dr. Salahaddin Bekki
Prof. Dr. Selçuk Kendirli
Prof. Dr. Sibel Paşaoğlu
Prof. Dr. Süleyman Uyar
Prof. Dr. Vedat Ceyhun Uygur
Prof. Dr. Vefa Taşdelen
Doç. Dr. Aslı Yurtdigül
Doç. Dr. Attila Döl
Doç. Dr. Aydanur Gacaner Atış
Doç. Dr. Burhanettin Zengin
Doç. Dr. Cavit Yavuz
Doç. Dr. Çağrı Öztürk Demirbaş
Doç. Dr. Fehmi Çalık
Doç. Dr. Hakan Akdağ
Doç. Dr. Hakan Dündar
Doç. Dr. Hasan Gül
Doç. Dr. Hasan Yılmaz
Doç. Dr. Fatih Türkmən
Doç. Dr. Mirzat Rakımbek Uulu
Doç. Dr. Murat Gökalp
Doç. Dr. Muratbek Kocobekov
Doç. Dr. Mustafa Türkyılmaz
Doç. Dr. Nevzat Tetik
Doç. Dr. Selahattin Avşaroğlu
Doç. Dr. Semih Büyükkol
Doç. Dr. Serdar Geri
Doç. Dr. Tekin Çelikkaya
Doç. Dr. Ozan Sever
Doç. Dr. Ömer Faruk Sönmez
Doç. Dr. Tuncer Özdil
Doç. Dr. Türker Şimşek
Doç. Dr. Vedat Aktepe
Doç. Dr. Yusuf Yurtdigül
Doç. Dr. Zafer Tangülü
Dr. Öğr. Üyesi Aliye Akın
Dr. Öğr. Üyesi Aydoğan Aydoğdu
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan Gökdeniz

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Gökçen Kapusuz
Dr. Öğr. Üyesi Aziz Öztürk
Dr. Öğr. Üyesi Bilal Solak
Dr. Öğr. Üyesi Cahit Aytekin
Dr. Öğr. Üyesi Cemal İnce
Dr. Öğr. Üyesi Çetin Akkuş
Dr. Öğr. Üyesi Emin Yürekli
Dr. Öğr. Üyesi Ercüment Erdoğan
Dr. Öğr. Üyesi Erdoğan Akman
Dr. Öğr. Üyesi Erkan Akgöz
Dr. Öğr. Üyesi Erol Koçoğlu
Dr. Öğr. Üyesi Evrim Erol
Dr. Öğr. Üyesi Gökçe Yoğurtçu
Dr. Öğr. Üyesi Gülseren Yurcu
Dr. Öğr. Üyesi Hakan Özçelik
Dr. Öğr. Üyesi Halit Aşlar
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Çiftçi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Demir
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Kutbay
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Pamukçu
Dr. Öğr. Üyesi Junus Ganiev
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Yıldız
Dr. Öğr. Üyesi Kanışay Muktarova
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Güllü
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kanak
Dr. Öğr. Üyesi Mine Çeliköz
Dr. Öğr. Üyesi Murat Bürkan Serbest
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk İslim
Dr. Öğr. Üyesi Özcan Özkarakoç
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Davras
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Özbek
Dr. Öğr. Üyesi Sabriye Çelik Uğuz
Dr. Öğr. Üyesi Serdal Baltacı
Dr. Öğr. Üyesi Serpil Kır
Dr. Öğr. Üyesi Seyil Najimudinova
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Gönülateş
Dr. Öğr. Üyesi Türker Elitaş
Dr. Öğr. Üyesi Uğur Başarmak
Dr. Öğr. Üyesi Ümit Hunutlu
Dr. Öğr. Üyesi Yiğit Anıl Güzelipek
Dr. Öğr. Üyesi Zamira Öskönbayeva
Dr. Öğr. Üyesi Zeynel Hayran
Dr. Öğr. Üyesi Zuhra Altımışova
Dr. Öğr. Gör. Alper Kurnaz
Dr. Öğr. Gör. Hande Akyurt Kurnaz
Dr. Öğr. Gör. Niyazi Ayhan
Dr. Meerim Artışeva
Dr. Abdiraşit Babataev

MANAS Journal of Social Studies (MJSS)

ABSTRACTING & INDEXING

SOBIAD, Sosyal Bilimler Atf Dizini

CiteFactor Academic Scientific Journals

The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences (ERIH PLUS)

Academia Edu

Türk Eğitim Endeksi

Directory of Research Journals Indexing

Araştırmamax Bilimsel Yayın İndeksi

Open Academic Journals Index

İdeal Online

Academic Resource Index

Cosmos IF

Scientific Indexing Services (SIS)

Russian Science Citation Index

MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi / MANAS Journal of Social Studies
Hakem Kurulu / Referee Board

Prof. Dr. Ahmetali Alimbekov
Prof. Dr. Alaaddin Yalçınkaya
Prof. Dr. Ali Abishev
Prof. Dr. Alisher Rasulov
Prof. Dr. Avdhesh Jha
Prof. Dr. Aydın Sarı
Prof. Dr. Aylin Görgün Baran
Prof. Dr. Başaran Gençdoğan
Prof. Dr. Belkıs Özkara
Prof. Dr. Bulat Kumekov
Prof. Dr. Burhanuddin. B. Siddiqui
Prof. Dr. Cahit Aytekin
Prof. Dr. Cahit Kelekeçi
Prof. Dr. Celaleddin Serinkan
Prof. Dr. Ceyhun Vedat Uygur
Prof. Dr. Coşkun Arslan
Prof. Dr. Ercan Oktay
Prof. Dr. Erdal Hamarta
Prof. Dr. Fahri Unan
Prof. Dr. Fatih Başbuğ
Prof. Dr. Fatma Arpacı
Prof. Dr. Fuat Sekmen
Prof. Dr. Gani Kaliev
Prof. Dr. Gülden S. Yüksekkaya
Prof. Dr. H. Mehmet Soysaldı
Prof. Dr. H. Mustafa Paksoy
Prof. Dr. Hakan Çetintaş
Prof. Dr. Hakan Sarıtaş
Prof. Dr. Hakan Taş
Prof. Dr. Hamza Çakır
Prof. Dr. Hamza Çeştepe
Prof. Dr. Hayati Beşirli
Prof. Dr. Hüseyin Musmal
Prof. Dr. İbrahim Organ
Prof. Dr. İbrahim Taş
Prof. Dr. İrfan Kalaycı
Prof. Dr. Jignasu Yagnik
Prof. Dr. Joginder Singh
Prof. Dr. Kemal Kantarcı
Prof. Dr. Kubatbek Tabaldiyev
Prof. Dr. Kurban Ünlüönen
Prof. Dr. Layli Ukubayeva
Prof. Dr. M. Mustafa Çakmaklıoğlu
Prof. Dr. Mahmut Kartal
Prof. Dr. Mehmet Alagöz
Prof. Dr. Mehmet Aydın
Prof. Dr. Mehmet Balcılar
Prof. Dr. Mehmet Erdem
Prof. Dr. Mehmet şişman
Prof. Dr. Mehmet Taşdemir
Prof. Dr. Meltem Onay
Prof. Dr. Metin Karadağ
Prof. Dr. Mualla Uydu Yücel
Prof. Dr. Muhammed Karataş
Prof. Dr. Mustafa Alıcı
Prof. Dr. Mustafa Köylü
Prof. Dr. Mustafa Orçan
Prof. Dr. Mustafa Sanal
Prof. Dr. Nadir Çeliköz

Prof. Dr. Nafiz Tok
Prof. Dr. Niyazi Usta
Prof. Dr. Nurbübü Asipova
Prof. Dr. Nuriddin Kayumov
Prof. Dr. Orazali Sabden
Prof. Dr. Orhan Kemal Tavukçu
Prof. Dr. Polina Ananchenkova
Prof. Dr. Rahman Alshanov
Prof. Dr. Recep Kök
Prof. Dr. Rüştü Yeşil
Prof. Dr. Salahaddin Bekki
Prof. Dr. Selçuk Kendirli
Prof. Dr. şenol Çavuş
Prof. Dr. Shakir Ullah
Prof. Dr. Süleyman Barutçu
Prof. Dr. Süleyman Cem şaktanlı
Prof. Dr. Süleyman Uyar
Prof. Dr. Tamer Bolat
Prof. Dr. Tarkan Oktay
Prof. Dr. Tatiana Pyshkina
Prof. Dr. Tohtar Esirkepov
Prof. Dr. Turar Koychuev
Prof. Dr. Vefa Taşdelen
Prof. Dr. Yavuz Demirel
Prof. Dr. Yüksel Öztürk
Prof. Dr. Yusuf Avcı
Prof. Dr. Yusuf Doğan
Prof. Dr. Zamira Derbisheva
Assoc. Prof. Dr. Abdullah Karaçağ
Assoc. Prof. Dr. Adem Göleç
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Naci Çoklar
Assoc. Prof. Dr. Ahmet Oktan
Assoc. Prof. Dr. Ali Can
Assoc. Prof. Dr. Ali Rıza Töngür
Assoc. Prof. Dr. Anarkan Kasımalieva
Assoc. Prof. Dr. Aralym Orazgalıyeva
Assoc. Prof. Dr. Aslı Yurdıgöl
Assoc. Prof. Dr. Attila Dol
Assoc. Prof. Dr. Aydanur Gacener Atış
Assoc. Prof. Dr. Ayhan Gokdeniz
Assoc. Prof. Dr. Aysen Temel Eginli
Assoc. Prof. Dr. Barış Erdem
Assoc. Prof. Dr. Bayram şahin
Assoc. Prof. Dr. Bayram Tay
Assoc. Prof. Dr. Bilal Demirhan
Assoc. Prof. Dr. Bülent Bayraktar
Assoc. Prof. Dr. Bülent Salderay
Assoc. Prof. Dr. Burak Çamurdan
Assoc. Prof. Dr. Canturk Kayahan
Assoc. Prof. Dr. Ceenbek Alımbayev
Assoc. Prof. Dr. Cengiz Buyar
Assoc. Prof. Dr. Cengiz şahin
Assoc. Prof. Dr. Cenk Demirkıran
Assoc. Prof. Dr. Cevit Yavuz
Assoc. Prof. Dr. Dzhiparkul Abdyrakmanova
Assoc. Prof. Dr. Elbeyi Pelit
Assoc. Prof. Dr. Emel M. Kocaman
Assoc. Prof. Dr. Erkan Göksu
Assoc. Prof. Dr. Esra Aytaç Adalı

Assoc. Prof. Dr. Eyyüp Yaraş
Assoc. Prof. Dr. Firdevs S. Çakar
Assoc. Prof. Dr. Güner Özkan
Assoc. Prof. Dr. Hakan Akdağ
Assoc. Prof. Dr. Hakan Dündar
Assoc. Prof. Dr. Hasan Dam
Assoc. Prof. Dr. Hasan Gül
Assoc. Prof. Dr. Hasan Yılmaz
Assoc. Prof. Dr. Hatice Kumcağız
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Çeken
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Çelik
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin Şimşek
Assoc. Prof. Dr. İbrahim Durak
Assoc. Prof. Dr. İdris Nebi Uysal
Assoc. Prof. Dr. İlhan Toksöz
Assoc. Prof. Dr. İrfan Ertuğrul
Assoc. Prof. Dr. Jon Mahoney
Assoc. Prof. Dr. Kadir Karagöz
Assoc. Prof. Dr. Kutay Oktay
Assoc. Prof. Dr. Lutfi Atay
Assoc. Prof. Dr. Mahmut Yardımcıoğlu
Assoc. Prof. Dr. Marjan Petreski
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Demirci
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Erol
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Güneş
Assoc. Prof. Dr. Mehmet İnce
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Korkmaz
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Sait Dilek
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Türkmen
Assoc. Prof. Dr. Metin Aksoy
Assoc. Prof. Dr. Muharrem Eş
Assoc. Prof. Dr. Muhittin Demiray
Assoc. Prof. Dr. Muhittin Düzenli
Assoc. Prof. Dr. Murat Gökalp
Assoc. Prof. Dr. Muratbek Kocobekov
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Akkuş
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Arslan
Assoc. Prof. Dr. Mustafa Uslu
Assoc. Prof. Dr. Necdet Ekinci
Assoc. Prof. Dr. Nuraydın Topçu
Assoc. Prof. Dr. Nurten Sargın
Assoc. Prof. Dr. Oğuz Türkay
Assoc. Prof. Dr. Ömer Akdağ
Assoc. Prof. Dr. Osman Eyüpoğlu
Assoc. Prof. Dr. Ozan Yılmaz
Assoc. Prof. Dr. Özlem Güzel
Assoc. Prof. Dr. Ramazan Göral
Assoc. Prof. Dr. Recep Özkan
Assoc. Prof. Dr. Rıfat Uslu
Assoc. Prof. Dr. Sabahattin Çiftçi
Assoc. Prof. Dr. Selahattin Avşaroğlu
Assoc. Prof. Dr. Selçuk Burak Haşiloğlu
Assoc. Prof. Dr. Semra Akar Şahingöz
Assoc. Prof. Dr. Seyfi Yıldız
Assoc. Prof. Dr. Seymur Ağazade
Assoc. Prof. Dr. Sezen Bozyiğit
Assoc. Prof. Dr. Sibel Mehter Aykın
Assoc. Prof. Dr. Tahmira Sabralieva
Assoc. Prof. Dr. Tamer Eren
Assoc. Prof. Dr. Tuncer Özdil
Assoc. Prof. Dr. Ulviye Aydın
Assoc. Prof. Dr. Yaşar Ayyıldız
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Yavuzer

Assoc. Prof. Dr. Yılmaz Karadeniz
Assoc. Prof. Dr. Yücel Öksüz
Assoc. Prof. Dr. Yunus Emre Gürbüz
Assoc. Prof. Dr. Yusuf Gökalp
Assoc. Prof. Dr. Zafer Tangulu
Assoc. Prof. Dr. Zeliha Traş
Assoc. Prof. Dr. Zübeyir Bağcı
Assist. Prof. Dr. Abdullah Uslu
Assist. Prof. Dr. Ahmet Özdemir
Assist. Prof. Dr. Ahmet Tayfur Akcan
Assist. Prof. Dr. Ahmet Yıkılmış
Assist. Prof. Dr. Alaattin Başoda
Assist. Prof. Dr. Ali Acaray
Assist. Prof. Dr. Ali Yüksek
Assist. Prof. Dr. Aliye Akın
Assist. Prof. Dr. Alpaslan Gazi Aykın
Assist. Prof. Dr. Alpaslan Gözler
Assist. Prof. Dr. Arif Behiç Özcan
Assist. Prof. Dr. Arzu Boy
Assist. Prof. Dr. Arzu Gürdoğan
Assist. Prof. Dr. Aydoğan Aydoğdu
Assist. Prof. Dr. Ayhan Bulut
Assist. Prof. Dr. Ayhan Dever
Assist. Prof. Dr. Aynura Turdaliyeva
Assist. Prof. Dr. Aysun Atagan Çetin
Assist. Prof. Dr. Azamat Maksudunov
Assist. Prof. Dr. Aziz Bostan
Assist. Prof. Dr. Aziz Öztürk
Assist. Prof. Dr. Bahattin Gencal
Assist. Prof. Dr. Bakıt Turdumambetov
Assist. Prof. Dr. Baktıbek Isakov
Assist. Prof. Dr. Bayram Oğuz Aydın
Assist. Prof. Dr. Beste N. Erdem
Assist. Prof. Dr. Betül Batır
Assist. Prof. Dr. Beyhan Aksoy
Assist. Prof. Dr. Bilal Solak
Assist. Prof. Dr. Bülent Arpat
Assist. Prof. Dr. Burulça Süleymanova
Assist. Prof. Dr. Çağatay Başarrı
Assist. Prof. Dr. Cem Barlas Arslan
Assist. Prof. Dr. Cemal İnce
Assist. Prof. Dr. Cemalettin Demireli
Assist. Prof. Dr. Cenk Murat Koçoğlu
Assist. Prof. Dr. Çiğdem Aldan Karademir
Assist. Prof. Dr. Cüneyt Tokmak
Assist. Prof. Dr. Culus Ganiyev
Assist. Prof. Dr. Daimi Koçak
Assist. Prof. Dr. Damira Baygonuşeva
Assist. Prof. Dr. Demet Cansaran
Assist. Prof. Dr. Demokan Demirel
Assist. Prof. Dr. Devlet Alakoç Pırpır
Assist. Prof. Dr. Ebru Oral
Assist. Prof. Dr. Ebubekir Güngör
Assist. Prof. Dr. Ediz Güripek
Assist. Prof. Dr. Ekrem Yaşar Akçay
Assist. Prof. Dr. Emel İştari Işıklı
Assist. Prof. Dr. Emin Arslan
Assist. Prof. Dr. Emin Yürekli
Assist. Prof. Dr. Emre Erbaş
Assist. Prof. Dr. Emre Göktürk
Assist. Prof. Dr. Engin Boztepe
Assist. Prof. Dr. Ensar Ağırman
Assist. Prof. Dr. Eray Alaca

Assist. Prof. Dr. Ercan Aktan
Assist. Prof. Dr. Erdoğan Akman
Assist. Prof. Dr. Erkan Akgöz
Assist. Prof. Dr. Erman Akıllı
Assist. Prof. Dr. Erol Tekin
Assist. Prof. Dr. Evren Şar İşbilen
Assist. Prof. Dr. Eylem Dayı
Assist. Prof. Dr. Fatih Türkmen
Assist. Prof. Dr. Fehmi Çalık
Assist. Prof. Dr. Ferhat Gökçe
Assist. Prof. Dr. Ferihan Polat
Assist. Prof. Dr. Fethi Kayalar
Assist. Prof. Dr. Fevziye Eker
Assist. Prof. Dr. Feyza Gürbüz
Assist. Prof. Dr. Filiz Çelik
Assist. Prof. Dr. Filiz Konuk
Assist. Prof. Dr. G. Afşin Ravanoğlu
Assist. Prof. Dr. Gökçe Yoğurtçu
Assist. Prof. Dr. Göksel Kemal Girgin
Assist. Prof. Dr. Güldener Albayrak
Assist. Prof. Dr. Gülşah Batdal Karaduman
Assist. Prof. Dr. Gülseren Yurcu
Assist. Prof. Dr. Güntekin Şimşek
Assist. Prof. Dr. Hakan Candan
Assist. Prof. Dr. Hakan Kendir
Assist. Prof. Dr. Hakan Özçelik
Assist. Prof. Dr. Hakan Özdemir
Assist. Prof. Dr. Hakan Ünal
Assist. Prof. Dr. Hakkı Bağcı
Assist. Prof. Dr. Halide Gamze İnce Yakar
Assist. Prof. Dr. Halil Adıyaman
Assist. Prof. Dr. Halil Uzun
Assist. Prof. Dr. Halim Sarıcaoğlu
Assist. Prof. Dr. Halit Aşlar
Assist. Prof. Dr. Harun Ceylan
Assist. Prof. Dr. Hasan Alpagu
Assist. Prof. Dr. Hasan Çiftçi
Assist. Prof. Dr. Hasan Demir
Assist. Prof. Dr. Hasan Hüseyin Yıldırım
Assist. Prof. Dr. Hasan Memiş
Assist. Prof. Dr. Hasan Söyler
Assist. Prof. Dr. Hatice Aztimur
Assist. Prof. Dr. Hatice Kübra Özalp
Assist. Prof. Dr. Hüseyin Gürbüz
Assist. Prof. Dr. İbrahim Aksel
Assist. Prof. Dr. İbrahim Ethem Zinderen
Assist. Prof. Dr. İlker Kömürcü
Assist. Prof. Dr. İlkut Elif Kandil Göker
Assist. Prof. Dr. İrem Özteke Kozan
Assist. Prof. Dr. İsa Demirkol
Assist. Prof. Dr. İslam Can
Assist. Prof. Dr. Kadiyan Boobekova
Assist. Prof. Dr. Kamalbek Karymshakov
Assist. Prof. Dr. Kansu Gencer
Assist. Prof. Dr. Kemal Bostan
Assist. Prof. Dr. Kemal Goral
Assist. Prof. Dr. Kübra Önder
Assist. Prof. Dr. Kürşad Sertbaş
Assist. Prof. Dr. Levent Kaya
Assist. Prof. Dr. Lokman Tay
Assist. Prof. Dr. M. Kenan Terzioğlu
Assist. Prof. Dr. M. Metin Türkteş
Assist. Prof. Dr. M. Nur Erdem

Assist. Prof. Dr. Mahabat Bekboeva
Assist. Prof. Dr. Mahmut Erdoğan
Assist. Prof. Dr. Mehmet Ali Alan
Assist. Prof. Dr. Mehmet Aykanat
Assist. Prof. Dr. Mehmet Gül
Assist. Prof. Dr. Mehmet Güllü
Assist. Prof. Dr. Mehmet Kanak
Assist. Prof. Dr. Mehmet Karahan
Assist. Prof. Dr. Mehmet Kıldıroglu
Assist. Prof. Dr. Mehmet Ulutaş
Assist. Prof. Dr. Mevhibe Ay Türkmen
Assist. Prof. Dr. Mine Çeliköz
Assist. Prof. Dr. Muhammet Nurullah Cicioğlu
Assist. Prof. Dr. Muhammet Saygın
Assist. Prof. Dr. Mumune Selen Abbasoğlu
Assist. Prof. Dr. Murat Bürkan Serbest
Assist. Prof. Dr. Murat Pıçak
Assist. Prof. Dr. Murat Seyfi
Assist. Prof. Dr. Murat Yaman
Assist. Prof. Dr. Mursel Ethem
Assist. Prof. Dr. Mustafa Bayhan
Assist. Prof. Dr. Mustafa Mortaş
Assist. Prof. Dr. Nevzat Balıkçioğlu
Assist. Prof. Dr. Nevzat Tetik
Assist. Prof. Dr. Nilüfer Yörük Karakılıç
Assist. Prof. Dr. Nurettin Ayaz
Assist. Prof. Dr. Nurhodja Akbulaev
Assist. Prof. Dr. Nursel Uyaniker
Assist. Prof. Dr. Nurullah Umarusman
Assist. Prof. Dr. Oğuz Taşpınar
Assist. Prof. Dr. Oğuzhan Ece
Assist. Prof. Dr. Oktay Guliyev
Assist. Prof. Dr. Ömer Çakın
Assist. Prof. Dr. Ömer Ersin Kahraman
Assist. Prof. Dr. Ömer Subaşı
Assist. Prof. Dr. Ömer Zafer Güven
Assist. Prof. Dr. Ömür Hakan Kuzu
Assist. Prof. Dr. Osman Arıcan
Assist. Prof. Dr. Osman Kürşad Acar
Assist. Prof. Dr. Ozan Büyükyılmaz
Assist. Prof. Dr. Özcan Özkarakoç
Assist. Prof. Dr. Özer Yılmaz
Assist. Prof. Dr. Özlem Akgüç Çetinkaya
Assist. Prof. Dr. Pınar Özgökbel Bilis
Assist. Prof. Dr. Pravin Ambadas Baviskar
Assist. Prof. Dr. Raziya Abdiyeva
Assist. Prof. Dr. Recep Yılmaz
Assist. Prof. Dr. Roza Abdikulova
Assist. Prof. Dr. S. Banu Yıldız
Assist. Prof. Dr. Şahin Ekber
Assist. Prof. Dr. Salih Gürbüz
Assist. Prof. Dr. Samet Çevik
Assist. Prof. Dr. Seçil Özdemir Metlioğlu
Assist. Prof. Dr. Seda Şahin
Assist. Prof. Dr. Şefik Özdemir
Assist. Prof. Dr. Semra Kıranlı Güngör
Assist. Prof. Dr. Serap Ürüt Kelleci
Assist. Prof. Dr. Serdar Yalçınkaya
Assist. Prof. Dr. Şerife Pekküçükşen
Assist. Prof. Dr. Serkan Şengül
Assist. Prof. Dr. Serkan Taştan
Assist. Prof. Dr. Sevcan Güleç Solak
Assist. Prof. Dr. Seyil Nacimudinova

Assist. Prof. Dr. Sezen Tofur
Assist. Prof. Dr. Sibel Aydemir
Assist. Prof. Dr. Süleyman Ağraş
Assist. Prof. Dr. Süleyman Barbaros Yalçın
Assist. Prof. Dr. Sultan Salur
Assist. Prof. Dr. Taner Çiftçi
Assist. Prof. Dr. Taner Sekmen
Assist. Prof. Dr. Tolga Gök
Assist. Prof. Dr. Türker Elitaş
Assist. Prof. Dr. Türker Şimşek
Assist. Prof. Dr. Ufuk Uğur
Assist. Prof. Dr. Umut Tolga Gümüş
Assist. Prof. Dr. Ünsal Tazegül
Assist. Prof. Dr. Vedat Aktepe
Assist. Prof. Dr. Yaşar Barut
Assist. Prof. Dr. Yaşar Bedirhan
Assist. Prof. Dr. Yasemin Koldere Akın
Assist. Prof. Dr. Yasin Coşkun
Assist. Prof. Dr. Yasin Dönmez
Assist. Prof. Dr. Yiğit Anıl Güzelipek
Assist. Prof. Dr. Yılmaz İrmak
Assist. Prof. Dr. Yusuf Söylemez
Assist. Prof. Dr. Zeki Yüksekbilgili
Assist. Prof. Dr. Zeliha Tekin
Assist. Prof. Dr. Zuhra Altymyshova

Dr. Abdiraşit Babataev
Dr. Adilya Yamaltdinova
Dr. Anura Turdalieva
Dr. Altınbek Coldsöov
Dr. Dastan Aseinov
Dr. Farrukh Rahimov
Dr. Gökhan Kerse
Dr. Gülnar Mirzayeva
Dr. Gulzada Stanaliyeva
Dr. Hasan Yaman
Dr. Kadirbek Sultakeev
Dr. Kanişay Muktarova
Dr. Kemal Göz
Dr. Kerim Tuzcu
Dr. Levent Doyuran
Dr. Lokman Zor
Dr. Mahmut Vural
Dr. Muratali Abdılđaev
Dr. Niyazi Ayhan
Dr. Nuray Mercan
Dr. Pınar Kızılhan
Dr. Regina Camankulova
Dr. Rumeysa Akgün
Dr. Saltanat Kydyralieva
Dr. Taalay Sharshembieva

BILIM DANIŞMA KURULU / EDITORIAL ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU	Ankara University / Turkey
Prof. Dr. Ahmet Cevat ACAR	Turkish Academy of Sciences / Turkey
Prof. Dr. Ahmet TAŐAŐIL	Yeditepe University / Turkey
Prof. Dr. Ali ABISHEV	Kazakh Economics University / Kazakhstan
Prof. Dr. Alisher RASULEV	Institute of Economics / Uzbekistan
Prof. Dr. Anvarbek MOKEEV	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Ceyhun Vedat UYGUR	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Cusup PİRİMBAYEV	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Engin YILDIRIM	T.C. Anayasa Mahkemesi / Turkey
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA	University of South Carolina / USA
Prof. Dr. Erdener KAYNAK	Penn State University / USA
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida / USA
Prof. Dr. Feyzullah EROĞLU	Pamukkale University / Turkey
Prof. Dr. Goudarz SADEGHI	University of Mohaghegh Ardabili / Iran
Prof. Dr. H. Mustafa PAKSOY	Kilis 7 Aralık University / Turkey
Prof. Dr. Hakan ÇETİNTAŐ	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Hakan TAŞ	Marmara University / Turkey
Prof. Dr. Hamza ÇAKIR	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Hasan VERĐİL	İstanbul University / Turkey
Prof. Dr. Joginder SINGH	Centre For Agricultural Reseach / India
Prof. Dr. Kaisyn KHUBİEV	M. V. Lomonosov Moscow State University / Russia
Prof. Dr. K. Makhmad UMAROV	Institute of Economics / Tajikistan
Prof. Dr. Kerim ÖZDEMİR	Balıkesir University / Turkey
Prof. Dr. Kubat TABALDİYEV	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Layli UKUBAYEVA	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Levent ALTINAY	Oxford Brookes University / UK
Prof. Dr. Mehmet AYDIN	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Mehmet BALCILAR	Eastern Mediterranean University / North Cyprus
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM	Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Mehmet ŐİŐMAN	Osman Gazi University / Turkey
Prof. Dr. Meltem ONAY	Dokuz Eylül University / Turkey
Prof. Dr. Muammer YAYLALI	Erzurum Teknical University / Turkey
Prof. Dr. Mustafa KÖYLÜ	Kyrgyz-Turkish Manas University / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Mustafa MIYNAT	Celal Bayar University / Turkey
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL	Virginia Polytechnic Institute / USA
Prof. Dr. Nuriddin KAYUMOV	Tajikistan Academy Of Sciences / Tajikistan
Prof. Dr. Orazaly SABDEN	Institute of Economics / Kazakhstan
Prof. Dr. Polina ANANCHENKOVA	Academy of Labour and Social Relations / Russia
Prof. Dr. Rahman ALSHANOV	Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Selahattin SARI	Beykent University / Turkey
Prof. Dr. Selçuk EMSEN	Atatürk University / Turkey
Prof. Dr. Shakir ULLAH	Stratford University / USA
Prof. Dr. Tatiana PYSHKINA	Academy of Economic Studies of Moldova / Moldova
Prof. Dr. Tohtar ESİRKEPOV	Turan University / Kazakhstan
Prof. Dr. Turar KOYCHUEV	National Academy of Sciences / Kyrgyzstan
Prof. Dr. Yüksel EKİNCİ	Oxford Brookes University / UK

YAZIM KURALLARI

Yazarlar aşağıda belirtilen yazım kurallarına özen göstermelidir:

1. Dergiye makale göndermek için Yazarlar derginin web sayfasında kayıt olması ve UDS kullanarak makale yüklemesi gerekir. Kayıt olma, makale yükleme ve diğer ayrıntılı detaylar dergipark.gov.tr web sayfasında anlatılmıştır.
2. Dergiye gönderilen makalelerden yazar/yazarlar sorumludur.
3. Yazarlar makale gönderirken makale word dosyasına kişisel bilgileri yazmamalıdır. Yazar bilgileri, sisteme kayıt olurken girdiğiniz detayları ve makale yüklerken girdiğiniz alanlardan otomatik alınacaktır. Makale word dosyası içinde Konu Başlığı, Öz, Anahtar kelime, Makale içeriği (Giriş, Araştırma Yöntemi, Bulgular, Tartışmalar, Sonuç) ve Kaynakça listesi eksiksiz girilmelidir.
4. Makalelerin değerlendirme süreci tamamlandığında, son kontrol için yazarlara mail yoluyla dosya gönderildiğinde, Word içinde yazar bilgilerinin ilave edilmesi talep edilecektir.
5. Yazarlar, hakem ve editörlerin görüşlerini öğrenmek için zaman zaman derginin sistemine girip süreci takip etmelidirler. Hakemlerin verdiği düzeltmeleri sistem üzerinden görebildikleri için gerekli düzeltmeleri yapıp makalenin son halini tekrar sisteme yüklemeleri gerekir.
6. Yazılarda sayfa numarası, üst bilgi ve alt bilgi gibi ayrıntılara yer verilmemelidir.
7. Özel bir yazı tipi (font) kullanılması gerektiren makalede, kullanılan yazı tipi de yazıyla birlikte gönderilmelidir.
8. Makale içerisindeki başlıkların her bir kelimesinin sadece ilk harfleri büyük yazılmalı, başka hiçbir biçimlendirmeye yer verilmemelidir.
9. İmlâ ve noktalama açısından makalenin ya da konunun zorunlu kıldığı özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun İmlâ Kılavuzu esas alınmalıdır.
10. Makalelerde Türkçe ve İngilizce Başlık, Öz ve Anahtar Kelimeler ve Kaynakça bulunmalıdır. Aynı kısımları ayrıca sisteme makale yüklerken de girilmesi zorunludur. Özetler 150-250 sözcük uzunluğu olup, makalenin başında yer almalıdır.
Başlıklar numaralandırılmalıdır. Metin içerisinde giriş, teorik temel, metot, bulgular ve sonuç kısmı bulunmalıdır. <http://www.tandf.co.uk/journals/authors/rereabstracts.asp> adresine başvurunuz.
11. Tablolarda başlık üst kısımda ve tablo başlığının ilk harfleri büyük olmalıdır. Şekillerde ise, başlık şeklin altında yer almalıdır ve 10 puntoyla yazılmalıdır. Tablo içi bilgiler ise 10 punto ve tek aralıklı olarak düzenlenmelidir.
12. Kırgızca ve Rusça yazılan makalelerde, mutlaka İngilizce Başlık, Abstract ve Keywords ve References olmalıdır. Ayrıca Kiril alfabesiyle yazılmış kaynakların sonunda, mutlaka kaynakların Latince harflerle verilmelidir. Bu durum, özellikle indeksler ve makalenin taranması için önem arz etmektedir.
13. Makale kaynakçası APA kaynakça gösterme standartlarına uygun olarak girilmelidir. Kaynak gösterme metin içinde (Soyadı, Yıl: No) şeklinde olmalıdır. Her makalenin sonunda mutlaka kaynakça bulunmak zorundadır.
14. Kaynakçada ise; Soyad, Ad. (2015). Xxxx Xxxx Xxxx. Şehir: Yayınevi) şeklinde olmalıdır. Kaynakça, soyada göre alfabetik sıraya göre konmalıdır. Kaynakçada ilk harfler büyük değildir.

Kaynakçada APA:

- Anderson, A. K. (2005). Affective Influences on the Attentional Dynamics Supporting Awareness. Journal of Experimental Psychology: General, 154, 258-281. DOI:10.1037/0096-3445.134.2.258
- Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Ed. Meral Özbek, Kamusal Alan (s. 689-713). İstanbul: Hil.
- Von Ledebur, S.C. (2007). Optimizing Knowledge Transfer by New Employees in Companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

15. Yazılar, Microsoft Word (doc) programında yazılmalı ve sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu	A4 Dikey
Üst Kenar Boşluk	2 cm
Alt Kenar Boşluk	2 cm
Sol Kenar Boşluk	2 cm
Sağ Kenar Boşluk	2 cm
Yazı Tipi	Times News Roman, 1 (tek) aralık
Yazı Tipi Stili	Normal
Başlık	12 punto
Özet	10 punto tek aralık
Kaynakça	10 punto ve tek aralık
Boyutu (dipnot metni)	9
Satır Aralığı	1 (tek) aralık
Tablolar	10 punto ve tek aralık

CORRESPONDENCE ADDRESS

Kyrgyz-Turkish Manas University
Editor in Chief MANAS Journal of Social Studies
56 Chyngyz Aitmatov Prospekt, 720044, Bishkek, Kyrgyz Republic
Web: <http://journals.manas.edu.kg>,
<http://dergipark.gov.tr/mjss>
e-mail: mjss@manas.edu.kg, hasan.gul@manas.edu.kg
Tel: +996(312) 49 27 63, +996 (312) 54 19 42

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Yamaç, A. (2019). "Dijital Okuma ve Yazma Uygulamalarının İlkokul Düzeyinde Kullanımına Yönelik Sınıf Öğretmeni Adaylarının Algıları",

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8 (1): 1-25

Geliş Tarihi / Received Date: 19.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.12.2018

Araştırma Makalesi

DİJİTAL OKUMA VE YAZMA UYGULAMALARININ İLKOKUL DÜZEYİNDE KULLANIMINA YÖNELİK SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ALGILARI

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet YAMAÇ

Erciyes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

ahmetyamac@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8027-5121

Öz

Bu araştırmanın amacı okuma yazma eğitiminde dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin sınıf öğretmenleri adaylarının algılarını keşfetmektir. Araştırmaya kuramsal olarak iki düzeyli yeni okuryazarlık bakış açısı rehberlik etmiştir. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni ile yürütölen bu çalışmada 21 sınıf öğretmenleri adayı ile dijital okuma yazma uygulamaları gerçekteştirilmiş ve uygulama sonunda öğretmen adaylarının görüşleri açık uçlu sorular aracılığıyla yazılı olarak alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular bilgi ve iletişim teknolojilerinin, okuryazarlığın doğası ve öğretimi konusunda bazı değişimlere yol açtığını göstermiştir. Araştırmanın katılımcıları çevrim içi bağlamlarda metin okumanın bazı olumsuz yönleri olsa da okur metin etkileşimlerini artırdığını, çok sayıda kaynak üzerinde çalışabilme imkânı tanıdığını, çok biçimli olduğunu ve öğrencileri motive ettiğini vurgulamışlardır. Katılımcılar çevrim içi içerik oluşturma ve yazmanın çevrim içi araştırma becerilerini geliştirdiğini, işbirliği ve etkileşimi artırdığını, yaratıcılığı geliştirdiğini ve hedef kitleyi genişlettiğini ifade etmişlerdir. Son olarak katılımcılar, okuma yazma eğitiminde teknoloji entegrasyonuna yönelik öğrencilerin dijital becerilerinin düşük seviyede olması, teknolojiye erişimin sınırlı olması ve bazı uygulamaların yabancı dilde olması gibi engellerden bahsetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Çevrim İçi Okuma ve Yazma, Yeni Okuryazarlıklar, Dijital Teknolojiler ve Öğretmen Adayları.

PROSPECTIVE CLASSROOM TEACHERS' PERCEPTIONS OF USING DIGITAL READING AND WRITING PRACTICES AT THE PRIMARY SCHOOL LEVEL

Abstract

The purpose of current study was to explore prospective classroom teachers' perceptions about the use of digital technologies in literacy education. The study was based on the dual-level theory of new literacies. Digital reading and writing practices were conducted with 21 prospective classroom teachers in this study, which is based on the phenomenological research design. At the end of practices, the participants were asked to respond in writing to open-ended questions. Participants' perceptions indicated that information and communication technologies lead to some changes in the nature and teaching of literacy. Prospective teachers reported that although there are some drawbacks of digital reading, it enhances reader-text interactions, allows students simultaneously to work at from a large number of sources, creates multimodality, and motivates students. In terms of the nature of content creation and writing, participants stated that writing in online contexts improves online research skills, increases interaction among students, take learning outside the classroom, and expand the target audience. Finally, participants emphasized that there could be some barriers such as being the low level of students' digital skills, limited access to technology and some practices in a foreign language.

Keywords: Online Reading and Writing, New Literacies, Digital Technologies and Prospective Teachers.

1. GİRİŞ

Okuryazarlığın doğası sürekli ve düzenli bir şekilde değişime uğramaktadır (Leu, Zawilinski, Forzani, & Timbrell, 2015; Leu, Kinzer, Coiro, Castek, & Henry, 2013; Leu, McVerry, O'Byrne, Kiili, & Zawilinski, 2011). Bilgi ve iletişim teknolojileri, demokratikleşme, ekonomik gelişmeler ve kültürel değişimler okuryazarlık biçimlerini etkileyen unsurlardır (Leu, 2000; Leu, Kinzer, Coiro, & Cammack, 2004). Tarihsel olarak okuryazarlık sürekli değişmiştir ancak günümüzde internet ve sosyal uygulamaların okuryazarlık üzerindeki etkisi, geçmiş dönemlerdekinden çok daha radikaldir (Leu, Everett-Cacopardo, Zawilinski, McVerry, & O'Byrne, 2012). Bilgi ve iletişim teknolojileri ile birlikte okuryazarlık, basılı metinleri okuyup yazmadan çevrim içi okuma ve anlam üretmeye doğru kaymaktadır. Çünkü günümüzde basılı materyalleri kullanarak dünya ve toplumla iletişim halinde olmak tam manasıyla okuryazar olmak için yeterli değildir (International Reading Association, 2009). Nitekim yetişkinlerin ve çocukların günlük yaşamda teknoloji kullanım oranları hızla artmaktadır (Rideout, Foehr, & Roberts, 2010; Türkiye İstatistik Kurumu, 2018). Ancak dijital teknolojilerin ve uygulamaların günlük yaşamda olduğu gibi ilkokuldan liseye kadar çeşitli sınıflarda yaygın bir şekilde kullanılmadığı görülmektedir (Hutchison & Reinking, 2011; Yamaç & Öztürk, 2018). Günümüz teknoloji ve iletişim çağında okuryazar olmak için ek beceri, strateji ve eğilimlere ihtiyaç duyulmaktadır (Hutchison & Colwell, 2015; Lankshear & Knobel, 2011). Bu konuda okullara ve öğretmenlere büyük görev düşmektedir. Okullar yalnızca basılı metinlere dayalı okuma yazma eğitimi verdiğinde, çocuklar sadece basılı metinlerde okuma ve yazma ile iletişim kurmaktadır. Oysa okuryazarlıklar giderek dijitalleşmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin okuma ve yazma eğitimine entegrasyonuna yönelik daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu araştırma dijital okuma ve yazma uygulamalarının ilkokul sınıflarında kullanımına yönelik öğretmen adaylarının algılarını ortaya çıkararak yeni okuryazarlıklara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İki Düzeyli Yeni Okuryazarlıklar Kuramı

Bu araştırmaya kuramsal olarak rehberlik eden bakış açısı yeni okuryazarlıktır. Yeni okuryazarlık kuramsal çerçevesi, bilgi ve iletişim teknolojileri çağında okuryazarlık üzerine açıklama getirmeye çalışan çevrim içi araştırma ve anlama (Leu vd., 2011), çevrim içi yazma (Leu, Slomp, Zawilinski, & Corrigan, 2016), okuma ve yazmada çok biçimlilik (Kress, 2003), çoklu okuryazarlık (New London Group, 1996), bilgi ve İletişim teknolojileri okuryazarlığı (International ICT Literacy Panel, 2002) ve yeni bir söylem olarak okuryazarlık (Gee & Handford, 2013) gibi bakış açılarını tek bir çatı altında toplamaya çalışmaktadır. Bu kurama

göre okuryazarlık küçük harflerle okuryazarlık ve Büyük Harflerle Okuryazarlık olmak üzere iki düzeylidir (Leu vd., 2015). Küçük harflerle okuryazarlık daha özel araç ya da yöntemlerin (dijital öyküleme, yazmada blog ya da çevrim içi okuma vb.) okuma yazma eğitiminde etkisini keşfetmeye çalışmaktadır (Forzani & Maykel, 2013). Büyük Harflerle Okuryazarlık ise daha geniş ve kalıcıdır. Büyük Harflerle Okuryazarlık, küçük harflerle okuryazarlık bakış açısını kullanan araştırmalardan elde edilen ortak ve tutarlı bulgulardan faydalanmaktadır. Büyük Harflerle Okuryazarlığın temel ilkeleri şu şekildedir (Leu vd., 2013, s.1158):

1. İnternet, küresel toplum içerisinde öğrenen ve okuryazar olabilmek için günümüz neslinin teknolojisidir.
2. İnternet ve ilgili teknolojiler bunlardan tamamıyla faydalanmak için ek yeni okuryazarlıklar gerektirmektedir.
3. Yeni okuryazarlık sürekli değişim hâlinde olan bir kavramdır.
4. Yeni okuryazarlık çoklu, çok biçimli ve çok yüzlüdür.
5. Eleştirel okuryazarlık yeni okuryazarlık için temeldir.
6. Yeni okuryazarlıkla birlikte stratejik bilginin yeni türleri gereklidir.
7. Yeni sosyal uygulamalar yeni okuryazarlığın temel bir ögesidir.
8. Öğretmenler, rollerinin değişmesi ile beraber okuma yazma eğitiminde daha da önemli bir işleve sahiptirler.

2.2. Okuma ve Yazma Eğitiminde Teknoloji Entegrasyonu

Dijital teknolojileri okuma ve yazma eğitime entegre etmeye yönelik yapılan çeşitli araştırmalarda, tabletlerde okuma öğretimi (Hutchison & Beschorner, 2014; Hutchison, Beschorner, & Schmidt-Crawford, 2012; Larson, 2010; Schugar, Smith, & Schugar, 2013), blogların yazmadaki etkisi (McGrail & Davis, 2011), çok biçimli metin öğretimi (Yamaç & Ulusoy, 2016), wikilerde okuma ve yazma (Andes & Claggett, 2011; Lau, Lui, & Chu, 2017; Pifarré, & Li, 2012) ve çevrim içi araştırma ve anlama (Coiro, Sekeres, Castek, & Guzniczak, 2014) keşfedilmeye çalışılmıştır. Hutchison ve diğerleri (2012) ilkokul dördüncü sınıf öğrencileri ile yaptıkları araştırmada İpadlerin okuma yazma eğitimine entegrasyonunu araştırmışlardır. Araştırmacılar Ibooks, Popplet, Doodle Buddy ve Strip Designer gibi uygulamalar üzerinden öğrencilerin hem dijital okuryazarlık becerilerini hem de geleneksel okuryazarlık becerilerini geliştirebilmişlerdir. Larson (2010) ilkokul ikinci sınıf öğrencileri ile yaptığı çalışmada dijital okuma araçlarının öğrencilerin yeni okuryazarlık becerilerini geliştirdiğini ve okur metin arasındaki bağlantıları genişlettiğini bildirmiştir. McGrail ve Davis (2011) beşinci sınıf öğrencileri ile yaptıkları çalışmada yazma öğretiminde blogların etkisini keşfetmişlerdir. Elde edilen bulgular blogların öğrencilerde

yeni bir hedef kitle anlayışı geliştirdiğini göstermiştir. Yamaç ve Ulusoy (2016) ilkokul üçüncü sınıf öğrencileri ile yaptıkları çalışmada dijital hikâye ile yazma öğretiminin öğrencilerin geleneksel yazma becerilerini ve yeni okuryazarlık becerilerini geliştirdiğini ortaya koymuşlardır. Lau ve diğerleri (2017) altıncı sınıf öğrencileri ile fen dersi ile ilgili sorgulamaya dayalı öğrenme projesinde wikilerin kullanımını araştırmışlardır. Elde edilen bulgular wikilerin öğrenciler arası etkileşimleri artırdığını; öğrencilerin internetten araştırma becerilerini, iş birlikli problem çözme yeterliklerini ve eleştirel sorgulama becerilerini geliştirdiğini göstermiştir. Coiro ve diğerleri (2014) yaptıkları çalışmada ilkokul üç, dört ve beşinci sınıf öğrencilerinin internet üzerinden araştırma yaparken sosyal ve bilişsel etkileşimlerini incelemiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular yüksek düzeyli bilişsel strateji kullanımı ve eşler arası sosyal etkileşimin araştırma sürecindeki başarıyı artırdığını kanıtlamıştır. Tüm bu araştırmalar çeşitli dijital uygulamaların çevrim içi okuma ve yazma öğretiminde kullanımını keşfetmesine rağmen, yeni çıkan dijital uygulamaların öğretim sürecine entegrasyonuna yönelik daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

2.3. Öğretmen ve Öğretmen Adaylarının Teknoloji Entegrasyonu Algıları

Çeşitli araştırmalar öğretmenler ve öğretmen adaylarının bilgi ve iletişim teknolojilerini okuma yazma eğitime entegre etmeye yönelik algılarını araştırmıştır (Hutchison & Reinking, 2011; Hutchison, 2012; Hutchison & Colwell, 2016; Pang, Reinking, Hutchison, & Ramey, 2015; Pierczynski, 2015). Okuma yazma eğitiminde teknoloji entegrasyonuna yönelik öğretmen adayları ile yapılan çalışmalar, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun dijital teknolojileri gelecekte kullanmaya istekli olduklarını (Pierczynski, 2015), öğretmen adaylarının dijital metin okuma eğilimlerinin ve tercihlerinin arttığını (Dobler, 2015) ve öğretmen adaylarının mesleki öğrenme ağı oluşturmada desteğe ihtiyacı olduğunu (Hutchison & Colwell, 2016) göstermektedir. Öğretmenlerle yapılan araştırmalar, öğretmenlerin teknolojinin geleneksel eğitimi tamamlayıcı bir role sahip olarak okuma yazma eğitime entegre edilmesine önem verdiklerini (Hutchison & Reinking, 2011), daha fazla mesleki desteğe ihtiyaç duyduklarını ve zaman, erişim ve mesleki gelişim eksikliği olmak üzere bazı engeller yaşadıklarını göstermektedir (Hutchison & Reinking, 2011; Hutchison, 2012; Pang vd., 2015). Tüm bu araştırmaların ağırlıklı olarak öğretmenlerle yapıldığı görülmektedir. Geleceğin uygulayıcıları olan öğretmen adaylarının dijital okuryazarlık algılarına yönelik ulusal ve uluslararası ölçekte daha fazla araştırma yapılmalıdır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Dijital teknolojilerin okuma yazma eğitiminde kullanımı ile ilgili yapılan tüm bu kuramsal ve uygulamalı çalışmalar göstermektedir ki öğrencileri günümüz dünyasında tam manasıyla okuryazar yetiştirebilmek için sadece basılı materyallerin kullanımı yeterli değildir (Hutchison

vd., 2012; International Reading Association, 2009; Leu vd., 2012; Leu vd., 2013). Çevrim içi bağlamlarda çeşitli web araçları ve uygulamalarını kullanarak okuma yazma eğitimine dijital teknolojilerin entegrasyonu gerekmektedir (Yamaç, 2018). Bu bağlamda öğretmen ve öğretmen adaylarının yeni okuryazarlıklar, dijital teknolojiler ve okuma yazma eğitiminde entegrasyon konusunda bilgi ve becerilerini artırmak büyük önem taşımaktadır (Hutchison, 2012; Hutchison & Wang, 2012). Bu araştırma, öğretmen adaylarına yeni okuryazarlıklar ve dijital teknolojiler konusunda uygulamalar yaptırarak onların algılarını keşfetmeye çalışmaktadır. Araştırmadan elde edilen bulguların öğretmen eğitimi programlarının düzenlenmesine, çeşitli dijital teknolojilerin okuma yazma eğitimindeki etkisinin keşfedilmesine ve öğretmenlere okuma yazma eğitiminde kullanılabilecek web siteleri ve uygulamalarının tanıtılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3.1. Araştırma Problemi

Sınıf öğretmeni adaylarının ilkokul öğrencilerine okuma yazma eğitiminde dijital teknolojilerin kullanımına ilişkin algıları nasıldır?

3.2. Alt Problemler

1. Sınıf öğretmeni adaylarının dijital teknolojiler ve okuryazarlık ile ilgili algıları ve metaforları nasıldır?
2. Sınıf öğretmeni adaylarının dijital okumaya ve dijital metinlere yönelik algıları nasıldır?
3. Sınıf öğretmeni adaylarının dijital yazma ve içerik oluşturmaya yönelik algıları nasıldır?
4. Sınıf öğretmeni adaylarının okuryazarlık eğitiminde teknoloji entegrasyonunda karşılaşılabilecek engellere yönelik algıları nasıldır?

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma desenlerinden olgubilime dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Olgubilim bir olgu hakkında birden fazla kişinin yaşam deneyimlerinden ortak anlamlar çıkarmaya odaklanmaktadır (Creswell, 2013). “Bu yaklaşım ele alınan olguyu insanların nasıl algıladıkları, tanımladıkları, onun hakkında ne hissettikleri, onu nasıl yargıladıkları, hatırladıkları, ona verdikleri anlamı ve diğerleri ile onun hakkında ne konuştuklarını metodolojik ve ayrıntılı bir şekilde incelemeyi gerektirir” (Patton, 2002, s.104). Bu araştırmada öğretmen adaylarının dijital okuma yazma uygulamaları ile ilgili deneyimleri aracılığı yeni okuryazarlık ve dijital okuma yazma olgusuna yönelik algıları incelendiği için olgubilim deseni seçilmiştir.

4.2. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği

Programı son sınıfta öğrenim görmekte olan altısı erkek, 15'i kadın olmak üzere 21 öğretmen adayından oluşmuştur (Bakınız. Tablo 1). Dijital okuma ve yazma uygulamaları, Eğitimde Teknoloji Entegrasyonu isimli seçmeli ders kapsamında gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş ortalaması 22,3'tür. Öğretmen adayları bu dersle aynı dönem haftada 6 saat olmak üzere Kayseri Merkez İlkokullarda öğretmenlik uygulaması etkinliklerine de katılmışlardır. Öğretmen adaylarının yarısından fazlası öğretmenlik uygulaması boyunca ayda birkaç kez ve daha sık teknolojiden faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlik uygulaması boyunca öğrencilerin teknolojiden faydalanma durumuna bakıldığında ise ilkokul öğrencilerinin büyük çoğunluğu teknolojiyi hiç kullanmamışlar ya da dönemde birkaç kez kullanmışlardır. Öğretmen adaylarının yarısından fazlası teknoloji yeterliği konusunda kendilerini biraz iyi ya da orta derecede iyi olarak görmüşlerdir. Teknolojiyi öğretime entegre etme yeterliği açısından öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu orta derece ve ortada derecenin altında olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlik uygulamalarının gerçekleştirildiği ilkokullara bakıldığında, okulların çoğunluğunda internet, bilgisayar ve projeksiyon aletinin olduğu görülmektedir. Okulların teknoloji alt yapısının görece iyi olduğu söylenebilir.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Kişisel Bilgiler		f	%
Cinsiyet	Erkek	6	29
	Kadın	15	71
Yaş	21	2	10
	22	12	57
	23	6	29
	24	1	5
Teknolojiden Faydalanma	Hiç	2	10
	Birkaç kez	5	24
	Ayda bir kez	2	10
	Ayda birkaç kez	4	19
	Her hafta	7	33
	Her ders	1	5
Öğrencilerin Teknolojiden Faydalanması	Hiç	9	43
	Birkaç kez	7	33
	Ayda bir kez	2	10
	Ayda birkaç kez	2	10
	Her hafta	1	5
	Her ders	-	-
Teknoloji Yeterliği	Hiç iyi değilim	-	-
	Biraz iyiyim	9	43
	Orta derecede iyiyim	4	19
	Büyük ölçüde iyiyim	7	33
	Mükemmelim	1	5
Teknolojiyi Öğretime Entegre Etme Yeterliği	Hiç iyi değilim	1	5
	Biraz iyiyim	8	38
	Orta derecede iyiyim	7	33
	Büyük ölçüde iyiyim	3	14
	Mükemmelim	2	10
Teknoloji Alt Yapısı	İnternet	14	67
	Bilgisayar	16	76
	Akıllı tahta	8	38
	Projeksiyon aleti	13	62
	Kamera	2	10
	Televizyon	1	5

4.3. Dijital Okuma ve Yazma Uygulamaları

Uygulama toplam 12 hafta, 24 ders saati sürmüştür. Bu süreçte dördüncü sınıf Türkçe ders kitabı ve dijital resimli çocuk kitapları okuma materyali olarak kullanılmıştır. Ayrıca öğrencilerin çevrim içi bağlamda okuma, yazma ve içerik oluşturmaları için Google Chrome, Google Drive, Google Akademik, Google Çizimler, Acrobat Reader, Google Blogger, ebookcreator.com, Beyazpano.com Google doküman, wikispaces.com ve toondo.com gibi uygulama ve internet sitelerinden faydalanılmıştır. Süreç içerisinde yapılan etkinliklerle ilgili bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2. Uygulama Boyunca Gerçekleştirilen Dijital Okuma ve Yazma Etkinlikleri

Etkinlik Adı	Kullanılan Uygulama ya da internet sitesi	Etkinliğin Tanımı
Dijital Metin Okuma	acrobat reader	Dördüncü sınıf Türkçe ders kitabından “Anadolu” ve “Şekerci Güzeli” isimli metinler PDF formatında okunmuştur. Acrobat Reader’ın özetleme, vurgulama, not alma ve görsel ekleme gibi özellikleri kullanılarak okuma stratejileri uygulanmış ve beyaz pano üzerinde metinle ilgili tartışmalar yapılmıştır.
Dijital Kitap Oluşturma	ebookcreator.com	Ebookcreator isimli sitede öğrenciler başlarından geçen bir olayı yazı, görsel ve ses gibi çoklu ortam öğelerini kullanarak dijital kitap haline dönüştürmüşlerdir.
Dijital Şehir Tanıtım Broşürü	ebookcreator.com	“Anadolu Üstüne” isimli metni okuduktan sonra öğrenciler Ebookcreator isimli sitede yazı, görsel ve ses gibi çoklu ortam öğelerini kullanarak arzu ettikleri bir şehrin tanıtım broşürünü hazırlamışlardır.
Dijital Okuma Çemberi	beyazpano.com	Öğrenciler üniversitenin e-kitap veri tabanından istedikleri bir resimli çocuk kitabını dijital formatta indirmişlerdir. 6’şar kişilik gruplar halinde okuyarak beyaz pano üzerinden dijital okuma çemberi yapmışlardır. Okuma çemberlerinde her bir öğrencinin paragraf ustası, yönetici, kelime avcısı, araştırmacı, bağlayıcı ve sanatçı olmak üzere görevleri bulunmaktadır.
Blog Oluşturma	blogger.com	Öğrenciler Google blogger üzerinden kendi bloglarını oluşturmuşlardır. Blog üzerinden yazdıkları hikâyelerini, oluşturdukları dijital kitap ve şehir tanıtım broşürlerini ve araştırma projelerini paylaşmışlardır.
Eşli Yazma	google doküman	Öğrencilere Türkçe ders kitabında yer alan Atatürk, Değerlerimiz, Güzel Sanatlar ve Güzel Ülkem Türkiye gibi temalarla ilgili yazma başlatıcıları verilmiş ve kendi aralarında öğrenci eşleri oluşturmaları istenmiştir. Daha sonra Google doküman üzerinden eşleriyle birlikte hikâyelerini yazmaları istenmiştir.
Wiki Üzerinden Grup Projesi	wikispaces.com	Wikispaces isimli siteden öğrenci grupları oluşturulmuştur. Ölümsüzleşen Bahçe isimli metnin okunmasından sonra Selimiye Camii ile ilgili gruplardan birlikte araştırma yaparak wiki yazmaları istenmiştir.
Karikatür oluşturma	toondoo.com	Öğrencilerden dijital kitap oluştururken ve okunan metinlerle ilgili anlam kurmak için görseller oluşturmaları istenmiştir. Öğrenciler toondoo isimli siteyi kullanarak çeşitli karikatürler oluşturmuşlardır.
Sanal sınıf oluşturma	beyazpano.com	Beyazpano isimli internet sitesi üzerinden sanal bir sınıf oluşturulmuştur. Sitede öğrenciler okunan metinlerle ilgili soru sorma, cevap yazma ya da etkileşim kurma gibi tartışmalara katılmışlardır. Site üzerinden öğrencilerle dosya paylaşımı yapılmış ve ödevlendirmeler gerçekleştirilmiştir.

4.4. Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama metodu olarak doküman inceleme yapılmıştır. Kişisel ya da kamusal kayıtlardan oluşabilen dokümanlar nitel araştırmalarda değerli bir veri kaynağıdır. Kamusal dokümanlar arşiv kayıtları, gazete kupürleri ya da resmi bildirimler gibi belgeleri içerirken, kişisel dokümanlar günlükler, mektuplar ya da kişilerin tuttukları yazılı notlar olabilir (Creswell, 2013). Öğretmen adaylarının dijital okuma ve yazma uygulamalarına yönelik deneyimlerini ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmış yarı yapılandırılmış açık uçlu sorulara yazılı cevap vermeleri istenmiştir. Görüşme sorularından ilk iki soru ğretmen adaylarının dijital okuryazarlıkla ilgili algıları ve metaforları, nc ve dördüncü sorular dijital kitaplar ve çevrim içi okuma, beşten sekize kadarki sorular çevrim içi yazma ve içerik oluşturma ve dokuzuncu soru karşılaşılabilecek engeller hakkındadır. Açık uçlu soruların taslak hali ikisi temel eğitim, biri lme ve değerlendirme bölümünde görevli  araştırmacıya gönderilmiş ve onlardan gelen dönütler doğrultusunda sorulara son hali verilmiştir (Bakınız. Ek 1). Daha sonra ğretmen adaylarına dönem sonunda google formlar üzerinden açık uçlu sorular gönderilmiştir. Öğretmen adayları bu soruları iki ders saati içerisinde cevaplamışlardır.

4.5. Veri Analizi

Öğretmen adaylarından elde edilen yazılı veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analizde bulgular, araştırma sorularına dayalı olarak önceden belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Burada amaç elde edilen verileri sistematik ve açık bir şekilde betimleyerek bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde sunmaktır (Yıldırım & şimşek, 2008).

5. BULGULAR

Problem Cümlesi 1: Sınıf ğretmeni Adaylarının Dijital Teknolojiler ve Okuryazarlık ile ilgili Algıları ve Metaforları Nasıldır?

Öğretmen adaylarının teknoloji ve internet çağında okuryazarlığın doğası ve öğretimine yönelik algılarını incelemek amacıyla onların okuryazarlık ile ilgili metaforları ve teknolojinin okuryazarlık üzerindeki etkisine yönelik görüşleri ortaya çıkarılmıştır (Bakınız. Tablo 3).

Tablo 3. İnternet ve Bilgi-İletişim Teknolojilerinin Okuryazarlığın Doğası ve Üzerindeki Etkisine Yönelik Öğretmen Adaylarının Algıları

Teknolojinin Okuryazarlık Üzerindeki Etkisine Yönelik Algılar	f
Bilgiye ulaşmanın kolaylaşması	10
Bilginin dijitalleşmesi ve dijital okumanın yaygınlaşması	8
İçerik üretme ve paylaşmanın kolaylaşması	4
Ek dijital beceriler kazanılması	4
Bilgiye kolay ulaşmanın insanları hazırcılığa itmesi ve okuma oranını düşürmesi	4
Metinlerin çok biçimli olması	3
Okuma isteğini artırması	2
Okuryazarlık eğitimini ekonomik hale getirmesi	2
İnternet ve Teknoloji Çağında Okuryazarlığa Yönelik Metaforlar	f
Sürekli yenilenme ve sınırsızlık (Matruşka, ağaç, sanayi inkılabı, hayal, deniz)	7
Zorunlu bir ihtiyaç (ayakkabı, hava, su) olması	4
Üretime olanak tanınması (su döngüsü, olgun kırmızı elma, meyve)	3
Aydınlatma ve yol açma özelliklerinin olması (Göz, anahtar, güneş)	3
Zevkli bir araç (Oyun) olması	1
Kolaylık (otomatik vites araba) sağlaması	1

Öğretmen adaylarının görüşleri, internet ve bilgi-iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması ile birlikte okuryazarlık ve okuryazarlık eğitiminde bazı değişimler olduğunu göstermektedir. Bilgiye ulaşmanın kolaylaşması, bilginin dijitalleşmesi, dijital okumanın yaygınlaşması ve internet üzerinden içerik üretme ve paylaşmanın kolaylaşması bunlardan bazılarıdır. Öğretmen adayları dijital ortamda bilginin yaygınlaşması ile birlikte kelime tanıma, yazma, okuduğunu anlama ve okuduğunu anlama stratejileri gibi geleneksel okuma yazma becerilerinin günümüzde okuryazar olabilmek için yeterli olmadığını; çeşitli teknolojileri kullanabilmek için dijital becerilere ihtiyaç olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre bilginin geleneksel yazı ve görsel olmak üzere sunulduğu basılı materyallerden farklı olarak dijital bağlamın yazı, ses, görsel ve video olmak üzere bilginin çok biçimli olarak sunulduğunu belirtmişlerdir. Buna ek olarak öğretmen adayları dijital metinlerin ve çok biçimli metinlerin okuma isteği zayıf olan öğrencilerin okuma isteğini artırabileceğini ifade etmişlerdir. Metinlerin dijitalleşmesinin ve dijital kitapların yaygınlaşmasının okuma eğitimini daha ekonomik hale getirebileceği öğretmen adaylarının bir diğer görüşüdür. Son olarak öğretmen adayları bilginin yaygınlaşması ve kolaylaşmasının öğrencileri hazırcılığa itebileceği ve okuma oranını azaltabileceğini vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarından K7 ve K14 teknolojinin okuryazarlık üzerindeki etkisine yönelik şunları bildirmektedirler:

Teknoloji ve internet çağını yaşamamız hasebiyle bu durumun okuryazarlık üzerinde farklı etkileri olmuştur. Yine toplumun bir kesimi internetin yanlış kullanımından dolayı zamanının büyük çoğunluğunu gereksiz yere sarf eder. Ama internete bu kadar düşmanca

yaklaşmamak gerekir. Çünkü teknolojinin nimetlerinden gerçek anlamda faydalandığımızda bize birçok katkısı olur. Örneğin birçok insan e-kitap uygulamaları sayesinde daha aktif bir şekilde kitap okumaya başladılar. Ayrıca bazı uygulamalarla insanlar internet üzerinden bir şeyler yazıp bu ürünlerini diğer insanlarla paylaşabiliyorlar. Yine internet üzerinden günlük haberleri takip edebiliyor, gazeteleri elektronik ortamda okuyabiliyoruz. Ayrıca toplumdaki engelli bireyler teknoloji sayesinde bireysel olarak özgür bir şekilde istedikleri gibi bir okuma gerçekleştirebiliyorlar. K7

Düz bir okul kitabından sınırlı bilgi ve görsel ile okumak ve teknoloji ve internet ile zenginleştirilmiş bir okuma yapmak arasında yadsınamaz bir fark vardır. Bu araçlar öğrencilerin keyif alarak zevkli bir eğitim almalarına faydalı olur. K14

Öğretmen adaylarının internet ve teknoloji çağında okuryazarlığın doğasına ilişkin metaforları incelendiğinde; okuryazarlığa ilişkin en çok vurgulanan nokta sürekli yenilenme ve sınırsızlıktır. Öğretmen adayları okuryazarlık sayesinde sürekli yenilenme ve sınırsızlığı vurgulamak için matruşka, ağaç, sanayi inkılabı, hayal ve deniz olmak üzere yedi kez metafor kullanmışlardır. Öğretmen adayları internet ve bilgi iletişim teknolojileri ile okuryazarlığın tıpkı matruşkada olduğu gibi sürekli iç içe geçmiş bilgi ve uygulamalara ulaşmak anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Öğretmen adayları internet ve bilgi iletişim çağında okuryazarlığın sınırsızlığını hayal kurma ve uçsuz bucaksız bir denize benzeterek ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları okuryazarlığın sanayi inkılabı ve sonbaharda yaprak döküp ilkbaharda açan ağaçlar gibi sürekli yenilenmeyi gerektirdiğini vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarının internet ve teknoloji çağında okuryazarlığın doğasına ilişkin vurguladıkları bir diğer nokta zorunlu ihtiyaç olmasıdır. Öğretmen adaylarına göre bilgi ve teknoloji çağında tam manasıyla okuryazar olmak için dijital teknolojileri kullanmak tıpkı hava, su ve ayakkabı gibi temel bir ihtiyaçtır. Öğretmen adayları bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla içerik üretme ve dijital yazmanın daha fazla yaygınlaştığını üretim ögesini vurgulayarak belirtmişlerdir. Üretimi vurgulamak için su döngüsü, olgun kırmızı meyve ve elma metaforlarını kullanmışlardır. Öğretmen adayları günümüzde dijital okuryazarlığın aydınlatma ve yol açma öğelerini vurgulamak için anahtar, güneş ve göz metaforlarını kullanmışlardır. Günümüzde dijital okuryazarlık bilgiye ulaşmayı ve okuryazar olmayı sağlamak için aydınlatma ve yol açma rolü üstlenmektedir. Son olarak öğretmen adayları bilgi ve iletişim teknolojileri çağında okuryazarlığın eğlence ve kolaylık özelliklerini vurgulamak için otomatik vites araba ve oyun metaforlarını kullanmışlardır. Öğretmen adaylarından K2, K9 ve K14 kullandıkları bazı metaforlara ilişkin açıklamaları şu şekildedir:

İnternet ve teknoloji çağında okuryazar olmak matruşkaya benzer. Çünkü içinden yepyeni dünyalar çıkar. Tam bitti dersin ama o devinim halindedir. K9

Su döngüsüne benzetirdim. Çünkü okuryazar bir birey okuduğu bir bilgiyi tıpkı suların nemlerinin bulutlara geçmesi gibidir. Bulut neme/birey bilgiye doyar. O bilgilerden yağmur oluşması da bilgilenen bireyin düşüncelerini zenginleştirerek yazıya dökmesi gibidir. Bu döngü her zaman yararlı bir şekilde işler. K14

İnternet ve teknoloji çağında okuryazar olmak göz gibidir çünkü gözümüz nasıl görmemizi sağlıyorsa okuryazar olmakta dünyayı görmemizi sağlıyor. K2

Problem Cümlesi 2: Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Okumaya ve Dijital Metinlere Yönelik Algıları Nasıldır?

Tablo 4. Dijital Metinleri Okuma ve Dijital Okuma Çemberine Yönelik Öğretmen Adaylarının Algıları

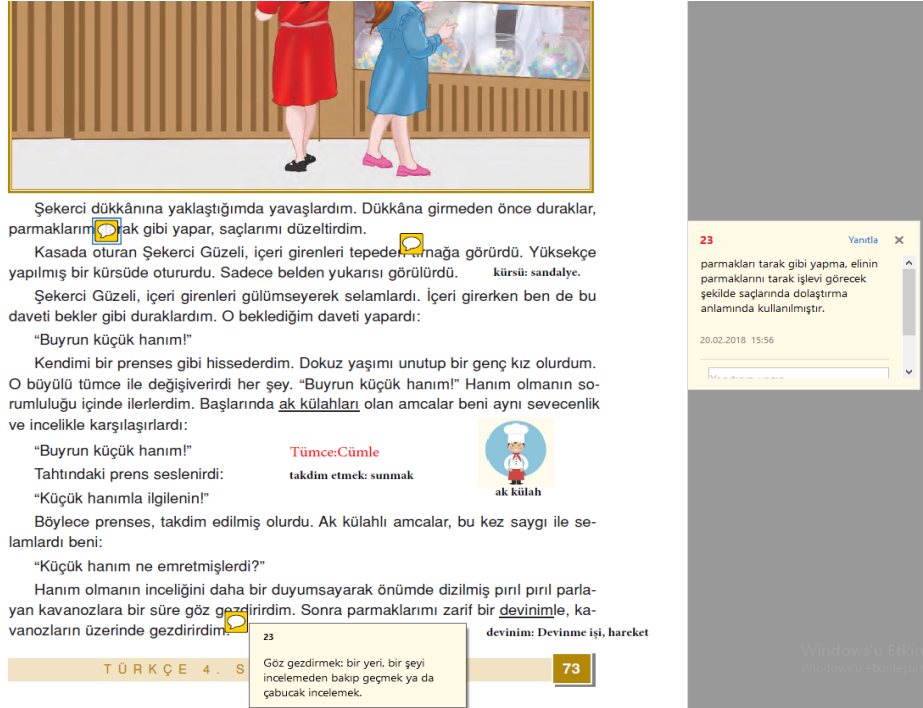
Dijital Okumaya Yönelik Algılar	f
Okur-metin etkileşimini artırması	8
Çok sayıda kaynaktan aynı anda çalışılması ve bilgiye ulaşılması	6
Dijital metinlerin çok biçimliliği ve dikkat çekiciliği	3
Öğrencileri motive etmesi ve eğlendirmesi	2
Göz yorucu olması	2
Dijital metinler için alt yapı gerekliliği	2
Basılı metinlerin somutluğunun olması	2
Öğrenciler arasındaki grup çalışmalarını artırması	1
Yıpranmaya dayanıklı olması	1
Öğretmenin entegrasyon becerilerine bağlı olması	1
Metinlere ulaşma kolaylığı sağlaması	1
Dijital Okuma Çemberine Yönelik Algılar	f
Çok yönlü inceleme ile okuduğunu anlamayı artırması	9
Araştırma kolaylığı ve araştırma becerisini geliştirmesi	5
Ekonomiklik özelliği taşıması	5
Sorumluluk duygusu sağlaması	4
Öğrenciler arası etkileşimi artırması	4
Dikkat çekicilik taşıması	3
Etkinlikleri kayıt altına alması	2
Daha eğlenceli olması	2
Hedef kitleyi genişletmesi	1
Daha fazla görsel içermesi	1
Yazma becerilerini geliştirmesi	1

Öğretmen adaylarının dijital metinleri okuma ve dijital okuma çemberine yönelik görüşleri Tablo 4'te sunulmuştur. Öğretmen adayları metinlerin dijital olarak okunmasının okuma sürecinde bazı değişimlere yol açacağını ileri sürmektedirler. İlk olarak Şekil 1'de görüldüğü gibi, öğretmen adayları basılı metinlere nazaran dijital metinler üzerinde not alma,

vurgulama, metne görsel ekleme, yorum yazma ve metin üzerinde değişiklik yapma gibi etkinliklerin okur-metin arasındaki etkileşimi artırdığını ve böylece okuduğunu anlamının geliştiğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak, öğretmen adayları dijital ortam ve internette, okunan metinle ilgili çok sayıda kaynaktan çalışılabildiğini ve bilinmeyen kelimeler ve kavramlara daha kolay ulaşılabildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları internet ve dijital ortamın ses, görsel ve video bakımından çok biçimli olduğunu; çok biçimliliğin hem öğrenmeyi ve anlamayı kolaylaştırdığını hem de öğrencilerin daha fazla dikkatini çektiğini vurgulamışlardır. Böylece öğretmen adayları öğrencilerin okumaya ve metin üzerinde çalışmaya daha fazla motive olacağını ve eğleneceğini düşünmektedirler. Öğretmen adayları dijital okumanın öğrenciler arasındaki grup çalışmalarını artırdığını, dijital metinlerin yıpranma ve eskime gibi olumsuzluklara karşı dayanıklı olduğunu ve dijital metinlere ulaşmanın daha kolay olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların aksine öğretmen adayları dijital okumanın basılı materyalleri okumaya göre daha göz yorucu bir faaliyet olduğunu, somut olarak kitap okumanın daha verimli olabileceğini, dijital metinlerin alt yapısı yeterli olmayan okul ve bölgelerde etkili olmayacağını ve öğretmenlerin dijital teknolojileri öğretime entegre etme becerilerine bağlı olduğunu bildirmişlerdir. Öğretmen adaylarından K1 ve K11'in dijital okumaya yönelik görüşlerinden bazıları şöyledir:

Basılı metin ve dijital metinler arasında kesin bir çizgi yoktur. İkisinin de artı ve eksi yönleri bulunmaktadır. Bizim bu derste yaptığımız dijital okumaların da elbette faydaları oldu. Eğer uygulanabilirse gittiğimiz okullarda öğrencilerimize de faydası mutlaka olacaktır. Örneğin dijital okumalarımızda bilmediğimiz bir kelimeyi hemen orada internetten araştırıp programın özelliğinden faydalanarak metnin olduğu sayfaya not aldık. Kendimiz de yorumlar ekledik, görseller ekledik. Hatta bilinmeyen kelimeleri görsellerle somutlaştırdık. Metnin sonunda özetini yazdık. Bu bir nevi metinden ne anladığımızın yazısıydı. İşte tüm bu uygulamalar çocuklara çok daha geniş imkânlar sunacak onlarda okuma zevki geliştirecektir. Basılı bir kitapta bunları yapma imkânımız kesinlikle olamazdı. K11

Dijital metin okuma sırasında farklı uygulamalar yapabildik. Aynı anda birkaç sekme açarak farklı işler yapabildik. Bir metin üzerinde bu kadar uygulama basılı metinde yapılmasının oldukça güç olduğunu düşünüyorum. Aynı zamanda kötü bir yanının da olduğunu düşünüyorum. Bu okumalar uygulamalar sürekli bilgisayar ekranına bakarak yapılıyor. Bu da oldukça göz yoruyor. K1

Şekil 1: Dijital Metin Okuma Etkinliğinden Bir Görsel

Öğretmen adaylarının dijital okuma çemberine yönelik görüşleri incelendiğinde; öğretmen adayları okuma çemberine katılan grup üyelerinin araştırma, kelime hazinesi, soru oluşturma, günlük hayatla ilişkilendirme, paragraf okuma ve görselleştirme sayesinde (Bakınız. Şekil 2) okunan metni çok yönlü inceleyerek derinlemesine anladıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları dijital bağlamda gerçekleştirilen okuma çemberinin bilinmeyen kelimeler, hikâyede geçen kavramlar ya da hikâyenin konusu hakkında araştırma yapma olanağı sağladığını ve öğrencilerin araştırma becerilerini geliştirebileceğini ifade etmişlerdir. Buna ek olarak, öğretmen adayları dijital okuma çemberinin basılı metinlere ihtiyaç olmaksızın çok az maliyetle uygulanabileceğini, zaman ve erişim bakımından ekonomik olduğunu belirtmişlerdir. Dijital okuma çemberine yönelik öğretmen adaylarının vurguladığı bir diğer nokta öğrencilerin okunan hikâyeye ile ilgili paragraf ustası, araştırmacı, yönetici, sanatçı ve bağlayıcı gibi çeşitli görevler almalarıdır. Öğrenciler metni okuduktan sonra kendisine verilen görev doğrultusunda çalışmalarını gerçekleştirmekte ve internet sitesinde kendi açtıkları başlık altında tartışmaktadırlar. Öğretmen adayları bu çalışmaların öğrencilerde sorumluluk duygusu kazandıracağını vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarının dijital okuma çemberine yönelik bir diğer vurgusu görsel, ses ve video açısından dijital ortamın daha dikkat çekici olmasıdır. Son olarak öğretmen adayları dijital okuma çemberi ile yapılan çalışmaların dijital ortamda kolaylıkla kayıt altında tutulabildiğini, daha eğlenceli bir aktivite olduğunu, öğrencilerin internet sayesinde hedef kitlelerini sınıf dışına taşıyabildiğini,

daha fazla görsel içerdiğini ve öğrencilerin yazma becerilerini geliştirdiğini vurgulamışlardır. Öğretmen adaylarından K4 ve K11'in dijital okuma çemberine yönelik görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

Okuma çemberinde öğrenciler kitap hakkında birbirlerine sorular sorarak öğrenme gerçekleştirirler. Mesela anlamadıkları bir bölümü birbirlerine anlatabilir, anlamını bilmedikleri kelimelerin anlamlarını anında araştırıp bulabilirler. K4

Okuma çemberi sayesinde hem öğrenciler arasındaki iletişimi geliştirmiş olacağız hem de verilen görevlerle öğrencilerde sorumluluk duygusunu pekiştirmiş olacağız. Her öğrenci önce kitabı okuyacak sonra paylaşılan görevler doğrultusunda çalışmalar yapılacaktır. Yaptıkları bu çalışmalarını çemberdeki diğer arkadaşlarıyla paylaşarak kitaba birçok farklı yönden bakmış olacak ve verimli bir okuma gerçekleştirmiş olacaklardır. K11

Şekil 2: Okuma Çemberinde Anlamayı Geliştirmek İçin Öğrenciler Tarafından Hazırlanan Bir Karikatür

Problem Cümlesi 3: Sınıf Öğretmeni Adaylarının Dijital Yazma ve İçerik Oluşturmaya Yönelik Algıları Nasıldır?

Tablo 5. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Wikispace, Google Doküman, Blog ve Dijital Kitap Oluşturmaya Yönelik Algıları

Wikispace Yönelik Algılar	f
Araştırma becerisini geliştirmesi	10
İş birlikli öğrenmeyi desteklemesi	9
Öğrencilerde sorumluluk bilinci oluşturması ve görev dağılımı sağlaması	5
Öğrenciler arası bilgi paylaşımını artırması	2
Öğrenciler arası dayanışma ve yardımlaşma sağlaması	2
Teknoloji becerisini geliştirmesi	1
Zaman açısından ekonomiklik taşıması	1
Eğlenceli olması	1

Google Dokümanlara Yönelik Algılar	f
Öğrencilerin birbirine geri bildirim vermesi	6
Eşli yazma ile yaratıcı hikâyeler	6
Öğrenmeyi sınıf dışına taşınması	5
Yazma becerilerini geliştirmesi	4
Eğlenme ve motivasyon sağlaması	3
Dikkat çekicilik taşınması	1
Bloglara Yönelik Algılar	f
Yazma ve öğrenme motivasyonunu artırması	6
Yayınlama ve hedef kitlesini genişletmesi	6
Öğrencilerin birbirine geri bildirim vermesi	6
Etkinlikleri kayıt altına alması	2
Öğrenmeyi geliştirmesi	1
Dijital Kitap Oluşturmaya Yönelik Algılar	f
Hayal gücünü geliştirmesi	5
Eğlendirmesi ve motive etmesi	5
Yaratıcılığı geliştirmesi	4
Yazma becerisini geliştirmesi	4
İçerik üretmenin kısa zaman alması ve kolay olması	3
Dijital kitapların çok biçimli olması	2
Teknoloji kullanma becerisini geliştirmesi	2
Araştırma sayesinde içerik üretmeyi sağlaması	1
Hedef kitleyi genişletmesi	1
Çok sayıda kaynaktan faydalanmaya olanak tanınması	1
Zahmetli ve okuryazarlığı olumsuz etkilemesi	1
Öğretime entegre etme becerisi gerektirmesi	1
Somut materyallerin daha etkili olması	1

Öğretmen adaylarının wiki üzerinden bir konu hakkında grup olarak ortak bir metin oluşturdukları wikispace uygulamasına yönelik görüşleri incelendiğinde; bu etkinlikle ilgili öğretmen adaylarının en sık ifade ettikleri görüş internet üzerinden öğrencilerin araştırma becerilerini geliştirebilmeleridir. Buna ek olarak öğretmen adayları wiki üzerinden ortaklaşa araştırma metni yazmanın öğrencilerin iş birlikli öğrenme becerilerini geliştireceğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları ortaklaşa yazdıkları araştırma metni sayesinde görev dağılımı ve ortak sorumluluk bilinci geliştirebileceklerini bildirmektedirler. Öğrenciler birlikte yazdıkları araştırma metni sayesinde birbirlerinden bilgi alış verişinde bulunacaklar ve araştırdıkları konu ile ilgili bilgi düzeyleri derinleşecektir. Böylece öğretmen adayları öğrenciler arasındaki dayanışma ve yardımlaşmanın gelişeceğini vurgulamışlardır. Son olarak wiki sayesinde öğrencilerin teknoloji kullanma becerilerinin gelişeceği, zaman açısından ekonomiklik sağlayacağı ve eğlenceli oluşu çok az da olsa öğretmen adayları tarafından ifade edilmiştir. Öğretmen adaylarından K11 ve K2'nin wiki üzerinde araştırma yapmaya yönelik görüşlerinden bazıları şöyledir:

Öğrenciler arasında görev dağılımı, sorumluluk ve grupla çalışma becerilerini geliştirecektir. Bu uygulamada grup bireyleri aralarında bir görev dağılımı yaparlar ve ödev boyunca her öğrenci araştırmasını yapar. Herkes yaptığı çalışmayı orak bir yerde toplar ve ödevin bütününe bakmış olurlar. Böylece bir parçadan bütün oluşturmanın mutluluğunu yaşamış

olurlar ve bir grupta nasıl çalışmalarını gerektiğini öğrenir ve sorumluluklarını yerine getirmiş olurlar. K11

Wikipace'e dijital iş birlikli öğrenme diyebiliriz. Dijital ortamda bir grup çalışmasıdır. Öğrenciler hem sorumluluğu paylaşır, hem öğrenir, hem de teknolojiyi kullanma becerisi gelişir. K2

Öğretmen adaylarının bloglara yönelik görüşleri incelendiğinde; öğretmen adayları, öğrencilerin yazdıkları içerik ve oluşturdukları ürünleri bloglar üzerinden paylaşmalarının, çok sayıda kişinin bu içeriklere ulaşmasının ve onlardan geri bildirim almalarının yazma ve paylaşma istediğini artıracaklarını ifade etmişlerdir. Diğer taraftan öğretmen adayları blogların öğrenme sürecine kattığı en temel özelliklerden birisinin yazılan yazıları ve oluşturulan içerikleri internet üzerinden yayınlama ve hedef kitleyi genişletme fırsatı tanıması olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarına göre, öğrenciler bloglar üzerinden yazı ve ürünlerini paylaşarak arkadaşlarından ve hedef kitleden geri bildirim alabilir ve çalışmalarını daha fazla geliştirme imkânı bulabilirler. Blogların öğrenme sürecindeki etkilerinden bir diğeri bütün etkinlikleri kayıt altına alması ve kaybolma ve yıpranma riskini azaltmasıdır. Son olarak bir öğretmen adayı da bilgi paylaşma, video, görsel ve yazı gibi içerikler üretme ve geri bildirim alma gibi etkinliklerin öğrencilerin öğrenmesini geliştireceğini bildirmiştir. Öğretmen adaylarından K2 ve K6 bloglara yönelik şunları bildirmişlerdir:

Bu uygulama öğrenmeleri pratikleştirecektir. Öğrenciler buradan bilgi alacak, eğlenecek, belki kendisi daha iyisini oluşturabilecektir. Blogda her şey yayımlanabilir. Derse yönelik bir video, bir görsel, yazı... Bu öğrencilerin hem zihnindeki şemaları geliştirir hem de daha kapsamlı öğrenme gerçekleştirir. K2

Blog oluşturma ve paylaşma ile başkalarının görmesini sağlamış olduk, böylece dünyanın bir ucundaki kişi bile blogumuzu görebiliyor. İstediklerimizi orada paylaşarak geniş bir kesime ulaşabiliyoruz. Öğrenciler de blog oluşturarak istediklerini herkesle paylaşabilirler.

K6

Öğretmen adaylarının google dokümanlar üzerinden eşli hikâye yazmaya yönelik görüşleri incelendiğinde; öğretmen adaylarına göre google dokümanların en önemli faydalarından biri öğrencilerin yazılan konu, yazı ya da içerik hakkında birbirlerine geri bildirim verme imkânı tanınmasıdır. Öğretmen adaylarına göre bu sayede öğrenciler yazısını düzeltme, konu hakkında yeni bilgiler öğrenme ve yazma bilgisini artırma fırsatına sahip olabilirler. Google dokümanlara yönelik öğretmen adaylarının ifade ettiği bir diğer görüş öğrencilerin eşli yazma ile daha yaratıcı hikâyeler yazabilmeleridir. Öğretmen adayları öğrencilerin hikâye yazarken birbirlerinin

yazılarından esinlenerek ve birbirlerinin hikâyelerini tamamlayarak çok daha özgün hikâyeler oluşturabileceklerini belirtmişlerdir. Buna ek olarak öğretmen adaylarına göre google dokümanlar öğrencilerin somut olarak yan yana olmasalar bile hikâye yazmaya devam etmelerine olanak tanıdığını bildirmişlerdir. Böylece sınıf veya okul dışında mekân ve zaman sıkıntısı yaşamaksızın öğrenciler eşli yazma fırsatına sahip olabilmektedirler. Öğretmen adayları google dokümanlar üzerinden tüm eşli yazma çalışmalarının öğrencilerin yazı hakkında birbirlerine öğrenme desteği sağlayarak öğrencilerin yazma becerilerini geliştireceğini vurgulamışlardır. Son olarak öğretmen adaylarına göre eşli yazma çalışmaları öğrencilerin eğlenerek yazmaya daha fazla motive olmalarına ve daha fazla dikkat çekici etkinliğe sebep olabilir. Öğretmen adaylarından K1 ve K5'in google dokümanlar üzerinden yapılan eşli yazma çalışmalarına yönelik ifadelerinden bazıları şu şekildedir:

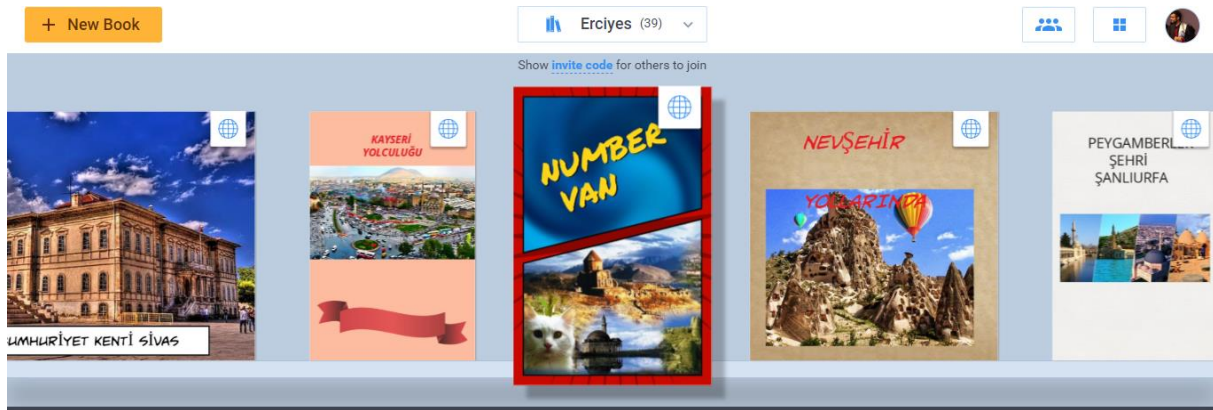
Başlangıcında çok faydalı olmayacağını sandığım bir uygulamaydı ancak hem düşününce hem de uygulayınca öyle olmadığını anladım. Hem yazma becerileri geliyor hem de hayal güçleri geliyor. Çünkü birinin bıraktığı hikâyeyi başka biri bambaşka bir yere götürüyor. Bu da ortaya çok ilginç sonuçlar çıkarıyor. Uygun bir takım oluşturulduğunda işin çok güzel yerlere gidebileceğini düşünüyorum. K1

Farklı bakış açılarını geliştirmesi ve kendi düşüncesini kolaylıkla her alanda ulaşılabılır olması çok güzel. Bu uygulamayı sınıfımda uygulamayı çok isterim. Çünkü biz de yaparken hem çok eğlendik hem de arkadaşlarımızın düşüncelerini engellemeden müdahale etme imkânı bulduk. Bu konuda öğrencilerin hayal gücü sınırlandırılmamış ve ilgileri, her zaman yüksek bir şekilde hikâye yazabilme imkânı bulmuş olurlar. K5

Öğretmen adaylarının dijital kitaplar hakkındaki görüşleri incelendiğinde; öğretmen adayları görsel ve yazı ekleyerek özgün dijital kitap ve şehir tanıtım broşürü hazırlamanın öğrencilerin hayal güçlerini ve yaratıcılıklarını besleyeceğini ifade etmişlerdir. Dijital kitap oluşturma öğrencilere kendi dijital kitaplarını yazma, planlama, görsellerini oluşturma ve yayınlama imkânı vermektedir. Öğretmen adaylarına göre öğrenciler bu çalışmalarla eğlenebilirler ve daha fazla motive olabilirler. Öğretmen adayları bu etkinliklerin öğrencilerin olayları akışına göre yazma, cümle kurma ve paragraf oluşturma gibi yazma becerilerini geliştirebileceğini vurgulamışlardır. Ayrıca öğretmen adayları ilgili siteden dijital kitap oluşturma somut kitaplar oluşturmaya göre çok az zaman aldığını, görsellere internetten kolayca ulaşılabildiği ya da çizilebildiğini ve yazı ile görselleri kısa zamanda bütünleştirebildiklerini belirtmişlerdir. Öğretmen adaylarının dijital kitaplara yönelik vurguladıkları bir diğer ayırt edici özellik somut kitaplara göre daha fazla çok biçimli

olmasıdır. Dijital kitaplar daha fazla görsel içermektedir ve istendiği takdirde çeşitli ses ve müzik öğeleri de eklenmektedir. Bu durum öğrencilerin sadece yazıya bağlı kalmaksızın; çoklu ortam öğelerini kullanarak sentez yapmalarını sağlamaktadır. Öğretmen adayları dijital kitap oluşturma çalışmalarının öğrencilerin aynı zamanda araştırma ve teknoloji becerilerini de geliştireceğini ifade etmişlerdir. Bunlara ek olarak öğretmen adayları Şekil 3’de de görüldüğü gibi, dijital ortamda içerik yayınlamanın öğrencilerin hedef kitlesini genişleteceğini ve çok sayıda kaynaktan faydalanmaya sebep olacağını belirtmişlerdir. Son olarak çok az öğretmen adayı da dijital kitap oluşturma zahmetli olduğunu, öğretmenlerin entegrasyon becerilerinin iyi düzeyde olması gerektiğini ve somut materyallerin dijital materyallerden daha verimli olabileceğini bildirmişlerdir. Öğretmen adaylarından K11 dijital kitaplar oluşturmaya ilişkin şunları ifade etmiştir:

Daha önceden yaşadığımız bir olayı kitaplaştırdığımız ders oldukça eğlenceliydi. Herkes gerçekte olmuş bir olayı kendi hayal gücünü katarak yeniden oluşturdu. Hatta bu kitabı oluştururken kitabın resimlerini bile bir başka uygulamayla biz yaptık. Bunu öğrencilerle yaptığımızda da büyük keyif alacaklarını düşünüyorum. Kitabı oluştururken büyük ihtimalle sevdikleri ya da kendilerinde iz bırakan bir olayı anlatacaklar bu o olayı yeniden yaşamalarına imkân sunacaktır. Daha önceden olmuş bir olayın resimlerini yapmaları olaya çocukların gözünden bakmamızı sağlayacak ve çok çeşitli çalışmalar ortaya çıkacaktır. Ayrıca bir kitap haline getirdikleri bu olayı ölümsüzleştirmiş olacaklar ve eğer isterlerse bireysel olarak başka kitaplar da oluşturabileceklerdir. Bu da öğrencilerde yazma becerisini geliştirecektir. Ayrıca bunu sanal sınıfta paylaşarak öğrenciler birbirlerinin kitaplarını da okuyabileceklerdir. K11

Şekil 3: Öğretmen Adaylarının Dijital Kitap Oluşturdukları Web Sitesinden Bir Görsel

Problem Cümlesi 4: Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuryazarlık Eğitiminde Teknoloji Entegrasyonu Konusunda Karşılaşılabilecek Engellere Yönelik Algıları Nasıldır?

Tablo 6. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Okuma Yazma Eğitiminde Teknoloji Entegrasyonu Konusunda Karşılaşılabilecek Engellere Yönelik Algıları

Eğitimde Teknoloji Entegrasyonuna Yönelik Engeller	f
Öğrencilerin dijital becerilerinin düşük olması	8
Okullarda yeterli alt yapı olmaması	6
Bazı uygulamaların yabancı dil olması	3
Evde yeterli alt yapı olmaması	2
Öğretmenin dijital becerilerinin düşük olması	2
Disiplin sorunları ortaya çıkması	1

Öğretmen adayları dijital okuma ve yazma uygulamalarının ilkokul sınıflarına entegre edilebilmesi için bazı engellerin göz önüne alınması gerektiğini ifade etmişlerdir (Bakınız. Tablo 6). Öğretmen adaylarının ilkokul sınıflarında en sık karşılaşılabileceği engellerden biri ilkokul öğrencilerinin webde araştırma yapma, dijital teknolojileri kullanarak içerik oluşturma ve wiki, blog ve acrobat reader gibi programları kullanma gibi dijital becerilerinin düşük olma ihtimalidir. Öğretmen adaylarının dijital okuma ve yazmaya yönelik ifade ettikleri bir diğer engel okullarda bilgisayar, internet ve tablet gibi dijital teknolojilerin alt yapısının yeterli düzeyde olmamasıdır. Buna ek olarak öğretmen adayları bazı dijital uygulamaların Türkçe olmamasının engellere yol açabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer yandan öğretmen adayları öğrencilerin evlerinde internet, bilgisayar ve tablet gibi teknolojik araçlarının olmamasının okul dışı bağlamlarda dijital teknolojileri kullanmayı kısıtlayabileceğini vurgulamışlardır. Son olarak da öğretmen adayları öğretmenlerin teknolojiyi entegre etme becerilerinin düşük olmasının dijital okuma ve yazma uygulamalarını kullanmayı kısıtlayabileceğini ve sınıflarda disiplin problemlerinin ortaya çıkabileceğini bildirmişlerdir. Öğretmen adaylarından K5 ve K3 dijital okuma ve yazma uygulamalarında engellere ilişkin şunları bildirmişlerdir:

Öğrencilerin bilgisayar veya tablet kullanma becerileri biraz düşükse anlamalarının zor olduğunu düşünüyorum ama biraz eğitimden sonra bir sorun kalmayacağını düşünüyorum. K3

Aslında bir engelle karşılaşacağıma inanmıyorum. Bu engel şahsım ile ilgili olma durumunda tabi. Ancak görev yaptığım okulun bir yetersizliği varsa olabilir. Bir de hitap ettiğim kesim için disiplin sorunları ile karşılaşılabileceğimi düşünüyorum. K5

6. TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı ilkokul öğrencilerine okuma yazma eğitiminde dijital teknolojilerin kullanımına yönelik sınıf öğretmeni adaylarının algılarını keşfetmektir. Bu amaç

doğrultusunda öğretmen adaylarının dijital okuma ve yazma, dijital kitap oluşturma, blog kullanımı, wiki üzerinden yazma, karikatür oluşturma, eşli yazma ve dijital okuma çemberi gibi çeşitli etkinliklere katılımları sağlanarak yeni okuryazarlıklar ve dijital uygulamalar hakkındaki algıları ortaya çıkarılmıştır.

Öğretmen adaylarının dijital okuma ve yazma algıları bilgi ve iletişim teknolojilerinin okuryazarlığın doğasında birtakım değişimlere yol açtığını göstermektedir. Çevrim içi okuma yazmanın doğasında bilgiye ulaşma yolları, bilginin dijitalleşmesi, içerik üretmenin farklılaşması, ek becerilere ihtiyaç duyulması ve çok biçimliliğin artması gibi dönüşümler olmaktadır. Buna ek olarak öğretmen adaylarının okuryazarlık metaforları incelendiğinde; günümüz internet çağında okuryazarlığa ilişkin en çok vurguladıkları özellik sürekli yenilenmeyi gerektirmesi ve tıpkı bir matruşkada olduğu gibi sürekli iç içe geçmiş bilgi ve uygulamalara ulaşmak anlamına gelmesidir. Öğretmen adaylarının tüm bu algı ve metaforları günümüzde bilgi ve iletişim teknolojileri çağında okuryazarlığın doğasının sürekli değiştiği (Lankshear & Knobel, 2011; Leu vd., 2013; International Reading Association, 2009) kuramsal ilkesini desteklemektedir. Öğretmen ve öğretmen adayları ile yapılan araştırmalara bakıldığında; öğretmen adaylarının gelecekte okuma yazma eğitiminde dijital teknolojileri kullanmaya istekli olmaları (Pierczynski, 2015) ve öğretmenlerin teknolojinin okuma ve yazma eğitimine entegre edilmesi gerektiğini düşünmeleri (Hutchison & Reinking, 2011) bu araştırmadaki öğretmen adaylarının algıları ile tutarlıdır.

Öğretmen adaylarının dijital metinleri okuma üzerine algıları dijital okumanın geleneksel basılı metinleri okumaya göre bazı farklılıklara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle dijital okumanın okur metin etkileşimini artırması, internet sayesinde çok sayıda kaynak üzerinde çalışılabilir ve bilgiye ulaşılabilir olması ve dijital ortamda bilgilerin ses, video ve görsel gibi çok biçimli olması bu farklılıklardan bazılarıdır. Ayrıca dijital okuma çemberinin çok yönlü inceleme ile okuduğunu anlamayı artırması, araştırma kolaylığı sağlaması, araştırma becerisini geliştirmesi ve daha ekonomik olması öğretmen adayları tarafından en sık ifade edilen görüşlerdir. Ancak tüm bu olumlu yönlerine rağmen, dijital okumanın göz yorucu olması, öğretmenin entegrasyon becerisine bağlı olması ve somut olmaması gibi olumsuz yönleri de mevcuttur. Öğretmen adaylarının tüm bu algıları dijital okumanın doğasının basılı metinleri okumanın doğasından farklı olabileceğine yönelik bazı bulgular sunmaktadır. Alanda yapılan çeşitli araştırmaların çevrim içi okuma ile basılı metinleri okumanın eş yapıllı olmadığı ile ilgili bulguları öğretmen adaylarının bu algıları ile tutarlıdır (Afflerbach & Cho, 2009; Coiro & Dobler, 2007; Coiro vd., 2014). Ayrıca tablet bilgisayarlarda okumayı sınıflara entegre etmeye çalışan araştırmalar dijital metinleri

okumada kullanılan stratejiler ve becerilerin doğasının farklı olduğunu vurgulamaktadır. Özellikle ilkokul öğrencileri ile yapılan araştırmalar dijital okuma sayesinde basılı metinlerde olmayan okur metin etkileşimlerinin ve öğrencilerin verdikleri yanıtların dijital teknolojilerle ilgili yeni okuryazarlıkları geliştirdiğini göstermektedir (Hutchison & Colwell, 2015; Hutchison vd., 2012; Larson 2010; Schugar vd., 2013).

Öğretmen adaylarının wiki, blog, google dokümanlar ve dijital kitap oluşturmaya yönelik algıları çevrim içi yazma ve içerik oluşturmanın doğasına yönelik bazı açıklamalar sunmaktadır. Öğretmen adaylarının algılarını göre çevrim içi bağlamlarda yazma ve içerik oluşturma; çevrim içi araştırma becerilerini geliştirme, öğrenciler arası işbirliği ve sosyal etkileşimi artırma, öğrenmeyi sınıf dışına taşıma, geleneksel yazma becerilerini geliştirme, internet sayesinde hedef kitleyi genişletme, yazma ve öğrenme motivasyonunu artırma, içeriklerin çok biçimli doğası, hayal gücü ve yaratıcılığı geliştirme gibi özelliklere sahiptir. Öğretmen adaylarının tüm bu algıları geleneksel yazma ve içerik oluşturmanın ötesinde çevrim içi bağlamlarda yazma ve içerik oluşturmanın kendine özgü doğası olduğuna işaret etmektedir. Yeni okuryazarlık bakış açısından yeni teknolojiler yazar olmanın anlamını yeniden tanımlamaktadır (Leu vd., 2016). Günümüzde blog yazma, wiki yazma, sosyal medyada yazma ya da dijital kitap oluşturma gibi çeşitli yazma biçimleri ve bağlamları yeni yazma hedeflerine ve yazma amaçlarına yol açmaktadır. Bu dijital bağlamlar öğrenciler arasındaki yardımlaşma ve iş birliğini güçlendirmektedir (Hutchison & Colwell, 2015). Bu araştırmanın çevrim içi yazma ve içerik oluşturma ile ilgili bulguları yeni okuryazarlık bakış açısını desteklemektedir. Ayrıca çevrim içi bağlamlarda yazma ve içerik oluşturma ile ilgili yapılan uygulamalı çalışmalara bakıldığında; bloglarda yazmanın öğrencilerin hedef kitlesi genişlettiği ve yazma motivasyonunu artırdığı (Andes & Clagett, 2011; McGrail & Davis, 2011), dijital yazmanın öğrenciler arası etkileşimi ve iş birliğini geliştirdiği (Lau vd., 2017; Handsfield, Dean, & Cielocha, 2009; Pifarré & Li, 2012) ve araştırma becerilerini geliştirdiği (Lau vd., 2017) ve öğrenmeyi sınıf dışına taşıdığı (Vasudevan, Schultz, & Bateman, 2010) bulguları ile bu araştırmanın çevrim içi yazma ve içerik oluşturma ile ilgili sonuçlarını desteklemektedir.

Son olarak öğretmen adaylarının algıları dijital teknolojilerin okuma yazma eğitimine entegre edilmesiyle bazı engellere dikkat çekmektedir. Öğretmen adaylarına göre ilkokul öğrencilerinin dijital becerilerinin düşük olması, okullarda ve evde tablet, bilgisayar ve internet gibi yeterli alt yapının olmaması, bazı uygulamaların yabancı dilde olması, öğretmenin dijital becerilerinin düşük olması ve disiplin sorunlarının ortaya çıkması dijital teknolojilerin entegrasyonunda bazı engeller olabilir. Tüm bu engellerle ilgili bulgular alanda yapılan çeşitli araştırmaların bulguları ile tutarlıdır ve teknoloji entegrasyonunda engellerle

ilgili alanyazını genişletmektedir (Al-Hazza, 2017; Hutchison & Reinking, 2011; Hutchison, 2012; Pang vd., 2015; Pierczynski, 2015). Öğretmenlerle yapılan çalışmalarda teknik destek eksikliği, zaman eksikliği, mesleki gelişim eksikliği ve teknolojiye erişim eksikliği en çok ifade edilen engeller olarak bildirilmektedir (Hutchison & Reinking, 2011; Hutchison, 2012; Pang vd., 2015). Pierczynski'nin (2015) öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada dijital teknolojilere erişim eksikliği, okulun bakış açısı ve öğrenci, veli ve yöneticilerin tutumları okul temelli engeller olarak ortaya çıkarken, öğretmenlerin bilgi eksikliği, sınıf yönetimi ile ilgili endişeler ve fazladan iş yükü öğretmen temelli engeller olarak belirtilmiştir. Teknolojik araçların mevcudiyeti entegrasyonu etkileyen değişkenlerden biridir (Hutchison & Reinking, 2011). Çeşitli araştırmalar okullarda internet, bilgisayar ve projeksiyon gibi teknolojik aletlerin yaygın olmasına rağmen, her öğrenciye tablet bilgisayarın yeterli düzeyde olmadığını göstermektedir (Hutchison & Reinking, 2011; Pang vd., 2015).

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı dijital teknolojilerin okuma yazma eğitiminde kullanımına yönelik öğretmen adaylarının algılarını keşfetmektir. Araştırmadan elde edilen bulgular yeni okuryazarlıklar, dijital okuma, çevrim içi yazma ve içerik oluşturma ve dijital teknolojilerin entegrasyonuna yönelik engeller hakkında alanyazına çeşitli katkılar yapmaktadır. Öğretmen adaylarının algıları çevrim içi okuma yazmanın dijitalleşme ve bilgiye ulaşma yolları, içerik üretmenin farklılaşması, ek beceriler gerektirmesi ve bilginin çok biçimliliği gibi basılı metinlere dayalı okuma yazmadan farklılaştığını göstermektedir. Ayrıca öğretmen adaylarının metaforları okuryazarlığın sürekli yenilenmeyi ve iç içe geçmiş bilgi ve uygulamalara ulaşmak anlamına geldiğini bildirmektedir. Öğretmen adayları dijital ortamlarda okuma süreçlerinin bazı olumsuz yönleri olsa da okur metin etkileşimlerini artırdığını, çok sayıda kaynaktan aynı anda çalışabilme imkanı tanıdığını, çok biçimliliğe sebep olduğunu ve öğrencileri motive ettiğini vurgulamışlardır. Çevrim içi bağlamlarda içerik oluşturma ve yazmanın doğasına ilişkin öğretmen adaylarının algıları çevrim içi araştırma becerilerini geliştirme, öğrenciler arası etkileşimi artırma, öğrenmeyi sınıf dışına taşıma ve hedef kitleyi genişletme gibi özellikleri vurgulamıştır. Son olarak bu araştırma öğretmen adaylarının algılarına göre dijital teknolojilerin okuma yazma eğitiminde entegrasyonuna yönelik öğrencilerin dijital becerilerinin düşük olması, teknoloji erişiminin kısıtlı olması ve bazı uygulamaların yabancı dilde olması gibi engelleri ortaya koymuştur.

Bu araştırmanın sonuçlarına dayalı olarak bazı öneri ve sınırlılıktan bahsedilebilir. İlk olarak bu araştırmadan elde edilen sonuçlar öğretmen adaylarının algılarına dayalıdır. Bu

sonuçların uygulamadaki karşılığını derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde incelemek için ilkokul öğrencileri ile wiki, blog, Google doküman ve dijital okuma çemberi gibi uygulamalar kullanılarak çevrim içi okuma ve yazmaya yönelik durum çalışmalarına ihtiyaç vardır. İkinci olarak ilkokuldan liseye kadar öğretmen ve öğretmen adaylarının dijital teknolojilerin entegrasyonuna yönelik algı, tutum ve uygulamalarını incelemek için daha geniş örneklemelerde nicel çalışmalara ihtiyaç vardır. Üçüncü olarak bu araştırmanın sonuçları hizmet öncesi ve hizmet içi öğretmen eğitiminde dijital teknolojilerin okuma yazma eğitiminde entegrasyonuna yönelik eğitimlere ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Özellikle öğretmen yetiştirme programları düzenlenirken öğretmen adaylarının çevrim içi becerilerini, stratejilerini ve eğilimlerini geliştirmeye dönük dijital okuryazarlık ile ilgili derslere yer verilebilir.

KAYNAKÇA

- Afflerbach, P., & Cho, B.Y. (2009). Identifying and describing constructively responsive comprehension strategies in new and traditional forms of reading. In S. E. Israel & G. G. Duffy (Eds.), *Handbook of research on reading comprehension* (pp.69–90). New York, NY: Routledge.
- Al-Hazza, T. C. (2017). The tension in pre-service teachers' explorations of tablet technology for literacy purposes: positive beliefs and practical shortcomings. *Teacher Development, 21*(5), 704-721. DOI: 10.1080/13664530.2017.1338195
- Andes, L., & Claggett, E. (2011). Wiki writers: Students and teachers making connections across communities. *The Reading Teacher, 64*(5), 345-350.
- Coiro, J., & Dobler, E. (2007). Exploring the online reading comprehension strategies used by sixth-grade skilled readers to search for and locate information on the Internet. *Reading Research Quarterly, 42*(2), 214–257. <https://doi.org/10.1598/RRQ.42.2.2>
- Coiro, J., Sekeres, D. C., Castek, J., & Guzniczak, L. (2014). Comparing the quality of third, fourth, and fifth graders' social interactions and cognitive strategy use during structured online inquiry. *Journal of Education, 194*(2), 1-15.
- Creswell, J.W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dobler, E. (2015). e-Textbooks: A personalized learning experience or a digital distraction? *Journal of adolescent & adult literacy, 58*(6), 482-491.
- Forzani, E., & Maykel, C. (2013). *Evaluating a representative state sample of connecticut seventh-grade students' ability to critically evaluate online information (ORCA Report 6)* Retrieved from <http://www.orca.uconn.edu/orca/assets/File/Research%20Reports/PROJECT%20REPORT%20%236%20Forzani%26Maykel.pdf>
- Gee, J. & Handford, M. (2013). *The routledge handbook of discourse analysis*. Abingdon: Taylor & Francis.
- Handsfield, L. J., Dean, T. R., & Cielocha, K. M. (2009). Becoming critical consumers and producers of text: Teaching literacy with Web 1.0 and Web 2.0. *The Reading Teacher, 63*(1), 40-50.
- Hutchison, A., & Reinking, D. (2011). Teachers' perceptions of integrating information and communication technologies into literacy instruction: A national survey in the United States. *Reading Research Quarterly, 46*(4), 312–333. <https://doi.org/10.1002/RRQ.002>
- Hutchison, A., & Wang, W. (2012). Blogging within a social networking site as a form of literature response in a teacher education course. *Educational Media International, 49*(4), 263-275. DOI: 10.1080/09523987.2012.741197
- Hutchison, A., & Colwell, J. (2015). *Bridging technology and literacy: Developing digital reading and writing practices in grades K–6*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
- Hutchison, A., Beschorner, B., & Schmidt-Crawford, D. (2012). Exploring the use of the iPad for literacy learning. *Reading Teacher, 66*(1), 15–23. <https://doi.org/10.1002/TRTR.01090>
- Hutchison, A. (2012). Literacy teachers' perceptions of professional development that increases integration of technology into literacy instruction. *Technology, Pedagogy and Education, 21*(1), 37–56. <https://doi.org/10.1080/1475939X.2012.659894>
- Hutchison, A. & Beschorner, B. (2014) Using the iPad as a tool to support literacy instruction, *Technology, Pedagogy and Education, 24*(4), 407-422. DOI: 10.1080/1475939X.2014.918561

- Hutchison, A. & Colwell, J. (2016) Preservice teachers' use of the technology integration planning cycle to integrate ipads into literacy instruction, *Journal of Research on Technology in Education*, 48(1), 1-15, DOI: 10.1080/15391523.2015.1103146
- International Reading Association. (2009). *New literacies and 21st-century technologies*. Newark, DE: International Reading Association.
- ICT Literacy Panel. (2002). *Digital transformation: A framework for ICT literacy*. Princeton, NJ: Educational Testing Service. Retrieved from http://www.ets.org/Media/Tests/Information_and_Communication_Technology_Literacy/ictreport.pdf
- Kress, G. (2003). *Literacy in the new media age*. London: Routledge.
- Lankshear, C., & Knobel, M. (2011). *New literacies: Everyday practices and social learning*. Berkshire, England: Open University Press.
- Larson, L.C. (2010). Digital readers: The next chapter in e-Book reading and response. *Reading Teacher*, 64(1), 15-22.
- Lau, W. W., Lui, V., & Chu, S. K. (2017). The use of wikis in a science inquiry-based project in a primary school. *Educational Technology Research and Development*, 65(3), 533-553.
- Leu, D.J., Jr. (2000). Literacy and technology: Deictic consequences for literacy education in an information age. In M.L. Kamil, P.B. Mosenthal, P.D. Pearson, & R. Barr (Eds.), *Handbook of reading research* (Vol. 3, pp.743–770). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Leu, DJ Jr, Kinzer C.K., Coiro J, & Cammack, D. (2004). Toward a theory of new literacies emerging from the Internet and other information and communication technologies. In R.B. Ruddell & N.J. Unrau (eds) *Theoretical models and processes of reading* (5th ed., pp. 1570–1613). Newark, DE: International Reading Association.
- Leu, D. J., McVerry, O'Byrne, Kiili, C., & Zawilinski, L. (2011). The new literacies of online reading comprehension: Expanding the literacy and learning curriculum Donald. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 55(1), 5–14. <https://doi.org/10.1598/JA>
- Leu, D.J., Everett-Cacopardo, H., Zawilinski, L., McVerry, J.G., O'Byrne, W. I. (2012). The new literacies of online reading comprehension. In C.A. Chapelle, (Ed.) *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. (pp. 4239-4247). Oxford, UK: WileyBlackwell.
- Leu, D. J., Kinzer, C. K., Coiro, J., Castek, J., & Henry, L. A. (2013). New literacies: A Dual-level theory of the changing nature of literacy, instruction, and assessment. In D. E. Alvermann, N. J. Unrau, & R. B. Ruddell (Eds.), *Theoretical models and processes of reading* (Sixth Edit., pp. 1150–1181). Newark, DE: International Reading Association.
- Leu, D. J., Zawilinski, L., Forzani, E., & Timbrell, N. (2015). Best practices in teaching the new literacies of online research and comprehension. In L.B. Gambrell & L.M. Morrow (Ed.), *Best practices in literacy instruction* (5th ed., pp. 343–364). New York: Guilford.
- Leu, D. J., Slomp, D., Zawilinski, L. & Corrigan, J. (2016). Writing research from a new literacies lens. In C. A. MacArthur, S. Graham, & J. Fitzgerald (Eds.) *Handbook of writing research* (2nd ed.). New York, NY: Guilford Press.
- McGrail, E., & Davis, A. (2011). The influence of classroom blogging on elementary student writing. *Journal of Research in Childhood Education*, 25(4), 415-437.
- New London Group (1996). A pedagogy of multiliteracies: Designing social futures. *Harvard Educational Review*, 66, 60–92.
- Patton, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pang, S., Reinking, D., Hutchison, A., & Ramey, D. (2015). South Korean teachers' perceptions of integrating information and communication technologies into literacy instruction. *Education Research International*, 2015, 1-13.
- Pierczynski, M. (2015). *Preservice teachers' perceptions of using digital technologies in literacy instruction*. (Unpublished doctoral dissertation), George Mason University, Fairfax, VA.
- Pifarré, M., & Li, L. (2012). Teaching how to learn with a wiki in primary education: What classroom interaction can tell us. *Learning, Culture and Social Interaction*, 1(2), 102-113.
- Rideout, V. J., Foehr, U. G., & Roberts, D. F. (2010). *Generation M2: Media in the lives of 8- to 18- year-olds*. Menlo Park, CA: Henry J. Kaiser Family Foundation.
- Schugar, H. R., Smith, C. A., & Schugar, J. T. (2013). Teaching with interactive picture e-books in grades K–6. *The Reading Teacher*, 66(8), 615-624.
- Vasudevan, L., Schultz, K., & Bateman, J. (2010). Rethinking composing in a digital age: Authoring literate identities through multimodal storytelling. *Written Communication*, 27(4), 442-468.
- Türkiye İstatistik Kurumu (2018). *Hanehalkı bilişim teknolojileri kullanım araştırması*. <https://www.cografik.com/hanehalki-bilisim-teknolojileri-bt-kullanim-arastirmasi-2018/> sayfasından erişilmiştir.

- Yamaç, A. & Ulusoy, M. (2016). The effect of digital storytelling in improving the third graders' writing skills. *International Electronic Journal of Elementary Education*, 9(1), 59-86.
- Yamaç, A. (2018). Yeni okuryazarlığa genel bir bakış: Karar alıcılar, araştırmacılar ve öğretmenler için bazı öneriler. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 11(3), 383-410. DOI:10.30831/akukeg.370469
- Yamaç, A. & Öztürk, E. (2018). Türkiye'deki ilkokul öğretmenlerinin yazma öğretimi uygulamaları ve algılarının değerlendirilmesi: Bir karma yöntem araştırması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(4), 846-867. doi: 10.16986/HUJE.2018037559
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Ek 1:

YARI YAPILANDIRILMIŞ SORULAR

1. Günümüzün okuryazarlığı hakkında ne düşünüyorsun? Günümüzde okuryazar olmak ne demektir? Teknoloji ve İnternet, okuryazarlığı etkiler mi? Nasıl? (İnternet ve bilgi iletişim teknolojilerinin bu denli yaygınlaşması okuryazarlık üzerinde ne gibi değişimlere sebep oldu?)
2. İnternet ve teknoloji çağında okuryazar olmayı birşeye benzetirsen (nesne, olay ya da kavram), neye benzetirsin? Örnek: Üniversite hocası toprak gibidir. Çünkü nasıl toprak içinde birçok şeyi bulunduruyorsa hocalarda bir o kadar bilgi bulunduruyorlar.
3. Dijital metinlerden okuma yapma hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin ders kitabındaki Şekerci Güzeli ve Anadolu Üstüne metinlerini basılı olarak değil de dijital olarak Acrobat Reader üzerinden okuduk. Dijital metinler ile basılı metinlerde okuma arasında ne gibi farklılıklar vardır?
4. Dijital kitaplar hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin üniversitenin veri tabanından bir resimli çocuk kitabı bulduk ve bu resimli çocuk kitabıyla beyaz pano üzerinden okuma çemberi yaptık. Bu uygulama öğrencilerin okuryazarlık becerilerini nasıl geliştirir?
5. Dijital kitap oluşturma hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin dersimizde daha önce yaşadığımız bir olayı görsellerle kitap haline getirdik ve bazı şehirleri tanıtım broşürü yaptık. Dijital kitap uygulaması öğrencilerin okuryazarlık becerilerini nasıl etkiler?
6. Wikispaces sayesinde araştırma yapma ve grup olarak birlikte rapor yazma hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin Selimiye Camii hakkında birlikte bir araştırma raporu yazdınız. Bu uygulama öğrencilerin okuryazarlık becerilerini nasıl etkiler?
7. Blog oluşturma hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin bir blog kurdunuz ve bu blogda yaptığımız bütün etkinlikleri paylaştınız. Bu uygulama öğrencilerin okuryazarlık becerilerini nasıl etkiler?
8. Google dokümanda yazı yazma hakkında ne düşünüyorsunuz? Örneğin google dokümanda eşli hikâyeler yazdınız. Bu uygulama öğrencilerin okuryazarlık becerilerini nasıl etkiler?
9. Öğretmen olduğunda e-kitap, beyaz pano, wikispaces, toondoo (karikatür), blogger, dijital kitap oluşturma, acrobat reader ya da google doküman ve diğer çevrim içi araç ve uygulamaları kullanırken ne tür problemlerle (engeller) karşılaşacağını düşünüyorsun?

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Koçoğlu, E. ve Egüz, Ş. (2019). “Türkiye’de, Sosyal Bilgiler Eğitimine İlişkin Alan Eğitimcilerinin Sorunsal Tespitleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1):26-37
Geliş Tarihi / Received Date: 14.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 23.11.2018

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’DE, SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİNE İLİŞKİN ALAN EĞİTİMCİLERİNİN SORUNSAK TESPİTLERİ

Doç. Dr. Erol KOÇOĞLU

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

erolakademi@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4595-2892

Dr. Öğr. Üyesi Şule EGÜZ

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

sule.eguz@inonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3633-8957

Öz

Sosyal Bilgiler eğitimi çalışma alanı, bireyi toplumsallaştıran, geçmişi hatırlatarak bugünü yaşamasını ve yarını da kucaklamasını öğreten bir disiplinler topluluğudur. Hayatın kendisini konu alan bu dersin öğretilmesi, insanların topluluk halinde yaşamaya başlamasından günümüze kadar süre gelmiştir. Giderek küresel bir yapıya bürünen dünyamızda gelecek nesillerin yetiştirilmesinde Sosyal Bilgiler dersi önemli bir rol oynayacaktır. Yarının insanını yetiştirmede önemli olan Sosyal Bilgiler dersinin öğretilmesi konusunda Cumhuriyetten günümüze kadar çeşitli programlar uygulanmıştır. Programların bir kısmı yayınlandığı dönemde başarıyla uygulanmışsa da bazı programların uygulanması konusunda ciddi sorunlarla karşılaşılmıştır. Bu sorunlar genelde yeterli altyapının oluşmaması, ülkemizin içinde bulunduğu şartların göz önünde bulundurulmaması ve program içeriğinin sağlıklı bir şekilde oluşturulmaması olarak sıralanabilir. Sosyal bilgiler eğitimi alanında yaşanan bu sorunları en az seviyeye indirmek amacıyla Türkiye’de Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı Lisans Programı çeşitli üniversitelerin Eğitim Fakültesi bünyesinde kurulmuş ve öğretilen adayı yetiştirmeye devam etmektedir. Kurulan bu bilim dalı, birçok disiplini içerisinde barındırması alan uzmanlarının yeterlilik düzeylerinin çeşitlenmesi gerekliliğini beraberinde getirmiştir. Bu yeterliliklerin istenilen seviyelerde olmaması yaşanılan birçok sorunun kaynağı olarak gösterilmektedir. Yapılan bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler eğitimindeki problemlere ilişkin uzmanlarının algılarını belirlemektir. Sosyal bilgiler eğitimi alanında doktora eğitimini tamamlamış 15 alan eğitimcinin katıldığı bu araştırmada betimsel tarama yöntemi kullanılmış olup verilerin analizinde Nvivo 11 analiz programı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Bilgiler Eğitimi, Sorun, Algı, Alan Eğitimcisi.

DETECTING PROBLEMS OF FIELD EDUCATORS IN TURKEY RELATED TO SOCIAL STUDIES EDUCATION

Abstract

Social Studies education study area is a collection of disciplines that socializes the individual, reminds the past, teaches to live today and embrace the future. The teaching of this course, which is the subject of life itself, has started since people lived in communities. The Social Studies course will play an important role in the development of future generations in our world, which is becoming increasingly global. Various programs have been implemented in the Republic starting from the first days of the Republic to the present to teach the Social Studies course which is important in raising the people of tomorrow. While some of the programs were successfully implemented at the time of publication, serious problems were encountered in the implementation of some programs. These problems are generally not enough infrastructures, not taking into consideration the conditions of our country and not creating a healthy content of the

program. Social Studies Education in Turkey, the problems experienced in the field of social studies education in order to minimize levels of Science Degree Program established in the Faculty of Education and teachers of various universities continues to grow. This branch of science, which has many disciplines, has brought with it the necessity to diversify the proficiency levels of the field experts. The lack of these qualifications at desired levels is shown as the source of many problems. The aim of this research is to determine the perceptions of the experts about the problems in social studies education. In this research, descriptive screening method was used in the field of social studies education and Nvivo 11 analysis program was used for data analysis.

Keywords: Social Studies Education, Problem, Perception, Field Educator.

1. GİRİŞ

Sosyal bilgiler içerik olarak tarih, coğrafya, felsefe, ekonomi, sosyoloji, antropoloji ve siyasal bilimler gibi sosyal disiplinler ile edebiyat ve sanat gibi beşeri bilimlerden (ve kısmen fen bilimlerinin bazı konuları) oluşmaktadır (Yılmaz, 2009: 47). Amerika Birleşik Devletleri Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies – NCSS, 1994: 24), sosyal bilgilerin tanımını ve amaçlarını şu şekilde yapmıştır: *“Sosyal çalışmalar (bilgiler), öğrencilerin vatandaşlık yeterliklerini kazandırmak ve geliştirmek için sosyal ve beşeri bilimlerin entegre edilmesinden doğmuş disiplinler arası bir çalışma alanıdır. Sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı, birbirine bağımlı günümüz dünyasında kültürel çeşitliliği tanıyan ve benimseyen demokratik toplumun vatandaşları olarak genç kuşakların, yerel, bölgesel, ülke çapında ve küresel olarak karşılaşılan sorunlar hakkında toplumun yararı ve mutluluğu için bilgi temeline dayalı rasyonel karar verme yeteneklerini geliştirmektir.”*

Amerika Birleşik Devletlerin (ABD)’den alınarak ülkemizde uygulanmaya başlanan sosyal bilgiler eğitimi alanına yönelik olarak hazırlanan eğitim, öğretim ve ders programlarından hedeflenen amaçların başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, alanda karşılaşılan sorunların tespit edilip çözümlenmesine yönelik uygulamaların yapılmasına bağlı olduğu söylenebilir. Bu sorunların tespit edilmesi süreci geçmişte uygulanmış ve uygulanmakta olan programların incelenmesini gerekli kılmaktadır. Çünkü sosyal bilgiler programları, uzun zaman önce ve şimdi dünyada insanları, yerleri, kültürleri, sistemleri ve problemleri; hayalleri ve felaketleri yorumlayıp anlamlandırmayı öğrencilerde temele almaktadır (Zayimoğlu Öztürk, 2018: 77). Bu yorumlama ve algılama da zamanın ortaya çıkardığı farkındalıklara göre değişkenlik göstermektedir. Oluşan zamansal farkındalıklar, ihtiyaç ve beklentiler olduğu gibi sorunlar da olabilir.

Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanı içerisinde birçok disiplin ve öğrenme alanı yer almaktadır. Bu disiplinlere ve öğrenme alanlarına yönelik olarak sosyal bilgiler eğitimi programlarında yer alan kazanım, içerik, eğitim durumu ve sınav durumlarının tasarımı, düzenleme ve aktarma sürecinde birçok sorunla karşılaşmaktadır. Türkiye’de sosyal bilgiler

eğitimi alanında ortaya çıkan bu sorunların giderilmesi için belli zaman aralıklarında içerik değişikliğine gidilmiştir.

2005 ve 2017 yılında ki değişiklikler güncellik açısından önemlidir. Çünkü bu yıllarda sosyal bilgiler eğitimi programına yönelik yapılan değişiklikler Türkiye’de uygulanmaya devam etmektedir. Sosyal bilgiler eğitimi alanında uygulanmaya devam edilen bu değişiklikler, öğretmenler ve araştırmacılar tarafından olumlu karşılanmasına rağmen uygulamada bazı sorunların var olduğu da konuyla ilgili yapılan araştırmaların sonuçlarına yansımıştır (Yapıcı ve Demirdelen, 2007: 207; Doğanay ve Sarı, 2008: 470; Ersoy ve Kaya, 2009: 74; Dinç ve Doğan, 2010: 33; Tonga ve Uslu, 2015: 94; Tonga, 2017: 189; Koçoğlu ve Akman, 2016: 722; Oğuz Haçat ve Sözcü, 2016: 618; Oğuz Haçat ve Demir, 2017: 7; Ulu Kalın, 2016: 206; Koçoğlu ve Ulu Kalın, 2017: 1589).

Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanı, kazanım temelli programlara dayalı soyut içeriğe sahip bir çalışma alanı olması, çalışma alanına ilişkin konuların aktarımında ve öğrencilere tarafından anlatılanın somut bir şekilde anlamlandırılmasında birçok sorun beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu sorunların çözülmesi ya da minimize edilme süreci öğretmen yeterlilikleriyle ilişkilendirilebilir. Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanına ilişkin var olan sorunların belirlenmesi, bilim dünyası tarafından çözüm önerilerini içeren çalışmaların yapılmasını olumlu yönde etkileyebilir. Buradan hareketle bu sorunların belirlenmesini temele alan bu çalışma yapılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

“Sosyal bilgiler eğitimindeki problemlerin değerlendirilmesinde alan uzmanlarının algılarını belirlemeyi” temele alan bu araştırmada, sosyal bilgiler eğitimi alanında doktora eğitimini tamamlamış 15 alan eğitimcisinin çalışmanın amacı doğrultusunda görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu genel amaç çerçevesinde çalışmaya katılan alan uzmanlarına aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

✓ Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanı doğrultusunda, ilkokul (4.sınıf) ve ortaokul (5,6 ve 7.sınıf) kademelerinde verilen sosyal bilgiler derslerine ilişkin yaşanan sorunlar sizce nelerdir?

✓ Sosyal bilgiler eğitimi alanında yetişen bir uzman olarak, alanınıza ilişkin akademik düzeyde yaşanan sorunlar sizce nelerdir?

✓ Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında var olduğunu düşündüğünüz sorunların giderilmesi için önerileriniz nelerdir?

3. YÖNTEM

Araştırmada, konunun derinlemesine irdelenebilmesi için nitel bir yaklaşım tercih edilmiştir. Nitel araştırma “araştırmacıların araştırarak konu ya da konuları doğal ortamda inceledikleri,

araştıran insanların getirmiş oldukları anlamlar açısından olguyu anlamlaştırma ve yorumlama çabası içerisinde oldukları bir araştırma yöntemi” olarak tanımlanmaktadır (Ekiz, 2003: 41; Doğan, Demir ve Pınar, 2014: 239; Akman, 2016: 1556; Akman ve Parlak, 2018: 1351).

3.1. Araştırmanın Modeli (Deseni)

Araştırmada, sosyal bilgiler eğitimindeki problemlerin değerlendirilmesinde alan uzmanlarının algılarını belirlemeye ilişkin görüşlerinin derinlemesine incelenmesi amaç edinildiği için araştırma konusunun doğasına uygun olan olgubilim/fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Olgubilim araştırmalarında bir durum veya olayın tüm boyutları olduğu gibi derinlemesine incelenmesi amaçlanır. Aynı zamanda bireyin yaşantılarını algı görüş ve düşüncelerini ortaya çıkarmaya yöneliktir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmada çalışma grubunu, İnönü, Fırat, Artvin Çoruh, Muş Alparslan, Akdeniz ve Atatürk üniversitelerine bağlı Eğitim Fakültelerinde yer alan Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalında görev yapan, sosyal bilgiler eğitimi alanında doktora eğitimini tamamlamış 15 alan uzmanı oluşturmaktadır. Araştırmada çalışma grubu üyelerinin belirlenmesinde amaçlı bir örneklem seçimi (purposeful sampling) prosedürü kullanılmıştır. Sosyal bilgiler eğitimi alanında doktora eğitimini tamamlayarak alanın yeterliliklerine sahip 15 alan eğitimcisi seçilmiştir. Her bir üye araştırmanın amacı ve gönüllü katılım prosedürü hakkında önceden bilgilendirilerek gönüllü olarak araştırmaya katılmaya davet edilmiştir. Çalışma grubu üyelerinin kimliklerinin deşifre edilmemesi ve korunmasını sağlamak için her bir üyeye ‘Alan uzmanı 1- Alan uzmanı 15’ arası kapsayan rumuzlar verilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın kuramsal boyutu oluşturulduktan sonra “Sosyal bilgiler eğitimindeki problemlerin değerlendirilmesinde alan uzmanlarının görüşlerinin analizini belirlemeyi”, temele alan bu araştırmada, alan uzmanlarının araştırma konusuna ilişkin görüşlerini belirlemek için yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formu hazırlanırken öncelikle sorulacak sorular belirlenmiştir. Sorular oluşturulurken kolay anlaşılabilir sorular yazma, açık uçlu sorular sorma, odaklı sorular hazırlama, yönlendirmekten kaçınma, çok boyutlu sorular sormaktan kaçınma ve soruları mantıklı bir biçimde düzenleme gibi ilkelere (Yıldırım ve Şimşek, 2011) dikkat edilmiştir. Araştırmada kullanılan görüşme formu, İnönü Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültelerinde görev yapan alan uzmanlarına, içerik geçerliliğini sağlamak amacıyla görüşlerine sunulmuştur. Alan uzmanlarından gelen görüş ve öneriler doğrultusunda görüşme formuna son şekli verilmiştir. Görüşme formunda 3 soru yer almaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Görüşmelerin dökümü araştırma sürecinde tüm görüşmeler ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmıştır. Araştırma kapsamında 150 dakikalık görüşme yapılmış, ses kayıtları herhangi bir elemeye tabi tutulmadan, ham veri olarak Microsoft Word yazı işleme programıyla bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Verilerin kodlanması Veriler kodlanmadan önce iki araştırmacı tarafından verilerin dökümü olan transkriptler satır satır okunmuştur. Katılımcılar tarafından çalışma amacı hakkında doğrudan açıkça beyan edilmiş veya dolaylı olarak ima edilmiş görüşler manipüle edilmeden betimlemek için Patton (2002’den akt. Doğan, Demir ve Pınar, 2014: 241) tarafından ifade edilen satır-satır analiz (line by line analysis) yaklaşımı kullanılmıştır. Bir kelime, kelime öbekleri veya bir cümle veri analizi için bir birim teşkil etmiştir. Araştırmanın amacı çerçevesinde önemli olan boyutlar saptanmıştır ve her bir boyutun ne anlam ifade ettiği belirlenmeye çalışılmıştır. Kodlamalarda katılımcılar tarafından ifade edilen kelime ve kavramlar mümkün olduğu kadar kodlamada kullanılmıştır. Ancak katılımcıların kullandıkları kelime ve kavramların kodlama sürecinde yetersiz kaldığında durumu/düşünceyi en iyi ifade edebilecek başka kavramlar kod olarak araştırmacılar tarafından belirlenmiştir.

Yorumlama teknikleri Görüşme verilerinin yorumlanması sürecinde endüktif (inductive) betimsel analiz, içerik analizi ve sürekli karşılaştırma tekniği (constant comparison) kullanılmıştır (Marshall ve Rossman, 1999; Miles ve Huberman 1994’den akt. Doğan, Demir ve Pınar, 2014: 240).

Betimsel analiz süreci tematik çerçevenin oluşturulması, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması olmak üzere dört ana aşamadan oluşmuştur. Betimsel analizde, görüşülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir şekilde yansıtmak için sık sık doğrudan alıntılara yer verilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). İçerik analizi ise toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir ve önceden belirgin olmayan temaların ve boyutların ortaya çıkarılmasına olanak tanır (Çepni, 2001: 11). Bu bağlamda katılımcılardan elde edilen veriler incelenmiş ve aynı kavramları çağrıştıran kodlar ortak kategoriler altında birleştirilmiştir. Son aşamada verilerden çıkan temalardan anlam bütünlüğü sağlanıp, yorumlama yoluna gidilmiştir. Araştırmacılar, tematik kodlama sürecinde ortaya çıkan her tema altında yer alan verilerin bütünü kapsayıp kapsamadığını belirlemek için, alan uzmanlarının görüşlerine sıklıkla başvurmuş ve geri bildirimler doğrultusunda tematik kodlama sürecinde yapılan eksiklikler ve yanlışlıklar düzeltilmiştir. Bu çalışmada içerik analizinin yanı sıra sürekli karşılaştırma veri analizi metodu da kullanılmıştır. Sürekli karşılaştırmalı veri analizi, incelenen verilerin tümevarım kategori

şeklinde kodlanması ve aynı zamanda incelenmekte olan verileri sürekli olarak karşılaştırma işlemini kapsamaktadır (Ekiz, 2003; Doğan, Demir ve Pınar, 2014). Bu bağlamda, araştırma verileri analiz edilirken katılımcıların vermiş olduğu cevaplar içerisinde sürekli tekrarlanan olgu ve olaylar belirlenmiş, sürekli birbirleriyle karşılaştırılmış ve bu olgu ve olaylardan yola çıkılarak tümevarım yöntemiyle kategorilere ve temalara ulaşılmaya çalışılmıştır. Veriler, bilgisayar destekli analiz edilmiştir. Verilerin analizinde ve modellerin oluşturulmasında Nvivo 11 programından yararlanılmıştır. Kodlamalar araştırmacıların ortak görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur.

4. BULGULAR

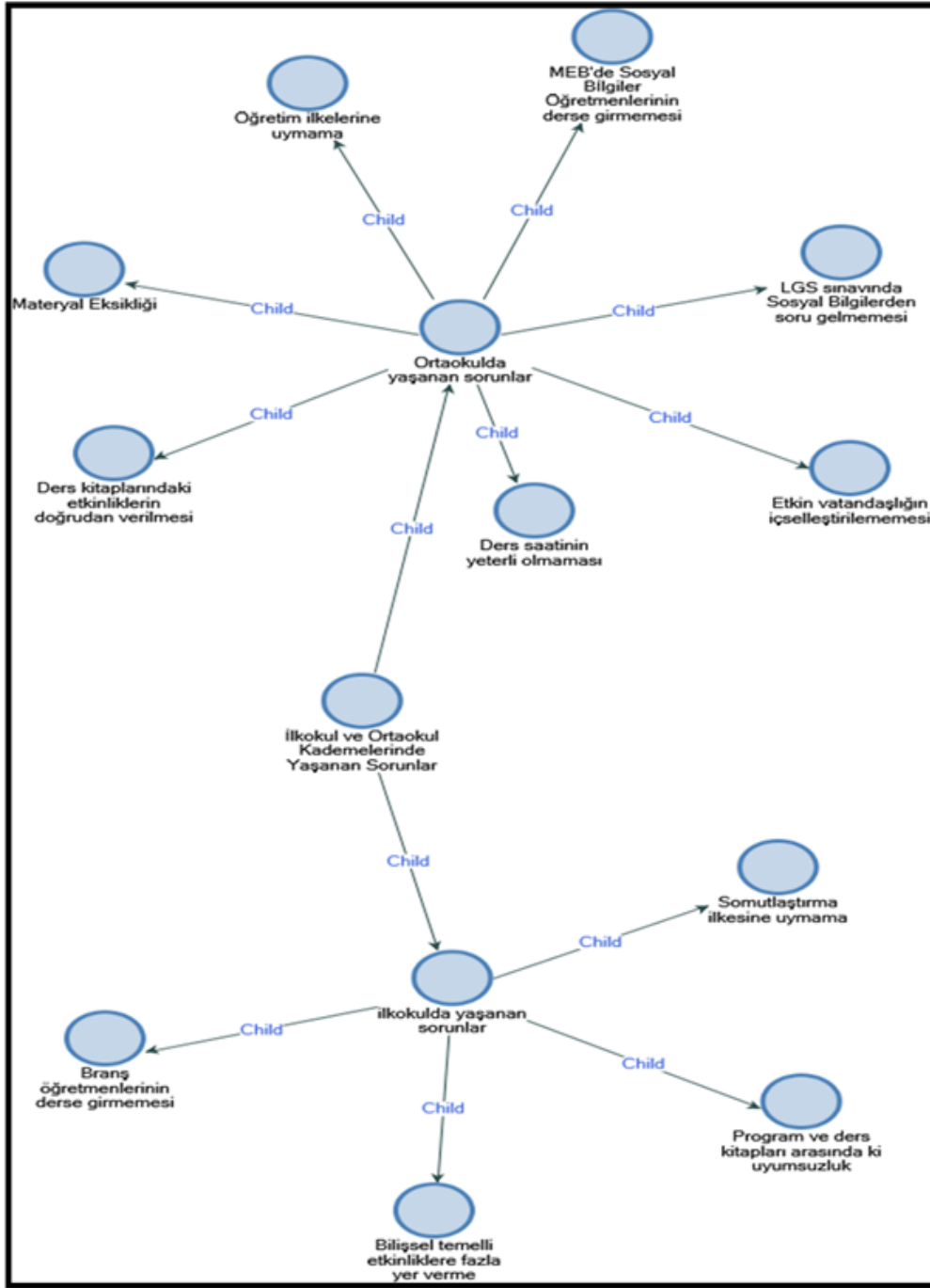
“Sosyal bilgiler eğitimindeki belirlenip değerlendirilmesinde alan uzmanlarının görüşlerini belirlemeyi” temele alan bu araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucu ortaya çıkan bulgular aşağıda verilmiştir.

4.1. İlkokul (4.sınıf) ve Ortaokul (5, 6 ve 7.sınıf) Kademelerinde Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yaşanan Sorunlara İlişkin Durum

“Sosyal bilgiler alan uzmanlarının, Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanı doğrultusunda, ilkokul (4. sınıf) ve ortaokul (5, 6 ve 7. sınıf) kademelerinde verilen sosyal bilgiler derslerine ilişkin yaşanan sorunlar sizce nelerdir?” Şeklinde ki soruya vermiş oldukları yanıtlar, iki farklı ana tema ve bunlara bağlı alt temaların oluşmasını beraberinde getirmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara bağlı olarak oluşan ana temalar “İlkokul Düzeyinde Yaşanan Sorunlar” (f-15) ve “Ortaokul Düzeyinde Yaşanan Sorunlar” (f-15) olup, “İlkokul düzeyinde yaşanan sorunlar” ana temasına bağlı alt temalar, somutlaştırma ilkesine uymama (f-4), program ve ders kitapları arasındaki uyumsuzluk (f-3), bilişsel temelli etkinliklere fazla yer verme (f-3) ve branş öğretmenlerinin derse girmemesi (f-5) şeklinde iken; “Ortaokul düzeyinde yaşanan sorunlar” ana temasına bağlı alt temaların, sosyal bilgiler öğretmenlerinin derse girmemesi (f-4), LGS’de sosyal bilgilerden soru gelememesi (f-4), etkin vatandaşlık öğrenme alanının içselleştirilmemesi (f-1), ders saatinin yetersiz olması (f-1), ders kitaplarındaki etkinliklerin doğrudan verilmesi (f-2), materyal eksikliği (f-1) ve Öğretim ilkelerine uymama (f-2) olduğu şekil 1’de görülmektedir. Görüşme formunda yer alan ilk soruya çalışmaya katılanların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, görüşlerinin farklı olduğu görülmektedir. Alan uzmanlarının görüşlerine ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

“Sosyal bilgiler öğretmenliği alanında lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini tamamlayıp 7 yıldır üniversitede aynı bilim dalında çalışan bir öğretim üyesi olarak, alanımıza ilişkin ilkokul ve ortaokul kademelerinde yaşanan birçok sorunun olduğunu görüyorum. Çalışmadığınız halde

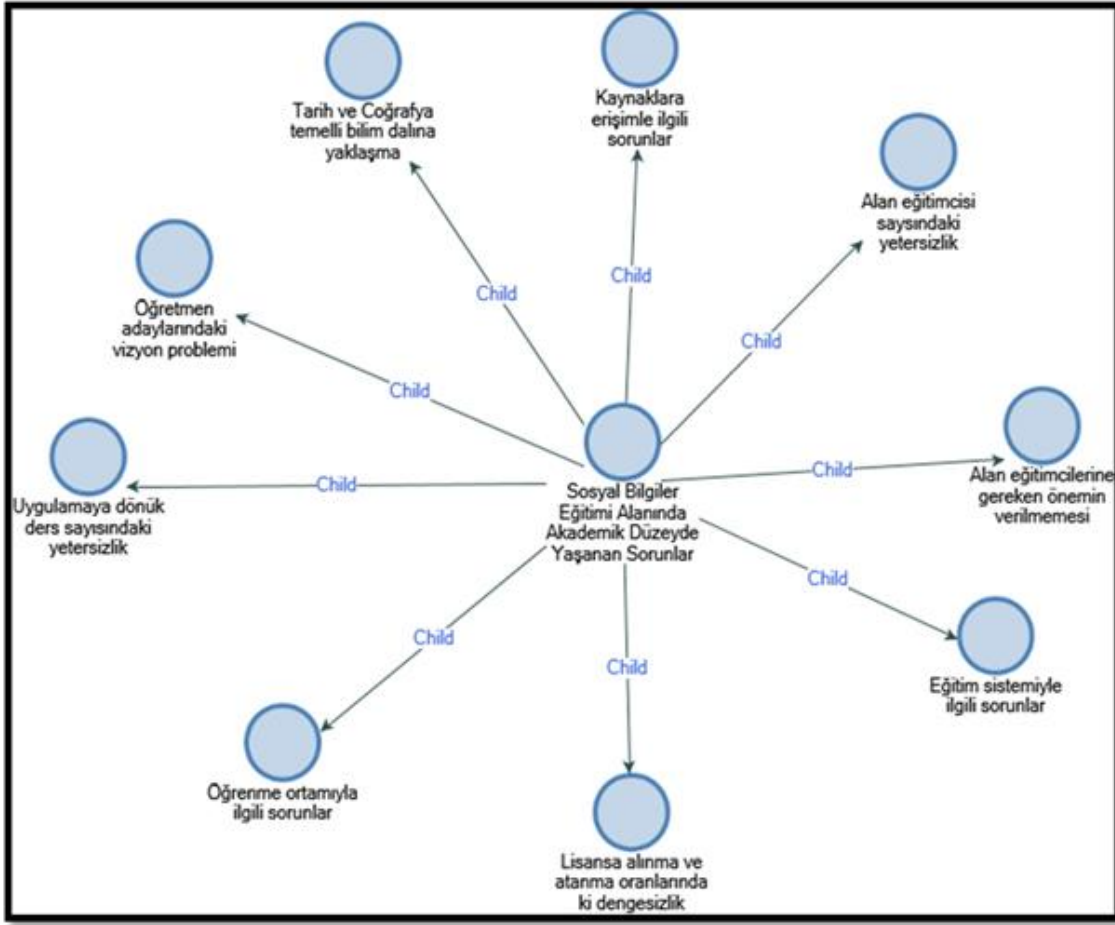
nasıl görüyorsunuz diye sorabilirsiniz? Ancak sorunu görmek için sadece sahada olmakta gerekmez. Ayrıca okul deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersleri sayesinde sahayı indiğimizde oluyor. Ancak ben öğretmenlerimizin yakınmalarından hareketle sıklıkla işittiğim sorunların başında ilkokulda “branş öğretmenlerinin derse girmemesi”, ortaokulda ise “branş öğretmeni olmayan tarih ve coğrafya alanında mezun olan öğretmenlerin derse girmesi” olduğunu düşünüyorum.” (Alan uzmanı, 1,3)

Şekil 1. Çalışma grubu üyelerinin ilkokul ve ortaokul kademelerinde sosyal bilgiler alanında yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri

4.2. Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Akademik Düzeyde Yaşanan Sorunlara İlişkin Durum

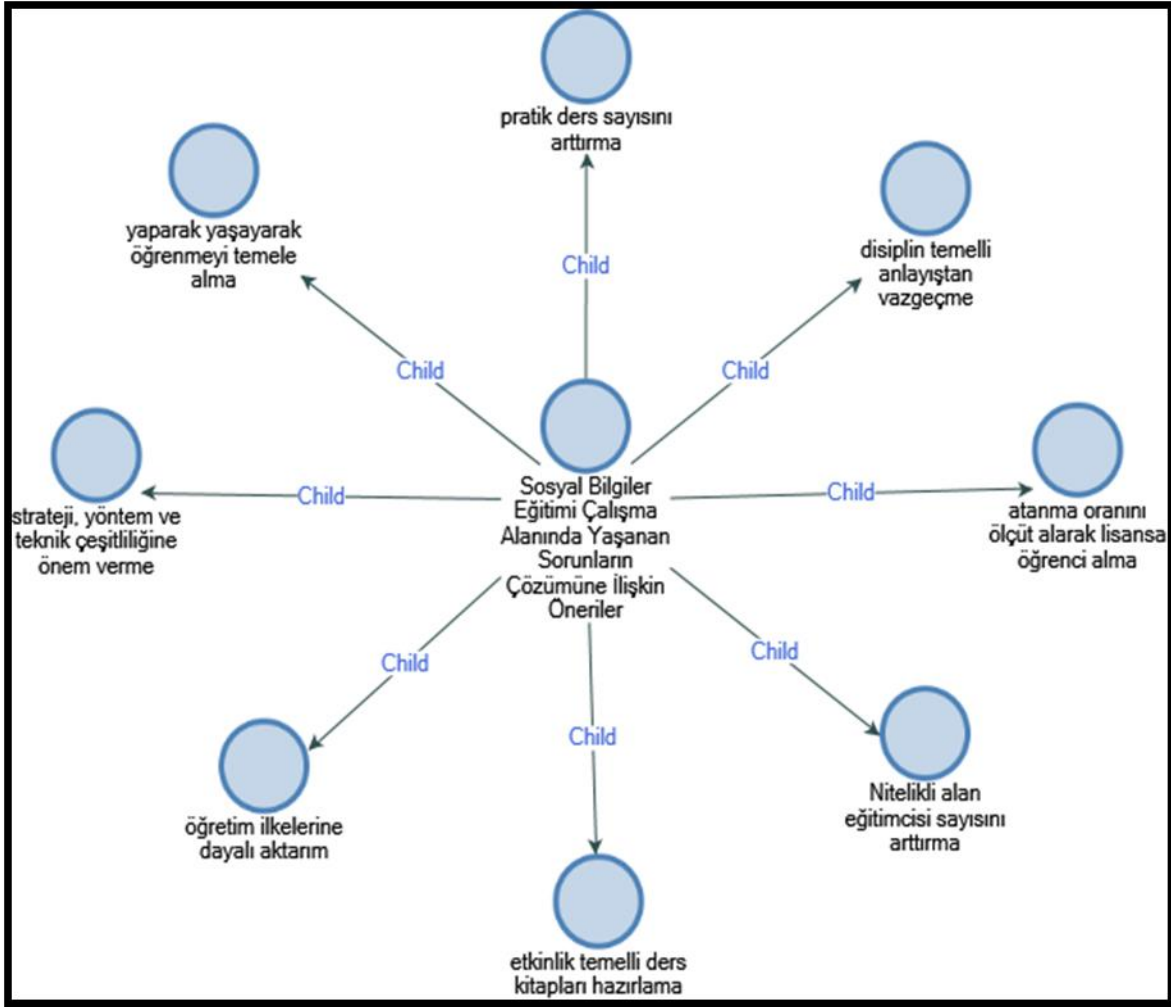

Şekil 2. Çalışma grubu üyelerinin akademik düzeyde sosyal bilgiler alanında yaşanan sorunlara ilişkin görüşleri

“Sosyal bilgiler eğitimi alanında yetişen bir uzman olarak, alanınıza ilişkin akademik düzeyde yaşanan sorunlar sizce nelerdir?” Şeklinde ki soruya vermiş oldukları yanıtlar, dokuz farklı temanın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara bağlı olarak oluşan temalar, lisansa alınma ve atama oranlarında ki dengesizlik (f-2), öğrenme ortamıyla ilgili sorunlar (f-2), eğitim sistemiyle ilgili sorunlar (f-1), alan eğitimcilerine gereken değerin verilmemesi (f-2), uygulamaya dönük ders sayısındaki yetersizlik (f-3), öğretmen adaylarındaki vizyon problemi (f-2), alan eğitimcisi sayısındaki yetersizlik (f-1), kaynaklara erişimle ilgili sorunlar (f-1) ve alana tarih ve coğrafya temelli yaklaşma(f-1), olduğu şekil 2’de görülmektedir. Görüşme formunda yer alan ilk soruya çalışmaya katılanların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, görüşlerinin farklı olduğu görülmektedir. Alan uzmanlarının görüşlerine ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

“Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında akademik düzeyde yaşanan sorunlar, birçok boyut altında sınıflandırılabilir. Bu boyutlar değerlendirildiğinde farklı temaların ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bilim dalının kapsamı, teoriye önem verdiği kadar saha çalışmasını temele alan uygulamalara da önem vermeye yönelik etkinlikleri temele almasına rağmen lisans programlarında uygulamaya dönük ders sayısının yetersiz olması yaşanan sorunların başında gelmektedir.” (Alan uzmanı, 11)

4.3. Sosyal Bilgiler Eğitimi Alanında Yaşanan Sorunların Çözümüne Yönelik Öneriler Durumu

Şekil 3. Çalışma grubu üyelerinin sosyal bilgiler alanında yaşanan sorunlara ilişkin önerileri

“Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında var olduğunu düşündüğünüz sorunların giderilmesi için önerileriniz nelerdir?” Şeklinde ki soruya vermiş oldukları yanıtlar, sekiz farklı temanın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Katılımcıların vermiş oldukları yanıtlara bağlı olarak oluşan temalar, etkinlik temelli ders kitaplarını hazırlama (f-2), nitelikli alan eğitimcisi sayısını artırma (f-2), öğretim ilkelerine dayalı aktarım (f-2), atama oranını ölçüt olarak lisansa

öğrenci alma (f-2), strateji, yöntem ve teknik çeşitliliğine önem verme (f-1), disiplin temelli anlayıştan vazgeçme (f-2), pratik ders sayısını arttırma (f-3) ve yaparak yaşayarak öğrenmeyi temele alma (f-1) olduğu şekil 3’de görülmektedir. Görüşme formunda yer alan ilk soruya çalışmaya katılanların vermiş oldukları cevaplar incelendiğinde, görüşlerinin farklı olduğu görülmektedir. Alan uzmanlarının görüşlerine ilişkin örnekler aşağıda verilmiştir.

“Alanımız ile ilgili yaşanan sorunların minimum seviyeye indirilmesi için saha çalışmalarına önem verilmesi gerektiğini düşünüyorum. Onun için teorik derslerin yanında pratik ders sayısının attırılması gerektiğini düşünüyorum.” (Alan Uzmani, 15)

“Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında yaşanan sorunların temelinde alan eğitimcilerin olmaması, sayısının az olması veya alan eğitimcilerinin bilim dalındaki diğer hocalar tarafından kabullenilmemesidir. Bunun için bölümün gerçek sahipleri tarafından organize edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Onun için nitelikli alan eğitimcisi sayısının arttırılması gerekir.” (Alan Uzmani, 8)

5. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında yaşanan sorunların tespit edilmesinde sosyal bilgiler eğitimi alanında yetişmiş uzmanların görüşlerini temele alan bu araştırmada birbirinden çarpıcı sonuçların elde edildiği şekil 1, 2 ve 3’te görülmektedir. Yapılan araştırmada, sosyal bilgiler eğitimi alanında yetişmiş alan eğitimcilerinin ve ortaokullarda ders saatinin yetersiz olması, alanda pratik ders sayısının yok denecek kadar az olması, öğretim ilkelerinin öğrenme-öğretme sürecinde yeterince dikkate alınmaması, disiplin temelli anlayışın sosyal bilgiler eğitimi çalışma alanında baskın olması, eğitim sistemiyle ilgili yaşanan sorunlar elde edilen sonuçlardan sadece bir kaçını oluşturmaktadır.

Yapılan araştırmada elde edilen dikkat çekici bulgulardan biri, eğitim sistemi veya politikasında yaşanan problemlerin varlığıdır. Araştırmada elde edilen bu bulgu, alan mezunlarında iş sahibi olma konusunda kaygı eşiğinin artmasını beraberinde getirdiği çalışma grubu üyelerinin görüşlerinden çıkarılabilir. Araştırmada elde edilen bu bulgu, Yılmaz (2009: 52) tarafından yapılan *“Lisans Düzeyinde Sosyal Bilgiler Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Öğretmen Adaylarının Görüşleri”*; Tonga (2017: 200) tarafından yapılan *“Sosyal Bilgiler Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Üzerine Bir Değerlendirme”* isimli çalışmalarda elde edilen eğitimin sistemsel boyutuna yönelik bulgular ile paralellik göstermektedir. Yapılan araştırma 2018 yılında gerçekleştirilmesine rağmen önceki yıllarda benzer konulu yapılan çalışmalarla aynı sonuçlara ulaşılması sosyal bilgiler eğitimi alanında sisteme ilişkin problemlerin çözülmeden günümüze kadar geldiğinin göstergesidir. Sosyal bilgiler eğitiminin sorunları üzerine

bir değerlendirme yapmayı amaçlayan bu çalışmada, elde edilen dikkat çekici sonuçlardan bir diğeri pratik ders sayısının yetersizliğine ilişkin bulgudur. Sosyal bilgiler eğitimi alanında yetişen öğrencilerin birer öğretmen adayı olduğu hiçbir zaman unutulmazsa, alandaki derslerin teorik boyutunun fazlalığı, uygulamalı derslerin azlığı, duyuşsal ve davranışsal alana ilişkin yeterince derslerin olmayışı, öğretmenlik eğitimi açısından büyük bir sorun teşkil edebileceği söylenebilir. Araştırmada elde edilen bu bulgu, Akhan (2015: 288) tarafından yapılan “*Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler lisans programı üzerine düşünceleri*” isimli çalışmada elde edilen bulgular ile benzerlik göstermektedir. Şöyle ki Akhan, öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada, katılımcıların öğretmen eğitimi programı içerisinde derslerin uygulama ağırlıklı, ders içeriklerinin uygulama sahasına uygun, öğretim elemanlarının daha fazla örnek gösteren, onları her anlamda mesleğe hazırlayan, ders işleme ve değerlendirme sistemlerinin daha işe yarar şekilde düzenlenmesini beklediklerine ilişkin elde ettiği sonuç, yapılan araştırmada elde edilen birçok bulgu ile benzerlik göstermektedir. Bu bulgular, pratik ders sayısının yetersizliği, bilişsel temelli aktarımın ön planda olması, strateji, yöntem ve teknik çeşitliliğini dikkate almama bu bulgulardan bir kaçını oluşturmaktadır.

Sosyal bilgiler eğitimi alanında Türkiye’de yaşanan sorunların tespitini temele alan araştırmada ön plana çıkan bulgulardan bir diğeri, kaynak erişimiyle ilgili yaşanan sıkıntılardır. Araştırmada elde edilen bu bulgu, Gönenç ve Açıkalın (2015: 40)’ın yaptıkları “*Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara getirdikleri çözüm önerileri*” isimli çalışmada elde ettikleri bulgularla paralellik göstermektedir.

Yapılan araştırmada elde edilen bulgulardan hareketle, lisans düzeyinde pratik ders sayısının, ortaokul kademesinde ders saatinin, öğrenme-öğretme sürecinde kullanılan materyal, strateji, yöntem ve teknik çeşitliliğinin, akademik düzeyde nitelikli alan eğitimcisi sayısının arttırılması ve sosyal bilgiler öğrenme ortamlarının teknolojik donanım ve öğretim materyali eksiği giderilmesi, sosyal bilgiler eğitimi alanında geniş bir kaynak havuzunun oluşturulup öğretmenlerin hizmetine sunulması gerektiğine ilişkin öneriler sunulabilir.

KAYNAKÇA

- Akhan, E. N. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgiler lisans programı üzerine düşünceleri. *International Journal of Social Science Studies*, 32 (3) s. 267-289. Doi number: 10.9761/JASSS2735.
- Akman, Ö. ve Parlak, F.D.(2018). Multidimensional Investigation Of Teacher Candidates' Attitudes Towards Scientific Research Methods, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 9(33), 1346-1363.
- Akman, Ö.(2016). Status of the Usage of Active Learning and Teaching Method and Techniques by Social Studies Teachers , *Universal Journal of Educational Research*, 7(4),1553-1562.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Çepni, S. (2001). Araştırmacı öğretmen ve öğrenciler için: Araştırma ve proje çalışmalarına giriş. Trabzon: Erol Ofset.
- Dinç, E. ve Doğan, Y. (2010). İlköğretim ikinci kademe sosyal bilgiler öğretim programı ve uygulanması hakkında öğretmen görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 1 (1), 17-49.
- Doğan, S., Demir, S.B. ve Pınar, M.A. (2014). Yönetici görüşlerine göre MEB 2013 Yılı Yönetici Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 7(2), 224-245.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2008). Öğretmen gözüyle yeni sosyal bilgiler programı: Adana ilinde bir araştırma. *İlköğretim Online*. 7 (2), 468-484.
- Ekiz, D. (2003). Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Ersoy, A. F. ve Kaya, E. (2009). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının (2004) uygulama sürecine ilişkin öğrenci görüşleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*. 17 (1), 71-86.
- Gönenç, S. ve Açıklan, M.(2015). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminde karşılaştıkları sorunlar ve bunlara getirdikleri çözüm önerileri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 26-41.
- Koçoğlu, E. ve Akman, Ö.(2016). Eğitimde Konsültasyon Hizmetlerine İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Algıları ,” *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(17), 715-729.
- Koçoğlu, E. ve Ulu Kalın, Ö.(2017). Kolb'un Yaşantısal Öğrenme Modeline Göre Sosyal Bilgiler Eğitimi Çalışma Alanının Analizi, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 64(16), 1581-1593.
- Marshall, C. and Rossman, G. B. (1999). *Designing qualitative research*. London: Sage Publications.
- Miles, M. B. and Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. London: Sage Publications.
- National Council for the Social Studies. (1994). *Expectations of excellence: curriculum standards for social studies*, Bulletin 89. Washington, DC.
- Oğuz Haçat, S. ve Demir, F.B.(2017). İlkokul Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi Dersine İlişkin Görüşleri,” *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 2(2),1-17.
- Oğuz Haçat, S. ve Sözcü, U.(2016). “Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarına Göre Sosyal Medya Kullanımının Değerler Üzerine Etkisi,” *Turkish Studies*, 11(9), 617-617.
- Patton, Q. M. (2002). *Qualitative evaluation and research methods*. London: Sage Publications.
- Tonga, D. ve Uslu, S. (2015). Sosyal bilgiler dersinde kazanım-değer ilişkisi. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 91-110.
- Tonga, D.(2017). Sosyal bilgiler eğitiminde karşılaşılan sorunlar üzerine bir değerlendirme. *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (4), 187-201.
- Ulu Kalın, Ö.(2016). Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Öğretim Teknolojilerine Bakışlarının Karşılaştırılması, *SOBİDER*, 3 (9), 201-212.
- Yapıcı, M. ve Demirdelen, C. (2007). İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler öğretim programına ilişkin öğretmen görüşleri. *İlköğretim Online*, 6 (2), 204-212.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K. (2009). Lisans Düzeyinde Sosyal Bilgiler Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri: Öğretmen Adaylarının Görüşleri. *On dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 31-53.
- Zayımoğlu Öztürk, F.(2018). Neden Sosyal Bilgiler Eğitimi?, İlkokul ve Ortaokullarda Sosyal Bilgiler Eğitimi (Walter C.Parker –Çeviri Editörleri: Filiz Zayımoğlu Öztürk, Selçuk Beşir Demir), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Sözen, E. (2019). "Lisans Öğrencilerinin Lisans Eğitiminde Aldıkları Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Görüşleri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 38-53
Geliş Tarihi / Received Date: 24.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 19.11.2018

Araştırma Makalesi

LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN LİSANS EĞİTİMİNDE ALDIKLARI COĞRAFYA İÇERİKLİ DERSLERE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Erol SÖZEN

Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

erolsozen@duzce.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0522-4527

Öz

Yaşanılan mekanı anlamada oldukça önemli olan coğrafya, sadece bir ders olmaktan öte öğrencilerin sevdiği ve ilgi duyduğu bir alan olmalıdır. Bu çalışmanın amacı coğrafya içerikli ders alan lisans öğrencilerin bu derslere yönelik tutumlarını ortaya koymaktır. Yapılan bu araştırma tarama modeline göre yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında üniversitelerde ve çeşitli bölümlerde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerden random olarak seçilen 529 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma için çeşitli üniversitelerde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin, coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarını ve görüşlerini belirlemek ve çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla bir tutum ölçeği hazırlanmıştır. Bu ölçek Özgen ve diğ. (2009), Güven ve Uzman (2006), Uzunöz (2011), Gümüş ve Özüpekçe (2013) tarafından geliştirilen tutum ölçekleri incelenerek uyarlanmıştır. Öğrencilerin coğrafya içerikli derslerle ilişkin görüşleri genellikle "kararsızım" ve "katılıyorum" düzeyinde gerçekleşmiştir. Bu araştırmaya göre kız öğrencilerin erkek öğrencilere kıyasla coğrafya dersine yönelik tutumları daha olumlu çıkmıştır. 3. ve 4. sınıf lisans öğrencilerinin coğrafya derslerine yönelik tutumları daha yüksek düzeyde çıkmıştır. Öğrencilerin tutum puanlarının mezuniyet alanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmamıştır ancak sayısal alan mezunu öğrencilerin tutum ortalaması daha yüksek çıkmıştır. Öğrencilerin tutum puanlarının okul türlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı ancak Anadolu Lisesi mezunlarının tutum puanlarının daha yüksek çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca öğrenci tutumlarının okunmakta olunan bölümlere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı ve bu farklılığın sınıf öğretmenliği bölümü öğrencileri lehine olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya, Coğrafya Tutumu, Lisans Coğrafya Dersleri.

THE OPINIONS OF UNDERGRADUATE STUDENTS DURING THE UNDERGRADUATE EDUCATION ON GEOGRAPHY CONTENT LECTURES

Abstract

Geography, which is very important in understanding the place lived, should be an area that students are interested and like rather than just a lesson. The aim of this study is to reveal the attitudes of the undergraduate students taking geography. This research was carried out according to the scanning model. 529 students randomly selected from undergraduate students in universities and various departments during the academic year 2017-2018 compose the study group. For the research, an attitude scale was prepared in order to determine the attitudes and opinions of the undergraduate students at various universities for geography-related lectures and to examine them in terms of various variables. This scale was measured by Özgen et al. (2009), Güven and Uzman (2006), Uzunöz (2011), Gümüş and Özüpekçe (2013). The views of students on geography-related lectures are generally "I disagree" and "I agree". According to this research, female students' attitudes towards geography lecture have been more positive than male students. The attitudes of 3rd and 4th year undergraduate students towards geography lectures have been higher. The attitude scores of the students did not differ significantly from the graduation areas, but the attitude average of the students

who graduated from numerical field has been higher. It was determined that the attitude scores of the students did not differ significantly according to the school types but the attitude scores of the high school graduates were higher. In addition, it was observed that student attitudes differed significantly compared to the departments that were being read and this difference was in favor of students in the classroom teaching department.

Keywords: Geography, Geography Attitude, Undergraduate Geography Lectures.

1. GİRİŞ

Türkiye’de coğrafya öğretimi, bu ders adı altında ortaöğretimde (lise) başlar. Ancak ilkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersinde coğrafya içerikli kazanımlar olduğu için coğrafya öğretimi ilkokulda da vardır. Ayrıca okul öncesi eğitimi de coğrafya kazanımları olan bir alandır. Yani coğrafya öğretimi okul öncesiyle başlar ve üniversiteye kadar devam eder. Birçok lisans programında da coğrafya dersleri ve coğrafya içerikleri olan dersler vardır. Coğrafya, Doğal ortamla insan arasındaki karşılıklı etkileşimi sebep sonuç ilişkisi içerisinde dağılımlarıyla inceleyen bilim olarak ifade edilebilir (Özçağlar, 2003:7; Tümertekin ve Özgüç, 2004: 2; Doğanay, 2002: 2; Atalay, 2007: 1; Şahin, 1996: 9; Şahin, 2001: 16; Şahin, 2010: 23; Doğanay ve Sever, 2016: 3). Toplumumuzda her ne kadar coğrafya sözel bir alan gibi bilinse de aslında coğrafya hem sosyal, hem sayısal ve hatta hem de fen bilimleri içerikli bir alandır (Şahin, 2001: 17). Coğrafya öğretimi oldukça önemli bir gerekliliktir. Ancak Türkiye’de ihmal edildiği eleştirileri dikkate değerdir (Şahin, 2001: 23; Aydın ve Güngördü 2015: 8).

Coğrafya eğitimi lisans düzeyinde de birçok fakülte ve bölümde yapılmaktadır. Bu dersler bazı bölümlerde veya bazı dönemlerde zorunlu, bazı bölüm veya dönemlerde seçmeli olarak okutulmaktadır. Ancak lisans düzeyinde coğrafya öğretimi “öğrencilerce önemli bir ihtiyaç olarak görülmekte mi yoksa görülememekte mi” önemli bir merak konusudur. İşin diğer bir boyutu da lisans düzeyinde coğrafya dersi veren akademisyenlerdir. Eğitim fakültelerindeki birçok coğrafyacı akademisyen “coğrafyayı iyi biliyorum, o halde iyi öğretirim” düşüncesine sahiptir. (Şahin, 2001: 9) ancak bu akademisyenlerin bir çoğu fen edebiyat fakültelerinden yetişmiş olmaları sebebiyle pedagojik formasyon eğitimi almamışlardır. Bu sebepledir ki bir şeyi iyi bilmek ayrı iştir, öğretebilmek ayrı bir iştir. Aslında coğrafya öğretmeni olmakla coğrafyacı olmak arasında çok fark vardır.

Coğrafya öğretimi birçok ülke için oldukça önemli bir konu olmuştur. Örneğin coğrafya öğretim programları ile bu dersin öğretiminde yaşanan sorunların çözümü için, ABD’deki coğrafya reformundan yola çıkılarak Türkiye’nin özel koşulları da göz önünde bulundurulmuş ve bazı hareket noktaları bağlamında coğrafyanın yeniden yapılandırılmasının önemi belirtilmiştir. Bu bağlamda aşağıdaki sonuçlar sıralanmıştır:

- Bölgesel ve Dünya liderliği için coğrafya önemlidir,

- Öğretmenler ve öğretim üyeleri beraber çalışmalıdır,
- Coğrafya (Eğitimi) reformu için siyasal destek şarttır,
- Kurumların önderliği önemlidir,
- Konuların değil, kavramların üzerinde durmak gerekir,
- Coğrafyanın Türkiye’de yeterince önem kazanmamış kavramları (konuları) vardır (Arı, 2003:140).

Coğrafya dersi öğretiminin genel amaçlarını önemli bulmakla birlikte, gençlere coğrafya öğretmenin başlıca amaçlarını üç başlık altında toplamaktadır (Doğanay, 1993:187).

- Yurt sevgisinin kazandırılmasında coğrafya
- Yurt savunmasında coğrafya
- Yurt yönetiminde coğrafya.

Coğrafyanın önemini şu şekilde sıralanmıştır (Aydın ve Güngördü, 2015:9);

- Planlama ve sürdürülebilir kalkınma,
- Vatan sevgisi oluşturma,
- Çevre ve doğal afetlere karşı bilinçli olma,
- Olaylara bütüncül bakabilme,
- Dünyayı anlamak için coğrafya öğrenmek oldukça önemlidir.

Tüm bu yukarıda bahsedildiği üzere coğrafya öğretimi Türkiye’nin uluslararası alanda daha etkili olmasından yurt sevgisine, planlama ve kalkınmaya kadar oldukça önemlidir. Ancak bu dersi okuyan öğrencilerin bu derse bakış açılarının ortaya koyulması dersin başarısı açısından önemli bir gerekliliktir. Ayrıca içinde bulunduğumuz yüzyılda “sürdürülebilir öğrenme” kavramının öneminin arttığı açıktır. Bu durumun coğrafya eğitiminde de ciddiyetle irdelenmesi, coğrafya öğretimi için sürdürülebilirliğe ağırlık verilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Coğrafya eğitiminde sürdürülebilirlik için;

- “Nasıl bir gelecek hedefliyoruz?”,
- “Gelecek için hangi gelişimsel paradigmaları öne çıkarmalıyız?”,
- “Eğitimde, öğretimde sürdürülebilirliği ne tür yaklaşımlarla iyi bir şekilde sağlayabiliriz?”
- “Coğrafya eğitiminde insanlara sürdürülebilirlik için nasıl eğitim verilebilirler?”

sorularına yanıtlar aranması gerekmektedir (Haubrich, 2000).

Coğrafya öğretecek kişilerin, iyi bir nitelikte öğrenme ve öğretme süreci sağlayabilmeleri için coğrafya öğretim programlarıyla ilgili şunları bilmeleri önem arz etmektedir: (Rawling, 2003)

- Programın ana amacı olarak neyin düşünüldüğü,
- Ana fikirlerin ve temel bakış açısının, yaklaşımının ne olduğu,

- Minimum ulusal gereksinimlerin programda yer alıp almadığı ve öğretmenlere bu konuda ne kadar öncelik tanındığı,

- Öğrenme yaklaşımlarının ne olduğu ve bunların beceri ve bilgi gelişiminde sürece nasıl uyarlanacağı,

- Öğrencilerce hangi çıktılara ulaşılacağıının bilinmesidir.

Gelecekteki olası ilerlemelere dikkati çeken eğilimler açıklanabilir ve ortaya konulabilir. Var olan durumların anlaşılması için geçmişin de dikkate alınması gerekir. Sonuçta coğrafya eğitiminde amaç aşağıdaki sonuçlara ulaşmak da olmalıdır: (Karabağ ve Şahin, 2007: 35; Sözen, 2011: 77)

- Konum (Lokasyon)
- Mekân (Yer)
- İnsan-çevre ilişkisi
- Karşılıklı etkileşim
- Bölge

Coğrafyanın özüne bakılacak olursa yukarıdaki tanımda da görüldüğü gibi, “fiziki ortam ve insan toplulukları arasındaki ilişkileri araştırır ve inceler” denilebilir. Bu yüzden ki coğrafya öğretiminin en geniş anlamda ilgi sahası, insan ile yer arasındaki ilişkileri incelemektir. Coğrafya eğitiminde öğrencilere geniş doğal yapılara, ilişkilere, etkileşimlere, süreçlere ve sistemlere göz attıkları zaman yukarıdaki sonuçlara varabilmeleri için aşağıdaki şu sorulara cevap verebilmeleri sağlanmalıdır:

(Olay/kişi veya nesne):

- Nerededir?
- Nasıldır?
- Neden oradadır?
- Ne zaman oluştu / meydana geldi?
- Ne tür etkileri vardır?
- Doğal çevre ve insanlığın karşılıklı faydası için nasıl kullanılmalı? (IGU CGE, 1992)

Coğrafya bilgilerinin topluma iyi bir şekilde verilebilmesi için dikkat edilmesi gereken üç ana hususun “Coğrafyada ne-ne zaman ve nasıl öğretilmeli?” sorularına cevap bulabilecek uygulamalar olduğuna vurgu yapılmaktadır (Karabağ, ve Şahin, 2007:37). Buradan yola çıkılarak eğitim programının öğrenci yaş ve seviyesine uygun planlanmasının oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bununla beraber “nasıl öğretilmeli?” boyutu ise ders içi ve dışı etkinliklerin, doğru

yöntemlerin kullanılmasının önemini ortaya koymaktadır. Türkiye’de, coğrafya eğitiminden beklentileri sağlayacak ABD’nde yapılan “Ulusal Standartlar” ayarında bir çalışma yapılmadan, coğrafya eğitiminde hedeflenen düzeye çıkabilmenin zor söylenebilir (Taş, 2002:68). Bu sebeptendir ki geniş katılımlı bir şekilde coğrafya ve coğrafya eğitimi üzerine tartışmalar ve çalışmaların yapılmalıdır.

Diğer taraftan; bazı uluslar coğrafyayı doğal ortama hapsolmaktan kurtarmış ve insanla coğrafya arasındaki sıkı etkileşimi öne çıkarmış ve günlük hayata adapte etmişlerdir. Günümüzde gelişmiş ülkelerde “coğrafi beceriler”, iyi bilgilenmiş ve fonksiyonel toplumlar için giderek daha çok zaruri, güncel ve daha yararlı bilgiler sağlayan önemli bir alan olarak görülmektedir (Kerski, 2001:2). Özellikle “coğrafi bilgi teknolojilerinin” (geotechnologies) 21. yüzyıldaki karar verme süreçlerinde en çok talep edilen üç alandan biri olacağı vurgulanmaktadır(Kerski, 2003:81). Coğrafyayı öğrenen öğrencilere coğrafyanın ne denli önemli kazanımlar sağlayabileceği iyi ifade edilmelidir. Coğrafya, öğretimindeki uygulamalar sonucunda bugün önemli sorunlarla karşı karşıya olunduğu görülmektedir. Örneğin pek çok insan coğrafyayı istatistik verileri ve kuru bilgiler yığını olarak algılamakta, coğrafyayı, Türkiye’nin en yüksek dağı, en küçük bölgesi, en uzun akarsuyu, en büyük şehri gibi bilgilerden ibaretmiş gibi görebilmektedir (Sahin, 2001: 17).

Coğrafya biliminin doğru bir şekilde algılanması ve toplumun her kesiminde ihtiyaç duyulan problemlere çözüm yolları bulmak için kullanılabilmesinde en önemli konu şüphesiz ki eğitimidir. Her geçen gün yeni birtakım çevresel ve siyasal problemlerin yaşandığı dünyamızda coğrafya bilimine verilecek önem ölçüsünde coğrafya eğitimine de önem verilmeli, coğrafya biliminde kullanılan yaklaşım, araç gereç ve metotlar uygun yöntemlerle coğrafya eğitimine de yansıtılmalıdır (Özgen ve diğ., 2009:59).

Coğrafya yeryüzündeki tüm canlı ve cansız nesne ve olayları mekana ve aralarındaki ilişkilere bağlı olarak incelemektedir. Bu incelemede insanoğlunun yaşamış olduğu fiziki ve beşeri çevreden herhangi bir zarara sebep olmadan, azami ölçüde istifade edebilmesi ve karşılaşmış olduğu çeşitli problemlere çözüm önerileri geliştirebilmesi esas amacı oluşturmaktadır. (Özçağlar, 2003:15) Coğrafyanı günlük yaşam için toplumun olmazlarından olduğunun ulusumuzca kavranması gerekmektedir. Bunun için coğrafyacılar büyük işler düşmektedir. Coğrafyanın öğrencilerimizce sadece bir ders olarak görülmesi bu dersi sevimsiz ve çekilmez bir hale sokmaktadır. Ayrıca coğrafya eğitimi ulusal çıkarlarımız ve kazançlarımız açısından da hayati önem taşımaktadır. Örneğin Manyas Gölü sulak alanını bir baraj gölüne dönüştürmek için göle 32 km’yi bulan setler inşa edildi. Bu şekilde gölün sulama için daha elverişli olması hedeflendi. Bu açıdan Karacabey Ovası için olumlu bir çalışma olmuştur. Ancak ilk fazla yağışta bile Manyas Ovasını su basmıştır. Ayrıca gölün ekolojik dengesi de bozulmuştur.

Etraftaki sızlıkların olumsuz etkilenmesi hem balık hem de kuş türlerini olumsuz etkilemiştir. (Özey ve İncekara, 2010:10) Coğrafya öğretiminin önemini böylesi çok örnekle ifade etmek mümkündür. Coğrafyanın sadece bir ders olarak görölmekten çıkması, hayatla iç içe olacak şekilde kurgulanması hem coğrafya öğretiminde sürdürülebilirlik sağlayacaktır, hem de yukarıdaki gibi yanlış planlamaları azaltacaktır.

Tüm bunların ışığında öğrencilerimizin coğrafyaya ve bu derslere daha olumlu bakışlarının sağlanması hayati önem arz etmektedir. Bu bağlamda coğrafyacılar ve coğrafya öğretmenlerine önemli sorumluluklar düşmektedir.

Alım (2008), Aydın ve diğ. (2010), Sevilmiş (Kara) (2006), Özgen (2009), Özgen ve diğ. (2009), Güven ve Uzman (2006), Gümüş ve Özüpekçe (2013), Elban (2015), Uzunöz (2011) coğrafya dersleri için tutum ölçeği geliştirmişler veya ortaöğretim öğrencilerinin coğrafya dersleri üzerine tutumlarını değerlendirmişlerdir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırma üniversitelerde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin lisans eğitimi süresince aldıkları coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarını ve görüşlerinin ne düzeyde olduğu belirlemek ve çeşitli değişkenler (cinsiyet, sınıf, mezun olunan okul türü, mezun olunan alan, lisans bölümü,) açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi üzerinde durulmuştur.

3.1. Araştırma Modeli

Araştırma nicel araştırma modellerinden tarama deseni olarak yürütölmüştür. Tarama (survey) araştırmaları bir grubun belirli yön ve özelliklerini belirlemeye yönelik verilerin toplanmasını hedefleyen çalışmalardır (Büyüköztürk ve diğ. (2018:184). Anketle yapılmış olan tarama (survey) modeli, var olan durumu olduğu gibi ortaya koymayı temel alır (Ekiz, 2015:117; Karasar, 2016:109). Bu sebeptendir ki istatistik veriler sağlayabilmede bu araştırma için anket önemli bir araçtır (Arseven, 2001:121). Bu gerekçeyle araştırma için bir ölçek hazırlanmıştır. Hazırlanan ölçek için ilgili alan ve literatür taraması yapılmıştır. Ölçek hazırlanırken hem coğrafya öğretmenlerinin görüşleri alınmış hem de Gazi ve Düzce Üniversitesinden biri alan eğitimcisi, diğeri istatistik çalışmaları olan iki uzmandan görüş alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında üniversitelerde ve çeşitli

bölümlerde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerden random olarak seçilen 529 öğrenci oluşturmaktadır. Üniversitelerin eğitim fakültelerinde fen edebiyat fakülteleri coğrafya ve eğitim fakülteleri coğrafya öğretmenliği bölümleri hariç, coğrafya içeriği olan dersleri alan öğrencilerle çalışılmıştır. Sınıf öğretmenliği bölümlerinde Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği, Genel Coğrafya dersleri, fen bilgisi öğretmenliği bölümlerinde Yer bilimi dersi, okul öncesi öğretmenliği bölümlerinde Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği dersleri okutulmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenliği bölümlerinde ise Genel Fiziki Coğrafya, Türkiye Fiziki Coğrafyası, Doğal Coğrafya Uygulamaları, Değişen Dünya Düzeni İçinde Türkiye Beşeri Çevre Ve Öğretimi, Türkiye'de Doğal Risk Alanları Ve Eğitimi, Genel Beşeri Ekonomik Coğrafya, Dağ Coğrafyası, Coğrafi Miras Ve Eko Turizm, Türkiye Beşeri Ve Eko Coğ., Ülkeler Coğrafyası, Siyasi Coğrafya, Türk Dünyası Coğrafyası, Günümüz Dünya Sorunları gibi dersler okutulmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenliği bölümünde alan içeriği gereği daha fazla coğrafya içerikli ders olduğu görülmektedir.

Araştırmanın evrenini 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Türkiye'deki üniversitelerde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrenciler, örneklemini ise evrenden random olarak 529 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubuna ilişkin demografik özellikler Tablo 1'de verilmiştir. Bu öğrencilere gönüllülük uyarınca anket uygulaması yapılmıştır. Öğrencilere, hazırlanan anketi istediği zaman diliminde daha rahat doldurması, düzeltme yapması vb. için de kolaylık sağlamıştır. Yine gönüllülük esas olduğu için uygulanan anketlerden alınan sonuçlar daha gerçekçi olabilmektedir (Arseven, 2001: 123). Resmi yollarla uygulanan anketi bir mecburiyet olarak hissedenlerin değil, bu tür çalışmalara açık olan öğrencilerin gönüllü olarak anketi inceleyip doldurdıkları söylenebilir.

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Mezun Olunan Alan	N	%
Erkek	88	% 17	Sayısal	204	39
Kız	441	% 83	Eşit Ağırlık	284	54
			Sözel	41	8
Sınıf	N	%	Mezun Olunan Okul Türleri	N	%
1	163	31	Anadolu Lisesi	362	% 68
2	111	21	Anadolu Öğretmen Lisesi	54	% 10
3	209	40	İmam Hatip Lisesi	36	% 7
4	46	9	Ticaret Meslek Lisesi	13	% 3
			Kız Meslek Lisesi	44	% 8
			Endüstri Meslek Lisesi	20	% 4
Okunulan Bölüm	N	%	Okunulan Bölüm	N	%
Sınıf Öğretmenliği	254	% 48	Sınıf Öğretmenliği	254	% 48
Okul Öncesi Öğretmenliği	44	% 8	Okul Öncesi Öğretmenliği	44	% 8
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	72	% 14	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	72	% 14
Fen Bilgisi Öğretmenliği	159	% 30	Fen Bilgisi Öğretmenliği	159	% 30

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin % 17'si ($n=88$) erkek, % 83'ü ($n=441$) kız öğrencidir. Bu durum eğitim fakültelerinin genelinde kız öğrenci sayısının daha fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin %31'i ($n=163$) 1. sınıf, %21'i ($n=111$) 2. sınıf, %39'u ($n=209$) 3. sınıf ve %9'u ($n=46$) 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. En fazla katılım üçüncü sınıf öğrencilerince olmuştur.

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin % 68'i ($n=362$) Anadolu lisesi, % 10'u ($n=54$) Anadolu öğretmen lisesi, % 7'si ($n=36$) imam hatip lisesi, % 3'ü ($n=13$) ticaret meslek lisesi, % 8'i ($n=44$) kız meslek lisesi, % 4'ü ($n=20$) endüstri meslek lisesi mezunudur. Tabloya bakıldığında en büyük katılımın Anadolu Lisesi mezunlarınca olduğu görülmektedir. Bu durum tüm düz liselerin Anadolu Lisesi yapılmasıyla alakalı olarak da düşünülebilir. Ayrıca meslek liselerinden mezun olanların üniversite sınavıyla alanlarıyla ilgili bölümlere daha kolay yerleşebilmeleri, meslek lisesi mezunlarının eğitim fakültelerindeki oranını biraz düşük bırakmıştır.

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin lise mezuniyet alanları incelendiğinde en büyük katılımın eşit ağırlık alanından olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin lise mezuniyet alanları % 54 ($n=284$) oranında eşit ağırlık, % 38 ($n=204$) oranında sayısal ve % 8 ($n=41$) oranında sözel alanlardan mezun oldukları tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan lisans öğrencilerinin eğitim fakültelerinde okumakta oldukları bölümler incelendiğinde en büyük katılımın % 48 ($n=254$) ile sınıf öğretmenliği öğrencilerince olduğu görülmektedir. Fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin % 30 ($n=159$), sosyal bilgiler öğretmenliği öğrencilerinin katılım oranlarının % 14 ($n=72$) ve okul öncesi öğretmenliği bölümü öğrencilerinin katılım oranlarının % 8 ($n=44$) düzeyinde olduğu tespit edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada çeşitli üniversitelerde lisans düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarını ve görüşlerini belirlemek ve çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla bir tutum ölçeği kullanılmıştır. Ölçek çeşitli coğrafya tutum ölçekleri incelenerek (Özgen ve diğ. 2009; Güven ve Uzman 2006; Uzunöz 2011; Gümüş ve Özüpekçe 2013) Gazi ve Düzce Üniversitesinden iki uzmandan görüş alınarak araştırmacı tarafından düzenlenmiştir. Ölçek beşli likert tipi olacak şekilde hazırlanmıştır. Likert ölçütleri aşağıda tablo 2'de gösterilmiştir. Başlangıçta 37 maddeden oluşan ölçek 110 öğrenciye uygulanarak yapılan güvenilirlik analizi sonucu 30 maddeye indirilmiştir. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin tek faktörden oluştuğu belirlenmiş ve Cronbach Alpha kat sayısı 0.94 olarak

hesaplanmıştır. Bu tür ölçeklerde KMO değeri ,70'in üstünde olduğu durumlar faktör analizi yapmaya uygundur (Arseven, 2001:140; Büyüköztürk, 2018:113; Karasar, 2016: 193).

Tablo 2. Likert Ölçekli Anket Maddelerinin Puanlama Aralığı

Hiç Katılmıyorum	1	1.00-1.80
Katılmıyorum	2	1.81-2.60
Kararsızım	3	2.61-3.40
Katılıyorum	4	3.41-4.20
Tamamen Katılıyorum	5	4.21-5.00

3.3. Verilerin Analizi

Çalışmada istatistiksel analizler SPSS 15.0 (Statistical Package for Social Science for Personal Computers) programıyla elde edilmiştir. Araştırmanın problem cümlesi ve alt problemlerinin analizinde; betimsel istatistik, ilişkisiz örneklem için t-testi ve ilişkisiz örneklem için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır.

4. BULGULAR VE YORUM

Lisans Öğrencilerinin üniversitede okudukları coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarına ilişkin bulgular.

Tablo 3. Tutum Ölçeği Maddelerine Verilen Cevapların Yüzde Frekans Analizi

Anket Maddeleri	Cevap Seçenekleri										$\bar{X}$
	Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum		
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	
1. Üniversitede aldığım coğrafya derslerinden hoşlanırım.	128	24.2	247	46.7	88	16.6	43	8.1	23	4.3	2.21
2. Üniversitede aldığım coğrafya dersleri bana çekici gelmiyor.	41	7.8	81	15.3	104	19.7	214	40.5	89	16.8	3.43
3. Üniversitede aldığım coğrafya dersleri alanı ne olursa olsun her öğrenci için önemlidir.	154	29.1	229	43.3	101	19.1	29	5.5	16	3.0	2.1
4. Coğrafya öğretmenliği, sahip olmak istediğim en önemli meslektir.	14	2.6	48	9.1	88	16.6	169	31.9	210	39.7	3.96
5. Akademisyen olarak coğrafyacı olmak isterim.	23	4.3	54	10.2	106	20.0	164	31.0	182	34.4	3.8
6. Coğrafya ile ilgili bir meslek seçmeyi düşünmüyorum.	133	25.1	180	34.0	102	19.3	70	13.2	44	8.3	2.45
7. Coğrafya derslerinde öğrendiklerimi günlük yaşantımda kullanabileceğimi düşünmüyorum.	42	7.9	62	11.7	91	17.2	202	38.2	132	25.0	3.6
8. Coğrafya konusunda sohbet etmeyi sevmiyorum.	42	7.9	92	17.4	133	25.1	165	31.2	97	18.3	3.34
9. Televizyonda coğrafyayı konu alan programlarını severek izlerim.	83	15.7	200	37.8	131	24.8	75	14.2	40	7.6	2.61
10. Öğrenim hayatım boyunca coğrafyayla ilgili dersleri almak isterim.	55	10.4	158	29.9	170	32.1	87	16.4	59	11.2	2.88

11. Mümkün olsa coğrafya dersleri yerine başka bir ders alırdım.	49	9.3	71	13.4	127	24.0	190	35.9	92	17.4	3.38
12. Coğrafya ile ilgili öğrendiğim bilgileri çevremdeki insanlara anlatmaktan zevk alırım.	110	20.8	218	41.2	111	21.0	59	11.2	31	5.9	2.4
13. Coğrafya derslerinden bir şey anlamıyorum, bu yüzden başka derslere katılmak istiyorum.	32	6.0	48	9.1	80	15.1	245	46.3	124	23.4	3.72
14. Coğrafya derslerine gireceğim saati dört gözle beklerim.	33	6.2	96	18.1	167	31.6	155	29.3	78	14.7	3.28
15. Coğrafya derslerine girerken büyük bir isteksizlik duyarım.	36	6.8	58	11.0	97	18.3	237	44.8	101	19.1	3.58
16. Coğrafya dersleri ile ilgili araştırmaları sıkılmadan zevkle yaparım.	54	10.2	173	32.7	177	33.5	86	16.3	39	7.4	2.77
17. Coğrafya derslerine mecbur olduğum için çalışırım.	57	10.8	125	23.6	103	19.5	166	31.4	78	14.7	3.15
18. Diğer derslere göre coğrafya derslerine daha çok severek çalışırım.	63	11.9	134	25.3	154	29.1	120	22.7	58	11.0	2.95
19. Coğrafya derslerine sadece sınıf geçmek için çalışırım.	56	10.6	107	20.2	111	21.0	186	35.2	69	13.0	3.19
20. Coğrafya derslerini, anlaşılması ve öğrenimi çok kolaydır.	73	13.8	195	36.9	161	30.4	80	15.1	20	3.8	2.58
21. Coğrafya dersleri ile günlük yaşam arasında ilişki kurmak beni mutlu ediyor.	117	22.1	255	48.2	91	17.2	43	8.1	23	4.3	2.24
22. Coğrafya dersleri ile ilgili konularla uğraşmak beni sıkıyor.	41	7.8	79	14.9	110	20.8	209	39.5	90	17.0	3.43
23. Derslerin arasında en çok bu derslerde kendimi ispatlarım.	40	7.6	98	18.5	146	27.6	179	33.8	66	12.5	3.25
24. Elimde olsa bu dersleri almak istemem.	46	8.7	61	11.5	111	21.0	219	41.4	92	17.4	3.47
25. Coğrafya dersleri anlaşılması zordur.	22	4.2	90	17.0	129	24.4	202	38.2	86	16.3	3.45
26. Coğrafya derslerini geçmek için okuyorum.	48	9.1	110	20.8	108	20.4	188	35.5	75	14.2	3.24
27. Coğrafya konuları karışıktır.	39	7.4	107	20.2	140	26.5	170	32.1	73	13.8	3.24
28. KPSS ihtiyacı dışında coğrafyayı önemsemiyorum.	49	9.3	67	12.7	88	16.6	229	43.3	96	18.1	3.48
29. Çalışsam da coğrafya derslerinden düşük notlar alıyorum.	80	15.1	86	16.3	108	20.4	167	31.6	88	16.6	3.18
30. Coğrafya derslerini diğer derslere göre daha zevkli buluyorum.	85	16.1	160	30.2	160	30.2	77	14.6	47	8.9	2.69

Tablo 3'te lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslerle ilgili görüşlerine ilişkin betimsel veriler yer almaktadır. Buna göre öğrencilerin en olumlu görüş bildirdikleri madde "Coğrafya öğretmenliği, sahip olmak istediğim en önemli meslektir." (katılıyorum) iken, en düşük katılım belirttikleri madde ise "Üniversitede aldığım coğrafya dersleri alanı ne olursa olsun her öğrenci için önemlidir." (katılmıyorum) maddesi olmuştur. Öğrencilerin coğrafya içerikli derslerle ilişkin görüşleri genellikle "kararsızım" ve "katılıyorum" düzeyinde gerçekleşmiştir.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre farklılığına İlişkin bulgular:

Tablo 4. Öğrenci Tutumlarının Cinsiyete Göre Farklılığını Gösteren t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	n	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Erkek	88	93.60	8.82	527	-2.40	.02
Kız	441	91.07	10.01			

Tablo 4 incelendiğinde öğrenci tutumlarının kız ve erkek öğrenciler arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği [$t(527) = -2.40; p > .05$] görülmüştür. Buna göre erkek öğrencilerin kız öğrencilere kıyasla coğrafya derslerine daha olumlu tutum içerisinde olduğu söylenebilir.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere ilişkin görüşlerinin okumakta oldukları sınıflara göre farklılığına İlişkin bulgular:

Tablo 5. Sınıf Düzeylerine Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Sınıf	N	$\bar{X}$	SS
1	163	92.04	6.24
2	111	91.14	11.34
3	209	94.58	9.01
4	49	95.74	10.25
Toplam	529	93.18	9.07

Tablo 5 incelendiğinde öğrenci tutumlarının sınıf düzeylerine göre farklı düzeylerde olduğu görülmektedir. Buna göre 3. ve 4. sınıflar ortalamasının üzerinde bir puana sahipken, 1. ve 2. sınıflar daha düşük puanlar almışlardır. Sıralamada ise 4. sınıf öğrencilerinin tutum ortalaması en yüksekte iken 2. sınıf öğrencileri en düşük ortalamayı almışlardır. Öğrencilerin tutum puanlarının sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 6. Öğrencilerin Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Tutumlarının Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre Farklılığı İçin Anova Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Öğrenci Tutumları	Gruplar arası	1383.89	3	461.30	6.24	6.24	Var
	Gruplar içi	42042.05	525	80.08			
	Toplam	43425.94	528				

Tablo 6 incelendiğinde öğrenci tutumlarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği görülmektedir [$t(3-525) = 6.24; p > .05$]. Buna göre öğrenci tutumlarının sınıf düzeyleri arasında gösterdiği farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Hangi sınıf düzeyleri arasında anlamlı farklılık olduğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır.

Tablo 7. Öğrencilerin Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Tutumlarının Sınıf Düzeylerine Göre Farklılığı İçin Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Sınıf	(J) Sınıf	Ort. Farkı (I-J)	p
Öğrenci Tutumları	1	2	.90	.85
		3	-2.54*	.03
		4	-3.70	.06
	2	1	-.90	.85
		3	-3.44*	.01
		4	-4.59*	.02

Tablo 7 incelendiğinde 1. sınıfların tutum ortalamalarının 3. sınıf öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca, 2. sınıf öğrencilerinin de 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde düşük seviyede tutuma sahip oldukları görülmüştür.

Tablo 8. Mezun Olunan Okul Türlerine Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Okul Türü	N	$\bar{X}$	SS
Anadolu Lisesi	362	93.59	9.42
Anadolu Öğretmen Lisesi	54	92.13	10.95
İmam Hatip Lisesi	36	93.53	5.71
Ticaret Meslek Lisesi	13	90.69	5.98
Kız Meslek Lisesi	44	92.39	5.77
Endüstri Meslek Lisesi	20	91.40	9.53
Toplam	529	93.18	9.07

Tablo 8 incelendiğinde öğrencilerin okul türlerine göre tutum ortalamaları düzeylerinin değiştiği görülmektedir. Buna göre Anadolu Lisesi mezunları en yüksek ortalamaya sahipken onu İmam Hatip Lisesi takip etmiş ve Ticaret Meslek Lisesi sahip öğrenciler en düşük ortalamayı elde etmişlerdir. Öğrencilerin tutum puanlarının okul türlerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 9. Öğrencilerin Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Tutumlarının Mezun Olunan Okul Türü Değişkenine Göre Farklılığı İçin Anova Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Öğrenci Tutumları	Gruplar arası	295.03	5	59.01	.71	.61	Yok
	Gruplar içi	43130.91	523	82.47			
	Toplam	43425.94	528				

Tablo 9 incelendiğinde öğrenci tutumlarının okul türlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. [$F(5-523)=.71$; $p > .05$] Buna göre farklı okul türlerinde eğitim gören öğrencilerin tutumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Tablo 10. Mezun Olunan Alanlara Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Lise Mezuniyet Alanı	N	$\bar{X}$	SS
Sayısal	204	93.73	9.56
Eşit Ağırlık	284	93.03	8.85
Sözel	41	91.46	7.92
Toplam	529	93.18	9.07

Tablo 10 incelendiğinde öğrencilerin tutumlarının buldukları alanlara göre birbirine yakınlık gösterdiği görülmüştür. Buna göre sayısal alan mezunu öğrencilerin tutum ortalaması en yüksekte iken sözel alan mezunu öğrencilerin tutum puanları en düşük seviyededir. Öğrencilerin tutum puanlarının alanlarına göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 11. Öğrencilerin Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Tutumlarının Alan Değişkenine Göre Farklılığı İçin Anova Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Öğrenci Tutumları	Gruplar arası	188.86	2	94.43	1.15	.32	Yok
	Gruplar içi	43237.08	526	82.20			
	Toplam	43425.94	528				

Tablo 11 incelendiğinde öğrencilerin tutum puanlarının alanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. [$F(2-526)=1.15$; $p > .05$] Buna göre öğrencilerin tutumları farklı alanlarda olmalarına göre istatistiksel olarak anlamlı değişim göstermemektedir.

Tablo 12. Lisans Öğrencilerinin Bölümlerine Göre Betimsel İstatistik Sonuçları

Okunulan Bölüm	N	$\bar{X}$	SS
Sınıf Öğretmenliği	254	94.13	6.55
Okul Öncesi Öğretmenliği	44	91.05	6.95
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	72	89.64	13.34
Fen Bilgisi Öğretmenliği	159	93.86	10.20
Toplam	529	93.18	9.07

Tablo 12 incelendiğinde öğrencilerin tutum puanlarının buldukları bölümlere göre farklılık gösterdiği görülmüştür. Buna göre Sınıf Öğretmenliği bölümdeki öğrenciler en yüksek tutuma sahipken Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümdeki öğrenciler en düşük ortalamayı almışlardır. Öğrencilerin tutum puanlarının bölümlere göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini anlamak için ANOVA testi yapılmıştır.

Tablo 13. Öğrencilerin Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Tutumlarının Bölüm Değişkenine Göre Farklılığı İçin Anova Sonuçları

		Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Anlamlı Fark
Öğrenci Tutumları	Gruplar arası	1405.03	3	468.34	5.85	.00	Var
	Gruplar içi	42020.91	525	80.04			
	Toplam	43425.94	528				

Tablo 13 incelendiğinde öğrenci tutumlarının okunmakta olunan bölümlere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. [$F(3-523)=5.85$; $p < .05$] Buna göre farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin tutumu istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değişim göstermektedir. Bu farklılığın hangi bölümler arasında olduğunu analiz etmek için Tukey testi uygulanmıştır.

Tablo 14. Öğrencilerin Coğrafya İçerikli Derslere Yönelik Tutumlarının Bölümlere Göre Farklılığı İçin Tukey Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	(I) Bölüm	(J) Bölüm	Ort. Farkı (I-J)	p
Öğrenci Tutumları	Sınıf Öğretmenliği	Okul Öncesi Öğretmenliği	3.08	.15
		Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	4.49*	.00
		Fen Bilgisi Öğretmenliği	.27	.99
Öğrenci Tutumları	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	Sınıf Öğretmenliği	-4.49*	.00
		Okul Öncesi Öğretmenliği	-1.41	.84
		Fen Bilgisi Öğretmenliği	-4.22*	.00

Tablo 14 incelendiğinde Sınıf Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin tutum puanlarının Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümü öğrencilerinden anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Ayrıca, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği bölümü öğrencilerinin tutum düzeyleri Fen Bilgisi Öğretmenliği bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmüştür.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yapılan bu araştırmaya göre lisans öğrencilerinin en olumlu görüş bildirdikleri madde “Coğrafya öğretmenliği, sahip olmak istediğim en önemli meslektir.” (katılıyorum) iken, en düşük katılım belirttikleri madde ise “Üniversitede aldığım coğrafya dersleri alanı ne olursa olsun her öğrenci için önemlidir.” (katılmıyorum) maddesi olmuştur. Öğrencilerin coğrafya içerikli derslerle ilişkin görüşleri genellikle “kararsızım” ve “katılıyorum” düzeyinde gerçekleşmiştir.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarının kız ve erkek öğrenciler arasında erkek öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği [$t(527) = -2.40; p > .05$] görülmüştür. Bu sonuçlar Corbin (1994) sonuçlarıyla uyumlu değildir ancak Aydın ve diğ. (2010), Tosun ve Genç (2015), Özkal ve Çetingöz (2006), Acar (2003), Sevilmiş (Kara) (2006) ve Alım (2008) ile paraleldir.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarının sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği [$t(3-525) = 6.24; p > .05$] görülmüştür. 1. sınıfların tutum ortalamalarının 3. sınıf öğrencilerinkinden anlamlı düzeyde düşük olduğu görülmektedir. Ayrıca, 2. sınıf öğrencilerinin de 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden anlamlı düzeyde düşük seviyede tutuma sahip oldukları görülmüştür. Aydın ve diğ. (2010) de sınıf düzeyinde coğrafya dersine yönelik öğrenci tutumlarında anlamlı farklılık bulmuşlardır.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere yönelik tutumlarının okul türlerine göre anlamlı şekilde farklılaşmadığı görülmüştür. [$F(5-523)=.71; p > .05$] Buna göre farklı okul türlerinde eğitim gören öğrencilerin tutumları arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Ancak Anadolu Lisesi mezunları en yüksek ortalamaya sahiptir. Bu sonuçlar Alım (2008), Sevilmiş (Kara) (2006) ve Sevimli'nin (2003) bulgularıyla da desteklenebilir. Anadolu Lisesi

mezunlarının tutum ortalamalarını İmam Hatip Lisesi takip etmiş ve Ticaret Meslek Lisesi sahip öğrencilerin tutumları en düşük ortalamayı elde etmişlerdir.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere yönelik tutum puanlarının alanlarına göre anlamlı düzeyde farklılaşmadığı görülmüştür. [$F(2-526)=1.15$; $p > .05$] Buna göre öğrencilerin tutumları farklı alanlarda olmalarına göre istatistiksel olarak anlamlı değişim göstermemektedir. Ancak sayısal alan mezunu öğrencilerin tutum ortalaması en yüksekte iken sözel alan mezunu öğrencilerin tutum puanları en düşük seviyededir. Özgen ve Bindak'ın (2009) yaptıkları çalışmada bu çalışmanın aksine sözel alan öğrencilerinin coğrafya derslerine yönelik tutumları daha olumlu düzeyde çıkmıştır.

Lisans öğrencilerinin coğrafya içerikli derslere yönelik tutum puanlarının okunmakta olunan bölümlere göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. [$F(3-523)=5.85$; $p < .05$] Buna göre farklı bölümlerde okuyan öğrencilerin tutumu istatistiksel olarak anlamlı düzeyde değişim göstermektedir.

6. ÖNERİLER

Coğrafya dersi veren akademisyenlerin bu dersin amaçları doğrultusunda öğrencileri bu derse karşı daha fazla motive etmeleri önerilmektedir. Vatanını seven, çevresine karşı duyarlı, ülkesinin kaynaklarını en iyi şekilde değerlendiren, ülkesini en iyi şekilde tanıyan ve yurttaşlık bilincine sahip insanların yetişmesinde coğrafya derslerinin rolü çok büyüktür. Bu sebeple derste, konuyu anlatırken konuyu coğrafya öğrenmenin gerekliliği öğrencilere daha iyi kavratılmalıdır. Gerekli görüldüğünde derslerin mutlaka arazilerde işlenmesi öğrencilerin derse karşı olumlu tutumlarının artmasına etki edebilir.

KAYNAKÇA

- Acar, Ö. (2003). *İlköğretim Altıncı Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Tutumları ile Akademik Başarıları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Dönem Projesi, İzmir, D.E.Ü.
- Alım, M. (2008) Lise Öğrencilerinin Coğrafya Dersine Yönelik Tutumları. *Doğu Coğrafya Dergisi* 19, 1302-7956. pp:25-32
- Arı, Y. (2003), Amerika Birleşik Devletlerinde Coğrafya Eğitimi Reformu: Türkiye İçin Dersler, Ankara: *Türk Coğrafya Kurumu, Coğrafya Kurultayı Bildirileri*.
- Arseven, A.D. (2001). *Alan araştırma yöntemi (ilkeler teknikler örnekler)* Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık
- Atalay, İ. (2007). *Genel coğrafya*. Meta Basım Yayıncılık. İzmir.
- Aydın F., Coşkun M., Kara H. (2010) Ticaret Meslek Lisesi Öğrencilerinin Coğrafya Dersine Yönelik Tutumları (Elbistan Örneği) *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 183-203
- Aydın, F., & Güngördü, E. (2015). *Coğrafya eğitiminde özel öğretim yöntemleri*. Ankara, Türkiye: Pegem Akademi.
- Büyüköztürk, Ş. (2018) *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi. Ankara.
- Büyüköztürk Ş., Çakmak E. K., Akgün E. A., Karadeniz Ş., Demirel F., (2018) *Bilimsel araştırma yöntemleri*. PegemA Yayıncılık. Ankara.
- Corbin, S.S. (1994). *Lessons from the classroom. Male and Female High School Students Attitudes Towards And Achievements Social Studies*, New York City Board of Education. P22
- Doğanay, H., 1993, *Coğrafya' da metodoloji*. M E B . Yay. Öğretmen Kitaplan Dizisi 187, Ankara .
- Doğanay, H. (2002), *Coğrafya öğretim yöntemleri*. 5. Baskı, Erzurum: Aktif Yayınevi.

- Doğanay H., Server R. (2016) *Genel ve fiziki coğrafya*. Pegem Akademi. Ankara
- Ekiz, D. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elban, M. (2015) Ortaöğretim Öğrencilerinin Vatansızlık Tutumları: Ankara İli Kazan İlçesi Örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies*. Number: 35 , p. 451-462, Summer I.
- Gümüş N., Özüpekçe S. (2013) Bilgisayar Destekli Coğrafya Öğretimine Yönelik Bir Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. *Turkish Studies*. Volume 8/8 Summer, p. 665-677, Ankara-Turkey
- Güven B. ve Uzman E. (2006) Ortaöğretim Coğrafya Dersi Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması. Ekim Cilt:14 No:2 *Kastamonu Eğitim Dergisi* 527-236
- Haubrich, H. (2000) Guest editorial: Sustainable learning in geography for the 21st century. *International Research in Geographical and Environmental Education* 9 (4), 279–84.
- International Character on Geographical Education (1992) *The Commission on Geographical Education of The International Geographical Union IGU CGE*
- Karabağ, S, Şahin, S. (Ed.) (2007) *Kuram ve uygulamada coğrafya eğitimi* (5. Bölüm) Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karasar, N. (2016). *Bilimsel irade algı çerçevesi ile bilimsel araştırma yöntemi kavramlar ilkeler teknikler*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kerski, J.J. (2001) A National Assesment of GIS in American High Schools. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 10 (1), 72-84.
- Kerski, J.J. (2003). The implementation and effectiveness of geographic information systems technology and methods in secondary education, *Journal of Geography*, 102(3),128–137.
- Özçağlar, A. (2003). *Coğrafyaya giriş*. Ankara: Hilmi Usta Matbaası. Ankara.
- Özey ve İncekara (ed) (2010). *Coğrafya eğitiminde kavram ve değişimler*. Pegem Akademi. Ankara.
- Özgen, N. (2009) Lise Öğrencilerinin Coğrafya Dersine Yönelik Tutumlarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Siirt Örneği. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 29, Sayı 2 (2009) 421-440
- Özgen, N., Bindak R., Birel, F. K., (2009). Coğrafya Dersine Yönelik Bir Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 13, s: 58- 64
- Özkal, N ve Çetingöz, D. (2006). Cinsiyet, Sınıf Düzeyi ve Başarı Durumlarına Göre İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersine Yönelik Tutumları. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, 31(327):22-28
- Rawling E (2003). *Connecting policy and practice: research in geography education*. Southwell: BERA.
- Sevilmiş (Kara) F. D. (2006). *Lise Birinci Sınıf Öğrencilerinin Coğrafya Derslerine Yönelik Akademik Benlik ve Tutumları İle Başarıları Arasındaki İlişki (İzmir/Konak İlçesi Örneği)* Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İzmir.
- Sevimli, A. (2003). *Farklı Programlar Uygulanan Ortaöğretim Kurumlarındaki Birinci Sınıf Öğrencilerinin Coğrafya Dersine Yönelik Tutumları ve Bunların Karşılaştırılması*. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Sözen, E. (2011). *Ortaöğretim 10. Sınıf Coğrafya Dersi Öğretim Programının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Şahin, C. (1996). *Ders geçme ve kredi yönetmeliği uygulayan kurumlar için coğrafya I*. Ders Kitapları A.Ş. İstanbul.
- Şahin, C. (2001). *Türkiye’de coğrafya öğretimi, sorunlar- çözüm önerileri*. Gündüz Yayıncılık, Ankara
- Şahin C. (2010). *Ortaöğretim 9. sınıf coğrafya ders kitabı*, Ankara: Lider Yayınları
- Taş, H. İbrahim; (2002), ABD ve Türkiye’nin Öğretim Kurumlarındaki Coğrafya Öğretiminin Karşılaştırılması, İstanbul: *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:6. Sayfa 53-72
- Tosun, C. & Genç, M. (2015). Adaptation of Science Attitude Scale Developed for Primary School Students into Turkish: Validity and Reliability Studies. *İlköğretim Online*, 14(3) 946-960.
- Tümertekin E., Özgüç N., (2004) *Beşeri coğrafya insan kültür mekan*. Çantay Kitabevi. İstanbul
- Uzunöz A. (2011) Coğrafya Dersine Yönelik Öğrenci Tutum Ölçeği Geliştirilmesi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, Volume: 6, Number: 1 pp: 1264-1275

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Demirkaya, H. ve Karacan, H. (2019). “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarındaki Coğrafya Görsellerine İlişkin Öğrenci Görüşleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 54-87
Geliş Tarihi / Received Date: 26.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 30.11.2018

Araştırma Makalesi

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDAKİ COĞRAFYA GÖRSELLERİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Prof. Dr. Hilmi DEMİRKAYA

Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

hdemirkaya@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4456-580X

Hamide KARACAN

Sosyal Bilgiler Öğretmeni

karacan.hamide07@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-2170-5443

Öz

Görsel öğelerin öğrenme süreci üzerindeki olumlu etkilerini ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada, ortaokul sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya içerikli görsellere ilişkin öğrencilerin görüşlerinin belirlenmesi ve elde edilen görüşlerden yola çıkarak ders kitaplarındaki görsellerin öğrenmeye katkısının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma 2016-2017 eğitim-öğretim yılı bahar yarıyılında Burdur ilindeki bir ortaokulda öğrenim gören 66 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırmada nitel ve nicel yöntem birlikte kullanılmıştır. Veriler araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ve ölçek yoluyla derlenmiştir. Nitel verilerin analizinde nitel betimsel analiz, nicel verilerin analizinde ise nicel betimsel analiz kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesi sonucu ortaya çıkan bulgulara dayalı olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: Araştırmanın katılımcıları görsellerle ilgili 17 maddeden 15'ine olumlu bakarken 2 maddeye olumsuz bakmışlardır. Öğrenciler ders kitaplarında yer alan görsellerin öğrenme alanını yeterince yansıttığı ve baskılarının iyi olduğu görüşündedirler. Öğrenciler coğrafya ile ilgili konularda ve ünite isimlerinde tam bilgi vermişlerdir. Ayrıca öğrencilerin büyük çoğunluğu ders kitabında coğrafya ile ilgili yeterince görsel olduğu konusunda görüş birliği içerisindedirler. Öğrenciler kendilerine verilen görseller ile kitapta yer alan konuları oldukça yüksek oranda ilişkilendirmişlerdir. Olayların yer aldığı görseller öğrencilerin kolaylıkla yorum yapmasını sağlayacak şekilde olduğu için görsellerin kalıcı öğrenmeye etkisi yüksek bulunmuştur. Ayrıca görsellerin renklendirme ve boyutlarının dikkat çekiciliğinin hatırlanmayı kolaylaştırdığı belirlenmiştir. Öğrencilerin yaşantı haline getirdikleri ve farklı yönlerini görebildikleri faaliyetleri hatırlama ve ilişkilendirme düzeylerinin, ilk kez öğrendikleri faaliyetlere oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Ders kitabında yer alan haritaların hatırlanma ve konularla ilişkilendirilme düzeyinin iyi olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortaokul, Sosyal Bilgiler, Ders Kitabı, Coğrafya, Görsel, Öğrenci

STUDENTS' VIEWS ON GEOGRAPHICAL VISUALS IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

Abstract

There exist a number of studies putting forward the positive effects of visuals in learning

¹ Bu çalışma 2017 yılında Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde kabul edilen “Öğrencilerde coğrafya algısı yaratmada sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya görsellerinin etkisi” adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

process. In this study, it was aimed to determine the views of students regarding the geographical visuals in middle school social studies textbooks. By gathering the students' views, it was also intended to evaluate the contribution of the visuals in social studies textbooks to the learning process. This study was conducted in a state middle school in Burdur with 66 students in 2016-2017 Spring semester. Both qualitative and quantitative designs were used in the study. The data were collected through semi-structured interviews and questionnaires developed by the researcher. Quantitative data were analyzed by using quantitative descriptive analysis method while qualitative data were evaluated by using qualitative descriptive analysis method. The analysis of the data demonstrated that the participants had positive views towards the 15 of the 17 items while holding negative views towards 2 items. Generally, the participants of the study thought that the visuals in their books reflected the learning area at an adequate rate. The students also asserted that the visuals in their books were printed clearly. The participants in this study gave exact information on geographical terms and unit names in the book. Moreover, most of the students had consensus that the books had adequate visuals. The students were able to associate the visuals given with the topics in the book at a high rate. The effect of visuals on permanent learning was found to be quite high as these visuals would make learners make interpretations easily. Also, it was found that the visuals' colors and size helped memorization. The findings revealed that the students' memorization and association rate was higher for the activities which they were able to make connections with their lives and see their different aspects when compared to the activities they engaged in for the first time. The results demonstrated that the rate of memorization of the maps and the rate of association these maps with the topics in the book were satisfactory.

Keywords: Middle school, Social studies, Textbook, Geography, Visual, Student.

1. GİRİŞ

Ders kitapları, öğrenme ve öğretme ortamının önemli unsurlarından birisidir. Ders tasarımında hem öğretmene hem de öğrenciye kullanışlı bir kaynak olmaktadır. MEB Ders Kitapları Yönetmeliği'ne göre ders kitabı "Her tür ve derecedeki örgün ve yaygın eğitim kurumlarında kullanılacak olan, konuları öğretim programları doğrultusunda hazırlanmış, öğrenim amacı ile kullanılan basılı eser" olarak tanımlanmaktadır (MEB, 1995: 1). Ders kitapları eğitimin amaçları doğrultusunda hedefe ulaşmak amacıyla öğrencinin öğrenme deneyimlerine kaynaklık eden öğretim materyalleri arasındadır (Şahin, 2002: 287).

Marulcu ve Doğan (2010: 206) öğretmenlerin geleneksel formatta hazırlanmış olan ders kitapları yerine yüksek görsel içerikli ders kitaplarını tercih ettiklerini öne sürmüşlerdir. Sosyal bilgiler ders kitapları, sosyal bilimlerin ürettiği bulgulardan yola çıkarak 'Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer almış bulunan konulara ilişkin bilgileri planlı, düzenli ve sınıflandırmalı bir yapı altında inceleyip açıklar (Demirkaya, 2017: 89). Sosyal bilgiler ders kitapları hazırlanırken bazı özelliklerin gerçekleşmesi beklenmektedir. Öncelikle verimli bir ders kitabı öğrencinin ilgisini çekmeli, derse yönelik ilgi uyandırmalı, öğrencinin öğrenmesi için olanaklar sunmalı ve çocuğun kitapla olan bağımlı güçlendirmelidir (Öcal ve Yiğittir, 2007: 52).

Sosyal bilgiler derslerinde resim, illüstrasyon, fotoğraf, kavram karikatürü, harita, tablo, grafik vb. görsel unsurların kullanımının öğrencilerin öğrenmesi, bilginin kalıcılığı ve hatırlama üzerine etkisi konusunda yapılmış pekçok araştırma olduğu görülmektedir (Yaşar, 2004: 117; Kan, 2006: 542; Tokcan, 2013: 285; Tokcan ve Alkan, 2015: 15; Tokcan ve Topkaya, 2015: 176).

Mitchell (2008: 19) yüzyılımız kültüründe görsel imgelerin ön plana çıktığı resim çağının başladığını ifade ettikten sonra, görsel şovun hayatın her kademesinde kendisine önemli bir yer edindiğini öne sürmüştür. Görsellik, dijital teknoloji vasıtasıyla görselliğin en üst sınırına ulaştığı günümüzde dijital yerlilerin algısında ve öğrenmesinde önemli bir yere sahiptir. Dijital göçmen olarak adlandırılan orta yaş ve üzeri bireyler de görselliğin bu yoğun kullanımına uyum sağlamaya çalışmaktadırlar (Ünver ve Genç, 2013: 402).

Sosyal bilgiler dersi öğretiminde görsel kullanımının önemi büyüktür. Yeni sosyal bilgiler ders kitapları içerik ve görsel kullanımı bakımından öncekilerden farklılıklar göstermektedir. Yeni sosyal bilgiler ders kitaplarında grafik ilüstrasyonlarının önemli bir yeri vardır (Oruç, Baloğlu Uğurlu ve Tokcan, 2010: 1038).

Alanyazında yer alan bu çalışmalar ve ders kitaplarındaki yeni yaklaşım ve uygulamalar göz önüne alındığında sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya ile ilgili görsellerin öğrencilerin bakış açıları ile incelenmesinin anlamlı olacağı ve böyle bir araştırmanın araştırmacı ve uygulamacılara katkı sağlayacağı öngörülmüştür.

Bu araştırmanın amacı, ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya görsellerine ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya görsellerini hatırlama ve konularla ilişkilendirme durumları da incelenmiştir.

Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya görsellerinin verilme amacına ilişkin görüşleri nasıldır?
2. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde mevcut görsellere ilave olarak olmasını istedikleri görsellere ilişkin görüşleri nasıldır?
3. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya görselleri ile ilgili görüşleri nedir?
4. 5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görsellerin ünitelerde yer alma oranları nedir?
5. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan olgu ve olayları hatırlama düzeyleri nedir?
6. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen faaliyetleri hatırlama düzeyleri nedir?
7. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen haritaları hatırlama düzeyleri nedir?

8. Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında geçen değerlendirme becerilerini hatırlama düzeyleri nedir?

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın deseni, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin çözümü üzerinde durulacaktır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya konuları ile ilgili görsellere ilişkin görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırma betimsel bir çalışma olup tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır (Demirkaya, 2003: 3; Demirkaya ve Atayeter, 2011: 455). Araştırmada hem nitel hem de nicel yöntem kullanılmıştır.

Eğitimle ilgili çalışmalarda kullanılan en yaygın model betimsel tarama deseninde kurgulanmaktadır. Araştırmacılar bu desen tasarımı yoluyla bireylerin, grupların ya da fiziksel ortamların niteliklerini açıklama fırsatına sahip olurlar (Ceylan ve Demirkaya, 2007: 29; Ceylan ve Demirkaya, 2009: 83). Tarama (survey) yöntemi, bir grubun bir takım özelliklerini tespit etmek amacıyla verilerin toplandığı çalışmalara denir. Tarama araştırmalarının önemli avantajlarından birisi çok sayıda kişiden oluşan örneklemden toplanan birçok bilgiyi bize sunmasıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011: 23).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu kolay ulaşılabilir olduğu için, 2016-2017 Eğitim Öğretim yılında, Burdur İli Gölhisar İlçesinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ortaokullarda öğrenim gören 5. 6. ve 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini ise, Burdur ili Gölhisar ilçesinde bulunan Yusufça Ortaokulu'nda öğrenim gören 5. 6. ve 7. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya 5. sınıflardan 26 (13 kız, 13 erkek) öğrenci, 6. sınıflardan 25 (14 kız, 11 erkek) öğrenci, 7. sınıflardan 15 (8 kız, 7 erkek) öğrenci olmak üzere toplam 66 öğrenci katılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırma için gerekli verilerin güvenilir bir şekilde toplanması amacıyla önce alanla ilgili kaynakların taraması yapılmış, literatür taramasından elde edilen bilgiler ışığında öğrencilere uygulanmak üzere veri toplama aracı olarak 2 sorudan oluşan görüşme formu, 17 maddeden oluşan ölçek ve ders kitabındaki görsellerden yararlanılarak 'Olaylar-Haritalar-Faaliyetler-Değerlendirme Becerisi' kategorili soru formu kullanılmasına karar verilmiştir.

Görüşme formu yöntemi, benzer konulara yönelerek farklı bireylerden aynı tür bilgilerin alınması amacıyla geliştirilir (Patton, 1987: 111). Literatür taramasından elde edilen veriler

ışığında hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formunda (Demirkaya ve Ayas, 2015: 505), öğrencilerin sosyal bilgiler, coğrafya ve coğrafya ile ilgili görseller hakkındaki görüşlerini belirlemeye yönelik iki adet açık uçlu soru yer almıştır. Öğrencilerin görüşme formuna ad ve soyadlarını yazmadan konu ile ilgili düşüncelerini ilgili soruların altındaki boşluklara yazmalarını istenmiştir.

İlgili literatür araştırmasından elde edilen veriler ve uzman yardımı da alınarak hazırlanan ölçek sorularına son şekli verilmiştir. Ölçekte Evet, Hayır, Kısmen şeklinde 3'lü Likert tipi derecelendirme kullanılmıştır.

Araştırmada;

✓ 5. Sınıf Berkay Yayıncılık, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2016-2017 Öğretim yılından itibaren, 5 yıl süreyle, 25.05.2015 tarihli ve 34 sayılı kararı ile,

✓ 6. Sınıf Evren Yayıncılık, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2014-2015 öğretim yılından itibaren, 5 yıl süreyle, 29.11.2013 tarihli ve 175 sayılı kararı ile,

✓ 7. Sınıf Ekoyay Yayıncılık, MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nın 2015-2016 öğretim yılından itibaren, 5 yıl süreyle, 16.12.2014 tarihli ve 106 sayılı kararı ile kabul edilen 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitapları kullanılmıştır.

Kaynaklarda yer alan coğrafya ile ilgili görseller incelenmiş, elde edilen veriler doğrultusunda coğrafya görselleri 'Olaylar- Haritalar- Faaliyetler- Değerlendirme Becerisi' kategorilerine ayrılmıştır. Kategorilere uygun hazırlanan sorularla soru formu oluşturulmuştur. Soru formu için uzman görüşü de alınarak soru formuna son hali verilmiştir. Hazırlanan soru formunda yer alan kategoriler ve soruları şu şekildedir:

Olaylar: Aşağıda gördüğünüz coğrafya ile ilgili görseller size hangi olayı hatırlatmaktadır? Bu olay hakkında kısaca bilgi veriniz.

Faaliyetler: Aşağıda coğrafya ile ilgili gördüğünüz görseller size hangi faaliyeti hatırlatmaktadır? Bu faaliyet hakkında kısaca bilgi veriniz.

Haritalar: Aşağıda gördüğünüz coğrafya ile ilgili haritaların altına hangi konuyla ilgili olduğunu ve ne işe yaradığını kısaca yazınız.

Değerlendirme Becerisi: Aşağıda coğrafya ile ilgili üçlü görseller görmektesiniz. Bu görsellerin neler olduğunu ve size neler ifade ettiğini kısaca yazınız.

2.3.1. Verilerin Toplanması

Araştırmanın uygulanması aşamasında, araştırmanın amacı kısaca öğrencilere anlatılmış ve verecekleri cevaplarda samimi olmalarının araştırmanın amacına ulaşmasında önemli bir faktör olduğu izah edilmiştir. Öğrencilere dağıtılan görüşme formu, ölçek ve soru formu hakkında yer

alan yönergeler okunarak araştırma konusu hakkında bilgilenmeleri sağlanmıştır. Öğrenciler bir ders saati içerisinde çalışmayı tamamlamışlardır. Çalışma sonunda formlar sınıf düzeylerine göre ayrılmış ve çalışmanın uygulama aşaması son bulmuştur.

2.3.2. Verilerin Analizi

Yapılan araştırmada görüşme formu ve soru formunun çözümlenebilmesi amacıyla, elde edilen verilerin analizinde ve sunumunda betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. “Betimsel analiz yaklaşımına göre, elde edilen veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla alıntılara sık sık yer verilir” (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

Ölçek yoluyla toplanan veriler ise, bilgisayarda SPSS 23.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bu analizde; öğrencilerin 5, 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya konularına ilişkin görsellerin coğrafya algısı yaratmada her bir seçenikle ilgili frekans ve yüzdeler bulunarak tablolar halinde gösterilmiştir. Öğrencilere sorulan açık uçlu sorulara verilen genel cevaplar kategorilendirilerek tablolar halinde verilmiştir. Ölçeğe ait veriler analiz edilirken Evet (1), Hayır (2), Kısmen (3) şeklinde kodlanmıştır. Evet, “1.00-1.66 arası”, Hayır “1.67-2.33 arası”, Kısmen “2.34-3.00” ile belirtilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Sence sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya görsellerinin verilmesinin amaçları neler olabilir?”

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya görsellerinin verilme amacına ilişkin görüşlerinin nitel betimsel analizi sonucunda 5 farklı kategori ortaya çıkmıştır.

Bu kategoriler ve bazı öğrencilerin verdiği cevapların doğrudan ifadeleri aşağıda verilmiştir:

a) Daha iyi öğrenmeyi gerçekleştirme

5. sınıf: Ö3,Ö6,Ö7,Ö16,Ö18,Ö19

“Bize coğrafya konusunu öğretmek olabilir. Bizim bir konuyu daha iyi öğrenmemizi sağlar” (Ö3)

“Konuları daha iyi öğrenme, sınavlarda zorlanmama, test kitaplarını daha iyi çözme” (Ö7)

“Coğrafyayı daha iyi anlayabilmemiz için verilmiştir” (Ö18)

“Daha iyi bilgilenmemiz için ve o bilgiyi sonuna kadar kavramamız için” (Ö19)

6. sınıf: Ö1, Ö2, Ö8, Ö12, Ö15, Ö18, Ö22

“Açıklayıcı, öğretici, daha akılda kalıcı.”(Ö1)

“Bizim daha iyi anlayabilmemiz için.”(Ö8)

“Daha iyi öğrenmek, aklımıza daha iyi girmesi, görmediklerimizi görmek.”(Ö12)

“Daha iyi öğrenmemiz için.” (Ö15)

7. sınıf: Ö2,Ö3,Ö7,Ö12,Ö13

“Daha çok bilgi almamız.”(Ö2)

“Coğrafyayı daha iyi anlamak.”(Ö3)

“Konuyu daha iyi kavrayabilmemiz.”(Ö7)

“Coğrafyayı daha iyi öğrenmemize yardımcı.”(Ö12)

“Konu daha iyi anlaşılıyor.”(Ö13)

b) Soyut bilgileri somutlaştırma

5. sınıf: Ö2,Ö17

6. sınıf: Ö5,Ö7,Ö16,Ö20,Ö23,Ö25

“Verilen bilgileri somutlaşturmamızı sağlamak.”(Ö5)

“Konuya ilgi çekmek, somutlaştırılmasını sağlamak, daha iyi anlamak.”(Ö7)

“Herkesin anlaması için.”(Ö20)

7. sınıf: Ö1,Ö9,Ö11

“O konunun ya da cümlelerin ispatı gibidir.”(Ö9)

“Bir şeylerin nasıl yapıldığını anlayabilmemiz için verilmiş.”(Ö11)

“Öğretmenimizin anlattıklarını desteklemek, yazılanlardan anlamazsak resimlerden anlayalım diye.”(Ö1)

c) Kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirme

5. sınıf: Ö23,Ö26

“Başarılı olmamız için” (Ö26)

6. sınıf: Ö6,Ö13,Ö19,Ö24

7. sınıf: Ö4,Ö15

“Öğrenmemizi sağlıyor.”(Ö4)

“O görsellerin bazıları işe yarıyor.”(Ö15)

d) Konuyu örneklendirme

5. sınıf: Ö5,Ö10,Ö21,Ö22

“Konuya bilgi katmak” (Ö10)

“Sadece yazıyla değil görsellerle de anlatalım demişler” (Ö21)

6. sınıf: Ö3,Ö9,Ö10,Ö11,Ö21

“Örnek olsun diye.”(Ö3)

“Coğrafya önemli ve hafızamızı geliştirmek için.” (Ö9)

“Verilen bilgilere örnekler vermek için görseller verilmiştir.” (Ö10)

“Verilen bilgilere örnekler vermek için.”(Ö11)

7. sınıf: Ö8,Ö14

“Öğrencilerin konuyu daha iyi kavrayabilmelerini sağlamak, konuyu örneklendirmek.”(Ö14)

e) Olgu ve olayların geçtiği yerleri görebilme

5. sınıf: Ö1,Ö4,Ö8,Ö9,Ö12,Ö13,Ö14,Ö15,Ö20,Ö24,Ö25

“Bizim kitaplara daha çok ilgi duymamız için ve bizim onların ne olduğunu merak edip üstüne gitmek” (Ö4)

“Görerek öğrenmek için” (Ö8)

“Ülkemizin güzelliklerini görmemi sağlıyor” (Ö9)

“Dünyada yaşanmış şeyleri görmemiz için” (Ö12)

“Olayların nasıl oluştuğunu bilmemiz için” (Ö13)

“O coğrafyanın nasıl bir şey olduğunu ve bizim onları tanımamızı sağlamaktadır” (Ö14)

“Sosyal bilgilerin içinde coğrafya olduğu için” (Ö15)

“Bölgelerimizi anlatmak için” (Ö24)

“Bizim öğrenmemiz için, Sosyal Bilgileri daha iyi tanıyabilmek için” (Ö25)

6. sınıf: Ö4,Ö14,Ö17,Ö24

“Türkiye ve Dünyadaki bölgeleri göstermek için.” (Ö4)

“Konuları iyi anlamak, çabuk kavramak çünkü bu sayede Türkiye’de yapılan faaliyetleri ve doğal yerleri öğrenmemiz için.” (Ö14)

“Coğrafya hakkında bilgi edinmemiz ve öğrenmemiz.” (Ö17)

“Daha çok dikkatimizi çekebilmek için, daha verimli çalışabilmemiz için, neyin nasıl bişey olduğunu bilmemiz için.” (Ö24)

7. sınıf: Ö5,Ö6,Ö10

“Yerler hakkında bilgi vermek.”(Ö5)

“Bir yerin nerede olduğunu daha iyi anlayabiliyorum.”(Ö6)

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Yapılan analiz sonucunda; 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin 2. soru olan “**Mevcut görsellerin dışında sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya ile ilgili hangi görsellerin olmasını isterdiniz?**” sorusuna verdikleri cevapların betimsel analizi neticesinde 7 farklı

kategori ortaya çıkmıştır. Ortaokul öğrencilerin cevaplarının kategorilere göre dağılımı ve doğrudan örnekler aşağıda verilmiştir:

a) Mevcut görseller yeterlidir.

5. sınıf: Ö3,Ö5,Ö10,Ö26

“Başka görseller istemezdim.” (Ö10)

“Görseller yeterli” (Ö26)

6. sınıf: Ö3,Ö10,Ö16,Ö25

“Görseller yeterli, daha canlı renkte olmasını isterdim.” (Ö3)

“Uygun görseller, değişmesini istemezdim.” (Ö10)

“Bence gerek yok bunlar yetiyor, yazılara daha çok yer verse olur.” (Ö25)

7. sınıf: Ö7,Ö8,Ö13,Ö14,Ö15

“Başka görseller olmasını istemezdim. Konularımıza göre yeterli.” (Ö13)

“Görseller gayet yeterli.” (Ö14)

“Yeterince görsel var.” (Ö15)

b) Haritalar

5. sınıf: Ö24,Ö25

“Dünya Haritası” (Ö25)

6. sınıf: Ö13,Ö17,Ö18,Ö20

“Dünya dilsiz haritası olmalı ve biz tamamlamalıyız.” (Ö17)

“Birkaç tane daha Dünya haritası.” (Ö18)

7. sınıf: Ö12

“Dünya ve kıtaların görselleri.” (Ö12)

c) Farklı ülkelerde insan yaşamına ilişkin resimler

5. sınıf: Ö11,Ö12,Ö14,Ö21,Ö22

“Bütün şehirlerin ve köylerin fotoğraflarının olmasını isterim” (Ö11)

“Dış ülkelerdeki çocukların görselleri” (Ö12)

“Yurt dışındaki coğrafyaların olmasını isterdim.” (Ö14)

“Yusufça’yla ve Gölhisar’la ilgili görseller” (Ö21)

6. sınıf: Ö4,Ö9,Ö11,Ö19,Ö22

“Platolar, Dünyadaki ülkelerin güzellikleri.” (Ö4)

“Coğrafyayı araştıran çocukların olmasını.” (Ö19)

“Bazı ülke ya da şehirlerin fotoğrafları.” (Ö22)

7. sınıf: Ö2

d) Yerçekilleri

5. sınıf: Ö2,Ö4,Ö13,Ö15,Ö19,Ö20

“Volkan” (Ö2)

“Görsellerin aşama aşama olmasını isterdim, nasıl gerçekleştiğini bilmek için” (Ö13)

“Dağlar, ovalar, akarsular, şelaleler gibi görseller” (Ö15)

“Plato ve baraj resimleri” (Ö19)

“Bölgelerimizin resimlerinin olmasını isterdim.” (Ö20)

6. sınıf: Ö8,Ö14,Ö21,Ö23,Ö24

“Dağların ve doğal kaynakların görselleri.”(Ö8)

“Doğal güzelliklere daha çok yer verilmesi.” (Ö14)

“Akarsular, göller, denizler, ormanlar ve dağların görselleri.”(Ö24)

7. sınıf: Ö9,Ö10

“Limanlar, eşyalar.”(Ö9)

e) Daha fazla görsel

5. sınıf: Ö6,Ö7,Ö8,18

“Daha fazla görsel olmalı” (Ö7)

“Bütün şehirlerin ve köylerin fotoğraflarının olmasını isterdim.” (Ö8)

“Coğrafya ile ilgili tüm görsellerin olmasını isterdim.” (Ö18)

6. sınıf: Ö9,Ö15

“Komik, bizim çalışmamızı arttıracak görseller.”(Ö9)

“Değişik resimlerin olmasını isterdim.” (Ö15)

7. sınıf: Ö6

“Fazla bilinmeyen köylerin fotoğrafları.”(Ö6)

f) Tarihi eserlere ait resimler

5. sınıf: Ö1,Ö9,Ö23

“Çok önce yaşayan insanların resimleri” (Ö9)

6. sınıf: Ö6,Ö12

7. sınıf: Ö3,Ö5,Ö11

“Tarih görsellerinin olmasını isterdim” (Ö3)

“İlk keşfedilen yerin halkının fotoğrafı.”(Ö5)

“Lidyahuların yaşadığı yerin fotoğrafı.”(Ö11)

g) Atmosfer ve iklimle ilgili görseller

5. sınıf: Ö16,Ö17

“Uzayın, kutupların görselleri” (Ö17)

6. sınıf: Ö1,Ö2,Ö5,Ö7

“İklimler ve ekonomik faaliyetlerle ilgili görseller.”(Ö2)

“Paralel ve meridyenlerle ilgili daha fazla görsel.”(Ö5)

“Madenler, yeryüzü şekilleri, iklimler için daha fazla görsel.”(Ö7)

7. sınıf: Ö1,Ö4

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya görselleri ile ilgili görüşleri nedir?”

Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından ortaokullarda okutulan 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya görsellerine yönelik öğrenci görüşleri incelendiğinde 17 maddenin 15’ine (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17) evet şeklinde cevap veren öğrencilerin oranının fazla olduğu görülmektedir. Öğrenciler 11. maddeye (Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya ile ilgili görseller öğrenme alanını yeterince yansıtmamaktadır.) ve 16. maddeye (Coğrafya ile ilgili görsellerin baskıları iyi değildir.) hayır cevabını vermişlerdir. Ayrıca öğrenciler 15. maddeye (Sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya ile ilgili görsellere daha fazla yer verilmelidir.) ve 17. maddeye (Coğrafya ile ilgili görsellerin renklerinin daha anlaşılır, parlak ve canlı olması gerekir.) aynı oranda evet (57,6) ve aynı oranda hayır (30,7) cevabının verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu bulgulara göre öğrencilerin 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya görselleri ile ilgili genel olarak olumlu görüş bildirdikleri söylenebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın ortaokullarda okuttuğu 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya görsellerine ilişkin öğrenci görüşleri incelendiğinde 17 maddenin 15’ine (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17) evet şeklinde cevap veren öğrencilerin oranının fazla olduğu görülmektedir. Öğrenciler 11. maddeye (Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya ile ilgili görseller öğrenme alanını yeterince yansıtmamaktadır.) ve 16. maddeye (Coğrafya ile ilgili görsellerin baskıları iyi değildir.) hayır cevabını vermişlerdir. Ayrıca öğrenciler 17. maddeye (Coğrafya ile ilgili görsellerin renklerinin daha anlaşılır, parlak ve canlı olması gerekir.) evet (% 40), hayır (% 28), kararsızım (% 32) cevabının verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu bulgulara göre öğrencilerin 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya görselleri ile ilgili genel olarak olumlu görüş bildirdikleri söylenebilir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkiye’deki ortaokullarda okutulan 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya görselleri ile ilgili öğrenci görüşleri incelendiğinde 17 maddenin 15’ine (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 17) evet şeklinde cevap veren

öğrencilerin oranının fazla olduğu görülmektedir. Öğrenciler 11. maddeye (Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya ile ilgili görseller öğrenme alanını yeterince yansıtmamaktadır.) ve 16. maddeye (Coğrafya ile ilgili görsellerin baskıları iyi değildir.) hayır cevabını vermişlerdir. Ayrıca öğrenciler 9. maddeye (Coğrafya ile ilgili görseller sosyal bilgiler dersini somutlaştırmamı sağlamaktadır.) ve 15. maddeye (Sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya ile ilgili görsellere daha fazla yer verilmelidir.) evet (% 40), hayır (% 33,3) ve kararsızım (% 26,6) cevaplarını eşit oranda vermişlerdir. 17. maddeye (Coğrafya ile ilgili görsellerin renklerinin daha anlaşılır, parlak ve canlı olması gerekir.) evet (% 40), hayır (% 26,6), kararsızım (% 33,3) cevabının verilmiş olması dikkat çekicidir. Bu bulgulara göre öğrencilerin 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya görselleri ile ilgili genel olarak olumlu görüş bildirdikleri söylenebilir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

“5. 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görsellerin ünitelerde yer alma oranları nedir?”

Tablo 1. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Coğrafya ile İlgili Görsellerin Ünitelerde Yer Alma Oranları

Üniteler	Görseller	
	f	%
Adım Adım Türkiye	31	17,6
Bölgemizi Tanıyalım	51	28,9
Ürettiklerimiz	58	32,9
Hepimizin Dünyası	36	20,4

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya konuları 4 üniteye, toplam 176 görsel olarak yer almaktadır. En fazla görsel ‘ürettiklerimiz’ ünitesinde bulunmaktadır.

Tablo 2. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Coğrafya ile İlgili Görsellerin Yer Alma Şekilleri ve Oranları

Yer Alma Şekilleri	f	%
Harita	5	2,84
Tablo	1	0,56
Gazete Haberi	2	1,13
İnternet Haberi	7	3,97
Afiş	2	1,13
Grafik	3	1,70
Fotoğraf	156	88,86

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görsellerin dağılımında en fazla fotoğraflara yer verilirken en az tablolara yer verildiği görülmektedir.

Tablo 3. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Coğrafya ile İlgili Görsellerin Ünitelerde Yer Alma Oranları

Üniteler	Görseller	
	f	%
Yeryüzünde Yaşam	23	29,1
İpek Yolunda Türkler	6	7,59
Ülkemizin Kaynakları	27	34,1
Ülkemiz ve Dünya	23	29,1

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya konuları 4 ünite, toplam 79 görsel olarak yer almaktadır. Görseller en fazla ‘ülkemizin kaynakları’ ünitesinde bulunmaktadır.

Tablo 4. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Coğrafya ile İlgili Görsellerin Yer Alma Şekilleri ve Oranları

Yer Alma Şekilleri	f	%
Harita	17	21,5
Tablo	9	11,3
Gazete Haberi	2	2,53
İnternet Haberi	5	6,32
Resim	1	1,26
Grafik	1	1,26
Fotoğraf	40	5,06
Broşür	1	1,26
Amblem	1	1,26
Küre Modeli	2	2,53

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya ile ilgili görsellerin dağılımında en fazla fotoğraf, harita ve tabloya yer verildiği görülmektedir.

Tablo 5. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Coğrafya ile İlgili Görsellerin Ünitelerde Yer Alma Oranları

Üniteler	Görseller	
	f	%
Ülkemizde Nüfus	37	43
Ekonomi ve Sosyal Hayat	20	23,2
Zaman İçinde Bilim	14	16,2
Ülkelerarası Köprüler	15	17,4

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya konuları 4 ünite, toplam 86 görsel olarak yer almaktadır. En fazla görsel ‘ülkemizde nüfus’ ünitesinde bulunmaktadır.

Tablo 6. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Kullanılan Coğrafya ile İlgili Görsellerin Yer Alma Şekilleri ve Oranları

Yer Alma Şekilleri	f	%
Harita	7	8,13
Tablo	11	12,7
İnternet Haberi	15	17,4
Resim	15	16,2
Grafik	4	4,65
Fotoğraf	33	38,3
Afiş	1	1,16
Karikatür	1	1,16

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya ile ilgili görsellerin dağılımında en fazla fotoğraf, resim ve internet haberine yer verildiği görülmektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili olayları görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 7. Olayların Hatırlanma Düzeyi

Verilen Olay	Hatırlanma Kız	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma
	Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Toplam Öğrenci
	f	f	f	%
Sel	13	13	26	100
Deprem	13	12	25	96,1
Çığ	13	12	25	96,1
Orman Yangını	13	12	25	96,1
Heyelan	10	11	21	80,7
Erozyon	8	5	13	50

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 5. sınıf öğrencilerine verilen olaylarla ilgili görseller içerisinde en fazla doğru cevaplanan ve konularla ilişkilendirme düzeyi en yüksek olan görsel Sel fotoğrafıdır.

Öğrencilere verilen görsellerden biri de deprem fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 96,1'i gibi büyük bir oranı görselin deprem fotoğrafı olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 13 kız öğrencinin tamamı, 13 erkekten 12'si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir (Ö23).

Öğrencilere verilen bir diğer görsel çığ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 96,1'i gibi büyük bir oranı görselin çığ fotoğrafı olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 13 kız öğrencinin tamamı, 13 erkekten 12'si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir (Ö23).

Öğrencilere verilen görsel yangın fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 96,1'i gibi büyük bir oranı görselin yangın fotoğrafı olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 13 kız öğrencinin tamamı, 13 erkekten 12'si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 erkek öğrenci ise fotoğrafa yanıt olarak sadece “Karadeniz Bölgesi’nde fazla olur” (Ö11) cevabını vermiştir.

Öğrencilere verilen diğer görsel heyelan (toprak kayması) ile ilgili fotoğraftır. 13 kız öğrenciden 10'u, 13 erkek öğrenciden 11'i görselin heyelan fotoğrafı olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan diğer 6 öğrenci ise fotoğrafı erozyon olayı ile karıştırmıştır.

Öğrencilere verilen görsel erozyon fotoğrafıdır. Çalışmaya katılan 13 kız öğrenciden 8'i, 13 erkek öğrenciden 5'i görselin erozyon fotoğrafı olduğunu hatırlamıştır. 13 kişi ise yanlış cevap vermiştir. Bu nedenle bu görsel öğrencilerin en az doğru yanıtladıkları görsel olarak tablodaki yerini almıştır. Bu durumun nedeni öğrencilerin bu görseli heyelan olayı ile karıştırarak görsele yanlış cevap vermiş olmalarıdır.

“Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili olayları görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 8. Olayların Hatırlanma Düzeyi

Verilen Olay	Hatırlanma Kız Öğrenci f	Hatırlanma Erkek Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci %
Orman Yangını	14	11	25	100
Su Kirliliği	14	10	24	96
Hava Kirliliği (Fabrika)	14	9	23	92
Hava Kirliliği (Egzoz)	10	9	19	76
Erozyon	7	2	9	36
Heyelan	6	1	7	28

Öğrencilere verilen görsel ‘orman yangını’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin tamamı görseldeki olayın orman yangını olduğunu hatırlamıştır. Yangın görseli 6. sınıf öğrencilerine verilen olaylar tablosunda öğrencilerin tam cevap verdikleri tek görsel olarak tabloda yer almıştır.

Öğrencilere verilen ve en fazla doğru cevap verilenlerde ikinci sırada olan görsel ‘su kirliliği’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 96 gibi büyük bir oranı görselin su kirliliği olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 14 kız öğrencinin tamamı, 11 erkekten 10'u fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 erkek öğrenci ise fotoğrafa yanlış cevap vermiştir (Ö23).

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘hava kirliliği’ fotoğrafıdır (fabrika). Öğrencilerin %92'si görseli doğru hatırlamıştır. 14 kız öğrencinin tamamı, 11 erkekten 9'u fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 2 erkek öğrenciden biri fotoğrafa “Dumanlar insanlar zarar verir ve öldürür” (Ö11) şeklinde yanıt verirken, diğeri ise cevap vermemiştir. (Ö23)

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘hava kirliliği’ fotoğrafıdır (egzoz). Öğrencilerin % 76'sı görselin hava kirliliği olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 14 kız öğrenciden 10'u, 11 erkekten 9'u fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 4 kız öğrenci ise fotoğrafa yanlış cevap vermiştir: “Arabadan çıkan benzini yani çevre kirliliğini hatırlatıyor ”(Ö1) , “Bana bu olay trafik kurallarına uyulmadığını hatırlatıyor ” (Ö2) , Yere mazot damlatarak çok büyük bir

çevre sorunu olabilir” (Ö3), ”Toprak kirliliği bir arabanın benzini toprağa dökülüp kirlenmesi” (Ö7). Erkek öğrencilerden 2’si ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen görsel ‘erozyon’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 36’sı görselin ‘erozyon’ olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 14 kız öğrencinin 7’si, 11 erkekten 2’si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 25 öğrenciden sadece 9’u olayı doğru yanıtlayabilmiştir. Bu durumun temel nedeni görselde sorulan ‘erozyon’ olayına öğrencilerin büyük çoğunluğunun ‘toprak kayması’ olarak cevap vermelerinden kaynaklanmaktadır.

Öğrencilere verilen görsel ‘heyelan’ (toprak kayması) fotoğrafıdır. Çalışmaya katılan 14 kız öğrenciden 6’sı, 11 erkek öğrenciden 1’i görselin ‘heyelan’ olduğunu hatırlamıştır. 18 kişi ise yanlış cevap vermiştir. Bu nedenle bu görsel öğrencilerin en az doğru yanıtladıkları görsel olarak tablodaki yerini almıştır. Bu durumun nedeni ilgili yayınevinin kitapta kullandığı görsel olan fotoğrafın tam net olmamasından dolayı; öğrencilerin bu görseli ‘sel’ olayı ile karıştırarak görsele yanlış cevap vermiş olmalarıdır.

“Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili olayları görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 9. Olayların Hatırlanma Düzeyi

Verilen Olay	Hatırlanma Kız Öğrenci f	Hatırlanma Erkek Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci %
Kuraklık	8	4	12	80
Açlık	6	5	11	73,3
Hava Kirliliği (Fabrika)	6	4	10	66,6
Nüfus Yoğunluğu	3	4	7	46,6
Gecekondulaşma	5	2	7	46,6
Mübadele	4	2	6	40

Öğrencilere verilen görsel ‘kuraklık’ ile ilgili bir fotoğraftır. Öğrencilerin % 80’i bu görselin kuraklıkla ilgili olduğunu hatırlamıştır. 7. sınıf öğrencilerine verilen görseller içinde en çok hatırlanan görseldir. Kız öğrencilerin tamamı doğru cevap vermiştir. Erkek öğrencilerin ise 4’ü doğru cevap verebilmiştir. 3 erkek öğrenci bu görsele yanlış yorumlar yapmışlardır: “Burada ağaçların kesildiğini anlatıyor” (Ö2), “Doğal kaynaklarımızı korumalıyız” (Ö7), “İnsanların olmadığı ve yaşamadığı, hayvanların olduğu yer” (Ö10).

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘açlık’ ile ilgili bir fotoğraftır. Öğrencilerin % 73,3’ü bu görselin açlıkla ilgili olduğunu doğru hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 6’sı, 7 erkek öğrenciden 5’i fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 4 öğrenci fotoğrafa sadece yorum yapmışlardır: “Bu insanlara yardım eli uzatmalıyız” (Ö12), “ Buradaki çocuklar yemek alabilmek için sıraya geçiyorlar bazıları alıyor bazıları da alamıyor. Bazen de yemek kalmıyor. Bu

kardeşlerimize yardım etmeliyiz” (Ö4), “Bazı insanların herkese muhtaç olduğunu anımsatıyor” (Ö8), “İnsanlara yardım etmeliyiz” (Ö7).

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘hava kirliliği’ ile ilgili fotoğraftır. Öğrencilerin % 66,6’sı görselin ‘hava kirliliği’ ile ilgili olduğunu hatırlamıştır. 8 kız öğrenciden 6’sı, 7 erkek öğrenciden 4’ü doğru yanıtlar vermiştir. Öğrencilerden bazıları sadece yorum yapmıştır: “tüp patladığında çıkan yangın” (Ö6), “fırtına” (Ö9), “doğal gazın dünyayı kirlettiğini anımsatıyor” (Ö8).

Öğrencilere verilen görsel ‘nüfus yoğunluğu’nu gösteren İstanbul’a ait bir fotoğraftır. Öğrencilerin % 46’sı görselin nüfus yoğunluğu olayı olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 8 kız öğrenciden 3’ü, 7 erkekten 4’ü fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 3 kız öğrenci görseli boş bırakırken, 2 kız öğrenci görsel hakkında sadece yanlış yorum yapmışlardır: “Burada herkes ya vapura ya da gemiye binmek için veya deniz kenarında nefes almak için çıkarlar veya bazı insanların işleri olabilir, gezmeye gelmiş olabilirler”(Ö4), “Kalabalık yerlerdeki vapur ile gezinti”(Ö12). Erkek öğrencilerden 2’si görsele cevap vermezken, 1’i ise görsel hakkında yanlış yorum yapmıştır: “İstanbul’da olan topluluğu anımsatıyor” (Ö8).

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘gecekondulaşma’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 46’sı görselin Gecekondulaşma olayı olduğunu hatırlamıştır. Çalışmaya katılan 8 kız öğrenciden 5’i, 7 erkekten 2’si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 2 kız öğrenci görsele yanıt vermezken, 1 kız öğrenci görsel hakkında sadece yanlış yorum yapmıştır: “Karadeniz’in tepedeki evleri”(Ö12). Erkek öğrencilerden 1’i görsele cevap vermezken, 4’ü ise görsel hakkında yanlış yorum yapmıştır: “Türkiye’de evlerin her yere yapılabileceğini anlatıyor” (Ö8), “Burada ise fazla nüfustan dolayı tehlikeli yerlere ev yapıyorlar”(Ö7), “Bu resimde törelere göre eskiden yapılan binalar ve şehir fazlalığından dolayı taşınan evler” (Ö3), “Burada evler tepeler var” (Ö2).

Öğrencilere verilen görsel ‘mübadele’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin sadece % 40’ı görselin ‘mübadele’ olduğunu hatırlamıştır. 7. sınıf olaylarla ilgili görseller içerisinde en az hatırlanan görseldir. Kız öğrencilerden 4’ü, erkek öğrencilerden ise sadece 2’si doğru cevap verebilmiştir. Öğrenciler bu olaya genelde yanlış cevap vermişlerdir: “Önceden genellikle kara yolları yerine deniz yolu kullanılmıştır. Kara yolları genellikle savaşlarda kullanılırdı” (Ö3), “denizde insanlar teknelere ve gemilere bakıyorlar” (Ö7), “eski İstanbul” (Ö9), “deniz savaşı” (Ö11), “burada insanlar ya protesto yapıyor ya da bir iç savaş. Gemilerde birbirine çarpmış” (Ö13), “Bu resimde Atatürk’ün yaşadığı dönemlerde yaşanan savaş olabilir. İnsanlar burada canlarını kurtarmak için savaşıyorlar” (Ö4).

Birinci alt problemimiz olan; ortaokul sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili olayları görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri hakkında ortaokul 5. 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin verilen cevaplarına bakıldığında; tüm sınıflarda kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla doğru cevap verdikleri görülmüştür.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili faaliyetleri görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 10. Faaliyetlerin Hatırlanma Düzeyi

Faaliyet	Hatırlanma Kız	Hatırlanma Erkek	Hatırlanma Toplam	Hatırlanma Toplam
	Öğrenci	Öğrenci	Öğrenci	Öğrenci
	f	f	f	%
Tarım	13	12	25	96,1
Hayvancılık	12	11	23	88,4
Arıcılık	12	9	21	80,7
Turizm	13	7	20	76,9
Balıkçılık	10	7	17	65,3
Sanayi	7	9	16	61,5

Öğrencilere verilen görsel ‘tarım (sera)’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 96,1’i gibi büyük bir oranı görselin Tarım faaliyeti olduğunu hatırlamıştır. Bu durumun temel nedeni olarak araştırmanın yapıldığı bölgedeki ailelerin ve dolayısıyla öğrencilerinde Tarım faaliyeti ile uğraşmalarının etkili olduğu söylenebilir. 5. sınıflara verilen faaliyetler arasında en fazla doğru yanıtlanan görseldir. Çalışmaya katılan 13 kız öğrencinin tamamı, 13 erkekte 12’si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 erkek öğrenci ise fotoğrafa “Akdeniz Bölgesi’nde yer alır” cevabını vermiştir (Ö11).

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘büyükbaş hayvancılık’ (inek) gösteren fotoğraftır. Öğrencilerin % 88,4’ü görselin ‘hayvancılık’ faaliyeti olduğunu hatırlamıştır. Bu görselde en fazla hatırlanan ve ilişkilendirilen ikinci görsel olmuştur. Bu durumda da tıpkı ‘tarım’ faaliyetinde olduğu gibi buldukları bölgede ‘hayvancılık’ faaliyeti yapıyor olması etkilidir. Çalışmaya katılan 13 kız öğrenciden 12’si, 13 erkekte 11’i fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 kız öğrenci fotoğraf hakkında şu yorumları yapmıştır: “inek genellikle köylerde olur. Orada süt yerleri vardır ve insanlar süt alır, yoğurt satılır” (Ö18), 2 erkek öğrenci ise: “inek, süt” (Ö23), “inek çiftliği” (Ö10).

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘arıcılık’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 80,7’si görselin ‘arıcılık’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 13 kız öğrencinin 12’si, 13 erkek öğrencinin 9’u fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 kız öğrenci fotoğraf hakkında “doğayı hatırlatıyor” (Ö25), 4 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen görsellerden bir diğeri ‘turizm’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 76,9’u görselin ‘turizm’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 13 kız öğrencinin tamamı, 13 erkek öğrencinin 7’si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Erkek öğrencilerden 5’i farklı yorumlar yapmıştır: “denizde yüzme ve dinlenme” (Ö20), “tatil” (Ö6), “Antalya” (Ö1), “tatil, en fazla Akdeniz ve Ege’de gerçekleşir” (Ö11), “deniz” (Ö1). 1 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen görsel ‘balıkçılık’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 65,3’ü görselin balıkçılıkla ilgili olduğunu hatırlamıştır. Kız öğrencilerden 10’u, erkek öğrencilerden ise 7’si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 3 kız öğrenci “Gemi” (Ö18) (Ö8), “Gemi, Gezmek” (Ö25), yorumlarını yaparken, 6 erkek öğrenciden 4’ü de farklı yorumlar yapmıştır: “deniz, martı ve gemiler” (Ö16), “karadeniz” (Ö1), “tekneyle gezi” (Ö24), “gemi” (Ö10), 2 öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen bir diğere görsel de ‘sanayi’ (süt fabrikası) fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 61,5’i görselin ‘sanayi’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 13 kız öğrenciden 7’si, 13 erkek öğrenciden 9’u fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 5. sınıf öğrencilere sorulan faaliyetler içerisinde sanayi faaliyeti en az doğru yanıtlanan faaliyet olmuştur. Öğrenciler bu faaliyet ile ilgili şu yorumları yapmışlardır: “süt yapımı” (Ö18), “sütçülük” (Ö14) (Ö8), “süt yeri” (Ö15), “süt üretimi” (Ö6). 5 öğrenci ise cevap vermemiştir.

Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili faaliyetleri görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?

Tablo 11. Faaliyetlerin Hatırlanma Düzeyi

Faaliyet	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma
	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Toplam Öğrenci
	f	f	f	%
Madencilik (Bor)	14	8	22	88
Turizm	12	9	21	84
Madencilik (Tuz)	13	8	21	84
Arıcılık	11	6	17	68
Ormancılık	11	4	15	60
Yaylacılık	2	2	4	16

Öğrencilere verilen faaliyetlerle ilgili görseller içinde ‘madencilik’ (bor) fotoğrafı 6. sınıf faaliyetler arasında en çok doğru yapılan görsel olmuştur. 14 kız öğrenciden tamamı, 11 erkek öğrenciden 8’i fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 2 erkek öğrenci yanlış cevaplar verirken, 1 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen diğere görsel ‘turizm’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 84’ü görselin ‘turizm’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 12’si, 11 erkek öğrenciden 9’u fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Yanlış yorum yapan öğrencilerden 2 kız öğrenci; “denizcilik”

(Ö9), “insanlar gemilerde geziyorlar” (Ö15), 1 erkek öğrenci; “Bu resim Ahmet abimgille gittiğimiz denizi hatırlatıyor” (Ö11) demiştir. 1 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘madencilik’ (tuz) fotoğrafıdır. Öğrencilerin %84’ü görselin ‘madencilik’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 13’ü, 11 erkek öğrenciden 8’i fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 1 kız öğrenci cevap vermemiştir. 3 erkek öğrenciden 2’si cevap vermezken 1’i şu yorumu yapmıştır: “Bu tuz gölünden çıkarılan tuz” (Ö12).

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘arıcılık’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 68’i görselin ‘arıcılık’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 11’i, 11 erkek öğrenciden 6’sı fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Yanlış yorum yapan 3 kız öğrencinin verdiği cevaplar şöyledir: “Ovaları, çiçekleri, balcılığı hatırlatıyor” (Ö1), “doğanın güzelliği, dağları, ovaları, platoları gösteriyor” (Ö10), “dağlık yerlerde çiçek ve hayvanlar var” (Ö15). 3 erkek öğrencinin verdiği cevaplar: “yaylacılık” (Ö16), “doğanın güzelliklerinden yararlanmalıyız” (Ö19), “tarım” (Ö20). 2 erkek öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen bir diğer görsel de ‘ormancılık’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 60’ı görselin ‘ormancılık’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 11’i, 11 erkek öğrenciden 4’ü fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 10 öğrenci faaliyet hakkında farklı yorumlar yapmıştır. 3 kız öğrenciden; “Bu görsel odun ve keresteciliği anlatıyor. Bunlardan ise kâğıt yapılmaktadır” (Ö3), “Bunlar odun. Yakacak olarak kullandığımız ve evlerin çatılarında kullanırız” (Ö14), “Ağaçların kesilmesi ne için, çünkü onlardan kâğıt hem de ısınmak için keseriz” (Ö15) yorumunu yaparken; erkek öğrencilerden 5’i “Bu resim bana marangozculuğu hatırlatıyor ve kâğıt yapmayı”(Ö11), “odunculuk” (Ö16) (Ö23), “ağaç kesme” (Ö17), “ağaçlara zarar vermemeliyiz” (Ö19) yorumunu yapmıştır. 2 öğrenci ise cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen görsel ‘yaylacılık’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin sadece % 16’sı görselin ‘yaylacılık’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 6. sınıf faaliyet görselleri arasında en az cevap verilen görseldir. Bu durumun oluşmasında ilgili yayınevindeki görselin küçük bir fotoğraf ile gösterilmesi, çok net olmaması ve öğrencilerin algılarında başka faaliyetleri de hatırlatmasının etkili olduğu söylenebilir. 14 kız öğrenciden 2’si, 11 erkek öğrenciden 2’si fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Öğrenciler bu faaliyete şu farklı yorumları yapmıştır: “eğlence”(Ö17), “Nevruz” (Ö18), “hava almak için” (Ö20), “şenlik” (Ö21), “serinlemek” (Ö22), “halay” (Ö23), “havacılık” (Ö24), “turizm” (Ö25), “dağcılar” (Ö13), “düğün ve düğünde çekilen halay” (Ö10), “halaycılık” (Ö7), “insanlar ısınmak için halay çekiyorlar” (Ö6), “turizmcilik” (Ö5), “kültürel oyunlarımız kaldırmamalıyız” (Ö4), “şenlikleri, eğlenceleri hatırlatıyor”(Ö1). 1 öğrenci ise cevap vermemiştir.

“Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili faaliyetleri görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 12. Faaliyetlerin Hatırlanma Düzeyi

Faaliyet	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma
	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Toplam Öğrenci
	f	f	f	%
Tarım	7	7	14	93,3
Hayvancılık	6	6	12	80
Turizm	6	5	11	73,3
Sanayi	5	5	10	66,6
Madencilik	5	4	9	60
Ticaret	3	1	4	26,6

7. sınıf öğrencilere verilen ve öğrencilerin % 93,3'ünün doğru cevapladığı görsel 'tarım' faaliyeti görselidir. Bu durumun oluşmasında araştırmanın yapıldığı yerde ailelerin ve dolayısıyla da öğrencilerin 'tarım' faaliyetiyle uğraşmalarının etkili olduğu söylenebilir. 8 kız öğrenciden 7'si, 7 erkek öğrenciden tamamı fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Tarım görseli 7. sınıf faaliyetler görselleri arasında en fazla doğru yapılandır. Sadece kız öğrencilerden 1'i "Çay fabrika faaliyeti" (Ö13) cevabını vermiştir.

Öğrencilerin en fazla doğru cevap verdikleri ikinci görsel 'hayvancılık' fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 73,3'ü görselin 'hayvancılık' faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. Bu durumun oluşmasında tıpkı tarım faaliyetinde olduğu gibi araştırmanın yapıldığı yerde ailelerin ve dolayısıyla da öğrencilerin Hayvancılık faaliyetiyle uğraşmalarının etkili olduğu söylenebilir. 8 kız öğrenciden 6'sı, 7 erkek öğrenciden 6'sı fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 2 kız öğrenci "Güneydoğu Anadolu'da bir yaylak, insanların para kazanmak için yaylalara çıkıyor" (Ö15), "Küresel ısınmanın yarattığı kuraklık" (Ö5) cevaplarını vermiştir. 1 erkek öğrenci "Tarım faaliyetlerinin yoğun olduğunu anımsatıyor" (Ö8) cevabını vermiştir.

Öğrencilere verilen bir diğer görsel 'turizm' fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 73,3'ü görselin 'turizm' faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 6'sı, 7 erkek öğrenciden 5'i fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Yanlış yorum yapan 2 kız öğrenci: "Limanlar" (Ö9), "Bazı güzel yerlerinde olduğunu gösterir" (Ö5) cevabını vermiştir. 2 erkek öğrenci ise : "Bu resimde deniz kenarında genellikle yalıların olduğu tatil alanı olan bir yerdir" (Ö3), " Buradaki evlerin, inşaatın çok olduğu" (Ö2) cevaplarını vermiştir.

Öğrencilere verilen görsellerden bir diğeri de 'sanayi' fotoğrafıdır. Öğrencilerin %66,6'sı görselin 'sanayi' faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 5'i, 7 erkek öğrenciden 5'i fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Kız öğrencilerin yanlış yorumları şu şekildedir: "Teknoloji" (Ö9), "Teknolojinin insanoğluna çok faydası olduğunu gösteriyor" (Ö5),

“Tamirhaneler olmasa bizim arabalarımız bozulur hiçbir yere gidemeyiz” (Ö4) . Erkek öğrencilerin yorumları: “Burada teknolojinin geliştiği” (Ö2), “Araba fabrikası” (Ö11) .

Öğrencilere verilen görsel madencilik fotoğrafıdır. Öğrencilerin % 60’ı görselin ‘madencilik’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 5’i, 7 erkek öğrenciden 4’ü fotoğrafı doğru hatırlamıştır. Yanlış yorum yapan 3 kız öğrenci; “Ülkemizde doğal kaynakların olduğunu gösterir” (Ö5), “ İnşaatçı çalışıp para kazanmaya çalışan insanlar” (Ö1), “ Toprak altı zenginlikleri faaliyeti” (Ö13) cevaplarını vermiştir. 3 erkek öğrenci; “İnşaatçıları hatırlatıyor” (Ö8), “Yol yapıyorlar” (Ö7), “Ağaçların kesilip, yeni evlerin yapılması ve kirliliğin artması” (Ö10) şeklinde cevap vermişlerdir.

7. sınıf öğrencilere verilen ve faaliyetler görselleri içinde en az doğru cevap verilen görsel ‘ticaret’ fotoğrafıdır. Öğrencilerin sadece % 26,6’sı görselin ‘ticaret’ faaliyeti olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden sadece 3’ü fotoğrafı doğru hatırlamıştır. 7 erkek öğrenciden fotoğrafı sadece 1 erkek öğrenci doğru hatırlamıştır. Öğrencilerin verdikleri cevaplar şöyledir: “İstanbul boğaz içi” (Ö10), “Vapurlar olmasa biz denizde dolaşamayız ve o güzel yerleri göremeyiz” (Ö4), “İstanbul’u hatırlatıyor, gemi insanları gezdiriyor” (Ö7), “Bu resimde denizcilik faaliyetinin fazla olduğu, bazı malların denizcilik yoluyla taşındığını göstermektedir” (Ö3), “İstanbul vapurları” (Ö9), “Gemilerin taşınması olması” (Ö12), “Gemicilik faaliyeti” (Ö13), “Deniz ulaşımını hatırlatıyor” (Ö8), “Başka ülkelere ithalat yapıldığını gösteriyor” (Ö5), “Burada deniz faaliyetinin olduğu görülüyor” (Ö2), “İstanbul, turizm” (Ö14), “Denizcilik, İstanbul” (Ö6).

İkinci alt problemimiz olan; ortaokul sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili faaliyetleri görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri hakkında ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin verilen cevaplarına bakıldığında; tüm sınıflarda kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla doğru cevap verdikleri görülmüştür.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili haritaları görseller ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 13. Haritaların Hatırlanma Düzeyi

Haritalar	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma
	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Toplam Öğrenci
	f	f	f	%
Türkiye Deprem	10	7	17	65,3
Türkiye Turizm	8	7	15	57,6
Türkiye Fiziki	7	7	14	53,8
Türkiye İklim	3	2	5	19,2

Öğrencilere verilen görsel ‘Türkiye Deprem Haritası’dır. Öğrencilerin % 65,3’ü görselin ‘Türkiye Deprem Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 5. sınıf öğrencilerine sorulan haritalar görselleri içinde en fazla doğru cevaplanan harita ‘Türkiye Deprem Haritası’ olmuştur. 13 kız öğrenciden 10’u, 13 erkek öğrenciden 7’si haritayı doğru hatırlamıştır. 3 kız öğrenciden biri cevap vermemiştir. 2 kız öğrencinin cevapları: “Hangi bölgede daha fazla üretim yapıldığı” (Ö21), “Bu harita doğal afetleri gösterir, Türkiye’yi gösterir” (Ö14) . 5 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 1 erkek öğrencinin yanlış yorumu şu şekildedir: “Bu coğrafya Türkiye’yi gösterir” (Ö22)

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘Türkiye’nin Turizm Haritası’dır. Öğrencilerin % 57,6’sı görselin ‘Türkiye Turizm Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 13 kız öğrenciden 8’i, 13 erkek öğrenciden 7’si haritayı doğru hatırlamıştır. Kız öğrencilerden 5’i yanlış yorumlar yapmıştır. Bunlar: “Türkiye haritası, bu mesela Anıtkabir’in nerde olduğunu gösterebilir” (Ö7), “Bu harita yerleri gösterir ve teknolojinin nasıl geliştiğini gösterir” (Ö18), “Bölgelerimizi tanıyalım” (Ö25), “ Tarihi konutlar, eski zamanlarda eşekler varmış, şimdi ise arabalar var. Ülkemizde ise bir sürü tarih eser var” (Ö8), “Türkiye’yi anlatıyor. Eskiden Türkiye böyle imiş” (Ö15) . Erkek öğrencilerden 4’ü cevap vermemiştir. 2 erkek öğrencinin yanlış verdikleri cevaplar da şöyledir: “O ülkede neler yapıldığını gösterir” (Ö22), “Resimli harita” (Ö10) .

Öğrencilere verilen görsellerden bir diğeri de ‘Türkiye Fiziki Haritası’dır. Öğrencilerin % 53,8’i görselin ‘Türkiye Fiziki Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 13 kız öğrenciden 7’si, 13 erkek öğrenciden 7’si haritayı doğru hatırlamıştır. Kız öğrencilerin vermiş olduğu yanlış cevaplar şöyledir: “Sınır çizgilerinin neyin ne olduğunu yatay ölçülerini gösterir” (Ö6), “Bölgeleri ve yerleri gösterirler” (Ö18), “Türkiye haritası, bölgemizi tanıyalım” (Ö25), “Bu da Türkiye’nin yeni hali ve daha anlamlı” (Ö15), “Şehir ve ülkelerin nerede olduğunu gösterir” (Ö19) . Erkek öğrencilerden 4’ü cevap vermemiştir. 2 erkek öğrencinin yanlış cevapları ise şöyledir: “Türkiye Haritası” (Ö10), “Türkiye’nin şehirlerini anlatıyor” (Ö9) .

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘Türkiye İklim Haritası’dır. Öğrencilerin % 19,2’si görselin ‘Türkiye İklim Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 5. sınıflara sorulan haritalar görselleri içinde en az doğru cevap verilen görsel ‘Türkiye İklim Haritası’ olmuştur. Bu durumun oluşmasında ilgili yayınevini kitabında bu görseli 5. sınıf öğrencilerinin hatırlayabileceği şekilde vermemiş olmasının etkili olduğu söylenebilir. 13 kız öğrenciden sadece 3’ü, 13 erkek öğrenciden sadece 2’si haritayı doğru hatırlamıştır. Kız öğrencilerden 1’i cevap vermezken, 9 kız öğrenci yanlış cevaplar vermiştir. Yanlış cevap veren kız öğrenciler genelde İklim haritası ile Siyasi haritayı karıştırmışlardır. 3 erkek öğrenci cevap vermemiştir. Yanlış cevap veren 8 erkek öğrenci ise haritanın illeri ve bölgeleri gösterdiğini ifade etmişlerdir.

“Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili haritaları görseller ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 14. Haritaların Hatırlanma Düzeyi

Haritalar	Hatırlanma Kız Öğrenci f	Hatırlanma Erkek Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci %
Türkiye İklim	14	8	22	88
Dünya Gelir	14	8	22	88
Dünya Nüfus	13	8	21	84
Dünya İklim	12	9	21	84
Türkiye Fiziki	12	7	19	76
Komşularımız	7	4	11	44

Öğrencilere verilen görsel ‘Türkiye İklim Haritası’dır. Öğrencilerin % 88’i görselin Türkiye İklim Haritası olduğunu hatırlamışlardır. ‘Türkiye İklim Haritası’ 6. sınıf öğrencilerine sorulan haritalar arasında en fazla doğru cevap verilen iki haritadan biri olmuştur. 14 kız öğrenciden tamamı, 11 erkek öğrenciden 8’i haritayı doğru hatırlamıştır. 3 erkek öğrenci cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘Dünya Gelir Dağılımı Haritası’dır. Öğrencilerin % 88’i görselin ‘Dünya Gelir Dağılımı Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden tamamı, 11 erkek öğrenciden 8’i haritayı doğru hatırlamıştır. ‘Dünya Gelir Dağılımı Haritası’ 6. sınıf öğrencilerine sorulan haritalar arasında en fazla doğru cevap verilen iki haritadan biri olmuştur. 3 erkek öğrenci cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen görsellerden bir diğeri de ‘Dünya Nüfus Dağılımı Haritası’dır. Öğrencilerin %84’ü görselin ‘Dünya Nüfus Dağılımı Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 13’ü, 11 erkek öğrenciden 8’i haritayı doğru hatırlamıştır. 1 kız öğrenci cevap vermemiştir. 2 erkek öğrenci cevap vermemiş, 1 erkek öğrenci ise “Nerede nasıl yaşarız” (Ö16) şeklinde yorum yapmıştır.

Öğrencilere verilen görsel ‘Dünya İklim Haritası’dır. Öğrencilerin % 84’ü görselin ‘Dünya İklim Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 12’si, 11 erkek öğrenciden 9’u haritayı doğru hatırlamıştır. 2 kız öğrencinin yanlış yaptıkları yorumlar şöyledir: “Kıtaların nerede olduğunu ve isimlerinin ne olduğunu öğrenmemizi sağlıyor” (Ö9), “Bu Dünya haritası bizleri nereye gideceğimizi anlatıyor ve bu haritadan Dünyada nereye gidebileceğimizi bulabiliriz” (Ö15). 1 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 1 erkek öğrenci ise “Bu sınırdır” (Ö19) şeklinde yanlış cevap vermiştir.

Öğrencilere verilen bir diğer görsel ‘Türkiye’nin Fiziki Haritası’dır. Öğrencilerin % 76’sı görselin ‘Türkiye Fiziki Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 12’si, 11 erkek öğrenciden 7’si haritayı doğru hatırlamıştır. Farklı yorumlar yapan 2 kız öğrencinin cevapları şu şekildedir: “Turuncu yerler nüfusu öğrenmemizi sağlıyor”(Ö9), “Haritalar bizlere hangi bölgeler

olduğunu anlatıyor, yön bulmamız içinde haritadan nereye gidebileceğimizi bulabiliriz” (Ö15) . 1 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 3 erkek öğrencinin cevapları ise şöyledir: “Türkiye Haritası” (Ö20), “Ülkemiz ve Dünya” (Ö16), “İl, ilçe bulmamızı sağlar” (Ö19) .

6. sınıf öğrencilerine verilen ve hatırlanma oranının en az olduğu görsel ‘Komşularımız Haritası’dır. Öğrencilerin sadece %44’ü görselin ‘Komşularımız Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 14 kız öğrenciden 7’si, 11 erkek öğrenciden sadece 4’ü haritayı doğru hatırlamıştır. 7 kız öğrencinin yanlış cevapları şu şekildedir: “Türkiye’nin başkenti yani Ankara’yi gösteriyor” (Ö5), “Başkent Ankara, demir sınırı” (Ö6), “Başkentimizi ve Türkiye’yi anlatıyor, Akdeniz’in, Karadeniz’in ve Ege Bölgesinin nerede olduğunu öğrenebiliriz” (Ö9), “Bu harita da ise Devlet sınırları gösteriliyor” (Ö10), “Ankara’nın sınırlarının nereleri olduğunu öğreniriz” (Ö24), “Burada büyük bölgeleri ve kıtaları bulmamızı sağlıyor” (Ö15), “Burada ülkemizin haritası mevcut, devlet sınırlarını gösteriyor. Böylece öğrenmemiz kolaylaşıyor” (Ö14) . 2 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 5 erkek öğrencinin verdikleri cevaplar da şu şekildedir: “Bu resim Türkiye’de devlet sınırını gösteriyor” (Ö11), “Ekonomik Faaliyetler” (Ö16), “Dünya Dilsiz Haritası” (Ö17), “Sınırları gösteriyor” (Ö19), “Başkent” (Ö20), “Sınırları görüyorum”(Ö25) .

“Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili haritaları görseller ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 15. Haritaların Hatırlanma Düzeyi

Haritalar	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma
	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Toplam Öğrenci
	f	f	f	%
İpek ve Baharat Yolu	8	6	14	93,3
Türkiye Nüfus Yoğunluğu	6	6	12	80
Türkiye Fiziki	7	3	10	66,6
Kral Yolu	6	3	9	60
Coğrafi Keşifler	5	2	7	46,6
Amerigo Vespucci Dünya Haritası	-	-	-	-

7. sınıf öğrencilere verilen ve haritalar görselleri arasında en fazla doğru hatırlanan görsel ‘İpek ve Baharat Yolu Haritası’dır. Öğrencilerin % 93,3’ü görselin ‘İpek ve Baharat Yolu Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. Bu durumun oluşmasında bu haritaların 7. sınıf konuları içerisinde ders kitabında iki defa kullanılmış olmasının etkisi olduğu düşünülmektedir. 8 kız öğrencinin tamamı, 7 erkek öğrenciden 6’sı haritayı doğru hatırlamıştır. Haritaya sadece 1 erkek öğrenci cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen diğer görsel ‘Türkiye Nüfus Yoğunluğu Haritası’dır. Öğrencilerin % 80’i görselin ‘Türkiye Nüfus Yoğunluğu Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 6’sı, 7 erkek öğrenciden 6’sı haritayı doğru hatırlamıştır. 2 kız ve 1 erkek öğrenci cevap vermemiştir.

Öğrencilere verilen bir görselde ‘Türkiye’nin Fiziki Haritası’dır. Öğrencilerin %66,6’sı görselin ‘Türkiye Fiziki Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 7’si, 7 erkek öğrenciden 3’ü haritayı doğru hatırlamıştır. 1 kız öğrenci “Her ülkenin bir haritası vardır” (Ö4) şeklinde cevap vermiştir. 1 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 3 erkek öğrenci ise şu yanlış yorumları yapmışlardır: “Türkiye’yi gösteren ve Türkiye’nin dağılışını etkileyen” (Ö10), “Bu harita da bölgelerin ve alanların daha net gösterdiği ve sınırları gösterdiği” (Ö3), “Coğrafya, Türkiye’nin sınırlarını belirler, kurak olan bölgeleri gösterir” (Ö11) .

Öğrencilere verilen görsellerden bir diğeri ‘Kral Yolu Haritası’dır. Öğrencilerin % 60’ı görselin ‘Kral Yolu Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 6’sı, 7 erkek öğrenciden 3’ü haritayı doğru hatırlamıştır. 2 kız öğrencinin yorumları şu şekildedir: “Bazı haritalar Atatürk zamanında vardı” (Ö4), “Kürk Yolu, giysilerin bir yerden bir yere gelmesi” (Ö9) . 2 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 2 erkek öğrenci ise: “Türk Tarihinde Yolculuk, Ticaret yapılan yol” (Ö11), “Eski uygarlıkları gösteren bir harita” (Ö3) cevaplarını vermişlerdir.

Öğrencilere verilen görsel ‘Coğrafi Keşifler Haritası’dır. Öğrencilerin % 46,6’sı görselin ‘Coğrafi Keşifler Haritası’ olduğunu hatırlamışlardır. 8 kız öğrenciden 5’i, 7 erkek öğrenciden 2’si haritayı doğru hatırlamıştır. Kız öğrencilerden 3’ü: “Dünya Haritası, Dünyadaki okyanusları ve kıtaları gösteren” (Ö15), “Okyanusya Haritası, Okyanusların nerelerde olduğunu gösterir” (Ö9), “Haritalarda Büyük Okyanus, Hint Okyanusunu bilemezdik” (Ö4) şeklinde yanlış yorumlar yapmıştır. 2 Erkek öğrenci cevap vermemiştir. 3 erkek öğrenci ise: “Okyanuslar”(Ö10), “Kürk Yolunda sürekli gösteriş yapıldığını düşünüyorum” (Ö6), “Buradaki gemilerin denizden geçtiği” (Ö2) cevaplarını vermiştir.

Öğrencilere verilen görsel ‘Amerigo Vespucci’nin Dünya Haritası’dır. Harita 7. sınıflara verilen haritalar görselleri arasında cevap verilemeyen tek haritadır. Aynı zamanda bu görsel araştırmamızda cevap verilemeyen tek görsel olarak yer almaktadır. Çünkü öğrenciler bu haritayı Piri Reis’in ceylan derisi üzerine çizdiği dünya haritası olarak hatırlamışlardır ve cevap olarak da onu yazmışlardır. Bu durumun oluşmasında ise 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler dersinde kullandıkları atlasların üzerinde Piri Reis’in haritasının olmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Üçüncü alt problemimiz olan; ortaokul sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili haritaları görseller aracılığı ile hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri hakkında ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin verilen cevaplarına bakıldığında; tüm sınıflarda kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla doğru cevap verdikleri görülmüştür.

3.8. Sekizinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

“Ortaokul 5. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görselleri değerlendirme becerisi açısından hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 16. Değerlendirme Becerisi Hatırlanma Düzeyi

Değerlendirme Becerisi	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma Toplam
	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Öğrenci
	f	f	f	%
Kültürümüz	12	8	20	76,9
Ülkemizdeki Güzellikler	10	9	19	73
Ortak Değerler	5	4	9	34,6

Öğrencilere verilen değerlendirme becerisi görselleri ‘kültürümüz’ konusuna ait olan ‘bindallı, baklava ve taş ustası’ fotoğraflarıdır. Öğrencilerin % 76,9’u bu değerlendirme becerisine ait görsellere doğru cevap vermiştir. 13 kız öğrencinin 12’si, 13 erkek öğrencinin 8’i ‘kültürümüze’ ait görselleri doğru cevaplamıştır. 5. sınıflara verilen 3’lü değerlendirme becerisi görselleri arasında en fazla doğru cevaplanan bu değerlendirme becerisi görselleri olmuştur. Öğrencilerin bir kısmı boş bırakırken bir kısmı da yanlış cevaplar vermiştir. Bazı öğrencilerin vermiş olduğu cevaplar ise şöyledir: “Erzurum, Gaziantep, Balıkesir” (Ö20), “abiye, oyma sanatı” (Ö18), “taş kazımacılığı” (Ö25), “giyim, el sanatı” (Ö7) .

Öğrencilere verilen diğer değerlendirme becerisi görselleri ‘ülkemizdeki güzellikler’ konusuna ait olan ‘Kız Kalesi, Peri Bacaları ve Yedigöller’ fotoğraflarıdır. Öğrencilerin % 73’ü bu değerlendirme becerisi görsellerine doğru cevap vermiştir. 13 kız öğrencinin 10’u, 13 erkek öğrencinin 9’u ‘ülkemizdeki güzelliklere’ ait fotoğrafları doğru cevaplamıştır. Öğrenciler genelde 2. değerlendirme becerisinde yer alan 3. fotoğraf olan ‘Yedi Göller Milli Parkı’nı cevaplayamamışlardır. Bu değerlendirme becerisi ya boş bırakılmış ya da cevap olarak ‘göl’ kavramı yazılmıştır.

Öğrencilere verilen bir diğer değerlendirme becerisi görselleri ‘ortak değerler’ konusuna ait olan ‘Hıdrellez, Nevruz ve Bayramlaşma’ fotoğraflarıdır. Öğrencilerin sadece %34,6’sı bu değerlendirme becerisi görsellerine doğru cevap vermiştir. 13 kız öğrencinin 5’i, 13 erkek öğrencinin 4’ü ortak değerler fotoğraflarını doğru cevaplamıştır. Ortak değerlere ait olan fotoğraflar bu grup içerisinde en az doğru cevaplanan değerlendirme becerisi olmuştur. Bu durumun temel nedeni; 1. fotoğrafta yer alan ‘Hıdrellez’ ile 2. fotoğrafta yer alan ‘Nevruz’ fotoğraflarını yanlış ya da eksik yapmaları ve boş bırakmalarından kaynaklanmıştır. Bazı öğrencilerin cevapları şu şekildedir: “düğün” (Ö2), “Hıristiyanların düzenledikleri şenlik” (Ö18), “Nemrut Bayramı” (Ö6), “kutlama” (Ö22), “eğlence” (Ö24) .

“Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görselleri değerlendirme becerisi açısından hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 17. Değerlendirme Becerisi Hatırlanma Düzeyi

Değerlendirme Becerisi	Hatırlanma Kız Öğrenci F	Hatırlanma Erkek Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci f	Hatırlanma Toplam Öğrenci %
Ekonomik İliş.	12	7	19	76
İnsanları Seviyorum	11	7	18	72
İklimler	10	6	16	64

Öğrencilere verilen değerlendirme becerisi görselleri ‘ekonomik ilişkiler’ konu başlıklı Türkiye’nin ithalat ve ihracat yaptığı ülkeler ve dağılım oranlarını gösteren tablolarıdır. Öğrencilerin % 76’sının doğru cevapladıkları değerlendirme becerisidir. 14 kız öğrencinin 12’si, 11 erkek öğrencinin 7’si doğru cevap vermiştir. 6. sınıflara verilen değerlendirme becerisi görselleri içerisinde en çok doğru cevap verilen görsellerdir. Bu değerlendirme becerisine 2 erkek ve 1 kız öğrenci cevap vermemiştir. 3 öğrenci ise yanlış bilgiler vermiştir.

Öğrencilere verilen diğer değerlendirme becerisi ‘insanları seviyorum’ konu başlıklı Türkiye’de düzenlenen ‘Olimpiyat, Fuar ve Festivale’ ait görsellerdir. Öğrencilerin % 72’sinin doğru cevapladıkları değerlendirme becerisidir. 14 kız öğrencinin 11’i, 11 erkek öğrencinin 7’si doğru cevaplamıştır. Bu değerlendirme becerisine 1 kız, 1 erkek öğrenci cevap vermemiştir. 5 öğrenci ise eksik ve yanlış cevaplar vermiştir. Öğrencilerin cevapları şöyledir: “Bunlarda festival fotoğraflarından karelerdir” (Ö14), “Bu resimler insanların kültürlerini gösteriyor. Eğlence yerlerini gösteriyor” (Ö24), “Turnuva, insan, müzik, gitar, keman” (Ö25).

Öğrencilere verilen bir diğer değerlendirme becerisi görselleri ‘iklimler’ konusuna ait olan fotoğraf, tablo ve resmin yer aldığı görsellerdir. Öğrencilerin sadece %64’nün doğru cevapladıkları değerlendirme becerisidir. 6. sınıflara verilen değerlendirme becerisi görselleri içerisinde en az doğru yanıtlanan görsellerdir. 14 kız öğrencinin 10’u, 11 erkek öğrencinin 6’sı doğru cevaplamıştır. 1 kız 2 erkek öğrenci cevap vermemiştir. Diğer öğrenciler ise görsellere yanlış ve eksik cevaplar vermiştir. Öğrencilerin cevapları şu şekildedir: “İpek Yolu” (Ö20), “İnsanların yörelerinin neler olduğunu gösteriyor” (Ö24), “Bu görseller ikinci üniteden alınan resimlerdir” (Ö10).

“Ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görselleri değerlendirme becerisi açısından hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri nedir?”

Tablo 18. Değerlendirme Becerisi Hatırlanma Düzeyi

Değerlendirme Becerisi	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma	Hatırlanma
	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam Öğrenci	Toplam Öğrenci
	f	f	f	%
Türkiye Sektörel Dağılım Pasta Grafikleri	8	6	14	93,3
Coğrafi Keşifler	6	4	10	66,6
Zenginlik Kaynakları ve Yollar	4	2	6	40

7. sınıf öğrencilerine verilen değerlendirme becerisi görsellerinden biri ‘Türkiye’deki Sektörel Dağılım Pasta Grafikleri’dir. Grafikler Türkiye, İstanbul ve Ağrı-Kars-Iğdır-Ardahan’a ait olan grafiklerdir. Öğrencilerin % 93,3’nün doğru cevapladıkları değerlendirme becerisidir. 8 kız öğrencinin tamamı, 7 erkek öğrencinin 6’sı Türkiye’deki ‘Sektörel Dağılım Pasta Grafikleri’ni doğru cevaplamıştır. 1 erkek öğrenci ise grafiklere “Türkiye’deki işçi ayrımı, İstanbul’daki işçi ayrımı, Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan’daki işçi ayrımını gösteriyor” (Ö8) şeklinde değerlendirme yapmıştır.

Öğrencilere verilen bir diğer değerlendirme becerisi görselleri ‘coğrafi keşifler’ konusu ile ilgili olan ‘gemi, pusula ve açı ölçer’ görsellerine ait fotoğraflardır. Öğrencilerin %66,6’sı bu görsellere doğru cevap vermiştir. 8 kız öğrenciden 6’sı, 7 erkek öğrenciden 4’ü Coğrafi Keşiflerle ilgili olan fotoğrafları doğru cevaplamıştır. Öğrencilerin büyük çoğunluğu bu değerlendirme becerisinde yer alan görsellerden açıölçer fotoğrafını cevaplayamamıştır.

Öğrencilere verilen diğer değerlendirme becerisi görselleri zenginlik kaynakları ve yolları gösteren haritalardır. Görseller ‘Kral Yolu Haritası’, ‘İpek Yolu Haritası’ ve ‘Keşifler Haritası’dır. Öğrencilerin sadece % 40’ı bu görsellere doğru cevap vermiştir. 8 kız öğrenciden 4’ü, 7 erkek öğrencinin 2’si ‘zenginlik kaynakları ve yollar’ değerlendirme becerisine doğru cevaplamıştır. 7. sınıf öğrencilerine verilen ‘değerlendirme becerisi’ görselleri içinde bu görsel en az cevaplanan olmuştur. Bu durumun temel nedeni öğrencilerin bu görseller arasında yer alan haritaları tam olarak cevaplayamamaları, boş bırakmaları ya da haritalarla ilgili yanlış bilgiler vermeleridir.

Dördüncü alt problemimiz olan; ortaokul sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görselleri değerlendirme becerisi açısından hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri hakkında Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf öğrencilerinin verilen cevaplarına bakıldığında; tüm sınıflarda kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha fazla doğru cevap verdikleri görülmüştür.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu bölümde ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya görsellerine ilişkin görüşlerinin incelendiği araştırmanın bulgularına dayalı olarak ortaya çıkan sonuçlara yer verilmiştir.

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya görsellerinin; daha iyi öğrenmeyi gerçekleştirme, soyut bilgileri somutlaştırma, kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirme, konuyu örneklendirme, olgu ve olayların geçtiği yeri görebilme gibi amaçlarla verildiğini düşündükleri ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç Demirezen ve Akhan'ın (2011: 23) görsellerin öğrenmede kalıcılığa etkisini değerlendirdikleri çalışmada görsellerin tartışma, yorumlama becerilerini geliştirdiği ve kalıcı öğrenmeyi olumlu yönde etkilediği bulgusu ile örtüşmektedir. Benzer bir şekilde Uzuner, Aktaş ve Albayrak'ın (2010: 732) çalışmasında ders kitabındaki görsellerin eğitimde önemli bir yeri bulunduğu, konunun daha iyi öğrenilmesini ve öğrenilenlerin daha kalıcı olmasını sağladığını ifade etmiştir. Yazıdan ziyade görsellerin daha çok hatırlandığı bu çalışmada da öğrencilerin verdikleri cevaplardan anlaşılmaktadır. Ayrıca ders kitapları hazırlanırken görsellerin seçiminin dikkatli bir şekilde yapılması gerektiği de araştırma ile ortak kanı olarak bulunmuştur.

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya görsellerine ilave olarak görsel isteme durumları incelendiğinde görüşlerin yedi farklı kategoride kümelendiği tespit edilmiştir. Bu kategoriler; mevcut görseller yeterlidir, haritalar, farklı ülkelerde insan yaşamına ilişkin fotoğraflar, yer şekilleri, daha fazla görsel, eski medeniyetlere ait insan resimleri, atmosfer ve iklimle ilgili görseller. Benzer şekilde Ünver ve Genç (2013: 402) eğitim ortamında her türlü görsel unsurun ortak amacının öğrenmeyi desteklemek, kolaylaştırmak, kalıcı hale getirmek, öğrenciyi güdülemek, konuya odaklanmasını sağlamak olduğunu öne sürmüşlerdir. Yine görselliğin bilim dalına göre çeşitlilik, fonksiyon, ele alınış tarzı ve kurgu bakımından farklılık gösterse de öğrenme ve öğretme hedeflerine ulaşmada etkin rol oynadığını savunmuşlardır.

Ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kullanılan coğrafya görsellerine ilişkin ölçek maddelerine verdikleri cevaplar incelendiğinde; beşinci sınıf öğrencilerinin 17 ölçek maddesinden 15'ine evet dedikleri iki maddeye (11. ve 16. maddeler) ise hayır dedikleri tespit edilmiştir. Altıncı sınıf öğrencilerinin 17 ölçek maddesinden 15'ine evet, iki maddeye (11. ve 16. maddeler) ise hayır cevabını verdikleri belirlenmiştir. Yedinci sınıf öğrencilerinin 17 ölçek maddesinden 15'ine evet, iki maddeye (11. ve 16. maddeler) ise hayır cevabını verdikleri görülmüştür. Ortaya çıkan bu bulgu, Çakır'ın (2016: 11) incelenen görsellerle görsellerin altlarında yer verilen açıklamalar karşılaştırıldığında ders kitabındaki

görsellerle yine aynı kitabın ilgili bölümünde ele alınan konu arasında iyi bir birliktelik görüldüğünü savunduğu çalışmanın sonuçlarıyla uyum içerisindedir. Bu çalışmada da öğrencilerin kendilerine verilen görseller ile konuları ilişkilendirme oranlarının yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. Buna ilaveten olayların yer aldığı görsellerin öğrencilerin kolaylıkla yorumuna olanak sağladığı anlaşılmaktadır. Yine bu bulgu Öcal ve Yiğittir'in (2007: 59) sosyal bilgiler ders kitaplarını öğretmen görüşlerine göre inceledikleri araştırmada ortaya çıkan sosyal bilgiler öğretmenlerinin büyük bir kısmının okuttukları sosyal bilgiler ders kitaplarından memnun oldukları bulgusuyla benzerlik içerisindedir.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en fazla coğrafya görselinin 58 görsel ile 'Ürettiklerimiz' ünitesinde, altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en fazla coğrafya görselinin 27 görsel ile 'ülkemizin kaynakları' ünitesinde, yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında en fazla coğrafya görselinin ise 37 görsel ile 'ülkemizde nüfus' ünitesinde bulunduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde Oruç, Baloğlu Uğurlu ve Tokcan'ın (2010: 1040) sosyal bilgiler ders kitaplarında grafik illüstrasyonlarının kullanımı ile ilgili çalışmalarında sosyal bilgiler ders kitaplarında çok sayıda farklı grafik türlerinin kullanıldığı ve bu grafiklerin öğrenme üzerinde olumlu etkileri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Beşinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya görsellerine en fazla 156 görsel ile fotoğraflara, altıncı sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya görsellerine en fazla 40 görsel ile fotoğraflara, yedinci sınıf sosyal bilgiler ders kitabında coğrafya görsellerine en fazla 33 görsel ile fotoğraflara yer verildiği ortaya çıkmıştır. Güven (2010: 93) hayat bilgisi öğrenci çalışma kitabında öğrenmeyi kolaylaştırmak gayesiyle öğrencinin ilgisini çekecek örnekler bulunması ve soru-cevap, çoktan seçmeli, eşleştirme, bireysel ve grup çalışmaları, canlandırma, cümle tamamlama gibi yöntem, teknik ve etkinliklere yer verilmesi, öğrencinin öğrenmesini kolaylaştıracak ve ilgisini çekecek resim, fotoğraf, şekil vb. görsel unsurlarla desteklenmesinin önemine vurgu yapmıştır.

Eğitim alanında da her türlü görsel unsurun ortak amacı, öğrenmeyi desteklemek, kolaylaştırmak, kalıcı hale getirmek, öğrenciyi motive etmek, konuya odaklanmasını sağlamak olduğu dile getirilmiştir, çünkü görsellik alana göre çeşitlilik, işlev, ele alınış biçimi ve kurgu bakımından değişiklik gösterse de öğrenme ve öğretme hedeflerine ulaşmada etkin rol oynamaktadır. Görsellik, görsel malzeme kullanımı yabancı dil öğretiminde de her zaman tercih edilmiştir. Elde edilen bu sonuç görsel materyal kullanımının sosyal bilgiler dersinde öğrenci başarısı üzerindeki etkisini artırdığı bulgusuna ulaşan çalışmalarla da desteklenmektedir (Yaşar, 2004: 117; Kan, 2006: 542).

Öğrencilerin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görseller aracılığıyla hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri incelendiğinde; beşinci sınıf öğrencilerinin verilen olaylarla ilgili görseller içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri unsurun ‘sel’ fotoğrafı, altıncı sınıf öğrencilerinin verilen olaylarla ilgili görseller içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri unsurun ‘orman yangını’ görseli, yedinci sınıf öğrencilerinin verilen olaylarla ilgili görseller içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri unsurun ‘kuraklık’ görseli olduğu ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuç Tokcan’ın (2013: 285) deprem konusunun öğretiminde çizgi film görsellerinin başarıya etkisini araştırdığı çalışmasının bulguları ile benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili faaliyetleri görseller aracılığıyla hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri değerlendirildiğinde; beşinci sınıf öğrencilerinin verilen faaliyetlerle ilgili görseller içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri faaliyetin ‘tarım(sera)’ görseli, altıncı sınıf öğrencilerinin verilen faaliyetlerle ilgili görseller içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri faaliyetin ‘madencilik(bor)’ görseli, yedinci sınıf öğrencilerinin verilen faaliyetlerle ilgili görseller içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri faaliyetin ‘tarım’ görseli olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili haritaları görseller aracılığıyla hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri değerlendirildiğinde; beşinci sınıf öğrencilerinin verilen haritalar içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri haritanın ‘Türkiye Deprem Haritası’, altıncı sınıf öğrencilerinin verilen haritalar içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri haritanın ‘Türkiye İklim Haritası ve Dünya Gelir Dağılımı Haritası’, yedinci sınıf öğrencilerinin verilen haritalar içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri haritanın ‘İpek ve Baharat Yolu Haritası’ olduğu belirlenmiştir. Ortaya çıkan bu sonuç Marulcu ve Doğan’ın (2010, s.207) fizik ders kitaplarına yönelik öğrenci ve öğretmen görüşlerinin incelendiği araştırmanın bulguları ile de desteklenmektedir. Nitekim ilgili çalışmada öğrencilerde ders kitaplarına karşı ilgi oluşturabilmek için daha güncel bilgi ve görsel öğelere yer verilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Öğrencilerin sosyal bilgiler ders kitabında kullanılan coğrafya ile ilgili görselleri değerlendirme becerisi açısından hatırlama ve konularla ilişkilendirme düzeyleri değerlendirildiğinde; beşinci sınıf öğrencilerinin verilen değerlendirme becerisi görselleri içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri görselin ‘kültürümüz’

değerlendirme becerisine ilişkin 'bindallı, baklava ve taş ustası fotoğrafları', altıncı sınıf öğrencilerinin verilen değerlendirme becerisi görselleri içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri görselin 'ekonomik ilişkiler' değerlendirme becerisine ilişkin 'Türkiye'nin ihracat ve ithalat yaptığı ülkeler ve dağılım oranları tabloları', yedinci sınıf öğrencilerinin verilen değerlendirme becerisi görselleri içinde en fazla doğru cevapladıkları ve konularla ilişkilendirdikleri görselin 'Türkiye'deki sektörel dağılım pasta grafikleri' değerlendirme becerisine ilişkin 'Türkiye, İstanbul, Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan sektörel dağılım grafikleri' olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada ortaokul öğrencilerinin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki coğrafya görsellerine yönelik görüşleri geçmişte yapılan çalışmalar da irdelenerek ortaya konulmuş ve bu konuda birtakım öneriler getirilmiştir.

Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya ile ilgili görseller daha belirgin, açık ve anlaşılır olmalıdır. Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan coğrafya ile ilgili görseller öğrencilerin ilgisini çekecek, merakını uyandıracak ve daha fazla bilgi edinme ihtiyacını sağlayabilecek şekilde seçilmelidir.

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan coğrafya konularına ait görsellerin kapsam geçerliliğinin iyi analiz edilip belirlenmesi gereklidir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında coğrafya konuları ile ilgili olan görsellerin öğrencileri öğrenme sürecine aktif olarak katma, konuyla ilgili yaratıcı fikirler oluşturma, uygulama yapma gibi yararları da sağlaması gereklidir.

Bu araştırma sadece 2016-2017 eğitim öğretim yılında kullanılan ders kitabında yer alan görsellerin tespitini içermektedir. Diğer yayınevleri tarafından basılan diğer kitaplarda yer alan görseller ile ilgili çalışmalarda yapılabilir.

Bu araştırma sadece öğrencilerin görüşlerini içermektedir. Ayrıca öğretmenlere de bu konu hakkındaki fikirlerini sormak için ilgili çalışmalar yapılabilir. Günümüzde ders kitaplarının en çok kullanılan materyal olduğu gerçeğinden hareketle ders kitaplarının incelenmesine yönelik araştırmalar arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2011). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ceylan, S. & Demirkaya, H. (2007). Davraz Dağı'nın turizm potansiyeli ve sorunlarını belirlemeye yönelik bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 27-43.
- Ceylan, S. & Demirkaya, H. (2009). Kış turizmine bağlı olarak gelişen bir kırsal yerleşme: Çoban İsa Köyü (Isparta). *Doğu Coğrafya Dergisi*, (21), 80-94.
- Çakır, U. (2016). Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı görsellerinin bazı özellikler açısından incelenmesi. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1, 1-13.
- Demirkaya, H. (2003). Coğrafya öğretiminde örnek bir konu çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 157, 10-14.
- Demirkaya, H. & Ayas, C. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının coğrafya öğretimine ilişkin algıları. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 10/11, 503-518.
- Demirkaya, H. & Atayeter, Y. (2011). A study on the experiences of university lecturers and students in the geography field trip. *Procedia Soc. Behav. Sci*, 19, 453-461.
- Demirkaya, H. (2017). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Ders Kitabı. İçinde: R. Sever & E. Koçoğlu (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Eğitim Teknolojileri ve Materyal Tasarımı* (s.87-101). Ankara: Pegem Akademi.
- Demirezen, S. & Akhan, N. E. (2011). İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabındaki görsel öğelerin öğrenmede kalıcılığa etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 1-24.
- Güven, S. (2010). İlköğretim hayat bilgisi dersi ders ve öğrenci çalışma kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 35(156), 84-95.
- Kan, Ç. (2006). Etkili sosyal bilgiler öğretimi arayışı. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 537-544.
- Marulcu, İ. & Doğan, M. (2010). Ortaöğretim fizik ders kitaplarına ve müfredatlarına Afyonkarahisar'daki öğretmen ve öğrencilerin bakışı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29(2), 193-209.
- MEB (1995). Milli Eğitim Bakanlığı ders kitapları yönetmeliği. *Tebliğler Dergisi*, No: 2434.
- Mitchell, W. J. T. (2008). *Die Bildtheorie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Oruç, Ş., Baloğlu Uğurlu, N. & Tokcan, H. (2010). Using graphic illustrations with social studies textbooks. *Procedia Social and Behavioral Sciences-Elsevier*, 2, 1037-1042.
- Öcal, A. & Yiğittir, S. (2007). İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Kırıkkale örneği). *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 8(1), 51-61.
- Patton, M. Q. (1987). *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Newbury Park, CA: Sage.
- Şahin, T. Y. (2002). Öğretim Materyal ve Teknolojileri. İçinde: C. Öztürk & D. Dilek (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s.281-315). Ankara: Pegem Akademi.
- Tokcan, H. (2013). The effect of cartoons on the success of teaching earthquake topic in 4th grade social studies course. *International Journal of Academic Research Part B*, 5(2), 281-287.
- Tokcan, H. & Topkaya, Y. (2015). Concept cartoons as a tool in social studies. *Route Educational and Social Science Journal*, 2(4), 175-185.
- Tokcan, H. & Alkan, G. (2015). Sosyal bilgiler öğretiminde kavram karikatürlerinin öğrenci başarısına etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 1-19.
- Uzuner, S., Aktaş, E. & Albayrak, L. (2010). Türkçe 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarının görseller (ilüstrasyonlar) açısından değerlendirilmesi. *TÜBAR, XXVII, Bahar*, 721-733.
- Ünver, Ş. ve Genç, A. (2013). Görselliğin gücü: Almanca ders kitaplarındaki görselliğe ilişkin öğretmen görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 393-404.
- Yaşar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde görsel materyal kullanımı ile coğrafya konularının eğitim ve öğretimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 163, 104-119.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Kabaklı Çimen, L. (2019). “Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Rol Model Tercihleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 88-110
Geliş Tarihi / Received Date: 11.09.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 06.11.2018

Araştırma Makalesi

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN ROL MODEL TERCİHLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Latife KABAKLI ÇİMEN

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü

latife.cimen@izu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4973-3630

Öz

Bu araştırmanın amacı, gençlerin kendilerine kimleri rol model aldıklarını ve bunun sebeplerini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubunu, İstanbul’da bir vakıf üniversitesinin eğitim fakültesinde öğrenim gören 11 erkek ve 20 kadın olmak üzere toplamda 31 öğrenci oluşturmuştur. Nitel türde desenlenen araştırmanın verileri araştırmacı tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla yüz yüze görüşmeler yapılarak toplanmış ve verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi ile betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Görüşmeler Ocak- Mart 2018 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; gençlere ailelerinin en fazla kendi aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri, komşu veya arkadaşlarının çocuklarını rol model olarak gösterdiği; gençlerin ise anne babalarını, öğretmenlerini, aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri ve siyasi liderleri rol model aldıkları belirlenmiştir. Gençler rol model aldıklarının, kişilik özelliklerinden, mesleki başarılarından, manevi değerlerine bağlı oluşlarından, gayret, azim ve hedeflerine ulaşmış olmalarından ve zorluklarla mücadele edişlerinden etkilenmekte; onlar gibi olmak için, kendilerine rehber almakta, taklit etmekte ve kendilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Gençlerin davranışlarını beğenmediği ve onaylamadığı, başarısız ve hedefsiz kişiler ile aile yakınları ve öğretmenlerinden bazılarını rol model almaktan kaçındığı ve onlar gibi olmamak için onları eleştirdikleri, benzememeye çalıştıkları, bu kişilerden uzaklaşıp, kendilerini geliştirmeye ve kendilerine hedefler belirlemeye çalıştıkları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Genç, Rol Model, Sosyal Öğrenme, Taklit Etme.

ROLE MODEL PREFERENCES OF FACULTY OF EDUCATION STUDENTS

Abstract

The aim of this study was to determine whom the young take as a role model for themselves and the reasons for it. A total of 31 students consisting of 11 male and 20 female students studying at the faculty of education of a foundation university in Istanbul constituted the study group of the research. Data of the qualitative study were collected by performing face-to-face interviews using a semi-structured interview form created by the researcher, and the content analysis and descriptive analysis methods were used in the data analysis. Interviews were conducted between January and March 2018. As a result of the study, it was determined that the families of the young mostly showed their family relatives, successful people in their profession, and the children of their neighbors or friends as role models while the young took their parents, teachers and family relatives, successful people in their profession and political leaders as role models. It was found out that the young were influenced by the personality traits, professional achievements, commitment to spiritual values, efforts, determination, achievement of goals, and struggle with difficulties of the people whom they took as role models, and that they took them as guides, imitated them, and tried to improve themselves to be like them. It was determined that the young avoided taking unsuccessful and aimless people, whose behaviors were not appreciated and approved by them, and some of their family relatives and teachers as role models, and that they criticized those people, tried not to look like them, and tried to improve themselves and to determine objectives for themselves not to be like them.

Keywords: The Young, Role Model, Social Learning, Imitation.

1. GİRİŞ

Günümüzde aileler ve eğitim sistemi ağırlıklı olarak bireyin gelişiminde maddi boyutlara önem verip manevi boyutları göz ardı etmektedir. Maddi boyut gençliğin hayat içerisinde en popüler, en kısa yoldan ve çok emek harcamadan en fazla para kazanacağını ve nasıl lüks bir hayat yaşaması üzerine odaklanmaktadır. Manevi boyut ise sevgi, merhamet, fedakârlık, sorumluluk, azim, mücadele, ideal gibi insani değerleri ve insanın kendisinin ve başkalarının hayatını anlamlandıran erdemli insanları rol model almayı gerektirmektedir.

İnsan davranışı ister bilinçli olsun ister bilinçsiz olsun büyük ölçüde sosyal modelleri görmek suretiyle benimsenmektedir. Bu sosyal modeller yakın sosyal çevrede (aile, akraba, öğretmen vb.) olabileceği gibi kültürel kurumlar ve diğer uzak çevre de bireyin davranışlarında etkili olmaktadır (Çakır, 2009: 322). Bununla birlikte bir toplumda dil, örf ve adetler, bazı meslekî etkinlikler, dinî uygulamalar ve ahlâkî değerler de genellikle başkalarının davranışlarını gözlemleyerek, taklit ederek ve model alarak benimsenmekte ve öğrenilmektedir (Bandura, 1977).

Çevreyi gözlemleyerek kendini gerçekleştirme süreçleri insan hayatının bütün evrelerinde işlevsel olan bir durumdur. Kişilik gelişiminin önemli bir aşamasını oluşturan ergenlik dönemindeki kimlik oluşumunda özdeşleşme mekanizmasının etkisi daha güçlü bir şekilde kendisini hissettirmektedir. Kişi bu dönemde başkalarını taklit ederek kendini bulmaya çalışmaktadır (Bacanlı, 2013: 130). Yetişmekte olan çocuğun kendi kendine “ben kimim?” “kime benzemeliyim?” gibi sorular sorduğu bu devrede genç kim olduğunu, kime bağlanıp inanacağını ve neye değer vereceğini bulmaya çalışmaktadır. Çevresinde daima “onun gibi olmak” istediği kişileri aramaya gayret etmektedir (Kılavuz, 2005: 42). Bireyin bu sorulara tek başına cevap bulması sıkıntılı olacağından ihtiyacı olan desteği sosyo kültürel çevresi, örnek aldığı dini ya da felsefi düşünce sistemleri sağlayacaktır (Fromm, 2004).

Bandura (1989) sosyal öğrenme kuramında insanların neredeyse bütün davranışları gözlemleyerek, taklit ederek ve model alarak öğrendiğini belirtmektedir (Bandura, 1989: 1178; Bayrakçı, 2007: 200; Demirbaş ve Yağbasan, 2005: 165-166). Sosyal öğrenme kuramına göre model alma ve taklit yoluyla öğrenmede gözlenen figürler (anne, baba, öğretmen, arkadaş, beğenilen herhangi bir kişi, televizyondaki kahraman vb.) model alınmakta ve bu figürlerin davranışları uygun bir zamanda taklit edilmektedir. Bandura davranışları şekillendirebilecek olan modelleri “canlı modeller, sembolik modeller ve sözlü direktifler” olmak üzere üç grupta toplamıştır (Akt: Bayrakçı, 2007: 203). Canlı modeller, belirli bir davranışı sergileyen gerçek kişiler; sembolik modeller, bir filmde, televizyon şovunda, kitapta veya başka bir platformda

tasvir edilen bir karakterler veya da kişiler; sözlü direktifler ise, nasıl davranılacağına ilişkin açıklamalar canlı veya da sembolik bir insan tarafından gösterilmeyen modellerdir.

Sosyal öğrenme kuram bireyi, sosyalleşme süreci ve kültürlenme aracılığıyla hayatını inşa eden ve sürekli kendisine rol modeller arayan bir canlı olarak ele alır. Kişinin birçok bilişsel, duyuşsal, sosyal ve psiko-motor davranış kazanmasının; beğendiği, saygı duyduğu yetişkinleri model alarak gerçekleştiğini savunur (Bandura (1986).

Krech ve Srutchfield (1980: 209-217) modelleme yoluyla öğrenmenin ve uzmanlara başvurmanın aslında bir ihtiyaç ve zorunluluk olduğunu belirtmektedir. Çocuk için anne-baba; öğrenci için öğretmen ve kitaplar, -dindarlar için din âlimleri o alanın uzmanlarıdır. Kişinin anne-babası, arkadaşları, komşuları, okuduğu kitaplar, gördüğü filmler, dinlediği radyo programları gittiği ibadet mekanları, diğer birçok insan, insan grupları ve insan eliyle meydana gelmiş eserler eğitimin temel eksenini oluşturur. Kağıtçıbaşı'na (2000:67) göre bir rol modeli taklit ederek öğrenme, sosyal öğrenme kuramının temelini oluştururken çocukların toplumda sosyalleşmesini sağlayan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Rol modeller sosyalleşme sürecinde kilit oyuncularlardır. Gibson, (2004) rol modellerine sahip olmanın bireyin büyümesi ve gelişmesi açısından önemli olduğunu, çünkü rol modellerinin birer öğrenme, motivasyon, tanımlama ve kariyer rehberi olarak hizmet verdiğini öne sürmektedir.

Rol modelle ilgili birçok tanımlama bulunmaktadır. Kongar (2011: 81-82) siyasi, sosyal, bilimsel veya iletişim alanında; insanları “etkileme gücü” olan ve giyim kuşamdan, günlük hayatına hatta kişiliklerine kadar geniş kitlelerce taklit edilmeye çalışılan kişilerdir. Bireylerin hayranı olduğu ve onları taklit ettikleri, bireysel başarı ve özelliklere sahip olan bireylerin, karar verme davranışı üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkileri bulunan kişilerdir (Bandura, 1977; Run vd., 2010: 72). Davranışları, kişisel özellikleri veya sahip oldukları bazı özel niteliklerine başkaları tarafından özenilen kişilerdir (Ricer, 1998; Karaoğlu, 2012: 30). Onlar gibi olmak, mevcut konumları itibariyle onların yerinde olmak istediklerimizdir (Paice ve Moss, 2002; Karaoğlu, 2012: 30). Taklit edilen ve onun gibi olunmak istenen’ ve ‘örnek veya değerli olarak algılanan’ kişidir (Vescio vd., 2004). Bu kişiler çocukların karakterlerinde büyük bir rol oynamakta, kariyer tercihleri, eğitimleri ve kimliklerinin şekillenmesine etkili olmaktadır (Dix vd., 2010: 38).

Mutter ve Pawlowski'ye (2014: 325) göre bireyin doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkileşim içerisinde bulunduğu, karar ve davranışlarını etkileyebilen herkes rol model olabilir. Buna göre doğrudan etkileşimde bulunduğu öğretmeni, ailesi, arkadaşı veya dolaylı olarak etkileşimde bulunduğu televizyondaki herhangi bir karakter veya toplumsal önderler, sporcular, sanatçılar, aktörler, siyasetçiler din adamları da olabilir. Bireyin rol modelin

davranışını taklit etmesi, çocuğa toplumda hangi davranışın onaylandığını öğretecektir. Bu nedenle birey onaylanan davranışı yerine getirmeye istekli olacaktır ve bunu gerçekleştirdiğinde toplum tarafından benimseneceğine kanaat getirecektir (Martin ve Bush, 2001: 441-443; Marshall, 2003: 626).

Rol model ve idol olarak görülen ünlü kişilere duyulan hayranlık, çocukluk ve ergenlik dönemindeki kimlik gelişiminin bir parçasıdır (Giles ve Maltby, 2004). Kişi hayranlık duyduğu kişiler ya da popüler dizi/filmlerdeki karakterlerle kendilerini özdeşleştirerek, onlar gibi güzel olmak, onlar gibi giyinmek, onlarınkine benzer davranışlar sergilemek için çaba sarf etmektedir (Chan ve Zhang, 2007: 142). Buna göre model alınan kişilerin toplumsal davranışlarda kalıcı bir etkiye sahip oldukları için önemlidir. Ayrıca model olarak seçilen kişiler bir takım yanlış davranışlar yapıyorlarsa bu çocuğun davranışına yansiyabilir (Ersanlı 2007, 323-326).

2. MODEL ALMAYI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Bandura'ya (1986) göre rol modeller bireyler tarafından oluşturulurken, modelin bireye uygunluğu önemlidir. Birey rol modelle ne kadar yakınlık duyarsa ve modellenen davranışı, ne kadar gözlemlerse o kadar benimseyecek ve gerçekleştirecektir. Korkmaz (2014: 252) davranış değişikliği için gözlemlenen modelde, bulunması gereken temel özellikleri şu şekilde sınıflandırmaktadır: "**Yaş:** Bireyler kendi yaşlarına yakın model seçerler. **Cinsiyet:** İnsanlar kendi cinslerinde olan bireylerin davranışlarını daha çok model alırlar. **Karakter:** İnsanlar daha çok toplumda öne çıkmış olan ve iyi karaktere sahip kişileri model alırlar. **Benzerlik:** İnsanlar kendilerine uygun ya da benzeyen kişileri daha çok model alma eğilimindedir. **Statü:** Bireyler düşük statülü modellere göre yüksek statülü modellerden daha çok etkilenir".

Rol modeli seçimini belirleyen faktörlere; başarı, güç, gizem, şöhret, sevdiği diğer kişilerin ve toplumun rol model alınan kişiye tutumu, ilgi alanı, rol model aldığı kişiyle iletişim biçimi, onun tarafından kabul görmesi, duygularını paylaşabilmesi, ona karşı yakınlık hissedebilmesi örnek verilebilir. Gökdağ'a (2002: 18) göre okul hayatının ilk yıllarında benzemek istenilen kişi öğretmenler iken, gençlik dönemlerinde arkadaşlar veya ünlü sanatçılar, ses ve film yıldızları olabilir. Bu kapsamda rol modellerin sosyalleşmeyi (Moschis ve Churchill, 1978), öğrenmeyi (Clark vd., 2001; Cordes, 2009) ve tüketici davranışlarını (Latif vd., 2011; Martin ve Bush, 2000) etkilediği ifade edilmektedir.

Rol model alma ile ilgili çalışmalar incelediğinde; Mac Callum ve Beltman (2002) bireylerin kendilerine ünlüleri, aile bireylerini, topluluk üyelerini, eşlerini, öğretmenlerini vb. model alabileceklerini belirtmişlerdir. Clark, Osborne ve Dugdale (2009) çocukların ve gençlerin yüzde yetmiş sekizinin rol modelleri olduğunu ve ağırlıklı olarak aile bireyleri,

yakın sosyal çevrelerinden (arkadaşları, öğretmenleri) ve futbolcu, sporcu gibi kişileri de model aldıkları görülmüştür. Biskup ve Pfisher (1999) erkeklerin daha çok sporcuları ve aksiyon yıldızlarını model alırken, kızların ise film ve müzik dünyasından birilerine hayran olduklarını bulmuşlardır. Rol modellerin akademik ve meslek kararlar üzerinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Nauta ve Kokaly, 2001; Zirkel, 2002; Azer, 2005). Gibson (2004) rol modellerin öğrenmede motivasyon ve ilham sağladığı benlik kavramını tanımlamada yardımcı olduğunu belirtmiştir. Wong, vd., (2015) genç tüketicilerin sevdikleri/hayran oldukları sporcuları rol model olarak onların tutum ve/veya davranışlarına uymaya razı olabilecekleri ve daha sonra bu kişiler ile ilişkilendirilen ürün/markalara sadık kalma ve pozitif sözlü iletişimde bulunma eğilimi gösterebileceklerini belirlemiştir.

Türk kültüründe çocuğun adını taşıdığı kişiye benzemesi (ismiyle müsemma olması) istendiğinden ve beklendiğinden rol model sunma ad verme ile başlar. Balcı'ya (2014: 111) göre geçmişte adlara büyük bir önem verilmiş, adların büyüğü ve gizemli bir gücünün olduğuna inanılmış ve bu günümüze kadar süregelmiştir. Dolayısıyla isimler sadece insanları tanımaya yarayan sözcükler değil, aynı zamanda kişi ile ismi arasında önemli ve gizemli bir bağ kuran araçlar olarak değerlendirmektedir. İsim, kişiyle adeta özdeşleşir ve onun bir parçası olur. Birçok yönden kişiyi etkiler ve onun kişiliği, karakteri üzerinde önemli bir rol oynar. Sadece adı taşıyan kişiyi etkilemekle kalmaz, diğer insanları da etkiler.

Yapılan literatür incelemesinde Türkiye'de kendilerinin de rol model olmaya aday olan eğitim fakültesi öğrencileri ile ilgili araştırmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Toplumsal yarar ve Türk aile yapısı göz önünde bulundurularak eğitim sistemine kanıt teşkil edecek bir çalışma olması, her ne kadar nitel bir çalışma olup genelleme yapılamasa bile yapılan bu çalışmanın topluma ailelere ve Türk eğitim sistemi profesyonellerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmada öğretmen adayı olan eğitim fakültesi öğrencilerinin rol model tercihlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Ailenizin size rol model olarak gösterdiği kişi/kişiler var mıdır? Varsa kim/kimlerdir?
2. Siz kim/kimleri kendinize rol model olarak aldınız?
3. Bu kişi/kişileri neden kendinize rol model olarak aldınız?
4. Rol model olarak aldığınız kişi/kişiler gibi olmak için neler yapıyorsunuz?
5. Kendinize rol model almaktan kaçındığınız kişi/kişiler kimlerdir?
6. Kendinize rol model almaktan kaçındığınız kişi/kişiler gibi olmamak için neler yapıyorsunuz?

3. YÖNTEM

Bu araştırma, gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 11 erkek 20 kadın toplam 31 üniversite öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiş nitel bir çalışmadır. Çalışmada, araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu çerçevesinde, öğrencilere kendilerine ailelerinin rol model olarak kimleri gösterdiği, kendilerinin kimleri rol model aldıkları, onlar gibi olmak için neler yaptıkları, kendilerine rol model almaktan kaçındığı kişiler ve onlar gibi olmamak için neler yaptıkları ile ilgili altı adet soru yöneltilmiştir. Üniversite öğrencileri ile yapılan görüşme verilerinin çözümlenmesi içerik analiziyle yapılmıştır. Üniversite öğrencilerinden elde edilen verilerden anlamlı/ortak kodlar çıkarılmıştır. Bu kodlar kategorize edilerek ortak temalar belirlenmiştir. Her bir vakanın detaylı öyküsünden bölümler verilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında gençlerin kendilerine kimleri neden rol model aldıkları ile ilgili değerlendirme yapılmış ve bu konu ile ilgili çeşitli öneriler getirilmiştir.

3.1. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin kendilerine kimleri model aldıklarını veya almadıklarını ve bunların sebeplerini belirlemektir. Çalışmaya katılan 31 öğrencinin 11'i erkek, 20'si kadındır. Öğrencilerin 7'si 18, 9'u 19, 8'i 20, 4'ü 21 ve 3'ü 24 yaşındadır. Katılımcı öğrenciler E; erkek ve K: kadın olarak isimlendirilerek kodlanmıştır.

3.2. Veri Toplama Aracı

Verilerin toplanması için, araştırmacı tarafından geliştirilen, ön çalışma ve uzman görüşlerinden sonra son halini alan, altı maddelik bir soru formu kullanılmıştır. Formdaki ilk madde katılımcıların kişisel özelliklerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Diğer sorular ise ailenin kimleri rol model gösterdiği, öğrencinin kendisine kimleri rol model aldığı ve bunun nedenleri ile kimleri rol model almaktan kaçındığı ve bunların nedenlerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

3.3. Verilerin Analizi

Görüşme tekniği kullanılarak elde edilen veriler içerik analizi ve betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre betimsel analiz, çeşitli veri toplama teknikleri ile elde edilmiş verilerin daha önceden belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanmasını içeren bir nitel veri analiz türüdür. Araştırma verilerinin çözümlenmesi sürecinde, öğrencilerin her bir soruya verdikleri cevaplar kodlanmıştır. Kodların benzerlik ve farklılıkları, birbiriyle ilişkili olmaları dikkate alınarak kategoriler oluşturulmuş ve her bir öğrencinin görüşü, orijinal formu ve anlamı bozulmadan bu kategorilere yerleştirilmiştir. Daha sonra, her bir kategorinin hangi sıklıkla tekrar edildiği (frekansı) belirlenmiştir. Böylece, nitel

veriler nicel hale getirilmiştir. Nitel verilerin nicelleştirilmesindeki temel amaçlar; güvenilirliği arttırmak, yanlılığı azaltmak ve kategoriler arasında karşılaştırmalar yapmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Öğrencilerin cevaplarından elde edilen veriler, temalar hâlinde sınıflandırılarak tablolandırılmıştır. Tablolardaki sayısal veriler üzerinden yorumlama yapılarak katılımcıların cevaplarından doğrudan alıntılar verilmiştir. Anketin güvenilirliğini test etmek amacıyla, açık uçlu sorulara verilen cevaplar araştırmacı ve alandan iki uzman ile incelenerek “Görüş Birliği” ve “Görüş Ayrılığı” olan maddeler belirlenmiştir. Güvenirliği belirlemek için Miles ve Haberman’ın (1994) formülü kullanılmıştır: $P \text{ (Uzlaşma Yüzdesi)} = \frac{Na \text{ (Görüş Birliği)}}{Na \text{ (Görüş Birliği)} + Nd \text{ (Görüş Ayrılığı)}} \times 100$ (Miles ve Huberman, 1994). Bu hesaplama sonucu $P = 90$ değeri bulunmuştur. Güvenirlik yüzdeleri %70’in üzerinde olduğu için (Yıldırım ve Şimşek, 2016) araştırma güvenilir kabul edilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmanın birinci alt probleminde “Ailenizin size rol model olarak gösterdiği kişi/kişiler var mıdır? Varsa kim/kimlerdir?” sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin, ailelerinin rol model olarak gösterdiği kişi/kişiler hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin öğrenci görüşlerinin analizi Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Öğretmen Adaylarının Ailelerinin Rol Model Olarak Gösterdiği Kişi/Kişiler

Tema	Alt tema	f
Ailenin Rol Model Önerileri	Rol model yok	6
	Tavsiye var	7
	Anne baba	4
	Aile yakını/akraba/aile büyükleri	16
	Komşu/arkadaş çocuğu	6
	Öğretmen	2
	Dini lider	1
	Siyasi lider	2
	Bir meslekte başarılı kişiler	6
	Başarılı arkadaşlar	2

Tablo 1 incelendiğinde katılımcılar ailelerinin en fazla kendi aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri, komşu veya arkadaşlarının çocuklarını rol model olarak gösterdiklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte bazı katılımcılar ailelerin kendilerine rol model önermediğini, sadece nasıl bir kişi olması gerektiği ile ilgili tavsiyelerde bulduklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılar ailelerinin doğrudan rol model olarak gösterdiği kişileri; **E8.** “Peygamber Efendimiz, Askerlerimiz ve ailemin kendisi”. **E9.** “Cahit Zarifoğlu”. **K3.** “Müge Anlı, Şenay Abla ve İlk Türk Kadın Hükümdarı Tomris” olarak ifade etmişlerdir.

Ailelerin gençlere Aile yakını/akraba/aile büyüklerini rol model olarak gösterdiği ile ilgili görüşlere örnek olarak; K1. “Ablamı örnek alıyorum. Ailem de onu örnek

gösteriyor. **K4.** “Halamin kızı ve oğlunu ailem rol model olarak göstermiştir. Halamin kızı dış hekimi, oğlu doktor. Babam her zaman benim eczacı olmamı istemiştir”. **K6.** “Akrabamız Seda abla çünkü hayat boyunca hep çalışkan ve dürüst olmuştur. Boğaziçi İngilizce mezunu ve ikinci bir üniversite daha okuyor. Bu yüzden hep onu örnek almamı istemişlerdir. Ailem Lisedeki matematikhocamı da örnek olarak göstermiştir”. **K5.** “Anne babamın örnek gösterdiği kimse olmadı. Bu konuda anneannem örnek gösterir. Aman kızım filanca şöyle böyle okumuş şuralara gelmiş sen de öyle ol. Örnek gösterdiği köylümüz bir Hacer abla vardı okudu avukat oldu”. **K20.** “Ailemin örnek gösterdiği halam ve dayım. Halam dış hekimi, dayım ise öğretmen. Geçmişte ne zorluklarla buralara geldiklerini izah ederek bizim de onlar gibi istekli olmamızı istiyorlar”. **E2.** “Rahmetli dedemi örnek gösterirlerdi. Yokluktan mühendis olmaya giden bir öyküsü vardı”.

Komşu/arkadaş çocuğunun da rol model olarak aileleri tarafından gençlere rol model olarak önerildiği görülmektedir. **K8.** “Örnek olarak komşumuzun kızı hukuk okudu. Ailem onun azmine ve başarısına hayrandı. Onun gibi olmamı isterlerdi”. **K14.** “Ailem kuzenim uzman biolog ve Mustafa Kemal Atatürk’ü örnek olarak gösterirdi”. **K15.** “Annem her zaman çalışkan arkadaşlarımı ve yan komşumuzun kızını örnek gösterir. Her insan gibi onların da bir sürü hatası olmasına rağmen hep iyi yanlarını över. Bazen bu da yetmez kendinden pay biçer **ben senin yaşındayken** diyerek kendini örnek gösterir”.

Gençlerin başkalarıyla kıyaslanarak kendilerine örnek gösterilmesinden hoşnut olmadıkları ve tepki gösterdikleri görülmektedir. **K9.** “Aslında bana tavsiye edilen birçok örnek var. Ancak ben birileri ile kıyaslanmaktan hoşlanmadığım için onların bütün davranışlarını örnek almak istemiyorum. Annem ve kuzenlerimi bunlara örnek gösterebilirim”. **K16.** “Ailem genel olarak etrafımdaki insanlara bakarak bana model gösterdiler. Benim ise bundan hoşnut olduğum söylenemez”. **E1.** “Annemin ara sıra akranlarım ile karşılaştırmasını saymazsak yok”.

Gençler ailelerinin kendilerini birini örnek vermek yerine nasıl bir insan olması gerektiği ile ilgili nasihatlerde buldukları görülmektedir. **K2.** “Ailem her zaman dürüst, samimi, güvenilir, elinden gelenin en güzelini yapan birisi olmamı istedi”. **E6.** “Kişi olarak rol model örneği vermediler. Vatanına dinine sahip ol öğüdünü her zaman veriyorlar”. **E10.** “bana kimseyi örnek göstermediler. Sadece iyi, güvenilir, adaletli ve saygılı olmam gerektiğini sürekli öğütlediler”. **K12.** “Ailemin bana rol model olarak gösterdiği bir kişi yok. Bana iyi ve doğruyu gösterip, iyi bir insan olmanın hoşgörüyü ve yardım etmeyi öğretip kendi kişiliğimin oluşmasında beni sınırlandırmadılar”.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, kendilerine rol model olarak aldığı kişiler hakkındaki görüşleri analiz edilmiştir. Bu alt probleme ilişkin öğrenci görüşlerinin analizi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Öğretmen Adaylarının Rol Model Olarak Aldığı Kişi /Kişiler

Tema	Alt tema	f
Rol Model Olarak Alınanlar	Rol model yok	4
	Anne baba	17
	Akrabalar	14
	Komşu	1
	Öğretmen	15
	Din adamı	4
	Siyasi lider	9
	Arkadaş	4
	Ünlü (mesleki)	3
	Mesleğinde başarılı kişiler	9
	Dizi film kahramanı	1

Tablo 2 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin kendilerine rol model olarak öncelikle ve özellikle en yakınındakileri anne babalarını, öğretmenlerini ve aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri ve siyasi liderleri örnek aldıkları görülmektedir. **E7.** “*Küçüklüğümde ağabeyimi örnek alır onun gibi olmak isterdim. Büyümeye başlayınca bir kişiyi değil çevremdeki birçok insanın iyi ve başarılı yönlerini taklit etmeye ve model almaya başladım. Bunlar kimi zaman ebeveynlerim, kimi zaman arkadaşlarım kimi zaman da sevmediğim kişiler olmuştur. K8.*”*Annemin neşesini, babamın çalışkanlığını ve kardeşimin dürüstlüğüne örnek aldım. K11.* “*Daha çok annemi kendime örnek olarak alıyorum. Onun çalışma azmi, adaletli olması, kadın olarak ayaklarının üstünde durması ve bu anlamda güçlü olması beni ona hayran bırakan özelliklerinden*”.

Gençlerin örnek aldığı kişiler arasında ikinci sırada öğretmenler bulunmaktadır. K4. “*İlkokulda Türkçe öğretmenimi örnek almıştım, o zamandan öğretmen olmak isteği uyandı içimde*”. **K2.** “*Edebiyat öğretmenim ve matematiği sevdiiren matematik öğretmenim*” **K3.** “*Tarih hocam*”. **E10.** “*Hayatımda her yönünü örnek aldığım tek insan peygamber efendimizdir. E3.* “*Dedem, Atatürk ve Gandi*”.

Gençlerin çevrelerinde başarılı olarak gördükleri kişileri kendilerine rol model aldıkları görülmektedir. E6. “*Küçükken bir basketbolcuymu örnek alırdım. Büyüdükçe onun gibi olamayacağımı anladım. Bu yüzden kişi olarak birilerini rol model almıyorum. Sadece herkesin iyi taraflarını kendime örnek alıyorum*”. **E5.** “*Kendime örnek aldığım kişi bir tümgeneral. E1.*”*Dizi ve filmlerde bazı sanatçıların gerçek hayatlarını değil de canlandırdıkları karakterleri benimsediğim olur*”.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, bu kişileri kendilerine neden rol model olarak aldıkları ile ilgili görüşlerinin analizi Tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Bu Kişi/Kişileri Rol Model Olarak Alma Sebepleri

Tema	Alt tema	f
Rol Model Alma Sebebi	Kişilik özellikleri	24
	Mesleki Başarı	14
	Manevi değerleri	10
	İletişim gücü	6
	Toplumsal fayda	8
	Gayret /azim/hedeflerine ulaşma	13
	Zorluklarla mücadele	10

Tablo 3'e göre gençlerin rol model olarak aldıkları kişilerin kişilik özelliklerinden, mesleki başarılarından, manevi değerlerine bağlı oluşlarından, gayret azim ve hedeflerine ulaşmış olmalarından ve zorluklarla mücadele edişlerinden etkilendikleri görülmektedir.

Gençler kişilik özelliklerinden etkilendikleri kişileri kendilerine rol model almaktadır.

E9. “Ruhi anlamda böylesine doymuş ve her daim hazinesine yeni bir hazine ekleyen, sürekli taşmak bir kap gibi, kendini her anlamda dolduran hem dünyevi hem manevi her yönüyle onun gibi olmak için (Cahit Zarifoğlu) mücadele ediyorum. **K3.** “Erdemli insan dendiğinde aklıma gelen kişiler onlar. Her zaman kendilerini geliştirmek ve diğer insanlara yardımcı olmak için yaşadılar ve yaşıyorlar. Kendilerini ülkelerine adanmış ve hizmet etmiş kişiler. Ama benim için en önemlisi vicdan, merhamet ve yardım etme. Başkalarının umudu olma ve başka insanların gülümseme sebebi olmaları bu dünyada en önemli şey hepsinin farklı farklı özelliği var. Tıpkı birer süper kahraman gibi. Ama onlar hayali değil gerçek ve bu bir insan olmanın bence bu dünyadaki en güzel amacı”. **K5.** “Her zaman ahlaklı, efendi ve dürüst bir insan olmam için konuştular ilgilendiler, okutmak için çabaladılar hep yanımda oldular. Onları örnek alıyorum çünkü doğru yolda olacağıma inanıyorum. Yarın bir gün ben de evlatlarıma böyle davranmak istiyorum. Her zaman iyiliği, güzelliği olumluyu gösteren bir ebeveyn olmak isterim” (aile). **K4.** “Öğrencilere olan ilgisi ve muhabbeti sebebiyle öğretmenim gibi olmak istedim. Ona karşı muhteşem bir saygı besledim. Sadece ders değil her konuda bizi eğitmek istiyordu”.

Gençler mesleki yönden başarılı kişileri kendilerine rol model aldıklarını belirtmişlerdir. **E7.** “Başarısız olduğum konularda başarılı bir birey gördüğümde hareketlerini, tavır ve tutumlarını inceler benimsemeye çalışırım”. **E3.** “Köyden gelip mühendis olup bir şeyler başarabildiği, kimseye muhtaç olmadan bana yaşamayı öğrettiği için (dedem), Ülkemi kurtardığı ve güçlü bir lider olduğu için (Atatürk), Pasif direnişle halkını kurtarıp sömürge yönetimini bitirdiği için (Gandi)”. **K6.** “Bize Türkiye Cumhuriyeti’ni vermiş ve bunun için canla başla uğraşmış askerlerimizle. Tabi ki her zaman örnek alıyorum” (Atatürk). **E4.** “Onlar başarılı olduğu için örnek aldığımda ben de başarılı olurum diye”.

Gençler manevi değerlerine bağlı olan kişilerden etkilendiklerini ve kendilerine rol model aldıklarını belirtmişlerdir. **K10.** “Annem öğretmendi ve benim gözümde her şeyi

biliyordu. Toplumsal ahlaki konuları, gelenekleri görenekleri adetlerimizi ve benim dilimce bana örnek olarak aktardı ve öğretti. Babam annem gibi sevgi duyarlılık aile ve toplum, özel hayat vs. her şeyi ve mesleki yaklaşım olarak örnek almamı etkiledi. Ablam yaşantısıyla iyi kötü örnek oldu. Her zaman en iyi dostum, sırdaşım ve destekçim oldu. Paylaşmayı bazen de sevdiğim insan için ona öncelik tanımayı öğrendim. Tüm ailemden bireysel farklılıklara göre nasıl hareket edilmesi gerektiğini öğrendim. Dedem çok enerjik bir insandı ve hayat doluydu. Bütün çocuklarını da kendisi gibi yetiştirme gayesinde olan birisiydi”.

Gençlerin gayretli azimli, zorluklarla mücadele eden vehedeflerine ulaşmış kişilerden etkilenecek kendilerine rol model aldıkları görülmektedir. K14. “Başarılı olmaları, her daim umut içinde olmak gerektiğini ve yere çakıldığında bile ayağa kalkmam gerektiğini öğrettiler bana(aile). İleri görüşlü olmayı öğreten M. Kemal Atatürk her davranışı ile bana örnek olmuştur”. **K7.** “Hem edepli hem çalışkan hem de hayatta bir amacı var. Onun ders çalışma isteğine hayrandım. Hala da hayranım. Dayım doktor oldu ama çalışmaya ve öğrenmeye hala meraklı”. **E8.** “Sabır, sevgi, samimiyet öğretim yöntem ve teknikleri başarılı olmaları gayretleri ve azimleri”. **K2.** “İşlerinde çok iyiler ve hedefleri var. Yaşları ileri olmalarına rağmen daha yapacak çok işimiz var. Daha görmediğimiz güzellikler var hayatımızda diyorlar. İstedikleri yerleri ve insanları görmek için kendilerinden ödün verip bazı zorlukları göze alıyorlar bu yüzden önleri örnek alıyorum....Hanım (eczacı) 90 yaşında olmasına rağmen her sabah eczanesine işinin başına aşkla gelir. Düzenli bir şekilde her gün gazetede bulmacaları çözer. Çay saati bile bellidir. Hayatında bir düzen oturtmuştur. Bu yüzden onu örnek aldım....Hanım (Edebiyat öğretmeni) her boş vaktinde yemeğini ısıtırken bile kitap okuyan birisiydi. Benim hayatıma kitap okumayı kattı”.

Araştırmaya katılan öğrencilerin, kendilerine rol model olarak aldıkları kişiler gibi olmak için ne yaptıkları ile ilgili görüşlerinin analizi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Öğretmen Adaylarının Rol Model Olarak Aldığı Kişi/Kişiler Gibi Olmak İçin Neler Yaptığı?

Tema	Alt tema	f
Rol Modelleri Gibi Olmak İçin Yapılanlar	Rehber almak	16
	Mücadele etmek	7
	Umut biriktirmek	2
	Çalışmak/kendini geliştirmek	17
	Taklit etmek	11
	Hiç birşey yapmamak	2

Tablo 4 incelendiğinde gençlerin rol model aldıkları kişiler gibi olmak için kendilerini geliştirmeye çalıştıkları, onları rehber aldıkları ve taklit etmeye çalıştıkları görülmektedir. **Rol model aldığı kişiler gibi olmak için gençler çalışmayı ve kendilerini geliştirmeyi tercih**

etmektedir. E9. "Ben de onun gibi durmadan, yorulmadan daima daha fazla şeyi kendine katarak bunları en doğru şekilde ileriye aktarmayı hedefledim. O sadece bir okulda değil koskoca Maraş'a öğretmenlik yapıyordu. Umarım onun yolundan ayrılmam ve umarım bu yolu muzaffer bir şekilde tamamlarım". **E1.** "Öncelikle iyi bir dile sahip olmak için çeşitli türlerde kitaplar okuyorum. Yaptığım davranışlarda bir olumsuzluk sezersem kısıtlamaya çalışıyorum. İnsanlar ile konuşmalarına dikkat ederim". **E2.** "Kendi işimde başarılı olmak bu işin anahtarı. Bu yüzden çok okuyorum ve hiç yılmadan etrafımdaki her şeyden olumsuzluklardan dahi ilham almaya çalışıyorum". **E1.** "Eğitim alıyorum". **K9.** "Psikolojimi kontrol etmeye çalışıyorum. Çok çabuk karamsar olmak yerine olaylara pozitif yönden bakmaya çalışıyorum". **K10.** "Davranışlarımı elimden geldiğince gözlemleyerek düzeltmeye çalışıyorum".

Gençler Rol model aldığı kişiler gibi olmak için onları rehber almaktadır. K14. "Hayat felsefem adalet ve eşitliği elden bırakmamak. Bütün olumsuzluklar karşısında hala içimde umut biriktirmeyi öğrendim onlardan. Başarıyı elden bırakmamayı ve başarılı biri olmanın hayatıma kattığı değerleri öğrendim. Başarılı olmak her şeyim haline geldi. Şefkatli olmayı, mutlu olmayı bir kadın olarak neler yapmam gerektiğini de annemden öğrendim". **K15.** "Onları gözlemliyorum genelde onlarla iyi arkadaşlık kurmaya çalışıyor ve zaman geçiriyorum". **K16.** "Kendimi onlar gibi geliştirmeye çalışıyorum. Onların gittikleri yolu izleyerek kendimi onlar gibi yükseğe taşımaya çalışıyorum". **K 20.** "Onları taklit ettim". **E3.** Hepsinin en temel özelliği olan gücü kendi içinde bulma ve kararlılık özelliklerini hayatıma uydurmaya çalışıyorum". **E4.** "Babam gibi olmak için onun davranışlarını ve hareketlerini inceledim. Onun gibi düşünmeye ve davranmaya çalışırım". **K6.** "Etkilendiğim... hocam gibi olmak için çok çalıştım onun bölümünü okuyorum. Vatanıma faydalı iyi bir birey olmaya çalışıyorum".

Gençler Rol model aldığı kişiler gibi olmak için mücadele etmektedir. E8. "Öğretmen olmak için uğraşıyorum". **K12.** "Başıma bir olay geldiğinde veya karşılaştığım bir durumda örnek aldığım kişinin doğru bulduğum davranışı gibi davranırım". **K3.** "Araştırıyorum, onların düşüncelerini anlamaya çalışıyorum. Verdikleri öğütleri uyguluyorum. İnsanlara yardım ediyorum ve bilgilerimi onlarla paylaşıyorum". **K7.** "Derslerimi çok çalıştım. İnsanlar arasında ayırım yapmamayı, önyargılı olmamayı hayvanları sevmeyi öğrendim"

Araştırmaya katılan öğrencilerin kendilerine neden rol model almak istemedikleri kişilerle ilgili görüşlerinin analizi Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Öğretmen Adaylarının Rol Model Almaktan Kaçındığı Kişi/Kişiler

Tema	Alt tema	f
Rol Model Alınmak İstenmeyenler	Anne baba	2
	Aile yakını (dede/babanne)	4
	Öğretmen	3
	Komşu/arkadaş	2
	Davranışlarını beğenmediği/onaylamadığı kişiler	19
	Başarısız/hedefi olmayan kişiler	5

Tablo 5'e göre gençlerin kendilerine rol model almaktan kaçındıklarını davranışlarını beğenmediği ve onaylamadıkları, başarısız ve hedefi olmayanlar aile yakınları ve öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir.

Gençlerin kendilerine rol model almaktan kaçındıklarının genellikle en yakın ilişkide bulunduğu kişiler olduğu görülmektedir. *E11. "Akrabalarım". K3. "İlkokul Türkçe ve lise sosyoloji öğretmenlerim". K6. "Babam, İlkokuldaki Din kültürü dersi hocam ve üst komşumuz". K8 "Yengem ve bazı arkadaşlarım". K13. "Okumamış akrabalarım". K15. "Eski okul müdürüm". K17. "Genellikle ailemden kişileri kendime örnek almaktan çekiniyorum. Amcam, kuzenim ağabeyim. Tümüyle olmasa da çoğu özelliklerini almaktan kaçınıyorum".*

Gençler kendilerine rol model almaktan kaçındıkları davranışları belirtmişlerdir. Gençler davranışlarını beğenmediği/onaylamadığı kişileri kendilerine rol model olarak almak istememektedir. *E10. "Kötü alışkanlık sahibi insanlar, bunlar dinimizin yasakladığı davranışları sergiliyorlar ve hem dünya hem de ahiret hayatını tehlikeye atıyorlar". E9. "Manevi duygulardan uzak ince ruhlu olmayan, bencil, agresif ve mağrur kişilere benzemekten daima kaçınmışımdır". E1. "Yaptığı davranışlar hoşuma gitmeyen, toplum içinde böbürlenen, insan sevgisi olmayan, hoşgörüden yoksun kişilerden uzak durmaya çalışırım". E2. "Çabuk pes eden amacı olmayan insanlar". E6. "Vatanını ve dini değerlerini önemsemeyen insanlardan kaçınırım". E11. "Çevremdeki veya akrabalarımındaki bencil insanlardan kaçınırım". K1. Hedefi olmayan insanlar". K.18. "Sorumluluklardan kaçan, hayatı kolayından kazanmaya çalışan ve emeğe saygısız insanlar".*

Araştırmaya katılan öğrencilerin kendilerine neden rol model almak istemedikleri kişiler gibi olmamak içinneler yaptıkları ile ilgili görüşlerinin analizi Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Öğretmen Adaylarının Rol Model Almaktan Kaçındığı Kişi/Kişiler Gibi Olmamak Yaptıkları

Tema	Alt tema	f
Rol Model Alınmak İstenmeyen Kişiler Gibi Olmamak İçin Yapılanlar	Eleştirmek/benzememek	11
	Empati kurmak/Önyargılı olmamak	4
	Kendini geliştirmek	9
	Dini ibadetlere yönelme	3
	Hedefler koymak	6
	Mesafe koymak kaçınma, uzaklaşmak/dikkate almamak	10
	Yaşam tarzını değiştirmek	2
	Hayattan keyif almak/ Sevmek	2
	Mantık ve vicdan sesini dinlemek	2

Tablo 6'ya göre gençlerin davranışlarını kendilerine rol model almaktan kaçındıkları kişiler gibi olmamak için öncelikle eleştirdikleri onlara benzememeye çalıştıkları ve aralarına mesafe koydukları bu kişilerden uzaklaşıp dikkate almadıkları, kendilerini geliştirmeye ve kendilerine hedefler belirlemeye çalıştıkları görülmektedir. **Gençlerin davranışlarını kendilerine rol model almaktan kaçındıkları kişiler gibi olmamak için onları eleştirmekte onlara benzememeye çalışmaktadır.** **K16.** “Onların yaptıklarını yapmaktan kaçınıyorum”. **E1.** “Karşımda yaptığı hareketler istemsiz olarak bilincime yerleştiğinden ona benzememeye olabildiğince ondan uzaklaşmaya çalışıyorum”. **E6.** “Onlar gibi olmamaya ve aynı safta durmamaya çalışıyorum”. **Gençlerin kendine rol model olarak almaktan kaçındığı kişilerle arasına mesafe koyduğu onlardan uzaklaşmaya ve onları dikkate almamaya çalışmaktadır.** **E11.** “Aynı ortamda bulunmamaya çalışmak en güzel yoldur”. **K2.** “İletişime geçmiyorum”. **K20.** “Görüşlerini önemsemiyorum dikkate almıyorum”. **K9.** “Etkilenmemek için aynı ortamda kalmıyorum”. **K12.** “Sürekli olumsuz, umutsuz ve kötü davranışlara sahip olan insanlardan konuşmak ve samimiyet kurmaktan kaçınırım. Sadece selam verecek kadar samimiyet kurarım”.

Kendine rol model olarak almaktan kaçınan gençler kendilerini geliştirmeye çalışmaktadır. **K8.** “Arkadaş ortamını ve yaşam tarzımı değiştirdim. Kitap okumaya özen gösteriyorum”. **K17.** “Onları çoğunlukla gözlemleyerek bana doğru gelmeyen davranışlarının yapmamaya ya da o davranışı hiç kazanmamaya çalışıyorum”. **K5.** “Ahlaki boyutta düşünüp davranıyorum. İnsanları hor görmüyorum. Alkol ve sigara gibi alışkanlıklardan uzak duruyorum”. **K6.** “Empati kurmaya çalışıyorum. Canla başla eğitim almaya çalışıyorum. Din kültürü hocamız öğrencileri döverdi. Ben hiçbir zaman onun gibi olmamak için elimden geleni yaptım. Döverek insan kazanılmaz. Severe kazanılır mantığı ile sürekli kendimi geliştirmeye çalışıyorum. Üst komşumuz anne çocuklarını döverdi. Herkese sevecenlikle yaklaştım. Çocuklar için okul öncesi öğretmeni olmaya karar verdim”.

Kendine rol model olarak almaktan kaçınan gençlerin kendilerine hedefler koyduğu görülmektedir. **K1.** “Onlar gibi olmamak için takibi her zaman takibi hiç bitmeyen hedeflerim olur. Hayatımın hiçbir zamanında hedefsiz yaşamadım ve yaşamayacağım”. **K4.** “Küçük de olsa kendime hedefler koyuyorum”. **K13.** “Daha çok okuyup öğrenmeye ve tecrübe kazanmaya çalışıyorum”. **E2.** “Kendimi bir şeylere adıyorum hayattan keyif almaya çalışıyorum ve bunları yaparken paranın önemini en aza indirmeye çalışıyorum”.

Davranışlarını kendilerine rol model almaktan kaçındıkları kişiler gibi olmamak istemeyen gençlerin dine ve ibadete yöneldikleri de görülmektedir. **E11.** “Hayat bazen olmadığımız biri gibi davranmamıza neden oluyor ancak iman ve namaz en güzel yol göstericidir. Bir de aynı ortamda bulunmaktan kaçınmak en güzel yoldur”. **E10.** “Kuran-ı Kerim okurum”. **E7.** “Mantığının ve vicdanının sesini dinliyorum. Eğer böyle yaparsam kendim olacağıma ve her insanın özünde iyi olduğuna inanıyorum”.

5. TARTIŞMA

Bu araştırmada gençlerin kendilerine kimleri rol model aldıkları veya almadıkları ve bunun sebepleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda gençler ailelerinin kendilerine en fazla aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri komşu veya arkadaşlarının çocuklarını örnek olarak gösterdiklerini belirtmişlerdir. Ancak katılımcıların bazıları ailelerinin kendilerine rol model önermediğini sadece nasıl bir kişi olmaları ile ilgili tavsiyelerde bulunduğunu ifade etmiştir.

Türk kültüründe aileler; dini kaynaklı isimleri, tarihi kahramanların isimlerini veya aile büyüklerinin isimlerini çocuklarına vererek onun gibi olmasını ve onu rol model olarak almasını istemektedir. Ayrıca anne-baba veya diğer aile üyeleri günlük hayat içinde davranışları ile çocuğa rol model olmak için çaba göstermektedir. Ancak günümüzde ailenin bu çabalarının yanında yazılı ve görsel medyanın, futbolcuların, ideolojilerin, siyasetçilerin ve farklı inanç yönlendiricilerinin çocuklara rol model olarak farklı alternatifler sunduğu hatta bu konuda etkili olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda gençlerin; anne babalarını, öğretmenlerini, aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri ve siyasi liderleri rol model olarak aldıkları belirlendi

Gençlerin kendilerine anne babalarını rol model aldıkları ile ilgili çalışmalara örnek olarak: Oruç vd., (2011) çalışmalarında öğrencilerin en fazla babalarını, daha sonra büyük kardeşlerini ve annelerini örnek aldıkları son olarak da öğretmenlerini örnek aldıklarını belirlemişlerdir. USPAM (2006) araştırmasında **Kendinize Yetişkin Olarak Kimi Örnek Alırsınız?** sorusuna gençlerin %11,6'sı anne, %10,9'i baba, %9,7'si öğretmen, %7,2'si teyze,

%6,9'u dayı, %5,6'sı abi cevabını verdikleri belirlenmiştir. Türkiye Ergen Araştırması TEPA (2013: 211) Raporu'na göre; gençlerin babalarıyla ilişkilerinde problem yaşamalarına rağmen babalarını, ailenin diğer erkek büyüklerini (amca ya da dayılarını) rol model aldıkları belirlenmiştir. Sarıkaya ve Türkmen Barutçu (2016) çalışmalarında çocukların % 25.7'si kendisine kimseyi örnek almadığını söylerken, % 5.1'i annesini, % 5.1'i arkadaşını, % 4.7 kuzenini, % 3.2 'si ablasını ve % 2.6'sı babasını rol model aldığını geri kalanların ise ünlüleri kendilerine rol model aldığını belirlemişlerdir. Rimm, (2005: 122-123) diğer aile üyeleri arasında anne ve baba rol modellerinin en yüksek orana sahip olduğunu tespit etmiştir (anne % 77; baba % 71). Gündüz'e (2016) göre anne baba, öğretmenler ve yetişkinleri örnek alma, dinî ve ahlâkî kuralların şekil almasında öğretimden daha etkilidir.

Kılavuz'a (2005) göre çocuk ve gencin aile bireylerini rol model olarak alınmasında, benzerlik, sevgi ve şefkat, güç ve üstünlük gibi faktörlerin etkili olduğunu belirtirken; sosyal öğrenme kuramı yüksek statülü, saygın ve güçlü olmanın bir kişinin rol model alınmasında etkili olduğunu göstermektedir (Korkmaz, 2012).

Gençlerin anne babadan sonra rol model aldığı kişiler arasında öğretmenlerin yer almaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalara; Sünbül, 1996; Çeliköz, 2003; Kılıç vd. 2004; Boz ve Boz, 2008; Çermik vd., 2010; Senemoğlu, 2018; Topal, 2008; Shein ve Chiou, 2011; Köse ve Demir, 2014; Berkant vd., 2014; Yaşaroğlu, 2014; Çifçi ve Ünalı, 2014; Tanga, 2014; Demir ve Köse, 2016; Katılmış ve Kop, 2016; Kurtdede-Fidan, 2009; Arthur, 2003; Demirhan-İşcan, 2014; Leming, 2008; Ekşi ve Katılmış, 2016; Katılmış ve Balcı, 2017) araştırmaları örnek verilebilir.

İndigo Dergisi (2016) araştırmasına göre çocukların çevresindeki aile yakınlarını, çizgi film karakterlerini ve televizyonda izlediği ünlü kişileri rol model aldıkları belirlenmiştir. Sarıkaya ve Türkmen Barutçu'nun (2016) çalışmalarında 18-23 yaş aralığındaki kişilerin ünlüleri, gündemdeki popüler dizi oyuncularını ve futbolcuları rol model olarak aldıklarını belirlemiştir. Öcal vd., (2012) çalışmalarında çocukların kendilerine devlet adamlarını, tarihi karakterleri, bilim adamlarını, şairleri ve inanç önderlerini rol model olarak aldıklarını belirlemişlerdir.

Ipsos KMG'nin (2010) MediaCat için yaptığı: “*En beğendiğiniz, davranışlarını kendinize örnek aldığınız ünlü kim?*” araştırmasında ilk sıralarda Kenan İmirzalıoğlu, Orhan Gencebay, Recep Tayyip Erdoğan yer almıştır. Gençlerin yüzde 51'i hiçbir ünlünün davranışını kendine örnek almadığını, yüzde 49'u bir ünlüyü 'rol modeli' olarak aldığını belirtmiştir. Ipsos'un (2012) “Gençlerin Rol Modelleri” araştırmasında ise gençlerin ilk sıralarda Acun Ilıcalı, Recep

Tayyip Erdoğan ve Hülya Avşar'ı rol model aldıkları belirlenmiştir. Araştırmada rol model alınan 50 kişiden ikisi siyasetçi diğerleri ise magazin dünyasındandır.

Gençlerin; anne babalarını, öğretmenlerini, aile yakınlarını, mesleğinde başarılı kişileri ve siyasi liderleri rol model olarak aldıkları belirlenmiştir. Bu durum toplumu ve aileleri çocuklara ve gençlere karşı rol model olma ve sunma konusundaki sorumluluklarında farkındalık oluşturulmasının önemini hatırlatmaktadır.

Araştırma sonucunda gençlerin rol model olarak aldıkları kişilerin kişilik özelliklerinden, mesleki başarılarından, gayret azim ve hedeflerine ulaşmış olmalarından etkilendikleri belirlendi.

İnsanlar özendikleri ya da idealindeki özelliklere sahip olan insanları örnek alır. Modelin davranışları bireyin davranışlarından farklı olarak algılandığında, modelden edinilen tecrübelerin etkisi azalır (Pajares, 2002). Bandura'nın sosyal öğrenme kuramına göre insanlar genellikle yüksek statülü, güçlü, gözlemcinin ilgilendiği alanda yetenekli modellerin davranışlarını daha dikkatle izlemektedirler (Ulusoy, 2008: 328). Model alınan kişinin statüsü, rekabet gücü ve modelin toplumda diğerleri ile olan etkileşimi, modellemenin ne kadar gerçekleşeceği konusunda bilgi verir (Demirbaş ve Yağbasan, 2005: 363-382). Bireyler prestij, güç, yeterlik (liyakat), sosyo-ekonomik durum ve uzmanlık gibi değişkenlerden etkilenir (Smith ve Berge, 2009).

Öcal vd. (2012) çocukların devlet adamlarını, tarihi karakterleri, bilim adamlarını, şairleri, inanç önderlerini de örnek aldıklarını belirlemişlerdir. Ipsos KMG'nin MediaCat (2010) araştırmasında gençlerin ünlüleri örnek alma sebepleri: işinde başarılı, yetenekli, uzman, kaliteli güzel iş yapıyor, yaptığı işleri seviyorum (%20). Olgun, ağırbaşlı, nerede nasıl davranacağını biliyor, hanımefendi, beyefendi (%19). Kaliteli, düzgün, seviyeli, örnek bir insan, kişiliği düzgün, hareketlerini, karakterini seviyorum (%14). Dürüst, gerçekçi, doğal, samimi inandırıcı (%13) olma şeklinde sıralanmaktadır. Sarıkaya ve Türkmen Barutçu'nun (2016) çalışmasında devlet okulunda okuyan çocuklar çok ünlü kişilere yakışıklı/ güzel olması, şarkıları, giyim tarzı, karizmatik olması, saç şekli nedeniyle hayranlık duyarlarken, özel okulda okuyanlar ise işini iyi yapması, kişiliği, ünlü olma hikâyesi, söylediği sözler, hayırseverliği, espritüel olması nedeniyle ünlü kişilere hayranlık duymaktadırlar. Türkiye Ergen Araştırması TEPA (2013: 211) Raporu'na göre gençlerin rol model alma nedenleri tavır, tutum, sosyal özellikler, meslek ve hayat tarzı olarak sıralanmaktadır. Uğur (2011: 110) çalışmasında lise öğrencilerinin %53.2'sinin TV reklam oyuncularına benzemek istediğini belirlerken bunun sebeplerini; % 20,8'i başarı, %14,5'i dış görünüm, % 9,7 başkaları tarafından beğenilme, % 6,1'i popüler olma, % 3,2'si zenginlik olarak sıralamaktadır.

Gençlerin kişilik özelliklerinden, mesleki başarılarından, gayret azim ve hedeflerine ulaşmış olan kişilerden etkilenmekte olduğu ve onları kendilerine rol model aldığı anlaşılmaktadır. Ancak burada önemli olan gençlere sadece maddi yönde başarılı olma (çok para kazanma, lüks bir hayat yaşama, güzel veya yakışıklı olma) gibi yönlerin model olarak sunulması yanında insani erdemlerin de model olarak sunulması gereklidir. Dolayısıyla toplumun gençlere kimleri rol model olarak sunduğu önem kazanmaktadır.

Araştırma sonucunda gençlerin rol model aldıkları kişiler gibi olmak için kendilerini geliştirmeye çalıştıkları, onları rehber aldıkları ve taklit etmeye çalıştıkları görüldü. İndigo Dergisi (2016) araştırmasında çocukların kendilerine rol model aldığı kişiler gibi konuşmak, giyinmek ve onların hayat tarzlarını kendi hayatlarında uygulamak istedikleri belirlenmiştir. Kılıç vd., (2004) de okullarda öğretmenlerin “öğrencilere model olma” rolünü üstlendiklerini, buna bağlı olarak öğrencilerin, öğretmenlerinin giyim şekillerini, konuşmalarını, demokratik ya da katı tutumlarını sorun çözme yöntemlerini ve değerlerini kendilerine örnek alma eğiliminde olduklarını belirtmektedirler. Tonga'nın (2014) araştırmasında öğretmen adayları rol model tercihlerinden ahlak, dürüstlük, çalışkan olmak, ileri görüşlü olmak, insanlara değer vermek, kararlı olmak, kendine güvenmek, liderlik, adil olmak, sabırlı, samimi ve yardımsever olmak, vatanseverlik ve araştırmacı olmak gibi yönleri kendilerine örnek aldıklarını belirtmişlerdir. Öğrenciler öğretmenlerinden model aldıkları yönleri ve davranışları yaşamaya çalıştıkları, birçoğunu uyguladıkları bu konuda kararlı oldukları belirlenmiştir. Köse ve Demir (2014) çalışmasında öğrenci üzerinde tutum ve davranışları ile etki bırakan öğretmenlerin rol model olarak alındığını, öğrencilerin öğretmenlerin kişiliklerine sıkça vurgu yaptıklarını ancak bilgileri ile fazla ilgilenmediklerini belirlemiştir. Erjem ve Çağlayandereli (2006) çalışmalarında gençlerin %72'sinin (yaklaşık her üç gençten ikisinin) televizyon dizilerindeki belli karakterleri rol model aldıklarını belirlemiştir. Eskiler ve Altunışık (2017) da genç tüketicilerin rol model olarak gördükleri spor ünlülerinden etkilenecek, marka bağlılığı geliştirdikleri, ürün/marka hakkında olumlu konuşma, yakınlarla tavsiye etme, fiyat artışına daha az duyarlı olma ve ürün/markaya yönelik tekrar eden satın alma eğilimleri sergilediklerini belirlemiştir.

Gençler rol model aldıkları kişilere benzemek için onları rehber aldıkları, taklit etmeye çalıştıkları ve kendilerini geliştirmeye çalıştıkları görülmekte ve çalışmalar da bu çalışmanın sonuçlarını desteklemektedir. Dolayısıyla da ailelerin, eğitim kurumların ve toplum nasıl bir gençlik istiyorsa o yönde rol modeller sunmasının önemi ortaya çıkmaktadır.

Araştırma sonucunda gençlerin davranışlarını beğenmediği ve onaylamadığı, başarısız ve hedefi olmayan aile yakınları ve öğretmenleri kendilerine rol model almaktan kaçındığı

belirlendi. Birey çevresinde kendisine farklı değerler sunan birçok modellerin ile kuşatılmıştır. Bunlardan hangisine yöneleceğine karar vermesi bireyin seçimine bağlıdır. Model alma; bireyin olumlu sosyal davranışlar, ahlaki ve duygusal beceriler kazanması ve olumsuz davranışlardan kaçınması ile gerçekleştirebilir (Eisenberg, Fabes ve Spinrad, 2006). Kılavuz'a (2005) göre anne babanın uyguladığı disiplin anlayışı çocuklarının kendilerini örnek almalarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Anne babaları tarafından dayakla cezalandırılması çocukların ebeveynlerine kızgınlık duymalarına, yabancılaşmalarına ve bazen de isyan etmelerine sebep olarak onları örnek almalarını engellemektedir. "Güce dayalı ceza", yöneltildiği kimsenin istenmeyen davranışını değiştirmede uzun süreli etkili bir teknik olmadığı gibi, bu teknik çocuğa taklit edeceği bir model sağlayarak ona ancak başkalarının nasıl cezalandırılacağını öğretmektedir. Koç (2008) birey sevdiği, yakınlık duyduğu, davranışlarını örnek aldığı, taklit etmeye çalıştığı ve kendisiyle özdeşim kurduğu insanları rol model olarak kabul eder. Köse ve Demir'in (2014) çalışmalarına göre; öğretmenlerini rol model olarak görmeyen ilköğretim ve orta öğretim öğrencileri % 34.5 iken; kızlar % 21.2 ve erkekler % 53.5 oranında öğretmenlerini rol model olarak görmemektedir. Demir ve Köse (2016) çalışmasında öğretmenlerin %88.4 kendilerinin öğrencilere rol model olarak görürken; öğrencilerin % 14.7'sinin bazı öğretmenleri, % 3.2'sinin ise tüm öğretmenlerini rol model olarak görmediklerini belirlenmiştir. Köse ve Demir (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre tutum ve davranışları ile öğrencileri olumlu yönde etkileyen öğretmenlerin rol model olarak alındığı belirlenmiştir. Öğretmenini rol model olarak görmeyen öğrencilerin hemen hemen hepsinin öğretmenlerin tutum ve davranışlarını eleştiren ifadeler kullandıkları görülmektedir. Özellikle öğretmenlerin öğrencilere karşı eşit davranmadıklarını ve adil olmadıklarını belirtmişlerdir. Yine öğrencilerin, öğretmenlerin kendilerine fazla bağırdıkları ve hakaret ettikleri üzerine ortak görüşleri de dikkat çekmektedir.

En yakınındaki kişilerin davranışları gençlerde şaşkınlık, hayal kırıklığı ve tepki oluşturabilir. Örneğin savaş ve şiddetin zararlarını anlatırken, kendisi şiddet uygulayan; sigaranın zararlarından söz ederek, sigara içen; kitap okuyun öğüdü verirken, kendisi kitap okumayan; hataları kabul edip düzeltme gerekliliğine vurgu yapıp, kendi hatalarını hiç kabullenmeyen, başarılı olmaktan söz ederken kendisi başarılı olmayan kişiler vardır. İstedikleri ile tutum ve davranışları arasında çelişki bulunan ebeveynlerin, aile yakınlarının ve öğretmenlerin gençler tarafından rol model almasının zor olduğu söylenebilir.

Araştırma sonucunda rol model almaktan kaçındığı kişiler gibi olmak istemeyen gençlerin onları eleştirdikleri, benzememeye çalıştıkları, bu kişilerden uzaklaşıp dikkate almadıkları, kendilerine hedefler belirlemeye ve kendilerini geliştirmeye çalıştıkları belirlendi. Köse ve Demir (2014) tarafından yapılan araştırmaya göre tutum ve davranışları ile öğrencileri olumsuz yönde

etkileyen öğretmenlerin rol model olarak alınmadığı belirlenmiştir. Öğretmenini rol model olarak görmeyen öğrencilerin hemen hemen hepsinin öğretmenlerin tutum ve davranışlarını eleştiren ifadeler kullandıkları belirlenmiştir. Bu eleştiriler öğretmenlerin öğrencilere karşı eşit davranmadıklarını ve adil olmadıkları, fazla bağırdıkları ve hakaret ettikleri şeklindedir. Kaya vd., (2017) çalışmalarında öğretim elemanlarının öğrenciler tarafından rol model olarak alınmama sebeplerini; öğretim elemanlarının eleştiriye açık olmamaları, sınıf içi ve dışı davranış tutarsızlıkları, öğrencileri dinlememeleri, egosantrik davranışları ve sunum becerileri düzeyi olarak sıralamaktadır. Ayrıca öğrencilerin, öğretim elemanlarıyla iletişim kurmadaki çekinceleri, öğretim elemanlarının siyasî ve dinî görüşünü belli etmesi, aralarındaki statü farkı ve not kaygısı da öğretim elemanlarının rol model olarak kabul edilmesini engellediğini göstermektedir. Demir ve Köse'nin (2016) araştırmasında öğretmenler öğrencilerin kendilerini rol model olarak almaktan kaçınma ve onları eleştirme sebeplerini: sosyal medyanın modellik konusunda baskın olması ve dolayısıyla öğretmenin rol modelliğini azaltması, öğretmenin saygınlığının kalmaması, öğrencilerin etrafındaki kişi ve olaylara ilgisizliği, öğretmenin branşı (Matematik), ailenin rol modelliğe daha uygun olması ve farklı çevrelerin bulunması, öğrencilerin yaşları gereği kimlik arayışı içinde oldukları için sürekli bir model belirlememeleri, öğretmen olmak istememeleri ve kısa yoldan para kazanmak istemeleri olarak belirttikleri görülmektedir.

Gençler davranışlarını kendilerine rol model almaktan kaçındıkları kişilere benzememek için onları eleştirdiği, benzememeye çalıştığı, bu kişilerden uzaklaştıkları bunun sonucunda kendilerini geliştirmeye ve kendilerine hedefler belirlemeye çalıştıkları belirlenmiştir. Bu durum gençlere gençlerin farkındalığı açısından önem taşımaktadır. Ancak görüldüğü gibi rol model olarak görülen kişilerin davranışlarını büyük bir sorumluluk duygusu ve hassasiyeti ile yerine getirmeleri beklenmektedir.

Sonuç olarak; gençlerin, en yakınında bulunan doğrudan veya dolaylı olarak muhatap olduğu kişilerden etkilendiği ve onları rol model aldığı veya tam tersine rol model almaktan kaçındığı görülmektedir. Bu kişiler özellikle anne-baba- aile yakını, öğretmenler ve toplumun rol model olarak sunduğu ünlüler ve siyasiler olabilmektedir. Dolayısıyla bu kişilerin tutum ve davranışlarının ne kadar etkili olduğunun farkında olması ve bunun sorumluluğunu taşıması gerekmektedir.

Özellikle toplumun kültürel değerleri, normları ve idealleri doğrultusunda nasıl bir nesil beklendiği ve istendiği belirlenmeli. Rol model sorumluluğu taşıyanlar da bu doğrultuda davranmalıdır. Toplumun istikbalini oluşturacak nesillerin karakter ve kişiliğinin bugünkü neslin ellerinde olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Arthur, J. (2003). *Educating With Character*. London: Routledge Falmer.
- Azer, S. A. (2005). The qualities of a good teacher: How can they be acquired and sustained? *Journal of The Royal Society of Medicine*, 98, 67-69.
- Balcı, U. (2014). *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları (Sosyo-Kültürel ve Dilbilimsel Bir Yaklaşım, Diyalog, İstanbul: Seçkin Yayınları*.
- Bacanlı, H. (2013). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1989). Human Agency in Social Cognitive Theory. *American Psychologist-American Psychological Association*, 44 (9): 1175-1179.
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması, *SAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*. 198-210.
- Biskup, C. and Pfister, G. (1999). I Would like to be like her/him: Are athletes rolemodels for boys and girls? *European Physical Education Review*, 5(3), 199-218.
- Boz, Y. ve Boz, N. (2008). Kimya ve matematik öğretmen adaylarının öğretmen olma nedenleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 16(1), 137-144.
- Clark, P. W., Martin, C. A., & Bush, A. J. (2001). The effect of role model influence on adolescents' materialism and market place knowledge. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 9(4), 27-36.
- Clark, C., Osborne, S. and Dugdale, G. (2009). *Reaching out with role models: role models and young people's reading*. London: National Literacy Trust
- Cordes, C. (2009). Changing your role models: Social learning and the Engel curve. *The Journal of Socio Economics*, 38(6), 957-965.
- Çakır, M. A. (2009). Sosyal Bilişsel Öğrenme Kuramı, Eğitim Psikolojisi (Ed: Alim Kaya), Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Çermik H., Doğan B. ve Şahin A. (2010). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih sebepleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28, 201-212.
- Çeliköz, N. (2003). *Bir Meslek Olarak Öğretmenlik ve Etiği*, Öğretmenlik Mesleğine Giriş, Ed. M. Çağatay Özdemir, Ankara: Asil Yayın.
- Çiftçi, T ve Ünalı, E. (2014). Coğrafya Öğretmenlerinin Değer eğitiminin Mevcut Durumu İle İlgili Görüş ve Düşünceleri. *ZfWT*, Vol. 6, No. 2(81-99).
- Demir, E ve Köse, M. (2016). Öğretmenlerin rol modelliği hakkında öğretmen görüşleri, *Akademik Bakış Dergisi*, 53: 38-57.
- Demirbaş, M. ve Yağbasan R. (2005). Sosyal Öğrenme Teorisine Dayalı Öğretim Etkinliklerinin, Öğrencilerin Bilimsel Tutumlarının Kalıcılığına Olan Etkisinin İncelenmesi, *Uludağ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(2), 363-382.
- Demirhan-İşcan, C. (2014). Öğretmen adaylarının değerler eğitimindeki tercihleri. *İlköğretim Online*, 13(4), 1203-1222.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Spinrad, T. L. (2006). Prosocial Development. In N. Eisenberg, W. Damon, & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development* (pp. 646-718). Hoboken, NJ, US: John Wiley&SonsInc.
- Ekşi, H. ve Katılmış, A. (2016). *Uygulama Örnekleriyle Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel.
- Erjem, Y ve Çağlayandereli, M. (2006). Televizyon ve gençlik: yerli dizilerin gençlerin model alma davranışı üzerindeki etkisi, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1): 15-30.
- Ersanlı, K. (2007). Çocuğun davranışlarının biçimlenmesinde rol model davranışların etkisi okullarda şiddet ve çocuk suçluluğu. Ankara: Hegem.
- Eskiler, E ve Altunışık, R. (2017). Rol model alma davranışının pozitif sözlü iletişim ve satın alma niyeti üzerine etkisinde marka bağlılığının aracılık rolü, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 687-696.
- Fromm, E. (2004). *Psikanaliz ve Din*. A. Arıtan (Çev.). İstanbul: Arıtan.
- Gibson, D. E. (2004). Role Model in Career Development: New Direction for Theory and Research. *Journal of Vocational Behavior*, 65: 134-156.
- Giles, D. C. and Maltby, J. (2004). The Role of Media in Adolescent Development: Relations Between Autonomy, Attachment, and Interest in Celebrities. *Personality and Individual Differences*, 36(4): 813-822.
- Gündüz, İ. (2016). Karakter Eğitimi ve Rol Model, *Altınoluk Dergisi*, Sayı: 361:27.
- Gökdağ D. (2002). *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Karaoğlu, N. (2012). Tıp Eğitiminde Rol Modellik ve Aile Hekimliği için Önemi. *Turkish Journal Of Family Medicine and Primary Care (Tjfmpe)*, 6(2): 30-35.
- Katılmış, A. ve Balcı, A. (2017). Coğrafya öğretmeni adaylarının değerler eğitimine yönelik görüşlerinin incelenmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 35: 1-12.

- Katılmış, A. ve Kop, Y. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının değerler eğitimine ilişkin görüşleri. M. Kocak (Ed.), 2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı içinde. Ankara.
- Kaya, M.F., Sungurtekin, D. ve Deniz, S. (2017). Üniversitelerde Öğretim Elemanı Kaynaklı İletişim Sorunları, *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1): 176-195.
- Kılavuz, M. A. (2005). Anne Baba Örnek Davranışlarının Çocukların ve Ergenlerin Dinî Kişiliğinin Oluşumuna Etkileri, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (2): 41-58.
- Kılıç, M., Kaya, A., Yıldırım, N. ve Genç, G. (2004). *Eğitimci Gözüyle Öğretmen ve Öğrenci*. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.
- Krech, D. ve Crutchfield, R. S. (1980). *Sosyal Psikoloji*. (Çev. E. Güngör). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Koç, B. (2008). Çocuğun Dinî Gelişiminde Rol Model Olarak Anne ve Baba, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 11(31): 49-60.
- Kongar, E. (2011). *İçimizdeki Zalim*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Korkmaz, İ. (2014). *Sosyal Öğrenme Kuramı*. B. Yeşilyaprak (Editör). Eğitim psikolojisi (Gelişim-Öğrenme-Öğretim). 12. Baskı, Ankara: Pegem Akademi.
- Köse, M ve Demir, E. (2014). Öğretmenlerin Rol Modeliği Hakkında Öğrenci Görüşleri, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 4 (1): 08-18.
- Kurtdebe-Fidan, N. (2009). Öğretmen adaylarının değer öğretimine ilişkin görüşleri. *Kuramsal Eğitim Bilim Dergisi*, 2(2), 1-18.
- Latif, A., Saleem, S., & Abideen, Z. U. (2011). Influence of role model on Pakistani urban teenager's purchase behavior. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 31(3), 7-16.
- Leming, J.S. (2008). Research and practice in moral and character education: loosely coupled phenomena. L. P. Nucci & D. Narvaez (Eds.), *Handbook of moral and character education* Inc (134-161). London ve New York: Routledge, Taylor ve Francis Group.
- Marshall, G. (2003). *Sosyoloji Sözlüğü*, Akinhay O ve Kömürücü D (Çev), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Martin, C. A. ve A. J. Bush. (2000). Do Role Models Influence Teenagers' Purchase Intentions and Behavior? *Journal of Consumer Marketing*, 17(5):441-454.
- Mac Callum, J. & Beltman, S. (2002). Role Models for Young People: What makes an effective role model program? A report to the National Youth Affairs Research.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd edition). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Moschis, G. P., & Churchill, Jr, G. A. (1978). Consumer socialization: A theoretical and empirical analysis. *Journal of Marketing*, 15, 599-609.
- Mutter, F. & Pawlowski, T. (2014). Role models in sports—Can success in Professional sports increase the demand for amateurs portparticipation? *Sport Management Review*, 17(3), 324-336.
- Nauta, M. M., and Kokaly, M. L. (2001). Assessing role model influences on students' academic and vocational decisions. *Journal of Career Assesment*, 9(1), 81-99.
- Oruç, C., Tecim, E. ve Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler, *Ekev Akademi Dergisi*, 15 (48): 281-297.
- Öcal, A. Polat, R., Arı, G. (2012). Sosyal bilgiler ve T.C. Atatürk ilkeleri ve inkılap tarihi ders kitaplarındaki karakterlere ilişkin öğrenci görüşleri, *Journal of Educationa and Instructional Studies in the World*, 2 (1): 82-88.
- Paice E, Heard S. ve Moss F. (2002). How Important are Role Models in Making Good Doctors? *British Medical Journal*, 325(7366): 707.
- Pajares, F. (2002). Overview of social cognitive theory and self-efficacy. Retrieved December 2012 from <http://www.uky.edu/~eushe2/Pajares/eff.html> (ulaşım tarihi 10.08.2018).
- Ricer, R.E. (1998). Defining Preceptor, Mentor, and Role Model. *Family Medicine*, 30(5): 328.
- Rimm, S. (2005). *Growing Up Too Fast: The Secret World of America's Midelle Schoolers*, Rodale Inc., U.S.A.
- Run, E. C., Butt, M. ve Nee C. Y. (2010). The Influence of Role Models on Young Adults Purchase. *Jurnal Kemanusiaan*, 15, 70-81.
- Sarıkaya, N ve Barutçu, M. T. (2016). 11-14 yaş arası ilk dönem çocuk ergen tüketicilerin alışveriş davranışlarında ünlü kişi etkisi, *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 17: 43-64.
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Shein, P. P., and Chiou, W.-B. (2011). Teachers as role models for students' learning styles. *Social Behavior and Personality*, 39(8), 1097-1104.
- Smith, M and Berge, Z. L. (2009). Social Learning Theory in Second Life, *Merlot Journal of Online Learning and Teaching*, 5(2): 439-445.
- Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen Niteliği ve Öğretimdeki Roller. *Eğitim Yönetimi*, 2 (1), 597-607.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (10. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- TEPA (2013). *Türkiye Ergen Profili Araştırması*, T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Tonga, D. (2014). A Qualitative Study on the Prospective Social Studies Teachers' Role-Model Preferences. *International Journal of Academic Research*, Part B. 6 (1), 94-101. DOI: 10.7813/2075- 4124.2014/6-1/B.14
- Topal, D. (2008). *Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi müzik bölümü öğrencilerinin mesleki müzik eğitime yönelmelerinde ilköğretim kademesindeki müzik öğretmenlerini model alma durumları (Antalya ili örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Uğur, İ. (2011). Televizyon reklamlarından gençlerin etkilenme biçimleri: reklam oyuncularının gençlerin imajlarının şekillenmesinde etkisi, *Selçuk İletişim Dergisi*, 6(4): 101-114.
- Ulusoy, A. (2008). *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uluslararası Politik ve Strateji Araştırmalar Merkezi (UPSAM). (2006). Gençler Hayatı Nasıl Algılıyor, *Genç dergisi*, Kasım 2006, Sayı: 2. <http://gencdergisi.com/3425-ataturk-hulya-avsar-ve-tayyip-erdogan.html>
- Vescio, J. A., Crosswhite, J. J. & Wilde, K. (2004). The impact of gendered heroism on adolescent girls and their sport role models, paper presented at the Pre-Olympic Congress, International Congress on Sport Science, Sport Medicine and Physical Education, Thessaloniki.
- Zirkel, S. (2002). Is there a place for me? Role models and academic identity among white students and students of color. *Teachers College Record*, 104(2), 357-376.
- Wong, M. C. M., Kwok, M. L. J. & Lau, M. M. (2015). Spreading good words: The mediating effect of brand loyalty between role model influence and word of mouth. *Contemporary Management Research*, 11(4), 313-325.
- <https://ailetoplum.aile.gov.tr/uploads/pages/turkiye-ergen-profili-arastirmasi-tepa-2013/tepa2013-teksf.pdf>
- <https://indigodergisi.com/2016/02/cocuklar-anne-babayi-rol-model-olarak-aliyor/>
- <http://www.ensonhaber.com/genclerin-ornek-aldigi-50-rol-model-2013-02-01.html>
- <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/ali-eyuboglu/genclerin-rol-modeli--ezel--1313285/>

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Çelikkaya, T., Yıldırım, T. ve Kürümlüoğlu, M. (2019). “Öğrenciler Ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Programdaki Becerilere İlişkin Beceri Hiyerarşileri, Gerekeçleri ve Önerileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 111-132
Geliş Tarihi / Received Date: 13.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 23.11.2018

Araştırma Makalesi

ÖĞRENCİLER VE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN PROGRAMDAKİ BECERİLERE İLİşKİN BECERİ HİYERARşİLERİ, GEREKÇELERİ VE ÖNERİLERİ¹

Doç. Dr. Tekin ÇELİKKAYA

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye
tcelikkaya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-5684-6492

Dr. Öğr. Üyesi Tercan YILDIRIM

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye
tercanyildirim@ahievran.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9895-7307

Mutlu KÜRÜMLÜOĞLU

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye,
dmmnutlu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4189-2239

Öz

Her öğrencinin ve öğretmenin önemsemediği farklı beceriler vardır. Bu araştırmada diğer çalışmalardan farklı olarak 8.sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler programında var olan 27 beceri içinden ilk 5 beceri tercihini sıralamaları, bu becerileri niçin seçtikleri istenmiş olup bu becerilerin öğretim yöntemine ilişkin önerilerde bulunmalarını istenmiştir. Bu noktada öğretmenlerin ve öğrencilerin sahip oldukları beceri dünyasının profilini çıkarabilmek için onların beceri hiyerarşilerini bilmemiz önem arz etmektedir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen ve gönüllük esasına dayalı olarak Sivas ilinde görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinden 39 kişi ve ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinden 131 kişi örnekleme oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu 3 sorudan oluşmaktadır. Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Sonuç olarak; toplamda ilk beş sıralamada en çok yer alan becerilere bakıldığında öğrenciler ile öğretmenlerin ilk beşte sıraladıkları becerilerin üçü olan iletişim, empati ve problem çözme becerileri aynıdır. Çocukların Sosyal bilgiler programında var olan becerileri kimden kazanmaları gerektiği konusunda hem çocuklar hem de öğretmen ilk beş beceri için de aileden ve öğretmenden kazanılması gerektiği yönündeki fikirlerine ek olarak öğrenciler çevre, arkadaş ve Atatürk'ten öğretmenler ise eğitim uzmanından kazanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Öğrenci, Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Sosyal Bilgiler Programı, Beceri Hiyerarşileri.

¹ Bu çalışma 5-8 Eylül 2018 Tarihinde Üsküp – Makedonya’da Düzenlenen III. Uluslararası Sosyal Bilimler Araştırmaları Kongresinde (USOBAK) Sözlü Bildiri Olarak Sunulmuştur. Bu Çalışma Ahi Evran Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince Desteklenmiştir. Proje Numarası: EGT.A4.18.002

ABILITY HIERARCHIES, REASONS AND RECOMMENDATIONS OF STUDENTS AND SOCIAL STUDIES TEACHERS REGARDING ABILITY IN SOCIAL STUDIES CURRICULUM

Abstract

There are different skills that each student and teacher cares about. In this study, it is desired that the 8th grade students and social studies teachers list the first 5 skill choices among the 27 skills that exist in the social studies program and why they choose these skills. At this point it is important to know their skill hierarchies so that teachers and students have a profound world of skills. In addition, this study will determine what skills are most important to the participants and which skills are most important among the skills in the social studies curriculum. In this study, the case study of qualitative research methods was used. The study group is composed of 30 people from Social Studies Teachers and 117 students from 8th grade students who are working in Sivas province based on the voluntary basis determined by appropriate sampling method in the academic year of 2017-2018. In the analysis of the data obtained within the research, inductive analysis was used from the types of content analysis. As a result; three of the skills that students and teachers rank in the first five communication skills, empathy and problem solving skills are the same. The children to acquire the skills that exist in the social studies program both children and teachers stated that for the first five skills, both parents and teachers should be recruited. In addition to these ideas, the students stated that the environment, friends and teachers from Ataturk should be acquired from the education specialist.

Keywords: Student, Social Studies Teachers, Social Studies Curriculum, Ability, Ability Hierarchies.

1. GİRİŞ

Gittikçe karmaşıklaşan günümüz dünyası siyasi, sosyal, ekonomik, toplumsal, bireysel vb. birçok alanda, birtakım değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Yaşanan bu değişiklikler, birçok farklı alanı değişik boyutlarda etkilerken özellikle eğitim ve eğitimle ilgili durumlar da yaşanan bu gelişmeler karşısında sürekli değişime uğramaktadır (Topkaya ve Şimşek, 2015: 153). Haliyle insanlar gerçekleşen bu değişimlere ya ayak uydurmaya çalışmış ya da bu değişimler bireylere, zorla dayatılmıştır. Farklı düşünme, dikkat çekme, çığır açma gibi sıra dışı durumlar bu sürecin bir ürünü olmuştur. Beceri kavramının eğitim programları açısından çıkış noktası ve önemi işte bu sürece paralel olarak gelişmiştir (Taşkiran, Baş ve Bulut, 2016: 2).

Beceri kavramı ile ilgili olarak yapılan tanımlara bakıldığında beceri, kavram olarak Türk Dil Kurumu sözlüğünde (TDK:2017), elinden iş gelme durumu, ustalık maharet veya kişinin yatkınlık ve öğrenime bağlı olarak bir işi başarma ve bir işlemi amaca uygun olarak sonuçlandırma yeteneği, maharet olarak, bir başka kaynağa göre de “*bir işi veya aktiviteyi iyi yapmayı sağlayan yetenek* olarak (Anonymous, 2005; Akt: Kaptan, Yetişir ve Demir, 2007: 16) tanımlanmakta iken, Milli Eğitim Bakanlığı 2005 Sosyal Bilgiler programına (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2005) göre beceri öğrencilerde, öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması tasarlanan kabiliyetlerdir.

Mutluer’e (2013: 356) göre günümüz öğretim programı kazanımları arasında önemli yer tutan becerilerin, özellikle son elli yıldır yaşanan sosyo, ekonomik, politik ve teknolojik

gelişmeler neticesinde, eğitimcilerin gündemini daha fazla işgal ettiğini görmekteyiz. Eğitim ve öğretim etkinliklerinde becerilerin önem kazanmasının nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- ✓ Yaşamın gittikçe karmaşıklaşması,
- ✓ Eğitilmiş insan sayısının çoğalması,
- ✓ Beceri boyutu gelişmiş insanlara olan ihtiyacın artması,
- ✓ Bilgi Toplumu'nda iletişimin artması ve bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi neticesinde bilgi okuryazarlığıyla ilgili beceri ve niteliklerin ön plana çıkması,

Ayrıca demokratik toplumlarda demokrasiyi yaşatabilmek için, demokratik hak ve sorumlulukları uygulayabilme, eleştirel ve yaratıcı düşünme gibi beceriler ön plana çıkmıştır. Bu sebepler dolayısıyla önem kazanan beceriler, gelişmiş dünya öğretim programlarında yerini almıştır. Her ülke, yenilikleri ve değişimleri izleyebilmek için kendi eğitim yaklaşımlarını ve uygulamalarını sürekli bir biçimde sorgulamak zorundadır. Bu sorgulama, daha çok bireylerin, hangi bilgi ve beceriler ile donatılacağı ve bunun nasıl yapılacağı konuları üzerine odaklanmalıdır. Bu bilgi ve beceriler, *bilgiyi kullanma, yaratıcı ve eleştirel düşünme, araştırma, sorgulama, sorun çözme, bilimsel ve teknolojik gelişmelere uyum sağlamayı* kapsamaktadır. Son zamanlardaki alan yazında bu beceriler, 21. yüzyıl becerileri olarak vurgulansa da kavramların üzerinde düşünüldüğünde, bu becerilerin sadece bu yüzyıl ile ilişkili olmadığı kolayca görülebilir. Ancak geçmişte de önemli olan bu beceriler, günümüzde, yönü ve yoğunluğu değişerek karmaşıklaşmıştır. Bu bilgi ve beceriler, yaşamda bir insanın varlığını sürdürebilmesi, yaşadığı toplumla uyum içinde olabilmesi ve topluma katkı sağlayabilmesi için her zaman gerekli olmuştur. Bu bilgi ve becerilerin kazandırılması, eğitimin, toplumun, toplumun en küçük parçası olan ailenin görevi olup özellikle sosyal bilimlerin kapsamındadır (Kısakürek ve Hayırsever, 2014: 24).

Son yıllarda teknoloji ve bilginin değişmesi ve hızla artması eğitimde de kendisini göstermiş ve değişimi beraberinde getirmiştir. Bilgi artışı bilginin sadece öğrenilmesi gerektiğini düşünen eğitimcilerin fikirlerinin değişmesine neden olmuştur. Bu değişim ülkemizin eğitim anlayışında da kendisini göstermiş ve artık bilgiyi ezberleyen ve tüketen öğrenciler yerine, bilgiyi üreten, ona nasıl ulaşacağını bilen, gerektiğinde onu kullanabilen, sıra dışı bağlantılar kuran, öğrendiklerini birleştirip amacına ulaşabilen, düşünen, düşünme şeklini kontrol eden öğrenciler yetiştirmek için adımlar atılmaktadır. Böylelikle değişen dünyada bireyler bu değişimin bir parçası olmak yerine değişimi bizzat yaşayan, sürekli öğrenen kişiler olarak yetişmektedirler (Gelen, 2011: 84).

İyi bir eğitimin yolu bireysel farklılıkları dikkate almaktan geçmektedir. Öğrencilerin öğrenmeye karşı doğal yetenek, ilgi, eğilim, isteklerinin yanı sıra ailedeki yetiştirme süreçleri,

ekonomik durumları, etnik kökenleri, cinsiyetleri ve benzeri birçok durumları farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılıkların doğuştan mı getirildiği yoksa sonradan mı kazanıldığı önemli değildir. Önemli olan nokta, bu farklılıklar dikkate alınmadan yapılacak eğitimin beklenen sonucu getirmeyeceğidir (MEB, 2017: 6).

İlköğretim kurumlarının genel amaçlarından birisi bireyi hayata ve bir üst öğrenim düzeyine hazırlamak, etkili ve verimli vatandaşlar yetiştirmektir. Bu vizyonu gerçekleştirmek için Sosyal Bilgiler dersi önemli bir misyon üstlenmiştir. Sosyal Bilgiler dersinin temel yaklaşımına bakıldığında; bilgiyi üretmek ve kullanmak için gerekli beceri, kavram ve değerlerle öğrenciyi donatarak etkin bir vatandaş yetiştirmek ve hayata hazırlamaktır. Ülkemizde Sosyal Bilgiler Programının değişmesi ile artık bilginin ezberlenmesi bir kenara bırakılarak; öğrencilerin bilgiyi kendilerinin elde etmesi, yaparak ve yaşayarak öğrenmesi, öğrendiği bilgiyi yaşamında kullanması, düşündüğünün farkında olması, düşüncelerini şekillendirebilmesi, bir başka deyişle öğrenmeyi öğrenmesi önemsenmiştir (Gelen, 2011: 84).

2005 Sosyal Bilgiler Programı (MEB,2005), ilköğretim 4-7. sınıf düzeyinde diğer derslerle birlikte ilk 9 beceri olan genel becerileri kazandırmanın yanında, kendine özgü 6 alan becerisini kazandırmayı da amaçlarken 2017 Sosyal Bilgiler Programında (MEB, 2018), genel ve alan becerileri ifadeleri kaldırılmış olup 4-7. sınıf düzeyinde 27 beceriyi (Tablo 1) kazandırmayı amaçlamaktadır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi 2005 öğretim programında bulunan ilk dokuz beceri genel, son altısı ise alan becerileridir. 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında 15 becerinin yer aldığı; bu becerilerden 13’ünün olduğu gibi 2017 yılı öğretim programında da olduğu, yine 2017 yılı öğretim programında 27 becerinin (MEB, 2018: 9) yer aldığı “Yaratıcı Düşünme” ve “Bilgi Teknolojilerini Kullanma” becerilerinin kaldırıldığı ve 14 yeni becerinin öğretim programa eklendiği tespit edilmiştir. Bu becerilerin bazıları 2005 öğretim programında bulunan genel becerilerin ve alan becerilerinin alt becerileri olduğu görülmektedir. Bu beceriler: “*çevre okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, iş birliği, kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme, kanıt kullanma, konum analizi, medya okuryazarlığı, öz denetim, politik okuryazarlık, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, yenilikçi düşünme*” becerileridir.

Tablo 1. 2005 ile 2017 Sosyal Bilgiler Programı Becerilerin Karşılaştırılması

2005 Becerileri	2017 Becerileri
1. Araştırma Becerisi*	1. Araştırma Becerisi*
2. Bilgi Teknolojilerini Kullanma Becerisi **	2.Çevre Okuryazarlığı Becerisi***
3. Eleştirel Düşünme Becerisi*	3.Değişim Ve Sürekliliği Algılama Becerisi*
4. Girişimcilik Becerisi*	4. Dijital Okuryazarlık Becerisi***
5. İletişim Becerisi *	5. Eleştirel Düşünme Becerisi*
6. Problem Çözme Becerisi*	6. Empati Becerisi*
7. Karar Verme Becerisi*	7. Finansal Okuryazarlık Becerisi***
8. Türkçe'yi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi*	8. Girişimcilik Becerisi*
9. Yaratıcı Düşünme Becerisi**	9. Gözlem Becerisi*
10. Empati Becerisi*	10. Harita Okuryazarlığı Becerisi***
11. Gözlem Becerisi *	11.Hukuk Okuryazarlığı***
12. Mekân Algılama Becerisi*	12. İletişim Becerisi*
13. Sosyal Katılım Becerisi*	13. İş Birliği Becerisi***
14. Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi*	14. Kalıp Yargı Ve Önyargıyı Fark Etme Becerisi***
15. Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi*	15. Kanıt Kullanma Becerisi***
	16. Karar Verme Becerisi*
	17. Konum Analizi Becerisi***
	18. Medya Okuryazarlığı Becerisi***
	19. Mekân Algılama Becerisi*
	20. Öz Denetim Becerisi***
	21. Politik Okuryazarlık Becerisi***
	22. Problem Çözme Becerisi*
	23. Sosyal Katılım Becerisi*
	24. Tablo, Grafik Ve Diyagram Çizme Ve Yorumlama Becerisi***
	25. Türkçeyi Doğru, Güzel Ve Etkili Kullanma Becerisi*
	26. Yenilikçi Düşünme Becerisi***
	27. Zaman Ve Kronolojiyi Algılama Becerisi*

*2005-2017 Sosyal Bilgiler Programı Ortak Beceriler

**2005 Sosyal Bilgiler Programından Çıkarılan Beceriler

***2017 Sosyal Bilgiler Programına Eklenen Beceriler

Eğitim, bireyin içerisine doğduğu kültürel değerler başta olmak üzere, yetenek, beceri, tutum, estetik duyarlılık ve olumlu davranışlar kazanılmasını içeren bir süreçtir. Bireyin yaşamında eğitim süreci ile meydana gelen değişimin kalıcı hâle gelmesi ve bireyin dünyadaki değişime ayak uydurabilmesi, günümüz eğitim sistemlerinin temel belirleyicileri olarak kabul edilmektedir. Eğitim süreci ile kazanılan beceriler, bireyin yaşam standartlarının gelişmesinin yanı sıra ülkelerin küresel rekabet kapasitelerine ve demokratik gelişimlerine de önemli katkılarda bulunmaktadır. Günümüzün sosyal ve ekonomik koşullarında aktif rol oynayabilecek bireyler yetiştirebilmek, eğitim sistemlerinin uluslararası alanda rekabet edebilirliği ile doğrudan ilişkilendirilmesi, ülkeleri öğrencilerini sorumluluk sahibi, eleştirel düşünebilen, problem çözme ve karar verme becerileri yüksek bireyler olarak hayata hazırlamaya imkân sağlayan bir eğitim modeli arayışına itmektedir (MEB, 2017: 6).

Günümüzde, eğitim sistemlerinden düşünebilen bireyler yetiştirilmesi istenmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de programda belirtilen temel becerilerin yanı sıra derse ait becerilerin kazandırılması da önem kazanmaktadır. Her öğrencinin ve öğretmenin önemsedığı farklı beceriler vardır. Öğrenciler veya öğretmenler önemsedikleri becerilere ilişkin daha fazla çalışmalar yaparlar. Bireyler bu beceriler arasından bazılarını seçer. Birey bu tercihini yaparken içinde yaşadığı çevreye göre bir sıralama yapmaktadır. Çünkü dünyada yeni

beceriler çıkarsa da insanların içinde bulunan beceriler değişmeden devam etmektedir.

Alan yazın incelendiğinde sosyal bilgiler dersindeki beceriler ile ilgili çalışmalardan bazıları becerilerin öğrenciler tarafından kazanılma durumları (Demir, 2006) öğretmenler tarafından yapılan etkinlikler ve kullanılma durumu (Çelikkaya, 2011; Çelikkaya, 2012; Mutluer, 2013; Narin, 2010; Taşkıran, Baş ve Bulut, 2016) programdaki belli becerilerin incelemesi (Baykara, 2006; Bulut ve Taşkıran, 2014) şeklinde olup bu çalışmaların hiçbirinde 2017 sosyal bilgiler programındaki becerilere yönelik hiyerarşi çalışmasına ilişkin çalışmalara rastlanmamıştır. Bu araştırmada farklı olarak 8. sınıf öğrencileri ile sosyal bilgiler öğretmenleri sosyal bilgiler programında var olan 27 beceri içinden ilk 5 beceri tercihini sıralamaları, bu becerileri niçin seçtikleri istenmiş olup bu becerilerin öğretim yöntemine ilişkin öneriler daha fazla örneklem grubu alınarak belirlenmiştir. Bu noktada öğretmenlerin ve öğrencilerin sahip oldukları beceri dünyasının profilini çıkarabilmek için onların beceri hiyerarşilerini bilmemiz önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma ile katılımcıların sosyal bilgiler öğretim programında yer alan beceriler içinde en fazla önem verdikleri beceriler ile en az önem verdikleri becerilerin neler olduğu da tespit edilecektir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada öğrenci ile sosyal bilgiler öğretmenleri sahip oldukları beceri hiyerarşilerini nedenleri ile ortaya koyabilmek için nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde inceleyen, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların açıkça belli olmadığı, değişik kaynaklardan edinilen kanıtların kullanılarak sistemli ve derinlemesine incelendiği görgül bir araştırma desenidir (Yin, 1989).

2.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, 2017-2018 eğitim-öğretim yılında uygun örnekleme yöntemi ile belirlenen ve gönüllük esasına dayalı olarak Sivas ilinde görev yapan Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinden 39 kişi ve ortaokul 8. Sınıf öğrencilerinden 131 kişi örnekleme oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı ve Analizi

Veri toplama aracı olarak Çelikkaya (2016) tarafından öğretmen adaylarına yönelik geliştirilen ‘‘Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Değerlere İlişkin Sıralama Ölçeği’’ isimli ölçek ‘‘Sosyal Bilgiler Dersinde Yer Alan Becerilere İlişkin Sıralama Ölçeği’’ olarak öğrenci ve öğretmenlere yönelik uyarlanıp kullanılmıştır. Örneklem dışında tutulan 9 öğrenci ve 2 sosyal bilgiler öğretmeni ile de ön görüşmeler yapılarak soruların anlaşılabilirliği ölçülmüştür. Araştırmada

kullanılan yapılandırılmış görüşme formu açık uçlu 3 sorudan oluşmaktadır. Araştırmanın verilerini toplamak amacıyla öğrenci ve öğretmenlere aşağıdaki 3 açık uçlu soru sorulmuştur;

1. Sosyal Bilgiler Programında kazandırılması gereken 27 beceriden ilk beş beceriyi seçip 1 ile 5 arasında sıralayınız?

2. **İlk beş** ile numaralandırdığınız becerilerin kazandırılması (öğrenci için kazanılması ifadesi gelecek) sizce niçin önemlidir? Buna ilişkin gerekçelerinizi her bir beceri için örnek vererek açıklayınız.

3. **Siz/öğrencilerinize** ilk beş ile numaralandırdığınız becerileri nasıl kazandırmaya (öğrenci için kazanmaya) çalışırsınız? Buna ilişkin önerilerinizi her bir beceri için örnek vererek açıklayınız.

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin çözümlenmesinde içerik analizi türlerinden tümevarımcı analiz kullanılmıştır. Tümevarımcı analiz kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Güvenirlik için her iki araştırmacı tarafından yapılan kodlamalar üzerinde bütün karşılaştırmalarda *görüş birliği* ve *görüş ayrılığı* sayıları tespit edilerek, araştırmanın (iç) güvenilirliği Miles ve Huberman'ın (1994) formülü (yani, Güvenirlik = Görüş Birliği / Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır. Bu araştırmaya özgü olarak gerçekleştirilen güvenilirlik çalışmasında toplamda % 94 oranlarında bir uzlaşma (güvenirlik) sağlanmıştır. Miles ve Huberman'a (1994) göre, uzman ve araştırmacı değerlendirmeleri arasındaki uyumun % 90'a yaklaşması ya da % 90'ı geçmesi durumunda arzu edilen düzeyde bir güvenilirlik sağlanmış olmaktadır. Araştırmacılar tarafından yapılan yorumları desteklemek ve çalışma grubunun bakış açılarını yansıtmak amacıyla doküman metinlerinden alıntılara yer verilmiştir. Yapılan içerik analizinde temalar, ilgili kavramları kapsayacak kadar geniş ve ilgisiz kavramları dışarıda bırakacak kadar dar kapsamda belirlenmeye çalışılmıştır. Bu temalar ve temaları oluşturan alt temaların kendi aralarındaki ilişkisi ile her bir temanın diğerleriyle ilişkisi kontrol edilerek bütünlük sağlanmıştır.

3. BULGULAR

Bulguların sunulmasında, görüşme formunda yer alan soruların sıralaması esas alınmış olup araştırma kapsamında sorulan sorulara verilen cevaplar tablolaştırılarak verileri destekler nitelikte öğretmen öğrencilerin görüşlerine yer verilmiştir. Görüşlerin kime ait olduğu belirtilirken kız öğrenciler için K1,K2,K3,...K70, erkek öğrenciler için E1,E2,E3,...,E61, öğretmenler için Ö1,Ö2,Ö3,...Ö39 kodları kullanılmıştır.

Tablo 2. Öğrenci ve Öğretmenlerin İlk 5 Beceri Hiyerarşisine İlişkin Bulgular

Öğrenciler			Beceri sıralaması	Öğretmen		
f	%	Beceriler		Beceriler	%	f
29	22,13	İletişim	1. Beceri	Araştırma	23,07	9
22	16,79	Karar Verme	2. Beceri	İletişim	15,38	6
14	10,69	Empati	3. Beceri	Eleştirel Düşünme	20,51	8
19	14,50	Problem Çözme	4. Beceri	Problem Çözme	12,82	5
18	13,70	Yenilikçi Düşünme	5. Beceri	Empati	12,82	5

Öğrenciler ile öğretmenlerin “Sosyal Bilgiler Programında kazandırılması gereken 26 beceriden ilk beş beceriyi seçip 1 ile 5 arasında sıralayınız?” sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiş ve Tablo 2’de verilmiştir. Tablo 1 incelendiğinde, öğrencilerin ve öğretmenlerin 26 beceri içinden ilk beşe yerleştirdiği becerilerin 3 tanesi aynı (iletişim, empati, problem çözme) iken 2 tanesi farklıdır. **1. sırada** öğretmenler araştırma becerisini (% 23,07) seçerken, öğrenciler ise iletişim becerisini (% 22,13) seçmişlerdir. **2. sırada** öğretmenler iletişim becerisini (% 15,38) seçerken, öğrenciler ise karar verme becerisini (% 16,79) seçmişlerdir. **3. sırada** öğretmenler eleştirel düşünme becerisini % 20,51 ile seçerken, öğrenciler ise empati becerisini % 10,69 ile 3. sırada seçmişlerdir. **4. sırada** öğretmenler (% 12,82) ve öğrenciler (% 14,50) problem seçme becerisini seçmişlerdir. **5. sırada** ise öğretmenler empati becerisini (% 12,82) ile öğrenciler ise yenilikçi düşünme becerisini (% 13,70) seçmişlerdir.

Tablo 3. Becerilerin Öğretmen tercihlerine Göre İlk Beşe Girme Durumuna İlişkin Bulgular

Beceriler	1.Beceri	2. Beceri	3. Beceri	4. Beceri	5. Beceri	Toplam (f)
Araştırma Becerisi	9	3	5	5	1	23
Çevre Okuryazarlığı Becerisi	-	-	-	2	-	2
Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi	1	2	2	-	-	5
Dijital Okuryazarlık Becerisi	-	1	-	2	-	3
Eleştirel Düşünme Becerisi	7	5	8	3	1	24
Empati Becerisi	6	5	4	1	5	21
Finansal Okuryazarlık Becerisi	-	-	-	-	-	-
Girişimcilik Becerisi	-	4	1	1	4	10
Gözlem Becerisi	-	1	-	-	-	1
Harita Okuryazarlığı Becerisi	-	1	-	2	1	4
Hukuk Okuryazarlığı Becerisi	-	-	-	-	-	-
İletişim Becerisi	8	6	4	1	6	25
İşbirliği Becerisi	-	3	-	4	-	7
Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisi	1	1	1	1	-	4
Kanıt Kullanma Becerisi	-	-	-	-	-	-
Karar Verme Becerisi	-	2	1	2	3	8
Konum Analizi Becerisi	-	-	-	-	-	-
Medya Okuryazarlığı Becerisi	-	-	-	2	1	3
Mekam Algılama Becerisi	-	-	-	-	-	-
Öz Denetim Becerisi	3	-	3	1	1	8
Politik Okuryazarlık Becerisi	-	-	-	-	1	1
Problem Çözme Becerisi	1	3	4	5	4	17
Sosyal Katılım Becerisi	-	-	2	2	4	8
Tablo, Grafik ve Diyagram Çizme ve Yorumlama Becerisi	-	-	1	-	1	2
Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi	2	2	2	1	4	11
Yenilikçi Düşünme Becerisi	1	-	-	1	1	3
Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi	-	-	1	3	1	5

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin programda var olan becerileri sıralamaya koyduklarında ilk beşe giren becerilerin frekansları verilmiştir. **Birinci** sırada 10 beceriye yer verilmiş olup birinci sırada gelen becerilerin başında araştırma (9) becerisi ardından ise iletişim (8) ve eleştirel düşünme (7) becerilerinin öne çıktığı görülmektedir. **İkinci** sırada 14 beceriye yer verilmiş olup ikinci sırada kazandırılması gerektiği düşünülen becerilerin başında iletişim (6) ardından empati (5) ve eleştirel düşünme (5) becerisinin öne çıktığı görülmektedir. **Üçüncü** sırada 14 beceriye yer verilmiş olup üçüncü sırada kazandırılması gerektiği düşünülen becerilerin başında eleştirel düşünme (8), empati, iletişim ve problem çözme (4) becerilerinin öne çıktığı görülmektedir. **Dördüncü** sırada 18 beceriye yer verilmiş olup dördüncü sırada kazandırılması gerektiği düşünülen becerilerin başında problem çözme ve araştırma (5), işbirliği (4) becerilerinin öne çıktığı görülmektedir. **Beşinci** sırada 16 beceriye yer verilmiş olup beşinci sırada kazandırılması gerektiği düşünülen becerilerin başında iletişim (6), empati (5) ve girişimcilik, problem çözme, sosyal katılım ve Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma (4) becerilerinin öne çıktığı bir sıralamanın olduğu görülmektedir. Finansal okuryazarlık, hukuk okuryazarlığı, kanıt kullanma, konum analizi, mekânı algılama becerileri hiç tercih edilmezken gözlem, politik okuryazarlık becerileri sadece bir sıralamada tercih edilmiştir. Toplamda en fazla tercih edilen beceriler karar verme (88) becerisi başta olmak üzere ardından empati (75) ve iletişim (72) becerileri gelmektedir.

Tablo 4. Becerilerin Öğrencilerin Tercihlerine Göre İlk Beşe Girme Durumuna İlişkin Bulgular

Beceriler	1. Beceri	2. Beceri	3. Beceri	4. Beceri	5. Beceri	Toplam (f)
Araştırma Becerisi	20	6	10	4	7	47
Çevre Okuryazarlığı Becerisi	-	2	1	2	3	8
Değişim ve Sürekliliği Algılama Becerisi	2	-	1	1	-	4
Dijital Okuryazarlık Becerisi	2	2	2	-	-	6
Eleştirel Düşünme Becerisi	9	3	2	5	3	22
Empati Becerisi	28	17	14	6	10	75
Finansal Okuryazarlık Becerisi	-	1	-	1	-	2
Girişimcilik Becerisi	1	7	2	8	2	20
Gözlem Becerisi	1	8	9	9	7	34
Harita Okuryazarlığı Becerisi	1	1	-	-	1	3
Hukuk Okuryazarlığı Becerisi	1	-	2	-	-	-
İletişim Becerisi	29	20	12	1	10	72
İşbirliği Becerisi	1	8	6	7	11	33
Kalıp Yargı ve Ön Yargıyı Fark Etme Becerisi	4	3	3	3	-	13
Kanıt Kullanma Becerisi	5	6	4	7	4	26
Karar Verme Becerisi	8	22	16	25	17	88
Konum Analizi Becerisi	-	-	2	1	-	3
Medya Okuryazarlığı Becerisi	-	-	3	-	1	4
Mekânı Algılama Becerisi	-	-	2	1	1	4
Öz Denetim Becerisi	1	-	4	4	3	12
Politik Okuryazarlık Becerisi	2	1	1	-	-	4
Problem Çözme Becerisi	6	6	11	19	15	57

Sosyal Katılım Becerisi	2	3	7	3	8	23
Tablo, Grafik ve Diyagram Çizme ve Yorumlama Becerisi	-	-	3	5	-	8
Türkçeyi Doğru, Güzel ve Etkili Kullanma Becerisi	5	5	5	7	8	30
Yenilikçi Düşünme Becerisi	1	8	6	10	18	43
Zaman ve Kronolojiyi Algılama Becerisi	2	2	3	2	2	11

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin programda var olan becerileri sıralamaya koyduklarında ilk beşe giren becerilerin frekansları verilmiştir. **Birinci** sırada 21 beceriye yer verilmiş olup birinci sırada *gelen* becerilerin başında iletişim (29) becerisinin olduğu belirlenmiştir. Bu becerinin ardından empati (28) ve araştırma (20) becerilerinin öne çıktığı görülmektedir. **İkinci** sırada 20 beceriye yer verilmiş olup ikinci sırada kazandırılması gerektiği düşünülen becerilere bakıldığında ise karar verme (22), iletişim (20) ve empati (17) becerisinin öne çıktığı görülmektedir. **Üçüncü** sırada 25 beceriye yer verilmiş ve üçüncü sırada karar verme (16), empati (15) ve iletişim (12) becerileri şeklinde ve **dördüncü** sırada 22 beceriye yer verilmiş olup dördüncü sırada ise karar verme (25), problem çözme (19) ve yenilikçi düşünme (10) becerilerinin öne çıktığı görülmektedir. **Beşinci** sırada 20 beceriye yer verilmiş olup beşinci sırada karar verme (17), yenilikçi düşünme (18) ve problem çözme (15) becerilerinin öne çıktığı bir sıralamanın olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Becerilerin Niçin Kazandırılması Gerektiğine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Sıra No/Beceri	Gerekeçe	f
1. Araştırma	Bilgi edinmek için	6
	Doğru ve gerçeğe ulaşmak için	2
	Çocukların kendi eksikliklerini tamamlaması için	1
2. İletişim	Öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri için	3
	İnsanlar arası anlaşmanın sağlanması için	1
	Toplumsal sorunların olmaması için	1
	Toplumsal yaşamın devamı için	1
3. Eleştirel Düşünme	Kişilerin farklı bakış açısı kazanmaları için	5
	Kalıp yargıların azaltılması için	1
	Açık fikirli kişilerin yetişmesi için	1
	Kişilerin karşılaştığı sorunları aşmaları için	1
4. Problem Çözme	Hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için	5
5. Empati	Toplumun devamını sağlamak için	3
	Toplumdaki bireyleri anlamak için	2

Öğretmenlerin ve öğrencilerin “İlk beş ile numaralandırdığınız becerilerin kazandırılması sizce niçin önemlidir? Buna ilişkin gerekçelerinizi her bir beceri için örnek vererek açıklayınız.” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 5 ve 6’da verilmiştir. Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin **araştırma** becerisini bilgi edinmek (6), doğru ve gerçeğe ulaşmak (2) ve çocukların kendi eksikliklerini tamamlaması (1) için; **iletişim** becerisini öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri (3), insanlar arası anlaşmanın sağlanması toplumsal sorunların olmaması için ve toplumsal yaşamın devamı (1) için; **eleştirel düşünme** becerisini kişilerin farklı bakış açısı kazanmaları (5), kalıp yargıların azaltılması, açık fikirli kişilerin yetişmesi ve kişilerin karşılaştığı sorunları aşmaları (1) için; **problem çözme** becerisini hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek (5) için; **empati**

becerisinin toplumun devamını sağlamak (3) ve toplumdaki bireyleri anlamak (2) için öncelikle kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Araştırma becerisinin;

Bilgi edinmek için kazandırılması gerektiğini belirten Ö8 bu durumu “*Bilgiyi edinme, bilgiye ulaşma yolunu bilme demektir. Bu beceriyi edinen kişi her konumda bilgiye ulaşabilir.*” şeklinde,

Doğru ve gerçeğe ulaşmak için kazandırılması gerektiğini belirten Ö13 bu durumu “...*Merak etmek bir insanın öğrenmeye istekli oluşunu gösterir. Günümüzdeki icatlar, buluşlar, teknolojik gelişmeler araştırmalar sonucunda oluşmuştur. Doğruya ve gerçeğe ulaşmak için araştırma becerisini kullanmak gerekir.*” Ö16 ise; “*Araştırma mevcut bir durumu veya henüz tartışılmamış bir durumda gerçeği ve doğruyu ortaya çıkarıp, duruma açıklık getirmek amacıyla yapılır.*” şeklinde,

Çocukların kendi eksikliklerini tamamlaması için kazandırılması gerektiğini belirten Ö14 bu durumu “...*çocukla birebir merak edilen ya da ülkenin genel problemi olan bir konuyu birliktelik araştırmakla olacaktır. Şu konuyu araştır gel demeden önce araştırma nedir nasıl yapılır öğretilmeli ve bu becerinin gelişmesine ekstra önem verilmelidir keza bu beceriyi nasıl kullanacağını öğrenen bir çocuk diğer tüm bilinmezlikleri ve eksiklerini tamamlayarak kendine yeter hale gelmeyi öğrenecektir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

İletişim becerisinin;

Öğrencilerin kendilerini ifade etmeleri için kazandırılması gerektiğini belirten Ö1 “*Konuşamayan, kendini ifade edemeyen öğrenciler hayatları boyunca zorlanırlar. Gelecekte kendini ifade edebilen kişiler için kazandırılması gerekir.*”, Ö12 ise “*Günümüzde kendini doğru ifade edebilen bireylere ne kadar çok ihtiyaç olduğu düşünüldüğünde iletişimin ne kadar önemli olduğu görülmektedir.*” şeklinde,

İnsanlararası anlaşmanın sağlanması için kazandırılması gerektiğini belirten Ö9 “*İnsanlararası anlaşmanın önemli yolu iletişimden geçer. ‘Sen ne kadar anlattıysan anlat, senin anlatacağın karşındakinin anlayacağı kadardır.’ sözü bize iletişimin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir*” şeklinde,

Toplumsal sorunların olmaması için kazandırılması gerektiğini belirten Ö7 “*Toplumun her kesiminde iletişim önemlidir. Bu becerinin doğru ve etkili bir şekilde kullanılmasıyla toplumsal sorunların önüne geçilecektir.*” şeklinde,

Toplumsal yaşamın devamı için kazandırılması gerektiğini belirten Ö15 “*İnsan sosyal bir canlıdır. Yani diğer insanlarla beraber ve iletişim halinde yaşamak zorundadır. İnsan iletişim sayesinde toplumda yaşamaya devam eder.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Eleştirel Düşünme becerisinin;

Kişilerin farklı bakış açısı kazanmaları için kazandırılması gerektiğini belirten Ö19 “*Bu beceri kişiye üç boyutlu bakış açısını kazandırır. Birincisi kişileri ve olayları objektif olarak değerlendirme ve eksiklikleri ifade edebilme, ikincisi kendisinin düşüncelerini objektif değerlendirebilme ve üçüncüsü, olayların olumlu yanlarını fark edip takdir edebilme durumudur. Bu üç bakış açısını edinen birey olayları yansız fark edebilir ve değerlendirebilir.*” şeklinde,

Kalıp yargıların azaltılması için kazandırılması gerektiğini belirten Ö2 “*Kalıp yargıların fazlaca olduğu ülke geneline eleştirel düşünme becerisinin az ve işlevsel olmadığı açıkça ortaya çıkmaktadır. Kalıp yargularla yetişen bir nesil yerine eleştirebilen bir neslin yetişmesi gerekmektedir.*” şeklinde,

Açık fikirli kişilerin yetişmesi için kazandırılması gerektiğini belirten Ö1 “*Açık fikirli, yenilikçi ve tek kalıp düşünmeyen bir neslin yetişmesi için bu beceri önemlidir.*” şeklinde,

Kişilerin karşılaştığı sorunları aşmaları için kazandırılması gerektiğini belirten Ö7 “*Bireyin hayat boyu ihtiyacı olan bir düşünme şeklidir. Kişi yaşamı boyunca karşılaştığı olayları ve problemleri akıl yürüterek, çeşitli açılardan düşünerek ve değerlendirerek aşmaya çalışması için bu beceriyi edinmesi gerekir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Problem Çözme becerisinin;

Hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için kazandırılması gerektiğini belirten Ö7 “*Erken yaşlardan itibaren bu beceriye sahip olmak bize birçok alanda yardımcı olur. Sorunların üstesinden daha kolay gelebilir ve sorunlara çözüm üretebiliriz.*”, Ö13 ise, “*Öğrenci okul hayatında olsun okuldan sonraki yaşamında olsun sürekli sorunlarla karşılaşacaktır. Bu becerinin kazanmasıyla çocuk bir sorunla karşılaştığı zaman başkalarına muhtaç olmaksızın kendisi çözebilecek ve insanlara faydalı olabilecektir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Empati becerisinin;

Toplumun devamını sağlamak için kazandırılması gerektiğini belirten Ö14 “*Yine teoride çok bilenen uygulamada olmayan bir beceridir. Bu beceriyle çözüm odaklı bireyler yetişecek ve bu bireyler sayesinde toplumun devamı sağlanacaktır. Empati yapabilen bir insan aynı zamanda toplumun devamını getirerek ülkesine hizmet eder.*” şeklinde,

Toplumdaki bireyleri anlamak için kazandırılması gerektiğini belirten Ö3 “*Toplumsal kültüre ait olan bireylerin toplumu anlamak için bu beceriye sahip olmaları gerekmektedir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Tablo 6. Becerilerin Niçin Kazandırılması Gerektiğine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Sıra no/Beceri	Gerekçe	f
1. İletişim	İnsanları kolay anlaşabilmesi için	13
	Toplumsal birlikteliğin devamı için	6
	İnsan olmanın gereği olduğu için	6
	Toplumsal huzurun sağlanması için	3
	Başarılı olmak için	1
2. Karar Verme	Sorumluluk bilinci kazanmak için	11
	Özgüven duygusunu kaybetmemek için	5
	Doğru ve yanlış anlamak için	5
	İnsan olmanın gereği olduğu için	1
3. Empati	Toplumdaki bireylerin birbirini anlaması için	12
	Toplumun devamını sağlamak için	2
4. Problem Çözme	Hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için	14
	İnsanlara yardım etmek için	4
	Toplumsal kişilik kazanmak için	1
5. Yenilikçi Düşünme	Farklı kişilik özellikleri kazanmak için	9
	Toplumun kendini geliştirmesi için	6
	Sorunları kolay çözmek için	3

Tablo 6 incelendiğinde öğrencilerin **iletişim** becerisinin insanları kolay anlaşabilmesi (13), toplumsal birlikteliğin devamı (6), insan olmanın gereği olduğu (6), toplumsal huzurun sağlanması (3) ve başarılı olmak (1) için; **karar verme** becerisinin sorumluluk bilinci kazanmak (11), özgüven duygusunu kaybetmemek (5), doğru ve yanlış anlamak (5) ve insan olmanın gereği olduğu (1) için; **empati** becerisinin toplumdaki bireylerin birbirini anlaması (12) ve toplumun devamını sağlamak (2) için; **problem çözme** becerisinin hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek (14), insanlara yardım etmek (4) ve toplumsal kişilik kazanmak (1) için; **yenilikçi düşünme** becerisinin farklı kişilik özellikleri kazanmak (9), toplumun kendini geliştirmesi (6) ve sorunları kolay çözmek (3) için öncelikle kazandırılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

İletişim becerisinin;

İnsanların kolay anlaşabilmesi için kazandırılması gerektiğini belirten E1 “*İnsan sosyal bir varlıktır. İnsanlar birbirleri ile iletişim halinde olur ve iletişim sayesinde daha kolay anlaşmış olurlar.*”, K2 ise bu durumu “*Kişiler birbirleri ile iletişim kuramadığı için birbirlerini anlamıyorlar. Birbirlerini anlamaları için iletişim becerisine sahip olmaları gerekir.*” şeklinde,

Toplumsal birlikteliğin devamı için kazandırılması gerektiğini belirten E5 “*İletişim toplumumuz ve bizim için önemlidir. Çünkü iletişim sayesinde arkadaşlarımızla ve tanıdıklarımızla birlikteliğimiz güçlenir ve toplumsal birlikteliğimiz devam eder.*”, derken K18 ise “*İnsanlar arası etkileşimi arttıran iletişim toplumsal birlikteliği de arttırır.*”, şeklinde,

İnsan olmanın gereği olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten K42 “*İletişim becerisini kazanmamız lazımdır çünkü insan konuşan iletişim içinde olan bir varlıktır.*”,

derken E9 “ *İnsan olmanın gereği herkes başkaları ile iletişim halindedir. İletişim insanlığın doğasında vardır.* ”, şeklinde,

Toplumsal huzurun sağlanması için kazandırılması gerektiğini belirten E2 “ *İletişim becerisi benim için önemlidir. Çünkü iletişim kuramayan bir kişi zorbalığa yönelir kimseyle anlaşamaz bu da toplumsal huzurun kaçmasına sebep olur.*”, K3 ise “ *Benim için önemli olmasını sebebi öğrenciler arasında çoğu zaman olumlu değil olumsuz yönde olması ve bu da beraberinde huzurun bozulmasına sebep olmasıdır.* ”,

Başarılı olmak için kazandırılması gerektiğini belirten K53 “ *Bir kişinin okulunda ve hayatın da başarılı olabilmesi için iletişim önemlidir.* ” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Karar verme becerisinin;

Sorumluluk bilinci kazanmak için kazandırılması gerektiğini belirten K42 “ *Kişi kendi kararlarını kendi vermeli ve böylece sorumluluk bilinci kazanmış olurlar.* ” E19 ise “ *Herhangi bir konuda kendi kendime kesin bir şekilde verebiliyorum bu sayede ne yapacağımı biliyor ve yaptıklarımın sorumluluğunu alıyorum.* ” şeklinde,

Özgüven duygusunu kaybetmemek için kazandırılması gerektiğini belirten K29 “ *İnsan karar verme becerisine sahip olamaz ve ileride karar veremezse özgüveni kalmaz onu kaybeder.* ” şeklinde,

Doğru ve yanlış anlamak için kazandırılması gerektiğini belirten K48 “ *Doğru veya yanlış olan etkenleri anlayabilmemiz için bu becerinin kazandırılması çok önemlidir.* ” şeklinde,

İnsan olmanın gereği olduğu için kazandırılması gerektiğini belirten E26 “ *İnsan olmanın gereği olarak insanlar karar verme becerisine sahip olmalıdır. Bu beceriye sahip olmayıp önümüze çıkan konularda karar veremezsek hiçbir şey kalmaz geriye.* ” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Empati becerisinin;

Toplumdaki bireylerin birbirini anlaması için kazandırılması gerektiğini belirten K3 “ *İnsanlar karşısındakinin ne hissettiğini çoğu zaman düşünmüyor ve toplumdaki kişileri anlamıyor. Toplumdaki kişilerin birbirini anlamaları için empatinin öğrenilmesi gerekmektedir.* ”, E11 ise, “ *Empati kurarak toplumdaki kişilerle daha iyi anlaşılabilir ve olan sorunlarda empati kurarak aşabiliriz.* ” şeklinde,

Toplumun devamını sağlamak için kazandırılması gerektiğini belirten K5 “ *Bu beceri sayesinde çocuklar ve insanlar daha iyi bir iletişim kurma evresine geçerek toplumun devamını sağlarlar.* ” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Problem Çözme becerisinin;

Hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için kazandırılması gerektiğini belirten E50 “*Problem çözme becerisinden yoksun olan kişiler verdiği kararlar karşısında her türlü probleme teslim olurlar ve sorunların üstesinden gelemezler.*”, K24 ise “*Hayatta karşılaştığımız sorunların üstesinden gelerek bu sorunlara çözüm üretmemizi sağlar.*” şeklinde,

İnsanlara yardım etmek için kazandırılması gerektiğini belirten K8 “*Problem çözme becerisi ile karşılaştığımız problemleri çözerek insanlara bu sayede yardım edebiliriz.*” şeklinde,

Toplumsal kişilik kazanmak için kazandırılması gerektiğini belirten K29 “*İnsan birçok problemle karşılaşır. Bu problemleri çözemezse içedönük ve toplum tarafından dışlanmış bir kişiliğe sahip olur. Topluma dönük bir birey için bu beceriyi kazanması gerekir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Yenilikçi Düşünme becerisinin;

Farklı kişilik özellikleri kazanmak için kazandırılması gerektiğini belirten K37 “*Kendisine verilen projeleri vb. ödevleri hayal dünyasını dışa yansıtarak yapar. Farklı kaynaklardan yararlanarak, yeni şeyler öğrenerek bunu projelerine yansıtır. Bu sayede kişi farklı fikirler edinir ve bu fikirleri kişilik haline getirir.*” şeklinde,

Toplumun kendini geliştirmesi için kazandırılması gerektiğini belirten E8 “*Gelişmekte olan bir ülkeyiz ve bunun için yeni fikirlere ihtiyacımız var.*”, E13 “*Yenilikçi düşünmede toplum var olanları yenilemek yerine yeni şeyler üretmek kendisini geliştirmelidir.*” şeklinde,

Sorunları kolay çözmek için kazandırılması gerektiğini belirten E49 “*Köşeye sıkıştığında kendini oradan kurtarmak için yeni yöntemler bulmalı ve denemelidir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Tablo 7. Çocukların Becerileri Kimden Nasıl Kazanması Gerektiğine İlişkin Öğretmen Görüşleri

Sıra no/Beceri	Kimden	f	Yöntem	f
1. Araştırma	Öğretmen	6	Uygulama	6
	Aile	2	Model olma	2
	Eğitim Uzmanı	1	Ödevlendirme	1
2. İletişim	Aile	4	Uygulama (Etkinlik)	3
	Öğretmen	2	Model olma	3
3. Eleştirel Düşünme	Aile	6	Uygulama	5
	Öğretmen	2	Örnek olay	3
4. Problem Çözme	Öğretmen	3	Uygulama	5
	Aile	2		
5. Empati	Aile	4	Uygulama	2
	Öğretmen	1	Nasihahat	2
			Örnek olay	1

Öğretmenlerin “Çocuklara ilk beş ile numaralandırdığınız becerileri nasıl kazandırmaya çalışırsınız? Buna ilişkin önerilerinizi her bir beceri için örnek vererek açıklayınız.” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 7’de verilmiştir. Tablo 7 incelendiğinde; becerilerin kazandırılması

sürecinde **Araştırma becerisinin** en çok öğretmenden (6), sonra aile (2) ve eğitim uzmanından (1) kazanması gerektiğini ifade ederken yöntem olarak ise uygulama (6), model olma (2) ve ödevlendirme (1); **İletişim** becerisinin en çok aileden (4) sonra öğretmenden (2) kazanması gerektiğini yöntem olarak ise uygulama(etkinlik) (3), model olma (3); **Eleştirel düşünme** becerisinin en çok aile (6) daha sonra öğretmenden (2) kazanılması gerektiği yöntem konusunda ise uygulama (5) ve örnek olay (3); **Problem çözme** becerisinin en çok öğretmenden (3) sonra ise aileden (2) kazanılması gerektiği yöntem olarak uygulama (5) yapılması; **empati** becerisinin en çok aileden (4) sonra öğretmenden (1) kazanılması gerektiği yöntemde ise uygulama (2), nasihat (2) ve örnek olay (1) gibi yöntemlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Araştırma becerisinin;

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö13 bu durumu “*Öğretmen her bilgi yerine bir problem durumunu fark ettirebilir, bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak çözmelerini isteyebilir.*” derken Ö14 ise “*Araştırma becerisi teori ile değil uygulama ile öğretilmelidir. Öğretmen sınıfları gruplara ayırarak her gruba bir konu verip bilimsel araştırma basamaklarıyla çözmelerini isteyebilir.*” şeklinde,

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö3 bu durumu “*Öğretmeninden ders konuları işlenirken bu beceri kazanılabilir. Örneğin öğretmen bilgiyi aktarmak yerine, öğrenciye bilgiyi edinme yollarını göstermelidir.*” şeklinde,

Ödevlendirme ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö29 bu durumu “*Bilinçli bir çevre, uygun telkinler ile araştırma becerisi kazanmada etkilidir. Örnek: Eskiden oynanan çocuk oyunlarını anlatan kitapları öğretmenin isteği üzerine araştırılması.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

İletişim becerisinin;

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö20 “*Öğretmen ve aile işbirliği sayesinde çocuklara okulda yapılacak etkinlikler ile bu beceri kazandırılabilir.*” derken Ö15 ise “*İlgili derslerde iletişim konusunda öğrencilere yaptırılacak etkinlikler ve öğrenciler arasındaki iletişimin sıkı takibi bu konuya katkı sağlayacaktır.*” şeklinde,

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö12 bu durumu “*Ailede kendisine iyi iletişim kurabileceği bir model bulursa bunu önce okul hayatında daha sonra ise bütün yaşamında uygular.*” derken Ö7 ise “*Aralarındaki iletişimi yüksek olan kişilerin bulunduğu bir ailede yetişen çocuk çevresindeki insanlarla daha etkili bir iletişim kurar.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Eleştirel Düşünme becerisinin;

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö23 ise *Öğretmen sık sık sınıfta münazara, beyin fırtınası gibi teknikler kullanarak, öğrenciye birçok farklı fikrin*

olduğunu göstererek eleştirel düşünmesini geliştirmelidir.” şeklinde,

Örnek olay ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö19 bu durumu “*Bu beceri öncelikle aile yaşantı içinde olayları değerlendirme sırasında verilmelidir. Çocuğun yanlış yaptığı kendisine anlatılmalı ve doğruyu bulması istenmelidir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Problem Çözme becerisinin;

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden derken Ö7 bu durumu “*Aile de kazanması gerekir. Çocuğun kendi sorunlarına kendi çözüm üretebilmelidir. Bu yüzden evde ve okulda çocuğun her problemi çözmek yerine asıl o problemi nasıl çözeceği gösterilmelidir.*” derken Ö13 ise “*Öğretmen çevresinde ya da okulda işlenen bir konuyla ilgili bir problem durumu fark ettirilebilir, bunu bilimsel araştırma basamaklarını kullanarak çözmelerini isteyebilir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Empati becerisinin;

Nasihat ile kazandırılması gerektiğini ifade eden derken Ö4 bu durumu “*Çocuk aile tarafından başka insanlar ve canlılar hakkında empati kazanma becerisini sağlamaya yönelik konuşmalar yapılmalı yoksa sadece kendini düşünen başka hiç kimseyi gözü görmeyen bir nesil yetişir.*” şeklinde,

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö14 bu durumu “*En doğru yol dramadır. Sokakta, okulda ya da başka bir yerde gözleri görmeyen bir insanın neler yaşayacağını drama yaptırabilir ve bu şekilde empati becerisi kazandırılabilir.*” şeklinde,

Örnek olay yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden Ö15 bu durumu “*Engelli bir öğrencinin neler yaşadığına yönelik bir olay anlatılarak buna yönelik siz bu öğrencinin yerinde olsaydınız neler hissederdiniz? şeklinde yapılabilir.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin “**Birey olarak** ilk beş ile numaralandırdığınız becerileri kimden, nasıl kazandınız? Buna ilişkin önerilerinizi seçtiğiniz her bir beceri için örnek vererek açıklayınız.” sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 8’de verilmiştir. Tablo 8 incelendiğinde; becerilerin kazandırılması sürecinde öğrenciler, **İletişim** becerisini en çok öğretmenden (14), daha sonrasında ise aileden (10) ve çevreden (5) kazanırken yöntem olarak ise model olma (21) ve uygulama (8); **karar verme** becerisini en çok aileden (18) sonrasında ise öğretmenden (2) ve çevreden (2) yöntemde ise en çok model olma (14), uygulama (6) ve örnek olay (2); **empati** becerisini en çok arkadaşlarından (5), sonrasında ise öğretmen ile aile (4) ve çevreden (1) yöntem olarak ise model olma (11) ve uygulama (3); **problem çözme** becerisini en çok aileden (9), sonrasında ise öğretmen (6), arkadaş (2), Atatürk (1) ve çevreden (1) yöntem olarak ise model olma (12), uygulama (5) ve örnek olay (2); **yenilikçi, düşünme** becerisini en çok aileden (9) sonrasında ise

öğretmenden (8) ve arkadaşlarından (1) kazandıklarını ifade ederken yöntem olarak ise model olma (14) ve uygulama (4) gibi yöntemler ön plana çıkmaktadır.

Tablo 8. Birey Olarak Becerileri Kimden Nasıl Kazanmaları Gerektiğine İlişkin Öğrencilerin Görüşleri

Sıra no/Beceri	Kimden	f	Yöntem	f
1. İletişim	Öğretmen	14	Model olma	21
	Aile	10	Uygulama	8
	Çevre	5		
2. Karar Verme	Aile	18	Model	14
	Öğretmen	2	Uygulama	6
	Çevre	2	Örnek Olay	2
3. Empati	Arkadaş	5		11
	Aile	4	Model olma	
	Öğretmen	4	Uygulama	3
	Çevre	1		
4. Problem Çözme	Aile	9		
	Öğretmen	6	Model Olma	12
	Arkadaş	2	Uygulama	5
	Atatürk	1	Örnek Olay	2
5. Yenilikçi Düşünme	Çevre	1		
	Aile	9	Model Olma	14
	Öğretmen	8	Uygulama	4
	Arkadaş	1		

İletişim becerisinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K3 bu durumu “Öğretmenlerimden öğrendim. Çünkü onlar farklı sınıflarda farklı sorunları çözüp, bizimle sürekli iletişim halinde olduklarından dolayı öğrendim.” derken K9 ise “Çevremdeki kişilerden. Çevremdeki kişilerin iletişimleri güçlü olduklarından nerede nasıl konuşması gerektiğini bildikleri için onları örnek alıyorum.”, E1 ise “Ailemden özellikle babamdan kazandım. Babam nerede nasıl konuşması gerektiğini iyi bilir.”, şeklinde,

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K48 bu durumu “Ailemden kazandım özellikle annemden. Annem bir yere gittiğimde başkaları ile nasıl iletişime geçeceğimi uygulayarak bana gösterdi.” derken, E22 ise “Sosyal Bilgiler Öğretmenimden öğrendim. Sınıf içinde nasıl iletişim içerisinde olacağımızı bize drama gibi etkinlikler düzenleyerek öğretti.” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Karar verme becerisinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden E15 bu durumu “Annemden kazandım. Annem önemli konularda nasıl karar verdiğini, tercihlerini neye göre, nasıl yaptığını görerek öğrendim.” derken K61 ise “Öğretmenimden kazandım. Öğretmenim karşılaştığı sorunlarda verdiği kararların sorumluluklarını bilerek konuları çözerdi.”, şeklinde,

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden E22 bu durumu “*Annemden kazandım. Bana alınması gereken ihtiyaçlarımda hangilerinin öncelikli olduğunu hangilerinin daha sonra giderileceği gibi konularda seçmem gerektiğini söylediğinde öğrendim.*” derken K11 ise “*Babamdan kazandım. Babam benimle ilgili konularda tercihleri gösterip bunlar hakkında karar vermeme isteyerek karar verme becerisini kazandırdı.*” şeklinde,

Örnek olay ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K53 bu durumu “*Öğretmenimden kazandım. Sınıfa getirdiği bir olay hakkındaki kişilerin kararlarının hayatlarını nasıl etkilediği hikâyeyi okuyunca karar verme becerisini öğrendim.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Empati becerisinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K3 bu durumu “*Psikolojik Danışma Öğretmenimden öğrendim. Çünkü onlar insanların neler hissettiklerini, sorunlarına çözüm ve öneriler getirdikleri için ondan öğrendim.*” derken E39 ise “*Ailemden öğrendim. Çünkü onlar kendilerini benim yerime koyarak benim nasıl hissettiğimi gösterdiklerinde öğrendim.*”, şeklinde,

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K5 bu durumu “*Öğretmenimden öğrendim. Öğretmenim sınıfta bir arkadaşımızın başına bir olay geldiğinde onun neler hissedebileceğini bizi onun yerine koyarak yaptırdığı etkinlikte öğrendim.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Problem Çözme becerisinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden E5 bu durumu “*Babamdan kazandım. Babam karşılaştığı problemler karşısında o problemi nasıl çözdüğünü görerek onun gibi davranarak öğrendim.*” derken K53 ise “*Atatürk’ten öğrendim. O karşılaştığı problemlere nasıl çözüm bulduğunu asla pes etmediğinde öğrendim.*”, şeklinde,

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden E3 “*Öğretmenimden kazandım. Öğretmenim sınıfa bir sorun getirerek bunu çözmemizi isteğinde öğrendim.*”, şeklinde,

Örnek olay ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K24 “*Annemden kazandım. Annemin internetten getirdiği bir sorunu bize okuyup anlattı. Bu sorun karşısında ben farklı bir çözüm yolu bulunca öğrendiğimi fark ettim.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

Yenilikçi Düşünme becerisinin;

Model olma ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K37 bu durumu “*Sosyal Bilgiler Öğretmenimden kazandım. Onun izinden giderek onun gibi yenilikçi olmaya ve yeni fikirler oluşturmaya başladığımda kazandım.*”, derken E30 ise “*Arkadaşımdan öğrendim. Arkadaşım herhangi bir konuda bile yeni düşünceler üretince bende onun gibi olmaya çalıştım.*”,

Uygulama yöntemi ile kazandırılması gerektiğini ifade eden K24 “*Öğretmenimden kazandım. Öğretmenim derste yaptığı etkinlikte yeni fikirleri ortaya çıkarmak için yaptığı münazara sonucunda kazandım.*” cümleleri ile ifade etmişlerdir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

2017 Sosyal Bilgiler Programı’nda var olan becerilerden hangilerini, Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin öğrencilerde ve öğrencilerin kendilerinde görmek istedikleri becerilere ilişkin önem sırasının incelendiği araştırmada beceri hiyerarşisinin ölçülmesi amacıyla beceri sıralama yöntemi kullanıldığı için bir dizi beceri, önemine göre sıraya konulmuş ve beceriler arasında bir öncelik-sonralık ilişkisi söz konusu olmuştur. Söz konusu bu durumda, bir becerinin sıra olarak daha sonlarda yer alması, onun önemli olmadığı anlamına gelmemekte aksine diğer becerilere göre daha sonlarda tercih edildiği anlamına gelmektedir.

Toplamda ilk beş sıralamada en çok yer alan becerilere bakıldığında öğrenciler ile öğretmenlerin ilk beşte sıraladıkları becerilerin üçü (iletişim, empati, problem çözme) aynı olup bunlardan problem çözme becerisi her iki grupta da 4. sırada yer alıp diğerleri sıralama açısından farklılık göstermektedirler. İletişim ve problem çözme becerileri öğrenciler tarafından daha yüksek bir oranda sıralamaya dahil edilmişken empati becerisi ise öğretmenler tarafından daha yüksek bir oranda sıralamaya dahil edilmiştir. Öğrenciler öğretmenlerden farklı olarak karar verme ve yenilikçi düşünme becerilerini sıralamaya dâhil etmişken öğretmenler öğrencilerden farklı olarak araştırma ve eleştirel düşünme becerilerini sıralamaya dâhil etmişlerdir.

Öğretmen ve öğrencilerin 27 beceri içinden ilk beşte sıraladıkları becerilerden ortak olan beceriler (iletişim, empati, problem çözme) toplam becerilerde de sıralamaya girmiş olup başta iletişim olmak üzere eleştirel düşünme, araştırma, empati ve problem çözme becerileri de her sıralamada yer almıştır. Öğretmenler tarafından finansal okuryazarlık, kanıt kullanma, konum analizi, mekânı algılama becerileri hiç tercih edilmezken gözlem, politik okuryazarlık becerileri sadece bir sıralamada tercih edilmiştir. Öğrenciler tarafından tüm beceriler sıralamaya dâhil edilmiştir.

Öğretmen ve öğrencilerin beceri hiyerarşisinde ilk beşe aldıkları bu becerilere yönelik gerekçelerine bakıldığında;

Sosyal bilgiler programında geliştirilmiş yeni iletişim becerilerinin, hem bireyin hem de toplumun yaşamına zenginlik ve saygınlık getirdiği belirtilmiştir. Kişiler arasında olumlu ilişkiler kurabilmeleri için öğrencilerin; olumsuz duygulara yol açan davranışları tanıma, çatışma çözme tarzlarını tanıma, galip-galip yaklaşımını benimseme, çatışma çözümünde iletişimin altın

anahtarlarını kullanma, çatışmada kızgın tarafı kazanma ve güven yaratma, taviz ile uzlaşmanın farkını anlama, kişisel iletişim tarzını tanıma ve eksikleri geliştirme, yaşamın içinden nezaket ve görgü kurallarını benimseme, duyguları tanıma, kendinde ve başkalarında fark etme kendini tanıyarak başkalarını anlama, kendini denetleyerek ilişkilerini yönetme becerilerini kazanmaları beklenmektedir (Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB],2005). İletişim becerisi için, insanların kolay anlaşılabilirliği, toplumsal birliktelik ve huzur için gibi gerekçeler benzer iken öğrenciler insan olmanın gereği olması ve başarılı olmak için öğretmenler ise öğrencilerin kendilerini ifade edebilmeleri gibi farklı gerekçeler öne sürmüşlerdir.

Sosyal bilgiler programında iletişim sürecinin olumlu gelişmesi bireylerin empati becerilerinin gelişmiş olmasına bağlı olduğu ifade edilmektedir. Programda empati "Bir insanın, kendisini karşısındaki insanın yerine koyarak onun duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlamasıdır ve anlaşılmanın, empati kurulan kişiye yansıtılması " biçiminde tanımlanmıştır (TTKB, 2005). Empati becerisi için hem öğrenciler hem de öğretmenler toplumdaki bireylerin birbirini anlaması ve toplumun devamını sağlamak için gerekçelerini ifade etmişlerdir.

Sosyal Bilgiler programında "Giderilmek istenen her güçlük problemdir". bu güçlükleri gidermede izlenen yol ya da yollar ise "problem çözme" olarak tanımlanmaktadır. Problem çözme, belirli bir durumla başa çıkabilme için etkili seçenekleri oluşturmayı içeren bilişsel ve davranışsal bir süreçtir. İnsanların çoğu, problem çözme yeteneğiyle donanmış olarak doğduğunu düşünür. Ancak, bu konuda yeterince eğitim almış ve problem çözmenin önemini kavrayabilmiş çok az birey vardır. Belirli bir problemle karşılaşıldığında, analiz etme ve karar verme becerisi önem kazanır. Bununla birlikte, bireyler farkında olmadan kendi kişilikleri, yetiştirilme tarzları ve okulda öğrenildikleri ile kendi kişisel problem çözme ve karar verme yöntemlerini geliştirirler. Aslında problem çözme becerisi, diğer beceriler gibi öğrenilebilir bir beceridir (TTKB, 2005). Problem çözme becerisi için hayatta karşılaşılan sorunların üstesinden gelmek için gerekçesi hem öğrenciler hem de öğretmenler tarafından ifade edilmişken insanlara yardım etmek ve toplumsal kişilik kazanmak için gerekçeleri sadece öğrenciler tarafından ifade edilmiştir.

Çocukların Sosyal bilgiler eğitimi programında var olan becerileri kimden kazanmaları gerektiği konusunda hem çocuklar hem de öğretmenler ilk beş beceri için de aileden ve öğretmenden kazanılması gerektiği yönündeki fikirlerine ek olarak öğrenciler çevre, arkadaş ve Atatürk'ten öğretmenler ise eğitim uzmanından kazanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Bu becerilerin kazandırılmasında izlenecek yöntemler konusunda ise model olunması ve uygulama yaptırılması konusunda her iki tarafta hem fikir iken, bunlara ek olarak öğretmenler

araştırma becerisinde ödevlendirme yapılması, eleştirel düşünme ve empatide örnek olaylara yer verilmesi ayrıca empati için nasihat yolunun kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çalışma ile elde edilen bilgiler doğrultusunda katılımcıların beceri sıralamasında yer bulamayan becerilere yönelik detaylı araştırmalar yapılabilir. Öğrencilerin ve öğretmenlerin beceri sıralamasında önde gelen becerilerini davranışa dönüştürebilme ve sürekliliğinin sağlanmasına yönelik araştırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Baykara, N. (2006). Sosyal Bilgiler Dersinin Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar.
- Bulut, B. ve Taşkıran, C. (2014). 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Programındaki Kazanımların Zihinsel Beceriler Açısından İncelenmesi. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 2(2), 1-13.
- Çelikkaya, T. (2011). Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Becerilerin Kazandırılma Düzeyleri: Öğretmen Görüşleri, Kastamonu Eğitim Dergisi, 19(3), 969-990.
- Çelikkaya, T. (2012). Sosyal Bilgiler Dersinde Öğrencilerin Eleştirel Düşünme Becerilerini Geliştirmek için Öğretmenlerin Yaptıkları Etkinlikler, The Journal of Academic Social Science Studies International Journal of Social Science, 5(5), 57-74.
- Çelikkaya, T. (2016). Sosyal Bilgiler Programındaki Değerlere İlişkin Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Değer Öncelikleri ve Gerekçelerine İlişkin Görüşleri. The 2nd International Conference On The Changing World and Social Research (ICWSR'2016) October, 14-16, 2016, proceedings book s.945-962, Barcelona-SPAIN
- Demir, M. K. (2006). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Eleştirel Düşünme Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26(3), 155-169.
- Doğanay, A. (1997). Ders Dinleme Sırasında Bilişsel Farkındalıkla İlgili Stratejilerin Kullanımı. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2(15), 34-42.
- Fidan N. ve Erden M. (1997). Eğitime Giriş. Ankara: Alkım Yayıncılık.
- Gelen, İ. (2011). Sosyal Bilgiler Programındaki Düşünme ile İlgili Bazı Ortak Becerilerin Kazanılma Düzeyinin Belirlenmesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30(1), 83-106.
- Hayırsever, F. ve Kısakürek, M. A. (2014). Sosyal Bilgiler Ders Kitabının, İlköğretim Programında Kazandırılması Hedeflenen Beceriler Açısından Değerlendirilmesi, Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi, 4(8), 23-42.
- Kaptan F., Yetişir, M. İ. ve Demir, M. (2007). Beceriden Bilimsel Süreç Becerilerine: Farklı Bakış Açılarının İncelenmesi. Çağdaş Eğitim Dergisi, 338, 15-23.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2005). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu (4, 5, 6 ve 7. Sınıf), Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2017). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul Ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). Ankara.
- Mutluer, C. (2013). Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Beceriler Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmen Görüşleri (İzmir Menemen Örneği), Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8(7), 355-362.
- Narin, A. ve Aybek, A. (2010). İlköğretim İkinci Kademe Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Eleştirel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(1), 336-350.
- Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı [TTKB], (2005). Sosyal Bilgiler Dersi 6. ve 7. Sınıflar Öğretim Programı Kılavuzu. 3.Sosyal Bil. -Vizyonu -Yapısı -Beceri -Kavram -Değer -Öğr A.doc, <http://ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx>. (Erişim Tarihi: 11.04.2014)
- Taşkıran, C., Baş, K. ve Bulut, B. (2016). Sosyal Bilgiler Dersinin Kendine Özgü Becerileri Kazandırılma Düzeyleri, Sosyal Bilimler Dergisi, 6(11), 1-19.
- Tay, B. (2017). 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ile 2017 Sosyal Bilgiler Dersi Taslak Öğretim Programının Karşılaştırması, International Journal Of Eurasia Social Sciences, 8(27), 461-487.
- Topkaya, Y. ve Şimşek, U. (2015). Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersine Yönelik Tutum Üzerinde Eğitici Çizgi Romanların Etkisi, Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3(6), 152-167
- Türk Dil Kurumu [TDK] (2017) Beceri kavramı. http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5a08930dc35b59.35394212(Erişim Tarihi: 12.11.2017).

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Akengin, Ç. ve Başbuğ, Z. (2019). "Temel Sanat Eğitiminde Buluş Yoluyla Öğretim Yaklaşımının Önemi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 133-143
Geliş Tarihi / Received Date: 21.12.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 26.12.2018

Araştırma Makalesi

TEMEL SANAT EĞİTİMİNDE BULUŞ YOLUYLA ÖĞRETİM YAKLAŞIMININ ÖNEMİ

Doç. Dr. Çağatay AKENGİN

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi

cağatayakengin@gazi.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2170-8708

Öğr. Gör. Zuhal BAŞBUĞ

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

zuhalbasbug@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6856-0432

Öz

Bu makalede, plastik sanatlar bölümlerinin temel atölye derslerinden biri olan Temel Sanat Eğitimi dersinde buluş yoluyla öğretim yaklaşımının önemi üzerinde durulmuştur. Çağın sanat eğitimi konusundaki genel yaklaşımı ve uygulanan bazı modeller incelenmiştir. Buluş yoluyla öğretimin temel prensiplerinin Temel Sanat Eğitimi dersiyle kesişme noktaları, dersin ilke ve elemanlarının öğretiminde sağlayacağı katkılar ve özgün tasarımlara yansıma biçimleri üzerinde durulmuştur. Ezberci bir yaklaşım yerine katılımcı yaklaşımı öneren bu modelle birlikte, eğiticinin rehberliğinde hazırlanan sanatsal tasarımların niteliği, çalışmanın konuları arasında bulunmaktadır. Öğrencileri araştırma yapmaya, sorunlara yaratıcı çözümler bulmaya ve keşfe yönlendiren, merak uyandıran, yaratıcılığa ortam hazırlayan ve buluşun önünü açan bir yaklaşım olmasından dolayı yöntemin getireceği faydalar sıralanmıştır. Temel sanat eğitiminin, sanatsal yaratıcılığa sağlayacağı katkı, bu yöntemle birlikte daha bilimsel bir biçimde ele alınmış ve öğretim aşamasına ne şekilde yansıdığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Buluş Yoluyla Öğretim, Yaratıcılık, Temel Sanat Eğitimi.

IMPORTANCE OF TEACHING APPROACH THROUGH INVENTION IN BASIC ART EDUCATION

Abstract

In this article, one of the basic workshop courses of the Department of plastic arts, basic art education course focuses on the importance of teaching approach through inventions. General approach to art education of the age and some models applied have been studied. The aim of this course is to introduce students to the basic principles of art education through inventions, the intersection points of the basic art education course, the contribution of the course to the teaching of the principles and elements, and the ways of reflection to the original designs. With this model, which proposes participatory approach rather than a memorial approach, the nature of the artistic designs prepared under the guidance of the trainer is among the subjects of the study. The benefits of the method are listed because it is an approach that directs students to research, explore and find creative solutions to problems, raises curiosity, creates an environment for creativity and paves the way for the invention. The contribution of basic art education to artistic creativity has been discussed in a more scientific way with this method and it has been examined how it is reflected to the teaching stage.

Keywords: Teaching Through Inventions, Creativity, Basic Art Education.

1. GİRİŞ

Sanat, insanlığın keşfettiği en önemli yaratıcı buluşlardan biridir. Gündelik hayatın renklenmesine, sosyalleşmesine, bilinçlenmesine ve insana has her türlü ifade biçimiyle birlikte duygu yansımalarına neden olmaktadır. Müze ziyaretleri sırasında sanat eserlerine saldıran, kalp krizi geçiren, değişik eylemlerde bulunan insanların psikolojik yansımaları bunun göstergesi şeklindedir. Sanat eserlerinin farklı ruh dünyasına sahip insanlarda yarattıkları etkiler değişiklik göstermektedir. Bu sebeple, sanat bölümlerinde eğitim alsın veya almasın her bireyin mutlak surette bir sanat eğitimi alması gereklidir. Sanat eğitimi sadece uygulama ağırlıklı verilen eğitim değil, aynı zamanda teorik anlamda eğitim sunan bir alandır. Temel Sanat Eğitimi dersi, hem teorik hem de pratik eğitimi bünyesinde barındıran ana derslerden biridir. Bu açıdan bakıldığında bütün sanat alanları için zorunlu ve hayati öneme sahiptir.

2. AMAÇ

Temel Sanat Eğitimi, lisans düzeyinde plastik sanatlar eğitimi alan bireylerin, düşünce ve duygularını yüzeye yansıtma becerilerinin kazandırılması ve nitelik anlamında bütünlük, ritim, oran-orantı, denge, hareket, zıtlık, örüntü, vurgu gibi sanatın temel elemanlarının öğrenilmesini amaçlamaktadır. Yükseköğretim kurumlarında verilen Temel Sanat Eğitimi dersinin “*buluş yoluyla öğretim yaklaşımı*” ile verilmesi, araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

3. ÖNEM

Sanat eğitimi geleneksel olandan ziyade geleceğe yönelik dinamikleriyle, klasik eğitimin topluma yansıttığı edilgen yapıyı ötelemektedir. Toplumsal sorunlara karşı düşünce geliştiren, amaca uygun değerler üreten, tutarlı insanlar yetiştirmektedir. Geleneksel biçim ve içeriklerin korunması ve benzeri boyutları irdelerken, gelenekselin aşılp yeni sanatsal biçimlerin, yeni düşüncelerin yaratılmasına olanak hazırlamaktadır (Ünver, 2016).

Eğitimin uzun süreli ve istendik davranışlar geliştirme çabasından yola çıkarak, yapılan eğitim faaliyetinin sonuçlarının elde edilmesi zaman alabilmektedir. Bu uzun süreci iyi değerlendirebilmek için yapılan faaliyetlerle eğitimin kalitesi arttırılmaya çalışılmaktadır. Eğitimde geleneksel, öğretmenin merkezde olduğu yöntemlerle yaratıcılığın çok fazla gelişmeyeceği, öğrenmenin etkili olamayacağı, öğrenciyi öğrenmeye teşvik edemeyeceği düşünülebilir. Eğitimin farklı tanımları, bu sorunlara cevap olabilecek nitelikte bir çözüm ortaya koymaktadır.

Kırıçoğlu’ndan aktaran Dikici’ye göre (2006) “...*sanatın öğretiminde ki amaç ne tek tek yaratıcılar yetiştirmek, ne de herkesi yaratıcı yapmaktır. Amaç, sanatı yaşatmak, sanatı öğretmektir.*”

Temel sanat eğitimi dersi sanat eğitiminin temel prensiplerinin başlangıç aşamasında verildiği sanatın ana ilkelerinin temelini atıldığı derstir. San'a göre (2003), temel sanat eğitimi, sanat eğitiminin temel taşı olduğu için dersin beklentilerini karşılamak, temel sanat eğitimi dersinin amaçlarını iyi anlamak gerekmektedir. Amaçlanan bağımsız ve üretici düşünce ve davranışı, girişimci olmayı ve yaratıcı etkinlikte bulunmayı sağlamaktadır. Amaç, sanatı yalnızca uzaktan anlamak değil, bizzat yaşayarak, tanıyıp değerlendirerek sanatsal biçimlendirme eylemine katılmayı, bu olguda etkili rol oynamayı gerçekleştirmektir. Bu anlamda öğretmenin etkili yönlendirmesi son derece önemlidir (San, 2003: 24).

Bu çalışma; öğrenmede, öğrenciyi aktif katılıma teşvik etmek için yeni yöntem ve yaklaşımları inceleyerek, öğrenmenin kalitesinin artırılması, aynı zamanda da keşfeden araştıran sorunlara yaratıcı çözümler bulan bireyler yetiştirilmesine sebep olan davranışları irdelemektedir. Eğitimde denenen her yöntem, bilhassa sanat eğitimi derslerinde yaratıcılığı, hedef almalıdır. Çünkü Kırıçoğlu'na göre (2002); “sanat eğitimi, ruhsal ve bedensel bütünlük içinde estetik duygusunun geliştirilip, yaratıcılık gücünün olgunlaştırılması çabasıdır. Sanat eğitimi, daha geniş bir çerçeveden bakıldığında kişinin duygu, düşünce, izlenimlerini anlatabilme aşamasında, yaratıcılık gücünün estetik duygusuyla beraber belli bir düzeye ulaştırılması için yapılan bütün eğitim faaliyetlerinde harcanan çaba” da denilebilir.

Öğrenmenin gelişmesini sağlamak adına eğitim sistemi içerisinde yer alan birçok yöntem ve teknik bulunmaktadır. Ancak, bu yöntem ve tekniklere çok daha yenilikçi yaklaşımlar da eklenerek, öğrenciyi merkeze alan ve öğrencinin yaratıcılığını geliştirmeye yönelik mevcut yöntemleri yapılandırarak öğrenmenin kalitesi artırılabilir. Farklı yöntemler arayış çabaları, şüphesiz ki eğitim sistemindeki öğreten merkezli yaklaşımların kısırlığını ortadan kaldırmaya katkı sağlamaktadır.

“Günümüz eğitiminde, eğitimcinin tanımı, bir konuda bilgi sahibi olan değil, bu bilgilere nereden ve nasıl ulaşılacağını bilen ve bu konuda öğrencilere rehberlik edebilen bir yapıya sahip olan kişi” şeklindedir (Söylemez'den akt. Erkan,2009: 22). Temel sanat eğitimi dersinde öğrenciyi araştırmaya, öğreticiyi de rehberlik etmeye teşvik etmesi açısından konuların buluş yoluyla öğretim yaklaşımı rehberliğinde işlenmesi önem taşımaktadır.

4. ÖĞRETİM STRATEJİLERİ

Clark ve Starr'a göre strateji, dersin hedeflerine ulaşılmasını sağlayan oldukça genel bir yaklaşımdır. Bu anlamda stratejiyle ilgili konunun seçimini, konunun kendi içinde analizini, sentezlenmesini ve konunun öğretiminde psikolojik temele göre hangi öğrenme modelinin uygulanacağını belirlenmesini kapsamaktadır (Büyükkaragöz ve Çivi, 1997: 69).

Okulda kullanılan stratejiler genel olarak öğrencilerin ortak olan öğrenme düzeyine göre şekillendirilmektedir. Öğretmenin asıl amacı öğrencilerin kendi başlarına öğrenmelerini sağlamaktır. Bir bakıma öğretmen, öğrencilere nasıl öğreneceklerini bulduran ve kılavuzluk eden kişi konumundadır (Kaya ve Erdik, 2014: 186).

Başlıca öğretim stratejileri şunlardır:

1. Sunuş yoluyla öğretim stratejisi
2. Buluş yoluyla öğretim stratejisi
3. Araştırma- inceleme yoluyla öğretim stratejisi

4.1. Buluş Yoluyla Öğretim

Buluş yoluyla eğitim felsefesi içinde değerlendirilen bireylerin, pasif durumdan aktif duruma geçerek, öğrenmeyi sağlayan bileşenlerden biri durumuna gelme olgusudur. Bu felsefenin fikir dinamiği Bruner'dir.

Bruner, 1915 yılında Newyork'ta doğmuştur. 1947 yılında Harvard üniversitesinden doktora dercesi almıştır. Küçük çocuklarda algı, öğrenme, bellek ve öteki biliş biçimleri konusunda yaptığı çalışmalar ile dikkat çekmiş, Jean Piaget'nin aynı konudaki çalışmalarıyla birlikte ABD eğitim sisteminde etkili olmuştur. Duke Üniversitesi'nden lisans ve Harvard Üniversitesi'nden psikoloji doktorasını alan Bruner, 2. Dünya savaşında Fransa'da ABD ordusunda psikolojik savaş uzmanı olarak çalışmıştır. 1952 yılında psikoloji profesörü olmuş, o tarihten bugüne de başta Oxford ve Newyork Üniversiteleri olmak üzere çeşitli kuruluşlarda deneysel psikoloji dersleri vermektedir (Özer, 2005).

Öğrencilerin yaratıcılıklarını geliştiren buluş yoluyla öğrenme, oldukça etkin ve yararlı bir öğretim yaklaşımıdır. Yöntemde en çok görev, öğrenciyi yönlendirecek öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin eğitimi ve bilinçlenmeleri bu açıdan önem arz etmektedir (Özer, 2005:128).

“Bilmek bir ürün değil, bir süreçtir” diyen Bruner öğretmenin rolünün, hazır bilgiyi öğrenene sunmak yerine; bunu kendi kendine öğrenebileceği ortamı oluşturarak, bilgiyi keşfetmesinde rehberlik etmek olduğunu savunmuştur (Senemoğlu ve Aydın'dan akt. Kara ve Koca, 2004).

Bruner, buluş yoluyla eğitimi tanımlarken, insan hayatını ve zihnini biçimlendiren bu fikrin biyolojik olarak değil, kültürel anlamda değerlendirilmesine inanmaktadır. Kuramın beslendiği kaynağın, mantıksal bilimsel ifadenin ötesinde düşünülmesi, insan doğasının gelişim süreciyle birlikte ele alınması olarak tanımlamaktadır. Bu bakış açısı, kültür ve eğitim arasındaki arabulucu rolle ilgilidir. Bilişsel süreç ve psikolojinin temelini ilgilendiren bu

durum, Bruner'in ilgi alanına girmektedir. Bruner, özellikle kavramsal şemada, pedagoji açısından bireyin sanatsal yeti özelliklerine vurgu yapmaktadır (Esteban, 2014: 256).

Bruner'in ülkemizde de çevirisi yayınlanan “*Eğitim Süreci*” orijinal adıyla “*The Proses Education*” isimli eserinde, buluş yoluyla öğretimde, buluşun aşamalarıyla nasıl gerçekleşmesi gerektiği, zihinsel sürecin nasıl gelişim göstermesi gerektiği, motivasyonun nasıl sağlanması gerektiğine dair konular üzerinde gerekli ayrıntıları vermiştir.

4.2. Öğrenmede Yapının Rolü

Öğrenme etkinliğinde sonuçtan ziyade, sürecin etkin ve önemli olduğu bir gerçektir. Ele alınan bu yaklaşım uygulanabilir niteliktedir. Öğrenciler öğrenmek zorunda oldukları materyalle sınırlıdır. Bu durum, öğrencilerin hayatlarının geri kalanını nasıl etkileyebileceğinin belirlenmesiyle ilgilidir. Bunun için de öğrenilecek konunun temel yapısının öğrencilere öncelikli olarak verilmesi gereklidir. Temel yapıyı öğretmek, karşılaşılan problemlerde verilen temel yapının kullanılması gerekliliğinin doğmasını sağlamak için olmalıdır. Eğer önceki öğrenmeler, sonraki öğrenmeyi kolaylaştırmaya yardım ederse, önce ve sonra karşılaşılan şeyler arasındaki ilişkinin mümkün olduğunca net bir şekilde resmedilmesini sağlamalıdır (Bruner, 2009).

Bruner, “*Herhangi bir disiplindeki en iyi insanlar, görev üzerinde çalıştırılmalıdır, sadece zihinlerimizi en iyi şekilde kullanarak müfredat tasarladığımızda, çalışmalarına yeni başlamış öğrencilere bilginliğin ve aklın meyvelerini getireceğiz*” ifadesinde bulunarak, öğretmenin yeterliliği ve müfredat programlarını geliştirme üzerinde önemle durmuştur. (Bruner, 2009).

Bruner, buluş yoluyla öğrenmenin odak noktasını oluşturduğu öğretim kuramındaki esasların şu şekilde gerçekleşmesini önermektedir.

1. Kuramın birinci ögesi öğrencinin öğrenmeye hazır oluşunu sağlayacak yaşantuların belirlenmesini içerir.

Bruner'e göre bütün bireylerin içinde öğrenme arzusu vardır. Öğrenme arzusunu içten etkileyen güdü ise merak duymaktır. Öğrenciyi öğrenmeye hazırlama açısından ikinci güdü başarıma isteğidir. Üçüncü güdü ise, “başkalarıyla birlikte olmadır”. Bu duygu bireylerde birlikte iş yapmayı (iş birliğini) ortaya çıkarır. Toplum bu güdü ile oluşmuştur.

2. Kuramın ikinci ögesi öğretim muhtevasının yapılandırılması ve onun nitelikleriyle ilgilidir.

Öğretimin başarılı olması onun konuların anlamlı, temel kavram ve ilkelere dayandırılması ve bir bütünlük gösterecek şekilde yapılandırılmasıyla mümkündür. Bu suretle

konunun temel ögesinin ve bunlar arasındaki ilişkilerin kavranması yeni öğrenmelere yeni buluşlara yol açabilir.

3. Kuramın üçüncü ögesi, öğrenme yaşantılarının sıralanmasıdır.

Bruner'e göre zihinsel gelişme bir sıra izler. Bu nedenle de öğrenme sürecindeki yaşantılar öğrencinin zihinsel gelişimine göre sıralanmalıdır. Gittikçe genişleyen ve derinleşen sıralanmasıyla verilen bilginin düşünmeyi daya iyi geliştireceği görüşündedir.

4. Kuramın dördüncü ögesi, öğrenme sürecindeki pekiştiricilerin rolünün nasıl dağıtılacağına ilişkindir.

Öğrenmede başarı pekiştirme işlemine bağlıdır. Pekiştirmenin zamanlaması konusunda öğretmenler çok dikkatli olma durumundadırlar. Pekiştiriciler öğrencilerin anlayabileceği formda olmalıdır. Bruner öğretmenin görevinin öğrencinin kendi kendini denetleyebilecek ve dıştan etki olmadan içten gelen öğrenme isteğiyle pekiştirmeyi sağlayacak biçimde yönlendirilmesi gerektiği görüşündedir (Fidan, 2012:82-84). Bu içten gelen öğrenme isteği de öğrenme ortamının, öğrencinin ilgisini uyandıracak şekilde olmasını gerektirebilir.

4.2.1. Buluş Yoluyla Öğretimde Planlama

Çoğu öğretmen keşfedici derslerin planlama gereksinimi olmadığını ve öğrencilerin kendilerince dünyayı keşfedebileceğini düşünür. Öğrenciler kendi kendilerine dünyayı keşfetmişse bile, verilen zaman sürecinde bireysel keşfetme süreci planlama gerektirir. Buluş yoluyla öğrenmede ilk adım, amacı ortaya koymaktır. Daha sonraki adım, örneklerin seçimi ve bu örnekleri zorluk derecesine göre sıraya koymaktır.

Buluş yoluyla öğretimin uygulanmasında öğretmen rehberlik ederek, öğrencilere veri sağlayarak ve soru sorarak bu süreci kolaylaştırmaktadır (Tok, 2009: 142).

4.2.2. Buluş Yoluyla Öğretim Stratejisinin Aşamaları

Öğretmen	1.Örneği sunar
Öğrenci	2.Örneği tanımlar.
Öğretmen	3.Ek örnekler sunar.
Öğrenci	4.İkinci örneği tanımlar.
Öğretmen	5.Ek örnekleri ve örnek olmayanları sunar.
Öğrenci	6.Örnekleri karşılaştırır.
Öğretmen	7.Öğrencilere örneğin özelliklerini ya da örnekler arasındaki ilişkileri tamamlamalarını sağlar.
Öğrenci	8.Tanımı ya da ilişkiyi açıklar.
Öğretmen	9.Öğrencilerden ek örnekler ister (Tok, 2009: 142).

4.2.3. Buluş Yoluyla Öğretimde Etkili Kullanım İlkeleri

Buluş yoluyla öğretimde, Buluş yoluyla öğretimin etkili kullanabilmesi için kendine has bazı teknikler kullandığını söylemek mümkündür. Bu öğretim modelinde öğretmenin görevleri sunuş yoluyla öğretimden farklı şekildedir. Bruner'e göre öğretmen eğitim sürecinde pasif bir rol üstlenerek, öğrencilere kavramları, ilkeleri kendisi vermek yerine, deney yapmaya, ilkeleri, kavramları bulmaya teşvik etmelidir. Böylece öğrenciler, öz yeterliliğe ulaşacak ve bağımsız olarak öğrenebilen birer birey haline gelecektir. Bruner'e göre öğrenciler, sorunlara cevap arama sürecinde problemleri kendileri çözümleneceklerdir (Ocak, 2005:291).

Senemoğlu (2001)'na göre Buluş yoluyla öğretimin etkili olabilmesi için şu şartlar sağlanmalıdır.

1. Kazandırılacak kazanımlar açıkça belirlenmelidir.
2. Öğrenciyi çözüme ulaştıracak somut örnek durumlar ve örnek olmayan durumlar saptanmalı, örnekler basitten karmaşığa doğru sıralanmalıdır.
3. Planlama yapılırken zaman faktörü dikkate alınmalı ve bu yolla öğrenmenin gerçekleştirileceği konulara daha fazla zaman ayrılmalıdır.
4. Öğrenciyi öğrenmede aktif kılmak için çalışılacak konu alanının yapısının öğrenci için anlamlı, faydalı ve hatırlanabilir nitelikte olması gerekir.
5. Öğrenciye bir ilkeyi bulması, problemi çözmesi için zaman ve ipuçları vererek, problemi kendisinin çözmesi sağlanmalıdır.
6. Öğretmen konuya karşı merak uyandırır.
7. Öğretmen öğrencilere problem durumu vererek, öğrencilerin soru sormalarını, deney yapmalarını, keşfetmelerini sağlamalıdır.
8. Öğretmen rehber olmalıdır.

4.2.4. Buluş Yoluyla Öğretimin Üstün Yanları

1. Öğrenciler konunun temel yapısını tümevarımla keşfederler.
2. Öğrenci merkezli, aktif öğretim sağlar.
3. Temel kavramlardan alt kavramlara geçiş sağlanır ve bu alt kavramları öğrenci kendisi bulur.
4. Öğrencinin deneyi ve problemi kendisinin çözmesi ve bilgiye ulaşması öğrencide kendine güven sağlar (Gürdal ve ark.'dan akt. Akpınar, 2003).
5. Öğrenciler daha çok zihinsel aktivite içinde olarak, genelleme ve ilkelere kendileri ulaştıkları için bilimsel düşünme becerileri gelişir.

6. Bu yaklaşımda öğrencilere kazandırılmak istenen özelliklere öğrenciler kendi buluşlarıyla ulaştıklarından gözlem yapma ve mevcut verilerle analiz, sentez yapma becerileri gelişir. Bu da problem gücü gelişmiş bireyler olmalarını sağlar.

7. Kazandırılmak istenen özelliklere öğrencilerin kendileri keşfederek ulaştıkları için daha etkili ve kalıcı öğrenmeler sağlanır (Kaptan' dan akt. Akpınar, 2003).

8. Öğrencilerin sosyal özelliklerinin gelişmesine yardımcı olur.

9. Öğrencilerin içsel güdülerini artırır.

10. Çeşitli öğretim yöntem ve tekniklerinin kullanılması ile derse ilgi ve meraklarının sürekliliği sağlanır.

11. Öğrenci-öğretmen etkileşiminin en üst seviyede olmasını sağlar.

12. Öğrencileri araştırma yapmaya, yaratıcılığa sevk eder. İstekli çalışmaya güdüler (Akpınar, 2003).

4.2.5. Buluş Yoluyla Öğretimin Sınırlı Olan Yönleri

1. Bu yaklaşıma göre ders planlama daha çok zaman alır ve uygun örneklem seçimi açısından daha çok araştırma gerektirir.

2. Rehber konumundaki öğretmen dersi iyi organize edemezse öğrencilerle yanlış ve eksik öğrenmeler ortaya çıkar.

3. Buluş yoluyla öğretim kavram, ilke ve genellemelerin öğretimine oldukça uygun bir yaklaşım olmasına karşın, olguların öğretimine uygun değildir.

4. Kalabalık sınıflarda kontrol zor olduğundan, uygulaması ve her öğrencinin izlemesi zorlaşır.

5. Öğrenci etkinlikleri ön planda olduğundan daha çok zaman gerektirir

6. Her türlü öğretim etkinliği için geçerli olmayabilir.

7. Çok sayıda araç ve gerece gereksinim duyulabilir (Ünlü, 2007).

5. TEMEL SANAT EĞİTİMİ

Türkiye'de ilk kez 1957 yılında İstanbul Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nun programına alınmış olan Temel Sanat Eğitimi, daha sonra diğer Animasyon, Grafik, Seramik, İç Mimarlık, Baskı Sanatları, Tekstil, Endüstriyel Tasarım vb. bölümlerin öğretim programlarında yer alan ortak sanat dilinin öğretisinin yapıldığı bir disiplindir. Genellikle sanat eğitimi veren kurumların birinci sınıfında bir yıl süreyle hazırlayıcı eğitim olarak uygulamaya konulmuştur (Atar, 2004: 47).

Temel Sanat Eğitiminin (Temel Tasarım), görsel sanat öğretiminde tarihsel anlamda geçmişi çok eski değildir. Tüm görsel sanatlar için, eğitim-öğretimin gerekliliğini anlamada

tarihi gelişimi incelenecek olursa; Almanya'da 1919'da Walter Gropius tarafından kurulan Bauhaus okulunun programında; “mimar, ressam ve el sanatçısını uygulamalı yetiştirme biçimi” olarak belirlenmiştir. Bauhaus'un görsel sanatlar eğitiminde getirdiği temel yenilik “Basic Design” (Temel Tasarım) eğitimidir. Diğer temel anlayış ise teknolojiyi, el sanatları tekniklerini bilmek ve fiilen uygulayıcı olmaktır (Gümrah, 2002).

Bauhaus Okulu, endüstri alanındaki gelişmelere paralel olarak tasarımcıya olan ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkmış bir kurumdur. Bauhaus Okulu'nda üretilen ürünlerde fonksiyon önemli bir unsur olarak görülmüş, sadece estetik görünüm dikkate alınmamıştır. Bununla beraber okulda pratikliğin, fonksiyonelliğin ön planda tutulduğu, seri üretimlerin yapıldığı atölyeler yer almıştır. Okul eğitim ve üretim merkezi olmanın yanında tüm konuların konuşulup tartışıldığı bir yer olmuş, mimari sanat ve tasarım alanında yeni yaklaşımlarda bulunmuş, dönemin tasarım düşüncesini yaratmıştır (Tepecik ve Toktaş, 2014: 35).

Bauhaus 1933'te Nazi rejimiyle kapatıldıktan sonra öğretmenlerin birçoğu farklı ülkelere giderek Bauhaus düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Bunlardan Josef Albers 1933'te Amerika'ya, Vassily Kandinsky 1933'te Fransa'ya, Paul Klee 1933'te İsviçre'ye, Walter Gropius 1934'te Büyük Britanya'ya, 1937'de Amerika'ya, Laszlo Moholy-Nagy 1934'te Hollayda'ya, 1935'te Büyük Britanya'ya, 1937'de Amerika'ya, Macel Breuer 1935'te Büyük Britanya'ya, 1937'de Amerika'ya, Herbert Bayer 1938'de Amerika'ya ve Walter Peterhans 1938'de Amerika'ya göç etmiştir (Tepecik ve Toktaş, 2014: 35).

Türkiye'de, Cumhuriyetin etkisiyle, sanat ortamında meydana gelen yeni oluşumlarla birlikte eğitim alanına da yansımaları görülmektedir. Temel tasarım algısının, Türkiye de yansımaları Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Okulu bünyesinde olmuştur (Marmara Üniversitesi Güzel sanatlar Fakültesi) 1956'da eğitim programını geliştirmek ve görev alacak öğretim elemanlarını belirlemek üzere görevlendirilen Prof. Dr. Adolf Schneck'le birlikte kendini yenilemek isteyen kurum, Bauhaus ekolünden faydalanmıştır. Özellikle Temel tasarım anlayışını Bauhaus ekolünden taşıyan Schneck, derste kullanılan öğretim yöntemlerini ve uygulamaları bu yönde değerlendirerek yenilemiştir. Öğrencilerin ilk yıllarında temel sanat eğitimiyle belli bir yetkinliğe geldikten sonra, üstüne disiplinler yapılanma uygulamaya konmuştur. Amaçları, yaratıcılığı, teorik ve pratik bilgiyi, çağın şartları üzerinde taşıyabilen ve uygulamaya dökülebilen, mesleki uzmanlığa ulaşmış bireyler yetiştirmektir (Erkmen'den akt. Özdemir, 2014).

Temel tasarım eğitimi dersinde, öğrencinin görsel anlamda kişilik gelişimini sağlaması, plastik değerleri kavraması, duyu algılarını geliştirmesi, yeni formlar oluşturması, nesnelere arası ilişkiler kurması ve bu ilişkileri belli tasarım ilkeleri doğrultusunda düzenlemesi amaçlanmaktadır. Ayrıca bu ders, öğrencinin yaratıcılığını geliştirmesinin yanı

sıra üretilen imgelere estetik açıdan değer kazandırarak, öğrencinin estetik üretim duyarlılığını çalışmalarına yansıtabilmesini amaçlamaktadır (Uysal, 2015).

Temel sanat eğitimi, plastik sanatların ilke ve öğelerini teorik, uygulamalı olarak yapılandırmasının yanı sıra; bireysel yeteneğin ve yaratıcılığın özgürce ortaya çıkmasını, estetik görsel öğelerin kullanılmasıyla özgün tasarımların oluşturulmasının eğitimidir. Temel sanat eğitimi çalışmaları estetik nitelikte ve ilkelerin kendi anlatım gücünü ortaya koyacak şekilde yapılmaktadır. Daha sonra kazanılan davranışlar (bilgi- beceri) belirli amaçlara hizmet eden işlevsel tasarımlara dönüşmektedir (Güngör' den akt. Genç, 2012). Tasarım aşamasında, beklenen gerekli nitelikteki işlerin ortaya çıkması için öncelikli olarak kavramların iyi anlaşılması gerekmektedir. Kavramların öğretiminde ve kullanılan öğretim stratejileri büyük önem taşımaktadır. Buluş yoluyla öğretim yaklaşımı bu bakımdan önem kazanmaktadır. Çünkü buluş yoluyla öğretim yaklaşımı, bireysel yaratıcılığın geliştirilmesine, öğrencinin keşfetmesine, araştırmasına, merakı teşvik etmesine olanak sağlayan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir.

6. SONUÇ

Temel sanat eğitimi, diğer prensipleri de içine alan çok yönlü bir eğitimi gerektirir. Yalnızca bireyin tasarım ilke ve elemanları yeterliği üzerinde çalışmaz, aynı zamanda bireyin dünyayı algılaması, felsefe, sanat tarihi, eleştiri, estetik gibi alanlarda yeterliği üzerinde de çalışmaktadır. Bunu yerine getirmek için birçok yöntem kullanılmaktadır. Ancak kullanılan yöntemler daha çok gösterip-yaptırma, anlatım gibi sınıf içinde yapılan öğretime dayandırılmaktadır. Öğrenmeyi yalnızca alışılmış metotlarla sınırlandırmak, öğrenciyi keşfetmekten uzaklaştırabilir. Sanat eğitimi alan bireylerin, bu anlamda kendilerini bilgiyi arayan, üreten ve yorumlayan bireyler olarak yetiştirilmesi, yeterlilik düzeyleri bakımından ele alındığında olumlu katkılar sağlayabilir. Bu anlamda bireyin keşifçi yönünü merkeze alan buluş yoluyla öğretim yaklaşımının kullanımı olumlu sonuçlar getirebilir.

Buluş yoluyla öğrenme yaklaşımı, genellikle fen bilimleri, matematik alanlarında faydalanılan bir yaklaşım olarak ifade edilmekle birlikte, bilimin çoğu alanında yapılan çalışmalar sıklıkla görülmektedir. Esasında bu yaklaşım temelde, yaratıcılık ve buluşu barındırdığı için sanat eğitiminde de faydalanılması gereken bir yaklaşım olarak düşünülebilir. Buluş yoluyla öğretim yaklaşımından faydalanırken, öğretim elemanın rehberliği, öğrencilerin yönlendirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Bu açıdan temel sanat eğitimini dersinin öğretiminde ele alınan buluş yoluyla öğretim yaklaşımının kullanılması, dersin amaçlarının gerçekleşmesinde fayda sağlayabilir. Yaratıcılık konularında alınacak psikolojik destek, öğrencilerin disiplinler arası

çalışma yapmalarına imkan sunacaktır. Bu şekilde ezbercilikten uzak, duygu ve mantığın beraber kullanıldığı, daha akılcı tasarımlar üretilecektir. Öğrenciler bu yöntemle birlikte, yeniyi arayacak, üretim sürecindeki sancılı süreç aşılacak ve özgün eserlerin önü açılacaktır.

KAYNAKÇA

- Akpınar, E. (2003). Buluş Stratejisiyle Enerji İlişkili Fen Öğretimi: Canlılar İçin Madde ve Enerji Ünitesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Atar, N. (2004). Anadolu Güzel Sanatlar Liselerinde Temel Sanat Eğitimi Uygulamalarının Sorgulanması ve Öneriler. *Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Anadolu Sanat Dergisi* (15), 47-54.
- Bruner, J. (2009). *Eğitim Süreci* (T. Öztürk, Çev.) (1. Baskı). Ankara: Pegem.
- Büyükkaragöz, S. & Çivi, C. (1997). *Genel Öğretim Metotları*. (7. Baskı). İstanbul: Öz Eğitim.
- Erkan, T. (2009). Temel Sanat Eğitimi Dersinin Web Tabanlı Öğrenme Yöntemiyle Verilmesinin Öğrenci Başarısına Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Esteban, E. (2014). La teoría narrativa de Bruner y Sus Implicaciones En Una Pedagogía Hermenéutica. *Cultura Educación*, 14(3), 253-266.
- Dikici, A. (2006). Sanat Eğitimi ve Öğrencilerin Yaratıcılık Düzeyleri. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 31(139), 3-9.
- Fidan, N. (2012). *Okulda Öğrenme ve Öğretme*. (3. Baskı). Ankara: Pegem.
- Genç, P. (2012). *İşitme Engellilere Temel Sanat Eğitimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Gümrah, H. (2012). *Sanat Eğitimcisi Yetiştirmede "Temel Sanat Eğitimi Dersi" nin Yeri ve Önemi*. Sanat Eğitimi Sempozyumunda Sunulmuş Bildiri, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Kara, Y. & Özgün-Koca, S. (2004). Buluş Yoluyla Öğrenme ve Anlamli Öğrenme Yaklaşımlarının Matematik Derslerinde Uygulanması: "İki Terimin Toplamının Karesi" Konusu Üzerine İki Ders Planı. *S. A. İlköğretim-Online* 3 (1), 2-10. 5 Ekim 2018 tarihinde <http://ilkogretim-online.org.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Kaya, İ. & Erdik, C. (2014). Öğretmenlerin Kullandıkları Öğretme Stratejilerine Göre Sahip Oldukları Liderlik Türleri. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 185-209. 12 Kasım 2018 tarihinde <http://www.gefad.gazi.edu.tr/issue/6729/90479> sayfasından erişilmiştir.
- Kırıçoğlu, O. T. (2002). Beşikten Mezara Sanat ve Kültür Eğitimi. *Çoluk Çocuk Dergisi*. Ankara: Kök 10 (31).
- Ocak, G. (2005). Buluş Yoluyla Öğretimin Öğrenmede Kalıcılığa Etkisi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 289-297.
- Özdemir, A. (2014). *Temel Sanat Eğitiminde Disiplinler Arası Yaklaşım Dayalı (Müzik Destekli) Uygulamanın Öğrenci Başarı Düzeyine Etkisi*. Doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özer, M. A. (2005). Etkin Öğrenmede Yeni Arayışlar: İşbirliğine Dayalı Öğrenme ve Buluş Yoluyla Öğrenme. *BiligDergisi*, 35(5), 105-131.
- San, İ. (2003). *Sanat Eğitimi Kuramları*. (2. Baskı). Ankara: Ütopya.
- Senemoğlu, N. (2001). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim-Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Tepecik, A. & Toktaş, P. (2014). *Temel Sanat Eğitimi*. Ankara: Gece
- Tok, Ş. (2009). *Öğretme-Öğrenme Strateji ve Modelleri*, Doğanay, A. (ed.). Öğretim İlke ve Yöntemleri (s.110-160). Ankara: Pegem.
- Uysal, E. (2015). Temel Tasarım Dersine İlişkin Öğrenci Görüşleri. *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*. 14, 51-65.
- Ünlü, M. (2007). *Problem Çözme ve Buluş Yoluyla Öğretim Kuramına Göre Geliştirilmiş Web Tabanlı Eğitimin Öğrenci Başarısına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ünver, E. (2016). Neden ve Nasıl Sanat Eğitimi. *İdil Dergisi*, 5(23), 867-871.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Uzun, D. (2019). ‘‘Türk Heykelinde Mitolojik Yaklaşımlar’’, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 144-156
Geliş Tarihi / Received Date: 28.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 03.12.2018

Araştırma Makalesi

TÜRK HEYKELİNDE MİTOLOJİK YAKLAşIMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Derya UZUN

Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü

calukya@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8063-2144

Öz

Türk heykel sanatında özellikle de geç dönem düşünöldüğünde; Türk heykeli ile mitoloji teriminin yan yana geldiği örnekler oldukça nadirdir. Erken dönem olarak da nitelendirilen Cumhuriyet dönemi öncesi heykel sanatımızda, ilk heykeltıraşlarımızın mitolojik tema ile bütünleşen eser örnekleri ne kadar az ise, bu durum, sonrasında da devam etmiştir. Cumhuriyetle daha da gelişmeye başlayan heykel sanatı, çeşitli konularda örnekler verirken, bunlar içerisinde ağırlıklı olarak anıt-heykel anlayışı oldukça önem arz eder. Cumhuriyetten sonraki çalışmalarda nü temasına daha sık rastlanıyor olması, sanatçılarımızın Avrupa’ya giderek buradaki üsluplardan etkilendiklerini düşöndürmektedir. 1950’li yıllarda ve sonrasında çalışan heykel sanatçılarımız incelendiğinde, mitolojik temalı örneklere rastlamakta güçlük çekilse de, Türk sanatçılarının mitolojik temalı örnekleri arasında; Kibele’den Şahmeran’a, Zümrüdüanka’dan diğer bazı hayvan motiflerine veya simgesel ve düşsel unsurlara rastlanılmaktadır. Bu doğrultuda çalışan heykel sanatçılarımızın başında ise Ali Teoman Germaner gelmekte olup, onu takiben Bihrat Mavitan ve Mehmet Aksoy isimlerinden bahsedilebilir.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Türk, Mitoloji, Çağdaş, Modern.

MYTHOLOGICAL APPROACHES IN TURKISH SCULPTURE

Abstract

In Turkish sculpture, especially in the late period; It is quite rare that the examples of the Turkish sculpture and mythology coexist. In the Pre-Republican period of sculpture art, which is also described as early period, the examples of the works of our first sculptors integrated with the mythological theme were very few and this situation continued afterwards without any change. The sculpture art, which started to develop even further with the Republic, gave examples on various subjects and the monumental-sculpture was of great importance among these examples. The fact that the nude theme was more frequently encountered in the works after the foundation of Republic suggests that our artists were influenced by the styles as a result of their journeys to Europe. Even though it is difficult to come across with mythological themes when the artists of sculpture worked in the 1950s and later are analyzed, among the examples of mythological themes of Turkish artists; from Kibele to Sahmeran, from the Phoenix to some other animal motifs or symbolic and imaginary elements are encountered. Ali Teoman Germaner was the leading artist who who worked on this context and Bihrat Mavitan and Mehmet Aksoy can be mentioned immediately after.

Keywords: Sulpture, Turkish, Myhology, Contemporary, Modern.

1. GİRİŞ

‘‘Efsaneler Bilimi’’ de denilen Mitoloji, bir dine ait olan çeşitli efsaneleri inceleyen ve bu efsaneleri gelişim ve devinimleri ile birlikte karşılaştırmalı olarak bizlere sunan bir terim

olarak bilinmektedir. Genel itibariyle mitolojik temaların ağırlığı, Klasik Yunan'dan başlar ve Avrupa Sanatı üsluplarına da yayılarak devam eder. Eski Türklerde (Orta Asya Türkleri) mitolojik temalara daha rahat ulaşılabilmekte, ancak Cumhuriyet Türkiye'sinde bu konunun çok az ele alındığı görülmektedir. (Berk ve Gezer, 1973: 4, 10, 13-14).

Yapılan incelemeler göstermiştir ki; Cumhuriyet dönemi öncesi erken dönem Türk heykelinde, genel olarak mitolojik temaya oldukça az rastlanılmıştır. Bu dönem ilk heykeltıraşlarımızdan ve ilk heykel hocası olan Yervant Oskan Efendi'nin, kaybolan küçük boyutlu heykel örneklerinde bazı mitolojik temalı örneklerle ne yazık ki sadece kaynaklarda rastlayabiliyoruz. İlk Türk heykeltıraşımız olan İhsan Özsoy'un dış cephe kabartmalarını yaptığı "Süreyya Opera Binası ön cephesi" belki de bu alanda verilebilecek önemli örneklerdendir. Nitekim sanatçı burada, özellikle güzel sanatlarla ilgili Muse'leri ya da Musa'ları yani güzel sanatlar perilerini, çocuk, kadın figürleri veya masklar şeklinde rölyef olarak betimleyerek bizlere sunmaktadır (Uzun Aydın, 2014: 143, 148; Berk ve Gezer, 1973: 28-31.; <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80275/sanayi-i-nefiseden-cumhuriyete-turk-heykel-sanati.html>).

Cumhuriyet dönemi ile birlikte heykel sanatının gelişimi ivme kazanmaya başlamıştır. Yurtdışına da giden sanatçılarımız, buradaki sanatçılardan esinlenerek, rahatlıkla "nü" çalışmalarına da imza atmışlar ve Türk heykeli çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu, Nusret Suman, Gürdal Duyar, Hüseyin Anka, Hüseyin Gezer, İlhan Koman, Şadi Çalık, Rahmi Aksungur ve Mehmet Aksoy bu dönemlerin önemli isimlerindendir (Berk ve Gezer, 1973: 16). 1950'li yıllarda ve sonrasında artık soyut heykele doğru giden temalarla karşılaşmaktadır. Bu dönemlerde, özellikle mitolojik tema çalışması yapan heykel sanatçıları incelenmeye çalışıldığında, bu konuyla ilgilenen ancak bazı sanatçı örneklerine ulaşmak mümkün olabilmiştir (Çınar, 2006: 57). Cumhuriyet sonrasında ilk heykel sanatçılarımızın çalışma konularına bakıldığında, yurtdışında eğitim gören sanatçılar, orada gittikleri sergilerde gördükleri nü çalışmalardan etkilenmişler ve bu konuya rahatlıkla yaklaşabilmişlerdir. Sanatçılarımızın nü temasını gözlemledikleri sergilerde, özellikle Klasik Antikite etkili olan nü heykellerinin yer alması, onların da klasik dönemlerden etkilenmiş olabileceği olasılığını da akla getirmektedir (Berk ve Gezer, 1973: 76). 1930'larda akademide, Namık İsmail'in müdürlüğü sırasında, mitolojiden yaptığı ders konusu seçimini eleştirenlere, şiddetle karşı çıktığı ise kaynaklardan öğrenilmektedir (Antmen, 2013: 61).

2. GÜNÜMÜZE DOĞRU TÜRK HEYKEL SANATÇILARIMIZ VE MİTOLOJİK TEMALİ ESER ÖRNEKLERİ

Cumhuriyet döneminin sanatçlarına örnek olan isimlerden bir diğeri de Rahmi Aksungur'dur. Çalışmalarında eski mistik söylemler ile heykel sanatını birleştiren Rahmi Aksungur "Peri" adını verdiği çalışmasıyla mistik bir konuya da değinmiş olmaktadır. **(R.1)**.

R.1. R. Aksungur, "Peri", (Çınar, 2006: 61).

Sanatçının bazen otururken, bazense ayakta betimlenen, insan ve mitos karışımı eserler yaptığı bilinmektedir. Örneğin "Büyük Soruşturucu" yapıtı, bu bağlamda önemlidir. Onun bu heykelinde, sanki insan, kuş karışımı bir figür meydana getirilmiştir **(R.2)** (Antmen, 2013: 60-61; http://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/bellek-ve-olcek_80.html).

R.2. R. Aksungur, "Büyük Soruşturucu". (Çınar, 2006: 61).

Sanatçıyla yapılan bir söyleşide eserleri ile ilgili şunları ifade ettiği bilinmektedir:

“Çalışmalarında, insanlık tarihi kadar eski mistik söylemler ile heykel sanatının temel kavramlarını buluşturdum. Rüyalarımda gördüğüm ya da mitolojik bir kahraman olarak okuduğum canlılara düşünsel bir seyir içerisinde ulaşılmasını isterim.” (Çınar, 2006: 59; Antmen, 2006: 135-136).

Türkiye’de heykel ve gravür sanatlarının önemli isimlerinden olan Ali Teoman Germaner de, ejderha ve yılan figürlerini severek betimlemiştir. Sanatında genel olarak mitolojiden esinlendiğini ve fantastik olanı severek kullandığını ifade eden sanatçının yapıtları için Doğan Hızlan şunları ifade eder:

“Çağdaş heykel sanatımıza yeni olanaklar yaratma amacının belirleyici temel etken olduğu heykellerinde görülen başlıca figürler, kadınlar (Antik yunan mitindeki canavarlar olan Piton’un Kızları), atlar, yılanlar, deniz kabukları ve buhurdanlar gibi ritüel nesnelere.” Sanatçı da bu konularda şunları ifade etmektedir: “Masal, herkesin algılayabildiği bir anlatım aracıdır. Aslında birilerine, bir şeyleri aktarma biçimidir. Yaptığım işin, bir tür, insandan insana söylem olduğuna inanırım ve bunlar görsel söylemlerdir. Mitolojiden yararlanma çabam sanırım buradan kaynaklanıyor.” . Mitolojik figürlerini anlatırken de şunları ifade eder: “Kuş, çoğu antik uygarlıkta gökyüzüdür. Biraz özgürlük, biraz da mistik bir anlam içerir. Doğu’da da, Batı’da da çoğu masallarda Zümdürüankaya rastlırsınız. Yılan da çoğu uygarlıkta, üzerinde yaşadığımız toprağı simgeler. Heykellerimdeki kuşlar ve yılanlar birbirlerini bütünler. İnsan, bu ikisinin arasında yaşar.” (<http://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=62>).

R.3. A. Teoman Germaner, “Mitolojik çalışmalar”. <http://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=62>)

R.4. A. Teoman Germaner, “Mitolojik çalışmalar”. <http://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=62>

Ali Teoman Germaner, sanatı konusunda kendisini şu şekilde özetlemeye devam eder: "Çalışmalarım genellikle günümüze dönük, yarı hiciv, biraz dalga geçen, biraz da işi fazla ciddiye alıp anıtsal görünme çabasındaki işlerdir. Mitolojiden yararlanmam ise belli bir yörenin mitolojisine ait değildir. Uzak Doğu, Uzak Batı, kendi ülkemiz, Orta Doğu mitolojilerinden birtakım elemanları, birtakım öğeleri alıp yeniden gündeme getirmeyi, bunları sözcük gibi kullanmayı amaçlıyorum. İnaniyorum ki masalsı bir takım öğeler, insanların çok daha rahat anlayabilecekleri öğelerdir. Onun için genellikle uzak geçmişin motiflerini yer yer işime katmayı isterim." (<http://lebriz.com/pages/artist.aspx?artistID=619&section=130>; Mitolojiden Gelen Düş Gücü. 06.04.2018 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/kultur/zumrud-u-ankanin-izinde-alosun-fantastik-dunyasi-1348981/> tam adresinden erişildi.) (R.3-5).

R.5. A.Teoman Germaner, “Mitolojik çalışmalar”.(Kuzucular , Ş. Ali Teoman Germaner

-01 Temmuz 2012 Pazar. ;<http://lebriz.com/pages/artist.aspx?artistID=619&section=130>

Onun severek yaptığı Zümrüdüanka serisinden diğer bazı örnekler de aşağıda yer almaktadır. (R.6).

R.6. A.Teoman Germaner, “Zümrüdüanka serisinden”

(<http://www.bozluartproject.com/ali-teoman-germaner-alos-desenler-resimler-heykeller>)

Sanatçının “Aloşname” adını verdiği çalışması ise, 1970’lerde başlamış 1981’lere kadar sürmüştür. Bir dizi desen serisinden oluşan bu çalışmaları da, simgesel öğeleri, düşsel unsurları ve Zümrüdüanka heykel serisindeki gibi örneklerden esinlenmeleri aktarır. Bu çalışmaları hakkında da sanatçı şunları ifade etmektedir: “Bu yaşa değin çok alıcı kuşlar gördüm, keskin, yaralayıcı pençeleri, ürkütücü gagaları vardı. Hele tehdit dolu, saldırgan gözleri... Çeşit çeşit yılanlara rastladım. Tanımlamaya dilim varmaz”. Mitolojiden izler taşıyan ancak ilk bakışta anlaşılması güç bu fantastik eserlerde, dünyanın kötülüğüne vurgu yapılmaktadır (Antmen, 2016: 7, 9, 14-21) (R.7).

R.7. A. Teoman Germaner, “Aloşnameden örnekler”. (Antmen, 2016)

Bir diğer sanatçımız, çalışmalarında mitoloji veya masallardan öykünerek isim veren Bihrat Mavitan’dır. (R.8-10). Sanatı hakkında O şunları ifade etmektedir: “Sanatımda, heykel bir düşü takip eder. Bunlar genelde bir figür olup geneli kimliksizdir. Ne istersem o kişi, ona bürünür. Bilinen ya da bilinmeyen mekânlarda dolaşırlar.”

R.8. B. Mavitan, “Kuşlu Masal Manzarası” (Çınar, G. 2006)

Ayrıca sanatçının çalışmalarında, üç boyutlu evrenin bir arayışını cisimlendirme gayretini görmek mümkündür. Adeta kozmik müziğin tınısını, üslupla, biçimle aktarmak istemiştir. Özellikle evrende yalnız insanı sorgular. Zaman onun için bir yanılsamadır. Düş gezginliğidir. (R.9) (Mavitan, 2004: 6).

R.9. B. Mavitan, “Ay Gibilere Anıt”. (Mavitan, 2004: 7).

R.10. B. Mavitan, “Sohbet” Bu çalışma sanatçının, mitolojideki “Üç güzelleri” (Hera, Athena ve Afrodit) akla getirmektedir (Mavitan, 2004: 7).

Sanatçı Mehmet Aksoy, ilk olarak Aya İrini’de 12 Eylül’ün de etkisiyle “Şahmeran Masalları” isimli heykel çalışmaları yapmaya karar vermiştir. Şahmeran, devlerin, canavarların, yer altı mahlûklarının başı olan bir kraliçedir. Yarısı yılan, yarısı kadındır (Engin, 2009: 289-90).

Mehmet Aksoy ‘Modern Heykel-Bellek ve Ölçek’ sergisiyle ilgili düzenlenen bir söyleşide, çalışmaları hakkında şunları ifade etmiştir: “Üzerinde yaşadığım coğrafyanın geçmişi ve bugününü buluşturan büyük boyutlu heykeller ve anıtlar gerçekleştirdim. Doğurganlık ve bereket tanrısı Kibele’nin izini sürdüm ve Şahmeran’ın katilini betimledim. Mitoslarla, hayal dünyamı kendime özgü tarzda dile getirmeye çalıştım” (Çınar, G., 2006; Antmen, 2006: 135-136.) Ve adına yapılan sergiden daha detaylı bilgiler edinilmiş ve çalışmaları görsel olarak verilmiştir (R.11-12). (Yılan Hikâyeleri, Mehmet Aksoy Heykel Sergisi 21 Ekim 2010, Perşembe - 4 Aralık 2010, Cumartesi 2010).

R.11. M. Aksoy, “Şahmeranlar”. (Yılan Hikâyeleri. (2010). Mehmet Aksoy Heykel Sergisi 21 Ekim 2010, Perşembe - 4 Aralık 2010, Cumartesi.<http://www.evin-art.com/exhibitions/98-serpent-tales-mehmet-aksoy-sculpture-exhibition>

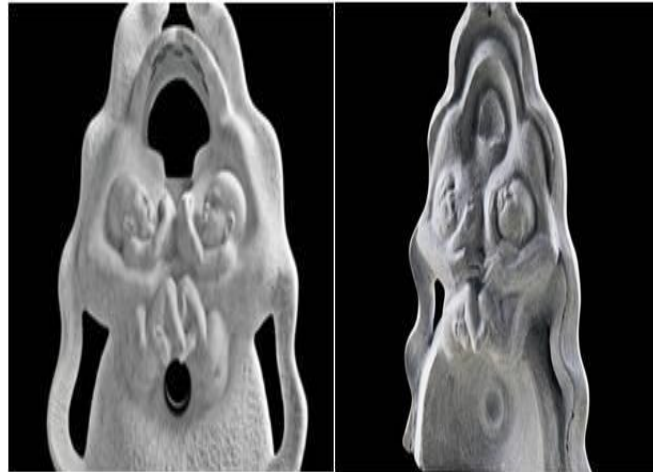

R.12. M. Aksoy, “Şahmeran’ın Gözyaşı” (Yılan Hikâyeleri. (2010). Mehmet Aksoy Heykel Sergisi 21 Ekim 2010, Perşembe - 4 Aralık 2010, Cumartesi.<http://www.evin-art.com/exhibitions/98-serpent-tales-mehmet-aksoy-sculpture-exhibition>

Kibele çalışmalarını da severek yapan sanatçı şunları söylemektedir: “Kibele ve aslanlarını yapacağım. Aslanları iyice inceledim, Hitit’ten Asur’dan falan”. **(R.13-14)** (Engin, 2009: 366-67).

R. 13. M. Aksoy, “İş Bankası kule avlusuna dikilen Kibele heykeli”.(Engin, 2009: 64-65, 463).

R. 14. M. Aksoy, “Yılanlı Kibele”. (Yılan Hikâyeleri. (2010). Mehmet Aksoy Heykel Sergisi 21 Ekim 2010, Perşembe - 4 Aralık 2010, Cumartesi.<http://www.evin-art.com/exhibitions/98-serpent-tales-mehmet-aksoy-sculpture-exhibition>

Ve son dönemlerin önemli heykeltıraşlarından Ferit Özşen, çalışmalarında özellikle bereketi simgeleyen ve yeryüzünü ısıtarak hamile bıraktığına inanılan güneş simgesini kullanmıştır. Mitolojide, yeryüzü ilkbaharda bakireyken, güneş yeryüzün anası olan Kibele’yi ısıtarak hamile bırakmış ve ona yaşam vermiştir. Böylelikle güneş ilkbaharda yeniden doğarak Kibele’yi hatırlatmaktadır. Sanatçının bu motifleri, genelde küresel formlar olarak izleyene yansıtılmaktadır. **(R.15)** (Şenyapılı, 2003: 124-25). Ferit Özşen ayrıca soyut heykelleri için şunları ifade etmektedir:

”Dokuz aylık hamile bir kadının karnına dokunmuştum, cam gibi parlak,sert, sıcak ve küresel, bu doğa harikası, içindeki varlıkla birlikte beni çok etkiledi. Hamile kadınlar çizdim. Heykeller yaptım. Giderek kollar ve bacaklar yok oldu. Küre salt bir biçim olarak elimde kaldı. Üreme ve bereket sembolü olarak kullandım onu. Tıpkı Ön Asya'nın mutlak bereket tanrıçası Kibele gibi. Sonradan yaptığım seriye de "Kibele Serisi" dedim”.
(http://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/bellek-ve-olcek_80.html)

R.15. F. Özşen, “Ay Tanrıçası”.

(<http://www.kitaptansanattan.com/etkinlikler/ferit-ozsen-donemlerden-bir-secki-ile-rhartprojectte/>)

Sanatçı, Venüs temasını da aynı form anlayışıyla yorumlamıştır. **(R.16)**

R.16. F. Özşen, “Venüsün Doğuşu”.(Günyaz, A. Heykel Sanatı ve Ferit Özşen. s.4-6.).

Dış mekânlarda da çalışan sanatçının “İzmir Homeros Anıtı”, ünlü tarihçi Homeros'tan ötürü değerlendirilebilir. **(R.17).**

R.17. F. Özşen, “İzmir Homeros Anıtı (Günyaz, A. Ferit Özşen, Dönemlerden bir seçki, (21 Aralık 2017-28 Ocak 2018)-Sergi.)

Yakın dönem sanatçılardan birisi de Eti Behar’dır. Sanatçının “Kibele’den Sinderalla’ya” isimli özel bir serisi bulunmaktadır.(**R.18**). (<https://gallerymak.com/tr/sanatci/eti-behar/41/>)

R.18. E. Behar, “Kibele’den Sinderalla’ya” Serilerden Örnekler

3. SONUÇ

Yapılan incelemeler göstermiştir ki; Cumhuriyet dönemi öncesi erken dönem Türk heykelinde, genel olarak mitolojik temaya oldukça az rastlanılmıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte heykel sanatımız gelişme göstermiştir. Yurtdışına da giden sanatçılarımız, burada eğitim gördükleri sanatçılardan esinlenerek, rahatlıkla nü heykel çalışmalarına da imza atmışlar ve Türk heykeli çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Cumhuriyet dönemi ve sonrasında önem kazanan heykel sanatçılarımız; Hadi Bara, Zühtü Müridoğlu, Nusret Suman, Gürdal Duyar, Hüseyin Anka, Hüseyin Gezer, İlhan Koman, Şadi Çalık ve Rahmi Aksungur gibi isimler olmaktadır. Sanatçılarımızın özellikle Avrupa’da nü temasını gözlemledikleri sergilerde, Klasik Antikite etkili olan nü heykellerini görerek, onların da klasik dönemlerden etkilenmiş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Akademiye Yunan ya da Roma

heykellerinden ve hatta canlı modellerden çalışıldığına da tanıklık edilmektedir. Türk heykel sanatının önemli isimlerinden olan Rahmi Aksungur'un da, insan ve mitos karışımı eserler yaptığı bilinmektedir. Ali Teoman Germaner de, ejderha ve yılan figürlerini severek betimlemiş, sanatında genel olarak mitolojiden esinlendiğini ve fantastik olanı severek kullandığını da ifade etmiştir. Özellikle seri halinde yaptığı "Zümdürüanka" isimli çalışmasında düşsel motiflerinin varlığı dikkat çekmektedir. Sanatçının "Aloşname" adını verdiği çalışması da; simgesel öğeleri, düşsel unsurları ve Zümrüdü Anka heykel serisindeki gibi örneklerden esinlenmeleri aktarır. Bihrat Mavitan da, mitoloji veya efsaneler ya da masallardan öykünmüştür. Ayrıca, üç boyutlu evrenin bir arayışını cisimlendirme çabalarına da rastlanmaktadır. Hayvan motifli eserleri de mevcuttur ki, bunlar bilinen eski hayvan üslubunu akla getirmektedir. Sanatçı Mehmet Aksoy, "Şahmeran Masalları" isimli heykel çalışmaları yapmaya karar vermiş ve bu yönde bir dizi çalışmalar yapmıştır. Ayrıca Kibele çalışmalarını da severek yapmıştır. Onun soyut heykelleri, kürelere dönüşerek Kibeleyi vurgulamaya çalışır. Yeni nesil sanatçılarımızdan olan Eti Behar'ın da "Kibele'den Sinderallaya" isimli özel bir serisi bulunduğu yapılan çalışmalar neticesinde ortaya çıkmıştır.

Genel olarak şu sonuca varmak mümkündür; Eski Orta Asya Türk sanatında olduğu kadar mitolojik temalı örnekler ne yazık ki geç dönem sanatımızda çok da fazla yer bulamamıştır. Burada örneğini sayabildiğimiz birkaç sanatçı dışında, mitolojik temaya çok fazla değinilmediği görülmektedir. Mitolojik çalışmalar yapan sanatçılarımız da, kaynakların elverdiği ölçüde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu sanatçılar da mitolojik temalar üzerine, genelde seri ürünler ortaya koymuşlardır. Sonuç olarak, Türk mitolojisiyle resim ve heykel sanatı arasında daha çok ilişki kurulmalı ve sanatçılarımız bu temalara daha fazla yer vermelidir. Kendi sanatımızda mitolojiye, son dönemlerde hemen hemen yok denecek kadar az yer verildiği gerçeği, batı sanatının karşısında bu alanda bizlerin yeterli olmadığını göstermektedir. Bu durumdan hareketle, Türk mitolojisinin okutulup öğrenilmesine ağırlık verildiği bir sanat ortamının oluşturulmasına gayret edilmesi, kaçınılmaz bir gerçeği yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Antmen, A. (2006). Bellek ve Ölçek, Modern Türk Heykelinin 15 Sanatçısı, 9 Kasım 2005. *İstanbul Modern Sanat Müzesi Sergi Kataloğu*. İstanbul: s. 135-136.
- Antmen, A. (2013). *Kimlikli Bedenler, -Sanat, Kimlik, Cinsiyet*. İstanbul: Sel Yayıncılık .
- Antmen, A. (2016). **Aloşname- Bir Heykeltraşın Felsefe Taşı. İstanbul: Bozlu Sanat ve Yayıncılık.**
- Berk, Nurullah ve Gezer, H. (1973). *50 Yıllık Türk Resim ve Heykeli*. 2.baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Çınar, (2006). *Heykel ve Mitoloji*. (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul.
- Engin, A. (2009). *Heykel Oburu, "Mehmet Aksoy Kitabı"*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları .
- Günyaz, A. ve Özsen, F. *Heykel Sanatı*: s.4-5. 06.04.2018 tarihinde <http://www.kitaptansanattan.com/wp-content/uploads/2017/12/Ferit-%C3%96z%C5%9Fen-Katalog-i%C3%A7in-t%C4%B1klay%C4%B1n.pdf> tam adresinden erişildi.
- Günyaz, A. ve Özşen, F. Dönemlerden bir Seçki, (21 Aralık 2017-28 Ocak 2018)-Sergi. *Rh+Artproject*, İstanbul.
- Mavitan, B. (2004). *Heykel-anıt, (Tan'dan Mavitan'a Tane Tane Heykeller Sergi; 27 Ekim-5 Aralık 2004) Sergi Kataloğu*, İstanbul.
- Mitolojiden Gelen Düş Gücü*, 06.04.2018 tarihinde <http://www.radikal.com.tr/kultur/zumrud-u-ankanin-izinde-alosun-fantastik-dunyasi-1348981/> tam adresinden erişildi.
- Şenyapılı, Ö. (2003). *Otuz Bin Yıl Öncesinden Günümüze Heykel*. Ankara: MetuPress.
- Uzun Aydın, D. (2014). *Türk Heykel Sanatı ve İlk Heykeltraşlar*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Yılan Hikâyeleri, *Mehmet Aksoy Heykel Sergisi 21 Ekim 2010, Perşembe - 4 Aralık 2010, Cumartesi*. 06.04.2018 tarihinde <http://www.evin-art.com/exhibitions/98-serpent-tales-mehmet-aksoy-sculpture-exhibition> tam adresinden erişildi.
- 06.04.2018 tarihinde <http://www.edebiyatvesanatakademisi.com/turk-heykeltraslar/ali-teoman-germaner-hayati-ve-sanati-2106.aspx> tam adresinden erişildi.
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR,80275/sanayi-i-nefiseden-cumhuriyete-turk-heykel-sanati.html>. tam adresinden erişildi.
- http://www.istanbulmodern.org/tr/sergiler/gecmis-sergiler/bellek-ve-olcek_80.html tam adresinden erişildi.
- <http://ismek.ist/blog/icerik.aspx?p=62> tam adresinden erişildi.
- <http://lebriz.com/pages/artist.aspx?artistID=619&section=130> tam adresinden erişildi.
- <http://www.bozluartproject.com/ali-teoman-germaner-alos-desenler-resimler-heykeller>. tam adresinden erişildi.
- <http://www.kitaptansanattan.com/etkinlikler/ferit-ozsen-donemlerden-bir-secki-ile-rhartprojectte/> tam adresinden erişildi.
- <https://gallerymak.com/tr/sanatici/eti-behar/41/> tam adresinden erişildi.
- <http://www.bihratmavitan.net/pPages/pArtist.aspx?paID=245&section=130&lang=TR&periodID=2040&bhcp=1&pageNo=0&exhID=0> tam adresinden erişildi.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Özkarakoç, Ö. (2019). "Türk Kültür Coğrafyasının Ortak Değeri Nasreddin Hoca'nın Bazı Heykelleri Üzerine Değerlendirmeler", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 157-175

Geliş Tarihi / Received Date: 10.12.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 26.12.2018

Araştırma Makalesi

TÜRK KÜLTÜR COĞRAFYASININ ORTAK DEĞERİ NASREDDİN HOCA'NIN BAZI HEYKELLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER*

Dr. Öğr. Üyesi Özcan ÖZKARAKOÇ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

ozkarakocozcan@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-4086-8176

Öz

Nasreddin Hoca, mizahi eleştiri becerisi ve öz eleştiri anlayışı ile yüzlerde tebessüm dolu izler bırakan, Türk mizah karakteri ve ölümsüz bilge bir kişidir. Ünü batıda ve doğuda Türk kültür coğrafyasının sınırlarını aşmış neredeyse tüm dünyada Türk mizah anlayışının temsili olan bir halk filozofu olarak anılmaktadır. Gerçekte yaşayıp yaşamadığı tartışmaları bir tarafa dursun, kıvrak zekâsı ve mizahi tavrıyla, gerçekte ona ait olduğu bile şüpheli olan onlarca fıkraya konu edilmiştir. Doğuda Orta Asya'dan, batıda Avrupa'ya, kuzeyde Sibirya'dan güneyde Kuzey Afrika'ya kadar, adından bahsedilen Nasreddin Hoca, farklı kültürlerde çeşitli isimlerle anılmış, şöhreti nice nesilleri aşmış olan bu coğrafyalarda değışik suretlerle plastik sanatlara da konu edilmiştir.

Bu çalışmada, geniş bir coğrafi yelpazede Nasreddin Hoca'ya atfedilen bazı heykel çalışmaları kültürel farklılıklar, tipolojik özellikler ve plastik çözümleme yaklaşımları gözetilerek incelenmiştir. Tarihi belge ve dokümanlar olmaksızın, dilden dile nesillerdir süre gelen Nasreddin Hoca mizahının, kültürel farklılıklar bağlamında, heykel sanatçılarında nasıl bir izlenim oluşturduğu nitel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, Heykel, Mizah.

THE EVALUATIONS ABOUT SOME STATUES OF NASREDDIN HODJA WHO IS THE COMMON VALUE OF TURKISH CULTURAL GEOGRAPHY

Abstract

Nasreddin Hodja is a Turkish humor character and an immortal wise person who leaves smiles on faces with a sense of humor and self-criticism. He is called a folk philosopher who represents Turkish sense of humor all over the world and his fame has crossed the boundaries of Turkish Cultural Geography in the West and East. Ignoring the fact that whether he lived or not, he has been subject dozens of Jokes which unsurely belong to him, with his quick wit and sense of humor. From Central Asia in the east to Europa in the west, from Siberia in the north to North Africa in the sought, Nasreddin Hodja has been named virtually in different cultures, o subject of plastic arts with different types in the geographies where Nasreddin Hodja's fame exceeds many generations.

In this study, some of the sculptural works attributed to Nasreddin Hodja in a wide geographical spectrum were examined by considering cultural differences, typological features and plastic analysis approaches. Without historical papers and documents, Nasreddin Hodja's humor, which has passed from language to language during generations, has been evaluated qualitatively how to form an impressions on sculptors in the context of cultural differences.

Keywords: Nasreddin Hodja, Sculpture, Humor.

* Bu çalışma, 10-12 Ekim 2018 tarihlerinde Bişkek-Kırgızistan'da düzenlenen, Uluslararası Orta Asya Âlimlerinin İşlam Medeniyetine Katkıları Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

1. GİRİŞ

“Bir gün Nasreddin Hoca” ya da “Nasreddin Hoca bir gün” şeklinde başlayan, güldürürken düşündüren ama her daim kıssadan hisse öğretilerle dolu, onlarca fikranın özünde imge karakter olarak beliren, keskin zekâya sahip, hazır cevap bilgin aynı zamanda ebedi gezgin bir kişidir Nasreddin Hoca. Yediden yetmiş yediye onun kısa ve öz fıkralarındaki lirik söylemle tebessüm eden her insanın zihninde farklı ama ilginç biçimde de ortak bir karakteri yansıtmaktadır çoğunlukla. Bu ortak karakteri akıllarda ölümsüzleştiren belki de kültür olarak tanımladığımız maddi ve manevi değerlerle şekillenmiş, Anadolu insanının genel karakteri ya da sosyolojisidir aslında. Öyle ki; ya ailemizde, ya mahallemizde ya da köyümüzde, Nasreddin Hoca’yla bağdaştırılabilecek tavır ve davranışları sergileyen bir zât mutlaka karşımıza ya çıkmıştır ya da çıkan birilerinin söylemleriyle akıllarımızda canlanmıştır (Görsel-1).

Görsel-1. 17. Yüzyıl Nasreddin Hoca Minyatürü (Topkapı Sarayı Müzesi TSMK H.2142,y.24 numaralı bilinen ilk Nasreddin Hoca minyatürü).

https://www.selcuk.edu.tr/nasreddin_hoca_uyg_ve_ars_mrkz/birim/web/sayfa/ayrinti/40791/tr

Oldukça büyük kavuğu, uzun ve işlemeli kaftanı, bol, dökümlü şalvarı ve çarığı, çoğunlukla da kendisiyle zıt yönde betimlenen merkebiyle, Anadolu coğrafyasında yaşayan hemen herkesin tanıdığı “Ak Sakallı” ihtiyar gezgindir. Gezginliği, mecaz ifadeyle dilden dile, gönülden gönüle ve diyardan diyara ulaşan bir menzile işaret etmektedir.

Menzil sınırları aşan, nesilleri birbirine bağlayan, gönüllere taht kuran Nasreddin Hoca anıldığı coğrafyalarda nice sanatçıya konu olmuştur. Ders kitaplarında, görsel ve yazılı mecmualarda, çizgi animasyonlarda, ressamların tuvallerinde, heykeltıraşların malzemelerinde ve nice farklı mecrada kült bir imgeye dönüşmüştür. Bu bağlamda, makale “Nasreddin Hocayı” konu alan bazı heykel çalışmaları üzerine odaklanmaktadır. Nicel açıdan Nasreddin Hoca’yı konu alan

birçok heykel görseline ulaşılmış olup, sanatçıları tespit edilmiş olan dört heykel, nitel bir değerlendirmeyle ele alınmıştır.

Heykeller, kültürel farklılıklar, tipolojik özellikler ve sanatçıların eserlerindeki plastik çözümleme yaklaşımları gözetilerek incelenmiştir. Araştırmada amaç; dilden dile, nesillerdir süre gelen Nasreddin Hoca mizahının, kültürel farklılıklar bağlamında, heykel sanatçıları nasıl imgeye dönüştüğünün yorumlanmasıdır.

Türk toplulukları arasında büyük bir yaygınlığa ve öneme sahip olan Nasreddin Hoca, Türk kültürünün yaygın olduğu coğrafyaların kendinden bilerek benimsediği ortak bir şahsiyet konumundadır. Nasreddin Hoca Türkmenistan'da Türkmen, Kırgızistan'da Kırgız, Azerbaycan'da Azeri, Kazakistan'da Kazak, Özbekistan'da Özbek olarak kabul edilip benimsenmiştir. Bu şekilde her toplumda kabul görüp, o toplumdan biri olarak benimsenmesi aslında Nasreddin Hoca'nın değer yargıları ve anlatılarındaki evrensel içeriklerdir. Bu sadece Türk dünyası coğrafyası için geçerli bir durum olmayıp, farklı toplumlarda da Hoca'nın anlatılarının kabul görüp benimsendiğinin göstergesidir. Buradan çıkartılması gereken netice, hocanın evrensel içerikli sosyal konulara değinmesidir. Bu sosyal konular sadece Türk toplumunun genel-geçer kurallarına değil, bütün insanlığa hitap etmektedir (Karaçalı, 2107: 243).

Nasreddin Hoca, fıkralarındaki imaja göre; bilge, danışman, halk savunucusu, halk kahramanı, kültür kahramanı, sosyal eleştirmen, uzlaştırıcı şahıs, terapist, nükteci, söz ustası, yönetim danışmanı, lider koçu olarak yüz yıllardır Türk ve dünya insanının fikra tipi olma başarısını sürdürmüş ve bu sayede evrensel bir kimliğe bürünmüştür. Bununla beraber Nasreddin Hoca fıkralarında; sosyal adaletsizlik, insan hakları, ekonomik haksızlıklar gibi evrensel konularla ilgili eleştiri görevini üstlenmiş, halkın olaylara karşı duyarlılığını temsil yetkisini yüklenmiştir. Toplumsal sorunlar karşısında gösterdiği yapıcı eleştirileri, sorun çözücü kişiliği, en sert ve hassas konulardaki hoşgörüsüyle Nasreddin Hoca, evrensel insan gerçeğini Türk irfanı ile yaşayan "örnek bir insan" tipidir (Gülin'den akt., Aslan, 2011: 42).

Tüm bu özelliklerinden dolayı Nasreddin Hoca, zaman ve mekân sınırlarını aşarak Türk kültürünün yaygınlık kazandığı ve yaşadığı hemen her coğrafyada ve dönemde Türk milletinin düş gücünde eşsiz bir yer edinmiş ve toplumsal hafızadaki vazgeçilmez konumunu günümüze kadar yaşatabilmiştir. Böylece de toplumu geçmişten geleceğe taşıyan önemli bir folklorik imge haline gelmiştir (Özdemir'den akt., Aslan, 2011: 42).

Nasreddin Hoca, Türk mizah belleğini ve bilgeliğini, yeni coğrafyalara ve medeniyetlere taşımış, onun adıyla anılan fikra külliyyatı, insanlığın kültürel mirası ve belleği haline gelmiştir. Bu miras bellek, asırları aşan kendi mizahi zaman diliminde farklı unsurları, motifleri, düşünceleri ve aktörleri, uyum içinde yaşatmaktadır. Nasreddin Hoca, kendi zamanını yaratarak farklı asırlarda

yaşayan insanları, aynı mizah topluluğu içinde toplayabilen bir zirve şahsiyettir. Asıl gücünü ise kendi yarattığı ya da O'nun merkezinde oluşturulan mizahi zamandan, bağlamdan ve iletişimden, daha da önemlisi kolektif mizah belleğinden almaktadır. Nasreddin Hoca benliğinde, insanlığın ortak mizah belleği yaratılmış ve yaşatılmıştır. O, her türlü kültürel bağlamın ve zamanın içinde var olmayı ve iletişim kurmayı başarmıştır (Özdemir, 2008: 12,13).

Türk kültür coğrafyasında çok sevilen Nasreddin Hoca tipi, anıldığı coğrafyalara göre şekillenmiş, anlatan ve dinleyenlere göre değişikliğe uğramış, olaylara göre yeni örneklerle zenginleştirilmiştir (Sakaoğlu'ndan akt., Görkem, 2012: 91).

Nasrettin Hoca'yı Uygurlar Nesirdin Efendi, Azerbaycan Türkleri Molla Nasreddin, Özbekler Nesriddin Afandi, Tacikler Efendi, Türkmenler Ependi, Tatarlar Nasreddin Oca, Gagavuzlar Nastradin, Kazaklar ise Koja Nasreddin şeklinde isimlendirmektedir (Gülşen, 2012: 1866). Ayrıca, Kırgızistan'da Apendi, Karakalpaklarda ise Hojanasreddin olarak bilinmektedir (Alptekin, 2011: 22).

2. NASREDDİN HOCANIN HAYATI

Alptekin'e göre (2011: 21-22) bugünkü araştırmalar doğrultusunda Nasreddin Hoca'nın 1208 yılında Türkiye'nin Eskişehir ili, Sivrihisar ilçesinin Hortu (Nasreddin Hoca) beldesinde doğduğu, 1236-1237 tarihlerinde Konya ili Akşehir ilçesine göç ettiği ve orada 1284-1285 tarihlerinde öldüğü kanaati yaygındır. Hazar Denizi'nin doğusunda ise Hoca'nın, Özbekistan'ın Buhara ilinin Şirini köyünden, Şarmamat ve karısının duası sonucunda bir saksının içerisinde bulunduğu, 90 gün boyunca tüm aramalara rağmen gerçek anne ve babası bulunamayınca da kendilerine evlat edindiklerinden söz edilmektedir.

Babası Hortu köyü imamı olan Abdullah Efendi, annesi aynı köyden Sıdika Hatun'dur. Nasreddin Hoca ilk derslerini babasından almıştır. Daha sonra Sivrihisar Müftüsü Hasan Efendi'nin "Mecmua-yı Maârif" adlı tamamlanmamış eserinden, hocanın Mutasavvıf Seyyid Muhammed Hayrânî'nin talebesi olduğu ve hocasının Akşehir'e göç etmesi nedeniyle, onun da eğitim için buraya gittiği belirtilmektedir (Gülşen, 2012: 1865).

Akşehir'de oturduğu yıllarda birkaç defa evlenip çoluk-çocuk sahibi olduğu rivayet edilen Nasreddin Hoca, bu dönemde cami ve mescitlerde cerr hocalığı, imamlık, vaizlik, hatiplik, mahkemelerde kadılık ile medreselerde müderrislik görevleri yapmıştır (Cenikoğlu, 2014: 240).

Şahin (2010: 136), Türkmen Şamuhammedov, "Ependi'nin" doğu halklarının Arap halifeliğine karşı verdiği özgürlük mücadelesi esnasında ortaya çıktığını savunmaktadır. Yakup Nasırlı ise Nasreddin Hoca'nın 14. yüzyılın sonu ile 15. yüzyılın başında yaşadığını ileri sürer ve bu görüşünü doğrulamak için Nasreddin Hoca ile Timur

arasında geçen bazı fıkraları örnek göstermektedir. Türkmenistan'da Nasreddin Hoca'nın, Özbek, Azeri, Tatar vb. diğer pek çok halkta var olduğu ve her halkın Nasreddin Hoca'yı birtakım değişikliklerle benimsediği fikri kabul görmüş, bu konudaki araştırmalar Nasreddin Hoca'nın ve fıkralarının kökeninden daha ziyade yayılma alanları üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sovyetler Birliği döneminde Doğu Türkleri arasında yaşadığına inanılan Nasreddin Hoca'nın günümüzdeki değişim ve iletişim sonucunda Türkiyeli olduğu kabul görmeye başlamıştır (Alptekin, 2011: 21-22).

3. BİR SANAT İMGESİ OLARAK NASREDDİN HOCA

Heykel sanatçısı herhangi bir yaratıcı insan gibi, gizemli bir dünyanın hafif baskısı altında gerilimi benliğinde hisseden canlı gerçekler ve olaylar ile doludur. Üretirken her an eşsiz duyarlılık ve üst düzey bilişsel seviyede yaşayan ve bir sonraki dakikada nereye savrulacağını bilmeksizin eserine odaklanan, keskin ve kararlı azmi ortaya koymaktadır.

Bu azmi sayesinde sayısız tasarı, düş ile gerçek arasında, zihninde berraklaşarak ilk izlenimlerin heyecanında somutlaşır ve esere dönüşür. Eser, çoğunlukla sonucu sanatçısı tarafından kestirilse de, zor ve yorucu bir serüvenin sonunda yaşanan kısa süreli zafer anının habercisi gibidir. Kazananı olmayan kavganın gizli ve tek galibidir. Bu kavga, ruh ve beden arasındaki amansız mücadeleyi tanımlamaktadır. Beden, zaferin coşkusunu, eseri bitirmiş olmanın hazzında yaşarken, ruh bu duyguyu kusursuzluğu yakalayamadığını hissettiği anda ve buruk bir biçimde deneyimler. O ana kadar sanatçısına ait olan eser artık, başka insanlar içinde anlam ifadeye etmeye başlamıştır. Sanatçı çok kısa süreli duyduğu hazzın mutluluğunu yaşar ve beden, adeta ruhun hizmetinde bir köle gibi ona adanmışçasına yeniden çalışmaya başlar. Ünlü Türk heykel sanatçısı Hüseyin Anka Özkan'ın ifadesiyle sanatçı “bir esere başlamadan önce kendi iç dünyasında devri âleme çıkar. Uçsuz bucaksız bir deryanın ortasında tek başına, kendisini nelerin beklediğini bilmeden”. Bu duygu her defasında ve yeniden sanatçıyı üretmeye sevk eden içsel bir dürtüdür.

Heykel sanatçısı için bu durum diğer plastik sanat dallarından biraz daha farklı gerçekleşmektedir. Heykel, üç boyutlu olma özelliğiyle hacmen, kendisini izleyen alımlayıcısıyla aynı mekânı paylaşmaktadır. Bu durum ona olan ilginin şiddetini ve süresini farklılaştırabilmektedir. Söz konusu olan figüre öykünen bir kompozisyon olduğunda, sonuç daha da farklılaşabilmektedir.

Konu, namı diyarları aşan Nasreddin Hoca olduğunda, imgenin çoğunlukla mizahi yönde ifade edildiği eserlerde, alımlayıcıyla sanat eseri arasında kurulan bağ farklı bir bakış açısını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda figüre öykünen düzenlemeleriyle “Nasreddin Hoca” imgesini

ele alan Yakov Yosifovich Shapiro, Metin Yurdanur, Katib Safar oğlu Memmedov ve Ivan Vladimirovich Korzhev'in heykelleri alımlayıcı, eser ve sanatçı arasındaki bu etkileşim sürecini tanımlayacak uygun örnekler olarak görülmektedir. Sanatçı bilgileri ve uygun görsellere ulaşma imkânı sağladığı için makale, bu sanatçıların eserleriyle sınırlandırılmıştır.

Yakov Yosifovich Shapiro (Görsel, 2), Özbek asıllı bir Rus vatandaşıdır. Heykeltıraş 1937 yılında Olevsk, Zhytomyr bölgesinde doğdu. Bir dönem Margilan'da yaşadıkdan sonra ailesiyle Taşkent'e taşındı. 1944'te memleketine geri dönerek sanat eğitimi aldı. Kiev Sanat Okulu'ndan mezun olduktan sonra St. Petersburg'daki I. Repin, Devlet Akademik Sanatlar, Heykel ve Mimarlık Enstitüsü'ne girdi ve burada eğitimini tamamladıktan sonra mezun oldu. Sovyet ve Rus heykeltıraş Mikhail Konstantinovich Anikushin'in öğrencisidir (Matveeva, 2015).

Görsel-2. Yakov Yosifovich Shapiro, <https://mytashkent.uz/2012/09/15/yakov-shapiro/>

Yakov Yosifovich Shapiro'nun gerçekleştirdiği anıt Özbekistan'ın Buhara kentinde kamuya açık bir alanda sergilenmektedir. Doğal ölçeklerinde birebir çalışılan heykel, alçak kaidenin üzerinde konumlandırılmış, dolayısıyla izleyicilerle heykel arasındaki ilişki kuvvetlendirilmiştir. Heykel kent komitesinin isteğiyle tasarlanmış ve 1979 yılında tamamlanarak yerine konmuştur.

Shapiro heykelin kompozisyonunu oluştururken, Nasreddin Hoca figürünü merkebiyle beraber kurgulamıştır. Kendi anılarında, heykelin yapımı esnasında gerçek bir merkebi model olarak kullandığını anlatarak, ebedi karakterin yorumunun onunla daha zengin ve anlamlı olacağına olan inancına vurgu yapmıştır. Hoca'yı merkebiyle aynı yönde betimleyen Shapiro, geleneksel Özbek kültürünün giyim-kuşam özelliklerini bu eserinde sergilemiştir.

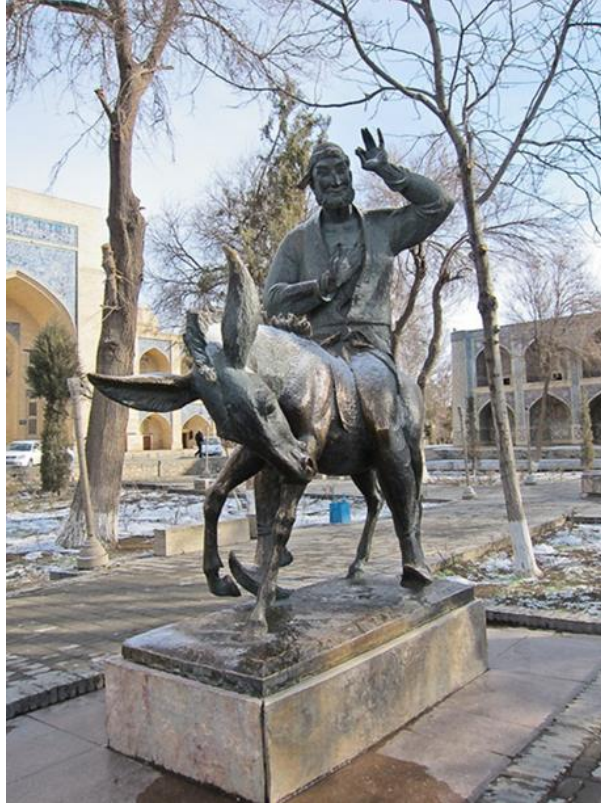
Mutlu bir şölen havası ve kahkahalarla dolu iyi bir şakanın, Özbek yaşamının önemli bileşenleri olduğuna vurgu yapan sanatçı, heykelde Hoca'nın izleyicisiyle kurduğu iletişim dilinin ana unsuru olduğuna işaret etmektedir. Heykelde, kendi başına hareketsiz ve sert anıtsal bir duruş yerine, sosyolojik içerikli bir gönderme ve devinim söz konusudur. Böyle bir

yaşam felsefesi, ulusal ya da evrensel bir karakterin özel niteliklerini Özbek halkının benliğinde şekillendirmiştir: konukseverlik, açıklık, misafirperverlik, hoşgörü, şaka yapma ve şakayı sevme yeteneği bu özellikler arasında sayılabilmektedir.

Figür kendi soluna hafifçe dönerek sağ elini göğsünün üstüne koymuş, sol elini ise baş hizasında yukarıya doğru kaldırmıştır. Sol elinin parmakları arasında tuttuğu madeni parayı, kendisini izleyen kalabalığa bir şey anlatırcasına doğal bir biçimde göstererek bu bölgeye vurgu yapmaktadır. Baş bölgesindeki sargı, üzerindeki uzun kaftan, paçaları yukarıya doğru sıyrılmış şalvar ve ayak parmaklarının ucunda tuttuğu ve düşmek üzere gibi tasvir edilen terlikleriyle adeta dünyayı umursamayan bir tavır sergilemektedir. Çekik gözleri ve çember sakalıyla, Özbek İnsanın genel karakteristiğini ustaca yansıtmaktadır (Görsel, 3-4).

Görsel-3. Yakov Yosifovich Shapiro “Nasreddin Hoca” Detay. <https://vsuete.com/uzbek-folklore-character-nasreddin-hodja-monument/>

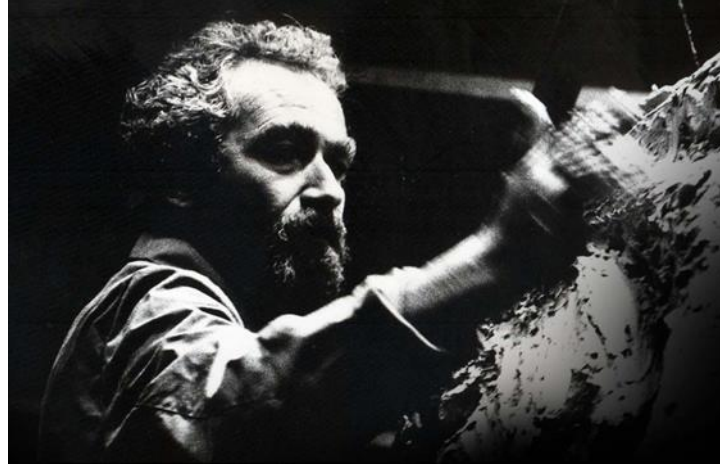
Görsel-4. Yakov Yosifovich Shapiro “Nasreddin Hoca” <https://nursalam.wordpress.com/2011/08/04/>

Görsel-5. Yakov Yosifovich Shapiro “Nasreddin Hoca” <https://turancografyasi.files.wordpress.com/2014/03/bgm13rbimaagzaz>

Nasreddin Hoca mizahının plastik yorumundaki kurgusal özellikler -ki bunun en güzel kanıtı, heykelin etrafında bulunan kişilerin (Görsel, 5) karakteristik özelliklerinde görmek mümkün- sanatçının, Hocayı yorumlamada gösterdiği başarının ispatı niteliğindedir. Karakteristik özellikleriyle Nasreddin Hoca, o coğrafyada doğmuş, yetişmiş, onlar gibi giyinen, gülen kısaca her haliyle halkın içinden bir birey olarak benimsenmiştir.

Değerlendirmesi yapılan diğer bir heykel, Türk heykel sanatının önemli isimlerinden Metin Yurdanur'a aittir. Metin Yurdanur, 1951 yılında Sivrihisar'da doğdu (Görsel, 6). Çocukluk ve gençlik yıllarını burada, üç bin yıllık Frigya, Roma ve Selçuklu uygarlıklarının kalıntıları arasında geçirdi. Babasının demir atölyesinin bahçesinde bulunan 19. ve 20. yüzyıllara ait antika niteliğindeki materyallerle oyunlar oynadı. Binlerce yıllık tarihi eser ve antikaların etkisiyle üç boyutlu formlara ilgi ve sevgi duymaya başladı. Üniversite aşamasında, sanatla ilgili bir bölümü seçmesi bu temele dayandırılabilir (Yurdanur, 2018).

Görsel-6. Metin Yurdanur <http://metinyurdanur.com.tr/tr>

1972 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nden mezun oldu. 1972-1978 yılları arasında öğretmen okulu ve liselerde öğretmenlik, 1978-1981 yıllarında Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'nde modelaj öğretmenliği yaptı. 1981 yılında serbest çalışmaya başlayan sanatçının dünya çapında 100'den fazla heykeli bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı Almanya, Japonya, Macaristan, Libya, Türkmenistan, Moğolistan ve Küba'da bulunmaktadır.

Bu çalışmada Metin Yurdanur'un Ankara Gar Meydanında yer alan "Miras" isimli heykeli Nasreddin Hoca bağlamında değerlendirilmiştir. Heykel 1979 yılında tamamlanarak meydana yerini almıştır. Alışlagelmiş Nasreddin Hoca tasvirlerinin aksine heykel kavramsal bir içerikle kurgulanarak modellenmiştir. Heykelin plastiğindeki soyutlama eğilimi, geometrik bir gölge dizilimiyle sert yüzey farklılıkları meydana getirmiştir. Bu durum heykelin algılanmasındaki tavrı, kütle olarak daha sert ve belirgin bir çizgiye taşımaktadır. Plastik anlamda sert konturlara sahip olan heykel bu yapıyla anıtsal bir görünüm kazanmaktadır.

Yurdanur “Miras” heykelini kendi ağzından şöyle yorumlamaktadır.

“Nasrettin Hoca benim hemşerim, işlerimde önemli bir yere sahip. 1979 yılında bu heykeli tasarladım. Hitit Aslanı, Anadolu’nun bir gerçeği, binlerce yıl öncesinden gelen temsilimizdir. Nasrettin Hoca’nın Karakaçanı’na ters binmesiyle ilgili bir öyküsü var. Herkese göre farklı yorumlanmış bu öyküdeki genel tavır, Nasrettin Hoca’yla ilgili çalışmamda bana da esin kaynağı oluşturmuştu. Aslana ters binme esprisini bende o şekilde anlattım. Kùltürler bir zincirin halkası gibidir. Kızilderililerin dokuduğu kilim Anadolu’da dokunan kilimine benzer. Kùltürleri koparamazsınız. Bu yüzden Nasrettin Hoca’yı Hitit Aslan’ına bindirdim.” (Dölen, 31 Temmuz 2017).

Nasreddin Hoca, Yurdanur’un çalışmasında Hitit kültürüyle adeta bütünleşmiş, sakallarında ritmik tekrarlarla sağlanan dokularla adeta zamanda yolculuk yapan bir seyyah misali geçmiş ve gelecek arasında bir yerlerde vücut bulmuştur (Görsel,7-8-9).

Görsel-7. Metin Yurdanur “Miras” <http://wikimapia.org/24651679/tr/Miras-Heykeli>

Sanatçının ebedi gezgin Nasreddin Hoca’yı betimleme biçimi, Anadolu coğrafyasının binlerce yıllık kültür geçmişindeki katmanların bir sentezini ifade eder niteliktedir. Heykelin plastiğindeki sanatsal tavır, O’nu geçmişle bugünü, bugünle geleceği birbirine bağlayacak bir zincirin halkasına dönüştürmüştür.

Görsel-8. Metin Yurdanur "Miras" <http://wikimapia.org/24651679/tr/Miras-Heykeli#/photo/4346134>

Görsel-9. Metin Yurdanur "Miras" <http://elkoalos.blogcu.com/ankara-nasrettin-hoca-aniti/5127730>

Yurdanur'un heykelinde, Nasreddin Hoca'nın iri kavuğunun altında gölgelenen yüzündeki dingin, bilge ve nüktezen kişiliğinin izlerini görmek mümkündür. Sanatçının; Nasreddin Hoca karakterini, Kimerik Hitit Aslanının plastik yapısıyla benzeştirme noktasında yakaladığı üslup; tema, kompozisyon, plastik ve estetik açıdan değerlendirildiğinde, heykeli diğer örneklerden farklı kılmaktadır (Görsel, 10-11).

Görsel-10. Metin Yurdanur “Miras”, Heykel Yapım Aşamasında <http://metinyurdanur.com.tr/tr/secilmis-eserler>

Görsel-11. Metin Yurdanur “Miras”, Heykel Yapım Aşamasında <http://metinyurdanur.com.tr/tr/secilmis-eserler>

Bir diğer sanatçı Katib Safar oğlu Memmedov 10 Ekim 1963 tarihinde Kirovabad-Azerbaycan’da dünyaya gelmiştir. Kharkov Sanat - Endüstri Enstitüsü, Heykel Fakültesi’nden 1993 yılında mezun olmuştur. 1993 yılından bu yana aynı fakültede öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Çalışmalarına Ukrayna’da devam eden sanatçı Ukrayna Sanatçılar Birliği Üyesi ve Ukrayna Onur Sanatçısı unvanıyla nitelendirilmektedir. Sanatsal üretime dönük ilk deneyimleri çok küçük yaşlarda başlayan Memmedov (Görsel, 12), gelenekten beslenen bir üretim tarzını benimsediğini her fırsatta dile getirmektedir (Memmedov, 2018).

Görsel-12. Katib Safar oğlu Memmedov, <http://artsho.gallery/info/rubrika/avtor/19-katib-mamedov>

Memmedov'un gerçekleştirmiş olduğu "Nasreddin Hoca" figürü kilden modellenmiş ve bronz olarak dökülmüştür. Hoca eserde, birçok fıkrasında kendisiyle beraber anılan merkebiyle birlikte ve oldukça tanıdık gelen bir şekilde kompoze edilmiştir. Merkebin üzerinde ters bir biçimde tasvir edilen figür, kendi solundan arka tarafa doğru hafifçe dönmüştür. Sağ elinde avcunun içinde tuttuğu tesbihle, işaret parmağının konumlandırılma biçimi, heykelin baskın vurgu noktası olarak dikkatlerin buraya toplamasına neden olmaktadır. Sol elinin içinde yer alan ve açık bir biçimde tasvir edilen kitap, Hocanın bilgeliğine gönderme yapan bir ara unsur olarak yorumlanmaktadır (Görsel, 13).

Görsel-13. Katib Safar oğlu Memmedov, "Nasreddin Hoca" <http://www.wikiwand.com/ru>

Oldukça detaylı bir biçimde ele alınan figürlerin plastiğinde yer alan detaylar, sanatçının doğa gözlemindeki ustalığını gözler önüne sermektedir. İri kavuğu, işlemeli

gömleği, bol ve dökümlü, şalvarı ve terlikleriyle kültürel kimliğini ve yaşadığı anın ruhunu olanca coşkusuyla izleyicisine iletmektedir. Nükteli ifadenin oluşturduğu neşe dolu anın izlenimini veren heykel, fantastik bir dünyanın kapılarını aralar niteliktedir (Görsel, 14,15).

Görsel-14. Katib Safar oğlu Memmedov, “Nasreddin Hoca”, Detay <http://www.wikiwand.com/ru>

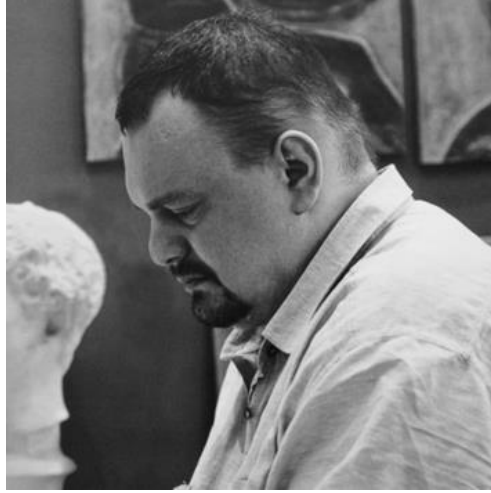

Görsel-15. Katib Safar oğlu Memmedov, “Nasreddin Hoca”, Detay <http://www.wikiwand.com/ru>

Merkebin sağ tarafından arkaya doğru dönerek yaptığı harekette ki ifade, Hoca'nın söylemine verdiği onaylayıcı bir jسته işaret etmekte ve merkebi adeta kişileştirmektedir. Merkebin kuyruğunda yer alan kedi figürünün tasviri ve genel kompozisyon özellikleri ile heykel fantastik bir animasyon kahramanına dönüşmektedir. Sanatçı eserinde, Nasreddin

Hoca'nın sakalları, kısık ve çekik gözleriyle Asyalı kimliğini ustaca tasvir etmiştir. Kurnazca gülümsemesinde beliren eksik diş, merkebin sırtında yer alan testi ve organla bağlanmış heybe, kaftanda yer alan motifler, heykele eşsiz değer ve zenginlik katmıştır.

Nasreddin Hoca heykeliyle değerlendirilen son sanatçı Ivan Korzhev, 24 Kasım 1973 yılında Moskova'da doğmuş, sanatçı bir aileye mensuptur. Heykel ve modern mimari alanında gerçekleştirdiği sayısız, iç mekân, anıt ve heykel uygulamalarının yanı sıra mimari birçok eserin de sahibidir (Görsel, 16).

Görsel-16. Korzhev Ivan Vladimirovich, <https://yavarda.ru/korzhev/>

Ivan Korzhev, 1991 yılında Moskova Sanat Okulu'ndan, 1996 yılında ise Surikov Moskova Devlet Akademik Sanat Enstitüsü, Heykel Bölümü'nden mezun olmuştur. 1996'dan bu yana Moskova Sanatçılar Birliği üyesidir. 2008'de Ivan Korzhev, Rusya Federasyonu'nun onur sanatçısı unvanı ile onurlandırılmıştır (Vershina, 2018).

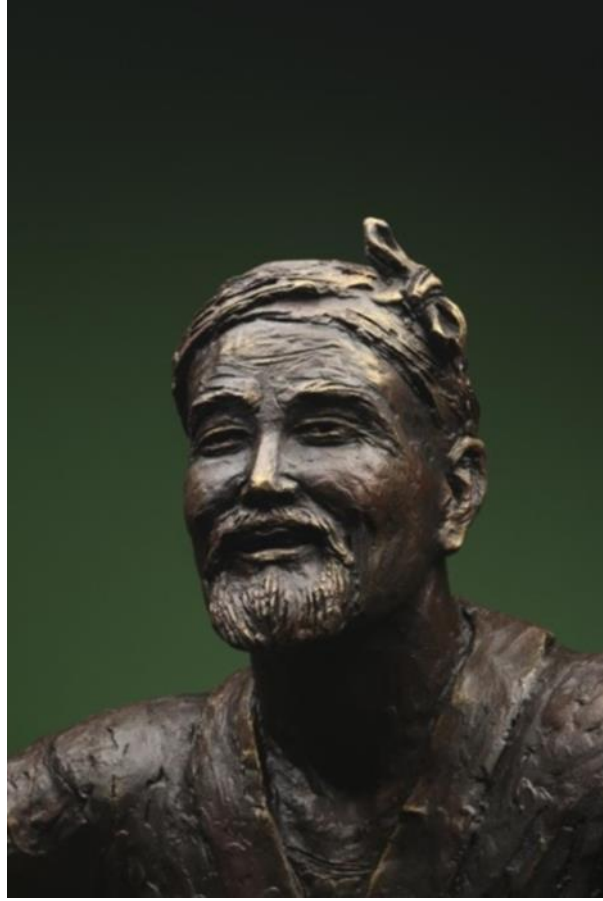
Korzhev, diğer üç sanatçıdan farklı olarak Nasreddin Hoca kompozisyonunu, tek figüre indirgeyerek yorumlamıştır. Kil ile modellenen figürün tasvirinde gerçekçi doğa yorumunun izleri görülmektedir. Figürün gerçekle olan bağı, insan anatomisinin sahip olduğu bileşenlerin birbiriyle olan ilişkileri açısından ustaca kurgulanmıştır. Bronz materyal kullanılarak dökümü gerçekleştirilen eser, 90 × 79 × 64 cm ebatlarında uygulanmıştır. Otantik bir doğu oturuşu olarak yorumlanabilecek duruşta figür, bağdaş kurmuş, vücudun doğal salınımında hafif öne ve görselin ön cephesi referans alındığında sağ tarafa doğru yönelmiştir. Kollarını her iki tarafta yukarı doğru kaldırmış olan figürün, ellerinde oluşturulan gerilim hissi, portrede betimlenen konuşma eylemindeki nüktenin gücünü alımlayıcıya güçlü bir biçimde hissettirmektedir. Figürün baş, gövde ve ayaklarında betimlenen etnografik unsurlar, çekik gözler, sakal ve bıyıkla zenginleştirilen portre, Nasreddin Hoca'nın Türkistan coğrafyasıyla olan bağına gönderme yapar niteliktedir (Görsel, 17-18-19).

Görsel-17-18. Ivan Vladimirovich Korzhev, “Nasreddin Hoca” Malzeme: Bronz, Ahşap, Boyutlar: 90 × 79 × 64cm. http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/

Görsel-19. Ivan Vladimirovich Korzhev, “Nasreddin Hoca”, Detay, Malzeme: Bronz, Ahşap, Boyutlar: 90 × 79 × 64cm. http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/

Görsel-20, Ivan Vladimirovich Korzhev, “Nasreddin Hoca”, Detay, Malzeme: Bronz, Ahşap, Boyutlar: 90 × 79 × 64. cm http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/

Gerçekte var olup olmadığı sorgulanan ancak pek çok hikâyenin kahramanı olan efsanevi gezgin ve filozof “Khoja Nasreddin”, Korzhev'in bronz heykelinin kahramanı olarak, Orta Asya ve Ortadoğu'daki birçok coğrafyayı kendi vatanı olma noktasında taçlandırmıştır. Ünlü gezgin hikâyelerinde karşılaştığı her durumdan, onu galip olarak çıkartan zekâsıyla, Türk, Orta Asya, Arap, Fars edebiyatının ve ayrıca Kafkasya'nın tamamı ve Balkan halklarının edebiyatlarında da etki sahibi bir karakter haline getirmiştir. Sanatçı izleyicisine hayali bir muhatap için heyecanla söylemde bulunan Hoca Nasreddin'i ustaca betimlemiştir. Hocanın ağzından dökülen kelimeler ustura gibi keskin, bilge ve felsefidir (Görsel, 20).

4. SONUÇ

Fıkralarıyla, 13 yüzyıldan günümüze kesintisiz olarak her dil ve dinden bütün insanlığa mesajlarını ileten, güldürürken düşündüren bilge Nasreddin Hoca, Türk kültür coğrafyasından yola çıkarak günümüz dünyasının kültür, kardeşlik ve barış elçisi olmuştur. Türk kültür coğrafyasının bağrından yetişerek evrensel bir bilgeliliğe ulaşması neticesinde UNESCO tarafından tüm dünyada 1996, Nasreddin Hoca Yılı olarak kabul edilmiştir.

Adına düzenlenen sayısız etkinlik, sempozyum ve şenliklerde insanlık adına oluşturduğu nükte külliyatı bildiri, makale ve kitaplara sığdırılamayacak boyutlardadır. Bu makale, Nasreddin Hoca adına yapılan sayısız bilimsel çalışmaya sanatsal bakış açısıyla bir yenisini ekleme ve sınırları kestirilemeyen uçsuz bucaksız deryada sanat adına bir damla olması amacıyla hazırlanmıştır. O'nun maneviyatının, maddi unsurlarla ebedileştirilmeye çalışıldığı onlarca heykel uygulamasından bazıları üzerine yapılan değerlendirmelerle, heykel sanatçısının belleğinde oluşan imajların kültürel ve plastik yorumlarına yer verilmiştir.

Nasreddin Hoca, sınırlar birbirinden farklı ya da uzak olsa da, ortak kültürden ve dinamiklerden beslenen toplumlarda benzerliklerin olabileceğinin göstergesi niteliğindedir. Sanatın evrensel söylemi, kültürel farklılıklar olsa da insanları ve toplumları birleştirici ve bütünleştirici güçtedir. Anadolu'nun bağrından yetiştiğine inanılan Nasreddin Hoca'nın, binlerce kilometre uzakta hayat bulan heykellerinde, bu birleştirici ve bütünleştirici etkiyi görmek mümkündür. Yakov Yosifovich Shapiro, Metin Yurdanur, Katib Safar oğlu Memmedov'un aynı kültürel mirasın temellerinden beslendiği kabul edilecek olursa, Ivan Vladimirovich Korzhev'in gerçekleştirdiği eserde ortaya koymuş olduğu karakteristik özelliklerde, Nasreddin Hoca'nın birleştirici ve bütünleştirici rolünün etkilerini görmek mümkündür. Farklı bir kültürden yetişen sanatçının gerçekleştirdiği eser, plastik ve estetik özellikleri ile görsel unsurların eşsiz uyumunda Nasreddin Hoca'yı, yaşayan, nefes alan, otantik bir nükte adamına dönüştürmektedir.

Onun adına gerçekleştirilen daha birçok heykelde manevi kişiliği ölümsüzleşmiş, sanatçılar plastik hünerlerini ve estetik bakış açılarını izleyiciyle paylaşmışlardır. Ülkemizde de Nasreddin Hoca'nın adına gerçekleştirilen sayısız etkinlik, bilimsel yayın ve sanatsal eserler bulunmaktadır. Mizahi yönü ve karakteriyle Anadolu'dan bildiğimiz, tanıdığımız, gördüğümüz ve hemen her kesimden bireye hitap eden bu zaman yolcusunun, adına yakışır şekilde tasvir edilmesi, yüzyıllar boyunca devam edecek manevi kişiliğin ebedileşmesinde oldukça önem arz etmektedir. Adına gerçekleştirilecek yapıtlarda estetik ve plastik değerlerle, sanatçı dokunuşlarıyla yaratılacak karakterler, toplumun sanatsal anlamda zenginleştirilmesi adına da büyük katkı sağlayacaktır.

Görülen odur ki; Türk Kültür Coğrafyasının en ünlü ortak edebî ve folklorik şahsiyeti olan Nasreddin Hoca, Türkçenin konuşulduğu devlet ve topluluklarda -âdeta fahrî kültür elçisi gibi- halklar arasında her alandaki yakınlaşmaya, barış ve kardeşliğin tesisine katkıda bulunabilecek yegâne nükte ve mizah adamıdır.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. B. (2011), “Doğu Türklerinin Nasreddin Hocası Mitolojik Bir Kahraman mıdır?”. Bilig, Tür Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi. Güz-2011, Sayı:59.
- Aslan, F. (2011), “Sanal Kültür Ortamında Güncellenen Nasreddin Hoca Fıkraları”. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic. Volume 6/4 Fall 2011, p.39-60 , TURKEY.
- Cenikoğlu, G. T. (2014), “Türk Dünyasında Nasreddin Hoca Fıkraları”. Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014. 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). ss.239-263 Eskişehir.
- Dölen, H. (2017, 31 Temmuz), Ankara'nın Simgeleşen Heykellerin Sahibi : Metin Yurdanur, <https://www.tanıs gazetesi.com.tr/haber/1268082/ankaranin-simgelesen-heykellerin-sahibi-metin-yurdanur-adresinden-alindi>.
- Gülşen, H. (2012), “Nasrettin Hoca ve Till Eulenspiegel Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall 2012, p. 1863-1874, Ankara-Türkiye.
- Görkem, İ. (2012), “Nasreddin Hoca Olgusunun Algılanması ve Anlamlandırılması Üzerine”. Türkbilig, Türköloji Araştırmaları Dergisi, 2012/23: 83-106.
- Karaçalı, M. (2017), “Özbek, Kırgız, Kazak, Azerbaycan ve Gagauz Türkleri Ekseninde Nasreddin Hoca Fıkralarının Ortak Paydası”. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:11, Temmuz-2017, Türkiye.
- Matveeva, A. (2015), Яков Шапиро: Я поездил по миру и теперь в Уссурийске работаю над памятником Пушкину Подробнее: <https://primamedia.ru/news/449457/> adresinden alındı.
- Memmedov, K.S. (2018,22 Eylül), Катиб Мамедов <http://artsho.gallery/info/rubrika/avtor/19-katib-mamedov> adresinden alındı.
- Özdemir, N. (2008), “Kültürel Ekonomik İmge Olarak Nasreddin Hoca”. Millî Folklor, 2008, Yıl 20, Sayı 77.
- Şahin, H.İ. (2010), “Türkmenistan’da Nasrettin Hoca ve Timur Fıkraları”. Bilig, Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Güz-2010 Sayı 55: 135- 146.
- Vershinina, A. (2018, 24 Eylül), Korzhev Ivan Vladimirovich. <http://i-korzhev.eu/about/biography/> adresinden alındı.
- Yurdanur, M. (2018, 24 Eylül), Metin Yurdanur. metinyurdanur.com.tr adresinden alındı.

İNTERNET KAYNAKÇA

- Görsel-1, Nasreddin Hoca Minyatürü, https://www.selcuk.edu.tr/nasreddin_hoca_uyg_ve_ars_mr kz/birim/web/sayfa/ayrinti/40791/tr
- Görsel-2, Korzhev Ivan Vladimirovich, <https://yavarda.ru/korzhev/>
- Görsel-3, Nasreddin Hoca Heykel, http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/
- Görsel-4, Nasreddin Hoca Heykel, http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/
- Görsel-5, Nasreddin Hoca Heykel, http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/
- Görsel-6, Nasreddin Hoca Heykel, http://i-korzhev.eu/photos/sculpture/hoca_nasreddin/
- Görsel-7, Katib Safar oğlu Memmedov, <http://artsho.gallery/info/rubrika/avtor/19-katib-mamedov>
- Görsel-8, Nasreddin Hoca Heykel, <http://www.wikiwand.com/ru>
- Görsel-9, Nasreddin Hoca Heykel, <http://www.wikiwand.com/ru>
- Görsel-10, Nasreddin Hoca Heykel, <http://www.wikiwand.com/ru>
- Görsel-11, Yakov Yosifovich Shapiro, <https://mytashkent.uz/2012/09/15/yakov-shapiro/>
- Görsel-12, Nasreddin Hoca Heykel, <https://vsuete.com/uzbek-folklore-character-nasreddin-hodja-monument/>
- Görsel-13, Nasreddin Hoca Heykel, <https://nursalam.wordpress.com/2011/08/04/>
- Görsel-14, Nasreddin Hoca Heykel, <https://turancografyasi.files.wordpress.com/2014/03/bgm13rbimaagzaz.jpg>
- Görsel-15, Metin Yurdanur <http://metinyurdanur.com.tr/trGörsel-16>
- Görsel-16, Metin Yurdanur “Miras” <http://wikimapia.org/24651679/tr/Miras-Heykeli>
- Görsel-17, Metin Yurdanur “Miras” <http://wikimapia.org/24651679/tr/MirasHeykeli#/photo/4346134>
- Görsel-18, Metin Yurdanur “Miras” <http://elkoalos.blogcu.com/ankara-nasrettin-hoca-aniti/5127730>
- Görsel-19, Metin Yurdanur “Miras” <http://metinyurdanur.com.tr/tr/secilmis-eserler>
- Görsel-20, Metin Yurdanur “Miras” <http://metinyurdanur.com.tr/tr/secilmis-eserle>

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Onuk, Ö. (2019). “Dünyanın En Eski Çalgıları: Taş Devri Flütleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 176-184
Geliş Tarihi / Received Date: 05.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 18.12.2018

Araştırma Makalesi

DÜNYANIN EN ESKİ ÇALGILARI: TAŞ DEVRİ FLÜTLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özlem ONUK

Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
ozlemonuk@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9747-4365

Öz

Bu araştırma ile müziğin ve flütün kökenlerini anlamaya yönelik, genel bir çerçeve oluşturmak amaçlanmıştır. Bu çalışmada, günümüze ulaşan en eski çalgıların, nefesli çalgılar olduğu tespit edilmiştir. Bu nefesli çalgıların, ne şekilde çalındığı ve ne amaçla kullanıldığına dair kesin bir sonuca ulaşamamıştır. Ancak üretilişlerinde gereken ustalık nedeniyle, üretenlerin hayatında önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmıştır. Üzerine tartışmaların sürdüğu Divje Babe mağaralarında keşfedilmiş, bir nefesli çalgı olduğu konusunda kesin bir yargıya ulaşamayan nesnenin yanı sıra; tartışmasız şekilde bir üfleli çalgı olarak kabul görmüş olan; Hohle Fels, Isturitz, Geissenklösterle, Grubgraben kazı alanlarında bulunan nefesli çalgılarla da karşılaşılmıştır. Vogelherd kazı alanında bulunan çok küçük kalıntılardan yola çıkarak tanımlanmış cisimler olduğu gibi, Les Roches ve La Roque isimleri ile anılan, 20. Yüzyılın başlarında, hatta 19. Yüzyılda keşfedilmiş nesnelere de bulunmaktadır. Tüm bu cisimlerin yaşı, 60 bin ile 19 bin yıl arasında değiştiği tespit edilmiştir. Cisimlerin tamamının, çeşitli hayvan kemikleri ya da dişlerinden üretildiği görülmüştür. Türlü deneyler sonucu bu çalgıların, ne şekilde üretildiği ve akustik özelliklerinin neye benzeyebileceği hakkında çeşitli bulgular bulunmuştur. Araştırma sonucunda elde edilen bulguların bir kısmı tabloleştirilmiştir. Bu araştırma betimsel bir çalışma olup ulaşılabilen araştırmalardaki bilgilerin derlenmesi esasına dayanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taş Devri, Nefesli Çalgı, Kemik Flüt, Eski Çalgılar.

THE OLDEST INSTRUMENTS OF THE EARTH: STONE AGE FLUTES

Abstract

With this research, it is aimed to form a general framework for understanding the origins of the music and the flute. As a result of the researches, it appears that the oldest instrument of the World is a type of wind instrument. It is not known exactly how these wind instruments were played and intended for. However, due to the mastery of their production, it can be said that these instruments had an important role in the life of the producers. In addition to this, there is an object being said to be an artifact of a wind instrument that was discovered in Divje Babe caves where controversy continued. As well as the remains of wind instruments from the excavations at Hohle Fels, Isturitz, Geissenklösterle, and Grubgraben sites are also encountered which are admitted inarguably. There are also objects discovered in the early 20th century, even in the 19th century, known as Les Roches and La Roque; as well as the artifacts which are identified through too small remains from the Vogelherd excavation site. The age of all these objects varies between 60 to 19 thousand years before present. It is seen that all of these artifacts are produced from various animal bones or tusks. As a result of various experiments, there are various findings of how these instruments have been produced and what their acoustic characteristics could be. Some of the findings have been tabulated within the result of the study. This research is a descriptive study and is based on the gathering the information from the accessible sources.

Keywords: Stone Age, Woodwind Instrument, Bone Flute, Old Instruments.

1. GİRİŞ

Müzik, modern insan kadar hatta daha bile eski olabilecek bir fenomendir (Mayer, 2010). Kökenlerine dair fikirlerimiz, yazının ortaya çıkışıyla birlikte daha kesin kanıtlara dayansa da tarih öncesi çağlara ait fikirlerimiz, ancak tarih öncesi insanların yaşam alanlarında yapılan arkeolojik kazıların, bulgularına dayandırılarak oluşmaktadır. Nefesli çalgılar ailesi (*aerophones*¹), bilinen en eski müzikal enstrüman sınıflarından birini oluşturmaktadır (Knez, 2017). Bu bağlamda insanların ve müziğin kökenlerini anlamak konusunda, flütün tarihini anlamak, oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Elde edilen bu bulguların üzerinde yapılan türlü incelemelerle; bu çalgıların hangi tekniklerle üretildiği, hangi tarihlerde üretildiği, hangi tekniklerle çalındığı ve akustik özelliklerine dair yeni fikirlere sahip olmaktayız.

2. METOT

Bu çalışmada, bir nitel araştırma yöntemi olan betimsel analiz kullanılmıştır. Konuya ilişkin alan yazın taranmış olup, Avrupa kıtasında yapılan arkeolojik araştırma bulguları ile sınırlandırılmış ve ulaşılan kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu çalışmanın, flüt eğitimcileri ve öğrencilerine; nefesli çalgıların tarihsel süreci, kullanımı ve yapıları hususunda kaynak olması hedeflenmiştir.

3. İLK İNSANLAR, İLK SANAT

Karşılaşılan arkeolojik buluntular ışığında ilkel atalarımızın geliştirdikleri türlü “avcı-toplayıcı” ustalıklarının yanı sıra, sosyal açlıklarını giderecek çeşitli iletişim yöntemleri kullandıklarını söylemek mümkündür (Schepartz, 1993; Lesure, 2011; Ruesch & Kees, 1969; Adler, 2009; Morley, 2013). Mağara duvarlarına çizilen ilk resimler, günlük kullanılan aletlerin üzerine işlenen semboller, hatta çeşitli insan ve hayvan figürleri insanın bir tür iletişim yolu sayılabilir (Newton, 1961). Sözlü iletişimle birlikte, müziğin de bir iletişim yolu olarak insanların hayatında yer almaya başladığı söylenmektedir (Mayer, 2010). Taş aletler ile türlü ağaç, kemik ve boynuza şekil veren insanların ürettiği ilk müzik aletinin de ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir (Turk & Koşir, 2017; Atema, 2004; Otte, 2000). Ağaç gibi hammaddelerden yapılmış, görece dayanıksız çalgıların yapılmış olabileceği ihtimali var olmasına karşın, arkeolojik açıdan yıpranmaya daha dayanıklı kemik ve fildişinden üretilmiş taş devri (*paleolithic, aurignacian*) bulgularıyla sıklıkla karşılaşılmaktadır (Atema, 2014). Bunların arasında, bilinen en eski çalgı, bir tür nefesli çalgı olarak karşımıza çıkmaktadır (Dickens, 2007; Souza, 2014).

¹ Aerophone, içerisinden geçen titreşen hava kütesinin ses ürettiği, müzik aletleri sınıfı. (Britannica, 1998)

Les Roches / La Roque flütü

Fransa'nın güneybatısında yer alan Dordogne şehrinde, Vézère nehri yakınlarında, Sarlat-la-Canéda civarında Les Roches adı ile anılan Castel Merle'de 1878 yılında yapılan kazılar neticesinde ulaşılan, üzerinde iki delik bulunan ve bir memeli² kemiğinden üretilmiş flütün kalıntılarına verilen isimdir. Isturitz flütlerine benzer bir yapıda ve belki de onlar kadar yaşlı³

Şekil 1 Üstteki: Les Roche, Alttaki: La Roque.

Fotoğraf: British Museum, <https://acousticstoday.org/wp-content/uploads/2015/05/Musical-Origins-and-the-Stone-Age-Evolution-of-Flutes.pdf>

olabilecek bir çalgı olarak karşımıza çıkmaktadır. La Roque ise 1920 yılında, Fransa'nın şu anda Le Roc St Christophe adıyla anılan ve Castel Merle'den çok da uzak olmayan Pas du Miroir'de kalıntılarına ulaşılan nefesli çalgıdır. Memeli bir hayvanın kemiğinden meydana gelmektedir. 4 delikli çalgının boyu, 125 mm eni 20 mm, tahmini yaşının ise 25 bin ile 35 bin yıl arasında olduğu düşünülmektedir. Üretilen replikalarından, diyatonik bir yapıda ve (pikolo ses aralığında) D# ile G# arasında bir buçuk oktavlık bir aralığa sahip olduğu anlaşılmaktadır. (Atema, 2004; Atema, 2014).

Isturitz flütleri

Fransa'nın İspanya ile sınırını oluşturan Pirene dağlarının batısında yer alan, Saint Martin d'Arberoue adıyla anılan

Şekil 2 Isturitz Flütü F3a

Fotoğraf: Francesco D'errico, <http://science.sciencemag.org/content/306/5699/news-summaries>

kasabada bulunan Isturitz mağarasında, Emmanuel Passemard tarafından 1921 yılında, başlattığı kazılar neticesinde ulaşılan flüt kalıntılarına verilmiş olan isimdir. Kızıl akbaba (Gyps fulvus) veya Kara akbabanın (Aegyptius monachus) ulna kemiğinden oluşmaktadır (Benito, Pérez, & Gracia, 2014). Tahmini yaşının 25 bin yıl olduğu düşünülmektedir (Buisson, 1990; Atema, 2014). Benito ve arkadaşları'nın (2014), Isturitz'de bulunan bir nefeslinin (F3a 1914 75252/A3-Ist. III 1939 83888), yine bir kızıl akbabaya ait ulna kemiğinden imal ettikleri replika aracılığı ile ney, trompet ve klarnet gibi üç farklı çalma tekniğine göre denenmiş ve her çalma tekniğinde farklı ses aralıkları tespit edilmiştir. Ney tipi üflenerek çalındığında ses aralığı G5 – D#7, trompet tipi çalım tekniği ile ses aralığı A4 – G5

² Les Roches ve La Roque flütlerinin, bir memelinin ulna kemiğinden yapıldığına dair görece kesin bulgular olmasına karşın, bu hayvanın türü kesin olarak bilinmemektedir.

³ Les Roches ve La Roque flütleri, buldukları dönem olan 19. ve 20. Yüzyıl itibarı ve bulunuşlarına yol açan kazıları gibi olaylar sonucunda, yaşları ve üretildiği materyal hakkında net bir tahminde bulunulamadığı görülmektedir.

ve bir kamış yardımı ile çalındığında, kamışın boyutlarına bağlı olmakla birlikte en az D#4 – A4, en çok F#4 – C#5 aralığında olduğu görülmüştür. Bunların dışında Isturitz, en çok flüt kalıntısına ulaşılmış bölgedir. Tek başına Isturitz'den, yirmiden fazla çalgının kalıntılarına ulaşıldığı görülmektedir (Buisson, 1990; Morley, 2013).

Geissenklösterle (Geißenklösterle) Flütleri

Svabya Alplerinde 1990 yılında, Joachim Hahn tarafından kalıntılara ulaşılan bir başka çalgıya verilmiş olan isimdir (Conard & Malina, 2008). Kuğu (*Cygnus cygnus*) Radius kemiğinden meydana gelen üzerinde

Şekil 3 Geissenklösterle I flütü (bal mumu ile tamamlanmış halde)

Fotoğraf: Hilde Jensen /The Geissenklösterle Flute – Discovery, Experiments, Reconstruction Susanne Münzel/Friedrich Seeberger/Wulf Hein

açıkça 3 deliğin bulunduğu 23 parçanın tekrar birleştirilmesi ile meydana getirilmiş boyu en az 126,5 mm, çapının 10,3 ile 9,1 mm arasında değiştiği, tamamının ise yaklaşık 180-200 mm boyunda olduğu tahmin edilmektedir (Morley, 2013). Parçaların üzerinde ve bulunduğu katmanlarda uygulanan Radyo-karbon gibi tarihlendirme yöntemlerine dayanarak yaşının 37 bin yıl olduğu tahmin edilmektedir (Conard & Malina, 2008). Geissenklösterle I flütünün, kuğu (*Cygnus olor*) radiusundan yapılan replikalarından; C3 - F4 aralığında kolayca ses üretilebildiği görülmektedir. Daha önceden parçalarına ulaşılmış olmasına rağmen, daha sonra birleştirilebilmiş, yine kuğu kemiğinden 7 parçası bir araya getirilerek oluşturulmuş bir başka flütün (Geissenklösterle II) daha kalıntılara ulaştığı görülmektedir. Aynı kazı alanında 1974-1979 yılları arasında kalıntılara ulaşılmış fakat 2004 yılında duyurulmuş, mamut⁴ dişinden üretilen 187 mm boyunda üçüncü bir flütün (Geissenklösterle III) daha kalıntılara ulaşıldığına rastlanmıştır. Vogelherd ve Hohle Fels buluntularına kadar bilinen ilk mamut dişi flüt kalıntılarını Geissenklösterle III oluşturmaktadır (Conard & Malina, 2008; Morley, 2013; Münzel, Seeberger, & Hein, 2002).

Grubgraben flütü

Aşağı Avusturya'nın Kammern şehrinde bulunan, Grubgraben adlı paleolitik arkeoloji bölgesinde, Friedrich Brandtner tarafından 1994 yılında yapılan

Şekil 4 Grubgraben Flütü

Fotoğraf: NÖ Museum of Prehistory
<http://insmuseum.com/post/30567819957/knochenfl%C3%B6t-e-grubgrabenkammern>

⁴ Mamut dişi (ivory) aynı zamanda fildişi için de kullanılan bir terimdir. Araştırmalarda adı geçen mamut dişinden imal edilmiş tüm flütler için; sınırlı sayıda ikincil kaynaktan, açıkça mamut dişi kelimesi kullanıldığı görülmüştür. Ancak birincil kaynaklarda sadece ivory kelimesi kullanılmaktadır.

kazılar neticesinde ulaşılan flütün kalıntılarına verilmiş olan isimdir. Ren geyiği (*Rangifer tarandus*) tibiasından oluşmaktadır. Boyu 165,3 mm olmasına rağmen 220 mm olduğu tahmin edilmektedir. Boyuna sıralanmış, çapları 5,5 ile 5,1 mm arasında değişen ve 26,2 ve 25,9 mm aralıklarla konumlandırılmış 3 adet delik bulunmaktadır. Tahmini yaşının ise 19 bin yıl civarında olduğu düşünülmektedir (Conard, Malina, & Münzel, 2009; Altenmüller, Kopiez, & Grewe, 2013a; Die Knochenflöte, 2018; Bone flute, trench ditches, 2012).

Divje Babe I Kemiği (Flütü)

Slovenya'nın batısında bulunan Divje Babe mağarasında kalıntılarına ulaşılan bir nefesli çalgı olduğu söylenmektedir. 1995 yılında Ivan Turk tarafından yönetilen bir kazı sonucu elde edilmiştir. Nesli uzun süre önce tükenmiş olan bir Mağara ayısı (*Ursus spelaeus*) yavrusunun, femur

Şekil 5 Divje Babe I Kemiği (Flütü)

Fotoğraf: Tomaž Lauko, Narodni muzej Slovenije (Museum of Slovenia http://iza.zrc-sazu.si/En/Raz_pal.html)

kemiğinden oluşmaktadır. Boyu 113,6 mm, eni (içbükey yapısından ötürü) 23,5 mm ve 17,0 mm olan, üzerinde birbirinden 35 mm uzaklıkta, çapları 9,7 mm ve 9,0 mm olmak üzere iki adet delik bulunan ve uçlarına şekil verildiği düşünülen bir parçadır (Morley, 2006). Cismin bir flüt olarak tamamının 416 mm olabileceğine dair görüşler de bulunmaktadır (Dimkaroski, 2014). Üzerinde uygulanan Radyo-karbon tarihlendirme⁵ ve kazılan toprak katmanlarının oluşum süresine dayanarak, uzmanlar bu kemiğin yaşının 45 bin ile 60 bin yıl arasında olduğunu tahmin etmektedirler (Petru, 2009). Deliklerin ne şekilde meydana geldiği konusunda ise birbirine karşıt görüşler bulunmaktadır. Nesnenin üzerindeki bu deliklerin; bir taş aletten ziyade bir yırtıcının, muhtemelen de bir başka mağara ayısı ya da mağara sırtlanı (*Crocota crocota spelaea*) tarafından ısırma yoluyla meydana gelmiş olabileceğini savunan görüşlere karşın; bir insan⁶ tarafından, bu hayvanların dişlerini kullanarak meydana getirilmiş olabileceğini savunan görüşler de bulunmaktadır (Diedrich, 2015; Turk & Košir, 2017). Divje Babe I Flütü'nün üretilen replikalarından ses elde edilebilmiştir. Akustik olarak bu flütün; diyatonik yapıda, iki buçuk oktav hatta aşırı üfleme (*overblown*) tekniği ile üç oktavdan

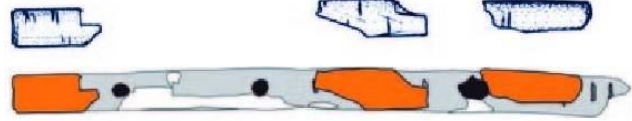
⁵ ¹⁴C, C-14 ya da Radyo-karbon tarihlendirme; bulunan organik materyallerin içerisindeki, radyoaktif olan karbon izotopunun, ışın sonucunda geriye kalan miktarını, toplam karbon oranına karşılaştırarak yaşını belirleme işlemidir (Karbon-14 Yaş Tayini Hakkında, 2018).

⁶ Divje Babe mağarasında yapılan kazılar neticesinde ortaya çıkan diğer buluntuların, Homo Neanderthalensis'lere mi yoksa modern insanın atalarına (*AMH, EMH, Cro-magnon*) mı ait olduğu konusunda da fikir birliği olmadığı görülmektedir (D'errico, Villa, Llon, & Idarraga, 1998; Tuniz, ve diğerleri, 2012; Atema, 2014).

fazlasını verebileceği; legato, staccato, frullato, glissando gibi artikülasyonların yanı sıra, kırık akor, aralık atlama ve melodik sekvanslerin, flütün en alt perdesinden (D1), en üst (A4) perdesine kadar yapılabileceği ve pianodan forteye dinamik ifadeleri kullanmak için yeterli olduğu tespit edilmiştir (Dimkaroski, 2010; Tuniz, ve diğerleri, 2012; Fink, 2008; Horusitzky, 2014). Bulunduğu 1995 yılından günümüze; bulunan bu flüt benzeri cismin bir amaç doğrultusunda insanlar tarafından mı, yoksa bir yırtıcı tarafından rastgele mi meydana geldiği konusundaki tartışmalar hâlâ sürmektedir (D'errico, Villa, Llona, & Idarraga, 1998; Turk, Turk, & Toşkan, 2016; Diedrich, 2015; Tuniz, ve diğerleri, 2012; Dimkaroski, 2010; Petru, 2009; Turk & Koşir, 2017; Conard & Malina, 2008; Lander, 2018; Morley, 2006; Fink, 2008; Atema, 2014).

Vogelherd Flütleri

Almanya'nın güneybatısında yer alan, Svabya Alpleri olarak adlandırılan bölgenin doğusunda, 1931 yılında Gustav Riek ile başlayan ve 2005 yılında N.J. Conard tarafından yapılan kazılar neticesinde ulaşılan flütlerin, kalıntılara verilmiş olan isimdir. Mamut dişinden ve bir kuş

Şekil 6 Vogelherd I Flütü (kalıntılarının benzerliklerini göstermek amacıyla Geissenklösterle I flütü üzerinde yerleştirme yapılmış halde).

Fotoğraf: (Conard & Malina, 2008)

kemiğinden oluşan iki ayrı flütün kalıntılarından oluşmaktadır. Vogelherd I ismi ile anılan kalıntılar, 3 adet mamut dişi parçadan oluşmaktadır. Tahmini yaşının 30 bin yıldan fazla olduğu düşünülmektedir (Conard, Malina, & Münzel, 2009; Conard & Malina, 2008; Morley, 2013; Münzel, Seeberger, & Hein, 2002).

Hohle Fels Flütleri

Almanya'nın, Svabya bölgesinde yer alan, Hohle Fels adlı mağarada, 2008 yılında Nicholas J. Conard tarafından bulunduğu

Şekil 7 Hohle Fels I flütü

Fotoğraf: H. Jensen/University of Tübingen

<https://www.nytimes.com/2009/06/25/science/25flute.html>

duyurulan, nefesli çalgının kalıntıları olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüz itibari ile kalıntılara ulaşılmış, dünyanın en eski çalgısı ve flütü olarak nitelenebilir (Souza, 2014). Bir kızıl akbabanın (*Gyps fulvus*) Radius kemiğinden oluşan, boyu en az 218 mm eni 8 mm olan ve üzerinde açıkça 4 delik bulunan ve bir ucuna üfleme amacıyla ok benzeri bir şekil verilmiş

parçadır. Uzmanlar bu çalgının yaşının 35 bin ile 40 bin yıl arasında olduğunu tahmin etmektedirler (Conard, Malina, & Münzel, 2009). Conard tarafından, aynı mağaralarda bulunan ve bir başka nefesli çalgıya ait olduğu düşünülen kalıntılara ise, Hohle Fels II ismi verilmiştir. Geissenklösterle ve Vogelherd flütleri ile birlikte mamut dişinden yapılmış ve üretimi dönem koşullarına göre oldukça yüksek ustalık gerektiren bir flüttür. Bu teknikle flütlerin; bir mamut dişini lifleri boyunca ortadan ikiye ayırıp, liflerin doğal bükümlerine karşın, doğrusal ve simetrik iki parça oluşturarak, her iki parçanın ortasına, bir borunun iki yarısını oluşturacak içbükey kanallar açılarak, bunların hava geçirmeyecek bir şekilde tekrar birleştirilmesi yoluyla ortaya çıkarıldığı düşünülmektedir (Owen, 2009; Conard & Malina, 2008; Morley, 2013; Conard, Malina, & Münzel, 2009).

Tablo 1. Avrupa Kıtasında Yapılan Arkeolojik Çalışmaların Sonucunda Tespit Edilen Tarih Öncesi Nefesli Çalgılara İlişkin Veriler

İsim	Bulunduğu Yıl	Yaşı (bin yıl)	Materyal	Ses aralıkları
Les Roches	1878	30?	Memeli – Mammal? Ulna	?
La Roque	1920	25-35	Memeli – Mammal? Ulna	D#4 - G#5
Isturitz (F3a)	1921	25~	Akbaba - Gyps fulvus Ulna	G5 – D#7
Geissenklösterle I	1990	37~	Kuş - Cygnus cygnus Radius	C3 – F4
Grubgraben	1994	19~	Ren Geyiği - Rangifer tarandus Tibia	?
DivjeBabe I	1995	45-60	Mağara ayısı - Ursus spelaeus Femur	D1 – A4
Vogelherd	2005	30~	Mamut dişi – Mammuthus? Ivory	?
HohleFels I	2008	35+	Akbaba - Gyps fulvus Radius	?

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

İnsanların, çok uzun bir süredir müzik yapabilmek için fizyolojik yeterliliğe sahip olmalarına rağmen; nesnelere müzik yapabilmek adına işlemleri, insanlık tarihinde görece yakın bir noktayı işaret etmektedir.

Bu araştırmada ismi geçen tüm arkeolojik bulguların, ne şekilde ses ürettiği ya da ne şekilde çalındığına dair de kesin bir bilgi olmamakla birlikte; çeşitli iddialar bulunmakta ve üretilen tüm replikalar, bu iddialar doğrultusunda seslendirilebilmiştir.

Cisimlerin büyük bir çoğunluğunda; enine, oldukça eşit aralıklı çizgiler görülmüş ve bunların, flüt üzerine açılacak deliklerin yerinin tespitinde kullanılabileceğine dair görüşlerle karşılaşmıştır.

Arkeoloji, antropoloji ve müzikoloji biliminin bir arada incelemeye çalıştığı bu cisimlerin, esas olarak hangi amaçla üretildiği dâhi kesin olarak bilinmemektedir. Bu cisimlerin gerçekten müzik üretmek için mi, hayvanları korkutmak ya da avlamak için mi, yoksa dini ayinlerde kullanmak için mi üretildiğine dair de kesin bir bulgu ne yazık ki bulunamamıştır. Ancak üretilmiş oldukları tarihlerde sahip olunan teknolojiye karşın,

üretmelerinde ihtiyaç duyulan ustalık ve malzemeler nedeniyle, üretmelerin hayatlarında önemli bir yer tuttuğu da söylenebilmektedir. Çalgılardan, klarnet gibi bir kamış sayesinde mi, ney gibi üfleme yoluyla mı, ya da blok flüt gibi bir dil yardımı ile mi ses üretildiğine ilişkin de kesin bir bulguya rastlanmamıştır. Fakat ne şekilde ses alınırsa alınsın, bu çalgıların ortak noktasının; bir amaç doğrultusunda, ergonomiye oldukça uygun, genellikle diyatonik ses aralıklarına hâkim olacak şekilde üretilmiş olduğu göze çarpmaktadır.

İnsanın üretmiş olduğu ilk çalgının, hangisi olduğuna dair türlü tartışmalar sürse de; bulunan en eski örneklerin tamamının, kemik ve fildişinden üretilmiş nefesli çalgılar olduğu görülmektedir. Yapısı gereği uzun yıllar boyunca bozulmadan ya da çok az bozularak günümüze gelme şansının, saz ve ağaçtan yapılan çalgılara göre çok daha fazla olması, bunun bir nedeni olarak sayılabilir. Tüm bu bulgulara dayanarak; günümüze ulaşabilmiş en eski çalgı ailesinin, nefesli çalgılar olduğu söylenilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adler, D. S. (2009, August). The Earliest Musical Tradition. *NATURE*(460), 695-696.
- Altenmüller, E., Kopiez, R., & Grewe, O. (2013a). Strong Emotions in Music: Are they an Evolutionary Adaptation? R. Bader içinde, *Sound—Perception—Performance* (s. 131-156). Springer International Publishing. doi:10.1007/978-3-319-00107-4
- Altenmüller, E., Kopiez, R., & Grewe, O. (2013b). A Contribution To The Evolutionary Basis Of Music. E. Altenmüller, S. Schmidt, & E. Zimmermann içinde, *Evolution Of Emotional Communication: From Sounds in Nonhuman Mammals to Speech and Music in Man* (s. 314-318). Croydon, UK: Oxford University Press.
- Atema, J. (2004). Old bone flutes. *Pan*, 18-23. 10 10, 2018 tarihinde http://www.bio.umass.edu/biology/kunkel/pub/lobster/Atema/Atema_Old_Bone_flutes-Pan2004.pdf adresinden alındı
- Atema, J. (2014). Musical Origins and the Stone Age Evolution of Flutes. *Acoustics Today*, 10(3), 26-34.
- Benito, C. G., Pérez, C. M., & Gracia, M. A. (2014). Flute of Isturitz? Experimental Reproduction and Archaeomusicological Analysis. *XVII International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences*. Burgos. doi:<https://doi.org/10.13140/2.1.2586.0484>
- Bone flute, trench ditches*. (2012, 08 31). 10 10, 2018 tarihinde NÖ Museum of Prehistory: <http://insmuseum.com/post/30567819957/knochenfl%C3%B6te-grubgrabenkammern> adresinden alındı
- Britannica, T. E. (Dü.). (1998, 07 20). *Aerophones*. 10 10, 2018 tarihinde Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/art/aerophone> adresinden alındı
- Buisson, D. (1990). Les flûtes paléolithiques d'Isturitz (Pyrénées-Atlantiques). *Bulletin de la Société préhistorique française*, 87(10-12), 420-433.
- Conard, N. J., & Malina, M. (2008). New Evidence for the Origins of Music from the Caves of the Swabian Jura. *Stuidien zur Musikarchäologie*, (s. 13-22).
- Conard, N. J., Malina, M., & Münzel, S. C. (2009). New flutes document the earliest musical tradition in southwestern Germany. *Nature*(460), 737-740. doi:10.1038/nature08169
- D'errico, F., Villa, P., Llonca, A. C., & Idarraga, R. R. (1998). A Middle Palaeolithic origin of music? Using cave-bear bone accumulations to assess the Divje Babe I bone 'flute'. *Antiquity*, 72(275), 65-79. doi:10.1017/S0003598X00086282
- Dickens, P. A. (2007). *Flute acoustics: measurement, modelling and design*. Doktora Tezi, University of New South Wales, School of Physics.
- Die Knochenflöte*. (2018, 10 10). <http://www.knochenfloeten.de/geschichte.html> adresinden alındı
- Diedrich, C. G. (2015). 'Neanderthal bone flutes': Ice Age spotted hyena scavenging activities on cave bear cubs in European cave bear dens. *Royal Society Open Science*, 5(4). doi:10.1098 / rsos.140022
- Dimkaroski, L. (2010). Glasbena Raziskovanja Najdbe Iz Divjih Bab I, Neandertalčeva Piščal: Od Domnevne Piščali Do Sodobnega Glasbila, Musical Investigations Into The Find From The Divje Babe I Cave The Neanderthal Flute: From A Presumed Flute To A Modern Instrument. *Argo*, 53(2), 10-17.

- Dimkaroski, L. (2014). 11. Musical Research Into The Flute From Suspected To Contemporary Musical Instrument. I. Turk içinde, *Divje babe I: Paleolitsko najdišče mlajšega pleistocena v Sloveniji (II. del: Arheologija), Divje babe I: Upper pleistocene palaeolithic site in Slovenia (Part II: Archaeology* (s. 219). Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC ZAZU, Založba ZRC.
- Fink, B. (2008). Fang or Flint? What Made the "Neanderthal Flute"? The earliest known diatonic scale sequence? . *Crosscurrents - Journal of Ancient Music, Pre-history, Archaeology & Origins, Other Social History & Science Matters*(198), 1-10.
- Hamer, M. (1996, 09 21). *Haunting tunes from ghostly players*. 10 10, 2018 tarihinde New Scientist: <https://www.newscientist.com/article/mg15120481-100-haunting-tunes-from-ghostly-players/> adresinden alındı
- Horusitzky, F. Z. (2014). 12. Analyse Acoustique De La Flûte Avec Souffle Proximal. I. Turk içinde, *Divje babe I: Paleolitsko najdišče mlajšega pleistocena v Sloveniji (II. del: Arheologija), Divje babe I: Upper pleistocene palaeolithic site in Slovenia (Part II: Archaeology* (s. 226). Ljubljana: Inštitut za arheologijo ZRC ZAZU, Založba ZRC.
- Karbon-14 Yaş Tayini Hakkında*. (2018, 10 10). Beta Analytic Testing Laboratory: <https://www.radiocarbon.com/turkce/hakkinda-karbon-yastayini.htm> adresinden alındı
- Knez, D. (2017). *Instrumental Heritage Musical Instruments and Music Machines from the Collection of the National Museum of Slovenia*. Ljubljana: Narodni Muzej Slovenije.
- Lander, N. S. (2018, 10 10). *A memento: the medieval recorder*. Recorder Home Page: <http://www.recorderhomepage.net/instruments/a-memento-the-medieval-recorder/> adresinden alındı
- Lauko, T. (tarih yok). *Divje Babe Flute*. Narodni muzej Slovenije (Museum of Slovenia), Ljubljana. 10 10, 2018 tarihinde http://iza.zrc-sazu.si/En/Raz_pal.html adresinden alındı
- Lesure, R. G. (2011). *Interpreting Ancient Figurines: Context, Comparison, and Prehistoric Art*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mayer, C. (2010). *Why Is There Music?* . Universitat Wien, Anthropologie. Viyana: Universitat Wien.
- Morley, I. (2006). Mousterian Musicianship? The Case of the Divje Babe I Bone. *Oxford Journal of Archaeology*, 25(4), 317-333. doi:10.1111/j.1468-0092.2006.00264.x
- Morley, I. (2013). *The Prehistory of Music: Human Evolution, Archaeology, and the Origins of Musicality*. New York: Oxford University Press.
- Münzel, S., Seeberger, F., & Hein, W. (2002). The Geißenklösterle Flute – Discovery, Experiments, Reconstruction. E. Hickmann, R. Eichmann, I. Laufs, A. D. Kilmer, & I. S. Meeting (Dü.) içinde, *Studien zur Musikarchäologie, Volume 3* (s. 107-118). M. Leidorf.
- Newton, E. (1961). Art as Communication*. *The British Journal of Aesthetics*, 1(2), 71–85. doi:<https://doi.org/10.1093/bjaesthetics/1.2.71>
- Otte, M. (2000). On the Suggested Bone Flute from Slovenia. *Current Anthropology*, 41(2), 271-272.
- Owen, j. (2009, 06 24). *Bone Flute Is Oldest Instrument, Study Says*. 10 10, 2018 tarihinde National Geographic: <https://www.nationalgeographic.com/culture-exploration/2009/06/bone-flute-is-oldest-instrument--study-says/> adresinden alındı
- Petru, S. (2009). Palaeolithic art in Slovenia. *Documenta Praehistorica*, 36, 299-304. doi:print: 1408-967X - online: 1854-2492
- Ruesch, J., & Kees, W. (1969). *Nonverbal Communication* (7 b.). London: University Of California Press.
- Safa, E., Barreau, J.-B., Gaugne, R., Duchemin, W., Talma, J.-D., Arnaldi, B., . Gouranton, V. (2016). Digital and Handcrafting Processes Applied to Sound-Studies of Archaeological Bone Flutes. EuroMed (Dü.), *International Conference on Culturage Heritage*. içinde 1, s. 184-195. Nicosia, Cyprus: EuroMed2016 Proceedings.
- Schepartz, L. (1993). Language and Modern Human Origins. *Yearbook Of Physical Anthropology*(36), 91-126.
- Souza, J. D. (2014). Voice and Instrument at the Origins of Music. (C. U. Commons, Dü.) *Current Musicology*(97), 21.
- Tuniz, C., Bernardini, F., Turk, I., Dimkaroski, L., Mancini, L., & Dreossi, D. (2012). Did Neanderthals Play Music? X-Ray Computed Micro-Tomography Of The Divje Babe 'Flute'. *Archaeometry*, 53(3), 581–590. doi:10.1111/j.1475-4754.2011.00630.x
- Turk, I., Turk, M., & Toşkan, B. (2016). Could a cave hyena have made a musical instrument? A reply to Cajus G. Diedrich. *Arheološki vestnik*(67), 401-407.
- Turk, M., & Košir, A. (2017). Mousterian osseous artefacts? The case of Divje babe I, Slovenia. *Quaternary International*(450), 103-115. doi:10.1016/j.quaint.2016.12.012

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Yazgın, Y. (2019). “Kuzey Kıbrıs’ta Kadın Ressamların Resimlerinde Kadın İmgesi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 185-200
Geliş Tarihi / Received Date: 02.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 09.10.2018

Araştırma Makalesi

KUZEY KIBRIS’TA KADIN RESSAMLARIN RESİMLERİNDE KADIN İMGESİ

Dr. Öğr. Üyesi Yücel YAZGIN

Yakın Doğu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Plastik Sanatlar Bölümü
yucel.yazgin@neu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3489-771X

Öz

Bu araştırmada, Kuzey Kıbrıs’taki kadın ressamardan devlet koleksiyonunda eserleri bulunan dokuz ressamın resimlerdeki kadın imgeleri incelenmiştir. Araştırma, nitel araştırma yönteminin, doküman inceleme desenine göre tasarlanmış olup, veriler yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi ve eser içeriklerinin incelenmesi ile elde edilmiştir.

Araştırmada, dokuz kadın ressamın resimlerinde kadını temsil eden imgeler, niteliksel olarak incelenmiştir. Ressamların eserlerindeki kadın imgeleri, kadının sosyo-ekonomik durumu, resmedildiği ortam, temsil ettiği kadın özelliği, ressamların tercih ettiği renkler, kadın imgelerinin giyinik veya nü oluşu ve kadın ressamın hangi sanat felsefesine yakın olduğu kategorilerine göre analiz edilmiştir. Ayrıca ressamların resimleri, uyguladıkları teknikler, resimlerinde insan figürü, kadın figürü, erkek figürü ve diğer figürleri kullanma sıklığı yönleri ile de incelenmiştir.

Sonuç olarak, kadın ressamların, onaltı farklı resim tekniğini uygularken, materyal ve malzemeyi uygun şekliyle kullandıkları, resimlerdeki insan figürleri içinde kadın imgesini sıklıkla kullandıkları, kadının toplumsal cinsiyet eşitliğinin kabul edilmesine vurgu yapan bir felsefi anlayışla kadın imgelerini resimlerine yansıttıkları, kadını dışa dönük yaşam tarzı içinde görmek istedikleri, kadının bir meta ve popüler kültür ürünü olarak görülmesinden rahatsızlık duydukları ve kadın imgelerini ötekileştirmekten uzak bir anlayışla tüm kesimlerden kadını temsil eden imgelemlerle yansıttıkları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Ressamlar, Kıbrıs, Kadın İmgesi, Kadın Sanatçılar.

WOMEN IMAGE IN NORTHERN CYPRIOT WOMEN ARTISTS’ PAINTINGS

Abstract

During this research, nine female artists who has paintings in North Cyprus Government Collections were examined by their female figures. The research, is designed by using the qualitative method by checking the documentation and pattern. Data included in the research is obtained by half structured interview method and the piece’s details were examined deeply. In the research, the images representing the woman in the paintings of the nine female artists were examined qualitatively. Women's images in the works of the painters were analyzed according to the socio-economic status of the women, the environment in which they were represented, the female characteristic they represented, the colors preferred by the painters, the dressed or nudity of women's images and the art of the female painter. In addition, the paintings of the painters, the techniques they apply, the human figure in the paintings, female figure, male figure and other figures were examined with the use of the frequency.

As a result it’s been realised that, female painters applied sixteen different painting techniques, used the materiel’s and materials correctly, used female figures very often, used figures that represents the equality of female’s compared to the opposite gender, showed that they would like to see the female in an extrovert lifestyle, they showed that they are not happy to see the

woman used as meta and popular culture product and away from excluding the female imagery they represented all domains of imageries in their paintings.

Keywords: Women Painters, Turkish Cypriot, Women Image, Women Artists.

1. GİRİŞ

Kıbrıs Türk resim sanatında etkili olan ilk kadın resim öğretmeni Mevhibe Şefik'tir (Yıldız, 2002: 2). Mevhibe Şefik, Lefkoşa'da İslam Kız Mektebi'nde resim sanatına üst düzeyde ilgili bir öğrenciydi. Bu ilgisinden dolayı İngiliz resim öğretmeni Mrs. Megow son sınıf öğrencisi olduğunda, ona resim kursu vererek kendi yerine öğretmen olarak yetiştirmeyi teklif etti Mevhibe Şefik'e. Mrs. Megow'un resim kurslarına devam ederek resim teknikleri ile ilgili kendini geliştirdi. Adı daha sonra Viktorya Kız Lisesi olan okuldan mezun olduğu yılın sonrasında, öğretmenlikteki ilk yılı olan 1941-1942 öğretim yılında, mezun olduğu liseye resim öğretmeni olarak atanmıştır (<http://www.erguclu.eu/yasamin%20mutfagi/mevhibe.htm>). Mevhibe Şefik'ten sonra Kıbrıs Türk resim sanatında lise seviyesinin üzerinde eğitim alan resim öğretmenlerinin sanatsal üretim yaptığı görülmektedir. Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarında eğitim almaya giden Kıbrıslılar içinde resim öğretmenliği ve güzel sanatlar eğitimi almaya gidenler de bulunmaktadır. Sema Zihni, İnci Kansu, Göral Özkan, Aylin Örek, İsmet Tatar ve Emel Samioğlu 1960'lı yıllarda eğitimlerini tamamlamış ve Kıbrıs'taki orta öğretim kurumlarında resim öğretmenliği yapmaya başlamışlardır (Yıldız, 2009: 82). Sözü edilen ressamlar Kıbrıs Türk resim sanatında "öğretmen-sanatçılar" olarak anılmaktadırlar (Gökhan, 2012: 12). Kıbrıslı ilk kadın resim öğretmenleri olan bu gruptan sonra, onların takipçileri, Özden Selenge, Günay Güzelgün, Nilgün Güney, Filiz Ankaç ve Ruzen Atakan da orta eğitim kurumlarında görev yapan kadın resim öğretmenleri olarak geleneği sürdürmüşlerdir. Resim öğretmenliği yanında sanatsal üretimler de yapan kadın ressamlar ile aynı dönemde sanatsal çalışmalar yapan, resim sanatının üretken ressamlarından biri de ressam Feryal Sükan'dır.

Kadının sanatta betimlenmesi paleolitik döneme kadar uzanmaktadır. Gombrich'in (Gombrich, 2014: 38) yabansı başlangıçlar olarak nitelediği, sanatın alt yapısını oluşturan mağara resimlerinden itibaren "kadın imgesi" resim çizenlerin aktarımlarında görülmüştür. Kadın sadece iki boyutlu çalışmalarda değil, üç boyutlu çalışmalarla da simgelenmiştir. Venüs heykelleri olarak bilinen heykeller ve onların çağdaşı resim çizimlerinden itibaren, kadın imgesi; doğurganlığı, cinselliği, eril toplumlarda sahibinin seyirliği ve sahipliği, feminist yaklaşımlarda eril düşünceyi protesto etme amaçlı olarak çok farklı düşünce biçimleri ile sanatta yerini almıştır. Bu farklı düşünce biçimleri ile yapılan aktarımlarda sanatçının mesajını seyirciye iletebilmesi için de kadın imgesi fiziki görünüm olarak çeşitlilik arz edecek şekilde aktarılmıştır. Sanatın her döneminde kadın bu çeşitliliğin yanında, toplumun, devletin, eril

düşüncenin, sosyo-ekonomik yapının, kültürün, maneviyatın özünü temsil eden bir simge olarak; değişken mekanlarda, giyinik (giyinmiş figür), nü (çıplak figür), farklı sosyo-ekonomik yapıda, farklı yaşlarda olmak üzere farklı sanatsal felsefe savunucusu ressamlar tarafından resimlerine konu edilmiştir. Kadın imgesi resimlere konu olmaya başladığı her dönemde farklı ideal ölçülerde resmedilmiştir. Her dönemin ideal kadın imgesinin ölçüleri o dönemin sanatçıları tarafından belirlenmiştir. Paleolitik çağdan başlayarak kadın imgesi yaşadığı zaman ve ait olduğu topluma göre ona yüklenen değerini temsil olarak sanatta yerini almıştır. Gimbutas'a göre (Gimbutas, 1989: 2) Venüs adı verilen heykelcikler, doğurganlık, üreme ile ifade edilmiş olan hayatta kalma ihtiyacını temsil etmektedir. Bu söylemden hareketle, Işıkören, kadın tasvirinin, sonraki nesilleri besleyen ve yetiştiren varlık olarak sunulduğu düşünülebilir. Aynı zamanda, dünyada insanlığın var olmasının temel nedenini oluşturan, doğurganlığı içeren bir hayatta kalışı ifade ettiği de söylenebilir yorumunu yapmaktadır (Işıkören, 2015: 119). Paleolitik dönemin iri göğüslü, iri kalçalı ve büyük karınlı kadın heykelcikleri, kadının sosyal yapıdaki işbölümünden kaynaklanan görevleri ile de değişiklikler yaşamıştır. Tarih öncesi dönemlerde ilk insanın işbölümünde toplayıcı kadının ve avcı erkeğin konumları itibarı ile kadının daha çok iç mekanlarda görülecek işleri üstlenmesine neden olmuştur. Doğurganlığı nedeni ile kutsanan kadın, çocuk ile olan bağı gereği iç mekanlara kapanmak durumunda kalmıştır. Mekanlar ilerleyen zamanlarda kullanım amaçlarına uygun olarak özel ve kamusal alanlar olarak ayrıldığında, erkek egemen toplumlarda kadın onlara ayrılan dış mekanlarda yaşam sürdürmeye başlamıştır (Özgenç, 2011: 90). Bu da kadınların resmedildikleri alanların da sosyal yaşamdaki statülerine göre sınırlandırıldığını gösterir.

Dünya resim sanatında çeşitli düşünce biçimlerinin ifadesi olarak, yerini almış kadın imgesi Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamların resimlerinde de farklı amaçlarla imgenmiştir. Dünyadaki yapısına koşut olarak, Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamlar da kadın imgesini fiziki farklılıklar ve toplumun, devletin, eril düşüncenin, sosyo-ekonomik yapının, kültürün, maneviyatın özünü temsil eden bir simge olarak; değişken mekanlarda, giyinik (giyinmiş figür), nü (çıplak figür), farklı sosyo-ekonomik yapıda, farklı yaşlarda olmak üzere farklı sanatsal felsefeler ışığında resmetmişlerdir.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma yönteminin, doküman inceleme desenine göre tasarlanmıştır.

2.1. Amaç

Araştırma, Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamların, kadına bakışı ve kadını resimlerinde sanatsal imge olarak yansıtmaya biçimlerini belirlemek amacıyla taşınmaktadır. Bu bağlamda

KKTC devlet koleksiyonunda eserleri olan kadın sanatçılardan; Emel Samioğlu, Feryal Sükan, Gönen Atakol, Günay Güzelgün, İnci Kansu, İsmet Tatar, Nilgün Güney, Özden Selenge, Ruzen Atakan ve her birinin beşer eseri bu araştırmanın kapsamına alınmıştır. Ressamlarla yarı yapılandırılmış açık uçlu soruları kapsayan görüşmeler gerçekleştirilmiş ve sanat alanında farklı ifade biçimleri içeren eserleri incelenmiştir.

KKTC devlet koleksiyonunda eserleri olan dokuz kadın sanatçının resimlerinde kadını temsil eden imgelerini; sosyo-ekonomik durum, mekan, sosyal yaşam içindeki konumu, renkleri, giyinik veya nü, hangi sanat felsefesine yakın olduğu ve hangi yaş grubundan tercihle yansıttıkları incelenmiştir.

2.2. İşlem

Araştırmanın kapsamını Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamların kadını algılama ve kadını imge olarak resimlerine yansıtma biçimleri oluşturmuştur. Bu bağlamda kadın ressamların resim çalışmalarında hangi teknikleri uyguladıkları, resimlerinde insan figürü kullanma sıklığı, resimlerinde kullandıkları insan figürlerinin cinsiyetlerine göre kullanma sıklığı, hangi sosyo-ekonomik yapının kadın imgelerini resmetmeyi tercih ettikleri ve nedenleri nelerdir, resimlerindeki kadın imgelerini hangi ortamlarda (iç mekan, dış mekan gibi) resmettikleri ve nedenleri nelerdir, resimlerindeki kadın imgesini, kadınlığın hangi özelliğinin temsiliyeti olarak kullandıkları ve nedenleri, kadın imgelerinde hangi renkleri kullandıkları ve nedenleri, resimlerindeki kadın imgelerini “giyinik mi?” yoksa “nü olarak mı?” çizmeyi tercih ettikleri ve nedenleri, kadın figürleri yorumlarını, hangi sanat akımındaki, imgelem yorumuna yakın buldukları ve resimlerindeki kadın imgeleri için herhangi bir yaş grubu tercih edip etmedikleri ve nedenleri, sorularına yanıt aranmıştır. Bu amaçla devlet koleksiyonunda resimleri bulunan kadın ressamların araştırmaya dahil edilmesi düşünülmüştür. KKTC Turizm Çevre ve Kültür Bakanlığı'na bağlı Kültür Dairesi Güzel Sanatlar Şubesi ile iletişim sağlanmıştır. Şubeden edinilen bilgi doğrultusunda devlet koleksiyonunda resimleri bulunan kadın ressamlar seçilerek liste hazırlanmıştır. Araştırmanın gelişim sürecinde listede adı bulunan resamlara ulaşarak araştırma etiği kurallarına uygun, bilgilendirilmiş onam formu gereği araştırmaya katılımcı olmak isteyip, gönüllü katılımlarını belirten onam formu imzalanmıştır. Devlet koleksiyonunda eserleri bulunan, fakat araştırmaya katılımcı olmak üzere onam formu imzalamayan ressamlar kapsam dışı bırakılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın katılımcıları dokuz kişi olarak belirlenmiştir. Araştırmada yer alan görüşme soruları iki uzmanın görüşüne sunulmuş geçirlik güvenilirliği sağlanmıştır. Yazılı onayları alınan ressamlarla yüzyüze görüşmeler yapılmış ve yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular sorulmuştur. Görüşmelerden elde edilen veri cümle cümle

kodlanarak içerik analizi ile kategorileştirilmiştir. Yapılan kodlama ve kategorileştirme sonucunda onbir kategori ile onlara ait alt temalar oluşturulmuştur.

3. BULGULAR

Tablo 1. Kategori I Resim Çalışmalarında Uyguladıkları Teknikler

Alt tema	n
Akrilik	7
Yağlı boya	5
El yapımı kağıt	3
Suluboya	3
Karışık teknik	3
Kolaj	2
Şablon tekniği	2
Tek tip baskı (mono type)	2
Dijital baskı üzerine boya	1
Kağıt üzerine mürekkep	1
Kağıt üzerine kalıcı keçe kalem	1
Kara kalem	1
Lavi tekniği	1
Guaj boya	1
Pastel boya	1
Sıvı kağıt pentürü (pulp painting)	1

Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamaların resim çalışmalarında onaltı değişik teknik uyguladığı belirlenmiştir. Resim çalışmalarında uygulanan teknikler içinde ressamaların en çok tercih ettiği teknik akrilik boya tekniği olmuştur. Akrilik boya tekniğinden sonra ikinci sırada yağlı boya tekniğini tercih ettikleri saptanmıştır. Üçüncü sırada ise; el yapımı kağıt, sulu boya ve karışık teknik uyguladıkları görülmüştür. Çalışmalarında kolaj, şablon tekniği ve tek tip baskı uygulamalarına ikişer sanatçı yer verirken, dijital baskı üzerine boya, kağıt üzerine mürekkep, kağıt üzerine kalıcı keçe kalem, kara kalem, lavi, guaj boya, pastel boya ve sıvı kağıt pentürü tekniklerini uygulayan birer ressamın bulunduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Kategori II Resimlerinde İnsan Figürü Kullanma Sıklığı

Alt tema	n
Hiçbir zaman	0
Nadiren	0
Ara sıra	2
Çok sık	6
Her zaman	1
Toplam	9

Kadın ressamaların resimlerinde insan figürü kullanma sıklığı açısından ise ressamalardan birinin tüm resimlerinde insan figürünü kullandığı, altı ressamın çok sık ve iki ressamın da ara sıra resimlerinde insan figürü kullandığı belirlenmiştir. Bu bağlamda kadın ressamaların resimlerinde insan figürü kullanmından yana tercih yaptıkları söylenebilir.

Tablo 3. Kategori III Resimlerinde Kadın Figürü Kullanma Sıklığı

Alt tema	n
Hiçbir zaman	0
Nadiren	0
Ara sıra	2
Çok sık	4
Her zaman	3
Toplam	9

Resimlerinde insan figürü kullanımından yana tercih yapan kadın ressamalar aynı tavrı resimlerinde kadın figürü kullanma yönünde de sürdürmüşlerdir. Kadın figürü kullanım sıklığına bakıldığında dört ressamın çok sık, üç ressamın ise her zaman kadın figürünü resimlerinde kullandıkları görülmüştür.

Tablo 4. Kategori IV Resimlerinde Erkek Figürü Kullanma Sıklığı

Alt tema	n
Hiçbir zaman	1
Nadiren	2
Ara sıra	5
Çok sık	1
Her zaman	0
Toplam	9

Resimlerinde erkek figürü kullanma sıklığı yönünde ise kadın ressamaların tercihinin düşük olduğu belirlenmiştir. Resimlerinde erkek figürünü çok sık kullanan bir ressam belirlenirken, beş ressamın ara sıra, iki ressamın ise nadiren erkek figürüne resimlerinde yer verdiği belirlenmiştir. Bir ressamın ise resimlerinde hiçbir zaman erkek figürü kullanmaması dikkat çekici bir özellik olarak yansımıştır.

Tablo 5. Kategori V Resimlerinde Diğer Figürleri Kullanma Sıklığı

Alt tema	n
Kedi	2
Gey veya lezbiyen	1
Çocuk	1
Toplam	4

Resimlerinizde kadın veya erkek figürlerinden başka figürler kullanırmısınız? sorusuna dört ressam kullandığı yönünde cevap vermiştir. Dört ressamdan ikisinin kedi figürü, bir ressamın gey veya lezbiyen, bir ressamın ise çocuk figürleri de kullandığı belirlenmiştir. Bu sonuçla Kıbrıslı Türk kadın ressamaların resimlerinde kadın ve erkek figürü dışında figürler kullanmayı ağırlıklı tercih etmediği görülmektedir.

Tablo 6. Kategori VI Resimlerindeki Kadın İmgesinin Sosyo-Ekonomik Yapısı

Alt tema	n
Günümüz orta sınıfı	1
Emekçi kadın	1
Tüm sosyo ekonomik düzeylerden	2
Halktan	1
Toplam	5

Kadın ressamlardan beş tanesi, resimlerinde yansıttıkları kadın imgelerinin hangi sosyo-ekonomik yapıdan kadınlar olduklarını belirtmişlerdir. Bu bağlamda günümüz orta sınıfını yansıtan bir, emekçi kadını yansıtan bir, tüm sosyo-ekonomik düzeylerden kadını resmettiğini ifade eden iki ressam, halktan kadınları resmeden bir ressamın olduğu görülmektedir. Ressamlardan üçünün bu soru ile ilgili aktarımlarında şu ifadeler kullanılmıştır. Kadının çoğu zaman güçlü, bazen de hüzünlü yönlerini resimlerinde yansıttığını ifade eden ressam; “İnsanlık tarihini düşünerek imlediğim kadınlarım, çoğu zaman; güçlü, meydan okuyan, sorgulayan kadınlardır. Ancak, yine de içlerinde taşıdıkları, hüzünlü bir coşku var ki; bu da kendini ezdiren kadına bir çağrı gibidir.” ifadesini kullanmıştır. Kadının sosyal yaşam içindeki konumuna vurgu yapan ressam ise; “Kadının eğitim düzeyine göre kendi bilgi ve deneyim potansiyeliyle çağdaş bir toplum yapısı ve düzeni ile ilgili; söyleyecek sözü olan, mücadeleci, yaratıcı ve üretici kadının öyküsü ilgi çekicidir. Övgüye değerdir, tarihsel bir yapısı vardır.” şeklinde ifade etmiştir. Resmimde bunu yansıtan kadın imgelerini kullanmaktayım demiştir. Kadının cinsellik, annelik ve ev kadınlığı yönlerini resimlerindeki kadın figürleri ile imgeleyen ressamın aktarımı ise şöyle olmuştur. “Kadın cinselliğini yaşayan, çocuk doğuran, yetiştiren, evini çekip çevirendir. Bizim toplumumuzda, kadınların omuzlarına birçok nedenlerle çok sorumluluk yüklediğini düşünmekteyim.”

Tablo 7. Kategori VII Resimlerindeki Kadın İmgesininin Resmedildiği Ortamlar

Alt tema	n
Mekan belirsiz	2
İç mekan	4
Dış mekan	3
Her mekanda	2
Toplam	11

Kadın ressamlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verilerden, kadın imgelerini resmettikleri mekanlar kategorisinde dört farklı alt tema oluşturulmuştur. Ressamlardan üç tanesinin, kadını, hem iç, hem de dış mekanda resmetmeyi tercih ettiği belirlenmiştir. Kadını belirsiz mekanda resmeden iki, sadece iç mekanda resmeden bir, dış mekanda resmeden üç ve kadını her mekanda resmeden, mekan gözetmeden resimlerine aktaran iki ressam bulunmaktadır. Ressamlardan biri, kadının yaşamdaki önemine vurgu yaparak, onu tek mekana sığdırmanın mümkün olamayacağını, bundan dolayı kadını her mekanda resmettiğini vurgulayarak; “Kadınların; mekana, varlıklarıyla anlam ve güzellik verdikleri için; formları, emekleri, acıları, kederleriyle evrene verdikleri olumlu yanları ile tek mekana sığdırılamayacağını” aktarmıştır. Ressamlardan biri de günümüz kadınının sınırlarını aşmış, özgürlüğüne düşkünlüğüne vurgu yaparak; “Resimlerimdeki kadın imgeleri, genelde abstract

bir dış mekanda resmedilmektedirler. Çünkü modern kadın kendine biçilen sınırları aşmış, özgürlüğüne önem veren bir kadın olmayı başarmıştır” görüşünü aktarmıştır.

Tablo 8. Kategori VIII Resimlerindeki Kadın İgesinin Temsil Ettiği Kadın Özelliği

Alt tema	n
Dışa dönük temsil	6
İçe dönük temsil	2
Cinsellik	1
Duygu durum temsili	5
Toplam	14

Kadın ressamlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen verilerden, kadın imgelerini kadınlığın hangi özelliğinin temsil edici nitelikli resmettikleri kategorisinde dört farklı alt tema oluşturulmuştur. Altı ressam, kadın imgesini kadının dışa dönük temsili olarak resmettiklerine vurgu yaparken, beş ressam da kadının duygu durumunu yansıtmışlardır. Bu iki tema ile bulgularanan sonuçlar, ressamların resimlerindeki kadın imgelerini, kadının iç dünyasının zenginliğini, güç olarak resimlerine yansıttıkları şeklinde yorumlanmaktadır. Resimlerindeki kadın imgelerini, kadının içe dönük temsili olarak ele alan iki ressam, kadını cinselliği ile imgeleyen bir ressamın olduğu belirlenmiştir.

Tablo 9. Kategori IX Resimlerindeki Kadın İmgelerinde Kullandıkları Renkler

Alt tema	n
Kırmızı	6
Mavi	2
Mor	1
Turuncu	1
Sarı (ochre)	1
Toplam	11

Ressamlar resimlerindeki kadın imgelerinde kullandıkları renkler kategorisinde beş tema oluşturmuşlardır. Altı ressam, kadın imgelerinde, kadını temsil eden renk olarak kırmızıyı tercih ederken, iki ressam maviyi tercih ettiğini belirtmiştir. Kadın imgesinin rengi olarak mor, hardal sarısı (ochre sarısı) ve turuncuyu kullanan üç ressamın olduğu saptanmıştır. Kırmızı ve mavi Akdeniz çevresindeki ülkelerin ressamlarının resimlerinde sıklıkla tercih ettikleri renkler olmanın yanında kırmızı; dişiliğin ve aşkın temsili olarak da bilinmektedir. Ressamlardan biri kadın imgelerindeki renk kullanımı ile ilgili; “kadın rengi renk kadını simgeler. Kapkara renkte bile kadın, en dost, en içten, en umutlu, en masum, bazen en çılgın, en sevdalı, en fırtınalı, en dingin renkleri fantastik şölenlerle karşımıza çıkarır” yorumunu yapmıştır. Bir diğer ressam ise; “ben Kıbrıs’lı bir sanatçıyım. Kıbrıs ve kadın bir araya gelince, adamızın bu ışığında, kadın her zaman renkli bir figürdür. “Ona” her rengi kullanırım” yorumunu yaparak, kadının çok yönlülüğüne vurgu yapıp kadını tek renkle değil çok renkle ifade edilmeye değer bulduğunu belirtmiştir.

Tablo 10. Kategori X Resimlerinizde Kadını Yansıtma Biçimi

Alt tema	n
Nü +Giyinik	4
Nü	3
Giyinik	1
Diğer	1
Toplam	9

Ressamlardan dört tanesi resimlerinde, kadın imgelerini hem giyinik, hem de nü olarak yansıttıklarını belirtmişlerdir. Resimlerinde kadını, nü olarak yansıtan üç, giyinik yansıtan bir ressamın olduğu belirlenmiştir. Kadını ne giyinik ne de nü olarak resmetmediğini vurgulayan sanatçı ise resimlerindeki kadının diğer kadınları da temsil eden bir sembol olarak aktardığını vurgulamıştır. Kadını nü olarak resmettiğini aktaran ressamlardan biri, kadının cinselliğine vurgu yaparak; “bana göre kadın, her şeyden önce cinselliği ile kadındır” demiştir. “Günü birlikte geçirdiğimiz insanları resimlerimde aktardım, onun için gündelik kıyafetleri ile resmedilmiştir kadınlarım” aktarımı yapan bir sanatçı ve bir diğer sanatçı ise; “kadının ‘nü’ formu kitch sınırlarına kadar götürülen, değersizleştirilen, ucuzlaştırılan ve bir seks objesi gibi tüketilen olduğundan bu biçimsel özelliğini tercih etmem” yorumunu yapmıştır.

Tablo 11. Kategori XI Resimlerinizdeki Kadın İmgesi Yorumlarındaki Sanat Akımları

Alt tema	n
Sürrealist	2
Empresyonist	2
Minimalist	1
İfadeci deformasyonlar	1
Figüratif resim	1
Toplam	7

Kadın ressamlarla yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bulgulara göre, resimlerindeki kadın imgesi yorumunu, Sürrealist sanat akımındaki kadın imgeleri yorumuna yakın bulan iki, Empresyonist sanattaki yoruma yakın bulan ise iki sanatçının olduğu saptanmıştır. Resimlerindeki kadın imgesini minimalist anlayıştaki yorumlara yakın bulan bir, ifadeci deformasyonlardaki yorumlara yakın bulan bir ve figüratif resim anlayışlarındaki yorumlara yakın bulan bir sanatçının olduğu belirlenmiştir.

Resimlerindeki kadın imgeleri için herhangi bir yaş grubu tercihleri olup olmadığı yönünde fikir belirten tüm sanatçılar; herhangi bir yaş grubunu tercih etmediklerini, tüm yaş gruplarından kadını resimlerinde imgelediklerini vurgulamışlardır. Her yaş grubundan kadını resimlerinde imgelediğini belirten bir sanatçının yorumu şu yönde olmuştur; “genellikle genç figürler kullanmama rağmen, dönemsal olarak çocuk figürleri de resimlerime girmiştir. Çevremden ve kendimden etkilenen bir ressam olarak, belki de ileride figürlerim yaşlanacaktır, kim bilir?”

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamların, kadına bakışı ve kadını resimlerinde sanatsal imge olarak yansıtmaya biçimlerine yanıt aranmıştır. Araştırma kapsamında görüşlerine başvurulmuş ressamların araştırmacı tarafından hazırlanan açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar ve örnek resimleri incelenmiştir. Kadın ressamlar resim çalışmalarında onaltı farklı resim tekniğini uygularken, bu tekniklere ait materyal ve malzemeyi de kendi sanat görüşleri ile uyumlu kadın imgesi yaratmak için uygun bir şekilde kullandıkları saptanmıştır. Ressamların, tuval üzerine resim yapma tekniklerinden biri olan akrilik tekniğini yaygın olarak kullandıkları belirlenmiştir. Günümüz yeni nesil su bazlı boya teknolojilerinden haberdar olan ressamlar, yağlıboya tekniği özelliklerinden renk üretme, parlaklık, örtücülük gibi özelliklerin tümünü yansıtan akrilik boya tekniğini sıklıkla uygulamaları; bu boyanın yağlıboya gibi uzun sürede değil daha kısa zamanda kurumaması ve daha hızlı çalışma olanağı verdiği yönünde yorumlanmıştır. Günümüzde her alanda yaşama yansımış, hızlı üretim ve tüketim, yaşam biçimine bir anlamda ressamlar da uyum sağlamışlardır. Bu sebeple resimlerinde süratli çalışma olanağı veren akrilik tekniğini çoğunlukla uygulamaktadırlar.

Kadın ressamların resim çizmek üzere ele aldıkları farklı konular içinde insan figürlerini çizdikleri, genel insan figürü çizme sıklığı içinde kadın imgesi kullanma sıklıklarının da çok yüksek oranda olduğu saptanmıştır. Bu da kadın ressamların, sanatın her döneminde estetik bir imge olarak kullanılan kadın figürünü, sanat tarihindeki kullanımına koşut bir biçimde estetik bir imge olarak kullandıklarını göstermektedir (Uz, 2012: 55; Gülaçtı, 2012: 76).

Ressamların resimlerindeki kadın imgelerini, kadının doğurgan, sevecen, emekçi, bazen ezilen, sömürülen ama kimlikli, kişilikli ve dik duruşunun temsili olarak çizdikleri belirlenmiştir. Bu saptama sonucunda, kadın ressamların eril toplum yapısı içinde haksızlığa uğradığını düşündükleri kadının, toplum içinde hak ettiği, karşı cins ile eşitliğinin kabul edilmesine vurgu yapan bir felsefi anlayışla kadın imgelerini resimlerine yansıtmışlardır.

Kadın imgelerini farklı mekanlarda resmettikleri saptanmıştır. Kadının yaşam alanına sınır koymayan ressamlar kadın imgelerini mekansız, iç mekan, dış mekan veya herhangi bir mekanda resmetmişlerdir. Bu da, ressamların kadını, yaşamın her alanında görmek istediklerinin belirtkisi olarak yorumlanmıştır. Bu uygulamaları ile Kıbrıslı kadın ressamlar, eril toplumların sosyal yapısında kadınla ilgili beklentiler ve resim sanatındaki yansımalarına zıt bir yaklaşım sergilemişlerdir (Özgenç, 2011: 89).

Kadın imgelerini, kadının dışa dönük temsiliyetini tanımlaması için resmeden ressamalar, eril toplumlardaki baskı altına alınmış ve iç mekana kapatılmış kadının aksine; kadınlarını özgür,

kendi ayakları üzerinde duran, kendi işini kendi gören, erk pozisyonda, sadece iç görevler üstlenmiş değil dışa yönelimli imgelerle resmetmişlerdir. Bu da Kuzey Kıbrıs'taki kadın ressamların hemcinslerini sosyal yaşam içinde nasıl pozisyonlarda görmek istediklerinin yansıması olarak değerlendirilmiştir. Günümüz modern yaklaşımlı güzel sanatlar sistemindeki sanatçıların ideallerinde özgürlük, hayal gücü, özgünlük ve benzeri birçok özellik bir araya gelmektedir (Shiner, 2004: 33). İşte sanatın özgürlük yönünü bilinçli bir şekilde kullanan kadın ressamlar, toplumun sosyal yaşamı içinde oluşturdukları, kendilerine özgü özgürlükçü yaşam tarzlarından da esinlenerek, resimleri aracılığı ile hemcinslerine toplumsal yaşamda edinmeleri gereken yaşam biçimi ile ilgili mesajlar iletmektedirler. Mesajlarında hemcinslerinin toplumsal yaşamda sadece iç diye nitelenen ev içi kadınlık meşguliyetleri ile yetinmemelerini, dışa dönük yaşam tarzı ile kadının eril toplumlardaki ezikliğini yıkıp, dış diye nitelenen görevlere de talip olmalarını önermektedirler.

Ressamlar, kadın imgeleri için ağırlıklı olarak aşkın ve cinselliğin rengi olarak bilinen kırmızıyı kullanmışlardır. Kırmızıdan sonra en sık kullandıkları renk ise sonsuzluğun ve derinliğin rengi olarak da tanımlanan maviyi kullanmışlardır. Aşk ve deniz temsili olan bu iki rengin aşk tanrıçası Afrodit ve onun denizden doğuşu (Can, 1997: 93) ile özdeşleştiren ressamlar yaşadıkları coğrafyanın sahip olduğu değerleri kadın imgeleri aracılığı ile resimlerine yansıtmışlardır. Mavi Akdeniz'deki aşk tanrıçası Afrodit'in adasının ressamları, kadın imgesinde kendi coğrafyasının mavisini ve aşkın temsili kırmızı ile evrensel değerlere açılım yaratmışlardır. Ressamların paletlerindeki renklerin yaşadıkları coğrafya ile ilişkili olduğu bilinmektedir. Kadın ressamlar da kadın imgelerini resimlerinde renklendirirken buna uyumlu bir tutum sergilemişlerdir.

Resimlerindeki kadın imgelerini ağırlıklı olarak hem nü, hem de giyinik olarak yorumlayan kadın ressamlar, kadın vücudunun estetik yönünü resimlerinde yansıtarak, resimlerine üst düzeyde estetik yön katmak isterken; kadının bir meta ve popüler kültür ürünü gibi yansıtılmasından da rahatsızlık duymaktadırlar.

Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre, kadın imgelerini sürrealizm, empresyonizm ve minimalizm gibi modernist sanat felsefelerindeki kadın imgeleri yorumlarına yakın yorumlarla resmeden kadın ressamalar, günümüz sanat felsefelerini takip etmektedirler. Ana karalardan kopuk olmasına rağmen, günümüz iletişim teknolojileri ve dünya üzerinde seyahat etme olanaklarını doğru değerlendiren ressamlar, günümüz dünya sanatı ile uyumlu kendi ülke değerlerini evrensel sanat değerleri ile buluşturmayı başarmışlardır. Resimlerindeki kadın imgelerini, her yaşta ve her kesimden kadınlar içinden seçerek, ötekileştirmeden, resimlerindeki

kadın imgelerini tüm kadınları temsil eden imgeler olarak yorumlayarak, empatik yaklaşımla günümüzün insani değerlerine de sahip çıkarak resmetmektedirler.

Araştırma sürecinde resim sanatı ve sanatçılarla ilgili yazılı kaynakların çok az sayıda olduğu belirlenmiştir. Bu saptamadan hareketle araştırmacıların Kıbrıs resim sanatı ve sanatçılarımızla ilgili bilimsel çalışmalar yapması önem arz etmektedir. Özellikle sanat eleştirisi şeklindeki bilimsel çalışmaların yapılması gerekmektedir. Biyografik çalışmalar da ayrıca önemlidir. Bu çalışmalar geçmiş sanatımızı ve sanatçılarımızı günümüz insanı ile buluştururken, hem geçmişi hem de günümüzü gelecekle buluşturacaktır.

KAYNAKÇA

- Can, Şefik. (1997). *Klasik Yunan Mitoloji*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri Koll. Şti.
- Gimbutas, Marija. (1989). *The Language of the Goddess*. London: Thames and Hudson.
- Gombrich, Ernest Hans. (2014). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gökhan, Gözem. (2012). *KKTC Devlet Koleksiyonunun Değerlendirilmesine İlişkin Problemler ve Çözüm Önerileri*. Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi.
- Gülaçtı, Nurettin. (2012). “Sanatsal Bir Objeye Olarak Kadın Ve Bazı Toplumlarda Kadına Bakış”. *İdil*, 2/1:76-91.
- Işıkören, Naciye Derin. (2015). “Kadın İmgesi ve Tarih Boyu Değişimi”. *Sanat ve Tasarım Dergisi*. 16: 115-131.
- Özgenç, Neslihan. (2011). “Dünden Bugüne Batı Resim Sanatında Kadın-Mekan İlişkisi”. *Sanat Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*. 19: 89-96.
- Shiner, Larry. (2004). *Sanatın İcadı: Bir Kültür Tarihi*, çev., İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Uz, Ayfer. (2012). “Gustav Klimt’in Tuvale Yansıttığı Renkli Işıltılı Masalsı Bir Dünya ve Kadın İmgesi”. *Journal of Life Sciences*. 1/1: 55-64
- Yıldız, Netice. (2002). “Bir portre: Mevhibe Şefik – İlk Kıbrıslı Türk Kadın Resim Öğretmeni (1923)”. *Kadın / Women 2000 – Journal for Women Studies*. 3/1: 2
- Yıldız, Netice. (2009). “Turkish Cypriot Women Artists and Their Role in Society, in: Middle East Institute Viewpoints”. *The State of the Arts in the Middle East, Special Edition*. II: 81-84
<http://www.erguclu.eu/yasamin%20mutfagi/mevhibe.htm> (Erişim tarihi: 24 Şubat 2018).

EKLER

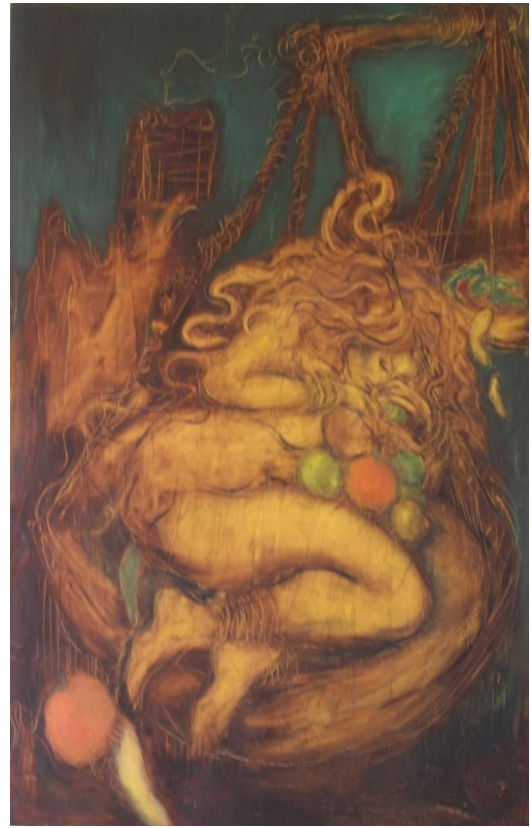
Görsel 1. Emel Samioğlu

Görsel 2. Emel Samioğlu

Görsel 3. Feryal Sükan

Görsel 4. Feryal Sükan

Görsel 5. Gonen Atakol

Görsel 6. Gonen Atakol

Görsel 7. Günay Güzelgün

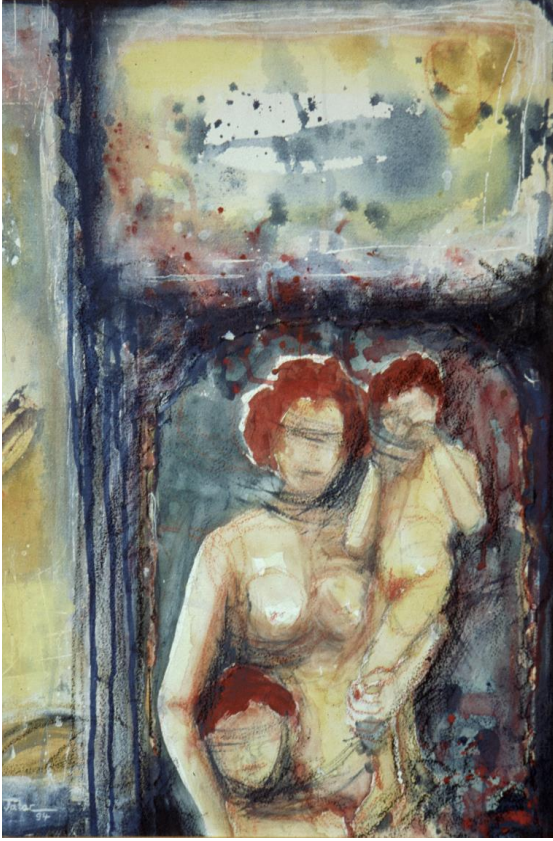
Görsel 8. Günay Güzelgün

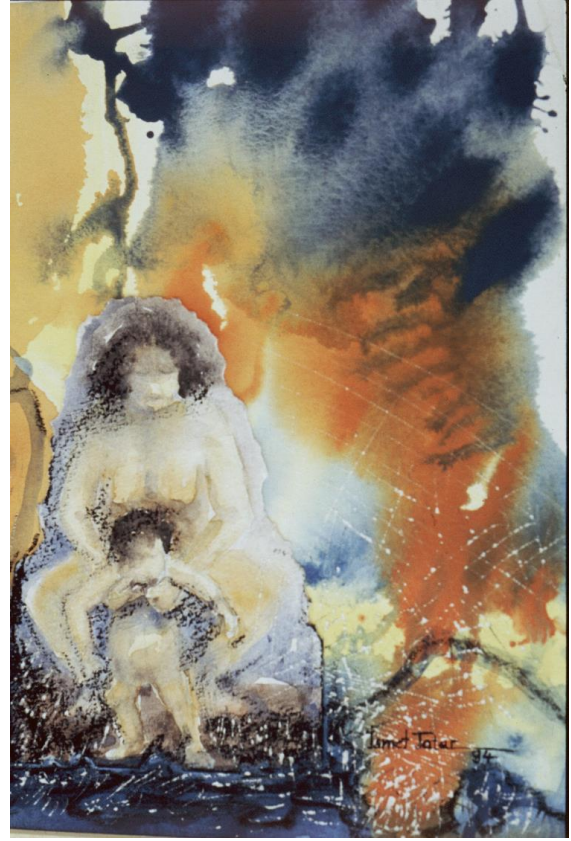
Görsel 9. İnci Kansu

Görsel 10. İnci Kansu

Görsel 11. İsmet Tatar

Görsel 12. İsmet Tatar

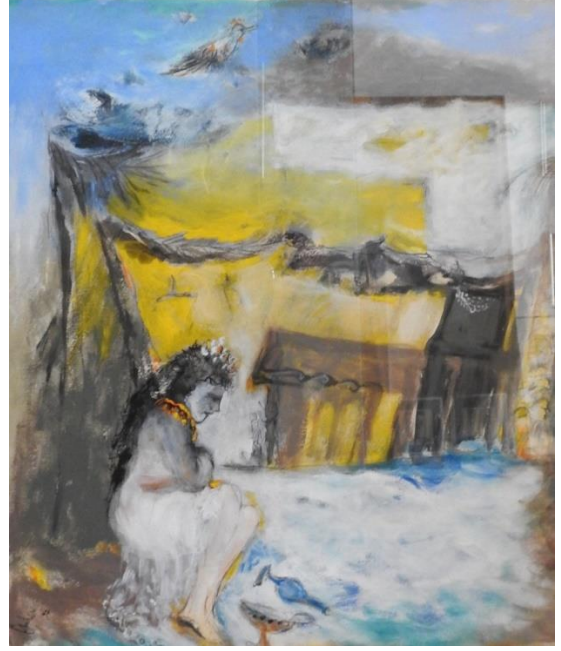
Görsel 13. Nilgün Güney

Görsel 14. Nilgün Güney

Görssel 15. Özden Selenge

Görssel 16. Özden Selenge

Görssel 17. Ruzen Atakan

Görssel 18. Ruzen Atakan

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Başbuğ, Z. (2019). “Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun İki Eserinde Bulunan Türk Kültürü İmgeleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 201-201-208
Geliş Tarihi / Received Date: 20.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 26.12.2018

Araştırma Makalesi

BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU’NUN İKİ ESERİNDE BULUNAN TÜRK KÜLTÜRÜ İMGELERİ

Öğr. Gör. Zuhal BAŞBUĞ

Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

zuehalbasbug@akdeniz.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6856-0432

Öz

1911 yılında Görele’de doğan Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1927 yılında, Trabzon Lisesi’nde okuduğü dönemde, bu okula resim öğretmeni olan Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliğı kurucularından Zeki Kocamemi’nin öğrencisi olmuştur. Zeki Kocamemi ve okul müdürünün etkisiyle 1929’da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi sınavlarına girerek, yüksek öğrenime hak kazanmıştır. Burada Nazmi Ziya ve İbrahim Çallı’nın öğrencisi olan Eyüboğlu, Türk resim sanatına ayrı bir ekol ve hareket getirmiştir. Batılı anlamda eğitim alan Eyüboğlu, Anadolu kültürünü, evrensel nitelikte eserler biçimine dönüştürürken, Türk kültürünün önemli özelliklerini plastik unsurlar halinde tuvallerine taşımıştır. Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiğı ve kuşaktan kuşağı aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütünü konumunda olan kültür, bir toplumun kimliğini oluşturması açısından son derece önemlidir. Bu bilinçle, onu diğere toplumlardan farklı kılan özelliklerini işleyen Bedri Rahmi Eyüboğlu, yetiştirdiğı öğrencilerine de benzer nitelikleri aşılamıştır. Bu makalede, Bedri Rahmi Eyüboğlu’nun Anadolu coğrafiyasındaki edindiğı izlenimleri, sanatsal eserlere taşıma şekli, kültürel imgeler bağlamında irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Türk resim sanatı.

TURKISH CULTURE IMAGINES IN TWO WORKS OF BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU

Abstract

Bedri Rahmi Eyüboğlu, born in 1911 in Görele, was a student of Zeki Kocamemi from the founders of the Independent Painters and Sculptors Association, which he studied at the time of his graduation at Trabzon High School in 1927. In 1929, after being influenced by Zeki Kocamemi and the schoolmaster, he attended Istanbul Fine Arts Academy exams and started higher education. Eyuboglu, a student of Nazmi Ziya and Ibrahim Çallı, brought a different school and movement to Turkish painting art. Eyüboğlu, educated in Western sense, has transformed Anatolian culture into works of universal quality, carrying important features of Turkish culture into plastic elements. Culture, which is a collective of all the material and spiritual characteristics that a society produces in its historical process and which it transmits to its origin, is of great importance in terms of forming an identity of a society. With this consciousness, Bedri Rahmi Eyuboglu, who has treated her different characteristics from other societies, has infused similar qualities with her students. In this article, the impressions of Bedri Rahmi Eyüboğlu in the Anatolian geography will be examined in the context of cultural artifacts.

Keywords: Bedri Rahmi Eyüboğlu, Turkish Painting Art.

1. GİRİş

Sanat, insanın vazgeçemediğı gereksinimlerden biridir. Çünkü sanat, insanın fizyolojik ve psikolojik yapısındaki boşluğı dolduran bir olgudur. Yani insanın ruhsal, duygusal,

zihinsel ve fiziksel tatmininin sağlayan, yaratıcısına ve tüketicisine mutluluk veren çok kapsamlı bir kavramdır. Ayrıca sanat, bireyin yaşadığı toplumda etrafında olup bitenlere karşı kendini farklı biçimlerde ifade edebildiği dinamik bir süreçtir (Hicks, 2004). Bu süreci farklı şekillerde yorumlayan sanat adamları, sanat terminolojisini bilimsel bir çerçeveye oturtarak farklı açılardan ele alırken, sanat eserinin bağlı bulunduğu toplumsal yapının da sosyolojik yönlerini işlemişlerdir.

Tolstoy'un "Sanat Nedir?" (Chto Takoe İskusstvo?) adını verdiği kitabı 1898'de ilk ortaya çıktığında çok eleştirilmiştir. Ancak Tolstoy, bu eleştirilerle hiç ilgilenmemiş ve sanatın temel tanımlarını kendi yaklaşımıyla değerlendirmiştir. Onun sorusu, elbette bir estetik teori biçiminin yansıması şeklindedir. Tolstoy, sanatın ne olması gerektiğine ilişkin görüşleri için bir ömür harcamış ve bu konuda çok sayıda makale yazarak, onları bu başlık altında birleştirmiştir (Wright, 1997: 385). Tolstoy'un kitabında, sanatın işlem süreci veya ekonomik boyutunun, estetik açıdan niteliğinin özellikleri yerine, toplumsal karşılığı belirlenerek, sanatın bir metadan ziyade yaşayan bir varlık dönüşümü olduğuna işaret edilmiştir.

Ancak Tolstoy'un aksi bir durumu söz konusudur. Sanat günümüzde, kurumlar ve siyasetin üzerinde bir yere konumlanmış, şüursellik ve insan doğasının yansıması şeklinde toplumsal bir meta durumuna gelmiştir. Modernite ve gelenek, heterojen ve homojen gibi kavramları sorgulayarak kendine yeni dinamikler açma biçiminde sürdürülebilir bir özelliktedir (Tan, 2015: 307). Adına modernite denilen endüstri devriminin açtığı yolda ilerleyen sürecin, toplumsal anlamda etkilerinin yanında, sanat açısından büyük değişim süreci geçirdiği bir başkalaşımdan söz etmek mümkündür.

Sanat, günlük yaşamın saflaştırılmış halidir. Ayrımcılığı ret ederken, birleştirici ve uzlaştırmacı tavrıyla bir ideali yaşatma gayreti içindedir. Acı, kötülük, çaresizlik ve ıstırap, sanatın üretim sürecinin kaygılarıdır. Ancak ürünün ortaya çıkmasıyla rahatlık ve uyum süreci kaçınılmaz bir sonudur. Bu nedenle sanatta belirsizliğe yer yoktur (Hohr, 2010: 259). Sanatta belirsizlik kaybolurken, kesin bir sınırla çevrelemekte mümkün gözükmemektedir. Sanatın bu kesinlikten uzak tavrını iyi özümseyen sanatçılardan biride şüphesiz ki Bedri Rahmi Eyüboğlu'dur.

1911'de Görele'de doğan Bedri Rahmi Eyüboğlu, ilk ve orta öğreniminden sonra Trabzon Lisesi'nden mezun olmuştur. Yükseköğrenimini İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde tamamlayan Eyüboğlu, burada Nazmi Ziya ve İbrahim Çallı'nın öğrencisi olmuştur. 1930'da eğitimini bitirmeden, ağabeyi Selahattin Eyüboğlu'nun yanına Paris'e gitmiş, döndüğünde akademide öğretim görevlisi olmuştur. Geleneksel süsleme ve halk el sanatlarından seçtiği motifleri eserlerinde başarılı biçimde kullanan sanatçı, eserleriyle yurt içi ve dışında çok sayıda

ödüle layık görülmüştür. 21 Eylül 1975 yılında İstanbul'da vefat eden sanatçı, Türk kültür ve sanatına özgün eserler bırakmıştır (Çelik, 1996: 1-8).

Bedri Rahmi Eyüboğlu, Türk resim sanatında olduğu kadar, edebiyatında da iz bırakan sanatçılardan biridir. Eserlerinde Türk halkından gündelik yaşam öykülerini, sosyal olayları, kültürel temaları işlemektedir. Bazen düğünde oynayan insanlar, kırsal kesim insanı, bazen de köylü yaşamı, kahvehaneler, eğlence ortamları sanatçının işlediği konular arasındadır.

Bedri Rahmi'nin resimlerinde renk ve biçimlerin plastik etkiler dışında gösterge değeri taşıyan anlamları da muhafaza ettiği görülmektedir. Bilhassa doğadan soyutladığı figürleri ve Anadolu halk kültürüne ait imge ve sembolleri bilinçli olarak gösterge bilimsel bir anlayışla kullanmaktadır (Soylu ve Köroğlu, 2017: 2000).

2. BEDRİ RAHMI EYÜBOĞLU'NUN İKİ ESERİNDE BULUNAN TÜRK KÜLTÜRÜ İMGELERİ

Kimi sanatçılar eserlerinde, yaşadığı toplumdan, çocukluğundan, hatıralarından birtakım imgeleri kullanarak benliğindeki yaşanmışlıkları yansıtmaktadır. Bedri Rahmi Eyüboğlu 'da bu anlayışta çalışan ressamlardan biridir. Çay bahçesini resimlerken etrafta gezen tavuklar, kahvehanede oturan figürleri, trenin geçişine el sallayan köylüleri, gelinleri, çocuğunu emziren anneleri, bağlama çalan ozanları, buldukları mekân, giydikleri kıyafetler, kıyafetler üzerindeki motiflerle ele alarak kırsal yaşamın gizemli ve sosyolojik unsurlarını ruhsal bir yapıda renk lekeleriyle kaynaştırmaktadır. Türk kültürünün bütün coğrafyalarında görünen bu imgeler, ortak kültürün yansması ve yapı taşlarındaki benzerlikleri oluşturması açısından önemlidir. Her sanatçı gibi Eyüboğlu'nun da etkilendiği ilham aldığı ressamlar vardır.

“Eyüboğlu'nun, kendine örnek olarak seçtiği Dufy ve Mattise, Doğu sanatının inceliğini keşfetmiş sanatçılardır. Onların çağdaş yapıtlarında görülen Doğu etkileri Bedri Rahmi'yi derinden etkilemiş, zamanla kendi yolunda özgünleşmiştir” (Elmas, 2000: 80). Bu etkileşim, sanatçı için çıkış yolu olarak değerlendirildiğinde, kendi özgün dilini oluşturması açısından önem arz eden bir yapı olarak düşünülebilir. Ancak sanatçı, kendi özgün dilini oluştururken, yöresel unsurları kaynak olarak kullanmış ve böylece evrensel sayılabilecek bir dil yakalamıştır.

Eyüboğlu'nun çalışmalarında ilham olarak kullandığı Anadolu insanının elinden çıkmış çoraplar, nakışlar, yazmalar, heybeler, izleyiciyi Anadolu coğrafyasının zenginliğinde gezintiye çıkarırken, Mattise ve Dufy'nin çalışmalarından daha farklı bir dil ve ruh halinin yansması şeklindedir. Halk sanatının kendi özgün yapısını muhafaza eden sanatçı, kullandığı plastik dille sentezlenen özgün formlara ulaşmaktadır. Anadolu'daki Türk halı, kilim, çini, yazma, az da olsa minyatür, seramik, mozaik onun başlıca çizim, biçim ve renk alanını

oluşturmaktadır. Batı estetiğinden kaçmamakla beraber yerli tadı, çizgide ve renkte, süslemeci niteliğindeki biçimlerin, plastik karakterli resimlere aktarılmasında başarılı denemeleri bulunmaktadır (Berk ve Turani, 1981: 106).

Bedri Rahmi Eyüboğlu köylü nakış sanatına yönelik resim anlayışı ile ulusal sanat yapma yolunda kendisinden sonraki sanatçılara da ciddi katkı sağlamıştır (Tunalı,1973:6). Günümüzde de Anadolu halk kültürünün izlerini taşıyan sanatçılara rastlamak mümkündür. Ancak Eyüboğlu'nun kullandığı dil, resimsel pentürün dışında, plastik unsurlarla bezenmiş, el sanatları titizliğinde, gelecek kuşaklara aktarılan biçimsel özellikler taşımaktadır.

Güvemliye'ye göre (1976), *“Eyüboğlu, halkın günlük hayatında tatlı, acı ne varsa resimlerine aktarmıştır. Hiçbir Batılı sanatçı veya eleştirmen, onun resimlerine Pierre Loti'nin Haliç'e baktığı gözle bakmaya cesaret edememiştir.”*(Güvemli, 1976: 99).

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Türk Kültürüne mal olmuş, elinde bağlamalı türkü söyleyen figürleri, kompozisyonlarında birçok kez kullandığı görülmektedir. Bunlar arasında “Aşık Veysel”, “Han Kahvesi”, “Sarı Saz”, “Saz Çalan”, “Şair”, “Konser”, “Kahpe Felek”, isimli çalışmaları yer almaktadır. Bu makalede özellikle iki eser üzerinden sanatçının kültürel imgeleri üzerinde durmakta yarar vardır.

“Sarı Saz” isimli eseri, sanatçının vefatından dokuz yıl önce yaptığı eserdir. Resmin sol tarafında bir masada oturan elleri çenesinde olan iki ve elinden destek alarak yatar pozisyonda kafasını avucuna almış bir figür bulunmaktadır. Masanın üzerinde sıcak semaverde çay demlenmiş, bardaklara konmuş ve anın keyfini çıkarmaktadırlar. Hüzünlü bir ortam resmedilmiştir. Ortamdaki bu hüznün en büyük kanıtı, hemen resmin sağ tarafında bulunan, bükük boynunu eliyle destekleyen bir kadın figürüdür. Kadın, müziğin ritmine kendini kaptırmış ve uzaklara doğru düşünür vaziyettedir. Anadolu'da çok yaygın olan kahvehane kültürü, bu resimde mekân olarak seçilmiştir. Kahvehaneler, insanların boş zamanlarını geçirdikleri, sohbet ettikleri, gündelik konular hakkında fikir alışverişlerinde buldukları, sohbet mekânları olarak Osmanlıdan günümüze kadar gelmiş bir kültür alanıdır. Bu kültür alanlarında, coğrafyaya ve zamana göre farklılıklar olduğu muhakkaktır.

Yaşanan en büyük değişim kahvehane çeşidinde ve isimlendirme çabalarında gerçekleşmektedir. Çünkü kahvehaneler içecek tüketilen bir mekândan daha çok, sosyal yapıdaki her katmanı farklı mekânlar aracılığıyla temsil etme kabiliyetine sahip, gelenekseli temsil eden sosyalleşme ve güvenlik alanlarıdır. Bundan dolayı kahvehaneler nitel ve nicel açıdan çeşitlilik arz etmektedir. Süreç içerisinde de bu çeşitlenme, toplumsal yapıdaki çeşitlenmeye bağlı olarak artmaktadır (Çağlayan, 2012: 109). Resimde konu edilen kahvehane, Anadolu'nun kırsal kesiminde olduğu tahmin edilen bir köy kahvehanesidir.

İnsanların sadece sohbet ettiği, türkü dinlediği, sosyalleştiği bir mekândır. Sanatçı burada adeta Cezanne'nin "Kâğıt Oynayanlar" tablosuna bir gönderme yapmış, Anadolu kahvehanesinden bir görüntüyü işlemiştir.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Kahvehane resimlerinden bir tanesi de 1973 tarihli "Han Kahvesi" isimli eseridir. Eserde dört erkek figürü bulunmaktadır. Kılık ve kıyafetlerindeki işlemlerin, motiflerin bu resim için özellikle seçildiğini, durağan gri tonlarda renk lekeleri arasında, renkçi bir anlayışla resme ritim kattığını ifade etmekte yarar vardır. Anadolu'da bir yol üstü hanı resmine taşıyan sanatçı, eline bağlama tutuşturduğu figürü resminin ana kahramanı konumuna getirerek, bütün dikkati bu figür üzerinden izleyiciye sunmuştur. Bağlama çalan figürün ayağındaki çorap, giydiği gömlek, belindeki kuşak sanatçının kendine has fırça vuruşlarıyla, motifleri işleyişi şeklinde tuvalde kendine yer bulmuştur. Ozan gözlerini kapatmış halde bir türkü seslendirmektedir. Ozanın yanında kulağına elini götürmüş figür, derin düşüncelere dalarak türküyü dinlemektedir. Anadolu insanının düşünceli, duygusal yapısı ifade edilerek, karakteristik Türk insanının yansımasını oluşturmaktadır. Resimde ozanın seslendirdiği ve çaldığı müzik, ortamda hüznün etkisiyle kendini hissettirmektedir. Resmin solundaki figür, profilden kompozisyona katılmaktadır. Bu figürün de üzerindeki kıyafetler, sanatçının kendi üslubuyla çeşitli motiflerle bezenerek resimlenmiştir. Resmin ön planında kırmızı küçük bir masa bulunmaktadır. Masada çay bardakları, şeker ve mavi bir sürahi bulunmaktadır. Dolayısıyla hanın ortamına uygun objeler, özenle yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır.

Her iki resimdeki ozanların çorapları, motiflerinden de anlaşılacağı üzere, Anadolu el dokumalarından örnekleri ihtiva etmektedir. Ozanın elinde tuttuğu bağlama, Türk Halk müziğinde yaygın olarak kullanılan telli tezeneli bir çalgı türüdür. Yörelere ve boyutlarına göre kopuz, cura, saz, çöğür, dombra, ikitelli, tambura, tar gibi değişik isimlerle tanınmaktadır. Bağlama; Tekne, Göğüs ve Sap olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır. Tekne kısmı genelde dut ağacından yapılmaktadır. Ancak dut ağacının dışında ardıç, kestane, ceviz, gürgen gibi ağaçlarda kullanılmaktadır. Göğüs kısmında ladin ağacı, sap kısmında ise gürgen, akgürgen veya ardıç ağacı kullanılmaktadır. Bunlardan başka mekâna kompozisyonun ana kurgusu içinde yerleştirilmiş olan tabureler ve han, yine Türk kültürü içerisinde yer alan toplumsal kültürün önemli elemanlarındandır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu aynı zamanda bir şairdir. Türkiye'nin en tanınmış şairlerinden olan Eyüboğlu'nun bestelenmiş şiirleri bulunmaktadır. Bu şiirlerinde de Anadolu insanın simgesel özellikleri bulunmaktadır. Türküler Dolusu isimli şiirinde içindeki duyguları kelimelere şu şekilde dökmüştür;

Kirazın derisinin altında kiraz
 Narın içinde nar
 Benim yüreğimde boylu boyunca
 Memleketim var
 Canıma ciğerime dek işlemiş
 Canıma ciğerime
 Sapına kadar.
 Elma dalından uzağa düşmez
 Ne yana gitsem nafile.
 Memleketin hali gözümünden gitmez
 Binbir yerimden bağlanmışım
 Bundan ötesine aklım ermez.

Bedri Rahmi Eyüboğlu resimlerinde kullandığı şiirsel dille ilgili söyleminde, “*Işığın bittiği yerde, şiir, müzik, roman yollarına devam edebilirler; hattâ çok daha uzağa gidebilirler. Resmin en yakın kardeşi olan heykel bile karanlıkta tamamıyla kayıplara karışmaz, iyi bir heykeltçi karanlıkta kafasını çarptığı bir heykel hakkında elleri ile okşayarak bir fikir edinebilir. Fakat ışığın bittiği yerde resim sanatının da bütün olanakları biter. Resim yapan fakat resimden çok edebiyattan hoşlanan bir arkadaş bir gün şöyle dert yanıyordu: «Resmini yapmak istediğim kimsenin içinde olup bitenleri müthiş merak ediyorum. Resmini yaptığım kafayı bir karpuz gibi yarmak, içerisinde olup bitenleri son çekirdeğine kadar saymak istiyorum. Resmini yaptığım adamın hayatı, düşünceleri, beni yüzü kadar ilgilendiriyor.»* (Eyüboğlu, 1986: 69) şeklinde dile getirmiştir. Sanatçının şairliği, resim diline yansarak, resimlerinde de şiirsel ifade biçimine dönüşmüştür.

SONUÇ

Sanatçılar yaşadıkları toplumun yansıtıcıları ve gözlemcileridir. Elde ettikleri izlenimler neticesinde sanatına yön verecek bazı bilgileri özümserler. Bu bilgileri kendi üslupları şeklinde eserlerine taşıyarak, izleyiciyle aralarında bir bağ oluştururlar. Bu bağda, ruhsal yansımalar, düşünceler kısacası sanatçının hayat biçimi ve karakteristik özellikleri vardır. İzleyici dikkatli bir biçimde baktığında, bu yansımaları hissetmekte ve yaşamaktadır. Sanatın temel prensiplerinden biri olan sanat eserinin niteliğindeki farkındalık burada ortaya çıkmaktadır. Eyüboğlu, eserinde salt olarak fotoğraf makinesinden çıkmış bir görüntüyü izleyiciyle paylaşmak yerine, Anadolu halkının yaşam biçimini kendi perspektifinden ve ruhsal düzleminden izleyiciye aktarmıştır. Kelimelere döktüğü şiirsel dili, renkçi, çizgisel ve

lekesel unsurlarla izleyiciye sunmuştur. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Türk resim sanatının en önemli sanatçılarından biri olurken, geniş Türk kültürünün özgün yaratıcısı olarak da sanat tarihindeki yerini almıştır. Yetiştirdiği öğrencilerde aynı yolun ve ruhun devamı şeklinde ölümsüz eserler bırakmış, Türk sanatı ve kültürüne hizmet etmişlerdir.

Eserlerinin ana merkezini oluşturan Türk halk kültürünün imgeleri, sanatçının dışavurumcu kimliğinin destekçisi konumundadır. Anlatılmak istenen düşünce, salt ve yalın biçimde izleyicinin beğeni kompleksine sunulurken, felsefecilerin sosyal insan profilinden farklı olarak, bulunduğu toplumun biçimsel öğelerinden duygusal çıkarımlara ulaşan, kuramsal dili oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

- Berk, N. ve Turani, A. (1981). Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi, İstanbul: Tıglat Yayınları.
- Çağlayan, S. (2012). Anadolu'nun İlk Kamusal Mekânı: Kahvehane. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz, Sayı: 29.
- Çelik, A. (1996). Bedri Rahmi Eyüboğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi.
- Elmas, H. (2000). Çağdaş Türk Resminde Minyatür Etkileri. Konya: T.C. Konya İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Eyüboğlu, B., R., (1986). Resme Başlarken. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Güvemli, Z. (1976). Bedri Rahmi'nin Resimleri. Kültür ve Sanat Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 4, s.94-101.
- Hicks, L. E. (2004). Infinite and finite games: play and visual culture. *Studies in Art Educational A Journal of Issue and Research*, 45(4),281-376.
- Hohr, H. (2010). Aesthetic emotion: an ambiguous concept in John Dewey's aesthetics. *Ethics and Education*, 5(3), 247-261.
- Soylu, R. ve Köroğlu, D. (2017). Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "Aşık Veysel" Adlı Resminin Göstergebilim Çözümlemesi. *İdil Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:35.
- Tan, C. (2015) Telling global stories, one at a time: the politics and poetics of exhibiting Asian art. *World Art*, 5(2), 307-330.
- Tunalı, İ. (1973). Tarihsel Değişme ve Süreklilik, 21Ekim1973 Cumhuriyet Gazetesi, s: 6.
- Wright, A. C. (1997) What is art? Tolstoy's criteria in the light of works by Mikhail Bulgakov and Friedrich Dürrenmatt. *Canadian Slavonic Papers*, 39(3-4), 385-405.

EKLER

Resim1. Sarı Saz, 1966, Ankara Resim ve Heykel Müzesi

Resim 2. Han Kahvesi, 1973, Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Koleksiyonu

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Şenel Uzunkaya, S., Dinçer, H. ve Yüksel, S. (2019).

“A Historical Analysis of The Economic Development of The USA (1947-2017)”,

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1): 209-222

Geliş Tarihi / Received Date: 02.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.12.2018

Araştırma Makalesi

A HISTORICAL ANALYSIS OF THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE USA (1947-2017)

Dr. Öğr. Üyesi Seçil ŞENEL UZUNKAYA

İstanbul Medipol University, The School of Business

secilsenel@medipol.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9750-021X

Doç. Dr. Hasan DİNÇER

İstanbul Medipol University, The School of Business

hdincer@medipol.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8072-031X

Doç. Dr. Serhat YÜKSEL

İstanbul Medipol University, The School of Business

serhatyuksel@medipol.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9858-1266

Abstract

The aim of this study is to evaluate economic improvement of the USA. For this purpose, the quarterly data for the periods between 1947 and 2017 is taken into the consideration. Therefore, focusing on this long period provides a historical view so that more appropriate results can be achieved. Moreover, economic growth of the USA is considered as dependent variable whereas four different subtitles of GDP (consumption, private investment, government expenditure and net export) are selected as independent variables. Furthermore, multivariate adoptive regression spline (MARS) methodology is used in the analysis process. The findings show that private investment, government expenditure and net export have a positive relationship between economic growth. It is identified that the positive effect reduces when the percentage of government expenditure exceeds 22.2%. On the other side, in case of negative net export and having lower investment ratio than 16.3%, economic development of US will be affected negatively. These results give very important information that instead of consumption, other three subtitles of GDP make a contribution to the economic development of US. By considering these results, it is recommended that US should mainly implement growth strategies by focusing on private investment and net export. Within this framework, tax advantages for these investors can be provided to reach this objective. In addition to this condition, government should also give incentives to improve industrial production so that investment and export can be increased.

Keywords: US Economy, GDP, Historical Analysis, Economic Development, MARS

ABD’NİN EKONOMİK GELİŞMESİNİN TARİHSEL BİR ANALİZİ (1947-2017)

Öz

Bu çalışmanın amacı ABD'nin ekonomik gelişiminin tarihsel bir bakış açısıyla değerlendirilmesidir. Bu amaçla, 1947 ve 2017 arasındaki dönemler için üç aylık veriler dikkate alınmıştır. Bu nedenle, bu uzun döneme odaklanarak daha uygun sonuçların elde edilebilmesi için tarihsel bir analiz yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca ABD'nin ekonomik büyüme oranı bağımlı değişken olarak kabul edilirken, GSYİH'nin dört farklı alt başlığı (tüketim, özel yatırım,

devlet harcamaları ve net ihracat) bağımsız değişkenler olarak seçilmiştir. Öte yandan, analiz sürecinde çok değişkenli uyumlu regresyon uzanımları (MARS) metodolojisi kullanılmıştır. Bulgular, özel yatırım, hükümet harcamaları ve net ihracatın ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Belirtilen hususa ek olarak, devlet harcamalarının oranı % 22.2'yi aştığında olumlu etkinin azaldığı tespit edilmiştir. Öte yandan, net ihracatın negatif olması ve % 16.3'den daha düşük bir yatırım oranı olması durumunda, ABD'nin ekonomik gelişimi olumsuz yönde etkilenecektir. Bu sonuçlar, tüketim yerine GSYİH'nin diğer üç alt bileşenlerinin ABD'nin ekonomik gelişimine katkı sağladığına dair çok önemli bilgiler vermektedir. Bu sonuçları göz önünde bulundurarak, ABD'nin özellikle özel yatırımlara ve ihracata odaklanarak büyüme stratejilerini uygulamaya koymasını önerilmektedir. Bu çerçevede, bu hedefe ulaşmak için yatırımcılara vergi avantajlarının sağlanması yerinde olacaktır. Bu duruma ek olarak, hükümet ayrıca, sanayi üretimini iyileştirmek için teşvikler vererek yatırım ve ihracatın artırılmasına olumlu etki edebilecektir.

Anahtar Kelimeler: ABD Ekonomisi, GSYİH, Tarihsel Analiz, Ekonomik Kalkınma, MARS

1. INTRODUCTION

United States (US) is the most important country in the world due to many different reasons. First of all, it is the country with the best military power. Therefore, with respect to the political aspect, it plays a very significant role in different regions, such as Middle East and Europe. In addition to the political factor, US also affects many different countries regarding the cultural aspects. Because this country attracts the attention of the people for some aspects, citizens of different countries follow US cultural factors in their lives (Baykul, 2018; Yüksel and Zengin, 2016).

Additionally, US has also significant influence on the world as for economic factors (Guttmann, 2016). The main reason behind this situation is that it has the highest gross domestic product (GDP) in the world. Moreover, because of this economic power, US also plays a key role in the international trade (Terzioğlu, 2018; Oladosu et al., 2018). In other words, it has a significant percentage in the export and import amount of the countries. Due to these issues, it is obvious that economic decisions of US affect many different countries in the world. For example, if US decides to increase interest rates, it can cause many different economic problems for emerging economies, such as volatility in exchange rates.

On the other side, US is the country which suffered from a significant economic crisis in 1929 which is also named as great depression (Konuk, 2018; Dinçer et al., 2018a). This crisis crucial economic problems for many different countries in the world. As a result of this situation, investment amount decreased, and unemployment rate went up dramatically. The negative effects of this crisis have lasted about 15 years. After 1945, US economy started to develop with the help of Keynesian economic rules. Similarly, the US economy has the greatest power in the world today. Therefore, it can be said that the motivation behind US economic improvement should be analyzed (Yüksel, 2017a; Dinçer et al., 2017a).

In this study, it is aimed to evaluate economic improvement of US in a historical

aspect. For this purpose, annual data for the years between 1947 and 2017 is taken into the consideration. The main reason of choosing this period is to see the situation after great depression. In addition to this condition, multivariate adaptive regression splines methodology (MARS) is used in the analysis process. Moreover, subtitles of GDP are selected as independent variables. As a result of this analysis, it can be possible to understand which factors mainly contribute the US economic improvement for this period.

This study has many different novelties. Firstly, using a long period data (1947-2017) provides a more historical view and includes many different significant events, such as World War II, globalization and 2008 global economic crisis. In addition to this issue, MARS is a new methodology and provided very successful results in the analyses. Within this framework, MARS methodology is firstly considered in this study with the aim of evaluating economic improvement. Thus, it is thought that this study makes important contribution to the literature.

This study has five different sections. In this first section, general information regarding the selection of this topic is provided. Moreover, in the second stage, similar studies in the literature are review. Additionally, the third section includes quantitative information about US economic growth in historical period. Also, the fourth section considers the application on US economic improvement with MARS methodology. In the final section, the discussion and recommendations are presented.

2. LITERATURE REVIEW ON ECONOMIC GROWTH

Economic growth is a very popular subject in the literature. There are many different studies which focused on this topic on various aspects. Some of the studies aimed to evaluate the relationship between economic growth and income inequality. For instance, Oishi and Kesebir (2015) tried to evaluate this subject for 34 different countries. With the help of survey methodology, they concluded that economic growth of the countries does not contribute to the happiness if income is distributed unequally. Parallel to this study, Vincens and Stafström (2015), Mikucka et al. (2017), Biswas et al. (2017), Wu and Yao (2015), Kennedy et al. (2017) and Rubin and Segal (2015) also concluded that economic growth does not always make people richer. For this purpose, income equality among the people should be provided.

In addition to them, the relationship between balance of payment and economic growth is also evaluated in many different studies. For example, Fasanya and Olayemi (2018) examined this relationship for Nigeria. Within this context, annual data for the periods between 1980 and 2012 is evaluated by using ARDL methodology. As a result, it is defined that current account deficit has a decreasing influence on the economic growth in the future.

Similarly, George (2014), Yüksel (2017b), Saddimbah (2014), Karahan and Çolak (2017), Gokten and Karatepe (2016), Aydın and Esen (2016) and Thomas (2016) are also other studies which reached the same conclusion. They claimed that current account deficit problem should be solved in order to provide sustainable economic growth.

Moreover, the effect of government spending on economic growth was considered by many different researchers. As an example, d'Agostino et al. (2016) tried to analyze the relationship between economic growth and government expenditure by using the data of 106 different countries. With the help of panel regression methodology, it is determined that military expenditure has a negative effect on economic growth. Also, Dunne and Tian (2015), Pan et al. (2015), Töngür and Elveren (2017), Yildirim and Öcal (2016) and Cappella Zielinski et al. (2017) underlined the importance of the same issue in their studies. On the other side, there are also some studies which identified that government expenditure has a positive effect on economic growth (Adegoriola and Siyan, 2015; Aydın et al., 2016; Bunte et al., 2018; Rivero, 2017; Odhiambo, 2015).

Economic growth was also evaluated in different purposes. Herndon et al. (2014), Panizza and Presbitero (2014), Egert (2015) and Kempa and Khan (2016) focused on the negative influences of public debt on economic development. On the other hand, David and Mohammed (2016), Dinçer (2018), Dettrey and Palmer (2015), Pradhan et al. (2015) and Ngare et al. (2014) identified that financial market development is the key factor in economic improvement of the countries. In addition to these studies, Kasman and Duman (2015), Wang et al. (2016), Alam et al. (2016), Dinçer et al. (2019), Salahuddin and Gow (2014), Dinçer et al. (2017b) and Saboori et al. (2014) concluded that energy consumption in the countries contribute to the economic development.

According to the results of the literature review, it is understood that economic improvement was examined by many different researchers in the literature in various aspects. In this context, the relationship between economic growth with income inequality, current account deficit, government spending, public debt, stock market development and energy consumption are the most popular topics. Additionally, many different methodologies, such as regression, ARDL and survey analysis were taken into the consideration in these studies. Nonetheless, there is a need for a new study which evaluates economic development for a long period by using an original methodology.

3. QUANTITATIVE INFORMATION ON US ECONOMIC GROWTH (1945-2017)

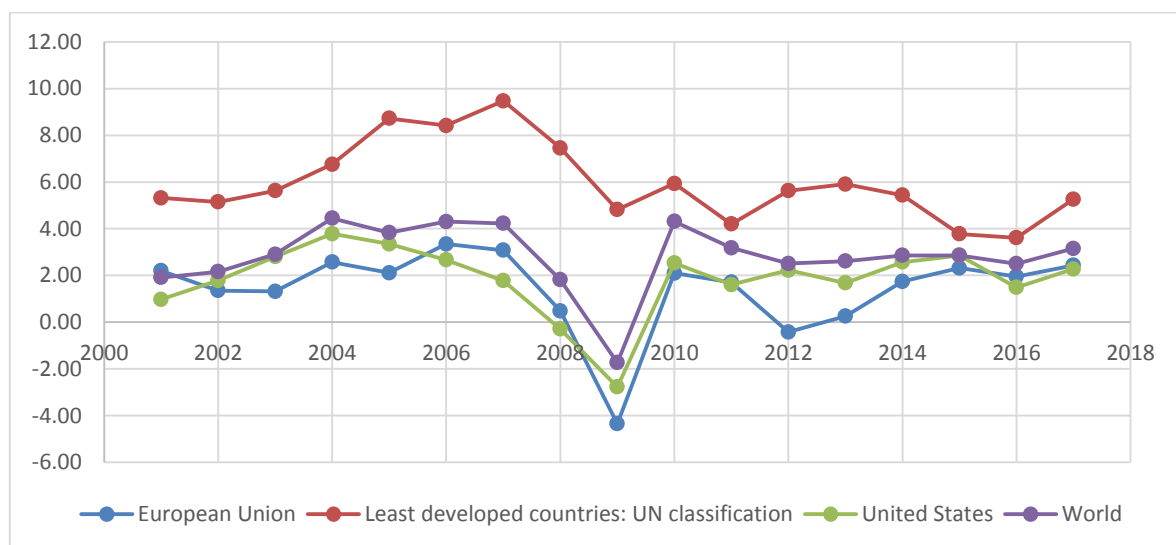
US is the most significant country in the world with respect to the economic factors. Table 1 gives information about the countries which have highest GDP amount in the world in 2017 in term of USD.

Table 1. GDP Amount of Selected Countries (trillion USD)

Country Name	2017
United States	19.390
China	12.237
Japan	4.872
Germany	3.677
United Kingdom	2.622
India	2.597
France	2.582
Brazil	2.055
Italy	1.934
Canada	1.653
Russian Federation	1.577
Korea, Rep.	1.530
Australia	1.323
Spain	1.311
Mexico	1.149
Indonesia	1.015
Turkey	851
Netherlands	826
Saudi Arabia	683
Switzerland	678

Source: World Bank

Table 1 shows that US has the highest GDP amount in the world in 2017. Additionally, China is on the second rank. After that, Japan, Germany, United Kingdom and India are also the countries which have high GDP in the world. In summary, it is seen that US GDP amount is quite high in comparison with other countries. On the other side, Figure 1 explains GDP growth rates of some selected countries or regions in the world over the years.

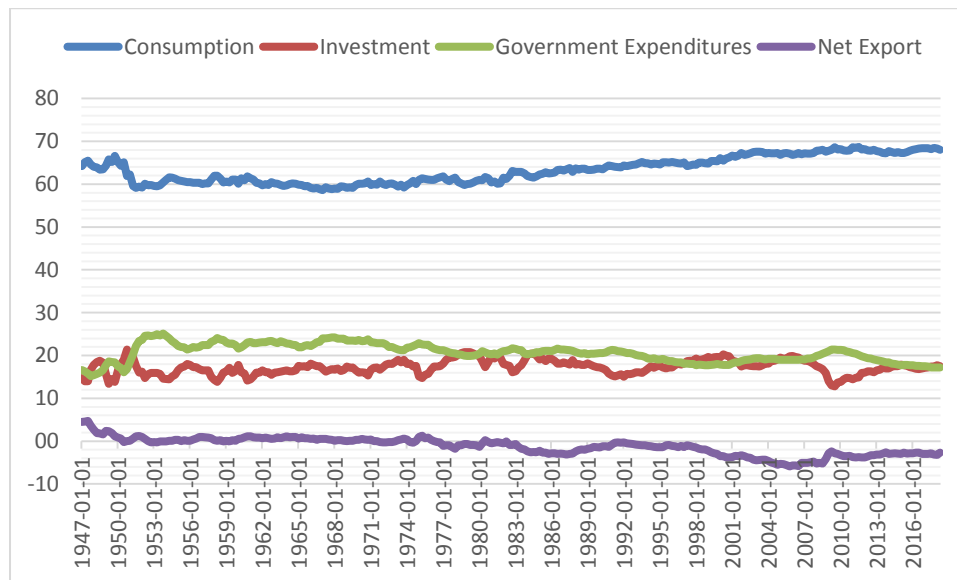
Figure 1. GDP Growth Rates of Selected Regions (2000-2017)

Source: World Bank

Figure 1 illustrates that 2008 global mortgage crisis significantly and negatively affected the economic performance of all regions in the world. In this period, GDP of

European Union, least developed countries, United States and the world decreased very much. Additionally, it is also understood that after 2016, US GDP growth rate has an increasing trend. Moreover, Figure 2 explains the percentages of GDP subtitles (consumption, private investment, government expenditures and net exports) of US over the years.

Figure 2. GDP Subtitles for US (1947-2017)

Source: Federal Reserve Bank of St. Louis

Figure 2 demonstrates that consumption has the highest percentage in GDP amount for US over the years. It has more than 58% all periods. On the other side, private investment and government expenditures have similar trends while looking at the historical trend. They take values between 12% and 25% for the years between 1947 and 2017. Another important point in Figure 2 is that net export has mainly negative values in these years.

4. A HISTORICAL EVALUATION OF ECONOMIC IMPROVEMENT

In this section, firstly, data set and scope are explained. In addition to them, necessary information about the multivariate adaptive regression spline methodology is shared. In this context, studies in the literature, which used this approach, are defined. After that, analysis results are given.

4.1. Data Set and Scope

In this study, it is aimed to understand the relationship between subtitles of GDP and economic growth. Within this framework, the quarterly data of US GDP growth rate between the years of 1947 and 2017 is used as a dependent variable. Additionally, the percentages of consumption, private investment, government expenditures and net exports to the GDP are

taken into the consideration with respect to the independent variables. This data is provided from the website of Federal Reserve Bank of St. Louis.

4.2. Multivariate Adaptive Regression Spline (MARS) Method

The word MARS can be generated from the expression of “multivariate adaptive regression splines”. As it can be understood from this issue, MARS model is used to understand the relationship between dependent and independent variables. Although this methodology has many different similarities with standard regression method, it has some advantages in comparison with other approaches. The term “multivariate” refers that it is possible to consider many different variables in the analysis process. In addition to this condition, there is not a multicollinearity problem in MARS method. In other words, any significant relationship is not seen between independent variables in this process (Freidman, 1991).

The analysis process of MARS model mainly includes two different stages. Firstly, different functions are generated by considering all possible combinations of the independent variables. In this circumstance, different models are created by using these basis functions. This process goes on until the most complex model is identified. In the second stage, the best model is reached by eliminating some basis functions. In this process, the basis functions, which have a decreasing effect on adjusted R^2 , are deleted from the most complex model. That is to say, the best model has the highest adjusted R^2 value. Equation (1) gives information about this process.

$$Y = B_0 + \sum_{n=1}^K a_n B_n(X_t) + \varepsilon \quad (1)$$

The term “Y” explains dependent variable in the equation 1. On the other side, “X” gives information about the independent variables. Thus, “B” represents the coefficient of these independent variables while “ ε ” states the error term. MARS model is a very new approach in the literature. Thus, there are few studies by using this approach in social sciences (Tunay 2001; Yüksel, 2016a; Oktar and Yüksel, 2016; Yüksel et al., 2016; Tunay, 2011; Yüksel and Özşarı, 2017; Kartal et al., 2018; Yüksel, 2016b; Oktar and Yüksel, 2015; Yüksel et al., 2018; Dinçer et al., 2018b; Yüksel and Adalı, 2017; Tunay, 2010; Yüksel and Zengin, 2017; Yüksel et al., 2017).

4.3. ANALYSIS RESULTS

In order to measure which dimensions of GDP affect economic growth, GDP growth rate is selected as a dependent variable. Additionally, four different dimensions (consumption, private investment, government expenditure and net export) are considered regarding

independent variables. MARS system created 18 different alternative models for this purpose. The details of these models are given in Table 2.

Table 2. Alternative Models

Basis Functions	Total Variables	GCV
18	4	14.76
17	4	14.49
16	4	14.25
15	4	14.14
14	3	13.90
13	3	13.99
12	3	13.82
11*	3	13.62
10	3	13.64
9	3	13.65
8	3	13.66
7	3	13.73
6	3	13.89
5	3	14.21
4	3	14.25
3	3	14.19
2	2	13.90
1	1	14.06

*ideal model

Table 2 indicates that the ideal model has 11 different basis functions. In this process, firstly, MARS system created all possible alternative models. After that, it eliminates some basis functions which are not successful to explain the dependent variable. In this process, the model with the lowest GCV value is identified as the ideal model because it gives information about the error. The details of these 11 basis functions are given on Table 3.

Table 3. 11 Different Basis Functions

Basis Functions	Details	Coefficient	P Values
BF2	$\max(0, 16.300 - \text{INVESTMENT})$	- 4.173	0.000
BF6	$\max(0, 0.800 - \text{NETEXPORT})$	- 5.600	0.000
BF7	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 17.200) * \text{BF6}$	+ 5.528	0.001
BF9	$\max(0, \text{INVESTMENT} - 15.900) * \text{BF6}$	+ 3.322	0.010
BF10	$\max(0, 15.900 - \text{INVESTMENT}) * \text{BF6}$	+ 2.444	0.015
BF11	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 21.000)$	+ 4.036	0.000
BF12	$\max(0, 21.000 - \text{GEXPENDITURE})$	+ 2.519	0.012
BF13	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 24.500) * \text{BF2}$	- 2.936	0.004
BF15	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 22.200)$	- 4.529	0.000
BF17	$\max(0, 22.200 - \text{GEXPENDITURE})$	+ 2.575	0.011
BF22	$\max(0, \text{NETEXPORT} - 0.300) * \text{BF15}$	+ 5.304	0.000
Prob (F test): 0.000 Adj R ² : 0.567			

Table 3 shows that all variables are significant because p values are lower than 0.05. Additionally, because probability of F value is lower than 0.05, it is accepted that whole analysis is significant as well. Table 3 states that 3 different variables have an influence on

economic growth. First of all, the variable of private investment is stated in many different basis functions. Table 4 explains these basis functions.

Table 4. Basis Functions Related to Investment

Basis Functions	Details	Coefficient	P Values
BF2	$\max(0, 16.300 - \text{INVESTMENT})$	- 4.173	0.000
BF9	$\max(0, \text{INVESTMENT} - 15.900) * \text{BF6}$	+ 3.322	0.010
BF10	$\max(0, 15.900 - \text{INVESTMENT}) * \text{BF6}$	+ 2.444	0.015

Table 4 indicates that investment variable takes place in three different basis functions (BF2, BF9 and BF10). These functions identify that when private investment ratio to the GDP is greater than 15.9 %, it positively affects economic growth in US. On the other side, it has a reducing effect if it is lower than this ratio. Bahal et al. (2018) and Lin and Omoju (2017) reached the similar results in their studies. In addition to the private investment, government expenditure is the second important variable in economic development. Related basis functions are explained in Table 5.

Table 5. Basis Functions Related to Government Expenditure

Basis Functions	Details	Coefficient	P Values
BF7	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 17.200) * \text{BF6}$	+ 5.528	0.001
BF11	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 21.000)$	+ 4.036	0.000
BF12	$\max(0, 21.000 - \text{GEXPENDITURE})$	+ 2.519	0.012
BF13	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 24.500) * \text{BF2}$	- 2.936	0.004
BF15	$\max(0, \text{GEXPENDITURE} - 22.200)$	- 4.529	0.000
BF17	$\max(0, 22.200 - \text{GEXPENDITURE})$	+ 2.575	0.011

Table 5 explains that there is a positive correlation between government expenditure and economic growth. However, when the percentage of the government expenditure in GDP amount exceeds 22.2%, BF15 is considered with the negative coefficient (-4.529). In addition to this situation, if this ratio is greater than 24.5%, BF13 has a role in the equation with the negative coefficient (-2.936). This issue emphasizes that when the ratio of the government expenditure is too high, the power of the positive effect decreases. There are also some other studies in the literature that underlined this conclusion (Ihugba and Njoku, 2017; Alexiou and Nellis, 2017). Moreover, net export is the last significant variable that is detailed on Table 6.

Table 6. Basis Functions Related to Net Export

Basis Functions	Details	Coefficient	P Values
BF6	$\max(0, 0.800 - \text{NETEXPORT})$	- 5.600	0.000
BF22	$\max(0, \text{NETEXPORT} - 0.300) * \text{BF15}$	+ 5.304	0.000

Table 6 states that net export variable takes place in two different basis functions (BF6 and BF 22). BF 22 gives information that if export ratio in GDP is greater than 0.3, the positive effect of net export on economic growth begins. On the other side, BF6 indicates that if net export ratio is lower than 0.8 %, the negative effect occurs. In other words, if net export

has a negative value (import is greater than export), this situation has a negative influence on economic growth of US. The importance of net export on economic growth was also underlined in some other studies (Mo, 2010; Brueckner et al., 2018).

5. DISCUSSIONS AND CONCLUSIONS

United States is a very significant country in the world with respect to the social, political and economic aspects. This country has the highest GDP all over the world. In addition to this situation, US has also a crucial role in international trade. Therefore, it can be understood that US economic performance has an important influence on other countries' economies. Hence, it is quite significant to understand which factors affect the economic growth of US.

In this study, it is aimed to evaluate which subtitles of GDP have an effect on economic growth of US. In this context, economic growth is considered as dependent variable whereas consumption, investment, government expenditure and net export are used for independent variables. For this purpose, quarterly data of these variables for the periods between 1947 and 2017 is taken into the consideration. Therefore, this relationship can be analyzed on a historical view. In addition to this issue, multivariate adoptive regression spline methodology is used in the analysis process.

As a result, it is defined that three different subtitles of GDP have an influence on economic growth of US. Firstly, there is a positive relationship between private investment and economic growth. If the ratio of private investment decreases, economic development of US will be affected negatively. Additionally, government expenditure also affects economic improvement in a positive manner. However, this positive effect reduces when the percentage of government expenditure exceeds 22.2%. Finally, net export has also a positive influence on economic growth. In case of negative net export, economic growth will decrease.

In summary, it is understood that economic growth of US has a relationship between private investment, government expenditure and net export. In other words, it is seen that instead of consumption, other three subtitles of GDP make a contribution to the economic development. Therefore, it can be said that US should implement growth strategies by focusing on private investment and net export. For this purpose, it is recommended that government should give incentives to improve industrial production so that investment and export can be increased. In addition to this issue, it is also thought that US companies should increase production levels. With the help of this condition, it can be possible to increase

domestic production. Thus, there will be no need to import some products. This situation has a decreasing effect on the current account deficit problem of US.

This study focuses on US economy because it plays a very key role in the world. The results provide some opportunities to improve economic development. These strategies can also be implemented by other developed economies. Hence, it is aimed to make contribution to the literature. Nonetheless, a new study that focuses on developing economies in the future can also provide some significant results.

REFERENCES

- Adegoriola, A. E., & Siyan, P. (2015). The Relative Impact of Money Supply and Government Expenditure on Economic Growth in Nigeria. *Economy*, 2(3), 49-57.
- Alam, M. M., Murad, M. W., Noman, A. H. M., & Ozturk, I. (2016). Relationships among carbon emissions, economic growth, energy consumption and population growth: Testing Environmental Kuznets Curve hypothesis for Brazil, China, India and Indonesia. *Ecological Indicators*, 70, 466-479.
- Alexiou, C., & Nellis, J. G. (2017). Cyclical Multiplier and Zero Low Bound Effects of Government Expenditure on Economic Growth: Evidence for Greece. *Australian Economic Papers*, 56(2), 119-133.
- Aydin, C., & Esen, Ö. (2016). The Threshold Effects of Current Account Deficits on Economic Growth in Turkey: Does the Level of Current Account Deficit Matter?. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 7(5), 186.
- Aydin, C., Akinci, M., & Yilmaz, Ö. (2016). The Analysis of Visible Hand of Government: The Threshold Effect of Government Spending on Economic Growth. *International Journal of Trade, Economics and Finance*, 7(5), 170.
- Bahal, G., Raissi, M., & Tulin, V. (2018). Crowding-out or crowding-in? Public and private investment in India. *World Development*, 109, 323-333.
- Başarrı, Ç., & Sarihan, A. Y. (2018). The Effect of Investment Incentives and Export Credits on Country Export: The Case Of Turkey. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*, 7(3), 505-518.
- Baykul, A. (2018). Bölgesel Ekonomik Büyüme Üzerinde Ar-Ge Faaliyetlerinin Etkileri: Türkiye’de Düzey I Bölgelerinde Ampirik Bir İnceleme. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*, 7(2), 143-154.
- Biswas, S., Chakraborty, I., & Hai, R. (2017). Income inequality, tax policy, and economic growth. *The Economic Journal*, 127(601), 688-727.
- Brueckner, M., Dabla-Norris, E., Gradstein, M., & Lederman, D. (2018). The rise of the middle class and economic growth in ASEAN. *Journal of Asian Economics*, 56, 48-58.
- Bunte, J. B., Desai, H., Gbala, K., Parks, B., & Runfola, D. M. (2018). Natural resource sector FDI, government policy, and economic growth: Quasi-experimental evidence from Liberia. *World Development*, 107, 151-162.
- Cappella Zielinski, R., Fordham, B. O., & Schilde, K. E. (2017). What goes up, must come down? The asymmetric effects of economic growth and international threat on military spending. *Journal of Peace Research*, 54(6), 791-805.
- d’Agostino, G., Dunne, J. P., & Pironi, L. (2016). Government spending, corruption and economic growth. *World Development*, 84, 190-205.
- David, O. O., & Mohammed, Y. (2016). The Perceived Relations between Development Reforms, Stock Market Performance and Economic Growth in Nigeria: 1984-2014. *Economy*, 3(1), 31-39.
- Dettrey, B. J., & Palmer, H. D. (2015). Partisan Differences in the Distributional Effects of Economic Growth: Stock Market Performance, Unemployment, and Political Control of the Presidency. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 25(3), 317-332.
- Dincer, H. (2018). HHI-based evaluation of the European banking sector using an integrated fuzzy approach. *Kybernetes*.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Martínez, L. (2019). Balanced scorecard-based Analysis about European Energy Investment Policies: A hybrid hesitant fuzzy decision-making approach with Quality Function Deployment. *Expert Systems with Applications*, 115, 152-171.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2017a). A Strategic Approach to Global Financial Crisis in Banking Sector: A Critical Appraisal of Banking Strategies Using Fuzzy ANP and Fuzzy Topsis Methods. *International Journal of Sustainable Economies Management (IJSEM)*, 6(1), 1-21.

- Dinçer, H., Yüksel, S., & Adalı, Z. (2017b). Identifying Causality Relationship between Energy Consumption and Economic Growth in Developed Countries. *International Business and Accounting Research Journal*, 1(2), 71-81.
- Dinçer, H., Yüksel, S., & Şenel, S. (2018a). Analyzing the Global Risks for the Financial Crisis after the Great Depression Using Comparative Hybrid Hesitant Fuzzy Decision-Making Models: Policy Recommendations for Sustainable Economic Growth. *Sustainability*, 10(9), 3126.
- Dinçer, H., Hacıoğlu, Ü., & Yüksel, S. (2018b). Determining Influencing Factors of Currency Exchange Rate for Decision Making in Global Economy Using MARS Method. In *Geopolitics and Strategic Management in the Global Economy* (pp. 261-273). IGI Global.
- Dunne, J. P., & Tian, N. (2015). Military expenditure, economic growth and heterogeneity. *Defence and Peace Economics*, 26(1), 15-31.
- Égert, B. (2015). Public debt, economic growth and nonlinear effects: Myth or reality?. *Journal of Macroeconomics*, 43, 226-238.
- Fasanya, I. O., & Olayemi, I. A. (2018). Balance of payment constrained economic growth in Nigeria: How useful is the Thirlwall's hypothesis?. *Future Business Journal*, 4(1), 121-129.
- Friedman, J. H. (1991). Multivariate adaptive regression splines. *The annals of statistics*, 1-67.
- George, S. (2014). *Effect of Foreign Direct Investments (FDI) Inflow in Kenya on Economic Growth (GDP), Exports and Balance of Payment (BOP)* (Doctoral dissertation, United States International University-Africa).
- Gokten, S., & Karatepe, S. (2016). Electricity consumption and economic growth: A causality analysis for Turkey in the frame of import-based energy consumption and current account deficit. *Energy Sources, Part B: Economics, Planning, and Policy*, 11(4), 385-389.
- Guttman, R. (2016). *How Credit-money Shapes the Economy: The United States in a Global System: The United States in a Global System*. Routledge.
- Herndon, T., Ash, M., & Pollin, R. (2014). Does high public debt consistently stifle economic growth? A critique of Reinhart and Rogoff. *Cambridge journal of economics*, 38(2), 257-279.
- Ihugba, O. A., & Njoku, A. C. (2017). Social and Community Services Government Expenditure and Nigeria's Economic Growth. In *Advances in Applied Economic Research* (pp. 59-71). Springer, Cham.
- Karahan, Ö., & Çolak, O. (2017). Financial Capital Inflows, Current Account Deficit and Economic Growth in Turkey. *European Financial Systems 2017*, 300.
- Kartal, M. T., Depren, S. K., & Depren, Ö. (2018). Türkiye'de Döviz Kurlarını Etkileyen Makroekonomik Göstergelerin Belirlenmesi: Mars Yöntemi İle Bir İnceleme. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*, 7(1), 209-229.
- Kasman, A., & Duman, Y. S. (2015). CO2 emissions, economic growth, energy consumption, trade and urbanization in new EU member and candidate countries: a panel data analysis. *Economic Modelling*, 44, 97-103.
- Kempa, B., & Khan, N. S. (2016). Government debt and economic growth in the G7 countries: are there any causal linkages?. *Applied Economics Letters*, 23(6), 440-443.
- Kennedy, T., Smyth, R., Valadkhani, A., & Chen, G. (2017). Does income inequality hinder economic growth? New evidence using Australian taxation statistics. *Economic Modelling*, 65, 119-128.
- Konuk, F. (2018). Financial and Performance Analysis of Food Companies: Application of TOPSIS and DEA. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*, 7(3), 381-390.
- Lin, B., & Omoju, O. E. (2017). Does private investment in the transport sector mitigate the environmental impact of urbanisation? Evidence from Asia. *Journal of cleaner production*, 153, 331-341.
- Mikucka, M., Sarracino, F., & Dubrow, J. K. (2017). When does economic growth improve life satisfaction? Multilevel analysis of the roles of social trust and income inequality in 46 countries, 1981–2012. *World Development*, 93, 447-459.
- Ngare, E., Nyamongo, E. M., & Misati, R. N. (2014). Stock market development and economic growth in Africa. *Journal of Economics and Business*, 74, 24-39.
- Odhambo, N. M. (2015). Government expenditure and economic growth in South Africa: An empirical investigation. *Atlantic Economic Journal*, 43(3), 393-406.
- Oishi, S., & Kesebir, S. (2015). Income inequality explains why economic growth does not always translate to an increase in happiness. *Psychological science*, 26(10), 1630-1638.
- Oktar, S., & Yüksel, S. (2015). Bankacılık Krizlerinin Erken Uyarı Sinyalleri: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(28), 37.
- Oktar, S., & Yüksel, S. (2016). Bankaların Türev Ürün Kullanımını Etkileyen Faktörler: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme/Determinants of the Use Derivatives in Banking: An Analysis with MARS Model. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(620), 31.

- Oladosu, G. A., Leiby, P. N., Bowman, D. C., Uría-Martínez, R., & Johnson, M. M. (2018). Impacts of oil price shocks on the United States economy: A meta-analysis of the oil price elasticity of GDP for net oil-importing economies. *Energy Policy*, *115*, 523-544.
- Pan, C. I., Chang, T., & Wolde-Rufael, Y. (2015). Military spending and economic growth in the Middle East countries: Bootstrap panel causality test. *Defence and Peace Economics*, *26*(4), 443-456.
- Panizza, U., & Presbitero, A. F. (2014). Public debt and economic growth: is there a causal effect?. *Journal of Macroeconomics*, *41*, 21-41.
- Pradhan, R. P., Arvin, M. B., & Ghoshray, A. (2015). The dynamics of economic growth, oil prices, stock market depth, and other macroeconomic variables: Evidence from the G-20 countries. *International Review of Financial Analysis*, *39*, 84-95.
- Rivero, R. A. B. (2017). Role of government spending on economic growth: an endogenous potential model for Bolivia. *Revista Nicolaita de Estudios Económicos*, *11*(1), 27-48.
- Rubin, A., & Segal, D. (2015). The effects of economic growth on income inequality in the US. *Journal of Macroeconomics*, *45*, 258-273.
- Saboori, B., Sapri, M., & bin Baba, M. (2014). Economic growth, energy consumption and CO2 emissions in OECD (Organization for Economic Co-operation and Development)'s transport sector: A fully modified bi-directional relationship approach. *Energy*, *66*, 150-161.
- Saddimbah, G. (2014). *Effect of Foreign Direct Investments Inflow in Kenya on Economic Growth, Exports and Balance of Payment [MBA Thesis a Ccompanied by a CD-ROM]*(Doctoral dissertation, United States International University, Nairobi).
- Salahuddin, M., & Gow, J. (2014). Economic growth, energy consumption and CO2 emissions in Gulf Cooperation Council countries. *Energy*, *73*, 44-58.
- Terzioğlu, M. K. (2018). The Nexus Among Fiscal Policies, Fiscal Decentralization, And Economic Performance: Joint Effect Of Globalization And Institutional Quality. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi*, *7*(2), 155-172.
- Thomas, M. P. (2016). *Impact of services trade on India's economic growth and current account balance: Evidence from post-reform period* (No. 164). FIW Working Paper.
- Töngür, Ü., & Elveren, A. Y. (2017). The nexus of economic growth, military expenditures, and income inequality. *Quality & Quantity*, *51*(4), 1821-1842.
- Tunay, K. B. (2001). Türkiye'de paranın gelir dolaşım hızlarının MARS yöntemiyle tahmini. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, *28*(3-4), 431-454.
- Tunay, K. B. (2010). Bankacılık Krizleri ve Erken Uyarı Sistemleri: Türk Bankacılık Sektörü İçin Bir Model Önerisi. *Journal of BRSA Banking & Financial Markets*, *4*(1).
- Tunay, K. B. (2011). Türkiye'de Durgunlukların MARS Yöntemi ile Tahmini ve Kestirimi. *MU İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, *30*(1), 71-91.
- Vincens, N., & Stafström, M. (2015). Income inequality, economic growth and stroke mortality in Brazil: longitudinal and regional analysis 2002-2009. *PloS one*, *10*(9), e0137332.
- Wang, S., Li, Q., Fang, C., & Zhou, C. (2016). The relationship between economic growth, energy consumption, and CO2 emissions: Empirical evidence from China. *Science of the Total Environment*, *542*, 360-371.
- Wu, Y., & Yao, H. (2015). Income inequality, state ownership, and the pattern of economic growth—A tale of the Kuznets Curve for China since 1978. *Atlantic Economic Journal*, *43*(2), 165-180.
- Yildirim, J., & Öcal, N. (2016). Military expenditures, economic growth and spatial spillovers. *Defence and Peace Economics*, *27*(1), 87-104.
- Yüksel, S. (2016a). Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri: Mars Yöntemi ile Bir İnceleme. *Bankacılar Dergisi*, *96*(27), 102-121.
- Yüksel, S. (2016b). Bankaların Takipteki Krediler Oranını Belirleyen Faktörler: Türkiye İçin Bir Model Önerisi. *Bankacılar Dergisi*, *98*, 41-56.
- Yüksel, S., Zengin, S., & Kartal, M. T. (2016). Identifying the Macroeconomic Factors Influencing Credit Card Usage in Turkey by Using MARS Method. *China-USA Business Review*, *15*(12), 611-615.
- Yüksel, S., & Özşarı, M. (2017). Türkiye'nin Kredi Notunu Etkileyen Faktörlerin MARS Yöntemi İle Belirlenmesi. *Politik Ekonomik Kuram*, *1*(2), 16-31.
- Yüksel, S. (2017a). Strategies Out of Global Recession in Emerging Markets: An Application for 2008 Global Crisis. In *Global Business Strategies in Crisis* (pp. 57-75). Springer, Cham.
- Yüksel, S. (2017b). The impacts of research and development expenses on export and economic growth. *International Business and Accounting Research Journal*, *1*(1), 1-8.
- Yüksel, S., & Adalı, Z. (2017). Determining influencing factors of unemployment in Turkey with MARS method. *International Journal of Commerce and Finance*, *3*(2), 25-36.
- Yüksel, S., & Zengin, S. (2016). Leading Indicators of 2008 Global Crisis: An Analysis with Logit and Mars Methods. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, *8*(15), 495-518.

- Yüksel, S., & Zengin, S. (2017). Influencing Factors of Net Interest Margin in Turkish Banking Sector. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7(1), 178-191.
- Yüksel, S., Canöz, İ., & Adalı, Z. (2017). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Fiyat-Kazanç Oranını Etkileyen Değişkenlerin Mars Yöntemi İle Belirlenmesi. *Fiscaoeconomia*, (3).
- Yüksel, S., Mukhtarov, S., Mahmudlu, C., Mikayilov, J. I., & Iskandarov, A. (2018). Measuring International Migration in Azerbaijan. *Sustainability*, 10(1), 132.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Karaköy, Ç. (2019). "CRITIC ve ROV Yöntemleri ile Bir Kargo Firmasının 2011-2017 Yılları Sırasındaki Performansının Analiz Edilmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 223-230
Geliş Tarihi / Received Date: 10.09.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 09.10.2018

Araştırma Makalesi

CRITIC VE ROV YÖNTEMLERİ İLE BİR KARGO FİRMASININ 2011-2017 YILLARI SIRASINDAKİ PERFORMANSININ ANALİZ EDİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Alptekin ULUTAŞ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
aulutas@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8130-1301

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay KARAKÖY

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
ckarakoy@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9072-3963

Öz

Lojistik günümüz koşullarında önemini giderek artırmaktadır. Bunun sebebi ise lojistiğin taşımacılık dışında tüm faaliyetlerde hizmet vermeye başlamasıdır. Şirketler maliyet minimizasyonu nedeniyle dış kaynak firmalarından lojistik hizmeti almaya başladılar. Lojistik faaliyetlerin içerisinde büyük bir paya sahip olan kargo taşımacılığıyla ilgili literatürde fazla çalışmanın olmaması bizlere bu konunun incelemeğe değer olduğunu göstermiştir. Özellikle küçük paket taşımacılığının e-ticaret açısından önemi bilinmektedir. Uluslararası ticarete de kargo şirketleri artık tüm Dünya'da faaliyet gösterir konumdadırlar. Türkiye'de bulunan çok sayıda kargo şirketinden bir tanesinin incelenmesinin sebebi TAHA Kargo Dış Ticaret A. Ş.'nin Fortune 500 Türkiye'de sıralamaya girmesidir. Çalışmada TAHA Kargo Dış Ticaret A. Ş.'nin 2011-2017 yıllarındaki performansları çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi olan CRITIC ve ROV (Değer Aralığı) yöntemleri birlikte kullanılarak performansları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: CRITIC, ROV, Performans Ölçümü, Kargo.

ANALYZING THE PERFORMANCE OF A CARGO COMPANY DURING 2011-2017 YEARS BY CRITIC AND ROV METHODS

Abstract

Logistics has increasingly become important in today's conditions. The reason for this is that logistics has started to serve in all activities besides transportation. Companies have started to receive logistics services from outsourcing firms because of the cost minimization. The lack of many studies in the literature on cargo transportation, which has a large share in logistics activities, has shown us that this topic is worthy of examination. Particularly, transportation of small packages is known to be important for e-commerce. In international trade, cargo companies are currently in operation all over the world. The reason for examination of only one of the many shipping companies in Turkey is that TAHA Kargo Dış Ticaret A. Ş. has been ranked in Fortune 500 Turkey list. The performance of TAHA Kargo Dış Ticaret A. Ş. during 2011-2017 periods will be evaluated by using CRITIC(Criteria Importance Through Intercriteria Correlation) and ROV (Range of Value), which are multi-criteria decision making methods.

Keywords: CRITIC, ROV, Performance Measurement, Cargo.

1. GİRİŞ

Lojistik kısaca hammaddeden tedarik zincirinin son müşterisine kadar olan bütün aşamalarda bilgi ve malzeme akışının düzgün bir şekilde gerçekleşmesi için yönetilmesidir. Kargo taşımacılık hizmetleri lojistiğin ana hizmetlerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Türk Dil Kurumu'na göre kargo “*Bir şirketin taşıdığı yük veya posta*” olarak tanımlanmıştır (TDK, 2018). Bu tanımdan yola çıkarak kargo taşımacılığı, bir yükün ya da postanın bir noktadan başka bir noktaya götürülmesi ile ilgili faaliyetlerin bütünü olarak tanımlanabilir. Kargo firmaları müşterilerine sundukları hizmetleri başarılı ve sürdürülebilir şekilde gerçekleştirmeleri müşterilerinin memnuniyet seviyesini artıracaktır. Firmaların hizmetlerini doğru ve sürdürülebilir şekilde yapmaları için ekonomik göstergelerine ait performanslarının yüksek olması gerekmektedir. Şirketlerin bu performanslarının düşük olması halinde kargo faaliyetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştiremezler ve bu da müşteri kaybına yol açacaktır. Müşteri kaybı yaşanmasını istemeyen kargo şirketleri, şirketlerine ait performanslarını belirli aralıklarda ya da periyotlarda ölçmeleri gerekmektedir. Şirketlerin performansını belirli belirsiz birçok değişken (ya da faktör) etkilemektedir. Bu durum performans ölçümünde göz önünde bulundurulursa ölçüm yapılırken, çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerinden faydalanabileceği sonucu ortaya çıkar. ÇKKV yöntemleri, günlük iş hayatında karşılaşılan birçok karar verme probleminin (tedarikçi seçimi, malzeme seçimi ve üçüncü parti lojistik firması seçimi) çözümünde başarı ile uygulanmıştır. Kargo ile ilgili karar verme problemlerinin çözümünde çok az sayıda ÇKKV yöntemlerine yer verilmiştir. Örneğin, Yücel ve Ulutaş (2009) ELECTRE yöntemini kullanarak bir kargo şirketinin Malatya’da yeni açacağı şubesi için yer belirlemişlerdir. Tu vd. (2010) analitik hiyerarşi süreci (AHS), kalite fonksiyon göçerimi ve 0-1 hedef programlama yöntemlerini kullanarak bir havaalanı kargo lojistik merkezi için yer seçimi yapmışlardır. Uzun (2013) AHS ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak kargo taşımacılık sektöründeki hizmet kalitesini etkileyen etkenlerin ağırlıklarını bulup, üç kargo taşımacılık firmasının performanslarını değerlendirmişlerdir. Kundakcı vd. (2014) DEMATEL ve analitik ağ süreci yöntemlerini kullanarak kargo taşımacılık şirketi seçimi yapmışlardır. Mirzaei vd. (2015) aralıklı bulanık AHS yöntemini kullanarak İran’daki Ghaen şehri kargo terminali için en uygun yeri bulmuşlardır. Göçer vd. (2016) AHS, SAW, ELECTRE ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak en iyi askeri kargo uçağını belirlemişlerdir. Tüysüz ve Şimşek (2017) sezgisel AHS yöntemini kullanarak Türkiye’deki bir kargo firmasının şubelerinin performansını etkileyen faktörleri analiz etmişlerdir ve bunların önem derecelerini hesaplamışlardır. Özdemir ve Güneroğlu (2018) bulanık AHS ve bulanık TOPSIS yöntemlerinden faydalanarak kuru yük gemisi şirketleri için kargo tipi seçimi problemini

analiz etmişlerdir. Ayrim vd. (2018) stokastik COPRAS yöntemini geliştirmişlerdir ve bu yöntemi dört büyük kargo taşımacılık şirketinin performanslarını değerlendirmek için kullanmışlardır. Kargo ile ilgili problemlerin ÇKKV yöntemlerinin vasıtası ile çözümü literatürde az sayıda makalede yer almaktadır. Bundan dolayı bu çalışmada iki ÇKKV yöntemi olan CRITIC ve ROV (Değer Aralığı) yöntemleri birlikte kullanılarak TAHA Kargo Dış Ticaret A. Ş.'nin 2011-2017 yıllarındaki performansları değerlendirilecektir. Ayrıca Türkçe çalışmalarda ROV yönteminin kullanımı asgari seviyede olduğu için bu çalışmanın bu yönden de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. METODOLOJİ

Bilimsel açıdan karar süreci üç ana adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar (Demir ve Gümüsoğlu, 1994): 1. Karar verme fırsatını yakalamak. 2. Olası alternatifleri (davranış biçimlerini) bulmak. 3. Alternatifler arasından seçim yapmak. Bu çalışmada alternatif olarak şirketin Fortune 500 Türkiye listesine girdiği 2011-2017 yılları alınmıştır. Çalışmanın amacı CRITIC ve ROV yöntemleri kullanılarak bir kargo şirketinin yıllar içerisindeki performansını analiz etmektir. Kriterlerin objektif ağırlıklarının bulunmasında CRITIC yöntemine başvurulmuştur. Şirketin yıllarda gösterdiği performanslarının analiz edilmesinde ROV yöntemi kullanılmıştır.

2.1. CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi, Diakoulaki ve arkadaşları (1995) tarafından kriterlerin objektif ağırlıklarının temin edilmesi için geliştirilmiştir (Diakoulaki vd., 1995). CRITIC yönteminden literatürde birçok değişik karar verme probleminin çözüme kavuşturulmasında faydalanılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şu şekildedir; malzeme seçimi (Jahan vd., 2012), lojistik firmalarının performans değerlendirilmesi (Çakır ve Perçin, 2013), üçüncü parti lojistik firmalarının performans değerlendirilmesi (Ghorabae vd., 2017), klima seçimi (Vujičić vd., 2017) ve kesintisiz güç kaynağı (UPS) seçimi (Demircioğlu ve Coşkun, 2018).

CRITIC yönteminin adımları aşağıda açıklanmıştır (Madić ve Radovanović, 2015):

Adım 1.1: Bir karar matrisi oluşturulur. Aşağıdaki eşitlikte C karar matrisi gösterilmektedir.

$$C = [z_{ij}]_{m \times n} = \begin{bmatrix} z_{11} & z_{12} & \dots & z_{1n} \\ z_{21} & z_{22} & \dots & z_{2n} \\ \vdots & \vdots & \vdots & \vdots \\ z_{m1} & z_{m2} & \dots & z_{mn} \end{bmatrix} \quad (1)$$

Adım 1.2: Matristeki değerler, eşitlik 2 (faydalı kriterler) ve 3 (faydasız kriterler) kullanılarak normalizasyon işlemi gerçekleştirilir diğer bir ifade ile normalize edilir.

$$r_{ij} = \frac{z_{ij} - z_j^{\min}}{z_j^{\max} - z_j^{\min}} \quad (2)$$

$$r_{ij} = \frac{z_j^{\max} - z_{ij}}{z_j^{\max} - z_j^{\min}} \quad (3)$$

Adım 1.3: Her bir kriterin ağırlığı (w_j), kriterin standart sapması ve kriterlerin birbirlerine göre korelasyonları göz önüne alınarak, eşitlik 4 yardımı ile bulunur.

$$w_j = \frac{s_j}{\sum_{k=1}^n s_k} \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (4)$$

Yukarıdaki eşitlikte gösterilen, s_j değeri, j . kriterin kapsadığı bilgi miktarını belirtmektedir. Bu değer eşitlik 5 kullanılarak hesaplanır:

$$s_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n (1 - y_{jk}) \quad j = 1, 2, \dots, n \quad (5)$$

Yukarıdaki eşitlikte yer alan σ_j , j . kritere ait standart sapmayı göstermektedir. Aynı eşitlikte, j ve k kriterlerinin birbirlerine göre korelasyon katsayısı ise y_{jk} ile gösterilmektedir. CRITIC yöntemi kullanımı ile kriter ağırlıkları elde edildikten sonra, ROV yöntemine geçiş yapılır.

2.2. ROV Yöntemi

Yakowitz ve arkadaşları tarafından 1993 yılında geliştirilen ROV (Range of Value – Değer Aralığı) yöntemi (Yakowitz vd., 1993) ile alternatiflerin performansları değerlendirilir ve alternatifler aldıkları toplam skora göre sıralanır. ROV yöntemi birçok defa karar verme problemlerinin çözümünde kullanılmıştır; robot seçimi (Athawale ve Chakraborty, 2011), tedarikçi seçimi (Jha vd., 2013), kesme sıvısı seçimi (Madić vd., 2016) ve elma seçimi (Işık ve Adalı, 2017). ROV yöntemi üç basit adımda özetlenebilir (Hajkowicz ve Higgins, 2008).

Adım 2-1: Karar matrisi yapılır. Eşitlik 1’de karar matrisi daha önce oluşturulmuştu aynı karar matrisi ile 2. Adıma geçilir.

Adım 2-2: Karar matrisinde yer alan her bir eleman eşitlikler 2 ve 3’den faydalanılarak, her bir eleman için normalizasyon işlemi gerçekleştirilir.

Adım 2-3: Son olarak en iyi ve en kötü fayda fonksiyonları her bir alternatif için hesaplanır. Eşitlik 6 yardımı ile en iyi fayda fonksiyonu (u_i^+) hesaplanır ve bu hesaplama yapılırken faydalı kriterler hesaba katılır. Eşitlik 7 yardımı ile de en kötü fayda fonksiyonu (u_i^-) hesaplanır ve bu hesaplama yapılırken ise faydasız kriterler göz önüne alınır.

$$\text{Artırma: } u_i^+ = \sum_{j=1}^n r_{ij} w_j \quad (6)$$

$$\text{Azaltma: } u_i^- = \sum_{j=1}^n r_{ij} w_j \quad (7)$$

CRITIC yönteminden elde edilen ağırlıklar kesinlikle şu iki koşulu karşılamaları zorunludur; $\sum_{j=1}^n w_j = 1$ ve $w_j \geq 0$.

Özel bir durumda ($u_i^- > u_i^+$) alternatiflerin toplam skoruna bakılmadan sonuca ulaşılır buna göre i alternatifi i' alternatifinden daha iyi olduğu söylenebilir. Bu özel durumun olmadığı zaman eşitlik 8 kullanarak orta nokta bulunur ve toplam skora (u_i) göre alternatifler sıralanır.

$$u_i = \frac{u_i^+ + u_i^-}{2} \quad (8)$$

3. UYGULAMA

CRITIC ve ROV yöntemlerinin uygulaması, Fortune 500 Türkiye listesinde yer alan TAHA Kargo Dış Ticaret A. Ş.'nin 2011-2017 yıllarındaki verileri göz önüne alınarak yapılacaktır. Şirket 1994 yılından bu yana alanında deneyim kazanan ve kendine has lojistik hizmetleri oluşturan bir kuruluş. Ayrıca, şirket Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM)'ne ait verilere göre Türkiye ihracatında lojistik sektörü içinde 14. Sırada yer almaktadır (<http://www.tahagroup.net>). Bu çalışmada karar matrisinin oluşturulmasında kullanılan firma ile alakalı bütün veriler Fortune 500 Türkiye internet sayfasından alınmıştır (<http://www.fortuneturkey.com/Fortune500/2018/taha-kargo-dis-tic--a-s--F42835>). Karar matrisi oluşturulurken Özbek (2018)'in kullandığı kriterler kullanılmıştır. Bu kriterler şu şekildedir: Net Satış (NS), Net Satış Değişimi (NSD), Faiz, Vergi Öncesi Kâr (FVÖK), Faiz, Vergi Öncesi Kâr Değişimi (FVÖKD), Aktif Toplam (AT), Özkaynak (Ö), Çalışan Sayısı (ÇS) ve İhracat (İ). Tablo 1 karar matrisini göstermektedir.

Tablo 1. Karar Matrisi

Kriterler Yıllar	NS	NSD	FVÖK	FVÖKD
2017	655.408.842	-11,41	5.980.822	120,73
2016	739.833.288	-9,8	2.709.588	-28,44
2015	820.229.565	17,96	3.786.242	39,83
2014	690.893.026	20,7	2.984.941	9,1
2013	572.533.514	50,57	2.735.995	128
2012	380.235.295	70,7	1.200.016	8,43
2011	222.755.227	94,16	1.106.674	77,97
Kriterler Yıllar	AT	Ö	ÇS	İ
2017	216.888.457	13.937.555	190	654.469.105
2016	140.007.667	13.644.889	230	738.790.921
2015	131.893.478	13.816.960	317	819.218.793
2014	84.581.801	12.689.720	294	690.334.231
2013	101.790.627	11.420.499	264	572.243.582
2012	70.085.424	7.864.905	145	378.666.203
2011	34.476.543	7.224.794	102	222.654.057

Karar matrisinde yer alan her bir değer eşitlik 2 ve 3 ile normalize edilir. Tablo 2, normalizasyon işlemine tabi tutulmuş yani normalize edilmiş karar matrisini göstermektedir.

Tablo 2. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Kriterler Yıllar	NS	NSD	FVÖK	FVÖKD
2017	0,724	0	1	0,954
2016	0,865	0,015	0,329	0
2015	1	0,278	0,550	0,436
2014	0,784	0,304	0,385	0,240
2013	0,585	0,587	0,334	1
2012	0,264	0,778	0,019	0,236
2011	0	1	0	0,680

Kriterler Yıllar	AT	Ö	ÇS	İ
2017	1	1	0,591	0,724
2016	0,579	0,956	0,405	0,865
2015	0,534	0,982	0	1
2014	0,275	0,814	0,107	0,784
2013	0,369	0,625	0,247	0,586
2012	0,195	0,095	0,8	0,262
2011	0	0	1	0

CRITIC yönteminde yer alan Eşitlik 4 ve 5'in kullanımı ile kriterlere ait objektif ağırlıklar bulunur. Kriterlerin ağırlıkları Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Kriterlerin Ağırlıkları

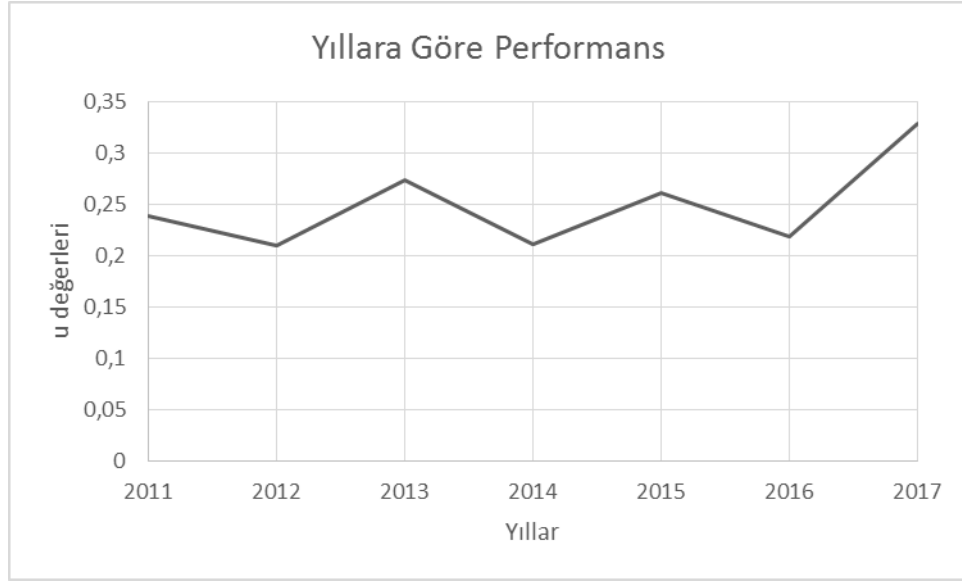
Kriterler	NS	NSD	FVÖK	FVÖKD	AT	Ö	ÇS	İ
w_j	0,103	0,208	0,083	0,129	0,081	0,114	0,180	0,103

Kriterlerin ağırlıkları bulunduktan sonra bu ağırlıklar ROV yöntemine aktarılır. Tablo 2'de gösterilmiş matris (normalize edilmiş matris) kullanılarak eşitlikler 6-8'den faydalanarak sonuçlara ulaşılır. Sonuçlar ve yılların son skora göre sıralaması Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 4. Sonuçlar

Sonuçlar Yıllar	u_i^+	u_i^-	u_i	Sıralama
2017	0,550	0,106	0,328	1
2016	0,365	0,073	0,219	5
2015	0,521	0	0,261	3
2014	0,403	0,019	0,211	6
2013	0,501	0,044	0,273	2
2012	0,275	0,144	0,210	7
2011	0,296	0,180	0,238	4

Tablo 4' göre şirket en yüksek performansını 2017 yılında göstermiştir. Şirketin yıllara göre performansı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1. Yıllara Göre Şirketin Performansı

Şekil 1'den de anlaşılacağı gibi şirketin performansında belirli şekilde iniş ve çıkışların olduğu gözlemlenmiştir. 2017 yılında şirket performans açısından zirveyi görmüştür. Şirketin de kendi internet sitesinde verdiği bilgilere göre şirket 2017 yılında TİM verilerine göre ihracatta 70. sıraya kadar yükselmiştir. Buna göre ÇKKV yöntemlerinin kullanımı ile gerçekleşen performans ölçümünün doğrulandığı söylenebilir.

4. SONUÇLAR

Kargo firmaları, müşterilerine sundukları hizmetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Firmaların hizmetlerini düzgün ve sürdürülebilir şekilde gerçekleştirmeleri için ekonomik göstergelerine bağlı performanslarının yüksek olması zorunludur. Şirketlerin bu performanslarının düşük olması durumunda kargo faaliyetlerini doğru bir şekilde yapamazlar ve bu da dolaylı olarak müşteri kaybına sebep olacaktır. Bundan dolayı kargo firmaları performanslarını belirli aralıklarla veya periyotlarda ölçmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada CRITIC ve ROV yöntemleri kullanılarak bir kargo firmasının yıllara göre performansı ölçülmüştür. Bu çalışma iki açıdan orijinaldir; ilk olarak kargo problemlerinin çözümünde çok az defa ÇKKV yöntemleri kullanılmıştır. İkinci olarak Türkçe çalışmalarda ROV yönteminin kullanımı asgari seviyede bulunmaktadır. Yöntemlerin kullanımının sonucu olarak şirketin 2017 yılındaki performansı diğer yıllara göre yüksektir denebilir. Gelecek çalışmalar farklı ÇKKV yöntemlerini kullanarak aynı verileri analiz edebilir ya da CRITIC ve ROV yöntemini farklı bir karar verme probleminin çözümünde kullanabilirler.

KAYNAKÇA

- Athawale, V. M., & Chakraborty, S. (2011). A comparative study on the ranking performance of some multi-criteria decision-making methods for industrial robot selection. *International journal of industrial engineering computations*, 2(4), 831-850.
- Ayrim, Y., Atalay, K. D., & Can, G. F. (2018). A New Stochastic MCDM Approach Based on COPRAS. *International Journal of Information Technology & Decision Making*, 17(03), 857-882.
- Çakır, S., & Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 449-459.
- Demir, Hulusi ve Gümüšoğlu, Şevkinaz. (1994). Üretim/İşlemler Yönetimi, Beta Basım, İstanbul.
- Demircioğlu, M., & Coşkun, İ. T. Critic-Moosra Yöntemi Ve Ups Seçimi Üzerine Bir Uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 183-195.
- Diakoulaki, D., Mavrotas, G., and Papayannakis, L. (1995). Determining objective weights in multiple criteria problems: The critic method. *Computers & Operations Research*, 22(7), 763-770.
- Ghorabae, M.K., Amiri, M., Kazimieras Zavadskas, E., & Antuchevičienė, J. (2017). Assessment of third-party logistics providers using a CRITIC–WASPAS approach with interval type-2 fuzzy sets. *Transport*, 32(1), 66-78.
- Göleç, A., Gürbüz, F., & Şenyiğit, E. (2016). Determination of Best Military Cargo Aircraft with Multi-Criteria Decision-Making Techniques. *MANAS Journal of Social Studies*, 5(5), 87-101.
- Hajkowicz, S., & Higgins, A. (2008). A comparison of multiple criteria analysis techniques for water resource management. *European journal of operational research*, 184(1), 255-265.
<http://www.fortuneturkey.com/Fortune500/2018/taha-kargo-dis-tic--a-s--F42835>
<http://www.tahagroup.net>
<http://www.tdk.gov.tr/>
- Işık, A. T., & Adalı, E. A. (2017). The decision-making approach based on the combination of entropy and ROV methods for the apple selection problem. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 8(1), 80-86.
- Jahan, A., Mustapha, F., Sapuan, S. M., Ismail, M. Y., & Bahraminasab, M. (2012). A framework for weighting of criteria in ranking stage of material selection process. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 58(1-4), 411-420.
- Jha, G. K., Chatterjee, P., Chatterjee, R., & Chakraborty, S. (2013). Suppliers Selection in Manufacturing Environment using Range Of Value Method. *i-Manager's Journal on Mechanical Engineering*, 3(3), 15-22.
- Kundakçı, N., Adalı, E. A., & Işık, A. T. (2014). Combination of DEMATEL and ANP for the cargo shipping company selection problem. *International Journal of Engineering Management and Economics*, 4(2), 99-116.
- Madić, M., & Radovanović, M. (2015). Ranking Of Some Most Commonly Used Non-Traditional Machining Processes Using Rov And Critic Methods. *Upb Sci. Bull., Series D*, 77(2), 193-204.
- Madić, M., Radovanović, M., & Manić, M. (2016). Application of the ROV method for the selection of cutting fluids. *Decision Science Letters*, 5(2), 245-254.
- Mirzaei, E., Minatour, Y., Bonakdari, H., & Javadi, A. (2015). Application of interval-valued fuzzy analytic hierarchy process approach in selection cargo terminals, a case study. *International Journal of Engineering-Transactions C: Aspects*, 28(3), 387-395.
- Özbek, A. (2018). Fortune 500 Listesinde Yer Alan Lojistik Firmaların Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(1), 13-26.
- Özdemir, Ü., & Güneroğlu, A. (2018). Cargo type selection procedure using fuzzy AHP and fuzzy TOPSIS techniques: the case of dry bulk cargo ships'. *International Journal of Shipping and Transport Logistics*, 10(3), 259-280.
- Tu, C. S., Chang, C. T., Chen, K. K., & Lu, H. A. (2010). Applying an AHP-QFD conceptual model and zero-one goal programming to requirement-based site selection for an airport cargo logistics center. *International journal of information and management sciences*, 21(4), 407-30.
- Tüysüz, F., & Şimşek, B. (2017). A hesitant fuzzy linguistic term sets-based AHP approach for analyzing the performance evaluation factors: An application to cargo sector. *Complex & Intelligent Systems*, 3(3), 167-175.
- Uzun, H. (2013). Kargo Taşımacılık Sektöründe Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi: AHS ve TOPSIS Yöntemi. *Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Vujičić, M. D., Papić, M. Z., & Blagojević, M. D. (2017). Comparative analysis of objective techniques for criteria weighing in two MCDM methods on example of an air conditioner selection. *Tehnika*, 72(3), 422-429.
- Yakowitz, D. S., Lane, L. J., & Szidarovszky, F. (1993). Multi-attribute decision making: dominance with respect to an importance order of the attributes. *Applied Mathematics and Computation*, 54(2-3), 167-181.
- Yücel, M., & Ulutaş, A. (2009). Çok Kriterli Karar Yöntemlerinden Electre Yöntemiyle Malatya'da Bir Kargo Firması İçin Yer Seçimi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 327-344.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Gökçen Kapusuz, A. (2019).
“İş Hayatında Duygusal Zekâ Perspektifinden Örgütsel Sosyalleşme Süreci”,
Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1): 231-245

Geliş Tarihi / Received Date: 15.07.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.11.2018

Araştırma Makalesi

İş HAYATINDA DUYGUSAL ZEKÂ PERSPEKTİFİNDEN ÖRGÜTSEL SOSYALLEşME SÜRECİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe GÖKÇEN KAPUSUZ

Selçuk Üniversitesi, Beyşehir Ali Akkanat Turizm Fakültesi

aysegokcenkapusuz@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7336-4612

Öz

Bu çalışmanın amacı, iş hayatında bireylerin örgütsel sosyalleşme süreçlerinde, duygusal zekânın etkilerini belirlemektir. Araştırmanın örneklemi, Türkiye'nin farklı şehirlerinde görev yapmakta olan kamu ve özel sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi ve anket tekniği aracılığıyla duygusal zekâ için dört boyutlu 16 ifadeden oluşan, Wong ve Law (2002) tarafından geliştirilmiş olan ölçek ve örgütsel sosyalleşme için Chao ve arkadaşları (1994)'nin geliştirmiş olduğu üç boyutlu ve 35 ifadeden oluşan ölçek kullanılarak 180 çalışandan veri toplanmış ve elde edilen veriler istatistik paket programları aracılığıyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda duygusal zekânın tüm boyutları ile örgütsel sosyalleşmenin tüm boyutları ve bütünü arasında anlamlı, pozitif yönlü ve genel itibariyle orta düzeyli ($0.3 < r \leq 0.7$) ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre iş görenlerin duygusal zekâ düzeyi artarsa örgütsel sosyalleşme düzeyleri de artış gösterecektir. Bununla birlikte, duygusal zekânın örgütsel sosyalleşmenin anlamlı bir yordayıcısı (açıklayıcısı) olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, duygusal zekânın kendi duygularını değerlendirme boyutu; görev sosyalleşmesi ve bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi açıklamada anlamlı katkı yapmakta ancak, grup sosyalleşmesi ve örgüt sosyalleşmesini açıklamada anlamlı bir katkı göstermemektedir. Duygusal zekânın başkalarının duygularını değerlendirme boyutu; bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi ve örgütsel sosyalleşmenin tüm boyutlarını açıklamada anlamlı katkı yapmaktadır. Duygusal zekânın duyguların kullanılması boyutu; görev sosyalleşmesi, örgüt sosyalleşmesi ve bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi açıklamada anlamlı katkı yapmakta ancak, grup sosyalleşmesini açıklamada anlamlı bir katkı göstermemektedir. Duygusal zekânın duyguların düzenlenmesi boyutu ise sadece grup sosyalleşmesi boyutunu açıklamada anlamlı katkı yapmakta ama görev sosyalleşmesi, örgüt sosyalleşmesi ve bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi açıklamada anlamlı bir katkı göstermemektedir. Diğer yandan özel sektör ve kamu sektörü çalışanlarının duygusal zekâ ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinde anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Elde edilen bulgular ve yapılan literatür çalışmaları, itibar yönetimi teorisi çerçevesinde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Sosyalleşme, Duygusal Zekâ, İtibar Yönetimi Teorisi.

THE PROCESS OF ORGANIZATIONAL SOCIALIZATION FROM THE PERSPECTIVE OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN BUSINESS LIFE

Abstract

The aim of this study is to determine the effects of emotional intelligence in the process of organizational socialization of individuals in business life. The research sample is composed of public and private sector employees who work in different cities in Turkey. Through the sampling method and survey technique, data were collected from 180 workers by using the four-dimensional Emotional Intelligence scale with 16 statements developed by Wong and Law (2002), and the three-dimensional Organizational Socialization scale with 35 statements developed by Chao, et al. (1994) and were analyzed through statistical package programs. As a result of the research, significant,

positive and generally moderate ($0.3 < r \leq 0.7$) relationships were found between all dimensions of emotional intelligence and all dimensions of organizational socialization. According to this, if the level of emotional intelligence of the employees increases, organizational socialization levels of them will also increase. In addition to this, it has been found that emotional intelligence is a significant predictor of organizational socialization. Accordingly, self emotion appraisal which is a dimension of emotional intelligence makes a meaningful contribution to explain task socialization and organizational socialization as a whole, but it does not make a meaningful contribution to explain group socialization and organization socialization. Others' emotion appraisal as a second dimension of emotional intelligence also makes a meaningful contribution to explain all dimensions of organizational socialization and organizational socialization as a whole. Other dimension of emotional intelligence called as the use of emotions makes a meaningful contribution to explain task and organization socialization and organizational socialization as a whole but it does not show a meaningful contribution to explain group socialization. The dimension of emotional intelligence called as the regulation of emotion only makes a meaningful contribution to explain group socialization, but it does not show a meaningful contribution to explain task socialization, organization socialization and organizational socialization as a whole. On the other hand, no significant differences has been found among the levels of emotional intelligence and organizational socialization of employees work in the private and public sectors. The obtained results and literature are covered in the framework of reputation management theory.

Keywords: Organizational Socialization, Emotional Intelligence, Reputation Management Theory.

1. GİRİŞ

Günümüzün giderek artan rekabet ortamında işletmeler sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlama amacına hizmet etmektedirler ve işletmelerin bugün sahip oldukları bütün kaynaklar, bu amaç için yeterli olmayabilir. Mevcut kaynaklarla rekabet üstünlüğü ve müşteri memnuniyeti sağlamak için, bu kaynakların değerli ve eşsiz/taklit edilemez olması gerekmektedir. Çalışanların sahip oldukları kişilik özellikleri ve sergiledikleri sosyal davranışlar da örgüt bünyesinde doğru algılanıp yorumlandığı sürece karşılıklı örgüt-birey memnuniyeti oluşacaktır.

İngilizce literatürde “emotional intelligence (EI)” ya da “emotional quotient (EQ)” olarak dile getirilen ve Türkçe yazında “duygusal zeka” olarak isimlendirilen kavram, davranışların şekillendiği ve sıklıkla araştırma konusu haline aldığı psikoloji ve sosyoloji yazınında bugün ilgi çeken araştırma konuları arasındaki yerini korumaktadır. Duyguların, birey davranışlarına bir şekilde kılavuzluk edebileceği düşüncesinin yaygınlaşmasından bu yana yani Mayer, Caruso ve Salovey (2000)’in vurgularıyla 1920’lerin başlarından itibaren duygu ve zekâ kavramlarının birbirine karşıt iki kavram olmalarına rağmen (Doğan ve Şahin, 2007), bir arada kullanılabileceği ve aynı yazın içerisinde ele alınabileceği vurgulanmıştır.

Her örgütün kendi bünyesinde ve kendine has olarak geliştirmiş ve yerleştirmiş olduğu örgüt kültürü sayesinde bireyler ortamın gereklerini daha kolay fark edebilmekte ve davranışlarını gereğine uygun hale getirerek şekillendirebilmektedirler. Örgütsel “kuralları öğrenme ve hassasiyetlerin farkına varma süreci” (Biber ve Ertürk, 2013: 182) olarak tanımlanan sosyalleşme ya da örgütsel sosyalizasyon kavramları, örgüt kültürü bağlamında çalışanların organizasyon ilke ve kurallarını benimsemesi, önemini kavraması, kendisinden beklenen roller yanında tutum ve davranışlarını da gereğine uygun şekilde yerine getirmesi

anlamına gelmektedir (Çelikten, 2006). Bu sayede bireyler, örgüt için ve örgüt içerisinde önemli olan noktaların farkına varırlar ve uyum sağlamak için hassasiyet gösterirler.

Bu çalışma, itibar yönetimi teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Gerek örgütsel/kurumsal gerekse de bireysel itibar noktasındaki bakış açısı her geçen gün değişmekte ve gelişmekte, bireylerin kuruma dair algılamaları farklı perspektiflerle şekillenmektedir. İtibar kavramı, algılar ve algılamaların bir sonucu olarak yazında yer etmiş ve yönetilmesi ve yönlendirilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İtibar yönetimi de bu yönetme ve yönlendirme sürecini ifade etmektedir (Saruhan ve Yıldız, 2009). İtibar kavramı kelime olarak toplumun, çalışanların, tedarikçilerin, müşterilerin, paydaşların kısacası örgütle ilgisi ve ilişkisi olan herkesin, örgüte dair algılarını anlatmaktadır (Bekmezci, 2017).

Yabancı yazında sıklıkla konu edilen kurumsal itibar kavramı, örgütlere rekabet üstünlüğü sağlayan temel faktörler arasında görülmektedir. Bugün, işletmelerin ismine ilişkin paydaşlar tarafından oluşturulan değerlerin yanı sıra “iyi veya kötü, zayıf veya güçlü” gibi yorumlamalar ve algılamalar, örgüte dair duygusal tepkileri içermekte ve ifade etmektedir (Fombrun, 1996: 37) ki bu da itibar olarak değerlendirilmektedir.

Duygusal zeka konusunun da ilişki olarak değerlendirildiği itibar yönetimi teorisine göre, iyi yönetildiği takdirde örgütlere sürdürülebilir rekabet avantajı ve tanınırlık kazandıran itibar, şirketin nasıl algılandığı konusunda geçmiş deneyimler ve gelecek hedefler doğrultusunda bugünkü pozisyonla kaynaklara ulaşmayı kolaylaştırır (Deephouse ve Carter, 2005; Saruhan vd., 2009).

2. DUYGUSAL ZEKÂ

Temelinde insan ve insan davranışlarını barındıran bilim dallarının hemen hepsi insan zekâsı üzerine odaklanmış; araştırmacılar tarafından duyguların ve zihinsel faaliyetlerin incelenip, gelişim için sürekli kontrol altında tutulması gereğine inanılmıştır. Bu noktada Çakar ve Arbak (2004), insanların sahip oldukları ancak kontrol altında tutulmayan duygularının çoğu zaman zihinsel faaliyetlerin önünde engel oluşturduğunu vurgulamışlardır.

Duygusal zeka (emotional intelligence EI veya emotional quotient EQ) kavramı ilk kez 1985 yılında Payne tarafından hazırlanan doktora tez çalışmasında dile getirilmiş bir kavramdır (Tunçel ve Taslak, 2016). Daha sonra 1990’lı ve 2000’li yıllarda Goleman, Bar-on, Salovey ve Mayer vb. gibi farklı yazar ve araştırmacılar tarafından farklı tanımlamalar yapılmıştır. Bar-on (1997), duygusal zekâyı tanımlarken kişisel yeterlilik ve beceriler topluluğu kavramını kullanmıştır ki bu yeterlilik ve beceriler bireyin çevresinde karşılaştığı baskı ve kendisinden beklenen taleplere cevap verebilmesine yardımcı olabilmektedir. Öte yandan aynı kavram Salovey ve Mayer (1990) tarafından, bireyin hem kendisinin hem de

çevresindekilerin duygu ve düşüncelerini izleyebilme ve anlayabilme, bunlar arasında ayırım ve yorum yapabilme becerisi olarak tanımlanmıştır ki bireyler duygusal zekâlarını kullanarak elde ettikleri bilgileri kendi duygu ve davranışlarını şekillendirirken rehber olarak kullanabilmektedirler. Başka bir tanımlama da 1999 yılında Goleman tarafından yapılmıştır ve duygusal zekâ, kişinin kendini kontrol edebilmesi, duygularını yönlendirebilmesi, çevresel ya da ruhsal faktörlerin düşünmenin önünde engel oluşturmasına izin vermemesi ve empati kurarak başkalarını anlayabilmesi şeklinde tanımlanmıştır (Goleman, 1999). Goleman’a göre duygusal zekâ, bireyin geleceği ve kişiliği için önemli rol oynamaktadır ve duygusal zekâ becerileri göz ardı edilmemesi gereken bir unsurdur (Tunçel vd., 2016).

2.1. Duygusal Zekâ Boyutları

Yönetim yazınında farklı yazarlar tarafından kullanılmış farklı boyut ve ifadelerle sahip pek çok duygusal zeka ölçeği bulunmaktadır. Bu araştırmada 2002 yılında Wong ve Law tarafından geliştirilmiş olan ve “Emotional Intelligence Scale” olarak adlandırılan duygusal zeka ölçeği kullanılarak; duygusal zekanın temelde dört boyutu olduğuna değinilmektedir. Bu boyutlar aşağıda kısaca özetlenmektedir (Büyüker İşler ve Atilla, 2013).

Kendi Duygularını Değerlendirme: Kişinin kendisinde sahip olduğu duygularını anlayıp, doğru bir şekilde algılayarak ifade edebilmesidir.

Başkalarının Duygularını Değerlendirme: Bireyin birlikte yaşadığı ya da birlikte çalıştığı diğer insanların duygularını anlama yeteneğidir. Kişinin etrafındaki bireylerin duygularını doğru algılayıp anlamasıyla ilgili bir boyuttur.

Duyguların Kullanılması: Kişinin günlük aktivite ve performanslarında, duygularıyla hareket edebilmesi ve duygularını performans kolaylaştırıcı bir araç olarak kullanabilmesiyle ilgilidir. Duygularıyla hareket edebilen bireyler, performanslarını sergilerken nispeten daha az efor ve zaman harcarlar.

Duyguların Düzenlenmesi: Davranışların kontrol altında tutulabilmesiyle ilgili olan bu boyut, bireylerin duygusal açıdan tatmin olmaları ve stresli ortamlarda dahi duyguları aracılığıyla doğru kararlar alıp stresten çabuk uzaklaşmalarına yardımcı olur.

Kendi kendini, duygularını ve başkalarının sahip olduğu duyguları analiz etme ve kontrol edebilme yeteneği yüksek olan bireyler, örgüt içerisinde diğerlerine göre daha ılımlı, anlaşılır ve daha uzlaşıcı bir tavır sergilerler. Öte yandan, bu durumun tam tersini yaşayan çalışanlar ise, örgütsel ortamların gerilmesine ve mevcut tansiyonun yükselmesine neden olabilmektedirler. Sonuç olarak, birey başarısının yanı sıra, örgüt başarısı da bu duygusal durumlar karşısında olumlu/olumsuz etkilenecek ve kaynağı ne olursa olsun, bireyin içerisinde bulunduğu duygu

durumu o günkü/anki iş ortamını etkileyecektir (Özdevecioğlu, 2003).

2.2. Duygusal Zekâ Modelleri

Günümüz araştırmalarına sıklıkla konu olmaya başlayan duygusal zekâ kavramı, araştırmacılar tarafından genelde iki farklı model çerçevesinde ele alınıp incelenmektedir. Doğan vd. (2007) tarafından da dile getirildiği gibi, genellikle Goleman ile birlikte anılan “karma model” ve Salovey ve Mayer tarafından geliştirilmiş olan “yetenek tabanlı model” duygusal zekâ yazınına katkıda bulunan iki temel yaklaşım olmuştur.

Yetenekler üzerine odaklanan *yetenek tabanlı (ability-based)* (Çakar vd., 2004) modelde Salovey, vd. (1990), duygusal zekâyı, bireyin hem kendi duygularını hem de başkalarının sahip olduğu duyguları anlama ve analiz etme süreci ve bu süreçten elde edilen bilgileri de düşünce ve davranışlarında kullanma yeteneği olarak tanımlamışlardır. *Karma (mixed) model* ise, zihinsel yetenekler ile bireyin sahip olduğu kişilik özelliklerini bir arada ele almakta ve birleştirmektedir (Doğan vd., 2007).

Caruso ve Salovey yaptıkları araştırmalarıyla 2004 yılında duyguların düşünme ve karar verme üzerindeki etkilerini vurgulamış ve bilginin duygular aracılığıyla taşınarak bireyin karar mekanizmasında ve düşüncelerinin şekillenmesinde önemli roller oynadıklarını dile getirmişlerdir. Günlük yaşamda karşılaştığımız birtakım olaylar ve üzerimizde bıraktıkları izler, günler hatta aylar boyu bizimle birlikte iş ve özel yaşantımıza taşınır, aktarılır, davranışlarımızın şekillenmesinde önemli roller oynarlar. Performans, motivasyon, verimlilik, iş tatmini gibi birçok noktada hayatımızın büyük bir kısmını etkiler, aynı zamanda hizmet vermekte olduğumuz müşterilere ve onlarla olan ilişkilerimize de yansır (Sü Eröz, 2013).

Araştırmalarda duygusal zekâyı farklı bir açıdan da yaklaşmış ve insan kaynakları yönetimi ve bireyin iş yaşamıyla ilişkilendirilmiştir. Şöyle ki, bugünün iş dünyasında bir işe kabul edilmek için gerekli ve etkili olan önemli faktörlerden birisi IQ iken; elde edilen bu işte yükselme fırsatı da imkânları da duygusal zekâ ve onu kullanma becerisiyle ölçülmektedir. Bir işi yerine getirmek için gerekli olan donanım ve teknik bilgi ve becerilerin yanı sıra, duygusal zekânın da önemi giderek artmakta ve daha iyi anlaşılacaktır (Sü Eröz, 2013). Fakat önemli olan soru hangisinin birinci öncelik olarak gerekli görüleceğinin belirlenmesidir. Duygusal zekâ mı, teknik bilgi ve beceri mi?

Araştırmalar ve yazında yer alan çalışmalar neticesinde, duygusal zekâ düzeyi yüksek bireyler, kendilerini ve başkalarını anlamada ve duyguları yönetmede daha ustaca hareket etmektedirler. Doğan ve Demiral (2007)’nin de vurguladığı gibi, duygusal zekâ düzeyi yüksek yöneticiler ve liderlerin kendilerinin yanı sıra, çalışanlarını da daha iyi anladıkları ve

duygu değişimlerini daha anlamlı yorumladıkları ve çözümler ürettikleri, çalışanları teşvik edici çalışma ve programlara daha fazla değer ve önem verdikleri, örgütsel işbirliği ve takım çalışmasını özendirdikleri ve bu sayede motivasyon, performans ve verimliliğe daha fazla katkı sağladıkları dile getirilmiştir.

3. ÖRGÜTSEL SOSYALLEŞME / SOSYALİZASYON

Yaşayan birer sistem olan organizasyonlar, zamanla kendilerine has özellikler ve kurallar geliştirirler ve bunların da hem mevcut çalışanlar, hem de örgüte yeni katılanlar tarafından benimsenmesini ve uygulanmasını isterler. Örgütsel amaçlar, yönetim politikaları, kural-ilke ve normlar zamanla örgüt bünyesinde bir kültüre dönüşür ve organizasyonların kendilerine has örgüt kültürlerini şekillendirir. Biber vd., (2013)'ün deyimiyle, örgüt bünyesine yeni katılan her birey, örgütsel kültürü tanımalı, anlamalı, içselleştirmeli ve tüm bunlar için de belli bir çaba harcamalıdır. Bu öğrenme neticesinde geçirilen süre, örgütsel sosyalleşme olarak tanımlanmaktadır. Örgütün ilke, norm, kural ve politikalarının yanı sıra; çalışan kendi görev ve yükümlülüklerini de bu örgütsel sosyalleşme sürecinde öğrenir ve benimser. Örgütsel sosyalleşme, birey için bir iletişim, ilişki kurma, öğrenme ve bağlanma kazanımıdır.

Yeni bir iş gören adayının, organizasyonun diğer üyeleri gibi tam bir performansla çalışan üyesi olabilmesi için, örgüte dair kurumsal bilgi, görgü, yetki, gerekler, sorumluluklar, beceriler ve rollere ilişkin bilgi aktarma ve bilgi edinme süreci olarak tanımlanan örgütsel sosyalleşme; “tam üye adaylığı” konusunda bireye yol gösteren pusula niteliği taşımaktadır ve iyi yönetildiği takdirde çalışanların örgüt ile özdeşleşmesi ve aidiyet duygusunun gelişmesine destek olur (Araza, Aslan ve Bulut, 2013: 5558; Mitus, 2006).

Bu kuralları öğrenme ve hassasiyetlerin farkına varma sürecine, bireysel çabalar kadar; örgütsel çabalar da dâhil edilmelidir ki örgüte yeni katılan birey, örgüt için etkili bir kaynak haline gelebilsin. Balcı (2000)'in de vurguladığı gibi; değişim ve öğrenme temelli bu süreç, bireye örgütü diğerleri gibi görme fırsatı tanır ve geliştirdiği yeni tutum ve davranışlarla örgütün her üyesinin bilmesi ve öğrenmesi gerekenleri algılama imkânı yaratır.

Örgütsel anlamda birlik ve bütünlüğün sağlanabilmesi, koordinasyon oluşturulabilmesi için, örgüt prensiplerinin ve kültürünün hem mevcut çalışanlar, hem de örgüte yeni katılanlar tarafından bilinmesi, öğrenilmesi ve benimsenmesi önem taşımaktadır. Robbins (1994), aidiyet duygusunun oluşturulması ve geliştirilmesi, örgüt stratejilerinin benimsenmesi, örgüte uygun standartların oluşturulması ve öğrenilmesi, toplumsal ve sosyal bir sistem olarak örgütsel dengenin sağlanmasının, örgüt kültürünün oluşturulması ve benimsenmesiyle mümkün olacağını vurgulamıştır. Örgütsel sosyalleşme ya da sosyalizasyon da bu kültürün öğrenilmesi ve

benimsenmesinde en önemli paya sahiptir. Girişimci ve rekabetçi bir örgüt kültürü, diğer örgütlerle rekabet edebilmek ve öncü olabilmek açısından önemlidir. Örgüte dair görev sorumlulukların anlaşılması ve yerine getirilmesi, sorumlulukların devamlı kılınması ve sürdürülebilir olması, örgüt içi insan ilişkilerinin yerinde ve tutarlı olması, çalışanların örgüte faydalı bireyler olma yolundaki çabaları ve gelişimi, sağlıklı ve doğru bilgi akışının sağlanması, çalışanlar açısından maddi ve manevi tatminin elde edilmesi, örgütsel sosyalleşme ile sağlanabilecek kazanımlardır ve örgüt kültürünün yerleşimi ve gelişimi açısından önem taşımaktadır (Biber vd., 2013).

Örgüte yeni katılan birey için alıştırma süreci olarak görülen bu örgüte uyum ve sosyalleşme sürecinde, iş görenin örgütsel politika ve programları öğrenmesi, örgütsel gerekleri kavraması, işyeri ve iş arkadaşlarına uyum sağlaması kolaylaşabilmektedir. Öte yandan, aynı süreç çoğu zaman etkin ve verimli yönetilemediği için, işi ve işyerini sevmeme, uyum sağlayamama ve işten ayrılma gibi olumsuz sonuçlara da zemin hazırlayabilmektedir (McClaren, Adam ve Vocino, 2010; Araza vd., 2013).

3.1. Örgütsel Sosyalleşme Aşamaları / Evreleri

Örgüt kültürünün anlaşılması ve özümsemişi olarak tanımlanabilen bu uyum süreci; ön sosyalleşme, alıştırma ve rol yönetimi olmak üzere temelde üç aşamadan ya da evreden oluşmaktadır (Araza vd., 2013).

Ön sosyalleşme olarak adlandırılan ilk evre, bireyin yeni örgüte girişinden daha önce başlamaktadır ve bu yeni örgüt öncesinde edindiği tecrübe ve bilgileriyle şekillenmektedir. Sosyalleşme sürecinin bu ilk evresinde, bireysel ve örgütsel beklentilerin karşılıklı olarak gerçekçi olmasını ifade eden realizm ve yine örgütsel ve bireysel beklentilerin uyumlu olmasını ifade eden uygunluk göstergeleri dikkat çekmektedir (Memduhoğlu, 2008).

Öte yandan, yeni çalışanın işe alınmasından sonra ortaya çıkan *alıştırma* evresinde/aşamasında, yeni ilişkilerin kurulması, rollerin netleşmesi, örgütsel performansın sergilenmesi gibi konular ön plana çıkmaktadır (Feldman, 1981'den akt., Araza vd., 2013).

Rol yönetimi olarak adlandırılan son aşamada, bireysel ve örgütsel rollerin ve beklentilerin örtüşmesi amaçlanmaktadır. Roller dolayısıyla örgüt içerisinde ve bireysel yaşamda ortaya çıkan çatışmaların çözümlenmesi ve uygun rol davranışının ortaya çıkarılması, uyumun yakalanması hedeflenmektedir (Chao, O'Leary-Kelly, Wolf, Klein, Gardner, 1994).

3.2. Örgütsel Sosyalleşme Boyutları

Yine farklı araştırmacılar tarafından ele alınmış ve dile getirilmiş çeşitli açıklamalar ışığında, bireylerin örgütü anlama, tanıma ve benimseme süreci olarak tanımlanan örgütsel

sosyalleşme, Chao ve çalışma arkadaşlarının 1994 yılında yaptıkları çalışmalar ve incelemelerle üç temel boyut etrafında toplanmıştır.

Örgüt sosyalliği olarak adlandırılan sosyalizasyonun örgüt boyutu, çalışma ortamına yeni katılan bireylerin örgüte dair bilmesi gereken her bilginin aktarıldığı süreçtir. Örgütün temel hedefleri, kural ve normları, değer ve inançları, kültürü, liderlik ve yönetim tarzı ile bakış açısı, politikaları ve dili ile ilgili olarak yeni çalışanın elde ettiği bilgileri kapsamaktadır (Chao vd., 1994; Haueter, Macan, Winter, 2003).

Grup sosyalliği ya da “grup düzeyinde sosyalizasyon” (İplik, İplik, Efeoğlu, 2012: 102-103) boyutu ise çalışanların içinde bulunduğu çalışma grupları ve örgüte dair diğer gruplar hakkında detaylı bilgi edindiği süreci anlatmaktadır. Grubun görev ve öncelikleri, iletişim şekilleri, hedef ve kuralları ile ilgili olarak yeni çalışanın öğrenmesi gereken hususları içermektedir.

İş ya da görev sosyalliği olarak adlandırılan üçüncü boyut ise bireyin işine dair bilmesi gereken her türlü bilgiyi öğrendiği bir süreci ifade etmektedir. Proje ve iş sorumluluklarının, kaynakların, iç ve dış müşterilerin, ast üst ilişkilerinin ve iletişim şekillerinin öğretildiği ve öğrenildiği süreçtir (Chao vd., 1994).

Örgüte yeni katılan bireyin, örgütü tanıyıp anlaması için geçen bu süreç boyunca, örgüt içerisindeki mevcut birey ve gruplar, örgütsel yapıya yeni dâhil olanlara formal yapının yanı sıra örgüte dair informal yapıyı da tanıtmak ve öğretmek noktasında yardımcı olurlar (Kozlowski ve Bell, 2001). Bu süreç, bireyin örgüte girişiyle başlar ve bireysel ve örgütsel amaçların uyumlaştırılmasıyla devam eder ve çalışanların/bireylerin örgüt için etkili ve verimli bireyler haline gelmeleri ve örgüt ile bütünleşmeleri amaçlanmaktadır (King, Xia, Quick ve Sethi, 2005).

Araştırmalar, örgütsel sosyalleşmenin örgüt bağlılığı, iş tatmini, işten ayrılma niyeti, rol çatışması ve belirsizliği, örgüte karşı duygusal bağlılık, stres, performans vb. birçok konu ile yakından pozitif ve negatif ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Meyer ve Allen, 1991; Chao vd., 1994; Wharton, Potter, Parry, 2004; King vd., 2005).

4. YÖNTEM – UYGULAMA VE BULGULAR

4.1. Ölçekler

Duygusal zekâ ve örgütsel sosyalleşme arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada, sözü geçen kavramlara ilişkin hazırlanmış iki farklı ölçek bir araya getirilmiş ve demografik sorular dışında iki bölümden oluşan tek bir anket formu düzenlenmiştir. Belirtilen amaç doğrultusunda uygulanan anketin birinci bölümünde cevaplayıcılara yönelik demografik özellikli sorular yer almaktadır. İkinci bölümde duygusal zekâ ve örgütsel sosyalleşme ölçekleri yer almaktadır.

Bu araştırmada her biri 4 maddeden oluşan, 4 boyutlu toplam 16 ifadeye sahip, Wong ve Law (2002)'ye ait duygusal zekâ ölçeği (Wong ve Law Emotional Intelligence Scale, 2002) kullanılmış olup, söz konusu boyutlar; kendi duygularını değerlendirme (4 ifade), başkalarının duygularını değerlendirme (4 ifade), duyguların kullanılması (4 ifade) ve duyguların düzenlenmesi (4 ifade) şeklindedir.

Ayrıca 3 boyutlu ve toplam 35 ifadeli Chao ve arkadaşları tarafından 1994 yılında yazına kazandırılmış olan örgütsel sosyalleşme ölçeği kullanılmış olup, bu boyutlar ve sahip oldukları ifade sayıları örgüt sosyalleşmesi (12 ifade), grup sosyalleşmesi (12 ifade) ve görev sosyalleşmesi (11 ifade) şeklindedir.

4.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Türkiye'nin farklı şehirlerinde farklı meslek gruplarındaki kamu ve özel sektör çalışanlarından oluşmaktadır. Kolayda örnekleme yöntemi ve anket tekniği aracılığıyla 180 çalışandan veri toplanmış olup; cevaplayıcı hatasından kaynaklanan hataları belirlemek için yapılan Kayıp Değer Analizi neticesinde iki adet anket formu veri setinden çıkarılmıştır. Son durumda katılımcı sayısı 178 kişidir (n=178). Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Demografik özellikler	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	70	39.3
	Erkek	108	60.7
Yaş	25'ten küçük	12	6.7
	25-35 arası	73	41.0
	36-45 arası	52	29.2
	46-55 arası	36	20.2
	56'dan büyük	5	2.8
Eğitim Düzeyi	Lise	18	10.1
	Ön lisans	18	10.1
	Lisans	110	61.8
	Lisansüstü	32	18.0
Çalışılan Sektör	Kamu	78	43.8
	Özel	100	56.2

Katılımcı sayısı: 178

Demografik özelliklerin dağılımına bakıldığında; çoğunluğun erkek, 36-45 yaş grubu arasında, lisans düzeyinde eğitilmiş ve özel sektör çalışanı olan katılımcılardan oluştuğu görülmektedir.

4.3. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarının yapısal geçerliliğini belirlemek amacıyla tüm ölçekler birlikte Açıklayıcı Faktör Analizi'ne tabi tutulmuştur. Ölçeklerin içsel tutarlılıklarını belirlemek için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach's Alpha değerlerine bakılmıştır. Ölçeklerin geçerlilik ve güvenilirlik değerlerini gösteren sonuçlar Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İFADELER	Faktör Yükleri						
	1	2	3	4	5	6	7
Görev Sosyalleşmesi 1	,799						
Görev Sosyalleşmesi 2	,794						
Görev Sosyalleşmesi 3	,792						
Görev Sosyalleşmesi 4	,759						
Görev Sosyalleşmesi 5	,714						
Görev Sosyalleşmesi 6	,714						
Görev Sosyalleşmesi 7	,707						
Görev Sosyalleşmesi 8	,686						
Görev Sosyalleşmesi 9	,660						
Görev Sosyalleşmesi 10	,624						
Görev Sosyalleşmesi 11	,519						
Grup Sosyalleşmesi 12		,782					
Grup Sosyalleşmesi 13		,766					
Grup Sosyalleşmesi 14		,761					
Grup Sosyalleşmesi 15		,747					
Grup Sosyalleşmesi 16		,735					
Grup Sosyalleşmesi 17		,722					
Grup Sosyalleşmesi 18		,657					
Grup Sosyalleşmesi 19		,613					
Grup Sosyalleşmesi 20		,544					
Grup Sosyalleşmesi 21		,526					
Örgüt Sosyalleşmesi 22			,845				
Örgüt Sosyalleşmesi 23			,734				
Örgüt Sosyalleşmesi 24			,663				
Örgüt Sosyalleşmesi 25			,637				
Örgüt Sosyalleşmesi 26			,502				
Örgüt Sosyalleşmesi 27			,501				
Örgüt Sosyalleşmesi 28			,433				
Duyguların Düzenlenmesi 29				,849			
Duyguların Düzenlenmesi 30				,785			
Duyguların Düzenlenmesi 31				,768			
Duyguların Düzenlenmesi 32				,741			
Kendi Duygularını Değerlendirme 33					,831		
Kendi Duygularını Değerlendirme 34					,766		
Kendi Duygularını Değerlendirme 35					,724		
Kendi Duygularını Değerlendirme 36					,719		
Başkalarının Duygularını Değerlendirme 37						,820	
Başkalarının Duygularını Değerlendirme 38						,809	
Başkalarının Duygularını Değerlendirme 39						,737	
Başkalarının Duygularını Değerlendirme 40						,539	
Duyguların Kullanılması 41							,759
Duyguların Kullanılması 42							,639
Duyguların Kullanılması 43							,625
Duyguların Kullanılması 44							,619
Cronbach's Alpha	$\alpha=0.92$	$\alpha=0.94$	$\alpha=0.87$	$\alpha=0.86$	$\alpha=0.84$	$\alpha=0.80$	$\alpha=0.84$
Açıklanan Varyans	% 16.68	% 13.63	% 9.46	% 7.35	% 6.70	% 6.26	% 6.12
Açıklanan Toplam Varyans					% 66.22		
KMO=0.891; χ^2 (946)=5911.005, p<0.001							
Faktör çıkarma yöntemi: Temel Bileşenler Analizi							
Eksen döndürme yöntemi: Varimaks							
Not: Rotasyona 7 iterasyonda ulaşılmıştır.							

Faktör analizi yapılırken grup sosyalleşmesi boyutuna ait 2 faktör ve örgüt sosyalleşmesi boyutuna ait 5 faktör binişik faktör yükü (the cross-loading problem) sebebiyle modelin dışında tutulmuştur. Örneklem yeterlilik değeri (KMO=0.89) örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğunu göstermektedir. Barlett küresellik testinin anlamlı olması [χ^2 (946)=5911.005, $p<0.001$] maddeler arasındaki korelasyon ilişkilerinin faktör analizi için uygun olduğuna işaret etmektedir (Hair, Anderson, Babin ve Black, 2010; Gürbüz ve Şahin, 2017).

Netice itibariyle, toplamda 7 boyuttan oluşan faktör yapıları toplam varyansın % 66.22'sini açıklamaktadır. Ayrıca, her bir ölçek için elde edilen Cronbach's Alpha değerleri $\alpha=0.70$ kritik değerinden büyük olduğu için ölçeklerin içsel tutarlılıklarının olduğu da görülmektedir (Nunnally, 1978; Cronbach, 1951).

Ortalama değerleri alınarak oluşturulan değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek üzere çarpıklık-basıklık değerlerine bakılmıştır. Çarpıklık değerleri $|3|$ 'den küçük ve basıklık değerleri $|10|$ 'dan küçük olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiğine karar verilmiştir (Kline, 2011; Özşahin, Bayarçelik ve Yıldız, 2017). Bu sebeple çalışmada parametrik analizler kullanılmıştır.

4.4. Korelasyon Analizi ve Tanımlayıcı İstatistikler

Korelasyon analizinin sonuçlarına göre duygusal zekanın tüm boyutları ile örgütsel sosyalleşmenin tüm boyutları ve bütünü arasında % 1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı, pozitif yönlü ve genel itibariyle orta düzeyli ($0.3 < r \leq 0.7$) (Gürbüz ve Şahin, 2017) ilişkiler tespit edilmiştir. Buna göre iş görenlerin duygusal zekâ düzeyi artarsa örgütsel sosyalleşme düzeyleri de artış gösterecektir yorumu yapılabilmektedir.

Çalışmamızda yapılan Korelasyon Analizi'nin sonuçları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Değişkenler	$\bar{x}$	s	1	2	3	4	5	6	7
1. Kendi Duygularını Değerlendirme	4,16	0,62	1						
2. Başkalarının Duygularını Değerlendirme	3,96	0,66	,318**	1					
3. Duyguların Kullanılması	3,90	0,61	,421**	,323**	1				
4. Duyguların Düzenlenmesi	3,72	0,77	,351**	,322**	,426**	1			
5. Görev Sosyalleşmesi	4,36	0,48	,383**	,341**	,345**	,277**	1		
6. Grup Sosyalleşmesi	4,22	0,56	,274**	,486**	,346**	,345**	,667**	1	
7. Örgüt Sosyalleşmesi	4,08	0,62	,319**	,372**	,361**	,326**	,622**	,683**	1
8. Örgütsel Sosyalleşme	4,24	0,48	,369**	,458**	,398**	,359**	,875**	,903**	,855**

$p<0.05$ için *, $p<0.01$ için **

$\bar{x}$: Örneklem ortalaması

s: Örneklem standart sapması

4.5. Çoklu Regresyon Analizi

Duygusal zeka değişkenlerinin hem örgütsel sosyalleşme boyutları hem de bir bütün olarak örgütsel sosyalleşme üzerindeki yordayıcılık (açıklayıcılık) durumu Çoklu Regresyon Analizi aracılığıyla incelenmiştir. Öncelikle kurulan modeldeki varsayımlar kontrol edilmiştir. Tüm değişkenlere ait Durbin Watson değeri 2'nin altında olduğu için otokorelasyon (ardışık bağımlılık) probleminin olmadığı tespit edilmiştir (Durbin ve Watson, 1971). Diğer yandan varyans etki faktörü değeri 5'in altında olduğu için çoklu doğrusallık (doğrudaşlık) probleminin olmadığı belirlenmiştir (O'Brien, 2007). Duygusal zeka bağımsız değişkenleri ve örgütsel sosyalleşme bağımlı değişkenleri arasında yapılan Çoklu Regresyon Analizi'nin sonuçları Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 4. Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Model	Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	Beta	R ²	F	Sig.
1	Kendi Duygularını Değerlendirme	Görev Sosyalleşmesi	,231**	,227	12,737	,000
	Başkalarının Duygularını Değerlendirme		,195**			
	Duyguların Kullanılması		,157*			
	Duyguların Düzenlenmesi		,066			
2	Kendi Duygularını Değerlendirme	Grup Sosyalleşmesi	,041	,296	18,174	,000
	Başkalarının Duygularını Değerlendirme		,379**			
	Duyguların Kullanılması		,144			
	Duyguların Düzenlenmesi		,148*			
3	Kendi Duygularını Değerlendirme	Örgüt Sosyalleşmesi	,124	,233	13,156	,000
	Başkalarının Duygularını Değerlendirme		,232**			
	Duyguların Kullanılması		,178*			
	Duyguların Düzenlenmesi		,132			
4	Kendi Duygularını Değerlendirme	Örgütsel Sosyalleşme	,149*	,316	19,949	,000
	Başkalarının Duygularını Değerlendirme		,311**			
	Duyguların Kullanılması		,180*			
	Duyguların Düzenlenmesi		,130			

p<0.05 için *, p<0.01 için **

Sonuçlara göre kurulan tüm regresyon modelleri istatistiksel olarak anlamlıdır (p<0.01). Bu durum, duygusal zekanın örgütsel sosyalleşmenin anlamlı bir yordayıcısı (açıklayıcısı) olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, standardize edilmiş beta katsayıları duygusal zeka boyutlarının örgütsel sosyalleşme ve boyutlarını açıklamada anlamlı katkıları olduğunu göstermektedir.

Buna göre duygusal zekanın kendi duygularını değerlendirme boyutu; görev sosyalleşmesi ve bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi açıklamada anlamlı katkı yapmakta ancak, grup sosyalleşmesi ve örgüt sosyalleşmesini açıklamada anlamlı bir katkı göstermemektedir.

Duygusal zekanın başkalarının duygularını değerlendirme boyutu; bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi ve örgütsel sosyalleşmenin tüm boyutlarını açıklamada anlamlı katkı yapmaktadır.

Duygusal zekanın duyguların kullanılması boyutu; görev sosyalleşmesi, örgüt sosyalleşmesi ve bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi açıklamada anlamlı katkı yapmakta ancak, grup sosyalleşmesini açıklamada anlamlı bir katkı göstermemektedir.

Duygusal zekanın duyguların düzenlenmesi boyutu ise sadece grup sosyalleşmesi boyutunu açıklamada anlamlı katkı yapmakta ama görev sosyalleşmesi, örgüt sosyalleşmesi ve bir bütün olarak örgütsel sosyalleşmeyi açıklamada anlamlı bir katkı göstermemektedir.

4.6. Bağımsız Örneklem t Testi

Çalışanların duygusal zekâ ve örgütsel sosyalleşme düzeylerinin çalışılan sektör türüne göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere Bağımsız Örneklem t Testi yapılmıştır. Yapılan t testi'nin sonucuna göre kamu sektörü ve özel sektör çalışanları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($p>0.05$).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışanlar tarafından müşterilere sunulan hizmetin kalitesi ve niteliği, çalışanların örgüte uyum ve bağlılığı noktasında gerekli hassasiyetlerin öğrenilmiş olması ve duyguların yönlendirilebilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Her biri bir tüketici olarak nitelendirilen müşterilerin örgüte bağlılığı ve satın alma davranışlarındaki devamlılığı ise, kendilerine yansıtılan pozitif bakış açısı, duygulanım ve sosyal destek ile şekillenecektir.

Hem kendinin, hem de başkalarının sahip olduğu duyguları anlama, analiz etme ve kontrol edebilme yeteneğine sahip olan bireyler, organizasyon içerisinde daha pozitif, daha ılımlı, anlaşılır ve daha uzlaşıcı ve uzlaştırıcı tavırlar sergilerler. Çalışanın örgütte var olduğu sürece gerçekleşen öğrenme ve gelişme süreci olan sosyalleşme, aslında çalışanlar tarafından örgüt kültürüne uyum sağlama sürecini ve durumunu ifade etmektedir. Çalışanlar, tecrübeleri yoluyla kazandıkları birikimlerini, dâhil oldukları her yeni organizasyona da beraberinde götürürler ve yeni tutum, davranış ve beklentilerini her yeni sosyalleşme sürecinde yeniden şekillendirirler. Dolayısıyla, örgütsel sosyalleşme aslında örgütsel değişimlerden çok, bireysel değişimleri öngörmektedir.

İtibar ya da kurumsal itibar denildiğinde ilk akla gelen, işletme ile paydaşları arasında kurulan iletişim ve etkileşimin gücüdür (Aydemir, 2008) ki bu güç paydaşlar gözünde işletmeye bir değer kazandırmaktadır. Diğerlerinin gözündeki değer olarak ifade edilen itibar, işletmeye rekabet avantajı kazandırmanın yanı sıra sürdürülebilir iç ve dış müşteri memnuniyeti de kazandıracaktır (Brammer ve Pavelin, 2004). Bugün örgütler arasında rekabet üstünlüğü sağlayan faktörler düşünüldüğünde ürün çeşitliliği, teknolojiye hakimiyet, pazar ve pazarlama stratejilerinin yanı sıra kurumsal itibar da sayılmaktadır. İtibarın rekabet

aracı olarak değerlendirilmesinin altında aslında kendi başına bir değer olması ve işletmeye değer kazandırması ile örgüte dair görünür varlıklar kadar görünmeyen bir varlık olarak değerlendirilmesi yatmaktadır (Aydemir, 2008).

Bu bağlamda kurumsal itibar ve bu itibarın yönetimi, işletmenin iç ve dış paydaşları tarafından örgütün statüsünün ve eylemlerinin mukayese edilmesine olanak sağlar ve erken uyarı sistemi görevini de üstlenmiş olur (Dentchev ve Heene, 2004). Dolayısıyla bugün rekabet ortamında yer alan her bir örgüt ya da işletme, sahip olduğu örgütsel nitelikler ve kurumsal yapı unsurlarıyla, iç ve dış paydaşları arasında ilişkiler ağı geliştirir ve bu ilişkiler sayesinde iç yapısında meydana getirdiği kurumsal dokuyu dışarıya yansıtabilir. İşte bu noktada sağlam bir kurumsal itibar ve yönetimi önem arz etmektedir.

Örgütsel sosyalleşme sürecinin anlık değil, bireylerin yaşamları boyunca devam eden ve deneyimlenen bir süreç olarak düşünülmesi ve birey davranışlarının şekillenmesinde bir araç olarak ele alınması ve duygusal zekâ kavramıyla ilişkilendirilerek çalışmaların çeşitlendirilmesi yararlı olacaktır. Örgütsel davranış literatüründe önemli yere sahip olan bu iki kavram ve bireylerin yükledikleri anlam ve önemin araştırılması önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışmada kolayda örnekleme yoluyla, Türkiye’de farklı illerde görev yapmakta olan kamu ve özel sektör çalışanları üzerinde araştırma yapılmış olup, adı geçen değişkenler arasındaki ilişkiler ilk defa ölçülmüştür. Dolayısıyla evren büyüklüğünü sayısal olarak belirtmek mümkün olmamıştır. Araştırma neticesinde, kullanılan değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı ortaya koyulduğu için, gelecek dönem çalışmalarında farklı meslek grupları temel alınarak farklı örnekleme yöntemleri kullanılabilir. Böylece evren büyüklüğünü sayısal olarak ifade etmek ve bu evreni temsil edebilecek ideal örneklem büyüklüğünü hesaplayarak, genellenebilecek sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

- Araza, A., Aslan, G., ve Bulut, Ç. (2013). Örgütsel Sosyalleşme: Bir Literatür Taraması. *Journal of Yaşar University*, 8(32), 5556-5582.
- Aydemir, B. A. (2008). İşletmelerin Yeni Rekabet Aracı Olarak Kurumsal İtibar. “İş,Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10(2), 27-53, ISSN: 1303-2860.
- Balcı, A. (2000). Örgütsel Sosyalleşme: Kuram, strateji ve taktikler. Pegem A yayıncılık, Ankara.
- Bar-on, R. (1997). Bar-on Emotional Quotient Inventory (EQ-i). User’s Manual, Toronto: MHS Inc.
- Bekmezci, M. (2017). Yönetim ve Strateji: 101 Teori ve Yaklaşım. Ömer Turunç, Hakan Turgut (Eds.). Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Biber, A., Ertürk, K. Ö. (2013). Örgütsel Sosyalizasyon ve Halkla İlişkiler. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23(1), 181-189.
- Büyüker İşler, D., Atilla, G. (2013). Duygusal Zekâ ve Dürtüsel Satın Alma Davranışı İlişkisi. Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 13(26), ISSN: 1303 – 8370.
- Brammer, S., Pavelin, S. (2004). Building Good Reputation. *European Management Journal*, 22(6), 704- 713.
- Caruso, D. R., Salovey, P. (2004). *The Emotionally Intelligent Manager: How to develop and use the four key emotional skills of leadership*. Jossey-Bass A Wiley Imprint, San Francisco, CA.

- Chao, G. T., O'Leary-Kelly, A. M., Wolf, S., Klein, H. J., ve Gardner, P. D. (1994). Organizational Socialization: Its content and consequences. *Journal of Applied Psychology*, 79(5), 730-743.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient Alpha and the Internal Structure of Tests. *Psychometrika*, 16(3), 297-334.
- Çakar, U., Arbak, Y. (2004). Modern yaklaşımlar ışığında Değişen Duygu-Zekâ İlişkisi ve Duygusal Zekâ. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 23-48.
- Çelikten, M. (2006). Kültür ve Öğretmen Metaforları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21.
- Deephouse, D. L., Carter, S. M. (2005). An Examination of Differences Between Organizational Legitimacy and Organizational Reputation. *Journal of Management Studies*, 42(2), 329-360.
- Dentchev, N. A., Heene, A. (2004). Managing the Reputation Restructuring Corporations: Send the right signal to the right stakeholder. *Journal of Public Affairs*, 4(1), 56-72.
- Doğan, S., Demiral, Ö. (2007). Kurumların Başarısında Duygusal Zekânın Rolü ve Önemi. *Yönetim ve Ekonomi, Celal Bayar Üniversitesi, İ.İ.B.F.*, 14(1), 209-230.
- Doğan, S., Şahin, F. (2007). Duygusal Zekâ: Tarihsel gelişimi ve örgütler için önemine kavramsal bir bakış. *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 231-252.
- Durbin, J., Watson, G. S. (1971). Testing for Serial Correlation in Least Squares Regression. III. *Biometrika*, 58(1), 1-19.
- Fombrun, C. J. (1996). *Reputation: Realizing Value From The Corporate Image*. Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts.
- Goleman, D. (1999). Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir. Filiz Nayır ve Osman Deniztekin (çev.). *Varlık Yayınları*, 2. Baskı, İstanbul.
- Gürbüz, S., Şahin, F. (2017). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Hair, J. F., Anderson, R. E., Babin, B. J., Black, W. C. (2010). *Multivariate Data Analysis: A Global Perspective*. 7th Edition, Upper Saddle River, NJ: Pearson.
- Haueter, J. A., Macan, T. H., Winter, J. (2003). Measurement of Newcomer Socialization: Construct Validation of a Multidimensional Scale. *Journal of Vocational Behavior*, 63: 20-39.
- İplik, E., İplik, F., Efeoğlu, İ. E. (2012). İşgörenlerin Örgütsel Sosyalleşme Düzeylerinin İş Tutumları Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Çag University Journal of Social Sciences*, 9(2), 100-115.
- King, R. C., Xia, W., Quick, J. C., ve Sethi, V. (2005). Socialization and Organizational Outcomes of Information Technology Professionals. *Career Development International*, 10(1), 26-51.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and Practice of Structural Equation Modelling*. 3rd Edition, NY: Guilford Press.
- Kozlowski, S. W. J. ve Bell, B. F. (2001). Work groups and teams in organizations. Cornell University, ILR School. <http://digitalcommons.ilr.cornell.edu/articles/389/>
- Mayer, J. D., Caruso, D. R., ve Salovey, P. (2000). Emotional Intelligence Meets Traditional Standards for an Intelligence. *Intelligence*, 27, 267-298.
- McClaren, N., Adam, S., ve Vocino, A. (2010). Investigating Socialization, Work-Related Norms, and The Ethical Perceptions of Marketing Practitioners. *Journal of Business Ethics*, 96, 95-115.
- Memduhoğlu, H. B. (2008). Örgütsel sosyalleşme ve Türk Eğitim Sisteminde Örgütsel Sosyalleşme Süreci. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, V(II), 137-153.
- Meyer, J. P., Allen, N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment. *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Mitus, J. S. (2006). Organizational Socialization From A Content Perspective and Its Effect on The Affective Commitment of Newly Hired Rehabilitation Counselors. *Journal of Rehabilitation*, 72(2), 12-20.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory*. New York, London: McGraw-Hill.
- O'Brien, R. M. (2007). A Caution Regarding Rules of Thumb for Variance Inflation Factors, Quality ve Quantity, 41(5), 673-690.
- Özdevecioğlu, M. (2003). Organizasyonlarda Saldırgan davranışlar ve Bireyler Üzerindeki Etkilerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 22(1), 121-150.
- Özşahin, M., Bayarçelik, E. B., Yıldız, B. (2017). Strateji Tipleri İle Yenilik Performansı İlişkisinde Stratejik Karar Verme Hızının Şartlı Değişken (Moderatör) Etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 749-766.
- Robbins, S. P. (1994). *Örgütsel Davranışın Temelleri*. (Sevgi Ayşe ÖZTÜRK, çev.). Etam A.Ş., Eskişehir.
- Salovey, P., Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9, 185-211.
- Saruhan, C., Yıldız, M. L. (2009). *Çağdaş Yönetim Bilimi*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Sü Eröz, S. (2013). Örgütlerde Duygusal Zeka. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(29), 213-242.
- Tunçel, Ö., Taslak, S. (2016). Duygusal Zeka. Soner Taslak ve Birgül Çiftçi (Ed.), *Postmodern Örgütlerde Güncel Davranışsal Konular: Örnek olay incelemeli* içinde (s. 398-425). Beta Basım Yayım Dağıtım A. Ş., İstanbul. ISBN 978-605-333-547-4.
- Wharton, R., Potter, P., ve Parry, L. E. (2004). Keeping the Faculty: Issues of Socialization, Justice, and Commitment to the Workplace. *Journal of Behavioral ve Applied Management*, 6(1), 4-20.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Zeybek Yılmaz, E. ve Bayram, A. (2019). "Sağlık Çalışanlarında Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Etiksel İfşa Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 246-267

Geliş Tarihi / Received Date: 05.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 05.11.2018

Araştırma Makalesi

SAĞLIK ÇALIşANLARINDA ÖRGÜTSEL VATANDAşLIK DAVRANIŞI İLE ETİKSEL İFŞA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Ece ZEYBEK YILMAZ

İstanbul Arel Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü
ecezeybek@arel.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6708-9017

Dr. Öğr. Üyesi Ayhan BAYRAM

Giresun Üniversitesi, Görele Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Lojistik ve Taşımacılık Bölümü
ayhan_bayram1987@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0640-8106

Öz

İşletmelerde emir vermeksizin örgüte fayda sağlayıcı davranışlarda bulunulmasını sağlayan, şikâyet etme eğilimini azaltan, yenilikçilik, gönüllülük gibi kişisel özellikleri kapsayan biçimsel olmayan davranışlar örgütsel vatandaşlık davranışı olarak kabul edilmektedir. Etiksel ifşa, ise bir kuruma mensup eski ya da hala görev yapmakta olan çalışanın, işverenin kontrolü altında ahlaksız, kanun dışı, bireylere ya da kurumlara etkisi olabilecek uygulamaları açığa çıkarmasıdır.

Bu çalışmada sağlık çalışanlarında örgütsel vatandaşlık davranışı ile etiksel ifşa arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada yüz yüze anket ve kolayda örnekleme metodu kullanılarak 115 sağlık çalışanı ile görüşülmüştür. Sağlık çalışanlarına örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşa ölçekleri uygulanarak, elde edilen veriler ışığında sonuçlar değerlendirilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşanın alt boyutlarının demografik değişkenlere göre farklılık gösterdiği ve alt boyutları arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gönüllülük, Bağlılık, Şikâyet Etme, Etik İkilem.

THE RESEARCH OF THE RELATIONSHIP BETWEEN ORGANIZATIONAL CITIZENS BEHAVIOR AND WHISTLEBLOWING IN HEALTH WORKERS

Abstract

Organizational citizenship behavior is considered unconformable behavior that includes personal characteristics such as innovation, volunteering, which reduce the tendency to complain, which enable organizations to take advantage of unfair utility behaviors without orders. On the other hand whistleblowing is concept of that a worker from past or still working in organization expose that effect the people and organizations that employer under control illegal, immoral implementations.

The aim of this research is that determine relation between organizational citizenship behavior and whistleblowing in health workers. In the survey, 115 health professionals were interviewed using face-to-face surveys and easy sampling methods. Organizational citizenship behaviors and whistleblowing were applied to the health workers and the results were evaluated in the obtained data. It has been found that organizational citizenship behaviors and sub-dimensions of whistleblowing variables differed according to the demographic variables and there was a significant relation between the sub dimensions.

Keywords: Volunteering, Commitment, Complaint, Ethical Dilemma.

1. GİRİŞ

Örgütsel vatandaşlık kavramı 1982 yılında Dennis W. Organ'ın Thomas S. Bateman ile birlikte 42. Ulusal Yönetim Konferansı'nda bildiri olarak sunup, 1982 yılında makale olarak yayınladıkları "Job Satisfaction and the Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee Citizenship" başlıklı çalışmasında ve yine 1983 yılında C. A. Smith, Dennis W. Organ ve J. P. Near'ın birlikte yayınladıkları "Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents" başlıklı makalesinde ilk kez ortaya atılmıştır (Özler, 2012: 102). Örgütsel vatandaşlık davranışı çalışanların isteyerek, samimi duygularla gönüllü olarak yaptıkları davranışlar (İçerli ve Yıldırım, 2012: 169) olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışı Greenberg ve Baron'a göre "Bir çalışanın örgütün biçimsel yolla belirlediği zorunlulukların ötesine geçerek, istenenden daha fazlasını yapmasıdır." Diğer bir ifadeyle, örgütsel vatandaşlık davranışı gönüllülük esasına dayanarak biçimsel rolün dışında çalışanın iş tatmini ve iş performansı gibi değişkenlere olan katkı düzeylerinden dolayı ortaya çıkmaktadır (Aktaran Yeniçeri ve Demirel, 2011: 309).

Örgütsel vatandaşlık davranışı örgütün sağlıklı işleyişini engelleyen yıkıcı ve istenmeyen davranışlardan koruma, çalışanların yetenek ve becerilerini geliştirme, etkin bir koordinasyon kurarak örgütün verimliliği ile performansını arttırmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle örgütsel vatandaşlık davranışı örgütün rekabet avantajı elde etmesi, öğrenen bir kimliğe kavuşması, çevresine ayak uydurabilmesi bireylerinin sadakati, çalışması, özverisi ve bağlılıklarıyla yakından ilgili olmaktadır (Basım ve Şeşen, 2006: 84). Ayrıca yöneticiler, işletme çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışına yönelik tutum ve davranışlarını teşvik ederek işletme kültürünün kökleşmesi yönünde özenli bir çaba göstermelidirler (Seçkin, Özçınar ve Faruk, 2010: 282)

Etiksel ifşa işyerindeki yanlış, etik olmayan ve yasalara aykırı olduğu düşünülen olumsuz davranışların olası istenmeyen sonuçlarını önlemek için, bu davranışların örgüt içindeki ve dışındaki ilgili ve yetkili kişilere iletilmesi olarak da tanımlanmaktadır (Özler, Dilşahin ve Giderler Atalay, 2010: 169). Etiksel ifşa kavramı mesleki olarak etik olmayan davranışların ortaya çıkarılması olarak değerlendirilebilmektedir. Etiksel olmayan davranış ise çalışanların üstlerinden ya da sorumlu oldukları kişilerden bilgi saklaması ya da yanlış bilgi aktarması olarak kabul edilmektedir. Bu doğrultuda etiksel ifşa uygun olmayan davranışlarda bulunan kişinin kötü/yanlış davranışının ortaya çıkarılması yoluyla meydana gelebilecek daha büyük sorunların da önüne geçilmesine yardımcı olacak bir davranıştır. Bireyin iş yerine bağlılığı esas alındığında, örgütsel vatandaşlık davranışı sergileyen kişilerin, etiksel ifşa eğilimi de yüksek olacaktır.

2. ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI KAVRAMI

Örgütsel vatandaşlık davranışı kavramı Barnard tarafından ilk olarak 1938 yılında bağlılıkla açıklanmıştır. Örgütlerin varlığı çalışanların birbirleri ile iletişimi ve ortak amaç için harekete geçmeleri ile mümkündür. Personelin bu konudaki gönüllülüğü bağlılık, sadakat kavramları ile açıklanmaktadır. İşletmenin içinde bulunduğu negatif ya da pozitif duruma göre kişinin gönüllü olarak yapabileceği şeyler öncesinde kurumun kendisine sağladığı tatmin duygusu ile ilgilidir (Barnard, 1966: 82-85). Kişi çalıştığı yerde tatmin olmuşsa, yaşayabileceği olumsuzluklarla baş edebilme gücünü de yüksek olacaktır.

Somech ve Zahavy (2004) çalışmasında rol fazlası davranışlar, örgütsel sosyal davranış, örgütsel spontanlık ve örgütsel sivil davranış, Pillai, Schriesheim ve Williams (1999) ise biçimsel ödüllendirme sistemi olmaksızın örgütsel fonksiyonları geliştirmeye yönelik bireysel davranışlar olarak örgütsel vatandaşlık davranışını tanımlamaktadır (Aktaran Akkaşoğlu ve Karataş, 2014: 1042). Örgütsel vatandaşlık davranışı örgütün amaçlarının gerçekleştirilmesinde sosyal ve psikolojik olarak gönüllü katkıda bulunmak olarak da ifade edilmektedir. Bireyin kendisinden beklenmediği halde ve karşılığında ödül, maaş benzeri bir beklentisi olmadan mesai arkadaşlarına yardım etmesi, fazla mesaiye kalması gibi hususlar yine örgütsel vatandaşlık davranışı örnekleri içerisinde yer almaktadır (Sezgin, 2005: 319-320). Bu kavramın örgüt açısından olumlu bir davranış şekli olmasının yanı sıra, bireyin işini aksatması ihtimalini de ortadan kaldırarak, performansında iyileşme sağlayabilecektir (Graham, 1991: 251).

Örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Sağlık alanında örgütsel bağlılıkla arasındaki ilişkiyi ölçen çalışmalar incelendiğinde, hemşirelerin mesleğe duygusal bağlılıklarıyla - örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu, örgüte bağlılıklarıyla - örgütsel vatandaşlık davranışı arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir (Aslan, 2008: 164). Sanayi bölgesinde yapılan bir araştırmaya göre örgütsel bağlılık ile örgütsel adaletin örgütsel vatandaşlık davranışını doğrudan ve pozitif yönde etkilediği ve örgütsel adaletin bu ilişkideki kısmi aracılık rolü olduğu belirlenmiştir (Güçel, 2013: 173). Sağlık alanında Salihoğlu'nun (2013) çalışmasında örgütsel vatandaşlık davranışı ve örgütsel bağlılık arasında ilişki olup olmadığı veri yetersizliğinden dolayı belirlenememiştir (Salihoğlu, 2013: 309). Örgütsel adaletle ilişkisini belirlemeye yönelik yapılan çalışmada ise genç doktorların geniş çaplı örgütsel adaletsizliği algıladıkları ve örgütsel vatandaşlık davranışında bulunmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Fiaz, Ikram, Su ve Ali, 2018: 45). Farklı bir çalışmada örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel sinizm arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir (İçerli ve Yıldırım, 2012: 167).

Katz (1964) yılındaki çalışmasında örgütsel vatandaşlık davranışını a) Başkalarıyla işbirliği yapmak b) İşletmeyi korumak c) Gönüllü yapıcı fikirler d) Kendini Eğitime e) İşletmeye karşı olumlu tutum sergilemek olmak üzere beş boyut altında ele almıştır (Organ, Possakoff ve MacKenzie, 2006: 309-311). Organ (1997) ise bu boyutları özgecilik (diğerkâmlık), vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olmak üzere beş grupta değerlendirmiştir (Organ, 1997: 90). Katz'ın başkalarıyla iş yapma boyutu centilmenlik, kendini eğitime boyutu kendini geliştirme, işletmeye karşı olumlu tutum sergileme centilmenlik ve nezaket, gönüllü yapıcı fikirler boyutu bireysel girişim, diğerkâmlık boyutu ise Padsakoff'un vicdanlılık boyutu ile ilişkilendirilmiştir (Organ, vd., 2006: 309-311). Diğerkâmlık işletmede çalışan diğer kişilere gönüllü olarak yardım etmeye yönelik davranışlar olarak ifade edilmektedir (Basım ve Şeşen, 2006: 87). Vicdanlılık boyutu kötü hava şartlarında dahi işe gelme, mola sürelerini dikkatli kullanma gibi çalışanlardan beklenen davranışların ötesinde davranış sergilemeleri olarak kabul edilmektedir (İçerli ve Yıldırım, 2012: 170). Centilmenlik boyutu işletmede yaşanan sorunlardan şikâyet etmekten kaçınma, sorunları gereksiz yere büyütmemeye olarak kabul edilmektedir (Karaman ve Aylan, 2012: 40). Nezaket boyutu önceden haberdar etme, hatırlatma, gerekli bilgilerin aktarılması gibi davranışlarla zamanın etkin kullanılarak problemlerin önlenmesini sağlayan davranışlar bütünü olarak tanımlanmaktadır (Özdemir ve Orhan, 2017: 28). Sivil erdem boyutu çalışanların örgütsel politika ve karar verme süreçlerine, toplantılara, eğitim faaliyetlerine, örgütte düzenlenen sosyal etkinliklere gönüllü katılımı ve destek vermeyi kapsayan bir davranış olarak değerlendirilmektedir (Sezgin, 2005: 323). Araştırma Organ'ın (1977) kullanmış olduğu boyutlar üzerinden şekillendirilmiştir (Aslan, 2008; Basım ve Şeşen, 2006; İçerli ve Yıldırım, 2012; Sezgin, 2005).

2. ETİKSEL İFŞA (WHISTLEBLOWING)

Etiksel ifşa kavramı Türk Dil Kurumuna göre etik, ahlak, meslek ahlakı olarak tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr, 2018). İngilizcede whistleblowing olarak geçen kavramın karşılığı Türkçe'de farklı şekillerde ifade edilmektedir. Literatür incelendiğinde etiksel ifşayı (Bayram, Yıldırım ve Ergan, 2017), whistleblowing olarak kullanan yazarlar olduğu gibi (Aksoy ve Özgan, 2013; Aktan, 2006; Somers ve Casal, 2011, Ergün Özler, Dil Şahin, ve Giderler Atalay, 2010), etik ihlallerin bildirilmesi (Akıllı, Çam, Kılınç ve Kızılboğa (2013), vicdani red (Aktan, 2006), bilgi uçurma (Aydın, 2003; Celep ve Konaklı, 2012; Toker Gökçe, 2014; Toker Gökçe ve Oğuz, 2015a, 2015b; Toker Gökçe ve Alataş, 2015), etik olmayan eğilimlerin raporlanması (Bakar, 2012), olumsuz durumları ifşa etme (Demirtaş, 2014; Eren ve Orhan, 2013), ahlaki olmayan davranışların duyurulması (Esen ve Kaplan, 2012; Saygan ve Bedük, 2013), bilgi ifşası (Uyar ve Yelgen, 2015), haber uçurma (Yazıcı, Atik ve Nartgün,

2013) gibi kavramlar olarak da ele alan yazarların olduğu görülmüştür. Etiksel ifşa, işletmede yaşanan etik dışı olayların problemleri çözmek amacıyla örgüt içinde ya da dışında yetkililere aktarılması olarak ifade edilmektedir (Nartgün ve Kaya, 2017: 67). Diğer bir ifadeyle yasa dışı ve etik olmayan davranış ve eylemlerin örgüt içinde ya da dışında başka kişilere veya kurumlara zarar vermemesi için bilgi sahibi olan kişinin sorunları çözmek amacıyla durumu içerideki ya da dışarıdaki yetkililere bildirmesi olarak tanımlanmıştır (Aktan, 2006: 1). İşletmelerde maddi kazanç elde etmeye yönelik suistimallerin olması (rüşvet, yolsuzluk vb.), çıkar çatışması, görevin kötüye kullanılması gibi profesyonelliğe yakışmayacak davranışlar sergileme, kusurlu davranışlar (ihmal, görevi kötüye kullanma vb.), kaynak israfı, kötü yönetim, adaletin yanıtılması, personel veya işyerine yönelik şikâyetlerin fazlalığı gibi etik olmayan bazı davranışların olduğu görülmektedir (Çelik, Saygın ve Yılmaz, 2016: 360). Etiksel ifşa davranışının amacı, pozitif olarak örgütün, toplumun ya da zorda olan kişinin iyiliği ve yasa dışı ya da insan haklarının ihlaline yönelik eylemleri bildirmekken, ispiyonculukta kişinin kendi menfaati söz konusu olmaktadır (Celep ve Konaklı, 2012: 67).

Etiksel ifşanın yolsuzlukla ilişkisini inceleyen bir çalışmada ise Enron iflasının açığa çıkmasına neden olan argümanlar ortaya konularak, kontrol sistemlerinin yetersizliği, aşırı güven, suistimaller gibi nedenlerle işletmelerin maddi zararlara uğradığı ve bu durumun ancak gelen etiksel ifşaların dikkate alınarak önüne geçilebileceği üzerinde durulmuştur (Mercan, Altınay, ve Aksanyar, 2012: 174-175). Akademik personel üzerinde yapılan bir araştırmaya göre etik iklimle, etiksel ifşa arasında anlamlı bir ilişki olmadığı belirlenmiştir. Verimlilik ve kurumsal çıkar yönünde ifşa eğilimine yönelik verilen cevaplar kişilerin bu duruma pozitif bakma eğiliminde olduklarını ancak kararsız cevap verdiklerini ortaya koymaktadır. Katılımcılar yardımseverlik eğilimi göstermekle birlikte, kendi arkadaşlarından herhangi birinin zarar göreceği durumunda, yardım edip etmeyecekleri yönünde kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Kurallara ve prosedürlere bağlılık konusunda da katılıyorumu yakın olmakla beraber kararsız kaldığı belirlenmiştir (Sağyan, 2011: 130-136). Bu doğrultuda bireyin kendisi ya da arkadaşlarına yönelik olumlu ya da olumsuz etkisinin olacağını düşündüğü konularda etik iklimine düştüğü belirlenmiştir. Ahlaki olmayan davranışların duyurulması ile “Etik İklim” arasında anlamlı bir ilişkinin bulunmamasına rağmen; etik iklim boyutlarından “yardımsever etik iklim” ile “ahlaki olmayan davranışların duyurulması” arasında anlamlı bir ilişkinin mevcut olduğu ortaya konulmuştur (Sağyan ve Bedük, 2013: 1).

Etiksel ifşanın eğitim sektöründe kültürel değerlerle ilişkisini inceleyen bir çalışmada ise öğretmenlerin cinsel taciz, rüşvet ve hırsızlık olaylarına tanık olduklarında dışsal etiksel ifşa eğilimi gösterdikleri ancak kimliklerini gizledikleri ortaya çıkmıştır. Bunun nedenleri

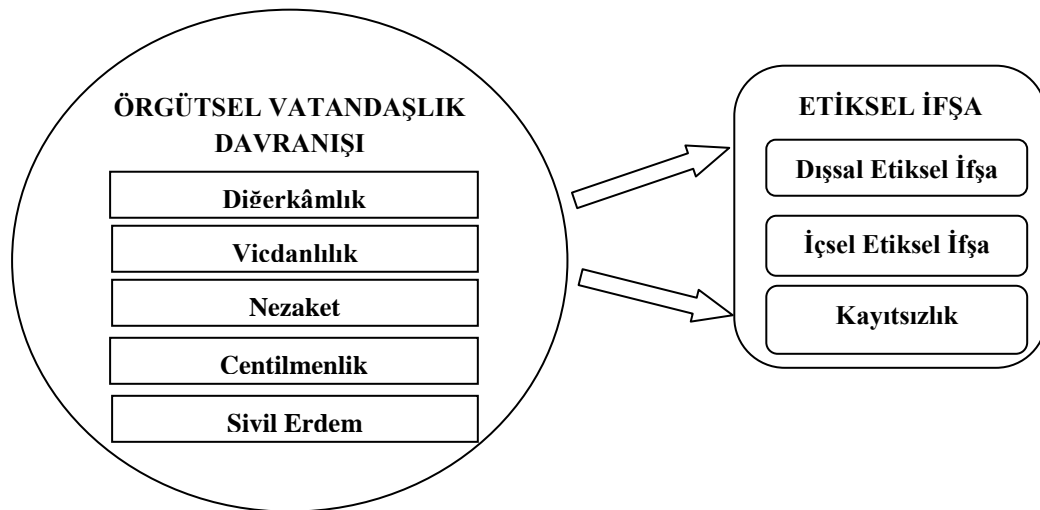
arasında öğretmenlerin kültürel değerlerinde toplumsal bakış açısının etkisi olduğu düşünülmekte ve bu yönde yapılan analizlerin sonuçlarının pozitif yönde olması ilgili düşünceyi destekler niteliktedir (Toker Gökçe ve Oğuz, 2015b: 51). Etiksel ifşanın iş doyumu ve örgütsel bağlılıkla ilişkisi üzerine eğitim sektöründe yapılan bir araştırmaya göre ise kıdem arttıkça etiksel ifşa eğiliminin arttığı ve öğretmenlerin çoğunun resmi olmayan etiksel ifşa yöntemlerinden velileri bilgilendirme eğiliminde olduğu belirlenmiştir (Toker Gökçe, 2014: 261). Üç ülkenin kültürel farklılıklarının etiksel ifşa üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan çalışmada etiksel ifşa eğiliminin Türkiye’de İngiltere’ye göre daha düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Güney Kore’de ise etiksel ifşa eğiliminin daha yaygın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna karşın araştırmada ülkelerin etiksel ifşanın raporlanmasına ilişkin bir düzenlemelerinin olup olmadığı araştırmanın sınırlılığı olarak verilmiştir (Park, Blenkinsopp, Oktem ve Omurgonulsen, 2008: 937). Etiksel ifşanın örgütsel güvenle ilişkisi üzerine yapılan bir vaka çalışmasında, örgütsel güvenin oluşturulduğu ortamlarda etiksel ifşa eğiliminin yaygınlaştığı sonucuna ulaşılmıştır (Binikos, 2008: 48).

Etiksel ifşa, içsel ifşa, dışsal ifşa ve eylemsizlik olmak üzere üç boyut altında ele alınmıştır. İçsel ve dışsal ifşa davranışı bireyin kimliğini açıklayarak ya da açıklamaksızın gerçekleştirilebilmektedir. İçsel ifşa, işletmedeki usulsüz bir davranışın kurum içinde amirine ya da daha üst düzeydeki bir çalışana bildirmesi, dışsal ifşa ise çalışanın işletme içerisindeki bir hatayı kuruluşun dışındaki birisine anlatması, bildirmesi olarak kabul edilmektedir. Bazen hem içsel, hem dışsal ifşa eylemi aynı anda gerçekleşebilmektedir (Park, Rehg, ve Lee, 2005, s. 394). Park ve diğerleri (2005) yapmış olduğu çalışmada içsel ve dışsal ifşanın yanı sıra kayıtsızlık boyutunu da değerlendirmektedirler. Kayıtsızlık kişinin hataları kendine saklaması, iç ya da dış birimlere bildirmemesi olarak kabul edilmektedir. Park, vd. (2008) etiksel ifşayı resmi/gayri resmi, isimli/isimsiz ihbar ve iç/dış ihbar olmak üzere üç boyutuyla ele almıştır. Resmi ihbar, örgüt içerisinde standart bir iletişim hattı olması, raporlama için takip edilmesi gereken bir protokol olduğunu ve kötü bir şey olması durumunda bildirim bu çerçevede yapılması olarak değerlendirilmiştir. Gayri resmi ise, çalışanın işbirlikçilerine bilgi uçurması ya da yanlışlık yapan kişilere güvenmesi olarak tanımlanmaktadır. İsimli ihbar, çalışanın gerçek adını kullanarak (ya da başka bir şekilde onu tanımlayabilecek bilgi veren) bir haksızlığı rapor etmesi olarak ifade edilmiştir. İsimsiz ihbarda ise çalışan kendisi hakkında bilgi vermeden bir başkasını kullanması olarak tanımlanmıştır. İç ihbar, örgüt içinde düzenin bozulmasına, kötüye kullanım olan kişinin çalışan tarafından sorumluluğu olsun ya da olmasın rapor edilmesi, dış ihbar ise mevcut kötü durumun giderilmesi için, düzeltme gücüne sahip olduğu düşünülen kuruma haber verilmesi olarak ifade edilmiştir (Park vd., 2008: 930).

4. YÖNTEM

Araştırmada sağlık çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşaya ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşa arasındaki ilişkinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Örgütsel vatandaşlık davranışını ölçmek amacıyla Basım ve Şeşen (2006) tarafından iki farklı ölçeğin birleştirilmesiyle geliştirilen örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeği kullanılmıştır. Ölçek diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem olmak üzere beş alt boyuttan ve toplam 19 maddeden oluşmaktadır. Etiksel ifşayı ölçmek amacıyla Park vd. (2005) tarafından geliştirilen ifşa ölçeği kullanılmıştır. Ölçek içsel etiksel ifşa, dışsal etiksel ifşa ve kayıtsızlık olmak üzere üç alt boyuttan ve toplam 9 maddeden oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini, İstanbul'da çalışan hekimler oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleminde olasılığa dayanmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme kullanılmıştır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım 2012: 168). Araştırmada yüz yüze anket ve kolayda örnekleme metodu kullanılarak 115 hekim ile görüşülmüş ve elde edilen veriler analize tabii tutulmuştur. Araştırmanın modeli şekil 1'de gösterildiği gibidir. Araştırmanın modelinde öncelikle örgütsel vatandaşlık davranışının unsurlarına, daha sonra etiksel ifşanın unsurlarına yer verilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve alt boyutları ile etiksel ifşa ve alt boyutları arasındaki ilişki saptanmaya çalışılmıştır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Şekil 1'de yer alan araştırma modelinde örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutları diğerkâmlık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem ile etiksel ifşanın alt boyutları dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada 2

tane ana hipotez ve 24 tane yardımcı olmak üzere toplam 26 tane hipotez kurulmuştur. Bu doğrultuda araştırmamızın hipotezleri aşağıdaki gibidir:

H₁: Demografik değişkenler ile örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşa değişkenleri arasında fark vardır.

H₀: Cinsiyet değişkeni ile sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında fark yoktur.

H_{1a}: Cinsiyet değişkeni ile nezaket değişkeni arasında fark vardır.

H₀: Medeni durum değişkeni ile sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında fark yoktur.

H₀: Yaş durumu değişkeni ile sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında fark yoktur.

H_{1b}: Yaş durumu değişkeni ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında fark vardır.

H₀: Unvan durumu değişkeni ile sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket ve vicdanlılık değişkenleri arasında fark yoktur.

H_{1c}: Unvan durumu değişkeni ile içsel etiksel ifşa, dışsal etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında fark vardır.

H₀: Çalışma süresi değişkeni ile diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında fark yoktur.

H_{1ç}: Çalışma süresi değişkeni ile sivil erdem değişkeni arasında fark vardır.

H₀: Gelir durumu değişkeni ile sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında fark yoktur.

H_{1d}: Gelir durumu değişkeni ile nezaket değişkeni arasında fark vardır.

H₂: Örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeni ile etiksel ifşa değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Sivil erdem değişkeni ile dışsal etiksel ifşa ve içsel etiksel ifşa değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_{2a}: Sivil erdem değişkeni ile diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık ve kayıtsızlık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Diğerkâmlık değişkeni ile dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_{2b}: Diğerkâmlık değişkeni ile centilmenlik, nezaket ve vicdanlılık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Centilmenlik değişkeni ile dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_{2c}: Centilmenlik değişkeni ile nezaket ve vicdanlılık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Nezaket değişkeni ile vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_{2ç}: Nezaket değişkeni ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Vicdanlılık değişkeni ile kayıtsızlık değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_{2a}: Vicdanlılık değişkeni ile dışsal etiksel ifşa ve içsel etiksel ifşa değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₀: Dışsal etiksel ifşa ile kayıtsızlık değişkeni arasında anlamlı bir ilişki yoktur.

H_{2e}: Dışsal etiksel ifşa değişkeni ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H_{2f}: İçsel etiksel ifşa değişkeni ile kayıtsızlık değişkeni arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5. BULGULAR

Hazırlanan soruların güvenilirliği Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı ile ölçümlenmiştir. Analize göre örgütsel vatandaşlık davranışı için Cronbach's Alpha değeri ,874 ve etiksel ifşa için ,780 olarak bulunmuştur. Ölçeğin genel Cronbach's Alpha değeri ,857 olarak bulunmuştur. Bu değerlerin $,80 < \alpha \leq 1,00$ değerleri arasında olması nedeniyle ölçekler yüksek derecede güvenilirdir (Kayış, 2010: 405).

Verilerin analizinde, frekans, yüzde ve standart sapma gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Araştırmada, sağlık çalışanlarının demografik özelliklerine ilişkin cinsiyet, yaş, medeni durum, unvan durumu, meslekteki çalışma süresi, kurumdaki çalışma süresi, mevcut unvandaki çalışma süresi ve gelir durumu ilgili sorular sorulmuştur. Bu sorulara verilen cevaplara göre örneklem grubuna ait bilgiler Tablo 1 de gösterilmiştir.

4.1. Demografik Özelliklere Yönelik Bulgular

Örneklem grubuna ilişkin demografik bilgiler Tablo 1 'de verilmiştir.

Tablo 1. Sağlık Çalışanlarına İlişkin Demografik Bilgiler

Cinsiyet	Frekans	%	Mod	St. Sapma
Kadın	78	67,8	1	,469
Erkek	37	32,2		
Yaş				
26-30 Yaş Aralığı	25	21,7	4	1,341
31-35 Yaş Aralığı	16	13,9		
36-40 Yaş Aralığı	21	18,3		
41-45 Yaş Aralığı	41	35,7		
146 Yaş ve Üzeri	12	10,4		
Medeni Durum				
Evli	82	71,3	1	,454
Bekâr	33	28,7		
Unvan Durumu				
Asistan Doktor	14	12,2	2	,328
Uzman Doktor	101	87,8		
Mesleğinizdeki Çalışma Süresi				
0-5 Yıl	19	16,5	4	1,220
6-10 Yıl	14	12,2		
11-15 Yıl	35	30,4		
16-20 Yıl	36	31,3		
21 Yıl ve Üzeri	11	9,6		
Kurumdaki Çalışma Süresi				
0-5 Yıl	29	25,2	3	1,051
6-10 Yıl	29	25,2		
11-15 Yıl	37	32,2		
16 Yıl ve Üzeri	20	17,4		
Mevcut Unvandaki Çalışma Süresi				
0-5 Yıl	37	32,2	1	1,102
6-10 Yıl	26	22,6		
11-15 Yıl	32	27,8		
16 Yıl ve Üzeri	20	17,4		
Gelir				
4001-5000 TL	27	23,5	2	,426
5001 TL ve Üzeri	88	76,5		

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılanların büyük bir kısmının kadın (% 67,8), 41-45 yaş aralığında (% 35,7), medeni durumlarının evli (% 71,3), unvan durumlarının uzman doktor (% 87,8), mesleğinizdeki çalışma süresinin 16-20 yıl arasında (% 31,3), kurumdaki çalışma süresinin 11-15 yıl arasında (% 32,2), mevcut unvandaki çalışma süresinin 11-15 yıl arasında (% 27,8) ve gelir durumunun 5001 TL ve üzeri (% 76,5) ve çalışılan departmanın satış ve pazarlama (% 28,3) olduğu görülmektedir. Araştırmada demografik etkenlerle ölçekte yer alan değişkenler arasında fark olup olmadığını belirlemeyebilmek için parametrik olmayan testlerden (2 grup olması durumunda) Mann-Whitney U Testi ve (3 ve daha fazla grup olması durumunda) Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Araştırmada test sonuçlarında anlamlı farklılık tespit edilenlere yer verilmiştir. Bulgular % 95 güven aralığında ,05 anlamlılık düzeyinde yorumlanmıştır.

Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin yapı geçerliliğini sınamak için sağlık çalışanlarından elde edilen verilere açıklayıcı (Principal Components Analysis) faktör analizi yapılmıştır. Verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ile

bulunmuştur. Sonuçlar ($KMO=0,835$; $X^2= 819,703$; $df=120$; $p=,000$), veri grubunun faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir. Varimaks dönüştürmeli temel bileşenler faktör analizi sonucuna göre, puanlardaki değişimin % 70,337'sini açıklayan ve öz değeri 1'in üzerinde olan beş faktör belirlenmiştir (Özdemir, 2009: 61). Şiddet ölçeğinin faktörlere göre dağılımı ve faktör yükleri tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeğinin Faktörlere Göre Dağılımı ve Faktör Yükleri

Maddeler	1.Faktör Sivil Erdem	2.Faktör Diğerkâmlık	3.Faktör Centilmenlik	4.Faktör Nezaket	5.Faktör Vicdanlılık
M18	,829				
M16	,822				
M17	,814				
M7	,595	,330	,304		,393
M1		,855			
M5		,803			
M4	,353	,618			
M2	,308	,524			
M11			,756		
M15	,330		,751		
M13			,705	,332	
M9				,830	
M10				,657	
M19	,355			,604	
M6					,854
M8			,536		,641
Özdeğer	3,079	2,395	2,297	1,958	1,525
Açıklanan Varyans %	19,241	14,971	14,354	12,238	9,532
Toplam Açıklanan Varyans %	19,241	34,213	48,567	60,805	70,337

En düşük faktör yükü ,35 alınmıştır ve ölçekteki bir maddenin bir faktördeki yükü ,35'in üstünde ve bu maddenin diğer faktörlerdeki yükünden ,10 veya daha yüksek ise madde o faktörde sayılmıştır (Özdemir, 2009: 67). Buna göre 3, 12 ve 14. maddeler birbirine yakın yük değerleri aldığı için ölçekten çıkarılmıştır. Bu maddeler çıkarıldıktan sonra analiz tekrarlandığında açıklanan varyans, toplam varyansın % 70,337'sini oluşturmuştur. 1. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 19,241 özdeğerinin 3,079; 2. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 14,971, özdeğerinin 2,395; 3. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 14,354, özdeğerinin 2,297; 4. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 12,238, özdeğerinin 1,958 ve 5. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 9,532, özdeğerinin 1,525 olduğu belirlenmiştir.

Etiksel ifşa ölçeğinin yapı geçerliliğini sınamak için sağlık çalışanlarından elde edilen verilere açıklayıcı (Principal Components Analysis) faktör analizi yapılmıştır. Verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ile bulunmuştur. Sonuçlar ($KMO=0,667$; $X^2= 537,036$; $df=36$; $p=,000$), veri grubunun faktör analizine uygun olduğunu

göstermektedir. Faktör analizi sonucuna göre, puanlardaki değişimin % 73,654'ünü açıklayan ve öz değeri 1'in üzerinde olan üç faktör belirlenmiştir. Etiksel ifşa ölçeğinin faktörlere göre dağılımı ve faktör yükleri tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Etiksel İfşa Ölçeğinin Faktörlere Göre Dağılımı ve Faktör Yükleri

Maddeler	Dışsal Etiksel İfşa	İçsel Etiksel İfşa	Kayıtsızlık
M1	,881		
M2	,804		
M3	,884		
M4	,637	,406	
M5	,552		
M6		,809	
M7		,861	
M8			,944
M9			,914
Özdeğer	3,065	1,795	1,768
Açıklanan Varyans %	34,061	19,950	19,643
Toplam Açıklanan Varyans %	34,061	54,011	73,654

En düşük faktör yükü ,35 alınmıştır ve ölçekteki bir maddenin bir faktördeki yükü ,35'in üstünde ve bu maddenin diğer faktörlerdeki yükünden ,10 veya daha yüksek ise madde o faktörde sayılmıştır. Faktör analizi sonucunda açıklanan varyans, toplam varyansın % 73,654'ünü oluşturmuştur. 1. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 34,061, özdeğerinin 3,065; 2. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 19,950, özdeğerinin 1,795; 3. faktörün açıkladığı toplam varyansın % 19,643, özdeğerinin 1,768 olduğu belirlenmiştir. Değişkenlere ilişkin puan ortalamaları tablo 4'te verilmiştir.

Araştırma da kullanılan ölçeklere uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan boyutlardan oluşan araştırma modelinin geçerliliğini değerlendirmek amacıyla AMOS 25 Programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır (Yılmaz ve Varol, 2015: 34). Tablo 4'te araştırma modelinin uyum indeksleri yer almaktadır.

Tablo 4. Araştırma Modelinin Uyum İndeksleri

Uyum Ölçüsü	İyi Uyum	Kabul Ed. Uyum	Model	Uyum
X^2/sd (466,55/247)	$0 \leq x^2/sd \leq 3$	$3 \leq x^2/sd \leq 5$	1,889	İyi Uyum
REMSEA	$0 \leq REMSEA \leq 0,05$	$0,05 \leq REMSEA \leq 0,08$	,080	Kabul Edilebilir
RMR	$RMR \leq 0,05$	$0,05 \leq RMR \leq 0,80$	,062	Kabul Edilebilir
CFI	$0,95 \leq CFI \leq 1,00$	$0,90 \leq CFI \leq 0,95$	,941	Kabul Edilebilir
GFI	$0,95 \leq GFI \leq 1,00$	$0,90 \leq GFI \leq 0,95$	,772	Ret
AGFI	$0,90 \leq AGFI \leq 1,00$	$0,85 \leq AGFI \leq 0,90$	,701	Ret
AIC	Karşılaştırılan model için AIC'ten daha küçük		622,550 < 1.732,611	Kabul
CAIC	Karşılaştırılan model için CAIC'ten daha küçük		914,655 < 1.826,234	Kabul

X^2/sd iyi uyum, RMSEA, RMR, CFI kabul edilebilir uyum ve AGFI ve GFI zayıf uyum olduğunu göstermektedir. AIC ve CAIC e göre de gerçeğe en yakın modelin seçiminin

sağlandığı görülmektedir. Bu sonuçlara göre modelin genel olarak uyumunun sağlandığı söylenebilir. Değişkenlere ilişkin puan ortalamaları tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Değişkenlere İlişkin Puan Ortalamaları

Değişkenler	N	Ort.	S.s.
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	115	4,090	,550
Sivil Erdem	115	4,128	,762
Diğerkâmlık	115	3,920	,783
Centilmenlik	115	3,606	,018
Nezaket	115	4,594	,493
Vicdanlılık	115	4,204	,716
Etiksel İfşa	115	3,793	,465
Dışsal Etiksel İfşa	115	4,483	,670
İçsel Etiksel İfşa	115	4,678	,663
Kayıtsızlık	115	1,183	,497

Tablo 5’te değişkenlere ilişkin puan ortalamalarına yer verilmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeninin genel puan ortalamasının 4,090, s.s. değerinin ,550 ve etiksel ifşa değişkeninin genel puan ortalamasının 3,793, s.s. değerinin ,465 olduğu belirlenmiştir.

4.2. Farklılık Analizleri

Mann-Whitney U Testiyle örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşayı incelemeye yönelik sorulardan oluşan sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri ile örneklem grubunun cinsiyetleriyle karşılaştırılarak bu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Cinsiyet değişkeni ile sivil erdem ($p=,675>,05$), diğerkâmlık ($p=,282>,05$), centilmenlik ($p=,830>,05$), vicdanlılık ($p=,760>,05$), dışsal etiksel ifşa ($p=,190>,05$), içsel etiksel ifşa ($p=,144>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,094>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($H_0=Kabul$). Cinsiyet değişkeni ile nezaket değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiş ve anlamlı farklılıkları gösteren Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyet ile Nezakete İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	Sıra Değer Ort.	Z	P
Nezaket	Kadın	78	52,80	-2,574	,010
	Erkek	37	68,96		

Cinsiyet değişkeni ile nezaket ($p=,010<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir ($H_{1a}=Kabul$). Değişkende erkek katılımcıların puan ortalaması kadın katılımcılara göre daha yüksektir.

Mann-Whitney U Testiyle örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşayı incelemeye yönelik sorulardan oluşan sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri ile örneklem grubunun medeni

durumlarıyla karşılaştırılarak bu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Medeni durum değişkeni ile sivil erdem ($p=,369>,05$), diğerkâmlık ($p=,194>,05$), centilmenlik ($p=,499>,05$), nezaket ($p=,052>,05$), vicdanlılık ($p=,476>,05$), dışsal etiksel ifşa ($p=,686>,05$), içsel etiksel ifşa ($p=,511>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,108>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (H_0 =Kabul).

Kruskal Wallis H Testiyle örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşayı incelemeye yönelik sorulardan oluşan sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri ile örneklem grubunun yaş durumları karşılaştırılarak bu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yaş durumu değişkeni ile sivil erdem ($p=,130>,05$), diğerkâmlık ($p=,301>,05$), centilmenlik ($p=,736>,05$), nezaket ($p=,066>,05$), vicdanlılık ($p=,143>,05$), dışsal etiksel ifşa ($p=,112>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,485>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (H_0 =Kabul). Yaş durumu değişkeni ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiş ve anlamlı farklılıkları gösteren Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 7. Yaş Durumu ile İçsel Etiksel İfşa Değişkenine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Yaş Durumu	N	Sıra Değer Ortalama	χ^2	P
İçsel Etiksel İfşa	26-30 Yaş Aralığı	25	55,12	11,482	,022
	31-35 Yaş Aralığı	16	58,06		
	36-40 Yaş Aralığı	21	44,00		
	41-45 Yaş Aralığı	41	66,93		
	46 Yaş ve Üzeri	12	57,92		

Tablo 7'de yer alan Kruskal-Wallis H Testi sonucuna göre yaş durumu değişkeni ile içsel etiksel ifşa ($p=,022<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (H_{16} =Kabul). Kruskal-Wallis H Testi sonucunda anlamlı farklılık gösteren içsel etiksel ifşa değişkenindeki farklılığın hangi yaş durumu gruplarından kaynaklandığının belirlenmesine ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçları tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Yaş Durumu ile İçsel Etiksel İfşaya İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Yaş Durumu	N	Sıra Değer Ortalama	Z	P
İçsel Etiksel İfşa	26-30 Yaş Aralığı	25	29,26	-2,085	,037
	41-45 Yaş Aralığı	41	36,09		
	36-40 Yaş Aralığı	21	23,19	-3,458	,001
	41-45 Yaş Aralığı	41	35,76		

Mann Whitney U Testi sonucuna göre yaş durumu ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasındaki farklılık, 26-30 yaş aralığı ile 41-45 yaş aralığı ($p=,037<,05$) ve 36-40 yaş aralığı ile 41-45 yaş aralığında ($p=,001<,05$) olan katılımcılar arasındadır ve katılım düzeyi

noktasında bir farklılık vardır. Yaş durumu ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında anlamlı farklılığın 41-45 yaş aralığında olan çalışanlardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Mann-Whitney U Testiyle örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşayı incelemeye yönelik sorulardan oluşan sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri ile örneklem grubunun unvan durumları karşılaştırılarak bu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Unvan durumu değişkeni ile sivil erdem ($p=,367>,05$), diğerkâmlık ($p=,576>,05$), centilmenlik ($p=,789>,05$), nezaket ($p=,412>,05$) ve vicdanlılık ($p=,135>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (H_0 =Kabul). Unvan durumu değişkeni ile dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiş ve anlamlı farklılıkları gösteren Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 9'da verilmiştir.

Tablo 9. Unvan Durumu ile Dışsal Etiksel İfşa, İçsel Etiksel İfşa ve Kayıtsızlığa İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Unvan Durumu	N	Sıra Değer Ort.	Z	P
Dışsal Etiksel İfşa	Asistan Doktor	14	34,18	-3,036	,002
	Uzman Doktor	101	61,30		
İçsel Etiksel İfşa	Asistan Doktor	14	37,89	-3,122	,002
	Uzman Doktor	101	60,79		
Kayıtsızlık	Asistan Doktor	14	68,75	-2,037	,042
	Uzman Doktor	101	56,51		

Unvan durumu değişkeni ile dışsal etiksel ifşa ($p=,002<, 05$) değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Değişkende uzman doktorların puan ortalaması asistan doktorlara göre daha yüksektir. Unvan durumu değişkeni ile içsel etiksel ifşa ($p=,002<, 05$) değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Değişkende uzman doktorların puan ortalaması asistan doktorlara göre daha yüksektir. Unvan durumu değişkeni ile kayıtsızlık ($p=,042<, 05$) değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Değişkende asistan doktorların puan ortalaması uzman doktorlara göre daha yüksektir (H_{1c} =Kabul).

Kruskal Wallis H Testiyle örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşayı incelemeye yönelik sorulardan oluşan sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri ile örneklem grubunun çalışma süreleriyle karşılaştırılarak bu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Çalışma süresi değişkeni ile diğerkâmlık ($p=,314>,05$), centilmenlik ($p=,085>,05$), nezaket ($p=,136>,05$), vicdanlılık ($p=,196>,05$), dışsal etiksel ifşa ($p=,499>,05$), içsel etiksel ifşa ($p=,341>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,631>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır (H_0 =Kabul). Çalışma süresi değişkeni ile sivil erdem değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiş ve anlamlı farklılıkları gösteren Kruskal Wallis H testi sonuçları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Çalışma Süresi ile Sivil Erdem Değişkenine İlişkin Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Çalışma Süresi	N	Sıra Değer Ortalama	χ^2	P
	Sivil Erdem	0-5 Yıl	19		
6-10 Yıl		14	59,43		
11-15 Yıl		35	52,14		
16-20 Yıl		36	50,63		
21 Yıl ve Üzeri		11	80,05		

Tablo 10’da yer alan Kruskal-Wallis H Testi sonucuna göre çalışma süresi durumu değişkeni ile sivil erdem ($p=,042<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir ($H_{1\epsilon}=\text{Kabul}$). Kruskal-Wallis H Testi sonucunda anlamlı farklılık gösteren sivil erdem değişkenindeki farklılığın hangi yaş durumu gruplarından kaynaklandığının belirlenmesine ilişkin yapılan Mann Whitney U testi sonuçları tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Çalışma Süresi İle Sivil Erdeme İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

	Çalışma Süresi	N	Sıra Değer Ort.	Z	P
	Sivil Erdem	11-15 Yıl	35	20,97	-2,303
21 Yıl ve Üzeri		11	31,55		
16-20 Yıl		36	21,29	-2,475	,013
21 Yıl ve Üzeri		11	32,86		

Mann Whitney U Testi sonucuna göre çalışma süresi ile sivil erdem değişkeni arasındaki farklılık, 11-15 yıl ile 21 yıl ve üzeri ($p=,021<,05$) ve 16-20 yıl ile 21 yıl ve üzeri ($p=,013<,05$) olan katılımcılar arasındadır ve katılım düzeyi noktasında bir farklılık vardır. Çalışma süresi ile sivil erdem değişkeni arasında anlamlı farklılığın 21 yıl ve üzeri çalışma süresi olan çalışanlardan kaynaklandığı belirlenmiştir.

Mann-Whitney U Testiyle örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşayı incelemeye yönelik sorulardan oluşan sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri ile örneklem grubunun gelir durumlarıyla karşılaştırılarak bu değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Gelir durumu değişkeni ile sivil erdem ($p=,136>,05$), diğerkâmlık ($p=,210>,05$), centilmenlik ($p=,221>,05$), vicdanlılık ($p=,338>,05$), dışsal etiksel ifşa ($p=,153>,05$), içsel etiksel ifşa ($p=,128>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,120>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($H_0=\text{Kabul}$). Gelir durumları değişkeni ile nezaket değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiş ve anlamlı farklılıkları gösteren Mann-Whitney U testi sonuçları Tablo 12’de verilmiştir.

Tablo 12. Gelir Durumu ile Nezakete İlişkin Mann Whitney U Testi Sonuçları

Nezaket	Gelir Durumu	N	Sıra Değer Ort.	Z	P
	4001-5000 TL Arası	27	46,43	-2,186	,029
	5001 TL ve Üzeri	88	61,55		

Gelir durumu değişkeni ile nezaket ($p=,029<,05$) değişkeni arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilmiştir. Değişkende 5001 TL ve üzeri geliri olan katılımcıların puan ortalaması 4001-5000 TL arasında geliri olan katılımcılara göre daha yüksektir ($H_{1d}=Kabul$).

4.3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Örgütsel vatandaşlık davranışı ve alt boyutları sivil erdem, diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık ile etiksel ifşa ve alt boyutları dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa ve kayıtsızlık değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için Spearman korelasyon analizi yapılmıştır. Sivil erdem ile dışsal etiksel ifşa ($p=,231>,05$) ve içsel etiksel ifşa ($p=,084>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($H_0=Kabul$), diğerkâmlık ile dışsal etiksel ifşa ($p=,068>,05$), içsel etiksel ifşa ($p=,069>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,637>,05$) değişkenleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir ($H_0=Kabul$). Centilmenlik ile dışsal etiksel ifşa ($p=,406>,05$), içsel etiksel ifşa ($p=,051>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,387>,05$) değişkenleri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($H_0=Kabul$), nezaket ile vicdanlılık ($p=,052>,05$), dışsal etiksel ifşa ($p=,469>,05$) ve kayıtsızlık ($p=,175>,05$) değişkenleri arasında da anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir ($H_0=Kabul$). Vicdanlılık ile kayıtsızlık ($p=,701>,05$) değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ($H_0=Kabul$), dışsal etiksel ifşa ile kayıtsızlık ($p=,430>,05$) değişkeni arasında da anlamlı bir ilişkinin olmadığı belirlenmiştir ($H_0=Kabul$). Yapılan Spearman korelasyon analizi sonuçları Tablo 13'de verilmiştir.

Tablo 13. Değişkenlere İlişkin Spearman Korelasyon Analizi Sonuçları

Boyutlar	Boyut	N	r	P
Örgütsel vatandaşlık davranışı	Etiksel ifşa	115	,253	,006
Sivil erdem	Diğerkâmlık	115	,513	,000
Sivil erdem	Centilmenlik	115	,581	,000
Sivil erdem	Nezaket	115	,381	,000
Sivil erdem	Vicdanlılık	115	,396	,000
Sivil erdem	Kayıtsızlık	115	,191	,040
Diğerkâmlık	Centilmenlik	115	,436	,000
Diğerkâmlık	Nezaket	115	,243	,009
Diğerkâmlık	Vicdanlılık	115	,272	,003
Centilmenlik	Nezaket	115	,307	,001
Centilmenlik	Vicdanlılık	115	,439	,000
Nezaket	İçsel etiksel ifşa	115	,224	,016
Vicdanlılık	Dışsal etiksel ifşa	115	,230	,014
Vicdanlılık	İçsel etiksel ifşa	115	,289	,002
Dışsal etiksel ifşa	İçsel etiksel ifşa	115	,523	,000
İçsel etiksel ifşa	Kayıtsızlık	115	-,249	,007

Örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeni ile etiksel ifşa değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, % 25,3 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,006 < ,05$) çok zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_2=Kabul$). Buna göre örgütsel vatandaşlık davranışı değişkeninin puanı arttıkça etiksel ifşa değişkeninin de puanı artış göstermektedir.

Sivil erdem ile diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, kayıtsızlık değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, diğerkâmlık değişkeni arasında % 51,3 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,000 < ,05$) orta bir ilişki, centilmenlik değişkeni arasında % 58,1 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,000 < ,05$) orta bir ilişki, nezaket değişkeni arasında % 38,1 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,000 < ,05$) zayıf bir ilişki, vicdanlılık değişkeni arasında % 39,6 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,000 < ,05$) zayıf bir ilişki ve kayıtsızlık değişkeni arasında % 19,1 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,040 < ,05$) çok zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_{2a}=Kabul$). Buna göre sivil erdem değişkeninin puanı arttıkça diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık, kayıtsızlık değişkenlerinin de puanı artış göstermektedir.

Diğerkâmlık ile centilmenlik, nezaket ve vicdanlılık değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, centilmenlik değişkeni arasında % 43,6 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,000 < ,05$) zayıf bir ilişki, nezaket değişkeni arasında % 24,3 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,009 < ,05$) çok zayıf bir ilişki ve vicdanlılık değişkeni arasında % 27,2 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,003 < ,05$) zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_{2b}=Kabul$). Buna göre diğerkâmlık değişkeninin puanı arttıkça centilmenlik, nezaket ve vicdanlılık değişkenlerinin de puanı artış göstermektedir.

Centilmenlik ile nezaket ve vicdanlılık değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, nezaket değişkeni arasında % 30,7 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,001 < ,05$) zayıf bir ilişki ve vicdanlılık değişkeni arasında % 43,9 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,003 < ,05$) zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_{2c}=Kabul$). Buna göre centilmenlik değişkeninin puanı arttıkça nezaket ve vicdanlılık değişkenlerinin de puanı artış göstermektedir.

Nezaket ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, % 22,4 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,016 < ,05$) çok zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_{2c}=Kabul$). Buna göre nezaket değişkeninin puanı arttıkça içsel etiksel ifşa değişkeninin de puanı artış göstermektedir.

Vicdanlılık ile dışsal etiksel ifşa ve içsel etiksel ifşa değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, dışsal etiksel ifşa değişkeni

arasında % 23,0 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,014 < ,05$) çok zayıf bir ilişki ve içsel etiksel ifşa değişkeni arasında % 28,9 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,002 < ,05$) zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_{2d}=Kabul$). Buna göre vicdanlılık değişkeninin puanı arttıkça dışsal etiksel ifşa ve içsel etiksel ifşa değişkenlerinin de puanı artış göstermektedir.

Dışsal etiksel ifşa ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, % 52,3 düzeyinde pozitif yönde anlamlı ($p=,000 < ,05$) orta bir ilişki bulunmuştur ($H_{2e}=Kabul$). Buna göre dışsal etiksel ifşa değişkeninin puanı arttıkça içsel etiksel ifşa değişkeninin de puanı artış göstermektedir.

İçsel etiksel ifşa ile kayıtsızlık değişkeni arasındaki ilişkiyi belirlemek üzere yapılan spearman korelasyon analizi sonucunda, % 24,9 düzeyinde negatif yönde anlamlı ($p=,007 < ,05$) çok zayıf bir ilişki bulunmuştur ($H_{2f}=Kabul$). Buna göre içsel etiksel ifşa değişkeninin puanı arttıkça kayıtsızlık değişkeninin puanı azalmaktadır.

5. SONUÇ

Her sektörde olduğu gibi sağlık sektöründe de çalışanların çalıştıkları kurumla olan bağlılıkları, mesleklerine karşı duydukları sorumluluk önem arz etmektedir. Sağlık personelinin gerek kendi aralarında, gerek hastalarla, gerekse hasta yakınları ile iletişim oranlarının yüksek olması etiksel ifşa eğiliminin önemini arttırmaktadır. Özellikle hasta yakınlarının fiilen bulunmadığı, hastalarınsa bilincinin açık olmadığı durumlarda yaşanabilecek durumlara ilişkin hastaların hakları ancak yine sağlık personeli tarafından korunabilir. Diğer yandan kimyasal atıkların çok fazla olduğu bu kurumlarda çevresel olarak da ihmallerin yaşanabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu doğrultuda bu çalışmanın sonuçlarının bilimsel açıdan katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Örneklem grubundan elde edilen verilere öncelikle açıklayıcı faktör analizi yapılmış, sonuçlar doğrultusunda bazı maddeler analize tabi tutulmayarak analiz tekrarlandığında sonuçların daha iyi olduğu belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ölçeğinin alt boyutlarının puan ortalamaları hesaplandığında büyükten küçüğe doğru sırasıyla nezaket, vicdanlılık, sivil erdem, diğerkâmlık ve centilmenlik şeklinde sıralandığı belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı genel puan ortalaması incelendiğinde ise sağlık çalışanlarında örgütsel vatandaşlık davranışı düzeyinin iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Etiksel ifşa ölçeğinin alt boyutlarının puan ortalamaları hesaplandığında büyükten küçüğe doğru sırasıyla içsel etiksel ifşa, dışsal etiksel ifşa ve kayıtsızlık şeklinde sıralandığı belirlenmiştir. Etiksel ifşa genel puan ortalaması incelendiğinde ise sağlık çalışanlarının etiksel ifşa düzeylerinin iyi düzeyde olduğu belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışı ve etiksel ifşa değişkenlerinin

alt boyutlarıyla diğerkâmlık ve centilmenlik arasında anlamlı farklılık olup olmadığı parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U ve Kruskal-Wallis H testleri kullanılarak belirlenmiştir. Yapılan Mann Whitney U testi sonucunda cinsiyet değişkeniyle nezaket değişkeni, unvan durumu değişkeni ile dışsal etiksel ifşa, içsel etiksel ifşa, kayıtsızlık değişkenleri, gelir durumu değişkeni ile nezaket değişkeni arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Yapılan Kruskal-Wallis H testi sonucunda ise yaş durumu değişkeni ile içsel etiksel ifşa, çalışma süresi değişkeni ile sivil erdem arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir.

Korelasyon analizi sonucunda örgütsel vatandaşlık davranışı ile etiksel ifşa değişkeni arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından sivil erdem ile diğerkâmlık, centilmenlik, nezaket, vicdanlılık ve kayıtsızlık değişkenleri arasında doğru orantılı, örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından diğerkâmlık ile centilmenlik, nezaket ve vicdanlılık değişkenlerini doğru orantılı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından centilmenlik ile nezaket ve vicdanlılık değişkenleri arasında doğru orantılı, örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından nezaket ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Örgütsel vatandaşlık davranışının alt boyutlarından vicdanlılık ile dışsal etiksel ifşa ve içsel etiksel ifşa değişkenleri arasında doğru orantılı, etiksel ifşa değişkeninin alt boyutlarından dışsal etiksel ifşa ile içsel etiksel ifşa değişkeni arasında doğru orantılı bir ilişki olduğu, etiksel ifşa değişkeninin alt boyutlarından içsel etiksel ifşa ile kayıtsızlık değişkeni arasında ters orantılı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Araştırmanın sağlık çalışanlarından doktorlar örnekleminde yapılması, daha önce literatürde yer almayan bir çalışma olması, etiksel ifşa ve örgütsel vatandaşlık davranış düzeylerine etki eden unsurlar ve değişkenler arasındaki ilişkiye dair bilgiler içermesi açısından bilime ve araştırmacılara önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca özel ve kamu sağlık kuruluşu yöneticilerine, doktor çalışanlarının örgütsel vatandaşlık davranışları konusundaki eğilimi ve sağlık sektöründe önemli bir yere sahip olan etiksel ifşa düzeyleri hakkında da bilgi sağlayacaktır. Sağlık kuruluşlarının doktor çalışanlarında centilmenlik, diğerkâmlık ve etiksel ifşa düzeylerini artırıcı çalışmalarda bulunması kurum ve çalışan verimliliğini olumlu yönde etkileyecektir. Gelecekte bu konuda araştırma yapacak araştırmacılar örgütsel vatandaşlık davranışının, duygusal zekâ, kültürel zekâ ve sosyal zekâ bağlamında nasıl farklılık gösterdiği konusuna dikkat etmeleri yapacakları çalışmalara önemli katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akıllı, H. S., Çam, S., Kılınc, S., ve Kızılböğ, R. (tarih yok). Kamu Personelinin Etik İhlallerine Verdikleri Önem. Derecesi ve Etik İhlallerin Bildirimi Konusundaki Görüşleri. *Journal of Turkish Court of Accounts/Sayıstay Dergisi*, 89, 5-33.
- Akkaşoğlu, S., ve Karataş, A. (2014). Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Vatandaşlık Davranışlarının Belirlenmesine Yönelik Antalya Belek Bölgesinde Bir Araştırma. *15. Ulusal Turizm Kongresi* (s. 1041-1055). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aksoy, R., ve Özgan, H. (2013). Okullarda Etik. Dışı Ve Yasalara Aykırı Uygulamalara. Karşı Ahlaki Bir Tavrı: Whistleblowing. *8. Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi* (s. 337-339). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aktan, C. C. (2006). Organizasyonlarda Yanlış Uygulamalara Karşı. Bir Sivil Erdem, Ahlaki Tepki ve Vicdani Red Davranışı: Whistleblowing. *Mercek Dergisi*, 1-13.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (7. baskı b.). Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Aslan, Ş. (2008). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Örgütsel Bağlılık ve Mesleğe Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Araştırılması. *Yönetim ve Ekonomi*, 15(2), 163-178.
- Aydın, U. (2003). İş hukuku açısından işçinin bilgi uçurması (Whistleblowing). *Sosyal Bilimler Dergisi*, 79-100.
- Bakar, Ş. (2012). *Çalışanların, İş Yerlerinde Karşılaştıkları Etik Olmayan Durumları Raporlama Eğilimleri ve Bir Uygulama*. Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Barnard, C. I. (1966). *The Functions of the Executive*. Cambridge, Massachusetts U.S.A: Harvard University Press. 04 10, 2018 tarihinde https://hec.unil.ch/docs/files/56/618/barnard_chapter_7.pdf adresinden alındı
- Basım, N. H., ve Şeşen, H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Uyarlama ve Karşılaştırma Çalışması. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 61(4), 83-101.
- Bayram, A., Yıldırım, Y., ve Ergen, S. (1067-1077). İçsel Motivasyonun Sağlık Çalışanlarının Etiksel İfşa Düzeylerine Etkisinin İncelenmesi. *II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, Asos Congress* (s. 2017). Alanya: Alaaddin Keykubat Üniversitesi.
- Binikos, E. (2008). Sounds of Silence: Organisational Trust and Decisions to Blow The Whistle. *SA Journal of Industrial Psychology*, 34(3), 48-59.
- Celep, C., ve Konaklı, T. (2012). Bilgi Uçurma: Eğitim Örgütlerinde Etik ve Kural Dışı Uygulamalara Yönelik Bir Tepki. *E-International Journal Of Educational Research*, 3(4), 65-88.
- Çelik, C., Saygın, M., ve Yılmaz, N. (2015). Kadın Girişimciliğinde İfşa (Whistleblowing): Mersin İlinde Uygulamalı Bir Araştırma. *II. Yükseköğretim Stratejileri ve Kurumsal İşbirliği Sempozyumu*, (s. 359-364). Mersin.
- Demirtaş, Ö. (2014). İşyerlerinde Olumsuz Durumları İfşa Etmenin Etik İklim Üzerindeki Etkisi: Yıldırım Algısının Moderatör Rolü. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 43(1), 136-156.
- Eren, V., ve Orhan, U. (2013). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Çalışanların Kötü Yönetimi İfşa Düzeylerine Etkisi Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Social Science*, 6(2), 455-468.
- Esen, E., ve Kaplan, H. A. (2012). İşletmelerde Ahlaki Olmayan Davranışların Duyurulması (Whistleblowing). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 33-52.
- Fiaz, M., Ikram, A., Su, Q., ve Ali, N. (2018). How to Save the Saviors? Relationship Between Organizational Justice and Citizenship Behavior. *The Journal of Developing Areas*, 52(1), 45-58.
- Graham, J. W. (1991). An Essay on Organizational Citizenship Behavior. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 4(4), 250-270.
- Güçel, C. (2003). Örgütsel Bağlılığın Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi Örgütsel Adaletin Aracılık Rolü: İmalat İşletmelerine Yönelik Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 173-190.
- İçerli, L., ve Yıldırım, M. H. (2012). Örgütsel Sinisizm ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 167-176.
- İçerli, L., ve Yıldırım, M. H. (2012). Örgütsel Sinizm ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki: Sağlık Sektöründe Bir Çalışma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 167-176.
- Karaman, A., ve Aylan, S. (2012). Örgütsel Vatandaşlık. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 35-48.
- Kayış, A. (2010). Güvenilirlik Analizi. Ş. Kalaycı (Dü.) içinde, *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Mercan, N., Altınay, A., ve Aksanyar, Y. (2012). Whistleblowing (Bilgi İfşası, İhbar) ve Yolsuzlukla Mücadelede İç Denetimin Değişen ve Gelişen Rolü. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 167-176.
- Nartgün, Ş. S., ve Kaya, A. (2017). Öğretmenlerin Bilgi Uçurma Davranışları ve Bilgi Uçurma Nedenleri ile Bireysel Nedenleri Arasındaki İlişki. *International Journal of Social Science*, 54, 65-89.
- Organ, D. W. (1997). Organizational Citizenship Behavior: It's Construct Clean-Up Time. *Human Performance*, 10(2), 85-97.

- Organ, D. W., Possakoff, P. M., ve MacKenzie, S. B. (2006). *Organizational Citizenship Behavior: Its Nature, Antecedents, and Consequences*. London: Sage Publications.
- Özdemir, T. Y., ve Orhan, M. (2017). Öğretmenlerin Örgütsel Vatandaşlık Görüşlerinin Demografik Özelliklere Göre İncelenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 1(1), 26-37.
- Özdemir, Y. (2009). *Ergenlik Döneminde Benlik Kurgusu Gelişiminin Ana Babanın Çocuk Yetiştirme Stilleri Açısından İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi EBE Doktora Tezi.
- Özler, D. (2012). *Örgütsel Davranışta Güncel Konular*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım I. Basım.
- Özler, D., Dilşahin, M., ve Atalay, C. (2010). Teorik Bir Çerçeve de Whistleblowing-Etik İlişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 169-194.
- Park, H., Blenkinsopp, J., Oktem, M. K., ve Omurgonulsen, U. (2008). Cultural Orientation and Attitudes Toward Different Forms of Whistleblowing: A Comparison of South Korea, Turkey, and the U.K. *Journal of Business Ethics*, 82, 929-939.
- Park, H., Rehg, M. T., ve Lee, D. (2005). The Influence of Confucian Ethics and Collectivism on Whistleblowing Intentions: A Study of South Korean Public Employees. *Journal of Business Ethics*, 58, 387-403.
- Sağyan, S. (2011). *Whistleblowing ve Örgütsel Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağyan, S., ve Bedük, A. (2013). Ahlaki Olmayan Davranışların Duyurulması (Whistleblowing) Ve Etik İklimi İlişkisi Üzerine Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(1), 1-23.
- Salihoğlu, G. H. (2013). Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişki (Çorum İlinde Hastane Çalışanlarına Anket Uygulaması). *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 300-310.
- Seçkin, Z., Özçınar, Y., ve Faruk, M. (2010). *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Bildiriler Kitabı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Sezgin, F. (2005). Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Bir Çözümleme ve Okul Açısından Bazı Çıkarımlar. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- Somers, M., ve Jasal, C. J. (2011). Type of Wrongdoing and Whistle-blowing: Further Evidence that Type of Wrongdoing Affects of Whistle-Blowing Process. *Public Personnel Management*, 40(2), 151-163.
- Toker Gökçe, A. (2014). Okullarda Bilgi Uçurma: İş Doyumu ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 261-282.
- Toker Gökçe, A., ve Alataş, H. (2015). Öğretmenlerin İstenmeyen Yönetici Davranışlarına Yönelik Tutumları: Bilgi Uçurma (Whistle-Blowing) Mı? Sessiz Kalma Mı. *Bilgisayar ve Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 99-116.
- Toker Gökçe, A., ve Oğuz, E. (2015a). Öğretmenlerin Farklı Bilgi Uçurma Tercihlerinde Belirleyici Olan Değer Yönelimleri. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1).
- Toker Gökçe, A., ve Oğuz, E. (2015b). Öğretmen Adaylarının Farklı Bilgi Uçurma (Whistle-blowing) Tercihlerinde Belirleyici Olan Kültürel Değerler. *Sakarya University Journal of Education*, 5(1), 55-69.
- Uyar, S., ve Yelgen, E. (2015). Bilgi İfşası (Whistleblowing) ve Denetim. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 13(1), 85-106.
- [www.tdk.gov.tr.](http://www.tdk.gov.tr/) (2018, 03 05). T. C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu: <http://www.tdk.gov.tr/> adresinden alındı
- Yazıcı, E., Atik, Ö. N., ve Nartgün, Ş. S. (2013). Öğretim Elemanlarının Haber Uçurma İle Etik Durum Davranışlarına İlişkin Algıları. 8. *Ulusal Eğitim Yönetimi Kongresi* (s. 372-374). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Yeniçeri, Ö., ve Demirel, Y. (2011). Yönetimde Birey ve Örgüt Odaklı Davranışlar İçinde. Y. Demirel, ve S. Geçgel içinde, *Örgütsel Vatandaşlık Dvransı* (s. 309). Bursa: Ekin Yayınları.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Yürekli, E. (2019). “Muhasebe Meslek Mensuplarının Mesleki Yargı Kullanımında Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımına Etkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1):268-283

Geliş Tarihi / Received Date: 02.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 21.12.2018

Araştırma Makalesi

MUHASEBE MESLEK MENSUPLARININ MESLEKİ YARGI KULLANIMINDA GERÇEĞE UYGUN DEĞER YAKLAŞIMINA ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. Emin YÜREKLİ

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü
eyurekli@pau.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7845-0878

Öz

Gerçeğe uygun değer, mali tabloların şeffaflık ve hesap verebilirliğini artırmakta, muhasebe verilerinin daha yüksek bir kalitede-uygunluğa erişmesi ve mali piyasaların bir firmanın gerçek değerini yansıtmaya yönelik beklentileri arttırmaktadır. Finansal tablolarda yer alan bilgilerin güvenilirliği ve gerçeğe uygunluğu finansal bilgi kullanıcıları açısından oldukça önemlidir. Gerek tarihi maliyet esasına dayanan bilgilerin zaman içerisinde gerçeğe uygun olma vasfını yitirmesi gerekse yaşanan finansal krizler ve küreselleşme olgusuyla beraber, finansal bilgi kullanıcılarının bilgi ihtiyaçlarının farklılaşması nedeniyle, değerlemede gerçeğe uygun değer yaklaşımı her geçen gün önemini daha da artırmaktadır. Gerçeğe uygun değer ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları arasında usulüne uygun olarak yapılan bir varlığın satış veya bir borcun ödenmesinde (transferinde) kullanılan fiyat olarak tanımlandığından dolayı burada mesleki yargı ön plana çıkmakta ve mesleki yargı kullanıcıları olan muhasebe meslek mensuplarının bilgi birikimi tecrübeleri ve etik yaklaşımları gerçeğe uygun değer finansal tablolara yansıtılmasında etkin bir rol alacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerçeğe Uygun Değer, Mesleki Yargı.

THE EFFECT OF USING PROFESSIONAL JUDGMENT ON FAIR VALUE ACCOUNTING

Abstract

Fair value, enhance accountability and transparency of financial statements, increase expectations of accounting data to reach a higher quality-suitability and reflect the real value of financial markets. The reality and reliability of the information in financial statement is quite important for financial information users. Due to the fact that the information on historical cost basis has lost its qualification over time and also financial crises and globalization phenomenon and the information needs of the users of financial information vary, the fair value approach increases its importance and value day by day. As the fair value is defined as the price used for the sale or payment of a liability between the market participants at the date of fair value measurement, the professional judgment rise to prominence and professional judgment users' experiences and ethic approaches is considered to play an important role on the fair value in the financial statement.

Keywords: Fair Value, Professional Judgment.

1. GİRİŞ

2000’li yıllardan sonra yaşanan finansal krizler, finansal tabloların güvenilirliğini sorgular hale getirmiş ve bu durum sonucunda da gerçeğe uygun değer konusunun bir kez daha gündeme gelmesine yol açmıştır.

Muhasebede toplanan bilgilerin, zaman aralıklarıyla bu bilgileri kullanacak olanlara iletilmesini sağlayan araçlar (Akdoğan ve Tenker, 1992: 2) olarak tanımlanabilen finansal tablolar bir anlamda varlık ve borçlara uygulanan farklı değerlendirme esaslarının sonuçlarını yansıtmaktadır. Bir başka ifade ile finansal tablolarda sunulan bilgilerin güvenilirliği ve gerçeğe uygunluğu doğru değerlendirme süreci ile ilgili olduğu söylenebilir.

Değerleme ilkeleri ve buna ilişkin ölçüler, işletmenin finansal görünümünü ve faaliyet sonuçlarını etkileyen önemli bir konudur. Finansal tablolarda yer alan varlık ve kaynak unsurlarının büyüklüğü ve yararı tükenen maliyetlerin büyüklüğünün belirlenmesi, uygulanan değerlendirme yöntemlerine göre farklılık gösterir.

Tarihi maliyet esasının geleneksel muhasebe sürecinde kullanılan en temel değerlendirme esası olması nedeni ile finansal tabloların güvenilir bilgiler içermesi kaygısı oluşmaktadır. Maliyet değeri, bir tahmin veya yargı konusu değil kesin ve kanıtlanabilir gerçekleşmiş işlemlere dayanan, kaydedildiği tarihte güvenilir ve gerçeğe uygun bir değer içermelidir. Ancak, tarihi yöntemde işlemlerin kayıtlara geçirildikten sonra değerindeki değişiklikleri yansıtacak şekilde değiştirilememesi nedeniyle tarihi maliyet esasına dayanan bilgiler zaman içerisinde gerçeğe uygun olma vasfını yitirmekte, bu durum finansal bilgi kullanıcılarının yanlış kararlar almasına yol açabilmektedir. Tarihi maliyet yönteminin sadece geçmiş işlemlere dayanması bu yöntemin zayıf yönü olarak ifade edilebilir (Şenel vd., 2011: 49)

Bu bağlamda bu çalışmada gerçeğe uygun değer standardının doğru bir şekilde uygulanabilmesi ve piyasa koşullarında alınacak bir karar olması nedeni ile de gerçeğe uygun değer ile mesleki yargı ilişkisine değinilecektir.

2. DEĞERLEME

İşletmenin varlık veya yükümlülüklerine “değer biçme” işi olarak ifade edilebilecek olan değerlemenin, disiplinler arasında anlaşmaya varılabilmiş ortak bir tanımı bulunmamaktadır. Çünkü işletmenin varlık ve yükümlülüklerinin değeri, varlık ve yükümlülüklere bakış açısına göre farklılık arz etmektedir. Örneğin; Vergi Usul Kanunu (VUK), varlık ve yükümlülüklerin vergi değeri üzerinde dururken, Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları (TMS/IFRS), varlık ve yükümlülüklerin ticari değeri veya muhasebe değeri üzerinde durmaktadır (Gökgöz ve Şentürk, 2015: 68).

Gerçekte muhasebe literatürü açısından değerlendirme ve ölçme birbirlerinin yerine de kullanılabilir. İki kavram da finansal tablo unsurlarının bilanço ve gelir tablosunda parasal tutarını yansıtmaktadır.

İşletmelerde finansal tablolarda kar/zarar durumu ve varlık ve kaynaklara yönelik tutarların belirlenmesi açısından, değerlemede kullanılan ölçekler büyük öneme sahiptir ve farklı bir ölçüğün kullanılması gelir tablosunda farklılaşmaya yol açacaktır (Pamukçu, 2011: 80).

Muhasebe standartları içerisinde değerlendirme yöntemleri olarak genellikle piyasa yaklaşımı, maliyet yaklaşımı, gelir yaklaşımı ve bugünkü değer yaklaşımları kullanılmaktadır. Ancak değerlemede kullanılan tarihi maliyetler, varlıklara ilişkin güvenilir bilgi sağlanmasına rağmen, ihtiyaca uygun bilgi sağlama konusunda yeterli değildir (Yükçü ve Gönen, 2013; 13). Özellikle tarihi maliyet yaklaşımı karşısında cari değer yaklaşımının yerleşmemiş olması, ölçümleme konusunda temel zorluğu oluşturmaktadır. Değerleme yöntemi kullanılmasının amacı mevcut piyasa koşulları içerisinde varlığın satışı ya da bir borcun devrine ilişkin ölçüm döneminde fiyatın belirlenmesidir.

Piyasa değeri yaklaşımı, güncel ekonomik değeri ortaya koymaya yöneliktir. Böylece tarihi maliyete göre zaman içerisinde varlık veya yükümlülüklerin değerlerinde oluşan artış ve azalışların finansal tablolara yansıtılması mümkün olacaktır (Ayçiçek, 2011: 72). Bugünkü değer ise gelecekteki parasal bir tutarın bugünkü değerinin veya maliyetinin hesaplanması sonucu bulunan değerdir. Gelecekteki tahmini parasal tutar, arada geçen zaman ve belli bir faiz oranı üzerinden indirim sağlanmakta ve bugünkü değere ulaşılmaktadır. Bugünkü değer yaklaşımı, piyasa değeri tespit edilemeyen varlık ve yükümlülüklerin değerlerinin belirlenmesinde bir ölçü olarak kullanılmaktadır (Ayçiçek, 2011: 74).

İşletmelerin varlık ve borçlarının ölçülmesinde temel ölçütlerin belirlenmesi ve ölçümün amacı arasında önemli bir bağlantı vardır. İşletmeler finansal raporlama kapsamında değerlendirme esasları içerisinde tarihi maliyet hesabını tercih etse de gerçeğe uygunluktan uzaklaşılması cari değeri gündeme getirmiştir. Uluslararası Finansal Raporlama Standartları ise gerçeğe uygun değere daha fazla yer vermeye başlamıştır (Kaya, 2016: 139).

3. GERÇEĞE UYGUN DEĞER KAVRAMI

Mevcut piyasa koşullarında, piyasa katılımcıları arasında bir varlığın satışına veya bir borcun devrine yönelik olarak ölçüm tarihinde olağan bir işlemdeki fiyatın tahmin edilmesidir (KGGK, 2014: 3). Bir varlığın piyasa değeri veya pazardaki değeri biliniyor ise o varlığın gerçeğe uygun değeri pazar değerine eşit olmaktadır. Varlık için geçerli olan tanım herhangi bir borç içinde geçerli olabilmektedir. Gerçeğe uygun değer kavramında önemli olan husus varlığın ya da

borcun o andaki işlemin yapılmak istendiği tarihteki fiyatının belirlenebiliyor olmasıdır.

Gerçeğe uygun değer, mali tabloların şeffaflığının artışıyla, dolayısıyla muhasebe verisinin daha yüksek bir değere-uygunluğa erişmesi ve mali piyasaların bir firmanın gerçek değerini yansıtmaya yönelik kabiliyetini de arttırmaktadır. Gerçeğe uygun değer ölçümünün kapsamlı bir şekilde kullanılması, kamuya açık hale getirilen özel bilgilerin sayısını artıracak ve böylelikle daha verimli kaynak tahsisi ve sermaye oluşumu sağlayacaktır (Palea ve Maino 2012: 4). Gerçeğe uygun değer aynı zamanda muhasebe sisteminin işleyişini daha doğru ve istenen şekilde uygulanabilmesini sağlamaktadır.

Muhasebe sisteminde defter değeri, varlıkların bilançoya kaydedilen toplam maliyeti olarak ifade edilmektedir. Bununla beraber bilançoya girmesi sonrasında aynı varlığın cari değerindeki değişimlerin tablolarda gösterilmesi amacıyla tarihi maliyet dışında farklı yöntemler kullanılarak değerlendirilebilmektedir. Bu yöntemler; Yerine Koyma Maliyeti, Net Gerçekleşebilir Değer, Net Bugünkü Değer, Yoksun Olma Maliyeti ve Gerçeğe Uygun Değer'dir (Topbaş, 2009: 57). Uluslararası muhasebe ve finansal raporlama standartlarının temel ilkeleri arasında değerlendirilen yöntemlerinden olan gerçeğe uygun değer, finansal tablolarda gerçek bilgilerin sunulmasını sağlamaktadır (Pamukçu, 2011: 81).

Uluslararası literatürde *fair value* olarak ifade edilen kavram Türkçe'de makul değer ve gerçeğe uygun değer olarak isimlendirilmektedir. Gerçeğe uygun değer, temel olarak aktif bir piyasada varlığın el değiştirmesi veya bir borcun ödenmesi halinde ortaya çıkan fiyat anlamında kullanılmaktadır (Parlakkaya ve Çetin, 2010: 78). Pamukçu (2011: 81) ise kavramı, "karşılıklı pazarlık ortamında, bilgili ve istekli gruplar arasında bir varlığın el değiştirmesi ya da bir borcun ödenmesi durumunda ortaya çıkması gereken tutar" şeklinde tanımlamıştır.

En yalın hali ile gerçeğe uygun değer yöntemi, varlıklar ve borçların gerçeğe uygun değerlerinin bilançoda raporlanması demektir. Alım satım amaçlı finansal araçlar ve yatırım amaçlı gayrimenkuller gibi, örneğin biyolojik varlıkların gerçeğe uygun değerlerindeki gerçekleşmemiş değişiklikler de gelir tablosunda raporlanmaktadır (Sundgren, 2013: 243).

Geçen 10 yıl içerisinde halka açık şirketlerin muhasebeleştirilmesinde yaşanan en önemli değişikliklerden biri, gerçeğe uygun değerlerin daha önce olduğundan daha sık kullanılması olmuştur. AB tarafından kullanılan Uluslararası Finansal Raporlama Standartları 2005 yılından itibaren üye ülkeler, emeklilik yükümlülükleri, biyolojik varlıkları (orman dâhil), yatırım amaçlı gayrimenkulleri ve farklı finansal varlık ve borç türlerini (türev finansal varlıkları dâhil) ölçmek için uygun değerlerin kullanılmasını zorunlu tutmaktadır. Varlık ve yükümlülükler, işletme birleşmelerinde ve gerçeğe uygun değerleriyle değer düşüklüğü zararı muhasebeleştirilirken de ölçülmektedir (Sundgren, 2013: 243).

Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu gerçeğe uygun değeri “bir varlığın bilgili ve istekli taraflar arasında kolluk işlemleri ile değiştirilebileceği tutar” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlara göre, gerçeğe uygun değer gerçekte idealize edilmiş nitel bir değerdir. Pratik olarak gerçeğe uygun değer yerine kullanılan piyasa değeri niceliksel bir değerdir ve piyasalar verimli çalışmadığında ideal değeri yansıtmaz. Dolayısıyla, kusursuz rekabet şartları mevcut olmadığında mevcut piyasa değerine dayalı finansal raporlamanın kullanılması, sorunlara neden olabilir (Akgün vd., 2011: 160-161).

Gerçeğe uygun değer, piyasa değeri ve tarihi değer gibi diğer değer türlerinden farklı olabilir. Bir imalat tesisinin piyasa değeri 1 milyar dolar olabilir, ancak potansiyel değer, muhtemelen böyle bir tesisin alıcı sayısının az olması ve potansiyel alıcıların zaten kendi tesislerine sahip olabilmelerinden dolayı oldukça düşük olabilir. Bu nedenle, imalat tesisinin piyasa değeri, piyasa fiyatından düşük olacaktır (Mert, 2013: 54).

Birçok finansal araç için gerçeğe uygun değer gerekli bir önlemdir. Bir finansal aracın, bir şirketin finansal tablolarında gerçeğe uygun değerde kaydedilmesi gerekip gerekmediğinin belirlenmesi, kısmen, aracın hangi tip kuruluşa ait olduğunu ve o aracın kullanım amacına bağlıdır. Örneğin, bir aracı kurum satıcısı söz konusu olduğunda, varlıklarının büyük bir yüzdesi genellikle işlem görür ve bu nedenle gerçeğe uygun değerden hesaplanması gerekir. Diğer kurumlar, finansal araçların, enstrümanın tutulması amaçlarına veya ticari faaliyetin niteliğine bağlı olarak gerçeğe uygun değerde kayıt yapmaktadır.

Piyasa fiyatının gerçeğe uygun değeri temsil edebilmesi açısından piyasadaki alıcı ve satıcılar arasında bir danışıklık olmaması; kısacası piyasa fiyatının piyasada oluşması gerekmektedir. Tam rekabetin olmaması durumunda varlık ve yükümlülüklerin değeri uygun değerlendirme modelleri sayesinde bulunur. Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde değerlendirme modelinin kullanılmasının amacı, bu varlık ve yükümlülüklerle ilişkin işlem fiyatının tahmin edilmesidir (Parlakkaya ve Çetin, 2010: 80).

TFRS 13, bir varlığın gerçeğe uygun değerini, ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları tarafından gerçekleştirilecek ve piyasada oluşan koşullara bağlı olarak varlığın satışı durumunda elde edilecek tutar olarak tanımlamaktadır. Bir borcun gerçeğe uygun değerini ise, ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları tarafından gerçekleştirilecek usulüne uygun işlem neticesinde borçla ilgili yükümlülüğün devredilmesi edilmesi halinde ödenecek tutar olarak tanımlamaktadır

3.1. Gerçeğe Uygun Değerin Belirlenmesi

Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde, aktif piyasası olan varlıklar için bu piyasada oluşan fiyatlar dikkate alınırken, aktif piyasası bulunmayan varlıklar için; piyasadaki emsal

fiyatlar, endeksler, yenileme maliyeti ya da değerlendirme uzmanlarının yapmış olduğu takdirler esas alınabilir (Kaya ve Dinç, 2007: 345). Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde ilk önce “piyasa değeri”, piyasa değeri yoksa “emsal değer”, emsal değer yoksa “son işlem değeri”, son işlem değerinin de olmaması durumunda da “değerleme teknikleri” kullanılmasına yönelik bir hiyerarşi söz konusudur (Ayçiçek, 2011: 72).

Gerçeğe uygun değer belirlenmesinde, Finansal Muhasebe Standartları Kurulu'nun 2004'te yayınladığı taslak, temel rehber kabul edilmektedir ve buna göre uygun değer hesaplanmasında üç seviye belirlenmiştir. Bunlar (Topbaş, 2009: 57):

✓ Seviye 1: Aynı tür finansal varlıklar için piyasa işlemlerini ifade eder ve bu seviye, piyasaya uygun fiyatlamanın yapılmasına olanak vermektedir.

✓ Seviye 2: Benzer tür finansal varlıklar için gözlemlenen piyasa işlemlerini ifade eder ve bu seviye, modele göre fiyatlandırma imkanı sağlar.

✓ Seviye 3: Belirli piyasa verilerine göre oluşturulan değerlendirme yöntemlerinin kullanılmasıyla ortaya çıkan değerlerdir. Piyasa oyuncularının makul maliyet ve çabaları ile elde edebildikleri, güvenilir bilgilere dayalı olarak belirlenen fiyata ilişkin kuruluşların varsayımları ile oluşur. Kullanılan değer piyasa oyuncularının yaklaşımlarına uygun olması durumunda doğrulama zorunluluğu bulunmamaktadır.

Gerçeğe uygun değer ölçmek üzere kullanılan değerlendirme yöntemleri, ilgili gözlemlenebilir girdilerin kullanımını azami seviyeye çıkarır ve gözlemlenebilir olmayan girdilerin kullanımını asgari seviyeye indirir (Saçan, 2014: 60). Muhasebeleştirmede gerçeğe uygun değer kullanılması, finansal tablolara ait dipnotlarda açıklanan değer hangi seviye kullanılarak belirlendiği gözetilerek; eğer üçüncü seviye kullanılmışsa hangi değerlendirme modelinden yararlandığının işletme tarafından açıklanması zorunludur (Parlakkaya ve Çetin, 2010: 80).

3.2. Uluslararası Muhasebe Standardı Açısından Gerçeğe Uygun Değer

UFRS ve Türkiye uygulamalarında genel bir değerlendirme ölçüsü bulunmamasına rağmen, standartlar değerlemede ilke olarak gerçeğe uygun değer yaklaşımını kabul etmektedir. Ayrıca ihtiyatlılık ilkesinden doğan diğer değerlendirme yöntemleri de bazı varlıklara uygulanabilmektedir (Güney, 2014: 140-141).

Muhasebede gerçeğe uygun değer standardı, 1980'lerden itibaren gündeme gelmeye başlamıştır. Özellikle ABD'de Savings & Loans Krizi sonrasında FASB gerçeğe uygun değer kavramını geliştirmeye başlamıştır, bu doğrultuda bütün bankaların finansal varlıklarını piyasa fiyatı ile değerlendirip raporlamasını önermiştir (Bozdemir 2014: 82). Gerçeğe uygun

değer yaklaşımı, güçlü sermaye paylarına sahip, sermaye sahiplerinin olması dolayısıyla büyük ve bağımsız dış denetim işlevinin bulunması nedeniyle Anglosakson ülkelerinde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır (Pamukçu, 2011: 85).

Gerçeğe uygun değer kavramı, “Statement of Financial Accounting Standards: SFAS 157 olan Gerçeğe Uygun Değerin Ölçülmesi başlıklı standartta ve IASB (International Accounting Standards Board) bünyesinde ise 39 no’lu standartta ele alınmıştır. Bu kapsamda satım amaçlı ve satılmaya hazır menkul kıymetler, türev ürünler ile garanti işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde gerçeğe uygun değer yaklaşımı kullanılması gerekliliğine dikkat çekilmiştir (Topbaş, 2009: 57).

2008 yılında tüm dünyada etkileri görülen finansal krizi sonrasında; krizin muhasebe ile ilgili nedenleri arasında gösterilen gerçeğe uygun değer uygulaması karşısında 2011’de UFRS Gerçeğe Uygun Değer Standardı yayımlanmıştır. Bu kapsamda gerçeğe uygun değer standardının nasıl belirlenmesi gerektiği, denetim firmalarının sorumlulukları ve denetim firmalarının makul değer nasıl belirlenmesi gerektiğine ilişkin sorumlulukları üzerinde durulmuştur. Bununla beraber standart denetim firmalarına makul değer belirlenmesi ilişkin açıklama yapma sorumluluğu da getirmiştir.

UFRS (TFRS)’de gerçeğe uygun değer hesaplaması gerektiren ya da başka standartlara referans vererek gerçeğe uygun değer hesaplamasını gerektiren standartlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. Gerçeğe Uygun Değer Kavramının Yer Aldığı UFRS (TFRS)’ler

Gerçeğe Uygun Değer Hesaplaması Gerektiren Standartlar	Başka Standartlara Referans Vererek Gerçeğe Uygun Değer Hesaplaması Gerektiren Standartlar
UMS 11- İnşaat Sözleşmeleri	UMS 2-Stoklar
UMS 16- Maddi Duran Varlıklar	UMS 21-Kur Değişiminin Etkileri
UMS 17- Kiralama İşlemleri	UMS 27-Konsolide ve Bireysel Finansal Tablolar
UMS 18- Hasılat	UMS 28-İştiraklerdeki Yatırımlar
UMS 19- Çalışanlara Sağlanan Faydalar	UMS 31-İş Ortaklıklarındaki Paylar
UMS 20-Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması	UMS 32-Finansal Araçlar: Sunum
UMS 26-Emeklilik Fayda Planlarında Muhasebeleştirme ve Raporlama	UFRS 4-İnşaat Sözleşmeleri
UMS 33-Hisse Başına Kazanç	UFRS 7-Finansal Araçlar: Açıklamalar
UMS 36-Varlıklarda Değer Düşüklüğü	
UMS 38-Maddi Olmayan Duran Varlıklar	
UMS 39-Finansal Araçlar: Muhasebeleştirme ve Ölçümleme	
UMS 40-Yatırım Amaçlı Gayrimenkuller	
UMS 41-Tarımsal Faaliyetler	
TFRS 1-Türkiye Finansal Raporlama Standartlarının İlk Uygulaması	
UFRS 2-Hisse Bazlı Ödemeler	
UFRS 3-İşletme Birleşmeleri	
UFRS 5-Satış Amaçlı Elde Tutulan Duran Varlıklar ve Durdurulan Faaliyetler	

Kaynak: (Pamukçu, 2011: 86)

Türkiye’de ise 12 Mayıs 2011’de gerçeğe uygun değer standardı yayımlanmış; muhasebe gerçeğinin temel unsuru olan varlığa, borçlara ve aynı zamanda öz kaynağa dayalı finansal araçlara odaklanılmıştır. Kamu Gözetimi, Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu, 2012, Ek/A Tebliği’nde “varlığa veya borca ilişkin piyasada, varlık veya borcun fiyatlandırılmasında; katılımcılar bağımsız (ilişkili taraf olmayan), bilgili, işlem yapabilme potansiyeline sahip istekli alıcı ve satıcıdır” ifadesine yer vermiştir. Böylece her şeyin bir hiyerarşisi olduğu gibi standardında girdi önceliği vardır (Saçan, 2014: 60).

Gerçeğe uygun değer kavramı ve bununla ilgili ölçümleme çalışmaları 13 no.lu Türkiye Finansal Raporlama Standartlarında (TFRS 13) uluslararası standartlar paralelinde ve gerçeğe uygun değer açıklamalarına öncelik verilerek açıklanmıştır. Standardın temel hedefleri, finansal tablolarda şeffaflığı sağlamak, gerçeğe uygun değer ölçüm amaçlarını açıklamak ve gerçeğe uygun değer ölçümlerindeki karışıklığı azaltmak olarak sıralanabilecektir (Bozdemir, 2014: 83-84).

TFRS 13, bir varlığın gerçeğe uygun değerini, ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları tarafından gerçekleştirilecek ve piyasada oluşan koşullara bağlı olarak varlığın satışı durumunda elde edilecek tutar olarak tanımlamaktadır. Bir borcun gerçeğe uygun değerini ise, ölçüm tarihinde piyasa katılımcıları tarafından gerçekleştirilecek usulüne uygun işlem neticesinde borçla ilgili yükümlülüğün devredilmesi halinde ödenecek tutar olarak tanımlamaktadır (Bozdemir, 2014: 80). Standardın temel uygulama alanları ile ilgili bilgiler ise şu şekilde özetlenebilecektir (Bozdemir, 2014: 84):

✓ Standart, TFRS 2 Hisse Bazlı Ödemeler Standardı kapsamındaki hisse bazlı ödeme işlemlerine, TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı kapsamındaki kiralama işlemlerine ve TMS 2 Stoklar Standardında yer alan net gerçekleştirilebilir değer veya TMS 36 Varlıklarda Değer Düşüklüğü Standardında yer alan kullanım değeri ölçümlerine uygulanmayacaktır.

✓ Bu TFRS uyarınca yapılması zorunlu olan açıklamalar; TMS 19 Çalışanlara Sağlanan Faydalar Standardı uyarınca gerçeğe uygun değerinden ölçülen plan varlıkları, TMS 26 Emeklilik Fayda Planlarında Muhasebeleştirme ve Raporlama Standardı uyarınca gerçeğe uygun değerinden ölçülen emeklilik fayda planlarına yapılan yatırımlar ve TMS 36 uyarınca geri kazanılabilir tutarı, elden çıkarma maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri olan varlıklar için yapılması gerekli değildir.

✓ Diğer TFRS’ler kapsamında gerçeğe uygun değerinin zorunlu olduğu haller ve izin durumlarında gerçeğe uygun değer ölçümüne ilişkin tanımlanan çerçeve hem ilk ölçümde hem de sonraki ölçümde uygulanacaktır.

3.3. Mesleki Yargı Açısından Değerlendirme

En genel açıklama ile mesleki yargı, “meslek mensuplarının, uzmanlık alanları ile ilgili işlem ya da olaylara ilişkin önceki deneyimlerini ve mevcut bilgileri sentezleyerek en uygun karara varması” (Sürmen ve Bayraktar, 2015: 116) anlamına gelmektedir. Her mesleğin kendine özgü kuralları dikkate alınarak bilişsel değerlendirmeyi temsil eden mesleki yargı, uzman ve tecrübeli kişiler tarafından yürütülen eylemlerdir (Arıkboğa ve Şişmanoğlu, 2016: 30).

Muhasebe mesleğinde mesleki yargı kavramına ilişkin farklı tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

• *Muhasebe meslek mensubunun uzmanlık alanını ilgilendiren durum, konu ve sorunlar hakkında tarafsız, tutarlı, mantıklı, bilgi ve deneyime dayalı analiz ve düşünce yapısı oluşturarak, gerektiğinde inisiyatif kullanarak, karar alması, bir görüşe varması, çözüme ulaşmasıdır* (Tek ve Dalkılıç, 2008: 90).

• *Gerekli özen, tarafsızlık ve dürüstlük altında finansal raporlama standartları ve muhasebe ile ilgili diğer standartların sağladığı çerçevede içerisinde, muhasebe konusunda bilgili ve tecrübeli kişilerce, muhasebe, finansal tablo ve raporlarla ilgili konularda varılan her türlü yargı* (Dalkılıç, 2008: 3).

Türkiye’de özellikle Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu’nun kurulması sonrasında muhasebe standartlarının belirlenmesi ve yaygınlaştırılması çabaları ile birlikte mesleki yargı da önem kazanmıştır. Bu kapsamda muhasebe ve denetim literatüründe mesleki yargı kullanımını da uluslararası gelişmelere paralel bir seyir izlemeye başlamıştır. Genel olarak muhasebede mesleki yargı kullanımının geleneksel alanı, stok değerlendirme yöntemlerinin seçimi, amortisman yöntemi ve amortisman konusu varlığın ekonomik ömrünün belirlenmesi, bir muhasebe işleminin muhasebe ilke ve kavramları açısından değerlendirilmesi gibi konularda yoğunlaşmaktadır (Sürmen ve Bayraktar, 2015: 111).

Muhasebe denetiminde mesleki yargı kullanım süreci, denetimde çeşitliliğe bağlı durumdadır ve bu çeşitlilik de uluslararası denetim standartları ile sağlanabilecektir. Denetimde standardizasyon, uygulanabilir, denetim standardının belirlenmesi gibi konular denetim standartları ile gündeme gelebilmektedir (Sürmen ve Bayraktar, 2015: 111). Örneğin işletmelerin üretmiş oldukları varlıkların (stokların) özellikli varlık olarak nasıl belirleneceği gibi konularda mesleki yargı devreye girmektedir. Bu kapsamda TFRS 13 gerçeğe uygun değer standardı ile mesleki kullanımı birlikte kullanmaları beklenmektedir ve bu sayede şeffaf, açık, net ve anlaşılabilir ihtiyaca uygun finansal tablolarının sunumu ilkeleri ile doğru orantılı olacaktır.

Değerleme konusunda mesleki yargının devreye girmesi özellikle uluslararası muhasebe standartlarının ilke temelli doğasından kaynaklanmaktadır. İlke temelli muhasebe sistemleri, mesleki yargı kullanımını gerektirmektedir ve bu sistemlerde muhasebe meslek mensupları, sorumluluk alanları içinde çok sayıda tahmin yapmak durumundadır. Teknik yeteneklere ek olarak ilke temelli sistemde muhasebecilerin rolü, kural temelli bir sistemde fark edilmeyen etik ve yasal uygulamaları da içermektedir. Öte taraftan bu değişiklikler denetçilerin rolünü de etkilemektedir (Aktaş, 2013: 137).

Muhasebe sürecindeki kullanıcılardan, çok geniş kapsamlı ilke, kural, kanun, standart ve etik kodlardan oluşan mesleki yargı içerisinde hareket etmesi beklenmektedir. Dolayısıyla mesleki yargı sürecinin işleyişiyle ilgili kısıtlayıcı bir çevre bulunmakta ve mesleki yargı kusursuz değildir. Mantık hataları, bilgi eksikliği, zaman gibi kısıtlamalardan etkilenebilir durumdadır (Dalkılıç, 2008: 70-71).

Mesleki yargı sürecinde başvurulan muhasebe standartları ülke ile ilgili olabileceği gibi işletmenin iş yaptığı farklı bir ülkenin sektörü ile de alakalı olabilir ve mevcut sorunla ilişkili olarak doğrudan ilgili standartlar olmadığı durumlarda mesleki yargıya büyük görevler düşmektedir. Bu gibi durumlarda mesleki deneyim devreye girmekte ve yargı süreci tam olarak mesleki yargı sınıfına girmektedir (Dalkılıç, 2008: 71).

Birçok durumda uygun değer ile ilgili en önemli sorun, raporlamada kullanılan tahminlerin denetimi ve bu tahminlerin doğrulanabilir olup olmadığıdır. Mesleki yargı açısından değer kavramını tanımlama veya bir muhasebe kaleminin değerini belirleme açısından, yerine koyma değeri, net gerçekleşebilir değer, geri kazanılabilir değeri, gerçeğe uygun değer gibi birden fazla anlama sahip olabilir (Ivan, 2016: 1131). Ayrıca fırsatçı ve dürüst olmayan yönetim tarafından kazanç sağlamak amacıyla yargı ve varsayımların manipüle edebilmektedir. Ayrıca işletme varlıklarının değerlendirilmesinde aktif bir piyasasının olmaması durumunda gerçek değerinin tespit edilebilmesi için uzman kişilere yaptırılması zorunluluğundan dolayı ek maliyetli bir süreçtir (Bozdemir, 2014: 87). Özellikle fiziki açıdan değerlendirilme yapılabileceği imkânının olmadığı piyasalar (aktif bir piyasası olmayan) ve uzmanlık gerektiren karmaşık işlem ve süreçler birçok yanlışlıkları da beraberinde getirebilmektedir. Örneğin, Vatikan müzesinde bulunan Michelangelo'ya ait tabloların gerçek değerini belirlemek çok zordur ve bu durum tabloların benzerinin ve emsal piyasasının olmamasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Vatikan Devleti, bu tabloları envanterinde gerçek değerinden gösteremediği için envanterde fiilen kullanılmakta olduğunu iz değeri ile gösterebilmektedir (Saçan, 2014: 61).

Uluslararası muhasebe standartları ilke temelli bir yaklaşımla oluşturulmaları nedeniyle, kural temelli muhasebe sistemine sahip ülkelerde, UFRS'lere geçiş daha önceki yerel yapıya

karşıt ve farklı bir bakış açısını da beraberinde getirmektedir. Özellikle standartların ilke temelli doğası ve açıklık, esneklik gibi kavramlar muhasebecilerin ve denetçilerin eğitim altyapısı ve uzmanlık yeteneklerinde önemli değişiklikleri gerektirmektedir (Aktaş, 2013: 137).

Dalkılıç (2008:109)'ın da belirttiği gibi finansal raporlama, eğitilmiş, mesleki yargıyı doğru biçimde uygulayan ve etik kurallara uyan meslek mensuplarına ciddi anlamda yarar sağlamakta ve ilke temelli standartlar yüksek kalitede bilgi sağlamaktadır. Bu noktada kesin ve katı kurallar içermediği ve belirsiz bir biçimde tanımlandığı için etik konusu önem kazanmaktadır. Arıkboğa ve Şişmanoğlu (2016: 31) da denetçilerin, denetimde mesleki yargıda bulunurken finansal tablolar üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilecek olayların, işlemlerin ve uygulamaların anlaşılabilmesi için yeterli bilgi seviyesinin edinilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bunların yanı sıra birçok firma, değerlemelerin makul ve tutarlı olmasını sağlamak için güçlü bir iç kontrol sürecine sahiptir. Yönetim gözden geçirme ve gözetim, doğruluğun sağlanması için temeldir. Değerleme modelleri, temel piyasa koşullarını yansıtacak şekilde iç kontrol sürecinin bir parçası olarak bağımsız gözden geçirmeye tabi tutulur; Üstelik onay olmadan değiştirilemezler. Buna ek olarak, tahminlerin makul olup olmadığına karar vermek için, modeller tarafından üretilen tahminler gerçek ticaretlerle karşılaştırılmıştır. Firmalar aynı zamanda, tahminlerde bulunulanların fesih sırasında değerinin karşılaştırılması gibi diğer bağımsız doğrulama yöntemlerini kullanmaktadır.

4. TMS VE TFRS UYGULAMALARINDA MESLEKİ YARGININ ÖNEMİ

Uluslararası finansal raporlama standartları, diğer ulusal standartlara göre daha az kuralcı ve yoruma daha açık olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, UFRS'ye uygun muhasebe kayıtları yapılırken ve finansal tablolar düzenlenirken önemli ölçüde yargı kullanma ihtiyacı ortaya çıkmakta ve yapılan UFRS eğitimlerinde de, kurallar yerine ilkeler ve mesleki yargılar esas alınmaktadır (Demir, 2013:1). Kural bazlı ve ilke bazlı standartlar arasındaki ayrım net olarak ortaya konmamıştır. Genel kanı, UFRS'lerin ilke bazlı olmasıdır. Bendett vd., 2006) bu ayrımı net olarak ortaya koymak için bir araştırma yapmışlardır. Çalışmalarında ilke bazlı standartların başarılı bir mesleki yargıda bulunabilmek için yetkinliği içinde barındıran bir eğitimin şart olduğunu ifade etmişlerdir (Bennett vd., 2006) UFRS esaslı hazırlanan finansal tabloların yöneticilerin sorumluluğunda belirli derecede mesleki yargıya, politika seçimine ve tahminlere dayanarak hazırladıkları düşünüldüğünde, söz konusu bilgilerin finansal tablolarda sunulabilmesi için belirli ilkeler ışığında hazırlanmaları ve bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir (Gürel ve Durak, 2014: 46). Finansal bilgilerin taşınması gereken özellikle aynı zamanda bu bilgilerin niteliksel özellikleri olarak ifade edilmektedir. Bu bilgiler ile işletmeyi tanıma, değerlendirme ve

ilgili işletme hakkında bir yargıya varma olanağı doğmaktadır (Akdoğan, 2007: 40-41).UFRS uygulamalarında “ faydalı finansal bilgi” konusuna Kavramsal Çerçeve bölümünde yer verilmektedir. Muhasebe standartlarının çerçevesini çizerek sınırlarını belirleyen “Kavramsal Çerçeve” Türkiye’de “Finansal Raporlamaya İlişkin Kavramsal Çerçeve” olarak çevrilerek UMSK’nın güncellemeleri doğrultusunda yayımlanmaktadır. UFRS’ler bu çerçeve kullanılarak geliştirildiği için, daha az istisna, yorum ve uygulama rehberi içerme eğilimindedir.

Amerikan Sermaye Piyasası Kurulu (SEC)’nun bünyesinde faaliyet gösteren Finansal Raporlama Danışma Komitesi (The Advisory Committee on Improvementsto Financial Reporting) finansal tabloların düzenlenmesi ve denetlenmesinde yargıda bulunmayı gerektiren durumları aşağıdaki gibi sıralamaktadır (SEC, 2008: 89-91).

- Muhasebe standartlarının seçimi
- Muhasebe standartlarının uygulanması
- Uygulanabilir bir muhasebe standardının olmaması
- Finansal tabloların sunumu
- Kaydedilecek gerçek tutarın tahmin edilmesi
- Kanıtların yeterliliğinin denetlenmesi

UFRS’ler her muhasebe olayına kesin ve net yanıtlar vermek yerine, Kavramsal Çerçeve temelinde ilkelerin belirlendiği ve uygulamada tahmin ve yargı gerektiren bir yapıdadır. UFRS’lerin ilke temelli doğası tahmin ve yargı kullanımını gündeme getirmiştir (Aktaş, 2013: 165).

TMS/TFRS uygulamalarında da mesleki yargı kullanımı önem taşımakla birlikte uluslararası bir muhasebe sorunu olarak görülmektedir. Bunun nedeni, uluslararası standartlarının bire bir çevirisinin yapılmasıdır. Ulusal otoriteler kimi zaman sorunlu olabilecek uygulamalarda birlik sağlama açısından bazı seçenekler karşısında tercihte bulunabilmektedirler. Bu gibi tercihler uluslararası nitelik ve amaçtan uzaklaşılma riskini ortaya çıkarmakta olup, uygulama birliğinin zarar görme tehlikesini gündeme getirmektedir (Tek ve Dalkılıç, 2008: 100).

UFRS uygulamaları ile mesleki yargı arasındaki dengeyi sağlamak zordur. Söz konusu standartlar katı ve ayrıntılı olduğu takdirde, muhasebeci ve denetçiler bunları sorgulamaksızın uyma eğiliminde bulunmaktadırlar. Bununla birlikte, mesleki yargı gereğinden fazla kullanılırsa, kullanıcılar standardın öne sürdüğü ilkeleri göz ardı ederek yanlış yargılarda bulunabilirler (Gibbins, 1983 akt., Rentfro 2000: 11). Ayrıca, mesleki yargıyı kullanabilecek kişinin UFRS konusunda teknik alt yapıya, donanımına ve sertifikaya sahip olması gerekmektedir. Sürdürülebilir bir gelişim içinde yargıda bulunacak kişinin faaliyetlerini gerçekleştirmesi beklenir (Sharman, 2008: 8).

5. SONUÇ

Küreselleşme özellikle 90'lı yıllardan itibaren sermayenin çok hızlı hareket etmesini de beraberinde getirmiştir. Sermayenin bu hızlı hareketi aynı zamanda kendisine en uygun açık, net ve şeffaflığı ön plana çıkaran muhasebe ilkeleri ile hazırlanmış finansal tabloların kendilerine sunulmasını bekler. UFRS'nin ilke bazlı kuralları da uluslar arası sermayenin beklentileri ile doğru orantılı ve gerçeğe uygun bir şekilde hazırlanmış standartlar setinden oluşmaktadır.

Türkiye'de de 12 Mayıs 2011'de gerçeğe uygun değer standardı yayımlanmıştır; muhasebe gerçeğinin temel unsuru olan varlığa, borçlara ve aynı zamanda öz kaynağa dayalı finansal araçlara odaklanılmıştır.

Mesleki yargı açısından değerlendirildiğinde ise UFRS 13'ün ilke temelli bir yaklaşım olması ve finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliği konusunda ilke temelli standartlar mesleki yargının doğruluğuna dayanmaktadır. Bu nedenle ilke temelli standartların uygulanması durumunda mesleki yargının kötüye kullanılabilmesi de gündeme gelebilecektir. Çünkü ilkeler farklı durumlara yanıt verebilmek ve esneklik özelliklerine sahiptir. Mesleki yargı ile standartlar arasındaki ilişki açık ve net olmamasına rağmen oldukça önemlidir. Mesleki yargıyı oluşturan muhasebe meslek mensuplarıdır. Muhasebe meslek mensubu olmak içinde belirli bir bilgi ve tecrübe gerekmektedir. Bunlarla beraber mesleki yargıya özellikle standart kapsamına girmeyen konularda ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca standartlar belli yerlerde yargı yapılmasını istemektedir ve yargı için destek de sağlamaktadır.

UFRS'nin istemiş olduğu karşılaştırılabilir, anlaşılabilir, açık net ve şeffaf finansal tabloların sunulabilmesi için bazı standartların yeniden gözden geçirilmesi ve mesleki kullanımı en aza indirilmesi için çalışmalar yapılması gerektiği açık ve nettir. Gerçeğe uygun finansal tabloların sunumu yabancı yatımcıyı kendi ülkelerine çekmek isteyen yatırımcılar için en önemli hedeflerden bir tanedir, yabancı yatırımcılar ise muhasebe meslek mensuplarının mesleki yargıyı UFRS'nin hedefleri doğrultusunda açık, net, şeffaf ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda kullanılmasını beklemektedir.

“Bugüne kadar ülkemizde muhasebe uygulamaları vergi düzenlemeleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Vergi oranlarının yüksek olması, VUK'nda, vergi matrahının tespitine yönelik ayrıntılı düzenlemelerin bulunması, bu düzenlemelere aykırı uygulamalar için cezai yaptırımların getirilmiş olması ve ayrıca yıllarca yüksek enflasyon yaşanan ülkemizde işletmelerin ayakta kalmak için faaliyetlerinin bir kısmını vergi ve kayıt dışında bırakma eğilimi göstermesi, ülkemizde muhasebe kalitesinin düşük olmasının başlıca nedenleridir. Enflasyon ve ekonomik kriz dönemlerinde, finansal tablolardaki kötü göstergeleri gizleme eğilimi, muhasebe mesleğine ve etik değerlere yeterince önem verilmemesi ve muhasebe meslek mensuplarının

yeterince güçlü olamaması ülkemizdeki muhasebe kalitesi üzerinde olumsuz etki yaratmıştır” (Gücenme ve Ertan, 2012: 19) Muhasebe meslek mensuplarının UFRS uygulamalarında kullanacakları mesleki yargının geleneksel muhasebeye göre değil UFRS'nin istemiş olduğu gerçeğe uygun değer ilkesine göre düzenlenmelidir sonucuna ulaşabiliriz.

“Finansal tabloların hazırlanmasında geleneksel muhasebe anlayışıyla hareket edilmesinden dolayı yanlış uygulamalar söz konusu olursa, aynı işlemin farklı şekillerde kayıtlara alınması ve bunun sonucunda farklı finansal tabloların elde edilmesi finansal tablo kullanıcılarının yanlış kararlar vermesine yol açar. Buna göre finansal veri kullanıcılarının her birinin analize yönelik farklı amaçları bulunmaktadır. Finansal veriyi en çok kullanan unsur ise, işletme yönetimidir. İşletme yönetimi, verileri hem yatırımcıların hem de alacaklıların bakış açısıyla analiz etmek zorundadır” (Akgün, 2013: 24). Bu durum, muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarındaki etkinliği ve gerçeğe uygun değer kavramını ve mesleki yargı unsurunu ön plana çıkarmaktadır. Ayrıca, finansal tabloların farklı kullanıcı grupları için analiz edilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

“Özellikle gelişen sermaye piyasalarına paralel olarak işletme dışı kullanıcıların sayısı oldukça artmakta ve işletmeye ait bilgilere direkt olarak ulaşamama durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu kullanıcılar haliyle gerçek bilgiye ulaşmak istemekte olduklarından gerçeğe uygun değer yöntemi bu anlamda bilgi kullanıcıları için zaruri bir ihtiyacı görmek durumunda olmuştur” (Otlı ve Çenberlitaş, 2017: 361). Gerçeğe uygun değer ve bilgi kullanıcıları arasındaki oldukça sıkı ilişki anlatılmaktadır.

“Son yıllarda özellikle, dünyada yaşanan bazı olumsuz olaylar ve muhasebe skandalları muhasebecilik mesleğinin sorgulanmasına neden olmuştur. Başta dünyanın en büyük yedinci şirketi olan ve enerji sektöründe faaliyet gösteren Enron'un iflas etmesi, tüm dünyada büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. Çünkü bu şirketin defterlerinin denetimi, dünyaca ünlü denetim kuruluşu Arthur Andersen tarafından yapılmış ve şirket karlı gösterilmiştir. Ayrıca Worldcom, Adelphia, Tyco ve Global Crossing gibi şirketlerde gerçekleşen iflas ve yolsuzluk olaylarının muhasebeyle de ilişkili olması bu meslekle ilgili bazı kaygılar uyandırmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerde, bu meslekle ilgili mesleki kuruluşlarca olumsuzlukları gidermeye yönelik araştırmalar ve çalışmalar yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, yatırımcıların kararlarını yönlendiren finansal bilgiyi üreten muhasebecinin görev ve sorumlulukları ile niteliklerinin doğru tanımlanması önem kazanmaktadır” (Dalkılıç, 2008: 17) Muhasebe meslek mensuplarının mesleki yargıyı ve gerçeğe uygun değer kavramını doğru kullanamadığı takdir oluşabilecek sonuçlar anlatılmaktadır.

Ulusal ve uluslararası literatürde de değinildiği gibi muhasebe meslek mensuplarının muhasebe uygulamalarında mesleki yargıyı kullanmaları “ETİK” kurallara bağlı kalmanın

gerektiği ve mesleki yargının doğru bir şekilde kullanılması gerçeğe uygun değer kavramını da finansal tablolara yansıtılmasında önemli bir faktör olduğu da görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. ve Tenker, N., (1992). Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri. Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, 4.Baskı Ankara
- Akgün, Melek; Pehlivanlı, Davut; Görünlü, Meltem (2011) A Process design for auditing fair value, *International Journal of Economics and Finance* 3(3): 160-166.
- Akgün, A. (2013). Uluslararası finansal raporlama standartlarının finansal analize etkisi: İMKB'ye yönelik bir araştırma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1), 10-26.ss.
- Aktaş, Rabia (2013) İlke temelli finansal raporlama standartları nasıl öğretilmeli? TFRS 10 konsolide finansal tablolar standardı örneği". *Mali Çözüm Dergisi*, 115: 133-168.
- Arıkboğa, Dursun, Şişmanoğlu, Elçin (2016) Türkiye'de bağımsız denetimde mesleki yargı kullanımında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri. *Muhasebe ve Denetime Bakış*. (49) : 29-48
- Ayçiçek, Fahri (2011) Türkiye Muhasebe Standartlarında Bugünkü değerinden ölçülen varlık ve yükümlülükler. *Mali Çözüm Dergisi*, 105: 71-90.
- Balsarı, Ç.K. & Dalkılıç, A.F. (2007). "Kural Bazlı ve İlke Bazlı Finansal Raporlama Standartlarının Karşılaştırılması", *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, 81: 105-117.
- Bozdemir, Enver (2014) Gerçeğe uygun değer muhasebesinin ertelenmiş vergiler üzerindeki etkisi. *Mali Çözüm Dergisi*, 121: 77-105.
- Dalkılıç, Ali F. (2008) Ulusal ve uluslararası finansal raporlama standartlarında mesleki yargının rolü, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Dalkılıç Ali. F. (2008) Mesleki Yargı Sürecinin Muhasebe Standartları Kapsamında İncelenmesi Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt: 10, Sayı:3, 2008
- Gökgöz, Ahmet; Şentürk, Ahmet (2015) Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin gerçeğe uygun değer ölçümü hiyerarşisinde kullandıkları seviye girdilerinin tespiti üzerine bir araştırma. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 1(4): 67-80.
- Gücenme Gençoğlu, Ü. ve Ertan, Y . (2012). Muhasebe Kalitesini Etkileyen Faktörler ve Türkiye'deki Durum. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (53), 1-24
- Güney, Aysel (2014) Değerleme ölçümlerinin Vergi Usul Kanunu ile Türkiye Muhasebe Standartları'na göre karşılaştırılması. 9. Uluslararası Türk Coğrafyası UFRS Sempozyumu Bildiriler Kitabı. 18-19 Ekim 2014, Çatalca.
- Ivan, Ionela (2016), The importance of professional judgement applied in the context of the International Financial Reporting Standards, *Audit Financial*, 14 (10): 1127-1135.
- Kaya, Uğur; Dinç, Engin (2007) Türkiye muhasebe standartlarına göre maddi duran varlıkların değerlendirilmesi ve muhasebeleştirilmesi. *Çukurova Üniversitesi SBE Dergisi*, 16(2): 343-364.
- Kaya, Uğur (2016) Finansal bilgi kullanıcıları açısından gerçeğe uygun değer muhasebesi. *Muhasebe ve Denetim Dergisi*, 1: 138-152.
- KGK. (2014) TFRS 13, Ankara: Kamu Gözetimi Kurulu.
- Mert, İbrahim (2013) The use of fair value accounting, business outcomes and investor confidence for selected Romanian and Turkish firms. *Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica*, 15(1): 54-61.
- Otlu F. VE Çenberlitaş İ. (2017) TFRS 13 Çerçevesinde Gerçeğe Uygun Değer Yaklaşımları ve Standart Uyarınca Kaydileştirilmesi. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi* 7 (14), 345-362
- Palea, Vera; Maino, Verato (2012) Fair value measurement under IFRS 13: A faithful representation of real-world economic phenomena? *Università di Torino Working Paper* No 10.
- Pamukçu, Fatma (2011) Gerçeğe uygun değer muhasebesi ve finansal tablolara etkisi. *Mali Çözüm Dergisi*, Ocak Şubat 2011: 79-95.
- Parlakkaya, Raif; Çetin, Hüseyin (2010) Gerçeğe uygun değer muhasebesi finansal krizlerin sebebi mi yoksa habercisi mi? ". *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 2: 75-85.
- Saçan, Erdem (2014) Türkiye'de bankacılar açısından gerçeğe uygun değer muhasebesinin yaşanan finansal krizlerdeki rolü. *Mali Çözüm Dergisi*, Kasım Aralık 2014: 57-79.
- Senel, S.A., Tuncay, M., Önoğul, Ö. ve Karşlı, C. e-*Journal of New World Sciences Academy Social Sciences*, 3C0059, 6, (1), 48-76.
- Sundgren, Stefan (2013) Is fair value accounting really fair? A discussion of pros and cons with fair value measurement. *The Finnish Journal of Business Economics*, 62 (3-4): 242-250.
- Sürmen, Yusuf; Bayraktar, Yaşar (2015) Muhasebe ve denetim mesleğinde mesleki yargı kullanımının değerlendirilmesi: Borsa İstanbul (BIST) 100 Endeksi'ndeki şirketler üzerine bir araştırma. *Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 9: 108-152.

- Topbaş, Neslihan (2009) Finansal kriz ortamında bankaların muhasebe sistemlerinde gerçeğe uygun değerleme yönteminin etkileri. Bankacılar Dergisi, 68: 56-64.
- Yükçü, Süleyman, Seçkin Gönen (2013) Gerçeğe Uygun Değer Kavramına Gerçekçi Bir yaklaşım. Yaklaşım Dergisi, 248; 13-17.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Kuruşcu, M. ve Yenilmez, Ö. (2019).

“Duygusal Zekâ ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi”,

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1): 284-307

Geliş Tarihi / Received Date: 26.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.12.2018

Araştırma Makalesi

DUYGUSAL ZEKÂ İLE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI İLİŞKİSİ

Dr. Mehmet KURUŞCU

Milli Savunma Üniversitesi, Hava Harp Okulu Dekanlığı, Yönetim Bilimleri Bölümü

mkuruscu@hho.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9907-8315

Dr. Öğr. Üyesi Özlem YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

ouzun69@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7607-563X

Öz

Duygusal zekanın, bireyin kendi ve diğere insanların duygu, amaç ve beklentilerini daha iyi anlamasına katkı yapması nedeniyle çalışan davranışlarının şekillenmesiyle ilgili olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, yöneticinin duygusal zekasının çalışanların daha fazla örgütsel vatandaşlık davranışı göstermesi için katkı sağlayacağı beklenmektedir. Bu çalışma ile yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinin açıklanması amaçlanmıştır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini bir özel okulda çalışan öğretmenler oluşturmaktadır. Değerlendirmeye alınan anket sayısı 295'tir. Araştırmada elde edilen bulgular kapsamında; duygusal zeka ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında zayıf düzeyde ($r=,429$) anlamlı ve pozitif ilişki olduğu ve duygusal zekanın örgütsel vatandaşlık davranışının boyutları ile ilişkisi kapsamında ise; diğerkamlik boyutu ile çok zayıf düzeyde ($r=,173$), vicdanlılık boyutu ile çok zayıf düzeyde ($r=,235$), nezaket boyutu ile zayıf düzeyde ($r=,359$), centilmenlik boyutu ile zayıf düzeyde ($r=,414$) ve sivil erdem boyutu ile zayıf düzeyde ($r=,287$) ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada yöneticinin duygusal zekası ve çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinin özel eğitim sektöründe test edilmesi ile literatüre katkı sağlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zeka, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Diğerkamlik, Vicdanlılık, Nezaket.

THE RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR

Abstract

It is assessed that emotional intelligence is related to the shaping of employee behavior because of the individual contributes to his / her own and other people's emotions, goals and expectations better. In this context, it is expected that the emotional intelligence of the manager will contribute to the employee to show more organizational citizenship behavior. In this study, it is aimed to explain the relationship of emotional intelligence of the manager and employees' organizational citizenship behaviors. Quantitative research method is used in the study. The universe of the research is composed of teachers working in a private school. The number of surveys are 295. Within the scope of the findings obtained in the research; it is found that there is a weak ($r=,429$), meaningful and positive relationship between emotional intelligence and organizational citizenship behavior. In the context of the relationship of emotional intelligence to the dimensions of organizational citizenship behavior; it is found that there is a very low level relation with altruism ($r=,173$) and the dimension of conscientiousness ($r=,235$), at low level relation ($r=,359$) with courtesy dimension,

sportsmanship($r=.414$) and with civic virtue($r=.287$). This study contributes to the literature by testing relationship between the emotional intelligence of the manager and the employees' organizational citizenship behaviors in the private education sector.

Keywords: Emotional Intelligence, Organizational Citizenship Behavior, Altruism, Conscientious, Courtesy.

1. GİRİŞ

Örgütler, varlıklarını sürdürmek isteyen bir sosyal sistem olarak; etkinliklerini, verimliliklerini, karlılık ve rekabet edebilirliklerini artırmak, diğer örgütlerden daha başarılı olmak ve sürekliliklerini sağlamak için çalışanlarına değer ve önem vermek ve onların davranışlarıyla ilgilenmek durumundadır (Karacaoğlu ve İnce, 2013). Sürdürülebilir başarının sağlanması için çalışanların örgüte faydalı gönüllü davranışları özellikle önem arz etmektedir. Organ (1988), örgütsel vatandaşlık davranışını, örgütün etkin çalışmasına katkı sağlayan, resmi ödül sisteminde yer almayan, isteğe bağlı bireysel ekstra rol davranışları olarak tanımlamaktadır. Olumlu örgütsel sonuçların elde edilmesinde etkili olan faktörler ise, araştırmacılar tarafından farklı boyutlarda ele alınmakla beraber, Podsakoff vd. (2000) örgütsel vatandaşlık davranışının öncüllerini; bireysel özellikler, örgütsel özellikler, görev özellikleri ve liderlik özellikleri olmak üzere dört kategoride sıralamaktadır. Yöneticinin duygusal zekasının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi kapsamında kendi duygularını bilen ve yönetebilen, empati yeteneği olan, başkalarının duygularını anlayan ve genel ruh durumu pozitif olan yani duygusal zekası yüksek olan yöneticinin; çalışanların yardım etme, yakınmama, örgüt politikalarına katılım ve destekleme gibi örgütsel vatandaşlık davranışlarını daha fazla sergilemesi için katkı sağlayacağı beklenmektedir.

Duygusal zekanın, çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi ile anlamlı bir ilişkisi olduğu ve hem çalışanın kendi duygusal zekasının hem de yöneticinin duygusal zekasının çalışanın örgütsel vatandaşlık davranışı sergilemesi ile pozitif yönlü anlamlı ilişkisi olduğu yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur. Cote ve Minners (2006) yaptıkları çalışmada, duygusal zekanın örgütsel vatandaşlık davranışının bir öncülü olduğunu ve yüksek duygusal zekaya sahip olan çalışanların biçimsel görev tanımlarında yer almayan işlere de gönüllü olarak yardımcı olduklarını ifade etmektedir. Korkmaz ve Arpacı (2009), sanayi işletmelerindeki yönetici ve çalışanları ile yaptıkları çalışmada, yöneticinin duygusal zekası ile astlarının örgütsel vatandaşlık davranışı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Bu çalışmada yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi araştırılmıştır. Önce duygusal zeka ve örgütsel vatandaşlık davranışı kavramları ele alınarak açıklanmış ve daha önce yapılmış çalışmalarla tespit edilen bu iki değişken arasındaki ilişkiye ait bulgular ortaya konulmuştur. Araştırma bölümünde ise, yöneticinin duygusal zekasının çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ortaya konularak değerlendirilmiştir.

Yöneticinin duygusal zekasının çalışanın örgütsel vatandaşlık davranışı ve boyutları ile ilişkisinin belirlenmesinin hem uygulamada yöneticilerin uygulanan testlerle duygusal zekası yüksek bireylerden seçilmesi ve mevcut yöneticilerin duygusal zeka düzeylerini geliştirmeye yönelik eğitim, kültür değişimi, uyum ve katılımcılık uygulamaları yapılması boyutunda hem de bu ilişkinin özel eğitim sektöründe test edilmesi ile literatüre katkı boyutunda faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Uygulayıcılar açısından, yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisinin bilinmesi sayesinde, yöneticilerin duygusal zeka yetkinliklerini geliştirme ve uygulamada bu yeteneklerini daha fazla kullanmaları konusunda bilinçlenmelerinin önemli olduğu değerlendirilmektedir.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Duygusal Zeka Kavramı

Duygusal zeka (DZ) kavramı çalışma hayatında önemli bir yere sahiptir; duygularının farkına varan, duygularını yönetebilen ve bu kapsamda motive olan çalışanlar örgüt başarısı için önem arz etmektedir (Ünsar ve Dinçer, 2013). Yüksek DZ; uyum sağlamaya, negatif duyguların azaltılmasına ve olumlu duygularla yer değiştirmesine katkı yapmakta, zorluklar ve belirsizliklere karşı düşük DZ'ye sahip bireylere göre daha az stres yaşamalarını sağlamaktadır (Mikolojczak ve Limunet, 2008). Mavroveli vd. (2009), DZ düzeyi yüksek bireylerin, duygularını daha iyi düzenleyebildiğini, sosyal ilişkiler kurma ve geliştirmede daha iyi olduğunu ve grup içinde daha çok kabul edildiklerini belirtmektedir. DZ'si yüksek çalışanlar, sosyal destek projelerinin de katkısıyla, yüksek tatmin seviyesine ve yüksek potansiyele sahip sosyal bir yapı oluşturmaktadır (Schutte ve Loi, 2014). Topluma uyum sağlamış başarılı bir insan olmak için, zihinsel zekanın yanı sıra EQ ya da EI olarak da ifade edilen DZ'ye sahip olmak gerekmektedir. Duygu ve zekayı içeren, bilişsel yetenekler ve duyguları harmanlayan bir kavram olan DZ; kendisinin ve diğer insanların duygularının farkında olunması ve ifade edilmesi gibi temel duygusal yetkinlik alanları ile ifade edilmektedir (Özaslan vd., 2009).

DZ, sonradan öğrenilebilen sosyal ve psikolojik becerileri kapsamaktadır. Bunlar; insanın kendisini ve kendi duygularını anlaması, bu duyguları ifade edebilmesi, duygusal değişimlerini kontrol altında tutabilmesi, zorluklara dirençli olabilmesi, insanlara anlayışla yaklaşabilmesi, diğer insanların duygularını doğru algılayabilmesi, diğer insanlarla etkin bir ilişki kurarak sürdürebilmesi olarak belirtilmektedir (Arslan vd., 2013). Mayer ve Salovey (1990), DZ'yi; bireylerin kendi ve başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayabilme, değerlendirebilme, düşünce ve davranışlarını bu bilgileri kullanma çerçevesinde şekillendirme yetenekleri olarak tanımlamaktadır. Goleman (2000), DZ'yi; bireyin kendi ve başkalarını

yönetmesini sağlayabilecek yeteneklerden oluşan karmaşık bir set olarak, Bar-On (1997) ise; çevresel istekler ve baskılara uyum sağlayarak baş edebilmeyi sağlayan kişisel, duygusal ve sosyal yetkinlikleri içeren yetenekler olarak tanımlamaktadır.

Mayer ve Salovey (1993) tarafından DZ; insanın kendisinin ve diğer insanların duygularını değerlendirebilmesi, duyguların düzenlenmesi, duygularını düşüncelerin oluşumunda kullanılabilmesi ve sorunların çözümünde etkin olarak kullanılması yetenekleri olmak üzere dört kategoride tanımlanmaktadır. DZ; çalışanın iş ortamına uyum sağlamasına, arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler kurması ve geliştirmesine yardımcı olan, empati yaparak çevresindekilerle kaliteli ilişkiler kurmasına, onların duygusal ve ruhsal durumunu daha iyi algılamak suretiyle daha sağlıklı karar vermesine katkı yapmaktadır (Ünsar ve Dinçer, 2013). Yapılan tanımlar ve temel yaklaşımlarda, DZ'nin sosyal ilişkilerde; kişinin kendi içinde, kişiler arası ve grup içinde karşılıklı olarak doğru anlama/anlaşılma, anlaşılma durumunun doğru değerlendirilmesi ve duruma uygun doğru davranışların sergilenmesi kapsamında duyguların farkında olunması, içinde bulunulan duruma uyum sağlanması kapsamında düzenlenmesi ve kullanılması yetenekleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, hem çalışan-çalışan hem de yönetici-çalışan ilişkilerinde DZ'nin önemli bir etkisinin olacağı değerlendirilmektedir.

2.1.2. Duygusal Zeka Boyutları

DZ boyutları DZ'yi oluşturan yeteneklerin gruplandırılması çerçevesinde ortaya konulmuştur. Temel olarak kişisel, kişilerarası ve sosyal yeteneklerin gruplandırılması üzerinde durulmaktadır. Mayer ve Salovey (1990) DZ'yi; duyguların değerlendirilmesi, kullanılması, analiz edilmesi ve yönetilmesi olmak üzere dört boyut ile ifade etmektedir. Bar-On ise, DZ'yi; kişiler arası yetenekler, kişisel yetenekler, stres yönetimi, genel ruh hali ve uyumluluktan oluşan beş boyutlu bir yapı ile tanımlamaktadır. Goleman (2000) DZ'yi; kişinin duygularının farkında olması, duygularını yönetebilmesi, empati, motivasyon ve sosyal beceri yeteneklerine sahip olması bağlamında beş boyutlu olarak tanımlamaktadır. DZ, Austin vd. (2004) tarafından duyguların değerlendirilmesi, iyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi ve duyguların kullanılması olmak üzere üç boyutlu olarak tanımlanmaktadır. İyimserlik/ruh halinin düzenlenmesi; bireyin genel olarak yaşamında mutlu olmasına ilişkin yetenektir (Brown vd., 2006). İyimserlik, kendini ve başkalarını sevmeye, genel olarak olumlu duygular hissetmeye ve bu duyguları ifade edebilme yeteneklerini içerir (Bar-On vd., 2000). Bireylerin yaşamlarında; kişisel problemlerini diğer insanlarla ne zaman paylaşacağını bilmesi, bir problemle karşılaştığında benzer olayları hatırlayarak çözüm üretebilmesi, diğer insanların ona güvenmesini sağlayabilmesi, hissettiği duyguların farkında olması, başkalarının hoşlanabileceği etkinlikler düzenleyebilmesi, kendini

mutlu edecek aktiviteler yapması, insanlara iltifat etmesi ve üzgün olan insanlara daha iyi hissetmeleri için yardım etmesi gibi yeteneklere sahip olması ve ilişkilerinde bu yetenekleri kullanmasıdır (Tatar vd., 2011). Duyguların değerlendirilmesi; bireyin ilişkide olduğu arkadaşlarının duygularını algılaması ve diğerlerinin ne hissettiğini değerlendirebilmesi, anlayabilmesi ve onlara karşı duyarlı bir şekilde yaklaşabilmesi yetkinlikleridir (Bağcı, 2014). Bireyin yaşamında; yeni bir şey denerken başarılı olacağını düşünmesi, insanların sözel olmayan mesajlarını anlayabilmesi, genellikle iyi şeyler olmasını beklemesi, insanların yüz ifadelerini doğru anlayabilmesi, genellikle duygularının niçin değiştiğini bilmesi, duygularını kontrol etmekte zorlanmaması, bir zorlukla karşılaştığı zaman umutsuzluğa kapılmaması, kişinin ses tonundan kendini nasıl hissettiğini anlayabilmesi ve yakın arkadaşlıklar kurmakta başarılı olması gibi yeteneklere sahip olması ile açıklanabilir (Tatar vd., 2011). Duyguların kullanımı; sosyal ilişkilerde düşünce ve davranışların oluşumunda duyguların etkinlikle kullanılması yetkinliklerini içermektedir (Doğan ve Şahin, 2007). Bireyin sahip olduğu duyguları faydalı işler ve kişisel performansını yükseltmek amacıyla belli bir alana yönlendirebilme yeteneğidir (Bağcı, 2014). Bireyin yaşamında; bir sorunu çözmeye çalışırken içinde bulunduğu ruh halinin etkili olması, duygularının yaşam kalitesi üzerinde etkili olması, duygularını açıkça ortaya koyması, başkaları üzerinde bıraktığı etkiye önem vermesi ve yeni fikirler üretmesi gerektiğinde duygularını da kullanması yeteneklerine sahip olması ve bu yeteneklerini kullanabilmesini ifade etmektedir (Tatar vd., 2011).

2.1.2. Duygusal Zeka ile Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi

Örgütlerde DZ düzeyi yüksek olan çalışanların, kendisinin ve arkadaşlarının davranışlarını daha iyi anlayarak, başarı için gerekli isteğe bağlı ekstra rol davranışlarını daha fazla gösterebilecekleri belirtilmektedir. DZ'si yüksek çalışanlar, örgütsel kuralları anlayışla karşılayarak, kendisinden istenen davranışlara karşı duyarlı olabilecek ve paydaşlarına daha yardımsever davranabileceklerdir (Korkmaz ve Arpacı, 2009). Aynı zamanda yüksek DZ'si olan çalışanların, arkadaşlarıyla iletişimde daha akıcı bir etkileşiminin olduğu, onların hislerini ve bu durumda gösterilebilecek en uygun tepkiyi daha iyi belirleyebildiği ifade edilmektedir. Yüksek DZ'ye sahip bireylerin grup içinde daha fazla ÖVD sergilemesi beklenebilir. DZ ile ÖVD alanında yapılan çalışmalarda; duygularını algılayan, anlayan ve etkili olarak kontrol edebilen çalışanların örgütsel bağlılığının yüksek olduğu, fedakarlıkta bulunarak birbirinden farklı ÖVD sergilediği ortaya konulmuştur (Örücü ve İzci, 2015). Bireyin, kendisinin ve çalışma arkadaşlarının duygularını doğru algılaması, değerlendirmesi, ifade etmesi, bu duyguları doğru şekilde anlamlandırarak düşünce ve duygularında kullanması

ile ilgili becerileri içeren DZ; çalışanların rekabet gücünü, performansını, örgütsel bağlılığını ve bütünsel olarak başarısını artırmaktadır (Arslan vd., 2013). Robbins (2005), DZ düzeyi yüksek olan çalışanların, çalışma ortamındaki stresle daha iyi baş edebildiğini ve diğer çalışanlarla daha doğru ve olumlu ilişkiler kurabildiğini ifade etmektedir.

Cote ve Minners (2006) yaptıkları çalışmada, DZ'nin ÖVD'nin bir öncülü olduğunu ve DZ düzeyi yüksek olan çalışanların biçimsel rol tanımı kapsamı dışındaki işlerde de arkadaşlarına gönüllü olarak yardımcı olduklarını ortaya koymuşlardır. Day ve Carroll (2004), tarafından DZ ile ÖVD'nin sivil erdem ve centilmenlik boyutlarının anlamlı ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur. Cartwright ve Cooper (2008) tarafından, DZ ile ÖVD'nin sivil erdem ve diğerkamlik boyutlarının anlamlı ilişkisi olduğu ortaya konulmuştur. Özaslan vd., (2009) akademisyenleri kapsayan çalışmalarında, DZ ile ÖVD arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Çarıkçı vd., (2010) üniversite akademik personeli üzerinde yapılan araştırmada, DZ düzeyi yüksek olan çalışanların, örgütsel kuralları ve düzenlemeleri içselleştirerek, kendilerinden beklenen davranışlara duyarlık gösterebilecekleri ve örgütteki tüm bireylere yardımsever davranabileceklerini belirtmiş olup, araştırma sonuçlarına göre DZ boyutları ile ÖVD boyutlarının pozitif yönlü anlamlı ilişkisi olduğunu bulmuşlardır. Yöneticinin duygusal zekasının çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi kapsamında yapılan çalışmalarda; yöneticinin DZ'sinin çalışanların ÖVD'si ve boyutları ile pozitif ve anlamlı ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Korkmaz ve Arpacı, 2009; Antony, 2013).

Yapılan çalışmalarda çoğunlukla DZ ve ÖVD arasında pozitif ilişki olduğu ortaya konulmuş olmakla birlikte, Bağcı (2014) tarafından, bankacılık sektöründeki katılımcılar üzerinde yapılan çalışmada, aralarında anlamlı pozitif ilişki olmakla birlikte DZ'nin ÖVD'yi yordama gücünün zayıf olduğunun tespit edildiği belirtilmiştir. Gürbüz ve Yüksel (2008) tarafından ise; hazır giyim, konfeksiyon, bankacılık, turizm, tekstil üretim ve perakende satış sektörlerinde çalışanları kapsayan çalışmada ise, DZ ile ÖVD arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı belirtilmiştir.

2.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Kavramı

Çalışanların görev tanımlarında yer almayan ve örgüt için gerekli işleri yapmaya gönüllü olduğunu ve örgütlerin resmi ödül süreçlerinde yer almayan çalışan davranışlarına güvendiğini belirten Katz ve Kahn (1966), hiçbir örgütün; insana ilişkin faaliyetlerin tamamını tahmin ve kontrol edemeyeceğini belirterek, sadece resmi olarak planlanmış davranışlara dayanan örgütlerin kırılğan bir yapısı olacağını vurgulamaktadır. Organ (1988) tarafından biçimsel rol tanımları dışında kalan, resmi ödül sisteminde yer almayan ve

çalışanların isteğe bağlı ekstra rol davranışları olarak kavramsallaştırılan örgütsel vatandaşlık davranışı değişim ve değişime uyumun zorunluluk olduğu küresel rekabet ortamında büyük önem arz etmektedir. Burada, bu davranışların; biçimsel rol tanımı dışında, bireyin gönüllü olarak yaptığı ve örgütün resmi ödül sistemine doğrudan bağlı olmaması hususları üzerinde durulmaktadır. Biçimsel rol davranışı, örgütte görev tanımları kapsamında resmi olarak tanımlanmış, çalışanın yapabileceği ve yapamayacağı şeklinde belirlenmiş ve örgütün resmi ödül sistemine dahil olan davranışlar olarak tanımlanırken (Barkslade ve Werner, 2001), örgütün amaçları doğrultusunda verimli ve etkin çalışmasına katkı yapan, görev tanımları içinde resmi olarak tanımlanmamış ve resmi ödül sistemine dahil olmayan yardım etme ve işbirliği davranışları ise ÖVD olarak tanımlanmaktadır (Aslan, 2008). Her ne kadar çalışanlar ÖVD sonucunda bir sistematik ödül beklentisi içinde olmasalar da, yöneticiler dolaylı olarak veya doğrudan ÖVD'yi dikkate almakta ve çalışanları ödüllendirmektedir. Bu davranışlar örgütün başarı ve etkinliği ile çalışanları içsel olarak motive etmek suretiyle başarıya, yetkinlik ve ait olma duygularına katkı sağlar (Şenturan, 2014).

ÖVD, Smith vd. (1983) tarafından, bir üretim işletmesindeki yöneticilere uyguladıkları araştırmada “faydalı ama kesin olarak ihtiyaç duyulmayan iş davranışı” ve Organ (1997) tarafından benzer şekilde “örgütlerin, çalışanlarının yapmasını istedikleri ama onları zorlamadıkları ve somut ödül vaat etmedikleri davranışlar” olarak tanımlanmıştır. Izhar (2009), ÖVD'yi resmi görev yükümlülükleri gereği zorunlu olmayan ve sözleşmelerde yer almayan örgüte faydalı davranış ve hareketler olarak tanımlamaktadır. Podsakoff vd. (1993) ise, ÖVD ile ilgili bir kriter olarak, bu davranışların çalışanın iş tanımı ve kuralları içinde yer almaması gerektiğini ifade etmektedir. Örgütsel faaliyetlerde, biçimsel rol tanımlarının dışındaki görevlerin ve ihtiyaç duyulan faaliyetlerin çoğu gönüllü çalışan davranışlarıdır. Yoğun rekabet koşullarında örgütün faaliyetlerini başarıyla yerine getirebilmesi için, çalışanların gönüllü olarak ekstra rol davranışı sergilemesi, çalışma arkadaşlarına yardımcı olması, örgütsel düzenlemelere uyması, örgütün amaçlarını benimsemesi, onaylaması ve desteklemesi beklenmektedir (Borman, 2004).

ÖVD, bireylerin herhangi bir karşılık ve ödül beklemeden sergilediği ve yerine getirilmediğinde bir yaptırım olmayan, iş tanımlarında yer almayan ve biçimsel rol tanımı dışında kalan, çalışanların kendilerinden beklenenin ötesinde ekstra çaba harcadığı ve bir bütün olarak örgüte olumlu katkı sağlayan davranışlardır (Özler, 2015). ÖVD, araştırmacılar tarafından genellikle biçimsel rol tanımlarının dışında yer alan ekstra rol davranışı olarak tanımlanmakla birlikte, Morrison (1994), ÖVD'nin bireylerin algısına göre değişiklik gösterebilecek bir kavram olması nedeniyle, bireyin yaptığı bu tür davranışların, iş tanımının sınırları içinde veya dışında algılanmasına bağlı olarak rol içi veya ekstra rol davranışı

şeklinde ele alınabileceğini belirtmektedir. ÖVD'nin yapısı ile ilgili yapılan ilk çalışmalarda diğerkamlik ve etkili liderlik tarzı ön plana çıkmıştır (Smith vd., 1983; Bateman ve Organ, 1983). ÖVD farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılmakla birlikte, örgüte faydalı olan işleri yapma şeklinde aktif (katılım) ve örgüte zarar verici davranışlardan kaçınma şeklinde pasif (kaçınma) olmak üzere temelde iki grup davranış olarak ortaya çıkmaktadır (Basım ve Şeşen, 2006).

Organ (1997), ÖVD tanımını görev performansının yer aldığı çevrenin sosyal ve psikolojik açıdan desteklendiği tüm faaliyetler olarak yeniden düzenlemiştir. Bununla birlikte Organ (1988) tarafından yapılan, resmi ödül sistemi dışında yer alan ve örgüte fayda sağlayan isteğe bağlı davranışlar tanımlaması konuyla ilgili çalışmalarda sıklıkla kullanılmaktadır. ÖVD'nin kavramsallaşması sürecinde katkı yapan ve ÖVD yerine de kullanılabilen benzer kavramlar ile araştırmacılara ilişkin özet bilgi Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İlgili Kavramlar ve Araştırmacılar

ÖVD ile İlgili Kavram	Araştırmacı
İşbirliği	Barnard (1938)
Ekstra rol davranışı	Katz (1964) Van Dyne vd. (1994)
Spontan (doğal) davranış	Katz ve Kahn (1966)
Olumlu sosyal/örgütsel davranış	Brief ve Motowidlo (1986)
Örgütsel spontanlık (doğallık)	George ve Brief (1992)
Bağlamsal performans	Borman ve Motowidlo (1997)
İyi asker sendromu, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı (ÖVD)	Bateman ve Organ (1983) Smith vd. (1983) Organ (1988)

Kaynak: Podsakoff vd., (2000).

ÖVD'nin farklı bilim adamları tarafından nasıl tanımlandığı ile ilgili bilgi sunulmasını takiben, sonraki bölümde bu tanımlamalar kapsamında ortaya konulan özellikler de dikkate alınarak oluşturulan ve ÖVD'nin davranış bazında bileşenlerini açıklayan boyutlarına ilişkin bilgi verilmiştir.

2.2.1. Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Boyutları

Araştırmalar incelendiğinde, Williams ve Anderson (1991); ÖVD'yi bireye ve örgüte yönelik davranışlar olmak üzere iki boyutta, Van Dyne vd. (1994); sosyal katılım, itaat, sadakat, savunmacı katılım, fonksiyonel katılım olmak üzere beş boyutta ele almıştır. Moorman ve Blakeley (1995) ÖVD'ye ilişkin; çalışanlar arası yardımlaşma, bireysel girişkenlik, kişisel yetenek ve destekleyicilik olarak dört boyut belirlemiş, Podsakoff vd. (2000); literatürde tanımlanmış otuz yakın ÖVD teması bulunduğunu ve bunların yedi temel boyutta toplanabileceğini belirterek bu temaları; centilmenlik, yardım etme, örgütsel bağlılık,

uyumluluk, kişisel gelişim, inisiyatif ve sivil erdem olmak üzere yedi başlık altında ifade etmişlerdir. Tüm bu boyutların aslında Katz'ın (1964) işbirliği, örgütü koruma, yapıcı davranışlar için gönüllü olmak, kişisel eğitim ve örgüte ilişkin olumlu duyguları sürdürme davranışlarını içeren “yaratıcılık ve spontanlık (doğallık)” kavramlarından etkilendiği söylenebilir (Podsakoff vd., 2000).

Bu çalışma kapsamında Organ (1988) tarafından belirlenen ve ÖVD araştırmalarında çoğunlukla kullanılan diğerkamalık (özgecilik), centilmenlik (sportmenlik), nezaket, vicdanlılık ve sivil erdem olarak yapılan beş boyutlu sınıflandırma esas alınmıştır. Diğerkamalık boyutu literatürde; fedakarlık, altruizm, başkalarını düşünme ve özgecilik olarak da ifade edilmektedir (Özler, 2015). Organ (1988) ise, diğerkamılığı; çalışanların örgütsel bir görev veya problemle ilgili olarak sadece örgütte çalışanlara karşı değil, örgütle ilgili tüm bireylere karşı sergilenen isteğe bağlı davranışlar olarak tanımlamaktadır. Basitçe, yardım etme ve yardımseverlik olarak tanımlanabilir (Organ, 1997). Çalışanların, kendisi dışındaki diğer paydaşlara herhangi bir karşılık beklemeden yaptığı yardım etme davranışlarıdır (Atalay, 2009). Vicdanlılık; ÖVD diğer boyutlarda biçimsel rol davranışlarının dışında ve ekstra rol davranışı kapsamında ele alınırken bu boyutta biçimsel rol davranışlarının yani görev tanımlarında yer alan sorumluluklarının daha ileri seviyede yerine getirilmesidir. Bu tür davranışlara; kimse görmese de kurallara ve düzenlemelere uyma, mesai saatleri dışında ilave ücret beklemezsiniz mesaiye kalma, işe zamanında gelme, molaları uzatmama, zamana riayet ve dakiklik vb. davranışlar örnek verilebilir (Özler, 2015; MacKenzie vd., 1993; Podsakoff ve MacKenzie, 1994; Redman ve Snape, 2005). Nezaket; Organ (1988) tarafından, çalışanın kendi karar ve faaliyetlerinden etkilenebilecek olanları önceden bilgilendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Nezaket tabanlı bilgilendirme olarak da bilinen bu boyut, çalışma ortamındaki paydaşlarını etkileyecek işlemlere başlamadan veya kararlar almadan önce onları bilgilendirmeyi temel alan faaliyetler ya da tespit ettiği olası sorunlara karşı örgütteki diğer bireyleri uymaktır (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008). Yapacağı bir davranış sonrasında bir problem ortaya çıkmadan etkilenebilecek kişileri bilgilendirme ve sorun yaşanmaması için her türlü tedbiri almaya çalışma davranışlarıdır (Kaygısız, 2013). Centilmenlik; örgütte ortaya çıkan sorunlara yakınmadan katlanmaktır. Centilmen çalışanlar örnek olarak; olumsuz durumlarda şikayet etmeme, işler yolunda gitmediğinde de olumlu davranışlar sergileme, örgütün çıkarları için kendi çıkarlarından vazgeçme ve gerektiğinde kişisel düşüncelerini bir kenara bırakma davranışlarını sergileyebileceklerdir (Podsakoff vd., 2000). Sorun çıktığında olumlu tutumunu sürdürme, fikir ayrılığında diğerlerine kızmama, grup çalışması için kendinden fedakarlık yapma davranışları da bu boyuta örnek olarak verilebilir (Köse vd., 2003). Sivil erdem; çalışanların gönüllü olarak toplantılara katılımı ve örgütle ilgili sorumluluk duyması (MacKenzie vd., 1993),

toplantılar vb. genel örgütsel faaliyetlere proaktif ve gönüllü katılımı (Chiang ve Hsieh, 2012), çözüm önerilerinde bulunulması, alınmış olan kararların uygulanmasında etkin olma (İrmiş ve Gök, 2008) gibi davranışlar örnek olarak verilebilir.

2.2.2. Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Öncülleri

Araştırmacılar, çalışanları örgütleri için daha fazlasını yapmaya neyin sebep olduğunu tespit etmek istemektedirler. Daha önce sıklıkla ele alındığından farklı olarak, bireysel faktörler kapsamında psikolojik gelenekten kaynaklanan faktörlere ağırlık vermektedirler (Kwnates vd., 2008). Ruhsal özellikler (kendini yansıtırma, dürüstlük vb.) ve işle ilgili tutumlar ve inanışlar (iş tatmini, örgütsel bağlılık, algılanan örgütsel destek ve lider desteği vb.) ÖVD'nin temel belirleyicileri olarak tanımlanmaktadır (Bateman ve Organ, 1983; Organ ve Ryan, 1995; Blakeley vd., 2003). Cote ve Minners (2006) yaptıkları çalışmada, duygusal zekanın ÖVD'nin bir öncülü olduğunu ortaya koymuş, bunun yanında yüksek DZ'ye sahip olan çalışanların biçimsel görev tanımlarında yer almayan işlere de gönüllü olarak yardımcı olduklarını tespit etmiştir (Jung ve Yoon, 2012).

Bu çalışmada, diğer araştırmacılar tarafından ortaya konulan faktörlerin de ilgisine göre belirlenen dört faktörden birinin içinde değerlendirilebilecek olması nedeniyle, ÖVD'nin öncülleri olarak Podsakoff vd. (2000) tarafından ortaya konulan; bireysel özellikler, örgütsel özellikler, görev özellikleri ve liderlik özellikleri olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Bireysel özellikler; Organ ve Ryan (1995) çalışan tatmini, örgütsel bağlılık, güven algısı ve lider desteği algısı boyutlarını içerdiği belirtilen ve daha önce çalışan özellikleri olarak kavramsallaştırılan bu faktöre ilave olarak; bilinçlilik, uzlaşıcılık ve pozitif etkililik gibi etkenleri de güçlü öncüller olarak ifade etmektedir. İş tatmini ve moral düzeyi yüksek bireyler; daha insancıldır, iletişime açıktır, işbirliği duygusu gelişmiştir ve tüm bu olumlu değişkenler, çalışanlarda yardımlaşma ve paylaşma duygularını artırarak ÖVD göstermelerinde etkili olacaktır (Özler, 2015). Smith vd. (1983), olumlu bir ruh haline sahip bireylerin daha fazla yardım etme davranışları gösterdiğini, tersi durumlarda ise yardım etme davranışları gösterme eğilimlerinin azaldığını belirtmektedir. Podsakoff vd. (2000), ÖVD'nin öncülleri arasında "uzlaşılabilirlik", "vicdanlılık", "duygusallık" gibi kişilik özelliklerinin de bireyleri çalışma arkadaşları ve yöneticileri karşısında belirli yönelmelere hazırlayacağını, bu faktörlerin doğrudan olmasa da dolaylı olarak, bireylerin ÖVD sergilemelerinde etkili olacağını belirtmektedir. Yapılan araştırmalar, kişiliğin bilinçaltı güdüleme, benlik ve gözlenen davranışları içerdiğini ve ÖVD öncüllerinden olan DZ'nin de bu boyutların bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır (Boyatzis, 2009). Örgütsel özellikler; Podsakoff vd. (2000) tarafından örgütsel katılım, grup dayanışması, kurmay desteği,

ödülleri, mekansal uzaklık ve örgütsel destek algısı değişkenleri ifade edilmektedir. Örgüt yapısı ve bu yapı kapsamında; örgüt kültürü, katılımcı yönetim anlayışı, örgütsel iletişim kalitesi, esneklik vb. faktörler ÖVD'yi etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmektedir. Görev özellikleri; görevle (işle) ilgili özellikler; işle ilgili geri bildirim, tatmin edici iş ve işin rutinliği başlıkları altında üç kategoride incelenmektedir. İşle ilgili geri bildirim sağlanırsa ve çalışanlar yaptıkları işin tatmin edici olduğunu düşünürse daha fazla ÖVD sergiler. Buna karşın, alışlagelmiş usullerle rutin iş yapanların ise daha az ÖVD sergilediği görülmektedir (Özler, 2015). Liderlik özellikleri; örgütlerde çalışanlar tarafından ÖVD sergilenmesinin sağlanması ve sürdürülmesi önemli olduğundan bu davranışların etkili liderlik tarzı ile desteklenmesi önem arz etmektedir (Arslantaş ve Pekdemir, 2007). Köse vd. (2003), lider desteğinin; yöneticinin takipçilerine değer vermesini, katılımlarını sağlamasını, astlarının iyiliğini düşünmesini ve adil olmasını ifade ettiğini ve araştırmaların bu değişkenin ÖVD'nin diğerkamalık boyutu ile ilişkili olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Liderlerin davranışları, çalışanların ÖVD göstermeleri ya da göstermemeleri üzerinde son derece önemli olmaktadır.

2.2.3. Örgütsel Vatandaşlık Davranışının Sonuçları

ÖVD'nin öncelikle çalışanlar üzerinde olumlu etkilerinin olacağı öngörülse de, çalışanlarda yarattığı olumlu etkiler vasıtasıyla dolaylı yoldan örgütler üzerinde de olumlu etkiler yarattığı görülmektedir (Özler, 2015). ÖVD örgüte üç temel konuda destek olmaktadır (Avcı, 2015); çalışanlar arasında yardımlaşma ve işbirliği davranışını artırır, çalışanların iş arkadaşları ve örgüte karşı sorumluluk duygularını artırır ve çalışanların iş arkadaşları ve örgüte karşı olumlu tutum geliştirmelerini sağlar. Bireysel ve örgütsel performansın artırılması kapsamında, ÖVD'nin sonuçları; iş tatmini ve motivasyon artışı, yüksek performans sergilenmesi, örgütsel bağlılık, iş başarımlarının yükselmesi, işgören devir oranının azalması, yardım etme davranışlarının artması olarak ifade edilebilir (Acar, 2006; Demirci, 2008; Gürbüz, 2006).

Örgütsel amaçlar ile çalışanların amaçlarının birlikte gerçekleştirilmesi çok önemli olup, çalışanın kendi amaçlarını gerçekleştirirken örgütsel amaçlara da katkı yapması gerektiği bilinciyle ÖVD sergilemesi gerekir. Bu açıdan bakıldığında ÖVD, bireysel amaçlar ve örgütsel amaçlar arasında dengeleyici bir rol oynamaktadır (Organ ve Ryan, 1995). ÖVD; diğerlerinin hatalarını bulma, onlarla tartışma ve onları şikayet etme benzeri olumsuz davranışlardan kaçınmak gibi pasif davranışlar kadar; zamana riayet, yenilikçilik, yaratıcılık, gönüllülük, mesaiye kalma ve yardım etme gibi aktif davranışları da içermektedir (Bolino vd., 2004). Aktif ve pasif tür ÖVD davranışları arasında hareket noktası ve etkileri bakımından farklılıklar olmakla birlikte, iki tür davranış da temel olarak örgütsel etkililik ve başarıyı

artırmaktadır (Podsakoff vd., 1996). Bu tür davranışların birinci grubunda çalışanlar üretken ve aktiftir, ikincisinde ise temel mantık örgüte zarar vermekten kaçınarak katkıda bulunmaktır. ÖVD, örgütteki takım üyeleri ile diğer iş grupları arasındaki ilişkilerin uyumlu bir şekilde sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Örgütün daha cazip bir çalışma yeri olmasını sağlayarak, en iyi çalışanları örgüte çekme ve elde tutma becerisini artırmaktadır. Örgütsel performansın istikrarını ve örgütün çevresel değişikliklere uyma becerisini artırmaktadır. Sosyal sermaye yaratarak, örgütsel etkinliğin artmasına neden olmaktadır (Organ vd., 2006). ÖVD; çalışanlar arasında yardımlaşmanın sağlanmasında ve yaygınlaşmasında, çalışanlar arasında meydana gelen anlaşmazlıkların önlenmesinde ve ortaya çıkan olumsuzlukların çözümlenmesinde ve çalışanlar arasındaki ilişkilerin nezaketle yürütülmesinde etkili olmaktadır. Çalışanların örgüte katkı sağlayacak düşünceleri ve faaliyetleri açısından diğer çalışanlar ve/veya yöneticiler tarafından desteklenmesini sağlamaktadır (Kulaklıoğlu, 2009).

Ehrhart, (2004) tarafından ÖVD'nin örgütün başarı seviyesine dikkate değer pozitif etkisi olduğu, örgütsel etkililiği farklı ölçüm boyutlarında % 18 ile % 38 arasında artırdığının tespit edildiği ifade edilmektedir. Performansın ötesinde, ÖVD'nin başka pozitif sonuçlarla da ilgisi vardır. Örneğin, yüksek ÖVD seviyesinin büyük ödüller, terfiler ve üstün yönetim potansiyeli ile ilişkili olduğu sıralanabilir (Shore vd., 1995; Van Scotter vd., 2000). Ayrıca, yüksek ÖVD sergilemek, çalışanlar için yüksek profilli projelere seçilmek, işten çıkarılma riskini azaltmak veya yöneticiler ve iş arkadaşlarıyla daha iyi ilişkiler kurabilmeyi sağlamaktadır (Organ vd., 2006). ÖVD'nin pek çok olumlu sonucu olmakla birlikte, örgüte fayda sağlamadığı gibi zarar verici tarzda bazı olumsuzluklara sebep olabileceği yönünde de çalışmalar mevcuttur. Çelik ve Çıra (2013) aşırı iş yükü, işten ayrılma niyeti ve ÖVD ilişkisini inceledikleri çalışmada elde edilen bulgulardan hareketle, ÖVD'nin de bir sınırı olması gerektiği ve olması gerekenin üzerine çıkarsa işten ayrılma niyetinde yükseliş gibi istenmeyen sonuçların ortaya çıkabileceğini ileri sürmektedir. ÖVD'nin direkt veya dolaylı ödül ile birlikte ele alınması durumunda, orjinalde elde edilmek istenilen konseptinden farklı olarak örgüte fayda sağlamayıp aksine zarar bile verebileceği dikkate alınmalıdır.

3. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1. Araştırmanın Amacı, Yöntemi ve Örneklem

DZ'nin ÖVD ile ilişkisi kapsamında, bu çalışmanın amacı, yöneticinin duygusal zekasının çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisinin tespit edilmesidir. DZ ile ÖVD ilişkisinin özel eğitim sektöründe yapılan uygulama ile test edilmesi sayesinde literatüre katkı sağlanacağı değerlendirilmektedir. Araştırmanın kapsamını, bir özel eğitim kurumunun

11 okulunda çalışan 470 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada kullanılan yöntem; amaç bakımından uygulamalı, betimleyici ve keşfe yönelik, içerik bakımından niceldir. Alan araştırmasında veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Bu çalışmada Kuruşcu (2017)'nin çalışması kapsamında elde edilen veri seti kullanılmış olup, saha çalışması 2017 yılında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın evreni 11 okulda çalışan 470 öğretmendir. Örneklem ise, pilot uygulama yapılan 2 okulda çalışan 100 öğretmenin hariç tutulması suretiyle 9 okulda çalışan 370 öğretmenden anketi dolduran 295 öğretmendir.

3.2. Hipotezler ve Araştırma Modeli

Yöneticinin DZ'si ile çalışanların ÖVD gösterme düzeyi arasında bir ilişki olduğu düşünüldüğünden, bu ilişkinin belirlenmesinin örgütsel başarı için önemli olduğu değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırma problemi: "Çalışanların ÖVD sergilemesinin, ÖVD öncülleri kapsamında yer alan yöneticinin duygusal zekası ile ilişkisi nedir?" olarak belirlenmiştir. Yöneticinin DZ'sinin ÖVD'yi etkilediği ve DZ'si yüksek olan yöneticinin, düşük DZ'ye sahip yöneticiye göre çalışanların beklentilerini, amaçlarını, arzularını daha iyi anlaması sayesinde onları işi için zorunlu olan sorumlulukları yerine getirmenin yanı sıra, örgütün başarısı için gereken ve iş tanımı dışında kalan ekstra çabayı göstermek konusunda da etkileyerek daha çok ÖVD sergilemelerini sağladığı daha önce yapılan çalışma sonuçlarında ortaya konulmuştur. Bu çerçevede araştırma sorusu: "Özel eğitim sektöründe çalışan öğretmenlerin ÖVD sergilemeleri ile yöneticinin DZ'si ilişkisi nedir?" olarak belirlenmiştir.

ÖVD öncüllerinden olan DZ ile ÖVD ilişkisi kapsamında sınanan hipotezler aşağıda sunulmuştur.

H1: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H2: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının diğerkamlik boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H3: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

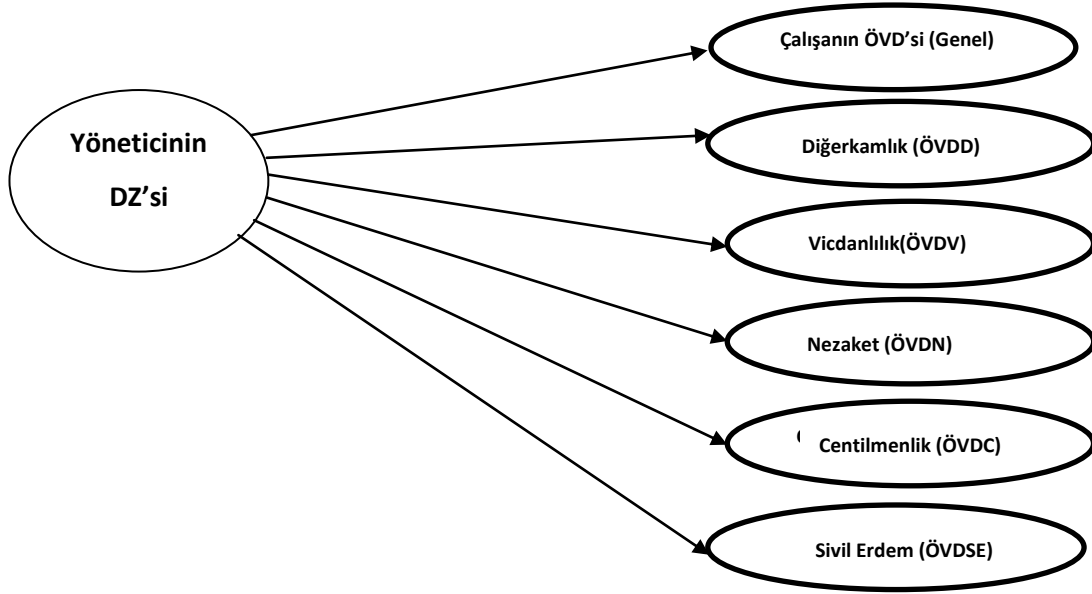
H4: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının nezaket boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H5: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının centilmenlik boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

H6: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının sivil erdem boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır..

Yöneticinin DZ'sinin çalışanların sergilediği ÖVD ve boyutları ile ilişkisinin araştırılmasına ilişkin oluşturulan araştırma modeli Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1. Yöneticinin Duygusal Zekasının Çalışanın Örgütsel Vatandaşlık Davranışları ile İlişkisi

Şekil 1'de, yöneticinin DZ'sinin çalışanların ÖVD sergilemeleri ve boyutları ile doğrudan ilişkili olduğu bir model ile ifade edilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları ve Veri Değerlendirme Tekniği

DZ'yi ölçmek için yürütülen ölçek geliştirme çalışmalarında; Mayer ve Salovey, performans ölçümü kapsamında bir dizi yetenekler setini tanımlayan bir DZ modeli, Bar-On kişilik yapısını belirlemek amacıyla kullanılan bir kişilik testi (Emotional Quotient Inventory) çerçevesinde bir DZ modeli (Codier ve Odel, 2014; Örucü ve İzci, 2015) ve Goleman ise DZ ile ilgili olan empati, motivasyon, iyimserlik gibi karakter özellikleri ile sosyal yeteneklerin bileşiminden oluşan bir model ortaya koymuştur (Webb vd., 2013). Bu çalışmada, DZ ölçeği olarak Schutte vd. (1998)'in geliştirdiği ölçeğin, Austin vd. (2004) tarafından yeniden düzenlenmiş halinin Tatar vd. (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlanmış şekli kullanılmış olup, 41 maddeden oluşan ölçek pilot uygulama sonrasında 29 madde olarak kullanılmıştır. ÖVD ölçeği olarak ise, Vey ve Campbell (2004) ile Williams ve Shiaw (1999)'a ait iki ayrı çalışmadan Basım ve Şeşen (2006) tarafından Türkçe'ye çevrilen ölçek kullanılmış olup, 19 maddeden oluşan ÖVD ölçeği pilot uygulama sonrasında 18 madde olarak kullanılmıştır.

Toplanan verilerin analizi SPSS 15.0 ve AMOS 6.0 programları ile yapılmıştır. Ankette yer alan önermelerin değerlendirilmesi, 5'li Likert ölçeğinde yapılmıştır. Likert Ölçeğinde "1:

Kesinlikle Katılmıyorum”, “2: Katılmıyorum”, “3: Kararsızım”, “4: Katılıyorum” ve “5: Kesinlikle Katılıyorum” olarak kullanılmıştır. Araştırmada değişkenler arası ilişkiyi belirlemek üzere korelasyon analizi uygulanmıştır.

3.4. Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenilirliği İçin Pilot Uygulama

Araştırmanın uygulama aşamasında, örneklem olarak seçilen kümenin az sayıdaki birimi üzerinde ön uygulama yapılması faydalıdır. Pilot uygulamanın amacı, anket formundaki hataların belirlenerek bu hataların düzeltilmesi ve anket formunun kullanım amaçlarına uygunluğunun denetlenmesidir (Özdamar, 2002). Hazırlanan anket formu için araştırma kapsamında yer alan iki okulda çalışan 100 öğretmenden anketi dolduran 66 öğretmen üzerinde pilot uygulama yapılmıştır. Pilot uygulama aşamasında öğretmenlerden anketi doldurmaları, hem öğretmenlerden hem de yöneticilerden anketin içeriğinde anlaşılmayan ya da yanlış anlaşılan maddelerin olup olmadığını değerlendirmeleri istenmiştir. Öğretmen ve yöneticilerden anlaşılmayan veya yanlış anlaşılan herhangi bir madde olduğuna ilişkin bir geri dönüt olmamıştır. Pilot uygulama sonucunda, yapılan istatistiksel analizler doğrultusunda ÖVD'ye ilişkin bir ve DZ'ye ilişkin 12 madde anket formundan çıkarılmıştır.

ÖVD ölçeğine ilişkin güvenilirlik ve faktör analizinde; 19 madde için Cronbach Alpha değeri ,891 olduğundan, verilerin güvenilirliği oldukça yüksektir. Yapılan faktör analizinde bir madde (MSA değeri ,454) çıkarıldığından 18 madde için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha değeri ,902 çıkmış olup, verilerin güvenilirliği yüksektir. KMO ve Barlett's testinde p (sign.) = ,000 < ,05 olduğundan testin sonucu anlamlıdır. KMO katsayısı ilk analizde ,752 ve son analizde ,758 olduğundan sonuç anlamlı ve örneklem büyüklüğü yeterlidir. 19 maddeden oluşan deneme ölçeğinde, analizler sonucunda MSA değeri ,50'nin altında olan ve rotasyonlu faktör tablosunda tek başına bir faktörü oluşturan bir madde dışarıda tutularak, 18 madde ve 5 faktör elde edilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde; rotasyon sonrası özdeğerleri içeren toplam varyans beş faktör olduğunu göstermektedir. İlk faktör toplam varyansın % 39,257'sini, ikinci faktör % 12,707'sini, üçüncü faktör % 8,895'ini, dördüncü faktör % 8,267'sini, beşinci faktör % 7,113'ünü, açıklamaktadır. Açıklanan kümülatif varyans miktarı, toplam varyansın % 76,2'sidir.

Tablo 2. ÖVD Ölçeği Açıklanan Toplam Varyans

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Rotasyonlu Yüklemelerin Karesi		
	Toplam	% Varyans	Birikimli %	Toplam	% Varyans	Birikimli %
1	7,066	39,257	39,257	3,079	17,106	17,106
2	2,287	12,707	51,964	3,041	16,896	34,002
3	1,601	8,895	60,859	2,731	15,172	49,174
4	1,488	8,267	69,125	2,451	13,616	62,790
5	1,280	7,113	76,238	2,421	13,448	76,238

DZ ölçeğine ilişkin güvenilirlik ve faktör analizinde; 41 madde için Cronbach Alpha değeri ,960 olduğundan, verilerin güvenilirliği yüksektir. DZ ölçeği için yapılan analizlerde 12 madde en yüksek değer aldığı farklı iki faktörün arasında faktör yükü 0,10'dan yüksek olmaması nedeniyle çıkarılmış ve sonrasında 29 madde için yapılan güvenilirlik analizinde Cronbach Alpha değeri ,944 çıkmış olup, verilerin güvenilirliği oldukça yüksek bulunmuştur. KMO ve Barlett's testinde p (sign.) = ,000 < ,05 olduğundan testin sonucu anlamlıdır. KMO katsayısı ilk analizde ,809 ve 12 madde çıkarıldıktan sonra yapılan son analizde ,811 olduğundan sonuç anlamlı ve örneklem büyüklüğü yeterlidir. 41 maddeden oluşan deneme ölçeğinde, analizler sonucunda 29 madde ve 3 faktör elde edilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde; rotasyon sonrası özdeğerleri içeren toplam varyans üç faktör olduğunu göstermektedir. İlk faktör toplam varyansın % 39,790'ını, ikinci faktör % 7,730'unu, üçüncü faktör % 6,705'ini açıklamaktadır. Açıklanan kümülatif varyans miktarı, toplam varyansın % 54,22'sidir.

Tablo 3. DZ Ölçeği Açıklanan Toplam Varyans

Bileşen	Başlangıç Özdeğerleri			Rotasyonlu Yüklemelerin Karesi		
	Toplam	% Varyans	Birikimli %	Toplam	% Varyans	Birikimli %
1	11,539	39,790	39,790	7,703	26,562	26,562
2	2,242	7,730	47,521	4,515	15,570	42,132
3	1,944	6,705	54,225	3,507	12,093	54,225

3.5. Ana Uygulamada Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenilirlik Analizleri

ÖVD ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi; KMO ve Barlett's testinde (KMO değeri ,779 ve Barlett's değeri 2674,882) p (sign.) = ,000 < ,05 olduğundan KMO ve Bartlett's testi anlamlı ve örneklem büyüklüğü yeterlidir. 18 maddeden oluşan ölçek, pilot uygulamada elde edilen sonuçlara benzer şekilde 5 faktörden oluşmakta ve rotasyon sonrası özdeğerleri içeren toplam varyans beş faktör olduğunu göstermektedir. Açıklanan kümülatif varyans, toplam varyansın % 65,2'sidir. Güvenilirlik kapsamında Cronbach Alfa değerleri; ÖVD (genel) için ,855, ÖVDD için ,681, ÖVDV için ,827, ÖVDN için ,784, ÖVDC için ,757 ve ÖVDSE için ,757 olarak bulunmuş olup güvenilirlik sağlanmaktadır.

ÖVD ölçeğinin yapı geçerliliğinin doğruluğu ve uyumu birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Uyum iyiliği kriterleri incelendiğinde $X^2/Sd = 2,567$ bulunmuştur ve X^2/Sd değeri 3 ve daha düşük olduğunda model uyumunun iyi olduğu kabul edilmektedir. GFI = ,895, AGFI = ,856, RMR = ,038, RMSEA = ,073 bulunmuş ve bu değerler kabul edilebilir uyumu göstermektedir. Analiz sonuçları ile hesaplanan uyum istatistikleri modelin katılımcılardan toplanan gerçek verilerle kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu durum ölçeğin daha önce belirlenen faktör yapısına

göre uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Birinci düzey faktör analizi sonrasında birinci düzey örtük değişkenlerle (alt boyutlar) üst düzey örtük değişkenin uyumu ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Bu kapsamda bir modifikasyon uygulanmış olup uyum iyiliği kriterleri incelendiğinde $X^2/Sd = 2,542$ bulunmuştur. Diğer uyum değerleri ise $GFI = ,894$, $AGFI = ,860$, $RMR = ,040$, $RMSEA = ,072$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ikinci derece örtük değişkenin birinci derece örtük değişkenlerle, birinci derece örtük değişkenlerin gözlenen değişkenler ile uyum gösterdiği tespit edilmiştir. ÖVD ölçeğine ilişkin pilot uygulamada çıkan faktör yapısı açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile test edilmiş ve uyum indeksleri kabul edilebilir değerler aldığından yapı geçerliliği sağlanmaktadır.

DZ ölçeğine ilişkin açıklayıcı faktör analizi; KMO ve Barlett's testinde (KMO değeri ,926 ve Barlett's değeri 4871,760) p (sign.) = ,000 < ,05 olduğundan KMO ve Bartlett's testi anlamlıdır. 29 maddeden oluşan ölçek, pilot uygulamada elde edilen sonuçlara benzer şekilde üç faktörden oluşmakta ve rotasyon sonrası özdeğerleri içeren toplam varyans üç faktör olduğunu göstermektedir. Açıklanan kümülatif varyans, toplam varyansın % 55,87'sidir. Güvenilirlik kapsamında Cronbach Alfa ,925 olup, güvenilirlik sağlanmaktadır.

DZ ölçeğinin yapı geçerliliğinin doğruluğu ve uyumu birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. İki modifikasyon uygulanmış olup uyum iyiliği kriterleri incelendiğinde $X^2/Sd = 1,910$ bulunmuştur. X^2/Sd değeri 2 ve daha düşük olduğundan model uyumunun çok iyi olduğu kabul edilmektedir. $GFI = ,860$, $AGFI = ,847$, $RMR = ,031$ ve $RMSEA = ,056$ bulunmuş olup, bu değerler kabul edilebilir uyumu göstermektedir. Analiz sonuçları ile hesaplanan uyum istatistikleri modelin katılımcılardan toplanan gerçek verilerle kabul edilebilir düzeyde uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu durum ölçeğin daha önce belirlenen faktör yapısına göre uyum gösterdiğine işaret etmektedir. Birinci düzey faktör analizi sonrasında birinci düzey örtük değişkenlerle (alt boyutlar) üst düzey örtük değişkenin uyumu ikinci düzey doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Bu kapsamda iki modifikasyon uygulanmış olup uyum iyiliği kriterleri incelendiğinde $X^2/Sd = 1,910$ bulunmuştur. Diğer uyum değerleri ise $GFI = ,860$, $AGFI = ,847$, $RMR = ,031$, $RMSEA = ,056$ olarak bulunmuştur. Bu sonuçlara göre ikinci derece örtük değişkenin birinci derece örtük değişkenlerle, birinci derece örtük değişkenlerin gözlenen değişkenler ile uyum gösterdiği tespit edilmiştir. DZ ölçeğine ilişkin pilot uygulamada çıkan faktör yapısı açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri ile test edilmiş ve uyum indeksleri kabul edilebilir değerler aldığından yapı geçerliliği sağlanmaktadır.

H1: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışı arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların diğerkamalık, vicdanlılık, nezaket, centilmenlik ve sivil erdem boyutlarının bütünsel olarak ele alındığı ÖVD (Genel) davranışları arasında zayıf, pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,429$; $p=,000<,05$).

H2: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının diğerkamalık boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların fedakarlık yapma ve yardım etme davranışlarını içeren diğerkamalık boyutu arasında çok zayıf, pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,173$; $p=,003<,05$).

H3: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının vicdanlılık boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların biçimsel rol tanımlarında yer alan görevlerini karşılık beklemezsizin fazlasıyla yerine getirmesini içeren vicdanlılık davranışları arasında çok zayıf, pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,235$; $p=,000<,05$).

H4: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının nezaket boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların yaptığı faaliyetlerden etkilenecek olanları bilgilendirmesi davranışlarını içeren nezaket davranışları arasında zayıf, pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,359$; $p=,000<,05$).

H5: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının centilmenlik boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların çalışma koşulları ile ilgili sorunlara yakınmadan katlanma ve hoşgörülü yaklaşma davranışlarını içeren centilmenlik davranışları arasında zayıf, pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,414$; $p=,000<,05$).

H6: Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların örgütsel vatandaşlık davranışının sivil erdem boyutu arasında anlamlı ve pozitif ilişki vardır.

Yöneticinin duygusal zekası ile çalışanların toplantılara gönüllü olarak katılım ve örgüt politikalarına uyum sağlama davranışlarını içeren sivil erdem davranışları arasında zayıf, pozitif yönlü anlamlı ilişki bulunmuştur ($r=,287$; $p=,000<,05$).

Hipotezlerin test edilmesi kapsamında korelasyon tablosundaki değerler incelendiğinde DZ ve ÖVD (Genel) ile ÖVD'nin tüm boyutları arasında ,173 ile ,429 arasında değişen çok zayıf ve zayıf düzeyde pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu tespit edilmiş olup tüm hipotezler kabul edilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Örgütlerde, çalışanlardan görevleri ile ilgili sorumlu oldukları kural ve düzenlemelere bağlı davranışlar beklenmektedir. Bununla birlikte çalışanlar, kendilerinden beklenen davranışların ötesinde, zorunlu olmayan ve ÖVD olarak kavramsallaştırılan ekstra rol davranışları da sergilemektedirler (Tambe ve Shanker, 2014). Schnake (1991), çalışanların sosyal kabul görme ve başarıma gereksinimlerinin, biçimsel rol tanımlarının dışındaki gönüllü davranışları göstermesi üzerinde çok etkili olduğunu ifade etmektedir. Sosyal alışveriş kuramının temel yaklaşımı, toplum içinde bireylerin, ödüllendirilme beklentisi (maddi veya maddi olmayan) içinde davranışlarda bulunduğu ve kurulan ilişkinin bu kapsamda sürdürüldüğüdür (Şenturan, 2014). Örgütsel vatandaşlık davranışı kapsamında bu ödüllerin yardım etme, kurallara uyma, nezaket kapsamında bilgilendirme, katılım, yakınmama vb. olabileceği değerlendirilmektedir. Bu ödül maliyet temelli etkileşim kapsamındaki ilişki ise, yöneticinin sahip olduğu DZ düzeyi ile yakından ilgilidir.

Bu araştırmada değişkenler arası ilişkilerin incelenmesi kapsamında ÖVD bağımlı değişken olarak ele alınmış olup, çalışmanın amacı; ÖVD'nin öncüllerinden olan DZ ile ilişkisinin belirlenmesidir. Bu çerçevede, yöneticinin DZ'si ile bütün ÖVD boyutları arasındaki ilişki ayrı ayrı incelenmiş olup; yöneticinin DZ'sinin çalışanların ÖVD (Genel) ve tüm boyutları ile anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak yöneticinin DZ'si ile çalışanların ÖVD'sinin bütünsel olarak anlamlı ve pozitif (zayıf düzeyde ilişki, $r=,429$) ilişkili olduğu, ayrıca en yüksek centilmenlik boyutu (zayıf düzeyde ilişki, $r=,414$) ile olmak üzere tüm boyutları ile anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu bulunmuştur. Bu çalışma kapsamında bağımlı değişken olan öğretmenlerin ÖVD sergilemeleri ile bağımsız değişkenlerden yöneticinin DZ'sinin; Antony (2013), Bağcı (2014), Özyer ve Alıcı (2015), Özaslan (2009), Korkmaz ve Arpacı (2009)'nın bulgularına benzer şekilde anlamlı ve pozitif ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde, yöneticinin kendi ve çalışanlarının duygularını doğru değerlendirmesi, iyimser bir ruh haline sahip olması, duygularını etkin bir şekilde düzenlemesi ve kullanması gibi DZ yetenekleri sayesinde çalışanların daha fazla ÖVD sergilemesine katkı sağlayacağı görülmektedir. Sonuç olarak, öğretmenler üzerinde yapılan araştırmada elde edilen bulgulara göre;

a. Yöneticinin DZ'si ile çalışanların örgüte faydalı isteğe bağlı ekstra rol davranışlarını içeren ÖVD (Genel) arasında anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif ($r=,429$; $p=,000<,05$) ilişkili bulunduğu,

b. Yöneticinin DZ'si ile çalışanların fedakarlıkta bulunma ve yardım etme davranışları olarak ifade edilen ÖVD'nin diğerkamlik boyutu arasında anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif ($r=,173$; $p=,003<,05$) ilişki bulunduğu,

c. Yöneticinin DZ'si ile çalışanların biçimsel rol tanımlarında yer alan görevlerini karşılık beklemeeksizin fazlasıyla yerine getirme davranışları olarak ifade edilen vicdanlılık boyutu arasında anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif ($r=,173$; $p=,003<,05$) ilişki bulunduğu,

d. Yöneticinin DZ'si ile çalışanların yaptığı faaliyetlerden etkilenecek olanları bilgilendirme davranışları olarak ifade edilen nezaket boyutu arasında anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif ($r=,173$; $p=,003<,05$) ilişki bulunduğu,

e. Yöneticinin DZ'si ile çalışanların çalışma koşulları ile ilgili sorunlara yakınmadan katlanma ve hoşgörülü yaklaşma davranışları olarak ifade edilen centilmenlik boyutu arasında anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif ($r=,173$; $p=,003<,05$) ilişki bulunduğu,

f. Yöneticinin DZ'si ile çalışanların toplantılara gönüllü olarak katılım ve örgüt politikalarına uyum sağlama davranışları olarak ifade edilen sivil erdem boyutu arasında anlamlı ve zayıf düzeyde pozitif ($r=,173$; $p=,003<,05$) ilişki bulunduğu tespit edilmiştir.

Aralarında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu daha önce yapılan çalışmalarda ortaya konulmuş olan DZ ile ÖVD ilişkisi zayıf düzeyde olmakla birlikte bu çalışmada da tespit edilmiştir.Uygulayıcılar açısından; yöneticinin DZ'si ile çalışanların ÖVD'si ilişkisinin bilinmesi sayesinde, hem yöneticilerin uygulanan testlerle DZ'si yüksek bireylerden seçilmesi hem de mevcut yöneticilerin DZ düzeylerini geliştirmeye yönelik uygulamalar ile ÖVD'nin artırılmasına katkı sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, A.Z. (2006). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: Kavramsal Gelişimi ile Kişisel ve Örgütsel Etkileri", Doğu Üniversitesi Dergisi, C: 7, No: 1, ss. 1-14.
- Antony, J.M. (2013). "The Influence Of Emotional Intelligence on Organizational Commitment And Organizational Citizenship Behavior", International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research IJSSIR, C: 2, No: 3, ss. 110-115.
- Arslan, R., Efe, D. ve Aydın, E. (2013). "Duygusal Zeka ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Sağlık Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma", Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, C: 5, No: 3, ss. 169-180.
- Arslantaş, C. ve Pekdemir, I. (2007). "Dönüşümcü Liderlik, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Görgül Bir Araştırma", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C: 7, No: 1, ss. 261-286.
- Aslan, Ş. (2008). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile Örgütsel Bağlılık ve Mesleğe Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Araştırılması", Yönetim ve Ekonomi, C :15, No: 2, ss. 163-178.
- Atalay, C. (2009). Personel Güçlendirmeye Dayalı İnsan Kaynakları Yönetimi İşlevlerinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi Ve Eczacıbaşı Topluluğu'nda Bir Araştırma, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Kütahya.
- Austin, E.J., Saklofske, D.H., Huang, S.H.S. ve Mckenny, D. (2004). "Measurement of Trait Emotional Intelligence: Testing and Cross-Validating a Modified Version of Schutte et al.'s (1998) Measure", Personality and Individual Differences, C: 36, No: 3, ss. 555-562.
- Avcı, A. (2015). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışları: Kavramsal Gelişimi ve Eğitim Örgütleri Açısından Etkileri", Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, C:12, No: 24, ss. 11-26.

- Bağcı, Z. (2014). "Duygusal Zeka ve Örgütsel Vatandaşlık İlişkisi", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No: 2, ss. 259-279.
- Barkslade, K. ve Werner, J.M. (2001). "Managerial Ratings of In-Role Behaviors, Organizational Citizenship Behaviors and Overall Performance: Testing Different Models of Their Relationship", Journal of Business Research, No: 51, ss. 145-155.
- Barnard, C.I. (1938). *Functions of the Executive*, MA: Harvard University Press. Cambridge.
- Bar-On, R. (1997). *Bar-On Emotional Quotient Inventory: EQ-i Technical Manual*, Multi-Health Systems Inc., Toronto.
- Bar-On, R., Brown, J.M., Kirkcaldy, B.D. ve Thome, E.P. (2000). "Emotional Expression and Implications for Occupational Stress; An Application of the Emotional Quotient Inventory (EQ-i)", *Personality and Individual Differences*, No: 28, ss. 1107-1118.
- Basım, N.H. ve Şeşen, H. (2006). "Otel Çalışanları Açısından Duygusal Zekanın Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C: 61, No: 4, ss. 83-101.
- Bateman, T.S. ve Organ, D.W. (1983). "Job Satisfaction & Good Soldier: The Relationship Between Affect and Employee Citizenship", *Academy of Management Journal*, C: 26, No: 4, ss. 587-595.
- Blakeley, G.L., Andrews, M.C. ve Fuller, J. (2003). "Are Chameleons Good Citizens? A Longitudinal Study of the Relationship Between Self-monitoring and Organizational Citizenship Behavior", *Journal of Business and Psychology*, C: 18, No. 2, ss. 131-144.
- Bolino, M.C., Turnley, W.H. ve Niehoff, B.P. (2004). "The Other Side of the Story: Reexamining Prevailing Assumptions about Organizational Citizenship Behavior", *Human Resource Management Review*, No: 14, ss. 229-246.
- Borman, W.C. (2004). "The Concept of Organizational Citizenship", *American Psychological Society*, C: 13, No: 6, ss. 238-241.
- Borman, W.C. ve Motowidlo, S.J. (1997). "Introduction: Organizational Citizenship Behavior and Contextual Performance", *Human Performance*, No: 10, ss. 67-69.
- Boyatzis, R.E. (2009). "Competencies as Behavioral Approach to Emotional Intelligence", *Journal of Management Development*, C: 28, No: 9, ss. 749-770.
- Brief, A.P. ve Motowidlo, S.J. (1986). "Pro-Social Organizational Behaviors", *Academy of Management Review*, C: 11, No: 4, s. 710-725.
- Brown, F.W., Bryant, S.E. ve Reilly, M.D. (2006). "Does Emotional Intelligence as Measured By the EQ Influence Transformational Leadership and/or Desirable Outcomes?", *Leadership and Organization Development Journal*, C: 27, No: 5, ss. 330-351.
- Cartwright, S. ve Cooper, C.L. (2008). *The Oxford Handbook of Personnel Psychology*, Oxford Books, (Çevrimiçi), <https://www.google.com.tr/boks/>, 22 Mayıs 2015.
- Chiang, C.F. ve Hsieh, T.S. (2012). "The Impacts of Perceived Organizational Support and Psychological Empowerment on Job Performance: The Mediating Effects of Organizational Citizenship Behavior", *International Journal of Hospitality Management*, C: 31, No: 1, ss. 180-190.
- Codier, E. ve Odell, E. (2014). "Measured Emotional Intelligence Ability and Grade Point Average in Nursing Students, *Nurse Education Today*", C: 34, No: 4, ss. 608-612.
- Cote, S. ve Miners, T.H. (2006). "Emotional Intelligence, Cognitive Intelligence and Job Performance", *Administrative Science Quarterly*, No: 51, ss. 1-28.
- Çarıkcı, İ., Kanten, S. ve Kanten, P. (2010). "Kişilik, Duygusal Zeka Ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışları Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, No: 11, ss. 41-65.
- Çelik, M. ve Çıra, A. (2013). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Aşırı İş Yükünün Aracılık Rolü", *Ege Akademik Bakış*, C: 13, No: 1, ss. 11-20.
- Day, A.L. ve Carroll, S.A. (2004). "Using an Ability-Based Measure of Emotional Intelligence to Predict Individual Performance, Group Performance and Group Citizenship Behaviours", *Personality and Individual Differences*, C: 36, No: 6, ss. 1443-1458.
- Demirci, M.K. (2008). *İşletmelerde Örgütsel Vatandaşlık Davranışı*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Doğan, S. ve Şahin, F. (2007). "Duygusal Zeka: Tarihsel Gelişimi ve Örgütler İçin Öneme Kavramsal Bir Bakış", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C: 16, No: 1, ss. 231-252.
- Ehrhart, M.G. (2004). "Leadership and Procedural Justice Climate as Antecedents of Unit Level Organizational Citizenship Behavior", *Personnel Psychology*, No: 57, ss. 61-94.
- George, M.J. ve Brief, P.A. (1992). "Feeling Good-Doing Good: A Conceptual Analysis of the Mood at Work-Organizational Spontaneity Relationship", *Psychological Bulletin*, C: 112, No: 2, ss. 310-329.
- Goleman, D. (2000). *İşbaşında Duygusal Zeka*, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Gürbüz, S. (2006). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 3, No: 1, ss. 48-75.

- Gürbüz, S. ve Yüksel, M. (2008). "Çalışma Ortamında Duygusal Zeka: İş Performansı, İş Tatmini, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bazı Demografik Özelliklerle İlişkisi", *Doğu Üniversitesi Dergisi*, C: 9, No: 2, ss. 174-190.
- Izhar, O. (2009). "Organizational Citizenship Behavior in Teaching: The Consequences for Teachers, Pupils and the School", *International Journal of Educational Research*, No: 23, ss. 275-389.
- İrmiş, A. ve Gök, E.E. (2008). "Az Gelişmiş Ülkelerde Fason Üretim ve Örgütsel Vatandaşlık Olgusu", *Akademik İncelemeler*, C: 3, No: 1, ss. 194-221.
- Jung, H.S. ve Yoon, H.H. (2012). "The Effects of Emotional Intelligence on Counterproductive Work Behaviors and Organizational Citizenship Behaviors Among Food and Beverage Employees in a Deluxe Hotel", *International Journal of Hospitality Management*, C: 31, No: 2, ss. 369-378.
- Karacaoğlu, K. ve İnce, F. (2013). "Pozitif Örgütsel Davranışın Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkileri: Kayseri İlindeki İmalat Sanayi İşletmelerinde Bir Uygulama", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C: 18, No: 1, ss. 181-202.
- Katz, D. (1964). "The Motivational Basis of Organizational Behavior", *Behavioral Science*, No. 9, ss. 131-133.
- Katz, D., ve Kahn, R. L. (1966). *The Social Psychology of Organizations*, John Wiley, New York.
- Kaygısız, E. (2013). "Özel Güvenlik Personelinin Örgütsel Vatandaşlık Davranışları", 3. Ulusal Özel Güvenlik Sempozyumu, Gaziantep, ss. 71-88.
- Korkmaz, T. ve Arpacı, E. (2009). "Relationship of Organizational Citizenship Behavior with Emotional Intelligence", *Procedia Social and Behavioral Sciences*, No: 1, ss. 2432-2435.
- Köse, S., Kartal, B. ve Kayalı, N. (2003). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Tutuma İlişkin Faktörlerle İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No: 20, ss. 1-19.
- Kulaklıoğlu, A.S. (2009). "Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Bilgi Paylaşımı İlişkisi: Bir Uygulama", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya*.
- Kuruşcu, M. (2017). "Yöneticinin Duygusal Zekası ve Liderlik Tarzının Çalışanların Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile İlişkisi", (Yayımlanmış doktora tezi), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Kwantes, C.T., Karam, C.M., Kuo, B.C.H. ve Towson, S. (2008). "Culture's Influence on the Perception of OCB as In-role or Extra-role", *International Journal of Intercultural Relations*, C: 32, No: 3, ss. 229-243.
- MacKenzie, S.B., Podsakoff, P.M. ve Fetter, R. (1993). "The Impact of Organizational Citizenship Behavior on Evaluations of Salesperson Performance", *Journal of Marketing*, C: 57, No: 1, ss. 70-80.
- Mavroveli, S., Petrides, K.V., Sangareau, Y. ve Furnham, A. (2009). "Exploring the Relationships Between Trait Emotional Intelligence to Objective Socio-Emotional Outcomes in Childhood", *British Journal of Educational Psychology*, No: 9, ss. 259-272.
- Mayer, J.D. ve Salovey, P. (1990). "Emotional Intelligence", *Imagination, Cognition and Personality*, C: 9, ss. 185-211.
- Mayer, J.D. ve Salovey, P. (1993). "The Intelligence of Emotional Intelligence", *Intelligence, Cognition and Personality*, No: 17, ss. 433-442.
- Mikolojczak, M. ve Limunet, O. (2008). "TEQ and the Cognitive Appraisal of Stressful Events: An Exploratory Study", *Personality and Individual Differences*, No: 44, ss. 144-153.
- Moorman, H.R. ve Blakeley, G.L. (1995). "Individualism-Collectivism as an Individual Difference Predictor of Organizational Citizenship Behavior", *Journal of Organizational Behavior*, No: 16, ss. 127-142.
- Morrison, E.W. (1994). "Role Definitions and Organizational Citizenship Behavior: The Importance of the Employee's Perspective", *Academy of Management Journal*, C: 37, No: 6, ss. 1543-1567.
- Organ, D.W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, Lexington Books, Lexington, MA.
- Organ, D.W. ve Ryan, K. (1995). "A Meta-Analytic Review of Attitudinal and Dispositional Predictors of Organizational Citizenship Behavior", *Personnel Psychology*, No: 48, ss. 775-802.
- Organ, D.W. (1997). "Organizational Citizenship Behavior: It's Construct Clean-up Time", *Human Performance*, C: 10, No: 2, ss. 85-97.
- Organ, D.W., Podsakoff, P.M. ve Mackenzie, S.B. (2006). *Organizational Citizenship Behavior: Its Nature, Antecedents and Consequences*, Sage Publications.
- Örücü, E. ve İzci, Ç. (2015). "Otel Çalışanları Açısından Duygusal Zekanın Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Üzerindeki Etkisi", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, No: 45, ss. 31-47.
- Özaslan, B.C., Acar, A.B. ve Acar, A.C. (2009). "Duygusal Zeka ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Yönetim Dergisi*, C: 20, No: 64, ss. 98-111.
- Özdamar, K. (2002). *Paket Programlar İle İstatistiksel Veri Analizi*, Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Özler, N.D.E. (2015). *Örgütsel Davranışta Güncel Konular*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa.
- Özyer, K. ve Alıcı, İ. (2015). "Duygusal Zeka ile Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Zeitschrift für die Welt der Türken-ZfWT*, C: 7, No: 1, ss. 69-85.
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B. ve Hui, C. (1993). *Organizational Citizenship Behaviors and Managerial Evaluations of Employee Performance: A Review and Suggestions for Future Research*, In *Research in*

- Personel and Human Resources Management, (Gerald R. Ferris and K.M. Rowland, Greenwich), JAI Press, ss. 1-40.
- Podsakoff, P.M. ve MacKenzie, S.B. (1994), "Organizational Citizenship Behaviors and Sales Unit Effectiveness", *Journal of Marketing Research*, No:31, ss. 351-363.
- Podsakoff, P.M., Mackenzie, S.B., ve Bommer, W.H. (1996). "Transformational Leader Behaviors and Substitutes for Leadership as Determinants of Employee Satisfaction, Commitment, Trust and Organizational Citizenship Behaviors", *Journal of Management*, No: 22, ss. 259-298.
- Podsakoff, P.M., Mackenzie, S.B., Paine, J.B. ve Bachrach, D.G. (2000). "Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review Of The Theoretical and Empirical Literature and Suggestions For Future Research", *Journal of Management*, C: 26, No: 3, ss. 513-563.
- Redman, T. ve Snape, E. (2005). "I to Wed: The Role of Consciousness Transformation in Compassion and Altruism", *Journal of Management Studies*, C: 42, No: 2, ss. 915-932.
- Robbins, S. (2005). *Organizational Behavior*, Upper Saddle River, Pearson Prentice Hall, New Jersey.
- Sabuncuoğlu, Z. ve Tüz, M. (2008). *Örgütsel Psikoloji*, Alfa Basım Yayım, Bursa.
- Schnake, M. (1991). "Organizational Citizenship A Review, Proposed Model and Research Agenda", *Human Relations*, C: 44, No: 7, ss. 735-759.
- Schutte, N.S., Malouff, J.M., Hall, L.E., Haggerty, D.J., Cooper, J.T., Golden, C.J. ve Dornheim, L. (1998). "Development and Validation of a Measure of Emotional Intelligence", *Personality and Individual Differences*, C: 25, No: 2, ss. 167-177.
- Schutte, N.S. ve Loi, N.M. (2014). "Connections Between Emotional Intelligence and Workplace Flourishin", *Personality and Individual Differences*, No: 66, ss. 134-139.
- Shore, L.M., Barksdale, K. ve Shore, T.H. (1995). "Managerial Perceptions of Employee Commitment to the Organization", *Academy of Management Journal*, C: 38, No: 6, ss. 1593-1615.
- Smith, C.A., Organ, D.W., ve Near, J.P., (1983). "Organizational Citizenship Behavior: Its Nature and Antecedents", *Journal of Applied Psychology*, No: 68, ss. 653-663.
- Şenturan, Ş. (2014). *Örnek Olaylarla Örgütsel Davranış*, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul.
- Tambe, S. ve Shanker, M. (2014). "A Study of Organizational Citizenship Behavior (OCB) and Its Dimensions: A Literature Review", *International Research Journal of Business and Management-IRJBM*, No: 1, ss. 67-73.
- Tatar, A., Tok, S. ve Saltukoğlu, G. (2011). "Gözden Geçirilmiş Schutte Duygusal Zekâ Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması ve Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi", *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, C: 21, No: 4, ss. 325-338.
- Ünsar, A.S. ve Dinçer, D. (2013). "Duygusal Zekanın İşten Ayrılma Eğilimine Etkisi: Bir Alan Araştırması", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 7, ss. 55-66.
- Van Dyne, L., Graham, W.J. ve Dienesch, M.R. (1994). "Organizational Citizenship Behavior: Construct Redefinition, Measurement and Validation", *Academy of Management Journal*, C: 37, No: 4, ss. 765-802.
- Van Scotter, J.R., Motowidlo, S.J. ve Cross, T.C. (2000). "Effects of Task Performance and Contextual Performance on Systemic Rewards", *Journal of Applied Psychology*, C: 85, No: 4, ss. 526-535.
- Vey, M.A. ve Campbell, J.P. (2004). "In-Role or Extra-Role Organization al Citizenship Behavior: Which Are We Measuring?", *Human Performance*, C: 17, No: 1, ss. 119-135.
- Webb, C.A., Schwab, Z.J., Kipman, M., Weiner, M.R. ve Killgore, W.D.S. (2013). "Convergent and Divergent Validity of Integrative Versus Mixed Model Measures of Emotional Intelligence", *Intelligence*, C: 41, No: 3, ss. 149-156.
- Williams, L.J. ve Anderson, S.E. (1991). "Job Satisfaction and Organizational Commitment as Predictors of Organizational Citizenship and In-Role Behaviors", *Journal of Management*, C: 17, No: 3, ss. 601-617.
- Williams, S. ve Shiaw, W.T. (1999). "Mood and Organizational Citizenship Behavior: The Effects of Positive Affect on Employee OCB Intentions", *The Journal of Psychology*, C: 13, No: 6, ss. 656-668.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Savcı, M. (2019). “Değer Yaratmayan Faaliyetlerin Azaltılmasında Kaizen Maliyetleme Sisteminin Etkisi”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 308-325

Geliş Tarihi / Received Date: 21.11.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 31.12.2018

Araştırma Makalesi

DEĞER YARATMAYAN FAALİYETLERİN AZALTIILMASINDA KAİZEN MALİYETLEME SİSTEMİNİN ETKİSİ¹

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SAVCI

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

mustafa.savci@erdogan.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0794-9804

Öz

Küresel rekabet ortamında işletmeler, değer yaratmayan faaliyetlere ve bu faaliyetlerin maliyetini azaltmaya odaklanmaktadır. İşletmelerde değer yaratmayan faaliyetler; maliyetlerin artmasına kârın azalmasına neden olmaktadır. Bu faaliyetlerin azaltımı ve ortadan kaldırılmasında Kaizen maliyetleme sistemi önemli rol oynamakta olup kaizen maliyetleme, üretim aşamasında maliyetleri azaltma amacıyla kullanılan ve dönemsel kârlılık hedefini dikkate alan bir maliyet yönetim sistemidir.

Bu çalışmada, üretim sürecindeki değer yaratmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılması veya azaltılmasında kaizen maliyetleme sisteminin etkisi, kuru çay üreten bir işletmede yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile araştırılmıştır. Araştırmada yalnızca üretim sürecindeki kayıplara odaklanılmış, üretim kayıpları dışındaki değer yaratmayan faaliyetler kapsam dışında tutulmuştur. Araştırma sonucunda kaizen maliyetleme sisteminin değer yaratmayan faaliyetlerden biri olan üretim kayıplarını (kusurlu üretim, bozuk üretim, artık ve fire) azaltmada olumlu etkisi olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Değer Yaratmayan Faaliyetler, Üretim Kayıpları, Kaizen Maliyetleme, Maliyet Azaltma.

THE EFFECT OF KAIZEN COSTING SYSTEM ON REDUCTION OF THE NON-VALUE ACTIVITIES

Abstract

Businesses, facing with harsh global competition, focus on the non-value creation activities, especially on the reduction of the costs related with these activities. Non-value creation activities increase costs and lower profits in a business. Kaizen Costing System plays a significant role in the reduction or total elimination of these activities and Kaizen cost management system is used in the production phase to reduce costs by paying attention to the periodical profit targets.

This study examines the effect of Kaizen Costing System on the reduction or total elimination of non-value creation activities in the context of a processed tea business by using semi-structured interview technique. The study focus solely on the losses during the production phase. The other non-value creation activities are ignored. The study concludes that the Kaizen Costing System has a positive effect on the reduction of non-value creation activities in the form of production losses (defective product, residuum, wastage).

Keywords: Non-value Activities, Production Loss, Kaizen Costing, Cost Reduction.

¹Bu makale 2012 yılında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan yayınlanmamış “Çay İşletmelerinde Üretim Maliyetlerinin Değer Zinciri Analizi” isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Günümüzde gerek ekonomik gerekse teknolojik anlamda meydana gelen değişim ve gelişmeler rekabeti daha da artırmıştır. Artan rekabet ortamında işletmelerin dikkati değer yaratmayan faaliyetlere ve bu faaliyetlerin maliyetlerine odaklanmıştır. Değer yaratmayan faaliyetler çıktılar düzeyinde işletme ve müşteri açısından gereksiz faaliyetlerdir ve ilave maliyet yüklerine neden olurlar (Şakrak, 2002: 22). Değer yaratmayan faaliyetler, küresel rekabet ortamında maliyetleri artırarak, işletmeleri maliyet liderliğinden uzaklaştırabilir. Maliyet liderliği kaliteden ödün vermeden aynı mamul veya hizmeti rakiplerden daha düşük maliyetle üretebilmektir.

İşletmelerde değer yaratmayan faaliyetler, maliyet artışına ve kâr kayıplarına neden olmaktadır. Maliyetlerde artışa neden olan bu faaliyetler mamul/hizmetin kalite ve pazar değerini etkilemeksizin azaltılmalı ya da ortadan kaldırılmalıdır. İşletmelerde değer yaratmayan faaliyetler ile bunların maliyetlerinin rakiplerle rekabet etmede her geçen gün daha da önemli olması işletmelerin maliyet yönetimine ilgilerini daha da artırmıştır.

Maliyet yönetimi maliyetlerin kontrol edilmesinden de öte, maliyetlerin etkilenmesi ile ilgilidir. Bu ilgi bir yandan müşteri beklentilerine cevap verirken diğer taraftan işletmelerin belirlenen kâr hedeflerine ulaşması için, sonuçları değerlendirmesi ve düzeltici önlemleri almasını gerekli kılar. Çünkü maliyet yönetimi, yalnızca maliyetlerin azaltılması ile sınırlı kalmayıp, kârlılığı artırmak için işletme genelinde diğer etkinlikleri de içeren bir süreçtir (Acar, 1995: 130). Maliyet yönetimi ile kaynak kullanımındaki kayıpların azaltılıp etkinliğinin artırılması, mamul ve hizmetlerin maliyetlerinin daha sağlıklı hesaplanması ve küresel rekabet ortamında daha sağlıklı karar alınmasını kolaylaştırır (Bursal ve Ercan, 1994: 484). Maliyet yönetiminde başarı sağlamak için değer yaratmayan faaliyetlere odaklanılmalıdır.

Bu çalışmada, yüksek randımanlı kuru çay üretmek için değer yaratmayan faaliyet olarak üretim kayıplarının azaltılmasında kaizen maliyetlemenin etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada değer yaratmayan faaliyet olarak üretim kayıplarına odaklanılmıştır. Çalışmada öncelikle; değer yaratmayan faaliyetler, üretim kayıpları ve değer yaratmayan faaliyetlerin maliyet yönetimi hakkında özet bilgiler verilmiştir. Daha sonra kaizen maliyetleme ile ilgili literatür verilerek, kaizen maliyetlemenin amacı ve ana bileşenleri açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak kaizen maliyetleme sisteminin değer yaratmayan faaliyetlerden üretim kayıplarının azaltılmasına etkisi özel sektöre ait bir çay işletmesinde yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile incelenmiş ve elde edilen sonuçlar değerlendirmeye çalışılmıştır.

2. DEĞER YARATMAYAN FAALİYETLER

Değer yaratmayan faaliyetler, işletmenin tüm faaliyet süreçlerinde görülebilir. Bunun için işletmenin hangi faaliyetinde değer yaratılmıyorsa o faaliyete odaklanılmalıdır. Şayet değer yaratılmayan faaliyet işletme için gereksiz ya da işletme amacına hizmet etmiyorsa tamamen ortadan kaldırılmalıdır (Savcı, 2012: 65). Bir işletmede değer yaratmayan faaliyetlere örnek olarak (Özen, 2015: 208); gereksiz malzeme ve ambalaj, kötü kalite, üretim kaybı, stok, taşıma, kontrol ve üretken olmayan çalışma saatleri gösterilebilir.

Üretim sürecinde işletmelerin gereğinden fazla malzeme kullanımı, arzulanan kalitede üretim yapamamaya üretim kayıplarına neden olma ve gereksiz stok, kontrol yetersizliği ve üretken olmayan boşa geçen zaman kayıpları işletmelerin küresel rekabet ortamını olumsuz etkileyen faaliyetleridir. Üretim sürecinde üretilen mamul ve hizmete değer yaratmayan en önemli unsur israftır. Tam zamanlı üretim sisteminin kurucularından Ohno, israfı şöyle tanımlamaktadır: Müşterinin satın aldığı mamul veya hizmetin üzerinde hiçbir değer yaratmayan, maliyet artışına neden olan her şey olarak tanımlamıştır (Ohno, 1988: 19-20). İsrafın ortadan kaldırılması, üretilen mamul veya hizmete değer yaratmayan tüm faaliyetlerin azaltılması veya yok edilmesini gerektirir. Bunun için üretim sürecinde, israfa neden olan her türlü olumsuzluktan, işçilere ve donanıma aşırı yüklenmeden ve düzensizlikten kaçınmak gerekir (Aydın, 2009: 128-129).

Değer yaratmayan faaliyetler, zaman yönetimi ve kalite sistemindeki hatalardan da kaynaklanmaktadır. Değer yaratmayan faaliyetleri ortadan kaldırmak için; üretim sürecindeki üretim kayıpları dikkatli bir şekilde incelenmeli, üretim süreci yeniden yapılandırılmalı ve işleme zamanı daha da etkinleştirilmelidir. Ayrıca denetim zamanı, aktarma zamanı ve bekleme zamanı gibi değer yaratmayan faaliyet zamanları azaltılabilir veya ortadan kaldırılabilir (Şakrak, 2002: 24-25). Küresel rekabet ortamında üretim kayıplarının işletmeleri meşgul eden önemli bir sorun olduğu göz ardı edilmemelidir.

3. ÜRETİM KAYIPLARI

Üretim kayıpları, üretimde uygun olmayan makine-teçhizat, enerji, malzeme, işgücü kullanımı, yönetim hataları sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklardır. Bu olumsuzluklar, maliyetleri ve kalitesizliği artırarak kârlılık ve üretkenliği azaltır. Üretim kayıpları oluşma zamanı ve niteliklerine göre sınıflandırılabilir. Oluşma zamanına göre üretim kayıpları; üretim öncesi, üretim aşaması ve üretim sonrası olarak üçe ayrılabilir. Niteliklerine göre üretim kayıpları da; normal üretim kayıpları ve anormal üretim kayıpları olmak üzere ikiye ayrılabilir (Haftacı, 2013: 255).

İlgili çalışma incelendiğinde üretim kayıplarının;

- Kusurlu üretim,
- Bozuk üretim,
- Artıklar,
- Fireler

olduğu görülür.

Üretim kayıpları kalite kontrol noktalarında ortaya çıkarılır. Kalite kontrolleri üretim sürecinin başında, ortasında ve sonunda yapılabilir. Bu kontroller ile önceden belirlenmiş standartlara ve özelliklere sahip olup olunmadığı araştırılır. Üretim sonunda kalite kontrol aşamasından geçen standartlara uygun mamuller stoklara alınırken, kalite kontrol aşamasından geçemeyenler ürünler, kusurlu ürün ve bozuk ürün olarak adlandırılır (Savcı, 2013: 245). Kusurlu ürün, ek işlem görerek standartlara uygun bir şekilde normal satış fiyatı ile satılabilir. Bozuk ürün ise, ek işlem görerek standartlara uygun bir ürüne dönüşemez ve standartlara uygun bir ürünün normal satış fiyatı ile satılamazlar. Üretim sürecine giren direkt malzemelerdeki döküntü, kırıntı vb. gibi az da olsa ölçülebilir satış değerine sahip olan parçalara artık denir. Artıklar tekrar üretim sürecine katılabileceği gibi çok düşük fiyata da satılabilir. Üretim sürecine giren direkt malzemelerden çeşitli nedenlerden dolayı meydana gelen çekme, buharlaşma, eksilme gibi nedenlerle ölçülebilir satış değeri olmayan kayıplara fire denir. Nitelik açısından fireler, normal ve anormal diye ikiye ayrılabilir. Normal fireler engellenemez iken anormal fireler verimlilik artışı sonucu engellenebilir.

Özet bir ifade ile üretim kayıpları işletmelerde; kalitesizliğin, maliyetin ve memnuniyetsizliğin artışına ve kârlılığın azalmasına sebep olarak değer oluşumu ve rekabet gücünü olumsuz etkilerler. Bu olumsuz etkiden kurtulmak için değer yaratmayan faaliyetler ve maliyetlerinin çok iyi yönetilmesi gerekir.

4. DEĞER YARATMAYAN FAALİYETLERİN MALİYET YÖNETİMİ

Değer yaratmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılması küresel rekabet ortamında işletmelerin sürdürülebilir kâr amacına ulaşması açısından önemlidir. Bu faaliyetler kârın azalmasına, maliyetlerin yükselmesine ve gereksiz kaynak tüketilmesine neden olurlar. Bu faaliyetlerin işletmeye olan maliyetlerinin yönetilmesi kaçınılmazdır. Değer yaratmayan faaliyetlerin maliyetlerini yönetmek için öncelikle işletmede değer yaratmayan faaliyetlerin olumsuz etkisinden kurtulmak gerekir. Bunun yolu ise işletme kaynaklarını daha etkin ve akılcı kullanılmasını sağlayan maliyet yönetiminden geçer.

Maliyet yönetimi; uluslararası piyasalarda zaman, maliyet, kalite ve işlevsellik açısından rekabet edebilir mamul ve hizmet üretiminde kaynakların daha verimli kullanılması için gerekli bilgilerin sağlanması ve bu sayede işletmenin amacı olan kârın maksimize edilmesi, maliyetlerin ise en aza indirilmesi çabasıdır (Karcıoğlu, 2000: 62).

Maliyet yönetimin amaçları arasında; doğru mamul maliyetlemesi yapmak, mamulün yaşam süresi performans değerlemesi yapmak, başarı değerlemesi yapmak, süreçleri doğru anlamak ve değerlendirmek, maliyetleri kontrol etmek ve örgütsel stratejilerin uygulanmasına yardımcı olmak sayılabilir (Basık, 2012: 7-10). Özet bir şekilde ifade etmek gerekirse; maliyet yönetimi değer yaratmayan maliyetlerin ortadan kaldırılması ve sürekli iyileştirme yönündeki çabalara destek olur. Katma değeri olmayan faaliyetlerin azaltılmasına veya ortadan kaldırılmasına yardımcı olur (Acar, 2005: 44-45)

Değer yaratmayan faaliyetlerin maliyetleri, mamul veya hizmet üretim süreci ile ilgili olarak bu sürece değer sağlama açısından herhangi bir katkısı olmayan maliyetlerdir. Değer yaratmayan faaliyetlerle ilgili maliyetlere örnek olarak; gereksiz stok bulundurma, üretim kayıpları, hatalı üretimi onarma işçiliği, çeşitli üretim arızaları yüzünden boş geçen zaman işçiliği, kalite sorunları, değer yaratmayan faaliyet zamanı verilebilir (Elmacı, 1990: 29).

Değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılması ve ortadan kaldırılmasında sürekli iyileştirmeyi zorunlu kılan kaizen maliyetleme sistemi önemli rol oynamaktadır.

5. KAİZEN MALİYETLEME

Kaizen, daha iyiye ulaşma, gelişme, sürekli iyileştirme anlamına gelen Japonca bir kelimedir. Hayatın her alanında yapılan iş ve işlemlerin sürekli iyileştirilmesini gerekli kılar (Imai, 1993: 3). Kaizen maliyetleme, ilk olarak Japonya'da otomobil üreticilerinin üretim aşamasındaki maliyetlerini azaltmak için kullandıkları bir yöntem olarak ortaya çıkmıştır (Monden ve Lee, 1993: 22). Bu maliyetleme de maliyet azaltımı için öncelikle kayıplar tespit edilip yok edilmeye çalışılır (Rof, 2011: 105). Kaizen maliyetleme, mamulün yaşam döngüsünün üretim aşamasında maliyetleri azaltmak amacıyla kullanılan ve dönemsel kârlılık hedeflerini dikkate alan bir maliyet yönetim tekniğidir (Yükçü, 2007: 356). Başka bir ifadeyle Kaizen maliyetleme, bir ürünün üretim aşamasında tüm çalışanların katılımıyla sürekli olarak maliyetlerin düşürülmesine odaklanan maliyet yönetimi tekniklerinden biridir (Bozdemir, 2018: 4).

Köse (2002), geleneksel maliyetleme ve kaizen maliyetlemeyi karşılaştırdığı çalışmada, geleneksel yöntemlerin maliyet kontrolü sistemi anlayışını, üretim koşullarının durağanlığını benimsediği ve maliyet performans standartlarına ulaşmak amacıyla Kaizen maliyetlemenin

ise maliyet azaltma sistemi benimsediği ve üretimde sürekli gelişmeyi varsaydığı belirtilmiştir. Kaizen maliyetlemenin amacı ise maliyet azaltma hedeflerine ulaşmaktır.

Uyar (2008), Denizli’de faaliyet gösteren işletmeler üzerine yaptığı araştırmada işletmelerin % 86’sı faaliyete dayalı maliyetleme sistemi, yüzde 7’si mamul yaşam dönemi maliyetlemesini, % 1 ise kaizen maliyetleme sistemini kullanmaktadır. İşletmelerin büyük çoğunluğunda normal ve anormal fire maliyetleri dikkate alınmakta olup, fire maliyetleri çoğunlukla mamullere yüklenmektedir.

Bozdemir ve Orhan (2011), Kaizen maliyetleme yönteminin uygulanabilirliği üzerine Türk otomotiv sektöründe bulunan ana ve yan sanayi kuruluşlarında anket yapmışlardır. Araştırmaya katılan işletmeler, Kaizen Maliyetleme Yöntemine % 47,0’lık bir oranla bu yöntem hakkında bir bilgin yok, %16,5’lik bir oranla işletmemiz için uygulanabilir bir yöntem değildir, % 22,9’luk bir oranla işletmemizde farklı bir isim altında Kaizen Maliyetlemeye benzer başka bir yöntem uygulanmaktadır, % 13,7’lik bir oranla işletmemizde üretim aşamasında uygulanan bir yöntemdir şeklinde cevap vermişlerdir.

Karcıoğlu ve Öztürk (2012), Faaliyet Tabanlı Maliyetleme, Hedef Maliyetleme, Kaizen Maliyetleme, Kalite Maliyet Sistemi, Tam Zamanında Üretim Ortamında Maliyetleme, Mamul Yaşam Dönemi Maliyetleme sistemlerini tespit edilmesi ve maliyet yönetim sistemlerini uygulayan işletmelerin bunları hangi amaçlarla uyguladıkları, uygulamayan işletmelerin neden uygulamadıklarının belirlenmesine yönelik Borsa İstanbul’a kayıtlı 154 imalat işletmesinden 87 si ile anket yapmışlardır. Kaizen Maliyetleme’yi uygulayan işletmeler en fazla sürekli iyileştirme çabalarıyla toplam işlem süresini azaltmak, sürekli olarak üretim maliyetlerini kontrol etmek ve üretim maliyetlerini azaltmak amacıyla uygulamakta iken, Kaizen Maliyetlemeyi uygulamayan işletmeler en fazla uygulama hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasından dolayı uygulamamaktadır.

Hacıhasanoğlu (2014), kaizen maliyetleme yönteminin mobilya sektöründe uygulanması ve bu konuda farkındalık yaratmak amacıyla Kayseri’de faaliyet gösteren işletmede yaptığı kaizen faaliyetleri ile üretim miktarında %29’luk bir iyileştirme sağlamıştır.

Okutmuş ve Ergül (2015), hedef maliyetleme, değer analizi ve kaizen maliyetleme yöntemleri ile ilgili Antalya’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı bir konaklama işletmesinde alan araştırması yapmışlardır. Kaizen maliyetleme uygulamasında ise konaklama işletmesinin 2014 yılı hedef satış fiyatı ve hedef satış hacmi ile hedef kâr marjını elde etmek amacıyla belirlenen hedef maliyetlere ulaşmak için toplamda 1.210.000 TL maliyet minimizasyonu yapması gerektiği diğer bir deyişle kaizen maliyet hedefi bulunmuştur. Ayrıca çalışmada bu

yöntemlerin kullanılmasında bu yöntemleri doğru bir şekilde uygulayacak kalifiye eleman almaları ve/veya yetiştirmeleri önerilmektedir.

Gül ve Ergün (2017), endüstriyel yiyecek işletmelerinde maliyet azaltıcı yeni yöntemlere ilişkin yaptıkları çalışmada işletmelerin maliyetleri düşürmek için hangi önlemler aldığı araştırılmıştır. İşletmelerin karlılığı arttırmak için, başvurdukları yollardan en önemlileri hammadde maliyetlerini azaltmak ve mevcut pazarı geliştirmektir. Fakat kârlılığı arttırmak için, kaliteyi arttırmak, fiyatı arttırmak ve işçilik maliyetlerini azaltma bir araç olarak düşünülmemektedir.

Kaizen maliyetleme, her zaman sürekli gelişme ve iyileştirmeye odaklanır. Sonuçlar iyileştirilmek isteniyorsa, o sonucu doğuran süreçlerin küçük adımlarla devamlı geliştirilmesi gerekir (Karcıoğlu, 2000: 197). Sürekli iyileştirmede, iyileştirme bir hedeftir. Bu hedefe ulaşmada sorumluluk, en üst kademedeki yöneticiden, en alt kademedeki işçiye kadar sürekli olarak tüm çalışanlarıdır. Çalışanların küçük fakat sürekli çabaları ile zaman içinde maliyetlerin önemli ölçüde azaltılması sağlanır (Erden, 2004: 161). Ayrıca sürekli iyileştirme ile mevcut üretim sistemlerinin etkinliğini geliştirmeye yönelik faaliyetler ön plana çıkarılarak israfın önlenmesi ve maliyetlerin azaltılması amaçlanır (Yükçü, 2007: 356).

Bir işletmede Kaizen maliyetleme de; kontrol ve etkinlik sağlanmak isteniyorsa sürekli iyileştirmeye yönelik sapma analizleri yapılmalıdır. Beklenen tasarruflar elde edilirse sapma yoktur. Beklenenden daha yüksek tasarruf edilmiş ise sapma pozitif demektir. Beklenenin altında tasarruflar elde edilmiş ise sapma negatif demektir. Bu durumda çözüm getirici önlemlerin alınması gerekir (Yalçın, 2009: 300).

İşletmelerde üretim sürecinde değer yaratmayan faaliyetlerin ortadan kaldırılmasında Kaizen maliyetleme etkili bir araç olarak düşünülebilir. Çünkü bu maliyetleme de, maliyet unsurları olan direkt ilk madde ve malzeme, direkt işçilik ve genel üretim giderlerinin tümüne odaklanılabileceği gibi, bunlardan yalnızca bir tanesine de odaklanılabilir. Kaizen maliyetleme, üretim sürecindeki mamul veya hizmete değer yaratmayan faaliyetlerin, sürekli iyileştirme yapılarak elenmesine yardımcı olan bir maliyet azaltma yöntemidir.

Kaizen maliyetleme de maliyet azaltma hedefine ulaşabilmek için (Haftacı, 2010: 214);

- Mamule değer yaratmayan faaliyetlerin saptanması,
- Maliyetlerin sürekli olarak azaltılması,
- İsrafın ortadan kaldırılması,
- Üretim sürecinin sürekli olarak iyileştirilmesi,

gibi işlemlerin üzerinde yoğunlaşılmalıdır.

5.1. Kaizen Maliyetlemenin Amaçları

Kaizen maliyetlemenin amaçları şöyle sıralanabilir (Kaplan ve Atkinson, 1998: 229).

- Mamul değişimindeki ayar süresini geliştirmek,
- Fireleri azaltmak,
- Makinelerin performansını artırmak,
- Çalışanların eğitimini ve motivasyonunu artırmak,
- Tüm çalışanları sürece dahil ederek, maliyet azaltıcı ve kaliteyi artırıcı tüm çabaları

ve önerileri teşvik etmek.

Yukarıda sıralanan amaçlara dikkat edildiğinde aslında Kaizen maliyetlemenin iki temel amacının olduğu anlaşılır. Bunlar (Altınbay, 2006: 103):

- Kaizen felsefesini üretim sürecine uygulayarak maliyet azaltımı sağlamak
- Değer yaratmayan faaliyetlerin üretim süreçlerinden ayıklanarak israfı önlemek.

5.2. Kaizen Maliyetleme Sisteminin Ana Bileşenleri

Kaizen maliyetleme sisteminin;

- Tam Zamanlı Üretim,
- Çalışma Takımları,
- Toplam Verimli Bakım,
- Öneri Sistemi,
- Poke Yoke,

olmak üzere beş ana bileşeni vardır (Hacıhasanoğlu, 2014: 49).

Tam Zamanlı Üretim; müşterinin istediği ürünü, istediği zaman ve yerde, istenilen miktar ve kalitede üretmektir. Tam zamanlı üretim sistemi ile Kaizen maliyetleme sistemi arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü her ikisinin de amacı israfı ortadan kaldırmak ve maliyetleri azaltmaktır. Tam zamanlı üretim; stokların azaltılması, verimsizliklerin ortaya çıkarılması ve değer yaratmayan faaliyetlerin yok edilmesi ile maliyetlerin azaltılmasına katkı sağlar.

Çalışma Takımları; takım yöneticisi liderliğinde üretim süreci ile ilgili olarak mühendislik, bakım ve idari bölümlerden oluşturulur. Takım lideri, kalite, güvenlik süreç yönetimi ve verimlilik gibi konularda tam yetki ve sorumluluğa sahiptir (Altınbay, 2006: 111). Çalışma takımlarında çok yönlü eğitim almış ve belirlenen ürünü üretmek için gerekli özelliklere sahip iş görenler görevlendirilir (Bozdemir, 2010: 162). Çalışma takımları işletmenin hedefleri için tek bir birey gibi çalışarak işletmenin verimliliğini artırmaya, problemlerini çözmeye ve hedeflenen oranda maliyetlerini azaltmaya odaklanırlar.

Toplam Verimli Bakım; bir fabrikada kullanılan ekipmanın verimliliğini ve etkinliğini artırmak ve kullanılan ekipmandan kaynaklanan hataları ve ıskartaları engellemek için yapılan çalışmadır (Okur, 1997: 95). Bu çalışmada, ekipmanın sıfır arıza vermesi en az üretim kaybı olması hedeflenir. Belirlenen hedefe ulaşmak ve etkin çalışmasını sağlamak için tüm çalışanların verimli bakım faaliyetlerine katılması arzulanır.

Öneri Sistemi; işletmede çalışanların kendilerini sürekli geliştirerek bütüncül düşünceleri ve yenilik yapmalarını sağlar. Bu sayede çalışanlar, kendilerini işletme için önemli hissederek, verimliliği artırmak için yeni fikirler bulmayı işlerinin ayrılmaz bir parçası olarak görebilirler.

Poka Yoke; üretim sırasında meydana gelebilecek tesadüfi hataları yok eden, gereksiz tekrarı önleyen, kaynakta kontrolü sağlayarak kontrol maliyetlerini azaltan, %100 denetimi hedefleyen ve herhangi bir problem çıktığında uyarı veren ve bir hata tespit edildiğinde gerekli tedbirleri alan sistemdir (Altınbay, 2006: 113).

6. KAİZEN MALİYETLEME SİSTEMİNİN DEĞER YARATMAYAN FAALİYETLERDEN ÜRETİM KAYIPLARININ AZALTILMASINA ETKİSİ

6.1. Çalışmanın Amacı

Bu uygulamanın temel amacı, kuru çay üreten çay işletmesinde değer yaratmayan faaliyet olarak üretim kayıplarının azaltılması veya ortadan kaldırılmasında kaizen maliyetlemenin etkisinin olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için, üretim sürecinde değer yaratmayan faaliyetlerden üretim kayıplarına odaklanılmış, diğer değer yaratmayan faaliyetler kapsam dışında tutulmuştur. Üretim kayıplarının üretim maliyetleri üzerinde ne gibi etkileri olduğunun tespit edilmesi hedeflenmiştir. Dünyada en büyük çay üreticisi ülkeler olan Çin ve Hindistan'da işçilik giderlerinin düşük olması ve yıl boyu yaş çay üretiminin yapılması nedeniyle bu ülkelere göre Türkiye'de çay üretim maliyetleri daha yüksektir. Bu çalışmanın seçilmesinde maliyetlerin yüksek olması ve yaklaşık 200 bin ailenin geçimini çaydan sağlamaları etkili olmuştur. Çalışmada kaizen maliyetlemenin üretim maliyetlerine etkisi araştırılarak bu sayede maliyetlerde tasarruf sağlanması hedeflenmiştir.

6.2. Çalışmanın Kapsamı

Çalışma kapsamında Türkiye çay sektörünün önemli kuruluşlarından biri olan, özel sektöre ait işletmede Kaizen maliyetlemenin değer yaratmayan faaliyetlerden biri olan üretim kayıplarının üretim maliyetleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çay sektörünün çalışma kapsamında ele alınmasının nedeni, çay sektörünün gerek Türkiye ekonomisi gerekse Doğu Karadeniz Bölgesi için arz ettiği önemdir. Çay sektöründeki bu işletmenin seçilmesinde; işletme

yönetiminin değişime ve yeniliğe açık olması oldukça önemlidir. Ayrıca gerek muhasebe bilgi sistemi, gerekse ihtiyaç duyulan bilgilerin sağlanması konusunda göstermiş oldukları ilgi ve bu işletmenin ilk özel çay işletmelerinden birisi olup kurumsallaşmaya verdiği önem etkili olmuştur.

6.3. Çalışmanın Metodolojisi

Bu çalışmanın amacı kaizen maliyetleme sisteminin üretim değer yaratmayan faaliyetlerden üretim kayıplarına olan etkisini ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bu kapsamda konu ile ilgili fikirler edinebilmek için zengin bir veri toplama yönetimi olan nitel araştırmalardan derinlemesine mülakat teknikleri seçilmiştir. Çalışmanın gerçekleştirilmesinde kullanılan temel yöntem, işletmenin ilgili yöneticileri ve çalışanları ile yarı yapılandırılmış mülakatlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu yarı yapılandırılmış mülakatta yönetici olarak; fabrika müdürü, yaş çay alım müdürü (tarım müdürü), işletme müdürü, personel müdürü, muhasebe müdürü, kuru çay üretim sorumlusu olmak üzere 6 kişi ile görüşülmüştür. Ayrıca kuru çay üretim süreci ile ilgili olarak; yaş çay alımı ve analizi, soldurma, yuvarlama (kıvrırma), oksidasyon (fermantasyon), kurutma, sınıflandırma, paketleme, laboratuvar ve teknik işlerden sorumlu olan 9 kişi ile görüşülmüştür. Derinlemesine mülakat fabrika müdürü ile 60 dakika, diğer yöneticilerle yaklaşık 45 dakika ve çalışanların her biri ile ortalama 30 dakika sürmüştür. Mülakatlar 2018 Mayıs ayında gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat tekniğinde kullanılan görüşme formunda her bir katılımcıya aşağıda belirtilen sorular sorulmuştur:

1. Sürekli iyileştirmeye yönelik (kaizen) maliyetleme ile ilgili ne kadar bilgiye sahipsiniz?
2. Size göre üretim sürecinde değer yaratan ve değer yaratmayan faaliyetlerin en önemlisi hangisidir?
3. İşletmedeki makinelerin performansı sizce ne kadar önemlidir?
4. İşletmedeki üretimin randımanı sizce ne kadar önemlidir?
5. İşletme sizce yeniliğe ne kadar açıktır?
6. Kendinizi ne kadar bu işletmenin bir parçası olarak görüyorsunuz?
7. Üretim sürecinin iyileştirilmesi için hizmet içi eğitim ne kadar gereklidir?
8. Bu işletmede maliyet tasarrufu sağlanabilir mi? -Sağlanabilirse hangi üretim maliyeti unsurlarında ne kadarlık tasarruf yapılabilir?

Bu mülakatlar sayesinde sorulara cevap aranmış ve kaizen maliyetlemenin değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılmasında yeni bilgilere ulaşma imkânı elde edilmiştir. Ayrıca üretim sürecindeki aşamalar bire bir gözlemlenmiştir. Çalışmada işletmenin faaliyet raporlarından, içsel dokümanlardan, sektöre ait raporlardan ve diğer çalışmalardan veri toplanması tercih edilmiştir.

6.4. Çalışmanın Yapıldığı İşletmeye İlişkin Bilgiler

Örnek işletme, sektördeki ilk özel sektör işletmelerinden biridir ve günlük 140 ton yaş çay işleme kapasitesine sahiptir. 2018 yılı mayıs ayı itibarı ile 3 vardiya halinde 93 personel istihdam edilmektedir. İşletmenin 18 yaş çay alım yeri mevcuttur. 2018 yılına kadar birçok özel sektör işletmesi faaliyetini sonlandırırken bu işletme faaliyetlerini büyüterek devam etmektedir. Türkiye yıllık kuru çay üretiminin yaklaşık % 0,5'ini karşılamaktadır. İşletmenin günlük kapasitesi, Türkiye kuru çay üretim kapasitesinin % 0,9'u kadardır.

Örnek işletmede, üretim maliyetleri, kapsam açısından tam maliyet yöntemine göre hesaplanmaktadır. Bu hesaplamada fiili rakamlar kullanılmakta, ayrıca bu işletmede maliyetler hacim tabanlı olarak dağıtılmakta, üretim tekniğine (şekline) göre, safha maliyeti yöntemi uygulanmaktadır.

6.5. Çalışmanın Yapıldığı İşletmenin Üretim Kayıpları ve Üretim Maliyetleri

Örnek işletmede üretim kayıpları olarak kusurlu ürün, artık ve fire oluşmaktadır. Bozuk ürün yok denilebilecek kadar az miktarda olduğu için dikkate alınmamıştır. Örnek işletmedeki üretim kayıpları aşağıdaki Tablo 1'de gösterildiği gibidir. Toplam üretim kusurlu ve kusursuz üretim toplamlarından oluşmaktadır. Artıklar toplam kuru çay üretiminin %10' dur. Fire satın alınan yaş çay miktarı üzerinden yıllar itibarı ile aşağıda belirtilmiş olup ortalaması %3'dür. Randıman ise toplam üretim miktarının alınan yaş çay miktarına bölünmesi ile bulunur.

Tablo 1. Örnek İşletmenin Yıllara Göre Üretim Kayıpları ve Randımanı

Üretim Kayıpları*	2013	2014	2015	2016	2017
Kusurlu Üretim	21.974	23.403	16.064	25.154	20.944
Bozuk Üretim	-	-	-	-	-
Artıklar	112.065	128.845	108.700	122.296	112.325
Fire	166.201	170.349	163.172	198.294	183.336
Kusursuz Üretim	1.098.683	1.265.047	1.070.936	1.197.805	1.102.306
Toplam Üretim	1.120.657	1.288.450	1.087.000	1.222.960	1.123.250
Alınan Yaş Çay Miktarı	5.540.034	6.194.501	5.439.058	6.396.582	5.729.256
Randıman	% 20,23	% 20,80	% 19,99	% 19,20	% 19,61

*Kilogram

Örnek işletmenin üretim maliyet bilgileri aşağıda tablo 2'de gösterildiği gibidir.

Tablo 2. Örnek İşletmenin Yıllara Göre Üretim Maliyet Bilgileri

Maliyet Unsurları*	2013	2014	2015	2016	2017
(+)D.Malz.Gid.	6.859.874,80	8.742.890,10	8.632.142,25	10.142.105,27	11.651.525,99
(+)D. İşçilik Gid.	425.804,26	439.310,01	709.418,58	675.545,27	792.800,60
(+)G.Üretim Gid.	740.603,53	761.678,01	816.832,04	1.281.748,47	1.653.394,00
(=)T.Üretim Mal.	8.026.282,59	9.943.878,12	10.157.392,87	12.100.399,01	14.097.780,59
Toplam Üretim**	1.120.657	1.288.450	1.087.000	1.222.960	1.123.250
Birim Maliyet	7.16 TL/kg	7.72 TL/kg	9.34 TL/kg	9.89 TL/kg	12.55 TL/kg

*Türk Lirası **Kilogram

Direkt İlk Madde Ve Malzeme Gideri

Bu gider, ürünün bünyesine doğrudan doğruya giren, teknik ve ekonomik değeri çok kolay bir şekilde tespit edilebilen giderlerdir. Bu giderler, yaş çay, alım yerinin kirası ve işçiliği ile yaş çayın alım yerinden yüklenmesi ve fabrikaya (üretim merkezine) taşınması için katlanılan giderlerinin toplamından oluşur (Savcı, 2012: 130).

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, direkt ilk madde ve malzeme giderleri ile ilgili gider oluşumunu etkileyen faktörler şöyle sıralanabilir.

- Yaş çay yaprağı,
- Yaş çay yaprağı alım yeri kirası ve işçiliği,
- Yaş çay yaprağının yüklenmesi ve fabrikaya taşınması.

Örnek işletmemizde 2017 yılı direkt ilk madde ve malzeme giderlerinin toplam üretim maliyetleri içindeki payı (11.651.525,99 / 14.097.780,59) yaklaşık % 82'dir.

Direkt İşçilik Gideri

Bu gider, kuru çay üretimi gider yerleri ile ilgili olup, doğrudan doğruya üretime yüklenebilen ve ürünü oluşturan, şeklini, yapısını ve durumunu değiştiren değer kullanımıdır. Çay işletmelerinde direkt işçilik, yaş çay yaprağının işlenerek kuru çaya dönüştürülmesi ile ilgili giderdir. (Savcı, 2012: 136).

Örnek işletmemizde 2017 yılı direkt işçilik giderlerinin toplam üretim maliyetleri içindeki payı (792.800,60 / 14.097.780,59) yaklaşık % 6'dır.

Genel Üretim Gideri

Bu gider, direkt ilk madde ve malzeme gideri ile direkt işçilik gideri dışındaki üretimle ilgili tüm değer kullanımlarını ifade eder. Bu değer kullanımları, üretilen kuru çaya doğrudan doğruya yüklenemeyen değer kullanımlarıdır (Savcı, 2012: 138).

Örnek işletmedeki genel üretim gideri aşağıdaki kalemlerden oluşmaktadır.

- Endirekt malzeme
- Endirekt işçilik
- Memur ücret ve giderleri
- Dışardan sağlanan fayda ve hizmetler
- Çeşitli giderler
- Vergi resim harçlar
- Amortisman ve tükenme payları.

Örnek işletmemizde 2017 yılı genel üretim giderlerinin toplam üretim maliyetleri içindeki payı (1.653.394,00/14.097.780,59) yaklaşık % 12'dir.

7. KAİZEN MALİYETLEME SİSTEMİNİN ÜRETİM KAYIPLARININ AZALTILMASINA ETKİSİ

Örnek işletmede yarı yapılandırılmış mülakat sırasında sorulan soruların cevapları dikkate alınarak Kaizen maliyetleme sisteminin üretim kayıplarının azaltılmasındaki etkisi açıklanmaya çalışılmıştır. Derinlemesine mülakat sırasında sorulan sorulara verilen cevaplar sırasıyla aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1-Kaizen maliyetleme ile ilgili yöneticilerin tamamının detaylı bilgiye sahip oldukları, üretim sürecinde çalışanların ise %67' sinin yeterli bilgiye %33'unun ise yüzeysel bilgiye sahip olduğu anlaşılmıştır.

2-Mülakat sırasında herkes kendi yaptığı işin en önemli değer yaratan faaliyet olduğunu açıklamaya çalışmış, genel anlamda üretim süreci için değer yaratan en önemli faaliyet olarak; %60'ü yaş çay yaprağı satın alınmasını, %20'si soldurmayı, %13'ü kıvırmayı, %7'si kurutmayı belirtmiştir. Değer yaratmayan faaliyet olarak; %67'si atıkları, %20'si fireleri, %13'ü kusurlu üretimi belirtmiştir.

3-Mülakata katılanların tamamı işletmedeki makinelerin performansını yeterli olarak görmüşlerdir.

4-Mülakata katılanların %80'i randımanın ise kaliteli yaş çay yaprağı girdisi sağlanması koşulu ile %21-%22 arası gerçekleşebileceğini, %20'si ise işletmenin randıman durumunu %20 civarında olmasının normal karşılanması gerektiğini ifade etmişlerdir.

5-Mülakata katılanların tamamı işletmenin kesinlikle yenilikçi olduğu aksi takdirde şiddetli rekabet ortamında bugünlere gelinemeyeceğini ve sürekliliğin sağlanamayacağını belirtmişlerdir.

6-Mülakata katılanların %88'i kendilerini işletmenin bir parçası olarak, %12'si ise kendilerini işletmenin bir parçası olarak hissetmediklerini ve bunun nedeni olarak da bölgeye uyum sağlamakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

7-Mülakata katılanların tamamı sürekli iyileştirmenin işletmeleri için ayırt edici bir özellik olduğunu ve belirli dönemlerde hizmet içi eğitimin gerçekleşmesinin çok faydalı olduğunu belirtmişlerdir.

8-Mülakata katılanların tamamı, israfın olduğu her ortamda tasarrufun kaçınılmaz olduğunu belirtmişlerdir. Maliyet unsurları ile ilgili olarak aşağıda belirtilen oranlarda tasarruf yapılabileceğini ifade etmişlerdir:

- Direkt ilk madde ve malzeme gideri için; görüşme yapılanların % 80'i en az % 10-%15'lik bir tasarruf yapılabileceğini; % 20'si ise iyi bir yaş çay alım politikası sayesinde tasarruf oranının %0'ye yaklaşabileceğini ifade etmişlerdir.

- Direkt işçilik gideri için; % 87'si tasarruf yapılamayacağını, % 13'ü ise % 2-% 3'lük tasarruf yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

- Genel üretim gideri için; görüşme yapılanların % 80'i yakıt olarak doğalgaz kullanılması durumunda % 5- % 6'luk tasarruf yapılabileceğini, % 20'si ise doğal gaz ve kaliteli malzeme girdisi kullanılması durumunda % 10'luk tasarrufun yapılabileceğini ifade etmişlerdir.

Örnek işletmede gerçekleştirilen yapılandırılmış mülakat ve yapılan gözlem sonucunda kaizen maliyetlemenin ana bileşenlerinin işletmenin tüm faaliyetlerine rahatlıkla uygulanabildiği görülmüştür. Örneğin çay alım yerlerinin uygun yerlerde oluşturulması ve uygun satın alma politikası sayesinde Direkt İlk Madde ve Malzeme giderlerinde % 15'lik bir tasarruf sağlanabileceği anlaşılmıştır. İşletmede direkt işçilik giderleri asgari seviyede olduğu için bu gider türünde tasarruf sağlamanın mümkün olmadığı görülmektedir. Genel üretim giderlerinde ise % 5 - % 10 arası tasarruf sağlanabileceği düşünülebilir.

Tam zamanlı üretim sisteminin uygulanabilirliğini yaş çay alım müdürü takip etmektedir. Bu takip sonucunda fireler normal oranlara çekilmekte ve üretimde değer yaratmayan yaş çayın taşıma süresi, kontrol süresi ve depolama süresinin azaltılması sağlanmaktadır. Ayrıca yaş çay alımlarında iyileşme sağlanarak kuru çay üretimindeki aksaklıklar giderilerek kuru çay üretiminde iyileşme sağlanmaktadır.

Çalışma takımlarının oluşturulmasını, işletme müdürü takip etmektedir. Bu takip sonucunda üretimde çalışacak işçilerin vardiyaları ve hafta tatilleri ayarlanmaktadır. Vardiyalar hazırlanırken verimlilik göz önünde tutulmalıdır. Takımda iyi bir iletişim ortamı oluşturulmalı ve takım üyelerinin yenilik ve gelişime açık olmaları sağlanmalıdır. Ayrıca işletme müdürü iş sağlığı ve güvenliğine önem vermelidir. İş kazalarını önleyici önlemleri almalıdır. Çünkü iş kazalarının işçiye ve işletmeye maliyeti yüksektir. İşletme müdürü planlanan üretim süreleri ile gerçekleşen üretim sürelerini karşılaştırarak sapmaları analiz etmeli ve sapmaların nedenlerini açıklamalıdır. Ayrıca kalite kontrole önem vermeli ve istenilen kaliteye ulaşılması arzulanmalıdır.

Toplam verimli bakımın yapılması, kuru çay üretiminden sorumlu yönetici takip etmektedir. Üretim miktarının artması sonucu tamir bakım faaliyetlerinin önemi artmaktadır. Bakım onarım faaliyetleri üretim süreci başlamadan yapılmalıdır. Üretim dönemindeki bakım ve onarımlar diğer üretim faaliyetlerini olumsuz etkilediğinden üretim kayıplarının artmasına neden olabilir. Bunun için toplam verimli bakımda, üretimle ilgili soldurma makine iş paketlerinin, kıvrırma makinesi iş paketinin, fermantasyon makinesi iş paketinin bakımının yapılması gerekir. Bu bakım sayesinde üretim sisteminin doğru işlemesi sağlanır. Ayrıca toplam verimli bakımda, makinelerin bakım takip formları oluşturulmalı, makinelerin arıza

nedenleri en kısa sürede belirlenmeli, gerekli müdahale yapılarak değer yaratmayan faaliyet sürelerinin en aza indirilmesi sağlanmaktadır.

Öneri sistemi, fabrika müdürü tarafından takip edilmektedir. Fabrika müdürü belirli zaman aralıklarında tarım müdürü, işletme müdürü, bakım onarım müdürü, personel müdürü ile bir araya gelerek değer yaratan faaliyetlerin artırılması, değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılması ile ilgili görüş alış verişi yapılır. Yeni fikirlerin değer artışına katkı yapması da beklenir.

Poke Yoke, işletmede fabrika müdürü yanında, sorumlulukları gereği tarım müdürü, işletme müdürü, bakım onarım müdürü ve personel müdürü tarafından takip edilmektedir. Bu sayede, kaynak ve kullanım planlaması doğru bir şekilde yapılabilmektedir. Üretim süreci ilgili planlamalar, uygulamalar, kontroller ve gerekli önlemlerin alınması değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılmasına katkı sunmaktadır.

İşletmede üretim kayıpları normal sınırlar içindedir. Bozuk ürünün olmamasında çalışma takımlarının payı önemlidir. Kusurlu ürünün oluşmasının en önemli nedeni işletme dışından kaynaklanan elektrik kesintileridir. Fireler, yaş çayın satın alınması, bekletilmesi ve taşınması ve üretim sürecinde olmaktadır. Fire miktarı çay sektörü göz önünde tutulduğunda normal sayılabilir. İşletmedeki atıkların başka bir üretim sürecinde değerlendirilmemesi önemli bir sorundur.

Örnek işletmenin maliyetleri incelendiğinde üretim maliyetlerinin en önemli kısmının direkt ilk madde ve malzeme gideri olduğu görülür. Direkt ilk madde ve malzeme giderinde değer oluşumunun yüksek olmamasında yaş çay yaprağı üreten müstahsillerle kuru çay üreten işletmeler arasında bir kümelenme olmaması dikkat çekmektedir. Bu durum, değer oluşumunu olumsuz etkilemekte ve değer yaratmayan faaliyetlerin oluşmasına sebep olmaktadır. Eğer müstahsiller kümelenmeye katılır ise direkt ilk madde ve malzeme ile ilgili değer oluşumu olumlu etkilenecektir. Çünkü müstahsillerin kümelenmeye katılmaları demek, onların iş ortağı olmaları ve bilinçlenmeleri demektir. Ayrıca müstahsillerin kümelenmeye katılması kuru çay üreten işletmelerle tedarikçileri (müstahsiller) arasında ortak bir üretim ve satın alma politikasının oluşturulmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda üretimdeki sorunlar aşılacak, kalite ve verimliliğin artmasına katkı sağlanacaktır. Satın alma politikasına uygun yaş çay alınması ve bunların en kısa zamanda üretim hattına ulaştırılması ile gereksiz değer kayıpları ve boşa geçen zaman asgari düzeye inebilecektir. Yapılan gözlemler sonucu çay alım yerlerinin uygun yerlerde oluşturulmaması ve zamanında yaş çay yaprağının üretim hattına ulaştırılmaması normal olan % 2-4 lük fireyi % 10-12'ye çıkarmaktadır. Bu çok büyük bir ekonomik kayıptır.

Çay işletmeleri ile ilgili diğer dikkat çekici konu ise işçiliktir. Örnek işletmede işçiliğe ayrı bir önem verilmekte ve üretimde çalışan işçilerin eğitimi ve devamlılığına özen

gösterilmektedir. Vasıfsız işçileri bile, çay üretimi hakkında bilgi sahibi olan yöre halkından tercih edilmektedir. Bu sayede işçilerin işe devamlılığı en üst seviyeye çıkarılmakta ve işçilikten kaynaklanan üretim kayıplarının en düşük seviyeye indirilmesi sağlanmaktadır. Örnek işletmenin genel üretim giderlerine bakış açısı da stratejiktir. Bakım onarımına gereken önem verilerek üretim sürecinde makinelerin bozulmasından kaynaklanan üretim kayıplarının azaltılması amaçlanmaktadır.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kaizen maliyetlemenin değer yaratmayan faaliyetlerden üretim kayıplarının azaltılmasına etkisinin incelendiği işletmede sürekli iyileştirme yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Sürekli iyileştirme yaklaşımı ile değer yaratan faaliyetlerin etkinliği arttırılmaya çalışılmakta, değer yaratmayan faaliyetler azaltılarak veya ortadan kaldırılarak, gereksiz kayıpların önlenmesi amaçlanmaktadır. İşletmede, üretim süreci ile ilgili değer yaratmayan faaliyetlerle; üretim öncesi ve üretim sırasında karşılaşılmaktadır. Üretim öncesi değer yaratmayan faaliyetler tedarik ve satın alma sırasında, boşa geçen zaman olarak karşımıza çıkmakta iken; üretim sürecinde ise, makinelerin bozulması, elektrik kesintileri gibi nedenlerden dolayı üretim kayıplarının oluşmasına sebebiyet vermektedir.

Kaizen maliyetleme, üretim sürecinde meydana gelen ve üretilen mamul veya hizmete değer yaratmayan faaliyetlerin bizzat üretim sürecinde çalışanların takım çalışması ile sürekli gelişme ve iyileştirmeler sayesinde azaltılmasına veya yok edilmesine yardımcı olan bir maliyet azaltma yöntemidir. Bu yönüyle Kaizen maliyetleme sistemi tüm üretim süreçlerinde kolaylıkla kullanılabilme imkânı sunabilmektedir. Bu sistem kuru çay üreten işletmelerde kolaylıkla uygulanabilir. Sistemde takım çalışması önemli olduğu için değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılmasında çalışma takımlarının oluşturacağı kümelenmeye de önem verilmelidir.

Örnek işletmenin değer yaratmayan faaliyetler ve özellikle de üretim kayıpları ile ilgili stratejik bir bakış açısı olduğu söylenebilir. Fakat direkt ilk madde ve malzeme gideri ile ilgili yapılması gereken en önemli şey, bu maliyet unsuru ile ilgili yalnızca fabrika kapsamında değil, tedarikçiler (müstahsiller) ile ilgili yapılması gereken standart bir satın alma politikasının oluşturulması gerekliliğidir. Bu sayede direkt ilk madde ve malzeme giderlerinde %15'lik tasarrufun yapılması mümkün görülmektedir.

Yukarıda belirtilenlerden de anlaşılacağı gibi, üretim sürecinde değer yaratmayan faaliyetlerin azaltılmasında kaizen maliyetlemenin önemli etkisi olacaktır. Kaizen maliyetleme sayesinde;

- Üretim anlayışında değişiklik olmakta, müşteri tercihlerine göre istenilen ürün üretilmekte,

- Üretim süreci ile ilgilen herkes sürekli iyileşme gelişme ile ortak çalışma arzusuna kavuşmakta ve değer yaratmaya odaklanmakta,
- Ürün araştırma-geliştirme safhasından üretim aşamasına kadar olan süreçte oto kontrol yapılmakta, ortaya çıkan hatalar anında düzeltilmekte, kalite artmakta, üretim kayıpları ve maliyetlerin düşmesi sağlanmakta,
- Başarı ve maliyet azaltımı için işletme dışı faktörlerin önemi anlaşılmakta,
- Gerek işletme içinde gerekse işletme dışında eşgüdüm, iletişim ve taraflar arası güven sağlanmakta,
- Etkili ve verimli kaynak kullanımı sağlanmakta,
- Üretilen ürünün maliyet unsurları daha sağlıklı hesaplanmakta,
- İşletmede stratejik kararların verilmesine yardımcı olabilmekte,
- Global rekabet ortamında rekabet avantajı elde edilebilmektedir.

Kaizen maliyetleme sayesinde çay işletmesinde değer yaratan faaliyetlerin etkinliği artırılabilir, değer yaratmayan faaliyetlerin etkisi azaltılabilir veya yok edilebilir. Kısaca Kaizen maliyetlemenin uygulanması ile üretim sürecinde değer yaratmayan ve israfa neden olan faaliyetler ayıklanarak üretim kayıpları ve üretim maliyetleri üzerine olumlu etki yapılabilmektedir. İşletme artıkların gübre olarak veya lif levha üretiminde kullanılması ile ilave bir ekonomik değer de oluşturulabilir.

Özet bir ifade ile örnek işletmede kaizen maliyetlemenin ana bileşenlerinin uygulanabilirliği mümkündür. Bu sayede gereksiz stok bulundurma, üretim kayıpları, çeşitli üretim arızaları yüzünden boşa geçen zaman ve kalite sorunları azaltılabilir. Gereksiz aktarma zamanı ve bekleme zamanı da ortadan kaldırılabilir. Üretim sürecindeki standartlara odaklanılarak sürekli iyileştirmeler yapılarak işletme içi ile ilgili maliyet azaltımı ve verimlilik artışı gerçekleştirilebilir. Bu sayede, çay sektöründe var olan yoğun rekabet ortamında, rakiplerine karşı bir avantaj elde edilebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular nitel çalışma sonucudur. Dolayısı ile genelleme yapılamaz. İleriki çalışmalarda konu ile ilgili nicel araştırmalar yapılarak çalışma desteklenebilir. Kaizen maliyetlemenin değer yaratmayan faaliyetlere etkisinin daha gerçekçi belirlenebilmesi için üretim kayıpları dışındaki değer yaratmayan faaliyetlere de odaklanılması gerekir.

KAYNAKÇA

- Acar, D. (2005). Küresel Rekabette Maliyet Yönetimi ve Yaklaşımlar; Tekstil Sektörü İle İlgili Bir Araştırma, Ankara, Asil Yayınları.
- Acar, N.(1995). Tam Zamanında Üretim. Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- Altınbay, A. (2006). Kaizen Maliyetleme Sistemi: Dinamik Bir Maliyet Yönetimi Sistemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 8(1), 103-121.
- Aydın, H. (2009). *Yalın Üretim Sistemi, Değer Akışı Yöntemi ve Yalın Üretim Sisteminin Çalışanlara Etkisi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Basık, F.O. (2012). Rekabet Stratejisinde Maliyet Yönetimi. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Bursal, N. ve Ercan, Y. (1994). Maliyet Muhasebesi İlkeleri ve Uygulama. İstanbul: Der Yayınları
- Bozdemir, E. (2010). *Rekabet Üstünlüğü Açısından Hedef ve Kaizen Maliyetleme Yöntemlerinin Türk Otomotiv Sektöründe Uygulanabilirlik Düzeyinin İncelenmesi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- Bozdemir, E. ve Orhan, M. S. (2011). Üretim Maliyetlerinin Düşürülmesinde Kaizen Maliyetleme Yönteminin Rolü ve Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (2), 463-480.
- Bozdemir, E. (2018). Comparison of Standard and Kaizen Costing Methods in Cost Management: A Case Study. *Asian Research Journal of Business Management*, 4(5),1-13.
- Elmacı, O. (1990). İmalat Endüstri İşletmesinde Maliyet Azaltımı ve Bir Uygulama. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Erden, S. A. (2004). Üretim Ortamları, Maliyet Yönetim Sistemleri İlişkisi ve Stratejik Maliyet Yönetimi, İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Gül, K., Ergün, H. (2017). Endüstriyel Yiyecek İşletmelerinde Maliyet Azaltıcı Yeni Yöntemler ve Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 127-145.
- Imai, M.(1994). Kaizen (Japonya'nın Rekabetteki Başarısının Anahtarı) *Brisa*.
- Hacıhasanoğlu, T. (2014). Üretim Maliyetlerinin Düşürülmesinde Kaizen Maliyetleme Yöntemi ve Mobilya Sektöründe Bir Uygulama”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(10-2), 47-63.
- Haftacı, V.(2010). İşletme Bütçeleri. İstanbul: Beta Yayıncılık
- Haftacı, V. (2013). Yönetim Muhasebesi. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Kaplan R. S. ve Antony A. A. (1998). *Advanced Management Accounting*. New Jersey: Prentice Hall Inc.
- Karcıoğlu, R. (2000). Stratejik Maliyet Yönetimi/ Maliyet ve Yönetim Muhasebesinde Yeni Yaklaşımlar. Erzurum: Aktif Yayınevi.
- Karcıoğlu R., Öztürk, M. (2012). İMKB'ye Kayıtlı Sanayi İşletmelerinin Maliyet Yönetim Sistemlerini Uygulama ve Uygulamama Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (1), 477-496.
- Köse, T. (2002). Ürün Maliyetlerine Göre Karar Alma Araçları: Ürün Yaşam Seyri Maliyetlemesi, Hedef Maliyetleme Ve Kaizen Maliyetleme. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), s.77-104.
- Monden, Y. ve Lee, J. (1993). How A Japanese Auto Maker Reduces Costs. *Management Accounting*, 75, 22-26.
- Okur, A.S. (1997). Yalın Üretim- 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Sanayii İçin Yapılanma Modeli. İstanbul: Söz Yayınları.
- Okutmuş, E., Ergül, A. (2015). Konaklama İşletmelerinde Hedef Maliyetleme, Değer Analizi ve Kaizen Maliyetleme Yöntemlerinin Birlikte Uygulanabilirliğine İlişkin Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 65, 97-116.
- Ohno, T. (1988). *Toyota Production System: Beyond Large Scale Production*. Cambridge: Productivity Press
- Özçakar, N. (1992). Maliyet Düşürme Tekniği Olarak Değer Analizi. *İ.Ü. İşletme Fakültesi Dergisi*, 21(1), 47-59.
- Rof, L.M. (2011). Kaizen Costing Method And Its Role In The Management Of An Entity. *The Young Economist Journal*, (104-109).
- Savcı, M. (2013). Maliyet Muhasebesi. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Savcı, M. (2012). *Çay İşletmelerinde Üretim Maliyetlerinin Değer Zinciri Analizi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kocaeli.
- Şakrak, M. (2002). Değer yaratmayan Faaliyetler ve Maliyet Yönetimindeki Önemi. *Mali Çözüm Dergisi*, 61, 20-27.
- Uyar, S. (2008). Denizli'de Faaliyet Gösteren Üretim İşletmeleri'nde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Sayı 38, 132-146.
- Yalçın S. (2009). Mamul Tasarım ve Mamul Hayat Seyrinde Maliyetlerin Stratejik Yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 289-301.
- Yükçü, S. (2007). Yönetim Açısından Maliyet Muhasebesi, İzmir: Birleşik Matbaacılık

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Umarusman, N. (2019). "Using Global Criterion Method to Define Priorities in Lexicographic Goal Programming and an Application for Optimal System Design", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 326-341

Geliş Tarihi / Received Date: 17.07.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 12.12.2018

Araştırma Makalesi

USING GLOBAL CRITERION METHOD TO DEFINE PRIORITIES IN LEXICOGRAPHIC GOAL PROGRAMMING AND AN APPLICATION FOR OPTIMAL SYSTEM DESIGN

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah UMARUSMAN

Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

nurullah.umarusman@aksaray.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6535-5329

Abstract

While there is no certain method which provides solutions of Multiple Objective De Novo Programming problems, Multiple Objective Decision Making techniques can be applied for them. Therefore, goals have to be weighted and priorities have to be ranked for many methods. When the number of goal functions exceeds three, it is possible to get many different solution results. This is the first study to use Lexicographic Goal Programming for solutions of a Multi Objective De Novo Programming problem with positive ideal solutions. Additionally, the same problem was solved with Global Criteria Method, and the results were compared. The comparison concluded that Global Criteria Method could be used for priority ranking among the goals in Lexicographic Goal Programming.

Keywords: De Novo Programming, Global Criterion Method, Lexicographic Goal Programming.

ÖNCELİKLİ HEDEF PROGRAMLAMADA ÖNCELİKLERİN BELİRLENMESİNDE GLOBAL KRİTER YÖNTEM KULLANIMI VE OPTİMAL SİSTEM TASARIMI İÇİN BİR UYGULAMA

Öz

Çok Amaçlı De Novo Programlama problemlerinin çözümünü gerçekleştiren kesin bir yöntem olmamasına rağmen çok Amaçlı Karar Verme teknikleri de novo için çözümde kullanılabilir. Bu durum sebebiyle birçok yöntem için amaçlar arasında bir ağırlıklandırma veya öncelik sıralamasının yapılması gerekmektedir. Özellikle amaç fonksiyonu sayısının 3'ten fazla olması durumunda çok farklı çözüm sonucu elde etmek mümkündür. Bu çalışmada pozitif ideal çözümler kullanılarak çok Amaçlı De Novo Programlama probleminin çözümü için ilk kez Öncelikli Hedef Programlama kullanılmıştır. Ayrıca aynı problem Global Kriter yönteme göre çözülerek elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonucunda Öncelikli Hedef Programlamada hedefler arasındaki öncelik sıralamasının yapılmasında Global Kriter Yöntemin kullanılabileceği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: De Novo Programlama, Global Kriter Yöntem, Lexicographic Hedef Programlama.

1. INTRODUCTION

Decision making process in the systems which focus on a goal starts with the goal oriented targets and the constraints which shape them. Systematic decision making process was

set up by Simon (1960: 10-13) and includes the three phases of intelligence, design, and selection. Intelligence phase is where the problem is identified and described. The relation between decision variables are clearly identified in the design phase, and the mathematical model is formed with assumptions which simplify the real problem. The selection phase investigates the applicability of the solution provided by the model. If the acquired solution is logical, then the real problem is solved with it (Lu et al., 2007: 5). Decision making is prudential and places responsibility on the decision maker. It is not a moment in time for the businesses and decision makers as it involves several activities which are supposed to happen in a future time period (Yaralıoğlu, 2010: 2). The mathematical models which are used in decision making processes aim to reach a certain goal under the present constraints. When the models are evaluated in terms of how much resource the constraints use, it is seen that resource amounts are either excessive or deficient. On the other hand, the use of each resource constraint at full capacity is almost always impossible. Therefore, the constraint functions which directly effect and limit the goal should be considered and formed carefully in mathematical models instead of the value at which they are realized. When the constraint functions of the resource amounts are used efficiently, it also means that wastefulness is avoided.

Businesses usually define their production plans in short terms and make it their principle to use their resources based on the defined constraints and targets. Resources should be modified or restructured in the long run or during the next planning phase even if some of the available resources are constant in the short term. A determination of resource quantities inappropriately to the system capacity leads to inadequate optimization and insufficient use of scarce resources (Zeleny, 1984: 310). Instead of optimizing an existing system, De Novo assumption, which is also known as optimal system design to enable the restructuring of resources with flexible resource constraints, states how an optimal system should be organized with the highest value for goals and the full capacity use of constraints. In other words, an optimal system is possible where the resource amounts supplied optimally (Babić and Pavić, 1996). An optimal system not only determines the best mixture of all outputs but also that of the inputs (Tabucanon, 1988: 102). A system design, redesign, and optimization must include the reformation of system limits and constraints based on goals. System design is not a selection of alternatives but a creation of alternatives (Zeleny, 1986).

This study uses to Global Criterion Method and Lexicographic Goal Programming to create the optimal design of a production process. First, a production problem which was set in Multiobjective Linear Programming (MOLP) model was reorganized with De Novo

assumption and solved with Global Criteria Method. Later, the same problem was solved with Lexicographic Goal Programming, and the results were compared with each other.

2. MULTIOBJECTIVE DE NOVO PROGRAMMING

Instead of optimizing a system, Zeleny (1976) conducted the first study on De Novo Programming proposing to design the optimal system. According to Zeleny (1984) De Novo Programming enables optimal design thanks to the long-term restructuring of resources, more efficient use of scarce resources, and prevention of wastefulness. While de novo hypothesis was applied only to classical linear programming problems in the beginning, it can easily be applied to Multiobjective Linear Programming problems. Multi Criteria De Novo Programming problem proposed by Zeleny (1990) is given mathematically below.

$$\begin{aligned}
 & \text{Max } Z_k = C^k x_j \\
 & \text{Min } W_s = W^s x_j \\
 & \text{Subject to} \\
 & Ax - b \leq 0 \\
 & pb \leq B \\
 & x_j \geq 0
 \end{aligned} \tag{1}$$

where, $Z_k = C^k x_j = \sum_{j=1}^n C_{kj} x_j, k = 1, 2, \dots, l$ are objective functions Z_k to be maximized simultaneously. $W_s = C^s x_j = \sum_{j=1}^n C_{sj} x_j, s = 1, 2, \dots, r$ objective functions W_s to be minimized simultaneously. $C^k \in R^{l \times n}, C^s \in R^{r \times n}$ and $A \in R^{m \times n}$ are matrices of dimensions $l \times n, r \times n$ and $m \times n$ respectively. $b \in R^m$ is m-dimensional unknown resources vector, $p \in R^m$ is vector of unit prices of m resource vector, and B is the given total budget. (1) can be rewritten as seen below based on budget constraint.

$$\begin{aligned}
 & \text{Max } Z_k = C^k x_j \\
 & \text{Min } W_s = W^s x_j \\
 & \text{Subject to} \\
 & Vx \leq B \\
 & x_j \geq 0 \\
 & \text{Here } V = (V_1, V_2, \dots, V_n) = pA \in R^n.
 \end{aligned} \tag{2}$$

Zeleny (1986) used “meta-optimality” concept based on positive ideal solutions to solve Multicriteria De Novo Programming problems. Positive ideal solutions are acquired from the solution of each objective function based on their given direction. Positive ideal

solutions are also named as the best performance of each objective function in (1) or (2). The set of positive ideal solutions is expressed as follows.

$$I^* = \{Z_1^*, Z_2^*, \dots, Z_l^*; W_1^*, W_2^*, \dots, W_r^*\} \quad (3)$$

Meta-optimal problem is formed as seen below.

$$\text{Min } B = Vx$$

Subject to; (4)

$$C^k x_j = Z_k^*$$

$$W^s x_j = W_s^*$$

$$Vx \leq B$$

$$x_j \geq 0$$

with the solution of (4), one can obtain x^* , $B^* = Vx^*$. B^* value is named as meta-optimum budget. Solving (M1.3) identifies the minimum budget $B^* = Vx^*$. at which the metaoptimum performance Z_k^* and W_s^* can be realized through x^* and b^* . Solving (M1.3) must exceed any given budget B . Optimum-path ration “r” can be used with a pre-defined budget “B”, $r = \frac{B}{B^*}$.

Using “r”, final solution formulations can be defined as: $x = rx^*$, $b = rb^*$, $Z_k = rZ_k^*$ and $W_s = rW_s^*$. Additionally, Shi (1995) developed a new approach to solve De Novo Programming problems and defined six different types of optimum-path ratios

Although there is no general method to solve Multicriteria De Novo Programming problems, there are various methods which are used for the solutions of Multicriteria/Multiobjective De Novo Programming problems. A literature summary on the methods used for De Novo Programming problems can be provided as follows. Lai and Hwang (1992) used and analysed single criterion de Novo Programming problem for the first time in fuzzy environments. Later, Li and Lee (1990) developed a two-phase fuzzy approach based on ideal solutions for Multi Criteria De Novo Programming. Lee and Li (1993) proposed fuzzy goals and fuzzy coefficients simultaneously and proposed a different approach. Umarusman (2013) and Umarusman and Türkmen (2013) proposed Minmax Goal programming method and Global Criteria Method, respectively, to solve Multi Criteria De Novo Programming problems. Zhuang and Hocine (2018) used Meta-goal programming in solution of Multiobjective De Novo Programming problems. Banik and Bhattacharya (2018) proposed weighted goal programming technique for solving General De Novo programming problem. Umarusman (2018) proposed how an optimal design can be reached based on Minmax approach. Bhattacharya and Chakraborty (2018) developed an alternative approach for the solution of the general multiobjective De-Novo

Programming Problem under fuzzy environment.

2.1. Lexicographic Goal Programming

Goal programming studies were started by Charnes et al. (1955). Later, Charnes and Cooper (1961) formulated Goal Programming. Goal Programming aims to minimize deviation from aspired levels set by the decision maker and carries that minimization process with various methods. There are three fundamental Goal Programming methods (Romero, 1991:3-4): The first study on Archimedean Goal Programming was carried out by Ijiri (1965) who considered priority and weight factors together. Later Charnes and Cooper (1977) formulated Archimedean Goal Programming Model. Archimedean goal programming considers all goals simultaneously as they are embodied in a composite objective function. This composite function tries to minimize the sum of all the deviations between the goals and their aspirational levels. The deviations are weighted according to the relative importance for the DM of each goal. Lexicographic Goal Programming was developed by Lee (1972), and Charnes and Cooper (1977) proposed the model which only ranks priorities among goals but excludes weights. Minmax Goal Programming which was developed by Flavell (1976) minimizes maximum deviation instead of the sum of deviating variables, which is different from the weighted and prioritized structures of Goal Programming.

As goals may have different units, it is inevitable to normalize them in Goal Programming. There are a few normalisation techniques in the literature such as percentage normalisation, Euclidean normalisation, Summation normalisation, Zero-one normalisation (Tamiz et al.,1998). This study uses positive ideal solutions of each goal function as the normalization constant for Lexicographic Goal Programming. Lexicographic Goal Programming can be stated mathematically as follows.

$$\text{Min } Z = \sum_{i=1}^m P_i (d_i^- + d_i^+)$$

Kısıtlar; (5)

$$\sum_{j=1}^n a_{ij} x_j + d_i^- - d_i^+ = b_i$$

$$x_j, d_i^-, d_i^+ \geq 0$$

$$i = 1, 2, \dots, m \text{ ve } j = 1, 2, \dots, n$$

$$P_1 \gg P_2 \gg \dots \gg P_i$$

The solution starts with the primary goal and goes on towards lower priority goals.

The optimum values of high-priority goals should not be degraded by lower-priority goals. Prioritized Goal Programming for ideal solutions can be organized as follows.

$$\text{Min } Z = P_k \left(\frac{d_k^-}{Z_k^*} + \frac{d_k^+}{Z_k^*} \right), P_s \left(\frac{d_s^-}{W_s^*} + \frac{d_s^+}{W_s^*} \right) \quad (6)$$

Kısıtlar;

$$Z_k(x) + d_k^- - d_k^+ = Z_k^*$$

$$W_s(x) + d_s^- - d_s^+ = W_s^*$$

$$x_j, Z_k^*, W_s^*, d_k^-, d_k^+, d_s^-, d_s^+ \geq 0$$

Z_k^* : is the normalization constant for maximization-directed goal, (positive ideal solution),

W_s^* is the normalization constant for minimization-directed goal, (positive ideal solution),

P_k : The priority for k th maximization goal,

P_s : The priority for i th minimization goal,

There can be different solution results for a given problem based on the priority ranking by the decision-maker. Although there is no set rule for priority ranking among given goals in Lexicographic Goal Programming, a number of methods can be utilized based on the number of decision-maker. These can be named as the paired comparison method, Kendall Array method, Thurstone procedure, etc. (Ignizio, 1976). There are two significant situations if the solution of Multiobjective Linear Programming problem is to be done based on goal programming by using positive ideal solutions. It should be kept in mind that as maximization goals cannot exceed their own positive ideal solutions, it is $d_k^+ = 0$, and similarly, as minimization goals cannot be lower than their own positive ideal solutions, it is $d_s^- = 0$.

2.2. Global Criterion Method

Global Criterion Method fall under the class of MCDM methods that do not require any preference information from the DM (Hwang and Masud, 1979: 21). Namely, weights and priority ranking are not used for goal functions in Global Criteria Method. Buna karşın Arora (2004: 673) offered a weighted model for Global Criteria Method. The Global Criterion Method measures the distance by using Minkowski's L_p metric. In this method, the aim is to minimize a function which defines a global criterion which is a measure of how close the decision maker can get to the ideal solution. Mathematical formulation is as follows:

$$\left(\sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^*) - Z_k(x)}{Z_k(x^*)} \right]^p \right)^{1/p} \quad (7)$$

Where $Z_k(x^*)$ is the value of objective function l at its individual optimum x^* , $Z_k(x)$ is the function itself, p ($1 \leq p \leq \infty$) is integer valued exponent that serves to reflect the importance objectives. Setting $p=1$ implies that equal importance is given to all deviations (Boychuk and Ovchinnikov, 1973), while $p=2$ implies that these deviations are weighted proportionately with the largest deviations having the largest weight (Salukvadze, 1974). Setting $p>2$ means that more and more weight is given to the largest of deviations. In addition, where $p=1$ (1.1) function is linear, whereas $p=2$ makes it a non-linear function (Tabucanon, 1988:37). In order to keep the function linear, p value is taken 1. Global Criterion Method for minimization objectives can be composed as following (Umarusman and Türkmen, 2013).

$$\left(\sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^*)}{W_s(x^*)} \right]^p \right)^{1/p} \quad (8)$$

Taking (7) and (8) under consideration together, maximization and minimization objectives can be written as following:

$$F(x) = \left(\sum_{k=1}^l \left[\frac{Z_k(x^*) - Z_k(x)}{Z_k(x^*)} \right]^p \right)^{1/p} + \left(\sum_{s=1}^r \left[\frac{W_s(x) - W_s(x^*)}{W_s(x^*)} \right]^p \right)^{1/p} \quad (9)$$

where $W_s(x^*)$ is the value of objective function r at its individual optimum x^* .

$$\text{Min } G = \sum_{k=1}^l \left[\alpha_k^p \frac{Z_k(x^*) - Z_k(x)}{Z_k(x^*)} \right]^p + \sum_{s=1}^r \left[\beta_s^p \frac{W_s(x) - W_s(x^*)}{W_s(x^*)} \right]^p$$

Subject to (10)

$$Ax \leq b$$

$$x \geq 0,$$

$Z_k(x)$: maximization-directed objectivefunction,

$Z_k(x^*)$: x^* the value of l th objective function at the optimum point,

$W_s(x)$: Minimization-directed goal function,

$W_s(x^*)$: x^* the value of r th objectivefunction at the optimum point.

p : ($1 \leq p \leq \infty$)

where, $Z_k = (Z_1, \dots, Z_l) \in \mathbb{R}^l$, $W_s = (W_1, \dots, W_r) \in \mathbb{R}^r$ and $V = (V_1, \dots, V_n) = pA \in \mathbb{R}^n$, $A \in \mathbb{R}^{m \times n}$ is matrices of dimension $m \times n$, $b \in \mathbb{R}^m$ is the m -dimensional unknown resource vector, $Z_k(x^*)$ is the value of objective function l at its individual optimum x^* and $W_s(x^*)$ is the value of objective function r at its individual optimum x^* .

3. APPLICATION

Table 1 provides the amounts of the raw materials planned to be used monthly by a business which produces plastic balls with four different weights (Umarusman and Türkmen, 2013).

Table 1. Resource Use Amounts and Unit Prices

Resources	PT ₁ (x ₁) (75 gr)	PT ₂ (x ₂) (90 gr)	PT ₃ (x ₃) (125 gr)	PT ₄ (x ₄) (150 gr)	Use Amount	Unit Price (Dollar/kg)
PVC (kg)	33	40	58	66	850	1.2
DOP (kg)	32	38	56	64	870	0.9
Powder Paint(kg)	6	7	9	11	72	0.5
Varnish (kg)	4	5	7	9	83	0.3

The business management decided on certain conditions considering the demand for products in light of their market. They can be stated as the monthly production capacity of 9500 units as minimum and 11000 unit as maximum. Based on the previous knowledge, the difference between the production of the first and second types of plastic balls and the production of the third and fourth types of plastic balls can be 700 units at most. The minimum production units are 275 for the first type, 150 for the second, 100 for the third, and 500 for the fourth. Based on the data above, the business management focused on profit and cost goals. The unit profits for profit goal were defined as \$1.5, \$1.6, \$1.95, and \$1.87, and the unit costs for cost profit were defined as \$0.8, \$0.92, \$1.65, and \$1.87. The Multiobjective Linear Programming model for this problem is organized as follows based on the aforementioned information.

$$\text{Max } Z_1: 1.5x_1 + 1.6x_2 + 1.95x_3 + 2.3x_4$$

$$\text{Max } W_1: 0.8x_1 + 0.92x_2 + 1.65x_3 + 1.87x_4$$

Subject to

$$0.033x_1 + 0.04x_2 + 0.058x_3 + 0.066x_4 \leq 850$$

$$0.032x_1 + 0.038x_2 + 0.056x_3 + 0.064x_4 \leq 870$$

$$0.006x_1 + 0.007x_2 + 0.009x_3 + 0.011x_4 \leq 72$$

$$0.004x_1 + 0.005x_2 + 0.007x_3 + 0.009x_4 \leq 83$$

(P1)

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 11000$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \geq 9500$$

$$x_1 + x_2 - x_3 - x_4 \leq 7000$$

$$x_1 \geq 275; x_2 \geq 150$$

$$x_3 \geq 100; x_4 \leq 500$$

$$x_1, x_2, x_3, x_4 \geq 0 \text{ and integer.}$$

3.1. The Solution of (P1) in terms of MOLP

Before (P1) is organized based on De Novo assumption, solutions were done for each goal function. The main goal here is to analyse the changes in goal functions from MOLP problem to the solution of Multiobjective De Novo problem. Table 1 presents the variable values and goal function values acquired from the solution of (P1) as MOLP based on each goal function.

Table 2. Solution for MOLP

Variables	Objective Functions	
	Z_1	W_1
x_1	8840	8100
x_2	150	150
x_3	1990	1250
x_4	0	0
Objective Function Value	17380.50	8680.5

Based on Table 2, each goal function is realized at different values of the variables. Therefore, the acquired solution is an “unfeasible solution”. It is an expected result. It is an expected result because the realization of goal functions at the same value of the variables in MOLP problems is hardly possible. The positive ideal solutions of (P1) are $I^* = \{17380.5; 8680.5\}$. In this study, the satisficing and compromise solution of (P1) based on De novo assumption were not investigated.

3.2. Solution of (P1) based on Multiobjective De Novo Programming Model

(P1) is organized below based on Multiobjective De Novo Programming Model:

$$\text{Max } Z_1: 1.5x_1 + 1.6x_2 + 1.95x_3 + 2.3x_4$$

$$\text{Min } W_1: 0.8x_1 + 0.92x_2 + 1.65x_3 + 1.87x_4$$

Subject to

$$0.033x_1 + 0.04x_2 + 0.058x_3 + 0.066x_4 - b_1 = 0$$

$$0.032x_1 + 0.038x_2 + 0.056x_3 + 0.064x_4 - b_2 = 0$$

(P2)

$$0.006x_1 + 0.007x_2 + 0.009x_3 + 0.011x_4 - b_3 = 0$$

$$0.004x_1 + 0.005x_2 + 0.007x_3 + 0.009x_4 - b_4 = 0$$

$$1.2b_1 + 0.90b_2 + 0.5b_3 + 0.3b_4 \leq 2441.9$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 11000$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \geq 95000$$

$$x_1 + x_2 - x_3 - x_4 \leq 7000$$

$$x_1 \geq 275; x_2 \geq 150$$

$$x_3 \geq 100; x_4 \leq 500$$

$$x_1, x_2, x_3, x_4 \geq 0 \text{ and integer.}$$

Table 3 shows the solution of the problem named as (P2) and organized in Multiobjective De Novo Programming model.

Table 3. Multiobjective De Novo Programming Solution

Variables	Objective Functions	
	Z_1	W_1
x_1	275	8100
x_2	150	150
x_3	10075	1250
x_4	500	0
Objective Function Value	21448.75	8680.5

As a result of the solution according to each goal function, the goal functions were realized at different variable values. Therefore, the solution acquired for (P2) is an unfeasible solution as well. The positive ideal solutions of (P2) are $I^* = \{21448.75; 8680.5\}$. On the other hand, Table 3 provides the optimal resource amounts for each goal acquired from the solutions based on each goal function.

Table 4. Optimal Resource Amount for Each Goal

Resources	Amount	Z_1	W_1
b_1	850	632.4	345.8
b_2	870	610.7	334.9
b_3	72	98,874	60.9
b_4	83	76,875	41.9

If (P2) had one single goal, the values in the column Z_1 ve W_1 in Table 4 would show the optimal resource amounts based on De Novo assumption. However, as (P2) has more than one goal function, the resource amounts fit for both goal functions must be determined to acquire a “satisficing” or “compromise” solution.

3.3. Compromise Solution for (P2)

The compromise solution of (P2) is concluded according to Global Criteria Method. The Global Model of (P2) is formed as seen below: When the global goal function is organized first,

$$\text{Min } G: \left[\frac{21448.75 - Z_1}{21448.75} + \frac{W_1 - 8680.5}{8680.5} \right]$$

acquired. The final form of the global goal function is given below.

$$\text{Min } G: \left[-\frac{Z_1}{21448.75} + \frac{W_1}{8680.5} \right].$$

The Global model which is reorganized for (P2) is given below.

$$\text{Min } G: 0.00059x_1 + 0.000692x_2 + 0.000134x_3 + 0.00152x_4$$

Subject to

(P3)

$$0.033x_1 + 0.04x_2 + 0.058x_3 + 0.066x_4 - b_1 = 0$$

$$0.032x_1 + 0.038x_2 + 0.056x_3 + 0.064x_4 - b_2 = 0$$

$$0.006x_1 + 0.007x_2 + 0.009x_3 + 0.011x_4 - b_3 = 0$$

$$0.004x_1 + 0.005x_2 + 0.007x_3 + 0.009x_4 - b_4 = 0$$

$$1.2b_1 + 0.90b_2 + 0.5b_3 + 0.3b_4 \leq 2441.9$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 11000$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \geq 95000$$

$$x_1 + x_2 - x_3 - x_4 \leq 7000$$

$$x_1 \geq 275; x_2 \geq 150$$

$$x_3 \geq 100; x_4 \leq 500$$

$$x_1, x_2, x_3, x_4 \geq 0 \text{ ve integer.}$$

The results acquired from the solution of (P3) are given in Table 5. Based on this information, the decision variables for both objective functions are realized at the same value, which provides a global compromise solution.

Table 5. Global Solution

Variables	Objective Functions	
	Z_1	W_1
x_1	8100	8100
x_2	150	150
x_3	1250	1250
x_4	0	0
Objective Function Value	14827.5	8680.5

$G = 6.568408$ is defined as the objective function of (P3) which is solved based on the global criterion method. On the other hand, the resource amounts of the optimal system model for (P1) in terms of the global model should be $b_1=345.799988$, $b_2 = 334.900024$, $b_3 = 60.900002$, and $b_4 = 41.900002$. The distance of profit and cost objectives to their respective positive ideal solutions are defined from the information in Table 5.

$$\text{The distance degree of profit objective; } d_1 = \frac{21448.75 - 14827.5}{21448.75} = 0.308$$

$$\text{The distance degree of cost objective ; } d_1 = \frac{8680.5 - 8680.5}{8680.5} = 0$$

in Table 5 The distance degree of cost objective to its positive ideal solution is zero. It shows that the global solution is realized on the cost goal.

3.4. Lexicographic Goal Programming Solution for (P2)

According to Table 2, the positive ideal solutions of profit and cost goals are 21448.75 and 8680.5 , respectively. Based on this data, (P2) is reorganized according to Lexicographic Goal Programming, as seen below. First, each goal function is organized in its goal programming model, and

$$G_1: \text{Max } Z_1: 1.5x_1 + 1.6x_2 + 1.95x_3 + 2.3x_4 + n_1 - p_1 = 21448.75$$

$$G_2: \text{Min } W_1: 0.8x_1 + 0.92x_2 + 1.65x_3 + 1.87x_4 + n_2 - p_2 = 8680.5$$

acquired. Additionally, the profit goal Z_1 must be $p_1 = 0$ as it cannot exceed its own positive ideal solution. As the cost goal W_1 cannot be lower than its positive ideal solution, it must be $n_2 = 0$. Therefore, each goal function is reorganized as seen below.

$$G_1: \text{Max } Z_1: 1.5x_1 + 1.6x_2 + 1.95x_3 + 2.3x_4 + n_1 = 21448.75$$

$$G_2: \text{Min } W_1: 0.8x_1 + 0.92x_2 + 1.65x_3 + 1.87x_4 - p_2 = 8680.5$$

Apart from these organizations, a priority ranking must exist among the targets. As there are two goals, the possible priority rankings can be $G_1 > G_2$, $G_1 < G_2$, or $G_1 = G_2$. Accordingly,

$$\text{Min } \left(\frac{n_1}{21448.75} \right), \left(\frac{p_2}{8680.5} \right)$$

Subject to (P4)

$$1.5x_1 + 1.6x_2 + 1.95x_3 + 2.3x_4 + n_1 = 21448.75$$

$$0.8x_1 + 0.92x_2 + 1.65x_3 + 1.87x_4 - p_2 = 8680.5$$

$$0.033x_1 + 0.04x_2 + 0.058x_3 + 0.066x_4 - b_1 = 0$$

$$0.032x_1 + 0.038x_2 + 0.056x_3 + 0.064x_4 - b_2 = 0$$

$$0.006x_1 + 0.007x_2 + 0.009x_3 + 0.011x_4 - b_3 = 0$$

$$0.004x_1 + 0.005x_2 + 0.007x_3 + 0.009x_4 - b_4 = 0$$

$$1.2b_1 + 0.90b_2 + 0.5b_3 + 0.3b_4 \leq 2441.9$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \leq 11000$$

$$x_1 + x_2 + x_3 + x_4 \geq 9500$$

$$x_1 + x_2 - x_3 - x_4 \leq 7000$$

$$x_1 \geq 275; x_2 \geq 150$$

$$x_3 \geq 100; x_4 \leq 500$$

$$x_1, x_2, x_3, x_4 \geq 0 \text{ ve integer.}$$

acquired. The results of the solutions based on the aforementioned priority rankings are provided in Table 6.

Table 6. Lexicographic Solution

Variables	$G_1 > G_2$		$G_1 < G_2$		$G_1 = G_2$	
	Z_1	W_1	Z_1	W_1	Z_1	W_1
x_1	8100	8100	8100	8100	8100	8100
x_2	150	150	150	150	150	150
x_3	750	750	1250	1250	1250	1250
x_4	500	500	0	0	0	0
Objective Function Value	15002.5	8790.5	14827.5	8680.5	14827.5	8680.5
Deviations from Goals	0.932008	126720	0.990425	0	0.990425	

The variable values for the priority situations “ $G_1 > G_2$ ”, “ $G_1 < G_2$ ” and “ $G_1 = G_2$ ” among the goals are given in Table 6. It is concluded the priority rankings “ $G_1 < G_2$ ” and “ $G_1 = G_2$ ” among the goals provide the same result.

Table 7. Resource Amounts Based on Priority Ranking

Resources	Amount	$G_1 > G_2$	$G_1 < G_2$	$G_1 = G_2$
b_1	850	349.8	345.8	345.8
b_2	870	338,851	334.9	334.9
b_3	72	61.8999	60.8999	60.8999
b_4	83	42.9	41.9	41.9

The proposal by Lexicographic Goal Programming for resource amounts based on these decision variables are given in Table 7. The resource use amounts “ $G_1 < G_2$ ” among the goals and “ $G_1 = G_2$ ” priority ranking are the same. All the results in the application section are provided in Table 8.

Table 8. From MOLP to Optimal System Design

	b_i	p_i	$b_i \cdot p_i$	MOLP	Global Solution for Multiobjective De Novo Prog.	Lex. Goal Prog. Solution for Multiobjective De Novo Prog. ($G_1 < G_2$)	
PVC (kg)	850	1.5	1275		345.799988	345.8	
DOP (kg)	870	1.2	1044	unfeasible	334.900024	334.9	
Powder Paint(kg)	72	0.9	68.8	solution	60.900002	60.8999	
Varnish (kg)	83	0.7	58.1		41.900002	41.9	
Budget	$\sum_{i=1}^4 b_i \cdot p_i$		24441.9	24441.9	1004.719982	1004.719982	
Variables				Z_1	W_1	Z_1	W_1
x_1				8840	8100	8100	8100
x_2				150	150	150	150
x_3				1990	1250	1250	1250
x_4				0	0	0	0
Profit				17380.5		14827.5	14827.5
Cost				8680.5		8680.5	8680.5

The phases of the satisficing optimal system design from MOLP is given in Table 8. As the decision variable of each goal function for MOLP were realized at different values, a solution could not be reached. Additionally, the budget for the resources of MOLP problem named (P1) is \$24441.90. Afterwards, the solution of De Novo Programming problem which was reorganized based on De Novo assumption and named (P2) was carried out. Because the acquired solution was unfeasible, a compromise solution (P3) was done according to Global Criteria Method. According to De Novo assumption, the budget constraint can be “ $\leq$ ” or “=” type. “ $\leq$ ” was used as the budget constraint in this study. Based on global solution, the budget for the required resources must be \$1004.719982. Finally, (P2) was solved according to Lexicographic Goal Programming, and the “satisficing” solution was determined. Three different priority rankings were done among the goals in this solution, and the solution values for “ $G_1 < G_2$ ” and “ $G_1 = G_2$ ” were concluded as the same. The target deviations for the first priority goal G_2 and the second priority goal G_1 are 0 and 0.990425, respectively, in the solution based on “ $G_1 < G_2$ ” ranking. These results and those provided by the global solution are the same. Namely, the cost goal is dominant over the profit goal, which provides information about each goal which were transformed into targets. In addition to that, it is possible to observe the changes in goal functions in each phase.

4. CONCLUSION

Priority ranking among goals, relative significances among goals, or both could be used at the same time while investigating compromise or satisficing solutions in mathematical models used to solve Multiobjective Linear Programming problems. There is no precise method to determine priorities or weights for goals/targets. Therefore, results from models could vary depending on the information provided by decision makers. While the priority ranking among goals are determined by decision maker in Lexicographic Goal Programming, solution in Global Criteria Method are conducted based on positive ideal solutions without weights or priorities.

Table 8 shows the results which were given by the methods used for the solution of Multi Objective De Novo Programming problem. In this regard, the comments below are possible. If the priority ranking among the goals in Lexicographic Goal Programming is doubtful, Global Criterion Method may be used. It is because a goal function with 0 distance to its positive ideal solution means that it is realized on its own positive ideal solution. In other words, that goal dominates others. Therefore, the goals which are realized at its own positive ideal value must be the first priority in Goal Programming. The rest of the goals which are distanced from their ideal solutions must be prioritized based on their proximity to their positive ideal values. Consequently, Global Criteria Method may be applied in determining the priority ranking among the goals in Goal Programming.

REFERENCES

- Arora, J.S. (2004). *Introduction to Optimum Design*, Second edition, Elsevier, Amsterdam.
- Babić, Z. and Pavić, I. (1996). Multicriterial production programming by de novo programming approach, *International Journal of Production Economics*, vol.43, no.1, pp. 59-66.
- Banik, S. and Bhattacharya, S. (2018). Weighted Goal Programming Approach for Solving Multi-Objective De Novo Programming Problems, *International Journal of Engineering Research in Computer Science and Engineering (IJERCSE)*, Vol 5, Issue 2, February, pp.316-322.
- Bhattacharya, D. and Chakraborty,S. (2018). Solution of the general multi-objective De-Novo programming problem using compensatory operator under fuzzy environment, *IOP Conf. Series: Journal of Physics: Conf. Series 1039*.
- Boychuk ,L. and Ovchinnikov, V.(1973). Principal methods of solution of multicriterial optimization problems (survey), *Soviet Automatic Control*, vol. 6, pp. 1-4.
- Charnes, A., Cooper, W.W., and Ferguson, R. (1955). Optimal estimation of executive compensation by linear programming, *Management Science*, vol. 1, no. 2, pp. 138-151.
- Charnes, A., and Cooper, W.W. (1961). *Management Models and Industrial Applications of Linear Programming*, Wiley, New York.
- Charnes, A. and Cooper, W.W. (1977). Goal programming and multiple objective optimizations, *Eur. J. Oper. Res.*, vol. 1, issue 1, pp. 39–54.
- Flavell, R.B. (1976). A new goal programming formulation, *Omega*, vol. 4, no. 6, 731–732.
- Hwang,C. L., and Masud, A.S. (1979) *Multiple Objective Decision Making -Methods and ApplicationsA State-of-the-Art Survey*, Springer-Verlag Berlin.
- Ignizio J.P., 1976. *Goal Programming and Extensions*, Lexington Books, Lexington, MA.
- Ijiri, Y. (1965). *Management Goals and Accounting for Control*, Publishing Co. Amsterdam, North-Holland.
- Lai, Y.J. and Hwang,C.L. (1992). *Fuzzy Mathematical Programming* Springer-Verlag, Berlin

- Lee, S.M. (1972). *Goal Programming for Decision Analysis*, Auerback, Philadelphia, PA.
- Li, R.J. and Lee, E.S. (1990). Fuzzy approaches to multicriteria de novo programs, *Journal of Math. Anal. and Appl.*, vol. 153, issue 1, pp. 97-111.
- Li, R.J. and Lee, E.S. (1993). "Fuzzy multiple objective programming and compromise programming with pareto optimum," *Fuzzy Sets and Systems*, vol. 53, issue 3, pp. 275-288,
- Lu,J., Zhang,G., Ruan, D. and Wu, F. (2007). *Multi-Objective Group Decision Making Methods, Software and Applications With Fuzzy Set Techniques*, Imperial College Press, Singapore.
- Romero, C. (1991). *Handbook of Critical Issues in Goal Programming*, Pergamon Press, New York.
- Salukvadze, M. (1974). On the existence of solution in problems of optimization under vector valued criteria, *Journal of Optimization Theory and Applications*, 12(2), pp.203-217.
- Shi, Y. (1995). Studies on optimum-path ratios in multicriteria de novo programming problems, *Computers. Math. Applic.* 29(5), pp.43-50.
- Simon, H.A. (1960). *The New Science of Management Decision*, Harper & Brothers Publishers, First Edition, New York.
- Tabucanon, M.T. (1988). *Multiple Criteria Decision Making In Industry*, Elsevier, New York.
- Tamiz,M., Jones, D.F., and Romero, C. (1998). Goal programming for decision making: An overview of the current state-of-the-art, *European Journal of Operational Research*, 111, pp.569-581.
- Umarusman, N. (2013). Min-max goal programming approach for solving multi-objective de novo programming problems, *International Journal of Operations Research*, 10(2), pp. 92-99.
- Umarusman, N. and Türkmen, N. (2013). Building optimum production settings using de novo programming with global criterion method, *International Journal of Computer Applications*, 82(18), pp.12-14.
- Umarusman, N. (2018). Fuzzy Goal Programming Problem Based on Minmax Approach for Optimal System Design, *Alphanumeric Journal The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems Volume 6, Issue 1*, pp.177-193.
- Yaralıoğlu, K. (2010). *Karar Verme Yöntemleri*, Detay Yayıncılık. Ankara.
- Zeleny, M. 1976. *Multi-objective design of high-productivity systems*, In.Proc. Joint Automatic Control Conf., paper, APPL9-4, New York.
- Zeleny, M. (1984). *Multicriterion design of high-productivity systems: extension and application, decision making with multiple objective*, in: Y.H. Yacov and V. Chankong, (Eds), Springer-Verlag, New York, pp. 308- 321.
- Zeleny, M. (1986). Optimal system design with multiple criteria: De Novo programming approach, *Engineering Costs and Production Economics*, 10, pp. 89-94.
- Zeleny, M. (1990). Optimizing given systems vs. Designing optimal systems: the de novo programming approach, *Int. J. General System*, 17, pp.295-307.
- Zhuang, Z.Y. and Hocine, A. (2018). Meta goal programming approach for solving multi-criteria de Novo programming problem, *European Journal Of Operational Research*, 265(1), pp. 228-238.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Ece, O. (2019). "Bankalarda Coğrafi Çeşitlenmenin Risk, Likidite ve Finansal Performans Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi: Türkiye'deki Mevduat Bankaları Üzerine Bir Uygulama", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 342-366

Geliş Tarihi / Received Date: 29.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.11.2018

Araştırma Makalesi

BANKALARDA COĞRAFI ÇEŞİTLENMENİN RİSK, LİKİDİTE VE FİNANSAL PERFORMANS ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE'DEKİ MEVDUAT BANKALARI ÜZERİNE BİR UYGULAMA

Dr. Öğr. Üyesi Oğuzhan ECE

Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, İİBF, Bankacılık ve Finans Bölümü

oguzhanece25@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-2443-9678

Öz

Teknolojik gelişmeler ve pazarın genel yapısının talep odaklı bir bakış açısıyla genişlemesi, coğrafi çeşitlenme kavramını ortaya koymaktadır. Bu kavram, riski azaltarak ve performansı artırarak firmaya değer katan sistematik bir karardır. Ancak, bu karar bazı maliyetlere yol açmaktadır ve bu maliyetler nedeniyle, bankanın uygulamasının sonuçları konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu çalışma, coğrafi çeşitliliğin bankaların risk, likidite ve finansal performansı üzerindeki etkileri konusunda Türkiye'ye ampirik kanıt sunmayı amaçlamaktadır. Panel veri analizine dayalı olarak yapılan analiz, 2007-2017 döneminde ve Türkiye'deki mevduat bankalarının örnekleminde gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda, coğrafi çeşitlilik ile banka finansal performansı arasında tersine, banka riskleri ile banka likiditesi arasında aynı yönde ve anlamlı sonuçlar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Coğrafi Çeşitlendirme, Risk, Likidite, Finansal Performans, Mevduat Bankaları.

EVALUATION OF EFFECTS ON RISK, LIQUIDITY AND FINANCIAL PERFORMANCE OF GEOGRAPHICAL DIVERSIFICATION IN BANKS: AN APPLICATION ON DEPOSIT BANKS IN TURKEY

Abstract

Technological developments and the expansion of the general structure of the market from a demand-oriented perspective reveal the concept of geographical diversification. This concept is a systematic decision that adds value to the firm by reducing risk and improving performance. However, this decision also causes some costs and because of these costs, there is no consensus on the outcome of the implementation of the bank..This paper aims to provide empirical evidence for Turkey regarding the effects of geographical diversification on risk, liquidity and financial performance of banks. The analysis conducted based on the panel data analysis has been carried out in the 2007-2017 period and in sampling of the deposit banks in Turkey. As a result of the analysis, the inverse results between the geographical diversity and the bank financial performance; the same direction and meaningful results between bank risks and bank liquidity have been found.

Keywords: Geographical Diversification, Risk, Liquidity, Financial Performance, Deposit Banks.

1. GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte genişleyen pazar yapısı, piyasanın talep yönünü değiştirmesi yanında farklı merkezi otoritelerin yönetsel kararlarına dayalı politik risk unsurlarının kompozisyonunda firma faaliyetlerinin sürdürülmesi gereğini ortaya koymuştur. Bu durum bir

yönüyle artan piyasa talebinden pay almak için coğrafi genişleme olgusunu geliştirirken, öte yandan işletme yönetiminin geçirmiş olduğu evrim ile şekillenen değer temelli yönetim felsefesinde, yönetsel faaliyetlerde risk odaklı bir yönetim zihniyetinin gelişmesinin de sebebi olmuştur. Bu bağlamda farklı ülkelerde farklı nitelendirmelerle açıklanan coğrafi çeşitlilik en genel manası ile bir yatırım portföyünün farklı coğrafi bölgelere dağıtılarak genel riski azaltma ve portföy üzerindeki getirileri iyileştirme uygulaması olarak tanımlanabilir. Tanımlamalarına ilişkin farklı nitelendirmelerin temel dinamiklerini lokasyona dair boyutlandırmaların oluşturduğu coğrafi çeşitlilik, iki başlık altında genellenebilir. Bunlardan ilki, çeşitlenmenin mevcut bulunulan bölge ya da bölgeler arasında gerçekleşmesi, ikincisi ise çok ulusluluk perspektifinde genişlemedir (Yıldırım ve Efthyvoulou, 2016: 2-3). Birinciye göre coğrafi çeşitlilik, ulusal sınırlar içinde şubeleşmeye dayalı kapasite genişlemesi olarak da ifade edilebilir. Bu ifadelendirme ile coğrafi çeşitlilik, birçok Avrupa ülkelerinde firmanın belirli bir şubesinin merkez bürolarının ne dereceye kadar bulunduğunu gösteren bir endeks olarak ya da belirli bir şubesinin ne kadar büyük olduğunun ve ticari faaliyetini ülkedeki farklı bölgelere ne denli yayabildiğinin göstergesi niteliğindeki bir pazar gücü endeksi olarak tanımlanmaktadır (Deb ve Sen, 2016: 23-24). Çok ulusluluk perspektifindeki genişleme Uluslararası Çeşitlendirme olarak adlandırılır ve firmanın farklı coğrafi yer ve pazar içindeki küresel bölge ve ülke sınırları dışında mal ve hizmet satışlarını genişletmesiyle ilgili bir stratejidir (Hitt vd. 2006: 832).

Coğrafi çeşitlilik ister ulusal isterse uluslararası genişleme olarak ele alınsın ana amacı, yaygınlaşma, pazar payının artırılması, riskin geniş bir zemine yayılması suretiyle piyasa riskinden korunma, geliri artırma ve etkin/verimli finansal ve piyasa performansı elde etmek suretiyle firma lehine katma değer yaratmaktır. Bütün bu açıklamalar yönetsel karar sürecinin merkezine risk ve değer odaklılığın yerleşmesinin temel nedenidir. Bundan sebep, genel piyasa koşullarındaki değişim karşısındaki risk ve değer odaklılığı pratize etme gayretindeki bu çalışma, piyasa yapısındaki genişleme karşısında coğrafi çeşitlilik gereğinin, risk ve değer temelli sorgulamasını bankacılık sektörü açısından irdelemeyi amaçlamıştır. Zira daha çok müşteri ağına sahip olmak ve bu sayede daha çok mevduat toplamak suretiyle genel bankacılık işlemlerinde yüksek bir trendle değerlerini maksimize kılmak amacıyla bankaların, coğrafi çeşitlenme eğilimlerinin bulunması elbette kaçınılmazdır. Araştırma, yurtiçi ve yurtdışı şubeleşme oranının artırılması suretiyle gerçekleştirilecek olan coğrafi çeşitlenmenin, risk ve değer odaklı bir perspektifteki yansımalarını ortaya koymayı ve Türkiye’de yer alan mevduat bankalarının coğrafi olarak çeşitlenmesinin banka riskleri ve banka değeri üzerindeki etkinliğini belirleme ana fikrinde şekillenmiştir. Bu çerçevede araştırmanın metodolojik akışı, konuya ilişkin teorik çerçevenin oluşturduğu birinci bölüm, ilgili literatürün özetlendiği ikinci bölüm ile çeşitlenmenin risk ve

banka değeri üzerindeki etkilerine ilişkin ampirik kanıtların sunulduğu üçüncü bölümle tamamlanmıştır.

2. TEORİK ÇERÇEVE

Mevduat toplamak suretiyle fon temin etmek ve bu fonları talep sahibi kişi ve kuruluşlara aktarma temel amacındaki bankacılık sistemi, kaynaklara akıcılık sağlamak, kısa süreli fonları uzun süreli fonlara dönüştürmek, kaynak kullanımını iyileştirmek, fonları hareketlendirmek, para politikasının etkinliğini arttırmak, kaydi para yaratmak ve finansal danışmanlık yapmak gibi işlemlere sahiptir. Dünyadaki gelişimi 1700'lü yıllara dayanan bankacılık sistemi, günümüz modern zihniyetine 1907 yılında ABD Merkez Bankası'nın kurulması ile kavuşmuştur. Özellikle 20. yüzyılda ivme kazanan sistemin Türkiye'deki yansıması ise 1970'lerin ortalarında başlayıp 1980 ile birlikte hız kazanması şeklindedir. Küreselleşme olgusunun yarattığı değişime ayak uydurma gayretini, coğrafi genişlemeyle de gösteren bankalar, politik ve ekonomik değişikliklere karşı risklerini azaltabilmek için farklı bölgelere ya da ülkelere coğrafi bir dağılım sergilemektedir. Bu dağılım sonucunda, varlıklarından herhangi biri beklenmedik olaylar karşısında savunmasız kalsa bile coğrafi çeşitlenme sayesinde diğer bölgede yer alan birimler vasıtasıyla telafi şansı sağlanabilmekte ve denge korunabilmektedir. Yani herhangi bir pazarda yaşanabilecek kayıplar başka bir pazarda telafi edilebilmektedir. Ayrıca coğrafi çeşitlilik ile daha çok müşteriye ulaşılabilen ve bankaların bireylerle ya da firmalarla etkileşime girme oranları arttırılmaktadır. Bu durum coğrafi çeşitlenmenin piyasalar arasında risk ve getiri açısından bir gelişme olduğu anlamını ifade eder (Morgan ve Samolyk, 2003: 1). Bununla birlikte, coğrafi çeşitlendirmenin bir versiyonu olan uluslararası çeşitlendirme, yabancı paydaşlara, kaynaklara ve kurumlara erişim yoluyla değer yaratma için yeni araçlar sunmaktadır. Yurtdışında iş yapmak belirsizliği artırsa da, uluslararası çeşitlendirme firmalarca giderek daha fazla tercih edilmekte, çünkü mevcut çekirdek yeterliliklerini vurgulamalarına, benzersiz bilgi kazanmalarına ve yabancı ülkelerin ürün pazarlarında önemli büyüme fırsatlarına erişmelerine olanak sağlamaktadır (Hitt vd. 2006: 834).

Bankaların, aynı coğrafi bölgedeki başka bir bankayla birleşerek daha da büyümesi ile ortalama maliyetleri düşürülebileceği ve ürünlerde çeşitlilik sağlanabileceği düşünülmektedir. Ancak, bu durum coğrafi çeşitlendirme bakımından herhangi bir fayda sağlamaz. Çünkü coğrafi çeşitlendirmenin faydaları, farklı ekonomik ortamlara ve ekonomik faaliyette senkronize olmayan dalgalanmalara sahip bölgelerdeki yeni yatırım fırsatlarıyla ilişkilidir. Coğrafi odaklı bankalar, çok sayıda yerel tüketiciye daha çeşitlendirilmiş bir kredi portföyüne sahip olsalar bile yerel ekonomik koşullardaki değişikliklere çok daha fazla maruz kalmaktadırlar. Coğrafi

çeşitliliği araştırmak, bankalar için risk-getiri dengesini daha iyi ayarlamak ve çeşitlenmek için bir kredi portföyü ve daha gelişmiş fırsatlar olarak düşünülebilir. Ancak risk-getiri dengesinde meydana gelebilecek bir iyileşme mutlak olarak düşük riske neden olmayacaktır. Çeşitlendirme arttıktan sonra genel riskin artıp artmadığı, nihayetinde bir bankanın risk iştahına bağlıdır. Ancak geliştirilmiş risk-getiri takası boyunca gerçek portföy seçimi ne olursa olsun, riske göre düzeltilmiş getiriler (yani risk birimi başına getiri) daha çeşitlendirilmiş bankalarda daha yüksek olmalıdır. Ancak yöneticiler ve hissedarlar arasındaki olası ajans çatışmaları, coğrafi genişleme için ilave maliyetler doğurabilir ve dolayısıyla bankanın risk / getiri takasını şekillendirebilir (Crouzille ve Tarazi, 2015: 3; Morgan ve Samolyk, 2003: 1-2).

Houston v.d. (1997), Haas & Lelyveld (2010) ve Cetorelli & Goldberg (2012) gibi birçok araştırması coğrafi genişlemenin verimliliği artıracığını, kendine has riski yayacağını, ajans maliyetlerini düşüreceğini ve firma değerlemelerinde pozitif sonuçlar doğuracağını önermektedir. Bu yönüyle coğrafi çeşitlilik, özellikle, ölçek ekonomileri aracılığıyla ve kendine özgü yerel şoklara maruz kalmanın azaltılmasıyla piyasa değerlerini ihtisaslaşmış bir bankanın kendine has yatırımlarını değerlendirmesinin çeşitlendirme ile daha rahat bir biçimde izlenebileceğini savunur. (Yıldırım ve Efthyvoulou, 2016: 3-4). Ayrıca coğrafi olarak çeşitlenmenin faydalarının, farklı ekonomik ortamlara ve ekonomik faaliyette senkronize olmayan dalgalanmalara sahip bölgelerdeki yeni yatırım fırsatlarıyla ilişkili olduğu savunulmaktadır (Crouzille ve Tarazi, 2015: 3). Bu durum stratejik yönetim perspektifinde uluslararası çeşitlendirmenin yüksek seviyede olmasına, piyasa gücüne, kaynakların çoğuna erişim veya kaynaklarını daha etkin kullanma potansiyeline işaret edebilir (Hitt vd. 2006: 834). Bununla birlikte düşük yönetim uygulamaları daha fazla miktarda kaynak yayıldığında ya da yönetim becerilerinin yeni coğrafi pazarlara aktarılması mümkün olmadığında, verimlilik dezavantajlarını ortaya çıkarabilir. Özellikle yönetimin verimsizliği söz konusu olduğunda coğrafi genişleme de potansiyel olarak verimlilik üzerinde negatif bir etki yaratır. Zira banka merkezi ve yerel yönetim arasındaki fiziksel mesafe arttıkça, yerel ekonomik ortamın izlenmesi daha zor ve maliyetli hale gelerek banka değerinde olumsuzluklara neden olabilir. Bunun yanı sıra, yetkili yöneticiler ilgili yerel bilgiye sahip olmadıkları yeni coğrafi pazarlara veya bu yöneticilerin çekirdek yetkinlik alanlarının dışında kalan becerilere ihtiyaç duyan pazarlara girebilirler. Yönetimsel kabiliyetin sabit tutulması, coğrafi genişlemenin aynı zamanda ölçek veya kapsam verimsizlikleri ile sonuçlanabilir; çünkü daha büyük, daha uzaktaki bir birimin yönetilmesi daha zordur. Örgütsel ekonomiler, merkezdeki üst düzey yöneticilerin yerel düzeyde yönetimsel çabaları, hizmet kalitesini veya ekonomik koşulları kolayca izleyemedikleri için ortaya çıkabilir. Bu durum, uzak bir bölgedeki genç yönetimi

kontrol altına almaya çalışan önemli ajans maliyetlerine neden olabilir. Aşağıda tartışıldığı gibi, ilişkiye dayalı küçük işletme kredilerinin sağlanması ve izlenmesi, özellikle resmi olmayan bilgilerin uzak bir merkeze iletilmesindeki sorunlardan dolayı çok zor olabilir (Berger ve DeYoung 2001: 7). Dolayısıyla coğrafi çeşitlendirmede mesafenin kontrol altına alınmaması riski olarak ifade edilebilecek bu durum çeşitlendirmenin dezavantajlı yanlarından birini vurgular. Böyle bir durumda bankaların üst düzey yöneticilerinin şube yöneticilerini kontrol altına alması zorlaşmaktadır. Böylece ajans çatışmaları artabilmekte ve bu, firma değerine zarar verebilmektedir. Ancak coğrafi çeşitlilik ile mesafenin uyum içerisinde sürdürülebilmesine, bu olumsuzluğu coğrafi çeşitlenmenin mesafeyle ilişkisinin tespit edilmesine yönelik Deng vd., (2007) tarafından bir endeks oluşturulmuş ve bu endeks Cobb Douglas (log-linear) fonksiyonuyla ölçülmüştür. Ayrıca mesafe, coğrafi çeşitliliğin dışında, firmanın riskini ve değerini etkileyen ayrı bir değişken olarak kullanılmıştır. Ve mesafeyle alakalı ajans maliyetleri, örgütsel farklılıklar, ortaklık riski, yönetim sahipliği de dikkate alınmıştır (Deng vd., 2007: 2471). Bilgi, iletişim ve finansal teknolojilerdeki gelişmeler, banka genel merkezi ile yerel ofisler arasındaki ve bankalar ve borçlular arasındaki fiziksel mesafeleri daha az önemli hale getirerek coğrafi genişleme ile ilgili verimlilik kayıplarını kısmen azaltabilmiştir (Berger ve DeYoung 2001: 8).

3. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Coğrafi çeşitlendirmenin bankalar üzerindeki etkilerine ilişkin literatür bir bütün olarak incelendiğinde, araştırmaların, risk, maliyetler, performans ve değer başlıklarında şekillendiği görülmektedir. Bu bakımdan literatür taraması bu başlıklar altında özetlenecektir. Ayrıca literatürde uluslararası araştırmalar lehine bir yoğunluk olmasına rağmen ulusal perspektifli çalışmaların hemen hemen hiç bulunmaması dikkat çekicidir. Bu durum araştırmamızın literatüre sağlayacağı katkı sebebiyle azmimizi artırırken, bankalar, banka yöneticileri ve merkezi otoritenin kamu bankacılığı ve bankacılık sistemi adına yönetsel kararları üzerinde yol gösterici olmak suretiyle bankacılık sisteminin gelişimine katkı sağlama ümidini beslemektedir.

3.1. Coğrafi Çeşitlendirmenin Bankaların Riskleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür

Coğrafi çeşitlendirmenin banka riski üzerindeki etkilerini 1976-1985 periyodunda ele alan Liang ve Rhoades (1988) araştırmalarında üç kompozit risk ölçütünü kullanmışlardır. Çeşitlendirmenin bankaların riskleri üzerindeki etkisini risk türlerine dayalı olarak açıklamayı amaçlayan çalışmanın neticesinde, karma risk ölçümlerinin coğrafi ayrıştırma ile azaltıldığı, bu önlemlerin bazı bileşenlerinin arttırdığı görülmektedir. Risk değerlendirmesini banka büyüklüğü bağlamında değerlendiren Demsetz ve Strahan (1997) ise firma büyüklüğü ile

coğrafi çeşitlilik arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu ve banka çeşitlenmesinin riskleri arttırdığı sonucuna kanıt sunmuşlardır. Benzer bir sonuç merkez ve şube arasındaki mesafeyi kontrol eden ve çeşitlendirmenin etkilerini banka değeri ile risk perspektifinde değerlendiren Deng ve EL Yasiani (2008) tarafından da ortaya konulmuştur. 1994-2005 periyodunda 505 banka örneğinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda bankaların coğrafi olarak genişlemesinin değer azalışına ve riskin artmasına yol açtığını belirlemişlerdir.

Banka büyüklüğü ve risk başlıklarında çeşitlendirmenin etkilerini amaçlayan ve banka birleşmeleri bağlamında konuyu irdeleyen Emmons vd., (2004), küçük topluluk bankalarının risklerinin azaltılmasında büyüklüğün veya coğrafi çeşitliliğin etkisinin olup olmadığını 1998-2000 periyodunda 475 topluluk bankası örneğinde incelemişlerdir. Eş bütünleşme metodolojisine dayalı olarak gerçekleştirdikleri araştırma sonucunda, bankaların büyüdükçe risklerinin azaldığı ve coğrafi çeşitliliğin riskler üzerinde bir etkisinin olmadığını belirlemişlerdir. Aynı sonuç, sistematik olmayan riskler açısından Baele vd., (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonuçlarında da teyid edilmiştir. 1989-2004 periyodunda panel veri metodolojisine dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma neticesinde bankaların coğrafi olarak çeşitlenmesinin sistematik riskleri arttırdığını ancak sistematik olmayan riskler üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığını bulmuşlardır.

Literatürde coğrafi çeşitlendirmenin riskler üzerinde negatif etki yarattığına ilişkin ampirik bulgular da sunulmuştur. 1992-2009 periyodunda dünyanın en büyük bankalarından 49'unu kapsayan ve coğrafi çeşitlendirmeyi kredi riski açısından değerlendiren Fang ve Lelyveld (2014), 1994-2006 periyodunda 10.681 banka örneğinde gerçekleştirdikleri ve büyüklüğün etkisini de irdeleyen Crouzille ve Tarazi (2015) ve 1994-2008 periyodunda banka büyüklüğü ve coğrafi çeşitlendirmeyi bankaların bölgesel ya da bölgeler arası boyutlarında ele alan Meslier vd., (2016) araştırmalarında, bankaların coğrafi olarak çeşitlenmesinin banka risklerini azaltıcı bir etkisi olduğuna ilişkin kanıtlar sunmuşlardır.

3.2. Coğrafi Çeşitlendirmenin Banka Performansı Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür

Coğrafi genişleme ile banka performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilen araştırma sonuçları, üzerinde ittifak edilecek bir belirginlikte değildir. Morgan ve Samolyk (2003), 1994-2001 periyodunu kapsayan araştırmalarında coğrafi çeşitliliğin özellikle daha yüksek borç-varlık rasyosu ile ilişkisini tespit etmiş olmalarına rağmen çeşitlendirme ve banka performansı arasında bir ilişkiye ulaşamamışlardır. Coğrafi çeşitlenmenin banka performansı üzerindeki etkinliğinin sistematik bir şekilde belirlenemediği diğer bir çalışma ise Hirtle (2007)'a aittir. Şube performans ölçümlerini inceleyerek ve bu

önlemlerin farklı şube ağ boyutlarına sahip kurumlar arasında nasıl değiştiğinin karlılık performansı üzerindeki etkinliğini belirlemeye yönelik olarak gerçekleştirilen araştırma sonucunda, orta ölçekli şubeleşmek suretiyle çeşitlendirilen bankaların genişleme faaliyetlerinin rekabet avantajı yaratmadığı görülmüş ve coğrafi çeşitlenme büyüklüğü ile kurumsal performans arasında sistematik bir ilişki belirlenememiştir.

Kimi araştırmacılar özellikle uluslararası çeşitlendirmenin performans üzerindeki etkinliğinin, kaynak ülke ve çeşitlendirme ülkesi arasındaki politik risk unsurlarına dayalı adaptasyon probleminin varlığı, kurumsal yönetim ilkelerinin bütün birimlere yönelik geliştirilmesi ve risk unsurlarının iyi yönetilememesi vb. sebeplere dayalı olarak negatif yönlü olacağı teorisini öne sürmüşlerdir (Kim vd.:1993:276 ; Hitt vd. 2006: 834). Bu teorinin ampirik kanıtlarından biri coğrafi çeşitlendirmenin banka performansı üzerindeki etkinliğini ortaya koymaya yönelik olarak gerçekleştirilen ve Türkiye merkezli araştırma Türkmen ve Yiğit (2012)'e aittir. 2007-2011 periyodunda 50 Türk bankası örnekleminde gerçekleştirilen araştırma sonucunda, coğrafi çeşitlendirmenin banka performansı üzerinde olumsuz etkiye neden olduğu belirlenmiştir. Benzer bir sonuç kriz perspektifindeki değerlendirmeleri ile Brighi ve Venturelli (2016)'e aittir. 2006-2012 periyodunda 491 banka örnekleminde gerçekleştirilen çalışmada, bankaların coğrafi açıdan çeşitlenmesinin banka performansı üzerinde olumsuz bir etki kaydettiği sonucuna ulaşılmıştır. Kriz perspektifli diğer bir çalışma, banka kredilerinin parasal şoklara karşı duyarlılığa etkisinin olup olmadığının tespitine yönelik olarak gerçekleştirilen Huang (2007)'a aittir. 1977-1986 periyodunda regresyon analizine dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma, coğrafi çeşitliliğin, bankaların kredilerinin parasal şoklara karşı duyarlılığı arttırdığı ve bunun da kredi etkinliğini azaltarak banka performansını olumsuz yönde etkilediği sonucuna sahiptir. Aynı etkiyi vade çeşitliliğinde değerlendiren Rose ve Walken (1990), araştırmalarını 1960-1983 periyodunda 414 banka kapsamında gerçekleştirmişler ve coğrafi çeşitliliğin uzun vadede bankalara olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuç Deb ve Sen (2016)'in 1994-2014 periyodundaki Hindistan merkezli araştırma bulgularıyla da teyit edilmiştir.

D'Souza ve Lai (2003) araştırmalarında bankaların coğrafi çeşitlilik göstermesinin banka etkinliği üzerinde etkisini ölçmeyi amaçlamışlardır. Araştırma 1997-2003 yılları arasında kapsamaktadır. Yöntem olarak Lineer Regresyon Analizini kullanmışlardır. Sonuç olarak coğrafi çeşitlenmenin banka verimliliğini olumlu yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Bu sonuç, Jochem (2013)'in 2008-2011 dönemini içeren ABD merkezli araştırma bulguları ve 2005-2010 periyodunda İtalyan bankalarının bir örneği için Cotugno ve Stefanelli (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırma bulguları ile aynıdır.

3.3. Coğrafi Çeşitlendirmenin Banka Maliyetleri Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür

Coğrafi çeşitlendirme ile bankaların borçlanma maliyetleri arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olarak Deng vd., (2007) tarafından gerçekleştirilen araştırma, bankaların coğrafi olarak çeşitlenmesinin yalnızca verimlilik arttığında düşük borç maliyetleri oluşturduğu sonucuna sahiptir. Buna karşın Cai vd., (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmanın sonucunda coğrafi genişlemenin, bankaların pazar payı, net faiz marjı ve faiz dışı gelirini artırırken, işletme masraflarını da artırdığı belirlenmiştir. Buna karşın genişlemenin hem finansman maliyetlerini artıran hem de fonlama maliyetlerini azaltan, risk çeşitliliğini kolaylaştıran ajans sorunlarını yoğunlaştırabileceğini gösteren bir araştırma Levine vd., (2016)'ne aittir. Banka varlıklarının coğrafi genişlemesinin bankaların faiz taşıyan yükümlülüklerinin maliyetine etkisinin değerlendirildiği araştırma ABD merkezlidir. Araştırma neticesinde, ABD eyaletlerinde bankaların coğrafi genişlemesinin, özellikle ABD'nin ekonomisi ile düşük makroekonomik kovaryansa sahip bankalarda fonlama maliyetlerini düşürdüğü tespit edilmiştir.

3.4. Coğrafi Çeşitlendirmenin Banka Değeri Üzerindeki Etkisine İlişkin Literatür

Yıldırım ve Efthyvoulou (2016) araştırmalarında bankaların coğrafi olarak çeşitlenmesinin banka değeri üzerinde bir etkisinin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamışlardır. Araştırma 2004-2013 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerden dünyanın en büyük bankalarını kapsamaktadır. Yöntem olarak regresyon analizini kullanmışlardır. Sonuç olarak bankaların coğrafi olarak çeşitlenmesinin banka değerine olan etkisinin ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık gösterdiğini belirlemişlerdir.

Deng ve EL Yasiani (2008) araştırmalarında merkezle şubeler arasındaki mesafeyi kontrol eden coğrafi çeşitlendirme ve banka değeri ve riski arasındaki ilişkinin tespit edilmesini amaçlamışlardır. Araştırmada 1994-2005 yılları arasında 505 bankayı incelemişlerdir. Yöntem olarak çok değişkenli regresyon analizini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda bankaların coğrafi olarak genişlemesinin değer azalışına ve riskin artmasına yol açtığını belirlemişlerdir. Buna karşın Schmid ve Walter (2011) araştırmalarında coğrafi çeşitliliğin finansal hizmet sektöründe değer artırıcı mı yoksa değer azaltıcı mı olduğunu tespit etmek istemişlerdir. Araştırma 1985-2004 yılları arasındaki 3579 gözlemi içermektedir. Bu gözlem finansal aracılarticari bankalar, yatırım bankaları, sigorta şirketleri, varlık yöneticileri ve finansal altyapı firmalarını kapsamaktadır. Araştırmada çok değişkenli regresyon analizini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda coğrafi çeşitliliğin finansal araçlarda önemli bir değerlendirme indirimiyle ilişkili olmadığını belirlemişlerdir.

Goetz vd., (2012) araştırmalarında ABD bankalarının coğrafi çeşitliliğinin değerlendirme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırmada ilk olarak gelir ve varlık çeşitliliğini belirlemiş, daha sonra bir bankanın piyasa değerlemesi ile coğrafi çeşitliliği arasındaki ilişkinin tespiti için OLS regresyon yöntemini kullanmışlardır. Araştırma sonucunda bankaların coğrafi olarak genişlemesinin banka değerlemesini azalttığını tespit etmişlerdir.

4. UYGULAMA

4.1. Araştırmanın Kapsamı ve Veri Seti

Bankalarda coğrafi çeşitlenmenin risk, likidite ve finansal performans üzerindeki etkilerinin belirlenmesine yönelik olarak gerçekleştirilen araştırma 2007-2017 periyodunu kapsamakta olup bu dönemde faaliyetlerinde süreklilik gösteren mevduat bankalarını inceleme konusu edinmiştir. Bunlardan 3 tanesi (T.C Ziraat Bankası, Türkiye Halk Bankası A.Ş ve Vakıflar Bankası T.A.O) kamusal sermayeli mevduat bankaları, 9 tanesi (Adabank, Akbank T.A.Ş.,Anadolubank A.Ş., Fibabanka A.Ş., Şekerbank T.A.Ş., Turkish Bank A.Ş.TEB., Türkiye İş Bankası A.Ş. ve Yapı Kredi Bankası A.Ş.) özel sermayeli mevduat bankası, 4 tanesi (Habib Bank, Bank Mellat , Soci t G n rale ve TheRoyal Bank of ScotlandPlc.) Türkiye’de şube açan yabancı sermayeli mevduat bankası, 11 tanesi (Alternatifbank A.Ş., Arap Türk Bankası A.Ş., Burgan Bank A.Ş., Citibank A.Ş., Denizbank A.Ş., Deutsche Bank A.Ş., Finans Bank A.Ş., ICBC Turkey Bank A.Ş., ING Bank A.Ş., Turkland Bank A.Ş. ve Türkiye Garanti Bankası A.Ş.) Türkiye’de kurulmuş yabancı sermayeli mevduat bankası ve 1 tanesi (Birleşik Fon Bankası) TMSF bünyesine devrolunan mevduat bankası olmak üzere toplam 28 bankadan oluşmaktadır. Araştırmanın veri setinde bağımlı değişken olarak bankaların finansal tablolarından yararlanılarak elde edilen karlılık, sermaye yeterliliği, likidite ve risk göstergesi olan rasyolar, bağımsız değişken ve kontrol değişkenleri olarak ise Coğrafi Çeşitlendirme Yoğunluğu, Mevduat Toplamının Doğal Logaritması, Kredi Büyüklüğünün Doğal Logaritması, Likit Aktiflerin Doğal Logaritması, Aktif Büyüklüğün Doğal Logaritması, Aktif Kalitesi Rasyoları kullanılmıştır. Tablo 1’de araştırmanın bağımlı değişkenleri hakkında kısa açıklamalar bulunmaktadır. Tablo 2’de ise araştırmanın bağımsız değişkeni ve kontrol değişkenlerine yönelik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1. Bağımlı Değişkenler ve Açıklamaları

DEĞİŞKEN KODU	DEĞİŞKEN ADI	AÇIKLAMA		
		K1 K2	ROA ROE	Aktif Karlılık Oranı Öz sermaye Karlılık Oranı
FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİ	SERMAYE YETERLİLİĞİ	SY1	Sermaye Yeterlilik Oranı	Öz sermaye ve Risk Ağırlıklı Varlıkların Oranı
		SY2	Sermaye Yeterlilik Standart Oranı	Öz kaynakların Toplam Risklere Esas Tutara Oranı
		SY3	Serbest Sermaye Oranı	Serbest Sermayenin Toplam Aktifler İçindeki Oranı
		SY4	Finansal Bağımsızlık Oranı	Öz sermayenin Toplam Borçlara Oranı
LİKİDİTE GÖSTERGELERİ		L1	Bilanço Likiditesi	Bilançonun Nakde Çok Hızlı Çevrilebilen Varlıkları
		L2	Likit Değerlerin Yabancı Kaynaklara Oranı	Borçların Likit Aktiflerle Ödenebilecek Kısmı
		L3	Likit Değerlerin Mevduata Oranı	Likit Değerlerin Bankalar Arası Para Piyasaları, Alınan Krediler, Fonlar ve Çıkarılan Menkul Kıymetlere Oranı
RİSK GÖSTERGELERİ		R1	Toplam Riski Karşılama Oranı	
		R2	Nakdi –Gayri Nakdi Kredi Oranı	Toplam Gayri Nakdi Kredilerin Toplam Nakdi Kredilere Oranı
		R3	Gayri Nakdi Kredilerin Toplam Aktiflere Oranı	Toplam Gayri Nakdi Kredilerin Toplam Aktif İçerisindeki Oranı

Coğrafi çeşitlemenin banka finansal performansı ve banka riski üzerindeki etkilerinin incelendiği araştırmanın bağımsız değişkeni coğrafi çeşitlenme yoğunluğudur. Bununla birlikte bağımlı değişkenler üzerinde etkinliği olan bazı değişkenler kontrol değişkeni olarak modele dahil edilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın bağımsız değişkeni ve kontrol değişkenleri ile açıklamalar Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Bağımsız ve Kontrol Değişkenleri ve Açıklamaları

DEĞİŞKEN ADI	DEĞİŞKEN KODU	AÇIKLAMA
Coğrafi Çeşitlenme Yoğunluğu	CCY	Bankaların coğrafi çeşitlenme derecesini gösterir olup 2 no’lu bağıntıya dayalı olarak hesaplanmıştır.
Mevduatların Doğal Logaritması	LNMEV	Banka toplam mevduatlarının doğal logaritması alınmak suretiyle hesaplanmıştır.
Kredi Büyüklüğünün Doğal logaritması	LNKRD	Banka toplam kredilerinin doğal logaritması alınmak suretiyle hesaplanmıştır.
Likit Aktiflerin Doğal Logaritması	LNLAK	Likit varlıkların doğal logaritması alınmak suretiyle hesaplanmıştır.
Aktif Büyüklüğünün Doğal Logaritması	LNAKT	Toplam aktiflerin doğal logaritması alınmak suretiyle hesaplanmış olup banka büyüklüğünü temsilen kullanılmıştır.
Aktif Kalitesi	FAKKAL	Toplam aktifler içinde duran varlıkların yüzdesi olarak ifade edilmiştir.

Araştırmanın tek bağımsız değişkeni olan CCY, bankalardaki coğrafi çeşitlenme yoğunluğunu ifade eder. Çeşitlenme yoğunluğu, literatürde Berry-Herfindahl indeksi olarak

bilinen ve Jacquemin ve Berry (1979) tarafından önerilen 1 numaralı bağıntının formasyonundan hesaplanmıştır. Bu formasyonda çeşitlenme derecesi, *iktisadi bir yapıyı oluşturan birimler ile bu yapının oluşumuna esas toplamının birim başına düşen paylarının dağılımını gösteren bir katsayıdır*. Coğrafi çeşitlenme yoğunluğu hesaplamalarına esas formülasyon 2 numaralı bağıntıda gösterilmiştir.

$$H = 1 - \sum_{i=1}^n s_i^2 \quad (1)$$

$$CCY = 1 - \left(\frac{s_i}{\sum_{i=1}^n s_i^2} \right) \quad (2)$$

Burada;

s_i : *i* Bankasının ilgili dönem şube sayısı

$\sum_{i=1}^n s_i^2$: *Tüm bankaların ilgili dönem şube sayılarının kareleri toplamını ifade eder.*

2 Numaralı bağıntı neticesinde hesaplanan Coğrafi çeşitlenme yoğunluğu (CCY), 0 ile 1 arasında bir değer olup, değer in küçüklüğü coğrafi çeşitlenme sıklığını, 1'e yaklaşması ise coğrafi çeşitlenme yoğunluğunu temsil etmektedir.

4.2. Metodolojik Sunum

Bankalardaki coğrafi çeşitlenmenin banka karlılığı, sermaye yeterliliği, likidite ve risk üzerindeki etkinliğinin analizine ilişkin gerçekleştirilen araştırmanın ekonometrisi aşağıdaki aşamalar neticesinde gerçekleştirilmiştir.

4.2.1. Klasik Model Kurgusu ve Araştırmanın Hipotezleri

İki değişkenli modellerin uygulamada bir olayı etkileyen birden fazla bağımsız değişken olabilme ihtimalinden dolayı genellikle yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayı, birden fazla açıklayıcı değişkenin bir bağımlı değişkene olan etkisini inceleyen çoklu regresyon analizi kullanılmaktadır. Çoklu regresyon analizi ile birden çok açıklayıcı değişkenin oluşturduğu model, bu değişkenlerin aynı anda değişmesi ile bağımlı değişkende meydana gelecek değişikliğin tahmini değerini bulmaya yarar. Bankalarda coğrafi çeşitlenmenin banka finansal performansı ve piyasa performansı arasındaki ilişkilerin varlığının incelendiği araştırmada likidite, risk ve finansal performans belirleyicilerine dayalı olarak oluşturulan matematiksel model kurguları Tablo 3 ve Tablo 4'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Finansal Performans Göstergelerinin Matematiksel Model Kurgusu

	Model Yapısı	Model No
SERMAYE YAPISI	$SY1_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model I
	$SY2_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model II
	$SY3_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model III
	$SY4_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model IV
KARLILIK	$K1_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model V
	$K2_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model VI

Tablo 3’de görüleceği gibi finansal performans göstergeleri sermaye yapısı ve karlılık açılarından ele alınmıştır. Sermaye yapısı ile ilgili performans 4 değişkene dayalı olarak izlenirken, karlılık aktif karlılığı (ROA) ve öz sermaye karlılığı (ROE) üzerinden takip edilmiştir. Coğrafi çeşitlenme yoğunluğunun likidite ve risk üzerine olan etkileri 3’er göstergeye dayalı olarak matematiksel kurgusu oluşturulmuştur.

Tablo 4. Likidite ve Risk Göstergelerinin Matematiksel Model Kurgusu

	Model Yapısı	Model No
LİKİDİTE GÖST	$L1_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model VIII
	$L2_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model IX
	$L3_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model X
RİSK GÖSTERGE.	$R1_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model XI
	$R2_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model XII
	$R3_{it} = \beta_0 + \beta_1 CCY_{it} + \beta_2 LNAK_{it} + \beta_3 LNLAK_{it} + \beta_4 LNMEV_{it} + \beta_5 LNKRD_{it} + \beta_6 AKKAL_{it} + u_{it}$	Model XIII

4.2.2. Durağanlık Araştırması

Zaman serisi verileri kullanılan araştırmalarda serilerin durağan olması önemlidir. Zira durağan olmayan zaman serisinin davranışı ancak ele alınan dönem içinde incelenebilir. Durağan olmayan her bir zaman serisi, başka dönemlerle genelleştirilemez ve özel bir vaka olarak değerlendirilebilir. Ayrıca sahte ya da anlamsız regresyon olgusuna da yol açabilir (Gujarati, 2016:320) ve durağan olmayan serilerde ortaya çıkan geçici bir şok kalıcı hafızaya neden olur. Bu da serilerin belli bir değere yaklaşmasını yani durağanlığını engeller. Bu sebeplerden dolayı zaman serileri ile çalışıldığında ilk aşamada serilerin, grafik analizi, korelogram analizi ve birim kök analizi metotlarına dayalı olarak durağanlık testlerinin yapılması gerekmektedir. Durağanlık, seriye ait ortalamanın, varyansın ve kovaryansın zaman içinde sabit kalması anlamını taşır ve dolayısıyla art arda gelen iki değer arasındaki fark zamanın kendisinden kaynaklanmamakta, sadece zaman aralığından kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı serinin ortalaması zamanla değişmemektedir.

Durağanlığın ekonometrik sonuçlar üzerindeki etkinliği, birim kök testlerinin sürekli gelişmesinin de nedeni olmuş ve panel birim kök testleri ile çalışma yapan bilim adamlarının birinci ve ikinci kuşak birim kök testlerini geliştirmelerine neden olmuştur. Birinci kuşak panel birim kök testleri, tüm birimlere ait serilerin ortak bir otokorelasyon katsayısına sahip olduğunu varsayarken, ikinci kuşak panel birim kök testlerinde ortak bir otokorelasyon katsayısı yerine her bir birimin kendi otokorelasyon sayısının varlığını kabul eder. Bu kabul ile değişkenler arasında birimler arası korelasyonun olması halinde oluşabilecek bozulmaların önüne geçilmek istenmiştir (Tatoğlu, 2013:199). Bu bakımdan araştırmada ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran birimler arası korelasyonu yok etmek için önermiş olduğu CADF testi ve paneli oluşturan tüm bankaların durağanlıklarını bir bütün olarak sınavan ikinci kuşak birim kök testlerinden Pesaran (2006)'ın CIPS (Cross-SectionallyIm, Pesaran-Shin) birim kök testi kullanılmıştır. Birim kök analizi test sonuçları Tablo 5'de gösterilmiştir.

Tablo 5. Birim kök Testi Sonuçları

Değişken Grubu	Değişken Adı	Test İstatistiği	Sabitli	Sabitli ve Trendli	
FİNANSAL PERFORMANS GÖSTERGELERİ	SERMAYE YETERLİLİĞİ	SY1	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.067*	-3.035*
			CIPS Birim kök test istatistiği	-4.108*	-4.047*
		SY2	Pesaran's CADF test istatistiği	-2.816*	-2.790*
			CIPS Birim kök test istatistiği	-4.022*	-4.006*
	KARLI LIK	SY3	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.067*	-3.035*
			CIPS Birim kök test istatistiği	-4.108*	-4.047*
		SY4	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.042*	-3.010
			CIPS Birim kök test istatistiği	-4.250*	-4.186*
		K1	Pesaran's CADF test istatistiği	-2.265*	-2.131*
			CIPS Birim kök test istatistiği	-4.155*	-4.117*
K2	Pesaran's CADF test istatistiği	-2.109*	-2.126*		
	CIPS Birim kök test istatistiği	-3.111*	-3.227*		
LİKİDİTE GÖSTERGELERİ	L1	Pesaran's CADF test istatistiği	-2.906*	-2.907*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-3.530*	-3.488*	
	L2	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.150*	-3.105*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-3.728*	-3.616*	
	L3	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.432*	-3.468	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-3.566*	-3.867*	
RİSK GÖSTERGELERİ	R1	Pesaran's CADF test istatistiği	-2.805*	-2.921*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-4.061*	-4.314*	
	R2	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.160*	-3.146*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-4.642*	-4.923*	
	R3	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.000*	-2.955*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-4.922*	-4.957*	
BAĞIMSIZ DEĞİŞKEN	CCY	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.714*	-4.198*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-4.827*	-5.018*	
KONTROL DEĞİŞKENLERİ	LNAK	Pesaran's CADF test istatistiği	-2.743*	-2.764*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-3.563*	-3.864*	
	LNLAK	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.437*	-3.467*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-4.078*	-4.035*	
	LNMEV	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.355*	-3.520*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-4.302*	-4.624*	
	LNKRD	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.447*	-3.380*	
		CIPS Birim kök test istatistiği	-3.815*	-3.722*	
AKKAL	Pesaran's CADF test istatistiği	-3.333*	-3.657*		
	CIPS Birim kök test istatistiği	-5.583*	-5.456*		

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

Tablo 5'deki test sonuçları incelendiğinde tüm değişkenler hem CADF hem de CIPS birim kök sınamalarına göre sabitli ve sabitli-trendli formunda düzey değerlerinde durağan oldukları görülmektedir.

4.2.3. Model Kurgusunun Kesinleştirilmesi

Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki teorik altyapıya dayalı olarak oluşturulan matematiksel model kurgusunun ampirik inceleme sürecinde kullanılırken, doğru ve güvenilir sonuçlara ulaşılırken panel veri analizi model kurgusunun kesinleştirilmesi gereğini savunur. Bunun için öncelikli olarak klasik model kurgusunun geçerliliğinin sınanması gerekir. Sınama neticesinde klasik model kurgusu geçerliliği halinde araştırma, Havuzlanmış En Küçük

Kareler Metoduna dayalı olarak sürdürülür. Geçerliliğin sağlanamaması durumunda değişkenler arasında tutarlılık ve etkinliğe dayalı uygun tahmincinin belirlenmesi gerekir.

Klasik Model Kurgusunun Uygunluğunun Araştırılması

Klasik modele dayalı olarak kurulan ekonometrik modellerin bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde uygun model olup olmadığı kararı, modellerin birim ve zaman etkilerinin varlığına dayalı olarak verilebilmektedir. Bu amaç doğrultusunda kullanılan test istatistikleri, LM Testi, F Testi, LR Testi, Score Testi ve Wooldridge'nin Testi gibi birçok yöntem bulunmakla birlikte araştırmada F testi kullanılmış ve test sonuçları Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Klasik Modelin Uygunluğunun Belirlenmesi

Model	Bağımlı Değişken	F TEST	Model	Bağımlı Değişken	F TEST
Model I	SY1	37.92*	Model VII	L1	51.84*
Model II	SY2	33.98*	Model VIII	L2	59.73*
Model III	SY3	37.92*	Model IX	L3	25.94*
Model IV	SY4	31.83*	Model X	R1	11.96*
Model V	K1	21.41*	Model XI	R2	25.15*
Model VI	K2	31.55*	Model XII	R3	14.95*

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

F Testi, iki ya da daha fazla gruba ait ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını ya da değişkenler arasında birim etkinin sifıra eşitliğine ilişkin hipotezleri test etmek için kullanılmaktadır. Test istatistiği değerleri F tablosu ile karşılaştırıldığında bütün modeller için % 1 anlamlılık düzeyinde birim etkilerin sifıra eşit olmadığı ve dolayısıyla klasik modelin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Hausman Test İstatistiği ile Uygun Tahmincinin Araştırılması

Araştırmanın metodolojisinde kullanılan panel veri analizine göre klasik modelin ekonometrik olarak güvenilirlik problemi taşıması durumunda, bu problemin giderilmesi amacıyla panel veri modelinin seçimi bazı testler neticesinde kararlaştırılabilir. Bu amaç doğrultusunda en belirgin olarak Hausman Testi ile Breusch-Pagan Lagrange Çarpanları Testi kullanılmaktadır. Araştırmada Hausman Testi kullanılmıştır. Test sonuçları ve açıklamaları Tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7. Hausman Test İstatistiği ve Uygun Tahmincilerin Belirlenmesi

ANALİZ GRUBU	Bağımlı Değişken	Chi2 Değeri	Prob>chi2	Uygun Tahminci
SERMAYE YETERLİLİĞİ	SY1	21.08	0.0008	HoRedH _A kabul edildiğinden Etkin tahminci olarak Sabit Etkiler Modelidir
	SY2	799.97	0.0000	HoRedH _A kabul edildiğinden Etkin tahminci olarak Sabit Etkiler Modelidir
	SY3	21.08	0.0008	HoRedH _A kabul edildiğinden Etkin tahminci olarak Sabit Etkiler Modelidir
	SY4	20.80	0.0009	HoRedH _A kabul edildiğinden Etkin tahminci olarak Sabit Etkiler Modelidir
KARLILIK	K1	0.80	0.9771	Ho Reddedilemediğinden Etkin tahminci Tesadüfi Etkiler Modelidir
	K2	12.28	0.0311	HoRedH _A kabul edildiğinden Etkin tahminci olarak Sabit Etkiler Modelidir
LİKİDİTE	L1	10.30	0.0671	HoRedH _A kabul edildiğinden Etkin tahminci olarak Sabit Etkiler Modelidir
	L2	1.22	0.9431	Ho Reddedilemediğinden Etkin tahminci Tesadüfi Etkiler Modelidir
	L3	0.76	0.9793	Ho Reddedilemediğinden Etkin tahminci Tesadüfi Etkiler Modelidir
RISK	R1	3.86	0.5692	Ho Reddedilemediğinden Etkin tahminci Tesadüfi Etkiler Modelidir
	R2	8.86	0.1147	Ho Reddedilemediğinden Etkin tahminci Tesadüfi Etkiler Modelidir
	R3	2.24	0.8154	Ho Reddedilemediğinden Etkin tahminci Tesadüfi Etkiler Modelidir

Uygun tahmincinin belirlenmesi için gerçekleştirilen Hausman Testi ile;

$$H_0 : E(ai/xi) = 0$$

$$H_a : E(ai/xi) \neq 0$$

hipotezleri sınanmıştır. Test sonuçlarına göre firma finansal performans göstergelerinden Sermaye yeterlilik göstergelerinin tamamı ve Karlılık göstergelerinden K2 ile Likidite göstergelerinden L1 için H₀ hipotezi reddedilerek H_a kabul edilmesi gerektiği gerekçesi ile uygun tahminci Sabit etkili model olarak kabul edilmiştir. Diğer tüm modellerde etkin tahminci tesadüfi etkiler modelidir.

4.2.4. Panel Veri Analizinin Temel Varsayımlarının Test Edilmesi

Panel veri analizinde güvenilir sonuçlara ulaşabilmek, sonuçları olumsuz etkileyecek bazı problemlerin varlığının tespit edilerek buna dayalı gerekli önlemlerin alınması gereğini şart koşar. Heteroskedasite yani değişen varyans, çoklu bağlantı yani otokorelasyon ve birimler arası korelasyon kavramlarıyla tanımlanan bu problemlerin varlığı hem sabit hem de tesadüfi etkili tahminciler için ayrı ayrı test edilerek sonuçların sıhhat koşulları sağlanmıştır.

Değişen Varyans Testi: Panel veri analizinin temel varsayımlarından olan değişen varyans testi, uygun tahmincilere göre önerilen test istatistikleri ile gerçekleştirilmiştir. Sabit etkili tahminciler için değiştirilmiş Wald testine dayalı olarak varyansın birimlere göre değişip değişmediği incelenmiştir. Test istatistiğine ilişkin sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Sabit Etkili Tahminciler İçin Değişen Varyans Test Sonuçları

Bağ. Değ.	Chi2	Prob.	Açıklama
SY1	13.28	0.2754	H_0 reddedilemediğinden değişen varyans sorunu yoktur
SY2	158.57	0.0000	H_0 reddedilmekte olup varyansın birimlere göre değiştiği ($\sigma_1^2 \neq \sigma^2$) ve değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
SY3	13.28	0.2754	H_0 reddedilemediğinden değişen varyans sorunu yoktur.
SY4	31.56	0.0009	H_0 reddedilmekte olup varyansın birimlere göre değiştiği ($\sigma_1^2 \neq \sigma^2$) ve değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
K2	1.1e+05	0.0000	H_0 reddedilmekte olup varyansın birimlere göre değiştiği ($\sigma_1^2 \neq \sigma^2$) ve değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
L1	237.32	0.0000	H_0 reddedilmekte olup varyansın birimlere göre değiştiği ($\sigma_1^2 \neq \sigma^2$) ve değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır

Bağımlı değişken SY1, SY3 için düzenlenen sabit etkili regresyon modelinde grupsal olarak Modifiye Edilmiş Wald Testi sonucuna göre $H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2$ ile varyanslar, birimlere göre homoskedastiktir şeklinde kurulan hipotez reddedilemediğinden yani $\sigma_i^2 = \sigma^2$ olup varyansın birimlere göre değişmediği anlaşıldığından değişen varyans olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bağımlı değişken SY2, SY4, K2 ve L1 için düzenlenen sabit etkili regresyon modeline ilişkin değişen varyans irdelemesi için Modifiye Edilmiş Wald Testi sonucuna göre H_0 hipotezi reddedilmekte, varyansın birimlere göre değiştiği ($\sigma_i^2 \neq \sigma^2$) sonucuna dayalı olarak değişen varyans sorunu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tesadüfi etkiler tahmincisi için Levene, Brown ve Frosythe'nin varyansların eşitliğini sınamak için geliştirmiş oldukları test istatistiği, ortalamalara kıyasla daha dirençli bir yapı sağlayan kırılmış ortalamalara dayalı olup bütün birimler için kalıntıların ortalaması ve standart sapmalarına dayalı olarak hesaplanmış test istatistiği değerleri ve genel değerlendirmeleri Tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Tesadüfi Etkiler Tahmincisi İçin Değişen Varyans Testi Sonuçları

Bağımlı Değişken	W_0 (Prob)	W_{50} (Prob)	W_{10} (Prob)	Açıklama
K1	4.70620173 (0.000000)	0.96343145 (0.51193462)	0.96298027 (0.51251813)	H_0 reddedilememekte olup değişen varyans sorununun olmadığı anlaşılmıştır
L1	6.1623273 (0.0000000)	3.2059870 (0.00000540)	4.4208228 (0.00000000)	H_0 reddedilmekte olup değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
L2	9.4498203 (0.0000000)	4.0704164 (0.00000003)	6.9264116 (0.00000000)	H_0 reddedilmekte olup değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
L3	5.3060980 (0.0000000)	2.0669973 (0.0043868)	2.4781511 (0.00042919)	H_0 reddedilmekte olup değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
R1	14.6366534 (0.0000000)	4.7457335 (0.00000000)	11.2561936 (0.00000000)	H_0 reddedilmekte olup değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
R2	7.1686778 (0.0000000)	5.0663686 (0.00000000)	6.0879366 (0.00000000)	H_0 reddedilmekte olup değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır
R3	5.6853972 (0.0000000)	3.3014936 (0.00000300)	5.1465834 (0.00000000)	H_0 reddedilmekte olup değişen varyans sorununun varlığı anlaşılmıştır

Tablodaki verilere dayalı olarak L1 bağımlı değişken için uygun tesadüfi etkili tahminci için değişen varyansın varlığına ilişkin test sonuçlarına göre $H_0: \sigma_i^2 = \sigma^2$ şeklinde kurulan “birimlerin varyansları eşittir” hipotezi reddedilememekte olup (11, 253) serbestlik dereceli Snedecor F tablo değerlerine göre bütün değişkenlerin değişen varyans problemi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Otokorelasyon Testleri: Sabit etkiler tahmincisinin etkin olduğu modeller için otokorelasyonun varlığı Bhargava, Franzini ve Narendranathan’ın Durbin Watson (DW) testi ve Baltagi-Wu’nun yerel en iyi değişmez (LBI) testleri ile sınanmış ve test sonuçları Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10. DW ve LBI Testi Sonuçları ve Açıklamaları

Bağımlı Değişken	DW Testi	LBI Testi	Açıklama
SY1	2.3903813	2.4319476	Otokorelasyon sorunu YOKTUR
SY2	2.3213983	2.3501232	Otokorelasyon sorunu YOKTUR
SY3	2.3903813	2.4319476	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.
SY4	2.3604251	2.3879585	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.
K2	2.0447335	2.0496943	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.
L1	2.0051742	2.1546678	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.

Sabit etkiler tahmincisine dayalı olarak gerçekleştirilen otokorelasyon varlığını sınamak amacıyla gerçekleştirilen Durbin Watson Test istatistiği ve LBI Test istatistiği sonuçlarının değerlendirme kriteri olan istatistik değerlerinin 2’den büyük ya da küçük olmasına dayalıdır. Tablodaki sonuçlarda da görüldüğü gibi sabit etkiler tahmincisine dayalı olarak kurulan regresyon denklemlerinin tamamında test istatistiği değerleri 2’den büyük olduklarına göre $H_0: \rho = 0$ şeklinde kurulan otokorelasyon katsayısının sıfıra eşit olduğu gerekçesiyle otokorelasyonun önemli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tesadüfi etkiler tahmincisine dayalı olarak gerçekleştirilen otokorelasyonun varlığını sınamak için DW ve LBI testlerine dayalı sınamalar gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları ve açıklamaları Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. DW Testi ve LBI Testi Sonuçları ve Açıklamaları

Bağımlı Değişken	DW Testi	LBI Testi	Açıklama
K1	2.0397782	2.0440889	Otokorelasyon sorunu YOKTUR
L2	2.2885851	2.4069479	Otokorelasyon sorunu YOKTUR
L3	1.9475458	2.0228869	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.
R1	2.1511583	2.2275100	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.
R2	2.0036887	2.1102154	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.
R3	1.9990538	2.0220235	Otokorelasyon sorunu YOKTUR.

Tablo 11’deki test sonuçlarında görüldüğü gibi tesadüfi etkiler tahmincisine dayalı oluşturulan tüm regresyon modellerinde DW ve LBI test istatistiği sonuçları kritik değer olan

2'den büyük olduğundan otokorelasyon sorununun bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Birimler Arası Korelasyon Testi: Panel veri modelleri, hata terimlerinin birimlere göre bağımsız olduğu temel varsayımına sahip olmakla birlikte yatay kesit birimler boyunca hataların eşzamanlı korelasyona sahip olması görülebildiğinden bu durumun belirlenerek uygun düzeltme işlemlerinin yapılması sonuçların güvenilirliği açısından önemlidir. Bu amaçla sabit ve tesadüfi etkili tahmincilerle dayalı olarak oluşturulan tüm modeller için birimler arası korelasyonun varlığı Pesaran, Friedman ve Frees'in testleri kullanılmak suretiyle araştırılmıştır. Uygulanan test istatistiğinin sonuçları ve açıklamaları Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Birimler Arası Korelasyon Test İstatistiği Sonuçları ve Açıklaması

	Bağımlı Değişken	Pesaran Testi	Friedman Testi	Frees Testi	Açıklama
SABİT ETKİLİ MODELLER	SY1	17.520*	143.320*	3240*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	SY2	9.931*	100.047*	1.653**	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	SY3	17.520*	143.320*	3.240*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	SY4	15.309*	148.245*	3.470*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	K2	20.921*	160.111*	4.069*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	L1	19.008*	169.217*	4.611*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
TESADÜFİ ETKİLİ MODELLER	K1	20.319*	145.233*	3.283*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	L2	18.816*	166.933*	4.485*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	L3	13.251*	146.269*	3.382*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	R1	22.894*	147.846*	3.619*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	R2	33.133*	218.336*	8.326*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.
	R3	26.770*	152.996*	4.023*	Ho reddedilmekte olup birimler arası korelasyonun varlığı belirlenmiştir.

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

4.2.5. Analiz Metodunun Seçimi

Hausman Testi sonucunda uygun tahmincilerin belirlenmesi ve panel veri analizinin temel varsayımlarına ilişkin gerçekleştirilen testlere dayalı olarak tespit edilen ekonometrik problemleri dikkate alacak uygun modelleri belirlenmiştir. Buna göre tesadüfi etkili tahminci için Esnek Genelleştirilmiş En Küçük Kareler modeli, aabit etkili tahminci için Dirençli Sabit Hatalar Modeli uygun model olarak belirlenmiştir.

5. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Uygun tahminci ve etkin analiz metodolojisine dayalı olarak gerçekleştirilen analizler neticesinde ulaşılan sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenmiştir.

Coğrafi Çeşitlenmenin Banka Finansal Performansı Üzerine Etkileri

Banka finansal performansının belirleyicileri karlılık ve sermaye yeterliliği göstergelerine dayalı olarak coğrafi çeşitlenmenin etkileri belirlenmiştir. Değerlendirmeler gösterge grupları başlıklarında ayrı ayrı yapılmıştır.

Coğrafi çeşitlenmenin bankaların karlılığı üzerine olan etkileri, K1 aktif karlılığı (ROA) ve K2 özsermaye karlılığı (ROE) bağımlı değişkenlerine dayalı olarak gerçekleştirmiştir. Analiz sonuçları Tablo 13'te gösterilmiştir.

Tablo 13. CCY'nin Karlılık Üzerine Olan Etkileri

Değişkenler	K1 Katsayı	K2 Katsayı
CCY	-0.1740716*	-1.3365460*
LNAKT	-0.0050064*	-0.0182256*
LNLAKT	0.0086181*	0.0367510*
LNMEV	-0.0026040*	-0.0004381
LNKRD	-0.0026579*	-0.0150174*
AKKAL	0.2205413	0.0124065
SABİT	-0.0012941*	1.4058870*
Wald chi2	297.25	103.05
Prob	0.0000	0.000

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

Tablo 13'deki veriler incelendiğinde kurulan modellerin bir bütün olarak anlamlılığını test eden Wald istatistiği sonuçları olan K1 için 295.25 ve K2 için 103.05 Chi2 değerleri kritik tablo değerleri ile karşılaştırıldığında %1 önem düzeyinde anlamlıdır. K1 için, modele dahil edilen değişkenlerden AKKAL, K2 için LNMEV ve AKKAL haricindeki bütün değişkenler istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar ortaya koymuştur. K1 için anlamlı ilişkiler ortaya koyan değişkenlerden LNAKT pozitif diğer değişkenlerin model üzerindeki etkileri negatif yönlüdür. K2 bağımlı değişkeni için LNAKT, AKKAL (anlamsız) ve Sabit Terim pozitif, diğer değişkenler negatif bir etki yaratmaktadır.

Araştırmanın temel dinamiklerini vurgulayan ve bağımsız değişken olarak modelde yer alan Coğrafi Çeşitlenme Yoğunluğu (CCY) her iki karlılık göstergesi için anlamlı negatif bir etkiye neden olmaktadır. Buna göre CCY'de meydana gelen 1 birimlik artış, firmanın aktif karlılığını temsil eden K1 değişkeninde 0.1740716 birimlik, özsermaye karlılığını temsil eden K2 değişkeninde 1.3365460 birimlik bir azalmaya neden olmaktadır. Dolayısıyla bankaların şubeleşmek suretiyle coğrafi genişlemesinin banka karlılığı üzerinde olumsuz bir sonuç doğurduğu ifade edilir.

Banka finansal performansının sermaye yeterliliği perspektifinde değerlendirmeleri Sermaye yeterlilik oranı SY1, sermaye yeterlilik standart oranı SY2, serbest sermaye oranı SY3 ve finansal bağımsızlık oranı SY4 göstergelerine dayalı olarak gerçekleştirilmiş ve sonuçlar Tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. CCY’nin Sermaye Yeterliliği Üzerine Olan Etkileri

Değişkenler	SY1 Katsayı	SY2 Katsayı	SY3 Katsayı	SY4 Katsayı
CCY	-0.746996*	0.023287***	-0.746995*	-0.607792*
LNAKT	-0.020881*	0.005173*	-0.020881*	-0.022198
LNLAKT	0.0521595*	0.0066273*	0.0521595*	0.090494*
LNMEV	-0.031895*	0.009417*	-0.031894*	-0.067149*
LNKRD	-0.020120*	-0.023429*	-0.020120*	-0.044944*
AKKAL	0.0067995	0.0117817	0.0067995	-0.06696**
SABİT	1.246744*	0.0244117	1.246744*	1.545491*
Wald chi2	387.92	555.64	387.92	211.70
Prob	0.000	0.000	0.000	0.000

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

Tablo 14’deki veriler incelendiğinde kurulan modellerin bir bütün olarak anlamlılığını test eden Wald istatistiği sonuçları olan SY1 için 387.92, SY2 için 555.64, SY3 için 387.92 ve SY4 için 211.7 Chi2 değerlerine sahip olduğu ve bu değerlerin kritik tablo değerleri karşılaştırmasına göre %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Modele dahil edilen değişkenlerden SY1 için AKKAL, SY2 için AKKAL ve Sabit terim, SY3 için AKKAL, SY4 için LNAKT değişkenleri dışındaki tüm değişkenler istatistiki olarak anlamlı etkilere sebep olmaktadır. Coğrafi Çeşitlenme Yoğunluğu (CCY)’nun sermaye yeterlilik göstergeleri üzerindeki etkileri, sermaye yeterlilik standart oranı SY2 bağımlı değişkeni üzerinde pozitif, SY1, SY3 ve SY4 göstergeleri üzerinde negatif etkiye sebep olmaktadır. Buna göre CCY’de meydana gelen 1 birimlik artış, firmanın sermaye yeterlilik standart oranını 0.023287 birim artırırken, sermaye yeterlilik oranını 0.746996 birim, serbest sermaye oranını 0.746995 birim, finansal bağımsızlık oranını 0.607792 birim azaltmaktadır. Bu sonuçlara göre bankaların şubeleşmek suretiyle coğrafi genişlemesinin banka sermaye yeterliliği üzerinde olumsuz bir katkıya neden olduğu ifade edilir ve bu sonuç teorik beklentilere uygundur.

Bütün bu açıklamalar neticesinde bankalarda şubeleşmeye dayalı coğrafi çeşitlenme ile banka finansal performansı arasında istatistiki bakımdan anlamlı ve negatif bir ilişki olduğu ampirik olarak belirlenmiştir.

Coğrafi Çeşitlenmenin Banka Likiditesi Üzerine Etkileri

Coğrafi çeşitlenmenin banka likiditesi üzerine etkileri, bilanço likiditesi L1, likit değerlerin yabancı kaynaklara oranı L2 ve likit değerlerin mevduatlara oranı L3 başlıklarında izlenmiş olup analiz sonuçları Tablo 15’te özetlenmiştir.

Tablo 15. CCY'nin Banka Likiditesi Üzerine Olan Etkileri

Değişkenler	<u>L1</u> Katsayı	<u>L2</u> Katsayı	<u>L3</u> Katsayı
CCY	0.1117092*	-1.650389*	1.661677**
LNAKT	0.4716471*	-0.089743*	-0.0455127**
LNLAKT	0.2236103*	0.234786*	0.3079033*
LNMEV	-0.0232759*	-0.1077588*	-0.0015416
LNKRD	-0.1199744*	-0.1183216*	-0.234558*
AKKAL	-0.0541622*	-0.1479914	-0.2175266
SABİT	-0.0083849*	3.5060440*	-1.38752***
Wald chi2	8005.16	783.19	237.11
Prob	0.000	0.000	0.000

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

Tablo 15'deki veriler incelendiğinde kurulan modellerin bir bütün olarak anlamlılığını test eden Wald istatistiği sonuçları L1 için 8005.16, L2 için 738.19 ve L3 için 237.11 Chi2 değerlerine sahip olduğu ve bu değerlerin kritik tablo değerleri karşılaştırmasına göre %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

Modele dahil edilen değişkenlerin tamamı L1 bağımlı değişken için anlamlıdır. L2 ve L3 bağımlı değişkenleri için AKKAL dışındaki tüm değişkenler istatistiki olarak anlamlı katkılar sunmaktadır. Coğrafi Çeşitlenme Yoğunluğu (CCY)'nun banka likiditesi üzerindeki etkileri bilanço likiditesi L1 ve likit değerlerin mevduatlara olan oranı L3 üzerinde pozitif, likit değerlerin yabancı kaynaklara olan oranı L2 üzerinde negatif bir etkiye sebep olduğu görülmektedir. Buna göre CCY'de meydana gelen 1 birimlik artış, bilanço likiditesini 0.1117092 birim, likit değerlerin mevduatlara olan oranını 1.661677 birim artırırken likit değerlerin yabancı kaynaklara olan oranını 1.650389 birim azaltmaktadır. Elde edilen sonuçlar teorik beklentilere uygundur. Coğrafi çeşitlenmenin bilanço likiditesi ve likit varlıkların mevduatlara olan oranı üzerindeki pozitif etki, şubeleşmeye dayalı coğrafi genişlemenin bankacılık işlem hacmini artırması ve mevduat sahiplerine ulaşma imkanlarının kolaylaşmasının etkisine dayandırılabilir. Yine aynı şekilde likit değerlerin yabancı kaynaklara olan oranındaki negatif yönlülük Türk Bankacılık Sisteminin bölgeler arası çeşitlenmeye dayalı olup uluslararası çeşitlenme açısından gelişmemesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla coğrafi çeşitlenmenin banka likiditesini olumlu yönde etkilediği genel kanaati ifade edilebilir.

Coğrafi Çeşitlenmenin Banka Riskleri Üzerine Etkileri

Coğrafi çeşitlenmenin banka riskleri üzerine etkileri, toplam riski karşılama oranı R1, nakdi kredilerin gayri nakdi kredilere oranı R2 ve gayri nakdi kredilerin toplam aktiflere oranı R3 başlıklarında izlenmiş olup analiz sonuçları Tablo 16'da özetlenmiştir.

Tablo 16. CCY'nin Banka Riskleri Üzerine Olan Etkileri

Değişkenler	R1	R2	R3
	Katsayı	Katsayı	Katsayı
CCY	0.0674316***	13.1002*	23.47964***
LNAKT	0.0035987*	0.0045555	0.3444003*
LNLAKT	0.0212396*	1.197603*	0.6975271*
LNMEV	-0.0017981	0.0456278*	0.63928***
LNKRD	-0.0163718*	-0.3088769*	0.2885123*
AKKAL	-0.0080625*	-0.6759472*	23.14261*
SABİT	-0.1436852*	-25.43296*	123.6605*
Wald chi2	4208.16	1284.91	1732.98
Prob	0.000	0.000	0.000

*: %1, **: %5 ve ***: %10 Anlamlılık Düzeyini ifade etmektedir

Tablo 16'daki veriler incelendiğinde kurulan modellerin bir bütün olarak anlamlılığını test eden Wald istatistiği sonuçları R1 için 4208.16, R2 için 1284.919 ve R3 için 1732.98 Chi2 değerlerine sahip olduğu ve bu değerlerin kritik tablo değerleri karşılaştırmasına göre %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülmektedir.

R3 bağımlı değişkeni için modele dahil edilen değişkenlerin tamamı, R1 bağımlı değişkeni için LNMEV dışındakiler ve R2 bağımlı değişkeni için LNAKT dışındaki tüm değişkenler istatistiki olarak anlamlı etkilere neden olmuştur. Coğrafi Çeşitlenme Yoğunluğu (CCY)'nun banka riskleri üzerindeki etkileri bütün risk göstergeleri açısından pozitiftir. Dolayısıyla genel olarak coğrafi çeşitlenmenin banka risklerini artırdığı görülmektedir. Bu etki en fazla R3, en düşük R1 üzerinde kaydedilmiştir. Buna göre CCY'de meydana gelen 1 birimlik artış, gayri nakdi kredilerin toplam aktifler içindeki payını 23.47964 birim, 0.1117092 birim, nakdi kredilerin gayri nakdi kredilere olan oranını 13.1002 birim, toplam riski karşılama oranını 0.0674316 birim artırmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar risk ve coğrafi çeşitlenme arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürle örtüşmektedir.

6. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Teknolojik gelişmeler ve pazarın genel yapısının talep odaklı bakış açısıyla genişlemesinin bir sonucu olarak ortaya çıkan coğrafi çeşitlenme, yatırım portföyünün farklı coğrafi bölgelere dağıtılarak genel riskin azaltılması ve getiri performansının iyileştirilmesi amacıyla işlevlik kazanmıştır. Bu yönüyle yenedünya düzeninin değer temelli firma yönetim anlayışında olur bulan coğrafi çeşitlenme ile likidite, risk ve finansal performans arasındaki sergilediği ilişki, Türk bankacılık sistemi perspektifinden değerlendirilmiştir. Araştırmanın kapsamı, konunun ele alınış biçimi, değerlendirme kriterleri ve tutulduğunda özel bir önemi ifade eden bu çalışma, ulusal literatürdeki boşluğu da doldurmaya taliptir.

Dördü sermaye yapısı, ikisi karlılık göstergelerinden oluşan toplam altı bağımlı değişkene dayalı olarak banka finansal performansı, Üç bağımlı değişkene dayalı olarak

banka riski ve üç bağımlı değişkenle de banka likiditesinin temsil edildiği araştırmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

Şubeleşmeye dayalı coğrafi çeşitlenme ile banka finansal performansı arasında istatistiki bakımdan anlamlı ve negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal performansın bileşenlerinden sermaye yeterliliği açısından bu sonuç, coğrafi çeşitlenmenin gerektirdiği duran varlık yatırımları ve finansman maliyetleri ile artan işgücü ve beşeri sermaye maliyetlerinin banka sermayesi üzerinde yarattığı baskı kaynaklı olabilir. Aynı değerlendirme karlılık açısından da söylenebilir. Zira söz konusu maliyetlerin geri kazanımı belli bir zaman gerektirdiği gibi bu süre içerisinde karlılık göstergelerinde negatif bir etki öngörür. Coğrafi çeşitlenmenin finansal performans üzerindeki etkisinin bu yönüyle fiktif bir içeriğe sahip olduğu söylenebilir. Bununla birlikte şube bazlı maliyet, hacim ve kar analizinin takibi reelleştirmenin bir alternatifi olarak ifade edilebilir.

Coğrafi Çeşitlenmenin banka riskleri üzerindeki etkileri bütün risk göstergeleri açısından pozitif bir katsayıya sahiptir. Dolayısıyla genel olarak coğrafi çeşitlenmenin banka risklerini artırdığı söylenebilir ve bu söylem Deng ve EL Yasiani (2008) ve Baele vd., (2007)'nin araştırma sonuçları ile örtüşmektedir. Buna rağmen elde edilen bu sonuç coğrafi çeşitlenmenin işlevselliğini ortaya koyan teorik kurgusuna zıttır.

Likidite perspektifinden değerlendirmesinde coğrafi çeşitlenmenin likidite göstergelerinden bilanço likiditesi ve likit varlıkların mevduatlara olan oranı üzerindeki etkisi pozitifdir. Bu etki, şubeleşmeye dayalı coğrafi genişlemenin bankacılık işlem hacmini artırması ve mevduat sahiplerine ulaşma imkânlarının kolaylaşmasının etkisine dayandırılabilir. Ancak likit değerlerin yabancı kaynaklara olan oranı üzerindeki etkisi negatiftir. Bu sonuç uluslararası çeşitlenme oranındaki düşüklük ve bölgeler arası çeşitlenmedeki yoğunlukla açıklanabilir. Bununla birlikte coğrafi çeşitlenmenin banka likiditesini olumlu yönde etkilediği genel kanaati ifade edilebilir. Bu sonuç finansal performans üzerindeki sonuçlara ilişkin değerlendirmelerimize kanıt olabilme keyfiyetine sahiptir.

KAYNAKÇA

- Baele, L., De Jonghe, O., & Vander Vennet, R. (2007). "Does the Stock Market Value Bank Diversification?" *Journal of Banking & Finance*, 31(7), 1999-2023.
- Berger, A. N., & DeYoung, R. (2001). "The Effects of Geographic Expansion on Bank Efficiency". *Journal of Financial Services Research*, 19(2-3), 163-184.
- Bernini C. & P. Brighi. (2012). *Distance and Efficiency in the Italian Banking System in Modern Bank*. Behaviour Edited by Juan Fernández de Guevara Radoselovics and José Pastor Monsálvez, Palgra ve Macmillan.
- Brighi, P., & Venturelli, V. (2016). "How Functional and Geographic Diversification Affect Bank Profitability During the Crisis" *Finance Research Letters*, 1-10.
- Cai, W., Xu, F., & Zeng, C. (2016). "Geographical Diversification and Bank Performance: Evidence from China". *Economics Letters*, 96-98.

- Cetorelli, N., & Goldberg, L. S. (2012). "Liquidity management of US Global Banks: Internal Capital Markets in the Great Recession." *Journal of International Economics*, 88(2), 299-311.
- Cotugno M. & V. Stefanelli, 2012. "Geographical and Product Diversification during Instability Financial Period: Good or Bad for Banks?". *International Journal of Economics and Finance*. Vol. 85, pp. 87-100.
- Crouzille, C. M., & Tarazi, A. (2015). "The Benefits of Geographic Diversification in Banking". *Hal Archives-Ouvertes*, 1-46.
- D' Souza, C., & Lai, A. (2003). "Does Diversification Improve Bank Efficiency?" *Bank of Canada Conference Proceedings*, 105-127.
- De Haas, R., & Van Lelyveld, I. (2010). "Internal Capital Markets and Lending by Multinational Bank subsidiaries". *Journal of Financial Intermediation*, 19(1), 1-25.
- Deb, J., & Sen, G. (2016). "Geographic Diversification in Indian Banking: Assessing the Impact on Risk and Returns". *The IUP Journal of Bank Management*, 22-35.
- Demsetz, R. S., & Strahan, P. E. (1997). "Diversification, Size, and Risk at Bank Holding Companies". *Journal of Money, Credit and Banking*, 300-313.
- Deng, S., & Elyasiani, E. (2008). "Geographic Diversification, Bank Holding Company Value, and Risk". *Journal of Money, Credit and Banking*, 1217-1238.
- Deng, S., Elyasiani, E., & Mao, C. (2007). "Diversification and the Cost of Debt of Bank". *Journal of Banking & Finance*, 2453-2473.
- Emmons, W., Gilbert, R., & Yeager, T. (2004). "Reducing the Risk at Small Community Banks: Is It Size or Geographic Diversification That Matters?" *Journal of Financial Services Research*, 259-281.
- Fang, Y., & Lelyveld, I. (2014). "Geographic Diversification in Banking". *Journal of Financial Stability*, 172-181.
- Goetz, M. R., Laeven, L., & Levine, R. (2012). "The Valuation Effects of the Geographic Diversification of U.S. Banks". *International Monetary Fund*, 1-35.
- Gujarati, D. (2016)., *Örneklerle Ekonometri*, Çev: Nasip Bolatoğlu, BB101 Yayınları, Yayın No:15. İstanbul
- Hirtle B. 2007. "The Impact of Network Size on Bank Branch Performance", *Journal of Banking and Finance*. 31, 3782-3805.
- Hitt, M. A., Tihanyi, L., Miller, T., & Connelly, B. (2006). "International Diversification: Antecedents, outcomes, and moderators.", *Journal of Management*, 32(6), 831-867
- Huang, R. (2007). "Bank Geographic Diversification and Sensitivity of Lending to Monetary Shocks". *Journal of Intellectual Capital*, 23-29.
- Jochem, T. (2013). *Geographic Diversification and Bank Stability: Evidence from the 2008-2011 U.S. Banking Crisis*. Working Paper, 1-60.
- Jacquemin, A. P., & Berry, C. H. (1979). "Entropy Measure of Diversification and Corporate Growth". *The Journal of Industrial Economics*, 27(4), June, 359-369.
- Kim, W. C., Hwang, P., & Burgers, W. P. (1993). "Multinationals' diversification and the risk- return trade- off." *Strategic Management Journal*, 14(4), 275-286.
- Levine, R., Lin, C., & Xie, W. (2016). *Geographic Diversification and Banks Funding Costs* (No. w22544). National Bureau of Economic Research.
- Li, M., & Wong, Y.-Y. (2003). "Diversification and Economic Performance: An Empirical Assessment of Chinese Firms." *Asia Pacific Journal of Management*, 243-265.
- Liang, N., & Rhoades, S. A. (1988). "Geographic Diversification and Risk in Banking." *Journal of Economics and Business*, 40(4), 271-284. [https://doi.org/10.1016/0148-6195\(88\)90026-4](https://doi.org/10.1016/0148-6195(88)90026-4)
- Meslier, C., Morgan, D., Samolyk, K., & Tarazi, A. (2016). "The Benefits and Costs of Geographic Diversification in Banking". *Journal of International Money and Finance*, 287-317.
- Morgan, D. P., & Samolyk, K. (2003). Geographic Diversification in Banking and Its Implications for Bank Portfolio Choice and Performance. *Working Paper*, Federal Reserve Bank of Newyork, 1-30.
- Rose, J., & Wolken, J. (1990). Geographic Diversification in Banking, Market Share Changes, and the Viability of Small Independent Banks. *Journal of Financial Services Research*, 5-20.
- Schmid, M. M., & Walter, I. (2012). "Geographic Diversification and Firm Value in The Financial Services Industry". *Journal of Empirical Finance*, 109-122.
- Tatoğlu, Yerdelen F. (2013), *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayınları, Yayın No:2978, İstanbul
- Türkmen, S. Y., & Yiğit, İ. (2012). "Diversification in Banking and its Effect on Banks' Performance: Evidence from Turkey". *American International Journal of Contemporary Research*, 111-119.
- Yıldırım, C., & Efthyvoulou, G. (2016). "Bank Value and Geographic Diversification: Regional vs Global". *Economic Research Paper Series*, 1-35.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Bağcı, Z. ve Akbaş, T. T. (2019). “Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Araştırma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 367-379

Geliş Tarihi / Received Date: 05.06.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.10.2018

Araştırma Makalesi

DUYGUSAL EMEK İLE İŞ TATMİNİ ARASINDAKİ İLİŞKİYİ İNCELEMeye YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Zübeyir BAĞCI¹

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
zbagci@pau.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7902-1485

Dr. Öğr. Üyesi Türkmen Taşer AKBAŞ

Pamukkale Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, ÇEKO Bölümü
takbas@pau.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5885-2087

Öz

Bu çalışmada çalışanların duygusal emekleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla bankacılık sektöründe çalışanlar arasından kolayda örnekleme yöntemine göre seçilmiş 242 katılımcı üzerinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada veri toplama tekniği olarak anketten yararlanılmıştır. Çalışma kapsamında katılımcıların duygusal emek algıları, Brotheridge ve Lee (2003) tarafından geliştirilen üç boyutlu duygusal emek ölçeği kullanılarak ölçülmüştür. Katılımcıların iş tatminleri ise Brown ve Peterson'ın (1994) tarafından geliştirilen ölçek ile ölçülmüştür. Elde edilen veriler ilgili istatistiksel analizler kullanılarak analiz edilmiştir. Analizler sonucunda sahte duygular ile iş tatmini arasında negatif yönlü bir ilişki bulunurken gizlenen duygular ile iş tatmini arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Derinlemesine eylem ile iş tatmini arasında ise anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Sahte Duygular, Derinlemesine Eylem, Gizlenen Duygular, İş Tatmini.

A RESEARCH ON RELATIONSHIP BETWEEN EMOTIONAL LABOR AND JOB SATISFACTION

Abstract

In this study, it is aimed to examine the relationship between emotional retirement and job satisfaction. For this purpose, a survey was conducted among 242 participants who were selected according to convenience sampling method among the employees in the banking sector. The questionnaire was used as the data collection technique. In the context of the study, participants' emotional labor perceptions were measured using a three-dimensional emotional labor scale developed by Brotheridge and Lee (2003). Participants' job satisfaction was measured by the scale developed by Brown and Peterson (1994). The obtained data were analyzed using relevant statistical analyzes. As a result of the analyzes, there was a negative correlation between fake emotions and job satisfaction, whereas there was a positive correlation between hidden emotions and job satisfaction. There was no significant relationship between deep acting and job satisfaction.

Keywords: Fake Emotions, Deep Acting, Hidden Emotions, Job Satisfaction.

¹ Sorumlu yazar

1. GİRİŞ

Hizmet sektörü emek yoğun bir sektör olup, üretilen değer, sağlanan verimlilik ve elde edilen karlılık daha çok emekle ilişkilidir. Bu nedenle çalışan profili, üretilen ve sunulan hizmetin türünden daha önemlidir. Hizmet sektörünü sanayi sektöründen ayıran bir fark; üretim süreçlerinde müşterilerle çalışan ilişkisinin ve etkileşiminin varlığıdır. Hizmet işletmeleri, çalışanlarına sadece teknik becerilerinin karşılığı olarak değil, aynı zamanda değişim değeri olan duygusal emek davranışları için de ücret ödemektedirler. Küreselleşme sürecinde artık rekabet avantajının kaynağı büyük ölçüde üretilen ürünlerde farklılık oluşturmaktan ziyade firma imajı ve çalışanların müşterileriyle olan ilişkilerine yönelmiştir. Hizmet sektöründe çalışanlar, firmalarını ya da kurumlarını hizmeti alanlara sergilemekte ve genellikle de yüz yüze etkileşimlerde bulunmaktadır. Bu etkileşimler esnasında çoğunlukla örgütlerin arzuladığı duyguları göstermek için gerekli çabaları sarf etmeye gayret göstermektedirler (Çelik ve Topsakal, 2016: 203). Müşteriye sunmuş oldukları hizmet elle tutulmaz ve gözle görülmez nitelikte olup, hizmetin kalitesinin alıcı tarafından değerlendirilmesi de o kadar kolay olmamaktadır. Oysa hizmeti üreten ya da aktaran çalışanın davranışları, müşterinin ürünün veya hizmetin kalitesine yönelik algısı üzerinde belirleyici olmaktadır. Bu nedenle çalışanların kendilerinden beklenen davranışları göstermeleri yönünde zorlanmaları onların iş tatminleri üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir (Lam ve Chen, 2012; Zhang ve Zhu, 2008; Gürel ve Bozkurt, 2016; Çelik ve Topsakal, 2016).

Bu noktadan hareketle söz konusu çalışmada Hochschild (1983) tarafından “çalışanların aldıkları ücrete mukabil apaçık gözlemlenebilen bedensel ve yüz ifadeleri oluşturabilmeleri için duygularını yönetebilmeleri” biçiminde tanımlanabilen duygusal emekleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda öncelikle duygusal emek ve iş tatmini kavramları teorik olarak ele alınmış ve ardından hizmet sektöründe çalışanlardan toplanan verilerin istatistiksel analizleri gerçekleştirilmiştir. Son aşamada elde edilen bulgulara göre bir değerlendirme yapılarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Duygusal Emek

Duygusal emek kavramının nasıl tanımlanabileceği ile ilgili olarak literatürde farklı tanımlara rastlanılmaktadır. Örneğin, Hochschild’a (2003) göre duygusal emek olgusu, bireylerin kişisel yaşamlarında arzu edilen sosyal çıktılara ulaşabilmek için duygu yönetim taktiklerini ticarileştirmeleridir. Yani bireyler duygu durumlarını istenilen sonuçlara ulaşmak için uyarlayarak sergilemekte, dolayısı ile dışa vurdukları ya da sergilediklerini ve duygularını araç olarak kullanmaktadırlar (Judge vd., 2009: 62). Ashfort ve Humphrey’e (1993) göre duygusal emek,

hizmetin aktarılmasında sosyal bakımdan istenilen duygulanım davranışlarının gösterilmesi (duruma uygun duyguların sergilenmesi davranışı) olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımda davranışa odaklanılmasının nedeni; davranışın (sergileme kuralına uygun olan) hizmeti alan tarafından doğrudan gözlemlenebilir olmasıyla, duyguların yönetilmesine gereksinim olmaksızın sergileme kuralına uygun davranışın gösterilebilmesiyle ilgilidir. Ayrıca yazarlar duygunun deneyimlenmesi ile duygunun gösteriminin birbirinden ayrı olması esasını benimseyerek davranış üzerine odaklanmaktadır (Ashforth ve Humphrey, 1993: 90).

Brotheridge ve Lee'ye göre (2003), çoğu çalışan yaptığı işin gereği, başkalarıyla etkileşimlerde bulunur ve bu etkileşimlerde duygularını yönetmesi gerekir. Kimi zaman duyguları kullanmak ve duygularını sergilemek, çalışanlar için rol performanslarının merkezi bir yönünü oluşturmaktadır. Bu duyguların sergilenmesi davranışı, örgüt tarafından belirlenen beklentiler ya da uygun davranışın gereğini belirleyen görünmez el denilen normlar tarafından yönlendirilir. Bir dizi mesleki roller arasında, servisin / hizmetin sunumu boyunca sosyal açıdan cazip duyguların sergilenmesi davranışı, duygusal emek davranışlarının temelini oluşturmaktadır. Duygusal emek davranışları gösteren çalışanlar, kendileri için örgütleri tarafından belirlenen beklentilerin karşılığını vermek üzere bir girişimi içerir. Bu tür beklentiler sadece duygusal emek davranışlarının sergilenmesinin, yalnızca genişliğini ve içeriğini değil aynı zamanda sıklığını, yoğunluğunu ve süresini de belirlemektedir. İstenilen duyguların sergilenmesinde ya da ifade edilmesinde çalışanlar, duygusal uyumsuzluk deneyimleyebilirler. Bu uyumsuzluk örgütün belirlediği duygulanım biçimi ile çalışanın hissettiği arasında uyumsuzluk ortaya çıktığında vuku bulur. Çalışanlar bu uyumsuzluk durumu ile karşılaştıklarında, ya görünüşte eylem (sahte duygulanım) ile ya da derin eylem (uygun olan duyguları kendi içlerinde gerçekten hissetmeye yönelik çaba içeren ve bu duyguları göstermeye yönelim) yoluyla başa çıkmaya çalışırlar. Şunu tekrar hatırlatmakta yarar var ki, duygusal emek her zaman duygusal uyumsuzluk oluşturmaya yol açmaz. Duygusal emek hizmet etkileşimlerinin süresinde, yoğunluğunda, çeşitliliğinde ve sıklığındaki varyasyonlara göre değişen davranışsal bir tepkidir (Brotheridge ve Lee, 2003: 366-367).

İlgili literatürde duygusal emeğin üç alt boyutundan söz edilmektedir. Bunlar; sahte duygular, derinlemesine eylem ve gizlenen duygulardır.

a. Sahte duygular: Çalışanlar sahte duygulanım davranışında bulduklarında, duygusal ifadelerini değişime uğrattır ve kontrol altında tutarlar. Örneğin: Çalışan zorlu bir müşteri ile etkileşiminde kötü bir ruh halinde bile olsa sahte bir gülümseme sergiler. Bu durumdaki çalışan gerçek duygularını gizleme eğilimindedir, otantik / sahici davranmamaktadır ve bu nedenle de stres yaşamaması muhtemeldir (Brotheridge ve Grandey, 2002: 22).

b. Derinlemesine eylem: Bu duygusal emek boyutu, çalışanın içsel düşüncelerini ve

duygularını kendisinden beklenen davranış sergileme kurallarını karşılamak üzere kontrol altına alması sürecidir. Bu durumda çalışan, samimi ya da gerçek duygularını, hizmet verdiği tarafa ya da kişiye sergilemekte ve karşı tarafın da bunu gözlemlemesinde bir sakınca görmemektedir. Çalışan, hizmet verdiği kişinin otantik / sahici davranışlarla muameleyi hak ettiği düşüncesindedir. Çalışan bu durumda aynı zamanda yeterli performans da gösterirse, sonuçları bakımından daha iyi hissedecek ve iş tatmini bu durumdan olumlu yönde etkilenecektir (Brotheridge ve Grandey, 2002: 22). Başka bir anlatımla derin eylem; dışa vurulması gereken duyguyu gösterebilmek için, gerçek duyguların değiştirilmeye çalışılması, uygun olan duygu ve ifadelerin gerçek anlamda gösterilebilmesi çabalarıdır (Dursun vd., 2014). Morris ve Feldman'a (1996) göre yoğun yaşanan duyguların, olması gerektiği gibi sergilenmesi, çalışan için daha yoğun bir çabayı gerektirecektir.

c. Gizlenen duygular: Belirli bir durumda kabul edilemez ya da uygun görülmeyen duyguların saklanmasıdır (Dursun vd., 2014). Dursun vd. (2014) de, Brotheridge ve Taylor (2006) gibi, duygusal emek boyutlarından sahte duygular (yüzeysel eylem) boyutunu kendi içinde iki kısma ayırarak, sahte duygulanım dışında ayrıca "gizlenen duygular" boyutu olarak adlandırılan Mann'in (1999) duygusal emek modelinden yararlanmışlardır.

Duygusal emek davranışları boyutlarının üçünün de farklı düzeylerde olsa da çalışanın çabasını gerektirdiği ve bu boyutların tamamının da amacının örgütün belirlediği davranış kurallarının yerine getirilmesine yönelik olduğu söylenebilir (Karaman, 2017: 40). Örneğin müşteri memnuniyetini sağlamak için çalışanın rol yapması, fazladan fiziksel ve duygusal performans göstermesi, daha fazla çaba göstermesi bu kapsamdadır ve bu durum kimi zaman çalışanın stres yaşamasına, tükenmesine ve yıpranmasına neden olabilmektedir (Kaya ve Serçeoğlu, 2013: 317).

2.2. İş Tatmini

Schermerhorn vd. (2000), iş tatminini, bireylerin işleri ile ilgili pozitif ya da negatif hislerinin derecesi biçiminde ve işyerinin sosyal ve fiziksel şartlarına olduğu kadar bireyin görevlerine yönelik duygusal bir tepki ya da tutum biçiminde açıklamışlardır. Herzberg'in çift faktör motivasyon kuramıyla (Nelson ve Quick, 1997: 138) da açıklanabileceği gibi, iş tatmini bir bakıma motivasyonla ilgili olup, olumlu istihdam ilişkilerine ve yüksek bireysel performansa etki etmektedir. Başka bir şekilde kişinin kendi işini ve iş deneyimlerini değerlendirmesinin sonucunda ortaya çıkan keyifli ya da olumlu duygusal durum olarak tanımlanabilen iş tatmini hem bilişsel hem de duygusal yöne sahip bir olgudur. Ayrıca iş tatmini, içsel (çalışma arkadaşları, yönetim ve işin kendisi) ve dışsal (ücret ve terfi) yönleriyle de ele alınabilmektedir (Spector vd., 2009: 31-32).

İşin özelliklerinin bireyin ihtiyaçlarını karşılmasına bağlı olarak iş tatmini oluşturması, motivasyon ve iş tatmini olguları arasındaki ilişkinin de anlaşılmasına imkan sağlamaktadır. İşin özellikleri modelinde (Hackman ve Oldham, 1980), işlerin yeniden tasarımı yoluyla motivasyon sağlanabileceği açıklanmaktadır. Modelde iş tatmini ve motivasyon artışı sağlayan işin beş özelliği üzerinde durulmaktadır. Bunlardan birincisi: bireyin işini yaparken kullanabildiği becerilerin çeşitliliği, ikincisi: görevin tamamlanmasıyla elde edilen doyum bakımından işin adıyla sanıyla kimliği ya da bilinirliği, üçüncüsü: işin yapıyor / başarıyor olması nedeniyle bireyin kendisi üzerinde olumlu tesirde bulunması bakımından görevin önemliliği, dördüncüsü: işin yapılmasında alınacak kararlar ve süreçler üzerinde bireyin bağımsız ve özgür olabilme, hareket edebilme derecesi ve beşincisi: işin yapılmasıyla ortaya konulan performansa ilişkin geribildirim elde edebilme imkânlarının bolluğudur. Bu beş temel iş özelliği, işi yapan bireyde; işin anlamlılığı, işin çıktıları ile ilgili sorumluluk duygusunun deneyimlenmesi, çalışma faaliyetlerine ilişkin bilgilenme gibi etkiler aracılığı ile bireylerde iş tatmini oluşturmaktadır. Bu etkiler örneğin iş zenginleştirme uygulaması aracılığı ile motivasyon ve çalışma yaşamının kalitesinin artmasına da olumlu yönde katkı sağlayabilir. Ancak iş zenginleştirme ile artan sorumluluk düzeyi bireyin istemediği bir durum ise yani bireyin ihtiyaçlarını karşılayıcı değil ise bunun bir yararı olmayacaktır (DeCenzo ve Silhanek, 2002: 242-244).

Fleury vd.'ne (2017) göre, iş tatmini, çalışanın yaptığı işin, onun ihtiyaçlarını ve beklentilerini ne kadar karşıladığı ile ilgili öznel bir yargıdır biçiminde de tanımlanabilir. İş tatminini açıklamak bakımından, işin birey için ne anlam ifade ettiği de önemlidir. Bu bilinirse, çalışanların ne ile motive edilebilecekleri ve nasıl değerlendirilebilecekleri de anlaşılabilir. Örneğin bireyin yaptığı iş, birey için bir araçsal değer mi yoksa merkezi bir değer mi taşımaktadır sorusunu cevaplamak bu bakımdan önemlidir (Brown ve Peterson, 1994: 76-77). Tatmin düzeyi yüksek çalışanlar büyük olasılıkla, daha az tükenmişlik sendromu yaşayan, alkol ve madde bağımlılığı daha az olan, fiziksel rahatsızlıkları daha az olan kimseler olacaklardır. İş tatmini işe devamsızlığın, üretkenlik karşıtı davranışların, işten ayrılmaların, şikâyet etmenin de yordayıcısı olacaktır. Yine literatürde iş tatminini yordayan değişkenler (takım çalışması süreçlerinde); kararlara katılım imkânlarının varlığı ve kullanılabilmesi, işbirliği yapılabilmesi düzeyi, takım üyeleri arasında daha az çatışma yaşanmasıdır. İş tatmininin ayrıca algılanan takım iklimi, güven ve takıma duygusal bağlılıkla da bağlantılı olabileceği literatürdeki araştırma raporlarında ifade edilmektedir (Fleury vd., 2017: 2).

2.3. Duygusal Emek İle İş Tatmini Arasındaki İlişki

Duygusal emek davranışları bakımından duygusal uyumsuzluğun varlığı durumlarında, çalışanlarda, özgüven azalması, depresyon, yabancılaşma, stres, iş tatmininde azalma, tükenmişlik

duygularında artış gözlemlenebilmektedir (Delen, 2017: 102-107). Literatürde duygusal emek ile iş tatmini arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalarda birbirinden farklı sonuçlar elde edildiği görülmektedir. Bu çalışmalardan bazılarında aşağıda değinilmiştir.

Yang ve Cang (2008) tarafından hemşireler üzerinde gerçekleştirilen araştırmada derinlemesine eylem davranışı ile iş tatmininin arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken sahte duygular ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Apsara ve Arachchige (2016) tarafından Sri Lanka'nın Kolombo bölgesinde seçilmiş uluslararası okullarda görev yapan öğretmenlerin duygusal emekleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmada iş tatmini ile sahte duygular arasındaki ilişki negatif yönlü ve anlamlı bulunurken iş tatmini ile derinlemesine eylem arasındaki ilişki pozitif yönlü ve anlamlı bulunmuştur. Pandey ve Singh (2016) tarafından Hindistan'daki kadın toplum sağlığı çalışanları üzerinde duygusal emek, tükenmişlik ve iş doyumunu arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yürütülen araştırmada ise sahte duygular ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunurken derinlemesine eylem ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ülkemizde gerçekleştirilen araştırmalarda benzer bulgulara rastlanılmaktadır. Örneğin Gürel ve Bozkurt (2016) tarafından öğretmenlerin duygusal emek düzeylerinin, iş tatminleri ve duygusal tükenmişlikleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen araştırmada duygusal emek alt boyutlarından olan yüzeysel davranış ile iş tatmini arasında negatif, derinden davranış ve doğal davranış ile iş tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Mengenci (2015) tarafından çalışanların iş tatminleri ile duygusal emekleri ve tükenmişlikleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yürütülen araştırmada, doğal davranış ve derinlemesine eylem alt boyutları ile iş tatmini arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunurken yüzeysel davranış alt boyutu ile iş tatmini arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Benzer bir bulguya Genç ve Gümüş'ün (2017) çalışmasında da rastlanılmaktadır. Buna göre derinlemesine eylem davranışının iş tatmininin pozitif, yüzeysel davranışın ise negatif yordayıcısı olduğu belirlenmiştir.

Tüm bu araştırma bulgularından yola çıkarak bu çalışmada test edilecek hipotezler şu şekilde oluşturulmuştur:

H₁: Sahte duygular ile iş tatmini arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Derinlemesine eylem ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Gizlenen duygular ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır.

3. YÖNTEM

Çalışanların duygusal emekleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla özel

bir bankanın İzmir, Aydın, Denizli, Manisa ve Muğla il merkezi ve çevre ilçelerindeki şubelerinde görev yapan çalışanları arasından kolayda örnekleme yöntemine göre seçilmiş 242 katılımcı üzerinde yürütülen bu araştırma kapsamında ihtiyaç duyulan veriler anket tekniği kullanılarak toplanmıştır. Adı geçen bankanın bu bölgedeki toplam çalışan sayısı 550 olup anketlerin dönüş oranı % 44'tür. Örneklemin bankacılık sektöründen seçilmesinin nedeni aynen eğitim ve sağlık sektörü gibi bankacılık sektörünün de müşterisiyle doğrudan ilişki gerektirmesi nedeniyle çalışanlarından yüksek düzeyde duygusal emek gösterimi bekleyen bir sektör olmasıdır. İlgili literatür incelenerek oluşturulan anket formu üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular yer alırken ikinci kısımda katılımcıların duygusal emek davranışlarını ölçmeye yönelik sorular yer almaktadır. Kullanılan duygusal emek ölçeği Brotheridge ve Lee (2003) tarafından geliştirilen ve daha sonra yazarlar tarafından (2011) revize edilen bir ölçektir. Üç alt boyut ve toplamda 9 maddeden oluşan ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması ile geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Dursun vd. (2014) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,77 olarak hesaplanmıştır. Üçüncü kısımda katılımcıların iş tatmini düzeylerini ölçmeye yönelik sorular bulunmaktadır. Kullanılan iş tatmini ölçeği ise Brown ve Peterson (1994) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek tek boyutlu olup 5 madde içermektedir. Bu çalışmada ölçeğin güvenilirlik katsayısı 0,83 olarak hesaplanmıştır. Ölçeklerde yer alan her bir ifadenin değerlendirilmesinde 5'li likert tipi ölçek (1: Kesinlikle katılmıyorum, 5: Kesinlikle katılıyorum) kullanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1.Örneklem Kümesine İlişkin Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler

	Gruplar	Frekans	Yüzde (%)
Yaş	20-30 Yaş	25	10
	31-40 Yaş	107	44
	41-50 Yaş	81	34
	51 ve Üzeri	29	12
Cinsiyet	Kadın	136	56
	Erkek	106	44
Çalışma Süresi	1-5 Yıl	73	30
	6-10 Yıl	72	30
	11-15 Yıl	56	23
	16 Yıl ve üzeri	41	17
Eğitim	İlk ve Orta	24	10
	Lise Ve Dengi okul	94	39
	Üniversite	119	49
	Lisansüstü	5	2
Medeni Durum	Evli	155	64
	Bekâr	87	36

Demografik özellikleri gösteren Tablo 1 incelendiğinde katılımcıların % 10'u 20-30 yaş grubunda yer almakta olup, % 44'ü 31-40 yaş aralığında; % 34'ü 41-50 yaş aralığında ve % 12'si ise 51 ve üzerindeki yaşlardadır. Katılımcıların %56'sı erkeklerden oluşmaktadır. Katılımcıların % 30'u 1-5 yıl; % 30'u 6-10 yıl; % 23'ü 11-15 yıl ve % 17'si 16 yıl ve daha fazla bu kurumda çalışmaya devam etmektedir. Eğitim seviyeleri itibariyle katılımcıların % 10'nun ilk ve ortaokul, % 39'unun lise ve dengi okul mezunu; % 49'unun üniversite mezunu ve % 2'sinin de yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir. Medeni durumları itibariyle katılımcıların % 64'ü evli, % 36'sı ise bekâr çalışanlardan oluşmaktadır.

4.2. Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenilirlik Analizlerine İlişkin Bulgular

Ölçeklerin yapı geçerliliği faktör analizi aracılığıyla test edilmiştir. Eldeki verilerin faktör analizi uygulamaya elverişli olup olmadığını belirlemek amacıyla Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ile Barlett Sphericity testi kullanılmıştır. KMO değerinin 0,60'dan yüksek bulunması ve Barlett testi sonucunun da anlamlı çıkması eldeki verilerin faktör analizi uygulamaya elverişli olduğunun bir göstergesidir. Duygusal emek ölçeği için hesaplanan KMO değeri 0,772'dir ve Bartlett testi sonucu anlamlı çıkmıştır ($x = 645,425$; $p < 0,01$). Aynı şekilde iş tatmini ölçeği için hesaplanan KMO değeri 0,822'dir ve Bartlett testi sonucu da anlamlı çıkmıştır ($x = 428,856$; $p < 0,01$). Bu bulgulardan yola çıkarak eldeki verilerin faktör analizi için elverişli olduğu sonucuna varılabilir. Varimax döndürme metodunun kullanıldığı çalışmada öz değeri 1'den büyük olan faktörler ölçeğe alınmış ve faktör yük değerinin alt sınırı 0,40 olarak belirlenmiştir. Ölçeklerin güvenilirliği ise Cronbach's Alpha katsayısı ile ölçülmüştür. Çalışmada kullanılan ölçeklerle elde edilen ölçümlerin geçerlik ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde duygusal emek ölçeğinin üç boyutlu bir yapıya sahip olduğu, faktör yüklerinin sahte duygular alt boyutunda 0,688 ile 0,820 arasında, derinlemesine eylem alt boyutunda 0,793 ile 0,892 arasında gizlenen duygular alt boyutunda ise 0,746 ile 0,837 değiştiği görülmektedir. Bu alt boyutlardan sahte duygular toplam varyansın %25,374'ünü, derinlemesine eylem %23,140'ını ve gizlenen duygular % 20,436'sını açıklamakta her üç alt boyut birden %68,950'sini açıklamaktadır. Diğer taraftan iş tatmini ölçeğinin tek boyutlu bir yapı sergilediği, faktör yüklerinin 0,752 ile 0,849 arasında değiştiği ve açıkladığı toplam varyansın da %60,963 olduğu söylenebilir.

Tablo 2. Ölçeklerin Geçerlik ve Güvenilirliklerine İlişkin Bulgular

Maddeler	Sahte Duygular	Derinlemesine Eylem	Gizlenen Duygular	İş Tatmini
SD 1: Gerçekten hissetmediğim duyguları hissediyormuş gibi rol yaparım	,705			
SD 2: Hissetmediğim ancak benden hissetmem beklenen duyguları gösteririm	,820			
SD 3: Hissetmediğim duyguları gösteririm	,688			
DE 1: İşimin bir parçası olarak göstermem gereken duyguları gerçekten de hissedebilmek için çaba sarf ederim		,793		
DE 2: Göstermem gereken duyguları gerçekten de hissetmeye çaba gösteririm		,892		
DE 3: Başkalarına karşı göstermem gereken duyguları gerçekten de hissedebilmek için çaba sarf ederim		,871		
GD 1: Hissettiklerimi gizlerim			,746	
GD 2: Bir durum hakkındaki gerçek duygularımı gizlerim			,837	
GD 3: Gerçek duygularımı ifade etmeye karşı direnç gösteririm			,822	
İT 1: Genel olarak işimden memnunum				,771
İT 2: İşimi ilginç buluyorum				,752
İT 3: Bu işletmede zaman geçirmekten memnunum				,689
İT 4: Arkadaşlarıma bu işletmenin müşterisi olmalarını tavsiye ediyorum				,849
İT 5: Bu işletmede çalışmalarını arkadaşlarıma tavsiye ediyorum				,832
KMO		,772		,822
Bartlett's Test		645,425		428,856
Sig.		,000		,000
Açıklanan Varyans (%)	25,374	23,140	20,436	60,963
		68,950		
Cronbach's Alpha (α)	,670	,828	,773	,837
		,775		

Ölçeklerin güvenilirliği için Cronbach's Alpha (α) iç tutarlılık katsayıları incelenmiştir. Buna göre duygusal emek ölçeğinin iç tutarlılık katsayısı 0,775 olarak hesaplanırken alt boyutların iç tutarlılık katsayıları sırasıyla sahte duygular için 0,670, derinlemesine eylem için 0,828 ve gizlenen duygular için 0,773 olarak hesaplanmıştır. İş tatmini ölçeğinin Cronbach's Alpha (α) iç tutarlılık katsayısı ise 0,837 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre her iki ölçek ile elde edilen ölçümlerin de geçerli ve güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

4.3. Korelasyon Analizi Bulguları

Çalışanların duygusal emek davranışları ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin miktarını ve yönünü belirlemek amacıyla yapılan korelasyon analizine ilişkin bulgular tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

	Ort.	SS	1	2	3	4
Sahte Duygular	2,403	,8033	1			
Derinlemesine Eylem	3,554	,7166	,391**	1		
Gizlenen Duygular	3,810	,6905	-,280**	,080	1	
İş Tatmini	3,832	,6920	-,447**	-,069	,287**	1

p<0,01

Tablo 3'te görüldüğü üzere, duygusal emek alt boyutlarından sahte duygular ile iş tatmini arasında negatif yönlü, orta düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunurken gizli duygular ile iş tatmini arasında pozitif yönlü, düşük düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Derinlemesine eylem alt boyutu ile iş tatmini arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çalışanların duygusal emekleri ile iş tatminleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla hizmet sektöründe çalışan katılımcılar üzerinde yürütülen bu çalışmada elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir;

Duygusal emek alt boyutlarından sahte duygular ile iş tatmini arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Dolayısıyla çalışma kapsamında oluşturulan “*sahte duygular ile iş tatmini arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki vardır*” biçimindeki H₁ hipotezi doğrulanmış olmaktadır. Bu konuda ilgili literatürde de bu bulguyu destekleyen pek çok çalışma (Genç ve Gümüş, 2017; Maxwell vd., 2016; Mengenci, 2015; Pugh vd., 2010; Zhang ve Zhu, 2008; Morris ve Feldman, 1996) söz konusudur. Muhtemelen işgörenlerin sahte duygulanım durumunda duygu durumlarını otantik biçimde sergileyememeleri nedeniyle iş tatminleri bundan olumsuz yönde etkilenmektedir.

Duygusal emeğin bir diğer alt boyutu olan derinlemesine eylem ile iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Bu nedenle de “*derinlemesine eylem ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır*” biçiminde oluşturulan H₂ hipotezi doğrulanamamıştır. Benzer şekilde Johnson ve Spector (2007) ne sahte duyguların ne de derinlemesine eylemin iş tatmini ile olumsuz ilişkisinin (istatistiksel olarak) olmadığını belirtmişlerdir. Biçkes vd. (2014) de derinlemesine eylem ve yüzeysel davranışın iş tatmini ile ilişkili olmadığını ancak doğal davranışın (doğal duyguların sergilenmesi) iş tatmini ile pozitif ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu çalışmada elde edilen bir diğer bulgu da duygusal emeğin alt boyutlarından gizlenen duygular ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğudur. Duygusal emek davranışları çalışanlar için her zaman olumsuz sonuçlarla ilişkili değildir. Sonuçların kimi zaman olumlu ya da olumsuz olabilmesinin bir nedeni de durumsal ve kişisel faktörlere bağlı olarak,

duygusal emek davranışlarının değişkenlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Örneğin performansa dayalı ücret sisteminin uygulandığı bir işyerinde, çalışanın duruma uygun duygusal emek davranışları, maddi kazançlarının artmasını sağlayabilecektir (Üzümcü ve Şahin, 2017: 104). Bir başka açıdan, örneğin öğretim üyelerinin öğrencileri ile etkileşiminde kimi zaman pozitif duygusal davranışlar sergilemesi (öğrenci motivasyonunu artırmak için), kimi zaman negatif duygusal davranış sergilemesi (öğrenci disiplinini sağlaması için), kimi zaman da nötr duygusal davranış sergilemesi (profesyonellik ve adil yaklaşımın algılanması) gerekebilir. Bu durum değişen şartların gereğine göre, çalışanın duygulanımlarını düzenlemesi gereğini göstermektedir (Morris ve Feldman, 1996: 991). Bu sonuç çalışma kapsamında oluşturulan “*gizlenen duygular ile iş tatmini arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki vardır*” biçimindeki H₃ hipotezini doğrular niteliktedir. Bu bulgu literatürdeki çeşitli araştırma sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir (Gürel ve Bozkurt, 2016; Mengenci, 2015; Yin, 2015).

Sonuç olarak, duygusal emek davranışları dinamik bir takım süreçler içermektedir. Bu süreçlerde, işgörenlerin gün içinde deneyimledikleri, işgörenlerin genel algıları, duygusal emek davranışları bakımından bireyden bireye ve bireyin zaman içindeki durumunda değişkenlik gösterebilmekte ve bu durumda da duygusal emek boyutlarının iş tatmini ile ilişkisi değişebilmektedir. Organizasyonlar, çalışanlarının karşılaştıkları duygusal yönetim taleplerini tanımalı ve kaliteli hizmet sunumu için elverişli olmayan olumsuz sonuçları ve iş sonuçlarını iyileştirmek için onları proaktif bir şekilde hazırlamalıdır. Bu anlamda çalışanlarına duygularını daha iyi yönetebilmeleri yönünde eğitimler verebilirler. Mevcut çalışma kesitseldir, bu nedenle nedensellik yönü test edilemez. Gelecekteki araştırmalarda, boylamsal araştırma tasarımlarından yararlanabilir. Bu çalışmada duygusal emeğin sadece iş tatmini ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Duygusal emeğin ilişkili olduğu diğer değişkenlerin (işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, iş performansı, iş stresi, iş aile çatışması, örgütsel bağlılık vb.) de kısmen dâhil edilmesiyle daha kapsamlı bir değerlendirmenin yapılabilmesi mümkün olabilecektir. Ayrıca hizmet sektörü içerisinde sayılan alt gruplar arasındaki ikili karşılaştırmalara yönelik çalışmaların da önemli katkılar sağlayacağı düşünülebilir. Son olarak bu alanda kullanılacak yerli ölçeklerin geliştirilmesinin faydalı olacağı da göz ardı edilmemelidir.

KAYNAKÇA

- Apsara, P.H. ve Arachchige, B.J.H. (2016). "The Relationship between Emotional Labour and Job Satisfaction: A Study of Senior Teachers in Selected International Schools in Colombo District, Sri Lanka", *Human Resource Management Journal*, 4(1):1-12.
- Ashforth, B.E., Humphrey, R.H. (1993). "Emotional Labor in Service Roles: The Influence of Identity", *Academy of Management Review*, 18(1), pp.88-115.
- Biçkes, D.M., Yılmaz, C., Demirtaş, Ö., Uğur, A. (2014). "Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü: Bir Alan Araştırması", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), pp.97-121.
- Brotheridge, C.M., Grandey, A.A. (2002). "Emotional Labor and Burnout: Comparing Two Perspectives of "People Work", *Journal of Vocational Behavior*, 60(1), pp.17-39.
- Brotheridge, C.M., Lee, R.T. (2003). "Development and Validation of the Emotional Labour Scale", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 76(3), pp.365-379.
- Brotheridge, C.M., Taylor, I. (2006). "Cultural Differences in Emotional Labor in Flight Attendants", *Research on Emotion in Organizations - Individual and Organizational Perspectives on Emotion Management and Display*, Ed.: W.J. Zerbe, N.M. Ashkanasy, C.H.J. Hartel, Volume 2, 7th Chapter, pp.167-191, Elsevier Ltd., .
- Brown, S.P., Peterson, R.A. (1994). "The Effect of Effort on Sales Performance and Job Satisfaction", *Journal of Marketing*, 58(2), pp.70-80.
- Çelik, P., Topsakal, Y. (2016). "Duygusal Emekğin İş Tatmini ve Duygusal Tükenme İle İlişkisi: Antalya Destinasyonu Otel Çalışanları Örneği", *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 8(4), ss.202-2018.
- DeCenzo, D.A., Silhanek, B. (2002). *Human Relations*, 2nd Edition, Prentice Hall, Pearson Education, Inc., New Jersey.
- Delen, M.G. (2017). *Emek Sürecinde Son Nokta: Duygusal Emek ve Tinsel Emek*, Türkmen Kitabevi, İstanbul
- Dursun, S., Aytaç, S., Bayram, N. (2014). "Duygusal Emek Ölçeği Türkçe Formunun Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması", *İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 16(2), pp.10-18.
- Fleury, M.J., Grenier, G., Bamvita, J.M., Chiochio, F. (2017). "Associated and Mediating Variables Related to Job Satisfaction Among Professionals from Mental Health Teams", *Psychiatric Quarterly*, pp.1-15, <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s11126-017-9543-6.pdf>, DOI 10.1007/s11126-017-9543-6, (19.04.2018).
- Genç, V. ve Gümüş, M. (2017). "Otel İşletmelerinde İş Tatmininin Arttırılması: Çalışanların Duygusal Zekaları ve Duygusal Emeklerinin Rolü", *Journal of Recreation and Tourism Research*, 4(4), pp.43-52.
- Gürel, E.B.B. ve Bozkurt, Ö.Ç. (2016). "Duyguların Yönetilmesinin, İş Tatmini ve Duygusal Tükenmişlik Düzeyi Üzerine Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(14), pp.133-147.
- Hackman, J.R., Oldham, G.R. (1980). *Work Redesign*, 1st Edition, Addison-Wesley Publishing, Inc., Philippines.
- Hochschild, A. R. (1983), *The Managed Heart: The Commercialization of Human Feeling*, Berkeley: Univ. of California Press
- Hochschild, A.R. (2003). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Twentieth Anniversary Edition, University of California Press, Ltd., Los Angeles, California.
- Judge, T.A., Woolf, E.F., Hurst, C. (2009). "Is Emotion Labor More Difficult for Some Than for Others? A Multilevel, Experience-Sampling Study", *Personnel Psychology*, 62(1), pp.57-88.
- Karaman, N. (2017). "Çalışma Yaşamında Duygusal Emek", *İş ve Hayat*, 3(5), pp.30-56.
- Kaya, U., Serçeoğlu, N. (2013). "Duygu İşçilerinde İşe Yabancılaşma: Hizmet Sektöründe Bir Araştırma", *Çalışma ve Toplum*, 1(36), pp.311-346.
- Lam, W., Chen, Z. (2012). "When I Put On My Service Mask: Determinants And Outcomes Of Emotional Labor Among Hotel Service Providers According To Affective Event Theory", *International Journal of Hospitality Management*, 31, pp.3-11.
- Mann, S. (1999). "Emotion at Work: To What Extent are We Expressing, Suppressing, or Faking it?", *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(3), pp.347-369.
- Maxwell, A., Riley, P. (2016). "Emotional Demands, Emotional Labour and Occupational Outcomes in School Principals: Modelling the Relationships", *Education Management Administration & Leadership*, 45(3), pp.484-502.
- Mengenci, C. (2015). "İş Tatmini, Duygusal Emek ve Tükenmişlik İlişkilerinin Belirlenmesi", *Ege Akademik Bakış*, 15(1):127-139.
- Morris, J.A., Feldman, D.C. (1996). "The Dimensions, Antecedents, and Consequences of Emotional Labor", *The Academy of Management Review*, 21(4), pp.986-1010.
- Nelson, D.L., Quick, J.C. (1997). *Organizational Behavior - Foundations, Realities, and Challenges*, 2nd Ed., West Publishing Company, Minneapolis.
- Pandey, J.ve Singh, M. (2016). "Donning the mask: effects of emotional labour strategies on burnout and job satisfaction in community healthcare", *Health Policy and Planning*, 31: 551–562.

- Pugh, S.D., Groth, M. & Hennig-Thurau, T. (2011). "Willing and Able to Fake Emotions: A Closer Examination of the Link Between Emotional Dissonance and Employee Well-Being", *Journal of Applied Psychology*, 96(2), pp.377-390.
- Schermerhorn, J.R., Hunt, J.G., Osburn, R.N. (2000). *Organizational Behavior*, 7th Ed., Jossey-Bass, John Wiley & Sons, Inc., New York.
- Spector, P., Judge, T.A, Parker, S., Colbert, A.E., Heller, D., Ilies, R. (2009). "İş Tatmini: Kültürlerarası Bir İnceleme", *Endüstri, İş ve Örgüt Psikolojisi El Kitabı*, 2.Cilt, pp.29-60, Editörler: N. Anderson, D.S. Öneş, H.K. Sinangil, C. Viswesvaran, Çev.: Bahar Öz, 1. Basım, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Üzümcü, T.P., Şahin, A., (2017). *Konaklama İşletmelerinde Deneyimsel Pazarlama Anlayışı ve Duygusal Emek*, Ed.: Ayşe Günsel, Umutepe Yayınları, 1.Baskı, Kocaeli.
- Yang, F.H. ve Chang, C.C. (2008). "Emotional labour, job satisfaction and organizational commitment amongst clinical nurses: A questionnaire survey", *International Journal of Nursing Studies*, 45:879–887.
- Yin, H. (2015). "The Effect of Teachers' Emotional Labour on Teaching Satisfaction: Moderation of Emotional Intelligence", *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, 21(7), pp.789-810.
- Zhang, Q., Zhu, W. (2008). "Exploring Emotion in Teaching: Emotional Labor, Burnout, and Satisfaction in Chinese Higher Education", *Communication Education*, 57(1), pp.105-122.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Çalışkan, O. (2019). “Siyasal Reklamlarda Görsel Argümantasyon”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 380-396
Geliş Tarihi / Received Date: 03.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 11.12.2018

Araştırma Makalesi

SİYASAL REKLAMLARDA GÖRSEL ARGÜMANTASYON

Osman ÇALIŞKAN

Pamukkale Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

osmancaliskan84@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-8768-3542

Öz

Siyasi partiler, yaptıkları siyasal reklamlarda ikna çabası güderler. İkna sürecinin temel bileşenlerinden biri de argümanlardır. Çoğu siyasal reklam, içeriğinde bir veya daha fazla argüman barındırır. Belirli unsurların bir araya getirilmesiyle oluşan argümanın, klasik anlayış çerçevesinde yazı yoluyla veya sözlü olarak yapılandırıldığı bilinir. Bununla birlikte, argümantasyonun bu yapılandırma sürecinde, reklam filmi söz konusuysa görsel öğelerden fazlaca istifade edilir. Bu çalışmada ise, argümantasyon kapsamında bir tür olarak görsel argümanlar siyasal reklamlar üzerinden incelenmiştir. Başka deyişle, bir argümanın yapılandırılmasında görsel öğelerin işlevi ve nasıl kullanıldığı araştırılmıştır. Araştırma kapsamında, 24 Haziran 2018’de gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçimleri’nde AK Parti, CHP ve Saadet Partisi’nin kullandığı birer reklam analiz edilmiştir. Görsel argümantasyon konusuna iyi birer örnek teşkil eden bu reklamlar argüman bileşenlerine göre tasnif edilerek çözümlenmiştir. Ayrıca araştırmada, görsel argüman tanımlamasına uyan farklı tiplere de yer verilmiştir. Konuyla ilgilenen araştırmacılar farklı siyasal reklamları tahlil edebileceği gibi diğer ticari reklamlar üzerinde de çalışma yapılabilir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Argümantasyon, Siyasal Argümantasyon, Siyasal Reklam, 2018 Türkiye Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçimleri.

VISUAL ARGUMENTATION IN POLITICAL ADVERTISEMENTS

Abstract

Political parties aim persuasion with political advertisements. One of the basic components of the persuasion process is the arguments. Most political advertisements contain one or more argument in their content. It’s known that arguments arising from the combination of certain elements are structured in the framework of classical understanding either by writing or spoken expressions. However, in the case of the advertising films, the visual items are used extensively in this structuring process of argumentation. In this study, visual arguments which are considered as a part of argumentation types were examined through political advertisements. In other words, the function and the use of visual elements in the construction of an argument have been investigated. Within the scope of the research, in the Presidential and Parliamentary Elections held on June 24, 2018, some advertisements used by AK Party, CHP and Saadet Party were analyzed. These arguments, which are sorted by argument components, are good examples of visual argumentation. In addition, different types of visual arguments are included in the study. Researchers interested in the subject can analyze different political advertisements, as well as other commercial advertisements.

Keywords: Visual Argumentation, Political Argumentation, Political Advertising, Turkish Presidential and Parliamentary Elections of 2018.

1. GİRİŞ

Belirli bir konuda düşüncenin argümantatif sunumu yazı veya konuşma yoluyla olabiliyorsa mesela resim, karikatür, fotoğraf ya da videolar aracılığıyla da olabilir mi? Hiç kuşkusuz düşüncenin argümanlar kullanılarak aktarılmasında konuşma ve onun da ilerisinde yazı çok ayrıcalıklı bir konumdadır. Bir kaynak tarafından fikrin inşa edilmesi sürecinde üzerine düşünerek yazılan bir metin argümantasyon konusunda daha elverişli gözükmektedir. Aynı fikrin konuşma yoluyla aktarılması her ne kadar bazı negatif yönler (örneğin irticalen yapılan konuşmalarda) barındırsa da bir diğer etkili yöntemdir. Kuşkusuz sözlü ve yazılı kültürün hakim olduğu dönemler için görünüm bu yöndeydi. Peki her biri mesaj taşıyan görsel öğelerin iletişime hakim olduğu bir çağda durum nasıldır? İletişim teknolojilerinin geliştiği, televizyon, internet ve bünyesinde görsel unsurlar barındıran diğer her bir iletişim aracının hayatın her alanına sirayet ettiği bir dönemde vaziyet aynı mıdır? Bütün bu değişimin görsel iletişim, ikna ve iknanın temel unsurlarından biri olan argümantasyon konusuna etkisinin olmadığını iddia etmek zor durmaktadır. Genel anlamda iletişim alanındaki gelişmelerin iletişim teknik ve yöntemlerine yansması kaçınılmaz bir sonudur. Bu bağlamda, klasik argümantasyon konusunda da farklı biçimlerin varlığı tartışılır olmuştur. Bir bakıma bahsi geçen gelişmenin doğal bir yansıması olarak alışkın olunan argüman üretme yöntemlerinden farklı bir yöntemin mevcudiyeti ve imkanları sorgulanmıştır. Bu sorgulamaya aksi yönde itirazlar bulunsa da araştırmacılar, görsel argümantasyonun varlığı ve uygulanabilirliği kanaatine ulaşmıştır. Buna bağlı olarak görsel öğelerden müteşekkil bir argüman inşa etmenin mümkün olduğu söylenebilir. Zira ilerleyen kısımlarda etraflıca ele alınacağı gibi informel mantıkçılar ve görsel iletişim alanında çalışanlar görsel argümanların varlığını ve aynı şekilde sözel olanlar gibi analiz edilebileceklerine vurgu yaparlar. Zira içinde anlam barındıran bir fotoğraf alıcısına bir mesaj aktarır. Mesajın alıcı tarafından açıklanması onun deşifresi konusunda bir risk barındırsa da uygun dizayn edilmiş bir görselin de ortak bir anlamla yorumlanabileceği aşikârdır. Öte yandan her iletişim biçimi (sözlü ve yazılı da dahil) mesajın kod açımına dair riski bünyesinde barındırır. Yani bir görselin yanlış anlamlandırılma ihtimali sadece görsel iletişime mahsus değildir. Eğer öyle olsaydı iletişim sektöründe sıklıkla kullanılan tüm görsel malzemelerin işlevi ciddi bir biçimde sorgulanırdı. Daha da ötesinde reklam filmleri gibi hareketli görsellerin kullanımı anlamsızlaşırdı. Dolayısıyla film de dahil olmak üzere görsel öğelerden argüman üretilebileceği veya bir argümantasyonda onun hakim parçaları olarak var olabileceği kabul edilebilir durmaktadır.

Bu araştırma, görsel kategorisine sokulabilmesinden ve ikna amacı gütmemesinden dolayı siyasal reklam filmleri üzerinden yürütülmektedir. Görsel argümantasyon başlığı altında konuyla ilgili kuramsal çerçeve sunulmakta ve belirlenen üç siyasi içerikli reklam filminin Stephan Tulmin'in argümantasyon modeli çerçevesinde görsel argümantasyon analizi yapılmaktadır.

2. GÖRSEL ARGÜMANTASYON

Görsel argümantasyon (visual argumentation) tartışması çok eski olmamakla birlikte literatürde belirli bir yer edinmiş durumdadır. Bu konudaki ilerleme süreci bir akademik saha olarak iletişim çalışmalarının zenginleşmesiyle birlikte ele alınmalıdır (Roberts, 2007: 151). Zira teknik ve kültürel gelişim görsel iletişimin ilerlemesine ve o da araştırmacıların dikkatini görsel ifadelerin argümanın bir parçası olup olamayacağı sorusuna yönlendirmiştir (Blair, 1996: 23). Her ne kadar iletişim disiplinindeki gelişmeler araştırmacıları bu ve benzeri soruları sormaya itmiş ve çeşitli akademik çalışmaların yapılmasına vesile olmuşsa da belirli bir dirençle karşılaşıldığı da vurgulanmalıdır. Zira Roque'ye (2009: 2) göre, dilci emperyalist anlayışın sözel argümantasyon konusundaki hegemonyası kendisini bir paradigma olarak sunmaktadır. Çünkü Aristoteles'ten beridir argüman üzerine yürütülen çalışmalar, argümanların paradigmatik bir şekilde sözel olduğunu varsaymıştır (Blair 1996: 23). Binlerce yıldır devam eden köklü bir yapının yeni bir bakış açısına karşı davetkar olması beklenemezdi. Bununla birlikte iletişim alanındaki teknik gelişmelere ek olarak yine bilimsel bir çalışma sahası olarak iletişim disiplininde yürütülen akademik faaliyetler görsel argümantasyon gibi yeni bir konunun tartışmaya açılmasına ve gelişmesine mani olamamıştır.

Peki tam olarak bu alanda yürütülen tartışmaların mahiyeti nedir? Evvela araştırmacıların sorunsallaştırdığı mesele esas itibariyle şudur: Görsel öğeler (resim, poster, fotoğraf, karikatür, video ve film gibi) argümantasyon sürecinde herhangi bir şekilde işlev görebilir mi? Örneğin bir iddianın ifade edilmesinde ve bu iddianın bir nedene bağlanmasında kullanılabilir mi? Tseronis'e (2013: 2) göre, görsel argümanları reddetmek herhangi bir sebebe bağlanamaz. Bununla birlikte görsel argümanlar, sözel argümanlarda olduğu gibi teorik standartlar sunmaz. Tseronis'in dikkat çektiği zayıflığa dair birçok araştırmacı itirazını ortaya koymuş ve çeşitli yönlerden bunun geçersiz olduğunu göstermişlerdir.

Godden (2013: 2), görsel argümantasyon konusunda yürütülen çalışmaları genel olarak iki gruba ayırarak ele almıştır. İlki *revizyonist olmayan normatif* görüştür. İkincisi ise *normatif revizyonist* görüş olarak adlandırılır. İlk bakış açısı, görsel argümanların var olan argüman değerlendirme metotları ve standartları çerçevesinde layıkıyla çözümlenebileceğini söylemektedir. İkincisi ise, görsel argümanların analizinde kendine mahsus metot ve standartların

geliştirilmesi gerektiğine inanır. Diğer deyişle, ilk bakış açısının tersine, var olan metot ve belirlenmiş standartlara (geleneksel argümantasyon için) göre analiz yapılamayacağını savunur. Literatüre bakıldığında görsel argümantasyona karşı ortaya konan itirazların da bu ikinci bakış açısı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Godden (2013: 10) da çalışmasında görsel argümantasyonun mümkün olduğunu ve revizyona gerek kalmadan mevcut analiz metotlarıyla değerlendirmeler yapılabileceğini savunmuştur. Çünkü bir argümanın değerlendirilmesi sürecinde bu argümanın iddiası ya da iddianın üzerine inşa edildiği zemin resim yoluyla ortaya konmuşsa değerlendirme hususunda değişen bir şey olmaz. Farklı olan sadece ifadenin biçimi olmuştur. Anlam görsel bir öğeyle aktarılmıştır. Dolayısıyla geleneksel sözel bir argümana uygulanan çözümleme metodu görsel argümanlar için de geçerlidir.

Literatür kapsamında yürütülen tartışmalar iki ana hat üzerinden tarif edildikten sonra şimdi meselelere daha detaylı bakılabilir. Görsel argümanların varlığı veya görsel argümantasyonun mümkün olup olmadığı konusunda tartışmalı hususlardan bir tanesi de argümanların ifade biçimleriyle ilgilidir. Yukarıda da vurgulandığı gibi dilci emperyalist bakış açısından kaynaklandığı belirtilen ve argümanların yalnızca konuşma veya yazma yoluyla mümkün olabileceğini iddia eden görüşle ilgilidir. Kısaca, bu bakış açısına göre argümanlar sözel veya yazılı olarak ifade edilebilir. Oysa karşıt bakış açısına göre görsel öğeler vasıtasıyla argüman oluşturmak mümkündür. Csordas ve Forrai'nin (2017: 172), belirttiğine göre argümanda dilsel ifade bir zorunluluk değildir. Sadece dilsel olarak ifade edilebilmesi (kelimelere dökülebilmesi, ç.n.) yeterlidir. Mesela bir resmin kelimelerle ifade edilebilmesi böyle bir şeydir. Diğer yandan, argüman üretme sürecinde önermelerin görsel öğeler vasıtasıyla ifade edilmesinin de mümkün olduğunu dile getirirler. Argümana bu bakış açısının da teorik zeminde görsel argümanlara bir yer açabileceğine inanırlar. Diğer yandan Blair (2012: 59), görsel argümanlarda kullanılan öğelerin anlamda muğlak bir sonuca yol açacağına yönelik eleştiriye de karşı çıkar. Ona göre, eğer sözel argümantasyonda muğlaklık bir risk ve bu riskin üstesinden gelmek mümkünse aynı şey görsel iletişim ve dolayısıyla görsel iletişim içinde kullanılan görsel argümanlar için de geçerlidir.

Konu hakkında Blair (2012: 59), yukarıdakine ek olarak şöyle bir gerçekliğe dikkat çekmektedir: Görsel argümanlar sözel argümanların yerine geçmek zorunda değildir. Bir argümantasyon sürecinde konuşma yoluyla aktarılanın ya da yazılı olanın yapamayacağını görsel bir öğe etkili bir biçimde yapabilir. Argümanla bağlantılı olan retorik hedef kitleyi ikna etmekle ilgili olduğu bilinir. Görsel argümantasyon vasıtasıyla iletişimin de hedef kitleyle bağlantılı olduğu unutulmamalıdır. Bu konuda Godden (2013: 1) de aynı fikirdedir. Küçük bir muhalefet grubu dışında kalan araştırmacılar, görsellerin insan inanç ve kararlarını

etkilediği yönündeki kanıyı hatırlatarak, görsel öğelerin gerekçe sunmak koşuluyla rasyonel tarzda bir iknaya zemin hazırladığını söyler.

Özetlemek gerekirse, yukarıda aktarılanların yanında konuyla ilgilenen birçok araştırmacı görsel öğeler yoluyla argümantasyonun mümkün olduğunu dile getirirler. Bu minvalde dikkat çeken çalışmalardan biri de Robert'in (2007: 162) kültürlerarası bağlamda görsel argümanları ele aldığı makalesidir. Robert çalışmasında *Blackfeet* adlı bir Amerikan yerli kabilesinin boncuk işlemeli elişlerinden (beadwork) hareketle bir çözümleme yapmakta ve görsel öğelerin argümantasyonda kullanılabilmesini kanıtlamaktadır. Görsellerin bir argümantasyonun parçası olarak deliller sunabileceğini ve kendiliğinden birer argüman olarak da var olabileceklerini belirtir. Blair (1996: 37), görsel argümantasyonun mümkün olduğunu kabul etmekle birlikte filmlerin argümanda delil sunma noktasında nasıl etkili olabileceklerinin altını çizmektedir. Ona göre, filmler aracılığıyla aktarılan öncüllerin doğruluğu klasik mantığın sunduğu kanıt göstergelerinden çok daha gerçektir. Diğer yandan Anderson (2015: 121), ise gündelik hayatta karşılaştığımız sıradan görsellerin argümanın kullanışlı bir parçası olabileceğini ancak uygun yerde kullanılmadığında anlamda belirsizliğe sebep olabileceğine dikkat çekmektedir.

Genel anlamda görsel argümantasyonun mümkün olduğu, aynen sözel olanlarda olduğu gibi analizinin de sistematik bir şekilde yapılabileceği (Csordas ve Forrai, 2017: 172) farklı isim ve eserlerden yola çıkarak gösterilmeye çalışıldı. Şimdi aşağıda, eğer görsel argümantasyon mümkünse bunun klasik sözel argümantasyon geleneğinde nasıl karşılık bulduğuna bakılabilir. Daha açık bir anlatımla, bir argümanın en temel unsurları olarak iddia ve zeminin görsel argümantasyondaki karşılıklarına bakılabilir.

Görsel öğeler, bir argümanda iddia ya da o iddiaya yönelik ortaya konmuş gerekçeleri (zemin, ç.n.) taşıyabilir (Tseronis, 2013: 3). Bu konuda esas olan, gerekçelerin açık bir biçimde ifade edilmiş olması ve yine gerekçelerle ileri sürülen iddianın dilsel ifadelerle açıklanabilmesidir (Blair, 1996: 25). Peki görsel bir argüman üretmek için ne yapılmalıdır? Görsel olarak ifade edilen önermelerden (görsel önerme) birisi iddia ve diğerleri de bu iddiaya yönelik nedenler/gerekçeler olarak sunulmalıdır. Bazı görsel önermeler gerekçe olarak ifade edilmemiş (argümantasyonda belirtilmemiş) olsa bile dilsel olarak tanımlanabilir bir iddiayı karşılayabilir (Blair 1996, 26). Görsel öğelerin bir argümanda nasıl işlev gördüklerine dair Grancea (2017: 32,33) özgün bir bakış açısı geliştirmiştir. Araştırmacıya göre bir argümanda gerekçe olarak yer alan görsel öğeler iki kategoride incelenmiştir. İlki, *olgu odaklı iddiaları* destekleyen gerekçelerdir. Bunlar, bir şeylerin sahiden gerçekleştiğini veya gerçekleşebileceğini açıklamaya/göstermeye yöneliktir. Örneğin görsel olarak hazırlanmış olgusal bilgi ve bunun bir iddiaya gerekçe olarak sunulması buna

örnektir. Tabii bunun sözel argümantasyonla mümkün olmadığı koşullarda yapıyor olması gereklidir. Diğer türlü, görsel argümana gerekçe olarak sunulan öğeler, ilgili argümanın desteklenmesi için verilen ilustrasyon veya kanıttan öteye geçmez. Yani görsel argümanın doğrudan gerekçesi olmaktan çıkar. Grancea'nın sözünü ettiği ikinci tür ise *değerbilimsel (axiological) odaklı iddiaları* destekleyen gerekçelerdir. Örneğin hayati pahasına doğayı korumaya çalışan aktivistlerin fotoğrafları argümantatif bir işlevle değerbilimsel odaklı iddianın gerekçesi olarak sunulabilir. Bunlar birer sosyal kanıt olarak iş görebilir. Hedef kitleyi doğanın kıymeti konusunda yeniden düşünmeye sevkedebilir. Böylelikle inançlar harekete geçirilebilir ve karşı görüşte bir inanış tesis edilebilir. Benzeri bir çalışma (Fragkiadoulaki, Dimitracopoulou ve Papadopoulou 2016: 8) ırkçı karşıtı videolar üzerinden yapılmış ve tespit edilen iddialara dair görsel gerekçeler görüntülerden çözümlenmiştir.

Sözel argümantasyonun genel yapısı dilsel olarak formüle edilen bir iddia ve yine dilsel olarak formüle edilen bir veya daha fazla gerekçeden oluşur. Buna rağmen görsel argümanlarda iddia ve gerekçenin dilsel bir formda açıklanması beklenebilir (Csordas ve Forrai, 2017: 173). Buna rağmen saf olan görsel argümanlardan bahsetmek zordur. Çoğu sözel ve görselden oluşan bir kombinasyondur (Blair, 2012: 49). Özellikle argüman içeren film ve oyunlar görsel ve sözelin karışımı olan karma (hibrid) argümanlardır (Blair, 1996: 38). Bu durum, özellikle gerçek vakaların analiz çalışmalarında tam bir çözümlenme yapılabilmesi için göz önünde bulundurulması gereken bir özelliktir (Grancea, 2017: 20). Bu çalışma kapsamında çözümlenmesi yapılan reklam filmelerinde de görüleceği üzere karma argümanlar neredeyse kaçınılmazdır.

Peki görsel argümanların avantajları veya dezavantajları (yöneltilen eleştiriler) nelerdir? Görsel argümanların konuşma veya yazı yoluyla aktarılan argümanlar karşısında öne çıkan en önemli özelliklerinden biri çağrışım gücünün yüksek olmasıdır. Örneğin TV reklamlarında teorik olarak çok kısa bir sürede onlarca öncül aktarmak mümkündür. Görsel argümanların bir diğer ayrıcalıklı yanı gerçekçi yapılarıdır. Çünkü video gibi bir araçla gerçeğe en yakın öğeler doğrudan aktarılabilir. Günümüzde reklam sektörü de bu özelliği bolca kullanmaktadır. Görsel argümanların bir diğer ayrıcalığı ise özellikle okur yazarlığın düşük olduğu toplumlarda sözel olarak iletmenin mümkün olmadığı düşünceleri görsel argümanlarla aktarabilme yetisidir. Örneğin bazı dini motiflerde görene dehşet veren bir figür ya da estetik açıdan çok hoş olan bir şeyi kelimelerle anlatmak mümkün olmayabilir. Bu durumda görsel öğeler devreye girer. Duyguları ve tutumları devreye sokma gücü ve hedef kitle üzerindeki etkisi göz önüne alındığında görsel öğelerin bir argümandaki ayrıcalığı daha net anlaşılabilir (Blair, 2012: 51-53). Diğer yandan görsel argümanlara dair dikkat çekilen bir

takım dezavantajlar bulunmaktadır. Örneğin bir görsel argümanda bu argümanın unsurları olan iddia ve o iddianın gerekçelerini tanımlama güçlüğü bunlardan biridir. Dilsel olarak ifade edilmeleri veya dilsel formülasyonları gereklidir (Csordas ve Forrai, 2017: 175). Diğer yandan görsel argümanların genellikle tek taraflı olmaları, karşıt argümana yer vermelerindeki zayıflık veya alternatif bir argüman sunumu konusundaki zaafılara dikkat çekilmektedir. Bu durum, argümanı içeren mesaj alıcısı için eksik yorumlamaya sebebiyet verebilir. Aynı şey yazı ve konuşma yoluyla aktarılan argümanlar için de geçerli olsa da görsel argümantasyon adına daha belirgindir (Blair, 1996: 38). Diğer yandan Johnson (2003: 10), görsel iletişim çerçevesinde değerlendirilebilecek konuların görsel argümantasyon meselesine dahil edildiğini iddia ederek duruma kuramsal zeminde bir karşı duruş sergiler.

Görsel argümantasyonu kapsamlı bir şekilde ele aldıktan sonra konuyu toparlamak babında genel bazı hususlara değinmekte fayda bulunmaktadır. Şimdiye kadar aktarılanlardan yola çıkılarak görsel argümanların esas itibarıyla klasik sözel argümanlardan çok da farklı olmadığı söylenebilir. İki türde ifadenin farklı biçimde aktarılması söz konusudur. Bu yönüyle aslına bakılırsa argümantasyon konusunda radikal bir değişiklik getirdiği de iddia olunamaz (Blair, 1996: 38). Yeni olan şey sunuş için (ya da argüman unsurlarını ortaya koymak için kullanılan araçlardır) görsel öğelere başvurmaktır. Örneğin resimleri kullanmak gibi. Resimler de tıpkı sözel argümanlar gibi bir meseleyi aktarma yetisine sahiptir. Hatta sözel olan karşısında argümanın gücünü arttıran, ikna derecesini yükselten etik yönü de daha kuvvetli bir yapı sunar (Kjeldseni 2013). Genel anlamda görsel medya araçlarının, argümanların görsel sunumları için zengin bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Siyasi karikatürler, TV reklamları, filmler bu alandan birkaçıdır (Blair, 2012: 55,56). Görsel argümantasyonun mükemmel örneklerinden birinin sergilendiği alan ise siyasal reklamlardır (Blair, 2012: 49). Daha evvel vurgulandığı üzere bu araştırmada da siyasal reklamlarda görsel argümantasyon çözümlemesi yapılmaktadır.

3. 2018 SEÇİM KAMPANYALARINDAN ALINMIŞ SİYASAL REKLAMLARLA ÖRNEK BİR GÖRSEL ARGÜMANTASYON ANALİZİ

Bu başlık altında öncelikle araştırmanın amaç, kapsam ve tekniğine dair okuyucu bilgilendirilmiş ve ardından üç reklam filmi üzerinden görsel argümantasyon analizi yapılmıştır.

3.1. Araştırmanın Metodolojisine Dair

Bu araştırmada görsel argümantasyon konusu siyasal reklam filmleri üzerinden ele alınmıştır. Araştırmanın amacı, siyasal iknanın önemli bir parçası olan argümanları görsel öğeler kullanarak inşa etmekteki potansiyelini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, bir argümanın

yapılandırma sürecinde görsel öğelerin işlevi örnekler üzerinden ele alınmaktadır. Buna ek olarak, siyasal argümanın yapılandırılması aşamasında kullanılan görsel öğenin argümanın hangi unsuruyla bağlantılı olduğu, nasıl kullanıldığı, yeterliliği ve kısıtları analiz aşamasında gösterilmektedir. Ayrıca, araştırmanın amacına dair dikkat çekilmesi gereken bir ayrım noktası da çalışmanın bir “siyasal söylem analizi” olmadığıdır. Buna paralel olarak, çalışmada yer alan siyasi partilerin söylemi irdelenmemektedir. Araştırma nesnesi, bir akademik çalışma alanı ve teknik bir konu olarak görsel argümantasyondur. Bu konu, bu çalışmada siyasal reklamlar üzerinden incelenmiştir. Aynı konu, örneğin ticari reklamlar alanında farklı markalar ele alınarak da incelenebilir.

Diğer yandan “görsel çağ” tanımlamaları arasında gelişen iletişim imkânları, görsel iletişimin önemini artırması bu yöndeki akademik çabaları gerekli kılmaktadır. İletişim eyleminde, teknolojinin de gelişmesine paralel olarak görsel öğelerin ağırlığını gittikçe artırdığı apaçık ortadadır. İletişimin vazgeçilmezi olan yeni medya araçları bu gerçeği kanıtlar niteliktedir. Dünya çapında sosyal medyanın gelişim seyrine kronolojik olarak bakıldığında bile bu gerçek kolaylıkla anlaşılabilir. Zira sırasıyla Facebook, Twitter ve Instagram uygulamalarında görselin gücü kademeli olarak arttığı görülmektedir. Dolayısıyla gündelik konuşmalarda, internet ortamında üretilen siyasal söylemde veya profesyonel siyasal iletişim kampanyaları kapsamında kurgulanan siyasal argümanların bir parçası oluveren görsel öğeler hakkındaki araştırmalar gün geçtikçe önem kazanmaktadır.

Çalışma kapsamında, 2018 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı ve Milletvekili Seçimleri sürecinde yayınlanmış 3 siyasal reklam filminin¹ görsel argümantasyon analizi yapılmıştır. Reklamların adı geçen siyasi seçim kampanyalarından derlenmiş olması güncel olmasıyla alakalıdır. Ayrıca seçilen reklamların, araştırmayı zenginleştirmesi gayesiyle farklı siyasi görüşleri yansıtan filmler olmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda AK Parti, CHP ve Saadet Partisi’nden incelemeye uygun birer reklam alınmıştır. Seçim kampanyası sürecinde partilerin yaptığı tüm siyasi reklamlar incelenmiş, görsel argümantasyon konusunu yansıtabilecek ideal olduğu görülen örnekler² seçilmiştir. Seçilen reklamların analizi Stephen Toulmin’in argümantasyon modeli³ temel alınarak yapılmıştır.

¹ Analiz edilen reklam filmi sayısı artırılabilir veya daha az olabilir. Zira buradaki kıtas, çözümlemesi yapılan nesnenin konuyu tüm yönleriyle ele alabilecek sayıda ve nitelikte olmasıdır. Bu çalışma kapsamında incelenen örnekler bu kıtasına uygun görünmektedir.

² Analiz edilmek üzere alınan örnekler herhangi bir tarihi döneme, ya da herhangi bir ülkenin siyasi partilerine de ait olabilir. Güncel olması ve Türk siyasetinden derlenmiş olması tercih sebebi olmuştur.

³ Çalışma kapsamında yapılan analiz modelde bahsi geçen ana unsurlar üzerinden yapılmıştır. Bu sebepten yardımcı unsurlar tanımlanmış olmakla birlikte detaylı açıklama ana unsurlar üzerindedir. Model hakkında detaylı bilgi için bkz. (1) Toulmin, S. (2003). *The Uses of Arguments*. Cambridge: Cambridge University Press. (2) Toulmin, S., Rieke, R., & Janik, A. (1984). *An Introduction to Reasoning*. New York: Macmillan Publishing. Modeli ele alan kapsamlı Türkçe metin için: (3) Çalışkan, O., (2018). *Seçmen Tercihlerinin Yönlendirilmesinde Argümantasyon Faktörü: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Referandumu Kapsamındaki*

Toulmin'in argümantasyon modeli üçü ana unsur, üçü de yardımcı unsur olmak üzere toplamda altı bileşenden müteşekkil bir yapıdır. Bunlar *iddia*, *zemin*, *güvence*, (ana unsurlar) *destek*, *niteleyen* ve *çürütme* (yardımcı unsurlar) şeklinde adlandırılır. Ana unsurlardan olan iddia, tartışılan bir meselede bulunulan tarafı belirtirken argümanın da özünü teşkil eder (Okada, 2014: 141). Diğer bir tabirle iddia, bir argümanda ortaya konan bakış açısını yansıtan ifadelerdir. Klasik mantık terminolojisinde "sonuç"a tekabül eder. Tartışma esnasında savunulan düşüncenin nihai çıkarımları denilebilir. Ya da iletişim disiplini çerçevesinde iddia, mesaj kaynağının alıcıya ulaştırmak isteği anlamın özlü bir şekilde ifade edilmiş halidir denilebilir.

Zemin ise, ortaya konan bakış açısını (iddiayı) temellendirmek için kendisine başvuru olan olgulardan meydana gelir (Toulmin, 2003: 90). İleri sürülen iddianın üzerine inşa edildiği temel olarak görülebilir (Feteris, 2010: 70). Bilimsel yollarla doğruluğu kabul edilebilir kanıtlar olarak da tanımlamak mümkündür. Olgular, olaylar, örnekler veya çeşitli istatistiksel bilgiler bu kapsama dahildir (Okada, 2014: 141). Yine bu kavramı klasik mantık çerçevesinde *gerekeçe*, *neden* terimleriyle karşılamak mümkündür. Ortaya konan düşüncenin mesnedidir. Sonuç olarak Toulmin'in argümantasyon modelinde zemin, ileri sürülen iddianın dayandığı alana gönderme yapar.

Modelin diğer üçüncü ana unsuru ise "güvence"dir. Bu unsurun işlevi, zemin ve iddia arasında bir bağ kurmak suretiyle iddiayı desteklemektir. Güvence, bir kurala veya belirli bir alanda kabul edilmiş prensiplere gönderme yapan herhangi bir ifade olabilir (van Eemeren vd., 2014: 216). Yaygın inanışlar, gelenek ve adetlere bağlı oluşan inançlar veya iddiayı kuvvetlendirecek belirli ilkeler bu yönde ifadeleri kapsayabilir (Mayberry, 2009: 93). İleri sürülen iddia her ne kadar belirli bir zemine dayandırılrsa da bunu yetersiz bulan karşı taraf, "buraya nasıl vardın?" minvalinde sorular yöneltebilir. İddia temelini sorgulanmaya devam edildiği böylesi durumlarda iddia sahibi ilave temeller (zemin) oluşturmamalı, farklı bir önerme ortaya koymalıdır. Yani Toulmin'in modelinde güvence diye kavramsallaştırdığı bir kural, ilke böylesi bir önerme yerine geçebilir (Feteris, 2010: 70). Tartışma sürecinde, sorgulanan zemine alternatif önerme olarak sunulan güvencenin ilk etapta iddianın kendisine dayandırıldığı zemine zıt olacağı düşünülmemelidir. Burada vurgulanmak istenen, ileri sürülen iddianın dayandırıldığı zemine kuvvet katan, onu doğrulayan ve onunla argümantatif manada aynı istikamette olan bir yapı anlaşılmalıdır.

Yukarıdakilere ek olarak, güvence unsuruna talep edildiği takdirde ekstra kuvvet veren modelin yardımcı unsurlarından *destek* bulunur (Toulmin, Rieke ve Janik, 1984: 62). Destek,

güvencenin dayandırıldığı otorite veya kaynağı işaret eder (Feteris, 2010: 70). Tartışma sürecinde destek unsuru karşı tarafın güvenceyi kabul etmediği durumlarda devreye sokulur. Aksi takdirde güvence yeterlidir (van Eemeren vd., 2014: 219). Bir diğer yardımcı unsur ise iddiayla ilgili ifadeyi betimleyici *niteleyen* unsurdur. Niteleyen, ileri sürülen iddianın kesinliği konusundaki dereceyi verir. Muhtemelen, büyük olasılıkla, kesin olarak, imkan dahilinde gibi kelimeler bu kapsamda sıkça kullanıldığı görülür. Son olarak iddiada dile getirilen ifadenin hangi durumlarda geçersiz sayılabileceğini belirtmeye yarayan *çürütme* unsuru bulunmaktadır.

3.2. Zümrüdü Anka Reklamı (AK Parti)

Reklamın Genel Kurgusu ve Argümantatif Yapısına Dair: Zümrüdü Anka adlı reklam filmi, kurgusal olarak aynı temayı iki farklı failin hikayesinden işlemektedir. Bu hikayenin sahibi genel olarak tarihte Türkler veya Türk milleti iken diğer fail bizatihi AK Parti'nin kendisidir. Aynı tema üzerine iki hikayenin inşa edilmiş olması reklamda kullanılan argümantasyon tekniğiyle⁴ de alakalıdır. Filmde argümantatif manada ortaya konan bir iddia ve aynı iddiayı işleyen iki bölüm bulunmaktadır. Genel olarak filmin ilk kısmı Türklerin tarihte ortaya koyduğu başarıları ve Türk milletinin bazı hasletlerini işlemektedir. İkinci yarıda ise bazı AK Parti icraatları gösterilmektedir. Filmin akışı içinde Türklerin tarihi başarılarıyla AK Parti'nin icraatları aynı kategoride (eş değer) konumlandırıldığı görülmektedir. Filmde Recep Tayyip Erdoğan'ın sesinden okunan şiir, "Türk milleti, geleceğini inşa etmeye muktedirdir" iddiasını sözel olarak dile getirirken bu iddia filmin akışı içinde çok çeşitli görsel öğeyle desteklenmektedir. Şimdi, reklamda ortaya konan argümanı, argümanın unsurlarını ve hususi olarak görsel öğelerin bu argümanda nasıl yer aldığını, argümantasyon içindeki işlevine bakılabilir.

3.2.1. Zümrüdü Anka Reklam Argümanı, 1. Kısım

İddia: Türk milleti geleceğini inşa etmeye muktedirdir.

Zemin: Ataların bunu geçmişte yapabildiğine göre şimdi sen de yapabilirsin.

Güvence: Zemine güvence olarak sunulan birden çok ifade bulunmaktadır. Bu sebepten güvence kapsamında değerlendirilebilecek ifadeler gruplandırılarak aşağıdaki gibi sunulmuştur:

a) Ataların hakka saygılıydı/hak yolunda ilerledi.

⁴ Araştırmanın amacı farklı olduğundan argümantasyon tekniği konusuna girilmeyecektir. Fakat şu kadarı söylenebilir ki AK Parti bu reklamda, Türk milletinin tarihteki başarılarını Türkiye'nin şimdiki yapabileceklerinin kanıtı olarak sunmuştur. Aynı zamanda filmin ilk bölümünde, Türklerin tarihi başarıları sıralandıktan sonra AK Parti'nin icraatları da gösterilmekte ve bu icraatlar millete atfedilen aynı başarının devamı olarak sunulmaktadır.

- b) Ataların savaşlardan ve vatan için verilen mücadelelerden galip çıktı.
- c) Ataların sadece toprakları/ülkeleri değil gönülleri de fethetti.
- d) Devlet büyükleri ülke içindeki düşmanlarla da mücadele etmesini bildi.

Güvence Kapsamında Kullanılan Görsel Öğeler⁵:

1) Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u Fethi: Reklam filminde güvence unsurunun b maddesi kapsamında İstanbul'un eski hali resmedilmekte ve Fatih'i temsilen bir atlı elinde kılıcıyla istanbul etrafında at koşturduğu görülmektedir.

2) Osman Gazi'nin Rüyası: Osmanlı Devleti'nin kurucusu sayılan Osman Gazi'nin gördüğü rüya canlandırılmaktadır. Bu canlandırma, güvence unsurunun a maddesi kapsamında değerlendirilebilir. Zira Osman Gazi'nin rüyası ve ona getirilen yoruma göre Türk soylu Osmanlılar ilahi bir uyarıyla dünya çapında hüküm süren geniş ve güçlü bir devletin sahibi olacaklardır. Zira bu söylem, Türklere atfedilen "İslam'ın sancaktarı", "cihan hakimiyeti mefkuresi"ne sahip olması ve kadim bir söylem olan "Tanrı'nın kırbağı" minvalindeki söz ve inanışlarla da ilintilidir.

3) Alpaslan ve Melikşah: Reklam filminin giriş kısmı Anadolu'yu yurt tutan Türkler için miladi bir önem taşıyan Malazgirt Savaşı'na ve bu savaşın komutanına göndermeyle açılır. Bu durum yine güvence unsurunun b maddesiyle ilişkilendirilebilir. Selçuklu Devleti'nin bir diğer önemli sultanı Melikşah'ın ismi anılır. Akabinde ise flamada çift başlı Selçuklu kartalı gösterilir.

4) Kanuni Sultan Süleyman: Filmde Kanuni Sultan Süleyman'ın ismi anılır ve onun kazandığı zaferlere, kendisinin muzaffer yönüne gönderme yapılır. Bu esnada Kanuni, masa başında savaş stratejisi belirlerken resmedilir. Bunu da yine güvence unsurunun b maddesi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

5) II. Abdülhamit: Filmdeki bu gösterim güvence unsurunun d maddesi kapsamında ele alınabilir. Zira şiirin sözleri, "Karşına ordu da çıkar zorba da. ...Sen ...Abdülhamit'in neferisin" demektedir. Sözlerin aktığı bu bölümde II. Abdülhamit'in arabayla yolun iki yanı askerlerden oluşan bir kortejin arasından geçerek saraya geldiği görülmektedir.

6) Atatürk, Kurtuluş Savaşı ve Bandırma Vapuru: "Bandırma'dan havalanan bir umut" ifadeleriyle yer bulan dizeler reklam filminde denizde seyreden bir vapur ve burada Atatürk'ü temsilen bir figür gösterilmektedir. Bunu, güvence unsurunun b maddesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. Zira Türk tarihinde Bandırma Vapuru, Mustafa Kemal Atatürk ve

⁵ Reklam filminden çözümlenen verinin sistematik bir biçimde analiz edilebilmesi adına iddia, zemin ve güvence unsurları filmde derlenerek metinde kalın başlıklar halinde gösterilmiştir. Bu unsurlara yönelik kullanılan görseller ise ayrı başlıklar altında kapsamlı olarak ele alınmaktadır. Ayrıca Zümrüdü Anka reklamında birden fazla "güvence" unsuru tespit edildiği için gruplandırma yapmak suretiyle değerlendirilmiştir. Diğer partilerin reklamlarında buna gerek kalmamıştır.

kurmaylarını İstanbul'dan Samsun'a taşıyan geminin ismidir. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a varan bu kadro Kurtuluş Savaşı ve mücadelesi için bir başlangıç sayılır. Zira reklamda zikredilen "umut" ifadesi buna istinaden yapılmaktadır.

İddia Kapsamında Kullanılan Görsel Öğeler:

Zümrüdü Anka Kuşu: Zümrüdü Anka kuşu tüm reklam filmi boyunca yer alan en önemli görsel öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca Anka Kuşu şeklinde adlandırılan bu efsanevi kuşun Türk mitolojisine göre en önemli özelliği öldükten sonra küllerinden yeniden dirilebilmesidir. Aslına bakılırsa reklam metninde sözel olarak hiçbir bölümde böyle bir ifadeye rastlanmasa da yapımın ve argümantasyonu destekleyen unsurların en güçlü olanlarından bir tanesi bu figür olmuştur. Zira reklam filminde dile getirilen iddia "Türk milletinin yeniden diriliş ve ilerleme için gerekli hasletlere sahip olduğu" yönündedir. Bu çerçevede, küllerinden yeniden doğma özelliği bulunan Zümrüdü Anka filmin hemen her bölümünde vardır. Filmin bir noktasında, dağınık halde bulunan kuş tüylerinin bir hortum yaparak sonunda canlı bir Zümrüdü Anka'ya dönüşmesi simgesel olarak Türk milletinin fert fert bir araya gelerek kuvvetli bir yapı oluşturmasını anlatır. Örtük de olsa, sözel olarak dile getirilmese de bu reklam argümantasyonunun önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla geliştirilen argüman kapsamında ortaya konan iddianın genel bir görsel ifadesi olarak nitelendirilebilir.

3.2.2. Zümrüdü Anka Reklam Argümanı, 2. Kısım

İddia: Türk milleti geleceğini inşa etmeye muktedirdir.

Zemin: Atalarının geçmişte yaptığı gibi AK Parti kadroları da yaptı. Şimdi sen de yapabilirsin.

Güvence: Zemine güvence olarak sunulan birden çok ifade bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- a) Uzay teknolojisine yönelik projeler geliştirdi.
- b) Savunma sanayini geliştirmeye yönelik adımlar attı.
- c) Ulaşım konusunda birçok projeye imza attı.
- d) Eğitim alanında projeler hayata geçirdi.

Güvence Kapsamında Kullanılan Görsel Öğeler:

1) Uydu Aracı: Reklam filminde Anka Kuşu gökyüzünde yüksek irtifaya çıkar ve dünya üzerinde Türkiye haritasını görür. Hemen yanı başında AK Parti döneminde uzaya fırlatılan GÖKTÜRK, BİLSAT, RASAT gibi uydulardan biri gözükmektedir. Bu görsel öğeyi, güvence unsurunun a maddesi kapsamında değerlendirmek mümkündür.

2) İnsansız Hava Aracı: Anka Kuşunun gökyüzündeki turunda bir insansız hava aracı gösterilir. Bunu yine güvence unsurunda gösterilen b maddesi kapsamında ele almak mümkündür.

3) Havaalanı, Otoyol, Köprü, Tünel, Tüp Geçitler ve Marmaray: Yine reklam filminin merkez görsel ögesi Anka Kuşunun gökyüzündeki turunda yukarıda adı geçen yapılar gösterilmektedir. Bunu güvence unsurunun c maddesi kapsamında değerlendirmek mümkündür. AK Parti'nin “dev projeler” şeklinde adlandırdığı ulaşıma dair bu projeler argümanın zemininde ifade edilen beyanlara güvence olarak sunulabilir. Zira her bir görsel öge, güvence kategorisinde sıralanan maddelere birer sözel olmayan destek mahiyetindedir.

4) Üniversiteler: Anka Kuşu yine inşa edilen üniversitelerden birinin tepesinde uçmaktadır. Bunu da güvencede belirtilen d maddesi kapsamında ele almak mümkündür.

3.3. Uçurum Reklamı (Saadet Partisi)

Reklamın Genel Kurgusu ve Argümantatif Yapısına Dair: Saadet Partisi reklamının en dikkat çekici özelliği, Recep Tayyip Erdoğan isminin söylendiği bir şarkı nakaratı dışında hiçbir sözel ibare barındırmamasıdır. Bunun dışında birkaç kare haricinde yazı da içermemektedir. Yani reklamın tamamına yakın kısmı görsel öğelerden oluşmaktadır. Bu da, bu araştırmanın konusu bakımından oldukça elverişli bir imkan sunmaktadır. Reklamın genel argümantatif yapısına gelecek olursak, çok sade tasarlanmış iki argüman barındırdığı söylenebilir. Bunlardan ilki AK Parti ve Recep Tayyip Erdoğan'ı konu edinen negatif içerikli argümandır. Temelde “Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkiye'yi tehlikeye (uçuruma) sürüklediği” iddia edilmektedir. İkincisi ise Saadet Partisi ve Temel Karamollaoğlu'nun kendisine yönelik pozitif içerikli argümandır. Bu argüman da “siyasal iktidarı değiştirip bizi seçerseniz Türkiye'yi kurtarabiliriz” iddiasını işlemektedir.

3.3.1. Uçurum Reklamı Argümanı, 1. Kısım

İddia: Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'yi tehlikeye (uçuruma) sürüklemektedir.

Zemin: Recep Tayyip Erdoğan yıpranmış ve AK Parti eskimiştir.

Güvence: Recep Tayyip Erdoğan yaşlı, yorgun ve uykulu gözükmemektedir.

Argüman Kapsamında Kullanılan Görsel Öğeler:

Daha önce de belirtildiği gibi çözümlenen tüm argüman unsurları görsel öğelerden oluşmaktadır. Bu yönüyle, daha evvel ele alınan AK Parti reklamından farklıdır. Zira orada argüman unsurlarından güvence ve iddiaya mahsus görsel öğeler kullanılmıştı. Halbuki burada argümanın tüm öğeleri görsel olarak ifade edilmiş ve tarafımızdan dilsel ifadelere büründürülmüştür. Reklam filminde **iddia**, yan cephesinde TÜRKİYE yazan bir otomobil görseli yardımıyla kurgulanmıştır. Otomobili Recep Tayyip Erdoğan kullanmaktadır.

Erdoğan, otomobili sarp bir arazide uçuruma doğru sürmektedir. Kısacası, yukarıda iddia kısmında verilen ifade görsel olarak ortaya konmaktadır. Filmdeki anlatı, argümanın **zeminini** Erdoğan'ın “yıpranmışlığına” ve AK Parti'nin “eskimişliğine” bağlamaktadır. Yine argümanın **güvencesi** ise, Erdoğan'ı temsilen otomobili kullanan figürün yaşlı (belki olduğundan daha fazla), yorgun (beli bükülmüş halde) ve uyuklayan halinden çıkarılmaktadır.

3.3.2. Uçurum Reklamı Argümanı, 2. Kısım

İddia: Mevcut siyasal iktidarı değiştirip bizi seçerseniz Türkiye'yi kurtarabiliriz.

Zemin: Biz yeni ve güçlüyüz.

Güvence: İri kaslı bir beden yapım ve önemli yeteneklerim bulunmaktadır.

Argüman Kapsamında Kullanılan Görsel Öğeler:

Şimdi, yukarıda sözel olarak ifade edilen argüman unsurlarının görsel karşılıklarına bakılabilir. Argümanın **iddiası**, reklam filminde açık olarak işlenmektedir. Saadet Partisi genel başkanı Temel Karamollaoğlu iri kaslı resmedilmiş güçlü vücut yapısıyla üzerinde TÜRKİYE yazan otomobili durdurmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan'ın kullandığı otomobil tam da uçurumdan aşağı düşecekken Karamollaoğlu tarafından engellenmekte ve hatta gökyüzünde elleri üzerinde taşınmaktadır. Zira bir süper kahraman gibi çizilmiş Karamollaoğlu'nun uçuş yeteneği bulunmaktadır. Bu argümanın **zeminini** ise güçlü ve yeni olma durumuna bağlanmaktadır. Zira reklamın sonundaki etiket “Türkiye için değiştir” sloganını kullanmaktadır. Yani “eskiyen yerine bizi seç” mesajı verilmektedir. Argümanda **güvence** ise doğrudan Temel Karamollaoğlu'nu resmeden karakterin iri kaslı yapısından, buna mukabil hareket halindeki otomobil gibi fiziksel bir kuvvete karşı koyuşundan ve uçabilme yeteneğinden çıkarılabilmektedir.

3.4. Ampul Reklamı (CHP)

Reklamın Genel Kurgusu ve Argümantatif Yapısına Dair: Cumhuriyet Halk Partisi, yaptığı reklamda Türk musikisi bestekârlarından Alaaddin Şensoy'a ait şarkı sözlerini kullandığı görülmektedir. Reklam filminde “Biliyorsun Bir Zamanlar” adlı şarkı sözlerini seslendiren bir koro bulunmaktadır. Toplumun farklı kesimlerini temsil ettiği anlaşılan bu koro, eski AK Parti seçmeni olarak kurgulanmaktadır. Karanlık bir ortamda, arka zemini siyah bir dekorda mutsuz insanlar (seçmenler) ve başlarından aşağı sarkıtılmış birer ampül bulunmaktadır. Korodan her ayrılan insanın başında duran ampül de gidişle birlikte sönmektedir. Bu durum, temsili olarak AK Parti'nin kaybettiği her bir oya işaret etmektedir.

Reklam filminin genel argümantatif yapısına gelecek olursak, daha önce ele aldığımız AK Parti ve Saadet Partisi reklamlarından farklı olarak tek bir iddianın ortaya atıldığını görürüz. Kurgulanan reklam filmiyle bu iddiaya çeşitli sözel ve görsel öğeler eklenerek

argümantatif bir hüviyet kazandırılmıştır. Argümanın bir parçası olarak görsel öge bu sefer ortaya konan “zemin” unsuru için kullanılmıştır.

İddia: AK Parti seçmeni partisinden kopacaktır.

Zemin: Artık partiden memnun değiller.

Güvence: Seçmen kırıgın, isteksiz, mutsuz olduğunu dillendiriyor ve aldatılmış hissediyor.

Argüman Kapsamında Kullanılan Görsel Öğeler:

Şimdi reklam filminden çıkarılan argümanı yukarıdaki gibi bileşenlerine ayırdıktan sonra görsel öğelerin bu yapıda hangi işlevle kullandıklarına bakılabilir. İlk olarak, CHP argümanının **iddiasına** bakıldığında, seçmenin AK Parti’den ayrılacağı yönündeki ifadenin açık olarak canlandırıldığı fark edilmektedir. Yukarıda adı zikredilen şarkıyı okuyan insanlar (AK Parti seçmeni) birer birer korodan ayrılmakta ve sahne gittikçe tenhalaşmaktadır. Her ayrılış ise simgesel olarak bir ampülün sönmüşüne (ya da partinin kaybettiği oya) sebep olmaktadır. Dolayısıyla kurgulanan senaryo ve temsiliyet yapısı içinde öne sürülen iddianın bahsi geçen görsel öğeler tarafından açıkça ortaya konduğu söylenebilir. Diğer yandan ileri sürülen iddia **zeminin** (“artık partiden memnun değiller”) de farklı görsel unsurlarla ifade edildiği görülmektedir. Bu konuda şarkı sözleriyle dillendirilen açık beyanın yanında, koroda bulunan insanların mutsuzluğu, kırıgınlığı ve isteksizliği yüzlerinden açıkça okunmaktadır. Argüman zemininde ifade edilen memnuniyetsizlik belirtileri olarak sıraladığımız bu yüz okumaları (sözler de dahil) aynı zamanda **güvencenin** de görsel birer ifadesi sayılabilir. Diğer deyişle, aynı görsel öğeler, bu argüman özelinde hem zemin ve hem de güvencede belirtilen ifadelerin görsel karşılıkları olarak değerlendirilebilir.

4. SONUÇ

Genel anlamda bir iletişim ediminde görsel sıfatıyla değerlendirilebilecek herhangi bir ögenin o iletişim sürecinde yer alabileceği kabul edilen bir gerçekliktir. İlgili süreçte görsel ögenin oynadığı önemli rol ise iletişim araştırmacıları tarafından tartışmasız kabul edilmektedir. Şu halde, dilin ve teknik olarak bir iletişim ediminin doğal bir parçası olan argümanların yine bu iletişim sürecinde görsel öğelerle teması ise kaçınılmaz bir haldir. Zira bu gerçeğe çalışmanın evvelki kısımlarında vurgu yapıldı. Buna ek olarak, çalışmanın uygulama kapsamında, argümantasyon çözümlemesi yapılan bölümde de bunun varlığı tekrar ispatlanmış oldu. Üç siyasi reklam filmi üzerinden yapılan görsel argümantasyon analizi ilgili durumu gözler önüne sermiştir.

Bu doğrultuda AK Parti reklamında ortaya konan argümanın, çeşitli yapısal unsurlar bağlamında görsel olarak inşa edildiği görülmüştür. Partinin Zümrüdü Anka reklamı kapsamındaki argüman güvence ve iddia unsurları bakımından çok zengin bir görsel içerikle

sunulmuştur. Diğer taraftan Saadet Partisi reklamının görsel argümantasyon konusunda en ideal yapıya sahip olduğu dile getirilmelidir. Zira partinin Uçurum reklamında çok kısıtlı sözlü ve yazılı unsur bulunmakta, yapılan argümantasyonun geriye kalanının görsel öğelerin yardımıyla inşa edildiği görülmektedir. Dolayısıyla Toulmin modelinde bir argümanın en temel üç bileşeni sayılan iddia, zemin ve güvence görsel öğelerle aktarılmaktadır. Son olarak yine karma görsel argümantasyon örneklerinden biri sayılabilecek CHP'nin Ampül reklamı da iddia, zemin ve güvencenin görsel unsurlarla ifadesi hususunda başarılı bir yapım olarak kabul edilebilir.

Analiz edilen reklam argümanlarında, görsel öğelerin hem bütünlüklü olarak temel argüman bileşenlerini ifade etmede kullanıldığı ve hem de bu bileşenleri yer yer kısmi olarak desteklediği görülmüştür. Başka bir anlatımla, belirli görseller örneğin iddia veya güvencede verilmek istenen anlamı (mesajı) destekleyen, onu kuvvetlendiren biçimde kullanılmışlardır. Bu durum, görsel öğelerin bir argümanın yapılandırılmasında işlevsel yönünü ortaya koyarken aynı zamanda onların imkân ve potansiyeline dair de bir bakış açısı sunmaktadır.

Genel bir değerlendirme olarak Saadet Partisi reklamının görsel argümantasyon konusunda sahip olduğu “sadelige” rağmen analizi yapılan tüm reklamları karma argüman kapsamında değerlendirmek mümkündür. Zira bu durum, kaçınılmaz olarak dilin doğal akışının çok sık rastlanan olağan bir yansımasıdır. Çünkü gerçekleştirilen hiçbir iletişim eyleminin özellikle bir tekniği icra etme gibi bir gayesi bulunmaz. Yani alıcıya bir mesaj üreten kaynak, özellikle sözel, yazılı veya görsel ifade biçimini tercih etmez. Bu, iletişim eyleminin amacına, alıcının özelliklerine ve diğer başka değişkenlere göre belirlenir. Bu sebeple, kaynağın hazırladığı mesaj (özellikle ikna gayesi güden) bünyesinde yer alan argümanların ve onların sunum şekillerinin de karma olması beklenen ve olağan bir haldir. Görsel argümantasyon konusunda yürütülen tartışmaların da bu kapsamda değerlendirilmesi makul bir seçenek olarak durmaktadır. Israrla saf bir görsel argüman üretme peşinde olmak iletişim eyleminin doğasına aykırı durmaktadır. Zaten benzeri bir çaba ve bunun sonucunda ortaya konacak ürünün ise iletişim disiplini ve uygulamalarına katkısı tartışmalı olurdu. Teknik olarak saf görsel argümanların mümkün olduğundan ve somut örneklerin varlığından bahsetmek mümkündür. Fakat iletişim eyleminin doğasına uygun olarak belirli medya içeriklerinde (reklam filmi, poster, karikatürler v.s.) argümanın bir parçası olarak görsel öğelerden söz etmek ve konu hakkındaki tartışmaların eksenini bu yöne çevirmek daha doğru durmaktadır.

Dilin rasyonel boyutunu öne çıkarmak suretiyle bir iletişim stratejisi geliştirmek durumunda olan iletişim olaylarında görsel argümantasyon konusu üzerinde önemle durmayı hak etmektedir. Bu bakış açısını benimseyen ve alanda araştırma yapmak isteyen araştırmacılar görsel iletişim ve retorik gibi alanlarla diğer argümantasyon modellerini de göz

önüne alarak farklı araştırmalar yapabilirler. Ayrıca görsel argümantasyon konusu sinema filmleri, karikatürler, afişler ve görsel öğelerin içinde bulunduğu diğer iletişim etkinlikleri kapsamında da ele alınabilir. Özellikle ikna edici iletişim kapsamında değerlendirilebilecek geleneksel ve yeni medya içerikleri bu doğrultuda değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

- Anderson, Amy K. «Dissociation and Visual Arguments: Creating Customers for Levy's Real Jewish Rye.» *Argumentation and Advocacy*, 2015: 109-124.
- Blair, J. Anthony. «The Possibility and Actuality of Visual Arguments.» *Argumentation and Advocacy*, 1996: 23-39.
- Blair, J. Anthony. «The Rhetoric of Visual Arguments.» *Groundwork in the Theory of Argumentation* içinde, yazar Christopher W. Tindale, 41-61. Dordrecht: Springer, 2012.
- Csordas, Hedi Virag, ve Gabor Forrai. «Visual Argumentation in Commercials: the Tulip Test.» *Opus et Educatio*, 2017: 172-182.
- Csordas, Hédi Virág, ve Gábor Forrai. «Visual Argumentation in Commercials: the Tulip Test.» *Opus et Educatio*, 2017: 172-182.
- Feteris, Eveline T. *Hukuki Argümantasyonun Temelleri*. Çeviren Ertuğrul Uzun. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2010.
- Fragkiadoulaki, Katerina, Angelique Dimitracopoulou, ve Maria Papadopoulou. «Visual Argumentation Against Racism in Videos Designed by University Students: The Role of Images.» *In Proceedings of XI International Conference on Semiotics*. Thessaloniki, 2016. 1-11.
- Godden, David M. «On the Norms of Visual Argument.» *Virtues of Argumentation. Proceedings of the 10th International Conference of the Ontario*. Windsor: University of Windsor, 2013. 1-13.
- Grancea, Ioana. «Types of Visual Arguments.» *Argumentum - Journal of the Seminar of Discursive Logic, Argumentation Theory and Rhetoric*, 2017: 16-34.
- Johnson, Ralp H. «Why “Visual Arguments” aren’t Arguments.» *Ontario Society for the Study of Argumentation Biennial Conference*. Windsor: University of windsor, 2003. Paper 49.
- Kjeldsen, Jens E. «Virtues of visual Argumentation: How Pictures Make the Importance and Strength of an Argument Salient.» *Virtues Of Argumentation, OSSA 10*. Windsor: University of Windsor, 2013. Paper 89.
- Mayberry, Katherine J. *Everyday Arguments: A Guide to Writing and Reading Effective Arguments*. Boston and New York: Cengage Learnin, 2009.
- Okada, Alexandra. «Scaffolding School Student's Scientific Argumentation in Inquiry-Based Learning with Evidence Maps.» *Knowledge Cartography: Software Tools and Mapping Techniques* içinde, yazar Tony Sherborne, Simon J. Buckingham Shum ve Alexandra Okada, 135-173. New York: Springer, 2014.
- Roberts, Kathleen Glenister. «Visual Argument in Intercultural Contexts: Perspectives on Folk/Traditional Art.» *Argumentation and Advocacy*, 2007: 152-163.
- Roque, Georges. «What Is Visual in Visual Argumentation?» *Ontario Society for the Study of Argumentation OSSA*. Windsor: University of Windsor, 2009. 1-9.
- Toulmin, Stephen. *The Uses of Arguments*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Toulmin, Stephen, Richard Rieke, ve Allan Janik. *An Introduction to Reasoning*. New York: Macmillan Publishing, 1984.
- Tseronis, Assimakis. «Argumentative Functions of Visuals: Beyond Claiming and Justifying.» *Virtues of argumentation: proceedings of the 10th International Conference of the Ontario*. Windsor: University of Windsor, 2013. 1-17.
- van Eemeren, Frans H., Bart Garssen, Erik C. W. Krabbe, A. Francisca Snoeck Henkemans, Bart Verheij, ve Jean H. M. Wagemans. *Handbook of Argumentation Theory*. New York: Springer Reference, 2014.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Karadağ, Ş. ve Kaya, Ş. D. (2019).

“The Effects of Personality Traits on Willingness to Communicate: A Study on University Students”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 397-410

Geliş Tarihi / Received Date: 28.03.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 24.12.2018

Araştırma Makalesi

THE EFFECTS OF PERSONALITY TRAITS ON WILLINGNESS TO COMMUNICATE: A STUDY ON UNIVERSITY STUDENTS¹

Dr. Öğr. Üyesi Şule KARADAĞ²

Yozgat Bozok Üniversitesi, İletişim Fakültesi
sulekaradag@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5082-3449

Doç. Dr. Serife Didem KAYA

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: 0000-0003-0729-1886

Abstract

The aim of this study is to investigate the effects of personality traits of individuals on their willingness to communicate. The ten item personality inventory and willingness to communicate scale was used in the survey. The main volume of the sample is the total number of students in faculties and colleges of Konya Necmettin Erbakan University in 2016-2017 educational year. The data was analyzed by using percentage, average and correlation. The results indicated that 63.3 % of the participants was female, 36.7 % was male, average age was 20.95, 14.9 % from medical sciences (n=59), 67.3 % from social sciences (n=266), 17.7 % from natural sciences (n=70). With respect to their faculties; 22.3 % was 1st grade (n=88), 33.73 % was 2nd grade (n=133), 26.3 % was 3rd grade (n= 104) and 17.7 % was 4th grade (n=70). From the result of the correlation analysis, willingness to communicate total point and the ten item personality inventory sub-dimensions like extraversion (p=,000), openness to experience (p=,001) and responsibility (p=,001) gave positive and significant relationship.

Key words: Willingness to Communicate, Personality, University Students, Communication.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN İLETİŞİME GÖNÜLLÜLÜĞE ETKİSİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Öz

Bu çalışma da bireysel kişilik özelliklerin iletişime gönüllülüğe etkisinin araştırılması amaçlanmaktadır. Araştırma da on maddeli kişilik ölçeği ile iletişime gönüllülük ölçeği kullanılmıştır. Örneklemin ana kütesi 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde Konya Necmettin Erbakan Üniversitesinde fakülte ve dört yıllık yüksekokullarda öğrenim gören toplam öğrenci sayısıdır. Verilerin analizinde yüzde, ortalama ve korelasyondan yararlanılmıştır. Analizler sonucunda katılımcıların %63,3'ünün kadın, %36,7'sinin erkek ve yaş ortalamalarının ise 20,95 olduğu, %14,9'unun sağlık bilimlerinden (n=59), %67,3'ünün sosyal bilimlerden (n=266), % 17,7'sinin ise fen bilimleri(n=70) alanındaki fakültelerden, % 22,3'ünün 1.sınıf (n=88), % 33,7'sinin 2.sınıf (n=133), % 26,3'ünün 3. sınıf (n=104), %17,7'sinin ise 4. sınıf (n=70) olduğu görülmüştür. Korelasyon analizleri sonucunda İGÖ toplam puanı ile on maddeli kişilik ölçeği

¹ It is presented in International Congress on Political, Economic and Social Studies, Sarajevo/Bosnia Herzegovina.

² Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Public Relations and Advertising, Faculty of Communication, Yozgat Bozok University, Yozgat, Turkey. **Mailing Address:** Bozok University, Erdogan Akdağ Campus, Yozgat, Turkey **Phone:**+09 0 533 241 89 34, **e-mail:** sulekaradag@gmail.com

alt boyutlarından dışa dönüklük ($p=,000$) deneyime açıklık ($p=,001$) ve sorumluluk ($p=,001$) arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişime Gönüllülük, Kişilik, Üniversite Öğrencileri, İletişim.

1. INTRODUCTION

The individuals exhibit a wide range of attitudes. Behavioral patterns that can be dissociated in diversity are called as personality traits (McShane & Von Glinow, 2016: 30). These personality traits of the individual are expected to affect their situation of willing to communicate or not. Communication styles can often be considered as communicative expressions of personality traits (de Vries, Bakker-Pieper, Konings & Schouten, 2011: 528). For example, shy individuals have communication anxiety and they are into online linked calls compared to face-to-face communication (Hammick & Lee, 2013: 1). This reveals the effect of individual differences within face-to-face communication. Introvert personalities are observed to prefer self-communication and mass communication to interpersonal communication (Hazar, 2006: 137). These behavior patterns may be accepted as reflection of individual's personality traits.

2. PERSONALITY TRAITS

Due to the individual differences, they are usually limited and most of them find it difficult to interact with other people in their everyday lives. Besides these, they may be ignored (Goldberg, 1990:1216). The concept of personality is a part of the human social life (Yelboga, 2006: 196) and personality traits (extraversion, control and honesty) are also positively associated with the social power of the individuals (Wood & Harms, 2016: 40). Personality can be defined as a form of relationship being distinctive, consistent and structured from other individuals which is established by the individual's internal and extrovert environment (Hazar, 2006: 125). According to Yelboga (2006: 198), personality is a unique image of the factors affecting an individual's feelings, thoughts and attitudes. The personality traits have an important role in shaping human social life and this reveals the differences in interpersonal communication.

Analyzing the studies conducted and the literature available (Goldberg, 1990; Yelboga, 2006; Robbins & Judge, 2013: 139; Coulter, 2013: 228, McShane & von Glinow, 2016: 30), five dimensions of personal traits (extraversion, agreeableness, openness to experiences, conscientiousness, and emotional stability) are to be examined. The people having extrovert personalities are defined as social, active and talkative while the compliant ones are good-natured, docile, kind, helpful and modest. The individuals' openness to experience are defined as creative, sensitive, open minded and intellectual. The responsible ones are careful, thoughtful, responsible, regular and attentive. Additionally, people having

emotional stability qualification are defined as anxious, depressed, angry and insecure (Roccas, Sagiv, Schwartz & Knafo, 2002: 792-793). The five mentioned dimensions influence the employee's motivation and their role ambiguity in various ways. For example, the honesty (for all professional groups) has a consistent relation with the performance criteria. Extraversion has much more importance for the professions requiring social interaction (e.g. managers and the salesperson). The personality traits such as extraversion and openness to experience are great predictors for educational adequacy criterion. This is because individuals enjoying the mentioned characteristics are suggested to have positive attitudes towards their learning experiences (Barrick & Mount, 1991).

Some of the experts generalize convenience, conscientiousness and emotional stability concepts and aggregate them to the title "getting along with people". Compatible people are more sensitive to others (more empathy, fewer conflicts). People having strong sense of responsibility are more trustworthy and the ones who have emotional stability are more optimistic. According to several people, extraversion is related to living good with other people. The individuals who exhibit these traits are more or less being resistant to change, less open for new ideas, more traditional and also fixed minded (McShane & Von Glinow, 2016: 31).

Personality traits have always been considered as a basis in order to understand individuals (Parks-Leduc, Feldman & Bardi, 2015: 3). There are many studies conducted on the purpose of understanding individuals and analyzing the effects of their behavior on their social or business lives. For example, these may be sorted as effect of personality traits on career success, personality traits and personal values, effect of personality traits on organizational silence or direct effect of personality traits acceptance of technology (Judge, Higgins, Thoresen & Barrick: 1999, Parks-Leduc, Feldman & Bardi: 2015, Dilek & Taşkıran: 2016, Özbek, Alnıaçık, Koç, Akkılıç & Kaş: 2014). In a study conducted by Judge et. al., it was observed that personality is related with career success, and that five-factor personality traits measured in adults are stronger on career when compared to childhood (Judge et.al.:1999). In another study, the effect of personality traits on information retrieval behaviors of students was examined and in accordance with the results it was observed that there is a positive relationship between extroversion, openness and honesty personality traits and information retrieval behavior, whereas it was observed that it is negatively related with neuroticism (Halder, Roy & Chakraborty, 2010: 47). How extensive the effects of individuals' personality traits are and how significant they are for the individuals are revealed by these studies.

3. WILLINGNESS TO COMMUNICATE

Continuity of communication within the context of interpersonal communication reveals the presence of personality variables in willingness to communicate (de Veries et al., 2011:506; Richmond & McCroskey, 1987: 129-130). So, personality has fundamental effect on willingness to communicate (Yu, Li & Gou, 2001: 257). Some people tend to talk only when they are spoken to, insomuch that sometimes they do not even want to talk. Some of these individuals speak very little, mostly they tend to talk only when others talk to them, sometimes they do not even talk. Some of the people use the words constantly; some tend to talk more due to the conditions or the situation of the counterpart-(McCroskey, Baer & Elaine, 1985).

Communication in simple terms is an individual aim through behaving (Yu et al., 2001: 254). Many variables exist which are based on personality and affecting willingness to communicate. Some of them are communication anxiety, extraversion and communication competency. Perception also pioneers willingness to communication which is one of the two most important factors. The willingness senses of an individual having less anxiety to communicate and others having much more anxiety about communication competency perception are overmuch (Yu et al., 2001: 257). By examining the relationship among introversion, self-esteem, competence in communication, communication anxiety, cultural diversity, and willingness to communicate, it is observed that the person who communicates is dominant in cognitive decision-making and applying processes (McCroskey & Richmond, 1990: 19). Personal characteristics as well as being willing (or not) of an individual to communicate with others are affected by situational conditions. The influence mentioned may occur due to several variables e.g. how they feel, how they seem, their communication's sufficiency, what is earned or lost by communication etc. (Richmond & McCroskey, 1987: 129). Thus, cultural differences also affect the willingness of individuals. Willingness study conducted by Lu & Hsu (2008: 85), to communicate within intercultural relations between the Chinese people and Americans reveals that the Americans are more willingness to communicate. Another study by Kim (2015: 532) states that personal characteristics are more determinative in speech performance compared to situational factors. Hence, developing a strong interpersonal communication is significantly related to the degree of willingness of the interacting person. Moreover, it is more likely to develop positive interpersonal relations for anyone who is willing to speak and non-verbal expressions (McCroskey & Richmond, 1990: 19). Positive interpersonal relations affect the individual's success on the social fields within the whole life. Example, impressive and accurate communication styles of leaders are associated with various leadership results. Communication has a much more significant effect

today on the qualifications of extraversion and honesty as personal traits (Bakker-Pieper & de Veries, 2013: 15).

Identifying the personality traits which affect individual's social, education and business life is tremendously significant for personal development. Students especially receive training in communication skills according to personality traits throughout students' educational life. It is of great importance that, it affects their success in business life. It is supposed that individuals who have advanced communication skills have a high level of willingness to communicate. Therefore, the studies are to find out personality traits which express the willingness to communicate and solutions to improve this issue. The aim of the study is to analyze the effect of individual personality traits on willingness to communicate among students.

4. METHOD

The research is a descriptive study. Questionnaire used in the research was prepared by the researchers made up of four sections to detect the socio-demographic characteristics of the participants, Ten Items Personality Inventory (10 questions) and willingness to communicate scale (20 questions). The study sample consists of students from school faculties and vocational schools located in Konya in 2016-2017 academic year. The data was collected between February and April 2017.

4.1. Universe and Sample of the Research

The following formula was used in order to determine the sample size of the research (Sümbüloğlu & Sümbüloğlu, 1997: 265).

$$n = \frac{[Nxt^2x(pxq)]}{d^2x(N-1) + t^2x(pxq)}$$

$$n = \frac{[21904x1,96^2x(0,50x0,50)]}{0,05^2x(21904-1) + 1,96^2x(0,50x0,50)} = 377,5$$

Figure 1. Sample Formula

The Target population of the sample is the number of the students having education in Konya from faculties and colleges schools for 2016-2017 academic year. The sample size is calculated to be 378. Social Sciences, Natural and Applied Sciences and Health Sciences are the sub-divisions of the main body. The number of the students within each sub-division is not the same. Therefore, proportional selection method (Erdoğan, Nahçıvan & Esin, 2014: 179-180) was used to make the representation of each sub-division similar. Also, the number of samples representing each sub-division is calculated (Table 1).

Table 1. Calculating the Number of Samples for Each Sub-division

Sub-division	Number of Students	Weight of the Sub-division	Number of the Students within Each Sample
Social Sciences	15434	$15434/21904=0,70$	$0,70 \times 378=265$
Natural and Applied Sciences	3613	$3613/21904=0,17$	$0,17 \times 378=64$
Health Sciences	2857	$2857/21904=0,13$	$0,13 \times 378=49$
Total	21904	1.00	378

4.2. Measures

The Ten-Item Personality Inventory

The scale is formed of sub-dimensions (10 questions) such as; openness to experience, conscientiousness, extraversion, agreeableness, and emotional stability. Each of the sub-dimensions has two questions Likert type 7-grades. The sub-dimensions of openness to experience, agreeableness, emotional stability, conscientiousness, and extraversion respectively include the items (questions) of 5th-10th, 7th-2nd, 9th-4th, 3rd-8th and 1st-6th ones. The scale developed by Gosling et al (2003) was translated into Turkish language by Atak (2013) and Validity and reliability studies were conducted. Internal consistency of the scale was calculated (Openness to experience: 0.83; Agreeableness: 0.81; Emotional Stability: 0.83; Conscientiousness: 0.84; Extraversion: 0.86) and reliability analyses were conducted based on test-retest method (n=54; openness to experience: 0.89, Agreeableness: 0.87, Emotional Stability: 0.89, Conscientiousness: 0.87, Extraversion: 0.88) indicating that they are reliable and applicable. Cronbach alpha value of Ten Items Personality Inventory was calculated as .66. This was the results from the data analysed.

Willingness to Communicate Scale

Willingness to Communicate Scale (WTC) is used in the study, which was developed by McCroskey (1992) and translated into Turkish language via Karadag, Kaya & Uludag (2016) then reliability and also validity studies were conducted. The scale consisted of 20 questions; 12 substantial and 8 secondary ones, having a 3-factor structure with 12 basic substances. These factors are arranged as; Making a Presentation to Friends and Acquaintances (MPFA) (19,15,20,14,11), Talking to strange People (TSP) (3,17,8,12) and also Talking to Friends and Acquaintances (TFA) (9,4,6). Cronbach alpha value of the research was calculated because of the reliability and validity of the study. The Cronbach alpha value is .88 (Karadag et al., 2016: 101). Cronbach alpha value of WCS was measured as .85 by administering questionnaire and applying scales in the research.

4.3. Analysis of Data

SPSS was used to analyze the data gathered in the research. To detect the socio-demographic characteristics of the students included in the sample in the study, their views are used. Additionally, the averages and standard deviations of the data are evaluated. The values of kurtosis and skewness of the data are examined to detect whether the data set has a normal distribution or not. Kurtosis and skewness values range between -1.96 and +1.96 with 0.05 significance level are concluded to be in a standard normal distribution (Kalaycı, 2010:6). By considering the normal distribution of data; Anova test, Independent t test, Pearson correlation analysis between dimensions and multivariate regression analysis among the sub-dimensions that correlated with each other were observed. The results of the analysis and the scales are represented in tables.

5. RESULTS

The sample size of the study is 396. During the application, inappropriate questionnaires were excluded from the study and the rest were included. So, the number of questionnaires is higher than the number of samples.

Table 2. Shares of Socio-demographic Characteristics

		Frequency	Percent (%)
Faculty	Health Sciences	59	14,9
	Social Sciences	266	67,3
	Natural and Applied Sciences	70	17,7
Gender	Female	250	63,3
	Male	145	36,7
Level of University Grade	1st Grade	88	22,3
	2nd Grade	133	33,7
	3rd Grade	104	26,3
	4th Grade	70	17,7
	Minimum	Maximum	Average
Age	18	36	21
Total		396	100,0

According to the analyses, it is observed that 63.3% of the participants are women and 36.7% is consisted of men. Their average age is measured as 20.95, 14.9% of the students are attending the faculties from Health Sciences (n=59), 67.3% are from Social Sciences (n=266), 17.7% of the students are from Natural and Applied Sciences (n=70). 22.3% of the students are from 1st grade (n=88), 33.7% of them are the 2nd grade (n=133), 26.3% of the students are attending the 3rd grade (n=104) and the rest 17.7% are the 4th graders (n=70).

Table 3. Distributions of Total and Subgroup Scores for Willingness to Communicate and 10-Items Personality Scale

	Number	Minimum	Maximum	X ± SD
Willingness to Communicate Scale, Total Scores (WTC)	395	0	100	69,39 ± 16,72
Making a Presentation to Friends and Acquaintances (MPFA)	395	0	100	77,57 ± 18,62
Talking to Strange People (TSP)	395	0	100	50,63 ± 24,75
Talking to Friends and Acquaintances (TFA)	395	0	100	79,98 ± 17,11
Extraversion	395	1,00	7,00	4,77 ± 1,62
Emotional Stability	395	1,00	7,00	4,53 ± 1,44
Openness to Experience	395	1,00	7,00	4,80 ± 1,37
Conscientiousness	394	1,00	7,00	5,39 ± 1,52
Agreeableness	394	1,00	7,00	5,23 ± 1,26

From the analysis done; total average score for WTC is 69,39 ± 16,72 (Table 3). From the results; Students' willingness to communicate value is observed to be higher than the average. By analyzing the sub-dimensions of scale, sub-scores of MPFA and TFA (77,57 ± 18,62, 79,98 ± 17,11), it was determined to be higher than total scores besides TSP sub-score being calculated as 50,63 ± 24,75. Willingness percentage of the participants to talk to strange people is measured to be 50%. The mentioned situation indicates that individuals hesitate to talk to others who are perceived as stranger. Lower TSP sub-score affects the total score to be low.

From the analysis of Ten items personality scale sub-group scores; conscientiousness and agreeableness (5,39 ± 1,52, 5,23 ± 1,26) sub-scales are determined to be higher than average score while extraversion, emotional stability and openness to experience sub-groups values are similar to the average (Table 3). Most of the participants are concluded to have conscientiousness and agreeableness personality qualifications with respect to the result of analysis.

Table 4. Comparing the Scales Due to The Variables of Gender and Grades

Willingness to Communicate and Ten Items Personality Inventory	Gender	N	Mean	t-test	p
MPFA	women	250	79,25 ± 17,81	t=2,37	p<,018
	Men	145	74,67 ± 19,65	t=2,31	
TFA	women	250	82,14 ± 15,87	t=3,33	p<,001
	Men	145	76,26 ± 18,52	t=3,20	
Emotional Stability	women	250	4,38 ± 1,46	t=-2,63	p<,009
	Men	145	4,78 ± 1,38	t=-2,67	
	Grade	N	Mean	Anova	
Talking to strange People	1st Grade	88	48,55 ± 25,45	F=2,971 p<,032	
	2nd Grade	133	49,58 ± 24,40		
	3rd Grade	104	48,44 ± 24,10		
	4th Grade	70	58,52 ± 24,44		

Based on the independent t-test conducted between the total score of WTC and sub-groups and gender variable of Ten Items Personality Scale sub-groups, a significant relation is

found between gender and TFA and also emotional stability sub-groups and TFA ($p < .05$) (Table 4). Any other significant difference is not observed between gender and other sub-groups ($p > .05$).

From the analysis, (Table 4), there is no significant difference between personality scales and willingness to communicate values and the grades of the students ($p > .05$). Solely, a significant relation is found between TSP sub-group and the grade by the Anova test made ($F = 2,971$ $p < .032$). 4th grades are observed to have the highest score within TSP sub-group from the data analyzed. Hence, it is suggested to be the group to cause the significance.

Table 5. Comparing Willingness to Communicate Total and Subgroup Scores with Ten Items Personality Inventory Subgroup Scores

		Extraversion	Emotional Stability	Openness to Experience	Conscientiousness	Agreeableness
WTC Total Scores	Pearson Correlation	,355**	,047	,168**	,160**	,095
	Sig. (2-tailed)	,000	,356	,001	,001	,059
	N	395	395	395	394	394
MPFA	Pearson Correlation	,348**	,057	,182**	,247**	,089
	Sig. (2-tailed)	,000	,259	,000	,000	,078
	N	395	395	395	394	394
TFA	Pearson Correlation	,236**	,009	,062	,114*	,092
	Sig. (2-tailed)	,000	,863	,216	,023	,069
	N	395	395	395	394	394
TSP	Pearson Correlation	,295**	,046	,160**	,060	,063
	Sig. (2-tailed)	,000	,366	,001	,236	,213
	N	395	395	395	394	394

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

$r < 0.30$ low-level relationship, $0.30 < r < 0.69$ mid-level relationship, $r \geq 0.70$ high-level relationship (Geçkil ve Tikici, 2016).

A positive and significant relation is found owing to correlation analyses as weak-mid level respectively, between WTC total score also MPFA and extraversion ($r = .355$; $r = .348$; $p < .01$), openness to experience ($r = .168$; $r = .182$; $p < .01$), conscientiousness ($r = .160$; $r = .247$; $p < .01$) from Ten Items Personality scale sub-groups. Similarly, a positive relation is observed in low level between TFA and extraversion ($r = .236$; $p < .01$) and conscientiousness ($r = .023$; $p < .05$) besides TSP and extraversion and openness to experience ($r = .295$; $r = .160$; $p < .01$). No significant relation exists amongst the other dimensions ($p > .05$).

Table 6. Regression Analysis Results Relating the Evaluation of the Effect of Extraversion on Willing to Communicate Scale Total and Subgroup Scores

Variable	B	Std. Error	β	t	p
Constant	2,43	,39		6,182	.00
WTC Total Scores	,030	,011	.307	2,67	,01
MPFA	,013	,008	,148	1,697	,090
TFA	-,009	,007	-,095	-1,202	,230

R= ,371^a   R²= ,138   F = 20,86   p = .00

a. Dependent Variable: Extraversion

b. Predictors: (Constant), WCS Total Scores, MPFA, TFA

As it is seen from Table 6; the findings by the regression analysis (study between the related dimensions from correlation analysis) are significant (F = 20,86; p = .00). The relation coefficient between dimensions is R=0,371. Extraversion as a personality qualification, willingness to communicate total and sub-groups scores is 13,8% of total variance. By analyzing the findings relating to the significance of regression coefficient, it is understood that statistically significant effect is about willingness to communicate (t=6,182; p = .00). Extraversion has no significant effect on MPFA and TFA sub-groups (p> 0.05).

6. DISCUSSION

The primary aim of the research is analyzing the effect of personality qualification on willingness to communicate. Total score of willingness to communicate (USA 65.2, Switzerland 58.1, Australia 56.6, Finland 54.6) can differentiate between various cultures (Yu & Chia-Fang, 2008, McCroskey, 1992, Barraclough, Christohel & McCroskey, 1988). So individual variety is inevitable. Total score of willingness to communicate of the participants within this study (X=69.39, SD=16,76) is observed to be higher than the average score. It is evaluated as a predictable score for the Turkish society generally being known as hospitable and warm. Similarly, student groups are observed to be willingness to communicate in usual. Since scores of WTC TSP sub-groups are observed as low. Therefore; participants are observed to be shy to communicate with someone who is unfamiliar or not known to them. In case of an intercultural situation, anxiety is displayed and being less willingness to communicate occurred. Higher anxiety experienced by an individual may cause him/her to be less willing to interact intercultural (Logan, Steel & Hunt, 2015: 49).

Students' sub-scores acquired from making presentation to their acquaintances and friend groups and speaking with familiar friends is found above the average. This can be explained with the fact that individuals feel themselves more secure and comfortable among the ones they know. Similarly, it is observed that particularly women's level of volunteering for communication with these two sub-groups is quite higher compared to men. When

evaluated in general, it is seen that women's communication skills are higher than in proportion to men (Golonu & Karci, 2010:133).

A positive and significant relation is found between the total scores of WTC with sub-groups and extraversion. 13.8% of extraversion as a personality trait is explained by willingness to communicate. According to Robbins and Judge (2013: 139) extraversion is evaluated to have better interpersonal communication abilities. Extraversion individuals feel themselves better due to their communication abilities and they are less anxious and also they probably have higher self-esteem (MacIntyre, Babin & Clement, 2009: 222). Extraversion includes higher self-confidence. The extrovert individuals are defined as social, chatty, confident and active ones; they are open to experiences, intellectual, open-minded, creative and sensitive individuals. Thus; it is evaluated to be an expected result that the individuals having these traits have higher scores about willingness to communicate. Similarly, the individuals having responsibility qualification are determined to be attentive, thoughtful, responsible, tidy and conscientious (Roccas, et al, 2002: 792-793). From the research held on paramedic students by Ross, Boyle, Williams, Fielder & Veenstra (2014), it is considered that the interpersonal communication abilities of students are related to their self-confidence and listening abilities. The effect of five-factor personality traits are subjected to active empathic listening, self-confidence and communication competence that extraversion as a personality qualification has the biggest effect on self-confidence (Sims, 2016: 1).

There is a relation between openness to experiences and total score of WTC and sub-groups, MPFA and TSP scores. The previous researches done displayed that the individuals who are open to experiences have higher creativity and mental skills (Kaufman, 2013: 233; Harris, 2004: 913). They can be defined as "focused on learning via communication" due to their mentioned qualification. A significant relation exists between conscientiousness and total scores of WTC, MPFA, TFA which can be concluded as willingness to communicate of responsible people.

Any other significant relation is not found between emotional stability and MPFA and TFA as WTC sub-groups. The individuals having emotional stability (neuroticism) tend to react to negative feelings or situations such as anxiety, threat, disappointment, or loss (Lahey, 2009: 241). Communicative competence and willingness are important to tackle with interpersonal conflict resolution approaches. According to the study based on personality qualifications affecting interpersonal conflict resolution approaches and focusing on communication processes, conducted by Basım et al (2009: 31), it is revealed that the people who are willing to develop, having self-discipline, extrovert and compatible prefer

confrontational approach to conflict resolution. Additionally, the other people (who do not have the mentioned traits sufficiently) are observed to avoid confronting. The researches prove that an important relation exists between personality dimensions and business performance (Coulter, 2013: 229). Extraversion, compliance, conscientiousness qualifications are suggested to require expressive teamwork or interpersonal interactions to display better performance (Robbins and Judge, 2013: 139).

Education is a phenomenon influencing the individual's development in every sense and they are expected to add new information to their lives at every stage of education to affect their social lives. The data gathered is analyzed for this reason whether grades of the participants as personal qualifications affect willingness to communicate or not. Any significant relation is not found within the study between personality qualifications (extraversion, emotional stability, openness to experiences, conscientiousness, agreeableness), total score of willingness to communicate, making presentation to friends and acquaintances (MPFA), talking to friends and acquaintances sub-scores (TFA) and grades of the students. Only a significant relation exists between talking to strange people (TFG) sub-scores and grades. Specifically, it is observed that final year students' level of volunteering for communication with strangers is higher. This can be explained with that students' increase in level of education and positive effects that education provides them make students more extrovert. It is considered that this case will be reflected on business life of students' in the future in a more positive manner.

While analyzing the study of Pehlivan-Baykara (2005: 17) to examine communication skills, perceptions of candidate, teachers in terms of the grades; a significant difference is detected between 1st and 4th grades. Communication skills develop through the 1st grade to the 4th one. Besides this, no other significant relation is not found for high school students about their willingness to communicate within the study held by Watanebe (2013: 163) relating the change of willingness to communicate in English for the high schools in Japan for 3-years period.

7. CONCLUSION

Willingness to communicate has (also must have) an important role on social, educational and business life of the individual. It is aimed to reveal the effect of personality traits on willingness to communicate within the study. According to the analyses made; extraversion is observed to be directly related with willingness to communicate besides openness to experiences and conscientiousness qualifications that affect willingness to communicate.

Employers have been shocked in recent years owing to worse communication abilities of university graduates (Bateman & Snell, 2016:311). Though employers use personality tests for employee selection and promotion decision processes. While correlations have occurred between proper personality qualifications and certain indicators of duty performance within the studies (McShane & Von Glinow, 2016: 33), it is important to develop the personality and willingness to communicate before business life. Therefore, particularly in this age which is specified as communication age and personal achievement age, impressed by communication skills, beginning from elementary school, it is essential to make progress in improving personality traits. The study recommends that additional courses related to behaviors and communication should be included in the curriculum in universities coupled with other applicable programs.

REFERENCES

- Atak, H. (2013). The Turkish Adaptation of The Ten-Item Personality Inventory. *Archives of Neuropsychiatry*, 50(4), 312-319. DOI:10.4274/npa.y6128.
- Barracough, R. A., Christophel, D., M. and McCroskey, J., C. (1988). Willingness to communicate: A cross-cultural investigation. *Communication Research Reports*. Vol. 5(2). pp. 187-192.
- Barrick, M. R. & Mount, M., K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personnel Psychology*. 44(1), pp. 1-26. ,
- Basım, H. Nejat Çetin Fatih Tabak Akif (2009). Beş Faktör Kişilik Özelliklerinin Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarıyla İlişkisi *Türk Psikoloji Dergisi*, 24 (63), 20-34.
- Bateman, Thomas S., Snell Scott A. (2016). *Management* (Çev. Edit. Senem besler, Cihat Erbil). Nobel Akademik yayıncılık, Ankara.
- Coulter, Robbins Decenzo (2013). *Fundamentals of management*, (Çev.edit. adem Öğüt). Nobel yayıncılık, Ankara.
- de Veries, R., E., Bakker-Pieper, A., Konings, F., E., Schouten, B. (2011). The Communication Styles Inventory (CSI): A Six-Dimensional Behavioral Model of Communication Styles and Its Relation With Personality. *Communication Research*. 40(4), pp. 506-532. doi: 10.1177/0093650211413571.
- Dilek, Y. & Taşkın, E. (2016). Kişilik Özelliklerinin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir çalışma. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 7(13), 402 – 434.
- Erdoğan, S., Nahcivan, N. & Esin. N. (2014). *Hemşirelikte araştırma, süreç, uygulama ve kritik*.(1.baskı, pp.167-192). İstanbul: Nobel Tıp Kitapevleri.
- Geçkil, T. & Tikici, M. (2016). Hospital employees' organizational democracy perceptions and its effects on organizational citizenship behaviors. *Asian Pacific J. Health Science*, 3 (2), 123-136.
- Goldberg, L., R. (1990). An Alternative "Description of Personality": The Big-Five Factor Structure. *Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 59(6), pp. 1216-1229.
- Gosling, S., D., Rentfrow, P.J. & Swann W., B., Jr. (2003). A very Brief Measure of The Big-Five Personality Domains., *Journal of Research in Personality*. 37. pp. 504-528.
- Golonu, S. & Karıcı, Y. (2010). İletişim Meslek Lisesi Öğrencilerinin İletişim Beceri Düzeylerinin İncelenmesi (Ankara İl Örneği). *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*. 31(Güz), 123-140.
- Halder, S., Roy, A. & Chakraborty, P. K. (2010). The Influence of Personality Traits on Information Seeking Behaviour of Students. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, Vol: 15(1), 41-53.
- Harris, J., A. (2004). Measured Intelligence, Achievement, Openness to Experience and Creativity. *Personality and Individual Differences*. Vol.36, pp. 913-929. doi:10.1016/S0191-8869(03)00161-2.
- Hammick, J., K. & Lee, M., J. (2014). Do Shy People Feel Less Communication Apprehension Online? The Effects of Virtual Reality on the Relationship between personality Characteristics and Communication Outcomes. *Computers in Human Behavior*. 33, pp 302-310. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chb.2013.01.046>.
- Hazar, Çetin Murat (2006). Kişilik ve İletişim Tipleri, *Selçuk İletişim* 4, 2, 125-140.
- Judge, T. A., Higgins, C. A. Thoresen, C. J. & Barrick . R. (1999). The Big Five Personality Traits, General Mentalability and Career Success Across The Life Span. *Personnel Psychology*, 52(3), 621-653.
- Kalaycı, Şeref (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri, Asil yayın ve Dağıtım*, Ankara.
- Sims, C., M. (2016). Do the Big-Five Personality Traits Predict Empathic Listenin and Assertive Communication?. *International Journal of Listening*. pp.1-26. DOI: 10.1080/10904018.2016.1202770.

- Karadag, Ş., Kaya Ş. D. & Uludağ, A. (2016). İletişime Gönüllülük Ölçeği Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 36, 101-109.
- Kaufman, S., B. (2013). Opening up Openness to Experience: A Four-Factor Model and Relations to Creative Achievement in the Arts and Sciences. *The Journal of Creative Behaviour*. Vol. 47(4). pp. 233-255. DOI: 10.1002/jocb.33.
- Kim, J., Y. (2015). The Effect of Personality, Situational Factors, and Communication Apprehension on a Blended Communication Course. *Indian Journal of Science and Technology*. Vo. 8(S1), pp. 528-534. DOI : 10.17485/ijst/2015/v8iS1/60760
- Lahey, B., B. (2009). Public Health Significance of Neuroticism. *Am Psychol*. 64(4), pp. 241-256. DOI:10.1037/a0015309.
- Logan, S., Steel, Z. & Hunt, C. (2015). Investigating the effect of Anxiety Uncertainty and Ethnocentrism on Willingness to Interact in an Intercultural Communication. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. Vol. 46(1), pp. 39-52.
- Lu, Y.,& Hsu C.F. (2008). Willingness to Communicate in Intercultural Interactions between Chinese and Americans. *Journal of Intercultural Communication Research*, 37:2, 75-88, DOI: 10.1080/17475750802533356
- MacIntyre, P., D., Babin, P., A. & Clement, R. (2009). Willingness to Communicate: Antecedents & Consequences. *Communication Quarterly*. 47(2), pp. 215-229, DOI:10.1080/01463379909370135.
- McCroskey, J. C., & Baer, J. E. (1985, November). Willingness to communicate: The construct and its measurement. Paper presented at the annual convention of the Speech Communication Association, Denver, CO. <https://eric.ed.gov/?id=ED265604>
- McCroskey, J., C. (1992). Reliability and Validity of the Willingness to Communicate Scale. *Communication Quarterly*. Vo. 40(1). pp. 16-25.
- Mcshane, Steven L., Von Glinow, Mary Ann (2016). Örgütsel davranış (çev.edt. Ayşe Günsel, Serdar Bozkurt), Nobel yayıncılık, Ankara.
- Parks-Leduc, L., Feldman, G. & Bard, A. (2015). Personality Traits and Personal Values: A Meta-Analysis. *Personality and Social Psychology Review*, Vol. 19(1), 3-29. Doi: 10.1177/1088868314538548.
- Pehlivan-Baykara Kevser (2005). Öğretmen Adaylarının İletişim Becerileri Algıları Üzerine Bir Araştırma, *İlköğretim-Online* 4 (2), 17-23.
- Robbins, Stephen P., Judge Timothy A. (2013). *Organizational Behavior* (Çev. Edit. İnci Erdem) Nobel kitabevi, Ankara.
- Richmond, V. P., & McCroskey, J. C. (1987). Willingness to communicate. Avoiding communication: Shyness, reticence, and communication apprehension. Newbury Park, CA: Sage.
- McCroskey, J. C & Richmond, V. P. (1990). Willingness to Communicate: A Cognitive View(Special Issue). *Journal of Social Behavior and Personality*, 5.2, 19-37.
- Richmond, V.P., McCroskey, J. C. & McCroskey L. L. (1989). An Investigation of Self-perceived Communication Competence and Personality Orientations. *Communication Research Reports*, 6, Iss.1, 28-36.
- Ross, L., et al. (2014). Perceptions of student paramedic interpersonal communication competence: A cross-sectional study. *Australasian Journal of Paramedicine*. 11.(4) .
- Sümbüloğlu K, Sümbüloğlu V. (1997). *Biyoistatistik*, Ankara, Şahin Matbaası.
- Watanebe, M. (2013). Willingness to Communicate and Japanese High School English Learners. *JALT Journal*. Vol. 35(2).
- Wood, D. & Harms, P., D. (2016). Evidence of Non-Responsive Causal Relationships Between Personality Traits and Social Power Over Time. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 43(1), pp. 33-45. DOI/10.1177/0146167216675330.
- Yelboğa, Atilla (2006). Kişilik Özellikleri Ve İş Performansı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, İş,Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi Cilt:8 Sayı:2 , Haziran 2006, Issn: 1303-2860, 196-212.
- Yu, H., Li H. & Gou X. (2011). The Personality-based Variables and Their Correlations Underlying Willingness to Communicate. *AsianSocial Science*, 7,3, 253-257.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Ünal, U. (2019). "Internationalization Policies of Turkey's Higher Education Area A Research on Turkey Graduates", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 411-430
Geliş Tarihi / Received Date: 12.12.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 31.12.2018

Araştırma Makalesi

INTERNATIONALIZATION POLICIES OF TURKEY'S HIGHER EDUCATION AREA A RESEARCH ON TURKEY GRADUATES

Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÜNAL

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, İletişim Fakültesi

unalugur09@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0294-0082

Abstract

The higher education which had elitist qualities until the 1950's has entered into a massification process under the influence of globalization. And with this momentum from elite education towards mass education, the higher education entered into an internationalization process during the times when the Cold War ended and thus began to transform into one of the most global phenomenon of the 21st century. Naturally, the neoliberal policies of the 1980's were what accelerated that momentum the most. The globalization race also escalated during those years and since then, serious steps have been taken towards the marketing of information in the field of higher education and, to that end, new education models have started to be produced.

With the global markets promoting financial power, new and highly effective inventions in technology and the introductory influence of the media, some countries have been able to create more appealing educational opportunities in the massification process of their higher education infrastructures. Consequently, a movement of migration towards those countries with better higher education institutions has begun. These developments have also transformed higher education into an organ of public diplomacy. In fact, certain countries, more particularly developed ones, started studies on how to strategically plan and maintain supporting their foreign policies by their graduate international students.

Surely, student mobility is usually from developing countries to those developed countries. However, developing countries have also joined this process and they have gravitated towards new structurings. As a country which has been sending students to developed countries and receiving students from developing ones for many years, Republic of Turkey is also trying to have a strong part in this process. The interest in Turkish universities started in the 1960's with international agreements and has gained acceleration since the 1990's with the raising interest from students from the Balkans and the Central Asia. It has been concluded that the historical, cultural, religious and linguistic bonds have been quite effective on this rise of interest.

"Türkiye Scholarships" that were founded in line with the afore-mentioned purposes has also started to become a brand. And this study is based on a research study conducted with the aim of testing the potency of this brand. This study focuses on Kyrgyzstan citizens that had studied in Turkey by means of Türkiye Scholarships. By presenting their structural qualities as well as identifying the levels of their relations with Turkey after graduation on the basis of quantitative and descriptive analysis, this study aims to determine -within the framework of this sampling-how successful Türkiye Scholarships has been in reaching its targets.

Keywords: Internationalization of Higher Education, Public Diplomacy, Educational Diplomacy, Student Mobility, Turkey Scholarships, Kyrgyzstan.

TÜRKİYE’NİN YÜKSEKÖĞRETİMDE ULUSLARARASILAŞMA POLİTİKASI TÜRKİYE MEZUNLARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öz

1950’li yıllara kadar seçkin nitelik taşıyan yükseköğretim küreselleşmenin etkisi ile kitleselleşmeye başlamıştır. Elit eğitiminden kitle eğitimine doğru gelişen ivmesiyle de, özellikle Soğuk Savaş’ın sona erdiği dönemde uluslararasılaşmaya yönelik bir sürece girmiş ve 21. Yüzyılın en küresel olgularından biri haline dönüşmeye başlamıştır. Elbette bu ivmeye en büyük hızı kazandıran da 1980’li yılların neoliberal politikaları olmuştur. Küreselleşme yarışının hız kazandığı bu yıllardan itibaren yükseköğretim alanında da bilginin pazarlanmasına yönelik daha ciddi adımlar atılmış, bu amaçla yeni eğitim modelleri üretilmeye başlanmıştır.

Küresel pazarların mali gücü artırması, teknolojiadaki oldukça etkili yeni buluşlar ve medyanın da tanıtıcı etkisini daha da artıracak olanaklara sahip olması, bazı ülkelerin yükseköğrenim altyapılarını kitlelere açmada daha cazip eğitim olanakları yaratmalarına hizmet etmiştir. Bu şekilde de, dünyada yükseköğretim kurumları daha iyi olan bu ülkelere yönelik bir göç hareketi başlamıştır. Bu gelişmeler yükseköğretimi aynı zamanda bir kamu diplomasisi aracına da dönüştürme etkisi yaratmıştır. Öyle ki, özellikle gelişmiş ülkeler dış politikalarını mezun ettikleri uluslararası öğrencilerle desteklemeyi stratejik olarak planlamaya ve yürütmeye yönelik çalışmalar içerisine girmişlerdir.

Elbette öğrenci hareketliliği genellikle gelişmekte olan ülkelere gelişmiş olan bu ülkelere doğru gerçekleşmektedir. Ancak, bu süreçlere gelişmekte olan ülkeler de katılmaya başlamışlar ve bu uğurda yeni yapılanmalara yönelmişlerdir. Türkiye Cumhuriyeti de hem gelişmiş ülkelere yıllardır öğrenci gönderen hem de gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere öğrenci göçü alan bir ülke olarak bu süreçte güçlü bir rol edinme uğraşısı vermektedir. 1960’lı yıllarda uluslararası anlaşmalar yoluyla Türkiye’deki üniversitelere yönelik başlayan ilginin, 1990’lı yıllardan itibaren Balkan ve Orta Asya ülkeleri öğrencilerinin ilgisi ile hızlanmaya başlamasında tarih, kültür, din ve dil bağının oldukça etkili olduğu anlaşılmıştır.

Bu amaçlar doğrultusunda yürütülmeye başlanan ‘Türkiye Bursları’ bir markaya dönüşmeye başlamıştır. Bu çalışma da bu markanın etki gücünü sınamayı amaç edinen bir araştırmaya dayanmaktadır. Türkiye Bursları ile Türkiye’de yükseköğrenim görmüş Kırgızistan vatandaşlarının hem yapısal özelliklerini ortaya koyarak hem de mezun olduktan sonra Türkiye ile ilişkilerini hangi düzeylerde yürüttüklerini belirlemeye çalışarak, örnekleme çerçevesinde Türkiye Burslarının amacına ne oranda ulaştığını tespit etmeye yönelik olarak sayısal ve betimsel (descriptif) analize dayalı şekilde gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretimin Uluslararasılaşması, Kamu Diplomasisi, Eğitim Diplomasisi, Öğrenci Hareketliliği, Türkiye Bursları, Kırgızistan.

1. INTRODUCTION

Globalization and technological advancements have led to a great number of significant changes in many fields, particularly in economy (Gürüz, 2011: 1). The process of internationalization of higher education is where the effects of globalization on education have started to be seen the most (Tezsürücü ve Bursalıoğlu, 2013). Student mobility that had been present in the international field for a long time has quite rapidly increased, and continues to increase particularly in higher education.

The commercial effect of the rapid internationalization of education and educational systems and the contributions of the financial benefits that this process has created on the country's economy continue to gradually increase. The effective role that the new interactive, online distance education (e-education) has started to play as well as the continuous increase in the number of existing face-to-face education activities greatly affected the momentum of change.

Today, the capability to pursue higher education without leaving your country should be seen as one of the most important contributions of technology. All these developments have led many countries to make an effort to diversify their education and training programs, enhance the quality of their current educational services and lower the costs of education per person.

Universities have started to open up bureaus in various countries, organize promotional programs and therefore to try to reach their target audience and get a share or multiply their shares from the market in question. Additionally, they set up language schools and educational institutions in some countries to provide the students with education and training services in their home countries. Many universities carry out joint activities and exchange programs in cooperation with foreign universities. These programs include various organizations such as exchange programs for students and faculty members, joint seminars, conferences, classes, modules, courses and multi-disciplinary events and activities. The European Union leads the most comprehensive programs. They carry out many academic and vocational training programs such as "Socrates", "Leonardo da Vinci" and "Erasmus," as well as cause-programs with social objectives such as "Youth" (Demirbaş, 2010: 44-77). The "Youth," which is one of the most important programs of EU, is an education and exchange program designed for young people between 15 and 25 to get to know each other better. It aims to support social integration, the freedom and ability to talk about problems, the fight against racism and discrimination and improve inter-cultural learning and interaction.

Higher education contributes to the modernization of the out-of-date information frames of countries through interactions, create a more pluralist atmosphere for dialog and improve inter-cultural intellectual and academic dialog as well as contributing to the social welfare. The higher education world has become a fundamental institutional actor which accelerates international interaction and change by means of research and development studies as well as social and technological innovation studies it carries out (Çetinsaya, 2014).

2. INTERNATIONALIZATION OF EDUCATION AND TÜRKİYE SCHOLARSHIPS

International cooperation and exchange agreements in higher education have increased in number during the post-World War II period. These kinds of initiatives had actually started before the World War II. For instance, the Institute of International Education (IIE) was founded in the USA in 1919, and the British Council was established in 1934. However, the trend towards internationalism in higher education gained momentum and became widespread after the World War II (Kireşç, Bacanlı vd., 2016: 3).

The United States of America and the Soviet Union executed studies to promote international exchange and cooperation in the field of education in order to improve relationships with the other countries in the world and widen their spheres of influence. During these times, Europe was in no condition to invest in change and cooperation in the field of international education as it was going through a period of post-war reconstruction. While most of the scientists in Europe were victims of the war, America became a center of education. On the other hand, the Soviet Union focused its political, social and academic control on the Middle and Eastern European countries (Kireşci, Bacanlı vd., 2016: 3).

By 1980's, the global situation changed as Japan had emerged as a global economic power and the European Community had become stronger. Both Japan and European Community began to invest in research and development programs. The dissolution of the Soviet Union in 1990's changed the situation even further. And today, the internationalization of higher education focuses on other factors. The European Commission, in particular, focuses on the European aspect in order to form a common regional identity in higher education. In this context, alongside investing in economic development and the economy of the future, tendencies towards adding an international dimension to individual development, research and education and institutionalization have caused the cultural function of the internationalization to be taken into consideration (Brooks and Waters, 2011).

The stage that the humankind has reached today is defined as the information era. In this era, information has become a currency that can be produced, sold and bought. Furthermore, with the development of information technologies, sustainable and humanitarian development strategies based on a higher-quality life philosophy that prioritizes people's welfare and investing in people in international scope have taken center stage. So much that, the productivity that speeds up the socioeconomic development process in today's world has been improving faster and more effectively than the technological advances so far. The continuity of investing in people also has some positive effects on social and cultural development (Aktan, 1998: 118-134). Within this framework, a need for a change in mentality arose in higher education. And these needs brought up the internationalization operations to the agenda as a soft power (Kalin, 2014).

Internationalization in higher education is associated with factors such as student and faculty exchanges, educational programs and teaching methods that have international dimensions and cooperation with international institutions in general (Knight, 2004). Internationalization of higher education on national, sectoral and institutional basis "is the process of integrating an international, intercultural, and global dimension into the purpose,

functions (teaching, research, and service), and delivery of higher education at the institutional and national levels.” (Knight, 2008 in Kireşci, Bacanlı et. al., 2016: 2).

In this sense, it is clear that international higher education and international student mobility are very important in terms of the public diplomacy activities and promotions of nations. Public diplomacy is a relations management that countries execute using their soft powers. "Public diplomacy, which is also a form of intercultural communication, is an informative and promotional activity towards another country's public opinion and perception. Public diplomacy helps both cultural dialog and shaping the country image in the eyes of the public and governments and it sets out from the fact that a country's image and recognition are powers that can implement cultural interaction. In this respect, international student mobility is also an organ and a power of public diplomacy for nations." (Kaya, 2014: 10).

According to Joseph Nye, the soft power notion explains the accumulation, namely the culture, political opinion and policies of a country. A country's cinema, works of literature, architecture and cultural products, printed and visual media, higher education (universities, research centers etc.), non-governmental organizations, scientific and technological infrastructure, new invention capacity, tourism, economic cooperation platforms and diplomacy constitute its soft power (Kalin, 2014: 11).

It is clear that today developments such as globalization, economic cooperation and political interactions between countries and public diplomacy greatly affect nation brand. According to Yakupoğlu, (2014: 7-8) the competitive environment that thrives with globalization depends on the production of information and this competition exists in the field of higher education and is carried to a massive scale by means of economic factors. Thus, higher education has started to be used by states, universities and international companies as part of a marketing strategy in an economic respect.

Therefore, in today's information society that is created partly by globalization, the countries that inform and promote the most attract the biggest number of students. There are also factors that attract a student to study in another country, as well as the factors that push the student to study outside his/her own country. These factors that attract and push partly overlap. These factors are (Becker & Kolster, 2012: 10-15):

- The host country's comprehensive promotional campaign, the presence of an international student policy, the ability of the country to provide sufficient information on its educational institutions,
- The quality and prestige of its education, the presence of academic freedom,
- Mutual recognition of the home country and the host country diplomas,

- The cost of studying in the host country in terms of tuitions, scholarships, transportation and the cost of living,
- The management style of the higher education institutions,
- The crime rates, the presence of racial hate crimes and the safety level in the country,
- The number of international students in the country, the presence of international programs and the level of internationalization in terms of migration policies,
- The living, studying and working conditions in the country,
- The presence of relatives or friends in the host country, the geographical connections such as the proximity of the host country to the home country.

Today states present their higher education services as a brand that they can market together with their cultural, political, diplomatic, economic and social values in the international arena. Turkey also have opened its doors to many international students both in the pre-Republic and the Republic period and provided those students with scholarships as well as ensuring a high quality education. Starting from the 1960's, particularly, scholarships had been provided within the framework of the bilateral agreements signed with other states. The international student policy of Turkey was systematized for the first time in 1992 thanks to the incentives of late Turgut Özal, one of the former presidents of Turkey Republic, and a project titled "The Great Student Project" was initiated.

Established in 2010, Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB), takes on the task of coordinating the activities for Turkish citizens living abroad, related (sister) communities and international scholarship students studying in Turkey as well as developing services and activities carried out in these fields. With the efforts of this Presidency, the relations with Turkish citizens living abroad as well as the sister communities are strengthened and closer economic, social and cultural relations are established. (www.ytb.gov.tr)

With the initiatives of YTB Presidency and the cooperation of other relevant agencies, the "Turkey Scholarships" program, a publicly funded scholarship program for successful international students was implemented in 2012 and higher education scholarships provided by Turkey for international students were updated. The objective of the program is to develop mutual relations between Turkey and other countries and contribute to the global wealth of information. Turkey Scholarships had received about 10 thousand applications in 2012 when it was first implemented, and in 2017, this number rose up to over 100 thousand. The number of applicant countries also nearly doubled up. Turkey Scholarships program does not only provide scholarships, but also university placement. This feature differentiates this program from other scholarship programs in the world. As well as a monthly scholarship, the program

offers plane tickets, contribution for tuition fees, general health insurance, student residence and Turkish language education. Additionally, the program aims that the students also benefit from social, cultural and academic programs and events organized within the period of their stay in Turkey (www.turkiyeburslari.gov.tr). Scholarship students in Turkey are deemed as volunteer ambassadors of Turkey all over the world.

In this study, an exploratory drilling has been conducted on the Kyrgyzstan citizens that had studied at higher education institutions -mostly with scholarships- in Turkey, and their communication with Turkey after their graduation. This study aims to determine to what extent the educational opportunities that had been provided for Kyrgyzstan citizens in Turkey since the independence of their country in 1990's have implemented infrastructure for relations between Turkey and Kyrgyzstan, which have common linguistic, historic and ancestral roots. The findings explained below have been evaluated within the context of Turkey's soft power.

3. METHOD OF RESEARCH

In this section titled method of research, the research model, research group, formation and implementation of the questionnaire form and statistical techniques used in data analysis are presented.

This research was conducted using questionnaire technique drawn upon the descriptive survey model in order to determine the current profiles of Kyrgyzstan citizens that studied in Turkey through the "Great Student Project" and "Turkey Scholarship" after Kyrgyzstan had gained its independence.

The research group consists of Kyrgyzstan citizens who studied at and graduated from various universities in Turkey with either the "Great Student Project" and "Turkey Scholarship" after the independence of Kyrgyzstan, starting from 1992-1993 academic year up to present day. According to the data obtained from "Egemendik Turkey Alumni Association" about 7,000 Kyrgyzstan citizens have completed their education in Turkey so far. "Egemendik Turkey Alumni Association" currently has 500 members. The database of the association was used in order for the data collection to be healthy and output to be more reliable in the implementation process of the research.

An online questionnaire that comprised of 16 questions was conducted by the researcher in order to determine the present profiles of Kyrgyzstan citizens that studied at and graduated from various universities in Turkey through the "Great Student Project" and "Turkey Scholarships" program.

The Turkey Graduates Profile questionnaire form was distributed among 400 members of "Egemendik Turkey Alumni Association." The 380 questionnaire forms that were filled by the Turkey graduates were analyzed. The data obtained from these 380 questionnaire forms that had been submitted were coded, their frequencies were calculated and the results were evaluated proportionately.

4. RESEARCH FINDINGS

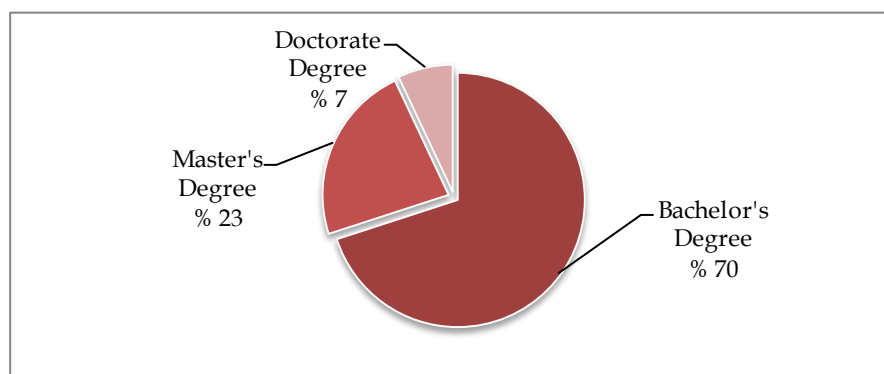
In the findings section of the research, there are statements exhibiting the present profiles of Kyrgyzstan citizens that studied in Turkey. The results of the collected data relating to Turkey Graduates were presented proportionately in tables, graphics and diagrams.

Table 1. Information on Demographic Features of the Respondents

Demographic Features		Frequency	Percentage (%)
Gender	Female	152	40
	Male	228	60
Marital Status	Married	262	69
	Single	118	31
	None	49	13
Number of Children	1 child	65	17
	2 children	160	42
	3 children	95	25
	4 children	11	3

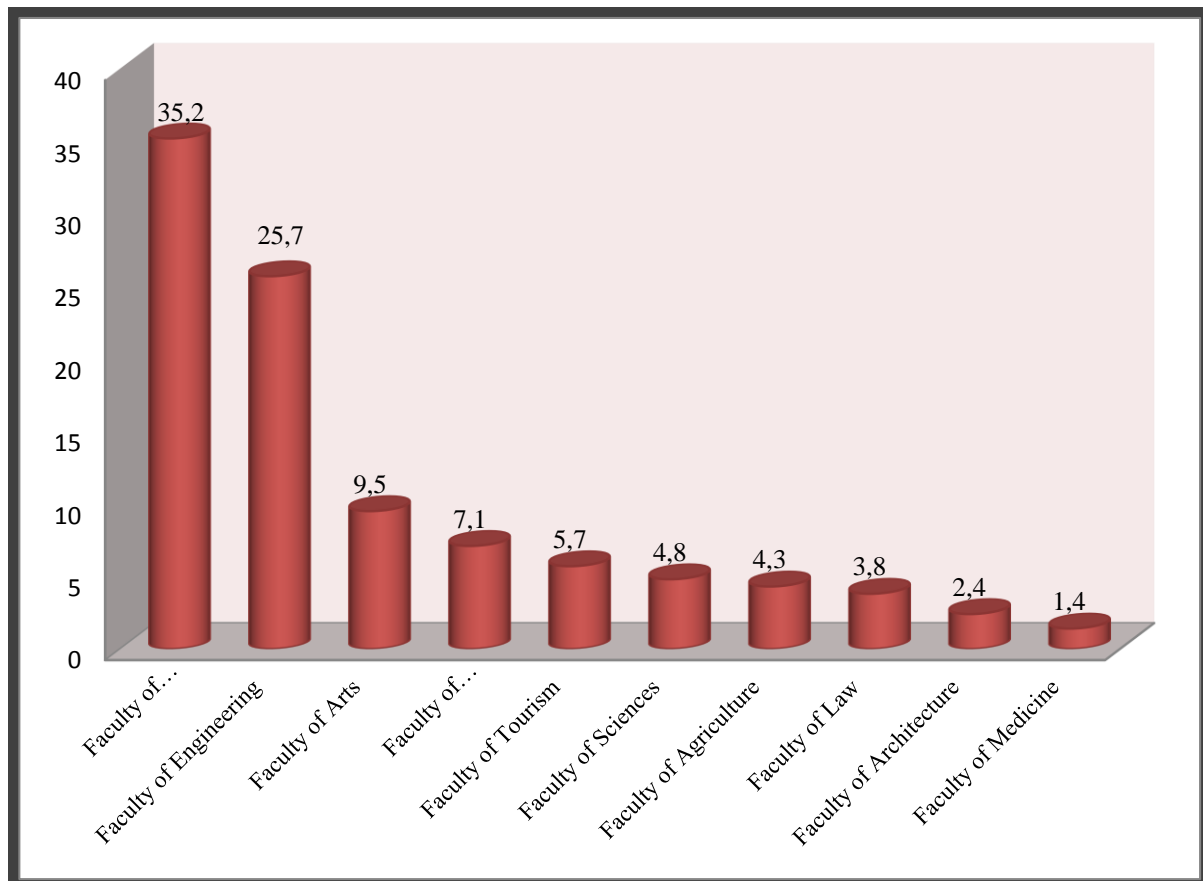
When looking at the gender ratio of the 380 graduates from Turkish scholarship programs that took part in the research, we see that 60% of the respondents are male and the 40% are female. When we look at the marital status of the Turkey graduates that took part in the research, we see that the 69% are married and the 31% are single. When looking at how many children the Turkey graduates that took part in the research have, we see that 42% of respondent have 2 children, 25% have 3 children, 17% have only 1 child, 3% have 4 children and 13% do not have any children.

Graph 1. The Type of Education Received in Turkey

When looking at the information on the type of education that the Turkey graduates taking part in the research had in Turkey, we see that 70% had a bachelor's degree, 23% had master's degree and 7% had a doctorate degree. In total, 30% of them had a postgraduate degree.

Graph 2. Faculty/Department of the Graduates¹

When we look at the information given by Turkey graduates regarding the faculty/department they had graduated from, we conclude that the Faculty of Economics and Administrative Sciences had the most number of students among the ones taking part in the research by 35,2%. Faculty of Engineering came second by 25,7%, Faculty of Fine Arts came third by 9,5% and the Faculty of Medicine gave the least number of graduates by 1,4%.

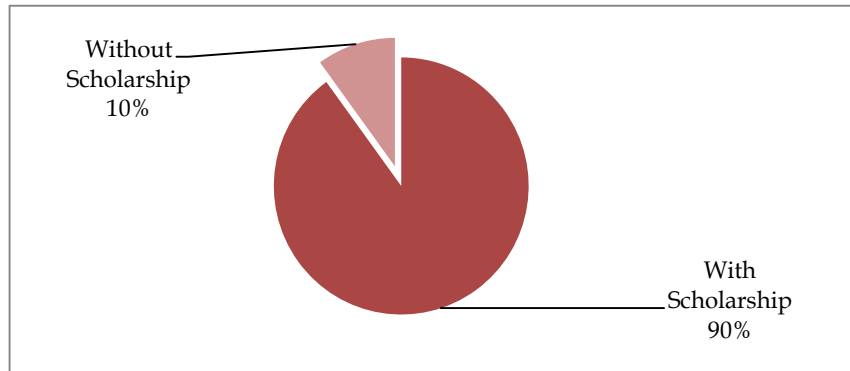
The respondents were asked at which university in Turkey they studied at and it was concluded that they respectively studied at the following universities.

¹ The respondents were asked to state the faculties and departments they had studied at. However, some respondents did not specify their faculties and some did not specify their departments. The specified data regarding the faculties and departments were systematized and the results were quoted as faculty names.

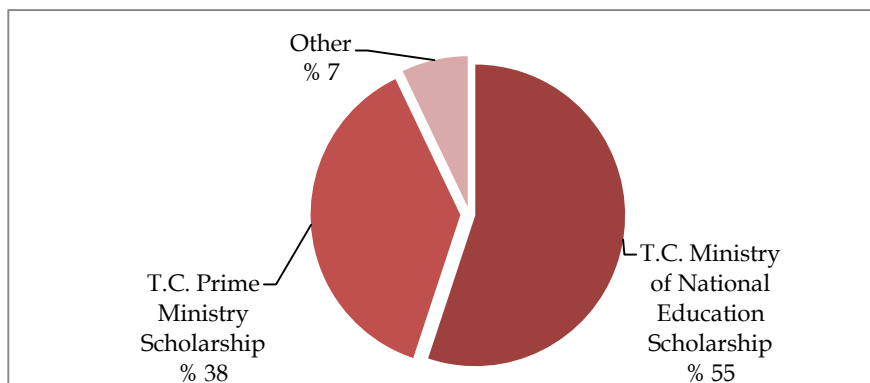
Table 2. The Universities that the Graduates Attended

Order	University
1	Istanbul University
2	Ankara University
3	Gazi University
4	Marmara University
5	Dokuz Eylül University
6	Hacettepe University
7	Middle East Technical University

It was concluded that the Turkey graduates that took part in the research had studied in a total number of 19 universities. The most preferred universities were picked out of these 19 universities, and the top seven (7) universities are indicated in the table. According to the results, Turkey graduates who took part in the research mostly attended the universities in the cities of Istanbul and Ankara.

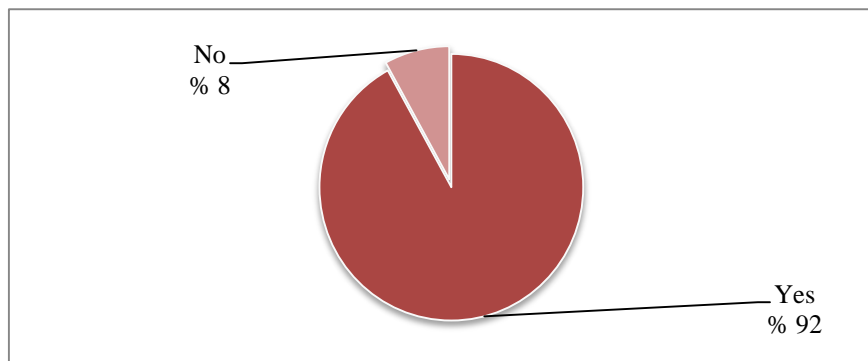
Graph 3. The Scope of Education

When the Turkey graduates who took part in the research were asked whether they had scholarships or not, the 90% stated that they'd had scholarships and the 10% stated they had enrolled in a non-scholarship program. This ratio is the indicator of Turkey's support to education.

Graph 4. Scholarship Granted

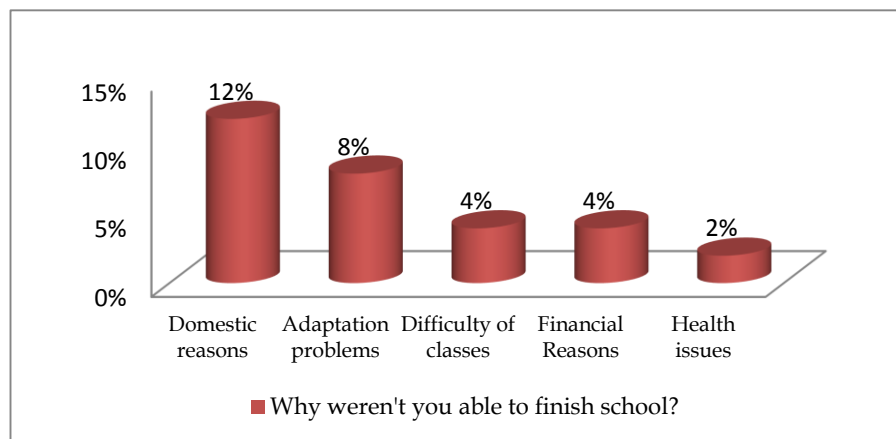
The types of scholarships granted were stated as the Ministry of National Education Scholarship by 55%, Turkey Republic Prime Ministry Scholarship by 38% and other scholarships constituted the 7% of the total. It is concluded that a 93% of the students had studied in Turkey by means of Turkish scholarships. This ratio once again presents the quantitative value of Turkey's policies in the field of education.

Graph 5. Completion of Education

When asked whether they had completed their education or not, the 92% of the respondents in the study (350 individuals) responded "yes," and the 8% (30 individuals) responded "no". The high number of graduates is striking, and this is an indication that Turkey has managed the process of this support mission well.

Graph 6. The Reasons Given by the Students who hadn't been able to Graduate

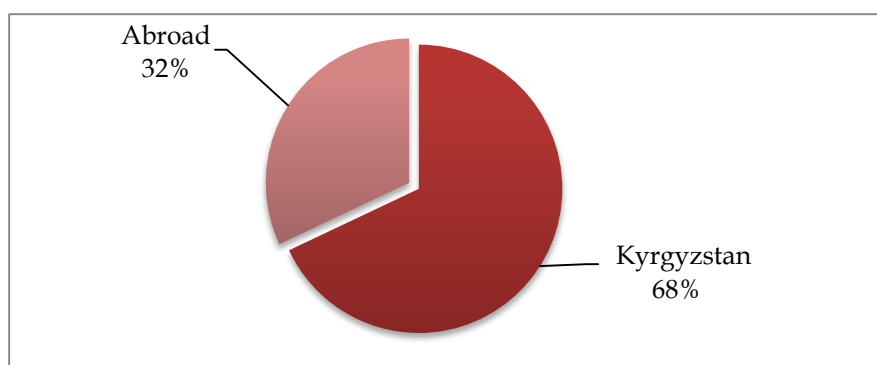

When asked about the reasons for not finishing their studies, 12% showed domestic reasons, 8% showed adaptation problems, 4% showed the difficulty of their classes, 4% showed financial difficulties and 2% showed health issues as the reason.

Table 3. The Graduation Dates of the Respondents

Years	N	Ratio (%)
1996	17	4.47
1997	16	4.21
1998	21	5.53
1999	17	4.47
2000	24	6.32
2001	18	4.74
2002	16	4.21
2003	19	5.00
2004	17	4.47
2005	19	5.00
2006	17	4.47
2007	18	4.74
2008	22	5.79
2009	16	4.21
2010	18	4.74
2011	20	5.26
2012	17	4.47
2013	16	4.21
2014	19	5.00
2015	18	4.74
2016	15	3.95
Total	380	100

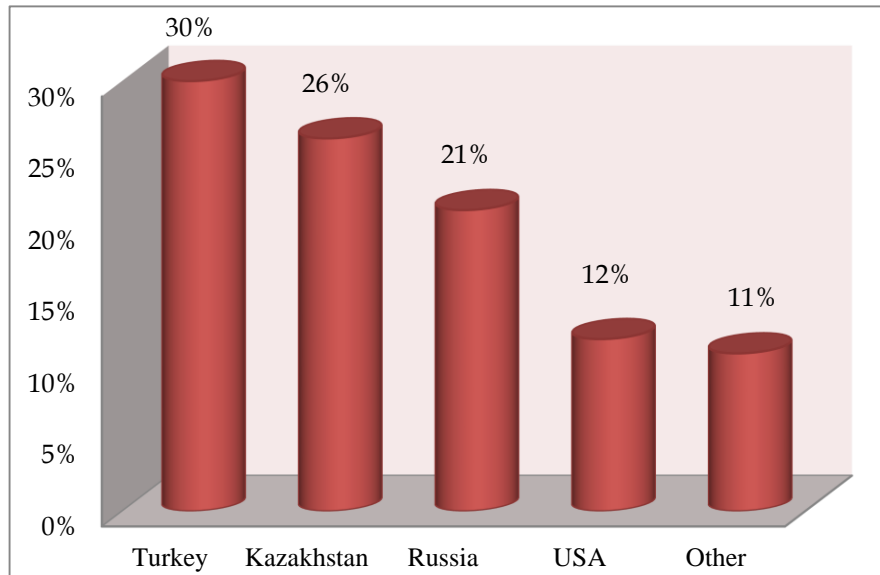
The graduates were also asked about the year they completed their studies, and as seen in Table 3, all the respondents graduated between the years 1996-2016. When looking at the ratio of students graduated each year within this twenty-year period, we see that the lowest graduation rate per year is 3,95% and the highest rate is 6,32%. Hence, a steady tendency was observed in this long term period and evaluated as a consequence of the efficiency of Turkey's result-oriented education policies.

Graph 7. Domestic / Foreign Residential Addresses of the Respondents

When we look at the current residential address of the respondents taking part in the research, we see that 68% (258 individuals) are in Kyrgyzstan and 32% (122 individuals) are abroad. Therefore, as a great majority of the respondents who studied at a university in

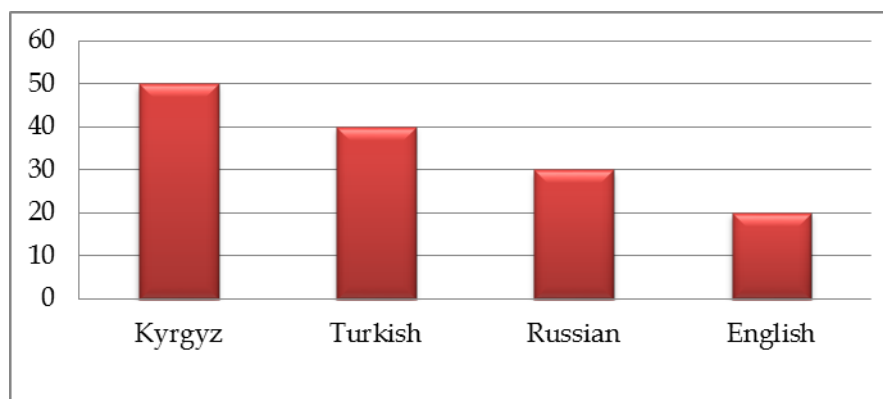
Turkey now resides in Kyrgyzstan (68%), this situation is viewed as a means to provide an infrastructure that will serve to promote cooperation between the two countries.

Graph 8. Range of Respondents Residing Abroad per Country

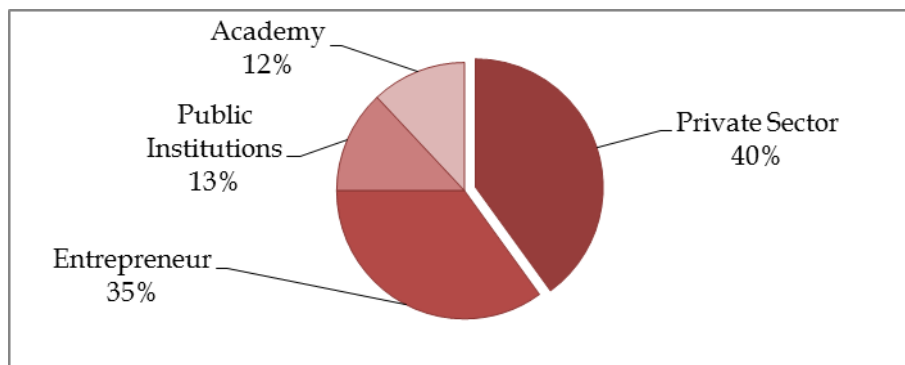
When the respondents living abroad were asked which country they lived in, it was concluded that they resided in 17 different countries in total. In the graphic above, we see that the Turkey graduates residing outside Kyrgyzstan live in the following countries: The 30% live in Turkey, the 26% live in Kazakhstan, the 21% live in Russia, the 12% live in the USA and the 11% live in other countries. Within the framework of these rates, it is observed that the 68% of the Kyrgyzstan citizens who had studied in Turkey returned to Kyrgyzstan after graduation and started working in their own countries, whereas the 30% that work abroad settled in Turkey. Therefore, the possibility of this situation to create a quality that will promote and stabilize cooperation between Turkey and Kyrgyzstan should be taken into consideration.

Graph 9. The Range of the Languages the Respondents Know the Best

When the Turkey graduates were asked in which language they express themselves better and more comfortably, the results naturally showed that they chose their mother tongues the most. Turkish came second, Russian came third and English came last in this evaluation. The fact that Turkish comes out as the second best known language after the mother tongue in this research bears great importance regarding the Russian and American struggles for existence in the region, and this also signifies the efficiency of Turkey's international education policies so far.

Graph 10. The Range of Turkey Graduates In Terms of Work Fields

When we look at the responses given by Turkey graduates to the question asked to determine which field they are currently working in, the 40% of the graduates said they were working in private sector, the 35% said they were entrepreneurs, the 13% replied public institutions and the 12% replied academic institutions.

It was revealed that most of the graduates in the research who work in private sector are in service industry, especially in banking and finance as well as top-end managing positions at certain businesses.

The 35 % of the graduates, again a great number of graduates, work as entrepreneurs. And the fields these entrepreneurs are most active are identified as construction, agricultural production, tourism and textile. When we look at the graduation years of the people working as entrepreneurs, these entrepreneurs turned out mostly to be the ones graduated in the first years, that is, the first students to study in Turkey by means of the program. It is possible to explain this with the increasing need for an entrepreneur profile in Kyrgyzstan's market due to the transition process to a free market economy following the independence of the country. Also, the fields that the entrepreneurs operate in -construction, agriculture, tourism etc.- are important sectors for Kyrgyzstan's development.

When asked about their business relations with Turkey, the entrepreneur graduates operating in Kyrgyzstan, the 80% of the graduates stated they have business relations with Turkey

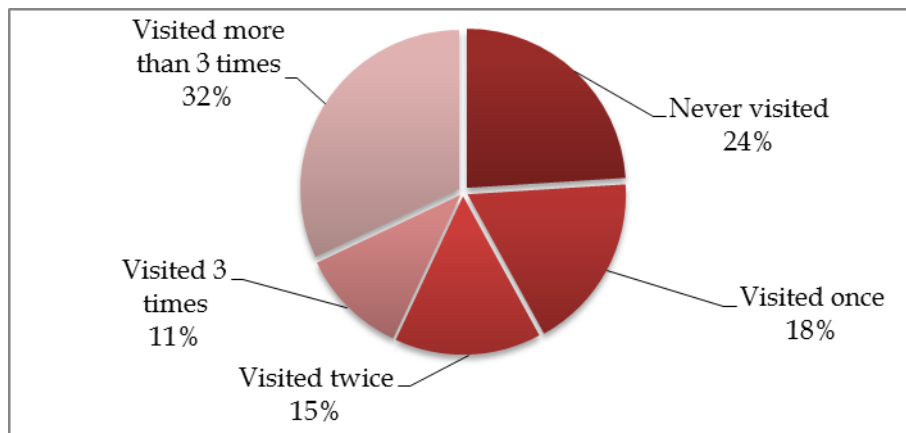

and the 20% stated they work with other countries such as China and Russia. The entrepreneurs who have relations with Turkey stated that they visit Turkey at least once a year.

According to Graph 11, 13% of the graduates work at a public institution. It is observed that the Turkey graduates who work at a public institution have a say in Kyrgyzstan's top level management. One of the examples for this is that the Chairperson of Kyrgyzstan Republic's parliament is a Turkey graduate. Department Heads of Kyrgyzstan's Ministry of Internal Affairs, Ministry of Health, Ministry of Foreign Affairs as well as general managers in charge of civil aviation and energy are among Turkey graduates.

Also, a 12 % of Turkey graduates work in the academic field. It can be stated that, in terms of scientific activities in Kyrgyzstan, this rate expresses a significant qualitative contribution.

Graph 11. Information Regarding the Graduates' Visits to Turkey after Graduation

When we look at the frequency of the visits made by the graduates in the research to Turkey after graduation, we see that the 32 % visited Turkey more than 3 times and 24% never visited Turkey after graduation. When we look at the results on Graph 11 generally, we see that 76 % of the Turkey graduates visited Turkey at least once (1 time) after graduation. Therefore, according to these rates obtained from research data, it can be said that a majority of the respondents have a potential to continue their relations with Turkey after graduation.

5. CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In today's global climate, countries support work power and enable cultural interaction by attracting accomplished international students. The graduates are deemed as cultural ambassadors. Countries give information about their universities and scholarships online, through foreign representative offices, their campuses abroad, their academic partners (universities) and high schools operating abroad.

It is observed that countries mostly allocate their scholarship programs to graduate students. Here, we are talking about a group of people with a certain level of academic education, which has an elementary or higher level of language and regarding their ages, matured. These groups which have relatively less costs benefit the country with their studies and research. These high quality groups should be targeted in terms of their long-term contribution to the country. Moreover, multilingualism and multiculturalism contribute to success and internationalism. The originality and quality of higher education and its institutions as a brand is very important. Thanks to them, the information produced here will also be original and have a high quality.

In Turkey, which has been accepting international students -whether through scholarships or their own means- since the 1960's, the outlook on international students is also within the framework of ideals such as cultural interaction, academic prosperity and public diplomacy. The perspective which started with the "Great Student Project" has been sustained through "Turkey Scholarships". Applications to these scholarships continue to increase each year. The fact that students are able to find jobs in their home countries after graduation is a significant indicator that the promotional strategy of Turkey Scholarships has reached its aims to a certain extent.

Transportation, city and university campus facilities, services such as housing and health which comprise the infrastructure of Turkey Scholarships are the most important arguments for the success of its promotion. Regulations and improvements to be made in these fields will affect promotion positively and rapidly. International students' satisfaction which is in the center of promotion bears great importance. The feedback provided by satisfied students will support the promotion and the development of Turkey Scholarships as a brand.

Important steps have been taken in order for Turkey to be an information and attraction center for international students through administrative, structural and academic regulations made on the basis of the Council of Higher Education and its subsidiary universities. These steps are going to help the information, ideas and products produced by higher education institutions gain a global value. Academic development and prosperity will stimulate scientific studies and productivity and this will benefit the country. Actually, the worldwide prestige of universities also depends on this. It also is the most important factor in the presentation process of Turkey Scholarships to the students.

Universities' participation to international fairs is also of great importance. Inter-university cooperation protocols also contribute greatly to escalating this momentum Turkey Republic's Embassies, TIKA (Turkish International Cooperation and Development Agency) offices, foreign companies that have a connection with Turkey, Turkey graduates and active use of NGOs bear great importance in order to achieve these goals. Turkey graduates that

have significant positions and duties in their own countries are also highly beneficial for promotion. As they are the first-hand witnesses of Turkey Scholarships, it makes a great impact when they share their own experiences.

It is necessary to systematically implement the strategies that are effective in the promotion of Turkey Scholarships, which is the display of higher education of Turkish Republic. This is essential in making use of current potentials better to reach to the position of leading countries in internalization of higher education. It is of great importance that many actors in and outside of Turkey work together in a coordinated manner for the promotion strategies in question.

When we looked at the view in Kyrgyzstan, we saw about 7,000 Turkey graduates since the country's independence up to this day. The 60% of the graduates serve their country. They have a say in the country whether in public service, private sector or as entrepreneurs. And the rest of the graduates settled in 17 different countries in the world.

In the light of all these developments, it is possible to sum up the reflection of Turkey's educational diplomacy that started with the "Great Student Project" and continued with Turkey Scholarships on Kyrgyzstan under 4 main titles:

- ✓ It strengthens Turkey's image in Kyrgyzstan.
- ✓ It contributes to official relations between the two countries.
- ✓ It advances the commercial relations between the two countries.
- ✓ It strengthens the civil relations between the two countries.

About 7 thousand Kyrgyzstan citizens have studied at a higher education institution in Turkey since 1991, when Kyrgyzstan declared its independence. They portray leadership, innovativeness and success in their jobs as they received a world class education. They are also exemplary citizens before the community thanks to the occupational ethics they acquired. This increases the prestige of Turkey as the country that provides this education as well as Turkish people in the general public opinion of Kyrgyzstan. Turkey graduates became a source of hope for a bright future in the eyes of the public as Kyrgyzstan has been going through difficult times as a nation trying to find itself a place in the international arena. They plan their future with this sense of responsibility. In this sense, the educational opportunities that Turkey provided for thousands of young people in order to foster welfare in the future without missing out on the developments in the region have started to bring results.

It can be easily said that the Kyrgyzstan - Turkey education project that started in 1992 is the most important and extensive aspect of the relations between the two countries. There are still approximately 1500 Kyrgyzstan citizens studying in Turkey. According to UNESCO's data, Turkey comes second after Russia in terms of Kyrgyzstan citizens' choice

for higher education, followed by Germany, Kazakhstan and the United States of America (<http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx>).

Successful Turkish brands and products have been put on Kyrgyzstan market. Joint production areas have been opened up in Kyrgyzstan by Turkish businessmen and the products that are made in Kyrgyzstan and demanded by Turkey have been put on Turkish market by Turkish graduates. The number of Turkey graduates working as midlevel managers and senior executives at various companies operating in Kyrgyzstan's important sectors such as Mining, Agriculture-Livestock Breeding, Food, Banking and Finance, Technology and Tourism has been rising day by day. Turkey graduates have become respected and demanded members of the community and business life by adding value to those companies with the education they received and their work experience. There is now a "*Turkey Graduate*" brand in private sector and the business world in Kyrgyzstan. The situation is the same in the public service sector. There are Turkey graduates behind the most successful works and developments in institutions of great importance such as Presidency, Prime Ministry, Ministry of Foreign Affairs, Ministry of Economy and Directorate of Security.

According to the results of the analysis, 70% of the Kyrgyzstan citizens who graduated from universities in Turkey had a bachelor's degree and 30% had a postgraduate degree. They predominantly chose the Faculty of Economics and Administrative Sciences (35,2%). Following this faculty, they were graduates of Faculty of Engineering (25,7%), Faculty of Arts (9,5%) and Faculty of Communication (7,1%). The majority of the respondents stated that they respectively graduated from Istanbul University, Ankara University, Gazi University, Dokuz Eylül University, Hacettepe University and Middle East Technical University. Therefore, it can be read that they completed their higher education in the most qualified universities in Turkey. The fact that 90% of the students had scholarships is of great importance in the sense that successful students chose Turkey to study in and the bond after graduation is most likely to be strong.

The fact that 68% of the respondents returned to their countries after graduation was also noted as a significant finding. As a result, because this rate means they will take part in the fields that will provide a link between Kyrgyzstan and Turkey more, it can be regarded as an indication that Turkey's educational diplomacy has reached its aim. It was observed that out of the respondents who did not return to Kyrgyzstan and settled abroad, 30% settled in Turkey, 26% settled in Kazakhstan, 21% settled in Russia and 12% settled in the USA. Again, the fact that the majority chose Turkey to live and work in can be read as a sign that connections and cooperation between Kyrgyzstan and Turkey might be long-term.

Moreover, Turkish language ranked second after their mother tongue, Kyrgyz, among the Turkey graduates who took part in the research; there was Russian in the third rank and English in the fourth rank. Therefore, their fluency in Turkish bear great significance in terms of both economic and socio-cultural relationships. According to the research results, the fact that 40% of the respondents work in private sector and the 35% are entrepreneurs serve to present the future potential in economic relations. The fact that 13% work in public service and 12% work in the academic field predicates a value in terms of joint working potentials. Furthermore, the fact that the rate of respondents that visited Turkey more than three times after graduation has reached up to a 32% corroborates all these indicators.

In order for the results of the research conducted specific to Kyrgyzstan to become widespread, the infrastructure that will ensure the internationalization of Turkish higher education must be made even stronger. In this context, the primary suggestions include incorporating international perspectives and matters to existing research centers and programs; promoting cooperation with international partners; generalization of research results through international networks and communication systems and sharing of information; forming a network of research institutes with regard to field of expertise; participation in international R&D programs and funds; enabling individual international mobility of researchers; paid leave opportunities for faculty members to attend to international activities; educating graduate students about the research; promoting relations between international business world, researchers and research institutes.

REFERENCES

- Aktan, C. C. Ve Tunç, M. (1998). "Bilgi Toplumu ve Türkiye (Information Society and TurkeY", *Yeni Türkiye Dergisi, (New Turkey Journal)*, January-February 98, ss.118-134
- Becker, R., ve Kolster, R. (2012). *International Student Recruitment:Policies and Developments in Selected Countries*, 10-15. NUFFIC
- Beşirli, H. (2011). *Türkiye'ye Yükseköğrenim Görmeye Gelen Yabancı Uyruklu Öğrenciler Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma (Incoming Foreign Students for Higher Education on Turkey to A Sociological Study)*, Ankara: Ekinoks
- Brooks, R. Ve Waters, J. (2011). *Student Mobilities, Migration and The Internationalization of Higher Education*, Palgrave Macmillan
- Budak, M. M. (2012). "Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Öğrenci Değişim Programları ve Türkiye Uygulamaları (As Public Diplomacy Tool Student Exchange Programs and Turkey Applications ", *Uzmanlık Tezi (Unpublished Expertise Thesis)*, Ankara: Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası (Growth, Quality, Internationalization: A Road Map for Turkey Higher Education,)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü
- Ercan, S. (2012). "Uluslararası Öğrencilerin Uyum Sorunlarının İncelenmesi ve Bu Sorunların Çözümüne Yönelik Beklentilerin Araştırılması (Examination of the Compliance Questions of International Students and Investigation of Their Expectations for Resolution of These Problems)", *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi (Unpublished Expertise Thesis)*, Ankara: TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- Gündüz, O. (2012, Kasım). "Uluslararası Burslu Öğrencilerin Türkiye'de Eğitim Görme Beklentileri ve Kariyer Hedefleri (International Scholarship and Career Expectations of Educational Attainment Targets in

- Turkey)", *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi (Unpublished Expertise Thesis)*, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- Gürüz, K. (2011). *Higher Education and International Student Mobility in The Global Knowledge Economy*, New York: State University of New York Press.
- Kalın, İ. (2014). *Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü*, [Http://www.kdk.gov.tr/Kamu-Diplomasisine-Bakis/Haziran2014](http://www.kdk.gov.tr/Kamu-Diplomasisine-Bakis/Haziran2014)
- Kaya, M. F. (2014). "Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinde Lider 6 Dünya Ülkesinin Yükseköğretim Tanıtım Uygulamaları ve Türkiye Bursları Tanıtım Stratejisi İçin Bir Model Önerisi (International Student Mobility in Higher Education Introducing the Leader of 6th World Countries Turkey Scholarship Application and a Model for Promotion Strategy)", *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi (Unpublished Expertise Thesis)*, Ankara: Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 162ss
- Kırmızıdağ, N. ve Gür, B. S., vd. (2012). *Yükseköğretimde Sınır-Ötesi Ortaklık Tecrübeleri (Cross-Border Partnership Experiences in Higher Education)*, Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi
- Kireççi, M., Bacanlı, H., Vd. (2016). "The Internationalization Of Higher Education In Turkey: Creating An Index", *Education And Science*, Vol 41 (2016) No 187 1-28
- Knight, J. (2004). "Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, And Rationales", *Journal of Studies in International Education*, 8(1), 5-31
- Knight, J. (2008). *Higher Education In Turmoil: The Changing World of Internationalization*. Netherlands: Sense Publishers
- Mitchell, V. W. (1991). "The Delphi Technique: An Exposition and Application", *Technology Analysis & Strategic Management*, 3(4), 333-358
- Paige, R. M. Ve Mestenhauser, J. A. (1999). "Internationalizing Educational Administration", *Educational Administration Quarterly*, 35(4), 500-517
- Powell, C. (2003). "The Delphi Technique: Myths And Realities", *Journal of Advanced Nursing*, 41(4), 376- 382
- Scott, P. (2000). "Globalisation and Higher Education: Challenges for The 21st Century", *Journal of Studies in International Education*, 4(1), 3-10
- Tezsürücü, D. ve Bursalioğlu, S. A. (2013). "Yükseköğretimde Değişim: Kalite Arayışları (Change in Higher Education: Seeking Quality)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Kahramanmaras Sutcu Imam University Social Sciences Magazine)*, 10(2), 97- 08
- Ulutaş, A. (2014). "Bir Evrensel Temayül Olarak Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Öğrenci Hareketliliği-Burslu Uluslararası Öğrenci Hareketliliğinin Türkiye'nin Dış Politikasındaki Yeri (Place Dispositions as a Universal Public Diplomacy and International Student Scholarship Hareketliliği- of International Student Mobility in Turkey's Foreign Policy)", *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi (Unpublished Expertise Thesis)*, Ankara: TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- Yakupoğlu, M. (2014). "Türkiye'nin Yükseköğretim Uluslararasılaşma Stratejisi, Avustralya ile Karşılaştırılması (Turkey's Higher Education Internationalization Strategy Comparison with Australia)", *Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi ((Unpublished Expertise Thesis)*, Ankara: TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
- <http://www.tubitak.gov.tr/tr/kurumsal/11.04.2018>
- <http://www.kdk.gov.tr/yeni08//sag/kamu-diplomasisine-bakis/15.04.2018>
- <http://www.mfa.gov.tr/kutuphane-genel.tr.mfa/18.04.2018>
- http://meb.gov.tr/eski_site/ikili/anlasmalar.html/18.04.2018
- <http://www.tika.gov.tr/tika-hakkında/10.05.2018>
- <http://www.turkiyeburslari.org/index.php/tr/turkiye-burslari/11.05.2018>
- <https://www.yok.gov.tr/web/guest/11.05.2018>
- <http://www.ytb.gov.tr/index.php/kurumsal/mevzuat.html /12.05.2018>
- <http://yee.org.tr/turkiye/tr/kurumsal/enstitu-baskanligi/15.05.2018>
- <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/global-education-digest.aspx/21.05.2018>
- <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-student-flow-viz.aspx/21.05.2018>

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Akman, A. (2019) ‘‘Tanzimat Sonrası Osmanlı Usul Hukukundaki Gelişmeler’’, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (1): 431-450

Geliş Tarihi / Received Date: 22.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 27.11.2018

Araştırma Makalesi

TANZİMAT SONRASI OSMANLI USUL HUKUKUNDAKİ GELİŞMELER*

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AKMAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

aakman@konya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-8697-1662

Öz

Osmanlı hukukunda ilk dönemden itibaren kadı mahkemelerinin var olduğunu görürüz. Bu mahkemelerde yargılama basit usulde cereyan etmekte idi. Tanzimat Fermanı öncesinde çeşitli alanlarda yargılama yapan yeni mahkemeler teşekkül etmeye başlamıştır. Zamanla ticaret ve konsolosluk mahkemelerinden başlayarak, mahkeme çeşitleri ve sayıları artmıştır. Bu yeni oluşmakta olan yargı düzeni içerisinde uygulanmak üzere çeşitli kanunlar kabul edilmiştir. Bu kanunların birçoğu Tanzimat sonrasındaki batılılaşmanın da etkisiyle Avrupa’dan alınmıştır. Kabul edilen batı kaynaklı kanunların mevcut yargı düzeninde tatbik edilmesindeki güçlükler kendisini yargılama hukuku alanında da göstermiştir. Tanzimat sonrası gelişen yapı nihayet Şer’iye ve Nizamiye mahkemeleri şeklinde ikili bir yargı düzeninin doğmasına yol açmıştır. Her iki yargı düzeni içerisinde muhtelif tarihlerde yargılama hukukuna dâir farklı düzenlemelerin yapıldığını görüyoruz. Nizamiye mahkemeleri için 1879 tarihinde kapsamlı bir usul kanunu kabul edildi. 1917 tarihinde şer’iye mahkemeleri için müstakil bir kararname çıkarılarak, usul hukukuna dâir önceki düzenlemeler tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu ikili yapıya Cumhuriyetin ilanıyla birlikte son verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Batılılaşma, Kanunlaştırma, Yargılama, Cumhuriyet.

DEVELOPMENTS IN THE OTTOMAN PROCEDURAL LAW AFTER TANZİMAT PERIOD

Abstract

There were *qadies* in the Ottoman law from the beginning. Trials in this courts were subject to simple judicial procedure. Before the Tanzimat Edict, new courts had started to be established in various fields. Over time, starting from trade and consular courts, the number and variety of these courts have increased. Thus, various laws were adopted to be implemented in this developing judicial system. Many of these laws were quoted from Europe under the western influence. While these quoted laws were in effect in the Ottoman Law, some problems emerged in the civil procedure. The dualist judicial system; sharia courts (*Şer’iye mahkemeleri*) and civil courts (*Nizamiye mahkemeleri*), has emerged after Tanzimat. Various regulations were made about judicial procedure in each judicial system in different dates. A comprehensive procedural law was adopted in 1879 for the civil courts. With the acceptance of a new and independent enactment for sharia courts in the year of 1917, previous procedural regulations were gathered under the same roof. That dualist system ended with the proclamation of the Republic.

Key Words: Tanzimat Period, Westernisation, Legislating, Trial, Republic.

* Bu makale ‘‘1917 Tarihli Usul-i Muhakeme-i Şer’iyye Kararnamesi ve Tahlili’’ isimli basılmamış Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir. Tezin yazılması sonrası ortaya çıkan yeni kaynaklara müracaat suretiyle güncellik sağlanmaya çalışılmıştır.

1. GİRİŞ

19. Asrın başlarından itibaren Osmanlı Devletinde batılılaşma yoluyla modernleşme sürecinin adımları atılmıştır. Çeşitli alanlarda görülen batılılaşma hareketleri içerisinde hukuki boyutun toplumsal değişimlerden zaman zaman önde olduğu ve bu süreçte kanunlaştırma çabaları ile bu konuda ön alınmaya çalışıldığı görülür.¹ Bu dönemin başlarında ticaret ve ceza mahkemelerinin kurulması ve bunları nizamiye mahkemelerinin takibi kanunlaştırma ihtiyacını artırmıştır. Yeni kurulan mahkemelerde uygulanmak üzere yeni kanunların düzenlenmesi gerekmiştir. Bu da adliye teşkilatı ve hukuki yapı bakımından klasik şer'îye mahkemeleri ile birlikte düşünüldüğünde, ikili bir durumun ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.² Ayrıca cemaat ve konsolosluk mahkemeleri ve buralarda uygulanmakta olan maddi ve usûli hükümlerin varlığı bu çeşitliliği daha da artırmıştır. Oluşan bu yapı dava sahipleri, vekiller, hakim ve diğer uygulayıcılar için çeşitli zorluklara sebebiyet vermekteydi. Kabul edilen batı kaynaklı yeni kanunların mevcut yargı düzeninde tatbik edilmesindeki güçlükler, yeni adli yapılara ve usûli hükümlere ihtiyaç doğurmuştur. Bu durumun, şer'î yargı ve diğerleri şeklinde esas itibariyle ikili ve nihayet uygulamada ortaya çıkan daha fazla sayıdaki yargı yapılanmalarıyla, 1924 yılında gerçekleşen şer'îye mahkemelerinin ilgâsına kadar devam ettiği görülür.³

Tanzimat sonrası dönemdeki toplumsal değişme ve gelişmeler birçok konuda olduğu gibi hukuki yapıyı da etkisi altına almıştır.⁴ Toplumsal değişmelerle alakalı olarak Tanzimat Fermanının kendisinde de olumlu bir tablo çizilmez ve bozulmanın sebepleri arasında 150 senedir *şer-i şerif* ve *kavânîn-i münîfeye* aykırı değişimlere atıfda bulunulur. Tanzimat Fermanı'nda yargılamanın aleniyeti ve savunma hakkı üzerinde de önemle durulmuştur. Belgesay'a göre, Fermana yer alan aleni müdafaa ve bu çerçevede hiç kimse aleyhine savunması alınmadan hüküm verilemeyeceği esasının Padişah tarafından taahhüt edilmesi adli istiklâlin ilk kademesidir.⁵ Bu dönemde neşredilen çeşitli kanun, nizamnâme ve talimatnameler, hakimlerin ahlak ve fazilet sahibi, ilmi liyakati haiz kimseler arasından seçilmeleri ile mahkeme hükümlerinin bağımsız ve tarafsız bir tarzda verilmesine önem gösterilmesi yönünde irade ortaya koyan Ferman prensiplerine referans verir. Yeni dönemde Osmanlı adli teşkilatının belirtilen bu esaslar üzerinde inşa edileceği hususunda, oluşan yeni

¹ Bu dönemdeki kanunlaştırma hareketleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Akman, 1917 Tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Kararnamesi ve Tahlili, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1985, s. 9 vd.

² Avi, Rubin, Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity, New York 2011, s. 56.

³ Serkiz, Karakoç, Tahşiyeli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye, İstanbul 1339/1341, s. 3; Mustafa Reşit Belgesay, Mehâkim-i Şer'îyenin İlgası ve Mehâkimin Teşkilatına Ait Ahkâm-ı Muaddel Kanun Şerhi, İstanbul 1341-1343, s. 5 vd.; Ahmet Mumcu / Coşkun Üçok, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 1993, s. 279; Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, "İslam Ülkelerinde Kanunlaştırma Hareketleri ve Bunun Batı Hukuk Sistemleriyle İlişkileri", Prof. Dr. K. Fikret Arık'a Armağan, Ankara 1973, s. 570, 575; Amin Ahsan Islahi, Islamic Law Concept and Codification, Lahore 2000, s. 94-95.

⁴ Velidedeoğlu, "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", Tanzimat I, s. 203; Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", Tanzimat I, s. 212; A. Cevat Eren, "Tanzimat", İA, XI, 732.

⁵ Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", s. 213.

sosyal ve siyasi ortamın oldukça ümit vaat ettiği ifade edilmiştir.⁶

Tanzimattan önce adliye teşkilatı olarak cemaat ve konsolosluk mahkemeleri haricinde sadece kadı mahkemelerinin olduğunu görürüz. Sonrasında oluşan diğer farklı yargı yapılarıyla birlikte bunların şer'îye mahkemeleri şeklinde adlandırılarak daha kurumsal bir mahiyete doğru yol aldığı görülür. 1916-1919 arası bir süre Adliye Nezaretine bağlı kalan şer'îye mahkemeleri, kaldırılmalarına kadar Meşihat (*Şeyhulislâmlık*) makamına bağlı olarak kalmışlardır.⁷ Bu dönemde meydana gelen kanunlaştırma hareketlerinin maddi hukuku olduğu kadar, usûl hukukunu da etkilemiş olduğu görülmektedir.

2. MAHKEMELER

Bu dönemdeki mahkemeler görev yönünden iki başlıkta ele alınmaktadır. Genel mahkemeler görevi içerisinde herkesi kapsayan bir mahiyet arz ederler. Bu mahkemeler nizamiye ve şer'îye mahkemeleridir.⁸ Nizamiye mahkemeleri görev yönünden kendi içerisinde ceza, hukuk ve ticaret mahkemelerine ayrılır. Bunlardan 1270/1853'te "*Meclis-i Tahkîkât*" olarak kurulan ceza mahkemesi, ceza hukuku davalarına bakmaktadır. Sonradan kurulan karma mahkemelerle birlikte değerlendirildiğinde, ceza davaları şer'îye mahkemelerinin görev ve yetki alanından erken ayrılan mahkemelerdendir. 1840 tarihli Ceza Kanunu şer'î referanslı bir düzenleme olmasına rağmen, karma düzende yargılamayı kabul etmesi yenilik kabul edilmektedir. 1851 yılında *Kanun-ı Cedîd* ile kamu davası anlayışı ceza yargılamasına girmiştir. 1858 yılında ise, 1926'ya kadar çok sayıda değişiklik geçirse de yürürlükte kalacak olan, önemli ölçüde Fransız hukukundan mülhem Ceza Kanunnamesi hazırlanmıştır.⁹ 1839 Tanzimat Fermanından hemen sonra, onun etkisiyle hazırlanan 1840 ve sonraki ceza hukuku düzenlemeleri, Osmanlı devletinde şer'î yargılamadan ayrılmanın ve hukuki sekülerleşmenin başlangıcını oluşturduğu görülür.¹⁰ Bu mahkemelerde usûle dair "*Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiye*" uygulanmıştır.

Hukuk Mahkemeleri ise, kişisel haklardan doğan ihtilafların görüldüğü devletin koyduğu yürürlükteki kanun ve nizamnameleri "*Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiye*", Ticaret Mahkemeleri ise kara ve deniz ticaretine dair mevzuatı "*Usûl-i Muhâkemât-ı Ticâret*" ve hüküm bulunmadığında "*Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiye*" hükümlerini uygulayarak çözüme kavuşturan mahkemelerdir.

⁶ Belgesay, a.g.m., s.213; Ayrıca bkz., Eduard Engelhardt, Türkiye ve Tanzimat, (Çev. Ali Reşad), İstanbul 1328/1912, s. 398 vd.

⁷ Ekrem B. Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, Tanzimat ve Sonrası, İstanbul 2017, s. 359-360; Hayreddin Karaman, İslam Hukuk Tarihi, İstanbul 1975, s.145; Osman, Keskiöğlü, Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Ankara 1980, s. 245 vd.

⁸ Mehmed Sofu, Ta'yin-i Mercî, İstanbul 1322, s. 50-51; Abdülaziz, Bayındır, İslam Muhâkeme Hukuku, İstanbul 1986, s. 118.

⁹ Coşkun Üçok / Ahmet Mumcu / Gülnihal Bozkurt, Türk Hukuk Tarihi, Ankara 2016, s. 343, 358; Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Türk Tarih Kurumu Bas., 2. Baskı, Ankara 1985, s. 295 vd.; M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", DİA, XXXIII, 185.

¹⁰ Ejder Okumuş, Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat, İstanbul 2017, s. 322.

Bunlardan ticari usûl kanunu 1861 tarihli olup, nizamiye mahkemelerinde 1879 tarihli “*Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiye Kanunu*” yürürlüğe girinceye kadar uygulanmıştır.¹¹

Belirtilen bu genel mahkemeler dışında, kanunlarda özel olarak düzenlenmiş, şahsında belirli bir özellik bulunan kimseler hakkında özellikle cezâî nitelikteki hükümleri uygulamakla görevli olan hususi mahkemeler mevcuttur. Bunlar arasında İdare Mahkemesi hüviyetinde¹² memuriyet görev ve yetkilerini kötüye kullanmaktan dolayı mülkiye memurları hakkında memur suçlarını *Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiye* hükümleri uygulamak suretiyle çözüme kavuşturan mahkemeler ile askerlikle ilgili suçlar konusunda ilgili kanunları uygulamakla görevli, asker kişiler için özel yargılama usûlü uygulayan mahkemeler bulunmaktadır.¹³

Osmanlı Devletinde prensip olarak müslüman olmayan vatandaşlar arasındaki davalara devlet müdahale etmemiş, kendilerine ait cemaat mahkemelerinde ihtilaflar halledilmiştir. Bu mahkemelerde cari olan hukuk ve usûl hükümleri, cemaatin din ve mezhep yönünden bağlı buldukları kendi kuralları, örf ve âdetleri olmuştur.¹⁴ Ayrıca kapitülasyonlar gereği olan konsolosluk mahkemelerinde de, temsil edilen devlet vatandaşları arasındaki her türlü davalar görülmüştür.¹⁵

Genel görevli mahkemelerden nizamiye ve şer’iye mahkemeleri bu noktada müstakil olarak ele alınacaktır.

2.1. Nizamiye Mahkemeleri

a) Doğuşu

Nizamiye mahkemelerinin doğuşunu batılı bir kurum olarak Osmanlı hayatına giren “*Ticaret Mahkemeleri*”nde aramak gerekir. Özel hukuk alanındaki ilk düzenleme olan “*Kanunnâme-i Ticâret*” liberal bakış açısına sahiptir ve İslâm ülkelerine batı hukukunun sonraki girişlerinde etkili olmuştur.¹⁶ Özellikle Tanzimat sonrasında batılı ülke kanunları esas alınarak yapılmaya çalışılan kanunlaştırma hareketlerinin meydana getirdiği ihtiyaç sebebiyle, şer’i mahkemeler dışında, başka mahkemelerin de oluşturulmasına başlandığı görülür. Tanzimat öncesinde ülkeler arası gelişen ticari ilişkiler sonucunda bazı batılı ticari örfler de yerleşmeye başlamıştır. Ticari ihtilaf ve davalar için, İslâm hukukuna göre de tarafların

¹¹ Sofu, a.g.e., s. 51 vd.; Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 186; Mumcu /Üçok, a.g.e., s. 279; Velidedeoğlu, Kanunlaştırma, s. 575; Gülnihâl Bozkurt, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Ankara 1996, s. 116, 152, 158; Halil Cin / Ahmed Akgündüz, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul 2011, s. 403-405; Mustafa Avcı, Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 5. Baskı, Konya 2015, s. 153; Rubin, Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity, s. 32; Karakoç, Külliyyât-ı Kavânin, II, 620.

¹² Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 396 vd.; Nursen, Tekin, 228 Numaralı Urfa Şer’iye Sicili’nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 2016, s. 13-14.

¹³ Sofu, a.g.e., s. 52-53.

¹⁴ Ahmet Vevat Eren, “Tanzimat”, İA, XI, 733; Osman Öztürk, Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle, İstanbul 1973, s. 12; Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1983, VIII, 342; Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 380, 390.

¹⁵ Karal, a.g.e., V, 178 ve VIII, 342; Coşkun Üçok, Türk Hukuk Tarihi Dersleri, Ankara 1960. s. 182; Bozkurt, a.g.e., s. 114; Avcı, a.g.e., s. 148, 149; Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 395.

¹⁶ Okumuş, Tanzimat, s. 323.

aralarındaki ihtilafı hakemlere götürmeleri esasen caiz olduğu düşüncesiyle¹⁷ oluşturulan, tarafların seçtikleri tüccar ve vekillerden oluşan meclisler, bu yeni oluşan örf ve âdetleri uygulamaya başlamışlardır.¹⁸

1840 yılından sonra şer'îye mahkemelerinin yanı sıra oluşan bu tür hususi mahkeme denebilecek meclislere resmi bir hüviyet kazandırmak maksadıyla Ticaret Nezaretine bağlı olarak Ticaret Meclisleri kurulmuştur. 1847'de "*Meclis-i Muhasebe*" adıyla meydana gelen yargı benzeri oluşum, 1849 yılından itibaren mahkeme hüviyetine dönüşmüş, 1849 yılında ise dış baskılarla, 14 üyesinden yarısı Osmanlı ve diğer yarısı da yabancı tüccarlardan oluşan karma ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Bu mahkemelerde uygulanmak üzere 1850 tarihli Fransız Ticaret Kanunu kaynaklı "*Kanunnâme-i Ticâret*" kabul edilmiş, 1861 tarihinde de kara ve deniz ticareti davalarında uygulanmak üzere usul kanunları kabul edilerek uygulamaya konulmuştur.¹⁹ İstanbul'da kurulmuş bulunan Deniz Ticaret Mahkemesinin ticari ihtilaflarda uyguladığı Usûl-i Muhâkeme-i Ticaret Nizamnamesi Fransız hukuku kaynaklı, "*Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi*" ise Fransa başta olmak üzere diğer bazı denizci milletlerin kanunlarından mülhemdir.²⁰ Toplu usulde davaları gören bu yeni mahkeme, tüccarlar tarafından seçilen şehbender ve muhtar denilen üyelerden oluşmaktaydı.²¹ 1876 tarihine kadar Ticaret Nezaretine bağlı olan bu mahkemeler, bu tarihten itibaren Adliye Nezareti yapısı içine dâhil edilmişlerdir.²²

b) Gelişmesi

Nizamiye mahkemelerinin başlangıcı sayılabilecek bu yeni oluşturulan ticaret mahkemelerinin en önemli kanuni dayanağı, 1276/1860 yılında çıkarılan "*Ticaret Kanunnâme-i Humayûnuna Zeyl*" olmuştur. Ticaret Nezaretinin gözetimi altında Nizamiye mahkemelerinin ilk örneği sayılabilecek bu mahkemeler,²³ Fransız hukuku kaynaklı usûle dair 1278/1862 yılında kabul edilen "*Usûl-i Muhâkemat-ı Ticaret Nizamnamesi*"ni yargılamalarda uygulamaya başlamışlardır. Ancak belirttiğimiz bu kanunlarda ve diğer mevzuatta aynı konularda başlangıçta tercihte bulunarak Şer'îye mahkemelerine de gidilebilmesine engel bir hüküm olmadığından, ikili bir durum meydana gelmişti. Ancak usûl kanununda Ticaret mahkemelerinde hükme bağlanmış bir dava için yeniden Şer'îye mahkemelerinde dava

¹⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-i İslamiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1967, VIII, 250 vd.

¹⁸ Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", s. 213.

¹⁹ Üçok/ Mumcu/ Bozkurt, a.g.e., s. 359; M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, İstanbul 2017, s. 419, 421; Okumuş, *Tanzimat*, s. 326, 334 vd.; Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *DİA*, XXXIII, 185; İbrahim, Durhan, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler", *EÜHFHD*, c. XII, sy. 3-4 (2008) s. 72 vd.

²⁰ Mumcu / Üçok, s. 278, 279; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 186; Ahmed Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku- Birinci Cild*, İstanbul 2011, s.854; Cin / Akgündüz, a.g.e., s.402; Bozkurt, a.g.e., s.156; M Akif Aydın, "Türkiye'nin Hukuki Modernleşmesi", *Moderleşme İslam Dünyası ve Türkiye*, Ed. Prof. Dr. Sabri Orman, İstanbul 2001, s.341; Serkiz Karakoç, *Külliyyât-ı Kavânîn*, Ankara 2006, I, 377.

²¹ Belgesay, "Tanzimat ve Adliye Teşkilatı", s. 214; Karaman, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 186.

²² Mumcu / Üçok, s. 280; Fethi Gedikli, "Kaza", *DİA*, XXV, 119.

²³ Velidedeoğlu, *Tanzimat*, s. 203; Üçok, a.g.e., s. 183; Avcı, a.g.e., s. 566-568.

açılması yasaklanmıştır.²⁴

1875 yılına gelindiğinde İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin diğer sahil bölgelerinde olmak üzere kara ve deniz ticaret hukukuna bakan yüz yirmi Ticaret Mahkemesi meydana gelmiştir.²⁵ Bu mahkeme üyelerinin başkan ve iki üyesi devlet tarafından, dört üyesi de tüccarlar tarafından seçilmekteydi. Nizamiye mahkemeleri teşkilatına benzetmek gayesiyle getirilmiş olan dört üye uygulamasına 1326/1910 tarihinde son verilmiştir.²⁶ Bunlardan İstanbul Ticaret Mahkemesi üç daireye ayrılmış ve sadece Osmanlı vatandaşları arasındaki deniz ticareti ihtilaflarına bakan daireler dışındaki ilk daire, yabancılar ile Osmanlı vatandaşları arasındaki davalara bakmış ve 1915 yılında kapitülasyonların kaldırılmasına kadar ilgili ülke konsolosluklarından iki üye de yargılamalara katılmıştır.²⁷

1292/1875 tarihli Fermanla bunların Ticaret Nezaretine bağlılıklarına son verilerek Adliye Nezaretine bağlı hale getirilmişlerdir. Aynı düzenleme ile ikinci derece olarak kurulmuş bulunan “*İsti'nâf-ı Deâvi-i Ticaret Divanı*” da Ticaret Nezaretinden alınarak Temyiz Mahkemesinin bir dairesi haline getirilmiştir.²⁸

c) Teşkilat Yapısı:

Nizamiye mahkemelerinin de başlangıcı sayılan Ticaret Mahkemeleri şer'i hukuk dışında Osmanlıda kabul edilmiş kanunların ilk uygulayıcılarından sayılabilir. Bu mahkemelerin yanında gerçek anlamda nizamiye mahkemeleri Tanzimat sonrasındaki gelişmelerin de bir sonucu olarak 7 Cemaziye'l-âhire 1281/1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile kurulmuş²⁹ ve nizamiye mahkemelerinin teşkilat yapılarını düzenlemek üzere 1286/1870 tarihli bir Nizamname kabul edilmiştir. 1288/1872 tarihinde ise “*Mehâkim-i Nizâmiye Teşkilâtı Kanunu*” kabul edilerek, bu mahkemelerin teşkilat yapısı yeniden düzenlenmiştir.³⁰ Esasen ticaret mahkemeleri yanı sıra 1868'deki Divân-ı Ahkam-ı Adliye'den önce, kaza, sancak ve vilayet merkezlerinde oluşturulan *meclis-i deâvi* (dava meclisi), *meclis-i temyiz* ve *divan-ı temyiz* müslüman ve zimmilerin yargı işlerine bakacaktı. 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile oluşturulan bu yeni yapı nizamiye mahkemelerine geçişte en önemli aşamayı teşkil eder.³¹

²⁴ Belgesay, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, s. 214.

²⁵ Karal, Osmanlı Tarihi, VII, 169.

²⁶ Belgesay, a.g.m., s.214.

²⁷ Belgesay, a.g.m., s.215; Üçok / Mumcu / Bozkurt, a.g.e., s. 360.

²⁸ Üçok, a.g.e., s.183, 184; Düstür, I.T, III, 5.vd.

²⁹ Rubin, Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity, s. 23, 28.

³⁰ Düstür, I.T, III, 608 vd.; K. Aristakis, Cüzdân-ı Kavânin-i Osmaniye, İstanbul 1312, s. 751-771; Osman, Köksal, “Adliye Örgütünün Problemleri ve Yapılması Gerekli Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha”, Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 9 (09),2015, s. 264; Vilayet Nizamnamesi konusunda geniş bilgi için bkz. Engelhardt, Türkiye ve Tanzimat, s.169 vd.; Bkz. N. Ahmed / S. Hasan, Usûl-i Muhâkeme-i Hukûkiyye Kanunu Şerhi, İstanbul 1327, s.15-92; Üçok / Mumcu / Bozkurt, a.g.e., s.360.

³¹ Aydın, a.g.e., s. 422; Bozkurt, a.g.e., s. 119; Avcı, a.g.e., s. 154; Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 190; Kenanoğlu, “Nizâmiye Mahkemeleri”, DİA, XXXIII, s. 186.

Ebulûla Mardin, nizamiye mahkemelerinin ilk temelini Ahmed Cevdet Paşa tarafından Divân-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kurulmasıyla atıldığını söyler.³² 10 Mayıs 1868'de Mithat Paşa başkanlığında Şûra-yı Devlet ve Ahmed Cevdet Paşa başkanlığında Divan-ı Ahkam-ı Adliye kurulmuştur.³³ Mardin, Ahmed Cevdet Paşa'nın Celaleddin Devvânî'nin "*Divan-ı Def'i Mezalim*" adlı eserini tercüme ederek şer'îye mahkemelerinin yanı sıra başka mahkemelerin de kurulmasının İslâm hukukuna aykırı olmadığını ortaya koymaya çalıştığını ifade eder.³⁴

1864 tarihli Nizamname ile şer'îye ve nizamiye mahkemeleri ayırımı kesinleşmiştir. Ancak yine de uzun süre her iki mahkemenin görevleri arasındaki karışıklığın devam ettiğini söylemek mümkündür. Bu konuda çeşitli düzenlemeler zaman içerisinde yapılmış ve hatta en son çıkan Tefrik-i Vezâif Nizamnamesi 1913 tarihlidir. Görev alanında bu karışıklık nihayet 1917 tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Kararnamesi (md.8) ile giderilmeye çalışılmıştır. Bu Kararname Mecelle dışındaki konuyla ilgili düzenlemeleri ilga etmiştir. Kararnamenin Esbâb-ı Mûcibe Lâyihâsından Mecelle'nin noksanlarını tamamlama, dağınık mevzuatı derleme, usûl kanunlarının ileride birleştirilmesini temin için Usûl-ı Muhâkeme-i Hukukiye Kanunundan iktibaslar yapmayı hedeflemiş olduğu anlaşılmaktadır.³⁵

Vilayet Nizamnamesine göre kazalarda "meclis-i deâvî", sancak ve vilayet merkezlerinde ise "*meclis-i temyiz*" ve "*divan-ı temyiz*" oluşturulmuştur. Bunların görev alanları ticaret ve şer'îye mahkemeleri dışındaki davalar olarak öngörülmüştür.³⁶ Bunlardan meclis-i deâvî'nin yapısında kadının başkanlığındaki altı üyenin üçü gayri Müslimlerden oluşmaktaydı.³⁷ Nizamiye mahkemelerinin yapısında en köklü değişikliklerden birisi özellikle adli ve idari işlerin birbirinden ayrılmasını sağlayan 1296/1879 tarihli Teşkilât-ı Mehâkim Kanunu ile meydana gelmiştir. Bu kanun ile nizamiye mahkemeleri teşkilatlanma yolunda önemli mesafe almıştır.³⁸

1296/1879 tarihli bir Ferman ile³⁹ "*meclis-i deâvî*"nin adı kaza bidayet mahkemesi, "*meclis-i temyiz*"in adı da "*mahkeme-i temyiz*" olarak değiştirilmiş, kaza ve sancaklarda bidayet mahkemeleri, vilayetlerde ise isti'naf mahkemeleri kurulmuştur.⁴⁰ Bu mahkemelere son şeklini 1879 tarihli "*Teşkilât-ı Mehâkim Kanunu*" vermiş, ticaret ve şer'îye mahkemelerinin baktığı davalar dışındaki hukuk ve ceza davalarına nizamiye mahkemelerinde bakılacağı hususu netleşmiştir.⁴¹

³² Ebulûla Mardin, Medeni Hukuk Cephesinden Ahmet Cevdet Paşa, İstanbul 1946, s. 230.

³³ Velidedeoğlu, Tanzimat, s. 203; Belgesay, a.g.m., s. 111; Bu kurumlar hakkında bkz. Engelhardt, a.g.e., s. 233-241.

³⁴ Üçok / Mumcu / Bozkurt, a.g.e., s. 362; Bozkurt, a.g.e., s. 138 vd.

³⁵ Cın / Akgündüz, a.g.e.,s. 406-407; Takvim-i Vekâyi', No:3046; Kararname konusunda geniş bilgi için bkz. Akman, a.g.e., s. 51 vd.

³⁶ Üçok, a.g.e., s. 184.

³⁷ Belgesay, a.g.m., s. 215; Karal, VII, 167, 168; Üçok, a.g.e., s. 184.

³⁸ Düstûr, I.T, IV, 703; Karal, VII, 168; Üçok, a.g.e., s. 185.

³⁹ Düstûr, I.T, IV, 703.

⁴⁰ Üçok, a.g.e., s. 185; Bozkurt, a.g.e., s. 142.

⁴¹ Joseph Schatch, "Mahkeme", İA, VII, 148; Mumcu / Üçok, a.g.e., s. 282; Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 243, 245.

d) Nizamiye Mahkemelerinde Görev ve Derece

Nizamiye mahkemeleri derece bakımından bidayet ve isti'naf olmak üzere temelde ikiye ayrılmakla birlikte, bu durum sulh, bidayet, isti'naf ve temyiz şeklinde gelişmiştir. Görev yönünden ise ceza ve hukuk davaları olarak ayrıma tâbi tutulmuşlardır.⁴² Nizamiye mahkemeleri 1879 tarihli usûl kanunu (*Teşkilât-ı Mehâkim Kanunu*) kabul edilinceye kadar şer'i mahkemelerin usûli hükümlerine tâbi olmuşlardır. Mecelle'nin son üç kitabı ve 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin yargılama konusunda getirdiği ilkesel hükümler bu konuda belirleyici olmuştur.⁴³ Bu kanunla birlikte toplu hakim usulüne de geçilmiştir.⁴⁴ 1868 tarihli Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, nizamiye mahkemelerinin bir üst yargı organı haline getirilmiştir. Divan'ın üyeleri müslüman olan ve olmayan Osmanlı vatandaşları arasından seçilmekteydi. Mahkeme isti'naf ve temyiz olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. İsti'naf ceza, hukuk, ticaret; temyiz ise, ceza ve hukuk bölümlerine ayrılmıştır.⁴⁵

Görev yönünden münhasıran nizamiye mahkemeleri dairelerinin görevli olduğu davalar ile tarafların rızasına bağlı olarak şer'i mahkemeler yerine nizamiye mahkemelerinin yargısına tâbi olan davalara bakmaktaydı. Bu hususları netleştirmek için zaman zaman tefrik-i vezaif nizamnameleri çıkarılmıştır.⁴⁶ İsti'naf yargısı da bir başkan ve dört üye olmak üzere bazı davalarda ilk ve bazılarında isti'nafen ikinci derece ve temyiz merci olarak, hukuk ve ceza davaları farklı dairelerde olmak üzere görev icra etmişlerdir.⁴⁷ 8 Nisan 1924 tarihinde "*Mehâkim-i Şer'iyenin İlgası ve Mehâkimin Teşkilatına Ait Muaddel Kanun*" ile (md.9) isti'naf mahkemeleri kaldırılmış⁴⁸ ve 2016 yılından itibaren yeniden ülkemiz yargısına dâhil olmuşlardır.

2.2. Şer'iyeye Mahkemeleri

a) Genel Olarak

Osmanlı Devletinde tarihi olarak baştan itibaren "*kadı*"ların yargılamada buldukları ve yargılama bölgesinde bazı idari ve mali sorumluluklarıyla birlikte, tek hakimli bir statüde, Tanzimat'a kadar camilerde yahut evlerde görev yaptıkları bilinmektedir.⁴⁹ İslâm hukukunda

⁴² Üçok / Mumcu / Bozkurt, a.g.e., s. 361; Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", DİA, XXXIII, s. 186, 187; Durhan, a.g.m., s. 82.

⁴³ Sofu, a.g.e., s. 93; Ahmed Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı, Kamu Hukuku, s. 830-831, 855; Cin / Akgündüz, a.g.e., s. 406.

⁴⁴ İkinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 251.

⁴⁵ Mumcu / Üçok, a.g.e., s. 281; Aydın, a.g.e., s. 422; Avcı, a.g.e., s. 152-153; Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", DİA, XXXIII, 186.

⁴⁶ 1913 t.li Tefrik-i Vezâif Nizamnâmesi için bkz. Düstür, 2.T, VI,1334 ve Takvim-i Vekâyi', No:1967.

⁴⁷ Sofu, a.g.e., s. 99.

⁴⁸ Belgesay, a.g.e., s. 219; Belgesay, "Mehâkim-i Şer'iyenin İlgası ve Mehâkimin Teşkilatına Ait Ahkâm Muaddel Kanun Şerhi, s. 6.

⁴⁹ Buhârî, Ahkâm, 20,29; Merğînânî, el-Hidâye, İstanbul 1920, II, 86; Halil İnalçık, "Mahkeme", İA, VII, 149; İlber Ortaylı, Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, Ankara 1994, s. 49, 53; Emile Tyan, "Kadı", The Encyclopaedia of Islam, New Edition, E. J. Brill Leiden 1997, vol: IV, s. 373.

toplular hakim usûlünün caiz olmadığına,⁵⁰ tek ve toplular hakim usûlünün her ikisinin de caiz olduğuna⁵¹ dair görüşler vardır. Hz. Peygamber (s.a) ve dört halife dönemindeki örnekler tek hakimli olmakla birlikte, İslâm hukuk tarihinde az sayıda olmak üzere toplular hakim örneklerini görmek mümkündür.⁵² Tek hakim sistemi geçerli olmakla birlikte, hakim yanında “meşveret” edeceği kişilerin bulunduğu, ancak yargılama ve hüküm vermenin sadece kadıya ait olduğu bir yapı söz konusu idi. Dava sonunda hüküm verirken genellikle iki müşavir, kadının yanında bulunurdu.⁵³ Tanzimat’ın ilanından sonra kadıların uhdelerindeki diğer işler alınarak, kendilerine tahsis edilen binalarda sadece adli işlere bakmaya başlamışlardır.⁵⁴ I. Bâyezid döneminde kadıların düzenleyecekleri bazı vesikalar için alacakları ücretin azami sınırları gösterilmek suretiyle, devlet tarafından bu teşkilatın tanzimine el atılmaya başlanmıştır.⁵⁵ Kadılar genellikle hukuk ve ceza ayırımı olmaksızın ve Hanefî mezhebine uygun olarak, sade bir muhakeme usûlü ile yargılama yapmaktaydılar.⁵⁶

Her sancak çeşitli kadılıklara ayrılmış olup, her kadının kendi kadılık bölgesinde yetkili olması esası vardır. Vilayetlerde ve yargı bölgesi olan kazalarda kadı teşkilatı bulunmaktadır. Kadılar istisnâen ancak Padişahın hususi bir hükmü ile başka kadılığa ait işlere bakabilmekteydiler.⁵⁷ Kadılar atandıkları bölgenin kapsadığı alana ve iş hacmine bağlı olarak, bu tasarrufa yetkili olmak kaydıyla yardımcı (*nâip*) atayabilmekteydiler.⁵⁸ Kadılar medreseyi bitirdikten sonra Kazaskerlik makamına müracaatla tayin edilirdiler. Bir süre müderrislik yapmış olanlar daha büyük yerlere kadı olarak tayin edilmekteydiler. 16. Asrın ikinci yarısından itibaren büyük kadılıklara atamalar Şeyhülislâm tarafından Sadrazam aracılığıyla yapılır olmuştur.⁵⁹ Şer’iye mahkemelerinin (*kadılıkların*) Kazaskerliğe bağlılıkları 1838 yılında II. Mahmud’un Anadolu ve Rumeli Kazaskerliklerini Meşihat (*Şeyhülislâmlık*) makamına bağlamasına kadar devam etmiştir. Şeyhülislâmlar bu dönemden sonra “*mevleviyet*” adı verilen büyük kadılıklara atamaları Sadrazam aracılığıyla Padişaha arz etmişlerdir.⁶⁰ Bu tarihten itibaren 1917 yılına kadar Meşihat makamına bağlı olan şer’iye

⁵⁰ Gazzâlî, el-Vecîz fi’l-Fıkhi’ş-Şafî, Mısır 1318, II, 143.

⁵¹ Mâverdî, el-Ahkâmü’s-Sultaniye, Mısır 1909, s. 63.

⁵² Bkz. Fahrettin Atar, İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Ankara ty., s.148.

⁵³ Ortaylı, Kadı, s. 52, 55; Gedikli, “Kaza”, DİA, XXV, 118; Tyan, “Kadı”, The Encyclopaedia of Islam, vol: IV, s. 373.

⁵⁴ Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s.845. Ömer Lütfi Barkan, XV ve XVI Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, İstanbul 1943, s. 22 vd.; Eren, “Tanzimat”, İA, XI, 733 vd.; İ Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1965, s.87

⁵⁵ E. Mardin, “Kadı”, İA, VI,45.

⁵⁶ Schacht, “Mahkeme”, İA, VII, 147; Karaman, İslam Hukuk Tarihi, s. 186; Uzunçarşılı, a.g.e., s.83; Bayındır, a.g.e., s. 118, 119.

⁵⁷ İnalçık, “Mahkeme”, İA, VII, 149.

⁵⁸ Gedikli, “Kaza”, DİA, XXV, 118.

⁵⁹ Uzunçarşılı, s.87; Gy. Kaldy, Nagy, “Kadıaskar”, The Encyclopaedia of Islam, New Edition, E. J. Brill, Lieden 1997, vol: IV, s. 376.

⁶⁰ Meşihat hakkında bkz. Karal, Osmanlı Tarihi, VII, 301-309; Ahmet Mumcu, Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun, Ankara 1976. , s.55-57; Gedikli, “Kaza”, DİA, XXV, 118; Esra Yakut, Şeyhülislâmlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, İstanbul 2005, s. 106.

mahkemeleri, Padişah Mehmed Reşad döneminde 1336/1917 tarihinde neşredilen yedi maddelik bir kanunla Adliye Nezaretine bağlanmış, daha sonra 1336/1920 tarihinde bu mahkemelerin ilgasına kadar Meşihat makamına yeniden bağlanmışlardır.⁶¹

b) Görev ve Yetkileri

Kadınların atanmaları ile birlikte kendilerine verilen beratlarda görevleri ve yetkileri tespit edilmekteydi. Görevle ilgili olarak nikah, miras, yetim ve gaib mallarının muhafazası, vasiyet, vakıf işleri, vesâyet, ceza hukukunu ilgilendiren davalar zikredilebilir.⁶² Bir kısım idari görevler Tanzimatla birlikte kendilerinden ayrılmıştır.⁶³ Kadınların verdiği kararlar ve diğer tasarruflarını kayıt için sicil defteri tutulmuştur. Kadı sicillerinden (*şer'îye sicilleri*) yargılamanın seyri ve diğer bir takım hukuki ve sosyal konular hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür.⁶⁴ Kadılar davayı bizzat dinler ve yanında hakim muavini olarak kethüdası ile zabıtların tescillerinden görevli katip bulunurdu. Ayrıca muhızır denilen görevliler de mahkemelerde mübaşirlik görevini ifa etmekteydiler.⁶⁵ Şer'îye mahkemelerinde İslâm hukuk tarihinde de yerleşik uygulama olarak yargılama tek hakimli ve basit usulde cereyan etmekte idi.⁶⁶ Ancak nazari olarak birlikte karar verme şartı getirilebilmektedir. Nitekim Mecelle'de bu husus; "*Bir davayı beraberce dinlemek ve hükmetmek üzere atanan iki hakimden yalnız birisi o davayı dinleyip, hükmedemez. Hükmederse hükmü geçerli olmaz*" şeklinde düzenlenmiştir.⁶⁷ 1917 tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Kararnamesi (md.1) ve önceden yürürlükte olan Hükâm-ı Şer'î ve Memurîn-i Şer'îye hakkında 1913 tarihli Nizamname de aynı esasa yer vermişti.⁶⁸

Mahkemeler, görev alanlarına dâhil olan konular başta olmak üzere, her türlü hukuk ve ceza davalarına her hangi bir kayıt olmaksızın bakabilmekteydiler. Nizamiye mahkemelerinin teşkili üzerine, bu mahkemelerin bir kısım dava konularına bakabilmesi hususuna Mecelle'de yer alan "*Kaza zaman ve mekan ile ve bazı husûsâtın istisnasıyla tekayyüd ve tehassus eder.*"⁶⁹ kaidesine dayalı olarak olumlu yaklaşmıştır. Bu kaideden de mülhem çeşitli zamanlarda tefrik-i vezâif nizamnameleri çıkartılarak, şer'îye ve nizamiye mahkemeleri arasında görev taksimine gidilmiştir. Mecelle'nin bu maddesi görev olduğu

⁶¹ Bkz. Ceride-i Adliye, c.XII, sy. 156, s. 433-455; Osman Nuri Ergin, Mecelle-i Umûr-ı Belediye I, İstanbul 1922, s. 271-295.

⁶² Barkan, a.g.e., s. 270; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 108.

⁶³ İnalçık, "Mahkeme", İA, VII, 149.

⁶⁴ Gy. Kaldy, Nagy, "Kadı", The Encyclopaedia of Islam, New Edition, E. J. Brill Leiden 1997, vol: IV, s.375.

⁶⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s.109; Bayındır, a.g.e., s. 80-81.

⁶⁶ Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, s. 147; Krş. Mecelle, md.1802; Bilmen, Istılâhât, VIII, 223; Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s.831,845; Bozkurt, G., s.114; Ortaylı, Kadı, s.55,56; Uriel Heyd, Studies in Old Ottoman Criminal Law, Edited by V. L. Ménage, Oxford 1973, s. 244.

⁶⁷ Mecelle, md.1802; Ali Haydar, Dürerü'l-Hükâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkam, İstanbul 1330, IV, 701.

⁶⁸ Düstür, 2.T, V, 352.

⁶⁹ Mecelle, md. 1801; Ali Haydar, Dürer, IV, 689 vd; H. Tahsin Fendoğlu, İslam ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı, İstanbul 1996, s. 219.

kadar aynı zamanda yetkiyi de kapsadığı şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁰ Osmanlı ilk dönem ve sonraki şer'îye mahkemeleri uygulamalarında kadılar kendi yargı bölgesi içindeki her türlü davalara bakabilirler ve hatta bunlara bakmaktan kaçınmaları yasaktır. Ancak yer yönünden yetkili oldukları alan dışındaki işlere karışmamaları da uymaları gereken bir kuraldır. Ancak Padişahın özel fermanı ile başka kadıların bölgelerindeki işlere bakabilmektedirler. Yer seçimi ve değiştirilmesi başlangıçta ve sonradan devlet başkanlığı tasarrufu ile yapılabilmektedir.⁷¹ Görev ve yetkiye dair hususlar erken dönemlerden itibaren uygulama alanı bulmuş ve çeşitli düzenlemelere dâhil edilmiş konulardandır.⁷²

Osmanlı uygulamasında genel ve özel anlamda konu sınırlaması da söz konusu olmuştur.⁷³ Bahsedilen nizamnamelerin varlığına rağmen her iki mahkeme arasındaki görev yönünden karışıklık uzun süre devam etmiştir. Bu nizamnamelerin sonuncusu olan 1332/1914 tarihli Tefrik-i Vezâif Nizamnamesi şer'îye mahkemelerinin görevlerini daha açık bir şekilde tespit ederek, söz konusu karışıklığı önemli ölçüde gidermiştir. Bu belirleme ile nizamiye mahkemelerinin görev alanı da dolaylı olarak tespit edilmiş olmaktadır. Buna göre münhasıran şer'îye mahkemelerinin görevli olduğu dava konuları: Nikah, talak (*boşama*), nafaka, hıdâne (*küçük çocukların bakım ve gözetimi*), rıkk (*kölelik*), kısas, diyet (*kisas dışında adam öldürme ve müessir fiil cezaları*), irs (*miras*), gurre (*ceninin düşürülmesine dâir ceza*), hükümet-i adl (*hakimin takdir ettiği müessir fiil cezası*), kasâme (*cinayet yeri civarında bulunan kişilerin yeminle beraber cezâi/mâli sorumluluğuna gidilmesi usûlü*), gâiplik, vasiyet, miras ve vakıf davalarıdır.⁷⁴ Taraflar isterlerse bu belirtilenler dışındaki davalarını da şer'îye mahkemelerine götürebilmeleri mümkün olmaktadır. Ancak taraflardan birinin bu konuda rızası bulunmaz ise, söz konusu davaya nizamiye mahkemesinde bakmak gerekecektir. Rıza ile şer'îye mahkemelerinin görev alanının ihtiyari olarak genişleyebilmesi 1917 tarihli Usûlü Muhâkeme-i Şer'îye Kararnamesi ile son bulmuştur.⁷⁵

c) Yargılama Usûlü

aa) Tanzimat Dönemi: 1839 Tanzimat'ın (*Gülhane Hatt-ı Hümayunu*) ilanı ile 1876 tarihli *Kanun-i Esasi* ilanına kadar olan dönemde şer'îye mahkemelerinde geçerli yargılama usûlleri konusunda sistematik olmayan bir yapıdan bahsedilebilir. Tanzimata kadar Osmanlı Devletinde eskiden beri yargı faaliyetini icra eden kadılar adalet nizamına hâkim

⁷⁰ Mardin, "Kadı", İA, VI, 45; Sofu, a.g.e., s. 7-8; Bilmen, İstîlâhât, VIII, 222-223; S. Karakoç, Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye, s. 41; Hayreddin Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku 1, İstanbul 1984, s.314; Bayındır, a.g.e., s. 96-97.

⁷¹ Ortaylı, Kadı, s.21-22; Heyd, a.g.e., s. 241.

⁷² Muhammed Mustafa, ez-Zuhaylî, et-Tanzîmü'l-Kazâi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî, Dımaşk 1402/1982, s. 90-92.

⁷³ Bayındır, a.g.e., s. 98.

⁷⁴ Ceride-i Adliye, c.X, sy. 118, s. 6293; Ceride-i İlmiye, sy. 33, s. 944; Ceza hukuku kavramları için bkz. Mustafa Avcı, "Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi", s. 14, 32, 33 vd.

⁷⁵ Bkz. Akman, a.g.e., s. 65 vd.

durumundadırlar. Tanzimat ile özellikle 1876'da Kanun-i Esasi'nin ilanına kadar olan devrede de kadılar şer'i ihtilafların çözümünde fıkıh ve fıkıh usûlü kitaplarında var olan bazı yargılama usûlüne dair hükümlerle davaları görmektedirler. Yargılama hukukuna dair bütüncül bir kanunlaştırma çalışması bu dönemde yapılmış değildir. Tanzimatın ilanından iki yıl önce, 1255/1837 tarihinde kadıların hüküm verirken başvuracakları muteber fıkıh kitaplarını sadece isimleriyle zikreden bir "*Ta'limatnâme-i Hükkâm*" ilan edilmiş, 1856 Islahat Fermanına kadar konuya dair Padişah tarafından bir "*Tenbihât-ı Seniyye*" çıkartılarak kadı ve nâipler için yargılamanın sevk ve idaresi düzenlenmiştir. Burada ayrıca harç ve rusûm miktarları, yalancı şahitliğin önlenmesi, şahitlerin tezkiyesi ve terekenin nasıl yazılacağına dair hükümler getirilmiştir.⁷⁶ 1276/1858 tarihli bir Nizamname ile şer'iyeye mahkemelerinin görevleri, hakem tayini, vekil nasbı, vakfiye hüccetlerinin tanzim şekli, terekelerin yazılması usûlü ve gayrimenkul satışına dair düzenlemeler getirilmiştir.⁷⁷ Bundan sonra 1293/1865 tarihli tezkiyelerin ne şekilde yapılacağına dair bir Ferman-ı Âli,⁷⁸ 1290/1871 tarihli şer'iyeye mahkemelerinin temyiz mercii durumunda olan Meclis-i Tetkikât-ı Şer'iyenin görevleri hakkında⁷⁹ ve 1290/1871 tarihinde şer'iyeye sicilleri ve mahkeme zabıtları hakkında⁸⁰ iki âdet Ta'limât-ı Seniyye yürürlük kazanmıştır.⁸¹ Mecelle öncesinde *müvella tayini*⁸² ile alakalı 1291/1873 tarihli ve temyiz görevi olan *Fetvâhâne* ile alakalı 1292/1874 tarihli iki nizamname ayrıca neşredilmiştir.⁸³

bb) Meşrutiyet Dönemi: Bu dönem kendi içerisinde ikiye ayrılır. İlk dönem 1876'da Kanun-i Esasi'nin kabulü ile başlar ve ikinci dönemin başlangıcı olan 1908 yılındaki Anayasanın yeniden kabulüne kadar devam eder. Bu dönem tamamen II. Abdülhamit'in Padişah olduğu dönemdir. 1876 tarihli Kanun-i Esasi'de yargılama usûlünde, yargılamanın şeffaflığı, adaletin temini gibi konularda bazı temel hükümler düzenleme konusu yapılmıştır. Bu alanda genel prensip tarzındaki hükümlere Tanzimat ve benzeri diğer Anayasal belgelerde de rastlamak mümkündür.⁸⁴ Özellikle Kanun-i Esasi'de yer alan bu alandaki ilkelerden bir kısmı yargılama hukukunu doğrudan ilgilendirmektedir. Ahmed Cevdet Paşa'nın hakimlerin

⁷⁶ Takvîm-i Vekâyi, 1. Tertib, no: 521.

⁷⁷ Düstür, 1.T, I, 201.

⁷⁸ Takvîm-i Vekâyi, 1. Tertip, no:865.

⁷⁹ Düstür, 1.T, IV,73-75.

⁸⁰ Düstür, 1.T, IV, 83-85.

⁸¹ Aydın, a.g.e., s. 423.

⁸² Müvella, hakimnin kendi yargı bölgesi dışında bir davaya bakmak üzere görevlendirilmesidir. Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s. 834; Bayındır, a.g.e., s. 97.

⁸³ Cin / Akgündüz, a.g.e., s. 376; İkinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 335; Düstür, 1.T, III, 155 ve IV,76-77.

⁸⁴ Velidedeoğlu, Kanunlaştırma, s.615; Halil İnalçık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara 2017, s. 93, 100; Yavuz Abadan, "Tanzimat Fermanı'nın Tahlili", Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, s.79; Tahir Taner, "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku", Tanzimat I, s. 224-225; Ejder, Tanzimat, s. 318 vd.; Bozkurt, a.g.e., s.117; Fendoğlu, a.g.e., s. 169 vd.

azledilemeyeceği ve mahkemelere müdahale edilemeyeceğine ilişkin arzusu yeni Anayasa'da karşılığını bulmuştur.⁸⁵ Bu ilkeler: Yargılamanın aleniyeti, savunma hakkı, mahkemelerin davaya bakma mecburiyeti, îlamların neşredilmesi, hakimlerin azledilemeyecekleri, her davanın ait olduğu mahkemede görülmesi gerekliliği, mahkemelerin bağımsızlığı, fevkalade mahkeme ve komisyonların kurulamayacağı, müvella ve tahkimin cevazı ve ceza davalarında savcılarının bulunması gerektiği gibi hususlardır.⁸⁶ I. Meşrutiyet döneminde bu alanda bazı irade-i seniyye ve talimatın neşredildiğini görüyoruz. Bunlardan biri 1296/1878 tarihli delil getirmeksizin mazmûnu ile amel ve hüküm caiz olabilecek şer'i senetlerin tanzim şeklini konu alan bir "*Tâlimat-ı Seniyye*"dir. Mecelle Cemiyetinin hazırladığı bu 25 maddelik *Talimât*, Mecelle'nin "*Kitabü'l-Beyyinât ve 't-Tahlif*" kısmının uygulamadaki aksaklıklarını giderme gayretinin bir ürünüdür.⁸⁷ Yine bu dönemde Mecelle Cemiyeti tarafından yargılama usûlüne dair 301 madde olarak hazırlanıp *Şûrây-ı Devlete* sunulan tasarı, batı hukukundan istifade edilmesi lazım geldiği mülahazaları ile kanunlaşmamış, ancak maddeler üzerinde Fransa ve diğer bazı Avrupa ülkeleri yargılama hukuklarından istifade ile bazı değişiklikler yapılarak, yine aynı cemiyet tarafından nizamiye mahkemeleri için çalışması yapılan 1879 tarihli "*Usûl-ı Muhâkeme-i Hukukiye Kanunu*"na kaynaklık yapmıştır. Yer yer Mecelle'ye de atıfların bulunduğu bu son zikredilen kanun 4 Ekim 1927 tarihine kadar yürürlükte kalmıştır.⁸⁸ Osmanlı nizamiye mahkemeleri sistemi oluşturulurken, hukuk alanındaki reformcuların Fransız hukukundan aldıkları hukuki yapılara mahalli pratikleri yansıttıkları ve karma bir yapı oluşturmaya çalıştıkları da görülür.⁸⁹ Aynı tarihli ve 1929 yılına kadar yürürlükte kalan daha önce bulunmayan savcılık kurumunu da Osmanlı sistemine dâhil eden Fransız Ceza Yargılama Kanunu kaynaklı "*Usûl-i Muhâkemât-ı Cezâiye Kanunu*" adlı ceza usûl kanunu hükümleri de uygulanmaya başlanmıştır.⁹⁰

Yine bu dönemde 1868-1876 arası hazırlanıp kısım kısım yürürlüğe konulan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye'nin borçlar hukuku vasfı baskın olmasına rağmen, içerisinde bu sistematığe uygun olmayan hükümlerin ve bu meyanda usûle dair düzenlemelerin bulunması da özellikle mahkemelerdeki bu yönde olan eksikliği gidermeye yönelik olduğu görülür. Mecelle'nin 14-

⁸⁵ Velidedeoğlu, Tanzimat, s. 205.

⁸⁶ 1876 Kanun-i Esasi, md. 81-91. Geniş bilgi için bkz. Karal, Osmanlı Tarihi, VIII, 255 vd.; A. Selçuk Özçelik, Anayasa Hukuku Dersleri, s. 61 vd.; Üçok / Mumcu / Bozkurt, a.g.e., s. 331-334; Bozkurt, a.g.e., s. 126; Fendoğlu, a.g.e., s. 255; A. Rubin, Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity, s. 31.

⁸⁷ Öztürk, a.g.e., s. 89-90; Ömer Hilmi, Mi'yâr-ı Adalet, İstanbul 1301, s. 78; Bkz. Mecelle, md. 1821

⁸⁸ Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s. 855-856; Öztürk, a.g.e., s. 91; Aydın, a.g.e., s. 429; Bozkurt, a.g.e., s. 104; Bayındır, a.g.e., s. 46.

⁸⁹ Rubin, Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity, s. 7.

⁹⁰ Mumcu / Üçok, a.g.e., s. 273; Ekrem B. Ekinci / Ahmet Şimşirgil, Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle, İstanbul 2008, s. 58; Bu taslak hakkında bkz. Engelhardt, a.g.e., s. 401-402; Ahmed Cevdet Paşa, Tezâkir-i Cevdet, Yay. Cavit Baysun, Ankara 1963, s.40; Mardin, Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa, s. 226, 228-229; Velidedeoğlu, Kanunlaştırma, s. 574; Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s. 856; Bozkurt, a.g.e., s. 105,109; Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, s. 132; Heyd, a.g.e., s. 242; S. Karakoç, Külliyyât-ı Kavânin, II, 621.

16. Kitapları ile bu alanda bazı hükümler düzenlenmiştir. Mecelle'nin bu kitapları sırasıyla, “*Kitabü'd-Da'va, Kitabü'l-Beyyinât ve't-Tahlif ve Kitabü'l-Kaza*”dır. Ancak yine de bütün konuları içine alan bütüncül bir usûl kanunu eksikliği varlığını hissettirmeye devam etmiştir.⁹¹

1908 tarihinden itibaren Osmanlı'da 1876 tarihli Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasıyla II. Meşrutiyet dönemi başlamıştır. Bu dönem şer'îye mahkemeleri için ele aldıkları konuları itibarıyla önceki döneme nazaran daha kapsamlı düzenlemelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. 1328/1909 tarihli bir nizamname ile *muhkem kazıye* düzenlenerek, bu alanda yenilik sayılabilecek şekilde nizamiye mahkemelerinde hüküm altına alınıp kesinleşen şahsi hukuk davalarının şer'îye mahkemelerini de bağladığı ve tekrar görülemeyeceği hüküm altına alınmıştır.⁹²

1913 tarihinde 1876 Anayasasının 19. maddesinden alınan yetkiyle şer'îye mahkemeleri için “*Hükkâm-ı Şer'i ve Memûrîn-i Şer'îye*” adıyla bir muvakkat kanun çıkarılmıştır. Bu düzenleme ile şer'îye mahkemelerinin görev, sorumluluk, resmi dairelerle haberleşme ve istinâbeye, tek hakim usûlüne, hakim ve müşavirlerin görevlerine, kesinleşmiş şer'î îlamların değerine, İstanbul ve taşra mahkemelerinin teşkilatına, kazaskerlik mahkemesi ile muhalefât ve evkaf kadılıklarına, şer'î îlamların temyizinde Fetvâhâne-i Âlî ile Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îyenin ortak vazifelerine dair hükümler getirilmiştir. Ayrıca hakimlerin derece ve tertipleri, atanma, terfi, yargılanmaları ve cezalandırılma usûlleri de düzenlenmiştir.⁹³

Muhtelif tarihlerde yapılan *tefrik-i vezâif* nizamnamelerinin sonuncusu 1332/1914 tarihlidir. Nizamiye ve şer'îye mahkemeleri arasındaki görev karışıklığının önceki düzenlemelere nazaran bununla daha da netleştirmeye çalışıldığı söylenebilir. Görevler tek tek sayılıp, bir mahkemenin görev alanına girmeyen davaya diğer mahkemece bakılmasının önüne geçilmeye çalışılmış ise de, taraflar anlaşarak görev alanına girmediği halde bir davanın şer'îye mahkemesinde görülebilmesini mümkün kıldığı için, her iki mahkeme arasında süren karışıklığın önüne tam olarak geçilememiştir.⁹⁴ 1916 tarihli bir kanun ile şer'îye mahkemeleri Adliye Nezaretine bağlanmıştır. Bununla Kazaskerlik, evkaf, emvâl-i eytâm gibi şer'î mahkemelerle irtibatlı tüm kuruluşlar Meşihat Makamından ayrılarak Adliye Nezaretine bağlanmışlardır.⁹⁵ Temyiz yeri olan *Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îye*, görevini temyiz mahkemesinde kurulan “*şer'îye*” dairesine bırakmış, düzenlemede bahsi geçmese de uygulamada Fetvahanenin yetkisi sadece ifta ile sınırlı hale getirilmiştir. Konu ile ilgili olarak kanunun esbâb-ı mûcibe lâyhâsında, “*Kaza ile iftada aslolan adem-i ictimadır.*” denilerek, şer'î mahkeme üzerinde iki temyiz olmasının

⁹¹ Bkz. Mecelle, md. 1613-1851. (Bu üç kitap 1293/1876 tarihinde yürürlüğe girmiştir.)

⁹² Düstûr, 2.T, I/192; Vükelâ Meclisi Mazbatası için bkz. Karakoç, Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye, s. 18.

⁹³ Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s.339 vd.; Düstûr, 2.T, V/352; Ali Haydar, Dürer, IV, 802 vd.

⁹⁴ Düstûr, 2.T, VI/1334; Takvîm-i Vekâyi, no:1967.

⁹⁵ Takvîm-i Vekâyi, no:2740.

hukukçular bakımından getirdiği külfetten bahsedilmiş, temyiz görevinin kâbil-i tecezzi olmadığından bahisle “...Binaenaleyh, bahsedilen mahzurların kaldırılması ve izalesiyle maslahatın temini için temyiz tetkikatı vazifesinin kamilen ve müstakillen bir mahkeme tarafından ifası lüzumu vacip umurdan sayılmıştır.”⁹⁶ denilmiştir.

Bu kanundan sonra 1336/1917 tarihli “*Usûl-i Muhâkeme-i Şer’iye Kararnamesi*” kabul edilmiş, burada da birçok maddesi daha önce bahsi geçen ve genellikle Fransız hukukunun etkisi görülen “*Usûl- Muhâkeme-i Hukukukiye Kanunu ve Zeyli*”ne atıfta bulunarak düzenlenmiştir.⁹⁷

d) İsti’naf ve Temyiz

Mahkeme kararlarının kesinliğe kavuştuğunun kabulü ile ancak bu kararların icrâ ve infaz edileceği düşünülür. Bu özellik hukuk güvenliği bakımından önemli bir husustur. Mecelle’nin 16. maddesinde ifade edildiği üzere, “*İctihad ile ictihad nakz olunamaz.*” kâidesi gereği, bir hakimin ictihadına dayanarak verdiği hükmün kesin oluşu ve bozulmaması asıldır. Kitap, sünnet ve icmâya aykırılık dışında ayrıca kadıların atama belgelerindeki görev ve yetki şartlarını aşmak bozma sebebi olmuştur. İslâm hukuk tarihinde sistematik olarak oluşturulmuş bir temyiz kurumundan söz edilmez. Ancak kâdilkudatların kâdî kararlarını inceleme yetkisi ve Divân-ı Mezâlîm’in temyiz görevleri olmuştur.⁹⁸ Klasik dönemde geçerli bu yapı, Tanzimatla birlikte çok sayıda mahkemenin kurulması ve kanunlaştırmalar sebebiyle ihtiyaç hâlini alarak, yeni kurulan mahkemeler ile şer’iye ve nizâmiye mahkemeleri uygulamasında farklılıklar olsa da isti’naf ve temyiz düzenlemeleri getirilmiştir. Mahkemelerde verilen kararların kesinleşmesini sağlamak bakımından yargı yolları öngörülmeğe başlanmıştır.

Nizamiye mahkemelerinin kuruluşundan sonra kural olarak bu yargı düzeninde temyizden önce isti’naf mahkemeleri görev icra etmişlerdir. İsti’nafı mümkün ve gerekli olan bir dava öncelikle isti’nâfen tetkik olunurdu. Hâlbuki şer’iye mahkemeleri yargı düzeninde bu dönemde şer’i îlamlar doğrudan temyiz kabiliyeti olan mahkeme kararları olarak görülmüştür. Davanın tekrar isti’nâfen görülmesi lüzumu, temyiz tetkikatı ile ancak ortaya çıkmaktadır.⁹⁹

aa) Tanzimattan Önce: Bu dönemde henüz nizamiye mahkemeleri teşekkül etmemiştir. Kadılar kendi kaza çevrelerinde askeri ve idari makamlardan yargısal anlamda müstakil ve bağımsız idiler. Bu makamlar mahkemelerin yargı görevlerini yerine getirmeleri ve infazı konusunda yardımcı olmaktadır.¹⁰⁰ Kadılıklar kazaskerlik makamına bağlı olarak

⁹⁶ Bkz. Karakoç, *Usûl-i Muhâkeme-i Şer’iye*, s. 6 vd.

⁹⁷ Yargılama Usûlü ile alakalı düzenlemelerin listesi ve Kararname hakkında geniş bilgi için bkz. Akman, s. 49 vd.

⁹⁸ Fahrettin Atar, *İslâm Yargılama Hukukunun Esasları*, İstanbul 2017, s. 276-277.

⁹⁹ Sofu, a.g.e., s. 84-85; Rubin, *Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity*, s. 35-36.

¹⁰⁰ İnalıcık, “Mahkeme”, *İA*, VII, 149.

görev icra ederlerdi. Kadıların tanzim ettikleri vakıfname gibi bazı kararlar kazaskerlik tarafından tasdik edilmeden hüküm ifade etmezdi.¹⁰¹ Mevleviyeti haiz büyük kadılıklar¹⁰² ve diğer kadıların verdiği kararlar için temyizen *Dîvân-ı Hümayûn*'a gidilebilmekteydi. Kazasker ve Şeyhülislâma konu temyizen veya şikayet yoluyla da gitse, dava evrakı mütalaalarla birlikte "*Divan*"a gider, son kararı burası verirdi. Davanın yeniden görülmesi genellikle ilk kararı veren kadıdan, bazen başka yer kadısı ve bazen de Divan'dan istenebilmekteydi.¹⁰³

bb) Tanzimattan Sonra: Şer'îye mahkemeleri bu dönemde başında Şeyhülislâm'ın bulunduğu *Bâb-ı Vâlâ-i Fetvâ*'ya bağlanmışlardır. Bu kurumda *Fetvâhâne*, *Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îye*, *Meclis-i İntihâb-ı Hükkâm-ı Şer'î* adlarında birimler oluşturulmuştur. Bunlardan *Fetvâhâne* ve *Meclis-i Tetkikât-ı Şer'îye* şer'î mahkeme hâkimleri tarafından verilen kararların temyiz mercii haline getirilmiştir. Bunlardan ilki mahkeme hükmünün şer'î usûl ve ahkâma uygunluğunu, diğeri ise îlamın gerçek duruma uygun olup olmadığı ve maddi hataların var olup olmadığına bakmaktaydı.¹⁰⁴ İslâm hukuku, kararların naslara, icmaya ve şer'î usûle uygun olmamaları halinde bozularak yeniden görülebileceğini öngörür.¹⁰⁵ Bu iki kurum gerçek anlamda mahkeme olmadıklarından dava isti'nafen yeniden görülmesi gerektiğinde, bunun tekrar eski veya başka mahkemelerce yahut dava konusuna uygun olarak Kazaskerlik mahkemelerinde görülmesi gerekiyordu.¹⁰⁶ Bazı îamlara da temyizen bakılması mecburi idi. Bunlar; çocukların, mecnunların, bunakların, beytülmal ve vakıfların aleyhindeki kararlardır.¹⁰⁷ Önceden de belirtildiği üzere şer'îye mahkemeleri 1916-1919 arası yapılan kanuni düzenleme ile Adliye Nezaretine bağlı olarak kazâî faaliyet icra etmişlerdir.¹⁰⁸ Bu dönemde İstanbul'da bir temyiz mahkemesi ve içerisinde bir başkan ve altı üyeden meydana gelen "*şer'îye dairesi*" kurulmuştur. 1919 yılında ise tekrar önceki sisteme dönmüştür.¹⁰⁹

Şer'î davalar nizamiye mahkemelerinde olduğu gibi bidayet ve isti'naf şeklinde dereceli değildir. Nizamiye mahkemelerinde temyiz, ikinci derece olan isti'naf mahkemesinden sonra söz konusu olabilmektedir. Şer'îye mahkemelerinde esas olanın tek

¹⁰¹ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 151 vd.

¹⁰² Gy. Kaldy, Nagy, "Kadı", The Encyclopaedia of Islam, New Edition, E. J. Brill Leiden 1997, vol: IV, s. 375.

¹⁰³ İnalçık, "Mahkeme", İA, VII, 149; Uzunçarşılı, a.g.e., s. 109-110, 154; Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s. 831; Gedikli, "Kaza", DİA, XXV, 118; Arif Sarı, "Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı", Ankara 2016, s. 364 vd.; Atar, İslâm Yargılama Hukukunun Esasları, s. 180-181.

¹⁰⁴ Üçok, a.g.e., s. 182, 183; Belgesay, Tanzimat ve Adliye Teşkilatı, s. 215; P. Arminjon, / M. Wolf, Traité de Droit Comparé, s. 428; Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 331; Sofu, a.g.e., s. 85 vd.

¹⁰⁵ Buhârî, Ahkâm, 20; Ebu Bekir Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, el-Mebsût, Mısır 1324, XVI, 62; Şehâbeddin Ahmed b. İdris el-Karâfî, el-Fürûk, Tunus 1302, VII, 14; İbn Âbidîn, Reddû'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-Muhtar, Beyrut 1412/1992, V, 363; A. Himmet Berki, İslâm'da Kazâ ve Tevâbiî, Ankara 1962, s. 60; Karaman, Ana Hatlarıyla İslam Hukuku 1, s. 342; Zuhaylî, a.g.e., s. 93 vd.

¹⁰⁶ Akgündüz, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku, s. 853.

¹⁰⁷ Bilmen, Istilâhât, VIII, 241.

¹⁰⁸ Ceride-i Adliye, c.XII, sy. 156, s. 433-451; Ceride-i İlmiye, sy. 31, s. 875.

¹⁰⁹ Bilmen, Istilâhât, VIII, 241-244; Karakoç, Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye, s. 82.

dereceli olmasıdır. Temyiz Mahkemesi bile hukuki anlamda şer'îye mahkemelerinin üstünde bir derece mahkemesi değil, kanundan ötürü kurulmuş bir mahkeme kabul edilir.¹¹⁰

Şer'î îlamlar uygulamada doğrudan temyizi kâbil addedilmekteydi. Temyizden sonra dava konusunun (*müddeâ bih*) değerine uygun olarak ilk defa görüldüğü yer mahkemesi, belli değer üstünde olması ve konusu itibariyle ayn, nikah, talak gibi özellikli davalardan olması halinde ise, farklı yer mahkemesinde isti'nafen yeniden görülmekteydi. Eğer ilk defa kaza ve livâ şer'îye mahkemesinde görülmüş ise vilayet, ilk defa vilayet şer'îye mahkemesinde görülmüş ise oraya en yakın diğer bir vilayet şer'îye mahkemesi yahut İstanbul'a yakın ise Kazaskerlik mahkemesinde dava yeniden görülmekteydi.¹¹¹ Şer'îye mahkemelerinin temyiz süreleri konusunda çeşitli tarihlerde yayınlamış mevzuatta farklı süreler vardır. Bu süre 1917 tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye Kararnamesinde üç aydır (md.48). İsti'naf ile alakalı esasen bir süre öngörülmemiştir.¹¹²

e) Şer'îye Mahkemelerinin Lağvedilmesi

1924 yılında adli teşkilatta ıslahat gayesiyle Adliye Vekili Mustafa Necati Bey'in başkanlığında Ankara'da bir komisyon kurulmuş ve çalışmalar yürütülmüştür. Bu komisyon şer'îye mahkemelerinin lağvı da dâhil yürürlüğe giren birçok kanuni düzenlemeyi hazırlamıştır. Bu kanunlardan bazıları şunlardır:

- 1.Mehâkim-i Şer'îyenin İlgasına ve Mehâkimin Teşkilatına Ait Ahkâm-ı Muaddel Kanun,
- 2.Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiye ve Cezâiye Kanunları İle Sulh ve İcra Kanunlarının Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun,
- 3.Hükkâm ve Mensûbîn-i Adliyenin Resmi Kisveleri Hakkında Kanun,
- 4.Muhâmat Kanunu,
- 5.Kâtib-i Adl Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun.

Şer'îye mahkemeleri böylece 1340/ 8 Nisan 1924 tarihinde ilk sıradaki kanunla lağvedilmiş oldu. Bu kanunla esasen şer'îye mahkemeleri açıkça lağvedilmeyip, sadece Türkiye Cumhuriyetinde var olacak mahkemeler sayılmakla yetinilmiş ve bu suretle dolaylı bir şekilde şer'îye mahkemeleri ortadan kaldırılmıştır. İlki 1926 yılında olmak üzere farklı zamanlarda muhtelif değişikliklerin yapıldığı kanundaki madde: “*Türkiye Cumhuriyetinde evvelen suret-i teşekkül ve derece-i selahiyeti kanun-ı mahsusa tâbi mehâkim-i sulhiye, saniyen buldukları kazanın namıyla tevsim ve bir reisle iki azadan terkib kılınan mehâkim-i asliye, salisen mevâdd-i*

¹¹⁰ Alâüddîn Ebu Bekir el-Kâsânî, *Bedâi'u'-Sanâi*, Mısır 1327, VII,14; Berki, a.g.e., s. 60; Mumcu / Üçok, a.g.e., s. 210; Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, Kamu Hukuku, s. 832; Mecelle, md. 1838, 1839; Ali Haydar, *Dürer*, IV, 796, 801 vd.; Fendoğlu, a.g.e., s. 287; Zuhaylî, a.g.e., s. 98-103.

¹¹¹ Geniş bilgi için bkz. Karakoç, *Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye*, s. 63, 87.

¹¹² Belgesay, *Tanzimat ve Adliye Teşkilatı*, s. 219; Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, s. 294; Akgündüz, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, Kamu Hukuku, s. 853.

cinâiyeyi rüyetle mükellef ve bir reis ile dört azadan mürekkeb mehâkim-i cinâiye vardır. Bunların fevkinde yalnız mahkeme-i temyiz bulunur.” şeklinde düzenlenme getirmiştir.¹¹³ Kanunun 8. maddesiyle de şer’i temyiz ortadan kaldırılmıştır. Bu madde de şu şekildedir: “*Mahkeme-i temyizde bir ikinci istida dairesi teşkil kılınmış, mahkeme-i temyiz dairesi lağvolarak yerine bir ikinci hukuk dairesi ikame ve baş müddeiumumiliğe iki muavin daha ilave olunmuştur.*”¹¹⁴ Aynı kanunla isti’naf mahkemeleri de (md.9) ortadan kaldırılmıştır.

3. SONUÇ

İslâm yargılama usûlü tarihi seyri içerisinde Hz. Peygamber’den (s.a) itibaren devletin önemli fonksiyonlarından birisi kabul edilmiştir. Başlangıçtan itibaren sâde bir usûl cari olmuş ve bu işle görevli hukukçular davada doğru delillere dayanarak adaleti tevzi etmekte oldukça önemli hassasiyet göstermişlerdir. Bu konuyla alakalı çok sayıda âyet ve hadis vardır. Sonraki dönem uygulamaları da bu anlayışa uygun olarak gelişmesini sürdürmüş ve uygulamanın önünü açacak şekilde İslâm hukukçularının klasik fıkıh kitapları içerisinde bölüm ve ayrıca müstakil, monografik çalışmalarına konu olmuştur.¹¹⁵

Osmanlı adliye teşkilatı ve usûl hukuku 19. Asır başlarına kadar doğal gelişme seyrinde, ihtiyacı karşılayacak sâdelikte devam etmiştir. Ancak bu yeni dönem batı dünyasında değişimlerin hızlı yaşandığı dönemdir. Bu değişme ve gelişmeler kaçınılmaz olarak Osmanlı toplum ve devlet yapısını etkilemiştir. Bu dönemde, özellikle Tanzimat Fermanı ve sonrasındaki diğer gelişmelere paralel olarak hukuk alanında da birçok farklı anlayışın ortaya çıktığı ve sürecin genellikle batı etkisinde kaldığı müşahede edilir. Ticari hukuk alanındaki değişim taleplerinin başı çekmesiyle, konsolosluk ve cemaat yargı düzenlerinin mevcut durumlarını devam ettirme gayretleri, içerde ve dışardaki batılı baskı unsurlarının etkisiyle, diğer hukuk alanlarına da sirayet eden batı hukukundan mülhem kanunlaştırma çabaları, maddi hukuk ve usûl hukuku alanlarını yoğun olarak gündemine almış ve tarihi süreç içerisinde bu alanlarda yeni birçok kanun ve farklı düzenlemeler uygulamaya konulmuştur.

Meseleci (*kazuiistik*) yapıdaki şer’i hukukun soyut normlar alanına yönelme ihtiyacı da Tanzimat sonrası dönemde ortaya çıkmış, bu çerçevede kanunlaştırma taleplerine karşı İslâm hukuku kaynaklı yerlileştirme düşüncesi Ahmed Cevdet Paşa ve bazı hukukçular tarafından dile getirilmiştir. Ancak bu düşüncede olmayanların baskın olduğu da bir dönem meydana gelmiştir. Konumuz açısından önemli olan husus, şer’iye mahkemelerinin yanı sıra ortaya çıkan diğer yargı

¹¹³ Belgesay, Tanzimat ve Adliye Teşkilatı, s. 219; Belgesay, Mehâkim-i Şer’iyenin İlga ve Mehâkimin Teşkilatına Ait Ahkâm-ı Muaddel Kanun, s. 3-4 ve maddenin şerhi ve tarihçe için s. 6-12.

¹¹⁴ Belgesay, a.g.e., s. 28-29; Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri, s. 361-362.

¹¹⁵ Bkz. Atar, İslâm Adliye Teşkilatı, s. 36 vd.

oluşumları ile mahkemeler ve yargı düzenlerinin çeşitlenmiş olmasıdır. Bu aynı zamanda bu mahkemelerde câri olan yargılama hukukunun da bazı kesişimlere rağmen, çeşitlenmesine yol açmıştır. Temelde ikili bir yapı içerisinde, şer’i mahkemeler dışındaki yargı organlarının usûlî hükümleri ağırlıklı olarak batı ve özelde Fransız etkisinde düzenlenmiş ve 1917 tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer’iye Kararnamesinde olduğu gibi şer’i yargılama da bundan etkilenmiştir. Şer’iye mahkemelerini düzenleyen söz konusu Kararnâmenin birçok maddesinin nizamiye mahkemeleri usûl hukukuna atıfda bulunduğu görülür. Nihayet Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte bu tartışma batı hukuku lehine sonuçlanmış ve yeni kabul edilen birçok alandaki kanun kodları, gerek maddi ve gerek usûl hukuku alanında olsun, çeşitli batılı ülkelerden iktibas edilen kanunlaştırmalara konu olmuşlardır.

KAYNAKÇA

- Abadan, Y. (2017), “Tanzimat Fermanı’nın Tahlili”, Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, 6. Basım, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yay. s. 57-89.
- Ahmed Cevdet Paşa (1963), Tezâkir-i Cevdet, Yay. Cavit Baysun, Ankara.
- Ahmed, N. / Hasan, S. (1327), Usûl-i Muhâkeme-i Hukûkiyye Kanunu Şerhi, İstanbul.
- Akgündüz, A. (2011), İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı, Kamu Hukuku- Birinci Cild, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- Akman, A. (1985), 1917 Tarihli Usûl-i Muhâkeme-i Şer’iye Kararnâmesi ve Tahlili, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul.
- Ali Haydar (1330), Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm, İstanbul, Hukuk Matbaası.
- Aristakis, K. (1312) Cüzdân-ı Kavânin-i Osmaniye, İstanbul.
- Arminjon, P. / Wolf, M., (1951) Trait  de Droit Compar , Paris.
- Atar, F., İslâm Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara ty. (İslâm Adliye Teşkilatı)
- Atar, F. (2017), İslâm Yargılama Hukukunun Esasları, İfav, İstanbul.
- Avcı, M. (2015), Türk Hukuk Tarihi Dersleri, 5. Baskı, Konya, Mimoza.
- Avcı, M. (2016), “Suç Mağdurlarına Tazminat Ödenmesi Anlayışının Tarihi Gelişimi”, SÜHFD, 24 (1). s. 7-36.
- Aydın, M. A. (2001) “Türkiye’nin Hukuki Modernleşmesi”, Moderleşme İslâm Dünyası ve Türkiye, Ed. Prof. Dr. Sabri Orman, İstanbul, Ensar Neş.
- Aydın, M. A. (2017), Türk Hukuk Tarihi, 14. Baskı, İstanbul, Beta Yay.
- Barkan, Ö. L. (1943), XV ve XVI Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, Kanunlar I, İstanbul.
- Bayındır, A. (1986), İslâm Muhâkeme Hukuku (Osmanlı devri Uygulaması), İstanbul.
- Belgesay, M. R. (1940), “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, Tanzimat I, s. 211-220, İstanbul.
- Belgesay, M. R (1341-1343)., Mehakim-i Şer’iyenin İlgası ve Mehakimin Teşkilatına Ait Ahkam-ı Muaddel Kanun Şerhi, İstanbul.
- Berki, A. H. (1962), İslâm’da Kaza ve Tevâbi, Ankara.
- Bilmen, Ö. N. (1967), Hukuk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul. (Istlâhât)
- Bozkurt, G. (1996), Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Buhârî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail (1315), Sahih, , c.I-VIII, Mısır, Mat. Âmire.
- Cerîde-i Adliye.
- Cerîde-i İlmiye.
- Cin, H. / Akgündüz, A. (2011), Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı.
- Düstür, 1, 2 ve 3. Tertipler.
- Ekinci, E. B. / Şimşirgil, A. (2008), Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ekinci, E. B. (2017), Osmanlı Mahkemeleri, Tanzimat ve Sonrası, Arı Sanat, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İstanbul. (Osmanlı Mahkemeleri)
- Durhan, İ. (2008), “Tanzimat Döneminde Osmanlı Yargı Teşkilâtındaki Gelişmeler”, EÜHFD, c. XII, sy. 3-4, s. 55-111.
- Engelhardt, Ed. (1328/1912), Türkiye ve Tanzimat (Çev. Ali Reşad), Devlet-i Osmâniyenin Tarihi Islâhâtı (1826-1882), İstanbul.

- Eren, A. C., "Tanzimat", İA (MEB), XI, s. 709-765.
- Ergin, O. N. (1922), Mecelle-i Umûr-ı Belediye I, İstanbul.
- Fendoğlu, H. T. (1996), İslâm ve Osmanlı Anayasa Hukukunda Yargı Bağımsızlığı, İstanbul.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed (1318), el-Vecîz fi'l-Fıkhi's-Şafî, Mısır.
- Gedikli, F., "Kaza", DİA, XXV, s. 117-119.
- Heyd, U. (1973), Studies in Old Ottoman Criminal Law, Oxford, Edited by V. L. Ménage, Clarendon Press.
- İslahi, A. A.(2000), Islamic Law Concept and Codification, English Rendering S.A. Rauf, Lahore, Islamic Publication Ltd.
- İbn Âbidîn, M. E., (1412/1992), Reddü'l-Muhtar ala'd-Dürri'l-Muhtar, 2. Baskı, Darü'l-Fikir, Beyrut.
- İnalçık, H., "Mahkeme", İA (MEB), VII, s. 149-151.
- İnalçık, H. (2017), "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu", Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, 6. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara. s. 89-111.
- Karâfi, Ş. A. b. İdris (1302), el-Fürûk, Tunus.
- Karakoç, S. (1339/1341), Tahşiyeli Usûl-i Muhâkeme-i Şer'îye, İstanbul.
- Karakoç, S. (2006), Külliyyât-ı Kavânîn, Fihrist-i Tarihi, Yayına Haz. M. Akif Aydın Fethi Gedikli, Mehmet Akman, Ekrem B. Ekinci, M. Macit Kenanoğlu, c.I-II, Ankara.
- Karal, E.Z. (1983), Osmanlı Tarihi, Ankara.
- Karaman, H. (1984), Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku 1, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Karaman, H. (1975), İslâm Hukuk Tarihi, İrfan Yay., İstanbul.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebu Bekir (1327), Bedâi'u'-Sanâi, Mısır.
- Kaynar, R.(1985), Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Bas., 2. Baskı, Ankara. (Türk Tarih Kurumu)
- Kenanoğlu, M. M., "Nizâmiye Mahkemeleri", DİA, XXXIII, s. 185-188.
- Keskioğlu, O. (1980), Fıkıh Tarihi ve İslâm Hukuku, Ankara.
- Köksal, Osman, "Adliye Örgütünün Problemleri Ve Yapılması Gereklî Düzenlemelere Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 9 (09), 2015, s. 263-285.
- Mardin, E., "Kadı", İA (MEB), VI, s. 42-46.
- Mardin, E. (1946), Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa, İstanbul.
- Mâverdi, Ebu'l-Hasen (1909), el-Ahkâmü's-Sultaniye, Mısır.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye (Mecelle).
- Merğınânî, B. (1920), el Hidâye, İstanbul.
- Mumcu, A.(1976), Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun, Ankara. (Divan-ı Hümayun)
- Mumcu, A. / Üçok, C.,(1993), Türk Hukuk Tarihi, Gözden Geçirilmiş 7. Baskı, Ankara.
- Nagy, Gy. K. (1997), "Kadı", The Encyclopaedia of İslâm, New Edition, E. J. Brill Ledien, vol: IV, s. 375.
- Nagy, Gy. K. (1997), "Kadıaskar", The Encyclopaedia of İslâm, New Edition, E. J. Brill Ledien, vol: IV, s. 375-376.
- Okumuş E. (2017), Türkiye'nin Laikleşme Serüveninde Tanzimat, 3. Baskı, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (1994), Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devletinde Kadı, Turhan Kitapevi, Ankara.
- Ömer Hilmi, (1301), Mi'yâr-ı Adalet, İstanbul.
- Özçelik, A. S. (1983), Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul.
- Öztürk, O. (1973), Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle, İstanbul.
- Rubin, A. (2011), Ottoman Nizamiye Courts, Law and Modernity, Palgrave Macmillan, New York.
- Sarı A. (2016), "Osmanlı Hukuku ve Adliye Teşkilatı", Osmanlı Teşkilat Tarihi El Kitabı, Ed.Tufan Gündüz, 4.Baskı,, Ankara, s. 345-372, Grafiker Yay.
- Schatch, J., "Mahkeme", İA (MEB), VII, s. 146-149.
- Serahsî, E. B. Ş. (1324), el-Mebsût, Mısır.
- Sofu, M. (1322), Ta'yin-i Mercî, İstanbul.
- Takvim-i Vekâyi' (Osmanlı Devleti'nin ilk Resmi Gazetesi).
- Taner, T. (1940), "Tanzimat Devrinde Ceza Hukuku", Tanzimat I, s. 221-232, İstanbul.
- Tekin, N. (2016), 228 Numaralı Urfa Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1288-1289 \M.1871-1872), Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa.
- Tyan, E.(1997), "Kadı", The Encyclopaedia of İslâm, New Edition, E. J. Brill Ledien, vol: IV, s. 373-374.
- Uzunçarşılı, İ H. (1965), Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, Ankara 1965.
- Üçok, C. (1960), Türk Hukuk Tarihi Dersleri, Ankara, Ajans Türk Matbaası.
- Üçok, C. / Mumcu, A./Bozkurt, G.(2016), Türk Hukuk Tarihi, 18. Baskı, Ankara, Turhan Kitapevi.
- Velidedeoğlu, H. V. (1973), "İslâm Ülkelerinde Kanunlaştırma Hareketleri ve Bunun Batı Hukuk Sistemleriyle İlişkileri", Prof. Dr. K. Fikret Arık'a Armağan, s.545-590, Ankara. (Kanunlaştırma)
- Velidedeoğlu, H. V. (1940), "Kanunlaştırma Hareketleri ve Tanzimat", Tanzimat I, s. 139-209, İstanbul. (Tanzimat)
- Yakut, E.(2005), Şeyhülislamlık: Yenileşme Döneminde Devlet ve Din, Kitapyayinevi, İstanbul.
- ez-Zuhaylî, M. (1402-1982), et-Tanzimü'l-Kazâi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî ve Tatbikuhu fi'l-Memleketi'l-Arabiyye es-Suûdiyye, Dârü'l-Fikir, Dimaşık.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Özsoy, B. (2019). “Hazar Denizi Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Siyasi ve Ekonomik İlişkiler”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 451-468
Geliş Tarihi / Received Date: 07.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 12.12.2018

Araştırma Makalesi

HAZAR DENİZİ MESELESİ BAĞLAMINDA TÜRK CUMHURİYETLERİ ARASINDAKİ SİYASİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

Bahar ÖZSOY

Doktora Öğrencisi, Bakü Devlet Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

bhr_ozsoy_27@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6667-6789

Öz

Sovyetlerin dağılması ile birlikte Kafkasya ve Orta Asya etnik çatışma ve sınır sorunlarının yaşandığı bir bölge haline dönüşmüştür. Günümüzde, Türk devletleri arasındaki iletişimin büyük ölçüde sağlandığı coğrafyada sınırların belirlenmesi ve enerji kaynakları açısından verimli alanların paylaşılması gibi çeşitli sorunlar ise devam etmektedir.

Söz konusu sorun alanlarından biri de Hazar Denizine sınır olan devletler arasındaki Hazar'ın paylaşımı konusudur. Çalışma, 2018 yılındaki anlaşma kapsamında “deniz” olarak kabul edilen Hazar Denizi'nin statüsü ve paylaşılması konusunun kıyıdaş Türk devletleri arasındaki ilişkileri ne ölçüde etkilediğine ve şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Bu kapsamda çalışma ile birlikte paydaş Türk devletleri olan Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkiler ve Hazar sorununun bu ilişkileri ne şekilde biçimlendirdiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hazar'ın Statüsü, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan

POLITICAL AND ECONOMIC RELATIONS AMONG TURKISH REPUBLICS IN THE CONTEXT OF ISSUE OF CASPIAN SEA

Abstract

After Soviet Union collapsed, Caucasus and Middle Asia have become a region of ethnic and border conflicts. Although, strong communication was provided among Turkic States in the region, various problems are still expected to be solved such as determination of borders and share of productive energy fields.

One of these problems is sharing Caspian among the riparian countries of Caspian Sea. This study focuses on how the status of Caspian Sea, which was accepted as a “sea” with an agreement in 2018, and the issue of sharing it effect and shape the relations among Turkic States. In this context, the study discusses political and economic relations among Azerbaijan, Kazakhstan, and Turkmenistan, which are riparian Turkic States of Caspian Sea, and how Caspian issue shapes these relations.

Keywords: The Status of Caspian, Azerbaijan, Kazakhstan, Turkmenistan

1. GİRİŞ

Kuzeyde Rusya ve Kazakistan; güneyde İran; doğu'da Türkmenistan ve batı kıyılarında Azerbaycan tarafından çevrilen Hazar Denizi, Avrasya olarak adlandırılan bölgenin kalbinde yerleşmektedir. Birçok çatışmanın bulunduğu söz konusu coğrafyada (Rusya'nın güneyde Gürcistan ve Çeçenistan'la yaşadığı sorunlar, batıda Azerbaycan-Ermenistan arasındaki

çatışmalar) yer alan Hazar Denizi üzerinde 1991 yılına kadar Rusya ve kısmen İran hak sahibi olmuştur. Sovyetlerin dağılması ile birlikte tarihsel ve kültürel bağlarla birbirine bağlı üç Türk devletinin Hazar Denizi üzerinde pay sahibi olarak ortaya çıkması sadece bölge ülkeleri için değil Avrupa başta olmak üzere birçok ülke için önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte uluslararası alanda dikkat çeken alanlardan biri haline gelen Hazar Bölgesi'nde rekabet ve işbirliği, sürece egemen olan temel gerçeklikler haline almıştır. Bu kapsamda bölgede, stratejik açıdan gücü sürdürülebilir kılma isteği ve Hazar'ın ekonomik getirisi rekabeti dinamik tutan unsurlar olarak belirirken, enerji piyasasının tek başına yönlendirilemeyecek kadar büyük ve çok yönlü olması işbirliği kavramını öne çıkarmıştır. Böylece Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Rusya ve İran'ın doğrudan hak sahibi olduğu bölgede ABD, Çin ve Türkiye gibi bölgesel ve küresel güçler birer aktör olarak görülmeye başlamış; özellikle Kazakistan ve Azerbaycan batı sermayesini bölgeye çekmek için uluslararası ölçekli projeleri gündeme getirmişlerdir.

Sahip olduğu potansiyel sayesinde Orta Asya ve Kafkasya bölgesinin en azından son çeyrek yüzyılda küresel siyaset ve ekonomiyi etkileyebilecek bir güce ulaştığını görmezden gelmek mümkün değildir. Özellikle, Hazar'ın sahip olduğu zengin enerji kaynakları söz konusu gücü kıyıdaş devletlere sağlamakta bu da her devleti bölgenin önemli bir aktörü haline getirmektedir. Buna karşın bölgedeki önemli orandaki petrol ve doğal gaz rezervi ulusal çıkarların zaman zaman çatışmasına ve Türk devletlerinin dahi kendi aralarında ihtilaf yaşamalarına sebep olmaktadır.

Çalışma, bağımsızlık sonrası Türk devletleri arasındaki sorun alanlarından biri olarak ortaya çıkan Hazar'ın paylaşılması konusunun ikili ilişkiler üzerindeki etkisine odaklanmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın siyasi ve ekonomik gelişimine yer verilmektedir. İkinci bölümde Hazar Denizi'nin statü sorunu sonuncusu 2018 Ağustos ayında gerçekleşen görüşmeler kapsamında ele alınmaktadır. Son bölümde ise Hazar'ın paylaşılması sorununun Türk devletleri arasındaki ilişkileri etkileyip etkilemediği konusu siyasi ve ekonomik ilişkiler bağlamında değerlendirilmektedir.

2. TÜRK CUMHURİYETLERİNDE SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞİM

1990'lı yıllarda iki kutuplu dünyanın tek kutuplu hale dönüşmesi ile birlikte değişen coğrafi görünüm, başlangıçta temkinli ve ürkek davranan devletlerin dünya sistemine adapte olmasıyla kısa sürede siyasi ve ekonomik alanlarda değişimi zorunlu kılmıştır. Özellikle Kafkasya ve Orta Asya'da aynı kaderi paylaşan Türk soylu devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ve bölgenin birer aktörü olarak öne çıkmaları bölgesel ve küresel siyaseti önemli

oranda etkilemiştir. Bu kapsamda, Ermenistan'la yaşanan sorunlara rağmen Kafkasya'da Azerbaycan, bölgenin en güçlü devleti olarak parlarken zengin enerji kaynakları ile Kazakistan ve Türkmenistan, Orta Asya'da önemli devletler olarak belirmişlerdir.

2.1. Azerbaycan

Sahip olduğu enerji kaynakları, bulunduğu stratejik konumu, Orta Asya'nın Türk devletleri ile olan tarihsel ve kültürel bağları Azerbaycan'ın hem Sovyet bölgesi hem de AB ve ABD için kilit ülke olmasını sağlamaktadır.

Bağımsızlık sonrası dönemde Türk devletlerinde siyasi, ekonomik, toplumsal birçok sorun ortaya çıkarken Azerbaycan, Ermenistan'la yaşanan savaş nedeniyle bambaşka zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Topraklarının yüzde yirmisi işgal edilen ülkede, bir milyonu aşkın göçmen Bakü başta olmak üzere ülkenin dört bir yanında olumsuz koşullar altında yaşamaya başlamıştır. 1994 yılında Ermenistan'la yapılan ateşkese rağmen söz konusu sorunların devam ettiği Azerbaycan'da yönetim, göçmen ve mülteci sorununu ülkenin bir numaralı sorunu olarak kabul etmekte ve söz konusu kesimin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik politikalara öncelik vermektedir.¹

Uluslararası alanda dengeli bir dış politika stratejisi benimseyen Azerbaycan, gerek bölge devletleri ile gerekse Batı ülkeleri ile yakın ilişkiler kurmaktadır. Bölgesel olarak bakıldığında dondurulmuş savaş olarak bilinen ve Kafkasya'daki güvenlik sorununun ana temasını oluşturan Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ Savaşı iki ülke ilişkilerinin de donmasına neden olmuştur. Buna karşın bölgenin diğer ülkesi olan Gürcistan ile 18 Şubat 1997 tarihinde imzalanan "Azerbaycan Cumhuriyeti ile Gürcistan Arasında Stratejik İşbirliğinin Derinleştirilmesi Hakkında Beyanname" çerçevesinde stratejik ortaklık sürdürülmektedir (Habibeyli, 2017). Azerbaycan, Gürcistan ile ikili işbirliğinin yanı sıra içinde Türkiye'nin de bulunduğu çok taraflı işbirliğine yönelmiştir. Buna göre, üç ülke ilişkileri Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Bakü-Tiflis-Erzurum boru hatları, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu ve TANAP gibi küresel projelerin yanı sıra, askeri ve savunma alanlarındaki işbirlikleri ile temellendirilmektedir. Rusya ile olan ilişkilerde Batı faktörünü göz önünde bulunduran Azerbaycan yönetimi, dengeli dış politika stratejisini başarılı şekilde yürütmektedir. Azerbaycan ve Ermenistan arasından yaşanan savaşta Ermeni yanlısı bir politika sergileyen İran yönetimi ile ilişkiler ise özellikle son yıllarda gelişim göstermektedir (Kirvelytë, 2012). Buna göre, son 4 yılda 11'i üst düzey olmak üzere 100'den fazla karşılıklı

¹Azerbaycan yönetimi çıkardığı yasal düzenlemeler yoluyla hizmet önceliğini göçmenlerin barınma, gıda gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına vermiştir. Bu kapsamda ülkede elektrik, su, doğalgaz, sağlık eğitim gibi hizmetlerden göçmenler ücretsiz yararlanmakta; istihdam konusunda çeşitli önceliklere sahip olmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Özsoy, B. ve Sipahi, E. B., 2017).

ziyaret gerçekleştirilmiş; iki ülke arasında 150'yi aşkın resmi senet imzalanmıştır. Siyasi alanda görülen yakınlaşma ekonomik ilişkileri olumlu yönde etkilemiş ve Azerbaycan-İran arasındaki ticaret hacmi yıldan yıla artış göstermiştir (ATV, 2018).

2011-2012 yıllarında BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak seçilmesi, 2015 yılında I. Avrupa Oyunları'nın ve 2017 yılında Formula Oyunları'nın Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de geçirilmesi gibi başarılar siyasi alanda Azerbaycan'ın diğer kazanımları olarak vurgulanması gereken gelişmelerdir.

Sanayi yöntemi ile petrol üretiminin 19.yüzyılda² başladığı Azerbaycan'da, petrol ticaretinden sağlanan gelir günümüzde ülke ekonomisinin en önemli ayağını oluşturmaktadır. 1994 yılında Azeri-Çırac-Güneşli petrol ve gaz sahasının kullanılmasını öngören ve Asrın Anlaşması³ olarak kabul edilen anlaşma, Azerbaycan'ın büyük çaplı bölgesel enerji projeleri için adım olurken ülkenin siyasi ve ekonomik kaderini değiştirmiştir. İhracatının yaklaşık yüzde 90'ını petrol ve doğal gaz oluşturan Azerbaycan'da, 2000'li yıllarla birlikte ekonominin petrol ve doğal gaz gelirlerine olan bağımlılığını azaltmaya yönelik olarak çeşitli politikalar hayata geçirilmeye başlanmıştır (Kirvelytë, 2012). Buna göre, 2004-2008, 2009-2013 ve 2014-2018 Azerbaycan bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişimi ile ilgili olarak 11 Şubat 2004 tarihinde Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından çeşitli "Devlet Programları" onaylanmıştır. Bu programlar, Azerbaycan'daki bölgelerin ekonomik potansiyellerini dikkate almakta; doğal kaynakların en verimli olacak şekilde değerlendirilmesi, petrol dışı sektörlerin, özellikle tarım sektörünün yeniden canlandırılması ve geliştirilmesi, böylece ülkede istihdam düzeyinin artırılması ve nüfusun gelir düzeyinin ve yaşam standartlarının yükseltilmesi amaçlarının gerçekleştirilmesine yönelmektedir (Süleymanov ve Aras, 2016: 211). Petrol ve doğal gaz gelirlerinden elde edilen gelirin ekonomi alanında uygulanan politikalarla desteklenmesi sayesinde Azerbaycan ekonomisi dikkate değer şekilde büyümüştür. Buna göre, son 10 yılda ülke ekonomisinin büyüklüğü 7 kattan fazla artarken, 2008 yılında bütçeye Azerbaycan Petrol Fonu'ndan transferler 4 kat fazla olmuş ve bu da devlet gelirlerinde gözle görülür bir artış sağlamıştır. 2015 yılında ise Azerbaycan'ın yetmiş milyar dolar olan GSYİH'nin %38.5'i, genel ihracatın %93.5'i, bütçe gelirlerinin %66'sı, toplam yatırım harcamalarının %33.9'u petrol sektörünün payına düşmüştür (Süleymanov, Rahmanov ve Eminov, 2017: 406). 2017 yılında petrol dışı sektör güçlü bir dış talep, sağlam bir kamu

²Birinci Dünya Savaşı döneminde yılda 10 milyon tondan fazla petrole dünyadaki petrolün %95'i Azerbaycan tarafından üretilmiştir. Benzer şekilde İkinci Dünya Savaşı sırasında da Bakü ve çevresinde üretilen petrol, Sovyetler Birliği'nde üretilen petrolün yaklaşık %75'ini oluşturmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Süleymanov, E. ve Aras, O.N., 2016: 209-212).

³20 Eylül 1994 tarihinde Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Hazar Denizi'nin Azerbaycan sektöründe "Azeri", "Çırac" ve "Güneşli" yataklarının birlikte işletilmesi hakkında imzaladığı ilk uluslararası petrol anlaşmasıdır. 7 ülkeden (ABD, Rusya, Fransa, Türkiye, Büyük Britanya, Norveç ve Azerbaycan) 11 petrol şirketinin katıldığı anlaşma 30 yıl süresince 511 milyon ton petrol çıkarmayı hedeflemektedir.

finansmanı ve petrol fiyatlarının daha kontrollü olmasına bağlı olarak ortaya çıkan güven nedeniyle bir önceki yılın aynı dönemine göre %2,7 oranında yükselmiştir. Yine, petrol dışı ihracat %22 oranında artmış ve Rusya başta olmak üzere daha güçlü dış talep tarafından desteklenmiştir (The World Bank, 2018).

2.2. Kazakistan

1991 yılındaki bağımsızlıkla birlikte Hazar Denizi üzerinde hak sahibi olan Kazakistan'ın, Rusya ve Çin gibi iki büyük devletle sınır komşusu olmasının yanı sıra coğrafi olarak eski Sovyet cumhuriyetleri içerisinde en büyük yüz ölçümüne sahip olması ülkenin stratejik önemini artırmaktadır.

Bağımsızlıkla birlikte Sovyetlerden kalan nükleer silahları imha ederek barışçıl bir politika yürütme niyetinde olduğunu gösteren ülkede, nüfusun yaklaşık dördte birini Ruslar oluşturmaktadır. Bu kapsamda yönetim, söz konusu kesimi de dikkate alarak Rusya ve Batı ile olan ilişkilerde dengeli bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bağımsız Devletler Topluluğu, Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrasya Ekonomik Birliği gibi bölgesel örgütler yoluyla Rusya ile olan ilişkilerini temellendiren Kazakistan, bölgenin diğer önemli devleti olan Çin ile ilişkilerini de geliştirmeye devam etmektedir. Resmi belgelerde 'stratejik ortak' olarak tanımlanan Çin ve Kazakistan arasında enerji yatırımları, teknoloji, ekonomi, ticaret, insani yardım, ulaşım, ziraat ve çevre bilimi alanlarında işbirliği alanları mevcuttur (Kavas, 2014). Kazakistan, dış politikada Türk devletleri ile olan ilişkilere de özel bir önem vermekte; TÜRKSOY ve Türk Keneşi gibi oluşumlarda aktif olarak yer almaktadır.

Bağımsızlık sonrası süreçte siyasi ve ekonomik olarak büyük yol kateden Kazakistan'ın ciddi bir refah seviyesine erişmesinde ulusal politikaların önemli rolü olmuştur. 1997 yılında kabul edilen "2030 Stratejisi" ile 2012 yılında GSYİH hacmi bakımından dünyanın en büyük 50 ekonomisi arasına giren Kazakistan, "2050 Kalkınma Stratejisi" ile de dünyanın en gelişmiş 30 ekonomisi içerisinde olmayı hedeflemektedir.

Bağımsızlık öncesi dönemde genel itibari ile bir tarım ülkesi konumunda olan Kazakistan, günümüzde özellikle sahip olduğu zengin ve verimli enerji kaynakları ile öne çıkmaktadır. Ülke, volfram, kurşun ve barit rezervleri bakımından dünyada birinci; krom, çinko ve gümüşte ikinci; manganezde üçüncü; bakırda dördüncü; altın ve demirde yedinci; gaz ve kömürde dokuzuncu sırada yer almaktadır (Alagöz, Erdoğan ve Yapar Saçık, 2011: 51). Oil & Gas Journal (OGJ)'a göre ise, Kazakistan 30 milyar varil ham petrol rezervlerinin kanıtlandığı Ocak 2017 itibariyle, Rusya'dan sonra Avrasya'da ikinci, ABD'den sonra dünyada on ikinci en büyük gaz ihracatçısıdır (EIA, 2017: 3). Kazakistan'ın %62'si petrol ve

gaz sahalarıyla doludur ve dünyanın toplam petrol rezervlerinin %3'ü Kazakistan'da bulunmaktadır. Bu haliyle, günümüzde Kazakistan petrol rezervleri, dünyanın en iyi 15 ülkesi arasında yer almaktadır (Gonca ve Özdaşlı, 2016: 153).

1990'lı yılların başlarında Rusya'ya ekonomik, siyasi ve askeri bağımlılığının devam etmesinin sıkıntısını çeken Kazakistan yönetimi, uygulamaya koyduğu reformlar sayesinde güçlü bir ekonomik altyapı oluşturarak uluslararası piyasalara entegrasyon sağlayabilmiştir. Özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren ülke ekonomisini güçlendirmek için yapılan reformlar ekonomik göstergelerin istikrarlı bir iyileşme göstermesinde temel itici güç olmuştur. Bu anlamda Alagöz, Erdoğan ve Saçık (2011) özellikle 2000 yılını, bağımsızlık sonrası ekonomik anlamda kaybedilen 10 yıldan sonra Kazakistan için bir dönüşüm, değişim ve yeni bir başlangıç yılı olarak kabul etmektedirler. Ekonomi alanındaki gelişim, Rusya ve dünya ekonomisindeki pozitif gelişmeler, artan petrol fiyatları, ihracat, enerji sektörüne giren yabancı yatırımlar ve inşaat sektöründeki üretim artışları, 2000 yılında Kazakistan ekonomisinin %9,8'lik bir ekonomik büyüme gerçekleştirmesini sağlamıştır. Ülke ekonomi politikasının temel hedefi, enerji dışı sektörleri genişleterek petrol fiyatlarında yaşanan değişimlerden ekonominin etkilenme oranını en aza indirmek olmaktadır. Bu kapsamda 2003-2015 dönemini kapsayan Yenilikçi Sınai Kalkınma Stratejisi ile, GSYİH'deki büyümenin yıllık bazda %8'in üzerinde tutulması ve ekonomiye çeşitlilik kazandırılması amaçlanmıştır. Program çerçevesinde turizm, petrol, doğal gaz, gıda, tekstil, taşımacılık ve lojistik sektörlerine öncelik verilerek yeni teknolojilerin kullanılması ve bu sektörlerde yatırım projelerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (Süleymanov, Rahmanov ve Eminov, 2017: 404-405). Kazakistan yönetiminin söz konusu uygulamalarla bağımlılığı azaltma isteğine rağmen, ülke ekonomisi büyük oranda petrol ve doğal gazla bağımlı olmayı sürdürmektedir. Orta Doğu'nun bilinen en büyük ve dünyanın beşinci en büyük petrol sahası olan Kashagan sahasının⁴ işlerlik kazanması ve petrol fiyatlarının yükselmesiyle 2017 yılının ilk yarısında ülke ekonomisi olumlu bir performans sergilemiş; 2018 yılının ilk 6 ayında ise ülke ekonomisi %4 büyüme kaydetmiştir (World Bank, 2018; www.aa.com.tr/tr). Ayrıca, Kashagan petrol sahasının etkisiyle ülkenin 2017 yılında toplam petrol üretimi %10,5 artmıştır (Central Intelligence Agency, 2018).

2.3. Türkmenistan

1991 yılında Sovyetlerin dağılması ile birlikte bağımsızlığını kazanan Türkmenistan, güneyden İran, batıdan Hazar Denizi, kuzeyden Kazakistan, kuzeydoğudan Özbekistan, güneydoğudan Afganistan'la çevrilidir. Bulunduğu konum itibarıyla İran'ın Orta Asya'ya açılan kapısı olarak görülen Türkmenistan, aynı zamanda kendisi de doğal gaz zengini olan

⁴Kashagan'ın geri kazanılabilir rezervlerinin 7-13 milyar varil ham petrol olduğu tahmin edilmektedir. Bilgi için bakınız: (EIA, 2017).

ülkeye gaz ve elektrik ihraç etmektedir (İsmayılov ve Budak, 2011: 39; www.atavatan-turkmenistan.com; www.enerjigunlugu.net).

Siyasi açıdan sergilemiş olduğu tarafsızlık politikasının etkisi ile ekonomik açıdan yeterince gelişme gösteremeyen Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'ın aksine sahip olduğu doğal kaynakları etkin şekilde değerlendirememektedir. Bu gerçeklikten hareketle tarafsızlık statüsüne rağmen son yıllarda daha aktif bir dış politika stratejisi benimsemek zorunda kalan ülke, Rusya'ya olan bağımlılığı azaltmak amacıyla Batı ile olan ilişkileri geliştirmeye çalışmaktadır. Özellikle eski Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı (Niyazov)'nın vefatından sonra dış politika stratejisini değiştiren Türkmenistan, 2000'li yılların ortalarından sonra birçok ülke sermayesine kapılarını belirgin bir biçimde açmıştır. Bu kapsamda, işbirliği içinde bulunan ülkelerin başında Çin gelmektedir. İki ülke arasında gelişen ilişkiler 2013 yılında stratejik ortaklık düzeyine erişmiştir. Türkmenistan'ın özellikle enerji alanındaki bağımlılığı azaltma çabalarına karşın Rusya ile olan ilişkiler gelişmeye devam etmektedir. Bu kapsamda son olarak 2 Ekim 2017 tarihinde Putin'in Aşkabat ziyareti ile Türkmenistan-Rusya arasında "Stratejik İşbirliği Antlaşması"nın yanı sıra ekonomiden kültüre, sağlıktan deniz taşımacılığına kadar birçok alanı kapsayan 13 anlaşma imzalanmıştır (Aydın, 2018).

Türkmenistan doğal gaz rezervleri açısından dünyada Rusya, İran ve Katar'ın ardından dördüncü sırada yer almaktadır. Ülke resmi verilerine göre Türkmenistan'ın toplam doğal gaz rezervleri 1.2 milyar ton (yaklaşık 8 milyar varil)'dur (Həsənov, 2016: 33-34). İran, Çin ve Rusya'nın yanı sıra Avrupa ülkelerine de doğal gaz ihraç eden Türkmenistan'ın enerji alanında izlediği temel politika, sahip olduğu zengin enerji kaynaklarını sadece Rusya üzerinden değil, alternatif yollarla dünya piyasalarına ulaştırmak olmuştur. 2009 yılında Türkmenistan'ın Rusya ile yaşadığı doğal gaz ihracatı ile ilgili sorun⁵ dünyanın en uzun boru hattı olarak bilinen Türkmenistan-Çin doğal gaz boru hattının ortaya çıkmasına zemin hazırlamış; 2010 yılında ise Türkmenistan-İran arasında ikinci boru hattı çekilmiştir (İsmayılov ve Budak, 2014: 33). Enerji piyasasında ağırlığı bulunan Çin'e ihraç edilen doğal gaz, ülke GSYİH'sinin %25'ini oluşturmaktadır (Central Intelligence Agency, 2018).

Sahip olduğu zengin enerji kaynaklarının yanı sıra Türkmenistan bir tarım ülkesidir. Pamuk ve buğday üretiminde öne çıkan ülkede tarım, GSYİH'nin yaklaşık %8'ini oluşturmakla birlikte ülke işgücünün yaklaşık yarısı bu sektörde istihdam edilmektedir. Buna karşın ülke

⁵2000'li yılların ikinci yarısından itibaren, Türkmen doğal gazının yaklaşık olarak her bin metreküpü için 300 dolar ödeyen Rusya, aynı miktarda doğal gazı Avrupa pazarlarına 400 dolara satmaktaydı. 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz; Avrupa'da doğal gaza olan talebin azalmasına ve Rusya'nın Türkmen doğal gazı için ödediği fiyatı 220-240 dolar seyrine çekmek istemesine yol açmıştır. Aşkabat yönetiminin teklifi kabul etmemesi üzerine Rusya Türkmen doğal gaz ihracatı için en önemli boru hattı sayılan Orta Asya-Merkez'i kapatmıştır. Yaşanan siyasal krizden Türkmenistan ekonomisini olumsuz etkilemiş ve ülke yönetimi yeni bir enerji siyaseti belirleyerek alternatif boru hatlarına yönelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (İsmayılov ve Budak, 2014: 33).

gelirlerinin %50'sinden fazlasını doğal gaz satışından elde edilen gelirler oluşturmaktadır (Həsənov, 2016: 35). 2015 yılından itibaren yıllık doğal gaz üretimi kapasitesini 200 milyar metrekübe ulaştırmayı hedefleyen Türkmenistan, Doğu ve Batı pazarlarına uzanan yeni boru hat ve güzergâhlarına sıcak bakmaktadır (Həsənov, 2016: 116). Bu amaçla enerji ihracat rotalarını çeşitlendirmeye ve doğal gaz kaynaklarını keşfetmek için doğrudan yabancı yatırım teşvikine odaklanan ülke yönetimi çeşitli politikalar benimsemektedir (Elik ve Arınç, 2010: 169). Bu kapsamda ülke, Özbekistan ve Kazakistan üzerinden Çin'e, Afganistan'a, Pakistan'a ve Hindistan'a; Türkiye üzerinden ise Avrupa'ya doğal gaz boru hattı inşa etmeye yönelik projelere öncelik vermektedir (Assanbayev, 2014: 145).

2016 yılında Türkmenistan GSYİH'si %6,2 oranında büyüme rakamına ulaşmış, sanayi sektörü %1,2; inşaat sektörü %4,4; ulaştırma-iletişim alanı %10,5; ticaret %14,3; tarım sektörü %11,6 ve hizmet sektörü %10 büyüme göstermiştir. Ülke ekonomisinde doğal gaza olan bağımlılığı azaltmaya yönelik politikalar belirlenmiş bu kapsamda da özellikle sanayi sektörüne ağırlık verilmiştir. Ülkede tekstil başta olmak üzere gaz, kimya, inşaat malzemeleri üretimi, çeşitli petrol ürünlerinin üretimi için büyük yatırım projelerine imza atılmıştır (www.atavatan-turkmenistan-.com, 15 Ocak 2017 tarihli haber).

3. HAZAR'IN HUKUKİ STATÜSÜ

Avrasya kıtasında, Avrupa ile Asya'nın birleştiği mekânda yerleşen Hazar, dünyanın en büyük kapalı su havzasıdır. Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan gibi açık denizlere doğrudan çıkışı olmayan ülkeler için büyük bir avantaj sağlayan Hazar Denizi, barındırdığı zengin enerji yatakları ile bu kaynaklara ihtiyaç duyan ülkelerin yanı sıra bölge ülkeleri için siyasi ve ekonomik olarak önemli bir güç unsuru oluşturmaktadır. Çay ve kanallar vasıtasıyla Baltık ve Karadenizle birleşmesinin yanı sıra İpek yolu üzerinde konumlanması, Hazar'ın stratejik önemini artırmaktadır (Əliyev, 2009: 194). Birçok balık türüne ev sahipliği yapan Hazar Denizi'nde, dünya petrol rezervlerinin %17'sinin bulunduğu tahmin edilmekte, bu durum bölgenin ekonomik önemini artırmaktadır. Dünya rezervlerinin yarısını oluşturan Körfez petrolünden sonra ikinci sırada yer alan Hazar Denizi'nde, yaklaşık olarak 30 milyar ton (200 milyar varil) petrol bulunmaktadır.⁶

1991 yılına kadar genel olarak Sovyet-İran denizi olarak kabul edilen Hazar Denizi'nin SSCB'ye ait bölümleri 1970 yılında sektörlere ayrılmış, SSCB Petrol Endüstrisi Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen paylaşıma göre Hazar; Rusya (%16-60 bin km²), Kazakistan (%29-105 bin km²), Azerbaycan (%19-70 bin km²), Türkmenistan (%22-80 bin km²) ve İran (%14-55 bin km²) sektörlerine bölünmüştür (Hacızade, 2015: 104). Söz konusu

⁶Bu oran Irak'ta belirlenmiş petrol rezervlerinden 100 milyar varil daha fazladır (Hekimoğlu, 2012: 271; Avcı, 2014: 2).

bölüşüm, denizin ortasından çekilen hat ile adı geçen beş ülkenin sınırlarının birleştiği noktalardan uzatılan hatların içinde kalan alanların, denize kıyısı olan devletlerin kullanımına bırakılması şeklinde gerçekleşmiştir (Yağdırın, 2011: 32).

1991 yılında Sovyetlerin dağılması ile Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'ın hak sahibi devletler olarak ortaya çıkması paydaş devletler arasında Hazar'ın statüsü ve bölüşülmesi konusunu gündeme getirmiştir. Kıyıdaş devletler açısından deniz ve göl olarak adlandırılması farklı hukuksal sonuçlar doğuracağından Hazar'ın statüsü belirlenememiş, ancak ikili ve üçlü anlaşmalarla paylaşım sorunu kısmen çözüme kavuşturulmuştur.

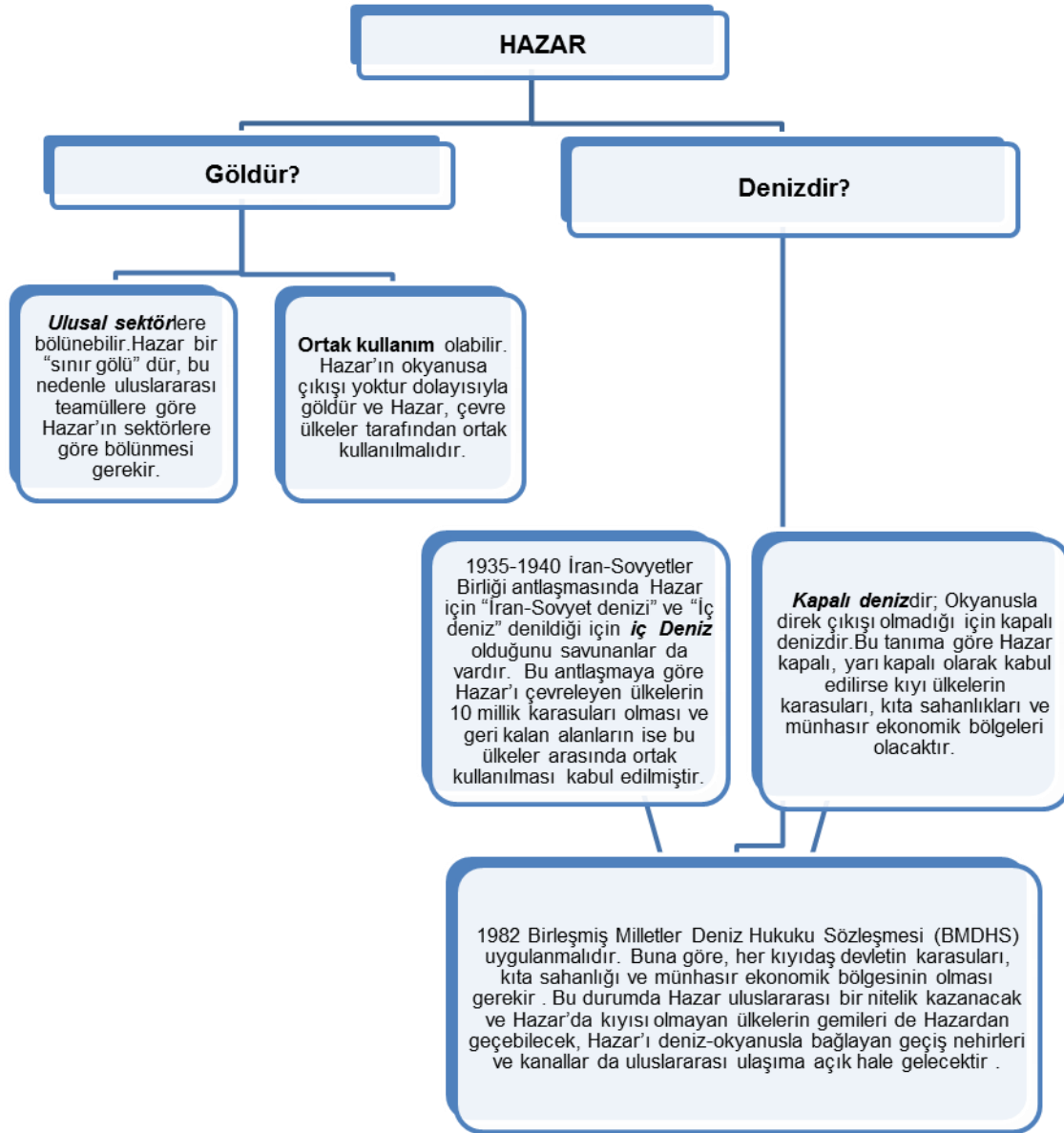
3.1. Hazar'ın Statü Sorunu: Deniz mi? Göl mü?

Sovyetlerin çökmesi ile birlikte Hazar'a kıyıdaş olan devlet sayısı 5'e yükselmiş ancak hukuki olarak her ülkenin üzerinde anlaşığı bir paylaşım uzun yıllar süren görüşmelerde gerçekleşmemiştir. Hazar'daki sınırların belirlenmesi Hazar'ın hukuki olarak deniz veya göl olarak nitelendirilmesine bağlı olarak değişeceğinden kıyıdaş ülkeler açısından öncelikle Hazar'ın statü sorununun çözümü önem taşımıştır.

Tablo 1'de Hazar'ın hukuki açıdan deniz ve göl olarak kabul edilmesinin olası sonuçları gösterilmiştir. Büyüklüğü, jeolojik karakteri ve gelişim tarihinin baz alınması durumunda deniz olarak kabul edilebilecek olan Hazar'a 1982 yılındaki Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'nin uygulanması gerekmektedir. Bu durumda Hazar'a kıyısı olan ülkelerin 12 millik karasuları, 12 millik bitişik bölgeleri, 200 ile 350 mil arasında kıta sahanlığı, 200 millik münhasır ekonomik bölgeleri olacaktır. Eğer bu kadar geniş alan yoksa, eşit uzaklık prensibine göre karşı kıyı ülkeler Hazar'da sınırlarını belirleyeceklerdir (Amirbek, 2015: 29).

Coğrafi açıdan bakıldığında, okyanusun bir parçası olmaması ve kara sınırlarının kuru alanlarla sınırlandırılmış olması Hazar'ın göl olma ihtimalini de artırmaktadır (Hacızade, 2015: 101). Hazar, göl olarak kabul edildiği takdirde ise, ya ulusal sektörlere bölünecek ya da devletlerin ortak kullanımına (kondominium) bırakılacaktır.⁷ İlk durum gerçekleştiği takdirde, devletler eşit yetkilere sahip olacaktır. Hazar'ın ulusal sektörlere bölünmesi halinde ise, her devletin kendi milli sektörü oluşturularak, her devlet kendine ait kısımda bağımsız hukuka sahip olacaktır. Böyle bir paylaşım durumunda Kazakistan %29,6; Azerbaycan %19,5; Rusya %18,7; Türkmenistan %18,4 ve İran %13,8'lik paya sahip olacaktır (Kocaman, 2018: 107).

⁷Kuru arazi ile ilgili kodominiuma ait birkaç örnek olsa da, kapalı veya yarı kapalı su alanlarına ait ortak yönetim ile ilgili tek örnek El Salvador, Honduras ve Nikaragua arasındaki Fansaka Körfezi'dir. 1821 yılına kadar, üç devlet de İspanya'nın bir parçasıydı. Uluslararası Adalet Mahkemesi'nin kararına göre, körfezin her kıyı devletin kıyıda 3 mil mesafeye kadar olan kısmı kendi ülkesinde kabul edilmek şartıyla kalan bölümü genel kullanıma verilmiştir. Uluslararası Adalet Divanı'nın bu kararı Hazar üzerinde uygulanmamaktadır. Çünkü, Fansaka sadece İspanya tarafından, Hazar ise iki farklı devlet (Çarlık Rusyası/SSRR-İran) tarafından kullanılmıştır. Hazar'ın statüsünün kondominiumla belirlenmesi daha çok Rusya'nın çıkarlarına uygun gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Vəliyev və Əhmədli, 2016: 97-98).

Tablo 1. Hazar'ın Statüsü ile İlgili Görüşler

Hazar'ın hukuki statüsü konusunda ülkeler ise genel olarak kendi çıkarları doğrultusundaki tezleri savunmaktadırlar. Bu kapsamda, Azerbaycan ve Kazakistan arasında büyük ölçüde bir anlaşma sağlanmasına karşın, Rusya ve Türkmenistan'ın söz konusu paylaşım ile ilgili önerileri günümüze kadar gelen süreçte değişiklik göstermiştir. Buna göre Azerbaycan, Hazar'ın bir "sınır gölü" olduğu düşüncesinden hareketle, orta hat esasına göre beş ulusal sektöre bölünmesini savunmaktadır. İkinci bir teklif olarak, Hazar'a "açık deniz" statüsünün uygulanabileceğini ileri süren Azerbaycan, 1982 BMDHS'nin baz alınmasını istemektedir. Böylece her kıyıdaş devlet 12 millik karasuları, 12 millik bitişik bölge, 200 mil veya daha fazla kıta sahanlığı ve 200 millik münhasır ekonomik bölgeye sahip olacaktır

(İşcan, 2010: 80-81). Kıyıdaş ülkelerden Hazar'a %29'luk payla en uzun sınırı olan ve Hazar'da en çok belirlenmiş hidrokarbon rezervleri olan *Kazakistan*, Hazar'ı "iç deniz" olarak nitelendirmiş ve Azerbaycan gibi Hazar'a 1982 BMDHS'nin uygulanması gerektiğini savunmuştur. Ancak Azerbaycan'ın aksine Kazakistan deniz yatağının paylaşılmasını yeterli bulmakta, Hazar'ın sularının ise belirli münhasır yetki alanı dışında ortak kullanılmasını kabul etmektedir (Amirbek, 2015: 32-33). Hazar konusunda en belirleyici ülke konumundaki *Rusya*, Hazar'ın hukuki statüsünün 1921 ve 1940 yıllarında SSCB ve İran arasında imzalanan antlaşmalarla belirlenmiş olduğunu; söz konusu anlaşmalarda münhasır egemenlik alanının yalnız balıkçılık için tanınan 10 millik kıyı şeridinden ibaret olduğunu, bunun dışında kalan bölgelerdeki suların ortak kullanıma açık olduğunu ve Hazar Denizi'ne kıyıdaş ülkelerin bu sulardan eşit haklarla yararlanabileceğini ileri sürmektedir (Amirbek, 2015: 31). Rusya Hazar'a Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin uygulanmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Çünkü, Don-Volga ve Volga-Baltık kanallarındaki geçiş rejimini kendi ulusal mevzuatına göre uygulayan Rusya, Hazar'ın bir iç deniz olarak kabul edilmesi halinde söz konusu kanallar üzerindeki egemenliğini yitirecektir. Bu kapsamda bölgedeki gücünü korumak, eski Sovyet ülkelerinde ekonomik, siyasi ve askeri alanlardaki manevralarıyla kurallarını kendi koyduğu oyunu devam ettirmek ve Hazar üzerindeki etki alanını sürdürmek Rusya'nın birbiri ile bağlantılı temel stratejisidir. Petrol ve doğal gaz üretimini Basra Körfezi'nden sağlayan *İran*, Hazar Denizi'nde ciddi bir rezerve sahip olmamakla birlikte siyasi açıdan bölge üzerindeki talep ve iddialarını daima canlı tutmaktadır. İran, Hazar'ın bir göl olduğunu ve beş kıyıdaş devlet tarafından ortaklaşa kullanılması gerektiğini söylemekte ve üçüncü devletlerin Hazar'dan yararlanmasına karşı çıkmaktadır. Doğal gaz rezervleri açısından dünyanın önde gelen dört ülkesinden biri olan *Türkmenistan*'ın Hazar ile ilgili önerileri zaman içinde sürekli değişkenlik göstermiştir. Bir yandan denizin ulusal sektörlere ayrılmasının önemini vurgulayan Türkmenistan diğer yandan denizin ortak kullanılması ilkelerinin temel kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır (Həsənov, 2016: 70).

Hazar'ın statüsünün belirlenmesine yönelik süren görüşmelerin sonuncusu 12 Ağustos 2018 tarihinde Kazakistan'ın Aktau kentinde gerçekleşmiştir. Aktau Zirvesi'nde 20 yılı aşkın süredir devam eden belirsizlik büyük ölçüde çözülmüş, Hazar Denizi'nin hukukî statüsünü belirleyen sözleşme kıyıdaş devletlerce kabul edilmiştir. Buna göre Hazar, sözleşme metninde "deniz" olarak belirlenmiş, hükümler alanlarının dışındaki açık sularda 1982 yılındaki BMDHS'nin geçerli olacağı kararlaştırılmıştır (Kötek, 2018). Anlaşmaya göre, Hazar Denizi'nin yüzey kısmı taraflarca ortak bir şekilde kullanılacak, dip kısmı ve maden

rezervleriye komşu devletlerin arasında, uluslararası hukuk temelinde anlaşılacak paylaşılacaktır.

24 maddelik sözleşmede öne çıkan bazı unsurlar ise şunlardır (Bekdeş, 2018):

- Her bir kıyıdaş ülke 15 deniz mil genişliğinde karasularına sahip olacak.
- Sözleşmeye taraf devletler, karasularının bittiği yerden itibaren 10 deniz mili genişliğinde balık avlama bölgesine sahip olacak.
- Her bir kıyıdaş ülke, kendi karasularında bilimsel araştırmalar düzenleme, yetkilendirme veya yürütme konusunda özel haklara sahip olacak.
- Taraflar, Hazar Denizi'nin dibinde denizaltı kabloları ve boru hatları döşeyebilecek.
- Kıyıdaş olmayan ülkeler Hazar Denizi'nde silahlı kuvvet bulunduramayacak

Söz konusu anlaşma değerlendirildiğinde sürecin uzun bir zaman dilimine yayılmasına rağmen her devletin üzerinde anlaşıldığı bir sonucun ortaya çıkması olumlu bir gelişmedir. Anlaşma ile birlikte, Türkmenistan gazının ve Kazakistan petrolünün Azerbaycan üzerinden dünya pazarına açılabilmesi daha mümkün görünmektedir. Böylece, Türk devletleri arasındaki ekonomik bağın güçlenmesinin yanı sıra, siyasi anlamda da belirgin bir bütünleşme ortamı oluşacaktır. Türk devletleri açısından önemli fırsat sağlayan anlaşma, İran kamuoyu tarafından yeterli ölçüde benimsenmemiş ve eleştirilere maruz kalmıştır. Söz konusu paylaşımında Rusya'nın Avrupa pazarındaki payının çok etkilenmeyeceği yorumlarının yanı sıra Hazar Denizi'nin yabancı ülke askeri güçlerine kapatılması Moskova açısından önemli bir başarı olarak kabul edilmektedir (Yaman ve Tarı, 2018).

3.2. Hazar Meselesi Bağlamında Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

1991 yılındaki bağımsızlık sonrası Türk devletleri, iç ve dış politikada çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalırken ekonomik sorunların ortadan kaldırılması tüm ülkelerin temel önceliği olmuştur. Sovyet sisteminin getirmiş olduğu kapalı ve güvenden yoksun siyasi ortam tarihsel, dinsel ve kültürel bağlara sahip Türk devletlerinin bir araya gelmesini geciktiren sebeplerin başında gelmektedir. Özellikle doksanlı yılların ilk yarısında ulusal sorunların çözümüne odaklanan Türk devletleri, birbirlerine karşı temkinli hareket etmiş, Türkiye ile olan ilişkilerini dahi belirli bir çerçevede tutmuşlardır. Ulusal sorunların kısmen çözülmesi ile birlikte, Türk devletleri arasındaki entegrasyon sürecinde belirgin bir gelişme görünmesine karşın Hazar, kıyıdaş Türk devletleri arasındaki en büyük sorun alanını oluşturmuştur. Azerbaycan ve Kazakistan'ın genel olarak ortak bir görüş benimseyebildiği "statü sorunu"nda Türkmenistan ve Azerbaycan arasında önemli görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Özellikle

petrol sahalarının paylaşılması konusu, doksanlı yıllar boyunca iki ülke ilişkilerinin gelişmesini engelleyen temel neden olmuştur.

Buna karşın gerek Batı ile projeler ve Türk dünyası ile ilişkiler bağlamında gerekse de Rusya merkezli BDT çerçevesinde Azerbaycan'ın, Kazakistan ve Türkmenistan ile olan ilişkileri önem taşımaktadır. Bu çerçevede Orta Asya'nın kaplanı olarak tabir edilen Kazakistan ile Kafkasya'nın en güçlü ülkesi konumundaki Azerbaycan, Hazar Denizi meselesinde aynı görüşü paylaşan iki önemli ortaktır. Dahası, zaman içinde büyük bir gelişim gösteren ilişkiler müttefiklik düzeyine ulaşmıştır. Rusya ve İran'a rağmen Hazar'daki enerji yataklarının geliştirilmesi ile ilgili çeşitli sözleşmeler yapan Azerbaycan ve Kazakistan arasındaki ilişkiler günden güne gelişmektedir. Bağımsızlıkla birlikte ikili ve çok aktörlü bir işbirliği kurabilen iki devlet, barış ve dostluğa dayanan bir dış politika stratejisi benimsemişlerdir. Kazakistan Azerbaycan'ı, Türkiye ve Avrupa'ya ulaşmada bir köprü olarak görürken; Azerbaycan açısından Kazakistan, Orta Asya ve Çin kapılarının anahtarı olarak önem taşımaktadır.

1996 yılında Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın Azerbaycan'a ilk ziyareti gerçekleşmiş ve görüşmede Azerbaycan Cumhuriyeti ile Kazakistan Cumhuriyeti arasındaki ilişkileri düzenleyen bir anlaşmanın yanı sıra yatırımların teşviki ve korunması sözleşmesi, petrol ve gaz endüstrisinde işbirliği anlaşması, Hazar Denizi ile ilgili ortak bildirge, dışişleri bakanlıkları, ulusal güvenlik organları ve merkez bankaları arasındaki işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır (Huseynov, 2017: 140-141). Sonraki yıl Haydar Aliyev tarafından gerçekleştirilen resmi ziyaret sırasında ise, ikili anlaşmalar geliştirilerek çeşitlendirilmiştir. İşbirliğinin daha da geliştirilmesi ve derinleştirilmesi, Kazak petrolünün dünya pazarlarına ulaştırılması konusundaki işbirliği mutabakatı, ikili vizesiz rejim anlaşması, serbest ticaret anlaşması, hukuki yardım anlaşması ve hukuki ilişkilere ilişkin anlaşmalar, petrol mühendisliği alanında işbirliği temel ilkeleri anlaşması imzalanmıştır. Haziran 2006'da Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından Kazakistan'a gerçekleştirilen resmi ziyaretle, Hazar Denizi ve Azerbaycan toprakları üzerinden Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Kazak petrolünün dünya pazarlarına taşınmasını sağlayan iki temel belge imzalanmıştır (Huseynov, 2017: 141). Tarihsel bağlar, sahip olunan zengin enerji kaynakları, deniz sınırları, Kazakistan'da bulunan Azerbaycan diasporası, jeostratejik konum, Azerbaycan ve Kazakistan arasındaki karşılıklı ekonomik ilişkilerin arkasındaki temel itici güçlerdir. Ticaret, sanayi, enerji, ulaştırma ve tarım alanlarında işbirliğine yönelen iki ülke arasında ticaretin gelişmesini sağlamaya yönelik olarak 25'i aşkın anlaşma imzalanmıştır.

Sürdürülen ikili ilişkilerin yanı sıra Azerbaycan ve Kazakistan uluslararası alandaki birçok örgüt çerçevesinde de bir araya gelmektedir. Birleşmiş Milletler, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, TÜRKSOY ve Türk Konseyi iki ülkenin birlikte yer aldığı önemli kuruluşlardan bazılarıdır.

Azerbaycan-Türkmenistan ilişkilerine bakıldığında ise, iki devlet arasında ilk olarak enerji yatakları üzerindeki anlaşmazlık göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, 80 milyon tondan fazla petrolün olduğu Kepez yatağı, Azerbaycan ve Türkmenistan'ın ihtilafli alanlarından biridir. Türkmenistan, kıyılarına 104 km uzaklıkta bulunan petrol sahası üzerindeki tek taraflı egemenlik iddiasını sürdürmektedir. Azerbaycan'ı, Azeri ve Çıracak petrol alanlarını yasadışı olarak kullanmakla suçlayan Astana yönetimi, 1997 yılında Rus şirketleri Rosneft ve Lukoil'e baskı yaparak söz konusu şirketlerin Kepez petrol sahasını geliştirmek için Azerbaycanla imzalamış oldukları projeden çekilmelerini sağlamıştır (Valiyev, 2009: 2). Doksanlı yıllar boyunca gerilen ilişkiler nedeniyle Türkmenistan, 2001 yılında mali gerekçeleri ileri sürerek Azerbaycan'daki büyükelçiliğini kapatmıştır. Yine, Hazar'a kıyıdaş devletler içerisinde en zayıf askeri güce sahip ülke olan Türkmenistan'ın sahip olduğu tarafsızlık statüsüne rağmen söz konusu süreçte askeri alanda yürütmüş olduğu politika dikkat çekicidir. Hazar Denizi'nde güçlü bir askerî donanma oluşturmaya dönük çabalarını sınır güvenliğini sağlamak olarak açıklayan Türkmenistan yönetimi, Hazar'daki kaynakların bölüşülmesinden doğan sorun nedeniyle dönem dönem oldukça sert bir tavır sergilemiştir.⁸

Bu kapsamda, 90'lı yılların sonlarından itibaren yaşanan enerji mücadelesi ve karşılıklı güvensizlik duygusu, silahlanma yarışında bölgede küresel güçlerin görünürliğini artırmıştır. ABD'nin ekonomik olarak bölgeye girmesinden sonra, NATO aracılığıyla askeri açıdan sahip olduğu nüfuzu, Rusya'nın da Hazar donanmasını güçlendirmesine sebep olmuştur. 2002 yılından bu yana Azerbaycan'ın ABD ile ortaklaşa deniz tatbikatları düzenlemesi, daha önce Hazar'da donanması bulunmayan Kazakistan ve Türkmenistan'ın da Hazar'da bir deniz gücü oluşturması kararında etkili olmuştur (Turan, 2010: 51). Bu kapsamda Azerbaycan'ın ABD ile yakın ilişkiler içine girmesi ve savaş gemisi satın alması Türkmenistan'ı, Ukrayna'dan silah satın almaya yöneltmiştir. Bunun yanında Türkmenistan, 2002'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nı takiben Rusya ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve Güvenlik Antlaşması ile de bu ilişkileri derinleştirmiştir (Purtaş, 2004'den akt.: Turan, 2010: 52).

⁸2000'li yılların başında Türkmenistan Cumhurbaşkanı Niyazov, Hazar Denizi ile ilgili barışçıl olmayan uyarılarda bulunarak çeşitli beyanatlarda bulunmuştur. Niyazov'un bir konuşmasında "Hazar denizi kan kokuyor ve her birimiz bunu anlamalıyız. Petrol sahası üzerinde bir anlaşmazlık olması kolay bir şey değil..." şeklindeki ifadesi Azerbaycan-Türkmenistan arasındaki gerginliğin boyutunu göstermesi açısından çarpıcıdır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: (Turan 2002'den akt.: Haghayeghi, 2003: 32).

2000’li yılların ilk yarısına kadar rekabetin etkili olduğu bölgede, Niyazov’un vefatının ardından Türkmenistan-Azerbaycan ilişkileri normalleşme eğilimine girmiş; Türkmenistan 2008 yılında Azerbaycan’daki büyükelçiliğini tekrar faaliyete açmıştır. İki ülke arasında Hazar Denizi’nde petrol arama faaliyetleri sırasında zaman zaman yaşanan krize rağmen ikili ve çok taraflı ilişkiler günümüze kadar sürdürülmüştür. Son olarak Ağustos 2017 yılında Bakü’ye resmi ziyaret gerçekleştiren Türkmenistan Cumhurbaşkanı Berdimuhammedov, Azerbaycan devlet başkanı İlham Aliyev ile stratejik iş birliği ve ortaklık çerçevesinde 13 anlaşma imzalamış; toplantı kapsamında 8 Mart 1996’da imzalanan Stratejik İşbirliği Protokolü güncellenmiştir. Söz konusu anlaşmalarda Türkmenbaşı ve Bakü limanları arasında yük taşımacılığı ve demiryollarının kullanımı, iki ülke arasında vergi oranlarının düzenlenmesi, turizm alanında işbirliği, deniz ticareti işbirliği, İçişleri Bakanlıkları arasında koordinasyon anlaşması, ülkeler arasındaki telif hakkının düzenlenmesi, enerji sahasında ve hukuk alanında işbirliği başlıkları yer almıştır. İki ülke arasında devam eden işbirliğinin daha koordineli bir şekilde ilerleyebilmesine yönelik olarak ise 18 Ocak 2018 tarihinde, Türkmenistan Cumhurbaşkanı tarafından Türkmenistan–Azerbaycan Devletlerarası Komite’nin kurulması için bir kararname imzalanmıştır (QHA, 2018).

Ağustos 2018’de, Hazar konusunda taraflar arasında nihai bir anlaşma imzalanmış olması Türkmenistan ve Azerbaycan ilişkileri açısından önemli bir gelişmedir. Söz konusu bölüşüm çerçevesinde, Rusya ile olan inişli çıkışlı gaz ihracatı nedeniyle ekonomik alanda ciddi sorunlarla karşı karşıya kalan Türkmenistan’ın, doğal gazını Azerbaycan üzerinden Avrupa’ya taşıyabilmesinin önü açılmıştır. Bu kapsamda, özellikle ekonomik işbirliğinin derinleşmesini sağlayacak olan projelerin gerçekleşmesi Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki siyasi sürece de katkı sağlayacaktır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarihsel ve kültürel bağların bir araya getirdiği Türk devletleri arasındaki entegrasyon sürecinin hızlanmasında Sovyetlerin çöküşü bir kapı aralamıştır. Buna karşın 1990’lı yılların başında kurulan siyasi ilişkiler toplumsal yaşama gerekli ölçüde yansıtılmamış; aynı coğrafyayı paylaşan devletler birbirlerini yeteri kadar tanıyamamıştır. Siyasi, ekonomik, toplumsal birçok sorunla karşı karşıya kalan Türk devletleri, dış politika alanında birlikte hareket etme konusunda temkinli davranmış; bağımsızlığın ilk yılları, ülkelerin toparlanma ve ayakta kalma mücadelesine sahne olmuştur. Bu süreçte, ulusal ve bölgesel alanda Sovyetlerden kalan bir takım sorunlar gündeme gelmeye başlamış, Kafkasya ve Orta Asya’da Türk devletlerinin dahil olduğu bu sorunlar bölgenin istikrarını olumsuz etkilemiştir. Bu

kapsamda özellikle, Hazar'a kıyıdaş ülkeler arasında Hazar'ın nasıl bölüşüleceğine dair kimi anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Beş kıyıdaş devletten üçünün Türk devleti olmasına karşın söz konusu sorunlar, özellikle Türkmenistan ve Azerbaycan'ın zaman zaman karşı karşıya gelmesine ve ikili ilişkilerin yeteri kadar gelişmemesine sebep olmuştur.

Siyasi açıdan değerlendirildiğinde Azerbaycan-Kazakistan ilişkileri 1990'lı yıllardan bu yana sorunsuz bir şekilde ilerlemiş; ikili ve çok taraflı ilişkiler kapsamında devlet başkanları günümüze kadar karşılıklı resmi ziyaretler gerçekleştirmiştir. Söz konusu durum özellikle enerji alanında ortaklığa dönüştürülebilmiş; Azerbaycan ve Kazakistan arasında petrolün Avrupa'ya taşınmasına yönelik büyük projeler gerçekleştirilmiştir.

Hazar Denizi'ndeki kimi petrol yatakları üzerindeki anlaşmazlık nedeniyle 90'lı yıllarda yaşanan gerilim, 2001 yılında Türkmenistan'ın Azerbaycan büyükelçiliğini kapatması ile sonuçlanmış ve ilişkiler oldukça soğuk düzlemde ilerlemiştir. Türkmenistan'ın sahip olduğu tarafsızlık statüsünün de etkisiyle yeteri kadar geliştirilemeyen ilişkiler, 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren yeni bir boyut kazanmıştır. Niyazov'un vefatının ardından ülkenin başına geçen Berdimuhammedov, Azerbaycan-Türkmenistan ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlarken Hazar konusundaki anlaşmazlık büyük ölçüde devam etmiştir.

2018 Ağustos ayında Hazar'a kıyıdaş devletler arasında gerçekleştirilen son toplantı kapsamında "deniz" olarak kabul edilen Hazar Denizi'nin, yüzey kısmının taraflarca ortak bir şekilde kullanılması, dip kısmı ve maden rezervlerinin ise komşu devletler arasında, uluslararası hukuk temelinde paylaşılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu anlaşma ile birlikte, Türkmenistan gazının dış pazara sunulması noktasında Azerbaycan kilit ülke olarak öne çıkmıştır. 50 milyar varil petrol ve 9 trilyon metre küp doğal gazı sahip olduğu tahmin edilen Hazar'dan, en etkin şekilde faydalanmak isteyen kıyıdaş ülkeler arasında devam eden rekabetin, anlaşma sonrasında işbirliğine dönüşmesi gerekmektedir. Bu kapsamda alınan kararların sürece genel anlamıyla olumlu bir etki göstermesi, özel anlamda ise Azerbaycan-Türkmenistan ilişkilerine katkı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- "Dünya Bankası: Türkmenistan Ekonomisi %6,5 Büyüyecek". 15.01.2017 tarihli haber http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=MzYw (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- "Kazakistan ekonomisi yüzde 4 büyüdü". 14.08.2018 tarihli haber , <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/-kazakistan-ekonomisi-yuzde-4-buyudu-/1230385> (Erişim Tarihi: 15.09.2018).
- "Türkmenistan, İran'a elektrik ihracatını arttıracak" 25.10.2014 tarihli haber <https://enerjigunlugu.net/icerik/-10622/turkmenistan-irana-elektrik-ihracatini-arttiracak.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- "Türkmenistan, Küresel Enerji Pazarının Önemli Ülkesi" 24.09.2016 tarihli haber http://www.atavatan-turkmenistan.com/news_details.php?news_id=NDU= (Erişim Tarihi: 15.09.2018).
- Alagöz, M.; Erdoğan, S. ve Yapar Saçık, S. (2011). "Kazakistan Cumhuriyeti'nin Ekonomik Performansının Ölçümü: 1992-2008". T.C. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Avrasya Etüdüleri 38/2011-1, 49-75.

- Amirbek, A. (2015). “Soğuk Savaş Sonrası Hazar’ın Statüsü ve Sınırlandırma Sorunu: Kıyıdaş Devletler’in Yaklaşımları Açısından Analizi”. Karadeniz Araştırmaları, Sayı: 46, ss. 23-48.
- Assanbayev, M. B. (2014). “Geopolitics of Turkmenistan and Kazakhstan in the Caspian Region”. 143-162. The Caspian Sea Chessboard (Edt.: Carlo Frappi, Azad Garibov). The Center for Strategic Studies.
- ATV (2018). “Azərbaycan- İran münasibətləri - Siyasi-iqtisadi sahədə əməkdaşlıq inkişaf edir”, 29.03.2018 tarixli haber. <http://atv.az/news/politics/95325-azerbaycan-iran-munasibetleri-siyasi-iqtisadi-sahede-emekdasliq-inkisaf-edir-video> (Erişim Tarihi: 20.09.2018).
- Avcı, E. (2014). Hazar’ın Statü Sorunu ve Sahildar Devletlerin Konuya Yaklaşımları. Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü (USBED), http://www.usbed.org/yayinlar/-Hazarin_Statu_-Sorunu_ve_-Sahildar_Devletlerin_Konuya_Yaklasimlari.pdf (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- Aydın, F. (2018). Türkmenistan’ın Dış Politikası. 25.02.2018 <https://www.stratejikortak.com-/2018/02-/turkmenistanin-dis-politikasi.html> (Erişim Tarihi: 21.09.2018).
- Bekdeş, H. (2018). “5. Hazar Zirvesi: Yeni Düzenlemeler” SD Analiz, <http://www.sde.org.tr/genel/sd-analiz-5-hazar-zirvesi-yeni-duzenlemeler-analizi-6591> (Erişim Tarihi: 18.09.2018).
- Central Intelligence Agency (2018). “Azerbaijan”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/aj.html>
- EIA (2017). Country Analysis Brief: Kazakhstan 2017, https://www.eia.gov/-beta/international/-analysis_includes/countries_long/Kazakhstan/kazakhstan.pdf
- Elik, S. ve Arınç, İ. (2010). “Turkmenistan and Azerbaijan in European Gas Supply Security”. Insight Turkey. 12 (3). 169-190
- Əliyev, A. (2009). “Sahilyani Dövlətlərin Xəzər Siyasəti”. Tarix və Onun Problemləri. No: 1-2. 192-201.
- Gonca, İ. B. ve Özdaşlı, E. (2016). “Kazakistan’ın Dış Politika Önceliklerinin Şekillenmesinde Bir Faktör Olarak Çin’in Enerji Talebi”. Avrasya İncelemeleri Dergisi, V/1 (2016), 147-166.
- Habibeyli, A. “Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye” Başarılı Üçlü İşbirliğinin 25 Yılı. 08.06.2017 tarihli haber. <http://newtimes.az/tr/views/5174/> (Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- Hacızade, E. (2015). “Xəzər Hövzəsi Regionunun İqtisadi Potensialı və İxrac İnfrastrukturunu”. Azərbaycanın Vergi Jurnalı. 4(124). 93-128.
- Haghayeghi, M. (2003). “The Coming of Conflict to the Caspian Sea”. Problems of Post-Communism, vol. 50, no. 3, May/June, 32–41.
- Hekimoğlu, A. (2012). “Uluslararası Dengeler Bağlamında Orta Asya’daki Enerji Politikaları”. Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya (Ed. Savaş Kafkasyalı). Ankara-Türkistan: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk Kazak Üniversitesi. 267-310
- Həsənov, Ə. (2016). *Xəzər – Qara dəniz hövzəsi və Cənubi Qafqazın geoiqtisadiyyatı: Azərbaycanın enerji siyasəti*. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 296 s.
- Huseynov, R. (2017). “Azerbaijan – Kazakhstan relations: current situation and prospects” 139-160. <http://przeglad.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2017/10/pp-2017-3-11.pdf>
- İsmayilov, E. ve Budak, T. (2014). “Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan’ın Enerji Politikası”. Bilge Strateji, 6(11). 29-49.
- İşcan, İ. H. (2010). Uluslararası Enerji Güvenliği Açısından Hazar Bölgesi Enerji Ekonomisi ve Hazar denizi’ni Paylaşım Sorunu”. Sosyo Ekonomi Özel Sayısı, 63-92
- Kavas, A.Y. (2014). “Kazakistan’da Rusya-Çin Rekabeti”. 3 Eylül 2014, <http://www.bilgesam.org/incele/1758/-kazakistan-da-rusya-cin-rekabeti/#.W7RVH3szbIU> (Erişim Tarihi: 18.09.2018).
- Kirvelytė, L. (2012). “The Dilemma of Azerbaijan’s Security Strategy: Energy Policy or Territorial Integrity?”, 199-233. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/lasr.2012.10.issue-1/v10243-012-0017-0/v10243-012-0017-0.pdf>
- Kocaman, M. E. (2018). “Hazar Havzası’nın Hukuki Statüsü”, Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi”. 9(1), 99-114.
- Kötek, S. (2018). “Trans Hazar Gaz Boru Hattı artık daha mümkün”. 19.09.2018 tarihli haber, <https://enerjigunlugu.net/icerik/28904/trans-hazar-gaz-boru-hatti-artik-daha-mumkun.html> (Erişim Tarihi: 24.09.2018).
- Öge, K. (2015). “Geopolitics and revenue transparency in Turkmenistan and Azerbaijan”. Eurasian Geography and Economics. DOI: 10.1080/15387216.2015.1057756
- Özsoy, B. ve Sipahi, E. B. (2017). “Azerbaycan’da ‘Qaçqınlara və Məcburi Köçkünlərə’ Yönelik Politikalar: Kendi Vatanında Mülteci Olmak”. XI. Kamu Yönetimi Sempozyumu, 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 1615-1634
- QHA (2018). “Türkmenistan ve Azerbaycan arasında ortak komite kararı”, 19.02.2018 [“http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/turkmenistan-ve-azerbaycan-arasinda-ortak-komite-karari/166469/](http://qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/turkmenistan-ve-azerbaycan-arasinda-ortak-komite-karari/166469/).(Erişim Tarihi: 17.09.2018).
- Süleymanov, E. ve Aras, O. N. (2016). Azərbaycan İqtisadiyyatı. “Şərq-Qərb” Mətbəəsi: Bakı.

- Süleymanov, E.; Rahmanov, F. ve Eminov, A. (2017). "Rusya, Kazakistan ve Azərbaycan'ın Devlet Bütçe Giderlərində Sosial Harcamaların Karşılaşdırılmalı Analizi". International Conference on Eurasian Economies, 5-7 Ekim 2017 - Bişkek, Kırgızistan, 400-411
- The World Bank (2018). "The World Bank in Kazakhstan", <http://www.worldbank.org/en/-country/kazakhstan>
- Turan, A. P. (2010). "Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi", Bilge Strateji. Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010, 43-73.
- Valiyev, A. (2009). "Azerbaijan and Turkmenistan's Dispute over the Caspian Sea". http://www.ponarseurasia.org/-sites/default/files/policy-memos-pdf/pepm_087.pdf
- Vəliyev, Y. və Əhmədli, C. (2016). "Xəzərin Hüquqi Statusu Probleminin Həllinə Əsas Yanaşmalar və Beynəlxalq Təcrübə". Sosial, İqtisadi və Siyasi Sferaların Qarşılıqlı Təsir Problemləri Elmi-Praktiki Konfransın Materialları (24-25 noyabr, 2016-cı il) Bakı Dövlət Universiteti. 96-100.
- World Bank (2018). Global Economic Prospects. Washington. <http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>
- Yağdıran, Y. H. (2011). Uluslararası Hukuk Açısından Hazar Denizi Kıta Sahanlıığı Problemi. İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Yaman, A. ve Tarı, H. (2018). "Hazar Denizi'nin Yasal Statüsü Hakkında Anlaşma Üzerine Bir Değerlendirme". <https://drive.google.com/drive/folders/1fgq3uEOhhjZdNwag-UPbBgY-TeVWwkP4P4>

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Aras, B. B. (2019). "Kentsel Sürdürülebilirlik Kapsamında Yeşil Çatı Uygulamaları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 469-504
Geliş Tarihi / Received Date: 24.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 20.11.2018

Araştırma Makalesi

KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK KAPSAMINDA YEŞİL ÇATI UYGULAMALARI

Baran Barış ARAS

baranbarisaras.sc@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7791-8782

Öz

Sınırsız bir kaynak olarak düşünölen doğa, insanlık tarafından hızla tüketilmeye başlanmış, sanayileşme ve kentleşmenin etkisiyle çevre sorunlarının ortaya çıkmasına sebep olunmuştur. Hızla tükenen doğal kaynakların varlığı insanoğlu için çözüm arayışlarını zorunlu hale getirmiştir. Bu noktada ortaya atılan düşünce, doğal kaynakların yok olmadan, gelecek kuşaklar da gözetilerek bu kaynakların geleceğe aktarılmasının sağlanması olarak da bilinen sürdürülebilir kalkınma anlayışdır.

Brundtland raporunda sürdürülebilirlik kavramının ortaya konulmasından bugüne kadar şehirleri ilgilendiren yeni yeni kavramlar ortaya atılmıştır. Kentsel sürdürülebilirlik de bu kavramlardan biridir.

Bir yandan ekolojik tahribat giderek derinleşirken, diğer yandan çevrenin korunmasına ilişkin çözüm önerileri, çeşitli konularda ilgi oluşturan çalışmalar meydana getirmiştir. Bu doğrultuda kentsel sürdürülebilirliğe dair araştırmalar ve gelişen teknoloji çerçevesinde yeşil çatı yüzeyleri önemli bir bileşen olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu noktada "yeşil çatı"lar, hava kalitesini iyileştiren, kentsel ısınmayı azaltan, yağmur suyunu tutarak şehirlerin alt yapısına binen yükün azalmasına olanak tanıyan, bir aktivite ve yaşam alanı olarak da kullanım sağlayan önemli sistemlerdir.

Yeşil çatıların kullanımı oldukça eski devirlere kadar uzanmaktadır. Günümüzde yabancı ölkelerde yaygınlaşan bir kullanıma sahipken özellikle Türkiye'de kullanımlarının azlığı dikkati çekmektedir. Yeşil çatıların faydalarına karşın uygulama alanlarının henüz tam gelişmemiş olması, konuyu araştırmaya ve incelemeye değer kılmaktadır. Dünyada önemsenmeye başlanan binalarda enerji korunumu ilkesi ve bu konuyla alakalı sertifikalandırma sistemlerinde (LEED, BREAM vb.) yeşil çatıların önemli bir uygulama aracı olarak ele alınabileceği görölmektedir.

Belirtilen nedenlerle bu çalışmada; doğal ve yapılaşmış çevre, ekonomik ve sosyal bileşenlerden oluşan kentsel sürdürülebilirlik kavramının yeşil çatı kavramı ile ilişkisi incelenmiştir. Dünyadaki ve Türkiye'deki örnekler üzerinden yeşil çatı sistemleri hakkında bilgi verilip, kentsel sürdürülebilirlik açısından avantajları değerlendirilmiş, verilen yurt içi ve yurt dışı örneklerinin karşılaştırılarak analiz edilmesi ve Türkiye'deki uygulamalar için altyapı oluşturmada yardımcı öneriler sunulması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Sürdürülebilir Kalkınma, Kentsel Sürdürülebilirlik, Çevre, Sürdürülebilirlik, Yeşil Çatı.

GREEN ROOF PRACTICES IN THE CONTEXT OF URBAN SUSTAINABILITY

Abstract

Nature which is considered as an unlimited resource has started to be consumed rapidly by humanity and has been polluted and caused environmental problems to emerge due to industrialization and urbanization. The existence of rapidly depleting natural resources has made it necessary for mankind to seek solutions. The idea put forward at this point is the concept of sustainable development, also known as ensuring that these resources are transferred to the future, with no natural resources.

Since the introduction of the concept of sustainability in the Brundtland report, new concepts have emerged that address cities. Urban sustainability is also one of these concepts.

On the one hand, ecological destruction has become increasingly profound, while on the other hand the solution to the protection of the environment has become a remarkable studies topic for various issues. In this direction, green roof surfaces have started to be considered as an important component in the framework of researches on urban sustainability and developing technology. At this point, “green roofs” are important systems that improve the quality of air, reduce urban warming, use rainwater as an activity and living space, which allows to reduce the load on the underground of cities.

The usage of green roofs extends to very ancient times. Nowadays while it has widespread usage in foreign countries, it is noteworthy that the use of green roofs is especially low in Turkey. Despite the benefits of green roofs, the application areas are not yet fully developed, making it worth investigating and examining. Green roofs are an important benefit in energy conservation principles and relevant certification systems (LEED, BREAM etc.) in buildings that have initiated to be considered important in the world.

For the stated reasons, in this study; Analyzing the relationship between the concept of urban sustainability consisting of natural and structured environment, economic and social components with the concept of green roof. It aims to give information about green roof systems through examples in the world and Turkey and evaluating the advantages in terms of urban sustainability and analyzing the given domestic and foreign samples and to provide suggestions for building infrastructure for applications in Turkey.

Keywords: Development, Sustainable Development, Urban Sustainability, Environment Sustainability, Green Roof

1. SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE KENTSEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK

1.1. Sürdürülebilirlik

Sürdürülebilirlik; “mal ve hizmetlerin, çevre ve doğal kaynakları değiştirmeyen ve çevreye zarar vermeyen kaynakları kullanarak üretilmesi fikri” (Cambridge Dictionary, Erişim: 29.05.2017), “ekolojik dengeyi korumak için doğal kaynakların tükenmesini önleme” (Oxford Dictionary Erişim: 29.05.2017) olarak tanımlanabilir.

Sürdürülebilirliğin temelinde çevrenin bozulmasını durdurmak ve düzeltmek için gerekli tedbirlerin neler olduğunun anlaşılması ve bütün insan faaliyetlerinin bu amaç doğrultusunda yeniden düzenlenmesi bulunmaktadır.

Sürdürülebilirlik ve buna bağlı olarak geliştirilen sürdürülebilir kalkınma kavramı; bugünün ihtiyaçlarının gelecek nesillerin ihtiyaçlarını engellemeyecek biçimde karşılamak şeklinde tanımlanabilir. Bu kavram, doğal kaynakların rasyonel, verimli, tasarruflu ve geleceğe ulaşabilecek şekilde kalitesinin artmasını hem de bu artış gerçekleşirken kaynakların yok olmasını hedeflemektedir. Kısaca sürdürülebilirlik; değişikliğe ihtiyaç duymaksızın bir durumun devam ettirilebilmesidir (Şahin, 2006: 34).

Sürdürülebilirlik kavramı Birleşmiş Milletler (BM) Brundtland Komisyonu’nun (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, Erişim: 28.05.2017) 1987 tarihli Ortak Geleceğimiz (Birleşmiş Milletler, Erişim: 13.05.2017) adını taşıyan raporunda resmi olarak ilk defa kavramsal bağlamda bir çerçevede sunulmuştur. Bu sayede de dünyada bütün uluslararası

organizasyonlar Sürdürülebilir Kalkınmayı (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Erişim: 28.05.2017) kullanmaya başlamışlardır.

Sürdürülebilirlik, “şemsiye” bir kavram olarak düşünüldüğünde, çevresel, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik alt başlıklar olarak ortaya çıkmaktadır (İncedayı, 2004, Erişim: 13.10.2018). Alt başlıklar dikkate alındığında sürdürülebilirlik 3 boyutta ele alınabilmektedir. Bunlar çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliktir. Sürdürülebilirliğin ancak bu ekonomik, sosyal ve çevresel boyutun aynı anda gerçekleştirilmesiyle sağlanabileceği ifade edilmektedir (Haştemoğlu, 2006: 9).

1.2. Kentsel Sürdürülebilirlik

Kentler dinamik bir yapıya sahip olduğu için birey, toplum, ekonomi, çevre, siyaset, yönetim, hukuk gibi pek çok alanda gelişim göstermektedir. Bu gelişimin sürdürülebilir kılınması ve kentlerin tüm unsurlarıyla geleceğe taşınması kenti bilimsel açıdan önemli bir çalışma alanı haline getirmektedir. Günümüzde kentlerde yaşayan nüfus özel nedenler olmadıkça sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu durum da kentin sürdürülebilirliğini önemli ölçüde etkilemektedir.

Zaman içerisinde kentler ile ilgili “sürdürülebilir kent”, “yenilikçi kent”, “düşünen kent” gibi yeni kavramlar çıkmıştır. Bu doğrultuda Toprak yenilikçi – düşünen kentleri “Geri dönülemez ve karşı konulamaz büyümesiyle, günümüzün sorunlar yumağı haline gelen kentlerinden beklenen; sürekli öğrenen ve bilgiyi kullanabilen yaratıcı ve yarışmacı kent olmasıdır. (Toprak, 2003a: 14; Toprak, 2003b: 94)” şeklinde tariflemiştir.

Geenhuisan ve Nijkamp ise “Sürdürülebilir kentler, süreklilik içinde değişimi sağlamak amacıyla, sosyoekonomik çıkarların çevre ve enerji ile ilgili kaygılarla uyumlu hale getirildiği kent” (Geenhuisan ve Nijkamp, 1994: 131) olarak açıklamıştır.

Diğer bir tanıma göre sürdürülebilir kent “insan gereksinmelerine günümüz kentlerinden daha iyi yanıt veren ve kent sistemlerinin gelecek kuşakların gereksinmelerinin karşılanmasını engellemeyecek bir biçimde geliştirilmesini sağlayan kent”tir (Ertürk, 1996: 175); “sürdürülebilir kent, toplumsal ve ekonomik çıkarlar, çevre ve enerji sorunlarıyla uyumlu bir biçimde bir araya getirilerek değişimde devamlılığın sağlandığı bir yapıdır” (Bayram, 2001: 255).

Yapılan tanımlardan görüldüğü üzere sürdürülebilirlik kavramının somutlaştığı alan, yerleşim alanları ile şehirler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilirliği sağlamak adına kentlere bu kadar odaklanılmasının sebebi şehirlerin gerek tabii varlıkların esas harcaycısı gerekse artıkların başlıca artırıcısı olmasından dolayıdır.

Yapılan bu tanımlarda üç unsurun öne çıktığı görülmektedir. Bunlar: Kent sakinlerinin yaşam kalitelerinin arttırılması, kentlerin kendi varlıklarını devam ettirebilme kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve kentlerdeki üretim ve tüketim faaliyetlerinin çevre değerleri doğrultusunda yeniden ele alınması gereğidir (Bayram, 2001: 256).

Sürdürülebilirlik ve kentleşme daha çok kentin, fiziksel, ekonomik ve sosyal bileşenlerinin kesişiminde bulunur. Kentsel sürdürülebilirlik düşüncesi, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirlik ve sosyal adalet konularını kapsamaktadır (Aalborg Şartı, Erişim: 05.05.2017).

Kentsel sürdürülebilirlik yaklaşımı kentlerde, ekonomik güçlendirmeyi, katılımı ve yerelde yönetim ve kapasite artırımını sağlayarak dengeli bir gelişim yakalamayı amaçlamaktadır (Commission of the European Communities, 1998, Erişim: 28.05.2017).

Öte yandan sürdürülebilirlik ilkesinin çerçevesine uygun olarak, “Kentsel sürdürülebilirlik” yaklaşımının içermesi gereken konular Wheeler tarafından şu şekilde ele alınmıştır:

1. *Büyümenin denetlenmesi ve arazi kullanım planlaması*
2. *Kentsel tasarım*
3. *Konut*
4. *Ulaşım*
5. *Çevre koruma ve restorasyon*
6. *Enerji ve malzeme kullanımı*
7. *Yeşillendirilmiş yapılar*
8. *Adil ekoloji ve denklik*
9. *İktisadi gelişim*
10. *Demografi*” (Wheeler, 2004: 66-84)

Vural ve Ulusoy’a göre kentsel sürdürülebilirlik için aşağıdaki ilkelerin sağlanması önemlidir:

“Alan Tasarrufu: Kentlerde dikey yapılanma modelleri tercih edilmelidir.

Doğal Habitat Korunmalıdır: Çayır, ağaçlıklar sadece güzellik kaynağı olmayıp başka birçok fonksiyonu da yerine getirirler. Örneğin: temiz hava deposudurlar, sel baskınlarını önlerler.

Kentleşme planlı olmalıdır: Kentleşme doğayı gözeterek şekilde planlanmalıdır.

Su Kaynakları Korunmalıdır: Kentlerde artan su tüketimini azaltıcı fiyat politikaları kullanılmalıdır.

Motorlu Araç Kullanımı Kontrol Altına Alınmalı: Kentlerde motorlu araçlara bağımlılığı azaltıcı uygulamalara önem verilmelidir. Böylece enerji tasarrufu, hava kirliliğinde azalma ve yaşam alanlarında artış sağlanabilir.

Geri Dönüşüm: Atıklar her zaman diğer kullanımlar için geri dönüşüm merkezlerinde değerlendirilmelidir (Ulusoy ve Vural, 2001: 12-13).”

Stephen Wheeler, Sürdürülebilir kentin ihtimalsiz olduğunu söylemekte, ancak şehirlerin sürdürülebilir olmasını 9 maddeyle özetlemektedir:

“Etkili arazi kullanımı: Tarım arazisini, habitatu ve kent yakınındaki açık alanları denetimler yoluyla korumak,

Daha az motorlu araç kullanımı: Daha çok yayaya ağırlık vermek, bisiklet yolları planlamak ve toplu taşımalara öncelik vermek,

Etkin kaynak kullanımı: Enerji tasarrufu ve dönüşümün sağlanması, kirlenen öder prensibine önem verilmesi (Wheeler, 2003: 487-496).”

Öte yandan Avrupa Vakfı (EF)’nin kentsel sürdürülebilirlik göstergeleri yapılmış tanımlamalardan farklı boyutları da içermektedir. EF’nin oluşturmuş olduğu göstergelerde insani refaha da yer verilerek kentsel sürdürülebilirliğin sosyal boyutu bu göstergelerde yer edinmiştir. (Işıldar, 2012: 260)

Tablo 1. EF Çalışmasında Yer Alan Kentsel Sürdürülebilirlik Göstergeleri

Tema	Tanım	Politika
Küresel iklim değişikliği göstergesi	Kentlerin küresel iklim değişikliğine katkısı/etkisi	Sera gazlarının deşarjının azaltılması
Hava kalitesi göstergesi	En olumsuz ölçümde, yıl içinde yasada belirtilen alarm düzeylerinin aşıldığı gün sayısı	Herkes için hava kalitesinin iyileştirilmesi
Ekosistem toksifikasyon (zehirli atık) göstergesi	Toksik maddelerin salınımı	Kentte açığa çıkan her tehlikeli maddenin miktarının, bu maddenin taşıdığı riskin ihmal edilebilir olduğu düzeye indirilmesi
Kentsel hareketlilik veya temiz ulaşım göstergesi	Özellikle işyeri konut yolculukları ve temel gereksinimler için (zorunlu yolculuklar), çevre dostu ulaşım türlerinin kullanılması	Motorlu taşıtların gereksiz kullanımının azaltılması, zorunlu yolculukların azaltılması ve erişilebilirliğin artırılması
Katı atık yönetimi göstergesi	Toplam imha edilen katı atık hacmi	Temel amaç: katı atığın en aza indirgenmesi, yani önleme ve sakınma, tekrar kullanma ve geri dönüşüm. İmha için ayrılan katı atığın etkili biçimde azaltılması
Su tüketimi göstergesi	Çekilen toplam su miktarı	Koruma kılıpları ve teknikleri, geri dönüşüm ve tekrar kullanma yolları ile su tüketiminin azaltılması
Sıkıntı göstergesi	Gürültü, koku ve görsel kirlilik tarafından yaratılan sıkıntı	Kokunun, gürültünün ve görsel kirliliğin azaltılması ile yerel çevrelerin iyileştirilmesi
Sosyal adalet göstergesi	Bir kentin sosyal sürdürülebilirlik düzeyi	Dışlanmış ve marjinal kalmış nüfus oranının azaltılması (ideal olarak bitirilmesi)
Konut kalitesi göstergesi	Kentte oturanların muzdarip olduğu düşük konut koşulları	Kentte oturan herkese iyi konut koşulları sunmak

Kentsel güvenlik göstergesi	İnsanların kent güvenliği konusundaki eksikliklerden muzdarip olma düzeyi	Kent güvenliğinin güçlendirilmesi, saldırıların ve olayların azaltılması (ideal olarak ortadan kaldırılması)
Ekonomik kentsel sürdürülebilirlik göstergesi	Kentsel ekonominin varlığını sürdürebilmesi	Kent gelirinin ve bütçesinin artırılması ve kirlilik hasarının azaltılması ile ekonomik sürdürülebilirliğin artırılması
Yeşil alan, kamusal alan ve miras göstergesi	Yeşil alan, kamusal alanlar ve miras için gereken iyileştirmeler	Yeşil alanların ve kamusal alanların iyileştirilmesi, sitlerin restore edilmesi, kentlerin kimliklerinin güçlendirilmesi
Yurttaş katılımı göstergesi	Yerel halkın karar verme süreçlerine ve yerel yaşam kalitesini iyileştirmeye katılım düzeyi	Kentlerin yurttaşlarla beraber yönetilmesi, tüm aktörlerle beraber yerel yönetim
Eşsiz (unique) sürdürülebilirlik göstergesi	Her kent için eşsiz olan bir özelliğe göre belirlenen gösterge (yani eşsiz iklimsel ve yerel koşullar); veya Olimpiyat Oyunları, evrensel sergiler gibi hayatta bir kez olabilecek organizasyonların planlanması. Bu gösterge eşsiz faktörlerin veya organizasyonların çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla kentsel sürdürülebilirliğe yaptığı katkının düzeyini göstermelidir.	

Kaynak: European Foundation for the Improvement of Living & Working Conditions, Intermediate Cities in Search of Sustainability, Dublin, Ireland, 1996, s. 20.

Tablo 1'deki göstergelerin çevresel, ekonomik, sosyal vb. hayatın tüm alanlarını kapsayacak bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. 1996 yılında yayınlanmış olan bu tablodaki bilgilerin halen geçerliliğini koruyarak 2016 tarihinde toplanan Habitat III Konferansı'nda da yoğun bir şekilde ele alındığını söylemek gerekir.

Habitat III (Habitat 3, Erişim: 05.06.2017): Kentleri yaşamın idamesi ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi için daha iyi bir yer haline getirmek için İstanbul'un İnsan Yerleşimleri Bildirgesi ve Habitat Gündemi'ne rağmen eşitsizliklerin artması, kirlilik ve yüksek sera gazı emisyonu ve iklim değişikliğine karşı artan hassasiyetin devam ettiği vurgulanmıştır. Ortaya çıkan kentsel yoksulluk ve buna bağlı ayrımcılık, artan kent yayılımı gibi sürdürülebilir olmayan kentsel gelişmelerin farkına varma konusunda zorlukların devam ettiği gerçeği ile "Habitat III" resmi olarak 17-20 Ekim 2016 tarihlerinde Ekvador, Quito kentinde hem kırsal bölgelerin hem de kentlerin, şehirlerin ve diğer insan yerleşimlerinin sürdürülebilir kalkınmasına yönelik küresel politik taahhüdü "yeniden canlandırmak" için düzenlendi. Bu konferansın çıktısı, yoksulluğun ortadan kaldırılması, kapsayıcı büyümenin teşvik edilmesi ve kalkınmanın sürdürülebilir bir anlayış çerçevesinde sağlanması için kritik bir araç olarak kentleri ve insan yerleşimlerini harekete geçiren Yeni Kent Gündemi olmuştur. Habitat III'ün yapılış amacı "Ekolojik ve esnek şehirleri ve insan yerleşimlerini teşvik etmek, sürdürülebilir tüketim ve üretim modelleri geliştirmek, ekosistemleri ve biyoçeşitliliği korumak, iklim değişikliğinin etkisine adapte olmak ve kentsel sistemlerin fiziksel, ekonomik

ve sosyal stres ve şoklara karşı direncini arttırırken iklim değişikliğinin etkisini azaltmak” gibi kentsel sürdürülebilirliği arttırıcı çalışmalara odaklanılmıştır.

Brundtland Raporu, Aalborg Şartı, EF Çalışmaları ve Habitat III Konferansı gibi çalışmalar çerçevesinde kentsel sürdürülebilirlik en önemli çalışma konularından birisi haline gelmiştir. Kentsel sürdürülebilirliğin üç sac ayağından olan ekolojik, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik için yeşil çatı uygulamaları güncel çalışma konusu haline gelmiştir.

2. YEŞİL ÇATILARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞE ETKİSİ

2.1. Yeşil Çatı Kavramı

Kentsel sürdürülebilirliğin önemli unsurlarından biri olan ekolojik sürdürülebilirliğin sağlanmasında politika üretenler ve karar alıcıların elinde pek çok araç bulunmaktadır. Bize göre yeşil çatı uygulamaları kentlerin ekolojik anlamda sürdürülebilirliğinin sağlanmasında bu şekilde kullanılacak araçların başında gelmektedir.

20. yüzyılın ilk yarısında yeşil çatı teknolojisindeki teknik ilerlemeler ile beraber başta insanlar olmak üzere tüm canlıların güneşe, havaya ve ışığa olan ihtiyacı artan biçimde gündeme gelmiş ve akabinde de yeşil çatı söylemini doğurmuştur. 1930 yılında Mimar Harry Maasz insanların çatılardaki bahçeler aracılığıyla geçiş yapabildiği, çatıların şehirlerin üzerini yeşil bir cennet gibi kaplayacağını ileri sürmüştür. Bu hareketin önemli bir temsilcisi olan Le Corbusier de yeşil çatının modern mimarideki 5 elemandan biri olduğunu açıklamıştır (Werthmann, 2007: 20).

Yaşanabilir alanlar sağlayan ilk yeşil, çatılar ilk örneklerini 1927 yılında Stuttgart, Frankfurt ve Amerika’daki Rockefeller merkezinde vermiştir. 1952 yılında ise Le Corbusier Unité d’habitation’unu tasarladıktan sonra yeşil çatılar mimarlar tarafından tasarımlarına dahil edilmiştir (Werthmann, 2007: 20).

Çatı bahçeleri, “yeşil çatılar” ya da “bitkilendirilmiş çatı teknolojisi” olarak bilinmektedir. Ek olarak, yaşayan çatı yahut ekolojik çatı şeklinde de tanımlanabilmektedir. Yeşil çatı uygulamaları Avrupa’da olduğu gibi ABD’de de artış eğilimindedir. Dünyada kaynakların azalması, enerji kaynaklarının pahalı oluşu, bozulan kanalizasyon sistemleri gibi problemler, Avrupa’da yeşil çatı kavramını ve uygulamalarını öne çıkarmıştır. Kuzey Amerika’da da yeşil çatılara ilgi artmaktadır. Sadece Almanya’da 2001 yılı itibariyle yaklaşık on üç buçuk milyon metre kare yeşil çatılı alan oluşturulmuştur (Dawson, 2002, Erişim: 29.05.2017). Almanya, yeşil çatı uygulamalarını mevzuat ve diğer düzenlemeler ile teşvik etmektedir. Avrupa dışında yeşil çatı uygulamaları noktasında ise Japonya Asya’da yeşil çatı uygulamalarında önemli bir oyuncudur.

Tokyo, günümüzde sıfırdan yapılan bütün yapılarda çatı yüzey genişliklerinin minimum yüzde yirmilik kısmının yeşillendirilmiş olmasını mecburi kılmıştır (Dawson, 2004, Erişim: 29.05.2017). Tokyo’da bulunan Honda Wako Binası buna güzel bir örnektir.

Şekil 1. Honda Wako Binası, Tokyo (<http://www.u-story.kr/265>, 29.05.2017).

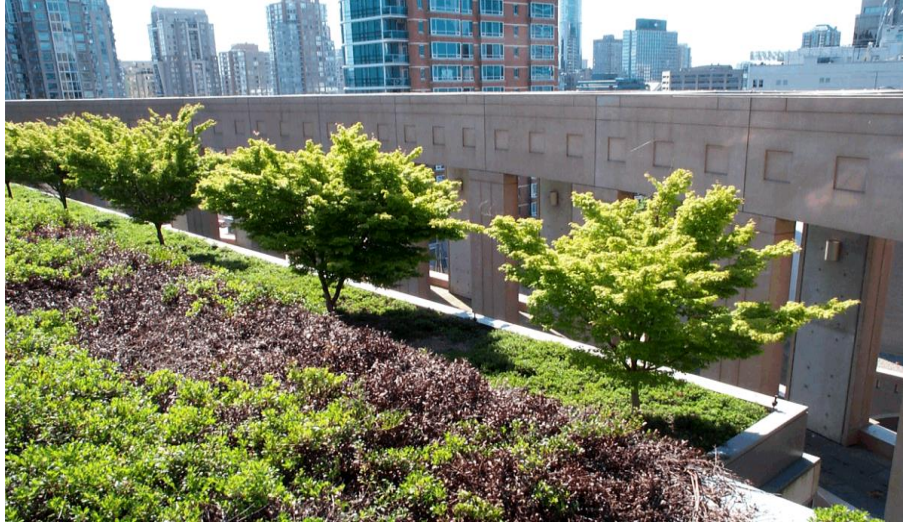
Yeşil çatı kavramı; çatı yüzeyindeki her türlü bitkilendirme amaçlı uygulamayı içermekte olup özel olarak yerel, sosyal ve ekolojik faydaları en üst seviyede sağlayıp dengelemek üzere dizayn edilen, yüzey alanının su geçirmeyen katmanla kaplı ve bunun üzerindeki toprak ve bitkisel unsurlarla kaplı alanı ifade etmektedir (Kuhn ve Peck, 2003: 4).

Yeşil çatı sistemlerinin içinde kök koruyucular, su tutucular, drenaj katmanı, filtreleme katmanları, substrat ile bitki örtüleri bulunur (Waldbaum, 2008: 15).

Ekolojik olarak yeni bir araç olarak çatı bahçeler geleneksel konvansiyonel çatıları, mevcut binaların yapısında minimum değişiklikler ile ya da çatıda hiçbir değişiklik gerektirmeden, minimum düzeyde bakıma ve sulamaya ihtiyaç duyan bitkilerden oluşan gerçek bir canlı örtüyle kaplamak olarak da tanımlanabilir (Worden, Erişim: 05.06.2017). Yaklaşık 30 yıldır, özellikle Almanya’da yaygın olan yeşil çatılar, son zamanlarda A.B.D. gibi diğer gelişmiş ülkelerde ve Türkiye’de yaygınlaşmaktadır.

Bitkiler ile oluşturulan bu sistemler; çatıda kullanılacak olan bitkilerin türlerine ve bitkilerin optimal bir şekilde yaşamaları için gereken alt sistem elemanlarının niteliklerine göre 2 gruba ayrılabilir. Bunlar bitkilendirme yöntemlerine göre intensif (yoğun) çatı sistemler ve ekstensif (seyrek) çatı sistemleri olarak karşımıza çıkmaktadırlar. (Liu, 2004: 1-14).

İntensif(yoğun) çatı kavramı, bitki türleri açısından büyük ve çeşitliliğe imkan tanıyan, toprak derinliği ve substratı diğer sistemlere nazaran geniş olan sistemlerdir (Weiler ve Scholz-Barth, 2009: 8). İntensif yeşil çatılar diğer yeşil çatı sistemlerine nazaran yüksek ısıya daha dirençli olup daha fazla yağmur suyu depolama kapasitesine sahiptirler (Ting Au, 2007: 20).

Şekil 2. İntensif (Yoğun) Yeşil Çatı (<http://greenevolution.ru/2014/08/25/zelenye-doma-vmesto-fabriki/>, 30.05.2017).

Fonksiyonel açıdan bakıldığında intensif yeşil çatılar rekreatif amaçlar için tercih edilmektedir (Alcazar, 2004'ten Aktaran Erkul, 2012: 28). “Mimari ve estetik özellikleri yüksek olan intensif çatılar ağırlıklı olarak yeni inşa edilen binalarda tercih edilmekte, binaya yüklemiş olduğu ek yükler tasarım aşamasında belirlenerek tasarım şekillendirilebilmektedir (Lanham, 2007'den Aktaran Erkul, 2012: 28)”.

Şekil 3: Park Royal Oteli (<https://www.parkroyalhotels.com/en/hotels-resorts/singapore/pickering.html>, 30.05.2017).

Bu tür çatı sistemleri, bitki çeşitliliği göz önüne alındığında parkları andırmaktadır (Ting Au, 2007: 20). İntensif çatılar toprak kalınlıklarının fazla olması sayesinde bitkilere daha fazla kök derinliği sunduklarından seyrek yeşil çatılara oranla bitki çeşitlilikleri daha fazladır (Cantor, 2008'den Aktaran Erkul, 2012: 29). Ayrıca, “derin bir yetiştirme ortamının

oluşturulmasıyla bitki çeşitliliği ağaçlar, çiçekler ve çalılar da kapsayacağından, birçok farklı türde hayvanların da bulunabileceği daha kompleks bir ekosistem oluşturulabilmektedir (Ting Au, 2007: 21). Aynı zamanda bitkisel ürünlerin yetiştirilmesine de imkan verebilmektedirler (Waldbaum, 2008: 18). Yani bitkilendirme açısından yoğun yeşil çatı sistemleri bitkisel gıda üretimine imkan verebilir, sistemin taşıyıcı alt katman elemanlarına bağlı olarak da bakım ihtiyacı yüksek olan ağaçlar, çiçekler ve çalılar bu çatılarda yerini alabilir (Learned, 2008' den Aktaran Tohum, 2011: 25).

Ekstensif çatılara oranla intensif çatılara günlük insan ziyaretleri daha fazladır (Dinsdale, 2006, Erişim: 10.05.2016).

Ekstensif(seyrek) çatı sistemleri ise ince toprak derinliğine sahip sistemlerdir (Weiler ve Scholz-Barth, 2009: 8). Ekstensif (seyrek) sistemler, az sulama gerektiren ya da hiç sulama gerektirmeyen bitkileri içeren çatıdaki doğal bir örtüdür (Alcazar, 2004'ten Aktaran Erkul, 2012: 24).

Çevresel sebepler seyrek bitkili çatı sistemlerinin birincil yapılış amaçlarını oluşturmaktadır. Bu çatı sistemleri kamusal kullanıma kapalıdır. Yani oluşturulan çatılara bariyerler veya setler konularak insanların bu çatılarda yürümesi engellenir. Yoğun çatıların aksine seyrek sistemlerde ağaç gibi büyük bitkiler yerine tek ya da çok yıllık olmak üzere otsu bitkiler, çalılar ve çayır örtüleri kullanılmaktadır. Dolayısıyla da seyrek bitkilendirme ile oluşturulan bu sistemler yoğun çatı sistemleri ile kıyaslandığında daha az sosyal ve estetik fayda sağlarlar (Banting ve diğerleri, 2005: 34).

Ekstensif yeşil çatılar neredeyse hiç denecek sıklıklarda ve yoğunluklarda bakıma gerek duyarlar (Weiler ve Scholz-Barth, 2009: 8). Eğimli ya da düz bir biçimde de dizayn edilebilmeleri mümkündür (Waldbaum, 2008: 15). Ekstensif sistemler yapım ve bakım maliyetleri açısından intensif çatı sistemlerine kıyasla daha ucuzdur (Dunnnett ve Kingsbury, 2008'den Aktaran Erkul, 2012: 26).

Ekstensif (seyrek) yeşil çatıdaki bitki çeşitleri sedum ve kır çiçekleri gibi çim, ot ve özlü bitkilerden oluşur (Liu ve Baskaran, 2005: 1-6'dan Aktaran Lanham, 2007: 26). "Bu tür çatılarda sınırlı substrat (yetiştirme ortamı) ve çatı yüzeyinin olağanüstü hava koşulları yüzünden, sedumlar uygun ve sık kullanılan bitkilerdir. Su tutma özelliklerinin olması, kısa olmaları, yatayda gelişmesi onları yeşil çatılar için uygun bir seçenek olarak sunmaktadır (Clark, 2008: 25)". The Cook + Fox Offices'te bulunan yeşil çatı, seyrek yeşil çatı uygulamaları için güzel bir örnektir.

Şekil 4. The Cook + Fox Offices (<http://inhabitat.com/nyc/cook-fox-leed-platinum-office-wins-aia-new-york-interiors-merit-award/>, (05.06.2017);

<http://www.greenroofs.com/projects/pview.php?id=670>, (05.06.2017).

Yarı-İntensif (yarı-yoğun) Çatı Sistemleri, ekstensif ve intensif çatı sistemlerinin bir karışımıdır. Bir nevi seyrek ve yoğun çatılara göre ara bir çatı sistemidir (Lanham, 2007: 15). Yani bu sistemler gerek bitki çeşitliliği gerek de toprak kalınlığı ekstensif çatılara göre fazla olup intensif çatılara göre de azdır (Wheeler ve diğerleri, 2010: 25).

“Ekstensif yeşil çatıya göre daha fazla bitki çeşitliliği bulunduran bu sistemlerde toprak derinliği ağaç veya büyük çalıları barındırmak için yeterli değildir (Dinsdale ve diğerleri, 2006, Erişim: 10.05.2016)”. ABD’deki ASLA Binası yarı-yoğun çatı uygulamalarına güzel bir örnektir.

Şekil 5. ASLA (American Society of Landscape Architects) Yeşil Çatısı (<https://landscapearchitecturemagazine.org/2015/06/11/d-c-is-turning-green-on-top/>, 31.05.2017).

2.2. Kentsel Sürdürülebilirliğe Etkisi

Kentsel sürdürülebilirlik daha önceden de vurgulandığı gibi en temel haliyle ekonomik, ekolojik ve sosyal sürdürülebilirliğin kent yaşamında hakim kılınması şeklinde ele alınabilir. Yani kentsel sürdürülebilirliği sağlamada bu üç unsur en önemli ana unsurlardır. Yeşil çatı uygulamaları bu üç unsur bakımından kentsel sürdürülebilirliğe olumlu etkiler yaratmaktadır.

2.3. Ekonomik Sürdürülebilirliğe Etkisi

Klasik çatılarla kıyaslandığında bitki kaplı çatı sistemlerinin ilk uygulanış masrafları daha pahalı görülse de uzun dönemde bu maliyetini kotarmaktadırlar. Ekonomik açıdan yeşil çatı sistemlerinin birçok faydası bulunmaktadır. Örneğin yapılacak olan bir yeşil çatı enerji kullanımında verimlilik sağlar, yapıldığı binanın çatı elemanlarının kullanım ömrünü uzatır, yağmur sularını emebilme özelliği sayesinde kentlerdeki altyapı sistemlerine binen olası yükleri azaltarak bakım ve onarım gibi altyapı maliyetlerini düşürür ve yeşil çatı uygulaması yapılara estetik bir görünüm de kazandırır (Toka, 2009: 25). Bitkilerin çatı elemanlarının üzerini örtmesi sayesinde bu çatı elemanlarının onarım ve bakım maliyetlerini düşürme ve sıcaklık dalgalanmalarından da yapıyı koruyarak çatıyı oluşturan malzemelerin kullanım ömrünü uzatması yeşil çatıların ekonomik faydalarının en başında gelmektedir (Miller, 2008'den Aktaran Tohum, 2011: 34).

-Enerji Verimliliği Açısından Etkisi: Dünyada ilerleyen yıllarda yaz mevsiminde soğutma enerjisi, kış mevsiminde ise ısıtma enerjisi ihtiyacının artacağı belirtilmektedir. Bir yapıda herhangi bir yeşil çatı sistemi uygulandığı takdirde kışın ısınmaya yazın da serinlemeye harcanan enerjiyi ve dolayısıyla da maliyeti düşürmek mümkündür. Çünkü uygulanan bir yeşil çatı içerisinde barındırdığı bitki ve bitkilerin yaprak yüzey alanları, toprak vb. elemanlar sayesinde yalıtım ve izolasyon görevi de yapmaktadır. Bitki kaplı bu çatılar, mevcut çatılardan ortalama yüzde on daha verimlidir (Johnston J. ve Newton J., 2001: 80).

Yeşil çatı sistemleri yüzey sıcaklıklarının azalmasında, evapotranspirasyon ve gölgeleme etkileri ile katkı sağlamaktadır. *“Bu sistemler; bitki taşıyıcı katmanın gösterdiği ısı depolama özelliği ile yaz aylarında yüzeyde bitki katmanı sayesinde azalmış olan ısı yükü iç ortama daha az geçirerek; kış aylarında ise ısı miktarının iç ortamdan dış ortama akışını engelleyerek soğutma ve ısıtma enerjilerinde tasarruf edilmesini sağlar. Kanada’da yapılan bir çalışmada 72 m²’lik bir çatı alanı oluşturularak bu alan eşit iki parçaya bölünmüş ve yarısı seyrek bitkilendirilmiş çatı sistemi, diğer yarısı da geleneksel çatı sistemine dönüştürülmüştür (Kyle ve Baskaran, 2003: 3).”*

Şekil 6. Kanada Ottawa’da Bitkilendirilmiş ve Geleneksel Çatı Sistemleri Karşılaştırması İçin Kurulan Deney Çatıları (Tufan Tokaç, 2009, s. 26).

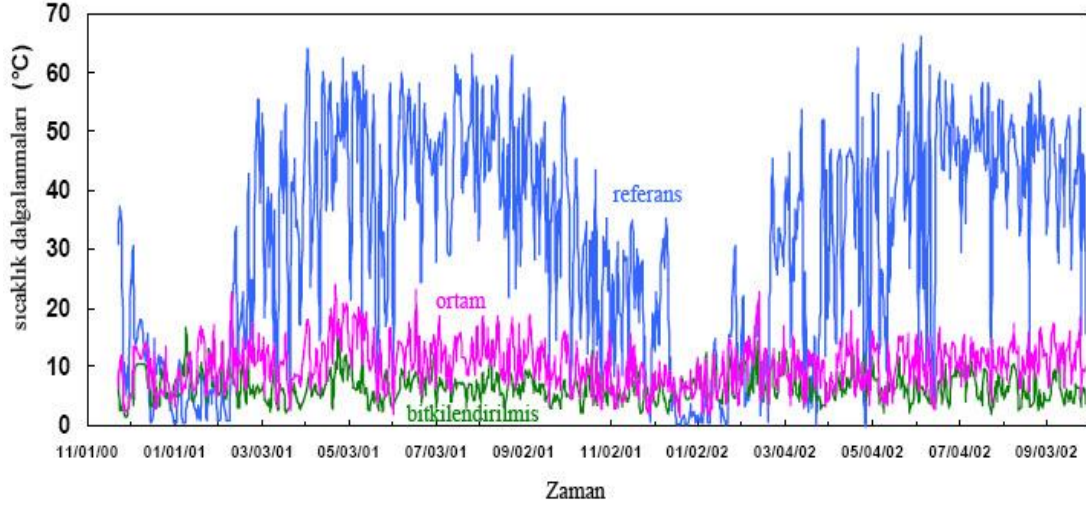
Geleneksel çatı ile yeşil çatıya dönüştürülmüş olan referans çatıdan elde edilen veriler ışığında çatıların altında kalan iç ortamın ısınması ve soğutulması için gereken 1 günlük ortalama enerji miktarı geleneksel çatıda 6 – 7,5 kWh/gün iken yeşillendirilmiş çatıda bu değer 1,5 kWh/gün olarak ölçülmüştür. Kısacası bitkilendirilmiş çatı referans çatıya oranla günlük yüzde yetmiş beş oranında daha az enerji harcamaktadır. Diğer bir ifadeyle yeşillendirilmiş çatı referans çatıya oranla %75’lik bir enerji tasarrufu sağlamıştır (Kyle ve Baskaran, 2003: 5).

-Çatı Malzemesinin Ömrünü Uzatması: Yeşil çatılar binanın elemanlarını güneşin yarattığı mekaniksel bütün zararlardan korurlar. Klasik çatı yüzeylerindeki eksi yirmi santigrat derece ile artı seksen santigrat derecelik ısı dalgalanmasına karşın on santimetrelilik bir toprak kalınlığına sahip yeşillendirilmiş çatı sistemleri ısı dalgalanmalarını artı on derece ile artı otuz derece dolaylarında tutarak çatı yüzeyinde sıcaklık stresi oluşturmadığından yapısal herhangi bir yorulmaya yahut kırılmaya mahal vermez. Elemanların işlevsel ömürlerini artırarak iktisadi tasarruf ve masraflarda azalmalar yaratır (Koç ve Gültekin, 2010: 6).

Yeşil çatının diğer bir ekonomik yönü çatı yalıtım malzemesini muhafaza etmesidir. “Örneğin çatının suyu geçirmeme özelliği bitümlü malzemelerde istisnalar hariç yirmi beş senedir. Güneşin ultraviyole ışınlarının çatı yüzeyini kırılğanlaştırması, ısı dalgalanmaları sonucu şekli bozulmaların ve çatlakların oluşmasından mütevellit yirmi beş senenin sonunda değiştirilmeleri gerekir. Altmış santigrat dereceye maruz kalmak membranı yıpratır. Bu noktada yeşil bir çatı, yalıtım malzemesini ultraviyole etkilerden ve ısı dalgalanmalarına karşı muhafaza ederek çatı kaplamasının işlevselliğini altmış seneye kadar uzatabilmektedir (Koç ve Gültekin, 2010: 6).”

Kanada’da gerçekleştirilen araştırmada; kurulan konsept çatıda membran sıcaklığı yetmiş santigrat derecelerde seyir ederken yeşillendirilmiş çatıda sıcaklık maksimum otuz

santigrat derece olmuştur. Bu noktada referans olarak yapılan konseptte yüksek günlük sıcaklık dalgalanmalarına maruz kalan çatı membran malzemesinin sıcaklık değişimi yaklaşık 45 °C iken yeşil çatıda bu dalgalanmanın altı santigrat derece kadar olduğu görülmüştür (Kyle ve Baskaran, 2003: 4). Ortaya çıkan sonuç aşağıdaki şekilde görülmektedir.

Şekil 7. Bitkilendirilmiş ve Geleneksel Çatı Sistemine Sahip Çatılarda Malzeme Sıcaklık Dalgalanmalarının Karşılaştırılması (Kyle Liu ve Bas Baskaran, s. 10).

-İstihdam Yaratılması: Yeşil çatı sistemleri içerdiği teknoloji ve yapısal elemanların çokluğu sebebiyle tasarımından kurulumuna ve de bakımına kadar birçok gerekliliğe ihtiyaç duymaktadır. Bunların yanı sıra yeşil çatı sistemleri bitkilendirilen alanın rasyonel kullanıldığında istihdama dair yeni fırsatlar sunmaktadır. Minneapolis'teki barın çatısını örnek olarak verebiliriz. Barın çatısında yer alan çim bowling sahası sayesinde daha çok müşteri bu işletmeye çekilmektedir. (Green Roofs for Healthy Cities-GRHC, 2006'dan Aktaran Tohum, 2011: 35).

-Kentsel Tarım: Bahçeler, kentlerde artan yapılar sebebiyle küçülen alanlarla kısıtlanmaktadır. Bu noktada, Yeşil çatılar kent insanına çatılarında meyve ve sebze yetiştirebilme imkanları oluşturmaktadır (Learned, 2007'den Aktaran Erkul, 2012: 50).

“Bu amaca uygun tasarlanacak olan herhangi bir yeşil çatı tarımsal konulara da yatkın oluşundan mütevelli sebze ve meyve yetiştirilmesine fırsat vererek bu yiyeceklerin market ve restoranlara satımını gerçekleştirebilecektir. Öte yandan daha ufak boyutta yapılacak olan bir çatı sisteminde ise apartmanın kendine yeten bir üretim yapmasını sağlamış olacaktır. Çatıda yetiştirilen gıdaların avantajları oldukça yüksektir. Burada bahsedilen yöntemlerde en basitinden taşıma maliyetleri olmayacak ya da çok az seviyede kalacaktır (Wheeler ve diğerleri, 2010: 13).”

2.4. Ekolojik Sürdürülebilirliğe Etkisi

Yeşil çatılar ekolojik açıdan dikkate değer yararlar sunmaktadırlar. Yeşil çatılar üzerlerinde barındırdığı bitkiler sayesinde kuşlar ve böcekler için yaşam alanı oluşturmakta, fotosentez ile karbondioksiti çekmesinin yanı sıra diğer kirliliği de emip havayı arındırmakta, oksijen üretmekte, buharlaşma yoluyla havaya serinlik vermektedir.

Geceleri çatı yüzeyleriyle birlikte beton kaldırımlar gündüzleri güneş enerjisini absorbe eder ve gece de yansıtırlar. Bunun sonucu olarak, su miktarlarının düşmesi, şehir ve kır arasında sıcaklığın farklılaşmasının meydana gelmesi, kentsel ısı adalarının oluşumu, toprakların zarar görmesi, iklimsel değişimler ve kentte yeşil alan kaybı söz konusu olmaktadır. Yeşil çatıların büyük ölçüde bu problemlerin çözümünü sağlayabileceği ifade edilmektedir (Karaosman, 2009: 2). Örnek verilecek olunursa Kuzey. Carolina Üniversitesi'nde yapılan çalışmalar çatılara düşen yağmur miktarının yalnızca on santimetre derinliğindeki toprak içeren yeşil çatılarca yüzde altmış oranında emildiğini kanıtlamıştır (Snodgrass ve Snodgrass, 2006'dan Aktaran Erkul, 2012: 33). Bu bilgiler bize yeşil çatıların ekolojik olaylar karşısında önemli bir görev üstlendiğini göstermektedir.

-Habitat ve Biyoçeşitliliğin Korunması: Kentsel gelişim ortamı çevre üstünde olumsuz bir etkiye sahiptir. Yeşil çatı sistemlerinin türleri tehlikedeki canlılar, kuş, yeşil bitki ve böcekler için yeni habitat alanları sağladığı bilinmektedir (Vancouver, 2009, Erişim: 09.05.2017). Barker'e göre eğer yeterli miktarda çatı yeşillendirilirse oluşturulacak bu bitkilendirilmiş çatılardan adeta "yeşil bir koridor" oluşturularak vahşi bir doğal yaşama olanak tanınabilecektir (GRHC, 2006'dan aktaran Tohum, 2011: 35). Yeşil çatı aracılığıyla, ekolojik sistemlerin arttırılması sağlanır. İnsanların binalarının tepelerinde dahi bir nevi bahçe formuna erişebilmeleri, çevre bilincinin oluşmasını sağlar (Karaosman, 2005: 2). Biyolojik çeşitlilik açısından bakıldığında, yeşil çatıların yerli bitkiler, kuşlar, sürüngenler, arılar, kelebekler, örümcekler, böcekler, çekirge, sinekler ve yarasalar da dahil olmak üzere birçok türe ev sahipliği yaptığı görülmüştür (Williams ve diğerleri, 2014: 1644). Biyoçeşitlilik anlamında yeşil çatılar yalnızca hayvanlar için değil bitkilerin biyoçeşitliliği konusunda da etkili ve önemli bir çeşitlilik sağlamaktadır (Sihau, 2009: 6).

İsviçre'nin Basel kentinde yapılmış olan bir çalışmayla elde edilen sonuçlar adeta yeşillendirilmiş çatı sistemlerinin vahşi yaşam ve doğal bir gelişim ortamı oluşturduğunu ispatlamaktadır. 3 yıl boyunca yapılan bu incelemelerde oluşturulan 17 ayrı yeşil çatı yüzeyinde; 254 böcek ve 78 örümcek türünün bitkilendirilmiş olan yeşil çatı ortamında bitkilendirme sonrası yaşamaya başladığı görülmüştür (Hui, 2009'dan aktaran Kınalı, 2013: 20).

-Kent Isı Adalarının Etkilerinin Azaltılması: Betonlaşmanın artmasıyla beraber bina, kaldırım vb. yapıların kentlerde doğal bitki örtüsünün yerini alması nedeniyle meydana gelen sıcaklık artışlarına kısaca kentsel ısı adası etkisi denilmektedir (GRHC, 2006'dan aktaran Tohum, 2011: 35). Kentleşme ve endüstrileşme iklim değişikliğine temel olarak üç şekilde etki etmektedir. Kentlerin etraflarındaki kırsal alanlarla kıyaslandığında görece daha çok ısınmasının en önemli 3 unsuru şunlardır: 1) Betonlaşmanın yeşil dokuyu yok edip yerine ısıyı fazla absorbe edebilme özelliğine sahip koyu renkli yüzeyleri getirmesi; 2) Kentleşmenin düzensiz yapılaşması ile hava akımlarının ve rüzgarların kentsel alanlardaki yüzeylere ulaşmaması; 3) Kentleşmeyle beraber popülasyondaki kontrolsüz artış ve bu nüfusun artan fosil yakıt kullanımı (Tokaç, 2009: 20).

Buharlaştırma, terleme veya suyu kullanmaları sonucunda barındırdıkları mevcut suyu atmosfere buhar olarak verebilmesi (evapotranspirasyon) ve gerek gövdesi gerek de yaprakları vasıtasıyla gölgeleme yoluyla bitkiler; ısıyı tutup depolayabilme niteliği ile de bitki taşıyıcı katman, sıcaklık artışının engellenmesinde rol oynayabilmektedirler. Bitkilerde veya bitki taşıyıcı katmanlarda depolanmış olan mevcut suyun buharlaşarak atmosfere taşınabilmesi için ihtiyaç duyulan ısı, doğrudan ya da dolaylı olarak güneş dalgaları ile gelen kızılötesi ışınlardan sağlanır. Bu şekilde absorbe edilen kızılötesi güneş ışınlarının kentsel yüzey alanlarının sıcaklıklarını arttırmasının önüne geçilebilir (Liu, 2004: 1-14).

Yeşil çatılar yaz aylarında güneşten gelen ışınları absorbe ederek nem seviyesini kontrollü bir şekilde dengede tutar. Kışları ve güneşin olmadığı saatlerde absorbe edilen bu ısı enerjisi bitkilerden ve yeşil çatı elemanlarından atmosfere doğru salınmaktadır. Bu durumda da yeşil çatıların sıcakları serin tutması, soğukları da ılık tutması özelliği sayesinde kentsel ısı adası etkileri şehirlerde azalmaktadır. Buna dair Toronto kentinde yapılan bir çalışmada elde edilen veriler araştırmacılara şehirdeki mevcut geleneksel çatıları yüzde altısının yeşil çatıya dönüştürülerek yaz aylarında serinlik sağlanabileceğini göstermiştir (Empey, 2003'ten aktaran Ting Au, 2007: 35).

Bina sayılarına göre değişmekle birlikte bir kentte bulunan yapıların %50'si ile %60'ının çatı sistemleri bitkilendirildiği takdirde 12°C 'ye varan sıcaklık düşüşlerinin elde edilebileceği öngörülmektedir (Luckett, 2009: 138)

-Hava Sıcaklığına Etkisi: Bitki taşıyıcı katmanlar ve toprak tabakası kış mevsiminde çatı alanlarında ekstra yalıtım sağlamaktadır. Toprak katmanının derin olduğu çatı tipleri, yapının ısınma için ihtiyaç duyduğu enerji miktarlarını düşürebilmekte olup aynı şekilde esintilerden kaynaklı ısı ve enerji kayıplarını da belli bir oranda azaltabilmektedir (Karaosman, 2005: 4).

Yunanistan'da gerçekleştirilen bir araştırma sonucunda yeşillendirilmiş çatıların yüzeylerine gelen ışık demetlerinin yüzde yirmi yedisini yansıttığı, yüzde altmışının da bitkilerin yapraklarınca soğurulduğu ve yüzde on üçünün ise toprak kütesine ilettiği belirtilmiştir (Vijayaraghavan, 2016: 740-752).

Japonya'da yaz aylarında çim bahçelerinden alınan alan ölçümleri, yüzey çatı kütüğü sıcaklığının 60°C'den 30°C'ye düştüğünü kaydetmiş olup ısı artışının azaltılmasında buharlaşmanın soğutulmasının önemini teyit etmiştir (Matsumoto ve diğerleri, 2001: 653-666). Yeşil çatıların şehir ölçeğinde uygulanmasına ilişkin diğer simülasyon çalışmaları, potansiyel sıcaklık düşüşünü 0.3 ila 3 ° C arasında göstermektedir (Santamouris, 2012: 682-703).

“Singapur'da yapılan başka bir araştırmayla da yeşil çatı sistemlerinin çatı zemin sıcaklıklarını on sekiz santigrat derece kadar indirdiğinin elde edilmesiyle de yine yeşil çatılı sistemlerin hava sıcaklıklarında ne denli rol oynadığını göstermiştir (Hien ve diğerleri, 2007'den aktaran Göçer ve diğerleri, 2011: 22).”

-Havadan Savrulan Partiküllerin Filtre Edilmesi: Yeşil çatıların filtrasyon ve havada bulunan her türlü toz, partikül ve zerrelere emebilme özelliği bulunmaktadır.

Yeşil çatılar ortamdaki partikül miktarını ve kirlilik seviyesini düşürür. Bir metrekarelik yeşillik alanı yüz metrekarelik yapraklardan oluşan alan meydana getirerek m²'de senelik iki yüz gram – iki kilogram miktarlı partikülü hapsedme imkanı sunar. Beton zeminlerle yeşillik zeminler kıyas edildiğinde beton alanlarda 1lt.'lik havada üç - yedi kat daha fazla toz partikülü bulunmuştur (Liu, 2004: 1-14). Örneğin ağaçlı bir caddede 1 litre havada 1000-3000 toz zerresi bulunur. Ağaçsız ve yeşilliksiz ortamlarda ise bu miktarı üç ile dört kat artarak 1lt.'de on bin ile on iki bin toz zerresi seviyelerine çıkabilir (Karaosman, 2005: 5).

Şehirlerdeki bitkiler havadaki zerrelere filtrasyon yaparak yaprak ayalarına, köklerinin üzerlerine yerleştirirler. Bu maddeler yağmur yağdığı zaman da toprak kütesine aktarılır. Bitkilerin yapısından kaynaklı olarak fotosentezi gerçekleştirmeye yarayan ve yükü tutabilen bu dokular aracılığıyla da gazların oluşturduğu kirlilikleri soğururlar (Dunnett ve Kingsbury, 2008'den aktaran Erkul, 2012: 38). Yok Tan ve Sia yeni oluşturulmuş bir yeşil çatının ortamdaki kükürt dioksitte % 37'lik, nitrik asitte de %21'lik bir azaltma sağladığını kanıtlamışlardır. Böylece yeşil çatıların hem iç hem de dış hava kalitesinin iyileşmesine de katkı sağladıkları gözlemlenmiştir (Getter ve Rowe, 2006: 1279).

-Karbondiyoksit ve Oksijenin Değişiminin Sağlanması: Fotosentez; en basit şekilde bitkilerin glikoz ve oksijen üretmek için suyu, karbondiyoksiti ve ışığı kullanmasıdır. Bu noktada fotosentez ile kentlerde güneşten gelen ışık radyasyonu, üretilen karbondiyoksit

miktarı vb. unsurlar azalacak ve fotosentezin sonucunda da oksijen ve organik maddeler artacaktır (Thomas, 2003'ten aktaran Erkul, 2012: 40).

Ortalama yirmi beş metrekairelik bitki yaprak yüzeylerinden oluşan bir yeşil alanın ürettiği O₂, genç bir kişinin bir saat boyunca kullandığı yirmi yedi gramlık O₂ değerine eşittir. Şayet alana bir metrekairelik yeşillik kaplı bir yüzey sağlanırsa sıcak yaz mevsimi boyunca tam dört insanın O₂ ihtiyacı karşılanabilmektedir. Soğuk ve sıcak, aydınlık ve karanlık faktörleri de hesaba katıldığında ortalama bir değer olarak bir buçuk metrekairelik yeşillendirilmiş alan bir kişinin ortalama senelik O₂ gereksinimini karşılayabilmektedir (Hermy ve diğerleri, 2006'dan aktaran Kınalı ve Ayçam, 2013: 28).

Sonuç olarak yeşil çatı sistemlerinde bulunan bitkiler aynı diğer bitki türleri gibi fotosentez yaparlar bu da CO₂'yi azaltıp O₂ seviyesini artırarak kirliliğin tahribatını en azından bir nebze düşürür (Karaosman, 2005: 5).

-Yağmur Suyuna Etkisi: “Yeşil çatı sistemleri gözeneksiz olan yani geçirim özelliği bulunmayan yüzeyleri dolaylı olarak gözenekli biçime getirirler. Bitkiler yağın yağmur sonucu oluşan su birikintisini içe doğru çeker ve aşamalı olarak da buharlaştırarak sistemden havaya doğru aktarırlar. Eğer hala su kalmış ise de bu direnler aracılığıyla tahliye edilmektedir (Vancouver, 2009, Erişim: 09.05.2017).”

ABD'de Michigan Üniversitesi'nde yapılan bir çalışmada, 25-60 mm kalınlığında bitki taşıyıcı katmana sahip olan %2-6 oranlarında eğimli, seyrek bitkilendirilmiş çatı sistemi, su depolama özelliği olan drenaj sistemi ile birlikte kullanıldığında; çatıdan uzaklaştırılan suyun %69-74 oranları arasında azalmasında etkili olduğu görülmüştür (Liu, 2004: 1-14).

Belçika'nın Leuven kentinde yapılmış olan geleneksel çatılar ve yeşil çatıların yağmur suyunu tutma kapasitelerini kıyaslamayı amaçlayan bir çalışmada; toplam 24 saatlik bir ölçüm sürecinde elde edilen sonuçlara göre yeşil çatılar geleneksel sistemlere göre ortalama %70'lik bir oranla daha fazla su tutarak toplam yağış miktarının %30'unu şehir şebekesine iletmiştir (Mentens ve diğerleri, 2006: 221).

-Elektromanyetik Radyasyonu Azaltıcı Etkisi: Almanya'da yapılan araştırmalar, yeşil çatıların binalardaki elektromanyetik radyasyonu önemli seviyede bertaraf ettiğini vurgulamaktadır (Karaosman, 2005: 5). On santimetrelik toprağa sahip bir yeşillendirilmiş çatı sisteminin elektriksel manyetik ışık demetlerini yüzde doksan dokuz oranında düşürdüğü görülmüştür (GeoGreen: 3).

-Sera Gazları İle Ağır Metallere Etkisi: Yeşil çatılar yağmur suyunu emerek içlerinde bulunan zararlı gazların filtrelenmesini sağlar. Çatıların; kadmiyum, bakır ve kurşunu yüzde doksan sekiz, çinkoyu yüzde on altı seviyelerinde tutarak emdiği suyun

içinden filtrelediği görülmüştür (Erengözgin, 2005'ten aktaran Dikmen ve Savcı, 2015: 3). Ayrıca Şikago'da bütün yapıların yeşil çatı sistemleriyle kaplandığını ölçüt kabul eden çalışmanın bulgularında yılda 417 309,26 kilogram NO₂ ve 517 100,61 kilogram SO₂ salınımında düşüş sağlanmıştır (Getter ve Rowe, 2006: 1279).

-Gürültü Etkisini Azaltması: Bitkiler rüzgarların oluşturduğu hızlı hava akışını yavaşlattığı gibi ortamdaki dalga boylarına göre de sesleri absorbe edebilmektedirler (Alcazar, 2004'ten aktaran Erkul, 2012: 41). Trafikten ve diğer nedenlerden ötürü oluşan ses ve gürültüler kentlerdeki her türlü beton yapıya çarparak yansır. Fakat yeşillendirilmiş çatılarda bulunan bitkilerin yapıları itibarıyla bu sistemler gürültüyü absorbe eder. Toprak katmanı üç ile otuz hertze kadar olan sesleri absorbe ederken bitki katmanı da otuz ile üç yüz hertze kadar olan sesleri absorbe edebilmektedirler. Yeşil çatı ile kaplanmış olan Frankfurt'taki havaalanında on santimetre toprak katmanı barındıran sistemin, etrafındaki ses şiddetini beş desibel kadar azalttığı ölçülmüştür (Dindale ve diğerleri, 2006: 1-58). Yani yeşil çatı sistemlerinde yer alan organik ve inorganik bütün elemanlar ses konusunda yalıtım malzemesi etkisi yaratırlar (Green Roofs - Benefits and Cost Implications, 2004, Erişim: 07.05.2017).

“Yeşilliklerle kaplanan yüzeylerin yansıtıkları ses miktarı, diğer çatı yüzeylerine göre 3dB daha düşüktür. Ayrıca çatıdan yapı içine etki eden gürültü de 8dB'e kadar azaltılabilir. Bu husus, hava limanları, otoyollar gibi gürültülü bölgelerin yakınında bulunan yapılar için önemli yarar sağlar (Uçurum, 2007: 32).”

-Hava Kalitesini İyileştirmesi: Hava kirliliğini kontrol etmek için zemindeki ağaçları kullanmak cazip olsa da, sınırlı ekim alanı sunan yoğun nüfuslu şehirlerde arzu edilen kentsel hava kalitesinde yeşil çatılar doğrudan eşit derecede fayda sağlayabilen çözümler olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ağaçların ve çalılarının kullanımına izin veren yoğun bir tasarıma sahip yeşil çatılar, şehirlerde önemli miktarda karbon emisyonunu azaltabilir. “Chicago'daki bir araştırmanın sonuçları 19.8 hektarlık yeşil bir çatı alanının yılda toplam 1,675 kg hava kirleticisini temizlediği belirlenmiştir. Bu kirleticilerin % 52'si ozon, % 27'si azot dioksit, % 14'ü partiküler madde ≤ 10 mikrometre ve % 7'si kükürt dioksit idi (Yang ve diğerleri, 2008: 7266). Yeşil çatılarla ilgili yapılan deneylerde, 2000 m²'lik kesilmemiş çim alanının (Vijayaraghavan, 2016: 740-752) 4,000 kilogramlık toz partiküllerini yok ettiği tecrübe edilmiştir. Başka bir çalışma bu potansiyeli, sadece 1 m²'lik yeşil çatı alanının bir aracın partikül emisyonunu dengeleyebileceğini göstererek herhangi bir kent sakininin kolayca anlayabileceği bir şekilde açıklamıştır (Rowe, 2011: 2100-2110).”

2.5. Sosyal Sürdürülebilirliğe Etkisi

İnsanlar üzerinde yeşil çatıların gerek psikolojik gerek de toplumsal yönden oluşturdukları olumlu etkileri dikkate değer düzeydedir. Açık alanlar, yeşil doğal çevreler, insanların streslerinden arınmasına yardımcı olan yerlerdir. Bu yeşil alan kavramı, sağlık konularında gerek fiziki gerek de mental olarak önem taşımaktadır. Yapılan çalışmalara göre, yeşil alanları düzenli olarak ziyaret etmek ile ilaç kullanımı zıt oranlıdır. Yani yeşili az gören birey daha çok ilaç kullanırken yeşille yaşayan birey daha az ilaç kullanacaktır. Yeşil çatı sistemleri yapıları gereği gerek çevresel gerek görsel gerek de aktivite sağlama bakımından kentsel yerleşimlere önemli faydalar oluşturmaktadır. Bu sayede çatıların da kullanıma açılması ile daha fazla rekreasyon alanı sağlanacaktır (Köylü, 1997: 10). Yani yeşillendirilen çatılar kültürel aktiviteler için alternatif alanlar sağlamaktadır. Ayrıca bu sistemler oluşturdukları bu alanların değerlendirilmesi ile kullanıcılarına ek yaşam ortamları kazandırır (Kabuloğlu, 2005: 6).

-Kamunun Kullanımına Açık Alanlar Yaratılması: Kentsel alanlarda yoğunlaşan betonlaşma ile birlikte kentlerde insanların ortak bir mekanda toplanabileceği kamusal alanlar azalabilmektedir. Tam da bu noktada yeşil çatı uygulamaları, azalan bu ortak alanlara alternatif oluşturabilmektedirler. Geleneksel konvansiyonel çatıların yeşillendirilmesi ile kent sakinlerinin sosyal aktivitelerini gerçekleştirebilecekleri ve kentte nefes alabilecekleri yeni mekanlar bu çatı alanlarından sağlanabilecektir.

Kentleşmenin düzensiz ve fazla olduğu alanlarda zeminde gerçekleştirilme imkanı azalan bazı kullanım amaçları yeşil çatı sistemleri sayesinde kendilerine alternatif kullanım mekanları bulabileceklerdir: (GRHC, 2006'dan aktaran Tohum, 2011: 35)

- Çalışan insanların molalarında ortak kullanabilecekleri konforlu özel alanlar için yeşil çatıların kullanımı.
- Bitkisel gıda üretimi yahut bahçe amacıyla kullanıma sunulan kamusal kullanıma imkan veren alanların oluşturulmasında yeşil çatıların kullanımı.
- Cafe, restaurant gibi işletmelerin kullanımına sunulan ticari alan oluşturmada yeşil çatı kullanımı.
- Sosyal aktivitelerin gerçekleştirilebildiği rekreasyon alanlarının oluşturulması amacıyla yeşil çatı kullanımı.
- Zemin kotunda azalan alanlara alternatif olarak bina çatılarında alternatif tarım alanları sunarak gıda üretiminde yeşil çatı kullanımı.

Şekil 8. Yeşil Çatıda Günlük Bir Aktivite

(ASLA, <http://www.greenroofs.com/blog/2010/05/07/gpw-the-american-society-of-landscape-architects-asla-headquarters/>, 07.04.2017).

-İnsan Sağlığı Üzerindeki Etkileri: Ağaçlar ve bitkilere bakılarak streste azalma sağlanırken, psikolojiye de pozitif etkileri olmaktadır. Yeşil çatıların insan sağlığına etkilerini ölçen bir çalışmadan elde edilen bulgulara göre yeşil ağırlıklı doğa manzarası olan odalarda tedavi olan hastalar bina vb. beton manzaralı odalarda tedavi olan hastalara oranla daha çabuk iyileşme sürecine girmiş yani tedavilerine çok daha çabuk yanıt vermişlerdir (Liu, 2004'ten aktaran Tokaç, 2009: 20). Yapılan birçok araştırma da tıpkı bahsedilen bu sonuca benzer sonuçlar vermiştir. Yani kişilerin mental ve fiziksel sağlıkları ile çevresinde bulunan (Yeşillik, beton vb.) manzaranın anlamlı bir ilişkisi vardır. 1988 yılında yapılan bir araştırma da pekala buna örnek gösterilebilir. Araştırma sonucunda yeşil ağırlıklı bir doğa manzarasına sahip bir iş yerinde çalışan katılımcıların daha az hastalandıkları, hastalandıklarında da daha çabuk iyileştikleri ve böylece de hasta geçirilen günlerin azaldığı, iş hayatından kaynaklanan stres ve buna bağlı baş ağrılarının azaldığı elde edilen bulgular arasındadır. Bir başka araştırmada ise hastaların iyileşme dönemlerinde doğa manzarasının ya da beton manzaranın etkili olup olmadığı üstüne olmuş ve elde edilen sonuçlara göre de doğa manzarasına sahip binalarda tedavi olan hastaların daha hızlı iyileştikleri ve sorumlu hemşirelerle de daha olumlu ilişkiler kurdukları ortaya çıkmıştır. Ek olarak tedavi süresince daha az ilaç kullandıkları da kayda geçilmiştir (Ulrich, 1983: 116-117). Bütün bu araştırmalar ve çalışmalar bize yeşil çatı alanlarının bir bahçe ya da park olarak kullanmanın insan sağlığı üzerinde gerek psikolojik gerek de fiziksel sağlığı artırmak için alternatif mekanlar olabilecekleridir.

3. TÜRKİYE'DEKİ YEŞİL ÇATI ÖRNEKLERİ

Türkiye'de de yaygın olmamakla birlikte yeşil çatı uygulamalarına rastlanmaktadır. Aşağıda bilinen seçilmiş örneklere yer verilmiş olup Türkiye'deki ve yurt dışındaki yeşil çatı uygulamalarına ilişkin düşünsel ve fiziksel farklılıklar ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Turkcell Ar-Ge Binası, Türkiye

Turkcell Ar-Ge binası 500 kişinin çalışacağı, gerektiği takdirde de 24 saat yaşanabilecek ortam suncak biçimde tasarlanmıştır. Binada dinlenmek ve eğlenmek için yatak odaları, aktivite ve spor alanları ile duş yerleri bulunmaktadır (Karıptaş, 2009: 88-93).

Şekil 9. Turkcell Ar-Ge Binası

(<http://tr.onduline-pro.com/tr/taxonomy/term/122/ondugreen-referanslar>, 10.04.2017).

Yapının arsa üzerinde kapladığı alana karşılık yapının çatısı çim kaplanmak kaydıyla doğaya iade edilmiştir. Tribün şeklinde dizayn edilen binanın kolu sosyal aktivitelere alan sağlayacak biçimde planlanmıştır. Tüm ofisler bu görsel manzaraya doğru konumlandırılmış olup rekreasyon alanları binanın girişine yakın planlanmış ve bakım alanları ise yerin altında konumlandırılmıştır. Gün ışığı kullanımlarını maksimize etmek noktasında düşey dolaşım alanı yapının orta kısmında tasarlanmıştır (Tohum, 2011: 63).

Turkcell AR-GE binası eğimli ve düz yeşil çatılarıyla dikkat çekici bir proje olup yeşillendirilmiş çatısında çim kayağından yürüyüşe kadar oldukça geniş skalalı aktivitelere imkan verecek şekilde dizayn edilmiştir. Yapı iki bin beş yüz metrekarelik ekstensif yeşil çatı sistemine ev sahipliği yapmaktadır.

Zorlu Center, İstanbul

Zorlu Center, kültür ve kongre merkezi, otel, alışveriş merkezi, ofisler ve konutlar olmak üzere beş fonksiyonu yerine getiren Türkiye'de ilk karma kullanımlı büyük ölçekli projedir. Projedeki yeşil çatılar toplam 72.000 m²'dir (Braun, Erişim: 22.10.2018).

Şekil 10. Zorlu Center (<http://www.greenroofs.com/content/articles/149-4th-International-Green-Roof-Congress-Explore-the-Nature-on-Rooftops-in-Turkey-Brought-Together-500-Experts-from-35-Countries.htm>, 30.05.2017).

Yeşil çatı kullanımındaki amaç, insan yaşam alanının yaratılması ve özellikle İstanbul gibi kalabalık şehirlerde önemli bir pazarlama argümanı haline gelen, yeşil alanın tazmin edilmesidir. Zorlu Yeşil Çatılar, toz ve kirleticileri havadan filtrelemekte ve mikro iklimi iyileştirmektedir. Zorlu Center, 120.000 m²'lik bir yeşil alan sergilemektedir. Toplam alanın yaklaşık % 60'ı (yaklaşık 72.000 m²), zemin seviyesinden 33 metreye yükselen 45.000 m²'lik büyük halka oluşturan yeşil alanın topografyasında çatılarda yer almaktadır (Braun, Erişim: 22.10.2018).

Toplam 68 ağaç türü de dahil olmak üzere 200'den fazla farklı bitki türü vardır. 500.000'in üzerinde uzun ömürlü, 60.000 çalı ve 16.000 kapalı bitki kullanılmıştır. Bitkilerin yüksekliği yaklaşık 30 ila 90 cm arasında değişmektedir. Sığ köklü ve maksimum 500-600 cm yüksekliğinde ağaç türleri seçilmiştir. Zorlu Center'da 2500 adet yeşillik ve 1250 yaprak döken ağaç olmak üzere toplam 3750 ağaç dikilmiştir. Sonunda cephe, birçok seviyede çukurluklarda daima yeşil bitkilerle donatılmıştır (Braun, Erişim: 22.10.2018).

Küçükçekmece Belediyesi Hizmet Binası

İstanbul Küçükçekmece'de belediyeye ait bir bina olarak kamu tipi bina sınıfında 2014 yılında yapımı bitirilen projenin toplam inşaat alanı kırk bin metrekare olup arsa inşaat alanı ise on beş bin metrekaredir. Sürdürülebilirlik konusunda Avrupa'nın önde gelen kuruluşlarından olan Bina Araştırma Kuruluşu (BRE) tarafından Küçükçekmece Belediyesi

BREEAM – Very Good (Çok İyi) Sertifikası almaya hak kazanmıştır (Küçükçekmece Belediyesi, Erişim: 13.10.2018).

Şekil 11: Küçükçekmece Belediye Hizmet Binası

(<http://emlakkulisi.com/guncel/kucukcekmece-belediyesi-yeni-bina/502773>, 11.04.2017;
<http://ismd.org.tr/uye-projeleri/kucukcekmece-belediyesi-yeni-hizmet-binasi/>, 11.04.2017).

Projede, sürdürülebilirlik bilincini topluma aktarmak amaçlanarak yapı yeşil bina kriterleri doğrultusunda tasarlanmıştır (Arkiv, Erişim: 11.04.2017). Yapıda kullanılan elemanlar uzun ömürlü ve bakım gerektirmeyen yeşil bina kriterlerine de uyan malzemelerden oluşmakta olup çatı katına kurulan yeşil çatı sistemi bakım gerektirmeyen seyrek yeşil çatı sistemi ve bitkilendirilmesi ile kaplanmıştır. Bu sayede yeşil çatı yapıya görsel, ses ve ısı yalıtımı ile izolasyon sağlamakta olup ısı yansımalarını yine yeşil çatı sayesinde engelleyecek şekilde ve yağmur sonucu oluşan suları bünyesinde tutmak şeklinde katkı sağlamaktadır (Yeşil Bina, Erişim: 11.04.2017). Yürüyüş yolu hariç çatının tamamı yeşil çatı sistemiyle oluşturulmuş olup sedum bitkileri kullanılmıştır. Ayrıca, bina 38 000 m² kapalı alana sahip olup bu yeşil sistemler yardımıyla % 35 enerji tasarrufu sağlarken, yılda yaklaşık 350 ton daha az karbon salınımı gerçekleştirmektedir (Yapı, Erişim: 11.04.2017).

4. YURTDIŞI VE TÜRKİYE’DEKİ ÖRNEKLERİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Türkiye’deki yeşil çatı örneklerinde sıralama yapılacak olunursa; hem seyrek hem de yoğun bitkilendirme yapılan çatılar ilk sırada yer alırken bunu seyrek bitkilendirme ve son olarak da yoğun bitkilendirme yapılmış yeşil çatılar izlemektedir. Diğer ülkelerde ise yoğun ve hem seyrek hem de yoğun bitkilendirilmiş yeşil çatılar daha fazla iken seyrek bitkilendirilmiş çatılar da hemen arkalarından gelmektedir. Türkiye’deki ve diğer ülkelerdeki örneklerde halka açıklık, özel kullanıma sahiplik ve kamu kullanımına sahiplik açısından hemen hemen benzerlik görülmektedir. Gerek Türkiye gerekse diğer ülkelerdeki yeşil çatıların erişilebilirliği konusunda da durum aynıdır. Bahsedilen bütün yeşil çatı örneklerinin

binaya ısı yalıtımı, ses yalıtımı, su verimliliği, rekreasyon vb. gibi avantajları bulunmaktadır. Farklılık amaçsal yönlerde ortaya çıkmaktadır. Yabancı ülkelerde yeşil çatıların amacı daha çok uzun erimde maddi esaslardan çok ekolojiden alınan alanları yeşil çatılar sayesinde tekrar doğaya geri vermek iken Türkiye’de maddi esaslar – yeşil çatıların ortalama 8 – 10 yılda kendini amorti etmesi ve yapının tükettiği enerjide tasarruf yaratması - ya da alışveriş merkezlerinde yaygın olan bu uygulamanın daha çok müşteri çekmek amacıyla yapılmasıdır. Yeşil çatı sistemlerinin uygulanacağı alanın değişkenler gözetilerek yapılacak her türlü geniş testler ile seçilmesi gerekliliğinin yanı sıra bu yeşil çatı sistemlerinin yapılışındaki hedefler önceden, açık, öz ve ayrıntılı şekilde belirlenmelidir. İşte bu noktada da yurtdışındaki örneklerle nazaran Türkiye’de durum farklıdır. Çünkü Türkiye’de yeşil çatı sistemleri ve sağladığı yararlar tam olarak bilinmediğinden yapılan uygulamalar daha çok yapının tanıtımına katkı sağlamak veya görsellik sağlamak, müşteri çekmek ve hatta özellikle büyük yapılarda giderleri azaltmak amacıyla uygulamalarda tercih edilmektedir (Kaymak, 2014: 69). Örneğin yurtdışında bir hastane çatısına yeşil çatı yapılırken maddi konuların yanında yeşil çatıların insan psikolojisine pozitif anlamda etkilerinin de olduğu bilinciyle hareket edilmiştir.

Yurtdışında yapılan örneklerde yeşil çatı uygulamalarının yaygınlaştırılması fikri kentleşmenin düzensiz yapılması ve kalkınma yaklaşımlarının önüne geçilemeyecek boyutlarda hız kazanması sonucu azalma eğilimi gösteren yeşil alanlara bir alternatif olmak üzere ortaya çıkmıştır. Ancak bu alanların çevresel anlamda asla ormanlardaki bir ağaç topluluğunun ya da ekolojik bir sistemi ikame edemeyeceği su götürmez bir gerçektir. Fakat Türkiye’de yeşil çatı uygulamasına daha çok beton yapıların dikilmesine fırsat sağlayan bir olgu gözüyle bakılmaktadır. Yani yeşil çatıların kaybolan ya da kaybettirilecek bir ormanın ya da ekosistemin yerini doldurabileceği gözüyle bakılmaktadır. Türkiye gibi çarpık yapılaşan kentlere sahip ülkelerde yeşil alanlar git gide azalmaktadır. Yapılaşmanın artırılarak doğal alanların yok edilmesi ve bu alanlara yapılan binalarda yeşil çatılar kullanılarak doğal alanların telafi edilmeye çalışılması - genel kanının aksine – Türkiye’de doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Yeşil çatıların kent içindeki yeşil dokuyu oluşturmada yardımcı elemanlar olduğu düşüncesi yurtdışındaki uygulamalara oranla Türkiye’de henüz oturmamıştır.

Dünyada yapılan araştırmalar sonucunda yeşil çatı sistemlerinin iklimsel hava koşullarındaki değişikliğe ayak uydurabilmesi özelliği sayesinde kentsel sürdürülebilirlik odaklı teknoloji olduğunu göstermektedir. Türkiye’de özellikle gökdelenlerin, gerekli rüzgar hesaplamaları yapılmadan ve rüzgar kanalları oluşturulmadan inşa edilmiş olmaları kentsel ısı adasını arttırıcı etki göstermektedir (Kaymak, 2014: 67). Buna rağmen Türkiye’de yeşil çatıların yabancı ülkelere göre azlığı ve bu konuda yetersiz olduğu görülmektedir. Bunun bir

sebebi de Türkiye’de yeşil çatı sistemlerinin etkisi iyi bilinmediğinden bu sistemin uygulamasının oldukça sınırlı kalmasıdır. Esas hususu çevresel uyumluluk içeren yeşil çatıları daha da iyileştirmek olan çalışma projeleri yabancı ülkelerde yürütülmekteyken aynı durum Türkiye’de yapılmamaktadır. Yabancı ülkelerde söz konusu projelerin alt amaçlarından biri de geleneksel çatılar ile yeşil çatı sistemlerinin her açıdan kıyaslanarak sonuçların bilimsel olarak ortaya konulması ve ortaya çıkan sonuçların yine bilimsel olarak değerlendirilmesidir. Yine bu türden araştırmalara da Türkiye’de rastlanmamaktadır.

Türkiye’de özellikle alışveriş merkezi, ofis ve karma kullanımlı büyük yapılarda gerçekleştirilen birçok uygulamada yeşil çatının sadece görsel bir öge, tanıtıma yönelik bir araç olarak kaldığı, ekolojik yararlılığın geri planda tutulduğu, yanlış bitkilendirme seçimleriyle enerji performanslarının düşük olduğu ve sonrasında da yeterli bakım yapılmadığı için estetik görünümünün de ihmal edildiği görülmektedir (Kaymak, 2014: 69). Yapıların çevresel etkilerinin değerlendirilmesinde sertifika programlarının önemli bir rolü vardır. Çoğu ülke, kendi standartları çerçevesinde kendi ölçme ve sertifikalandırma sistemini geliştirmiştir (Şenol, 2009: 30). Bunların içinde dünya genelinde en yaygın kabul görenleri LEED, BREEAM, Green Star, CASBEE ve SBTTool’dur. Oysa Türkiye’de bu programlara ya da bu tarz bir program çalışmasına dair bir girişim bulunmamaktadır.

Öte yandan Türkiye’nin aksine diğer ülkelerde sürdürülebilir kentsel uygulamalar hükümetlerin teşviki ve yerel yönetimlerin de cesaretlendirilmesiyle birlikte ortak geliştirilmektedir. Bu noktada paydaşların ortak hareketiyle yeşil çatı sistemlerinin sunduğu veya sunacağı faydalar artırılacak ve hükümet – yerel yönetim işbirliği geliştirilecektir. Avrupa’da başta Almanya’nın bazı kentleri olmak üzere bir çok Avrupa ülkesinde çevreye sağladığı ekolojik faydalardan dolayı yeşil çatı uygulamalarının kanunen zorunlu tutulduğu görülmektedir. Buna ek olarak “Yeşil Mimari” ya da “Sürdürülebilir Yapılar” adı altında Avrupa’daki ve Amerika’daki yeşil çatılı binaların değerlendirmelere tabi tutulduğu bilinmektedir. Türkiye’de ise Avrupa ve Amerika’nın aksine yeşil çatı uygulamalarına dair gerek yönetmelik gerek de teşvik edici yaptırımlar bulunmamaktadır. 2007 yılında kurulan ÇEDBİK (Çevre Dostu Yeşil Binalar Derneği), ÇATIDER, Yeşil Çatı Platformu gibi kuruluşlar yeşil binalar ve enerji korunumu hakkındaki uygulamalar konusunda Türkiye’de bilgi sunmaktadırlar. Ancak bu konuda hem araştırmaların hem de ilgili kurumların oldukça yetersiz olduğunu söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle, yeşil çatı teknolojisi dünyada yaygınlaşan bir konuma gelmektedir. Diğer ülkelerde yerel yönetimlerin teşvik ve desteğiyle bu konuma gelmiş olan yeşil çatı sistemi Türkiye’de daha çok tekil uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye’de henüz yeşil çatıları destekleyici ve yol gösterici bir yasal düzenleme ya da teşvik bulunmadığı daha önce de belirtilmişti. Ancak enerji verimliliği ile ilgili düzenlemeler, yeşil bina geliştirme sürecinde olduğu gibi yeşil çatılar için de önemli bir gelişmedir (Uçurum, 2007: 72-80). Türkiye’de enerjiye ve verimli kullanımına ilişkin mevzuat düzenlemelerinin başında Enerji Verimliliği Kanunu gelmektedir. Türkiye’de “2872 Sayılı Çevre Kanunu”nda yer alan enerji verimliliği sağlayan ve çevreye dost teknolojilerin kullanılması, “5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanununda ve Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği”, “Enerji Kaynaklarının ve Enerjinin Kullanımında Verimliliğin Artırılmasına Dair Yönetmelik”, “Sürdürülebilir Binalar ile Yerleşmeler İçin Yeşil Sertifika Yönetmeliği” gibi düzenlemelerde bahsi geçen Enerji Kimlik Belgesi kapsamında Türk mevzuatında yeşil çatı kavramıyla doğrudan olmasa da dolaylı olarak bir bağlantı kurabilmek mümkündür. Belirtilen bu düzenlemelerin içerikleri dikkate alındığında yeşil çatı sistemlerinin yapılara düzenlemeler noktasında yardımcı bir unsur olduğu ve bahsi geçen doğal havalandırma, istenmeyen ısı kayıpları, alternatif mimari çözümler vb. noktalarında da etkili bir eleman olacağı açıkça görülmektedir.

Yapılarda enerji ve bu enerjiyi sağlayan unsurların etkili ve tasarruflu kullanımına dayanan, rasyonel olmayan enerji kullanımını engellemeyi ve doğanın muhafazasını sağlamak için belli standartlarda yapının enerjiye duyduğu ihtiyaç ve kaynak kullanım tasnifi yapmak, zehirli gaz emisyonu oranı, iklimlendirme ve izolasyon elemanlarının randımanı gibi konularda verileri barındıran enerji kimlik belgesi yapılar için bir kimlik kartı niteliğinde olup yeşil çatılar için de uygun bir ortam sağlamaktadır. Bu noktada yeşil çatı sistemlerinin sağladığı faydalar doğrultusunda adı geçen kanun ve yönetmeliklerdeki alternatif mimari çözümler, enerji verimliliği ve çevre dostu teknolojiler kapsamına girmekte olduğu ifade edilebilir. Ayrıca yapıya enerji verimini sağlamada yardımcı olduğu ve çevreye de zarar vermeyen dost bir teknoloji olduğundan hareketle mevzuatta doğrudan olmasa da dolaylı olarak zeminin hazır olduğunu bizce söylemek mümkündür.

Yeşil çatılar sayesinde enerji ve su tasarrufu sağlanması mümkün olabilmekte, yapılaşma ile kaybedilen açık ve yeşil alanlar bir anlamda geri kazanılabilmektedir. Kentsel sürdürülebilirlik çerçevesinde yeşil çatı düzenlemelerinin Türkiye açısından çevresel politikalar içine dahil edilmesi tarafımızdan önemli görülmektedir. Ancak bunun dışında; yasa ve yönetmeliklerde yeni yapılarda belirli oranda da olsa yeşil çatı uygulamasının zorunlu olması, uygulama ve ürün konusunun da firmaların inisiyatifine bırakılmadan belirli standartlar ve yükümlülükler getirilmesi, yerel bir derecelendirme sisteminin oluşturulması ve bunun içinde yeşil çatıların da kategorize edilmesi ciddi bir ilerleme olacaktır. Bu çabaların Türk kamu yönetimi tarafından desteklenmesi gerekmektedir.

5. SONUÇ

20. yy'de sanayi devrimi ile birlikte insanoğlu sınırsız olarak gördüğü doğayı sorumsuzca kullanmış ve sonucunda da çevre kirliliğine neden olmuştur. Bu çevre kirliliği 2. Dünya Savaşı ile birlikte daha önemli boyutlara ulaşmıştır. Bu noktadan sonra büyümek düşüncesi yerini insan odaklı, şimdiki ve gelecekte kuşakların menfaatini önemseyen, kaynakların akılcı kullanımına dikkat eden kalkınmada ekonomik ve sosyal politikaların çevre politikaları ile uyumlu olmasını dile getiren sürdürülebilir kalkınma politikasını gündeme getirmiştir.

Kentsel sürdürülebilirlik olgusu da sürdürülebilir gelişme kavramıyla uyumlu bir şekilde ele alınmalıdır. Kentsel sürdürülebilirlik; yenilenebilen enerjiye dayalı kaynak kullanılmasından canlı çeşitliliğine, hava ve su niteliğinden yaşamsal kalitelerin iyileştirilmesine kadar çevresel, ekonomik ve adillik başlıklarında toplanabilecek sürdürülebilirliği olan boyutların kentteki izdüşümüdür. Kentsel sürdürülebilirlik için enerji tüketimi, peyzaj ve ekoloji, biyo-çeşitlilik konuları büyük önem arz etmektedir.

Günümüzde kentlerin çevresel sorunların yoğunlaştığı temel alanlar olduğu görülmektedir. Özellikle de gelişmenin ekolojik kriterler gözetilmeden yapıldığı kentlerde, günümüz insanların hayat standartları zarar görürken, yarının insanlarına da yaşamaya imkan veren bir şehir bırakma imkanı kısıtlanmaktadır.

Anlayış olarak kentsel sürdürülebilirlik, katılımlı bir yaklaşımla kaynakların ekolojik olarak korunumu ve daha iyi hale getirilmesi maksadını sosyo-ekonomik açıdan bir bütün olarak ele almakta; kentlerdeki kalkınma ve gelişme faaliyetlerinin ortaya çıkardığı tehlikeleri ve bunların kentlerdeki gelişim faaliyetlerine olumsuz yansıyan tabii ve yapılandırılmış çevreleri sosyo-ekonomik koşullarda kendi içlerinde birbirleriyle bağlantılı ve stabil şekilde ele almaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik kapsamında kentsel müdahaleler ile doğal kaynakların sürdürülebilirlik doğrultusunda kullanılması sağlanmalıdır.

Türkiye'de ise, kentsel sürdürülebilirlik anlayışı gerek kurumlardaki yönetsel yaklaşımlarda gerekse de gerekli yasal düzenlemelerde geliştirilmemiştir. Bu bağlamda Türkiye'de, kentleşmeyi düzenleyen ve diğer ulusal mekânsal planlarla da ilişkili olan yeni bir bütüncül sürdürülebilirlik yasası gibi temel bir hukuki düzenleme yapılması göz ardı edilmemelidir.

Dünyada da nüfusun hızla artmasına bağlı olarak artan kentleşme ve sanayileşme, denetimsiz kaynak kullanımı, sera gazları ve ozon tabakasının zarar görmesi gibi sorunlara çözüm üreten bir yaklaşım olarak ortaya konulan kentsel sürdürülebilirlik yaklaşımı henüz hak ettiği noktaya ulaşamamıştır.

Kentsel sürdürülebilirlik kavramı kontrollü büyüme ve planlı arazi kullanımı, kentsel tasarım, konut, ulaşım, çevre koruma, enerji verimliliği, ekonomik gelişme, nüfus vb. gibi birçok konuyla bağlantılıdır. Kısaca kentsel sürdürülebilirlik, sosyal, ekonomik ve çevresel konuların tümünü kapsamakta ve bunlarla ilgili sürdürülebilirlik göstergeleri sunmaktadır. “İklim değişikliği göstergesi, hava kalitesi göstergesi, zehirli atık göstergesi, enerji tüketim göstergesi, su tüketimi göstergesi, sıkıntı göstergesi (gürültü, koku ve görsel kirlilik tarafından yaratılan sıkıntı), konut kalite göstergesi, ekonomik kentsel sürdürülebilirlik göstergesi (kirlilik hasarı), yeşil alan göstergeleri, kent ve insan sağlığı göstergeleri” bu göstergelerden bazılarıdır.

Artan kentleşmeyle birlikte kentsel sürdürülebilirlik kavramına rağmen doğal çevrenin arka planda kaldığı ve kaynakların sorumsuzca kullanıldığı halen görülmeye devam edilen olgulardır. Kentlerde artan su kullanımı ve betonlaşma ile yağmur suyunu çekecek toprak yokluğu sorunu ortaya çıkmaktadır. Kentlerdeki kanalizasyon sistemleri de artan yük karşısında yetersiz kalmakta ve artan uç meteorolojik olaylarla sel baskınları ve dolayısıyla da erozyonlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan sorunlar bağlamında kentsel sürdürülebilirliği sağlamak adına kullanılacak araçlardan bir tanesi olarak yeşil çatılar tarafımızdan değerlendirilebilir görünmektedir. Bu kapsamda kaybolan bitki ve toprak alanlarının yerine geçmişten beri bilinen ancak günümüz teknolojileri ile daha da geliştirilen çevreci çözümlerden biri olarak yeni ya da mevcut yapıların çatılarında yeşillendirme yapılması öngörülmektedir. Yeşil çatılar buldukları çevreye yeniden yeşili kazandırmaları ve yapıların da çevresel performansını arttırdıklarından dolayı önemli katkılara sahiptir. Yeşil çatı sistemleri, verimli enerji kullanımındaki rolü, ekolojik anlamda da çevresel faydaları düşünüldüğünde dünyadaki ısınma tehdidinin yol açtığı zararlara karşın alternatif yollar gösteren bir unsur şeklinde görülmelidir.

Çatıların sürdürülebilirlik kavramıyla ilgisi yok ya da azmış gibi düşünülebilir. Ancak kentsel sürdürülebilirlik göstergelerinden yola çıkılarak sağlayabileceği yararların ortaya konulması yeşil çatı sistemlerinin hak ettiği değeri kendisine sağlamaktadır.

Çevre kalitesi göstergeleri düşünüldüğünde, kurulacak olan bir yeşil çatının bulunduğu ortamdaki sıcaklığı düşürdüğü, üzerindeki bitkilerin yaprakları sayesinde ortamdaki tozları tutarak yayılmasını engellediği, yeşil çatıdaki bitkilerin fotosentez yapmasıyla havadaki oksijeni artırıp karbondioksit oranını azalttığı ve dolayısıyla da havayı temizlediği, yağmur sularını emerek toprağa aşırı su gönderimini azalttığı ve dolayısıyla da sel baskınlarını ve yağışa bağlı erozyon risklerini azaltarak afetlere dayanıklı kentlerin oluşumuna katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu durum sürdürülebilir kentlerin temel özelliklerinden olan afetlere dirençli kent yaklaşımına büyük katkı sağlamaktadır. Yeni habitatlar oluşturarak canlı çeşitliliğine katkı sağladığı, kaybedilen yeşil alanları bir nevi tazmin ettiği, kentsel ısı

adalarının etkilerini azaltarak kentlerin nefes almasına yardımcı olduğu yapılan çalışmalarla ispatlanmıştır. Sürdürülebilirlik boyutunda yeşil çatılar hava, su, toprak kalitesi göstergeleri, iklim değişikliği göstergeleri, biyoçeşitlilik göstergeleri gibi çevre kalitesi göstergesiyle doğrudan ve dolaylı bağlantıya sahiptir. Artan nüfus sonucu artan konut yapımıyla azalan yeşil alanların yeşil çatı uygulamaları ile bir nevi geri kazanımının sağlanması yönüyle de kentsel sürdürülebilirlik bağı kurmak mümkündür.

Sosyal faydalarına bakıldığında yeşil çatı sistemlerinin bulunduğu ortama estetik değer kazandırması, ortak kullanıma açık alanlar sunması, vermiş olduğu rahatlama hissinden dolayı fiziksel ve psikolojik anlamda insan sağlığında önemli pozitif etkileri olduğu görülmektedir.

Yeşil çatıların ekonomik faydaları değerlendirildiğinde, çatı ömrünü uzatması, enerji tasarruflarını arttırması ve yalıtım elemanıymışçasına hareket edebilmesi, izolasyon ve su yalıtım elemanlarının işlev ömürlerini uzatması ve kentlerde çatı meyveciliği ya da sebze tarımına fırsat vermesi iktisadi anlamda temel katkılar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeşil çatılar, çatıya eklenebilir olması dolayısıyla mevcut eski ve yalıtımsız binaların enerji performansı açısından iyileştirilmesinde de bir çözüm yolu olabilmektedir. Böylelikle mevcut eski ve yalıtımsız yapılara görsellik kazandırılarak enerji tasarrufu sağlanmasına yardımcı olmanın da aracı konumundadır. Yeşil çatıların bina özeline yanı sıra kent bütünü açısından da önemli bir sürdürülebilirlik aracı olduğu sonucuna varılabilmektedir.

Çevresel sürdürülebilirlik boyutu kapsamında yapıların değerlendirilmesinde sertifika programları etkilidir. Bu sertifika programları da her ülkenin mevzuat ve iklim şartları başta olmak üzere ekonomik, sosyal, çevresel şartlarına göre farklılık göstermektedir. Bu sertifikalar binanın su ve enerji tüketimi, kullanılan malzemelerin niteliği ve yapının kalitesi gibi kendi içlerinde de ayrıntılandırılan kriterleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Dünyada yeşil çatı uygulamaları için sertifika, standart ve kuruluşların geliştirmiş olduğu kılavuz ve yönergelerin yanı sıra yaptırımlar ve teşvikler de söz konusudur. Ancak Türkiye’de yeşil çatı pazarı ve yeşil çatıya ilişkin farkındalık yeni yeni oluşmasına karşın yeşil çatılara ilişkin herhangi bir yönetmelik ya da teşvik de bulunmamaktadır.

Türkiye’de son dönemde inşa edilen gökdelen ya da alışveriş merkezleri, otel ve hastaneler gibi yapılarda yeşil çatıların oluşturulmaya ve geleneksel çatıların terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Ayrıca Türkiye’de gelecek yıllarda yapılması düşünülen ve içerisinde yeşil çatıları barındıran bazı yeni bina ve sitelerin ortaya çıkması, yeşil çatıların Türkiye’deki geleceği açısından önemli gelişmelerdir. Yine de tarafımızdan yapılan tespite göre, Türkiye’de diğer ülkelere göre yeşil çatılar kapladığı alan bakımından az ve yetersiz kalmakta ve yapılış mantığı da ağırlıklı olarak sürdürülebilirlik yerine görsellik sağlamaya odaklanmaktadır.

Küresel ısınma çerçevesinde, Türkiye’de küresel ısınmaya paralel olarak ısı adası etkisi olduğu yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu durum da Türkiye’de iklim değişimine uyumlu bina teknolojilerine geçilmesinin gerekliliğini bir kere daha bizlere göstermektedir. Uluslararası alanda yapılan araştırmalar yeşil çatı sistemlerinin iklim değişimine uyum gösterebildiğini ortaya koymuştur. Türkiye’de yeşil çatı sistemlerinin gösterdiği performans bilinmediğinden bu bilinmezlik sistemin yaygınlaşmasında da olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Dünya ölçeğinde yerel yönetimlerin teşvik ve desteğiyle yaygın hale gelen yeşil çatı sistemleri Türkiye açısından tekil uygulamalar olarak sürmektedir. Bunun sebepleri arasında yeşil çatı sektörünün tam olarak gelişmemiş olması ve yeşil çatıların faydalarına dair yetersiz bilgi öne çıkmaktadır. Kentsel sürdürülebilirlik çerçevesinde yoğun ve seyrek yeşil çatı sistemlerinin çevre mevzuatı içine dahil edilmeleri gerekmektedir. Kentsel sürdürülebilirliğin ana anlayışlarından bir tanesi de şehre dair tüm politikaların etkin paydaş katılımının sağlanmasıyla oluşturulmasıdır. Merkezi yönetim ve yerel yönetimler Türk kamu yönetiminde aktiflik ve kapsayıcılık çerçevesinde Türkiye’de kentlerin karşı karşıya olduğu sorunları çözebilme noktasında yeşil çatı sistemlerini desteklemek ve yapımını teşvik etmek üzere tarafımızca ortaya konulan öneriler aşağıda dikkatinize sunulmuştur:

1. Öncelikle yeşil çatı sistemlerini kurum olarak öğrenmek,
2. Merkez ile yerel yönetimler içinde eş güdümü sağlamak,
3. Halkla ve diğer paydaşlarla işbirliği yapmak ve işbirliğine açık olmak,
4. Aktörler arası bilgi alışverişi sağlamak,
5. Çevre duyarlılığı kapsamında gerçekleştirilecek olan politikaları oluşturmak,
6. Bilgi ve deneyimleri diğer kentlerle paylaşmak,
7. İktisadi anlamda hemşehrilere iş imkanları ve gönenç sağlamak,
8. Kentlerde kapasite artırımını, her alanda katılımıcılığı ve hemşehriler arası eşitliği sağlamak,
9. Kent doğasının muhafazası konusunda istekli olarak gerekli teşvikleri sağlamak,
10. Kent yönetişimine yalnızca ilgililerin değil o kentte yaşayan herkesin katılımını sağlamak ve yerel kapasite artırımına katkı yapmak,
11. Ekolojik sistemler başta olmak üzere tüm tabiatı tüketilmeye karşı korumak,
12. Sürdürülebilir kalkınma ile toplumun, bilimin ve sanayinin katılımlarını artırmak,
13. Türkiye’de çevresel stratejilerin oluşturulabilmesi ve bu stratejilerin yeterli olup olmadığını, nasıl geliştiğini ve sonuçlarının izlenmesini sağlayacak yöntemler oluşturmak,

14. Çevre konusunda Türkiye’de ne tür veri açıklarının bulunduğunu tespit etmek ve veri açıklarının kapatılması konusunda öneriler geliştirmek,

15. Yeşil çatıların oluşturulmasını diğer bazı ülkeler gibi yasal bir zorunluluk haline getirmek,

16. Yapı sahiplerini, yeşil çatı yapım maliyetlerinin altına girmeleri için teşvik etmek (Yeşil çatıları yaygınlaştırmak için kurulmuş kurum ve kuruluşlar tarafından düzenlenen konferansların, bilgilendirme toplantılarının, kılavuz ve kaynakların Türkiye koşullarına uygun çevirilerini yapmak, benzerlerinin Türkiye’de de yapılmasına ön ayak olmak, çeşitli yeşil çatı değerlendirme sistemlerini temel alan sertifika programlarını uygulamaya koymak.),

17. Yeşil bina sertifikasına sahip binaların artmasını yönelik teşvik, hibe, sübvansiyon ve avantajlar sağlamak,

18. Yeşil çatı ile ilgili toplumsal bilinci ve bilgi düzeyini ilgili sektörün yanı sıra halk düzeyinde de arttırmak,

19. Hem toplumsal hem de çevresel faydalar için yeşil çatıların dahil edildiği araştırma ve bilgisayar programları geliştirmek (Bu programlar vasıtasıyla gerçekleştirilecek projenin sonuçları, iklim esaslı bir modele dahil edildiğinde yeşil çatıların kentsel soğutma faydalarını yansıtabilen, yeşil çatıların buharlaşmaya bağlı soğutma potansiyelini sayısallaştırarak bahsi geçen projenin olumlu ya da olumsuz yönlerini gösterebilir. Bu programlar yerel meteorolojik yıl verilerini kullanarak, projeksiyonları, tasarlanmış alan kapasitesi ile birlikte, yağmursuyu tutma performansını ve daha sonraki enerji dağılımını tahmin edebilirler. Bu tahmin, yeşil çatı projelerinin inşa edilmeden önce büyük ölçekli faydalarının projelendirilmesi için uygulanabilir ve havza yönetimi ve kentsel planlamada kullanılmak üzere yeşil çatıların tasarlanması için öngörücü bir araç olarak kullanılabilir. Bu modelleme, havza yönetimi ve kentsel planlamada kullanılmak üzere yeşil çatıların tasarımında öngörücü bir araç olarak kullanılabilir ve inşaat öncesinde büyük ölçekli faydalar sağlar. Böyle programlar aracılığıyla akan suyun azaltılması, baskınlarda zayıflama, kentsel ısı ada etkilerinin azaltılması, enerji tasarrufu, iyileştirilmiş hava kalitesi ve besin yükünün asgariye indirilmesi vb. olmak üzere, yeşil çatıyı daha iyi anlama, tasarım ve planlama konularında etkin rol oynayarak yeşil çatı inşaatı için ilave fonlama yeşil çatı projelerine öncelikli olarak tahsis edilebilir),

20. KDV indirimleri sağlamak.

Türkiye, başta T.C. Anayasası olmak üzere mevzuatta çevre konusunun doğrudan yer aldığı bir ülke olmasına rağmen çevreyi ilgilendiren hemen hemen her faaliyette sürdürülebilirlik adına pek çok istenmeyen durumlarla karşılaşmaktadır. Türkiye’deki bu problematikte ekonomi ile çevre konularının birbirlerinin zıttı olarak algılanması önemli bir

yer tutmaktadır. Bu noktada ise kentsel sürdürülebilirlik çerçevesinde araç ve kavramların Türkiye'ye özgü dinamikler doğrultusunda ele alınıp yeniden formüle edilmesi gerekmektedir. Bunun sebebi de en nihayetinde gönenç seviyeleri yüksek devletlerin kentsel sürdürülebilirlik algısının gelişmemiş ya da az gelişmiş yerlerde başka varyasyonlar geçirme ihtimalinin oldukça fazla oluşundandır.

Türkiye'de yeşil çatı sistemlerine dair bir ilgi olmakla birlikte çevre sorunlarına ayrılan bütçenin de henüz yetersiz olması sonucunda konu ile ilgili yeterli çalışma yapılamamaktadır. Ancak sivil toplum kuruluşları son dönemde konuyu desteklemekte ve farkındalığı arttırmaya çalışmaktadır. ÇEDBİK, ÇATIDER, Yeşil Çatı Platformu gibi kuruluşlar yeşil binalar ve enerji verimliliği hakkındaki uygulamalar konusunda bilgi sunmaktadırlar.

Yeşil çatı gibi uygulamaların Türkiye'de geliştirilebilmesi için sektördeki aktörlerin yanı sıra akademisyenleri ve politikacıları da kapsayan çok yönlü, çok aktörlü ve disiplinlerarası çalışmalar yapılmalıdır. Araştırma ve geliştirme projeleri, yüksek lisans ve doktora tezleri, akademik makaleler, bildiriler ve raporlar ile Türkiye'deki yeşil çatıların bina performansına etkilerini farklı açılardan analiz eden çalışmalara büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmalar devlet organları tarafından desteklenmeli ve sivil toplum örgütlerinin desteği ile kullanıcılar ve mal sahipleri bilinçlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ASLA. <http://www.greenroofs.com/blog/2010/05/07/gpw-the-american-society-of-landscape-architects-asla-headquarters/>, (07.04.2017).
- Banting, Doug, Hitesh Doshi, James Li, Paul Missios. (2005). Report on the Environmental Benefits and Costs of Green Roof Technology for the City of Toronto, Department of Architectural Science, Ryerson University, Toronto, Ontario, <http://www.toronto.ca/greenroofs/pdf/fullreport103105.pdf>, (10.03.2017).
- Bayram, Ferhat. (2001). "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme: Araçlar, Yaklaşımlar ve Türkiye", Cevat Geray'a Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yayınları: 25, Ankara, 251–265.
- Braun, Karl-Heinz. Export Manager ZinCo GmbH, <https://www.zinco.de/zorlu-center-grüne-superlative>, (22.10.2018).
- Using Green Roofs: Probabilistic Analysis and İntegration in Market - Based Clean Air Policies. The Degree of Doctor of Philosophy in The University of Michigan. (Environmental Engineering and Natural Resoruces and Environment).
- Commission of the European Communities 1998. http://ec.europa.eu/competition/mergers/cases/decisions/m993_19980527_610_en.pdf, (28.05.2017).
- Cunningham, Neil. (2001). Rethinking the Urban Epidermis: A Study of the Viability of Extense Green Roof Systems in the Manitoba Capital with An Emphasis on Regional Case Studies and Stormwater Management. Winnipeg, Manitoba: University of Manitoba, Master of Landscape Architecture.
- Dawson, Donald. (2002). National Geographic News. http://news.nationalgeographic.com/news/2002/11/1115_021115_GreenRoofs.html, (29.05.2017).
- Dawson, Donald. (2004). National Geographic News.
- Dikmen, Çiğdem Belgin, Serpil Avcı. (2015). Sürdürülebilir Yapı Tasarımı Kapsamında Çevre Dostu Yeşil Çatı Uygulamalarının İrdelenmesi, 2nd International Sustainable Buildings Symposium, Ankara, 1-7.
- Dinsdale, Shaina, Blair Pearen, Chloe Wilson. (2006). Feasibility Study For Green Roof Application on Queen's University Campus. <http://www.queensu.ca/pps/reports/greenroof.pdf>, (10.05.2016).
- Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu: World Commission on Environment and Development (WCED), <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, (28.05.2017).

- Erkul, Eyüp. (2012). Yeşil Çatı Sistemlerinin Yapım Açısından İrdelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü, Yapı Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir, 32.
- Ertürk, Hasan. (1996). "Sürdürülebilir Kentler", Yeni Türkiye Habitat II Özel Sayısı, Mart-Nisan 96, Yıl: 2, Sayı: 8, Yeni Türkiye Medya Hizmetleri, Ankara, 174-178.
- Etüd Mimarlık. <http://www.etudmimarlik.com/?sayfa=index&sw=me&alt=gb>, (10.04.2017).
- European Foundation for the Improvement of Living & Working Conditions, Intermediate Cities in Search of Sustainability, Dublin, Ireland, (1996).
- Geenhuisan, Marina Van, Peter Nijkamp., "Sürdürülebilir Kenti Nasıl Planlamalı?", çev. Nil D., Toplum ve Bilim Dergisi, 1994, ss. 129-140.
- GeoGreen. "Yeşil Çatı Uygulamalarında Doğru Ürün Doğru Çözüm!", İstanbul Teknik Yeşil Çatı Sistemi, İstanbul.
- Getter, Kristin, Bradley Rowe. (2006). "The Role of Extensive Green Roofs in Sustainable Development", Hort Science, 41(5): 1276-1285.
- Göçer, Caner, Cem Altun, Nil Türkeri. (2011). "İstanbul'da Mevcut Çatı Sistemi ile Bitkilendirilmiş Çatı Sistemi Isıl Performanslarının Karşılaştırılması Değerlendirilmesi", Megaron, 6 (1):21-29.
- Green Roofs - Benefits and Cost Implications, 2004. In Association with ecologyconsultancy., Groundwork Birmingham & Solihull, <http://www.sustainable-eastside.net/Green%20Roofs%20Report%202.07.05.pdf>, (07.05.2017).
- Haştemoğlu, H. Şehmuz. (2006). 1960'larda Sürdürülebilirlik Ve Kentleşme; Isparta, İstasyon Caddesi Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta, 9, 30.
- <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sustainability>, (29.05.2017).
- <http://emlakkulisi.com/guncel/kucukcekmece-belediyesi-yeni-bina/502773>, (11.04.2017).
- <http://greenevolution.ru/2014/08/25/zelenye-doma-vmesto-fabriki/>, (30.05.2017).
- <http://habitat3.org/wp-content/uploads/Habitat-III-Zero-Draft-outcome-document-May-2016.pdf>, (05.06.2017).
- <http://inhabitat.com/nyc/cook-fox-leed-platinum-office-wins-aia-new-york-interiors-merit-award/>, (05.06.2017).
- <http://ismd.org.tr/uye-projeleri/kucukcekmece-belediyesi-yeni-hizmet-binasi/>, (11.04.2017).
- <http://kucukcekmece.istanbul/icerikler/haberler/kucukcekmece-hizmet-binasi-na-uluslararası-breem-sertifika/2154>, (11.04.2017).
- <http://tr.onduline-pro.com/tr/taxonomy/term/122/ondugreen-referanslar>, (10.04.2017).
- <http://www.arkiv.com.tr/proje/kucukcekmece-belediyesi-yeni-hizmet-binasi/2351>, (11.04.2017).
- <http://www.greenroofs.com/content/articles/149-4th-International-Green-Roof-Congress-Explore-the-Nature-on-Rooftops-in-Turkey-Brought-Together-500-Experts-from-35-Countries.htm>, (30.05.2017).
- <http://www.greenroofs.com/projects/pview.php?id=670>, (05.06.2017).
- <http://www.u-story.kr/265>, (29.05.2017).
- http://www.yapi.com.tr/haberler/kucukcekmece-belediyesine-yesil-bina_116660.html, (11.04.2017).
- <http://www.yesilbinadergisi.com/?pid=31845#.WOvLnfnyhPY>, (11.04.2017).
- <https://en.oxforddictionaries.com/definition/sustainability>, (29.05.2017).
- <https://landscapearchitecturemagazine.org/2015/06/11/d-c-is-turning-green-on-top/>, (07.04.2017).
- <https://www.parkroyalhotels.com/en/hotels-resorts/singapore/pickering.html>, (30.05.2017).
- Hui, Sam. (2009). "Green Roof Systems and Technology", ASHRAE-HKC / CIBSE-HKB / HKIE-BSD Joint Function Talk.
- Işıldar, Gamze Yücel. (2012). 2011 Avrupa Yeşil Başkenti Hamburg: Eko-Kent Kriterleri ve Performans Göstergeleri Açısından İrdelenmesi, Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, (23) 241-262.
- İncedayı, Deniz. Çevresel Duyarlık Bağlamında Davranış Biçimi Olarak "Sürdürülebilirlik", <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=30&RecID=732>, (01.06.2017).
- Kabuloğlu Karaosman, Selda. (2005). "Yeşil Çatıların Ekolojik Yönden Değerlendirilmesi", 2.Ulusal Çatı Cephe Kaplamalarında Çağdaş Malzeme ve Teknolojiler Sempozyumu, İstanbul, 1- 12.
- Kabuloğlu Karaosman, Selda. (2009). Yeşil Çatıların Ekolojik Yönden Değerlendirilmesi. Dizayn ve Konstrüksiyon Dergisi, Cemre Basın Yayın Hizmetler Ltd. Şti, İstanbul, Sayı: 279, Mart, 2009, 50 - 58, Cemre Basın Yayın Hizmetler Ltd. Şti, İstanbul.
- Karıptaş, F. Seçer. (2010). Yeşil Çatıların Ekoloji Bağlamında Değerlendirilmesi ve Turkcell AR-GE Binası Örneği, 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi – İzmir, 15-16 Nisan 2010, ss. 209-216. (AR-GE Binası R&D Building, Yapı Dergisi, Sayı: 328, ss. 88-93, 2009).
- Kaymak, Yanar. (2014). Çevre Odaklı Mimari Tasarım Yaklaşımı Kapsamında Yeşil Çatılar ve Türkiye Ölçeğinde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Araştırma, (Yüksek Lisans Tezi), T.C. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Programı, İstanbul.

- Kımalı, Mine. (2013). Farklı İklim Bölgelerindeki Ofis Binalarında Yeşil Çatıların Bina Isıtma ve Soğutma Yüklerine Olan Etkilerinin Analizi, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Ankara.
- Kımalı, Mine, İdil Ayçam. (2013). Ofis Binalarında Yeşil Çatıların Isıtma ve Soğutma Yüklerine Olan Etkilerinin Analizi, *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, Sayı 135, 26-34.
- Koç, Y., Gültekin. (2010). A.B. 2010, Yeşil Çatılar ve Türkiye’deki Uygulamaları. 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Tınaztepe Yerleşkesi – İzmir, 15-16 Nisan 2010, 4-9, 175-182.
- Köylü, Pınar. (1997). Roof Gardening in Cities: Suggestions for Ankara (Kentlerde Çatı Bahçeciliği: Ankara İçin Öneriler), Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Kuhn, Monica, Steven Peck. Design Guidelines for Green Roofs, Ontario Association of Architects.
- Lanham, J. Kiera. (2007). Thermal Performance of Green Roofs in Cold Climates. Kingston, Ontario, Canada: Queen’s University, Department of Civil Engineering, The Degree of Master of Science (Engineering).
- Liu, Karen. (2004). Sustainable Building Envelope – Garden Roof System Performance, NRC – CNRC, RCI Building Symposium, Nov. 4-5, New Orleans, 1 - 14.
- Liu, Kyle, Bas Baskaran, Green Roof Infrastructure-Technology Demonstration, Monitoring and Market Expansion Project. National Research Council, Institute for Research in Construction. Ottawa, Ontario, Canada, <http://irc.nrc-cnrc.gc.ca/ircpubs>, (01.05.2017).
- Liu, Kyle, Bas Baskaran, Thermal Performance of Green Roofs Through Field Evaluation, NRC-CNRC, First North American Green Roof Infrastructure Conference, Proceedings, Chicago, 5.
- Luckett, Kelly. (2009). Green Roof Construction and Maintenance – A Green Source Book, The McGraw-Hill Companies, Inc, USA.
- Mentens, J., Taes, D., Hermy, M. (2006). “Green Roofs As A Tool For Solving The Rainwater Runoff Problem In The Urbanized 21st Century?”, *Landscape and Urban Planning*, 77: 217-226.
- Onmura, S., M. Matsumoto, and S. Hokoi. (2001). Study on evaporative cooling effect of roof lawn gardens. *Energy and Buildings* 33:653-666.
- Ortak Geleceğimiz: Our Common Future, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>, (13.05.2017).
- Rowe, D. Bradley. (2011). Green Roofs As A Means of Pollution Abatement. *Environmental Pollution* 159:2100-2110.
- Santamouris, Matheos. (2012). Cooling the Cities – A Review of Reflective and Green Roof Mitigation Technologies To Fight Heat Island and Improve Comfort in Urban Environments. *Solar Energy* 103:682-703, 2012.
- Sihau, Lindsay. (2009). Green Roofs for a Green Town: Possibilities of Green Roof Implementation in the Town of Normal. Environmental Studies Outstanding Senior Seminar Papers, Illinois Wesleyan University.
- Sürdürülebilir Kalkınma: Sustainable Development, http://www.undp.org/content/dam/undp/library/corporate/brochure/SDGs_Booklet_Web_En.pdf, (28.05.2017).
- Sürdürülebilirliğe Doğru Avrupa Kentler ve Kasabalar Şartı -Aalborg Şartı, http://www.sustainablecities.eu/fileadmin/repository/Aalborg_Commitments/Aalborg_Commitments_English.pdf, (05.05.2017).
- Şahin, Mürsel. (2006). Kombine Taşımacılık Siirt Örneği, Gazi Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 34.
- Şenol, Seda. (2009). Gayrimenkul Geliştirme Sürecinde Yeşil Binaların Sürdürülebilirlik Kriterleri Açısından İncelenmesi, (Yüksek Lisans Tezi), İTÜ, Gayrimenkul Geliştirme Abd., İstanbul.
- Ting Au, A. Yick. (2007). A Planning Tool of Urban Greenroofs. Toronto, Ontario, Canada: Ryerson University, The Degree of Master of Applied Science, Environmental Applied Science and Management.
- Tohum, Nihan. (2011). “Sürdürülebilir Peyzaj Tasarım Aracı Olarak Yeşil Çatılar”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tokaç, Tufan. (2009). Bitkilendirilmiş Çatı Sistemlerinde Tasarım Seçeneklerinin Geliştirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Toprak, Zerrin. (2003). Yenilikçi – Düşünen Kentler ve Toplumsal İlişkiler, *İller ve Belediyeler Dergisi*, Mart – Nisan 2003a, s. 14.
- Toprak, Zerrin. (2003). Yenilikçi – Düşünen Kentler ve Toplumsal İlişkiler, Avrupa Birliği ve Yerel Yönetimler-Uluslararası Seminer, Türkiye Belediyeler Birliği Yayını, 2003b, s. 94.
- Uçurum, Ebru. (2007). “Sürdürülebilirlikte Ekolojik Çatının İncelenmesi”, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 72-80.
- Ulrich, Roger. (1983). Aesthetic and affective response to natural environment. In Irwin Altman, Joachim Wohlwill, Eds., *Human Behavior and Environment: Advances in theory and research* (vol. 6). New York: Plenum, 85-125.
- Ulusoy, Ahmet, Tarık Vural. (2001). “Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri”, *Belediye Dergisi*, Cilt:7, Sayı:12, Ankara, 9-20.

- Vancouver. Metro. Design Considerations for the Implementation of Green Roofs. Kerr Wood Leidal Associates Limited. (2009).
<http://www.metrovancouver.org/about/publications/Publications/greenroofreporttext.pdf>,
https://www.kwl.ca/sites/default/files/BCWWA2009_LM_Presentation.pdf, (09.05.2017).
- Vijayaraghavan, Krishnaswamy. (2016). Green roofs: A Critical Review On the Role of Components, Benefits, Limitations and Trends. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 57:740-752.
- Waldbaum, Hanna. (2008). Green Roofs for Urban Agriculture. Dagenham: University of East London, School of Computing and Technology, MSc Architecture: Advanced Environmental and Energy Studies.
- Weiler, Susan, Katrin Scholz-Barth. (2009). Green Roof Systems – A Guide to the Planning, Design and Construction of Landscape Over Structure, Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Werthmann, Christian. (2007). Green Roof – A Case Study: Michael Van Valkenburgh Associates' Design For The Headquarters of The American Society of Landscape Architects, Princeton Architectural Press, New York.
- Wheeler, Stephen. (2003). Planning Sustainable And Livable Cities, *The City Reader*, 3rd Edition, LeGates, R.T. ve Stout, F., (eds.), Routledge Urban Reader Series, New York, 487-496.
- Wheeler, Stephen. (2004). Planning for Sustainability: Toward Livable, Equitable, and Ecological Communities. Londra ve New York: Routledge.
- Wheeler, Tone, John Osborne, Matthew O'Hearn, James, C., Kim, S., Jonathan Mentink. (2010). Sydney City Council Green Roof Resource Manual.
<http://www.cityofsydney.nsw.gov.au/environment/documents/greenroofresourcemanualfullversion.pdf>, (09.04.2017).
- Williams, Nicholas, Jeremy Lundholm, Scott Maclvor. (2014). Do Green Roofs Help Urban Biodiversity Conservation? *Journal of Applied Ecology* 51:1643–1649.
- Worden, Eva. Green Roofs in Urban Landscapes [online], University of Florida,
<http://www.cordonline.net/HiESTbiology/green/documents/greenroofs.pdf>, <http://edis.iflas.ufl.edu>, (05.06.2016).
- Yang, Jun, Qian Yu ve Peng Gong. (2008). Quantifying Air Pollution Removal by Green Roofs in Chicago. *Atmospheric Environment* 42:7266–7273.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Kaya, M. ve Kaya, E. (2019). “Türkiye’nin 2000’li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile Ekonomik ve Siyasi İlişkileri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 505-520

Geliş Tarihi / Received Date: 17.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.12.2018

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE’NİN 2000’Lİ YILLARDA KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ (KİK) ÜLKELERİ İLE EKONOMİK VE SİYASİ İLİŐKİLERİ¹

Merve KAYA

Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı

kaya.merve999@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9322-9944

Arş. Gör. Emirhan KAYA

Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

emirhankaya@trakya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-9034-6598

Öz

1990’lı yıllarda geleneksel olarak sürdürdüğü Ortadoğu olaylarına karışmama politikasını terk etmeye başlayan Türkiye, bu dönemde Suriye ve Irak gibi ülkelerden kaynaklanan güvenlik endişesi nedeniyle İsrail ile stratejik ortaklığa gitmiştir. Bu nedenle ancak 1990’lı yılların sonunda daha dengeli bir Ortadoğu politikası izleyebilen Türkiye, bölgede hareket alanını sınırlayan sorunların çoğunun ortadan kalkması ve AKP iktidarlarının Ortadoğu ile yakınlaşma çabaları neticesinde 2000’li yıllarda bölge ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurma imkânına sahip olmuştur. Bu bağlamda, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeler, sahip oldukları nüfus ve askeri kapasiteleri bakımından dikkat çekmeseler de ekonomik potansiyelleriyle Ortadoğu’da önemli bir konumda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’nin 1981 yılında kurulan KİK ve üyeleriyle ilişkilerini siyasal, askeri ve ekonomik açıdan analiz etmektir. Türkiye’nin KİK ile doğrudan kurumsal ilişkilerinin dikkate değer bir düzeye ulaşmamış olması dolayısıyla daha çok üye ülkelerle ikili ilişkilerine odaklanılacaktır. Özellikle Türkiye’nin 2000’li yıllarda değişen Ortadoğu politikası göz önüne alındığında bu durumun KİK ülkeleriyle ilişkilere nasıl yansdığı tartışılacaktır. Çalışmada Türkiye’nin söz konusu dönemde KİK ülkeleriyle ilişkilerini önemli ölçüde geliştirdiği ve bu çerçevede özellikle ekonomik ilişkilerin itici güç haline geldiği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Körfez İşbirliği Konseyi, Ortadoğu.

TURKEY’S RELATIONS WITH THE GULF COOPERATION COUNCIL (GCC) COUNTRIES IN THE 2000S

Abstract

Turkey who began to abandon its traditional policy of non-interference in the Middle East affairs in the 1990s formed strategic partnership with Israel during this period due to the security concerns arising from countries such as Syria and Iraq. Thus, Turkey could follow a more stable Middle East policy at the end of the 1990s and it had the opportunity to establish better relations with the countries of the region as a result of the efforts of the AKP government as well as the elimination of most of the restricting problems in the 2000s. In this context, the Gulf Cooperation Council (GCC) members have an important position in the Middle East with their economic potential, although they do not attract attention in terms of their population and

¹ Bu çalışma, 29-30 Eylül 2018 tarihlerinde Edirne’de düzenlenen IX. IBANESS Kongreler Serisi’nde yazarlar tarafından sunulan “Türkiye’nin 2000’li Yıllarda Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) Ülkeleri ile İlişkileri” başlıklı bildirisinin gözden geçirilmiş halidir.

military capacities. The aim of this study is to analyze Turkey's relations with the GCC, which was established in 1981, and with its members in political, military and economic terms. Turkey's bilateral relations with the member countries will be focused mainly since its direct institutional relations with the GCC have not reached a remarkable level yet. Particularly, how Turkey's changing Middle East policy in the 2000s is reflected in its relations with the GCC states will be discussed. In this study, it is emphasized that Turkey has considerably developed its relations with the GCC countries and in this framework, particularly the economic relations became the driving force.

Keywords: Turkish Foreign Policy, The Gulf Cooperation Council, Middle East.

1. GİRİŞ

1990'lı yıllarda geleneksel olarak sürdürdüğü Ortadoğu olaylarına karışmama politikasını terk etmeye başlayan Türkiye, bu dönemde Suriye ve Irak gibi ülkelerden kaynaklanan güvenlik endişesi nedeniyle İsrail ile stratejik ortaklığa gitmiştir. Bu nedenle ancak 1990'lı yılların sonunda daha dengeli bir Ortadoğu politikası izleyebilen Türkiye, bölgede hareket alanını sınırlayan sorunların çoğunun ortadan kalkması ve AKP iktidarlarının Ortadoğu ile yakınlaşma çabaları neticesinde 2000'li yıllarda bölge ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurma imkânına sahip olmuştur. Bu bağlamda, sahip oldukları nüfus ve askeri kapasiteleri bakımından dikkat çekmeseler de ekonomik potansiyelleriyle Ortadoğu'da önemli bir konumda bulunan Körfez İşbirliği Konseyi (KİK) üyesi ülkeler ile ilişkiler de ciddi bir biçimde gelişme göstermiştir. Türkiye'nin 2008 yılında KİK'in stratejik diyalog ortağı olmasının yanı sıra karşılıklı üst düzey ziyaretlerde ve taraflar arasındaki ticaret hacminde görülen artış bu gelişmeyi gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 1981 yılında kurulan KİK ve üyeleriyle ilişkilerini siyasal, askeri ve ekonomik açıdan analiz etmektir. Türkiye'nin KİK ile doğrudan kurumsal ilişkilerinin dikkate değer bir düzeye ulaşmamış olması dolayısıyla daha çok üye ülkelerle ikili ilişkilerine odaklanılacaktır. Özellikle Türkiye'nin 2000'li yıllarda değişen Ortadoğu politikası göz önüne alındığında bu durumun KİK ülkeleriyle ilişkilere nasıl yansıdığı tartışılacaktır. Bu bağlamda; Türkiye'nin Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt ile ilişkilerinin ön plana çıkması dolayısıyla ikili ilişkilerle ilgili bölümde bu ülkeler üzerinde durulacaktır. Türkiye'nin KİK ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerini ele alan bölümde ise dış ticaret, doğrudan yabancı yatırımlar ve turizm konularında yaşanan gelişmeler irdelenecektir.

2. KÖRFEZ İŞBİRLİĞİ KONSEYİ VE TÜRKİYE

KİK, 25 Mayıs 1981 tarihinde Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, BAE, Kuveyt ve Umman tarafından Abu Dabi'de kurulmuştur. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgalinin yanı sıra 1980'de başlayan İran-İrak Savaşı, Körfez ülkelerinde yarattıkları güvenlik tehdidi dolayısıyla söz konusu örgütün kurulmasında etkili olmuştur. Özellikle İslam devrimi sonrasında Şii yayılcılığını ciddi bir tehlike olarak

algılayan Körfez ülkeleri İran'a karşı birleşmiştir (Akkaya, 2013: 8-9). Suudi Arabistan ve İran arasında 2001 yılında imzalanan Güvenlik Anlaşması İran-KİK ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilse de karşılıklı güvenlik endişeleri halen devam etmektedir. Ayrıca, KİK tarafından Aralık 1986'da kurulan Yarımada Kolluk Kuvvetleri'nin (*The Peninsula Shield Forces*) etkisizliğinin anlaşılmasının ardından yeni bir ortak savunma mekanizmasının oluşturulmasına yönelik girişimler başarılı olamamıştır.

KİK, bölgesel güvenlik tehditlerine karşı savunma amaçlı olarak kurulmasına rağmen ekonomik işbirliği alanında daha başarılı bir görüntü sergilememektedir (Akkaya, 2013: 11-14). Kasım 1981'de imzalanan Ekonomik Anlaşma'nın ardından KİK Serbest Ticaret Alanının kurulması ve 31 Aralık 2001'de Umman'ın başkenti Muskat'ta imzalanan Yeni Ekonomik Anlaşma'nın ardından da 1 Ocak 2008 tarihinde ortak pazar uygulamasının başlatılması bu başarıyı gözler önüne sermektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Diğer taraftan; Katar ile Bahreyn arasında Havar adasının egemenliği konusunda yaşanan anlaşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı'nın 2001 yılında Bahreyn lehine karar almasıyla çözüme kavuşturulması (Diriöz, 2009: 78), BAE ile Umman'ın 2003 yılında Musandam yarımadası ve Madha bölgesini kapsayan sınırlara ilişkin bir anlaşma imzalaması (Library of Congress, 2007: 3-4) ve Kuveyt ile Suudi Arabistan arasında 21 Mart 2000 tarihinde Doha'da bir sınır anlaşması imzalanması (Cordesman, 2003: 75) siyasi ilişkilerde kat edilen mesafeyi ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin KİK ülkeleriyle ilk resmi temasları, 1981 yılında Kuveyt Emiri Şeyh Cebir el-Ahmet el-Sabah'ın Türkiye ziyareti ve ardından Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1982'de Kuveyt ziyaretiyle gerçekleşmiştir. KİK ile kurulan kurumsal ilişkilerin başlangıcını ise 30 Mayıs 2005 tarihinde Bahreyn'in başkenti Manama'da imzalanan "Ekonomik İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşma" oluşturmaktadır. 2 Eylül 2008'de ise Türkiye'yi KİK'in "Stratejik Diyalog Ortağı" haline getiren Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır. Böylece, KİK ilk kez bir ülkeyle stratejik diyalog mekanizması kurmuştur. Ayrıca, söz konusu Mutabakat Muhtırası'na dayanarak 2008-2016 yılları arasında beş kez "Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Toplantısı" düzenlenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı). Buna rağmen, KİK'in kurumsallaşmasını henüz tamamlayamamış olması dolayısıyla Türkiye'nin üye ülkelerle ilişkilerini çoğunlukla ikili düzeyde sürdürdüğü ifade edilmektedir (Akkaya, 2013: 20).

3. KİK ÜLKELERİ İLE İKİLİ İLİŞKİLER

Türkiye'nin KİK ülkeleri ile ilişkileri Osmanlı bakiyesinden kaynaklanan karşılıklı yerleşik algılar ve Türkiye'nin Ortadoğu meselelerine mesafeli yaklaşması gibi nedenlerle 2000'li yıllara kadar düşük seviyede sürdürülmüştür. Bunun yanı sıra, Türkiye'nin özellikle

1990'lı yıllarda İsrail ile yakın ilişkiler kurması KİK ülkeleriyle mesafeli olmasına neden olan bir diğer etken olarak göze çarpmaktadır. 2000'li yıllarda ise ABD'nin Irak işgaliyle bölgesel dengelerin değişmesi ve Türkiye'de AK Parti'nin iktidara gelmesi Türkiye ile KİK ülkelerinin yakınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Erboğa, 2017). Türkiye'nin KİK üyeleri ile ilişkileri ikili düzeyde ele alındığında, özellikle Suudi Arabistan, Katar, BAE ve Kuveyt'in ön plana çıktığı görülmektedir.

Türkiye ile KİK ülkeleri arasındaki resmi ziyaretler gelişen ilişkileri ortaya koyan önemli bir gösterge olarak dikkat çekmektedir. Örneğin, 2003-2014 yıllarını kapsayan Başbakanlık döneminde 93 farklı ülkeye 305 resmi ziyaret gerçekleştiren Erdoğan, bu dönemde en çok ziyaret ettiği altıncı ülke olan Suudi Arabistan'da on bir kez resmi temaslarda bulunmuştur. Erdoğan bu sürede Katar'a altı, BAE'ye beş, Kuveyt'e iki, Umman ve Yemen'e ise birer kez ziyaret gerçekleştirmiştir (T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü). Erdoğan, 28 Ağustos 2014-10 Ağustos 2017 tarihleri arasında ise 86 yurt dışı ziyareti gerçekleştirmiş ve bu süre içerisinde en çok ziyaret ettiği ülke olan Suudi Arabistan'a beş kez gitmiştir. Erdoğan, bunun yanı sıra, Katar ve Kuveyt'i üçer kez, Bahreyn ve Ürdün'ü ise birer kez ziyaret etmiştir (Sputnik Türkiye, 25 Ağustos 2017).

3.1. Suudi Arabistan

İlk olarak, örgütün merkezini sınırları içerisinde barındıran Suudi Arabistan'ın özel bir öneme sahip olduğu vurgulanmalıdır. Bu bağlamda, 1984 yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in ve 1985'te Başbakan Turgut Özal'ın ziyaretleri Türk devlet adamlarının Suudi Arabistan'a gerçekleştirdiği ilk resmi ziyaretler olarak dikkat çekmektedir. Nitekim 1980'li yıllarda yapılan bu ziyaretlerle birlikte Türkiye'nin Suudi Arabistan'a ihracatının arttığı ve Türk müteahhitlik firmalarının bu ülkede hizmet vermeye başladığı ifade edilmektedir. Ayrıca, Suudi Arabistan'ın Birinci Körfez Savaşı sonrasında Türkiye'nin zararlarını telafi etmek için 1,2 milyar dolar ve Türk Savunma Fonu'na da 1 milyar dolar tutarında petrol hibe etmesi iki ülke ilişkilerinde önemli bir kırılmaya işaret etmektedir (Ataman 2009: 75).

Yukarıda ifade edilen gelişmeler dışında Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde 2000'lere kadar önemli bir gelişme gözlenmezken, AKP'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile yoğunlaşan ilişkilerine paralel olarak Suudi Arabistan ile ilişkilerinde de yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu bağlamda, Suudi Kral Abdullah'ın 8 Ağustos 2006 tarihinde beraberindeki 400 kişilik heyetle Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaret, Kral Faysal'ın 1966 yılında İstanbul'da düzenlenen bir uluslararası toplantıya katılması hariç tutulduğunda, Krallık tarihinde Türkiye'ye yapılan ilk resmi ziyaret

olması bakımından önem arz etmektedir (Ataman, 2009: 77; Akkaya, 2013: 20). 2007 yılında Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanı seçilmesini tebrik etmek için tekrar Türkiye'ye gelen Kral Abdullah'a o zamana kadar sadece yedi yabancı devlet adamına verilen "Devlet Şeref Madalyası" verilmiştir. Kral Abdullah, buna karşılık, Cumhurbaşkanı Gül'e "Kral Abdülaziz Birinci Derece Madalyası" takarken Başbakan Erdoğan'a da "Abdülaziz Nişanı" sunmuştur (Ataman, 2009: 78).

İran'ın Arap Baharı ile birlikte Irak, Suriye ve Yemen'de nüfuzunu artırması Suudi Arabistan tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'ın Türkiye'yi askeri ve ekonomik kapasitesi dolayısıyla İran'ın bölgedeki gücünü dengelemek için stratejik bir ülke olarak gördüğü ifade edilmektedir (Sıradağ, 2016). Bölgede artan İran tehdidine karşı Türkiye ile denge oluşturmaya çalışan Suudi Arabistan, Türkiye ile ikili ilişkilerini güçlendirerek bölgede daha etkin bir rol oynamayı amaçlamaktadır. Ayrıca ABD'nin Irak işgali ve Mübarek yönetimine görevden ayrılma çağrısının yanı sıra Bahreyn'e askeri birlik göndermeye ve Suriyeli muhaliflere askeri destek vermeye yanaşmaması dolayısıyla Suudi Arabistan'ın bölgeye yönelik ABD politikalarından memnun olmadığı ifade edilmektedir. Türkiye'nin aktif politikaları ise İran'ı dengelemesi ve Arap dünyasının iç işlerine fazlaca müdahale içermemesi nedeniyle Suudi Arabistan tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır (Efegil, 2013: 111).

İki ülke arasında askeri alanda yaşanan gelişmeler, ilişkilerde geline noktayı gözler önüne sermektedir. Örneğin, Temmuz 2007'de iki ülke arasında Suudilere ait 300 adet Amerikan yapımı M113 zırhlı aracın yenilenmesini öngören 200 milyon dolarlık bir silah modernizasyonu anlaşması imzalanması dikkat çekici bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Ataman, 2009: 79). İran'ın Arap Baharı ile birlikte Irak, Yemen ve Suriye'de etkisini artırmasının yarattığı tehdit algısı dolayısıyla 2015 yılında 35 Müslüman ülke ile Suudi Arabistan liderliğinde güvenlik ittifakı oluşturulması ise iki ülke ilişkilerini daha önemli bir noktaya taşımıştır (Sıradağ, 2016). Ayrıca, 2016 yılında iki ülke arasında dört askeri tatbikat düzenlenmesi bu bağlamda bir diğer olumlu gelişme olarak değerlendirilmektedir (Anadolu Ajansı, 30 Eylül 2016).²

Diğer taraftan, Türkiye ile Suudi Arabistan'ın çıkarlarının bazı konularda çatışması söz konusu olmuştur. Bu çerçevede, Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler'i terör örgütü olarak tanıması ve Mısır'da Sisi'nin başa geçmesiyle sonuçlanan darbeye destek vermesinin Türkiye ile ilişkilerinin gerilmesine neden olduğu ifade edilmektedir. Buna rağmen, Kral

² Suudi Arabistan; Mayıs 2016'da "EFES 2016", Haziran'da "Uluslararası Anadolu Kartalı-2016 Eğitim Tatbikatı" ve "Uluslararası Işık 2016 Tatbikatı" adlı tatbikatlara katılırken Türkiye ise 27 Şubat-11 Mart tarihlerinde 20 ülkeden 150 bin askerin katılımıyla gerçekleştirilen Raduş Şimal (Kuzeyin Gök Gürültüsü) tatbikatında gözlemci olarak yer almıştır.

Abdullah bin Abdülaziz'in hayatını kaybetmesinin ardından Aralık 2015'te Kral Selman'ın yönetime geçmesiyle Türkiye ile Suudi Arabistan arasında yeniden yakınlaşma başlamıştır. Bu noktada, Kral Abdullah'ın ölümünün ardından Türkiye'de yas ilan edilmesi iki ülke arasındaki ilişkilerin gidişatı hakkında önemli bir gösterge olmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin Suudi Arabistan tarafından Yemen'de başlatılan Kararlılık Fırtınası Operasyonu'na destek vermesi ve İran'ın Yemen'den çekilmesini gerektiğini savunması ikili ilişkilere olumlu yansımıştır (Miş vd., 2015: 151-152).

Suudi Arabistan, Şubat 2016'da IŞİD'e karşı oluşturulan koalisyona destek vermek amacıyla İncirlik üssüne dört adet F-15 tipi savaş uçağı, C-130 Herkül tipi kargo uçakları ve 30 civarında özel kuvvet birliği göndermiştir. Böylece, İncirlik üssünde görev yapan ilk NATO dışı yabancı ülke Suudi Arabistan olmuştur (BBC Türkçe, 26 Şubat 2016). Ayrıca, Kral Selman'ın 11-14 Nisan 2016 tarihlerindeki Türkiye ziyaretinde "Türk-Suudi Koordinasyon Konseyi" kurulması için anlaşma imzalanması önemli görülmektedir. Suudi Arabistan ile Türkiye ilişkilerinin kurumsallaşması açısından önem teşkil eden söz konusu konseyin ilk toplantısı 8 Şubat 2017'de Ankara'da Dışişleri Bakanlarının başkanlığında düzenlenmiştir (T. C. Dışişleri Bakanlığı). Bunların yanı sıra, 21 Şubat 2016'da ASELSAN ve TAQNIA DST şirketleri arasında Suudi Arabistan Savunma Elektronik Şirketi kurulmasına yönelik anlaşma imzalanması askeri ilişkilerdeki yakınlaşmayı ortaya koyan bir diğer gelişme olarak göze çarpmaktadır (Miş vd., 2016: 148-149).

Türkiye ile Suudi Arabistan arasındaki ilişkilerde 2015 yılının sonundan itibaren yaşanan iyileşmede İran tehdidinin etkili olduğu düşünülmektedir. ABD'nin İran'a yönelik diplomatik çözümü hedefleyen politikalarının neticesinde 14 Temmuz 2015 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya (P5+1) ile İran arasında nükleer anlaşma imzalanması ve Obama yönetiminin Körfez güvenliğini sağlamanın maliyetinden kurtulmak istemesi KİK ülkelerinin gündeminde İran tehdidini daha üst sıralara taşımıştır. Bu durum, KİK ülkelerinin Türkiye ile yakınlaşmasını artıran etkenlerden biri olmuştur (Erboğa, 2017).

3.2. Katar

Türkiye'nin KİK üyeleri ile ikili ilişkileri bakımından en dikkat çekici ülkelerden bir diğeri de Katar'dır. Coğrafi olarak Basra Körfezi'nde merkezi bir konumda bulunan Katar, sahip olduğu doğal gaz rezervlerinin dünyada üçüncü sırada olması dolayısıyla stratejik bir öneme sahiptir. ABD, AB ve Çin'in Katar'a artan ilgisi söz konusu ülkeyi çok boyutlu denge politikası benimsemeye yöneltmektedir. Bu bağlamda, elde ettiği gelir ile bölgenin saygın bir ülkesi konumuna gelen Katar, farklı siyasi tercihlere sahip ülkelerle iyi geçinmesinden ötürü

ortaya çıkan krizlerin çözümünde belirleyici bir rol oynayabilmektedir (Koçgündüz, 2011: 75-78). Türkiye'nin Ortadoğu'da zaman zaman Katar ile ayrı bir blok olarak hareket ettiğinin gözlenmesi ve Nisan 2016'dan bu yana Katar'da bir askeri üs bulundurması ise söz konusu ülkeyi Türkiye açısından özel bir konuma getirmektedir.

5 Mart 2013 tarihinde Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn Katar'daki büyükelçilerini çekme kararı alırken Erdoğan'ın 15 Eylül 2013'teki Katar ziyaretinin ardından iki ülke arasında Yüksek Düzeyli Stratejik Konsey oluşturulması ve 1,2 milyar metreküplük bir doğalgaz anlaşması imzalanması ikili ilişkilerde gelinen noktayı gözler önüne sermektedir (Miş vd., 2014: 207-208). Katar ile Türkiye arasında üst düzey işbirliği ve diyalog sağlayabilmek için oluşturulan Yüksek Stratejik Komite'nin ilk toplantısı Aralık 2015'te Doha'da, ikincisi ise Aralık 2016'da Trabzon'da gerçekleşmiş ve bu toplantılara Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Katar Emiri Şeyh Tamim başkanlık etmiştir. Ayrıca, işbirliğini arttırmak amacıyla farklı alanlarda anlaşmalar imzalanmıştır.

Katar, Muhammed Mursi'nin askeri darbeyle görevden uzaklaştırılmasına ciddi şekilde tepki gösteren tek Arap ülkesi olması dolayısıyla Türkiye açısından önem arz etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye Mursi ile ilgili uluslararası görüşmelerde Katar'ın desteğini almıştır. Ayrıca Katar'ın Müslüman Kardeşler hareketine de destek verdiği belirtilmektedir. Bunlara ek olarak; Gaziantep'te Suriyeli mültecilere eğitim vermek üzere Türk-Katar Uluslararası Üniversitesi'nin kurulmasına dair anlaşmaya varılması, Aralık 2015'te iki ülke arasında vizelerin kaldırılmasına karar verilmesi, Rusya ile yaşanan enerji krizi sırasında BOTAŞ ile Katar Petrol arasında doğalgaz işbirliğine dair mutabakata varılması ve 2 Aralık 2015'te Doha'da Yunus Emre Enstitüsü açılması Katar'ın Türkiye'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri haline geldiğini gözler önüne sermektedir (Miş vd., 2015: 153-154).

Türkiye'nin Katar ve diğer KİK ülkeleriyle ilişkilerinde gerçekleşen en dikkat çekici gelişmelerden biri de 2017 yılında yaşanan Katar krizi olmuştur. Katar Emiri'nin İran lehine demec vermesi ve Körfez ülkelerini "ABD'nin kuklası ve İsrail'in müttefiki" olmakla suçlaması, benzeri daha önce 2014 yılında yaşanan bir krizin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Suudi Arabistan, Bahreyn, Mısır ve BAE'nin ardından Yemen, Libya ve Maldivler'in Katar ile diplomatik ilişkilerini kesmesi ile patlak veren kriz; Katar'ın Şii Husilere karşı kurulan koalisyonun çıkarılması, limanların Katar gemilerine kapatılması ve Katar'dan gerçekleştirilen bazı uçuşların askıya alınması gibi hamlelerle devam etmiştir (CNN Turk, 22 Haziran 2017).

Katar'ın İran ile iyi ilişkilerini sürdürmesi ve bazı terörist gruplara destek olması gerekçe gösterilerek tecrit edilmeye çalışıldığı vurgulanırken, bu krizle Türkiye'ye de dolaylı olarak mesaj verildiği öne sürülmektedir (Köse, 2017). Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'in

Katar'a yönelik başlattığı siyasi abluka karşısında Türkiye Doha yönetimini desteklemiştir. Söz konusu ülkelerin Katar'dan İran ile diplomatik ilişkilerini sonlandırması, El Cezire televizyonunu kapatması ve ülkelerindeki muhalif gruplarla ilişkilerini kesmesi gibi taleplerini sıraladıkları 13 maddelik bildiriye Türkiye'nin bu ülkedeki askeri üssünü kapatmasına dair bir maddenin yer alması krizi Türkiye açısından daha da farklı bir boyuta taşımıştır. Bunun üzerine, Türkiye ile Katar arasında 2016'da imzalanan ancak onay için bekleyen askeri anlaşmalar hızla Meclis gündemine getirilerek onaylanmıştır. Mecliste onaylanan bir diğer anlaşma da iki ülke arasında jandarma eğitimi konusunda imzalanan protokolün hayata geçirilmesine ilişkindir. Böylece, Katar Jandarma Teşkilatı personelinin Türkiye tarafından eğitilmesi öngörülmüştür (Miş vd., 2017: 140).

Katar'ın ülkesindeki Türk askeri üssünün kapatılmasına olumsuz yanıt vermesi Türkiye ile ilişkilerinin sağlamlığına işaret etmektedir. Bunun yanı sıra, Türk lirasının dolar karşısında değer kaybetmesinin ardından Ağustos 2018'de Katar'ın piyasa ve bankalara hızlı kaynak girişi sağlamak amacıyla Türkiye'ye 15 milyar dolarlık doğrudan yatırım yapacağını açıklaması BAE, Mısır ve Suudi Arabistan medyasında tepkiyle karşılanmıştır (BBC Türkçe, 16 Ağustos 2018). Bu durum ise Katar ve Türkiye'nin bir tarafını oluşturdukları bloklaşmanın halen devam ettiğini ortaya koymaktadır.

3.3. Birleşik Arap Emirlikleri

Türkiye ile ilişkilerinde inişli çıkışlı grafiğiyle dikkat çeken BAE; Müslüman Kardeşler hareketini terör listesine alması, Mısır'da Sisi'yi desteklemesi ve Libya'da Trablus yönetimini tanımaması dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu politikaları ile çatışan bir görüntü sergilemektedir (Miş vd., 2015: 154). Bu durum özellikle 2013-2015 yıllarında iki ülke ilişkilerinde gergin bir dönem yaşanmasına neden olmuştur. Örneğin, Erdoğan'ın 25 Eylül 2014'te ABD'de düzenlenen BM Genel Kurulu toplantısında Sisi yönetimini meşru gören devletleri eleştirmesi BAE Dışişleri Bakanlığı tarafından kınanmış ve Mısır'ın içişlerine müdahale olarak değerlendirilmiştir (Miş vd., 2014: 209). Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 25 Nisan 2016 tarihinde BAE'ye gerçekleştirdiği ziyaretin ardından 2013 yılından bu yana görevinden uzak kalan BAE Ankara Büyükelçisi Haziran ayında yeniden göreve başlamıştır. Türkiye'nin ayrıca İran'ın işgali altında bulunan adaların BAE'ye iadesi konusunda bu ülkeyi desteklediği belirtilmektedir (Miş vd., 2015: 154).

3.4. Kuveyt

Türkiye ile BAE yaşanan olumlu gelişmelere rağmen BAE'nin 15 Temmuz 2016'da Türkiye'de gerçekleşen darbe girişiminde rolü olduğu öne sürülmüş ve 2017 yılında da

bölgesel düzeyde Türkiye karşıtı politikalar izlediği ifade edilmiştir. Ayrıca, ABD'nin Kudüs kararını tepkiyle karşılayan Türkiye'nin İslam İşbirliği Teşkilatı'nı dönem başkanı sıfatıyla İstanbul'da topladığı zirveye devlet başkanı düzeyinde katılmamıştır. Son olarak da BAE Dışişleri Bakanı Şeyh Abdullah bin Zayid'in resmi sosyal medya hesabından Medine müdafisi Fahrettin Paşa ve Cumhurbaşkanı Erdoğan aleyhinde paylaşımında bulunması iki ülke ilişkilerinin gerilmesine neden olmuştur (Miş vd., 2017: 141).

Türkiye'nin Kuveyt ile ilişkileri incelendiğinde, iki ülke arasında önemli işbirliği alanlarının bulunması ve İran'ın Körfez'de etkin olma çabalarına her iki ülkenin de olumsuz bakması dolayısıyla olumsuz bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Kuveyt'in özellikle İran'ın Ortadoğu'da baskın olmasını engellemek amacıyla Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istediği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, iki ülke arasında çeşitli alanlarda işbirliğinin sürdürüldüğü gözlenmektedir. Kuveyt ile Türkiye arasında 2008 yılında Dışişleri Bakanları düzeyinde ilişkileri geliştirmek için "İşbirliği İçin Ortak Komite" oluşturulması kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede, söz konusu komitenin ilk toplantısı 2013 yılında Kuveyt'te düzenlenmiştir. Türkiye ile Katar'ın Dışişleri Bakanlıkları düzenledikleri toplantılarda teknik düzeyde siyasi istişareler oluşturulmuş ve 2017 yılında bu toplantıların dördüncüsü gerçekleşmiştir (T. C. Dışişleri Bakanlığı).

2017 yılında Kuveyt Başbakanı Şeyh Cabir el-Mübarek el-Hamad es-Sabah'ın Türkiye ziyaretinde gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında çeşitli alanlarda altı anlaşma imzalanmış ve Kuveytli turist sayısının artırılması amacıyla Türkiye'ye giriş vizeleri kaldırılmıştır (Sabah, 14 Eylül 2017). Bunun yanı sıra, Emir ailesinin Bodrum'da villasının olması ve Kuveyt'ten Türkiye'ye gelen turist sayısında gözle görülür bir artış yaşanması iki ülke arasındaki ilişkiler açısından önemli göstergeler olarak ele alınmaktadır (Ayhan, 2009: 35-36). Son olarak da Kuveyt'in Suudi Arabistan'ın Katar ile yaşadığı sorunda diyalogla çözüm önererek arabulucu rolü oynaması ve Suudi Arabistan'ın Katar için önerdiği ambargoya katılmaması Türkiye ile ilişkileri açısından olumlu karşılanmaktadır. Diğer taraftan, Irak sorununun Türkiye ile Kuveyt arasında çatışan çıkar alanlarından biri olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, 2003 yılından sonra Kuveyt'in ABD ile işbirliğini güçlendirirken Türkiye'nin Irak sorunu nedeniyle çekimser kalması bu konudaki görüş ayrılığını ortaya koymaktadır (Ayhan, 2009: 28).

4. TİCARİ VE EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye'nin 2002 yılı sonrasında KİK ülkeleri ile ilişkilerinin "esas lokomotifinin" ekonomi olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda; 2002 yılından itibaren yükselen petrol fiyatlarının Körfez ülkelerindeki sermaye birikimini artırması, 11 Eylül'den sonra Batı'da terör örgütleriyle bağlantıları hakkında kuşku duyulan söz konusu ülkelerin yatırım için yeni

pazarlar araması ve Türkiye'nin 2001 ekonomik krizi sonrasında özelleştirme, yabancı sermaye ve pazar arayışı içine girmesi KİK ülkeleriyle yaşanan ekonomik yakınlaşmanın temel sebepleri olarak gösterilmektedir (Yeşilyurt, 2013: 434). Türkiye ile KİK ülkeleri arasında Mayıs 2005'te imzalanan Ekonomik İşbirliğine İlişkin Çerçeve Anlaşmasının yanı sıra Türkiye'nin 2003 yılında Suudi Arabistan, 2005'te Bahreyn ve BAE, 2006'da ise Katar, Kuveyt ve Umman ile iş konseyleri kurması ekonomik ilişkileri canlandırmaya yönelik girişimleri ortaya koymaktadır. Ekonomik ilişkilerdeki yakınlaşmanın en dikkat çekici göstergeleri ise Türkiye ve KİK ülkeleri arasında artan dış ticaret hacmi, KİK ülkelerinden Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırımlar ve turizmdir.

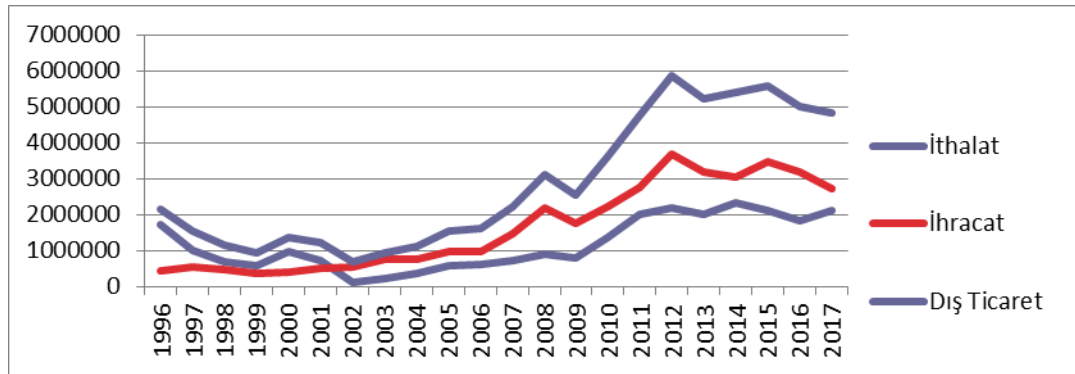
Türkiye ve KİK ülkeleri arasındaki dış ticaret hacmi 2000'li yılların başından itibaren çok ciddi bir şekilde artış göstermiştir. 2001 yılında 1,97 milyar dolar olan ticaret hacmi 2008 yılında 16,6 milyar dolar (Yeşilyurt, 2013: 435), 2017 yılında ise 21,98 milyar dolar seviyelerine yükselmiştir. 2000 yılında Türkiye'nin dış ticaretinde KİK ülkelerinin payı %2,46 iken (World Integrated Trade Solution) 2017 yılında bu pay %5,62'ye yükselmiştir. KİK ülkelerinin dış ticaretinde Türkiye'nin payının ise 2000 yılında %0,85 iken 2017 yılında %2,1'e yükseldiği gözlenmiştir. Ayrıca, AB28 tek bir aktör olarak ele alındığında, 2017 yılında KİK'in en çok ticaret yaptığı 10. ülkenin Türkiye olduğu dikkat çekmektedir (European Commission, 2018: 8). Söz konusu göstergeler, Türkiye ve KİK ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin son yıllarda ulaştığı seviyeyi gözler önüne sermektedir.

2017 yılı dış ticaret verilerine göre Türkiye'nin en çok ithalat ya da ihracat yaptığı ilk 20 ülke arasına girebilen iki KİK ülkesi olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki olan BAE, Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı ülkeler arasında % 5,9'luk pay ile üçüncü sırada, ithalatında ise % 2,4'lük oranla 13. sırada yer almaktadır. Suudi Arabistan ise 2017 yılında Türkiye'nin ihracatında sahip olduğu % 1,7 payla 18. sırada yer almıştır. Aşağıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE ile ticaret hacmi 2000'li yılların başından itibaren gözle görülür biçimde artmaya başlamıştır. Özellikle BAE ile gerçekleştirilen ticaret inişli çıkışlı bir grafik izlese de her iki ülkeyle yapılan ticaret eskiye oranla çok yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bu bağlamda, 1990-2002 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'nin BAE'ye yaptığı ihracatın toplam ihracatı içindeki payının ortalama %0,96 düzeyinde olduğu göz önüne alındığında iki ülke arasındaki ticaretin ciddi bir şekilde artış gösterdiği ortaya çıkmaktadır (Erlat ve Erlat, 2012: 3).

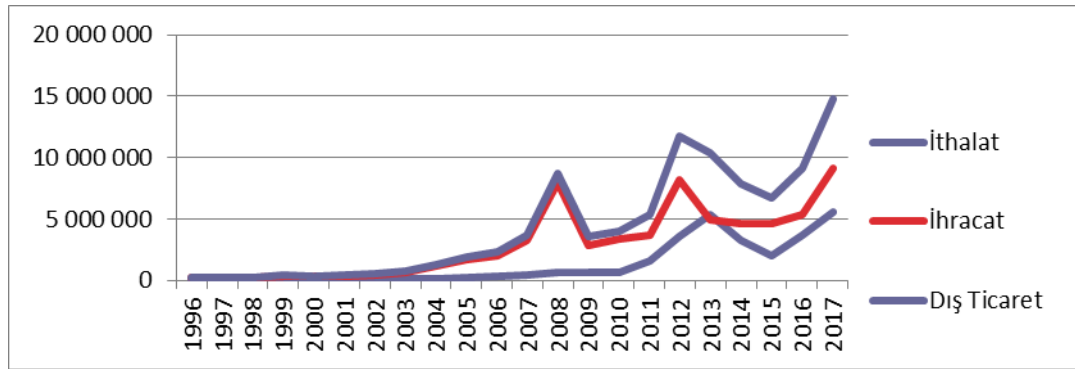
Tablo 1. Türkiye'nin 2017 Yılında Körfez Ülkeleri ile Dış Ticareti (Bin Dolar)

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret
Birleşik Arap Emirlikleri	9.184.173	5.546.921	14.731.094
Suudi Arabistan	2.734.534	2.110.162	4.844.696
Katar	648.930	264.126	913.056
Kuveyt	439.863	169.403	609.266
Yemen	571.233	675	571.908
Umman	221.411	95.049	316.460
KİK Ülkeleri Toplamı ve Yüzdeleri	13.800.144 (%8,79)	8.186.336 (%3,5)	21.986.480 (%5,62)
Toplam	156.994.294	233.803.864	390.798.158

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu).

Tablo 2. Türkiye'nin 1996-2017 Yıllarında Suudi Arabistan ile Dış Ticareti (Bin Dolar)

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu).

Tablo 3. Türkiye'nin 1996-2017 Yılları Arasında BAE ile Dış Ticareti (Bin Dolar)

Kaynak: (Türkiye İstatistik Kurumu).

Türkiye'nin KİK ülkelerine ihracatındaki en önemli payı başta demir ve çelik olmak üzere ana metal sanayi almaktadır. Diğer taraftan, bu durumun Körfez ülkelerinde inşaat sektörünün hızla gelişmesine bağlanması, ticari ilişkilerin orta ve uzun vadede sürdürülebilirliği bakımından soru işareti oluşturmaktadır (Akkaya, 2013). Nitekim Türk müteahhitlerinin 2010-2016 yıllarında yurt dışında üstlendikleri işlerin ülkelere göre dağılımında Suudi Arabistan, Katar ve Kuveyt'in toplam % 13'lük pay sahibi olması KİK ülkelerinin inşaat sektörü açısından önemini ortaya koymaktadır (Türkiye Müteahhitler Birliği). Tekfen, STFA, TAV ve Yüksel firmaları KİK ülkelerindeki en aktif Türk

müteahhitlik firmaları olarak değerlendirilmektedir (Omsan Lojistik, 23). Ayrıca, Limak İnşaat'ın Haziran 2016'da Kuveyt Uluslararası Havalimanı yeni terminal binası inşaatının ihalesini 4,3 milyar dolarlık teklifiyle kazanması Türk firmalarının bölgedeki etkinliğini ortaya koyan önemli bir örnektir (Miş vd., 2016: 148).

Türkiye'nin KİK ülkelerine ihracatında önemli paya sahip olan bir diğer sektör ise savunma sanayisidir. Bu bağlamda özellikle son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Örneğin, Makine ve Kimya Endüstrisi yetkilileri, iki yılda bir düzenlenen ve Ortadoğu'nun en büyük savunma sanayisi fuarı olarak nitelenen "IDEX 2017 Uluslararası Savunma Konferansı ve Fuarı" kapsamında gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde BAE Hava Kuvvetleri ile 20 milyon dolar tutarında mühimmatın 2018 yılında teslim edilmesini öngören bir anlaşma imzalamıştır. Söz konusu anlaşma, Türkiye ile BAE arasında imzalanan Savunma Sanayi İşbirliği Mutabakat Muhtırası'nın ilk meyvesi olarak değerlendirilmektedir (Habertürk, 27 Mayıs 2017). Bunun yanı sıra, aynı fuarda Türkiye'nin en büyük özel sermayeli savunma şirketi Otokar ve BAE'nin Al Jasoor (Cesur) şirketi ile BAE Silahlı Kuvvetleri arasında 661 milyon dolar tutarında 8x8 taktik tekerlekli zırhlı araç sözleşmesi imzalandığı duyurulmuştur. Bu anlaşma ise Türk savunma sanayi için "tek kalemde imzalanan en büyük savunma ihracatı" olarak nitelendirilmektedir (Milliyet, 20 Şubat 2017).

Türkiye'nin KİK ülkelerinden yaptığı ithalatta ise petrolün önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir. Bahreyn ve Umman haricindeki KİK ülkelerinin OPEC üyesi olması bu bakımdan önem arz etmektedir. Türkiye'nin 2017 yılında gerçekleştirdiği 42,65 milyon tonluk petrol ithalatında Suudi Arabistan'ın %5,34 ve Kuveyt'in %4,04 olmak üzere KİK ülkelerinin toplam %9,69'luk payı bulunmaktadır (T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, 2018: 8).

İkinci olarak, Türkiye'nin KİK ülkeleri ile ekonomik ilişkilerinde göze çarpan bir diğer faktör söz konusu ülkelerin Türkiye'ye yaptığı yatırımlardır. Bu bağlamda, KİK ülkelerinden gelen sıcak paranın Türk ekonomisinin istikrarını sağlayan unsurlar arasında değerlendirilmesi Körfez yatırımlarının önemini ortaya koymaktadır (Yeşilyurt, 436). Örneğin, Katar 2013 yılında 469 milyon dolarlık yatırımı ile Türkiye'ye en çok doğrudan yatırım gerçekleştiren sekizinci ülke olmuştur (T. C. Ekonomi Bakanlığı, 2017: 57). KİK ülkelerinin toplamına ait veriler incelendiğinde ise dış ticaret verilerine benzer şekilde düzenli bir artış görülmesi de doğrudan yatırımların 2005 yılında 1,67 milyar dolar, 2008 yılında 1,96 milyar dolar seviyelerine ulaştığı gözlenmiştir (Yeşilyurt, 2013: 436).

Tablo 4. Körfez Ülkelerinin Türkiye'ye Doğrudan Yabancı Yatırımları (Milyon Dolar)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Suudi Arabistan	39	9	439	39	10	17	21	9
Kuveyt	193	43	271	185	197	7	73	56
Katar	52	50	46	469	8	350	420	100

Kaynak: (T. C. Ticaret Bakanlığı).

KİK ülkelerinin Türkiye'deki yatırımları incelendiğinde bankacılık sektörüne özel bir önem verildiği göze çarpmaktadır. KİK ülkelerinin Türkiye'de sahibi ya da ortağı oldukları sekiz banka bulunmaktadır. Örneğin, Katar'ın ilk özel bankası olan The Commercial Bank, Temmuz 2013'te ABank'ın hisselerinin % 70,8'ini Anadolu Grubu'ndan satın almasının ardından 2016 yılında 222,5 milyon dolar karşılığında satın aldığı % 25'lik hisse ile bankanın tamamına sahip olmuştur (Sabah, 19 Aralık 2016). Diğer taraftan, % 100 Türk sermayeli bir banka olan Ziraat Bankası'nın 2011 yılında Suudi Arabistan'da Cidde şubelerini açması Türk bankacılığının bir başarısı olarak nitelendirilmektedir. Ayrıca, KİK ülkelerinin Türkiye'deki yatırımlarının bankacılık sektörüyle sınırlı kalmadığı göze çarpmaktadır. Örneğin, Suudi Arabistan merkezli Oger Telekom 2005 yılında Türk Telekom'un % 55 hissesini 6,5 milyar dolar karşılığında satılmıştır (Yeşilyurt, 2013: 435). Bunun yanı sıra, Türkiye'de 2007 yılından bu yana faaliyet gösteren Dubai merkezli özel sermaye şirketi Abraaj Group,³ Temmuz 2017'de Türkiye'nin en büyük lojistik şirketlerinden biri olan Netlog'dan hisse satın alarak Türkiye'de 10. yatırımını yapmasının ardından Aralık ayında 104 restoranıyla hizmet veren KFC Türkiye'yi satın almıştır. Böylelikle söz konusu şirketin Türkiye'deki yatırımlarının 1 milyar doları geçtiği belirtilmektedir (BloombergHT, 16 Kasım 2017).

Tablo 5. Türkiye'deki Körfez Sermayeli Bankalar

Ülke	Banka/Şirket	Türkiye'deki Yatırım	Hisse
Kuveyt	Kuwait Investment Company	A&T Bank (Arap Türk Bankası)	% 1,62
	National Bank of Kuwait	Turkish Bank	% 34,29
	Kuwait Finance House	Kuveyt Türk	% 62,24
	Burgan Bank Grubu	Burgan Bank	
Katar	Qatar National Bank S.A.Q (QNB Group)	QNB Finansbank	
	Commercial Bank of Qatar	ABank	
Bahreyn	Albaraka Bankacılık Grubu	Albaraka Türk	% 54,06
Suudi Arabistan	The National Commercial Bank	Türkiye Finans	% 67,03
BAE	Emirates NBD	Denizbank	

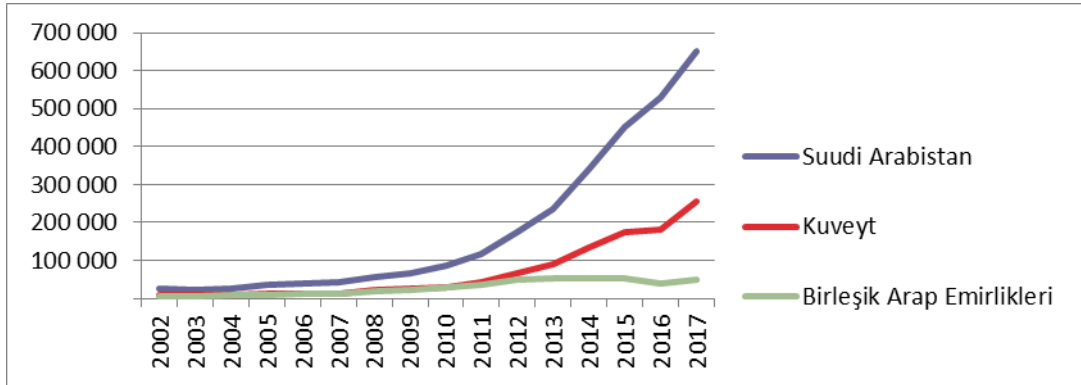
Kaynak: (CNN Turk, 1 Şubat 2018; CNN Turk, 22 Mayıs 2018).

Türkiye ile KİK ülkelerinin ekonomik ilişkilerinde dikkat çekici bir şekilde gelişme gösteren alanlardan biri de turizmdir. 2017 yılında Türkiye'ye Suudi Arabistan'dan 651.170, Kuveyt'ten 255.644, BAE'den 49.360, Katar'dan 48.764, Yemen'den 28.491 ve Umman'dan

³ Afrika, Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya'daki büyüyen pazarlarda faaliyet gösteren Abraaj Group, 17 şubesi aracılığıyla 30 ülkede çalışmalar yapmakta ve 190 şirkette 7,7 milyar dolarlık fon yönetmektedir (Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, 2017).

25.234 turist gelmiştir. Körfez ülkeleri arasında bu bakımdan lider konumda olan Suudi Arabistan Türkiye'ye turist gönderen tüm ülkeler arasında on birinci sırada yer almıştır. Körfez ülkelerinden gelen yaklaşık bir milyon turist, 2017 yılında Türkiye'yi ziyaret eden toplam 32,4 milyon turistten %3,26'sını teşkil etmektedir (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018). 2002-2017 yıllarını kapsayan dönemde Körfez ülkelerinden Türkiye'ye gelen turistler ile ilgili istatistikler incelendiğinde ise aşağıdaki grafikten de anlaşılacağı üzere özellikle Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten gelen turist sayılarında önemli bir artış olduğu gözlenmektedir. Örneğin, 2002-2012 yıllarında Suudi Arabistan'dan Türkiye'ye gelen turist sayısının 690.924 olduğu göz önüne alındığında yalnızca 2017 yılına ait verilerin bu sayıya oldukça yaklaştığı anlaşılmaktadır. Benzer şekilde, söz konusu on bir yıllık dönemde Kuveyt'ten gelen turist sayısı 240.845 iken yalnızca 2017 yılında bu seviye aşılarak gelen turist sayısı 255.644'e ulaşmıştır. 2016 yılında toplam 21,1 milyon Suudi (World Bank) ve 4 milyon Kuveytli turist (VisitBritain) yurtdışını ziyaret ettiği düşünüldüğünde bu ülkelerin Türkiye açısından önemli bir potansiyel taşıdığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6. KİK Ülkelerinden Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı

Kaynak: (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2018).

5. SONUÇ

Türkiye 1990'lı yıllarda İsrail ile yakın ilişkiler kurmasıyla birlikte KİK ülkeleri ile mesafesini korumuştur. 2000'li yıllarda ise ABD'nin Irak işgaliyle Ortadoğu'da dengeler yeniden değişmiştir. AKP iktidarıyla birlikte Ortadoğu politikasını yeniden şekillendiren Türkiye'nin 2000'li yıllarda bölgede pasif duruşunu geride bırakarak daha aktif bir Ortadoğu politikası izlediği göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, 2000'li yıllar, bölge ülkeleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerin geliştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada görüldüğü üzere, Ortadoğu'da ekonomik açıdan önemli yeri olan KİK ülkeleri ile ikili ilişkiler, özellikle Türkiye'nin 2008 yılında KİK'in stratejik diyalog ortağı olmasıyla birlikte artan üst düzey ziyaretler ve ticaret hacmi göz önüne alındığında, oldukça gelişme göstermiştir.

Türkiye'nin kurumsallaşma aşamasında olan KİK ile doğrudan kurumsal ilişkileri yeterli düzeye ulaşmadığından bu çalışmada Türkiye'nin üye ülkelerle ikili ilişkilerine ve artan ticari ve ekonomik ilişkilerine odaklanılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye'nin 2000'li yıllarda değişen Ortadoğu politikası ile birlikte KİK ülkeleriyle ilişkilerinin yeniden şekillendiği ve özellikle Suudi Arabistan, Katar, BAE ve Kuveyt'in ikili siyasi ilişkilerde öne çıktığı görülmektedir. 2017 yılında yaşanan Katar krizi, Türkiye'nin söz konusu ülkelerle siyasi ilişkilerini özetleyen bir örnek olay olarak bu çalışma bağlamında önem kazanmaktadır. Türkiye'nin KİK ülkeleri ile ticari ve ekonomik ilişkileri mercek altına alındığında ise dış ticaret hacmi, Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırımlar ve turizm konuları ön plana çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye'nin bazı KİK ülkeleriyle zaman zaman siyasi gerilimler yaşamasına rağmen 2000 yılı öncesine kıyasla ilişkilerini gözle görülür biçimde ilerlettiği ortaya çıkmaktadır. Söz konusu gerilimlerin asgari düzeye indirilmesi ya da ortadan kaldırılmasıyla Türkiye ve KİK ülkeleri arasındaki ilişkiler siyasi ve ekonomik işbirliğinin ötesinde çok boyutlu bir biçimde ve daha da ileri düzeyde geliştirilebilecektir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

- Akkaya, G. N. (2013). Körfez İşbirliği Konseyi Krallar Kulübü ve Değişen Bölgesel Düzen. *SETA Analiz*, 70.
- Ataman, M. (2009). Türkiye –Suudi Arabistan İlişkileri: Temkinli İlişkilerden Çok-Tarafli Birlikteliğe. *Ortadoğu Analiz*. 1 (9).
- Ayhan, V. (2009). Türkiye-Kuweyt İlişkileri: Irak İşgali Sonrası Çatışan Çıkarlar ve Yeni İşbirliği Olanakları. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. 1.
- Cordesman, A. H. (2003). *Saudi Arabia Enters the Twenty-First Century The Political, Foreign Policy, Economic and Energy Dimensions*. Westport, Connecticut: Praeger.
- Diriöz, A. O. (2009). Türkiye-Körfez İşbirliği Konseyi İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*. 1 (6).
- Efegil, E. (2013). Suudi Arabistan'ın Dış Politikasını Şekillendiren Faktörler. *Ortadoğu Analiz*, 5 (53).
- Erboğa, A. (2017). Rekabet ve İşbirliği Sarkacında Türkiye-Körfez İlişkileri. *AK Parti'nin 15 Yılı: Dış Politika*. Kemal İnat, Ali Aslan ve Burhanettin Duran (Ed.). İstanbul: SETA.
- Koçgündüz, L. M. (2011). Basra Körfezi'nin Parlayan İncisi: Katar. *Ortadoğu Analiz*, 3 (26).
- Miş, N. vd. (Ed.). (2014). Türkiye-Körfez Ülkeleri İlişkileri. *2014'te Türkiye*. Ankara: SETA.
- Miş, N. vd. (Ed.). (2015). Türkiye-Körfez Ülkeleri İlişkileri. *2015'te Türkiye*. Ankara: SETA.
- Miş, N. vd. (Ed.). (2016). Türkiye-Körfez Ülkeleri İlişkileri. *2016'da Türkiye*. Ankara: SETA.
- Miş, N. vd. (Ed.). (2017). Türkiye-Körfez İlişkileri. *2017'de Türkiye*. Ankara: SETA.
- Yeşilyurt, N. (2013). Ortadoğu'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt III 2001-2012)*. Baskın Oran (Ed.). İstanbul: İletişim.

Raporlar

- Erlat, G. ve Erlat, H. (2012). Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ile Olan Ticareti, 1990-2002, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni 2012/26.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı. (2017, Eylül). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar 2016 Raporu. <https://www.ticaret.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-250361>.
- T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2018). Petrol Piyasası Sektör Raporu 2017. Ankara.
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2018). Sınır İstatistikleri Yıllık Bülteni 2017. Yayın No: 2018/2.

Medya Kaynakları

- Anadolu Ajansı. (2016, 30 Eylül). Türkiye-Suudi Arabistan İlişkileri İvme Kazanıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-suudi-arabistan-iliskileri-ivme-kazaniyor/655768>.
- BBC Türkçe. (2016, 26 Şubat). Suudi Arabistan Jetleri İncirlik Üssünde.

- https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160226_suudi_jet_incirlik.
BBC Türkçe. (2018, 16 Ağustos). Katar'dan Türkiye'ye 15 Milyar Dolar Yatırım.
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45207301>.
- BloombergHT. (2017, 16 Kasım). Abraaj Group, KFC Türkiye'yi Satın Aldı.
<http://www.bloomberght.com/haberler/haber/2070174-abraaj-group-kfc-turkiye-yi-satin-aldi>.
- CNN Turk. (2017, 22 Haziran). Katar Krizi Nedir? Nasıl Ortaya Çıktı?. <https://www.cnnturk.com/dunya/katar-krizi-nedir-nasil-ortaya-cikti>.
- CNN Turk. (2018, 1 Şubat). Körfez Sermayesinin Türk Bankacılık Sektöründeki Yatırımları.
<https://www.cnnturk.com/ekonomi/turkiye/korfez>.
- CNN Turk. (2018, 22 Mayıs). Siberbank, Denizbank'ı Emirates NBD'ye Sattı.
<https://www.cnnturk.com/ekonomi/sirketler/sberbank-denizbanki-emirates-nbdye-satti>.
- Habertürk. (2017, 27 Mayıs). MKE'den 20 Milyon Dolarlık İhracat Başarısı.
<https://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1509720-mkeden-20-milyon-dolarlik-ihracat-basarisi>.
- Milliyet. (2017, 20 Şubat). Koç'tan Tek Kalemde 'Cesur' Savunma Atağı. <http://www.milliyet.com.tr/koc-tan-tek-kalemde-cesur--ekonomi-2399250/>.
- Sabah. (2016, 19 Aralık). ABank'ın Tamamı Katarlıların Oldu.
<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2016/12/19/abankin-tamami-katarlilarin-oldu>.
- Sabah. (2017, 14 Eylül). Türkiye ile Kuveyt Arasında 6 Kritik Anlaşma.
<https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2017/09/14/turkiye-ile-kuveyt-arasinda-6-kritik-anlasma>.
- Sıradağ, A. (2016, 15 Nisan). İran Krizi kışkırtıcı Türkiye ve Suudi Arabistan İlişkileri. Aljazeera Turk.
<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/iran-krizi-kiskacinda-turkiye-ve-suudi-arabistan-iliskileri>.
- Sputnik Türkiye. (2017, 25 Ağustos). Erdoğan En Çok Suudi Arabistan'ı Ziyaret Etti.
<https://tr.sputniknews.com/turkiye/201708251029867008-erdogan-en-cok-suudi-arabistan-ziyaret/>.

Diğer İnternet Kaynakları

- European Commission (2018). Gulf Cooperation Council-Trade Statistics.
http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113482.pdf.
- Köse, T. (2017, 10 Haziran). Katar'ın Tecridi ve Ortadoğu'da Tektipçilik Dayatması. SETA.
<https://www.setav.org/katarin-tecridi-ve-ortadoguda-tektipcilik-dayatmasi/>.
- Library of Congress. (2007, Temmuz). Country Profile: United Arab Emirates (UAE).
<http://www.loc.gov/rr/frd/cs/profiles/UAE-new.pdf>.
- Omsan Lojistik. Türk Müteahhitlerin Yurtdışı İşleri ve İnşaat Malzemeleri Sektörü.
<http://www.omsan.com/uploads/logistic/media/kutup103.pdf>.
- T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü. 11 Yılda 93 Ülkeye 305 Ziyaret.
<https://kdk.gov.tr/haber/11-yilda-93-ulkeye-305-ziyaret/420>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (KİK). <http://www.mfa.gov.tr/korfez-arap-ulkeleri-isbirligi-konseyi.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Türkiye - Kuveyt Siyasi İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-kuveyt-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. Türkiye - Suudi Arabistan Siyasi İlişkileri. <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-suudi-arabistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. Uluslararası Doğrudan Yatırım İstatistikleri, www.ticaret.gov.tr.
- Türkiye İstatistik Kurumu. Ülkelere Göre Dış Ticaret. http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046.
- Türkiye Müteahhitler Birliği. (2017, Mart). Türk Yurtdışı Müteahhitlik Hizmetleri.
https://www.tmb.org.tr/doc/file/YDMH_mart_2017.pdf.
- Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı. (2017, 5 Ağustos). Abraaj Group Netlog Lojistik'e Yatırım Yaptı.
<http://www.invest.gov.tr/tr-TR/infocenter/news/Pages/abraaj-group-invests-in-turkish-netlog-logistics.aspx>.
- VisitBritain. Kuwait, Global Context. <https://www.visitbritain.org/markets/kuwait>.
- World Bank. International Tourism, Number of Departures.
<https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.DPRT?locations=SA>.
- World Integrated Trade Solution. <https://wits.worldbank.org/Default.aspx?lang=en>.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Nair, G. (2019). “Kentsel Yaşamın Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Işığında Yeniden İnşası ve Anadolu’dan Bir Örnek: Sivas Belediyesi’nin Akıllı Kent Uygulamaları”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 521-540
Geliş Tarihi / Received Date: 25.09.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 02.11.2018

Araştırma Makalesi

KENTSEL YAŞAMIN BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİNİN İŞİĞİNDA YENİDEN İNŞASI VE ANADOLU’DAN BİR ÖRNEK: SİVAS BELEDİYESİ’NİN AKILLI KENT UYGULAMALARI

Dr. Öğr. Üyesi Güney NAİR

Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Sivas

guneynair@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-6165-9672

Öz

Kent ve kentlilik olguları, geleneğin karşısında değişimi yakından izleyen ve uygulayan dinamik bir yapı olarak modernliği sembolize etmektedir. Modern kentlerde, giderek artan ve karmaşıklaşan insan ihtiyaçlarının karşılanması için kent içi ulaşımdan başlayarak, güvenlik, enerji, su ve atık yönetimi, konut ve yaşam, kamusal hizmetler gibi sayısız alanda yapılan çalışmalar bir yandan kentlinin rahat ve huzur içinde yaşamasını hedeflerken, diğer yandan giderek artan sorunları beraberinde getirmektedir. Araştırmalar, çevresel felaketlerin en önemli kaynağı olarak sanayileşme ve kent yaşamını göstermekte, çözüm üretilememesi halinde çevresel sorunların dünya yaşamının sonunu hazırlayabileceği endişeleri dillendirilmektedir.

Ancak, günümüzde bilgi iletişim teknolojilerinin kentsel yaşama dönük uygulamalarından elde edilen sonuçlar, insanlığın ve kentlerin geleceği için bir umut oluşturmaya başlamaktadır. Çevre dostu akıllı kent (Smartcity) uygulamaları hızla artmakta, başarılı uygulamalar model oluşturmakta ve başarılı modeller dünyanın çeşitli bölgelerinde hayata geçirilmektedir. İletişim teknolojilerinin sağladığı “anlık haberleşme” sayesinde her başarılı kentsel uygulama kısa sürede dünyanın herhangi bir yöresinden öğrenilebilmektedir. Sürdürülebilirlik, ekonomik gelişim ve yaşam kalitesinin artırılmasını amaçlayan akıllı kent uygulamaları, çözüm odaklı, yenilikçi, çevreci, yaşanılabilir kentler konusunda planlama, işletme ve uygulama süreçlerinde yeni bakış açılarının gelişmesine katkı sağlarken, eko-teknolojik uygulamalarla çevreye verilen zarar en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Bir yandan maliyetler düşürülerek tasarruf sağlanırken, diğer yandan akıllı ve ekolojik dengeyi gözeten kentler, daha yaşanılır bir dünya için umut oluşturmaktadırlar. Bu anlamda Sivas Belediyesi de dünyadaki kentsel gelişmeleri yakından izlemektedir.

Günümüz dünyası kent olgusu açısından önemli ve tarihsel bir dönüşüm sürecindedir. Bu dönüşüm çevre sorunlarının ortadan kaldırılması ve dünyanın geleceğinin güvence altına alınması noktasında gerekli ve zorunludur. Dolayısıyla çalışma, bu dönüşüm sürecini dikkate alarak, akıllı kent uygulamalarının kısa dönemli somut verilerinden hareketle çevresel sorunların gelecekte en aza indirilebileceğini ve kentlilerin bilgi-iletişim teknolojilerinin sunduğu olanaklarla daha konforlu yaşam sürebileceklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Önemli dünya kentlerindeki uygulama örneklerinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda ülkemizden Orta Anadolu’da bir kent (Sivas) örnek olarak alınmış, uygulamalar incelenerek, literatür taraması ve mülakat tekniği ile elde edilen bilgiler ışığında bir durum tespiti ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sivas, Akıllı Kent, Teknoloji ve Kent, Eko-Kent, Çevre ve Kent.

THE RECONSTRUCTION OF URBAN LIFE IN LIGHT OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES AND AN EXAMPLE FROM ANATOLIA, TURKEY: SMART CITY APPLICATIONS OF SIVAS MUNICIPALITY

Abstract

The phenomena of urban and urbanity symbolize modernity as a dynamic structure that closely monitors and implements change against customs. In order to meet the growing and complex human needs in modern cities, numerous activities — from urban transportation to services such as security, energy, water and waste management, housing and life, and public services — aim to ensure that citizens live comfortably and peacefully. However, such activities bring ever increasing problems. Research shows that industrialization and urban life are the most important sources of environmental disasters and emphasizes the concerns that environmental problems can spell disaster for the end of the life on earth if no solutions can be created.

Having said that, today, the results obtained from the applications of information and communication technologies developed for urban life have begun to create a hope for the future of humanity and cities. Environmentally friendly smart city applications are increasing rapidly, successful applications are becoming models, and successful models are put into practice in a variety of regions of the world. With the help of the “instant communication” capability provided by communication technologies, any successful urban practice can be learned from any region of the world in a short period of time. Smart city applications targeting sustainability, economic development and improvement of the quality of life contribute to the development of new perspectives in planning, operation and implementation processes in terms of solution-oriented, innovative and environmentalist cities, and cities that are worth living in. At the same time, attempts are made through eco-technological applications to minimize the damage caused to the environment. Costs are reduced and savings are achieved on the one hand; and on the other hand, cities that are smart and that observe ecological balance create a hope for a more livable world. In this sense, Sivas Municipality also closely monitors urban developments in the world.

Today’s world is in an essential and historical transformation process in terms of the urban phenomenon. This transformation is necessary and even mandatory in order to resolve environmental problems and to secure the future of the world. Therefore, by taking this transformation process into consideration, this study aims to demonstrate that environmental problems can be minimized in the future based on short-term tangible data of smart city applications and that urban citizens can live more comfortably with the opportunities offered through information and communication technologies. In line with the results from the examples of applications in important cities of the world, a city (Sivas) in the Central Anatolian Region of Turkey was taken as an example. An attempt was made by examining the applications to exercise due diligence in light of the information obtained through a literature review and the interview technique.

Keywords: Sivas, Smart City, Technology and City, Eco-City, Environment and City.

1. GİRİŞ

Dünyada değişim ve dönüşümün gözle görülür şekilde ve hızla yaşandığı alanlardan biri kentsel yapılarıdır. Buralarda yaşanan değişiklikler büyük kitlelerin gündelik yaşamlarına doğrudan etki yapmakta, yaşam biçimlerini değiştirmektedir. Tarihin çeşitli evrelerinde önemli değişimler geçiren kentler, yeni bir değişim ve dönüşüm sürecindedir. Bu kez değişimin merkezinde bilgi vardır ve bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan büyük ilerlemeler dünya kentlerinin yapısını hiç olmadığı kadar hızlı ve kökten değiştirmekte, kentlilerin gündelik alışkanlıkları farklılaşmaktadır.

İnsanlık, avcı-toplayıcı toplumlardan tarım toplumlarına geçiş ile yerleşik yaşamayı öğrenmiştir. Toprağı ekip biçmeye başladıktan ve hayvanları evcilleştirdikten sonra, çeşitli

nedenlerle bir arada yaşamak zorunda kalan insanlar, ilk kentlerin alt yapısını oluşturmuştur. Tarihsel veriler, tarımsal üretim ve balıkçılığın geçim kaynağı olduğu “Batı Şeria’da onbin yıl önce kurulan, altı yüz kişinin yaşadığı Jericho adı verilen yerleşimi” (Macionis, 2012: 577) ilk kent örneği olarak kabul etmektedir. Sonrasında kentler önemli dönüşümler geçirmişlerdir. İlk çağda gözlenen kent devletleri (Babil, Roma vb.) sonrasında “orta çağda uzun mesafeler arasında yapılan ticaretin ve merkantil kapitalizmin genişlemesi” (Marshall, 1999: 399) Avrupa’da büyük kentlerin kurulmasına zemin hazırlamış, kentler önemli ticaret merkezleri olmuşlardır. Sanayi devrimiyle beraber kısa sürede sanayinin merkezi haline gelen kentler modern yaşamın simgesi olmuş, “medeniyet” ve “kent” birbirini tamamlayan olgular olarak değerlendirilmiştir. “Nehir kıyılarında, verimli ovalarda ya da ticaret yolları ve demir yollarının kesişme noktalarında gelişme eğiliminde” (Giddens, 2005: 565) olan kentler, sanayi yatırımlarıyla bu bölgelerde büyük demografik hareketlere kaynaklık etmiştir. Modern anlamda kentlerin oluşumu sanayi devrimi ile başlamaktadır. İngiltere’de 18. yüzyılda gerçekleşen sanayi devrimi kısa sürede Avrupa’ya oradan Amerika ve tüm dünyaya yayılmış, makineli üretimin yaygınlaşması üretim bölgelerine göç hareketini tetiklemiş ve büyük yerleşim bölgeleri oluşmuştur. Bu gelişmeyle kent olgusu, “gelişme, ilerleme, ekonomik büyüme, organize bir sosyal yaşam” (Sezal, 1992: 12) kimliği kazanmıştır. Kent; “organize edilmiş bir sosyal yaşam alanı olarak farklı bir yerleşim düzenini ve farklı bir yaşam tarzını” (Williams, 1976: 56) ifade etmektedir.

Ekonomik göstergeleri, siyasal yapıları ne olursa olsun tüm toplumların yaşamında kentleşme önemli bir olgudur. “Gelişmiş, gelişmekte olan, kapitalist ya da sosyalist tüm toplumlar kentleşme olayı ve sonuçlarıyla” (Keleş, 2002: 24) yüzleşmişlerdir. Sanayileşme ve kentleşme birbirini tamamlayan olgular olmakla birlikte, tarihsel süreçte sanayileşmiş batılı toplumlarda kentleşme, ekonomik kalkınma ile birlikte gerçekleşirken, gelişmekte olan toplumlarda sanayileşmenin kentleşmeyi izlediği görülmektedir. Örneğin Avusturya, Fransa, İsveç gibi batılı toplumlarda sanayileşmenin hız kazandığı 19. yüzyılın ikinci yarısında demografik anlamda sanayide çalışan nüfus, kentli nüfusun iki üç katını oluştururken, günümüzde tersi bir görünüm dikkat çekmektedir. Bu değişimin temel parametresi olarak, kentlerin insanlara sunduğu yaşam standartlarının yükselmesi ve kentlerin yirmi dört saat canlı bir organizma gibi hareketli bir yaşam merkezi olması gerçeği üzerinde durulmaktadır. Sanayi toplumlarının oluşmasıyla birlikte “egemen paradigma yaşamın merkezine insanı koymuş ve doğadaki tüm varlık ve canlıların insana hizmet ettiğini” (Harper, 1996: 46) vurgulamıştır. Dolayısıyla “yirminci yüzyıl bütünüyle hızlı bir kentleşme çağı” (Keleş, 1993: 23) olarak tanımlanmış, bu hızlı değişime paralel olarak, kent kavramı yerine “kent toplumu” (Lefebvre,

2011: 8) kavramının kullanılmasının yanlış olmayacağı ifade edilmiştir. Sanayileşme sürecinin ürettiği bu yeni toplumsal yapı, kentleşme olgusuyla bütünlük oluşturmaktadır. “Özellikle gelişmekte olan ve gelişmiş toplumlarda sanayileşme ve kent olguları birbirini tamamlamakta, kentler gelişmiş teknolojilerin bir parçası olmakta, yaşam olanakları insanların tüm ihtiyaçlarına yanıt verebilmektedir” (Nair, 2017: 82). Bu nedenle tüm dünya toplumları “kentleşme” sürecini gelişme ve ilerlemenin bir sembolü olarak görmekte ve bu yönde hedef belirlemektedir. Kentleşme olgusu evrensel bir görünüm kazanmış, sanayileşme öncesinde monarşik ve feodal gücün gereksinimleri, düşünceleri, coğrafi ve ekonomik faktörlerin etkisiyle, anlık gereksinimlerle şekillenmeye başlayan kentsel planlamalar, 19. yüzyılın ortalarından itibaren kentlilerin gereksinimlerinin merkeze alındığı bir sürece evrilmiştir.

Birleşmiş Milletler’in verilerine göre dünya üzerinde her gün ortalama iki yüz bin kişi kentlere göç etmekte, kentli nüfus hızla artmaktadır. İnsanlar güneyden kuzeye, doğudan batıya doğru bir göç davranışı içinde yer değiştirmektedirler. Aşırı yoksulluk, eşitsizlik ve adaletsizlikler, iç çatışmalar, savaşlar, çevresel sorunlar vb. nedenlere dayalı bu büyük göç hareketi, daha rahat bir yaşam içindir. 21. yüzyılın ilk çeyreği bu bağlamda mülteci krizinin Birleşmiş Milletler Teşkilatı’nın en önemli sorunları arasında yer almasına neden olmuştur. Bu demografik hareketlilik, göç alan bölgelerde kısıtlı doğal kaynaklarla giderek artan nüfusa kaliteli ve sürdürülebilir hizmet sunmayı güçleştirirken, göç veren yerleşimler açısından nitelikli insan gücünü koruma ve kentlerin daha yaşanılır kılma çabasını zorunlu hale getirmektedir. Modernleşme süreci, demografik hareketlilik, küresel ısınma gibi ekolojik faktörler ile birlikte yeni nesillerin gelişen değişen beklentileri kentlerin ihtiyaçlarını belirlemekte, kısıtlı kaynaklarla bu ihtiyaçların sürdürülebilir biçimde karşılanması yenilikçi ve akıllı çözümleri zorunlu hale getirmektedir. “Kısıtlı kaynaklarla, giderek artan ve karmaşıklaşan ihtiyaçların karşılanması için akıllı kent teknolojilerine ihtiyaç duyulmaktadır” (TBV, 2016: 10).

Öngörülere göre 2050 yılında dünya nüfusu 9,7 milyar olacak ve bu nüfusun % 66’sı kentlerde yaşayacaktır (www.upr-info.org). Dünya Sağlık Örgütü’nün paylaştığı veriler günümüzde dünya nüfusunun yarısının kentlerde yaşadığını ortaya koymaktadır (www.who.com). Kentleşme doğa ve insan yaşamı açısından büyük değişimleri beraberinde getirerek “temel hizmetler ve eğitim gibi konularda birçok fırsat yaratırken, ortaya çıkan eşitsizlikler, gayri resmi yerleşmeler ve gecekondulaşma gibi temel sosyal sorunların da gerekçesi olmuştur” (Edwards, 2015). Kentler, doğal kaynakların en önemli tüketicisi olmanın yanında doğal çevrede oluşan kirlilik ve atıkların en önemli üreticisidir. Günümüzde “dünya nüfusunun %22’sini oluşturan zengin ülke toplumları, dünya üzerinde üretilen toplam

enerjinin yarısını” (The World Bank, 2008) kullanmaktadır. Bir yandan insanlara daha rahat yaşam şansı sunan kentler, diğer yandan çözümü zor yerel, bölgesel ve evrensel sorunlarında kaynağı olmaktadır. Metropol, bölgesel kent (megalopolis), dünya kenti (world city) tanımlarının içini dolduran, milyonlarca insana ev sahipliği yapan kentler, sundukları yaşam olanaklarının yanında, örneğin, havayı kirleten sera gazları salınımının en az yarısının sorumlusu durumundadırlar. 1921 yılında ilk kez “insan ekolojisi” kavramını kullanan Park (1987)’a göre; termik santraller, sanayi işletmeleri ve otomobil egzozları gibi sanayinin çeşitli alanlarından çevreye bırakılan sülfür dioksit ve hidrojen oksit gazları canlı yaşam için büyük tehlike oluşturmaktadır. Kent kaynaklı yaşamsal sorunlara birçok örnek verilebilir. Bu çerçevede uluslar arası örgütlenmeler tarafından kent ve çevre sorunları birlikte ele alınıp değerlendirilmekte, kentsel yaşamda yapılacak düzenlemelerin birçok sorunun çözümüne katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişimin hız kazanması ve bu gelişmelerin kentsel yaşamda insanların hizmetine sunulmaya başlanması çözüm odaklı, yenilikçi, çevreci, yaşanılabilir kentler konusunda yeni bakış açılarının gelişmesine neden olmuştur. Kentlerin planlanması ve biçimlenmesinde teknoloji olgusu belirleyici bir değişken haline almıştır. Kentler, teknolojik gelişmelerin sağladığı olanaklardan her zaman sonuna kadar yararlanmış, “kentlilik” değişime açık olmak ve değişimi yakından izlemekle eş değer görülmüştür. Kentliler yeniliği izlerler ve yenilik yaratan buluşlardan öncelikle yararlanırlar. Kentler toplumsal değişimin bir simgesi, modeli ve yeniliğe her zaman açık olmaları nedeniyle itici gücüdürler. Kent ve toplum arasındaki içiçelik ve etkileşim birbirlerini tamamlar niteliktedir. İçinde bulunduğumuz süreç toplumlarla birlikte kentlerin yeniden yapılanmasına olanak sağlamaktadır ve bu sürecin şekillenmesinde bilginin doğasında gözlenen değişimler sonucu ortaya çıkan bilgi iletişim teknolojilerinin (BİT) uygulama alanlarında yaşanan gelişmelerin payı son derece büyüktür.

2. BİLGİ VE İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ İŞIĞINDA KENTLERİN YENİDEN İNŞASI: SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE AKILLI KENT OLGUSU

Bir toplumu değişmeye zorlayan, toplumun benimsediği ve özümlediği yeni değerlerdir. Sosyoloji bilimi açısından yaşanan toplumun temel yapısı olan toplumsal ilişkiler ve bunları belirleyen kurumların değişmesi, toplumsal değişimin temel faktörleridir. Değişme olgusu, yadsınamaz bir realite olarak karşımızda dururken, bir başka realite 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değişimin akıl almaz bir hız kazandığıdır. Bu hızın en temel parametrelerinden birisi bilginin doğasında yaşanan değişimdir. Bu değişim, teknolojik

ilerlemeler ile birlikte toplumsal yaşamın tüm katmanlarına, kural ve kurumlarına doğrudan etki yapmış, bir durumdan başka bir duruma geçişi kolaylaştırmış ve kısa sürelerle sığdırmıştır. Heraklitos (Osborne, 2006: 8)'un dediği gibi bir ırmakta iki adım atılmaz, her şey değişim içindedir ve değişmeyen tek şey değişimin kendisidir. Günümüzde toplumsal değişmeyi zorlayan esas güç teknolojik değişimlerdir. Sosyolojik anlamda değişimin yönü Sanayi Toplumu'ndan, Bilgi Toplumu'na doğrudur ve Ekonomik İnsan'ın yerini (Homo Economicus) beyaz yakalı, teknolojik düşünen insanlar (Homo Technologicus) almaktadır. Toplumsal yapıda ve ilişkilerde gözlenen değişimler, toplum yaşamını etkilemekte, insanları bir arada barındıran kentler, bu süreçten doğrudan etkilenmektedir.

Tarihsel süreçte kentler her zaman yaşam standartları açısından kırsal yerleşimlere oranla insanlara çok daha fazla olanak sunmuşlar, mevcut teknoloji olanaklarını en üst düzeyde kullanmışlardır. Günümüz dünyasında “pek çok kentte ve bölgede kentlerin planlama, işletme ve uygulaması süreçlerinde teknolojik yenilikler kullanılmakta ve akıllı kentler yaratılmasında farklı adımlar atılmaktadır” (Varol, 2017: 44). Mevcut kentsel işleyişin akıllı kent modeline dönüştürülebilmesinin ilk adımı bilgi iletişim teknolojileri tabanlı gerekli teknolojik alt yapının oluşturulması, bu çerçevede planlar, stratejiler, modeller geliştirilmesi, yurttaş tabanlı katılımın sağlanması, yeterlilikle birlikte pilot uygulama alanları yaratılması ve elde edilen verilerin değerlendirilip uygun olanların yaygınlaştırılmasıdır.

The Informational City (1989) isimli eserinde Castells bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan devrimin kapitalist üretim ve kent bölgelerinin gelişimi konusunda yepyeni bir aşamayı oluşturduğunu ifade etmektedir. Kamu Teknoloji Platformu (2016: 10) kentin yaşanabilirliği, sürdürülebilirliği, dinamizmi için bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Akıllı kent konusunda standart bir tanım olmasa da “bu ifadeden kentlerin kaynaklarını daha etkin kullanmaları ve kent sakinlerine daha iyi hizmet sunmalarını sağlayan bir “modernleşme” çabasını anlamalıyız” (Elvan, 1997: 6). Bilgi ve iletişim teknolojilerinden “kentlinin ihtiyaç ve talepleri doğrultusunda mevcut varlık ve kaynakları, çağın gereklerine uygun yatırımları ve uygulamaları amaçlayan akıllı kent, kentlinin yararına olacak şekilde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımıyla, klasik ağ ve hizmetlerin daha etkin hale getirildiği” (Ercoşkun, 2016: 130) yerdir. “Akıllı topluluklar veya kentler, öğrenme ve yenilik yapma yeteneklerini geliştiren ortamların yaratılmasını hedefleyen yeni bir hareket” (Komninos, 2006: 13) olarak açıklanabilir. Dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişiminden yararlanarak kentte yaşayan insanların yaşam kalitesini arttırmak, kent yaşamındaki işleyişi kolaylaştırmak, hizmet sürelerini anlık hale getirmek gibi sayısız düşünce bu süreçten etkilenmektedir. Akıllı kent uygulamaları kentsel yaşamdaki

hareketliliğin izlenmesi, kent ve kentli güvenliğinin sağlanması, çevresel faktörlerin analiz edilmesi ve ekolojik uygulamalar ve tüm bunların kombinasyonlarında sivil alt yapıyı güçlendirmeye olanak tanımaktadır. Diğer yandan “akıllı kentler, yöneticilerin kentin yaşam kalitesini, verimliliğini iyileştirmek için kenti izlemesini, anlamasını, analiz etmesini ve planlamasını” (Casciati vd., 2016: 41) kolaylaştırarak kaliteli yaşam standartlarını arttırmaktadır. İnternet altyapısı ile güçlenen akıllı kentler, alanda bulunan sensörlerin sağladığı verilerin belirli merkezlerden internet ortamında izlenmesi ve verilerin işlenmesi sonrasında kent yönetimini ve insanların yaşamını kolaylaştıracak sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır. Diğer yandan üretilen çözümler, yüzyıllardır biriken insanlığın geleceğini tehdit eden kent kaynaklı sorunların rasyonel çözümüne olanak sağlamakta, kentlinin günlük yaşamını kolaylaştırmaktadır. Günümüzde akıllı kent olgusu, yenilikçi, çözüm odaklı, daha yaşanabilir, çevre dostu, sürdürülebilir, kentlinin günlük yaşam kalitesini en üst düzeye ulaştırmayı amaçlayan ve bunun için teknolojik olanaklardan olabildiğince yararlanan bir yönetim anlayışı ve buna bağlı uygulamaları içermektedir. “Akıllı kent vizyonu; iletişim ve otomasyon sistemlerinin (dış mekan sensörleri, mobil terminaller vb.) özel ve kamusal mekanlar ile entegrasyonu olarak açıklanırken, diğer yanda akıllı teknolojilerin kente entegre edilerek tarihi kenti eko-dost ve enerji verimli yapma” (Sınmaz, 2013: 78) hedefini yansıtmaktadır. Teknolojinin ortaya çıkardığı yeni olanakları en üst düzeyde kullanarak kentlinin sosyal refahını ve gündelik yaşam kalitesini artırma amacının yanında mevcut sorunların minimize edilmesi ve insanlığın geleceğinin daha güvenli hale getirilmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınma alanında atılan adımlar kentlerin 21. yüzyılın gerekleri doğrultusunda yeniden inşasında önemli rol oynamaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, “günümüz ve gelecek nesiller için gerekli olan çevre koruma, ekonomik büyüme ve sosyal adalet olmak üzere üç temel unsuru” (Üçer ve Aslı, 2017: 105) içermektedir. Büyük kentler, doğal kaynakların başlıca tüketicisi olmanın yanında kirlilik ve atıkların temel üreticisi olduklarından dolayı sürdürülebilirlik kavramı kentler üzerinde odaklanmaktadır. Günümüzde “kentsel planlama, çevre bilimleri, ekonomi gibi çeşitli alanlarda kullanılan” (Jepson, 2001: 501) sürdürülebilirlik kavramının kökenleri “Ortaçağ’a hatta eski Yunan mitolojisine kadar” (Bozlağan, 2007: 1013) götürülmektedir. Günümüzdeki modern anlamıyla 1987 yılından bu yana dünya gündeminde olan sürdürülebilir kalkınma kavramı, Brundtland Raporu’nda karşımıza çıkmaktadır. 1983 yılında dönemin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin teklifiyle Norveç’in ilk kadın Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında, yirmi ayrı ülkeden gelen katılımcılardan oluşan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanarak 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel

Kurulu'na sunulan "Ortak Geleceğimiz" raporu, büyümenin çevre dostu politikalar ile gerçekleştirilebileceği tezi üzerinde şekillenmektedir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması, kaynaklardan elde edilen faydanın eşit dağıtılması, çevreye zararsız teknolojilerin geliştirilmesi ve nüfusun kontrol altına alınması raporun temel başlıkları arasındadır. Bunun yanı sıra, "kolay etkilenebilen (vulnerable) insanların durumlarının tehlikeye atılmaması ya da kaynak tabanının gelecekteki yaşayabilirliğinin azaltılmaması, kavramın önemli bir diğer boyutudur. Kavram, ekonomik kalkınmaya farklı bir bakış açısı getirmekte, büyümede kaliteyi, en azından miktar kadar önemli kabul etmektedir" (Bozlağan, 2007: 1020).

Toplumların sürdürülebilir kalkınma sürecinde temel felsefeleri, günümüzün beklenti ve ihtiyaçlarını karşılarken, gelecek kuşakların kendi ihtiyaç ve beklentilerini karşılama olanaklarını ellerinden almamak üzerinedir. Özellikle 20. Yüzyılda kaynakların merkeze insanı alan bir bakış açısıyla ve çevreyi hiçe sayarcasına hoyratça kullanılması günümüz insanlığı için ciddi bir özeleştirici ve ders alma konusu olmalıdır. Bunun yanında sürdürülebilirliğin tüm pozitif yanlarının aksine özellikle "Asya kentlerinde gözlenen hızlı nüfus artışının kaynakların kullanımı, yaşam kalitesi vb. anlamda çevresel adalet açısından doğuracağı krizleri" (Kammen ve Sunter, 2016: 13) gözden uzak tutmamak gerekir. Gözlenen gelişme eğilimleri özellikle Afrika kıtası açısından da önemli bir model oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın sabit bir hedef belirlemeden bir prensip olarak, toplumdan topluma, zamandan zamana ortaya çıkacak ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesi kıtalar arası ve kentler arası uygulamalardaki farklılıkların sorgulanmasını gereksiz kılmaktadır. Karbon emisyonları ve kimyasal atıkların artarak, doğal kaynakların azalması, hava ve su kirliliği, ekolojik dengenin bozulması vb. olumsuzlukların azaltılması için fosil tabanlı yakıtlar ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanımının artırılmasının, her toplumda hayata geçirilmesi ve özellikle sorunun kaynağı olan kentlerin bu alanda yeniden inşası sürdürülebilirlik açısından içinde bulunduğumuz yüzyıla umut vermektedir.

3. DÜNYADA AKILLI KENT UYGULAMALARI

Alt yapısını bilişim teknolojilerindeki gelişmelere dayandıran ve çeşitli dünya kentlerinde verimli sonuçlar ortaya çıkaran birçok başarılı uygulama kısa sürede dünyanın çeşitli bölgelerine yayılma eğilimi göstermektedir. İletişim teknolojilerinin sağladığı anlık haberleşmeler sayesinde dünya için "küçük bir köy" tanımı yapılmaktadır. Çünkü dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan herhangi bir olay hakkında tv ekranlarından, bilgisayarlara, tabletlere, cep telefonlarına kadar birçok teknolojik iletişim aracı sayesinde anlık haber alınabilmekte, gelişmeler yorumlanabilmektedir. Bu durum bir bölgede gerçekleştirilen ve

başarılı sonuçlar elde edilen bir uygulamanın kitle iletişim araçlarından duyurulması ya da paylaşılmasının ardından kısa sürede dünyanın başka bölgelerinde model alınarak uygulanabilmesine olanak sağlamaktadır. Özellikle yerel yönetimlerin başarıya ulaşan çeşitli uygulamaları kısa sürede teknoloji ile iç içe olan diğer ülke ve bölgelerdeki yerleşkelerde yerel yönetimler tarafından uygulamaya geçirilebilmektedir. Bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar ve internet ortamı bu anlamda yerel yönetimlere geniş olanaklar sağlamaktadır. “Küresel büyüme ve artan nüfusla birlikte ekolojik kaynakların hızla tüketilmesinin beraberinde getirdiği çok yönlü ‘çöküş’ endişesiyle; Barselona, Viyana, Londra, Singapur, Kopenhag gibi şehirler başta olmak üzere dünyada pek çok şehir, karbon ayak izini azaltmak, sürdürülebilirliği sağlamak için yapılan yatırımlar ve dijital uygulamalarla” (İTÜ, 2017: 4) akıllı şehir kimliğini kazanmaktadır.

Günümüz dünyasında “bazı ülkeler akıllı kent uygulamalarında eko-teknolojiyi öne çıkarırken bazıları salt teknolojik bakış açısı ile” (www.bilişimdergisi.org) akıllı kentlerin gelişimini açıklamaya çalışmaktadırlar. Literatürde çeşitli yaklaşımlar görülmekle birlikte Avrupa Birliği’, Cohen (www.smart-circle.org)’in Akıllı Kentler Çarkı (Smart Cities Whell-SCW) altı bileşen etrafında konuyu değerlendirmektedir. Akıllı ulaşım (Smart mobility), Akıllı yaşam (Smart Living), Akıllı Yönetim (Smart Gov), Akıllı Çevre (Smart Enviro), Akıllı Ekonomi (Smart Economy), Akıllı İnsan (Smart Peole).

Dünyada akıllı kent uygulamaları ile kent yönetiminde tasarruf ve etkinlik sağlandığını ortaya koyan çok sayıda örnek görülmeye başlamıştır.

Nüfusunun % 68’i kentlerde yaşayan Avrupa Birliği, akıllı kent kavramını “2007-2013 yıllarını kapsayan 7. Çerçeve Programına ilk kez dahil etmiş” (Vanolo, 2015: 887), hazırlanan 2020 strateji belgesinin merkezine inovasyonu almıştır. Özellikle yerel yönetimlerde ulaştırma ve enerji gibi temel alanlarda karşılaşılan sorunların çözümünün merkeze alınması kararlaştırılmıştır. Avrupa Birliği’nin İşleyişi Hakkında Antlaşma’nın Genel Uygulama Hükümleri başlığı altında 11. maddede “özellikle sürdürülebilir gelişmenin desteklenmesi amacıyla, çevrenin korunmasına ilişkin gerekler, Birliğin politika ve tedbirlerinin belirlenmesine ve uygulanmasına entegre edilmelidir” (www.ab.gov.tr) vurgusuyla, bütün birlik üyesi ülkelerin sürdürülebilirlik konusunda ortak çaba içinde olmasına vurgu yapılmıştır. 2012 yılında ‘Akıllı Şehirler ve Topluluklar Avrupa İnovasyon Ortaklığı’ (SCC-Smart Cities and Communities) çalışmasını başlatan Avrupa Birliği bu girişimle “Avrupa enerji, ulaştırma ve BİT (Bilgi İletişim Teknolojileri) araştırma kaynaklarını tek bir havuzda toplamayı amaçlayarak, akıllı şehir projelerine kaynak aktarmaya başlamış ve 2013 yılında bu projelere ilk etapta 365 milyon euro” (Ergu, 2012) bütçe ayırmıştır. Bu çerçevede amaç,

entegre ve bütüncül çabalarla, sürdürülebilir büyüme ve kalkınma ile toplulukta yaşanan çeşitli sosyo-ekonomik sorunların aşılabilesidir.

Batı Avrupa’da akıllı kent uygulamasının en özgün ve stratejik örnekleri Hollanda’da görülmeye başlamış ve özellikle Amsterdam, akıllı kent olmak isteyen kentlere başarılı bir örnek olarak kabul edilmiştir. Stratejik kentsel planlama ilkelerine dayalı, stratejik düşünce, işbirliği ve kapsayıcı kriterler çerçevesinde atılan adımlar kısa sürede başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır. Amsterdam’da 2000’li yılların başında başlatılan çalışmalar sonrasında özellikle 2006 yılında oluşturulan “Amsterdam Innovation Motor” organizasyonu, bilgi iletişim teknolojilerinden yararlanarak yerel hizmetlerde kentte yaşamı kolaylaştırmak, sürdürülebilir yaşam alanları oluşturmak, çevresel sorunlara çözüm üretmek temelli politikalar kapsamında başarılı sürecin ilk adımını oluşturmuştur. Enerji tüketimi alanında, CO2 emisyonlarının büyük oranda azaltılmasıyla 2025 yılında dünyanın en sürdürülebilir kenti olmak amaçlanmaktadır. “Amsterdam’ın akıllı kent stratejisi, kısa ve orta vadede yeni uygulamalar, hizmetler, araçlar ve teknolojik altyapılar geliştirilmesini sağlayacak bilgi iletişim teknolojileri odaklı projelerin sürekli bir şekilde geliştirilmesine dayanmaktadır” (Uçar vd., 2017: 1791). Oluşturulan “Amsterdam Akıllı Kent Kurumu” çeşitli proje ortakları ile işbirlikleri oluşturmuş ve yapılan çalışmalar şeffaf bir şekilde “Amsterdam Smart City” web platformundan ve tek elden kentte yaşayan yurttaşlarla paylaşılmış, kentlilerin eleştirileri ve önerileri doğrultusunda birçok uygulama gündeme alınmıştır. Amsterdam’da inovasyon teknolojilerinin en iyi biçimde kullanıldığı kent stadyumu (Amsterdam ArenA) projesi akıllı uygulamalar arasında özel örneklerden biri olarak gösterilmektedir. Bilişim teknolojilerinin getirdiği olanaklardan üst düzeyde yararlanarak “stadyumdaki seyircilerin uygun şekilde yönetilmesi mümkün olurken, stadyum için ayrıca akıllı telefon ve tabletler aracılığıyla şebeke yönetimi ve bağlanabilirliği artırma çalışmaları yapılmaktadır” (www.amsterdamsmartcity.com). Karlılık, sürdürülebilirlik, güven ve müşteri deneyimlerini artırma doğrultusunda yapılan yeniliklerle kentin tüm sıcak noktaları ve mekanları arasında köprü kurmak olanaklı olmaktadır. Amsterdam Arena uygulaması kuluçka bilgi merkezi olarak tanımlanmakta, geleceğin şehirlerini şekillendirecek yenilikler için katalizör örneği olduğuna vurgu yapılmaktadır. Amsterdam Akıllı Kent Platformu’nun önemli projelerinden biri de “İklim Dostu Sokak” (the Climate Street) projesi olmuştur. Kamusal alanda ve sokağın lojistik süreçlerinde önemli değişimler sağlayan proje, sokak aydınlatmasının geceleri enerji tasarrufu için kısılması, elektrikle çalışan atık ayırma araçlarının atık toplamaya devam etmesi ve basınçsal elektrik (piezoelektrik) teknolojisinin kentte hız tümseğinde uygulanması uygulamadaki bazı örnekler arasındadır. Hollanda’da bilgi iletişim teknolojilerine dayalı

uygulamalarının çeşitli örnekleri olumlu sonuçlar vermektedir. Örneğin “Oss kentinde N329 otoyolunda ilk kez uygulamaya konan akıllı yol çizgileri pilot projesinde, özel bir boya ile çizilen, güneş enerjisinden faydalanan ve on saate kadar aydınlatıcı bir renkte kalabilen yol çizgileri, özel yol aydınlatmasına gerekliliği ortadan kaldırmış, sürücü görüşünü kolaylaştırmış ve kazaları azaltmıştır” (www.British Broadcasting Corporation.com). Loughborough Üniversitesi'nin taşıma güvenliği araştırma merkezinden Profesör Pete Thomas, uygulamadan başarılı sonuçlar alınmakla birlikte, yine de yeni teknolojinin kendini tam anlamıyla kanıtlayabilmesi için zamana ihtiyaç olduğunu ve sonrasında yaygınlaşabileceğini ifade etmiştir. “Groningen kentinde ise yerel yönetim doldukları zaman mesaj gönderen çöp kutularının kullanılması sayesinde, sadece dolan çöp kutularına kamyon gönderilmesiyle, 92 bin euro tasarruf sağlandığını, iş gücü ve yakıt maliyetlerinin önemli oranda azaldığını açıklamıştır (http://www.ebelediye.info).

Avrupa’da farklı ülkelerde çeşitli örnek uygulamalar göze çarpmaktadır. Londra’da şehir trafiğinde yeni yeşil otobüslerin taşımacılığa başlaması için adım atıldı. Ulaşım uygulaması citymapper ile çalışacak olan ve “30 adet yeşil koltuğun bulunduğu otobüste elektronik cihazları şarj etmek için yerler olacak, büyük ekranlar yolculara ne zaman inmeleri gerektiğini gösterecek; sürücüye trafik, yolcu sayısı ve mesafe hakkında sürekli güncel bilgiler” (www.bbc.com) gösterilerek zaman kaybının önüne geçilmesi ve çevre kirliliğinin önlenmesi öngörülürken, Leeds kentinde sokak lambalarının tamir, bakım ve ampul değişimlerinin “robot kollu insansız hava araçlarıyla” yapılması için çalışmalar yürütülmektedir. İspanya’da da taşımacılık konusunda benzer uygulamalar hayata geçirilmiştir. Barselona kent içi otobüs sistemi ile duraklara konan varış bilgi sistemi sayesinde, otobüslerin yaklaşmasıyla trafik ışıkları yeşile dönmekte, aktarma bilgilerinin yolculara anlık verilmesiyle sefer sürelerinde kısalma sağlanmış zaman ve maliyetlerden tasarruf elde edilmiştir. Düşük karbon ve temiz çevre parolasıyla dünyada ilk olarak “solar termik enerji tüketimi yönetmeliği” yayınlanan Barselona kentinde kapsamlı şarj alt yapısı hazırlanarak, sürdürülebilir ve kendine yeten enerji yatırımları başlatılmış, halka açık Wi-Fi uygulamaları arttırılmıştır. Kent, akıllı şehir fuarı, Dünya Teknoloji Kongresi vb. bilimsel etkinliklere de ev sahipliği yapmaktadır.

“Benzersiz bir dünya şehri” parolasıyla ileri teknolojilerin test edildiği bir merkez olarak tanımlanan, akıllı kent uygulamalarının gerçekleştirildiği Santander kenti İspanya için özel bir örnektir. “Hayata geçirilen proje teknik ve toplumsal engelleri azaltarak, bilimsel topluluklardan, servis sağlayıcılar ve son kullanıcılara kadar gerçek zamanlı veri transferi sağlamayı amaçlamaktadır” (http://www.smartsantander.eu/). Çok sayıda kamera ve sensör

verilerinin tek merkezde toplandığı kentte “iklim koşullarından, hava kirliliğine, trafik yoğunluğundan, enerji tüketimine kadar birçok alanda akıllı telefon uygulamaları ve bilgisayar teknolojileri ile tüm yurttaşlara anlık erişim olanağı sunulmaktadır. Viyana’da binalarda karbon tüketiminin azaltılması, şehir planlama ve ulaşımın kolaylaştırılması vb. konularda “Şehir Vizyonu 2050, Yol Haritası 2020” projesi hayata geçirilmiş, kentte 1500 bisiklet ücretsiz biçimde dağıtılmıştır. Halen kentlilerin %40’ının şehir içi ulaşımında bisiklet kullandığı Kopenhag, 2025 hedefini karbon salınımını minimum seviyeye indirmek olarak belirlemiştir.

Amerika Birleşik Devletleri’ndeki bazı örnekler incelendiğinde, akıllı şebeke sistemini en iyi uygulayan ülkelerin başında geldiği görülmektedir. “2007 yılında % 17 yenilenebilir enerji ile Oakland lider konumdayken, Sacramento, San Jose, Portland, Ore ve Boston bu kenti izlerken listede yer almayan San Francisco yapılan yatırımlarla 2020 yılında % 100 yenilenebilir enerji hedefini ortaya koymuş güneş enerjisi panelleri, biyogaz, su gücü ile bu amacına büyük oranda yaklaşmıştır. Geri dönüşüm konusunda önemli bir oran elde edilmiş, San Francisco çevre direktörü Melanie Nutter bu konuda beklentilerin aşıldığını” (Sullivan, 2010) açıklamıştır. San Francisco, akıllı şebeke teknolojileri sayesinde son on yılda enerji alanında % 130 oranında istihdam artışı sağlarken, kentin ihtiyacı olan elektriğin neredeyse yarısı yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanmaya başlanmış, akıllı sokak lambaların sayesinde aydınlatma süresi ve miktarı merkezi bir şekilde kontrol edilebilir noktaya gelmiştir. “Los Angeles’ta akıllı ulaşım sistemleri ile duraklamalarda % 35, kavşaklardaki beklemelelerde % 20, seyahat süresinde % 13 azalma ve bunlara bağlı olarak yakıt tüketiminde % 12,5 azalma sağlanmıştır. Georgia, Tennessee ve Kuzey Carolina eyaletlerinde yüklenen 15.000 akıllı sayaç, operasyon maliyetlerinin % 65, ödenmeyen fatura borçlarının % 50 azalmasını sağlamıştır” (TBV, 2016:10). Akıllı katı atık toplama maliyetlerinde % 43’e kadar azalma yaşanabilirken, akıllı sokak aydınlatmaları % 70’e varan oranda tasarruf sağlayabilmektedir. Colombia’da ise “District of Colombia Water” projesiyle otomatik okumalarla sayaç başına 4,15 dolar olan okuma maliyeti 1 doların altına gerilemiş, kullanılan araç sayısı düşmüş şikayetlerde % 50’ye varan azalma olduğu görülmüştür. Santa Cruz kentinde polis kayıtlarını analiz eden bir program sayesinde kentin güvenlik ihtiyacı olan bölgeleri anlık kontrol edilebilmektedir. Kentin güvenlik harcamaları kontrol altında tutulmaktadır (www.cityofsantacruz.com).

Uzak doğuda ise; karşımıza çıkan özgün örneklerden biri Japonya’nın başkenti Tokyo’dur. Özellikle banliyö bölgelerinde özel sektör ile işbirliği oluşturularak, evlere güneş enerjisi panelleri, depolama üniteleri ve elektrik şebekesine bağlı akıllı uygulamalar monte

edilmiş mobil uygulamalarla yapılan yatırımlar desteklenmiştir. Kentte bütün elektrik tüketimi için yüksek verimli cihazlara yer verilmekte, sokak ve ev aydınlatmasında % 100 LED ampul kullanılmakta, evler hava durumuna göre ısıtılıp soğutulmaktadır. Temiz çevre için eko kent uygulamaları da dikkat çekicidir (Pham, 2014: 9-13). (<https://www.eu-japan.eu>).

Akıllı kent uygulamaları çağın olağan gereği olarak hızla çoğalmakta, bilgi iletişim teknolojileri yaygın olarak kullanılmaktadır. Akıllı kent uygulamalarından elde edilen olumlu sonuçlar kısa sürede dünyanın bir çok kentinde hayata geçirilmekte, uygulama alanı bulmaktadır.

4. AKILLI KENT UYGULAMALARI BAĞLAMINDA SİVAS BELEDİYESİ'NİN ÇALIŞMALARINA YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME¹

Ülkemizde akıllı kent projeleri, vatandaşların teknolojik olanaklardan daha hızlı yararlanması düşüncesi doğrultusunda “e-belediye” uygulamalarıyla 2000’li yılların başında görülmeye başlamış ve bu değişim sürecinden az ya da çok tüm kentler etkilenmeye başlamıştır.

Onuncu Kalkınma Planında (2014-2018); akıllı uygulamaların sağlık, ulaştırma, bina, enerji ile afet ve su yönetimi gibi alanlar başta olmak üzere kullanımı yaygınlaştırılacaktır. Şehirlerin bilgi ve iletişim teknolojileri alanındaki altyapı, kapasite ve beceri düzeyleri artırılarak akıllı kentlere dönüşmesi desteklenecektir” ifadesi ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin bu konudaki gelişmelere bakışı ortaya konmuş, “bu politika çerçevesinde, 2015, 2016 ve 2017 Yılı Programı’nda “Büyükşehir belediyelerinin akıllı kent uygulamalarına yönelik fizibilite çalışmaları desteklenecektir” ifadesine yer verilmiştir. Bu tedbirle, akıllı şehir uygulamalarının belirli bir plan çerçevesinde hayata geçirilmesinin teşvik edilmesi amaçlanmakta ve bu amaç çerçevesinde de kalkınma ajanslarınca mali ve teknik destek sağlanması planlanmaktadır” (Elvan, 2017: 8-9). Ayrıca akıllı şehir yaklaşımı, 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi’nde de önemli bir bileşen olarak ele alınmıştır. Ülkemizdeki büyük kentler, küçük kentlere göre daha fazla sayıda ve çeşitte akıllı uygulamalara sahip olmakla beraber küçük kentlerde gelişmelerden habersiz değildir. Bu durum dünyadaki akıllı kent uygulamalarıyla benzerlik göstermektedir.

Bu süreçte, kentliyle bütünleşen, insanların isteklerini, sorunlarını zamanında ve yerinde tespit eden katılımcı ve şeffaf bir belediyeciliği öne çıkarmayı amaçlayan Sivas

¹ Bu başlık altındaki veriler Sivas Belediyesi Bilgi İşlem Müdürlüğü, Basın Yayın ve Halka İlişkiler Müdürlüğü, Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü, Mezarlıklar Müdürlüğü, Temizlik İşleri Müdürlüğü, Park ve Bahçe Müdürlüğü, Ulaşım Hizmetleri Müdürlüğü bünyesinde görev yapan müdürler ve diğer yetkililerle yapılan mülakatlar ve belediyeye ait resmi web sitesinden elde edilmiştir. Yüzyüze görüşmelerde Yüksek Lisans öğrencimiz Şeyma Ekiz yardımcı olmuştur.

Belediyesi de yaşanan değişimin uzağında kalmamak için teknolojik gelişmelere paralel olarak akıllı kent uygulamaları bağlamında yeni düzenlemelere gitmiştir. Teknolojik olanaklardan yararlanırken, Sivas'ta yaşayan halkın yaşamını kolaylaştırma ve yaşam kalitesinin artırılması, insanların kullandıkları elektronik araçlar ile şehir hizmet sisteminin bütünleştirilmesi temel amaç olarak ortaya konmuştur.

Sivas, Anadolu yarımadasının ortasında, İç Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Kızılırmak bölümünde, tarihi İpek Yolu güzergahlarının kesiştiği bir yerde konumlanmış ve ünlü Kral Yolunun da geçtiği, 28.549 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin ikinci büyük ilidir. Tarihin ilk dönemlerinden bu yana varlığını sürdüren bir kenttir. "Bölgede Kalkolitik Dönem (M.Ö. 5000-3000) ve ilk Tunç Çağ (M.Ö. 3000-2000) yerleşmelerinin varlığı ise, bu dönemlerden kalma çanak-çömlek, ev ve kent kalıntılarıyla kesin olarak saptanmıştır. Maltepe Höyüğü kazıları, yörede ilk yerleşmenin M.Ö. 2600'lerde başlayıp M.Ö. 2000'lere kadar kesintisiz sürdüğünü göstermektedir" (www.sivas.gov.tr). Kente farklı dönemlerde hakim olan devletlerin çeşitli isimlerle andığı kent, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Amasya, Çorum, Tokat, Kayseri ve Malatya'nın bir kısmının sancak olarak bağlandığı eyalet merkezi haline getirilmiştir. Valilik resmi sitesinde bu dönem kentte 40 ilkokul, 1000 dükkan, 18 han, 40 kadar çeşme olduğu bilgisine yer verilmektedir. Ancak, "Sivas ili taşıdığı bu potansiyellere rağmen imalat sanayi, tarım ve hayvancılık sektöründe istenilen düzeye gelememiş ve üreten bir ilden çok tüketen bir il durumunda olmuş, eğitim ve sağlık hizmetlerinde de kırsal alanda yeterince etkili ve verimli olunamaması gibi bir takım sorunlarla karşı karşıya kalınmıştır" (Sivas 2023, 2006:1). Sivas, ülkenin en çok göç veren kentleri arasındadır ve Türkiye İstatistik Kurumu (2017) verilerine göre İstanbul'da yaşayan ve kent dışında doğanlar arasında Sivas doğumlular 763 bin 21 kişi ile ilk sırada gelmektedirler. Ve Sivas'ın nüfusu 621.301kişidir ve bu sayının 336 bini kent merkezinde yaşamaktadır.

Sivas Belediyesi'nin tarihsel geçmişine baktığımızda, Osmanlı toplum yapısında olduğu gibi vakıf, lonca ve ahilik örgütleri çerçevesinde çeşitli ihtiyaç ve hizmetlerin yerine getirildiği görülmektedir. "Diğer şehirlerde olduğu gibi halkın kurduğu bu örgütler; sağlık, ticaret, altyapı, imar ve zabıta hizmetlerini yürütüyorlardı. İmarethane, han, hamam, camii, medrese, köprü, hastane, kervansaray, çeşme, sebil, çarşı, bedesten gibi bayındırlık müesseseleri ve hizmetleri vakıflar tarafından" (www.sivas.bel.tr) yapılırken, narh, tartı ve ölçü gibi bazı hizmetler kadılar ve naipler tarafından yerine getirilmekteydi. Sivas'ta 14 Ocak 1804 yılında ilk itfaiye teşkilatı, 1828 yılında İhtisap Ağalığı kurulmuştur. Şehir kethüdası, çöplük subaşısı, böcekbaşı, mimarbaşı ve subaşı görevlileri de alanlarındaki hizmetlerden sorumluydular. Dünyada 1789 Fransız devriminin kaynaklık ettiği bugünkü anlamdaki

belediyecilik faaliyetleri dikkate alındığında, 1867 yılında düzenlenen Daire-i Belediye Hizmetlerinin Vezaif-i Umumiyesi hakkında talimatname ile taşrada belediye teşkilâtları kurulmaya başlanmış, Sivas Belediyesi de bu tarihte kurulan ilk belediyeler arasında yer almış, günümüze kadar birçok belediye başkanı kente hizmet vermiştir.

Günümüzde “akıllı kent” olma yolunda adımlar atan belediyelerin ortak vizyonu, bilgi iletişim teknolojilerinin yarattığı olanaklardan en üst seviyede yararlanarak, gelişmeleri yakından izleyerek, bilgiye dayalı “kentliyle bütünleşen, vatandaşların isteklerini, mevcut ve potansiyel sorunlarını zamanında ve yerinde tespit eden, problem önceliklerini objektif kriterlerle belirleyen, bürokrasiyi azaltarak, çözümlerin üretiminde halkın da katılımını sağlayan; şeffaf, katılımcı, üretken” (www.akillikentler.org) belediyeciliği öne çıkarmaktır.

Sivas, yerel belediye yönetimi, ülkedeki gelişmelerin ve uygulamaların uzağında kalmamış, uygulamaya geçen ilk örneklerin ardından bu alanda teknolojik adımları atmaya başlamış ve hizmetlerini bilgi iletişim teknolojilerinde gözlenen gelişmelere paralel olarak geliştirmiştir. Kentliye sunulan akıllı kent uygulamalarını mobil belediyecilik, e-belediye, ödeme ve su yükleme noktaları, akıllı çöp konteyner uygulaması, ücretsiz internet erişimi, şehir canlı yayın kameraları, mezarlık bilgi sistemi, kentli servisi, kiosk hizmetleri, e- imar ve mobil kent kart uygulaması, akıllı duraklar, otobüs takip sistemi vb. başlıklar altında değerlendirmek olanaklıdır.

Akıllı kent uygulamalarına zemin hazırlayan ilk örneği, 2005 yılında belediye çalışmalarının web ortamına taşınması oluşturmuş, bununla beraber Bilgi İşlem Müdürlüğü kurulmuş ve Aliağa sokakta bulunan ek binada çalışmalarına başlamıştır. Web ortamında “E-belediye” uygulamasının başlatılmasıyla kentte yaşayan vatandaşların belediye hizmetlerinden daha kolay yararlanması sağlanmış, borçlarını sorgulama, ödeme, istek, şikayet ve önerilerde bulunma vb. işlemler web üzerinden gerçekleştirilmeye başlanmış, bilgisayarların sayısı arttırılmış, belediye çalışanlarının bordo işlemleri gibi çeşitli kurum içi personel işlemlerinin de web üzerinden gerçekleştirilmesine başlanmıştır. 2014 yılında Bilgi İşlem merkezi Atatürk Caddesi üzerindeki ek binaya taşınmış, burada elektrik ve network altyapısı yeniden döşenmiş, yazı işleri, teknik servis, çağrı merkezi ve sunucu odası oluşturulmuştur. “Yüksek kapasiteli iki server alınmış, yeni server odasında 27 server ana sunucular güçlendirilerek storage ve sanal yazılımlar ile sanal ortama aktarılmış, 3 sunucu üzerinden tamamının yüksek güvenlikte çalışması sağlanmıştır. Omurga switchler (değişik birimlerde 60 adet) 10 gigabit veri hızını destekleyen yeni switchlerle değiştirilmiş, fiberoptik kablolarla dönlülmüş, 30 Mbps olan Metro Ethernet (internet) hızımız 100 Mbps” (<http://sivas.bel.tr/>) hıza çıkarılmıştır. Bu teknolojik yenilenmeye, belediye bünyesinde

yapılan tüm işlemlerin kaydedilmesiyle birlikte ağ güvenliğini, sağlamak üzere gelişmiş güvenlik duvarı (Firewall) cihazlarının alımı yapılmıştır.

2014 yılında kentin çeşitli noktalarına konan kameralar ile sürekli görüntü aktarımı yapılmakta ve bu görüntüler web ortamında belediyeye ait internet sayfasından yayınlanmaktadır. Bir yandan kent güvenliğine katkı sağlayan bu uygulama diğer yandan kentin yirmi dört saat dünyanın her yerinden izlenmesine olanak sağlamaktadır. Aynı yıl belediye hizmetlerinde yaşanan bilgi eksikliği ve koordinasyonsuzluktan kaynaklanan sorunların önüne geçilebilmesi için “kentli servisi” hizmete sokulmuştur. Belediyenin çeşitli birimlerindeki çeşitli işlemleri için binaya gelen Sivaslı yurttaşları karşılayan ve donanımlı olan bu servisin personeli bilgi iletişim teknolojileri alt yapısından yararlanarak birçok işlemi çözümlenmekte ve insanların belediye binası içerisinde gereksiz bölümleri dolaşarak zaman kaybetmesini önlemekte, işlemlerini tek elden çözümlenmekte ve yurttaşları doğru merkezlere yönlendirmektedir.

Akıllı cep telefonu kullanımının hızla yaygınlaşması ve cep telefonlarından internet olanaklarına kolayca ulaşılması nedeniyle Sivas Belediyesi mobil belediyecilik hizmetlerinin altyapısını geliştirmiş ve 2015 yılında uygulamaya geçirmiştir. Mobil belediyecilik, kentlinin mobil cihazlarından belediye hizmetlerine rahatça erişebilmelerini sağlamış, Google Play ve App Store’den cep telefonu ve tabletlere kolaylıkla indirilen uygulamalar sayesinde belediye ile ilgili en güncel haberler, duyurular, etkinlikler, ihale ilanları, iletişim, şikayet, öneri ve belediyeye mesaj gibi hizmetler sağlanmıştır.

Tüm dünyada akıllı kent uygulamalarında üzerinde en çok durulan çözümlerden biri kent içi ulaşım alanında gözlenmektedir. Sivas Belediyesi bu alanda son yıllarda giderek artan oranda yatırımlar yapmaktadır. Kent içi ulaşımında tüm otobüsler kamera sistemi ile donatılmış, otobüs takip sistemi oluşturulmuş, GPS cihazları yerleştirilerek tüm toplu taşıma araçlarının anlık koordinat bilgileri alınmaya başlamış, hareket amirliğinden tüm otobüslerin nerede ve ne durumda olduğu internet üzerinden izlenerek olumsuzluklara anlık müdahale edilmeye başlanmıştır. GPS sistemi sayesinde anlık veriler duraklara da aktarılarak “akıllı durak” uygulamasına geçilmiş ve kentlilerin toplu ulaşımında ve duraklarda karşılaştığı birçok sorun aşılmış, zaman kayıplarının önüne geçilmiştir. Bununla birlikte “mobil kent kart” uygulamasıyla, web ve mobil bağlantıları kullanarak sisteme giriş ile kent karta bilgisayar ya da cep telefonundan her zaman yükleme yapabilmekte, ayrıca mobil kent kart uygulaması indirilerek akıllı cep telefonları kent kart olarak kullanılabilir. Kentin çeşitli yerlerinde bulunan elektronik terminallerden (kiosk) verilen çeşitli hizmetlerin yanında, otomatik işlem vizesi olarak çalışan ATM’ler üzerinden mali işlemler gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kentliler, nakit ve kredi kartı işlemlerini, elektronik

sayaçlarına su kredisi yükleme işlemini de bu makineler üzerinden yapmaktadırlar. Ödeme ve su yükleme noktalarında nakit olarak veya kredi kartı kullanarak ödeme yapılırken, kentte hızla akıllı su sayacı uygulamasına geçilmektedir.

Sivas belediyesi tarafından “akıllı çöp konteyner” uygulaması ise 2016 yılında hayata geçirilmiştir. Yer altı çöp konteynerlerine yerleştirilen sensörlerle, doluluk oranı, tonajı ve sıcaklık oranı gibi bilgilere uzaktan erişim sağlanmaktadır. Üç ton çöp depolama kapasitesine sahip olan akıllı konteynerlere yerleştirilen elektronik sensörler sayesinde doluluk oranına göre hareket edilerek çöp alma işlemi gerçekleştirmekte, zamandan ve gereksiz araç ve personel kullanımından tasarruf edilmektedir. Diğer yandan aynı yıl içinde teknolojik olanaklara kolaylıkla ulaşılmasını sağlamak amacıyla kent meydanının çeşitli yerlerine yerleştirilen 11 adet kablosuz modem ile kentlilere ücretsiz internet hizmeti verilmeye başlanmıştır. Akıllı cep telefonu, tablet veya dizüstü bilgisayardan ağ erişimi aktif hale getirilerek sisteme üye olup bu hizmetten yararlanılabilmektedir. Aynı anda 1000-1500 kişinin bağlanabildiği ücretsiz wifi hizmeti 100.000 m2 bir alanı kapsamaktadır. Bu uygulamadan 2016 yılının ikinci yarısında 110.000 kişinin yararlandığı belirlenmiştir.

Öte yandan bilişim teknolojilerinden yararlanılarak, kent rehberi, e-imar ve mezarlık bilgi sistemi oluşturulmuş, yakınlarını kaybedenlerin, internet üzerinden çeşitli bilgilere (mezarların konumları, ada ve parsel numaraları vb) ulaşmaları sağlanmıştır. Ayrıca sistemde günlük olarak şehirde vefat eden kişilerin bilgilerine yer verilmektedir. Kent rehberi ile internet ortamında adres bilgileriyle aranan yerin bulunması sağlanırken, e-imar uygulamasıyla internet üzerinden belediye sınırları içindeki arsaların imara uygunluğu sorgulanabilmektedir.

Sivas Belediyesi akıllı kent olma yolunda ülkemizde ve dünyada yaşanan gelişmeleri yakından takip etmekte ve alt yapısı hazırlanan uygulamaları hayata geçirmektedir. Belediyenin yakın zamanda uygulamaya sokmaya çalıştığı projeler arasında GSM-GPRS Sayaç Sistemi ve Akıllı Şehir Aydınlatma Sistemi bulunmaktadır. **GSM- GPRS Sayaç Sistemi, su sayaçlarının elektronik ortamda uzaktan izlenmesini olanaklı kılarken, akıllı şehir aydınlatma sistemiyle aydınlatma direklerine monte edilecek RF modemler ile direkler arası bağlantı kurulup merkezi bir sunucu üzerinden yönetilmesi hedeflenmektedir. Hayata geçirilmesi planlanan bir diğer akıllı kent uygulaması, duraklara konacak karekod uygulamasıdır. Ulaşımında teknolojinin tüm yeniliklerini kullanmayı amaçlayan yerel belediye duraklara yerleştirilen tabelalarda hayata geçireceği karekod uygulaması ile kentlilerin, akıllı cep telefonlarının kameralarını açık tutup, karekodu okutmasıyla, bulunduğu durağa hangi otobüsün ne kadar süre sonra geleceğini ve hangi hat üzerinden hareket edeceğini anlık olarak öğrenebilecektir.**

“Otobüsüm nerede” uygulamasını geliştirmesi planlanan karekod uygulaması mevcut akıllı durakların yanı sıra yeni yapılacak 150 akıllı durakta da uygulanmaya başlayacaktır. 400 bin lirası Orta Anadolu Kalkınma Ajansı (ORAN) tarafından desteklenen 709 bin lira bütçe öngörülen 150 akıllı durak projesi ile akıllı durakların kentin çeşitli mahallelerine yaygınlaştırılması öngörülmektedir. Bilgilendirme ekranları, akıllı telefon ve engelli araç şarj istasyonları, karekod ve 'Otobüsüm Nerede' uygulaması gibi birçok teknolojik yeniliği bünyesinde barındıran akıllı durakların kısa zaman içinde belediye sınırları içinde kalan tüm yerleşim bölgelerine yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

5. SONUÇ

İnsan-doğa ilişkilerinin sanayi devriminden sonra ve özellikle yirminci yüzyılda doğa aleyhine bozulması ve dünyanın geleceğini tehdit eder hale gelmesi, kentlerin yeniden şekillenmesini zorunlu hale getirmiştir. Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşamaktadır ve bu oran giderek artacaktır. Kentler doğal kaynakların bir numaralı tüketicisi ve dünya yaşamını tehlikeye atan kirliliğin ve çevre felaketlerinin en önemli üreticisidir. İnsanlara rahat yaşam sunma çabasındaki kentler, çözümü zor yerel, bölgesel ve evrensel sorunlara neden olmaktadır. Dolayısıyla kötü gidişin önüne geçebilmek ve gelecek kuşaklara yaşanılır bir dünya bırakabilmek için, bilgi iletişim teknolojileri tabanlı gerekli teknolojik alt yapının oluşturulması, bu çerçevede planlar, stratejiler, modeller geliştirilmesi, yurttaş tabanlı katılımın sağlanması zorunlu görülmektedir. Özellikle modern kentler ve kent yönetimleri yenilikçi, çözüm odaklı, daha yaşanabilir, çevre dostu, sürdürülebilir, yaşam kalitesini üst seviyeye çıkarmayı amaçlayan modelleri hayata geçirmektedirler. Bilgi-iletişim teknolojilerinin günümüzde sağladığı en büyük avantajlardan olan anlık iletişim sayesinde, uygulamalardan elde edilen sonuçlar kısa sürede tüm dünya kentlerine model olabilmekte ve uygulama alanı bulabilmektedir. Bu konuda sayısız örnekten biri de Sivas Belediyesi'nin akıllı kent uygulamalarıdır. Anadolu'nun ortasında orta ölçekte bir kent olan Sivas'ın yerel yönetimi, diğer kentlerimiz gibi uygulamaları yakından izlemekte ve bilgi-iletişim teknolojilerini kentin çeşitli alanlarında yurttaşların gündelik yaşamını kolaylaştıracak şekilde uygulamaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Amsterdamsmartcity. “Amsterdam Innovation Arena”. <https://amsterdamsmartcity.com/projects/amsterdam-arena> (Erişim:21/07/2018).
- Bozdoğan Recep (2007), “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı”, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Siyaset Konferansları, Kitap 50, <http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/39.pdf>. (Erişim: 21.07.2018).
- British Broadcasting Corporation. “Glow in the dark road markings have been unveiled on a 500m stretch of highway in the Netherlands”. <https://www.bbc.com/news/technology-27021291> (Erişim:21/07/2018).
- Casciati Fabio, Casciati Sara, Fuggini Clemente, et al. (2016). Framing a satellite based asset tracking (SPARTACUS) within smart city technology. *Journal of Smart Cities* Volume 2, Issue 2. Pp:40-48.
- Cohen Boyd *The Smart City Wheel*. <https://www.smart-circle.org/smartcity/blog/boyd-cohen-the-smart-city-wheel/> (Erişim:10/09/2018).
- Edwards Steven (2015). “10 things you didn’t know about the world’s population”. <https://www.unfpa.org/news/10-things-you-didn%E2%80%99t-know-about-world%E2%80%99s-population> 13 April 2015.
- Elvan Lütfi (2017). *Akıllı Şehirler: Lüks Değil İhtiyaç*. İtü Vakfı Dergisi. S:6-9.
- Ercişkin Özge Y. (2016). Ultimate ICT Network in Turkey For Smart Cities. *Planlama Dergisi*. 26 (2). Ss:130-146.
- Ergü Elif “İstanbul’a Yapılacak Yeni Şehirler Akıllı Olacak mı” *Vatan Gazetesi*, 11/08/2012. <http://www.gazetevatan.com/elif-ergu-472888-yazar-yazisi-istanbul-a-yapilacak-yeni-sehirler-akilli-olacak-mi/> (Erişim:22/07/2018).
- Giddens Anthony (2005). *Sosyoloji*. (Çev. Z. Mercan). Ankara: Ayraç.
- Harper, Charles L. (1996). *Environment and Society: Human Perspectives on Environmental Issues*. New Jersey: Prentice Hill.
- İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı (2017). *Bu Sayıda*. İstanbul Teknik Üniversitesi Vakfı Dergisi, Sayı:77.
- Jepson J. Edward Jr. (2001). Sustainability and Planning: Diverse Concepts and Close Associations. *Journal of Planning Literature*. 15(4). 499-510.
- Kammen M. Daniel, Sunter A. Deborah (2016). City-integrated renewable energy for urban sustainability. <https://gspp.berkeley.edu/research/featured>. (Erişim:14/08/2018).
- Kamu Teknoloji Platformu (2016). *Akıllı Kentler Masabaşı Araştırması* <http://www.akillisehirler.org>. (Erişim: 22/07/2018).
- Kaparias Ioannis, Manassa Edouard, Eden Niv (2016). Policy-aware assessment of environmental impacts from transport in smart cities. *Journal of Smart Cities*. Volume 2, Issue 2. Pp: 60-68.
- Keleş, R. (1993). *21. Yüzyılın Eşiğinde Kent ve Çevre. Toplum ve Çevre*. Ankara: Sosyoloji Derneği. s.23-33.
- Keleş Ruşen (2002). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Lefebvre, Henri (2001). *Kentsel Devrim*. (Çev: S. Sezer). İstanbul: Sel.
- Komninos, Nicos (2006) *The Architecture of Intelligent Cities*. Intelligent Environments 06, Institution of Engineering and Technology, nd International Conference on Intelligent Environments, Institution of Engineering and Technology, Athens, 5-6 July 2006. pp. 13-20.)
- Macionis, John (2012). *Sosyoloji*. Çev:V. Akan. Ankara: Nobel Yayınları.
- Marshall Gordon (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev: O. Akınhay, D. Kömürçü). Ankara: Bilim-Sanat Yayınları.
- Nair Güney (2017). İlkel Toplumlardan Günümüze İnsan-Doğa İlişkileri Bağlamında Çevre Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme” *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2. S:77-90.
- Osborne Richard (2006) *Felsefe*. İstanbul: Nokta Kitap.
- Pham Clarisse (2014). *Smart Cities in Japan An Assessment on the Potential for EU-Japan Cooperation and Business Development*. EU-Japan Centre for Industrial Cooperation. Tokyo.
- Park, Chris C. (1987). *Acid Rain: Rhetoric and Realty*. London: Methuen young boks.
- Sezal, İhsan (1992). *Şehirleşme*. Alternatif Üniversite dizisi no:9. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Sınmaz, Serkan (2013). “Yeni Gelişen Planlama Yaklaşımları Çerçevesinde Akıllı Yerleşme Kavramı ve Temel İlkeleri”, *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dergisi Megaron*. 8(2):76-86.
- Sullivan Colin “San Francisco Eyes Goal of 5100 Green Power by 2020”. <http://www.nytimes.com/gwire/2010/12/14/14greenwire-san-francisco-eyes-goal-of-100-green-power-by-39895.html> (Erişim:22/07/2018).
- Türkiye İstatistik Kurumu (2017) <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>. (Erişim: 25/04/2018).
- Türkiye Bilişim Vakfı (2016). *Akıllı Şehir Yol Haritası*. İstanbul.
- The World Bank (2008). *World Development Indicators*. Washington. D.C.
- Uçar Ahmet, Şemşit Sühal, Negiz Nilüfer “Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye’deki Yansımaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. C. 22 Kayfor 15 Özel sayısı. S:1785-1798.

- Üçer, Z. Aslı Gürel. "Kentsel Politikaların Belirlenmesinde Bir Araç: Sürdürülebilirlik Göstergeleri" Çağdaş Yerel Yönetimler, 26(1) Ocak 2017 , s.103-124.
- Vanolo Alberto. (2014). "Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy", Urban Studies, 51 (5): 883-898.
- Varol, Ç. (2017). Sürdürülebilir Gelişmede Akıllı Kent Yaklaşımı: Ankara'daki Belediyelerin Uygulamaları. Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt:26 Sayı 1 Ocak 2017, s.43-58.
- Williams, Raymond (1976). Keywords: A Vocabulary of Culture and Society. New York: Oxford University Press.
- world health organization center for health development (2014).Annual Report 2013. http://www.who.int/kobe_centre/publications/en_annualreport_2013.pdf. (Erişim:10.05.2018).
- <https://www.ab.gov.tr/files/pub/antlasmalar.pdf> (Erişim: 22/07/2018)
- <http://www.akillikentler.org/en-cok-okunanlar/3/9/-akilli-kentler-nedir.html> (Erişim:25.09.2018)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-39846459> (Erişim:23/07/2018).
- <http://www.cityofsantacruz.com/government/city-departments/police> (Erişim:15/6/2018).
- <http://www.nytimes.com/gwire/2010/12/14/14greenwire-san-francisco-eyes-goal-of-100-green-power-by-39895.html> (Erişim:22/07/2018).
- <http://www.sivas.gov.tr/il-adinin-tarihcesi> (Erişim:25/07/2018).
- <http://sivas.bel.tr/icerik/67/1013/network-altyapisi-yenilendi.aspx> (Erişim:26/07/2018).
- <http://www.smartsantander.eu/> (Erişim:28/06/2018).
- (<https://www.upr-info.org/database/>) (Erişim:30/6/2018).

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Fişne, M. ve Bardakçı, S. (2019). "Taraftarların Bakış Açısıyla Türk Futbolunda Yabancı Oyuncu Sınırlamasına Yönelik Bir Araştırma", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 541-565
Geliş Tarihi / Received Date: 11.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 10.12.2018

Araştırma Makalesi

TARAFTARLARIN BAKIŞ AÇISIYLA TÜRK FUTBOLUNDA YABANCI OYUNCU SINIRLAMASINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Mücahit FİŞNE

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
mfişne@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3964-874X

Dr. Öğr. Üyesi Sait BARDAKÇI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
sbardakci@cumhuriyet.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-3720-5029

Öz

Bu araştırmanın amacı, son yıllarda ülkemizde sıklıkla tartışılan ve günümüzde de hala tartışılmakta olan futbolda yabancı oyuncu sınırlamasına yönelik Türk futbol taraftarlarının görüşlerinin incelenmesidir. Bu amaçla araştırmacılar tarafından hazırlanan ve 23 sorudan oluşan anket formu toplam 1212 taraftara uygulanmış ve araştırmanın verileri elde edilmiştir. Bu şekilde elde edilen taraftar görüşlerinin analizinde istatistiksel yöntem olarak frekans tabloları, çapraz tablolar ve ki-kare bağımsızlık testi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre taraftarların %49,5'i Türk futbolunda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkmakta ve yabancı oyuncu sayısının sınırsız olması gerektiğini belirtmektedirler. Diğer taraftan taraftarların %41,5'i yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını desteklerken, %9'u ise kararsız olduklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını destekleyen taraftarların en çok önerdiği yabancı oyuncu sayısı sırasıyla 5 ve 6 oyuncu olarak belirlenmiştir. Araştırmada ayrıca yabancı oyuncu sınırlandırmasının çeşitli yönlerden doğuracağı sonuçlara yönelik taraftar görüşlerine de ayrıntılı olarak yer verilmiştir. Ortaya koyduğu bulgularıyla araştırmanın, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması konusuna yönelik Türk futbol kamuoyuna önemli bilgiler sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Yabancı Oyuncu Sınırlaması, Yabancı Futbolcular, Türk Taraftarlar.

A RESEARCH ON FOREIGN PLAYER LIMITATION IN THE TURKISH FOOTBALL WITH THE OVERVIEW OF THE FANS

Abstract

The aim of this study is to reveal the perspectives of Turkish football fans for the foreign player limitation in football, which is frequently discussed in our country in recent years and is still being debated today. For this purpose, the questionnaire form consisting of 23 questions and prepared by the researchers has been applied to 1212 fans and the research data has been obtained. Frequency tables, cross tables and chi-square independence test were used as statistical methods in the analysis of the views of the fans. According to the findings, 49.5% of the fans oppose the limitation of the number of foreign players in Turkish football and they say that the number of foreign players must be unlimited. On the other hand, 41.5% of the fans supported the limitation of the number of foreign players and 9% stated that they were undecided. Moreover, the number of foreign players most recommended by the fans is

determined as 5 and 6 players, respectively. In the study, the views of the fans regarding the consequences of the foreign player limitation in various aspects are also included in detail. It is thought that with its all findings, the research provides important information to the Turkish football community about the limitation of the number of foreign players.

Keywords: Football, Foreign Player Limitation, Foreign Football Players, Turkish Fans.

1. GİRİŞ

Sporcuların, oynadıkları ülkenin vatandaşı olmamaları durumunda o ülkede sahip oldukları statüye yabancı oyuncu statüsü, ülkelerin spor federasyonları tarafından yabancı oyuncu statüsüne sahip oyuncuların takımlardaki sayılarına kısıtlama getirilmesine ise yabancı oyuncu sınırlaması denilmektedir.

Futbolda yabancı oyuncu sınırlamaları İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya ve Fransa gibi futbolun önde gelen ülkeleri başta olmak üzere birçok farklı ülkede farklı şekillerde uygulanmaktadır. Ülkemizde de yabancı oyuncu sınırlaması 1951 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Ancak o tarihten bugüne kadar uygulamayla ilgili sürekli tartışmalar yaşanmaktadır. Bu tartışmalarla birlikte özellikle son yirmi sezonun neredeyse tamamına yakınında farklı uygulamalara gidildiği görülmektedir.

Türk Milli Takım Teknik Direktörü Mircea Lucescu'nun 2 Eylül 2017 tarihinde Ukrayna'ya karşı kaybedilen bir milli maçın ardından yaptığı "*Süper Lig maçlarında izleyecek Türk futbolcu bulamıyorum*" (Cnntürk, 2017) açıklaması dikkatleri yeniden yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması kuralına yöneltmiştir. Mircea Lucescu'nun bu açıklamalarının ardından Türkiye'de yabancı oyuncu sınırlaması yeniden ve yoğun biçimde tartışılmaya başlanmış, sınırlamaya karşı çıkan veya destek olan birçok açıklama yapılmıştır.

Konuyla ilgili 6 Eylül 2017 tarihinde konuşan Türkiye Futbol Federasyonu Başkan Vekili Ali Dürüst "*4 senenin sonuna geldik. Artısıyla eksisiyle futbol camiası bunu yaşadı. Bu sezon sonunda tekrar bir düzenleme yapılacak. Devam mı edeceğiz, artacak mı, eksilecek mi, başka alternatifler mi olacak... Şu anda bilemiyoruz*" (Milliyet, 2017) şeklindeki değerlendirmelerini kamuoyu ile paylaşmış, söz konusu ifadesi ile 2015-16 sezonunun başında 4 yıllığına uygulamaya konulan Süper Lig'deki yabancı oyuncu sayısı kuralının Kulüpler Birliği Vakfıyla görüşülerek sene sonunda revize edileceğini belirtmiştir.

Türkiye Profesyonel Futbolcular Derneği, 6 Eylül 2017 tarihinde yaptığı yazılı bir açıklamayla, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına destek vermediklerini, yabancı sınırlaması hakkındaki tartışmaların anlamsız ve gereksiz bir gündem oluşturduğunu, Türk futbolunun çözülmesi gereken daha ciddi problemleri bulunduğunu duyurmuştur (PFD, 2017).

Konu Türk futbol kamuoyunda tartışılırken, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 15 Eylül 2017 günü katıldığı bir canlı yayında yabancı oyuncu kuralının yeniden gözden

geçirilmesi ile ilgili önemli açıklamalarda bulunarak; *“Yabancı oyuncu sayısı konusunu kulüplerimizle konuşarak bir yere vardırmanız lazım. Özellikle futbolda yabancı sayısının aşırı oluşu bazı dezavantajlar getiriyor. En önemli dezavantajı Milli Takımımıza yansımaları. Yerli oyuncularımız az şans buldukları için Milli Takım’da yeterince güçlerini gösteremiyorlar* (Habertürk, 2017) ifadeleri ile görüşlerini kamuoyuna sunmuştur.

Sözlerine devam eden Cumhurbaşkanı Erdoğan, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması gerektiğine işaret ederek; *“Kulüplerimiz hiç mi yabancı oynatmasın? Oynatsın ama bu kadar fazla değil. Bakıyorsun sahaya, neredeyse yerli oyuncu yok. Bunu doğru bulmuyorum. Gereğinden fazla. Kulüplerimiz yabancı oynatsın ama bu kadar fazla değil”* (Habertürk, 2017) değerlendirmesi ile takımlarda yabancı sporcu sayılarının fazlalığına vurgu yapmıştır.

Yürürlükte bulunan yabancı oyuncu kuralının 2015-2016 sezonunda uygulamaya konulmasını sağlayan ve o dönem Türkiye Futbol Direktörü olan Galatasaray Teknik Direktörü Fatih Terim ise, 7 Eylül 2018 tarihinde yabancı sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkan ifadeler kullanarak; *“Bu işin çıkmasında, uygulanmasında ben görevdedim. Emeği geçenlerden biriyim. Yabancı sayısı serbest olmalı dedim. Bu kural 14 yabancı kuralı değil, 14 Türk kuralı. Siz 14 Türk oyuncu almak zorundasınız ama 14 yabancı almak zorunda değilsiniz. İsterseniz hiç yabancı almazsınız ve 28 Türk ile oynarsınız”* (Hürriyet, 2017) açıklamasını yapmıştır.

Bursaspor Teknik Direktörü Samet Aybaba, *“Yabancı kuralı kaldırılmalıdır. Yabancı sınırsız olmalıdır”* şeklinde açıklamalarda bulunurken (Sabah, 2018), Kayserispor Teknik Direktörü Ertuğrul Sağlam da *“Sorun yabancı kuralında değil. Yabancı kuralını revize etmeyi değil yabancı oyuncuların neden yerlilere tercih edildiğini sorgulamak lazım”* şeklinde açıklamalarıyla yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkmıştır (Fanatik, 2018). Beşiktaş Teknik Direktörü Şenol Güneş ise *“Süper Lig’de yabancı futbolcu sayısı çok fazla. Şu aşamada daha az sayıda yabancı futbolcu olması daha sağlıklı kararlar getirebilir”* (Trtspor, 2018) şeklindeki açıklamasıyla sınırlandırmaya destek veren isimlerden biri olmuştur.

2. TÜRK FUTBOLUNDA YABANCI OYUNCU SAYISININ SINIRLANDIRILMASI İLE İLGİLİ UYGULAMALAR

Türkiye’de futbolun, 1800’lü yılların sonlarından itibaren oynandığı bilinmektedir. İzmir karmasıyla İstanbul karması arasında 1897 yılında İstanbul’da oynanan maç ülkemizdeki ilk futbol maçı olarak kayıtlara geçmiştir. İngilizce “Black Stocking” ismiyle kurulan “Siyah Çoraplılar” futbol takımı ilk Türk Futbol takımı olmuş, bu takımın 1901 yılında Rumlarla oynadığı maç ise bir Türk takımının ilk futbol karşılaşması olarak kabul

edilmiştir (TFF, 2018). Bu tarihten itibaren ülkemizde futbola giderek artan ilgi ve sevgi, futbol kulüplerinin sayısının artmasını ve futbolun gelişmesini sağlamıştır.

Türk spor yönetiminin ilk teşkilatı olan Türk İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 1922 yılında kurulmasının ardından ilk Türk Futbol Federasyonu (TFF) 1923 yılında "Futbol Heyet-i Müttehidesi" adıyla kurulmuştur. Uluslararası Futbol Federasyonları Birliği'ne (FIFA) yapılan başvurunun ardından Türkiye 21 Mayıs 1923 tarihinde FIFA'nın 26. üyesi olmuştur (TFF, 2018).

Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü (BTGM) Merkez Danışma Kurulu tarafından 10 Eylül 1951 tarihinde kabul edilen "Futbol Profesyonellik Talimatnamesi" (BTGM Kararları, 1951: 316) ile Türk futbolunda "profesyonelliğe" geçilmiştir (İmamoğlu, Karaoğlu ve Erturan, 2007: 45; Devecioğlu, 2008: 8; Yüce, Katırcı ve Kuzu, 2017: 25). 61 maddelik bu talimatname uyarınca, TFF ligleri düzenlenmiş ve 1958-1959 sezonunda Türkiye Futbol Ligi başlamıştır (Devecioğlu, 2008: 8).

Türkiye Futbol Ligi'nin 1958-1959 sezonunda başlamasından da önce, takımların kadrolarındaki yabancı oyuncu sayısı TFF tarafından ilk kez 1951 yılında 1 oyuncu ile sınırlandırılmıştır (Yüce, Katırcı ve Kuzu, 2017: 27) Takımlarda yalnızca 1 yabancı futbolcu oynatılmasına izin veren bu kural sonrası 1951 yılında İstanbul'un Adalet takımına transfer olan Arjantinli Oscar Garo ile Türk futbolunda yabancı oyuncu transferleri başlamıştır (Doğan, Doğan ve Serbest, 2004: 32).

Profesyonel takım kuran kulüplerle profesyonel futbolcular arasında ve bu kulüp ve oyuncuların Futbol Federasyonu ile ilişkilerinde uygulanmak üzere 29 Ağustos 1962 tarihli ve 11193 sayılı Resmi Gazete'de "Profesyonel Futbol Yönetmeliği" yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğin 60. maddesi gereğince her kulübün profesyonel futbol takımı kadrosunda en çok 2 yabancı uyruklu profesyonel futbolcuya yer verebilmesine izin verilmiştir (Resmi gazete, 1962). Ancak Devecioğlu'na (2008) göre, söz konusu yönetmelik, ilgili işlerin nasıl yürütüleceğine dair "Profesyonel Futbol Hizmetleri Yönetmeliği"nin 11 Mayıs 1966 tarih ve 12296 Sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak uygulamaya konulması ile gerçek anlamda işlerlik kazanabilmiştir.

Takımların kadrolarında bulundurabilmesi için izin verilen yabancı oyuncu sayısı 1989-1990 sezonunda 3'e, 1996-1997 sezonunda ise 3+1 kuralı ile dörde çıkarılmıştır. Bu 3+1 değişikliği ile takımlar ilk 11'de 3 yabancı oyuncu oynatabilme ve bir yabancı oyuncuyu da yedek kulübesinde tutabilme hakkına sahip olmuştur (Ntv, 2017).

1998-1999 sezonunun devre arasından itibaren izin verilen yabancı oyuncu sayısı 5'e yükseltilmiştir. 2000-2001 sezonunda ise 5+1 kuralı getirilmiş, böylelikle sahada yer

alabilecek beş yabancı oyuncuya kulübede bulundurulabilecek bir oyuncu daha eklenmiştir. 2001-2002 sezonunda ise 5+1 kuralına iki oyuncu daha eklenmiş ve 5+1+2 sistemine geçilmiştir. Bu sistemde ise kulüpler toplamda 8 yabancı oyuncuyla sözleşme imzalayabilecek, ancak bu yabancı oyunculardan aynı anda beşini sahada oynatabilecek ve birini yedek kulübesinde bulundurabilecekti (Ntv, 2017).

2005-2006 sezonunda 6 yabancı kuralı devreye girmiş ve kulüplerin yabancı oyuncu oynatabilme sayısı 6 ile sınırlandırılmıştır (TFF, 2005-2006 Statüsü).

2007-2008 sezonunun başlangıcında 6+1 sistemine geçilmiş ancak aynı sezonun devre arasında “6+2” kuralı kabul edilmiştir (Habertürk, 2017). 2007-2008 sezonunun ikinci yarısından itibaren geçerli olan ve 2008-2009 sezonunda da uygulanmaya devam edilen bu 6+2 kuralına göre takımların 8 yabancı futbolcuyu 18 kişilik müsabaka isim listesine yazabilmeleri, ancak müsabakaya devam eden kadroda en fazla 6 yabancı futbolcu bulundurabilmeleri zorunlu hale getirilmiştir (TFF, 2008-2009 Statüsü).

2010-2011 sezonunda hayata geçirilen 6+2+2 kuralı ile ise kulüplerin sözleşme yapabileceği yabancı oyuncu sayısı 10’a çıkarılmıştır. Ancak bu uygulamada kulüpler, 8 yabancı futbolcuyu 18 kişilik müsabaka isim listesine yazabilecek ve bu sekiz oyuncudan 2’sini yedek kulübesinde tutmak şartı ile sahada aynı anda en fazla 6 yabancı oynatabileceklerdir (TFF, 2010-2011 Statüsü).

2011-2012 sezonunda kulüplerin sözleşme imzalayabileceği yabancı oyuncu sayısında sınır kaldırılmıştır. Bu kurala göre kulüpler, istedikleri sayıda yabancı futbolcu ile sözleşme imzalama hakkına sahip olmuşlardır. Ancak müsabakalardaki 6+2 kuralı devam etmiş, kulüpler 8 yabancı futbolcuyu 18 kişilik müsabaka isim listesine yazabilmiş ve sahada aynı anda en fazla 6 yabancı futbolcu oynatabilmişlerdir (TFF, 2011-2012 Statüsü).

2013-2014 sezonunda kulüplerin sözleşme imzalayabileceği yabancı oyuncu sayısı 10 ile tekrar sınırlandırılmıştır. Ayrıca kulüpler bu 10 yabancı oyuncunun en fazla 6’sını müsabaka isim listesine yazabileceklerdir (TFF, 2013-2014 Statüsü).

2014-2015 sezonunda ise kulüplerin sözleşme imzalayabileceği yabancı oyuncu sayısı 8’e, müsabakalarda oynatabileceği yabancı oyuncu sayısı ise 5’e düşürülmüştür (TFF, 2014-2015 Statüsü). Sezon başında açıklanan kuralın ilk halinde kulüplerin 8 yabancı transfer edebilmesine, 5’ini sahada oynatabilmesine ve 3’ünü ise tribünde tutmasına karar verilmiştir. Ancak daha sonra düzenleme yapılarak tribünde tutulacak 3 yabancıya da kulübede yedek oyuncu olarak bulundurulabilmesine izin verilmiştir. Yani daha önce 5+0+3 olarak açıklanan kural değiştirilerek 5+3 şeklinde uygulanmıştır (Habertürk, 2017).

2015-2016 sezonunda uygulanmaya başlayan ve halen yürürlükte bulunan kurala göre ise, takım listelerinin 28 kişiden oluşması ve bu 28 kişinin en az 14'ünün Türkiye A Milli Futbol Takımında oynama uygunluğuna sahip futbolcu olması zorunlu hale getirilmiştir. Yine aynı kurala göre, 18 kişilik müsabaka isim listesine en az 7 tane Türkiye A Milli Futbol Takımında oynama uygunluğuna sahip futbolcu yazılması gerekmektedir. Bu 7 futbolcudan en az birinin kaleci olması ise zorunludur. Kulüpler tarafından bu şartlara uygun kalecinin müsabaka isim listesine yazılmaması halinde liste 17 kişi ile sınırlanacaktır. Buna göre takımlar en fazla 14 yabancı oyuncuyla sözleşme imzalama hakkına sahip olurken, 18 kişilik maç kadrosunda en az 7 yerli futbolcu bulundurma zorunluluğundan dolayı, yabancı oyuncuların en fazla 11'ini oynatabilecektir. Yine bu kurala göre takımlar ilk 11 futbolcularının tamamını yabancı oyunculardan oluşturarak maçlara başlayabilmektedir (TFF, 2015-2016 Statüsü).

2017-2018 sezonundan itibaren ise müsabaka isim listesinin 18 kişiden 21 kişiye kadar çıkarılması mümkün hale gelmiştir. Listeye 3 futbolcu ilave edilmesi halinde en az 2'sinin, 3 ten az futbolcu ilave edilmesi halinde ise bu futbolcuların tamamının Türkiye A Milli Futbol Takımında oynama uygunluğuna sahip olması şartı getirilmiştir (TFF, 2017-2018 Statüsü). Bu değişikliğe göre kulüpler, 21 kişilik müsabaka listesi vermesi halinde 11 yabancı oyuncuyu sahada oynatabilme ve 1 yabancı oyuncuyu da kulübe de bulundurabilme hakkına sahip olmuştur.

Türkiye'de bugüne kadar uygulanan yabancı futbolcu sınırlaması uygulamaları Tablo 1'de toplu bir şekilde verilmiştir.

Tablo 1. Türk Futbolunda Uygulanan Yabancı Futbolcu Sınırlaması Uygulamaları

Sezon	Sözleşme İmzalanabilecek Oyuncu Sayısı	Sahada	Yedek Kulübesinde	Tribünde
1951	1 yabancı oyuncu	1	-	-
1962	2 yabancı oyuncu	2	-	-
1989-1990	3 yabancı oyuncu	3	-	-
1996-1997	4 yabancı oyuncu	3	+1	-
1998-1999 sezonu devre arasından itibaren	5 yabancı oyuncu	5	-	-
2000-2001 sezonu	6 yabancı oyuncu	5	+1	-
2001-2002 sezonu	8 yabancı oyuncu	5	+1	+2
2005-2006 sezonu	6 yabancı oyuncu	6	-	-
2007-2008 sezonu devre arasına kadar	7 yabancı oyuncu	6	+1	-
2007-2008 sezonu devre arasından itibaren	8 yabancı oyuncu	6	+2	-
2010-2011 sezonu	10 yabancı oyuncu	6	+2	+2
2011-2012 sezonu	8 yabancı oyuncu	6	+2	Sınırsız
2013-2014 sezonu	10 yabancı oyuncu	6	+0	+4
2014-2015 sezonu	8 yabancı oyuncu	5	+3	-
2015-2016 sezonu	14 yabancı oyuncu	11	+0	+3
2017-2018 sezonu	14 yabancı oyuncu	11	+1	+2

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere Türk futbolunda yabancı sayısı uygulamalarında özellikle son yirmi sezon içerisinde sürekli değişikliklere gidildiği görülmektedir. Bu değişiklikler Türk futbolunun yabancı oyuncu sınırlamalarıyla ilgili sürekli bir arayış içerisinde olduğunu göstermektedir. Ancak konuyla ilgili yapılan araştırmalar incelendiğinde, yabancı oyuncularla ve yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasıyla ilgili literatürde yapılan sınırlı sayıda çalışma bulunduğu görülmektedir.

Doğan, Doğan ve Serbest (2004) “Profesyonel Türk Futbolcuların Türkiye 1. Süper Liginde Oynayan Yabancı uyruklu Futbolcularla İlgili Düşünceleri Üzerine Bir Çalışma” başlıklı araştırmasında, Türk futbolcuların yabancı futbolcularla ilgili görüşlerini incelemiştir.

Yıldırım (2008) tarafından yapılan “Profesyonel Ligdeki Yabancı Futbolcuların, Türkiye’de Futbol Oynamalarına İlişkin, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Açından Görüşleri ve Yerli Futbolcuların Yabancı Futbolculara Bakış Açıları” başlıklı doktora tezinde ise yabancı futbolcuların, Türkiye’de futbol oynamalarına ilişkin, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan görüşleri ve yerli futbolcuların yabancılara bakış açıları incelenmiştir.

Doğrudan yabancı oyuncu sayısının sınırlanmasıyla ilgili çalışmalara bakıldığında, Yüce (2013) yaptığı “Türkiye Profesyonel Futbol Liglerinde Futbol Oynayan Yabancı Futbolcu Sayısının Spor Kamuoyu Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” başlıklı yüksek lisans tezinde, Türkiye profesyonel futbol liglerinde oynayan yabancı futbolcuların sayısının fazla olmasının, Türk futbolunun başarısına olumlu veya olumsuz etkilerini, spor kamuoyunu oluşturan bireylerin görüşleri çerçevesinde değerlendirmiştir.

Yüce, Katırcı ve Kuzu (2017) tarafından gerçekleştirilen “Türk Futbolunda Yabancı Sınırlaması ve Türk Futbolcuların Görüşleri” başlıklı araştırma ise 2015-2016 yılından itibaren uygulanan yabancı futbolcu sınırlamasına ilişkin Türk futbolcuların görüşlerinin incelendiği görülmektedir.

Literatür incelemesi sonucunda, yaşanan son tartışmalarla birlikte, futbolda yabancı sayısının sınırlandırılmasıyla ilgili taraftarların görüşlerinin ne olduğunu inceleyen ve yansıtan güncel ve kapsamlı bir çalışmanın eksik olduğu düşünülmektedir. Yapılan bu çalışmanın literatürde yer alan bu boşluğu kapatmaya yönelik olması nedeniyle önemli olduğu söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında bu çalışmanın amacı, Türk futbolunun en önemli paydaşlarından biri olan taraftarların futbolda yabancı oyuncu sınırlaması hakkındaki görüşlerinin ne olduğunun incelenmesidir. Çalışmanın, güncel bir çalışma olarak, Türk futbol kamuoyundaki tartışmalara taraftarların gözünden sağlanan bakış açısıyla katkı sağlaması beklenmektedir.

3. YÖNTEM

Araştırmada yöntem olarak, herhangi bir değiştirme veya etkileme çabası göstermeden, araştırma konusunun geçmişte veya halen var olan durumunu betimlemeyi (Karasar, 2008: 77) ve evrenin her hangi bir andaki fotoğrafını çekmeyi amaçlayan genel tarama tekniklerinden kesitsel tarama yöntemi kullanılmıştır.

3.1. Araştırmanın Evren ve Örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki bütün futbol taraftarları oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme ise Türkiye genelinde ulaşılan toplam 1212 futbol taraftarından oluşmaktadır. Araştırmanın örnekleminin belirlenmesinde olasılığa dayalı olmayan örnekleme yöntemlerinden olan kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Diğer örnekleme tekniklerinin çoğuna kıyasla daha kolay, ucuz ve hızlı veri toplamaya imkân sağladığından dolayı (Gürbüz ve Şahin, 2014: 130) kolayda örnekleme tekniği tercih edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından oluşturulan 23 maddelik anket formu (EK-1) kullanılmıştır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcı taraftarların çeşitli demografik özelliklerini belirlemeye yönelik soruların yer aldığı Demografik Bilgi Formu, ikinci bölümde ise futbolda yabancı futbolcu sayısının sınırlandırılması ve bu durumun Türk futboluna çeşitli yönlerden yansımaları ile ilgili sorular yer almaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada veri ve bilgi toplama yöntemi olarak açık ve kapalı uçlu soruların yer aldığı çevrimiçi anket uygulaması seçilmiş, araç olarak "www.surveey.com" anket sitesinin yazılımı kullanılmıştır. İnternet aracılığıyla gerçekleştirilen anketler, anket formunun yer aldığı internet adresi linkinin katılımcılara sosyal ağ siteleri aracılığıyla duyurulması ve on-line olarak anketin doldurulduktan sonra "gönder" komutuyla otomatik olarak cevaplanması şeklinde yapılmıştır.

Bu doğrultuda uygulanmak üzere oluşturulan çevrimiçi anket formunun yayınlanabilmesi için, "www.surveey.com" adlı internet sayfasından hesap alınmış, anketin uygulanacağı on-line anket linki hazırlanmıştır. Bu anket formlarının yer aldığı internet adresi linki, 1 Eylül 2018 – 30 Eylül 2018 tarihleri arasında, taraftarlara, Türkiye genelinde futbol taraftarlarının yer aldığı sosyal medya grupları aracılığıyla ulaştırılmış, katılımcıların anket formlarını on-line olarak cevaplamaları istenmiştir. Araştırma sonunda değerlendirmeye uygun 1212 adet veri elde edilmiştir.

3.4. Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Öncelikle araştırmaya katılan taraftarların çeşitli demografik değişkenlere göre dağılımı frekans tabloları oluşturularak belirlenmiştir. Anket formunda yer alan ve taraftarların futbolda yabancı futbolcu sayısının sınırlandırılmasına ve bu durumun Türk futboluna olası etkilerine yönelik görüşlerinin belirlendiği her bir soruya yönelik görüşlerin dağılımları ise frekans tabloları ve çapraz tablolar oluşturularak incelenmiştir. Çapraz tablolardaki dağılımlarda görülen farklılığın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı, diğer bir deyişle futbolda yabancı futbolcu sayısının sınırlandırılmasına yönelik taraftar görüşlerinin çeşitli değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediği ise Ki-kare testi kullanılarak analiz edilmiştir. 2x2 boyutundaki çapraz tabloların Ki-kare test istatistiğinin hesaplanmasında Yates süreklilik düzeltmesi kullanılmıştır. Söz konusu istatistiksel yöntemlerin uygulanmasında IBM SPSS 23 paket programından yararlanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bulgular

Demografik değişken olarak çalışmada yer verilen cinsiyet, yaş, eğitim durumu, lisanslı spor yapıp yapmama ve varsa spor yapılan branş değişkenlerine ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 2'deki gibi elde edilmiştir:

Tablo 2. Demografik Değişkenlere Ait Frekans Tablosu

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	574	%47,4
Erkek	638	%52,6
Toplam	1212	%100
Yaş	Frekans	Yüzde
18-30 Yaş arası	909	%75,0
31-50 Yaş arası	273	%22,5
51 Yaş ve üzeri	30	%2,5
Toplam	1212	%100
Lisanslı Spor Yapma	Frekans	Yüzde
Evet	522	%43,2
Hayır	687	%56,8
Toplam	1209	%100
Lisanslı Spor Yapılan Branş	Frekans	Yüzde
Futbol	284	%56,2
Diğer Branşlar	221	%43,8
Toplam	505	%100

Tablo 2'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan taraftarların yaklaşık % 47'si kadın taraftarlardan, % 53'ü ise erkek taraftarlardan oluşmakta; yine taraftarların % 75'i 18-30 yaş arasında, % 22,5'i 31-50 yaş arasında, % 2,5'i ise 51 yaş ve üzerinde dağılmaktadır. Taraftarların lisanslı olarak spor yapıp yapmadıklarına göre dağılımına bakıldığında, taraftarların % 43,2'sini lisanslı spor yapanların, %5 6,8'ini ise lisanslı olarak spor

yapmayanların oluşturduğu görülmektedir. Son olarak lisanslı spor yapanların hangi branşta spor yaptıkları incelendiğinde, cevap veren 505 taraftarın % 56,2'sinin futbol oynadığı, % 43,8'inin ise futbol dışındaki diğer branşlarda spor yaptıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılan taraftarlara taraftarı oldukları kulüp sorulmuş, cevap veren 1155 taraftarın taraftarı oldukları kulübe göre frekans ve yüzde dağılımları Tablo 3'te verildiği gibi elde edilmiştir.

Tablo 3. Taraftarı Olunan Takıma Göre Taraftar Dağılımı

Takım	Frekans	Yüzde
Galatasaray	399	%35,1
Fenerbahçe	297	%26,1
Beşiktaş	212	%18,7
Anadolu Takımları	228	%20,1
Toplam	1136	%100,0

Tablo 3'teki bulgular doğrultusunda araştırmaya katılan ve desteklediği takımı belirten taraftarların %35,1'ini Galatasaray taraftarlarının, %26,1'ini Fenerbahçe taraftarlarının, %18,7'sini Beşiktaş taraftarlarının, %20,1'ini ise bu üç kulübün dışındaki Anadolu takımlarının taraftarlarının oluşturduğu görülmektedir.

4.2. Yabancı Oyuncu Sayısının Sınırlandırılmasıyla İlgili Görüşlere İlişkin Bulgular

Bu aşamada araştırmaya katılan taraftarlara futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını destekleyip desteklemedikleri sorulmuş, 1201 taraftar bu soruya cevap vermiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Yabancı Oyuncu Sayısının Sınırlandırılmasıyla İlgili Görüşlere İlişkin Frekans Tablosu

Futbolda Yabancı Oyuncu Sayısının Sınırlandırılmasını Destekler misiniz?	Frekans	Yüzde
Evet	499	%41,5
Hayır	594	%49,5
Kararsızım	108	%9,0
Toplam	1201	%100,0

Tablo 4'teki bulgulara göre araştırmaya katılan taraftarların % 49,5'i futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkmakta, % 41,5'i ise bu durumu desteklemektedir. Katılımcıların % 9'luk bir kısmı ise konuya ilişkin kararsız olduğunu ifade etmiştir.

Taraftarların futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını destekleyip desteklememe durumlarının cinsiyete göre dağılımı çapraz tablo oluşturularak belirlenmiş ve ortaya çıkan farklılığın anlamlılığı yine ki-kare testiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 5'teki gibidir.

Tablo 5. Destekleme Durumunun Cinsiyete Göre Dağılımına İlişkin Çapraz Tablo

		Destekleme Durumu			Toplam	χ^2	p
		Evet	Hayır	Kararsızım			
Cinsiyet	Kadın	225 (%39,6)	300 (%52,8)	43 (%7,6)	568 (%100)	5,853	0,054
	Erkek	274 (%43,3)	294 (%46,4)	65 (%10,3)	633 (%100)		
Toplam		499	594	108	1201		

Tablo 5'teki bulgulara göre kadın taraftarların % 39,6'sı, erkek taraftarların ise % 43,3'ü futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını desteklerken, sınırlandırmaya karşı çıkanların oranı kadın taraftarlarda % 52,8, erkek taraftarlarda ise % 46,4'tür. Elde edilen farklılıklar istatistiki olarak anlamlı bulunmamıştır ($\chi^2=5,853$; $p<0,05$). Başka bir ifadeyle, cinsiyete göre futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına bakış açısında bir farklılık tespit edilmemiştir.

Taraftarların futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını destekleyip desteklememe durumlarının yaş gruplarına göre dağılımı çapraz tablo oluşturularak belirlenmiş ve yaş gruplarının görüşleri arasındaki farklılığın anlamlılığı yine ki-kare testiyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 6'daki gibidir.

Tablo 6. Destekleme Durumunun Yaş Gruplarına Göre Dağılımına İlişkin Çapraz Tablo

		Destekleme Durumu			Toplam	χ^2	p
		Evet	Hayır	Kararsızım			
Yaş Grupları	18-30	335	472	94	901	37,849	0,000
	Yaş	(%37,2)	(%52,4)	(%10,4)	(%100)		
	31-50	141	115	14	270		
	Yaş	(%52,2)	(%42,6)	(%5,2)	(%100)		
	51 Yaş	23	7	0	30		
	Üzeri	(%76,7)	(%23,3)	(%0,0)	(%100)		
Toplam		499	594	108	1201		

Tablo 6'daki bulgulara göre 18-30 yaş arasında olan taraftarların % 37,2'si, 31-50 yaş arasında olan taraftarların %52,2'si, 51 yaş ve üstünde olan taraftarların ise %76,7'si futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına destek vermektedir. Sınlandırmaya karşı olanların oranları incelendiğinde, 18-30 yaş arasında olan taraftarların % 52,4'ü, 31-50 yaş arasında olan taraftarların %42,6'sı, 51 yaş ve üstünde olan taraftarların ise %23,3'ü futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkmaktadır. Çapraz tabloyla elde edilen bütün bu farklılıklar istatistiki olarak da anlamlıdır ($\chi^2=37,849$; $p<0,05$).

Taraftarların yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı takındıkları tavrın lisanslı spor yapıp yapmama durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği yine çapraz tablo oluşturularak ve ki-kare testi kullanılarak incelenmiş ve Tablo 7'deki bulgular elde edilmiştir.

Tablo 7. Destekleme Durumunun Lisanslı Spor Yapma Durumuna Göre Dağılımına İlişkin Çapraz Tablo

		Destekleme Durumu			Toplam	χ^2	p
		Evet	Hayır	Kararsızım			
Lisanslı Sporculuk	Evet	197 (%38,1)	294 (%56,9)	26 (%5,0)	517 (%100)	28,509	0,000
	Hayır	300 (%44,1)	299 (%43,9)	82 (%12,0)	681 (%100)		
Toplam		497	593	108	1198		

Tablo 7'deki bulgulara göre lisanslı olarak spor yapanların % 38,1'i, yapmayanların ise % 44,1'i futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını desteklemektedir. Sınırlandırmaya karşı çıkanların oranı lisanslı olarak spor yapanlarda % 56,9, yapmayanlarda ise % 43,9'dur. Çapraz tabloyla elde edilen bütün bu farklılıklar istatistiki olarak da anlamlıdır ($\chi^2=28,509$; $p<0,05$).

Taraftarların yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına yönelik destekleme-desteklememe durumlarının lisanslı spor yaptıkları branşa göre bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu doğrultuda oluşturulan çapraz tablo ve yapılan ki-kare testi sonucunda elde edilen bulgular Tablo 8'de verilmiştir.

Tablo 8. Destekleme Durumunun Spor Yapılan Branşa Göre Dağılımına İlişkin Çapraz Tablo

		Destekleme Durumu			Toplam	χ^2	p
		Evet	Hayır	Kararsızım			
Spor Branşı	Futbol	94 (%33,2)	182 (%64,3)	7 (%2,5)	283 (%100)	16,404	0,000
	Diğer Branş	95 (%43,8)	105 (%48,4)	17 (%7,8)	217 (%100)		
	Toplam	189	287	24	500		

Tablo 8'deki bulgulara göre, lisanslı olarak spor yaptığını belirten 517 taraftarın % 54,7'si futbol branşında % 41,9'u futbol dışındaki branşlarda spor yapmaktadır. Taraftarların %3,2'si ise hangi branşta spor yaptığını belirtmemiştir. Bulgulara göre futbol branşında spor yapanların % 33,2'si, diğer branşlarda spor yapanların ise % 43,8'i futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını desteklemektedir. Futbol branşında spor yapanlarda sınırlandırmaya karşı çıkanların oranı % 64,3 futbol dışındaki branşlarda spor yapan taraftarlarda ise % 48,4'tür. Çapraz tabloyla elde edilen bütün bu farklılıklar istatistiki olarak da anlamlıdır ($\chi^2=16,404$; $p<0,05$).

Taraftarların yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına yönelik destekleme-desteklememe durumlarının destekledikleri takıma göre bir farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular Tablo 9'daki gibidir.

Tablo 9. Destekleme Durumunun Desteklenen Takıma Göre Dağılımına İlişkin Çapraz Tablo

	Destekleme Durumu			Toplam	χ^2	p
	Evet	Hayır	Kararsızım			
Galatasaray	132 (%33,3)	227 (%57,3)	37 (%9,3)	396 (%100)	48,382	0,000
Fenerbahçe	127 (%42,9)	144 (%48,6)	25 (%8,4)	296 (%100)		
Beşiktaş	81 (%38,4)	118 (%55,9)	12 (%5,7)	211 (%100)		
Anadolu Takımları	135 (%60,5)	72 (%32,3)	16 (%64,6)	223 (%100)		
Toplam	475	561	90	1126		

Tablo 9'daki bulgulara göre Fenerbahçe taraftarlarının % 42,9'u, Beşiktaş taraftarlarının % 38,4'ü, Galatasaray taraftarlarının % 33,3'ü, Anadolu takımlarının ise % 60,5'i futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına destek vermektedir. Sınırlandırmaya karşı olanların oranları incelendiğinde, Galatasaray taraftarlarının % 57,3'ü, Beşiktaş taraftarlarının % 55,9'u, Fenerbahçe taraftarlarının % 48,6'sı, Anadolu takımlarının taraftarlarının ise 32,3'ü sınırlandırmaya karşı olduğunu belirtmektedir. Çapraz tabloyla elde edilen farklılıklar istatistiki olarak da anlamlıdır ($\chi^2=48,382$; $p<0,05$).

Son olarak yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını destekleyen taraftarlara, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması durumunda kaç oyuncu sınırı olmasını önerdikleri sorulmuştur. Taraftarların önerdikleri yabancı oyuncu sayılarına ait frekans değerleri Tablo 10'daki gibi elde edilmiştir.

Tablo 10. Önerilen Yabancı Futbolcu Sayısına İlişkin Frekans Tablosu

Yabancı Oyuncu Sayısının Sınırlandırılması Durumunda Bu Sayının Kaç Olmasını Önerirsiniz?	Frekans	Yüzde
1 Yabancı	3	0,6
2 Yabancı	24	4,5
3 Yabancı	75	14,2
4 Yabancı	73	13,8
5 Yabancı	133	25,2
6 Yabancı	87	16,5
7 Yabancı	34	6,4
8 Yabancı	42	8,0
9 Yabancı	10	1,9
10 Yabancı	23	4,4
11 ve üzeri yabancı	24	4,5
Toplam	528	%100

Tablo 10'da görüldüğü üzere taraftarların dörtte biri (% 25,2) yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması durumunda bu sayının 5 olması gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir ve en çok önerilen yabancı oyuncu sayısı bu durumda 5 olarak belirlenmiştir. Taraftarların ikinci olarak en çok önerdiği yabancı oyuncu sayısı ise % 16,5'lik bir oranla 6 yabancı oyuncudur. Bunu

sırasıyla % 14,2'lik bir oranla 3 yabancı oyuncu, % 13,8'lik bir oranla 4 yabancı oyuncu ve % 8'lik bir oranla 8 yabancı oyuncu izlemektedir.

Yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması konusunda milli takım ve kulüplerin başarısı arasındaki ilişkiye dair taraftarlara sorulan bazı sorular ve bu sorulara verilen yanıtlara ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 11'deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 11. Sınırlandırmanın Başarıya Etkisine İlişkin Frekans Tablosu

Başarı ile ilgili sorular	Yanıtlar	Frekans	Yüzde
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce milli takımın başarısını nasıl etkiler?	Olumlu etkiler	423	%34,9
	Etkilemez	373	%30,8
	Olumsuz etkiler	320	%26,4
	Fikrim yok	95	%7,8
	Toplam	1211	100,0
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce kulüplerimizin Avrupa kupalarındaki başarısını nasıl etkiler?	Olumlu etkiler	229	%18,9
	Etkilemez	187	%15,4
	Olumsuz etkiler	721	%59,5
	Fikrim yok	74	%6,1
	Toplam	1211	100,0
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce taraftarı olduğunuz kulübün ligdeki başarısını nasıl etkiler?	Başarımız artar	276	%22,9
	Değişiklik olmaz	328	%27,2
	Başarımız azalır	502	%41,7
	Fikrim yok	98	%8,1
	Toplam	1204	100,0
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, büyük takımlar ile Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesi farkını nasıl etkiler?	Fark açılır	396	%32,8
	Değişiklik olmaz	292	%24,2
	Fark azalır	429	%35,5
	Fikrim yok	91	%7,5
	Toplam	1208	100,0

Tablo 11'de görüldüğü gibi araştırmaya katılan taraftarların % 34,9'u yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının Türk milli takımının başarısına olumlu yönde katkı yapacağını ifade etmiştir. Yine taraftarların % 59,5'i ise yabancı oyuncu sınırlamasının Türk kulüplerinin Avrupa kupalarındaki başarısını azaltacağını düşünürken, kulüplerinin Türkiye ligindeki başarısını da düşüreceğini düşünenlerin oranı % 41,7'dir. Taraftarların % 35,5'i ise yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, büyük takımlar ile Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesi farkını azaltacağını, başka bir ifadeyle, büyük takımlar ve Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesinin birbirine yaklaşacağını ifade etmiştir.

Yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasıyla lig ve oyuncu kalitesi arasındaki ilişkiye dair taraftarlara sorulan bazı sorular ve bu sorulara verilen yanıtlara ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 12'deki gibi elde edilmiştir.

Tablo 12. Sınırlandırmanın Lig ve Oyuncu Kalitesine Etkisine İlişkin Frekans Tablosu

Lig ve oyuncu kalitesi ile ilgili sorular	Yanıtlar	Frekans	Yüzde
Kaliteli yabancı oyuncularla oynamak, sizce yerli oyuncuların gelişimine katkı sağlıyor mu?	Evet	987	%81,7
	Hayır	144	%11,9
	Fikrim yok	77	%6,4
	Toplam	1208	100,0
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce ligin kalitesini nasıl etkiler?	Kalite artar	275	%22,8
	Etkilemez	176	%14,6
	Kalite azalır	669	%55,4
	Fikrim yok	87	%7,2
	Toplam	1207	100,0
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırsız olması, sizce yerli oyuncuların forma şansını nasıl etkiler?	Artırır	229	%19,0
	Etkilemez	241	%20,0
	Azaltır	679	%56,3
	Fikrim yok	58	%4,8
	Toplam	1207	100,0
Yabancı oyuncuların transferi için bazı kalite kriterleri konulmalı mı? (Örneğin oyuncunun belli sayıda milli maça veya Avrupa kupalarında maça çıkmış olması gibi).	Evet	683	%57,2
	Hayır	404	%33,8
	Fikrim yok	108	%9,0
	Toplam	1195	100,0
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, daha kaliteli yabancı oyuncuların seçilerek transfer edilmesini sağlar mı?	Evet	774	%64,1
	Hayır	314	%26,0
	Fikrim yok	119	%9,9
	Toplam	1207	100,0

Tablo 12'deki bulgulara göre, araştırmaya katılan taraftarların % 81,7 gibi büyük bir çoğunluğuna göre kaliteli yabancı oyuncularla oynamak, yerli oyuncuların gelişimine katkı sağlamaktadır. Taraftarların % 55,4'ü yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının ligin kalitesini de düşüreceğini ifade etmektedir. Taraftarların % 56,3'üne göre ise yabancı oyuncu sayısının sınırsız olması yerli oyuncuların forma bulma şansını azaltmaktadır. Taraftarların % 57,2'si yabancı oyuncuların transferi için oyuncunun belli sayıda milli maça veya Avrupa kupalarında maça çıkmış olması gibi bazı kalite kriterlerinin konulması gerektiğini düşünürken, taraftarların % 64,1'ine göre yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, daha kaliteli yabancı oyuncuların seçilerek transfer edilmesine de imkân sağlayacaktır.

Yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının Türk futbol ekonomisi üzerindeki yansımalarına ilişkin taraftarlara sorulan bazı sorular ve bu sorulara verilen yanıtlara ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 13'teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 13'teki bulgulara göre, taraftarların % 65,5'i yabancı oyuncu sayısının sınırsız olmasının kulüplerin yabancı oyuncu transfer harcamalarında savurganlığa yol açtığını ifade etmektedir. Araştırmaya katılan taraftarların % 55,7'sine göre ise yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, yerli oyuncuların bonservis ve kazanılan ücret gibi maliyetlerini yükseltmektedir. Taraftarların % 44,1'i yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, kulüplerin reklam, forma satışı, bilet satışı, sponsorluk, Avrupa Kupası gelirleri gibi gelirlerini azaltacağını

düşünürken, % 54,1'i sadece mali açıdan gerekli kriterleri sağlayan kulüplerin yabancı oyuncu transferine yapabildiği görüşüne destek vermemektedir.

Tablo 13. Sınırlandırmanın Türk Futbol Ekonomisine Etkisine İlişkin Frekans Tablosu

Ekonomik durumla ilgili sorular	Yanıtlar	Frekans	Yüzde
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırsız olması, sizce kulüplerin yabancı oyuncu transfer harcamalarında savurganlığa yol açıyor mu?	Evet	788	%65,5
	Hayır	297	%24,7
	Fikrim yok	118	%9,8
	Toplam	1203	100,0
	Artırır	672	%55,7
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, yerli oyuncuların maliyetlerini (bonservis maliyeti, kazanılan ücret, vb.) nasıl etkiler?	Etkilemez	159	%13,2
	Azaltır	297	%24,6
	Fikrim yok	78	%6,5
	Toplam	1206	100,0
	Artırır	344	%28,7
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, kulübünüzün elde edebileceği gelirleri (Reklam, forma satışı, bilet satışı, sponsorluk, Avrupa Kupası gelirleri, vb.) nasıl etkiler?	Etkilemez	219	%18,3
	Azaltır	528	%44,1
	Fikrim yok	107	%8,9
	Toplam	1198	100,0
	Artırır	344	%28,7
“Sadece mali açıdan gerekli kriterleri sağlayan kulüplerin yabancı oyuncu transferine izin verilmeli” görüşüne katılıyor musunuz?	Katılıyorum	440	%36,7
	Katılmıyorum	649	%54,1
	Fikrim yok	110	%9,2
	Toplam	1199	100,0
	Artırır	344	%28,7

Yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasıyla Türkiye ve Türk futbolunun imajı arasındaki ilişkiye dair taraftarlara sorulan bazı sorular ve bu sorulara verilen yanıtlara ait frekans ve yüzde değerleri Tablo 14’teki gibi elde edilmiştir.

Tablo 14. Sınırlandırmanın Ülke İmajına Etkisine İlişkin Frekans Tablosu

Ülke imajı ile ilgili sorular	Yanıtlar	Frekans	Yüzde
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, Türk futbolunun dünyaya kapalı hale gelmesine neden olur mu?	Evet	518	%43,1
	Hayır	558	%46,5
	Fikrim yok	125	%10,4
	Toplam	1201	100,0
	Artırır	89	%7,4
Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması ile çok sayıda yabancı oyuncunun ligimize gelemeyecek olması, ülkemizin tanınırlığını ve bilinirliğini nasıl etkiler?	Etkilemez	336	%28,0
	Azaltır	694	%57,9
	Fikrim yok	80	%6,7
	Toplam	1199	100,0
	Artırır	344	%28,7

Tablo 14’e göre, taraftarların % 46,5’i yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, Türk futbolunu dünyaya kapalı hale getireceği düşüncesine katılmamaktadır. Taraftarların % 57,9’u ise yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması ile çok sayıda yabancı oyuncunun Türkiye ligine gelemeyecek olmasının Türkiye’nin tanınırlığına ve bilinirliğine olumsuz etki yapacağını düşünmektedir.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma bulgularına göre taraftarların % 49,5'i yani yaklaşık olarak yarısı futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkmakta ve sınırlandırmayı yanlış bulmaktadır. Sınlandırmayı destekleyenlerin oranı ise % 41,5'tir. Bu bulguya göre, taraftarların yaklaşık yarısının yabancı oyuncularla ilgili olumlu yönlere önem verdiği ve bu yüzden sınırlandırmaya karşı oldukları, taraftarların yarıya yakın bir diğer kısmının ise yabancı oyuncu sayısının sınırsız olmasının olumsuz yönlerini dikkate aldığı ve bundan dolayı sınırlandırılmasını istedikleri söylenebilir.

Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına bakış açısında cinsiyete göre anlamlı bir farklılık tespit edilmemekle birlikte, kadın taraftarların % 52,8'i, erkek taraftarların ise % 46,4'ü sınırlandırmaya karşı çıkmaktadır. Erkek ve kadın taraftarlar da yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması konusunda yaklaşık olarak ikiye bölünmüş durumdadır.

Yaşa göre yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına bakış açısı incelendiğinde; genç yaşta taraftarlarda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkma oranının en yüksek olduğu, orta ve ileri yaş taraftarlarda ise sınırlandırmaya desteğin daha fazla olduğu görülmektedir. Bu bulguya göre, genç taraftarların, orta ve ileri yaşta taraftarlara göre futbolda önceliklerinin biraz daha farklı olduğu, yabancı oyuncu sayısının olumsuz yönlerine çok dikkat etmedikleri ve bu yüzden takımlarda daha fazla yabancı oyuncunun yer almasını destekledikleri söylenebilir. Orta ve ileri yaş taraftarların ise genç taraftarlara göre yaşları itibarıyla biraz daha tecrübeli oldukları, yabancı oyuncu sayısının sınırsız olmasının sebep olabileceği olumsuzlukları da dikkate aldıkları ve bu yüzden sınırlandırmaya destek verdikleri düşünülebilir.

Bulgulara göre, lisanslı olarak spor yapan taraftarlar yapmayan taraftarlara göre yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına daha çok karşı çıkmaktadır. Yine bulgulara göre, futbol branşında spor yapan taraftarlar futbol dışındaki branşlarda spor yapan taraftarlara göre yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına daha çok karşı çıkmaktadır. Lisanslı olarak spor yapan taraftarların yapmayan taraftarlara göre sporun içinde daha çok yer almalarından dolayı, futbol oynayan taraftarların ise oynamayan taraftarlara göre futbolun içinde daha çok yer almalarından dolayı konuyla ilgili bilgilerinin daha fazla olabileceği, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının olumlu veya olumsuz yönlerine daha çok hâkim olabilecekleri, bundan dolayı yabancı oyuncuların sağladıkları katkıları daha fazla önemsedikleri ve yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına daha fazla karşı çıktıkları düşünülebilir.

Araştırmanın bulgularına göre, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının %60,5 gibi yüksek bir oranla Anadolu takımlarının taraftarlarınca desteklendiği görülmektedir. Sınlandırmaya karşı gelme oranları incelendiğinde ise, en yüksek oranda sırasıyla

Galatasaray taraftarları, Beşiktaş taraftarları ve Fenerbahçe taraftarları yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı çıkmaktadır. Sınırlandırmanın daha çok Anadolu takımlarının taraftarlarınca desteklenmesinin sebebi, bu takımların büyük takımlara göre ekonomik güç olarak daha geride olmaları, büyük takımların yapabildiği pahalı ama kaliteli yabancı oyuncu transferlerini yapamamaları bu yüzden de rekabet edemediklerini düşünmeleri, sınırlandırma yapılacak olursa büyük takımların lehine fark yaratan yabancı oyuncu sayısının azalacağını ve biraz daha eşit şartlarda rekabet etme şansını yakalayacaklarını düşünmeleri olabilir. Bu durumun yaşanmasını istemeyen ve farkı korumak isteyen büyük takım taraftarlarının ise, yabancı oyuncuların sağladığı kazanımları devam ettirebilmek için bu uygulamaya daha fazla karşı çıktıkları düşünülebilir.

Araştırmanın önemli bir bulgusuna göre yabancı oyuncu sayısının sınırlanması için uygulanabilecek ilk iki sayı taraftarlar tarafından sırasıyla 5 ve 6 olarak önerilmektedir. Futbolda takımların sahaya 11 oyuncu ile çıktığı düşünüldüğünde, aslında 5 ve 6 sayısının psikolojik olarak önemli bir eşikte ayrıştığı da düşünülebilir. Takımda yer alacak yabancı oyuncu sayısı 5 olduğunda ilk 11 de takımın çoğunluğu 6 oyuncu ile yerli oyunculardan oluşacaktır. Ancak yabancı sayısı 6 oyuncu olursa takımın çoğunluğu yabancı oyunculardan oluşacaktır. Taraftarların görüşüne göre ilk sırada 5 ve 6 sayısının çıkmasının, takımın çoğunluğunun yerli olmasını isteyenlerle çoğunluğun yabancı oyuncudan oluşmasını isteyenlerin bu ayırımından kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan taraftarların % 34,9'u yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının Türk milli takımının başarısına olumlu yönde katkı yapacağını düşünmektedir. Bunun sebebinin, yabancı oyuncu sayısının sınırlanması durumunda, Türk oyuncuların takımlarında daha fazla oynama şansı bulabileceği, bu durumda daha fazla gelişecekleri ve bunun da milli takım başarısına olumlu yansıtacağı düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü yine bu araştırmanın bulgularına göre taraftarların % 56,3'ü yabancı oyuncu sayısının sınırsız olmasının yerli oyuncuların takımlarında forma bulma şansını azalttığını düşünmektedir. Doğan, Doğan ve Serbest (2004) tarafından yapılan bir araştırmaya göre Türk futbolcuların % 49'u, Yüce, Katırcı ve Kuzu (2017) tarafından yapılan araştırmada da Türk futbolcuların % 62,8'i yabancı oyuncu sayısının fazla olmasının Türk oyuncuların önünü kapattığını ve Türk futbolcuların daha az forma şansı bulmalarına neden olduğunu düşünmektedir.

Diğer taraftan taraftarların % 30,8'i sınırlandırmanın milli takım başarısını etkilemeyeceğini, % 26,4'ü ise olumsuz etkileyeceğini ifade etmektedir. Yani taraftarların en az % 57,2'lik çoğunluğu, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının milli takım başarısına

olumlu katkı yapacağı düşüncesine katılmamaktadır. Bu düşüncenin sebebinin ise yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması durumunda her ne kadar yerli oyuncular daha fazla oynama şansı bulacak olsalar da, kaliteli yabancıların yerli oyuncular için rekabet oluşturma, rol model olma, öğrenmelerine ve gelişimlerine katkıda bulunma gibi faydalarının da sınırlamayla birlikte azalabileceği, bu durumun da yerli oyuncuların kalitesinde azalmaya yol açabileceği düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü yine bu araştırmaya katılan taraftarların % 81,7 gibi büyük bir çoğunluğu, kaliteli yabancı oyuncularla oynamanın, yerli oyuncuların gelişimine katkı sağladığını düşünmektedir.

Taraftarların % 59,5 gibi bir çoğunluğu yabancı oyuncu sınırlamasının Türk kulüplerinin Avrupa kupalarındaki başarısını azaltacağını düşünmektedir. Bu düşüncenin, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının takımların kadro kalitelerini olumsuz etkileyeceği ve Avrupa kupalarındaki rakiplere karşı rekabet gücünü ve başarı şansını azaltacağı düşüncesinden kaynaklanıyor olabileceği düşünülmektedir.

Yabancı oyuncu sınırlamasının kulüplerinin Türkiye ligindeki başarısını da düşüreceğini düşünenlerin oranı ise % 41,7'dir. Taraftarların kulüplerinin ligdeki başarısının azalacağını düşünmelerinin sebebi olarak ise, yine takımların kadro kalitelerinin olumsuz etkileneceği, bunun da takımlarının oyun kalitesini ve başarısını düşüreceği düşüncesi söylenebilir.

Taraftarların % 35,5'i yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, büyük takımlar ile Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesi farkını azaltacağını, başka bir ifadeyle, büyük takımlar ve Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesinin birbirine yaklaşacağını ifade etmiştir. Bu düşüncenin arkasında, büyük takımların Anadolu takımları ile arasındaki kadro kalitesi farkını oluşturan sebeplerin en önemlilerinden birinin maddi güç nedeniyle yapılan daha iyi yabancı oyuncu transferleri olduğu, bu farkı yaratan yabancı oyuncuların transferinin sınırlandırılması durumunda büyük takımların kadro kalitesinin Anadolu takımlarının kalitesine doğru azalacağı, bu yüzden de takımların kalitelerinin bir birine yaklaşacağı fikrinin olabileceği düşünülmektedir. Ancak taraftarların % 32,8 gibi bir oranı ise yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, büyük takımlar ile Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesi farkını açacağını düşünmektedir. Bu düşüncenin sebebi şu şekilde yorumlanabilir: Büyük takımlarla Anadolu takımları arasındaki ekonomik güç farkı nedeniyle, yerli oyuncuların en iyilerinin büyük takımlar tarafından transfer edildiği, Anadolu takımlarının yetenekli yerli oyuncularını elinde tutamadığı dolayısıyla büyük takımların zaten en iyi yerli oyunculara sahip olmasından dolayı kadro kalitelerinin de daha iyi olduğu söylenebilir. Anadolu takımları büyük takımlarla arasındaki kadro kalitesi farkını, iyi araştırmalar sonucu keşfettikleri ucuz ama kaliteli yabancı oyuncuları transfer edebilme becerileri sayesinde kapatabilmektedir.

Yabancı oyuncu sayısının sınırlanması durumunda Anadolu takımları kadro kalitesi anlamında büyük takımlara yaklaşma şansını kaybedecek ve fark daha da açılacaktır.

Taraftarların % 55,4'ü yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının ligin kalitesini de düşüreceğini ifade etmektedir. Bu görüşe göre; taraftarların, yabancı oyuncuların hem yerli oyuncuların gelişimindeki katkılarının hem de takımların kalitesindeki paylarının azalacağını, bundan dolayı ligin oyun ve seyir kalitesinde de azalma meydana geleceğini düşündükleri söylenebilir.

Taraftarların % 57,2'si yabancı oyuncuların transferi için oyuncunun belli sayıda milli maça veya Avrupa kupalarında maça çıkmış olması gibi bazı kalite kriterlerinin konulması gerektiği görüşüne katılmaktadır. Yüce, Katırcı ve Kuzu (2017) tarafından yapılan araştırmada da, Türk futbolcuların %23'ü yabancı oyuncu transferinde milli takımda oynama sayısı, % 18'i yaş ve % 11'i de oyuncunun son oynadığı kulüple ilgili bazı kalite kriterleri kullanılması gerektiği görüşünü ifade etmektedir. Bu görüşe göre yabancı oyuncular için kriter konulması, daha kaliteli yabancı oyuncuların transfer edilmesini sağlayacak, dolayısıyla da yabancı oyuncuların transferinden sağlanan yararlar en üst noktaya çıkarılabilecektir.

Taraftarların % 64,1'i yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, daha kaliteli yabancı oyuncuların seçilerek transfer edilmesine imkân sağlayabileceği düşüncesine de katılmaktadır. Bu görüşe göre, yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, takımların transfer politikalarında seçici davranmasını sağlayacak, kontenjanın sınırlı olmasından dolayı en iyi alternatiflerin tercih edilmesini zorunlu hale getirebilecektir.

Araştırmanın, yabancı oyuncu sınırlamasının Türk futboluna ekonomik yönden etkisi ile ilgili bulgularına göre, taraftarların % 65,5'i yabancı oyuncu sayısının sınırsız olmasının kulüplerin yabancı oyuncu transfer harcamalarında savurganlığa yol açtığını ifade etmektedir. Yüce, Katırcı ve Kuzu (2017) tarafından yapılan araştırmada da, Türk futbolcuların % 64,1'ine göre yabancı oyuncu sayısının fazla olması kulüplerin kaynaklarını verimsiz kullanmasına, % 64,5'ine göre yabancı oyuncu sayısının fazla olması kulüplerin fazla para harcamasına ve yine % 62,5'ine göre yabancı oyuncu sayısının fazla olması kulüplerde ekonomik sorunlar oluşmasına yol açmaktadır. Yani kulüpler yabancı transferinde özenli davranmamakta, kaliteli yabancıların yanı sıra çok sayıda kalitesiz yabancılar da transfer edilebilmekte, hatta bazen yabancı oyuncuların bazıları forma şansı bulamadan ve hiçbir katkı sağlayamadan ülkelerine dönmektedir. Bu durum kulüplerin ekonomilerine de çok büyük zararlar vermektedir. Ancak araştırmaya katılan taraftarların % 55,7'si yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, diğer taraftan yerli oyuncuların bonservis ve kazanılan ücret gibi maliyetlerini de yükselteceğini düşünmektedir. Bu görüşe göre, yabancı oyuncu sayısının

sınırlandırılması durumunda takımlar eksikliklerini kapatabilmek için yerli oyuncularını transfer etmek zorunda kalacaktır. Bu durumda yerli oyuncular alternatifsiz kalmakta, onlara olan talep yükselmekte ve dolayısıyla oyuncuların bonservis maliyeti ve kazanılan ücret gibi maliyetleri de gereksiz yere artabilmektedir.

Taraftarların % 44,1'ine göre yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, kulüplerin reklam, forma satışı, bilet satışı, sponsorluk, Avrupa Kupası gelirleri gibi gelirlerini azaltacağını düşündürmektedir. Bu düşüncenin sebebinin, taraftarların yabancı oyunculara gösterdikleri sevgi nedeniyle kazanılan reklam ve forma satışı gelirlerinin azalacağı; takım kalitesi ve ligin kalitesinde yaşanacak azalmadan dolayı seyir zevkinin azalacağı ve bunlar dolayısıyla bilet satışının ve firmaların lige ve takımlara sağlayacağı sponsorluk gelirlerinin düşeceği; daha az yabancı oyuncunun gelmesinin takımların kadro kalitesini zayıflatmasından dolayı da takımların Avrupa kupalarındaki rekabet gücünün ve başarı şansının düşeceği dolayısıyla da başarı sonucu elde edilen Avrupa Kupası gelirlerinin de azalacağı düşüncesinden kaynaklandığı söylenebilir.

Taraftarların % 54,1'i sadece mali açıdan gerekli kriterleri sağlayan kulüplerin yabancı oyuncu transferine izin verilmeli görüşüne karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkmaya sebep olarak, sadece maddi kriterleri sağlayan takımların yabancı oyuncu transferi yapabilmesi durumunda bu takımların yabancı oyunculardan sağlayacağı yararlar dolayısıyla, yabancı transferi yapamayan takımlarla aralarındaki farkın sürekli açılacağı, diğer takımların rekabet şansının giderek zayıflayacağı düşüncesi gösterilebilir.

Araştırmanın, yabancı oyuncu sınırlamasının ülke imajı ve bilinirliğine etkisi ile ilgili bulgularına göre, taraftarların % 46,5'i yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının, Türk futbolunu dünyaya kapalı hale getireceği düşüncesine katılmamaktadır. Ancak taraftarların % 57,9'u yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasının çok sayıda yabancı oyuncunun Türkiye ligine gelemeyecek olmasından dolayı Türkiye'nin tanınırlığına ve bilinirliğine olumsuz etki yapacağını düşündürmektedir. Yüce, Katırcı ve Kuzu (2017) tarafından yapılan araştırmada da, Türk futbolcuların % 51,8'i yabancı oyuncu sayısının fazla olmasının Türk takımlarının tanınırlığını olumlu yönde etkilediğini ifade etmektedir. Bilindiği gibi futbol çok geniş kitlelere yayılmış, neredeyse tüm dünyada bilinen, sevilen ve oynanan bir oyundur. Yabancı ülkelerde futbol oynayan oyuncular, kendi ülkelerindeki taraftarlar ve basın mensupları tarafından da sürekli takip edilebilmektedir. Bu yüzden daha az yabancı oyuncunun Türkiye'ye gelmesi, hem Türkiye'nin hem de Türk futbolunun diğer ülkelerdeki taraftarlar ve basın mensupları tarafından takip edilme oranını düşürebilecek, dolayısıyla da tanınırlığını ve bilinirliğini olumsuz etkileyebilecektir.

Konuyla ilgili taraftar görüşlerini incelemek için gerçekleştirilen bu çalışma sonucunda, taraftarların en az yarısının futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasına karşı olduğu görülmektedir. Sınırlamaya karşı olan taraftarlar, sınırlandırmanın ligin kalitesini düşüreceği, Türk kulüplerinin Avrupa kupalarındaki başarısını ve elde edecekleri gelirleri azaltacağı, yerli oyuncuların maliyetlerinde gereksiz yükselme yaşanacağı, yabancı oyuncuların yerli oyuncuların gelişiminde oynadıkları önemli rolü kaybedecekleri ve Türk futbolunun tanınırlığına ve bilinirliğine olumsuz etkileri olacağı gibi endişelerle sınırlandırmaya karşı çıkmaktadır. Sınırlamaya destek olan taraftarlar ise, fazla yabancı olmasının Türk futbolcuların oynama şansını azaltması, bunun milli takıma olumsuz yansması ve kulüplerin transferde savurgan davranması nedeniyle ekonomilerinde büyük sorunlara yol açması gibi nedenlerle sınırlandırmayı istemektedir. Her iki görüşü destekleyenlerin de haklı endişeler taşıdıkları dikkate alınmalıdır.

Görüldüğü gibi Türk futbolunda yabancı oyuncu sınırlaması, çok uzun süredir farklı şekillerde uygulanmaktadır. Sınırlamanın şekli ve uygulaması hakkında süregelen değişiklikler ve yaşanan tartışmalar da hâlihazırda kamuoyunun tüm kesimlerinde devam etmektedir. 2019-2020 futbol sezonu öncesinde de yeniden ele alınması ve güncellenmesi beklenen yabancı oyuncu sınırlaması kuralıyla ilgili olarak, futbolun en önemli paydaşlarından biri olan taraftarların görüşlerinin dikkate alınması, Türk futbolunu ileri taşıyacak sağlıklı adımlar atılmasına ve uzun dönemli yararlar kazanılmasına imkân sağlayacaktır. Bu yüzden daha fazla sayıda ve çeşitli taraftar kitlelerine ulaşılarak, konuyu farklı yönleriyle daha detaylı inceleyebilecek yeni çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Merkez Danışma Kurulu Kararları, 1942-2010 http://sgm.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGM/dokumanlar/MDKK_1942_0953.pdf Erişim Tarihi: 10 Eylül 2018.
- Devecioğlu, S. (2008). Türkiye’de Futbolun Kurumlaşması. Gazi Üniversitesi, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 26 Kış-Bahar, 373-396.
- Doğan, M., Doğan, A., ve Serbest, M. (2004). Profesyonel Türk Futbolcuların Türkiye 1. Süper Liginde Oynayan Yabancı Uyrıklı Futbolcularla İlgili Düşünceleri Üzerine Bir Çalışma. Atatürk Üniversitesi BESYO, Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 6(1), 30-39.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2014). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri. 2. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- İmamoğlu, A. F., Karaoğlu, E. ve Erturan, E. E. (2007). Türkiye’de Spor Kulüplerinin Yapısal Nitelikleri ve Temel Problemleri. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 12(3), 35-61.
- Karasar, N. (2008). Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler. 18. Baskı. Ankara: Nobel Yay.
- Profesyonel Futbol Yönetmeliği (1962), T. C. Resmi Gazete, 11193, 29 Ağustos 1962.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2005-2006 Sezonu Sezonu Süper Lig Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002005/SuperLig/Super-Lig-Statüsü.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2008-2009 Sezonu Türkcell Süper Ligi Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002008/SuperLig/Turkcell-Super-Ligi-Statüsü.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2010-2011 Sezonu Süper Lig Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002010/SuperLig/Super-Lig-Statüsü.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.

- Türkiye Futbol Federasyonu, 2011-2012 Sezonu Süper Lig Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0002012/Ligler/SuperLig/2011.10.26-Spor-Toto-Super-Lig-Statusu.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2013-2014 Sezonu Spor Toto Süper Lig Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/0000014/TFF/STATULER/2013-14-Sezonu-Super-Lig-Statusu.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2014-2015 Süper Lig Süleyman Seba Sezonu Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Auto/c9dbcee91cc04122971eed20e100d35e.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2015-2016 Süper Lig Hasan Doğan Sezonu Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/00000016/Ligler/Statuler/2015-2016-Sezonu-SporTotoSuperLig-Statusu.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Türkiye Futbol Federasyonu, 2017-2018 Süper Lig İlhan Cavcav Sezonu Müsabakaları Statüsü, <http://www.tff.org/Resources/TFF/Documents/STATULER/2017-2018/2017-2018-Super-Lig-Statusu.pdf> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- Yıldırım, E. (2008). Profesyonel Ligdeki Yabancı Futbolcuların, Türkiye’de Futbol Oynamalarına İlişkin, Ekonomik, Sosyal Ve Kültürel Açından Görüşleri ve Yerli Futbolcuların Yabancı Futbolculara Bakış Açıları. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enst., Bed.Eğit. ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Yüce, A. (2013). Türkiye Profesyonel Futbol Liglerinde Futbol Oynayan Yabancı Futbolcu Sayısının Spor Kamuoyu Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı, Ankara.
- Yüce, A., Katırcı, H., ve Kuzu, C. (2017). Türk Futbolunda Yabancı Futbolcu Sınırlaması ve Türk Futbolcuların Görüşleri. CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 12(2), 24-39. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/123138.asp#BODY> Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018.
- <https://www.cnnturk.com/spor/futbol/yabanci-kurali-10-yilda-8-kez-degisti?page=1> Erişim Tarihi: 11 Eylül 2018.
- <https://www.fanatik.com.tr/ertugrul-saglam-yabanci-sayisi-degil-altyapi-2009769> Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018.
- <https://www.haberturk.com/yabanci-kurali-2019-20-den-itibaren-once-8-e-sonra-kademeli-olarak-5-e-dusecek-1634859-spor#> Erişim Tarihi: 14 Eylül 2018.
- <http://www.hurriyet.com.tr/sporarena/fatih-terimden-yabanci-kurali-yorumu-sikildim-artik-bu-isten-40949827> Erişim Tarihi: 12 Eylül 2018.
- <http://www.milliyet.com.tr/durust-yabanci-oyuncu-kurali-sene-2737489-skorerhaber> Erişim Tarihi: 16 Ekim 2018.
- <http://www.pfd.org.tr/news/view/zaten-yabanciyiz/533> Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018.
- <https://www.sabah.com.tr/spor/futbol/2018/04/18/samet-aybaba-yabanci-oyuncu-serbest-olmalı> Erişim Tarihi: 15 Eylül 2018.
- <http://www.tff.org/default.aspx?pageID=293> 15 Ekim 2018.
- <https://www.trtspor.com.tr/haber/futbol/spor-toto-super-lig/senol-gunes-yabanci-sayisinin-fazla-oldugunu-dusunuyorum-167816.html> Erişim Tarihi: 15 Ekim 2018.

EK-1**KİŞİSEL BİLGİ FORMU**

Cinsiyet :   Bay   Bayan

Yaş :   .....

Eğitim :   İlköğretim   Lise   Üniversite   Lisansüstü
 Diğer.....

Herhangi bir branşta lisanslı olarak spor yaptınız mı?

Evet   Branş: .....

Hayır

Türkiye'de taraftarı olduğunuz futbol kulübü hangisi? .....

FUTBOLDA YABANCI OYUNCU SAYISI İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİNİZ

1. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce milli takımın başarısını nasıl etkiler?

Olumlu etkiler   Etkilemez   Olumsuz etkiler   Fikrim yok

2. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce kulüplerimizin Avrupa kupalarındaki başarısını nasıl etkiler?

Olumlu etkiler   Etkilemez   Olumsuz etkiler   Fikrim yok

3. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, büyük takımlar ile Anadolu takımları arasındaki kadro kalitesi farkını nasıl etkiler?

Aradaki fark açılır   Değişiklik olmaz   Aradaki fark azalır   Fikrim yok

4. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce taraftarı olduğunuz kulübün ligdeki başarısını nasıl etkiler?

Başarımız artar   Değişiklik olmaz   Başarımız azalır   Fikrim yok

5. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, sizce ligin kalitesini nasıl etkiler?

Ligin kalitesi artar   Değişiklik olmaz   Ligin kalitesi azalır   Fikrim yok

6. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırsız olması, sizce yerli oyuncuların forma şansını nasıl etkiler?

Artırır   Etkilemez   Azaltır   Fikrim yok

7. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, daha kaliteli yabancı oyuncuların seçilerek transfer edilmesini sağlar mı?

Evet   Hayır   Fikrim yok

8. Kaliteli yabancı oyuncularla oynamak, sizce yerli oyuncuların gelişimine katkı sağlıyor mu?

Evet   Hayır   Fikrim yok

9. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, yerli oyuncuların maliyetlerini (bonservis maliyeti, kazanılan ücret, vb.) nasıl etkiler?

- Artırır Değişiklik olmaz Azaltır Fikrim yok

10. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırsız olması, sizce kulüplerin yabancı oyuncu transfer harcamalarında savurganlığa yol açıyor mu?

- Evet Hayır Fikrim yok

11. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, kulübünüzün elde edebileceği gelirleri (Reklam, forma satışı, bilet satışı, sponsorluk, Avrupa Kupası gelirleri, vb.) nasıl etkiler?

- Artırır Değişiklik olmaz Azaltır Fikrim yok

12. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması, Türk futbolunun dünyaya kapalı hale gelmesine neden olur mu?

- Evet Hayır Fikrim yok

13. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılması ile çok sayıda yabancı oyuncunun ligimize gelemeyecek olması, ülkemizin tanınırlığını ve bilinirliğini nasıl etkiler?

- Artırır Değişiklik olmaz Azaltır Fikrim yok

14. Yabancı oyuncuların transferi için bazı kalite kriterleri konulmalı mı? (Örneğin oyuncunun belli sayıda milli maça veya Avrupa kupalarında maça çıkmış olması gibi).

- Evet konulmalı Hayır, gerek yok Fikrim yok

15. “Sadece mali açıdan gerekli kriterleri sağlayan kulüplerin yabancı oyuncu transferine izin verilmeli” görüşüne katılıyor musunuz?

- Katılıyorum Katılmıyorum Fikrim yok

16. Futbolda yabancı oyuncu sayısının sınırlandırılmasını destekliyor musunuz?

- Evet Hayır Fikrim yok

17. Futbolda yabancı oyuncu sayısı ile ilgili sizce aşağıdakilerden hangisi en uygundur?

- Sınırsız olmalı
 ..... tane yabancı oyuncu ile sınırlandırılmalı
 Tamamen yasaklanmalı
 Diğer .....

18. Ekleme istediğiniz bir şey varsa lütfen buraya yazınız.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Gençay, Ö. A., Gür, Y., Gençay, S., Gür, E., Özaltaş, H. N. ve Gençay, E. (2019). "Liselı Gençlerde Geleneksel Türk Sporlarının Farkındalığının İncelenmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 566-575
Geliş Tarihi / Received Date: 03.12.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 27.12.2018

Araştırma Makalesi

**LİSELİ GENÇLERDE GELENEKSEL TÜRK SPORLARININ
FARKINDALIğININ İNCELENMESİ¹**

Prof. Dr. Ökkeş Alpaslan GENÇAY

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
agencay@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0977-4654

Yunus GÜR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü
yunusgur123@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-5594-7478

Doç. Dr. Selçuk GENÇAY

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
sgencay@ksu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7489-0622

Doç. Dr. Ercan GÜR

Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi
egur23@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-6690828X

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Nasip ÖZALTAŞ

Mardin Artuklu Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
huseyinozaltas@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-9184-115X

Ertuğrul GENÇAY

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü
senemoglu_ertugrul@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7523-6315

Öz

Bu çalışmanın amacı lise düzeyindeki gençlerin geleneksel Türk sporlarının uygulanmasına yönelik eğilimlerinin ve farkındalıklarının belirlenmesidir. Çalışma Gaziantep ilinde lise çağında bulunan 625 (14-19 yaş arası) genç üzerinde yürütülmüştür. Verilerin toplanması araştırmacılar tarafından geliştirilen kişisel bilgiler ve geleneksel Türk sporlarına yönelik görüşlerini belirlemeye yönelik yapılandırılmış soruları içeren anket ile elde edilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde frekans ve yüzdesel oran analizi kullanılmıştır. Sonuçlar incelendiği zaman gençlerin en fazla yapmak istedikleri ve ilgilerini çeken sporların kızak sporu ve atlı okçuluk olduğu görülmektedir. Gençler tarafından en az bilinen branşın ise aba güreşi olduğu görülmektedir. Çalışmanın sonucunda gençlerin geleneksel Türk sporlarından bazı branşlar hakkında yeterli bilgi ve farkındalığa sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gençlerin geleneksel sporlara ilgi ve eğilimlerinin düşük seviyede

¹ Bu çalışma 3. Uluslararası Avrasya Spor, Eğitim ve Toplum Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

olduğu ve yapılacak çeşitli uygulamalarla, ilgi ve bilgilenmelerinin sağlanmasının bu sporların gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir eksikliği gidereceği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Türk, Spor, Gençler, Gelenek.

STUDY OF TRADITIONAL TURKISH SPORTS AWARENESS AMONG HIGH SCHOOL YOUTH

Abstract

This study aims to determine awareness of high school youth to the practice of traditional Turkish sports. The study was conducted on 625 high school youths (aged 14-19) in Gaziantep. The data was collected through a survey, developed by the researchers that aimed to determine their personal information and their inclination to traditional Turkish sports. Frequency and percentage ratio analysis were used for data analysis. After the analysis of the results, it was observed that sledding and mounted archery were the most desired and interesting sports among the participants. It was also seen that the least known and appealing sport was aba wrestling. As a result of the study, it was seen that the youth did not have enough information about and awareness to traditional Turkish sports. We are of the opinion that the youth has inadequate information about and low awareness to traditional Turkish sports; and through some practices, their interest and enlightenment will resolve a crucial deficiency in handing down these sports to next generations.

Keywords: Turkish, Sports, Youths, Tradition.

1. GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde millet olma özellikleri bulunan toplumların kültür yapısını yansıtan ve geliştikçe bu yapıya olumlu etkileri olan unsurlar vardır. Türk milletini diğer milletlerden ayıran en önemli unsurlardan biride spordur. Spor insanların ve onların oluşturduğu toplumların yaşam tarzları, beklentileri, eğlence anlayışları gibi kültürel değerlerler den oluşmuş, vazgeçilmez bir yaşam tarzı haline dönüşmüştür (Ersan, 2012: 114-116). Gelişen ve modernleşen toplumlarda, etkilenen diğer kültürel yapılar gibi sporda gelişim ve değişim sürecini yaşamış “modern sporlar” ismi ile günümüzde son halini almıştır. Bütün ülkelerde ve tüm sınıflar arasında spor yapmaya, sporu izlemeye duyulan ilgi hızla artmış ve çağdaş, toplumsal yaşayış tarzının ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur (Fişek, 1985). Hızla büyüyen ve modernleşen dünyada spor bilim dalı haline gelmiştir. “Sporun bilim dalı olarak gelişmesinin temelinde iki önemli faktör bulunmaktadır: bunlardan birincisi; özellikle gelişmiş ülkelerde 60’lı ve 70’li yıllarda sporun bir kültür olgusu olarak, popülaritesi daha da artan bir şekilde sosyal değer kazanması sonucunda dünyanın en güzel uğraşı olmasıdır. İkincisi; insan-kültür bilimleri ilişkisinde, sosyal bilimler çerçevesinde ve sosyal bilimlerin altında spor biliminin teori-uygulama ilişkisinde kendini gerçekleştiren ampirik temel üzerine kurulu olmasıdır” (Kale & Erşen, 2015: 137).

Türkler milli kültürün oluşması için çok çaba göstermişlerdir. Yarı göçebe veya yerleşik hayatta sporla iç içe olmuş, tarih boyunca hem erkek hem de kadın olarak spor yapmışlardır. Kadınların at binip ok atmaları, polo/çöğen oynamalarını bunların en güzel örnekleridir. Diğer toplumlara baktığımız zaman kadınların sportif yarışmaları izlemeleri bile engellenmiştir. İlk Türk

destanı olan oğuz kağan destanında doğaya ve dünyaya egemen olma amacı olan kahramanın hayvanlar, doğa ve coğrafi koşullara karşı verdiği mücadelede güreş, avcılık, dağcılık, binicilik, okçuluk gibi sporları yaptığından bahsedilir (Güven, 1999). Milli kültürümüzü yansıtan destanlarımız diğer milletlerin mitolojisinden çok farklıdır. Bizim destanlarımızda yiğit, kurt, kuş, at, savaş aletleri ve spor oyunlarından bahsedilirken, diğer milletlerin mitolojilerinde aşk, güzellik, sanat gibi alanlardan bahsedilir (Kahraman, 1995). Eski Türklerde yağ (yas), toy (şenlik) günleri icra edilmekteydi. Yapılan bu etkinliklere çok önem verilir, çeşitli adlarla isimlendirilen at yarışları yapılır, destanlar okunur ve kopuzlar çalınırdı (Gökbel, 2000). Eski Türklerde yapılan spor branşları atlı ve atsız olarak ikiye ayrılırdı. Bu branşlar şenlik günlerinde icra edilmekteydi. Atlı sporlara düz at yarışları, cirit, gökbörü, çevgen, beyge gibi branşları örnek verebiliriz. Atsız yapılanlar ise aba güreşi, şalvar güreşi, yağlı güreş, tomak, matrak, kılıç kalkan, gürz kaldırma gibi branşlardı ve bu spor branşlarının sayısı yaklaşık olarak 150'nin üzerindeydi. Atalarımızda hakanlar, padişahlar seçilirken; zeki, bilgili, sporcu ve cesur olan kişiler seçilir, daha çocuk denilecek yaşlarda ordularına kumandanlık eder yapılan sportif müsabakalara katılır ve halka örnek olurlardı (Güven, 1999).

Türkler sporla ilgili gelenek ve göreneklerini büyük göçle beraber Anadolu'ya taşıyarak spor kültürünü devam ettirmişlerdir. Selçuklularda savaşa hazırlık ve savaşçılık kabiliyetlerini geliştiren bu hareketler günümüzde spor branşı olarak kabul edilen cirit, çevgen, mızrak atışı, at yarışları, ok atma, gülle atma gibi branşlar olarak kaynaklarda yerini almıştır. Örneğin cirit oyunu hem ata binmede hem de hedefe mızrağı fırlatma ustalık isteyen bir oyun olarak Selçuklularda sürekli oynanmıştır. Yine tarihi resimlerle kanıtlanan belli bir hedeften topu geçirmek amaçlı ucu kıvrık sopalarla at üzerinde oynanan çevgen (polo) oyunu da Türklerin sürekli oynadığı oyunlardan bir diğeridir. 1. Alaeddin Keykubad devrinde zaman zaman çevgen oyununda uzmanlaşmış olan komutanlar bir araya gelir oyunu oynar sultan onları izler ve çoğu zaman kendisi de bu oyunlara iştirak ederdi. Mevlâna ve Çin kaynaklarından öğrendiğimiz kadarıyla o dönemlerde sıkça yapılan bir diğer spor branşı da güreştir. Kaşgarlı Mahmut XI. Yüzyılda Divanü Lügati't-Türkte büyüklerin oynadığı oyunların çevgen oyunu, ok atma yarışları, at yarışları, güreş, yalngu (salıncak oyunu) olduğundan yine çocukların oynadığı Müngüz Müngüz (boynuz boynuz), köçürme, çelik çomak, ceviz oyunu, karagun ve çengli mengli olduğundan bahsetmiştir (Türktaş, 1999: 62-64).

Diğer Türk devletleri gibi Osmanlıda da ülkenin güvenliğini sağlamak, güçlü, kuvvetli askerler yetiştirmek başlıca hedefti. Bu amaç doğrultusunda spor faaliyetleri geliştirilerek devam ettirildi. Bu spor branşlarının sergilenmesi için spor alanları ve tesisler imar edilmiş, adına tekke denilmiştir. Okçuların eğitim aldıkları tesislere okçular tekkesi, yine güreş eğitimlerinin verildiği

güreş tekkeleri bunların en önemli örnekleridir. Bu tekkelerde sporcuların yetiştirilmesi için eski ustalar tarafından idmanlar yaptırılır, uyku ve beslenme düzenleri sağlanırdı. Osmanlılarda savaş olmadığı dönemlerde padişahlar tarafından avcılık faaliyetleri düzenlenir, gençlerin binicilik ve atıcılık branşında gelişmeleri sağlanırdı. Hemen hemen bütün Osmanlı padişahları bu sportif faaliyetlere bizzat katılmış ve devam ettirmişlerdir (Kurt vd., 2016). Osmanlı devletinin her döneminde farklı özellikleri ile binicilik, okçuluk, güreş, avcılık, kılıç sporları vb. gibi birçok spor branşı örgütlü bir şekilde yapılmış ve gelecek nesillere bir kültür mirası olarak aktarılmıştır (İmamoğlu, Türkmen, Akdenk, & Çebi, 1999: 61-71). Dil, din, örf, gelenek ve görenekler bir toplumun geçmişten gelen sosyal değerleridir. Türklerin kültür unsurlarından biriside geleneksel sporlardır. Bu sporların bazıları günümüze kadar değişime uğrayarak ulaşmış, bir kısmı belli bir bölgede kısıtlı bir coğrafya içerisine hapsolmuş, bir kısımda unutulup gitmiştir (İmamoğlu & Taşmektepligil, 1997: 139-144). Son zamanlarda geleneksel Türk sporlarını hatırlamak adına çalışmalar artmış olsa da yeterli olmadığı herkes tarafından kabul edilmektedir.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Türklerde sporun ve sporculuğun parlak bir gelenek ve göreneğe bağlı olduğunu bu gelenek ve göreneğin her devirde eserler ile bize kadar ulaştığını söyleyebiliriz. Tarih boyunca Türk toplumlarında kültürel, askeri eğitim, sportif amaçlı toplumun en alt düzeyindeki insanlardan en üst düzeydeki insanların bile katıldığı (şenlikler, düğünler, festivaller, cenazeler gibi yerlerde yapılan) geleneksel Türk sporları günümüzde yapılmamaya ve unutulmaya başlanmıştır.

Bu çalışma küreselleşme ve toplumların modernleştiği, sosyal değişim sürecinin yaşandığı günümüzde geleneksel Türk sporlarının farkındalığı üzerine toplumdaki ilgi, tutum ve bilgilerinin güçlendirilmesi, bu sporların günümüzdeki uygulamalarının değişimi ve dönüşümünün gençlere yansımaları ve onların bu sporlara verdikleri değer açısından önem arz etmektedir.

3. GELENEKSEL TÜRK SPORLARI

Türk tarihini incelediğimiz zaman spor dallarından birçoğunun Türk kültüründe önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Türklerin sahip olduğu savaşçı yapıdan dolayı çocuklarına ve kadınlarına küçük yaşlardan itibaren bu spor dallarını yaptırdıklarını ve onları hayata hazırladıklarını görmekteyiz (Dever, 2015). Bu spor dallarından bazıları şu anda Geleneksel Türk Sporları Federasyonu bünyesi altında çalışmalarına devam etmektedir. Bunlardan kısaca bahsetmek gerekirse;

Athl Cirit: At üzerinde oynanan, oyuncunun mızrağını (cirit) atını sürerken rakibine doğru isabetli bir şekilde fırlatması ve hızla uzaklaşması gerekmektedir. Aynı zamanda

rakibininse bu mızraktan (cirit) korunması ve yakalamaya çalışması ile muharebe anında bineğine ve kendisine hâkim olması asıl amaçtır. Türkler bu sporu Orta Asya'dan günümüze kadar taşımışlardır. Osmanlılarda yabancı devlet adamlarını karşılarken ve şenliklerde oynanan bir spor dalıdır. Osmanlı devletinde vezirler, sadrazamlar ve illerdeki valilerin kapı askerleri arasında ciridi çok iyi oynayanlar vardı. Ordu Rumeli yakasında savaşa gidecekse Edirne'de, Anadolu yakasında savaşa gidecekse Konya, Sivas veya Halep'te toplanır hazırlığını yapardı. Bu süreç içerisinde valilerin askerleri toplanır cirit oynarlardı (Güven, 1999). Atlı cirit sporunda hiçbir branşta olmayan rakibi bağışlama, affetme vardır. Rakibinin önünü kesip ona vurmak varken onu affeder ve vurmaz böylece puan kazanır. Bu yönüyle asil bir oyun yapısına sahiptir. Oyun alanı at meydanlarıdır. Cuma namazlarından sonra bu alanları yüzlerce atlı sporcu doldurur ve cirit oynarlardı. Topkapı sarayında saray halkı oynarken padişahta oyuna katılırdı. Sultan 2. Murad Osmanlı tarihindeki ilk spor takımlarını ciritle başlatmış, Amasya'nın bamyası Merzifon'un lahanası ünlü olduğu için bu isimleri vermiştir. Bamyacılar ve Lahanacılar olarak iki takıma ayrılıp müsabakalar yapılırdı. Cümdi denilen yetenekli binicilerden oluşan iki takım padişahın önünde gösteri amaçlı karşı karşıya gelir, önce mehter müziği eşliğinde cirit atmadan geçiş yaparlar daha sonra cirit oynamaya başlarlardı. Topkapı sarayının harem kısmında lahana ve bamyaların işlendiği 18. Yüzyıl sonu ve 19. Yüzyıl başı tarzıyla duvar resmi bulunmaktadır (İrepoğlu, 2012: 132). 40-50 yıl öncesine kadar daha yaygın olarak oynanan bu spor günümüzde Erzurum, Erzincan, Bayburt, Kars, Uşak, Manisa ve Ankara'da oynanmaktadır.

Şalvar Güreşi: Türk milleti kadın, erkek ve çocuğu ile güreşi çok sever, güreşçiye ayrıcalık ve saygı duyar. Milletimizin ruhundaki bu savaşçılık, kahramanlık duygularından dolayı güreşçiler toplumda saygı duyulan, doğru, mert, diline eline ve beline güvenilir kişiler olarak bilinirler (Kahraman, 1995). Güreş çeşitli branşlara ayrılarak icra edilir. Bunlardan biride şalvar güreşidir. Şalvar güreşinde sporcular şalvar giyer ve ayakları çıplaktır. Tekniklerin hepsi ayakta yapılır. Rakip alta düştüğü zaman tek hamle yapma şansı verilir bunu değerlendiremezse tekrar ayakta güreşe devam edilir. Dengenin çok önemli olduğu güreş sporunda ayakta denge sağlamanın muazzam bir unsurunu sağlayan şalvar güreşinin güreş sporunda birçok şampiyon çıkarmamızda katkıları çok büyüktür. Kahramanmaraş il merkezi ve ilçelerinde yapılan bir spordur. Günümüzde sadece Kahramanmaraş bertiz, baydemirli çevresinde sadece yılda bir defaya mahsus yapılan güreş çeşididir.

Aba Güreşi: Sporcuların aba giydikleri ve bellerine kuşak bağladıkları bir güreş tarzıdır. Aba yakasız, kaban uzunluğunda, yarım kollu, koltuk altı bölümü kol ucundan koltuk altına kadar kesik, keçe şeklindedir. Kalın kumaş veya kaba deriden yapılan türleri vardır.

Aba güreşinin yapıldığı saha çim veya topraktır. Güreşçiler yaş ve kilolarına göre ayrılarak güreştirilir, güreş süresi hava şartlarına ve katılım sayısına göre belirlenir, güreşin ayakta yapılan kısmı yerdekenden daha uzundur. Kendine özgü bir felsefesi olan aba güreşinde halktan yardım toplama veya armağan alma gibi özellikler yoktur. Şampiyonluğun manevi duygusu güreşçi için yeterlidir. Ayrıca şampiyon güreşçiye ödül olarak “Top” denilen birkaç metrelik kumaş verilir. Güreşçi bu topu sopasının ucuna asar ve köyüne davul zurna eşliğinde girer. Bu duygu güreşçi için en büyük ödüldür (Güven, 1999). Dünyada kıyafetle yapılan tek ve en eski güreş şeklidir. Türkler tarafından Çinlilere öğretilmiştir. Uzak doğunun yakın boğuşma sporu olan judo aba güreşinin modernize edilmiş şeklidir. İskit, Saka, Karahan, Moğol, Özbek, Çağatay ve Günümüzde Hatay ve Gaziantep yörelerinde yapılmaya devam etmektedir. Kapaşmalı ve aşırı malı olarak farklı kuralları bulunmaktadır.

Kuşak Güreşi: Kırım lehçesinde “Küreş” denilen bu spor, Hıdırellez ve “Tepreş” denilen şenlik ve düğünlerde yapılmaktadır. Romanya ve Türkiye’deki kırım Türkleri arasında yumuşak toprak veya yeşil zemin üzerinde eğlence amaçlı yapılır. Yaş ve ağırlıklarına göre üç boya ayrılan güreşçiler özel dokuma olan iki metre boyundaki kuşaklardan tutarak rakiplerin şalka düşmesi (iki omuzunun yere değmesi) için mücadele ederler. Güreş başladıktan sonra “koşbel almak” yani iki elini kavuşturarak rakibini sarmak yasaktır. Yine bu güreşte ayaktan tutmak da yasaktır. Kurallara uymayan güreşçi ihtar alır, tekrar ederse elenir. Sporcu belirlenen süre içerisinde rakibini şalka düşüremezse başhakem, güreş esnasında daha hareketli, kural ve kaidelere uyan güreşçiye galip ilan eder. Kuşak güreşlerine Sümerlerde de rastlanmaktadır. Sümerlerin Türkmenistan’dan gelen Türkler olduğu görüşü açıklık kazandığı için kuşak güreşinin Orta Asya’dan yayıldığını söyleyebiliriz. Günümüzde Türkmenistan’da milli güreş olarak yapılmaya devam edilmektedir.

Atlı Okçuluk: Türklerin kültür mirası olan atlı okçuluk Avarlarla başlayıp Hunlarla devam eden nihayetinde Osmanlı ile en nitelikli halini alan spor dalıdır. Türkler atlarını dört nala sürerken eğer üzerinde arkaya dönüp hedeflere tam isabet ok atan bir millet olarak tanınmaktadır. Yine Göktürkler savaşlarda ses çıkaran oklar kullanmışlardır. Bu oklar düşman üzerine doğru giderken ses çıkarır ve düşmanın korkmasına, şaşırmasına neden olurdu. Okçuluk mirası eski Türklerden Osmanlı İmparatorluğu’na geçerek zirveye ulaşmıştır. Yakın zamana kadar kırılmayan Osmanlı ok atışı rekorları ok meydanı nişan taşlarında kayıtlıdır. Bu rekorların en önemlisi 1798 yılında III. Selim tarafından yapılan 888 metrelik atıştır. Bu rekor batıların uzun süre çalışmalarından sonra ancak 1977 yılında kırılabilmiştir (Işın, 2009: 234-241). Yine ilginç bir olay 1794 yılında Londra’da yaşanmıştır. Osmanlı büyükelçilik sekreteri olan Mahmut Efendi o yıllarda 310 metre olan ok atış rekorunu 423 metrelik bir atış yaparak kırmış ve yayının kullanılmamaktan sertleştiğini, kendisinin çok iyi

bir okçu olmadığını söylemiştir (Klopsteg, 1987). Şu an Türkiye’de yedi tane atlı okçuluk kulübü vardır. Sporcular geleneksel kıyafetlerini giyerek yarışmaları yaparlar.

Kızak-Atlı Kızak: Türk boylarından Basmiller’in iki tarafı kıvrık bir şekilde kalkana benzeyen ve alt tarafında kaymasını önlemek için at derisi yapıştırılan kızaklar kullandıkları belirtilmektedir. Dağdan aşağı bunlarla kayarak hayvan avladıkları, yine düz alanlarda ellerindeki bastonlarla kayarak hayvan avladıkları kaynaklarda mevcuttur. Tek kişilik “luge” ve çift kişilik “bob” adı verilen uluslararası bir yarışmadır. Ülkemizde kayak yarışları adı altında su dökülerek dondurulmuş alandan aşağı doğru yardım almadan ağaçtan yapılmış kayaklarla en uzağa doğru gitme amaçlı yapılır. Kastamonu’nun Küre ilçesinin Belören Köyü’nde ve ağı civarında kurallı olarak yarışmaları yapılır.

Rahvan Binicilik: Binicilik eski çağlardan beri Türklerin en iyi yaptıkları spor dallarından biri olmuştur. Cengiz Han’ın atlıları doğal binicilik stili olarak adlandırılan tarzda ata biner, atı elleri ile değil de diz hareketleri ve vücutlarının dengesi ile oynayarak sağlarlardı. Savaşçılar çoğu zaman günlerce at üzerinden inmez atları otlarken veya saman yerken dinlenirdi. Zor zamanlarda atının kanını emerek beslenir ve hayatta kalmaya çalışırlardı (Chamberlin, 2007). Yine Osmanlılarda “cündi” adıyla bilinen binicilikte ustalaşmış bölükler bulunurdu. Padişahların izlemekten hoşlandığı sporlar arasında binicilikte bulunur, yarışları izleyen padişahın çadırının yanında, kazananlara verilecek ödülleri keselerle bekletilirdi (İrepoğlu, 2012: 132). Biniciliğin dallarından biri olan rahvan binicilik atın tek ayak koşma stiline verilen isimdir. Atın aynı taraftaki ayaklarının birlikte hareket ettiği, binicisini sarsmayan bir yarışma şeklidir. Atı rahvan yürütmekte amaç sürücüsü ve teçhizatlarını en kısa sürede, en az enerji harcayarak taşımaktır. Türkler göç hareketleri ile rahvan atları Anadolu’ya getirmiş, Selçuklu ve Osmanlılar ile devam ettirilmiştir. Rahvan binicilik ege bölgesinde yapılan yarışlardır (www.gsdf.gov.tr, 2018).

4. YÖNTEM

Gençlerin geleneksel Türk sporlarına ilgisi ve farkındalığını incelemek için yapılan araştırma betimsel bir araştırma olup tarama modeli esas alınmıştır. Araştırmanın evrenini Gaziantep ilinde yaşayan 14-19 yaş aralığında, 316 bayan, 309 erkek toplam 625 kişi oluşturmaktadır. Katılan gençlerin 268 tanesi okul takımları ve kulüplerde çeşitli branşlarda spor yapmakta, 357 tanesi ise herhangi bir spor branşı ile ilgilenmemektedir. Geleneksel Türk sporları Federasyonunda bulunan 8 geleneksel Türk sporundan seçilmiş olan Türk sporlarına olan ilgi, bilgi ve düşüncelerini belirleme amacı ile araştırmacı tarafından geliştirilen; Geleneksel Türk sporlarının yaygınlaştırılmasını destekliyor musunuz?, İmkân verilirse atlı

cirit sporunu yapmak ister miydiniz? gibi sorular yöneltilmiştir. Sorulara; çok isterdim, elbette isterdim, fikrim yok şeklinde cevap vermeleri istenmiştir. Cronbach alpha değeri 0,84 olarak bulunmuştur. Verilerin değerlendirilmesi için SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Bulguların değerlendirilmesinde frekanslar ve yüzdeler belirlenerek değerlendirmeler yapılmıştır.

5. BULGULAR

Tablo 1. Araştırmaya Katılan Gençlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	N	%
Erkek	309	49,4
Kız	316	50,6
Toplam	625	100

Tablo 1 incelendiği zaman örneklem grubunun yaklaşık %51'ini kızların oluşturduğu görülmektedir. Erkeklerin örneklem içerisindeki oranı ise yaklaşık olarak %49'dur. Araştırmaya katılan kız ve erkeklerin oranı birbirine çok yakındır.

Tablo 2. Araştırmaya Katılan Gençlerin Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	N	%
14	21	3,4
15	111	17,8
16	156	25
17	282	45,1
18	50	8
19	5	0,8
Toplam	625	8

Tablo 2 incelendiği zaman yaşa göre dağılım incelendiğinde araştırmaya katılan örneklem grubunun yaş dağılımlarında yaklaşık %1 ile en az 19 yaş grubunun olduğu, en fazla ise %45 ile 17 yaş grubunun olduğunu görmekteyiz. Ardından %25 ile 16 yaş grubu, yaklaşık olarak %18 ile 15 yaş grubunu görmekteyiz.

Tablo 3. Geleneksel Türk Sporlarının Yaygınlaştırılmasına Göre Dağılım

Katılma durumu	N	%
Çok İsterdim	298	47,7
Elbette İsterdim	249	39,8
Fikrim yok	78	12,5
Toplam	625	100

Tablo 3 incelendiği zaman geleneksel Türk sporlarının yaygınlaştırılmasını çok isteyenlerin yaklaşık olarak %48 oranında olduğu, elbette isterim diyenlerin ise %40 oranında olduğu, ikisinin toplamının %88 oranında olduğunu görmekteyiz. Buda bize geleneksel Türk sporlarının yaygınlaştırılmasını isteyenlerin büyük bir çoğunluğu oluşturduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Geleneksel Türk Spor Branşlarının Sorulara Göre Dağılımı

Sorular	Çok İsterdim		Elbette İsterdim		Fikrim yok		Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
İmkân verilirse atlı okçuluk sporunu yapmayı	245	39,2	176	28,2	204	32,6	625	100
İmkân verilirse atlı cirit sporunu yapmayı	177	28,3	175	28	273	43,7	625	100
İmkân verilirse aba güreşi sporunu yapmayı	108	17,3	113	18,1	404	64,6	625	100
İmkân verilirse şalvar güreşi sporunu yapmayı	110	17,6	115	18,4	400	64	625	100
İmkân verilirse kuşak güreşi sporunu yapmayı	128	20,5	142	22,7	355	56,8	625	100
İmkân verilirse kızak sporunu yapmayı	254	40,6	177	28,3	194	31	625	100
İmkân verilirse atlı kızak sporunu yapmayı	201	32,2	172	27,5	252	40,3	625	100
İmkân verilirse rahvan binicilik sporunu yapmayı	201	32,2	128	20,5	296	47,4	625	100

Tablo 4'te geleneksel Türk spor branşlarının yaygınlaştırılmasına ilişkin görüşlerin spor branşlarına göre dağılımı incelendiği zaman atlı okçuluk ve kızak sporunun en yüksek orana sahip olduğu (çok isterdim %39- %40), aba güreşi ve şalvar güreşinin ise en düşük orana (fikrim yok %64,6- %64) sahip olduğunu görmekteyiz. Buda bize gençlerin geleneksel Türk sporlarından bazı branşlar hakkında yeterince bilgiye sahip olmadıklarını, bu spor branşları özelinde geleneksel sporlarımızın farkında olmadıklarını görmekteyiz.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Eskiden savaşlar için hazır bulunmak, sağlıklı olmak, toplumsal barışa katkıda bulunmak, kültürün devamı amacıyla yapılan spor günümüzde kazanç sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Buda insanlarımızın spor kültürümüzden ne kadar uzaklaştığının bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yapılan araştırmanın sonucunda geleneksel Türk sporlarının yaygınlaştırılmasını isteyen gençlerin sayısının katılımcılar arasında yüksek oranda olduğunu görmekteyiz. Öte yandan branş bazında baktığımız zaman gençlerin bazı branşlar hakkında bilgiye sahip olmadıkları bu araştırma ile ortaya konmuştur. Dikkat çeken bir diğer sonuç ise gençlerin aba güreşi ve şalvar güreşi hakkında çok az bilgiye sahip olduklarıdır. Daha önce bahsettiğimiz gibi aba güreşi Gaziantep ve Hatay yörelerine özgü bir güreş çeşididir. Araştırmanın Gaziantep ilinde yapıldığı düşünüldüğü zaman ilgi azlığı ve farkındalığın düşüklüğü sonucu dikkat çekicidir.

Geleneksel Türk sporlarına verilen değeri artırmak için öncelikle yerel bazda bu sporların yapıldığı bölgelerde birçok etkinlik düzenlenmesine rağmen, bu etkinliklere gençlerin katılımı için özendirici çalışmaların yapılması geleneksel sporların yaygınlaştırılması ve gelecek nesillerimize aktarılması bakımından uygun olacaktır.

Yapılan bir çalışmada gençlerin futbol branşı dışında spora yönlendirilme nedenlerinin başında aile (anne- baba ve kardeş), antrenör ve arkadaş grubu gelmektedir (Sunay & Saracaloğlu, 2003: 43-48). Bu noktadan hareketle ailelere özellikle anne, babalar ve antrenörlere bu konuda büyük görevler düşmektedir.

Ayrıca ulusal medya ve yayın kuruluşlarında, özellikle spor programlarında geleneksel spor branşlarının uygulamalarına yer verilmesi, kültürümüzle bağlarının kurularak tanıtımının yapılması faydalı olacaktır. Eğitim alanında baktığımız zaman ders kitapları, özellikle tarih kitaplarında geleneksel sporlarla ilgili bilgilere yer verilmeli, okul sporlarına yarışma branşı olarak uygulanması sağlanarak geleneksel kültürel değerlerimiz açısından spor mirasımızın gençlere yaparak ve yaşayarak aktarılması sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, gençlerin geleneksel Türk spor branşlarına yönelik farkındalığının yetersiz olduğu ve bu değerlerimizin yaşatılması için gençlerin ilgi ve eğilimlerini artırıcı çalışmalara ihtiyaç olduğu bu araştırma ile ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

- Chamberlin, J. E. (2007). *At*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dever, A. (2015). *Spor Sosyolojisi*. Ankara: Siyasal Kitap.
- Ersan, M. (2012). Anadolu Selçuklularında Oyun, Eğlence ve Spor. İ. Yıldırım, & T. Gültekin içinde, *Anadolu Uygarlıklarında Spor* (s. 114-116). Ankara: Spor yayınevi ve Kitapevi.
- Fişek, K. (1985). *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Gökbel, A. (2000). *Kıpçak Türkleri*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güven, Ö. (1999). *Türklerde Spor Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- İmamoğlu, O., & Taşmektepligil, M. (1997). Türk Kültüründe Spor. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 139-144.
- İmamoğlu, O., Türkmen, M., Akdenk, M., & Çebi, M. (1999). Osmanlı Devletinin Spor Politikasını Etkileyen Unsurlar. *Osmanlıda Spor Sempozyumu* (s. 61-71). Konya: Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu.
- İrepoğlu, G. (2012). Osmanlı Sanatında Sporu İzlerken. İ. Yıldırım, & T. Gültekin içinde, *Anadolu Uygarlıklarında Spor* (s. 132). Ankara: Spor Yayınevi ve Kitapevi.
- Işın, P. M. (2009). Türk okçuluk araştırmaları ve Paul E. Klopsteg (1889-1991). *Çevrimiçi tematik türkoloji dergisi*, 234-241.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devletinde Spor*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kale, R., & Erşen, E. (2015). Beden Eğitimi ve Spor Bilimlerine Giriş. A. Dever içinde, *Spor Sosyolojisi* (s. 137). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Klopsteg, P. E. (1987). *Turkish Archery and The Composite Bow*. London: Simon Archery Foundation, TheManchester Museum, The University.
- Kurt, T., Kılıç, M., Kılıç, MN., Özbayraktar, F., Yücel, E., & Kıvanç, C. (2016). *Türk Spor Tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sunay, H., & Saracaloğlu, A. S. (2003). Türk sporcusunun spordan beklentileri ile spora yönelten unsurlar. *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 43-48.
- Türktaş, M. (1999). Divani Lügatit-Türkte yer alan ve xı. yüzyılda türkler arasında oynanan oyunlar. *pamukkale üniversitesi eğitim fakültesi dergisi sayı 5*, 62-64.
- www.gsdf.gov.tr. (2018, Mart 5). www.gsdf.gov.tr: <http://www.gsdf.gov.tr> adresinden alındı

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Tepeköylü Öztürk, Ö. ve Soytürk, M. (2019). "Sporcu Algılarına Göre Antrenör İletişim Becerileri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 576-583
Geliş Tarihi / Received Date: 06.12.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 31.12.2018

Araştırma Makalesi

SPORCU ALGILARINA GÖRE ANTRENÖR İLETİŞİM BECERİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Özden TEPEKÖYLÜ ÖZTÜRK

Pamukkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

otepekoylu@pau.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-3511-6279

Dr. Öğr. Üyesi Mümine SOYTÜRK

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi

soytürkmumine@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-9560-5915

Öz

Antrenörün gönderdiği mesajları sporcunun nasıl algıladığı ortak amaçların gerçekleşmesi için önemli bir faktördür. Etkili iletişim süreçlerinin olduğu bir ortamda antrenör-sporcu ilişkisi sporcuların becerilerini daha çok geliştirmesine ve performansını arttırmasına olanak sağlamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada amaç liselerde okul takımını çalıştıran beden eğitimi öğretmenlerinin ya da antrenörlerin iletişim becerilerinin sporcu algılarına göre incelenmesidir. Ayrıca araştırmada sporcuların cinsiyetine, çalıştırıcının ve sporcuların birlikteliğinin süresine, çalıştırıcının kurum içi veya dışından olmasına ve haftalık antrenman süresine göre sporcu algısı bakımından antrenör iletişim becerilerinin farklılaşıp farklılaşmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada nicel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Betimsel bir araştırmadır. Örneğine Denizli ilinde öğrenim gören lise okul takımlarında sporcu olan 187'si kadın 310'u erkek olmak üzere toplamda 497 ($X_{yaş}=16.15±1.17$) öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Veri toplama araçları olarak Yılmaz (2008) tarafından geliştirilen "Antrenör İletişim Becerileri Ölçeği" ve katılımcıların demografik bilgileri için "Kişisel Bilgi Formu" kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; sporcular beden eğitimi öğretmenlerinin ya da antrenörlerinin iletişim becerilerini oldukça iyi düzeyde algılamışlardır. Kadın sporcular erkeklere göre; bireysel spor yapanlar takım sporu yapanlara göre ve antrenörü okul dışından olanlar okul içindeki beden eğitimi öğretmeni tarafından çalıştırılanlara göre çalıştırıcılarının iletişim becerilerini daha etkili algılamışlardır. Çalıştırıcının ve sporcuların birlikteliğinin süresi ve haftalık antrenman süresi ile antrenör iletişim becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Becerileri, Antrenör, Öğrenci, Sporcu.

COACH COMMUNICATION SKILLS ACCORDING TO ATHLETES' PERCEPTIONS

Abstract

How the athlete perceives the messages sent by the coach is an important factor in the achievement of the common goals. In an environment with effective communication processes, coach-athlete relationship allows the athletes to better develop their skills and performances. For this reason, the aim of this study is to examine the communication skills of physical education teachers or coaches who coach sports teams in high schools in accordance with athletes' perceptions. In addition, in this study, it was tried to determine whether the coach communication skills in terms of the perception of athletes differ according to the gender of the athletes, the coach of team is insider or outsider of school, the total coaching time with the athlete and the length of the weekly trainings. In this descriptive study quantitative research techniques were used. A total of 497 ($X_{age} = 16.15±1.17$)

students, 187 of whom were female and 310 were males, who were athletes of the sports teams of the high schools in Denizli province, volunteered to participate in the study. "The Coach Communication Skills Scale" developed by Yılmaz (2008) and "Personal Information Form" were used to collect data. According to the research findings, athletes perceived the communication skills of physical education teachers or coaches to be very good. In the perception of coaches' effective communication skills, female athletes, the team athletes and those whose trainer is an outsider had higher scores than males, individual sports athletes and those whose coach is an insider, respectively. There was no significant relationship in the time player is with the coach, weekly training time and coach communication skills.

Keywords: Communication Skills, Trainer, Student, Athlete.

1. GİRİŞ

Toplumsal ve örgütsel yaşamda sağlıklı ve doyurucu ilişkilerin kurulması büyük ölçüde kişilerarasındaki iletişime bağlıdır. "Bilgi üretme, aktarma ve anlamlandırma süreci" olarak tanımlanan iletişim (Dökmen 2004), çalışma yaşamındaki yeri açısından değerlendirildiğinde de önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle günümüzde eğitilmiş bir insan başarılı olmak için akademik bilgilere sahip olmasının yanında kişilerarası ilişkilerinde de başarılı olması, kiminle, ne konuda, nasıl ve niçin iletişim kurması gerektiğini bilmesi gerekmektedir (Devito, 2004: 2). Dolayısıyla toplumsal yaşamda ve örgütlerde etkili iletişim olmadan başarılı ilişkiler kurulması zor görünmektedir. Özellikle insanlarla birebir ve/veya yüz yüze ilişkilerin kurulduğu meslek kollarında kişilerin iletişim konusundaki becerilerinin nasıl olduğu daha önem kazanmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde spor da ortak amaçları gerçekleştirmek için bir araya gelmiş kişilerin, yönetsel süreçleri gerçekleştirdiği örgütsel bir yapı içindedir. Burada amaçlara etkili bir şekilde ulaşılması için koordinasyonun sağlanması, bilgilerin aktarılması, görevlerin yerine getirilmesi, ilişkilerin yürütülmesi ve hatta duygu ve düşüncelerin paylaşılması gibi unsurların gerçekleşmesi gerekmektedir. Bunu sağlamak iletişimi kullanmaksızın mümkün görünmemektedir. Sporcu-antrenör ilişkisinde iletişim antrenör ve sporcunun ortak amaç ve inanışlarla ilgili ortak bilgi ve anlayışlarının gelişmesini sağlamaktadır (Jackson, Dimmock ve Compton, 2018).

Antrenörler antrenmanda ve maçlarda oldukça aktif bir rol oynayarak sporcularıyla etkileşimde bulunmak, motive etmeye çalışmak, eğitim ve dönüt sağlamak için çok fazla zaman harcamaktadırlar (Reinboth, Duda ve Ntoumanis, 2004). Bu nedenle bir antrenörün mesleki anlamda donanımının etkililiği ancak sporcuyla arasında kurduğu iletişimin etkililiğiyle sağlanabilir (Bayrak ve Nacar, 2015). Bu bağlamda antrenör-sporcu ilişkisinde bir etkileşim söz konusudur, her iki taraf da ortak bir çalışma içerisindedir. Sporcu antrenörün, donanım, deneyim ve bilgilerinden yararlanmaya çalışırken; antrenör de sporcunun performansını arttırmak için aynı şekilde kendi donanım, deneyim, bilgi ve becerilerini kullanma çabasındadır. (Selağzı ve

Çepikkurt, 2014). Bu etkileşim içerisinde antrenörün gönderdiği mesajları sporcunun nasıl algıladığı ortak amaçların gerçekleşmesi için çok önemli görünmektedir. Negatif bir iletişim sürecinde antrenör tarafından gelen ve sporcular tarafından algılanan agresif bir iletişim tarzı sporcu doyumunu, sporcuların sportmence davranışını ve takım başarı oranını olumsuz etkilemektedir (Kassing ve Infate, 1999). İletişim süreçlerinin pozitif olduğu ve pozitif ilişkilerin oluşturulduğu bir ortamda meydana gelen antrenör-sporcu ilişkisi ise sürekli eğitim, dönüt, cesaretlendirme, seçenekler yoluyla sporcu doyumunu, benlik saygısını ve motivasyonunu artırırken sporcuların becerilerini geliştireceği iklimler sağlamaktadır (Lyle, 1999; Reinboth, Duda ve Ntoumanis, 2004; Altıntaş, Kazak Çetinkalp ve Aşçı, 2012). Dolayısıyla iyi bir iletişim iyi bir antrenör olmanın temel şartıdır (Margaret, Kirubakar ve Kumutha, 2010). Antrenör-sporcu ilişkisi antrenörlük literatüründe geniş bir çalışma alanına sahiptir (Ferrar ve Ark., 2018). Konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalarda antrenör-sporcu ilişkisinin önemi (Ferrar ve Ark., 2018) antrenörün yakınlık, uyum, tamamlayıcılık özelliklerinin (Philippe ve Seiler, 2006; Trzaskoma-Bicserdı, Bognar, Revesz ve Geczi 2007), antrenörlükle ilgili davranış boyutlarının (Reinboth, Duda ve Ntoumanis, 2004) ne düzeyde olduğu ve sporcuların çeşitli parametreleriyle ilişkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Takım içi iletişim ve iletişimin aracı rolü üzerinde duran çalışmalar da olmuştur (Smith ve Ark., 2013). Ancak bu ilişki içerisindeki antrenör iletişim becerileri ile ilgili sınırlı literatürün olduğu söylenebilmektedir. Okul sporculuğu bazında ise antrenörün kurduğu açık iletişimin sporu sürdürme açısından önemli bir belirleyici olduğu da ortaya konmuştur (Fraser-Thomas, Cote ve Deakin, 2008). Bu nedenle araştırmada liselerde spor takımlarını çalıştıran beden eğitimi ve spor öğretmeni veya antrenörlerin iletişim becerileri sporcu algılarına göre incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada beden eğitimi ve spor öğretmeni veya antrenörlerin iletişim becerilerinin sporcu cinsiyetine, takımı hangisinin çalıştırdığına, çalıştırıcının sporcuların toplam birliktelik ve haftalık antrenman süresine göre değişip değişmediği de belirlenmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Deseni ve Örneklem

Çalışmada nicel araştırma teknikleri kullanılmıştır. Betimsel bir araştırmadır. Araştırmaya Denizli ilinde öğrenim gören lise okul takımlarında yer alan kolayda örnekleme tekniği ile belirlenen 187'si kadın 310'u erkek olmak üzere toplamda 497 ($X_{yaş}=16.15\pm 1.17$) sporcu gönüllü olarak katılmıştır.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama araçları olarak Yılmaz (2008) tarafından geliştirilen "Antrenör

İletişim Becerileri Ölçeği (AİBÖ)” ve katılımcıların demografik bilgilerinin elde edilmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen “Kişisel Bilgi Formu (KBF) kullanılmıştır.

Antrenör İletişim Beceri Ölçeği (AİBÖ): Yılmaz (2008) tarafından geliştirilen ölçek 48 maddeden oluşmaktadır. 5 aralıktaki ölçekte tersine maddeler bulunmamaktadır. Ölçekten alınan puanlar ortalama hesaplaması yaparak elde edilmektedir. Ölçeğin yapı geçerliliğini incelemek için yapılan faktör analizinde madde toplam korelasyonlarının .44 ile .86 arasında değiştiği görülmüştür. Tek faktörlü ölçekte açıklanan varyans % 52.75 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık katsayısı .95 olarak bulunmuştur (Yılmaz, 2008). Bu çalışma kapsamında yapılan iç tutarlılık çalışması olarak Cronbach Alpha katsayısı ise .96 olarak hesaplanmıştır.

Kişisel Bilgi Formu (KBF): Araştırmanın bağımsız değişkenlerini ve çalışmaya katılanların tanımlayıcı bilgilerini belirlemek için araştırmacılar tarafından hazırlanmış bir soru formudur. Bu formun içinde çalışmaya katılanların yaşına, cinsiyetine, yaptıkları spor branşının ne olduğuna, takımlarını kimin çalıştırdığına, ne kadar süredir çalıştırdığına ve haftalık antrenman sürelerine ilişkin sorular bulunmaktadır.

2.3. Verilerin analizi

Veriler frekans, aritmetik ortalama, standart sapma; t testi ve Pearson korelasyon analizi istatistik testleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin parametrik testlerin ön şartlarını sağlayıp sağlamadığına çarpıklık ve basıklık (verilerin normal dağılım durumu) değerleri ve levene (varyansların eşitliği) testi sonuçları incelenerek karar verilmiştir (Büyüköztürk, 2014). İç tutarlılık için Cronbach Alpha değeri hesaplanmıştır. Tip 1 hata % 5 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1. Beden Eğitimi Öğretmenleri Veya Antrenörlerin Sporcular Tarafından Algılanan İletişim Becerilerine İlişkin Betimsel İstatistikler

Ölçek Faktör	n	Min.	Max.	$\bar{X}$	ss
Antrenör İletişim Beceri Ölçeği Toplam	497	1.65	5	4.30	.58

Tablo 1 incelendiğinde liselerde okul takımlarını çalıştıran beden eğitimi öğretmenleri veya antrenörlerin okul sporcuları tarafından algılanan iletişim becerilerinin oldukça iyi düzeyde olduğu görülmektedir ($\bar{X} = 4.30 \pm .58$).

Tablo 2. Beden Eğitimi Öğretmenleri Veya Antrenörlerin İletişim Becerilerinin Kadın ve Erkek Sporcu Algılarına Göre T-Testi Sonucu

Ölçek Faktör	Grup	n	$\bar{X}$	ss	Sd	t	p
AİB Toplam	Kadın	187	4.39	.61	362.656	2.53	.012
	Erkek	310	4.25	.55			

Tablo 2a'ya göre beden eğitimi öğretmenleri veya antrenörlerin iletişim becerilerinin kadın ve erkek sporculara göre farklı algılandığı görülmektedir. Buna göre kadın sporcular erkek sporcularla karşılaştırıldığında takımlarını çalıştıran öğretmen veya antrenörün iletişim becerilerini daha etkili algılamaktadır ($t_{362.656}=2.53, p<.05$).

Tablo 3. Kurum İçinden ve Dışından Olan Çalıştırmacıların İletişim Becerilerinin Sporcu Algılarına Göre T-Testi Sonucu

Ölçek Faktör	Grup	n	$\bar{X}$	ss	Sd	t	p
AİB Toplam	Okul Beden Eğitimi Öğretmeni	275	4.25	.64	413.875	-2.068	.039
	Okul Dışından Bir Öğretmen veya Antrenör	167	4.36	.50			

Tablo 3 incelendiğinde çalıştırmacıların iletişim becerileri takımı kimin çalıştırdığına göre sporcular tarafından farklı algılanmıştır. Buna göre okul dışından bir öğretmen veya antrenör ile çalışan öğrenciler antrenörlerinin iletişim becerilerini okul beden eğitimi öğretmeniyle çalışanlara göre daha iyi düzeyde algılamışlardır ($t_{413.875}=-2.068, p<.05$).

Tablo 4. Sporcuların Branş Türüne Göre Beden Eğitimi Öğretmenleri Veya Antrenörlerin İletişim Becerilerinin Sporcu Algılarına Göre T-Testi Sonucu

Ölçek Faktör	Grup	n	$\bar{X}$	ss	Sd	t	P
AİB Toplam	Bireysel Takım	105	4.39	.64	211.273	2.086	.038
		366	4.28	.50			

Tablo 4'e göre bireysel veya takım sporu yapan sporcuları çalıştıran beden eğitimi öğretmenleri ya da antrenörlerin iletişim becerilerinde sporcu algılarına göre istatistiksel olarak fark olduğu tespit edilmiştir. Buna göre bireysel spor yapanlar çalıştırmacılarının iletişim becerilerini takım sporu yapanlara göre daha iyi düzeyde algılamışlardır ($t_{211.2735}=-2.086, p<.05$).

Tablo 5. Beden Eğitimi Öğretmenleri Veya Antrenörlerin Sporcuları Toplam Birliktelik Süreleri Ve Haftalık Antrenman Süresi İle Sporcu Algılarına Göre İletişim Becerileri Arasındaki İlişkiye Yönelik Korelasyon Analizi

n=497	Toplam Çalıştırma Süresi	Haftalık Antrenman Süresi
AİB	.027	.033

**p<0.01 (2-tailed)

Tablo 5'e göre beden eğitimi öğretmenleri veya antrenörlerin sporcuları toplam çalıştırma ve haftalık antrenman süreleriyle sporcu algısına göre antrenörlerin iletişim becerileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

4. TARTIŞMA

Araştırma bulgularına göre liselerde okul takımlarında sporcu olan öğrenciler takımlarını çalıştıran beden eğitimi öğretmeni veya antrenörlerinin iletişim becerilerini oldukça iyi düzeyde algılamışlardır ($\bar{X} = 4.30 \pm .58$). Buna göre antrenörlerin sporcularıyla kurdukları ilişkide etkili iletişim ortamları oluşturdukları, sporcularına geri bildirim olanağı tanıdıkları, sözlü ve sözel olmayan iletileri etkili kullandıkları söylenebilmektedir. Camire, Trudel ve Forneis (2009) de lise de okul tabanlı spor programlarına katılan öğrencilerin antrenörleriyle iletişimlerini oldukça iyi düzeyde algıladıklarını belirtmişlerdir. Bulgular sporcu cinsiyetine göre değerlendirildiğinde ise okul takımlarındaki kadın sporcuların antrenörlerinin iletişim becerilerini erkeklere göre daha iyi algıladıkları görülmüştür. Etkili iletişim karşılıklı anlayış ve karşılıklı paylaşımı içermektedir (Margaret, Kirubakar ve Kumutha, 2010). Bu nedenle antrenör-sporcu ilişkisinde sağlıklı bir iletişim ortamının oluşabilmesi için sadece antrenörün değil sporcunun da optimal düzeyde bu becerileri kullanması gerekmektedir. Literatür incelendiğinde de farklı görüş bildiren çalışmalar olsa da genel olarak kadınların iletişim becerilerinin erkeklere göre daha iyi olduğu görülmektedir (Tepeköylü, Soytürk ve Çamlıyer, 2009; Tepeköylü Öztürk, Soytürk, Daşdan Ada ve Çamlıyer, 2011). Kadınların iletişimde daha sıcak ve girişken oldukları belirtilmektedir. Bayrak ve Nacar (2015) da yaptıkları çalışmada antrenör iletişim becerilerinin kadın sporcular tarafından daha iyi düzeyde algılandığı bulgusuna ulaşmışlardır. Sadece erkek sporcular üzerinde yapılan bir çalışmada ise sporcuların antrenörlerin iletişim tarzını agresif bir iletişim tarzı olarak algıladıkları görülmüştür (Kassing ve Infate, 1999). Ancak bu durumun antrenörlerin cinsiyetleri de analize dahil edilerek elde edilecek bulgularla daha iyi açıklanabileceği düşünülmektedir.

Araştırmada takımı kurum dışından bir antrenör çalıştıran sporcular kurum içinden beden eğitimi öğretmeni çalıştıranlara göre çalıştırıcılarının iletişim becerilerinin daha iyi düzeyde olduğunu belirtmişlerdir. Beden eğitimi öğretmenlerinin yoğun çalışma temposu, aynı zamanda beden eğitimi derslerini yürütmesi ve birden fazla takım çalıştırması sporcularıyla yeteri kadar paylaşımda bulunma ve etkileşime geçme imkanı tanımamış olabilir. Dışardan bir antrenörün ise çalıştırdığı tek takıma daha iyi odaklanabileceği ve sporcularının ilgi, beklenti ve dönütlerine daha etkili olarak karşılık verebileceği düşünülmektedir. Özellikle iletişim becerilerinin temeli olan etkin dinlemeyi başarabilmek için özel bir çaba harcamak ve gönderilen mesajların gerçek anlamını anlayabilmek

gerekmektedir. Bu durumu okul dışı antrenörlerinin daha etkili bir şekilde sağlayabildiği düşünülmektedir. Literatürde bu bulguyu tartışacak bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Araştırma bulgularına göre bireysel sporcular beden eğitimi öğretmeni veya antrenörlerinin iletişim becerilerini takım sporcularına göre daha iyi düzeyde algılamışlardır. Yılmaz, Çimen ve Bektaş (2009) da çalışmalarında bireysel sporcuların antrenörlerinin iletişim becerilerini daha iyi düzeyde algıladıklarını bulmuşlardır. Bu durum bireysel spor antrenörlerinin daha az sayıda sporcu ile çalışmasına, bu nedenle sporcularla daha ayrıntılı ilgilenebilmelerine, daha sık, anında ve birebir dönüt alma/verme ve bireye özel uyarın gönderme fırsatı bulmalarına bağlanabilir. Ayrıca Margaret, Kirubakar ve Kumutha (2010)'ya göre farklı branşlardaki sporcular farklı kişilerle farklı şekillerde iletişim kurmaktadır. Bireysel sporların karakteristiği gereği yukarıdaki nedenlere bağlı olarak bu durum sporcuların özelliklerinden de kaynaklanmış olabilir.

Araştırmada çalıştırıcıların sporcularla toplam birliktelik ve haftalık antrenman süresiyle iletişim becerileri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır. Kişiler arasında etkili iletişimi sağlamak için bireylerin kendini açması gerekir. Kendini açmak düşüncelerini ve özellikle de duygularını gerçek halleriyle ortaya koymaktır (Cüceloğlu, 2006). Bireyler kendini açtığı sürece çatışmalar azalır ve sağlıklı ve doyurucu ilişkiler kurulabilir. Kendini açmak ise karşı tarafa güvenildiği zaman en optimal şekilde sağlanır. Bunun ise literatürde belirtilen bir süresi yoktur. Ancak spor bu durumu sağlamada ve iletişim becerilerini geliştirmede önemli bir araçtır (Tepeköylü, Soytürk, ve Çamlıyer, 2009; Tepeköylü Öztürk, Özbey, Çamlıyer, 2015). Bu nedenle takımı çalıştıran kişinin takımı çalıştırma ve haftalık antrenman süresi sporcular tarafından algılanan antrenör iletişim becerilerinde anlamlı bir fark yaratmamış olabilir.

Sonuç olarak; lise okul takımlarında sporcu olan öğrencilerle antrenörleri/beden eğitimi öğretmenleri arasında olumlu bir iletişim olduğu söylenebilmektedir. Özellikle farklı kültürlerde yapılan çalışmalarda başarının yanı sıra okul sporculuğuna katılım, bırakma ve sürdürmede antrenörlerin iletişimlerinin nasıl olduğu belirleyici bir faktör olarak görülmektedir. Bu nedenle antrenör/beden eğitimi öğretmenlerinin iletişim becerilerini geliştirmelerinin teşvik edilmesi ve hizmet içi eğitim programlarına dahil edilmesi faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Altıntaş A., Kazak Çetinkalp, Z. ve Aşçı, H. (2012). Antrenör-sporcu ilişkisinin değerlendirilmesi: geçerlik güvenilirlik çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 23(3), 119-128
- Bayrak, E. ve Nacar, E. (2015). Profesyonel takım sporlarında görev yapan antrenörlerin iletişim beceri düzeylerinin araştırılması. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(14), 391-405
- Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*, Pegem Akademi, Ankara
- Camire, M., Trudel, P. ve Forneis, T. (2009). High school athletes' perspectives on support, communication, negotiation and life skill development. *Qualitative Research in Sport and Exercise*, 1(1), 72-88
- Cross, J.L. and Lyle, J. (Ed.) (1999). *The coaching process: principles and practice for sport*. Butterworth-Heinemann, Oxford. Editörlü kitapta bölüm Lyle, J. (1999). *Coaching philosophy and coaching behavior* (s.25-46). Butterworth-Heinemann, Oxford.
- Cüceloğlu, D. (2006). *Yeniden İnsan İnsana*, 35. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul
- Dökmen, Ü. (2004). *İletişim Çatışmaları ve Empati*, 28. Basım, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Devito, J.A. (2004). *The Interpersonal Communication Book*, Tenth Editon, Pearson Education, USA
- Ferrar, P., Hosea, L., Henson, M., Dubina, N., Krueger, G., Staff, J. ve Gilbert, W. (2018). Building high performing coach-athlete relationships: the usoc's national team coach leadership education program (NTCLEP). *International Sport Coaching Journal*, 5, 60-70
- Fraser-Thomas, J., Cote, J. ve Deakin, (2008). Understanding dropout and prolonged engagement in adolescent competitive sport. *Psychology of Sport and Exercise*, 9, 645-662
- Jackson, B., Dimmock, J and Compton, J. (2018). *Persuasion and communication in sport, exercise, and physical activity*, First Edition, Routledge Taylor & Francis Group, London and Newyork
- Kassing, J.W. ve Infate, D.A. (1999). Aggressive communication in the coach-athlete relationship. *Communication Research Reports*, 16(2), 110-120
- Margaret, G.D., Kirubakar, S.G. ve Kumutha, N. (2010). Communication skills: A cognitive-behavioural approach to enhance relationship skills in young sport coaches. *British Journal of Sports Medicine*, 44(S1), 49-50
- Philippe, R.A. ve Seiler, R. (2006). Closeness, co-orientation and complementarity in coach-athlete relationships: What male swimmers say about their male coaches. *Psychology of Sport and Exercise*, 7(29), 159-171
- Reinboth, M., Duda, J.L. and Ntoumanis, N. (2004). Dimensions of coaching behavior, need satisfaction, and the psychological and physical welfare of young athletes. *Motivation and Emotion*, 28(3), 297-313.
- Selağzi, S. ve Çepikkurt, F. (2014). Antrenör ve sporcu iletişim beceri düzeylerinin belirlenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 9(1), 11-18.
- Smith, M., Arthur, C.A., Hardy, J., Callow, N. ve Williams, D. (2013). Transformational leadership and task cohesion in sport: The mediating role of intrateam communication. *Psychology of Sport and Exercise*, 14, 249-257
- Tepeköylü, Ö., Sotürk, M. ve Çamlıyer, H. (2009). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu (BESYO) öğrencilerinin iletişim becerisi algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(3), 115-124
- Tepeköylü Öztürk, Ö., Soytürk, M., Daşdan Ada, N., ve Çamlıyer, H. (2011). Üniversite takımlarında sporcu olan öğrencilerle spor yapmayan öğrencilerin iletişim becerisi düzeylerinin karşılaştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 22(2), 43-53
- Tepeköylü Öztürk, Özbey, S. ve Çamlıyer, H (2015). Impact of sport-related games on high school students' communication skills. *Physical Culture and Sport Studies and Research*, LXVII, 53-64
- Trzaskoma-Bicsurdy, G., Bognar, J., Revesz, L. ve Geczi, G. (2007). The coach-athlete relationship in successful hungarian individual sports. *International Journal of Sports Science & Coaching*. 2(4), 485-495
- Yılmaz, İ. (2008). *Sporcu algıları çerçevesinde farklı spor branşlarındaki antrenörlerin liderlik davranış analizleri ve iletişim beceri düzeyleri*. Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara
- Yılmaz, İ., Çimen, Z. Ve Bektaş, F. (2009). Sporcu algılamalarına göre bireysel ve takım sporu antrenörlerinin iletişim beceri düzeyleri. *Atatürk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*. 11(4), 52-57

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Табалдиев, К., Акматов, К. (2019).
“Мавзолей Кёк-Таш (Көк-Таш)”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 584-611
Geliş Tarihi / Received Date: 08.06.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 02.07.2018

Araştırma Makalesi

МАВЗОЛЕЙ КЁК-ТАШ (КӨК-ТАШ) (Результаты археологических раскопок 2017 года)

Проф., т.и.к. Кубатбек ТАБАЛДИЕВ

Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Гуманитарный Факультет
tabaldievk@yahoo.com

ORCID: ID 0000-0002-6679-8030

Т.и.к. Кунболот АКМАТОВ

Кыргызско-Турецкий Университет Манас, Гуманитарный Факультет
kunbolot.heritage@gmail.com

ORCID: ID 0000-0003-4247-3554

Аннотация

В статье представлены результаты археологических раскопок и археолого-архитектурного анализа подземного мавзолея Кёк-Таш (Көк-Таш), расположенного в Кочкорской долине Кыргызстана. Он был случайно обнаружен местными жителями в 1988 г. при выкапывании силосной ямы с помощью землеройной техники. С тех пор мавзолей неоднократно подвергался грабительским раскопкам, в результате которых пострадали перекрытия помещений и часть стен. Объект состоит из двух камер: малого прямоугольного и большого квадратного, ориентированных по сторонам света. Он сооружен из квадратных жженных кирпичей на глиняном растворе. Наряду с ними встречаются прямоугольные кирпичи, которые использовались для соблюдения регулярной перевязки рядов кладки. В полевом сезоне 2017 г. на памятнике было заложено 6 шурфов, которые дали полное представление об архитектуре мавзолея. Изучение планировки, тропы, погребального ящика и строительного материала, с учетом результатов радиоуглеродного анализа, позволило сделать вывод, что время сооружения мавзолея Кёк-Таш укладывается в хронологические рамки между XI и XIII вв. Более точная датировка будет предложена после завершения раскопок и проведения дополнительных исследований. Памятник интересен не только как первый известный подземный двухкамерный мавзолей на территории Кыргызстана, но и тем, что он включает в себя как архаические, так и новые для своей эпохи архитектурно-археологические признаки. Найденные здесь нефритовые блюда также не имеют аналогов в археологии Кыргызстана.

Ключевые слова: Средняя Азия, Кыргызстан, Средневековье, подземный двухкамерный мавзолей, жженный кирпич, арка, тропы, погребальный ящик, находки.

THE MAUSOLEUM KYOK-TASH (KÖK-TASH) (The results of the 2017 archaeological excavations)

Abstract

The paper presents the results of the archaeological excavations and archaeological-architectural analysis of the underground mausoleum Kyok-Tash (Kök-Tash) in Kochkor region, Kyrgyzstan. The mausoleum was accidentally discovered by local residents in 1988, during the construction of the silage pit. Since then it was looted several times, as a result of which the mausoleum's dome and parts of the wall were destroyed. The mausoleum consists of two chambers: one of them is a small and rectangular and another one is big and square. The walls of the chambers are oriented in the cardinal directions. The mausoleum was built by square fired bricks using clay cement. Rectangular bricks were also used, apparently, to maintain the bonds between the brick rows. Six exploratory pits

were taken on the mausoleum area, which gave us a comprehensive view about its architecture. On the basis of analysis of its structure, squinch, burial box and building materials, taking into account the results of radiocarbon dating, it is safe to say that the mausoleum was built between XI and XIII cc. The more precise dating will be suggested after the completion of the excavations and additional studies. The monument is a first known underground two-chamber mausoleum in the territory of Kyrgyzstan. It is also unique for embodying both archaic and novel architectural-archaeological features and for nephrite plates, which were discovered in the second chamber.

Keywords: Central Asia, Kyrgyzstan, Middle Ages, An Underground Two-Chamber Mausoleum, Fired Brick, Arch, Squinch, Burial Box, Finds.

Введение

В 2017 г. при поддержке Турецкого управления по сотрудничеству и развитию при аппарате Премьер-министра Республики Турция (ТИКА), археологическим отрядом Кыргызско-Турецкого университета «Манас» под руководством профессора К.Ш. Табалдиева были начаты раскопки подземного архитектурного сооружения в местности Кёк-Таш (Көк-Таш) Кочкорской долины в Кыргызстане. Исследуемый памятник, впоследствии определенный как мавзолей, расположен в 3 км к северо-востоку от села Кум-Дёбё (Кум-Дөбө), у оросительного канала, сооруженного в советское время. Точные географические координаты объекта: N 42°14'22,7", E075°34'36.0".

Памятник получил свое название по одноименной местности, на которой он расположен и где местные жители неоднократно находили фрагменты керамики, покрытых голубой глазурью¹. Однако, забегаая вперед, отметим, что по результатам раскопок 2017 г., непосредственно в кладках стен изучаемого объекта кирпичей с голубым покрытием обнаружено не было.

Памятник был случайно открыт в 1988 г. местными жителями при выкапывании силосной ямы с помощью землеройной техники. По словам тогдашнего председателя местного колхоза А. Жооданбекова, при обнаружении жженных кирпичей и обнажении части какого-то архитектурного сооружения раскопочные работы были приостановлены. Но, судя по всему, в ходе уже проделанных работ часть купола была снесена и его кирпичи вместе с землей были свалены в кучу к северу от памятника. О факте обнаружения архитектурного объекта под землей было доложено вышестоящим органам. Только через несколько лет в 1991 г. памятник был осмотрен археологами К.Ш. Табалдиевым и О.А. Солтобаевым (Табалдыев, 2011: 146). Во время первичного обследования был обнаружен массивный камень с отверстием в центре, предположительно являвшийся подпяточным камнем. Однако, ввиду отсутствия финансовых средств, археологические раскопки на памятнике не были проведены.

---

¹ Название *Көк-Таш* в переводе на русский язык означает «синий (голубой) камень».

Археолого-архитектурный объект Кёк-Таш заново привлек к себе внимание специалистов и широкой общественности в 2010-2011 гг., когда неким жителем близлежащего села Ак-Джар (Ак-Жар) на памятнике были проведены незаконные, грабительские раскопки с применением землеройной техники. В результате, на месте памятника образовались большая куча земли вперемешку с жжеными кирпичами и их обломками и два грабительских лаза, один из которых, как показали дальнейшие археологические исследования, пришелся на западную стену первого помещения, а второй – на юго-восточный угол того же помещения. Особенно губительным оказался первый лаз, который разрушил большую часть западной стены первого помещения и часть юго-западного угла второго помещения. Кроме того, как нам представляется, в результате этих варварских работ почти полностью были снесены перекрытия обоих помещений сооружения.

Данный факт подтолкнул нас к активному поиску финансовых средств для проведения спасательных раскопочных работ. В 2015 г. с памятником были ознакомлены турецкие эксперты, которые рекомендовали ТИКА поддержать спасательно-исследовательские работы на данном объекте. Эта инициатива была одобрена руководством данной организации, и в 2017 г. начались археологические раскопки на многострадальном² памятнике Кёк-Таш.

Описание археологических раскопок

До начала археологических раскопок на месте памятника, который располагался в северной части силосной ямы, находились, как было отмечено выше, одна большая куча земли с жженым кирпичом и два грабительских лаза (Фото 1). По всей площади силосной ямы размером 5х36 м и за ее пределами были разбросаны жженные кирпичи и их фрагменты. Один из грабительских раскопов обнажил юго-восточный угол первого помещения и часть арочного проема. Кроме того, на западной стене силосной ямы виднелась частично сохранившаяся кладка из жженных кирпичей, которая являлась самой высокой сохранившейся точкой памятника, расположенной на глубине 95 см от современной дневной поверхности. На данном этапе исследования у нас не было уверенности в назначении, структуре и размерах исследуемого объекта, в связи с чем было принято решение вести раскопки методом сплошной зачистки до выявления основных контуров объекта.

---

² К сожалению, такую же участь разделяют десятки, если не сотни, археологических и архитектурных памятников на территории Кыргызской Республики.

Перед началом раскопок были собраны разбросанные на поверхности земли жженные кирпичи и просеяна куча земли, образовавшаяся в результате грабительского раскопа. В этой куче, помимо кирпичей и их фрагментов, были обнаружены два необработанных валуна с круглым отверстием в середине. Диаметр отверстий – 11-12 см, глубина – 5 см. Возможно, они служили в качестве подпяточных камней для фиксации вращающейся двери. На одном из валунов имеются выбитые изображения двух горных козлов и собаки, покрытые патиной, т.е. рисунки явно древнего происхождения.

На площади памятника был заложен раскоп размером 11x15 м. В процессе послойного снятия грунта на разных глубинах были обнаружены разбросанные по площади раскопа жженные кирпичи и их фрагменты, обломки глиняных сосудов, отдельные кости крупного и мелкого рогатого скота, мелкие фрагменты ганча и камни³. Среди керамических изделий встречались отдельные экземпляры, покрытые голубой глазурью.

На глубине 1,5-2 м от современной дневной поверхности выявлены контуры стен архитектурного объекта, сооруженного из жженных кирпичей на глиняном растворе (Фото 2). Основным строительным материалом служили квадратные кирпичи размером 24,5x24,5x4,5 см, 25x25x4-4,5 см, 26,5x26,5x4,5 см, 27x27x4,5 см. Наряду с ними, видимо для соблюдения перевязки рядов кладки, использовались прямоугольные кирпичи половинного формата (13-14x26-27x4-4,5 см). Кроме того, в процессе раскопок встречены несколько (3-5) кирпичей «нестандартных» размеров (32,7-33x21,5-21,8x4,2-4,5 см). Однако непосредственно в сохранившихся кладке стен их зафиксировано не было. На лицевой стороне некоторых кирпичей отмечены отпечатки лап мелкого рогатого скота, собаки, коровы и, в одном случае, подошвы подростка, наступивших на них до обжига, видимо, во время сушки под солнцем. Кроме того, было обнаружено несколько пережженных кирпичей. Все это свидетельствует о том, что кирпичи изготавливались в непосредственной близости от постройки.

Объект представлял собой постройку, состоящую из двух лежащих на общей оси помещений: малого прямоугольного и большого квадратного. Стены их ориентированы по сторонам света. Квадратное помещение было перекрыто куполом, от которого местами сохранились только нижние ряды кладки. Диаметр основания купола, судя по сохранившейся кладке, составлял 5,2 м. Общая длина объекта – 9,5 м (С–Ю). Внутренние размеры прямоугольного помещения 2,4x4 м, толщина стен 50-55 см. Внешние размеры квадратного помещения – 6-6,3x6-6,3 м.

³ Подробное описание и анализ всех находок мы намерены дать в отдельной работе после завершения раскопок.

Поскольку в полевом сезоне 2017 г. не планировалось полностью вскрыть изучаемое архитектурное сооружение, то для установления его высоты и назначения было принято решение заложить несколько шурфов. Исходя из принципа симметрии на памятнике было заложено шесть шурфов, которые должны были дать достаточно полное представление о его структуре и назначении (Рис. 1).

Шурф 1 заложен в юго-восточной части памятника и имел целью вскрыть восточную половину фасада камеры 1, включая часть арочного проема, служившего входом в сооружение. Состав и твердость грунта у арочного проема отличались от состава и твердости грунта у фасада. Последний характеризуется как твердый песчано-щебенистый, с включением мелких и средних камней, в то время как грунт у арочного проема песчано-глинистый. В составе последнего на разных глубинах встречены крупные валуны и фрагменты дерева. Здесь же, у арочного проема, были обнаружены разбросанные кости человека: лучевая кость, фаланги пальцев, позвонок и фрагмент черепа. Раскоп доведен до глубины 2,3 м от верха арки входа. Каких-либо следов наличия фундамента не выявлено.

Кладка фасада выполнена из обломков жженных кирпичей, уложенных без соблюдения перевязки. Фасад неровный – его верхняя часть несколько (на 35-45 см) выступает над нижней частью.

Вход перекрыт клинчатой полой аркой из вертикально и фронтально поставленных кирпичей. В двух местах между кирпичами помещен кирпичный клин. Арочный проем заключен в прямоугольную нишу, которая заглублена в тело стены. Высота его составляет 1,9 м от кирпичного порога, являющегося продолжением пола прямоугольного помещения (Рис. 2).

Шурф 2 заложен внутри камеры 1 и имел целью вскрыть западную ее половину и часть арочных проемов, один из которых являлся внутренней частью входа в сооружение, а другой соединял первую камеру со второй. В процессе раскопок на разных глубинах встречены жженные кирпичи и их фрагменты, обломки глиняных и стеклянных сосудов, деревянные угольки, отдельные кости животных, мелкие и крупные фрагменты ганча. Некоторые керамические изделия имеют покрытие из голубой глазури. На глубине 2 м от верха арки обнаружен крупный фрагмент ганчевого блока длиной 39 см, шириной 15-19 см. В сечении он подтреугольной формы: две стороны его плоские, а одна – вогнутая. Состав извлеченного грунта глинистый, без примеси песка и гравия.

На глубине 2,4 м от верха арки зачищен пол, вымощенный жжеными кирпичами в два слоя (Рис. 3; Фото 3). Эти слои скреплены между собой с помощью глиняного раствора толщиной 2-2,5 см. Основным строительный материал пола – квадратный кирпич размером 25,5x25,5x4 см. Наряду с ним, видимо, для соблюдения «перевязки», использованы прямоугольные кирпичи половинного формата (12-12,5x25,5x4 см). Кирпичи пола, в отличие от кирпичей стен, отшлифованы, в результате чего имеют ровные грани. Некоторые кирпичи пола у западной стены разобраны, возможно, в ходе грабительских раскопов 2010-2011 гг. В результате этих же действий пострадала часть западной стены камеры 1.

На полу у западной стены были зачищены кости собаки, расположенные не в анатомическом порядке. Поскольку они находились на месте грабительского лаза, то, возможно, это кости современной собаки.

Внутренние стены камеры 1 ровной кирпичной кладки, выполненной цепной перевязкой швов. Внутренняя арка над входом, заглубленная на несколько сантиметров в тело стены, сложена клинчатой кладкой. Пяточный кирпич арки, являющийся горизонтальным, расположен на высоте 106 см от пола. Над ним помещен кирпичный клин, выше которого кирпичи лежат наклонно. Арка снаружи обведена одним рядом плашмя положенных кирпичей, отделяющих ее от кладки стен (Рис. 4; Фото 4).

Шурф 3 заложен в юго-восточном секторе камеры 2. В процессе снятия грунта на разных глубинах были обнаружены жженные кирпичи и их фрагменты, глиняные черепки, обломки деревянных балок, отдельные экземпляры которых имели следы огня, железные гвозди конусовидной формы с шляпкой (Рис. 5), фрагменты ганча, отдельные кости животных. На поверхности одного из кирпичей имелись отпечатки подошвы ноги подростка. Ближе к полу была найдена зеленая бусина диаметром 7-8 мм, со сквозным отверстием для продевания нитки. Самыми примечательными находками оказались нефритовые блюдца (12 ед.) (Рис. 6; Фото 5), найденные на полу у западной стенки шурфа, т.е. в середине южной половины камеры 2, у арочного проема. Примерно 10 см выше этих находок был найден фрагмент крупной керамики с остатками голубой глазури на одной из сторон. Состав извлеченного из этого сектора грунта глинистый, без примеси песка и гравия.

В юго-восточном углу сектора (камера 2) вскрыто подкупольное устройство – тропм, служивший для поддержания купола над углами квадратного помещения. Он состоит из перекинутой через угол стрельчатой арки с внутренним заполнением в виде вставленных одна в другую и уменьшающихся по направлению к углу 14

эллипсоидных арок. В шипце глубинной арочки имеется кладка из трех кирпичей, поставленных плашмя (Рис. 7). Острые грани кирпичей арок тромпа стесаны, видимо, для того чтобы, избежать возможных травм при ударе о них головой. В специальной литературе тромп, состоящий из вставленных одна в другую арок, известен под названием перспективно-ступенчатого или перспективно-арочного.

Тромп не выделен в отдельный ярус, а втоплен в тело четверика. Он опирается на стену высотой всего 90 см от пола (Рис. 8). Высота тромпа – 140 см. Высота восточной стены четверика от пола до основания купола – 2,4 м.

Над тромпом, через один ряд горизонтально уложенных кирпичей, сохранились нижние ряды кладки купола (Фото 6). Судя по ним, купол выложен кольцевыми рядами, в которых кирпичи лежат наклонно. Здесь использован тот же кирпич и раствор, что и в кладках стен. В некоторых местах в швах кладки купола сохранились следы промазки ганчем.

Тромп сбоку примыкает к арке проема, соединяющего первую камеру со второй. Арка сохранилась частично. Она сложена таким же образом, как внутренняя арка входного проема. Пяточный кирпич арки лежит на высоте 107 см от пола.

На глубине 2,3 м от верха арки тромпа зачищен пол, вымощенный жжеными кирпичами в два слоя (Рис. 9). Между слоями кирпичей имеется глиняный раствор толщиной в 2 см. Здесь также кирпичи двух форматов: квадратные размером 25,5-26х25,5-26х4 см и прямоугольные размером 12,5-12,7х25,5х4 см. Все кирпичи пола отшлифованы и имеют ровные грани.

Шурф 4 заложен в северо-западном секторе камеры 2. В ходе послойного снятия грунта на разных глубинах обнаружены жженные кирпичи и их фрагменты, глиняные черепки, фрагмент бронзовой пластинки с бортиками, обрывок кожи размером 20х25 см. На северо-западном углу сектора вскрыт переброшенный через угол тромп со стрельчатой аркой. Однако грунт в пазухе тромпа снят не был. Исходя из принципа симметрии, можно полагать, что заполнение тромпа также представлено перспективно-ступенчатыми арочками.

Тромп втоплен в тело четверика и опирается на стену высотой 90-91 см от пола. Высота тромпа – 139-140 см. Высота западной стены второй камеры – 2,4 м.

На глубине 1,4 м от верха арки тромпа, у северной стены обнаружен череп молодого человека (подростка ?) в перевернутом виде. На этом же уровне зачищена верхняя кладка прямоугольного погребального ящика с округлыми углами. Как показали результаты дальнейших раскопок, ящик был сооружен из прямоугольных

жженных кирпичей на ганчевом растворе прямо на полу (Фото 7). Как снаружи, так и изнутри ящик оштукатурен тонким слоем ганча. Каких-либо следов перекрытия ящика зафиксировано не было. На верхнем уровне ящика обнаружены обломки толстостенных и тонкостенных глиняных сосудов, отдельные кости крупного скота, фрагменты ганча и мелкие камни. Размеры кирпичей ящика 13-13,2x27x4,3-4,5 см. Сохранившаяся высота ящика – 73-94 см, ширина (снаружи) – 155-159 см.

Данным шурфом вскрыта западная половина погребального ящика, а восточная половина находится в северо-восточном секторе, не затронутом раскопом в полевом сезоне 2017 г. Ящик длинными сторонами ориентирован по линии В-3 и расположен в середине северной половины камеры 2 (Рис. 10).

На глубине 2,3 м от верха арки тротуара зачищен пол, вымощенный жженым кирпичом в два слоя. Размер кирпичей – 25,5x25,5x4 см и 7,5-8x25,5x4 см. Все они отшлифованы и имеют ровные грани. На высоте 15-18 см от пола у погребального ящика было зафиксировано 3 человеческих позвонка.

Шурф 5 заложен у восточного фасада, на месте соединения первой камеры со второй (Фото 8). Грунт очень твердый, а состав характеризуется как песчано-щебенистый, с включением мелких и средних камней. Раскоп доведен до глубины 3,3-3,5 м от сохранившейся высоты стены. Каких-либо следов наличия фундамента не выявлено. Находок нет.

Шурф 5 показал, что кладка фасада выполнена из обломков кирпичей, поставленных без какой-либо системы и перевязки, отчего фасад имеет неровную поверхность.

Шурф 6 заложен в северо-восточном углу камеры 2, у ее внешних стен. Состав и твердость грунта так же как в предыдущем шурфе. Шурф доведен до глубины 2,5 м от сохранившейся высоты стены. Внешние стены сложены из обломков жженных кирпичей, без какой-либо системы и имеют неровную поверхность. Находок нет.

Аналогии и гипотезы

Археологические раскопки полевого сезона 2017 г. показали, что перед нами двухкамерный мавзолей, сооруженный под землей (Рис. 10). Судя по разбросанным костям человека, обнаруженным в разных частях мавзолея, погребение подвергалось разграблению и (или) осквернению. Однако окончательные выводы на этот счет могут быть сделаны только после вскрытия погребального ящика.

О том, что мавзолей изначально был сооружен под землей, а не оказался там вследствие постепенного повышения уровня земли, свидетельствует ряд фактов.

Несостоятельно мнение, что мавзолей был скрыт под землей в результате селевых потоков или иных природных катаклизмов. В стенах его отсутствуют какие-либо трещины или иные повреждения и следы деформации, которые подтверждали бы такое предположение.

Грунт у внешних стен мавзолея, судя по его составу и твердости, можно охарактеризовать как материк, т.е. не тронутый человеком и, соответственно, не содержащий каких-либо следов человеческой деятельности. Ни одной находки не было сделано за пределами мавзолея, в том числе и в заложенных шурфах у внешних стен. Но, пожалуй, самым красноречивым свидетельством того, что мавзолей был сооружен в заранее вырытом котловане, является неровная поверхность внешних стен, кладка которых выполнена из обломков кирпичей без соблюдения перевязки и рядов. Очевидно, таким образом закладывалось пространство между ровными внутренними стенами и стенками котлована. Все это говорит о том, что мавзолей изначально был построен под землей и, соответственно, был рассчитан на обозрение изнутри.

Сооружение мавзолея под землей – известное явление в средневековой архитектуре Средней Азии. Так, например, в Таджикистане был найден подземный однокамерный мавзолей-склеп, построенный из квадратных жженных кирпичей (25x25x4-5 см). Свод его, согласно приведенным данным, был приподнят над землей и был оформлен снаружи прямоугольным возвышением. Памятник датирован XI-XII вв. (Хмельницкий, 1996: 240–242).

Еще, по крайней мере, два подземных мавзолея известны в Туркестане, близ архитектурного комплекса Ходжа Ахмеда Ясеви. Более полные сведения имеются об одном из них. Известно, что купол его был зафиксирован на глубине 2 м от современной поверхности. На основании этого можно предположить, что он являлся полностью подземным, хотя авторы почему-то считают, что у объекта была и надземная часть. Памятник представлял собой однокамерное сооружение из жженных кирпичей размером 25-26x25-26x5-6 см. Судя по найденным в нем погребениям, он являлся семейной усыпальницей. Мавзолей был отнесен к XVI-XVIII вв. (Ерзакович, Нурмуханбетов, Ордабаев, 1977: 59–72).

Мавзолей Кёк-Таш пополняет немногочисленную группу подземных мусульманских усыпальниц, известных в Средней Азии. Поскольку купол не сохранился, то нам сложно сказать, на какой глубине находилась его вершина. Возможно, что его купол, судя по сохранившейся высшей точке мавзолея (юго-западный угол второй камеры), несколько выступал над землей, как свод

Саритальского мавзолея-склепа. Для обоснованного ответа на этот и другие вопросы необходимы дополнительные исследования.

Еще одной особенностью мавзолея Кёк-Таш является его двухкамерная структура. Он, как было уже отмечено, состоит из лежащих на общей оси прямоугольного вестибюля и квадратной усыпальницы единовременного строительства. Появление таких мавзолеев в Средней Азии связывается исследователями с распространением суфизма с его культом могил. Поскольку ислам запрещал молиться на могиле человека, то для обрядов поминовения стали воздвигать отдельное помещение, примыкающее к усыпальнице (Бородина, 1974: 127; Маньковская, 1983: 40; Хмельницкий, 1996: 70). Первое помещение, известное как *зиаретхана*, являлось поминальной мечетью и, как правило, имело михраб – нишу, указывающую на Мекку; второе же помещение, обозначенное термином *гурхана*, являлось, собственно усыпальницей. Такие двухкамерные мавзолеи, по мнению знатоков средневековой архитектуры Средней Азии, распространяются в послемонгольское время (Маньковская, 1983: 43; Бородина, 1974: 106).

Однако в прямоугольном помещении Кёкташского мавзолея отсутствует михраб, что не позволяет видеть в нем поминальную мечеть. Кроме того, в отличие от «классических» двухкамерных мавзолеев послемонгольского времени, первое помещение рассматриваемого памятника значительно меньше, чем второе. Судя по его прямоугольному плану оно не перекрывалось куполом, что также отличает мавзолей Кёк-Таш от вышеназванных памятников.

Наиболее близкие, но не идентичные, аналогии по планировке имеются в памятниках XI-XII вв. Именно в это время, по мнению ученых, появляются первые двухкамерные мавзолеи, образованные путем пристройки нового помещения к существующей усыпальнице (Хмельницкий, 1996: 70). Эти памятники имеют меньшее прямоугольное или квадратное входное помещение и большее квадратное помещение, в котором находилось само погребение.

Руины одного из таких мавзолеев сохранились в Мерве в Туркменистане. Он был построен из сырца на цоколе из жженных кирпичей размером 24-24,5x24-24,5x4-5 см. Мавзолей состоит из двух квадратных камер, сдвинутых с общей оси. Интересно, что сохранившиеся подкупольные устройства памятника представлены перспективно-арочными tromps. Думается, что датировка мавзолея С.Б. Луниной XIV-XV вв. вызвала справедливую критику С. Хмельницкого, который отнес его к XI-XII вв. (Лунина, 1974: 211–223; Хмельницкий, 1996: 247–248).

Другой двухкамерный мавзолей, построенный из пахсы и сырца, расположен близ селения Задан в Афганистане и носит название Абу-Хурейра – по имени сподвижника пророка Мухаммада. Он состоит из прямоугольного вестибюля со сводчатым порталом на южной стороне и квадратной купольной усыпальницы, ориентированных по сторонам света. Мавзолей отнесен к первой половине XI в. (Хмельницкий, 1996: 238–239).

Еще один двухкамерный мавзолей, также сооруженный из пахсы и сырца, известен под названием Саид Ходжа на юге Таджикистана. Он состоит из прямоугольного и квадратного помещений, ориентированных по сторонам света. Первое помещение, судя по михрабу на западной стене, служило поминальной мечетью, а второе – усыпальницей. Интересно, что нижние кладки свода квадратного помещения представляют собой перспективно сокращающиеся арочки, которые напоминают аналогичной конструкции тромпы. Исходя из положения, что двухкамерные мавзолеи распространяются после XIII в., авторы датируют изученный ими памятник в широких хронологических рамках – от XII-XIII вв. до XVI в. Кроме того, по их мнению, помещения мавзолея разновременные – прямоугольная мечеть была позже пристроена к квадратной усыпальнице (Мухтаров, Хмельницкий, 1978: 71–74). Однако приведенные авторами аргументы для таких выводов представляются нам не совсем убедительными. Очевидно, что для более обоснованных заключений требуются дополнительные исследования.

Все три вышеперечисленных памятника, сооруженных из сырца и пахсы, представляют собой, по мнению специалистов, первые двухкамерные мавзолеи и, в целом, датируются XI-XII вв. У них, в отличие от двухкамерных мавзолеев послемонгольского времени, усыпальница всегда больше, чем входное помещение. Последнее, только в одном случае из трех, имеет михраб в западной стене. В двух случаях подкупольные конструкции представлены перспективно-ступенчатыми тромпами. Сырцовые и жженые кирпичи из стен, полов и цоколя вышеприведенных мавзолеев квадратного формата размером 24-30x24-30x4-6 см. Все это позволяет отнести изучаемый нами памятник Кёк-Таш в круг этих первых двухкамерных мавзолеев.

Судя по данным третьего и четвертого шурфов в юго-восточном и северо-западном секторах камеры 2, купол мавзолея Кёк-Таш опирался на восьмигранник, образованный из переброшенных через углы четверика перспективно-ступенчатых тромпов. Такие подкупольные устройства встречаются уже в ранних купольных и сводчатых помещениях Средней Азии. Так, например, тромп, состоящий из трех

перспективно сокращающихся арок, отмечен под сводом галереи замка Мунчак-Тепе, датирующегося III-IV вв. н.э. (Воронина, 1953: 21, Рис. 21).

Наиболее часто такие подкупольные устройства встречаются в раннесредневековых архитектурных сооружениях. Среди них, прежде всего, следует упомянуть тромпы в квадратных помещениях цитадели городища Баба-Ата в Казахстане, мавзолея Ходжа Рошнаи и буддийского храма Калаи-Кафирниган в Таджикистане (Байпаков, 2012: 242, Табл. 54, 3; Литвинский, 1980: 132; Хмельницкий, 1992: 177). Во всех трех случаях тромпы не выделены в отдельный ярус, а встроены в тело стены или купола. Их основание расположено на высоте 0,4-1 м от пола. Этот же архитектурный прием, как описано выше, обнаружен и в мавзолее Кёк-Таш. Однако здесь его применение, как нам представляется, не является данью традиции, а связано со стремлением построить подземный мавзолей небольшой высоты.

Перспективно-арочные тромпы встречаются и в раннесредневековых памятниках Семиречья. Так, некоторые квадратные помещения Краснореченских наусов сохранили подкупольные устройства, как пишет автор публикации, «в виде примитивных тромпов, не выделенных в единый ярус, а вкомпонованных в оболочку купола» (Горячева, 1989: 88). Действительно, тромпы эти состоят, как и вышеотмеченные калаикафирниганские, из 2-3 перспективных арок без определенной формы и грубой кладки. Более стройными и близкими по форме Кёкташским тромпам выглядят арочки тромпа помещения в замке городища Луговое А (Байпаков, Горячева, 1999: Табл. 105, 2).

Тромпы рассматриваемого типа в купольных сооружениях XI-XII вв. встречаются достаточно редко (Хмельницкий, 1996: 223-224; Хмельницкий, 1997: 166-167). Их арочки не эллипсоидной формы, как в предшествующее время, а стрельчатой, что также характерно и для формы арок проемов. Интересно, что в Кёкташском мавзолее присутствуют обе формы: арки проема и арки, переброшенные через углы четверика стрельчатой формы, в то время как арочки, заполняющие пазухи тромпа, эллипсоидного очертания.

В архитектурных памятниках Кыргызстана IX-XII вв. встречаются перспективно-ступенчатые тромпы, как выражается С. Хмельницкий, в «модернизированном» варианте (Хмельницкий, 1992: 49). Речь идет о подкупольных устройствах квадратных помещений караван-сарая Чалдывар и Южного Узгенского мавзолея (Хмельницкий, 1996: 172, 313). Здесь пазухи тромпов только частично заполнены ступенчато сокращающимися арочками, а центральная их часть представлена или в виде консольной выемки (Чалдывар), или в виде сомкнутого свода (Южный Узгенский мавзолей).

На фоне всех вышеприведенных аналогий и примеров наличие перспективно-ступенчатого трюпа с эллипсоидными арочками в мавзолее Кёк-Таш выглядит несколько архаичным.

В эту же категорию «архаичностей», на наш взгляд, следует отнести ориентировку погребального ящика с длинными сторонами по направлению В-З. Известно, что мусульманские могильные ямы обычно ориентированы по линии С-Ю, как, например, погребения Буранинских, Узгенских мавзолеев и Гумбега Манаса (Бернштам, 1950: 103; Горячева, 1983: 38, 41, 83, 84). Однако в городских некрополях Средней Азии встречаются мусульманские кирпичные погребальные ящики, ориентированные длинными сторонами по линии В-З, иногда с некоторыми отклонениями на С. В целом, они датируются IX–XIV вв. (Абдуллоев, 2010: 200–208). Очевидно, кёкташское погребение следует отнести в круг этих памятников, несмотря на то, что последние представляют собой, строго говоря, не погребальные ящики, а подземные или полуподземные могильные ямы, обложенные сырцовыми и (или) жжеными кирпичами. Подробнее об этом можно будет говорить лишь после вскрытия погребального ящика исследуемого мавзолея.

Хотя формат кирпича, судя по многочисленным примерам, не может служить четким хронологическим индикатором, тем не менее, мы позволим себе привести в качестве аналогии формат кирпичей, обнаруженных на постройках городища Бурана, которое находится недалеко от мавзолея Кёк-Таш. Так, восьмигранный цоколь и цилиндрическое тело башни Бурана были сооружены квадратным жженым кирпичом размером 23,5-25х23,5-25х4-4,5 см, 27,5х27,5х5 см (Иманкулов, Конкобаев, 2014: 87). В руинах известных мавзолеев встречаются кирпичи размером 23-26х23-26х4-5 см (Аманбаева, Кольченко, Сатаев, 2013: 72–73). Квадратные жженные кирпичи со сторонами 27 см, толщиной 4,5-5 см отмечены в развалинах мечети (Хмельницкий, 1996: 120–121; Иманкулов, Конкобаев, 2014: 75). В помещении усадьбы на городище Бурана был зачищен пол, вымощенный жжеными кирпичами размером 25х25х4,5 см (Горячева, 1983: 51). Все эти постройки, как и городище в целом, датируются XI–XII вв.

После того, как данная статья была написана, мы получили результаты радиоуглеродного анализа образца человеческого черепа из мавзолея Кёк-Таш. Согласно этому анализу, отмеченный череп относится к человеку, умершему между 1264 и 1300 гг. (с вероятностью 91,4 %). Соответственно, время сооружения мавзолея следует определить в рамках данных хронологических границ. Это несколько позже, чем дата, полученная методом аналогии (XI–XII вв.). Поскольку у нас нет полной

уверенности в том, что найденный во второй камере череп относится к человеку, в честь которого и был сооружен мавзолей (напомним, что погребальный ящик еще не вскрыт), то мы пока воздерживаемся от признания результатов радиоуглеродного датирования в качестве даты сооружения мавзолея, хотя, в таком признании, не было бы ничего невероятного. Как бы то ни было, на данном этапе исследования можно с уверенностью сказать, что время сооружения мавзолея укладывается в хронологические рамки между XI и XIII вв.

В завершение несколько слов об исторической локализации изучаемого памятника. В 3-4 км к юго-западу от мавзолея Кёк-Таш, в селе Кум-Дёбё и в его окрестностях часто встречаются фрагменты и целые экземпляры глиняных, стеклянных и металлических изделий караханидского облика, что свидетельствует о бытовании здесь крупного поселения. Ряд исследователей, опираясь на свидетельства письменных источников и на археологические находки, полагает, что на территории городища Кум-Дёбё в период существования Караханидского каганата располагался город Кочнар-Баши, упоминаемый в известном труде Махмуда Кашгари (Табалдыев, 2011: 146–147; Асанов, 2017: 173–179; Солтобаев, 2017: 148–149). И действительно, на «всемирной» карте великого тюркского учёного между Барсганом и Баласагуном указан город Кочнар-Баши (Махмуд ал-Кашгари, 2005: цветная вставка между стр. 68 и 69). Кроме того, автор приводит ряд географических данных, позволяющих локализовать упоминаемый город в Кочкорской долине. Так, Кашгари пишет, что «Сидиң кул – название озера, находящегося вблизи Кужнар баши» (Там же: 1015). Также он отмечает, что «Занби арт – название горного прохода между Кужнар Баши и Баласагун» (Там же: 1070). По мнению известных востоковедов, горный проход *Занби арт* следует отождествлять с перевалом Шамшы (Бартольд, 1968: 70; Караев, 1983: 227), соединяющего Чуйскую долину с Кочкорской. В таком случае вполне возможно, что город Кочнар-Баши располагался на территории современной Кочкорской долины, в районе городища Кум-Дёбё. Можно предполагать, что в мавзолее Кёк-Таш похоронен уроженец этого города, основателем и основным населением которого, судя по его названию, были тюркские племена.

Интересное для нашего исследования сообщение содержится и в труде Зайн ал-ахбар Абу Саида Гардизи, написанном в середине XI в. В нем отмечается, что караханид Харун Богра-хан умер в местности Кочкар-баши по дороге из Бухары в Кашгар (Бартольд, 1964: 507). Думается, что тщательное изучение пути следования Харуна, в сравнении с данными других источников, позволит пролить свет на локализацию упоминаемой местности.

Заключение

Проведенное исследование позволило определить время сооружения мавзолея Кёк-Таш в рамках XI-XIII вв. Более точная датировка будет предложена после завершения раскопок и дополнительных исследований, в том числе, радиоуглеродного анализа костей из погребального ящика, если, конечно, таковые будут найдены. В любом случае, несомненно, что перед нами первый известный на территории Кыргызстана двухкамерный мавзолей, изначально сооруженный под землей. Мавзолей интересен еще и тем, что включает в себя ряд архаических и новых для своей эпохи признаков, детальные исследования которых позволят понять его место и роль в истории сложения и развития мусульманской архитектуры в Кыргызстане.

Благодаря поддержке ТИКА археологическим отрядом Кыргызско-Турецкого университета «Манас» раскопки и исследования мавзолея будут продолжены. После завершения раскопок, в соответствии с Законом КР «Об охране и использовании историко-культурного наследия», планируется провести консервационные работы, первый этап которых (Фото 9) был успешно выполнен в конце полевого сезона 2017 г.

Благодарности. Археологические раскопки на мавзолее Кёк-Таш осуществлены в рамках совместного проекта Турецкого управления по сотрудничеству и развитию при аппарате Премьер-министра Республики Турция (ТИКА) и Кыргызско-Турецкого университета «Манас». В полевых работах принимали участие студенты исторического отделения Гуманитарного факультета Кыргызско-Турецкого университета «Манас» и жители села Кум-Дёбё. Сотрудниками отдела инженерных изысканий и специальных методов исследований ООО «Компания ВНИИСМИ» В.В. Андрющенко и П.Л. Воровским было выполнено инженерно-геофизическое обследование территории мавзолея. Радиоуглеродный анализ проводился в лаборатории музея Токийского университета (ТКА-19157) под руководством профессора Минуру Йонеда (Minoru Yoneda). Данный анализ стал возможным благодаря научному сотрудничеству Кыргызско-Турецкого университета «Манас» с университетом Токио. Большую помощь в организации полевых работ оказал местный энтузиаст К. Конурбаев. Авторы выражают глубокую благодарность всем перечисленным организациям и людям за их вклад в исследовании и сохранении историко-культурного наследия Кыргызстана.

ЛИТЕРАТУРА

- Абдуллоев Д. (2010). Этапы перехода к мусульманскому погребальному обряду в Средней Азии // Записки Института истории материальной культуры РАН. СПб.: Дмитрий Буланин, 2010. № 5. С. 200–210.
- Аманбаева Б., Кольченко В., Сатаев К. (2013). Кыргызстан // Художественная культура Центральной Азии и Азербайджана IX-XV вв. Том IV: Архитектура. Самарканд-Ташкент: МИЦАИ. С. 55–91.
- Асанов Т.И. (2017). Кочкор-башы карахан түрктөрүнүн шаары // Эпоха Юсуфа Баласагуни: история, литература, материальная культура: межд. науч. конф. посвящ. 1000-летию Юсуфа Баласагуни. 17–18 ноября 2016 года. Бишкек: Институт истории и культурного наследия НАН КР. Б. 173–179.
- Байпаков К.М. (2012). Исламская археологическая архитектура и археология Казахстана. Алматы-Самарканд: МИЦАИ. 284 с.
- Байпаков К.М., Горячева В.Д. (1999). Семиречье // Археология. Средняя Азия и Дальний Восток в эпоху средневековья. Средняя Азия в раннем средневековье. М.: Наука. С. 151–162.
- Бартольд В.В. (1964). Сочинения. Т. II, часть 2. Работы по отдельным проблемам истории Средней Азии. Москва: Наука. 658 с.
- Бартольд В.В. (1968). Сочинения. Т. V. Работы по истории и филологии тюркских и монгольских народов. Москва: Наука. 758 с.
- Бернштам А.Н. (1950). Архитектурные памятники Киргизии. М.-Л.: Изд-во АН СССР. 146 с.
- Бородина И.Ф. (1974). Особенности формирования мемориальных сооружений Средней Азии X-XV вв. // Архитектурное наследие. № 22. С. 117–127.
- Воронина В. (1953). Древняя строительная техника Средней Азии // Архитектурное наследие. № 3. С. 3–35.
- Горячева В.Д. (1983). Средневековые городские центры и архитектурные ансамбли Киргизии (Бурана, Узген, Сафид-Булан). Фрунзе: Илим. 197 с.
- Горячева В.Д. (1989). Наусы некрополя Краснореченского городища // Красная Речка и Бурана. Фрунзе: Илим. С. 85–95.
- Ерзакович Л.Б., Нурмуханбетов Б., Ордабаев А. (1977). Подземное погребальное сооружение в Туркестане // Археологические исследования в Отраре. Алма-Ата: Наука. С. 59–72.
- Иманкулов Ж., Конкобаев К. (2014). Архитектура Туркестана эпохи Караханидов (историко-теоретическое исследование). Анкара: Курултай по Инженерии, Архитектуре и Градостроительству Тюркского Мира. 347 с.
- Караев О. (1983). История Караханидского каганата (X – начала XIII вв.). Фрунзе: Илим. 302 с.
- Литвинский Б.А. (1980). Калаи Кафирниган (раскопки 1975 г.) // Археологические работы в Таджикистане. Душанбе: Изд-во «Дониш». Вып. XV. С. 120–146.
- Лунина С.Б. (1974). Историческая топография западной части рабада средневекового Мерва // Труды Южно-Туркменистанской археологической комплексной экспедиции. Ашхабад: Изд-во «Ылым». Том XV. С. 182–230.
- Маньковская Л.Ю. (1983). Мемориальное зодчество Средней Азии // Художественная культура Средней Азии. IX–XIII века. Ташкент: Изд-во литературы и искусства. С. 30–48.
- Махмуд ал-Кашгари, (2005). Диван Лугат ат-Турк. Перевод, предисловие и комментарии З.-А. М. Ауэзовой. Алматы: Дайк-Пресс. 1288 с.
- Мухтаров А., Хмельницкий С.Г. (1978). Средневековое зодчество Кабадиана // По следам древних культур Таджикистана. Душанбе: Изд-во «Ирфон». С. 55–87.
- Солтобаев О.А. (2017). Байыркы Кочкор-Башы шаары // Арноо: Көрүнүктүү кыргыз таанучу, профессор Юлий Сергеевич Худяковдун 70 жылдыгына арналган илимий жыйнак. Бишкек: «Турар» басмасы. С. 147–160.
- Табалдыев К.Ш. Древние памятники Тянь-Шаня. Бишкек: Изд-во V.R.S. Company. 2011. 320 с.
- Хмельницкий С. (1992). Между Арабами и Тюрками. Раннеисламская архитектура Средней Азии. Берлин-Рига: Изд-во «Continent Ltd.». 342 с.
- Хмельницкий С. (1996). Между Саманидами и Монголами. Архитектура Средней Азии XI – начала XIII вв. Часть I. Берлин-Рига: «GAMAJUN». 336 с.
- Хмельницкий С. (1997). Между Саманидами и Монголами. Архитектура Средней Азии XI – начала XIII вв. Часть II. Берлин-Рига: «GAMAJUN». 232 с.

KAYNAKÇA

- Abdulloev, D. (2010). Etapy perekhoda k musul'manskomu pogrebal'nomu obryadu v Srednei Azii. *Zapiski Instituta istorii material'noi kul'tury RAN* (Transactions of the Institute for the History of Material Culture of the RAS). Saint-Petersburg: Dmitrii Bulanin Publ., no. 5, pp. 200–210. (in Russian).
- Amanbaeva, B., Kol'chenko, V., Sataev, K. (2013). Kyrgyzstan. *Khudozhestvennaya kul'tura Tsentral'noi Azii i Azerbaidzhana IX-XV vv.* (The Artistic Culture of Central Asia and Azerbaijan in the 9th–15th Centuries), vol. IV: Architecture. Samarkand-Tashkent: IICAS, pp. 55–91. (in Russian).
- Asanov, T.I. (2017). Kochkor-bashy karakhan türktörünüün shaary. *Epokha Yusufa Balasaguni: istoriya, literatura, material'naya kul'tura: mezhd. nauch. konf. posvyashch. 1000-letiyu Yusufa Balasaguni. 17–18 noyabrya 2016 goda* (The Epoch of Yusuf Balasaguni: History, Literature, Material Culture: Internat. Scint. Conf. Dedic. to 1000 Anniversary of Yusuf Balasaguni). Bishkek: Institute of History and Cultural Heritage of the NAS KR, pp. 173–179. (in Kyrgyz).
- Baipakov, K.M. (2012). *Islamskaya arkheologicheskaya arkhitektura i arkheologiya Kazakhstana* (Islamic Archaeological Architecture and Archaeology of Kazakhstan). Almaty-Samarkand: IICAS, 284 p. (in Russian).
- Baipakov, K.M., Goryacheva, V.D. (1999). Semirech'e. *Arkheologiya. Srednyaya Aziya i Dal'nii Vostok v epokhu srednevekov'ya. Srednyaya Aziya v rannem srednevekov'e* (Archaeology. Central Asia and the Far East in the Early Middle Ages). Moscow: Nauka Publ., pp. 151–162. (in Russian).
- Bartol'd, V.V. (1964). *Sochineniya. T. II, chast' 2. Raboty po otdel'nym problemam istorii Srednei Azii* (Essays. Vol. II, iss. 2. Works on different issues of the Central Asia history). Moscow: Nauka Publ., 658 p. (in Russian).
- Bartol'd, V.V. (1968). *Sochineniya. T. V. Raboty po istorii i filologii tyurkskikh i mongol'skikh narodov* (Essays. Vol. V. Works on History and Philology of the Turkish and Mongolian People). Moscow: Nauka Publ., 758 p. (in Russian).
- Bernshtam, A.N. (1950). *Arkhiturnye pamyatniki Kirgizii* (Architectural Monuments of Kyrgyzstan). Moscow-Leningrad: AS USSR Publ., 146 p. (in Russian).
- Borodina I.F. (1974). Osobennosti formirovaniya memorial'nykh sooruzhenii Srednei Azii X-XV vv. *Arkhiturnoe nasledstvo* (Architectural Heritage), no. 22, pp. 117–127. (in Russian).
- Erzakovich, L.B., Nurmukhanbetov, B., Ordabaev, A. (1977). Podzemnoe pogrebal'noe sooruzhenie v Turkestane. *Arkheologicheskie issledovaniya v Otrare* (Archaeological Researches in Otrar). Alma-Ata: Nauka Publ., pp. 59–72. (in Russian).
- Goryacheva, V.D. (1983). *Srednevekovye gorodskie tsenry i arkhiturnye ansampli Kirgizii (Burana, Uzen, Safid-Bulan)* (Medieval City Centers and Architectural Ensembles of Kyrgyzstan (Burana, Uzen, Safid-Bulan)). Frunze: Ilim Publ., 197 p. (in Russian).
- Goryacheva, V.D. (1989). Nausy nekropolya Krasnorechenskogo gorodishcha. *Krasnaya Rechka i Burana* (Krasnaya Rechka and Burana). Frunze: Ilim Publ., pp. 85–95. (in Russian).
- Imankulov, Zh., Konkobaev, K. (2014). *Arkhiturnaya Turkestana epokhi Karakhanidov (istoriko-teoreticheskoe issledovanie)* (Architecture of Turkestan in the Karakhanids Epoch (Historical-Theoretical Researches)). Ankara: Union of Turkish World Architects and Engineers, 347 p. (in Russian).
- Karaev, O. (1983). *Istoriya Karakhanidskogo kaganata (X – nachala XIII vv.)* (History of Karakhanids Khaganate (X – beginnings of the XIII cc.)). Frunze: Ilim Publ., 302 p. (in Russian).
- Khmel'nitskii, S. (1992). *Mezhdü Arabami i Tyurkami. Ranneislamskaya arkhitektura Srednei Azii* (Between Arabs and Turks. Early Islamic Architecture of Central Asia). Berlin-Riga: "Continent Ltd." Publ., 342 p. (in Russian).
- Khmel'nitskii, S. (1996). *Mezhdü Samanidami i Mongolami. Arkhiturnaya Srednei Azii XI – nachala XIII vv. Chast' I* (Between Samanids and Mongols. Architecture of Central Asia in the XI – beginnings of the XIII cc. Part I). Berlin-Riga: "GAMAJUN" Publ., 336 p. (in Russian).
- Khmel'nitskii, S. (1997). *Mezhdü Samanidami i Mongolami. Arkhiturnaya Srednei Azii XI – nachala XIII vv. Chast' II* (Between Samanids and Mongols. Architecture of Central Asia in the XI – beginnings of the XIII cc. Part II). Berlin-Riga: "GAMAJUN" Publ., 232 p. (in Russian).
- Litvinskii B.A. (1980). Kalai Kafirigan (raskopki 1975 g.). *Arkheologicheskie raboty v Tadzhikistane* (Archaeological Works in Tajikistan). Dushanbe: "Donish" Publ., iss. XV, pp. 120–146. (in Russian).
- Lunina, S.B. (1974). Istoricheskaya topografiya zapadnoi chasti rabada srednevekovogo Merva. *Trudy Yuzhno-Turkmenistanskoi arkheologicheskoi kompleksnoi ekspeditsii* (Transactions of the Southern-Turkmenistan Archaeological Complex Expedition). Ashkhabad: "Ylym" Publ., vol. XV, pp. 182–230. (in Russian).
- Man'kovskaya, L.Yu. (1983). Memorial'noe zodchestvo Srednei Azii. *Khudozhestvennaya kul'tura Srednei Azii. IX–XIII veka* (The Artistic Culture of Central Asia. IX–XIIIth centuries). Tashkent: Literature and Art Publ., pp. 30–48. (in Russian).

- Makhmud al-Kashgari, (2005). *Divan Lugat at-Turk* (Divan Lugat at-Turk). Trans., foreword and commentaries by Z.-A. M. Auezova. Almaty: Daik-Press Publ., 1288 p. (in Russian).
- Mukhtarov, A., Khmel'nitskii, S.G. (1978). Srednevekovoe zodchestvo Kabadiana. *Po sledam drevnikh kul'tur Tadzhikistana* (In the Footsteps of Ancient Cultures of Tajikistan). Dushanbe: "Irfon" Publ., pp. 55–87. (in Russian).
- Soltobaev, O.A. (2017). Baiyrky Kochkor-Bashy shaary. *Arnoo: Körünüktüü kyrgyz taanuchu, professor Yulii Sergeevich Khudyakovdun 70 zhyldygyna arnalgan ilimii zhyinak* (Tribute: For the 70th Anniversary of the Outstanding Kyrgyzologist, Professor Yulii Sergeevich Khudyakov). Bishkek: "Turar" Publ., pp. 147–160. (in Kyrgyz).
- Tabaldyev, K.Sh. (2011). *Drevnie pamyatniki Tyan'-Shanya* (Ancient Monuments of Tien Shan). Bishkek: V.R.S. Company Publ., 2011, 320 s. (in Russian).
- Voronina, V. (1953). Drevnyaya stroitel'naya tekhnika Srednei Azii. *Arkhitekturnoe nasledstvo* (Architectural Heritage), no. 3, pp. 3–35. (in Russian).

Фото 1. Место расположения мавзолея Кёк-Таш. Кочкорская долина.

Фото 2. Верхняя сохранившаяся часть мавзолея Кёк-Таш.

Фото 3. Вымощенный жжеными кирпичами пол камеры 1.

Фото 4. Западная половина камеры 1. Шурф 2.

Фото 5. Нефритовые блюда. В положении *in situ*.

Фото 6. Остатки купола над тропом. Камера 2.

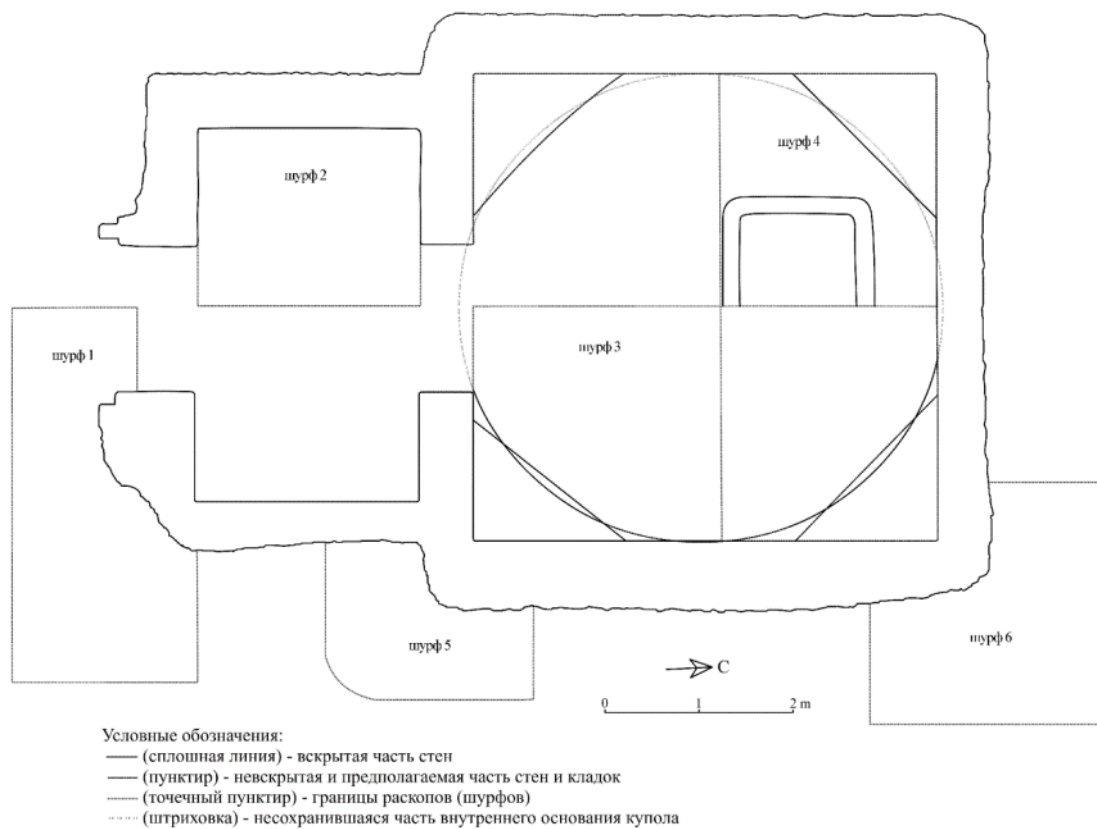
Фото 7. Западная половина погребального ящика. Северо-западный сектор камеры 2.

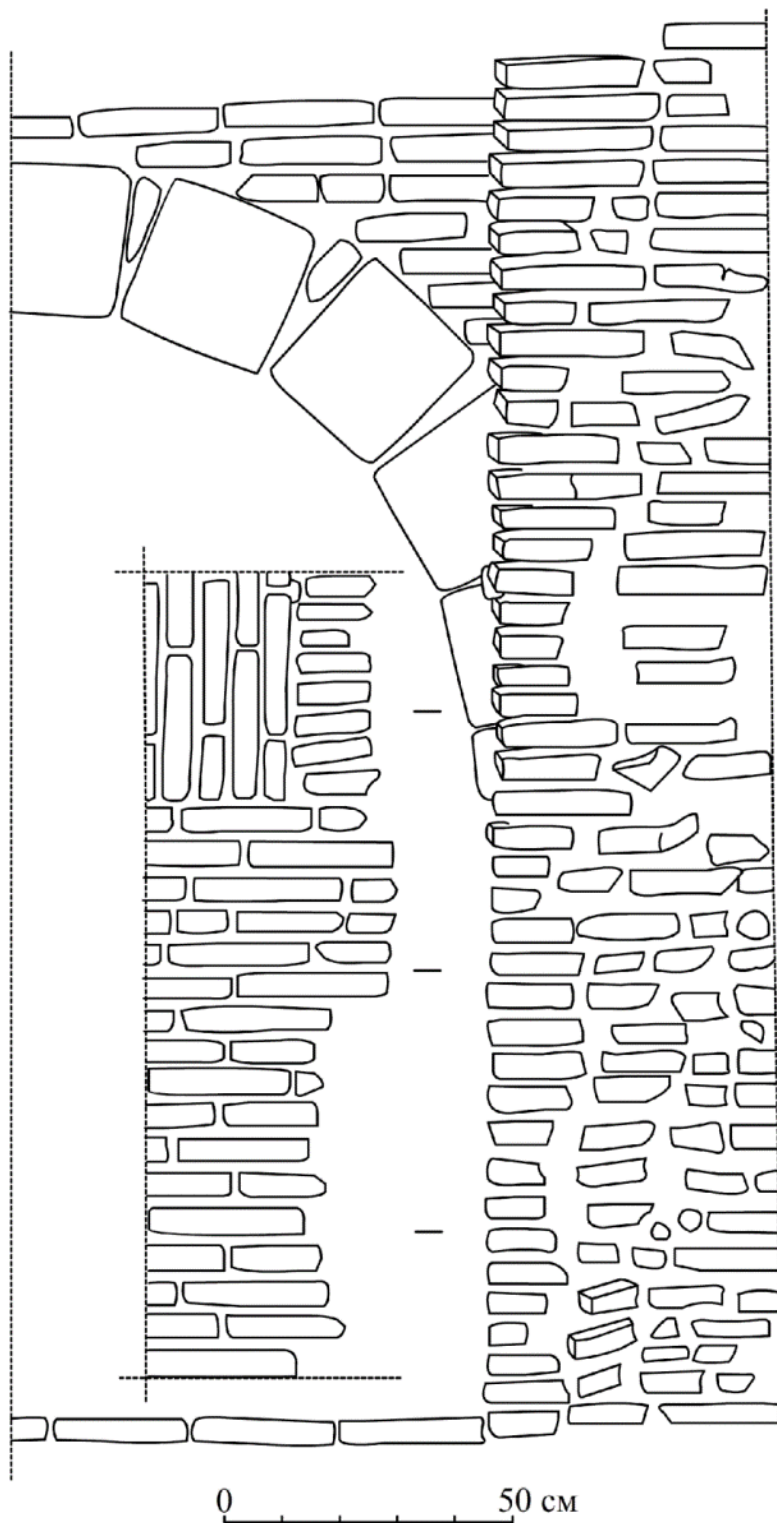
Фото 8. Восточный фасад мавзолея Кёк-Таш.

Фото 9. Металлический навес над мавзолеем Кёк-Таш.

Рис. 1. План археологического раскопа. Мавзолей Кёк-Таш.

Рис. 2. Восточная половина арочного проема в мавзолее и часть фасада.

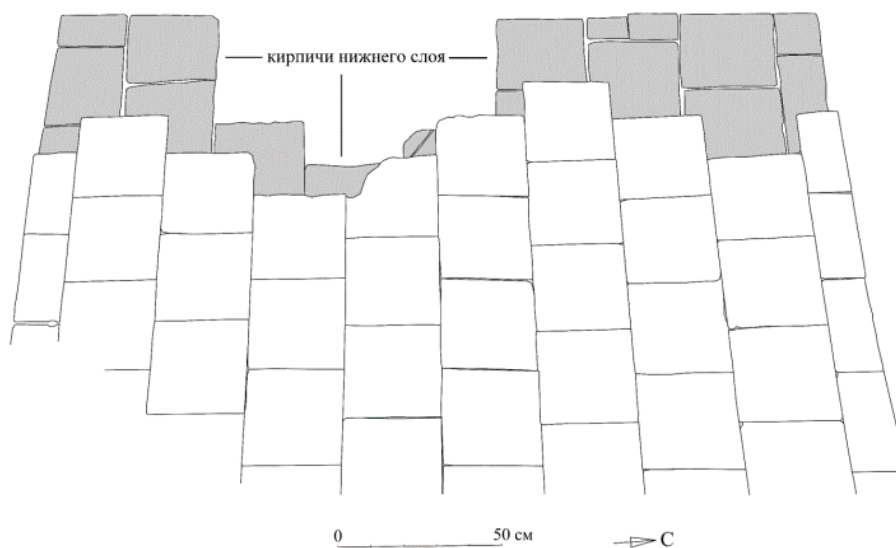

Рис. 3. Вымощенный жжеными кирпичами пол камеры 1.

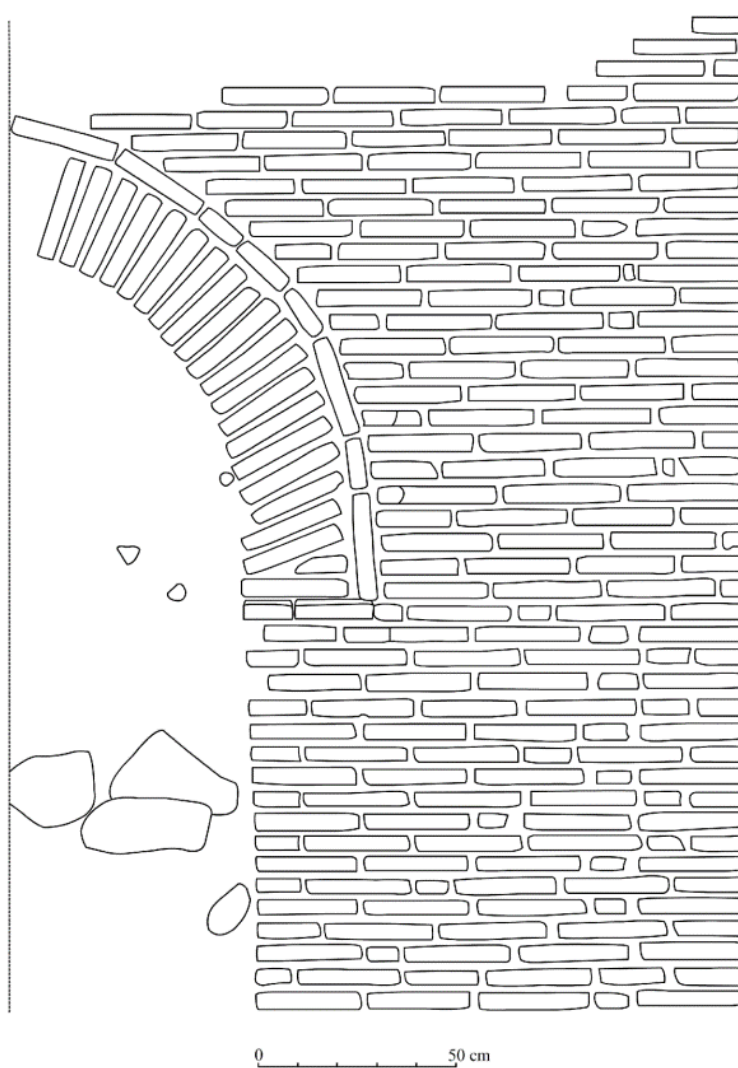

Рис. 4. Западная половина арочного проема и внутренняя стена камеры 1.

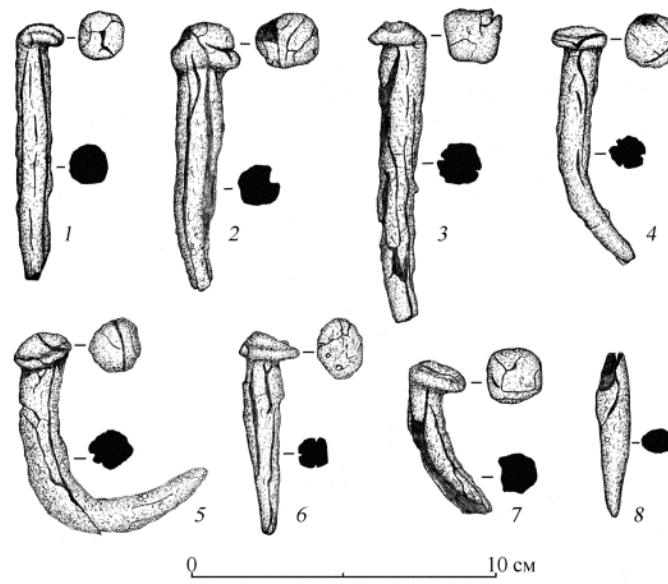

Рис. 5. Железные гвозди. Мавзолей Кёк-Таш.

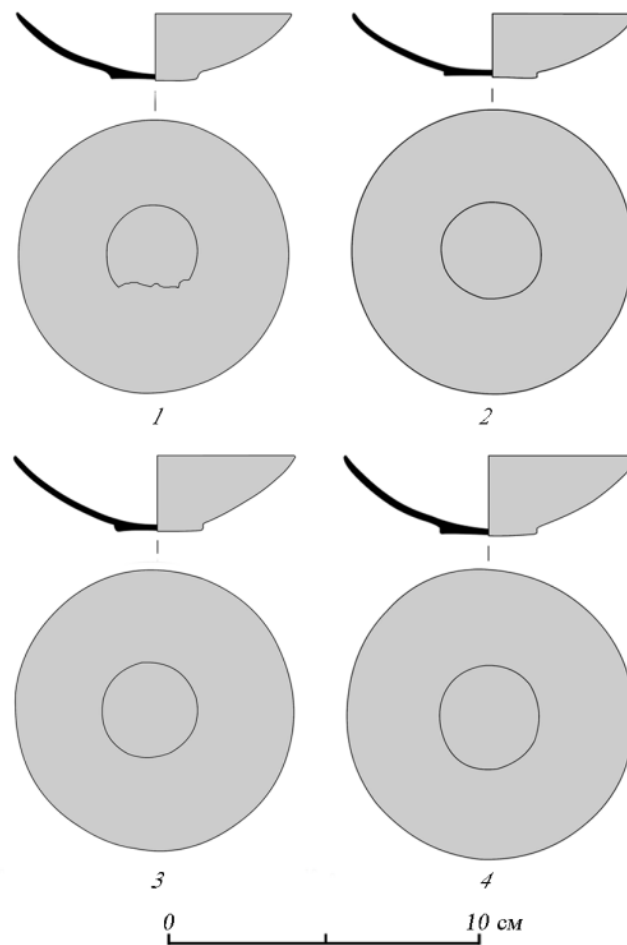

Рис. 6. Нефритовые блюда. Мавзолей Кёк-Таш.

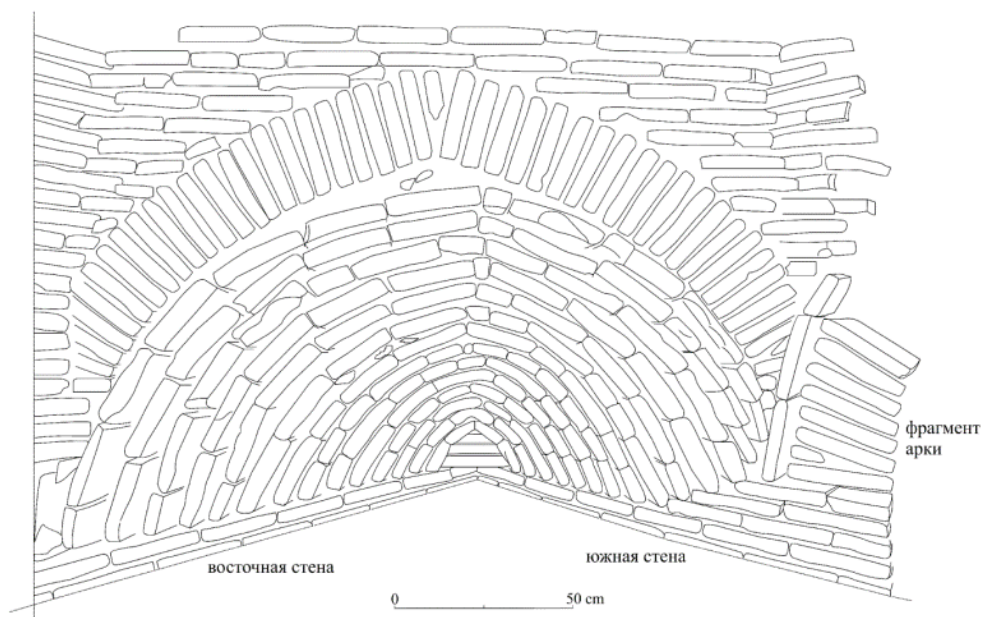

Рис. 7. Тромп на юго-восточном углу камеры 2.

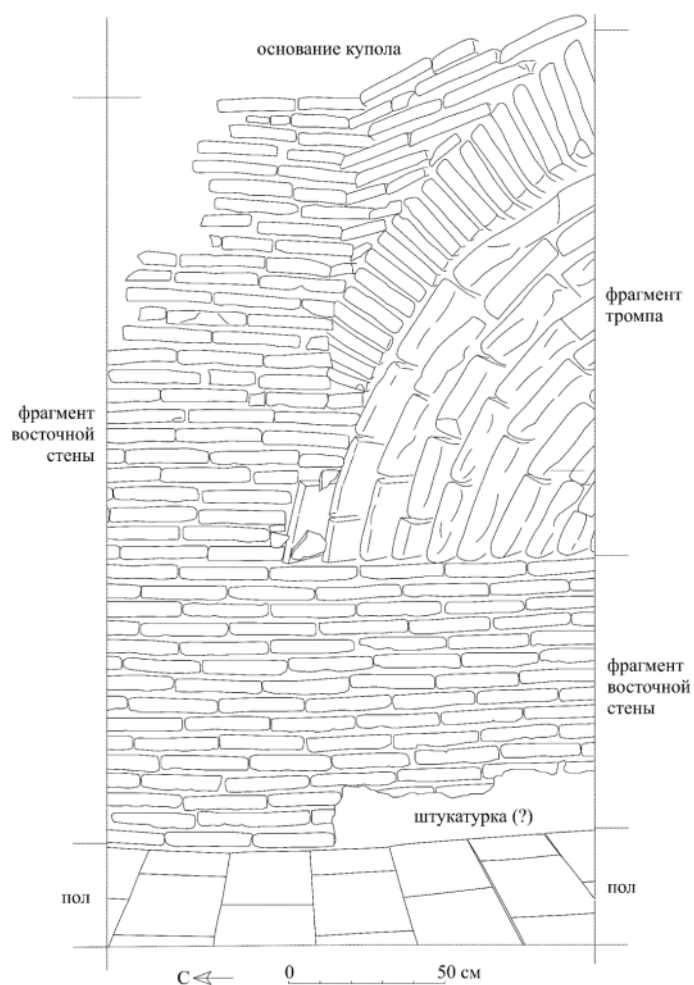

Рис. 8. Фрагменты восточной стены, тромпа и пола камеры 2.

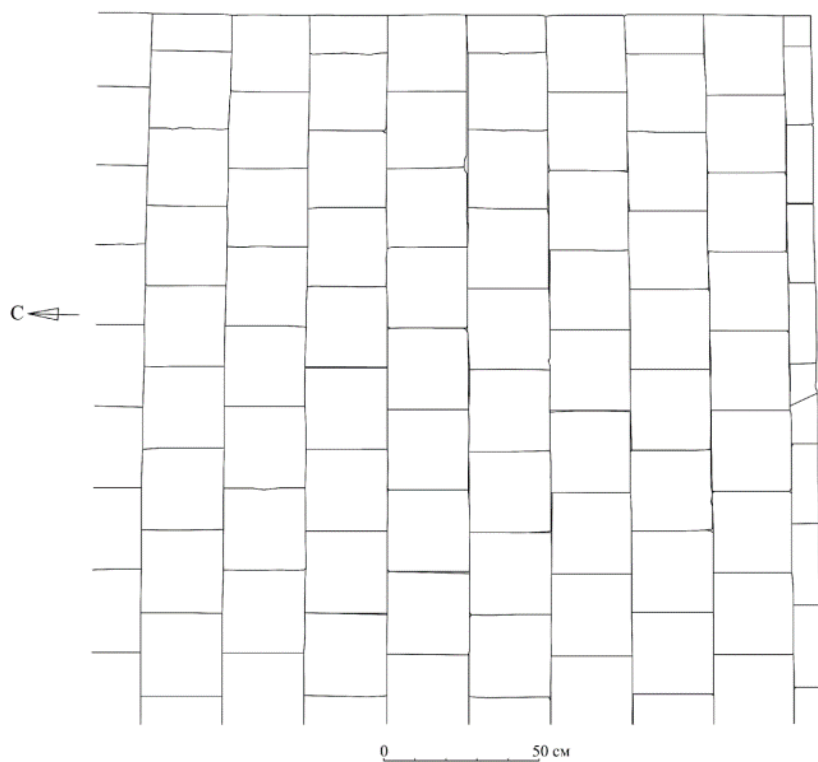

Рис. 9. Вымощенный жжеными кирпичами пол камеры 2.

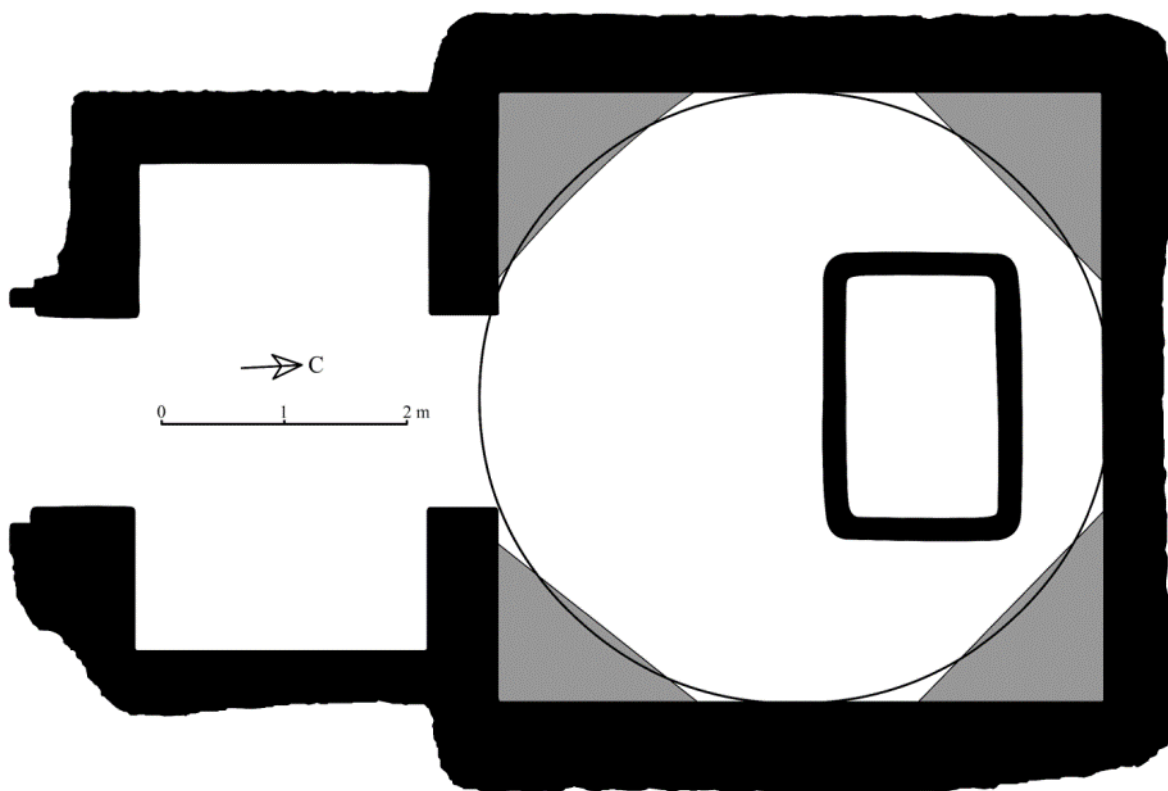

Рис. 10. Предварительный план мавзолея Кёк-Таш.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Kurnaz, A. (2019). “Üniversite Seçimini Etkileyen Faktörler: Aşçılık ve Gastronomi Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 612-627
Geliş Tarihi / Received Date: 07.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 28.12.2018

Araştırma Makalesi

ÜNİVERSİTE SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: AŞÇILIK VE GASTRONOMİ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öğr. Gör. Dr. Alper KURNAZ

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Marmaris Turizm Meslek Yüksekokulu

akurnaz@mu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-5288-0706

Öz

Eğitim sisteminin bir gereği olarak, öğrenciler üniversite sınavına girerek gelecekleri konusunda önemli bir adım atmaktadır. Öğrenciler çeşitli meslek gruplarında çalışmak üzere yükseköğretim tercihlerini yaparak üniversite hayatına başlamaktadırlar. Yükseköğretim kapsamında tercih edilebilecek bölüm sayısı giderek artmaktadır. İstedikleri üniversite eğitimini alabilmek açısından, üniversite tercihlerinin dikkatli bir şekilde yapılması gerekmektedir. Araştırmanın amacı, aşçılık programı ile gastronomi bölümünü tercih eden üniversite öğrencilerinin üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri belirlemektir. Bu bağlamda araştırma kapsamında aşçılık ve gastronomi öğrencilerinin üniversite tercihlerini yaparken dikkate aldıkları faktörler araştırılmıştır. Araştırma evreni, Türkiye ve Kıbrıs'taki üniversitelerde bulunan aşçılık programı ve gastronomi bölümü öğrencileridir. Araştırmanın örneklemini ise Türkiye ve Kıbrıs'ta aşçılık ve gastronomi bölümlerinde okuyan 1213 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma kapsamında 30 farklı üniversiteden veri toplanmıştır. Elde edilen veriler, t-testi ve ANOVA analiziyle incelenmiştir. Araştırma sonucunda örneklem grubunda yer alan öğrencilerin üniversite tercihinde belirledikleri faktörler; saygınlık, iş olanakları ve etkinlikler ile çevre olduğu belirlenmiştir. Elde edilen faktör gruplarının demografik açıdan farklılıkları da incelenmiştir. Gastronomi ve aşçılık programlarının kapsamı açısından önem taşıyan bu araştırma, üniversiteler açısından gelecek planlamasına fikir vermesi, öğrencilere yol göstermesi ve farklı bölümlerde araştırmaların yapılarak karşılaştırma yapılabilmesi açısından önemli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aşçılık, Gastronomi, Üniversite Seçimi.

FACTORS AFFECTING THE ELECTION OF THE UNIVERSITY: A STUDY ON COOKERY AND GASTRONOMY STUDENTS

Abstract

As a requirement of the education system, students take the university examination and take an important step towards their future. Students begin their university life by making higher education choices in order to work in various occupational groups. The number of departments that can be preferred within the scope of higher education is increasing. In order to get the university education they want, university preferences need to be done carefully. The aim of the study is to determine the factors that affect the university preferences of the university students who prefer the gastronomy department and the cookery program. In this context, the factors that cookery and gastronomy students considered when making their university preferences were investigated. Located in universities in Turkey and Cyprus, culinary and gastronomic part of the program students comprise the universe of the study. The sample of the study consisted of 1213 students studying in the cookery and gastronomy departments in Turkey and Cyprus. Research was conducted at 30 different universities. The data were analyzed by t-test and ANOVA analysis. As a result of the study, the factors determined by the students in the sample group in the university preference; dignity, job opportunities and activities and environment. The demographic differences of the obtained factor groups were also examined. This research, which is important in terms of the scope of gastronomy

and culinary programs, is important in terms of future planning in terms of universities, guiding students and making comparisons in different departments.

Keywords: Cookery, Gastronomy, The Election of the University.

1. GİRİŞ

Gelecek kaygısı ve sevdiği mesleği yapabilmek her öğrencinin içinde yer aldığı bir karmaşık bir süreçtir. Yükseköğretim alanında hem kaliteli eğitim alabilmek hem de sevdiği meslek alanında ilerlemek öğrencilerin hayalidir. Bu hayali gerçekleştirmenin temel basamağı ise bir Yükseköğretim programına kayıt olmaktır. *Türkiye’de yaşayan ve liseden mezun olmuş veya mezun olabilecek durumda olup da yükseköğretime devam etmek isteyen öğrencilerin aşmaları gereken ilk engel üniversiteye giriş sınavıdır* (Akar, 2012: 98).

Türkiye’de ve Kıbrıs’ta hem devlet üniversitelerinde hem de vakıf üniversitelerinde aşçılık programı ve gastronomi bölümü sayıları giderek artmaktadır. Özellikle son yıllarda gastronomi ilgili televizyon programlarının ün kazanması, ünlü şeflerin yükselişi, mezun olduktan sonra istihdamın hızlı olması öğrencileri bu alanlara yöneltilmektedir (Hertzman ve Maas, 2012). Gerek aşçılık gerek gastronomi olsun bu alanlara olan özen ve ilgi, son yıllarda giderek artmış nitelikli işgören ihtiyacı aşçılık eğitimi alan öğrencilerin mesleki tutum geliştirmelerinde oldukça önemli bir konu haline gelmiştir (Kurnaz, Akyurt Kurnaz ve Kılıç, 2014). Hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin çoğunda aşçılık programları ile gastronomi, gastronomi ve mutfak sanatları bölümleri yer almaktadır. Türkiye’deki üniversitelerde toplam 52 adet aşçılık programı, 39 adet gastronomi ve mutfak sanatları bölümü, 4 adet gastronomi bölümü bulunmaktadır; Kıbrıs’taki üniversitelerde toplam 4 adet aşçılık programı, 4 adet gastronomi ve mutfak sanatları bölümü, 1 adet gastronomi bölümü yer almaktadır (YÖK Atlas, 2018a; YÖK Atlas, 2018b). Bu bilgiler ışığında bu program ve bölümleri tercih noktasında öğrencilere geniş bir üniversite yelpazesi sunulmaktadır. Söz konusu program ve bölümlere öğrenciler üniversitelerin sahip olduğu özellikler doğrultusunda tercihlerini yapmaktadırlar. Üniversiteye giriş sınavından alınan puanlar baz alınarak yapılan tercihlerde, öğrenciler üniversitelerin mevcut uygulama mutfak durumları, öğretim elemanı sayısı, sosyal programların varlığı gibi durumları göz önünde bulundurarak son kararlarını vermektedirler.

Alanyazında yer alan araştırmalarda öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen birçok faktörün olduğu görülmektedir. Bu faktörler, Krampf ve Heinlein (1981), Chapman (1981), Hooley ve Lynch (1981), Kallio (1995), Joseph ve Joseph (2000), Soutar ve Turner (2002), Hoyt ve Brown (2003), Veloutsou, Paton ve Lewis (2004), Yamamoto (2006), Kalpaklıoğlu ve Türemez (2010), Maringe, (2006), Joseph, (2013), Çatı, İftar ve Özcan (2016) tarafından yapılan araştırmalarda genel olarak aşağıdaki başlıklar ele alınmaktadır.

- Cinsiyet
- Akademik Saygınlık
- Kampüste Sosyal Çevre
- Üniversitenin Coğrafi Konumu
- Eğitim Kalitesi
- Tercih Edilen Bölümün Mevcudiyeti
- Maliyetler
- İtibarlı Bir Bölümde Okumak
- Finansal Yardım
- Mezunların İş Bulma Oranı
- Verilen Derslerin Çeşitliliği
- Kurumun Büyüklüğü
- Öğrenciyi Çevreleyen Topluluk
- Yüksek Lisans Programlarının Mevcudiyeti

Bu çalışmada aşçılık programı ile gastronomi bölümünü tercih eden üniversite öğrencilerinin üniversite tercihlerini etkileyen faktörlerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmanın ikinci bölümünde ilgili alanyazın hakkında genel bir bilgi verilmesi amaçlanmış, üçüncü bölümde yöntem açıklanmış, dördüncü bölümde bulgu ve yorumlamaya yer verilmiştir. Beşinci bölümde ise sonuç ve öneriler ele alınmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırmanın yöntemi tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Betimsel araştırmaların yapılma amacı, ne ve nasıl sorularına cevap vererek araştırmanın detaylı olarak betimlenmesidir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

2.1. Araştırma Problemi

Aşçılık ve gastronomi bölümlerini tercih eden üniversite öğrencilerinin, üniversite tercihlerinde nelerden etkilendiklerini belirlemeye yönelik amacı olan araştırmanın problemi araştırmanın amacı ile doğru orantılıdır. Bu bağlamda araştırmanın temel problemi üniversite tercihlerinde aşçılık ve gastronomi bölümlerini seçen öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen farklı etmenler etkili olmuştur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, Akar (2012) tarafından yapılan araştırmanın ölçeğinden faydalanarak elde edilmiştir. Anket formu iki bölümden oluşmaktadır. İlk grupta öğrencilerin

tanımlayıcı bilgileri yer alırken, ikinci bölümde öğrencilerin üniversite tercihlerini etkileyen faktörlere yönelik 33 adet 5’li Likert ölçeğiyle hazırlanmış önermeler bulunmaktadır. Soru formunun ikinci bölümünde yer alan bu önermelerden 3’ü araştırmacı tarafından soru formuna eklenmiştir. Katılımcılardan; hiç katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum seçeneklerinden birini seçmeleri istenerek önermelere katılma derecelerini belirtmeleri istenmiştir.

2.3. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Türkiye ve Kıbrıs’taki üniversitelerde bulunan açılış programı ve gastronomi bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem ise 25 üniversitenin ilgili program ve bölümlerinde yer alan kolayda örneklem yöntemiyle seçilen 1213 öğrencidir. Kolayda örnekleme kapsamında ankete katılan herkesin örnekleme dahil edilmesi ve öğelerin araştırmacı tarafından elverişli oldukları için seçilmesinden dolayı tercih edilmiştir (Altunışık vd. 2010). Araştırma verileri 24 Eylül – 5 Ekim 2018 tarihleri arasında toplanmıştır. Örneklem grubunun büyük olmasından dolayı söz konusu üniversitelerde yer alan akademik personelden yardım talebinde bulunulmuş ve verilere ulaşılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler doğrultusunda verilerin normal dağılım olup olmadığına $p<0,05$ anlamlılık ifadesine göre normal dağılıma sahip olduğu (Kolmogorov-Smirnov) ve çarpıklık-basıklık katsayılarının da (Skewness-Kurtosis) beklenen aralıklarda olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç doğrultusunda parametrik testler yardımı ile verilerin analizi devam etmiştir.

Üniversite tercihlerini etkileyen faktörleri ölçmeye yönelik hazırlanan anket sorularının yapı geçerliğini görmek amacı ile faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizi yapılmadan önce maddeler arasındaki kısmi korelasyonların ve korelasyon matrisinin faktör analizi için uygun olup olmadığını Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi ile test edilmiştir. KMO’nun 0,50’ tan yüksek, Bartlett testinin anlamlı çıkması, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2010). Ön uygulama verilerinin üzerinde yapılan analizde ölçek için KMO değeri 0,926 olarak bulunmuştur.

Dolayısıyla hazırlanan ölçeğin araştırma amacı ile doğru orantılı olduğu nitelendirilmektedir. Analizde elde edilen korelasyon matrisinin birim matris olup olmadığıyla ilgili Bartlett testi sonucuna baktığımızda üniversite tercihi görüş ölçeğinin $p<0,05$ olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar, veri grubuna faktör analizi yapılabileceğini göstermektedir. İlk yapılan faktör analizi sonucunda 0,500 değerinin altında kalan (Kalaycı, 2010) toplam 6 önerme (1,2,15,16,29,31) çıkarılmış olup toplam varyansın %63,3’ünü

açıklayan 27 önerme ve altı alt boyuttan oluşan bir ölçme aracı elde edilmiştir. Üniversite tercihi görüş ölçeğinin alt boyutlarının güvenilirlik analizi yapıldığında, tüm boyutların Cronbach alfa değerlerinin 0.70'in üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Bu değerler bize üniversite tercihi görüş ölçeğinin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın faktör analizi sonucunda belirlenen altı boyut yer almaktadır. Bu boyutlar; iş olanakları ve etkinlikler, saygınlık, çevre, ekonomi, konaklama ve tercih olarak adlandırılmıştır. Faktörler toplam varyansın % 14,027; % 12,031; % 11,252; % 9,313; % 8,534 ve % 8,157'sini açıklamaktadır. Elde edilen faktörler toplam varyansın oranı ise % 63,314 şeklinde tespit edilmiştir. Genel olarak varyanslar incelendiğinde bu oran uygulama açısından kabul edilebilir olduğunu göstermektedir.

3. BULGULAR

Araştırma bulguları ele alınırken öncelikle Tablo 1'de katılımcıların tanımlayıcı özelliklerine yer verilmektedir. Tablo 1'de görüldüğü üzere katılımcıların cinsiyet dağılımları birbirine yakın oranlarda gerçekleşmiştir. Kadın katılımcılar (% 51), erkek katılımcılardan (% 49) azda olsa fazladır. Mezun olunan lise türünde ilk sırayı meslek lisesi (% 40) almaktadır. Bu durumu sırasıyla Anadolu Lisesi (% 31,2), imam hatip lisesi (%13,6) ve diğer liseler (% 7,9) izlemektedir. Lise mezuniyet alanı olarak yiyecek içecek hizmetleri-mutfak dalı mezunları (% 35,2) 427 katılımcıyı ifade ederken, 786 katılımcı diğer alanlardan mezun olmuştur. Kaçınıcı tercih sorusuna 515 katılımcı 1. tercihim (% 42,5) cevabını verirken bu durumu sırasıyla 148 katılımcı ile 2. tercihim (% 12,2), 95 katılımcı ile 3. tercihim (% 7,8) takip etmektedir. 455 katılımcı ise diğer (% 37,5) seçeneğini işaretlemiştir. Yaş aralığına bakıldığında ilk sırayı 20-21 yaş aralığı ile 516 katılımcı almaktadır. 18-19 yaş aralığı ile 488 katılımcı ikinci sırada, 22 ve daha büyük aralıkta yer alan 203 katılımcı ise üçüncü sıradadır. Son sırada ise 17 ve daha küçük yaşta yer alan 6 katılımcı yer almaktadır. Aylık gelir durumuna göre ilk sırayı 1200 TL'den az (% 82,8) geliri olan 1004 katılımcı almaktadır. İkinci sırayı 1201-2400 TL arası geliri olan 152 katılımcı almaktadır. Son sırayı 2401 TL'den fazla gelire sahip 57 katılımcı takip etmektedir. Bölgeler sıralamasında ilk sırayı Marmara (% 27,2), son sırayı ise Doğu Anadolu (% 3,1) almaktadır. İkamet durumları incelendiğinde ilk sırada 449 katılımcı ile öğrenci evini (% 37) tercih eden katılımcılar görülmektedir. Sırayla 302 katılımcı özel yurt-pansiyon, 290 katılımcı aile yanı, 172 katılımcı devlet yurdu tercih etmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Tanımlayıcı Özellikleri

Değişken		N	%
Cinsiyet	Kadın	619	51
	Erkek	594	49
	Toplam	1213	100
Lise Türü	Meslek Lisesi	533	40
	Çok Programlı Lise	40	3,3
	Anadolu Lisesi	379	31,2
	İmam Hatip Lisesi	165	13,6
	Diğer	96	7,9
	Toplam	1213	100
Lise Mezuniyet Alanı	Yiyecek İçecek Hizmetleri/Mutfak	427	35,2
	Diğer	786	64,8
	Toplam	1213	100
Kaçınıcı Tercih	1. Tercihim	515	42,5
	2. Tercihim	148	12,2
	3. Tercihim	95	7,8
	Diğer	455	37,5
	Toplam	1213	100
Yaş	17 ve Daha Küçük	6	0,5
	18-19	488	40,2
	20-21	516	42,5
	22 ve Daha Büyük	203	16,7
	Toplam	1213	100
Aylık Gelir (TL)	1200'den az	1004	82,8
	1201-2400	152	12,6
	2401'den fazla	57	4,6
	Toplam	1213	100
Bölge	Marmara	330	27,2
	Ege	259	21,4
	Karadeniz	197	16,2
	Güneydoğu Anadolu	73	6
	Doğu Anadolu	38	3,1
	Akdeniz	154	12,7
	İç Anadolu	162	13,4
Toplam	1213	100	
İkamet	Öğrenci Evi	449	37
	Aile Yanı	290	23,9
	Devlet Yurdu	172	14,2
	Özel Yurt-Pansiyon	302	24,9
	Toplam	1213	100

Yapılan faktör analizi (Tablo 2) sonucunda 27 önerme ve 6 boyuttan oluşan faktör grupları elde edilmiştir. Faktör grupları yer alan ifadeleri en iyi tanımlayacak şekilde adlandırılmıştır. Bu başlıklar İş Olanakları ve Etkinlikler, Saygınlık, Çevre, Ekonomi, Konaklama ve Tercihdir. Bu adlandırma Akar'ın 2012 yılında yaptığı araştırma ile benzerlik göstermiştir. Tüm faktör gruplarının güvenilirlik analizi sonuçlarına göre yüksek güvenilirlikte olduğu tespit edilmiştir.

İş olanakları ve etkinlikler faktör grubunda 9, saygınlık faktör grubunda 3, çevre faktör grubunda 5, ekonomi faktör grubunda 3, konaklama faktör grubunda 3 ve tercih faktör grubunda 5 ifade yer almıştır.

İş olanakları ve etkinlikler faktöründe en yüksek faktör yükünü alan 19. önerme “Üniversitenin mezunlarına iş bulmada yardımcı olması (kariyer merkezi, mezunlar derneği ile)” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise 17. önerme “Üniversitenin öğrencilere okul içinde part-time iş olanakları sağlaması tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir.

Saygınlık faktöründe en yüksek faktör yükünü alan 4. önerme “Üniversitenin toplumda algılanan akademik saygınlığı tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise 5. önerme “Üniversitenin öğretim kalitesi tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir.

Çevre faktöründe en yüksek faktör yükünü alan 14. önerme “Üniversite kampüsünün şehir merkezine yakınlığı tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise 12. önerme “Üniversite kampüsünün güvenli olması tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir.

Ekonomi faktöründe en yüksek faktör yükünü alan 28. önerme “Üniversitenin bulunduğu kentte ev kiralarının ucuz olması tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise 27. önerme “Üniversitenin burs, yemek gibi ekonomik yardım sağlaması tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir.

Konaklama faktöründe en yüksek faktör yükünü alan 8. önerme “Üniversitenin ailemin ikametgâhına yakınlığı tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise 30. önerme “Ailemin üniversitenin bulunduğu kentte ikamet etmesi ya da üniversitenin bulunduğu kentte yanında kalabileceğim akrabamın olması tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir.

Tercih faktöründe en yüksek faktör yükünü alan 22. önerme “Arkadaşlarımın tavsiyeleri tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise 24. önerme “Üniversitenin web sayfasından edindiğim bilgiler tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir.

Faktör analizi sonuçlarına göre faktör gruplarına bakılmaksızın en yüksek faktör yükünü alan önerme “Üniversitenin ailemin ikametgâhına yakınlığı tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise “Üniversitenin web sayfasından edindiğim bilgiler tercihimde etkili olmuştur.” şeklinde ifade edilmiştir.

Tablo 2. Faktör Analizi Sonuçları

Önerme No	Faktör	Önermeler	Faktör Yükleri	Açıklanan Varyans (%)	Güvenilirlik Katsayısı
S19	İŞ OLANAKLARI VE ETKİNLİKLER	Üniversitenin mezunlarına iş bulmada yardımcı olması (kariyer merkezi, mezunlar derneği ile) tercihimde etkili olmuştur.	,767	14,027	,867
S20		Üniversitenin öğrencilere staj imkânı sağlaması tercihimde etkili olmuştur.	,719		
S9		Üniversitenin bulunduğu kentte mezuniyet sonrası iş olanaklarının çok olması tercihimde etkili olmuştur.	,630		
S6		Üniversitenin mezunlarının iş bulma imkânları tercihimde etkili olmuştur.	,594		
S18		Üniversitenin mezunlarına uluslararası geçerliliği olan diploma eki vermesi tercihimde etkili olmuştur.	,579		
S32		Üniversitenin ulusal ve uluslararası yarışmalara katılması tercihimde etkili olmuştur.	,550		
S33		Üniversitenin yapmış olduğu etkinlikler (workshoplar, sektör temsilcileri ile yapılan paneller, vb.) tercihimde etkili olmuştur.	,533		
S17		Üniversitenin öğrencilere okul içinde part-time iş olanakları sağlaması tercihimde etkili olmuştur.	,498		
S4	SAYGINLIK	Üniversitenin toplumda algılanan akademik saygınlığı tercihimde etkili olmuştur.	,803	12,031	,877
S3		Üniversitenin marka olarak ismi tercihimde etkili olmuştur.	,766		
S5		Üniversitenin öğretim kalitesi tercihimde etkili olmuştur.	,742		
S14	ÇEVRE	Üniversite kampüsünün şehir merkezine yakınlığı tercihimde etkili olmuştur.	,724	11,252	,831
S7		Üniversitenin bulunduğu kentin yaşanılır olduğunu düşünmem tercihimde etkili olmuştur.	,703		
S13		Üniversite kampüsünün sosyal olanakları (eğlence, topluluk vb.) tercihimde etkili olmuştur.	,662		
S11		Üniversite kampüsünün fiziksel olanakları (bina, kütüphane, kantin vb.) tercihimde etkili olmuştur.	,637		
S12		Üniversite kampüsünün güvenli olması tercihimde etkili olmuştur.	,600		
S28	EKONOMİ	Üniversitenin bulunduğu kentte ev kiralalarının ucuz olması tercihimde etkili olmuştur.	,757	9,313	,775
S26		Üniversitenin bulunduğu kentin ekonomik olarak ucuz yaşam koşullarına sahip olması tercihimde etkili olmuştur.	,728		
S27		Üniversitenin burs, yemek gibi ekonomik yardım sağlaması tercihimde etkili olmuştur.	,662		
S8	KONAKLAMA	Üniversitenin ailemin ikametgâhına yakınlığı tercihimde etkili olmuştur.	,908	8,534	,807
S10		Üniversitenin bulunduğu şehirden ailemin ikametgâhına ulaşım imkânları tercihimde etkili olmuştur.	,872		
S30		Ailemin üniversitenin bulunduğu kentte ikamet etmesi ya da üniversitenin bulunduğu kentte yanında kalabileceğim akrabamın olması tercihimde etkili olmuştur.	,679		
S22		Arkadaşlarımın tavsiyeleri tercihimde etkili olmuştur.	,751		
S21	TERCİH	Ailemin tavsiye ve telkinleri tercihimde etkili olmuştur.	,706	8,157	,744
S25		Öğretmenlerimin telkin ve tavsiyeleri tercihimde etkili olmuştur.	,607		
S23		Üniversite hakkında dergi, gazete veya internette okuduğum bilgiler tercihimde etkili olmuştur.	,488		
S24		Üniversitenin web sayfasından edindiğim bilgiler tercihimde etkili olmuştur.	,429		
		Açıklanan Toplam Varyans Oranı	%63,314		
	KMO	0,926			
	Bartlett (p<0,05)	0,00			

Faktör grupları ile katılımcıların demografik bilgileri arasında herhangi bir anlamlı ilişkinin olup olmadığına yönelik olarak t testi ve ANOVA analizleri yapılmıştır.

Tablo 3. Faktör Grupları ile Cinsiyet İlişkisi (t Testi)

	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	t	P
Çevre	Kadın	619	-,083	,057	-1,449	,009
	Erkek	594	-,083	,057	-1,447	

p<0,05

Örneklemin cinsiyet değişkenine göre yapılan t testi sonuçlarına göre; faktör gruplarından sadece bir faktör grubunun cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çevre faktör grubu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu incelenmiştir. Cinsiyet farklılıklarının çevre ile ilgili ifadeleri etkilediği görülmüştür.

Tablo 4. Faktör Grupları ile Mezun Olunan Lise Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
Çevre	Gruplar arası	14,897	4	3,724	3,758	,005
	Grup içi	1197,103	1208	,991		
	Toplam	1212,000	1212			
Konaklama	Gruplar arası	21,718	4	5,430	5,510	,000
	Grup içi	1190,282	1208	,985		
	Toplam	1212,000	1212			

p<0,05

Araştırmaya katılan öğrencilerin mezun olunan lise ve faktör grupları arasındaki ilişki incelendiğinde çevre ve konaklama faktör grupları ile mezun olunan lise arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre; çevre faktör boyutunda Meslek Liseleri ile Anadolu Liseleri arasında (Ortalama Farklılık: -,214) ve Meslek Liseleri ile diğer liseler arasında (Ortalama Farklılık: -,305) anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Konaklama faktör boyutunda ise Meslek Liseleri ile Anadolu Liseleri (Ortalama Farklılık: ,219); İmam Hatip Liseleri ile Anadolu Liseleri (Ortalama Farklılık: ,330) ve diğer liseler ile Anadolu Liseleri (Ortalama Farklılık: ,336) arasında anlamlı farklılıkların olduğu incelenmiştir. Mezun olunan lisenin türü çevre ve konaklama faktör boyutlarından anlamlı birer değişken olarak tespit edilmiştir.

Tablo 5. Faktör Grupları ile Mezuniyet Alanı Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
İş Olanakları ve Etkinlikler	Gruplar arası	27,975	8	3,497	3,556	,000
	Grup içi	1184,025	1204	,983		
	Toplam	1212,000	1212			
Çevre	Gruplar arası	26,105	8	3,263	3,313	,001
	Grup içi	1185,895	1204	,985		
	Toplam	1212,000	1212			

p<0,05

Tablo 5 doğrultusunda iş olanakları ve etkinlikler faktör grubu ile çevre faktör grubunun mezuniyet alanı ile arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu incelenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin mezuniyet alanlarına verdikleri cevaplar ile iş olanakları-etkinlikler ve çevre faktör grupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Yapılan Tukey testi sonuçlarına göre homojen bir dağılım olmamasından dolayı faktör boyutları değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo 6. Tercih sırası ile Faktör Grupları Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
Çevre	Gruplar arası	50,203	25	2,008	2,052	,002
	Grup içi	1161,797	1187	,979		
	Toplam	1212,000	1212			
Tercih	Gruplar arası	50,524	25	2,021	2,065	,002
	Grup içi	1161,476	1187	,978		
	Toplam	1212,000	1212			

p<0,05

Öğrencilerin bölümü tercih sırası ile faktör grupları arasında ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan ANOVA analizi sonuçlarına göre; tercih etme sırası ile çevre ve tercih faktör grupları arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin tercih etme sıralarının çevre ve tercih faktörü üzerinde etkisinin olduğu belirlenmiştir. Tukey testine göre çevre faktör boyutunda 1. Tercih ile 4. Tercih (Ortalama Farklılık: ,577) ve 1. Tercih ile 5. Tercih (Ortalama Farklılık: ,504) arasında anlamlı bir farklılık belirlenmiştir. Tercih faktör boyutunda p<0,05 anlamlılık düzeyinde fark olmasına rağmen gruplar arasında homojen bir dağılım olmaması yapılan Tukey testi sonuçlarında görülmüş ve değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Tablo 7. Yaş ile Faktör Grupları Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
İş Olanakları ve Etkinlikler	Gruplar arası	19,067	3	6,356	6,441	,000
	Grup içi	1192,933	1209	,987		
	Toplam	1212,000	1212			
Konaklama	Gruplar arası	36,921	3	12,307	12,662	,000
	Grup içi	1175,079	1209	,972		
	Toplam	1212,000	1212			

p<0,05

Yaş ile faktör grupları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA analizine göre; öğrencilerin yaş grupları ile iş olanakları-etkinlikler ve konaklama faktör boyutları arasında p<0,05 düzeyinde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu bağlamda belirlenen faktör grupları üzerinden iş olanakları-etkinlikler ve konaklama gruplarında yaş önermesi anlamlı bir değişkendir. İş olanakları ve etkinlikler faktör boyutunda yapılan Tukey testine göre; 18-19 yaş ile 22 ve daha büyük yaş aralığı (Ortalama Farklılık: ,348) ve 20-21 yaş aralığı ile 22 ve daha büyük yaş aralığı (Ortalama Farklılık: ,262) arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Konaklama faktör

boyutunda ise, 18-19 yaş aralığı ile 20-21 yaş aralığı (Ortalama Farklılık: -,271) ve 18-19 yaş aralığı ile 22 ve daha büyük yaş aralığı (Ortalama Farklılık: -,457) arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda yaş değişkeni iş olanaklar ve etkinlikler ile konaklama faktör boyutlarında anlamlı bir değişkendir.

Tablo 8. Gelir ile Faktör Grupları Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
Konaklama	Gruplar arası	36,352	4	9,088	9,338	,000
	Grup içi	1175,648	1208	,973		
	Toplam	1212,000	1212			

p<0,05

Tablo 8'e göre araştırmaya katılan öğrencilerin gelir durumu ile konaklama faktör grubu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin gelir grupları bölümü tercih etme nedenlerini etkileyen bir faktördür. Anlamlı farklılıkların hangi faktör gruplarından tespit etmeye yönelik yapılan Tukey testine göre; 600 TL ve daha az ile 1801-2400 TL (Ortalama Farklılık: -,645), 600 TL ve daha az ile 2401 TL ve daha fazlası (Ortalama Farklılık: -,654) arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Ayrıca 1201-1800 TL ile 1801-2400 TL (Ortalama Farklılık: -,564); 1201-1800 TL ile 2401 TL ve daha fazlası (Ortalama Farklılık: -,573) arasında anlamlı ilişki görülmüştür. Konaklama faktör boyutunda gelir anlamlı bir değişkendir.

Tablo 9. Gelinen Coğrafi Bölge ve Faktör Grupları Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
İş Olanakları ve Etkinlikler	Gruplar arası	17,984	6	2,997	3,027	,006
	Grup içi	1194,016	1206	,990		
	Toplam	1212,000	1212			
Saygınlık	Gruplar arası	12,738	6	2,123	2,135	,047
	Grup içi	1199,262	1206	,994		
	Toplam	1212,000	1212			
Çevre	Gruplar arası	13,005	6	2,168	2,180	,043
	Grup içi	1198,995	1206	,994		
	Toplam	1212,000	1212			

p<0,05

Öğrencilerin geldikleri coğrafi bölge ile faktör grupları arasında herhangi bir anlamlı farklılığın olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan ANOVA analizine göre; üç faktör grubunda anlamlı bir sonucun çıktığını görmek mümkündür. Bu faktör grupları iş olanakları ve etkinlikler, saygınlık ve çevredir. Bu açıdan incelendiğinde araştırmaya katılan öğrencilerin geldikleri coğrafi bölge bölümü seçme nedenleri arasında yer alan iş olanakları ve etkinlikler, saygınlık ve çevre faktör boyutlarının üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Tukey testine göre İş Olanakları ve Etkinlikler faktör boyutunda Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri (Ortalama Farklılık: ,340) ile Ege ile İç Anadolu Bölgeleri (Ortalama

Farklılık: ,373) arasında anlamlı farklılık olduğu incelenmiştir. Saygınlık faktör boyutunda Akdeniz ve Ege Bölgeleri (Ortalama Farklılık: ,336) arasında anlamlı bir ilişki görülmüştür. Çevre boyutunda gruplar arasında homojen bir dağılım olmamasından dolayı Tukey sonuçları incelenmiş ve değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Tablo 10. İkamet Yerleri ile Faktör Grupları Arasındaki İlişki (ANOVA)

		Kareler Toplamı	Sd	Karelerin Ortalaması	f	P
İş Olanakları ve Etkinlikler	Gruplar arası	24,278	3	8,093	8,237	,000
	Grup içi	1187,722	1209	,982		
	Toplam	1212,000	1212			
Saygınlık	Gruplar arası	17,878	3	5,959	6,033	,000
	Grup içi	1194,122	1209	,988		
	Toplam	1212,000	1212			
Çevre	Gruplar arası	22,383	3	7,461	7,583	,000
	Grup içi	1189,617	1209	,984		
	Toplam	1212,000	1212			
Ekonomi	Gruplar arası	16,340	3	5,447	5,507	,001
	Grup içi	1195,660	1209	,989		
	Toplam	1212,000	1212			
Konaklama	Gruplar arası	296,395	3	98,798	130,457	,000
	Grup içi	915,605	1209	,757		
	Toplam	1212,000	1212			

$p < 0,05$

İkamet yerleri ile faktör grupları arasındaki ilişki incelendiğinde beş faktör grubu ile ikamet yerleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda öğrencilerin ikamet yerleri; İş olanakları ve etkinlikler, saygınlık, çevre, ekonomi ve konaklama faktör grupları arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. İkamet yerleri açısından verilen cevapların iş olanakları ve etkinlikler, saygınlık, çevre, ekonomi ve konaklama faktör gruplarını etkilediği tespit edilmiştir. İş olanakları ve etkinlikler faktör boyutunda öğrenci evi ile aile yanı (Ortalama Farklılık: ,274), devlet yurdu (Ortalama Farklılık: ,372) ve özel yurt-pansiyon (Ortalama Farklılık: ,230) arasında anlamlı fark tespit edilmiştir. Saygınlık faktörü kapsamında devlet yurdu ile öğrenci evi (Ortalama Farklılık: ,305) ve aile yanı (Ortalama Farklılık: ,393) arasında anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Çevre faktör boyutunda aile yanı ile öğrenci evi (Ortalama Farklılık: ,222), devlet yurdu ile öğrenci evi (,400) arasında anlamlı farklılıkların olduğu görülmüştür. Diğer bir faktör boyutu olan ekonomi faktöründe ise öğrenci evi ile özel yurt-pansiyon (Ortalama Farklılık: ,252) ve devlet yurdu ile özel yurt-pansiyon (Ortalama Farklılık: ,286) arasında anlamlı farklılıklar incelenmiştir. ANOVA testine göre anlamlı ilişki çıkan Konaklama faktör boyutuna göre ise, aile yanı ile öğrenci evi (Ortalama Farklılık: 1,093), devlet yurdu (Ortalama Farklılık: 1,154) ve özel yurt-pansiyon (Ortalama Farklılık: 1,236) arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Bu bağlamda ikamet yerleri değişkeni belirlenen faktör gruplarından anlamlı bir değişkendir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada aşçılık programı ve gastronomi bölümü öğrencilerinin üniversite seçimini etkileyen faktörler ele alınmıştır. Alanyazının taranması neticesinde üniversite seçimini etkileyen faktörlerle ilgili olarak birçok araştırmanın yürütüldüğü görülmüştür. Bu araştırmalarda birçok faktör değerlendirilmiş ve genellikle cinsiyet, akademik saygınlık, kampüste sosyal çevre, üniversitenin coğrafi konumu, eğitim kalitesi, tercih edilen bölümün mevcudiyeti, itibarlı bir bölümde okumak gibi etmenlerin öğrenciler tarafından göz önünde bulundurulduğu dikkati çekmiştir. Akar (2012) tarafından yapılan araştırmada kullanılan ölçek derlenerek bu araştırma yürütülmüştür. Araştırma sonuçları faktör analizi, t-testi ve ANOVA aracılığıyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda alanyazında geçen diğer araştırmalarda elde edilen faktör başlıkları ile örneklemden elde edilen faktör başlıkları arasında benzer özellikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen demografik bulgular doğrultusunda katılımcıların cinsiyet konusunda birbirine yakın oranlar çıktığı tespit edilmiştir. Kadın katılımcıların %51, erkek katılımcıların ise %49 olarak belirlenen katılımcıların mezun olunan lise türünde ilk sıranın meslek lisesine ait olduğu görülmüştür. Araştırmanın kapsamı konusunda bu sonucun beklenen bir sonuç olmuştur. Tercih sırasında 1. Tercih olarak yazan katılımcı sayısı 515 olmakla birlikte bu oran katılımcıların neredeyse yarısının bilinçli ve isteyerek bölümlere geldiği düşüncesini oluşturmaktadır. Katılımcıların öğrenci olmasından dolayı aylık gelirlerinin 1200 TL ve daha az olması beklenen bir sonuçtur. Bölgeler sıralamasında Marmara bölgesinden gelen öğrenci sayısının birinci sırada yer almaktadır. İkamet durumu olarak öğrenci evini tercih eden katılımcıların çoğunlukta olduğu görülmüştür.

Araştırmada faktör analizi sonucunda 27 önerme ve 6 boyuttan oluşan faktör grupları elde edilmiş ve incelenmiştir. Faktör grupları; İş Olanakları ve Etkinlikler, Saygınlık, Çevre, Ekonomi, Konaklama ve Tercih şeklinde isimlendirilmiştir. Bu faktör grupları Akar'ın 2012 yılında yaptığı araştırma ile benzerlik göstermiştir. Tüm faktör gruplarının güvenilirlik analizi sonuçlarına göre yüksek güvenilirlikte olduğu tespit edilmiştir. Faktör grupları tek tek aşağıda ele alınmaktadır.

İş olanakları ve etkinlikler faktöründe en yüksek faktör “üniversitenin mezunlarına iş bulmada yardımcı olması” şeklinde ifade edilirken, en düşük yüklü faktör ise “üniversitenin öğrencilere okul içinde part-time iş olanakları sağlaması”dır. Saygınlık faktöründe en yüksek faktör yükünü alan önerme “üniversitenin toplumda algılanan akademik saygınlığı” şeklinde ön plana çıkarken en düşük faktör yükünü alan önerme ise “üniversitenin öğretim kalitesi tercihimde etkili olmuştur” önermesidir. Çevre faktöründe en yüksek faktör yükünü alan

önerme “üniversite kampüsünün şehir merkezine yakınlığı” önermesidir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise “üniversite kampüsünün güvenli olması tercihimde etkili olmuştur.” önermesidir. Ekonomi faktöründe “üniversitenin bulunduğu kentte ev kiralarının ucuz olması” önermesi en yüksek faktör yükünü alan önermeyken, “üniversitenin burs, yemek gibi ekonomik yardım sağlaması” önermesi ise en düşük yüklü önermedir. Konaklama faktöründe en yüksek faktör yüklü önerme “üniversitenin ailemin ikametgâhına yakınlığı” önermesidir. En düşük faktör yüklü önerme ise “ailemin üniversitenin bulunduğu kentte ikamet etmesi ya da üniversitenin bulunduğu kentte yanında kalabileceğim akrabamın olması” önermesidir. Tercih faktöründe “arkadaşlarımla tanışmaları” en yüksek yüklü önerme iken “üniversitenin web sayfasından edindiğim bilgiler” önermesi ise en düşük yüklü faktörü alan önermedir. Bu bağlamda üniversite tercihleri konusunda arkadaş çevresinin önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Faktör analizi sonuçlarına göre tüm önermeler değerlendirildiğinde, “üniversitenin ailemin ikametgâhına yakınlığı” en yüksek faktör yükünü alan önermedir. En düşük faktör yükünü alan önerme ise “üniversitenin web sayfasından edindiğim bilgiler” şeklinde ifade edilen önermedir.

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre yapılan t-testi sonuçları incelendiğinde; faktör gruplarından sadece çevre faktör grubu ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Faktör grupları ile ilgili olarak ANOVA analizlerinde ise katılımcıların mezun olunan lise ve faktör grupları arasındaki ilişki incelendiğinde çevre ve konaklama faktör grupları ile mezun olunan lise arasında anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların mezuniyet alanları ile iş olanakları ve etkinlikler ile çevre faktör grupları arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Fakat yapılan Tukey testi sonuçlarına göre herhangi bir anlamlılık elde edilememiştir. Katılımcıların tercih sırası ile faktör grupları arasında ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan analizde tercih etme sırası ile çevre ve tercih faktör grupları arasında anlamlı farklılık belirlenmiştir. Tercih faktör boyutu Tukey testi sonucuna göre değerlendirme dışı bırakılmıştır. Yaş ile faktör grupları arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla yapılan ANOVA analizinde katılımcıların yaş grupları ile iş olanakları ve etkinlikler ile konaklama faktör boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Katılımcıların gelir durumu ile tercih faktör grubu arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Katılımcıların geldikleri coğrafi bölge ile faktör grupları ANOVA analizine göre; iş olanakları ve etkinlikler, saygınlık ve çevre faktör grupları arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Tukey testi sonucuna göre dağılımın homojen olmamasından dolayı çevre faktör grubu bu faktör boyutunda değerlendirilmemiştir. İkamet yerleri ile faktör grupları arasındaki ilişki

incelendiğinde sadece tercih faktör grubu ile anlamlı bir farklılık tespit edilememiş diğer beş faktör grubu ile anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda önerileri de belirlenmiştir. Araştırma kapsamında yer alan açıcılık programı ve gastronomi bölümü öğrencilerinin ailesine yakın okulları tercih ettikleri görülmektedir. Bu doğrultuda bölge okullarında yapılacak tanıtım faaliyetleri okulların tercih edilmesinde rekabet avantajı sağlayabilir. Üniversitelerin web sayfaları aktif şekilde kullanılmadığı görülmektedir. Bu durum iki şekilde ele alınabilir. Birincisi, öğrenciler web sayfası kullanmış fakat yeterli bilgiye sahip olamamış olabilirler, ikincisi ise sosyal medyanın daha aktif kullanılması sonucu web sayfalarının çokta ilgi görmemesi şeklinde nitelendirilebilir. Öğrenciler özellikle mezun olduktan sonra iş olanaklarına önem vermektedirler. Bu durumun gereği mezun istihdamı konusunda okullar daha hassas olmalı, okul-sektör birlikteliğine önem verilmelidir. Tercihlerde arkadaş tavsiyesi önemli bulunmaktadır. Bu sebeple mevcut öğrencilerin birer tanıtım elçisi olduğu unutulmamalıdır. Konaklama noktasında en önemli faktör kira olarak değer görmüştür. Özellikle okulların devlet yurdu imkanı bu noktada önemli olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akar, C. (2012). Üniversite Seçimini Etkileyen Faktörler: İktisadi ve İdari Bilimler Öğrencileri Üzerine Bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7(1), 97-120.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Yıldırım, E. ve Bayraktaroğlu, S. (2010). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. 6. Baskı, Sakarya: Sakarya Kitabevi.
- Chapman, D. W. (1981). A model of student college choice, *The Journal of Higher Education*, 52(5), 490-505.
- Çatı, K., İstar, E. ve Özcan, H. (2016). Üniversite Tercihlerine Etki Eden Faktörlerin İncelenmesi: Türkiye Geneline Bir Alan Araştırması, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 6(2), 163-177.
- Dunnett, A., Moorhouse, J., Walsh, C., and Barry C. (2012). Choosing a university: A conjoint analysis of the impact of higher fees on students applying for university in 2012. *Tertiary Education and Management*, 18(3), 199-220.
- Hertzman, J. L., and Maas, J. (2012). The value of culinary education: Evaluating educational costs, job placement outcomes, and satisfaction with value of associate degree culinary and baking arts program graduates. *Journal of Culinary Science & Technology*, 10(1), 53-74.
- Hooley, G. J., and Lynch, J. E. (1981). Modelling the student university choice process through the use of conjoint measurement techniques, *European Research*, 9(4), 158-170.
- Hoyt, J.E., and Brown, A.B. (2003). Identifying college choice factors to successfully market your institution. *College and University*, 78(4), 3-10.
- Joseph S. K. M. (2013), University choice: Implications for marketing and positioning. *Education*, 3(1), 7-14.
- Joseph, M., and Joseph, B. (2000), Indonesian students' perceptions of choice criteria in the selection of a tertiary institution: strategic implications. *The International Journal of Educational Management*, 14(1), 40-44.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, 5 Baskı, Ankara: Asil Basın Dağıtım.
- Kallio, R. E. (1995). Factors Influencing the college choice decisions of graduate students. *Research in Higher Education*, 36(1), 109-124.
- Kalpaklıoğlu, N. Ü. ve Türemez, Y. (2010), Üniversite Adaylarının Vakıf Üniversitesi Tercihlerinde Halkla İlişkiler Çalışmalarının Etkisi, *AMBYO Dergisi*, 17, 47-58.
- Krampf, R. F., and Heinlein, A. C. (1981). Developing marketing strategies and tactics in higher education through target market research, *Decision Sciences*, 12, 175-192
- Kurnaz, A., Akyurt Kurnaz, H., ve Kılıç, B. (2014). Önlisans Düzeyinde Eğitim Alan Açıcılık Programı Öğrencilerinin Mesleki Tutumlarının Belirlenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(Bahar), 41-61.

- Maringe, F. (2006). University and course choice: Implications for positioning, recruitment and marketing. *International Journal of Educational Management*, 20(6), 466 – 479.
- Soutar, G. N., Turner, J. P. (2002). Students preferences for university: a conjoint analysis, *International Journal of Educational Management*, 16(1), 40-45.
- Veloutsou, C., Lewis, J. W., and Pton, R. A. (2005). Consultation and reliability of information sources pertaining to university selection: some questions answered?, *International Journal of Educational Management*, 19(4), 279-291.
- Yamamoto, G.T. (2006). University evaluation-selection: A Turkish case. *International Journal of Educational Management*, 20(7), 559-569.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 5. Baskı. Seçkin Yayıncılık.
- YÖK Atlas (2018a). Gastronomi ve mutfak sanatları programı bulunan tüm üniversiteler. 23.10.2018 tarihinde <<https://yokatlas.yok.gov.tr/lisans-bolum.php?b=11407>> adresinden erişildi.
- YÖK Atlas (2018b). Aşçılık programı bulunan tüm üniversiteler. 23.10.2018 tarihinde <<https://yokatlas.yok.gov.tr/onlisans-program.php?b=30002>> adresinden erişildi.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Akkuş, . (2019). "Restoran Atmosferi Algısının Sosyal Medya Paylaşımlarına Etkisi: Bir Temalı Restoran rneği", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 628-642
Geliş Tarihi / Received Date: 05.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 21.11.2018

Araştırma Makalesi

RESTORAN ATMOSFERİ ALGISININ SOSYAL MEDYA PAYLAşIMLARINA ETKİSİ: BİR TEMALİ RESTORAN RNEğİ

Dr. Öğr. Üyesi etin AKKUş

Kastamonu Üniversitesi, Turizm Fakóltesi, Turizm ve Otel İşletmeciliği Bölümü

cakkus@kastamonu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6539-726X

Öz

Günümüz toplumunda gerek harcanabilir gelirin artışı gerekse kısıtlı boş zaman algısı yeme içme ihtiyaçlarını dışarıda karşılama talebini giderek artırmıştır. Talepte yaşanan bu artış yiyecek içecek işletmelerinin sayısını da etkilemiştir. Artan bu rekabet ortamı işletmelerin salt yeme içme ihtiyaçları dışında tüketicilerin tüm duyularına hitap edecek bütünlük bir hizmet sunmasını gerekli kılmıştır. Bu noktada tüketicilerin kararlarını etkilemede en önemli değişkenlerden biri de restoran atmosferi olmuştur. Sosyal medya kullanımının giderek tüm toplum katmanlarına yayılması nedeniyle sosyal medya araçlarından yararlanma durumu işletmeyi daha üst noktalara taşıyabilmektedir. Bu sebeple özellikle son yıllarda sosyal medya etkinliği işletmeler için oldukça önemli bir hale gelmiştir. Amacı tüketicilerin restoran atmosferi algısı ile sosyal medya paylaşımları arasındaki ilişkiyi incelemek olan bu nicel araştırma Kastamonu'da bulunan bir tema restoranda iki ay süre ile yapılmıştır. Bu kapsamda toplam 400 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırma neticesinde restoran ambiyansının sosyal medya paylaşımlarını etkilediği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Restoran Atmosferi, Sosyal Medya, Tema Restoran, Kastamonu.

THE IMPACT OF PERCEIVED RESTAURANT ATMOSPHERE ON SOCIAL MEDIA SHARING: A THEME RESTAURANT SAMPLE

Abstract

In today's society, increased disposable income and limited leisure time are increasing demand for eating and drinking outside. This increase in demand also affected the number of food and beverage establishments. This increasing competitive environment requires companies to offer an integrated service that addresses all the senses of consumers, apart from the need for pure eating and drinking. At this point, one of the most important variables influencing consumers' decisions was the restaurant atmosphere. Due to the increasing use of social media all over the world, the use of social media tools is becoming more improver for firms. For this reason, especially in recent years, social media efficiency has become very important for businesses. The aim of this study is to examine the relationship between consumer perception of restaurant atmosphere and social media sharing. The research was conducted in a theme restaurant in Kastamonu for two months. A total of 400 participants were surveyed. As a result of the research, it was determined that restaurant ambience affected social media sharing.

Keywords: Restaurant Atmosphere, Social Media, Theme Restaurant, Kastamonu.

1. GİRİş

Deneyim fiziksel, duyuşal, duygusal ve ruhsal olmak üzere farklı düzeylerde müşterinin katılımını içeren, müşteri, ürün ve işletme arasındaki etkileşime dayalı tamamen

bireysel bir olgudur. Özellikle tüketici davranışı araştırmacıları için deneyim, tüketilen ürün veya hizmet uyaranları ile etkileşim üzerine kurulu, duygusal öneme sahip bir kavramdır (Gentile vd., 2007: 397). Meyer ve Schwager (2007: 2)'e göre ise, işletme ile direkt ya da dolaylı olarak temas halindeki müşterilerin içsel ve öznel tepkileridir. Direkt temas genel olarak satın alma, kullanma ve hizmet sırasında meydana gelmekte olup, genellikle müşteri tarafından başlatılmaktadır. Dolaylı temas ise müşterilerin işletmenin ürün, hizmet ya da marka temsilcileri ile planlanmamış karşılaşmalarını içermekte ve ağızdan ağıza iletişim veya eleştiri, haber, yorum gibi şekillerde ortaya çıkmaktadır.

İnsanların gittikleri bir restoranda hizmet almaları direkt temasa dayalı bir deneyim, restorana ilişkin haberleri ya da yorumları okumaları dolaylı temasa dayalı bir deneyim olarak nitelendirilebilir. Restorana giden bir müşteri, binayı ve çevresini gördüğü andan itibaren restoranın atmosferine dair bir takım içsel tepkiler vermektedir. Bu tepkiler binayı gördüğü andan başlayarak, servis esnasında hissettikleri ile birlikte oradan ayrılana kadar, hatta ayrıldıktan sonra da belirli bir süre devam etmektedir. Aynı restorana beraber giden iki kişinin bile yaşadığı deneyim birbirinden farklı kabul edilmektedir. Çünkü deneyimler kişiden kişiye değişen, tamamen öznel değerlendirmelerdir.

Özellikle son yıllarda restoran atmosferinin bireylerin yaşadığı deneyim üzerinde oldukça önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Artık insanlar sadece yemek yeme ihtiyacını karşılamak için değil aynı zamanda farklı bir deneyim yaşamak için değişik atmosfere sahip restoranları tercih etmektedir. Her bir deneyim unutulmazlığı ya da hatırlanabilirliği ölçüsünde başarıya ulaşmış sayılır. Bu sebeple restoranlar ne kadar başarılı bir tema oluşturur ve büyüleyici bir atmosfer yaratırsa, insanlar yaşadıkları deneyimden o kadar memnun olacak ve bunu çevrelerine aktaracaklardır. Bu aktarım özellikle internet teknolojilerinin sıklıkla kullanıldığı günümüzde genellikle sosyal medya araçları vasıtasıyla yapılmaktadır.

Başlangıçta teknolojiye daha hızlı ayak uydurmaları sebebiyle gençlerin daha etkin bir şekilde kullandığı sosyal medya araçları artık her yaş grubundan, her kesimden insanın fikirlerini, yorumlarını paylaştığı mecralar haline gelmiştir. Sosyal medya kullanımı yani yorumları, haberleri vb. takip etme de aslında dolaylı temasa dayalı bir deneyimdir. Yapılmış araştırmalar incelendiğinde genellikle bu deneyimlerin insanların davranışlarını ya da tercihlerini ne derece etkilediğine odaklanıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu araştırmada tamamen farklı bir bakış açısıyla kişilerin hissettiği restoran atmosferinin yaptıkları paylaşımlar üzerinde bir etkisi olup olmadığını tespit etmek amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Restoran Atmosferi

Ağırlama endüstrisi profesyonelleri sürekli olarak “deneyim” sattıklarını, özellikle restoranlarda “duyusal deneyimlerin” satıldığını belirtmektedir. Bir restoranın çekirdek ürünü, insanların tat alma duyusuna hitap edecek yiyecek ve içecekler iken, genişletilmiş ürünü sunduğu hizmet, müşteri ve çalışanlar arasındaki etkileşim ve diğer dört duyuya hitap eden restoran atmosferini kapsayan çok geniş bir kavramdır (Heung ve Gu, 2012: 1167).

Kotler (1973: 50), atmosferi “*satın alma ihtimali arttırılabilir alıcıda belirli duygusal etkiler üretmek için satın alma ortamı tasarlama çabası*” olarak tanımlamıştır. Aslında atmosfer bir işletmenin iç ve dış özelliklerini ifade eden fiziksel ve çevresel unsurlardır. Dış özellikler, işletme binasının dıştan görünüşü ve park alanı, bahçe düzenlemesi gibi binanın dışında bulunan unsurlardır. İşletmenin iç özellikleri ise masa ya da oturma düzeni, kullanılan araç-gereçler, benimsediği dekor ya da tasarıma dayalı unsurları ifade etmektedir (Holder ve Berndt, 2011: 391).

Bugün restoran müşterileri sadece iyi yemeğe değil, mükemmel bir hizmet ve keyifli bir yemek ortamına dikkat etmektedir (Heung ve Gu, 2012: 1167). Bu sebeple restoran yöneticileri de atmosfere katkıda bulunabilecek tüm faktörleri, müşteriye hizmet sunulmadan önce yemek deneyimi beklentisi oluşturmaya yardımcı bir argüman olarak kullanmaktadır. Atmosfere dair herhangi bir problem müşteriyi rahatsız edebilmekte ve restoranda geçirdiği sürenin kısılmasına neden olabilmektedir. Özellikle bekleme salonlarında müşteriye rahat mobilyalar sunulması ya da müşterinin yemek yerken kendisini sıkışmış hissetmemesi gibi fiziksel ortam unsurlarının müşteriyi olumlu yönde etkilediği bir gerçektir (Sulek ve Hensley, 2004: 236-237).

Yapılmış birçok çalışmada müşteriler tarafından restoran atmosferinin nasıl algılandığı farklı boyutlar kullanılarak tespit edilmiştir. Bitner (1992) çalışmasında atmosfere yönelik ortam koşulları, mekânsal düzen-işlevsellik-işaretler, semboller-eserler olmak üzere üç boyut tespit etmiş ve bunu servicescape/hizmet uzantıları (*bir hizmet organizasyonunun tüm algısal imajından bir görüntü/resim oluşturmak için çeşitli görsel, kokusal, işitsel uyaranlar ile bireysellik sağlayan, birçok atmosferik ipucunu kapsayan yerleşik bir ortam*) olarak adlandırmıştır.

Ortam koşulları sıcaklık, aydınlatma, koku gibi unsurlardan, mekânsal düzen-işlevsellik-işaretler mekânda kullanılan mefruşatlar, araç-gereçlerin düzeni gibi unsurlardan, semboller-eserler insanların bir ortamda etkileşime geçtiği açık veya kapalı unsurlardan oluşmaktadır. Han ve Ryu (2009) fiziksel çevre için en uygun boyutların dekor-eserler, mekânsal düzen ve ortam koşulları olmak üzere üç grupta toplandığını belirtmiştir. Ha ve

Jang (2010) etnik restoranlarda atmosferin aracılık rolünü araştırdıkları çalışmada, atmosfer öğelerini i tasarım, mzık, ruh hali ve düzen/tesis estetiği olarak belirlemişlerdir.

Rosenbaum ve Massiah (2011) atmosferi fiziksel, sosyal, sosyal simgesel ve doğal boyut olmak üzere dört boyuta ayırmıştır. Heung ve Gu (2012) restoran atmosferini değerlendirmek için tesis estetiği, ambiyans, mekânsal düzen ve çalışan olmak üzere dört boyut belirlemiş ve buna beşinci unsur olarak restoranın manzarasının çekiciliğini eklemişlerdir. Bu eklemenin sebebi olarak restoranların kuruluş aşamasında yer seçerken özellikle manzaraya dikkat etmesi ve müşterilerin sürekli cam kenarına rezervasyon yaptırılmalarını göstermiştir. Bununla birlikte araştırmanın Victoria Limanı manzarasına sahip işletmelerde gerçekleştirilmiş olması da bir sebep olarak gösterilmiştir.

Tüm bu restoran atmosferi boyutlarını belirmeye yönelik yapılmış çalışmalar yanı sıra restoran atmosferi algısının müşteri memnuniyeti ve davranışsal niyetine etkisinin analiz edildiği çalışmalar da bulunmaktadır (Sulek ve Hensley, 2004; Han ve Ryu, 2009; Ha ve Jang, 2010; Lin ve Mattila, 2010; Jang, Liu ve Namkung, 2011; Heung ve Gu, 2012; Ariffin, Bibon ve Abdullah Raja, 2012; nal, Akkuş ve Akkuş, 2014; Temeloğlu, Taşpınar ve Soyulu, 2017; Voon, 2017).

2.2. Sosyal Medya Kullanımı

İnternette sunulan verilerin kaynağı, 2004 yılında ortaya çıkan ve Web 2.0 olarak bilinen bir dizi gelişmeyle değiştirilmiştir. Web 2.0, evrimii iş birliğini ve kullanıcılar arasında paylaşımı vurgulayan ikinci nesil web tabanlı hizmetlerdir. Web 2.0'ın temel özelliklerinden biri, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriğin etkinleştirilmesi ve teşvik edilmesidir. Bu gelişme ile birlikte artık tüketiciler şirket kaynaklı bilgilerden ziyade diğer tüketiciler tarafından paylaşılan filtrelenmemiş bilgilere daha fazla güvenmeye başlamıştır (Munar, 2010: 1-2; Sayımer 2008'den akt., S Eröz ve Doğdubay, 2012: 137).

Web 2.0 kavramı ile birlikte hayatımıza giren ve günümüzde ağırlıklı olarak kullanılan sosyal medya, insanların internet ortamında birbirleriyle interaktif olarak iletişim kurduğu ve görüşlerini paylaştığı bir yapıya dayanır (Borges, 2009: 31). Aslında sosyal medya kavramı ile daha çok sosyal içerikli web sitelerine değinilmektedir. Yapılan tanımlamalar incelendiğinde bu durum daha açık bir şekilde görülmektedir. Sosyal medyayı, katılımcı online medya olarak tanımlayan Evans (2008: 33), bireyler tarafından yapılan haber, fotoğraf, video ve podcast şeklindeki paylaşımların sosyal medya web siteleri aracılığıyla sunulduğu bir kanal olarak ifade etmiştir.

Palmer ve Lewis (2009: 165) bilgi ve içerik paylaşımını, iş birliğini ve kolay etkileşimi amaçlayan medya platformu ve online uygulamalar olarak değerlendirmiştir. Köksal ve Özdemir (2013: 325) ise sosyal medyanın; katılımcılarının online ortamlarda kendilerini ifade etme, iletişime geçme, gruplara katılma ve bu ortamlara fikir, yorum ve yayınlarıyla katkıda bulunma imkânı sağlayan sosyal içerikli web siteleri olduğunu ifade ederek genel bir tanımlamaya gitmiştir.

Günümüzde çok sayıda web sitesi ve çevrimiçi uygulama, kullanıcı tarafından oluşturulan içeriklere sahiptir. Bu durum artık o kadar rağbet görmektedir ki hemen her gün yeni birçok site açılmaktadır. Bu çevrimiçi uygulamalar çok çeşitli şekillerde olup, farklı amaçlara hizmet etmektedir. Bazı yazarlar bu uygulamaları ortak ve farklı özelliklerini göz önüne alarak sınıflandırmışlardır. Genel olarak sosyal medya siteleri sanal topluluklar (Facebook gibi), seyahate özgü siteler (TripAdvisor gibi), resim ve video paylaşımı (YouTube veya Flickr gibi), bloglar (Blogger), wikiler (Wikipedi gibi), mikro-blog paylaşımları (Twitter gibi) ve diğerleri olmak üzere yedi gruba ayrılmaktadır (Öz, 2015: 1006).

Turizm firmaları sosyal medyayı gittikçe daha sık kullanmakta ve özellikle pazarlama faaliyetlerinde Facebook ve Twitter'dan oldukça etkin bir biçimde faydalanmaktadır (Sü Eröz ve Doğdubay, 2012: 146). Yapılmış bir diğer çalışmada da tüketicilerin davranışlarını en çok etkileyen sosyal medya aracı Facebook olarak belirlenmiştir (Keskin ve Baş, 2015: 64). Günlük hayatta insanların özellikle Facebook, Twitter, Instagram, Foursquare/Swarm gibi sosyal ağlarda ya da yemek bloglarında gittikleri restoranda yedikleri, içtikleri ya da sunumunu beğendikleri bir tadı görsel olarak paylaştıkları sıklıkla görülmektedir. İnsanlar bu paylaşımlar ile birlikte, o işletme ile ilgili yemek deneyimini de yazılı olarak diğer sosyal medya kullanıcılarına aktarmaktadır. Bu sayede başlangıçta yüzlerce insana ulaşan bu yorumlar çok kısa bir zamanda geniş kitlelere yayılmaktadır.

Bununla birlikte insanlar istediği takdirde işletmenin bulunduğu konumu da etiketleyerek işletmenin tanınırlığını da arttırmaktadır (İbiş ve Engin, 2016: 325-326). Bu sebeple özellikle turizm sektörünün sacayağı kabul edilebilecek restoranlar açısından sosyal medyanın oldukça etkili bir pazarlama aracı olduğu söylenebilir. Artık günümüzde insanlar da işletmeler için sosyal medyanın oldukça önemli bir araç olduğunu bildikleri için büyük bir güce sahiptir. Yaptıkları bir olumsuz yorum işletmeye müşteri kaybettirdiği gibi imajını da etkilemektedir.

Restoranlarda sosyal medya kullanımına ilişkin literatür taraması yapmak amacıyla Türkçe ve İngilizce olarak “restoran” ve “sosyal medya” anahtar kelimeleri kullanılarak çeşitli indeksler taranmıştır. Tarama sonucu daha çok yiyecek-içecek işletmelerinin sosyal medya kullanımları (Shan vd., 2014; Ainin vd., 2015) ve bunun performanslarına yansımalarına (Ainin

vd., 2015; Kim, Lim ve Brymer, 2015; Kim, Li ve Brymer, 2016), sosyal medyaya uyum sağlamlarına (He vd., 2017), güven sağlamada sosyal medya kullanımına (Calefato, Lanubile ve Novielli, 2015), firma değeri yaratmada sosyal medyanın rolüne (Kim vd., 2015) yönelik araştırmalar olduğu tespit edilmiştir. Ancak araştırmanın içeriğine uygun olabilecek çalışmaların yabancı literatürde sosyal medya ve turist davranışı başlığı altında değerlendirildiği fark edilmiş ve tarama bu yönde ilerletilmiştir. Bu çalışmalar içerisinde restoranlara yönelik araştırmalar kısıtlı olmakla birlikte (Hur vd., 2017) daha çok turizm faaliyetlerinin tamamında sosyal medya kullanımı turistlerin bakış açısından değerlendirilmiştir (Munar ve Jacobsen, 2014; Memon vd., 2015; Nezakati vd., 2015; Öz, 2015; Amaro, Duarte ve Henriques, 2016; Lyu, 2016; Hur vd., 2017).

Bunların dışında turistlerin sosyal medyada seyahat bilgisi paylaşımındaki iletişim tarzlarını anlamaya yönelik (Chung, Lee ve Han, 2015), duygular, marka kalitesi ve ağızdan ağıza pazarlamada sosyal medyanın etkisine yönelik (Hudson vd., 2015), sosyal medyada yer alan coğrafi işaretli fotoğrafları kullanarak yerli turistlerin seyahat davranışını tespit etmeye yönelik (Vu vd., 2015) ya da en çok hangi sosyal medya aracının kullanıldığına dair (Xiang vd., 2017) çalışmalar tespit edilmiştir. Yerli yazındaki araştırmaların ise daha çok işletme tercihi yapılırken bireylerin ya da turistlerin sosyal medyayı kullanma durumlarına yönelik çalışmalar olduğu gözlenmiştir (Atadil vd., 2010; Eryılmaz ve Zengin, 2014; Keskin ve Baş 2015; İbiş ve Engin, 2016).

Yapılan literatür taramasından çıkarımla, restoranlarda sosyal medya kullanımına ilişkin araştırmaların, işletmelerin ve turistlerin sosyal medya kullanımı olmak üzere çift yönlü olduğu söylenebilir. Yerli yazında sıklıkla sosyal medya kullanımının işletme tercihi üzerindeki etkisine odaklanılmıştır. Ancak bu araştırmada tam tersi bir mantıkla restoran atmosferinin sosyal medya kullanımını etkileyip etkilemediği araştırılmıştır. Bununla birlikte restoran atmosferi ile sosyal medya kullanımının birlikte değerlendirildiği bir araştırmaya rastlanamamış olması, literatürdeki bu boşluğun doldurulması fikrini gündeme getirmiştir. Bu yaklaşımdan hareketle araştırma hipotezleri aşağıdaki gibi oluşturulmuştur;

H₁: Restoran atmosferinin sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

H_{1a}: Tesis estetiğinin sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

H_{1b}: Ambiyansın sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

H_{1c}: Yemek ekipmanlarının sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

H_{1d}: Servis personelinin sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

H_{1e}: Genel planın sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

H_{1f}: Aydınlatmanın sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Amacı

Günümüzde sosyal medya kullanıcı sayısının giderek artması ve bu kanal üzerinden yapılan paylaşımların büyük bir etki alanı oluşturması nedeniyle sosyal medya, iletişim ve pazarlama kanalı olarak merkezi bir noktaya ulaşmıştır. Bu nedenle sosyal medya davranışına etki eden faktörleri tespit etmek oldukça önemli hale gelmiştir. Literatürde bu amaca yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Ancak günümüz tüketicilerinin özellikle yiyecek içecek işletmelerinde hizmetten ziyade aradığı atmosfer boyutu ile sosyal medya paylaşımları arasında herhangi bir bağ kurulduğuna dair pek fazla veri bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışmanın temel amacı, restoran atmosferinin sosyal medya paylaşımları üzerindeki etkisini incelemektir. Bu amaca binaen, restoran müşterilerinin sosyal medya paylaşımlarında restoran atmosferi alt boyutlarının herhangi bir etkisinin olup olmadığı tespit edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamını Kastamonu il merkezinde tam donanımlı ve nispeten kaliteli ortam sunan bir tema restoran oluşturmuştur. Belirlenen restoranın tercih edilmesinin başlıca sebepleri, kafe ve restoran hizmetinin beraber sunulması sebebiyle mekânda geçirilen vaktin ortalamadan uzun olması ve bu süre zarfında müşterilerin ilgisini çekebilecek çeşitli dekor ve görsellerin yoğunlukla kullanılmasıdır. Yine müşteri yoğunluğunun fazla olması önemli bir tercih sebebidir. Ayrıca araştırma yapmak için gerekli kolaylıkları sağlaması noktasında öne çıkmıştır. Araştırma Ocak-Mart 2018 tarihleri arasında işletmeden faydalanan müşteriler ile sınırlandırılmıştır.

3.3. Örneklem Süreci

Araştırmanın evrenini söz konusu restoranı belirlenen tarihlerde ziyaret eden 16 yaş ve üzeri müşteriler oluşturmaktadır. Minimum yaş düzeyinin 16 olarak seçilmesinin temel sebebi, özellikle kafe hizmeti de sunan restoranlardan yararlanan kişilerin büyük bir çoğunluğunu gençlerin oluşturmasıdır. Bunlar içerisinde özellikle lise çağındaki gençlerin akıllı telefon vasıtası ile sosyal medya kullanımının yoğun olması ve sosyalleşme aracı olarak sıklıkla kafeleri tercih etmeleri önemli rol oynamıştır. Evrenin ilgilenilen özellikler bakımından homojen olması sebebiyle tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örneklem yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın %95 güven aralığında 0,05 önem seviyesinde toplam 384 kişiye yapılması uygun görülmüştür (Altunışık vd. 2012: 137). Çalışmanın güvenilirliğini artırmak adına anket formuna bir önceki ifadenin zıt karşılığı olan başka bir ifade (reverse) yerleştirilmiştir. Bu sebeple hatalı cevaplanan anket sayısının

artacağı göz önünde bulundurularak toplam 442 anket formu dağıtılmıştır. Hatalı ve eksik doldurulan anketlerin elenmesi sonucu toplam 400 anket değerlendirmeye alınmıştır.

3.4. Ön Çalışma

Kesin anket formu oluşturulmadan önce araştırma örneklemini temsil edecek 40 kişiye ulaşılmış ve bir pilot çalışma yapılmıştır. Çalışmada katılımcıların ankette yer alan ifadelerle ilişkin görüşleri alınmış ve ölçeğin anlaşılabilirliği üzerine fikirleri kaydedilmiştir. Bununla birlikte ankete son hali verilmiştir.

3.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada anket yöntemi kullanılmış ve veriler gönüllülük esasına dayalı olarak yüz yüze uygulanmıştır. Üç bölümden oluşan anketin birinci bölümünde restoran atmosferini ölçebilmek amacıyla DINESCAPE ölçeğinden faydalanılmıştır. Ölçek tesis estetiği, ambiyans, yemek ekipmanları, aydınlatma, genel plan ve servis personeli olmak üzere altı boyut ve bu boyutları oluşturan 21 ifadeden meydana gelmektedir (Ryu & Jang, 2008). İfadeler 5'li Likert ölçeği (1= Kesinlikle katılmıyorum, 5= Kesinlikle katılıyorum) kullanılarak hazırlanmıştır. İkinci bölümde müşterilerin sosyal medya paylaşımlarına ilişkin tercihlerini öğrenmeye yönelik kapalı uçlu beş soru yer almıştır. Bu sorular, sosyal medya paylaşım şekli (yazılı, görsel, konum) ve bulunduğu restorana yönelik paylaşımları (yorum, takip) içermektedir. Son bölümde ise katılımcıların demografik özelliklerini tespit etmeye yönelik altı ve tercihlerini tespit etmeye yönelik iki soru sorulmuştur. Verilerin değerlendirilmesinde açıklayıcı faktör analizi ve regresyon analizi tercih edilmiştir.

4. BULGULAR

4.1. Demografik Özellikler

Cevaplayıcıların demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Araştırmaya tabi tutulan 400 müşterinin %49'u kadın iken %51'i erkektir. Popülasyonun yaklaşık dörtte üçünü (%76) bekârlar oluşturmaktadır. Yaş grupları ve meslekler incelendiğinde neden tüketicilerin önemli bir kısmının bekâr olduğu daha net anlaşılmaktadır. Zira 21 yaş altı katılımcı oranı %44,5 iken 21-30 yaş arası katılımcı oranı %40'tır. Katılımcıların aynı zamanda %54,3'ü öğrencilerden oluşmaktadır. Katılımcıların büyük bir bölümünün genç nüfustan meydana gelmesi araştırmaya katılmaya gönüllü olanların genç olmasından değil aksine işletmeyi tercih eden kitlenin önemli bir bölümünü oluşturmasından kaynaklanmaktadır. Araştırmaya tabi tutulan restoranın aynı zamanda kafe hizmeti vermesi ve tüm gelir gruplarını kapsayacak bir ürün çeşitliliği sunmasının bu oranların oluşmasında etkili

olduğu söylenebilir. Gelir düzeyleri açısından incelendiğinde ise katılımcıların yaklaşık %78'inin 3000 TL'nin altında bir gelire sahip olduğu görülmektedir. Eğitim seviyeleri incelendiğinde işletmeyi %39 ile en çok lisans mezunlarının tercih ettiği gözlenmiştir. En az yanıtlayıcının ise ilköğretim mezunlarında olduğu görülmüştür (%2,8). Katılımcıların gelme sıklığı incelendiğinde haftada birkaç kez gelen müşteriler %27,5 ile en önemli grubu oluşturmaktadır. Bu sonuçlara göre katılımcıların %90 üzeri bir oranla restorani bir aydan daha kısa sürede tekrar ziyaret ettiği anlaşılmaktadır. Sosyal medya açısından bakıldığında müşterilerin en çok tercih ettiği uygulama %69,5 ile Instagram olmuştur. Bu oranı %57,2 ile Facebook takip etmektedir. Bunu sırasıyla Twitter (%33,7) ve Foursquare (%12,5) izlemektedir. Diğer uygulamaları kullananların sayısı ise %11,2'de kalmıştır. Bu sonuçlar içerisinde özellikle Instagram uygulaması göze çarpmaktadır. Zira Türkiye'de tercih edilen uygulamaların ilk sırasında Facebook gelmektedir (yaklaşık 42 milyon). Fakat restoran müşterileri için ilk sırayı Instagram almıştır. Bunun sebebinin Instagram uygulamasının görsel paylaşımları temel alan yaklaşımı olması muhtemeldir. Özellikle yiyecek içecek işletmelerinde sunum, dekor vb. görsel içeriklerin Instagram kullanıcılarının büyük bir çoğunluğunu yiyecek içecek işletmelerine yönlendirdiği söylenebilir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri ve Tercihlerine İlişkin Bulgular

	f	%		f	%
Cinsiyet			Yaş		
Kadın	196	49,0	16- 21	178	44,5
Erkek	204	51,0	21-30	160	40,0
Medeni Durum			31-40	34	8,5
Bekâr	304	76,0	41-50	16	4,0
Evli	96	24,0	51-60	6	1,5
Eğitim			60 >	6	1,5
İlköğretim	11	2,8	Gelir Düzeyi		
Lise	96	24,0	0-1600	205	51,2
Önlisans	99	24,8	1601-3000	106	26,5
Lisans	456	39,0	3001-4500	46	11,5
Lisansüstü	38	9,5	4500-6000	21	5,3
Gelme Sıklığı			6000 >	22	5,5
Neredeyse Her Gün	51	12,8	Meslek		
Haftada Birkaç Kez	110	27,5	Kamu Çalışanı	31	7,7
Haftada Bir	86	21,5	Özel Sektör Çal.	56	14,0
15 Günde Bir	71	17,8	Öğrenci	217	54,3
Ayda Bir	47	11,8	Serbest Meslek	45	11,3
Yılda Birkaç Kez	35	8,8	Diğer	51	12,7
Toplam	400	100	Toplam	400	100

Instagram kullanıcılarının yaklaşık %38'inin 13-24 yaş arası gençlerden oluştuğu düşünüldüğünde sonuçlar daha anlamlı gelmektedir (We Are Social Global Digital Report 2018).

4.2. Restoran Atmosferi Ölçeğine Yönelik Faktör Analizi

DINESCAPE ölçeğine uygulanan açıklayıcı faktör analizi sonucu verilerin normal dağılım gösterdiği gözlenmiştir. Analizlerde açıklayıcı model olarak temel bileşenler analizi ve varimax döndürme seçenekleri kullanılmıştır.

Tablo 2. Restoran Atmosferi Faktör ve Değişkenleri

	Ort.	Fakt.Yükü	Öz Değer	Açıkl. Vary.	Cron. Alpha
Tesis Estetiği			3,906	18,601	0,920
Resimler ya da fotoğraflar ilgi çekici.	3,97	0,829			
Duvar dekorları görsel olarak ilgi çekici.	4,18	0,780			
Renkler sıcak bir atmosfer oluşturmuş.	4,16	0,773			
Mobilyalar yüksek kaliteli.	4,08	0,619			
Bitkiler ya da çiçekler bana huzur verdi.	3,99	0,606			
Ambiyans			2,958	14,088	0,861
Çalan fon müziği memnun edici.	3,62	0,845			
Arkada çalan fon müziği beni rahatlattı.	3,64	0,805			
Sıcaklık düzeyi uygun seviyede.	3,85	0,598			
İçeride hoş bir koku var.	3,65	0,515			
Yemek Ekipmanları			2,664	12,684	0,887
Örtüler ilgi çekici.	3,90	0,767			
Yemek tak. görsel olarak ilgi çekici.	3,91	0,745			
Sofra takımları yüksek kaliteli.	3,97	0,634			
Personel			2,622	12,488	0,870
Çalışan sayısı bana özenli hissettiriyor.	4,01	0,805			
Çalışanlar düzgün ve iyi giyimli.	4,18	0,805			
Hareketli çalışanlar iyi hissettiriyor.	3,93	0,740			
Genel Plan			2,257	10,747	0,801
Oturma düzeni sıkışık hissettiriyor. (R)	3,52	0,886			
Oturma düzeni rahat bir yerleşim sağlıyor.	3,94	0,712			
Yerleşim düzeni rahatça hareket etmemi sağlıyor.	3,86	0,661			
Aydınlatma			2,103	10,012	0,915
Ayd. iyi şekilde karşılanma hissi veriyor.	4,07	0,708			
Aydınlatma sıcak bir atmosfer yaratmış.	4,01	0,653			
Aydınlatma rahat bir atmosfer yaratmış.	4,02	0,631			

*Tabloda yer alan ifadeler ankette yer aldığından farklı şekilde kısaltılarak yazılmıştır.

Açıklanan Varyans: 78,619 KMO: 0,944 Bartlett Testi, $p < ,000$

İlk olarak ölçekte yer alan değişkenlerin Cronbach Alfa değerlerine ve değişkenler arasındaki ilişki kat sayılarına bakılmıştır. Yapılan değerlendirmede değişkenlerin model ile uyum gösterdiği görülmüş ve yapısal herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Sonuçlara ilişkin değerler Tablo 2’de sunulmuştur. Tablo incelendiğinde restoran atmosferi ölçeği altı boyut ve 21 maddeden oluşmuştur. Faktörlerin varyansı açıklama oranı % 78,619’dur. Ölçeğin genel Cronbach Alfa değeri 0,956’dır. Alt faktörler incelendiğinde ise bu değerler sırasıyla tesis estetiği için 0,920, ambiyans için 0,861, yemek ekipmanları için 0,887, servis personeli için 0,870, genel plan için 0,801 ve aydınlatma için 0,915’tir. Bu değerlerin sosyal bilimler açısından oldukça güvenilir düzeyde olduğu söylenebilir (Hair vd. 2010: 92).

Değişkenlere ilişkin ortalamalar incelendiğinde 3,92 genel ortalama ile restoran atmosferine yönelik katılımcıların olumlu görüşler bildirdikleri söylenebilir. Restoran atmosferine ilişkin en yüksek ortalamaya sahip olan boyut 4,07 ile tesis estetiği olmuştur. Bunu sırasıyla 4,04 ile personel 4,03 ile aydınlatma ve 3,92 ile genel plan takip etmiştir. En düşük ortalamaya sahip olan boyut ise 3,69 ile ambiyans boyutu olmuştur. Müşterilerin restoran atmosferine dair görüşlerinin genel itibarıyla olumlu sayılabilecek bir düzeyde olduğu görülmüştür. Fakat özellikle müzik, koku ve sıcaklığa dair izlenimlerinin genel ortalamayla kıyaslandığında düşük olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sosyal medya paylaşım davranışlarına ilişkin katsayılar incelendiğinde Cronbach Alfa değerinin 0,74 olduğu görülmektedir. Bu nedenle ölçeğin önemli ölçüde güvenilir olduğu söylenebilir.

4.3. Hipotezlerin Test Edilmesi

“Restoran atmosferinin sosyal medya kullanımı üzerinde etkisi vardır” şeklinde kurulan H₁ hipotezi ve alt hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Restoran Atmosferi Alt Boyutlarının Sosyal Medya Paylaşımları Üzerindeki Etkisinin Regresyon Analizi İle Tespiti

	Beta (β)	t	Sig.	Tol.	VIF
Sabit	1,632	100,057	0,000		
Faktör 1: T. Estetiği	-0,83	-0,941	0,347	0,320	3,120
Faktör 2: Ambiyans	0,186	2,373	0,018*	0,402	2,485
Faktör 3: Ymk. Ekp.	-0,008	-0,008	0,927	0,509	1,964
Faktör 4: Personel	-0,042	-0,597	0,551	0,350	2,854
Faktör 5: Genel Plan	0,014	0,215	0,830	0,598	1,671
Faktör 6:Aydınlatma	-0,150	-1,618	0,107	0,509	3,460
R ²	0,026				
Düzeltilmiş R ²	0,011				
F	1,770				
P	0,104				*p<0,05
Durbin-Watson	1,839				

Tablo 3 incelendiğinde restoran atmosferi boyutlarının bütün olarak modeli açıklama oranı % 1 seviyesinde kalmıştır. Bu değer istatistiki olarak anlamlı bulunmadığından H₁ hipotezi reddedilmiştir. Ölçek alt boyutları açısından incelendiğinde ise tesis estetiği, yemek ekipmanları, personel, genel plan ve aydınlatma boyutlarının sosyal medya paylaşımları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu nedenle söz konusu boyutların sosyal medya paylaşımları üzerinde etkili olduğunu öngören H_{1a}, H_{1c}, H_{1d}, H_{1e} ve H_{1f} hipotezleri reddedilmiştir. Ambiyans boyutu incelendiğinde ise sosyal medya paylaşımları üzerinde 0,05 önem seviyesinde anlamlı pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir (β=0,186; p=0,018).

Bu sonuç ambiyans boyutunda sağlanacak bir birimlik artışın işletmeye dönük sosyal medya paylaşımlarını 0,18 oranında artıracığı anlamına gelmektedir. Buradan çıkarımla restoran ambiyansının sosyal medya paylaşımlarını etkileyeceğini öngören H_{1b} hipotezi kabul edilmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Atmosferin potansiyel tüketicilerin satın alma kararını etkileyebilecek önemli bir faktör olduğu düşüncesi son yıllarda büyük bir ivme kazanmıştır. Özellikle turizm sektörünün baş elemanları olan konaklama işletmeleri ve yiyecek-içecek işletmeleri, atmosferin etki gücünü kullanarak sundukları benzer ürün ve hizmetleri farklılaştırmaya başlamıştır. Atmosfer, insanları neredeyse tamamen farklı bir şey satın aldığını ya da deneyimlediğini düşündürecek potansiyele sahiptir.

Bu araştırmada restoran atmosferinin öne çıkmasının sebebi araştırmanın sosyal medya paylaşımları ile olan ilişkisi olmuştur. Çünkü özellikle son dönemlerde insanlar deneyimledikleri birçok anı sosyal medya araçları vasıtası ile çevrelerine duyurmaktadır. Ancak bu paylaşımlar içerisinde özellikle yiyecek-içeceğe yönelik paylaşımlar göz ardı edilemeyecek boyuttadır. Bu varsayımdan hareketle, çalışmada bireylerin atmosferinden etkilendiği bir restoranda sosyal medyaya yönelik paylaşımlarının ne yönde etkilendiği incelenmiştir.

Araştırma sonucunda sosyal medya paylaşımları üzerinde restoran atmosferi alt boyutları olan estetik, yemek ekipmanları, personel, genel plan ve aydınlatma değişkenlerinin herhangi bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Araştırmaya konu olan restoran yapısı itibarıyla bünyesinde çok fazla dekoratif eşya, tablo ve çeşitli mobilyalar içermesine rağmen, müşterilerin sosyal medya davranışları üzerinde anlamlı bir etki yaratamadığı saptanmıştır. Bununla birlikte yemek takımları, personel özellikleri, oturma düzeni ve aydınlatma yönünden de etkisiz kaldığı tespit edilmiştir. Belirtilen değişkenlerin yanı sıra sosyal medya paylaşımları üzerinde restoran ambiyansı boyutunun etkili olduğu tespit edilmiştir. Restoranda çalan fon müziği, restoranın ısı düzeyi ve koku yoğunluğu önemli belirleyiciler olmuştur.

Boyutlar birlikte ele alındığında, ambiyans boyutunu diğer boyutlardan ayıran en önemli farklılığın duyular nezdinde gerçekleştiği görülmüştür. Zira diğer boyutlar özellikle büyük bir oranda görsel etkileşime dayalı olmasına rağmen, ambiyans boyutu tüm duyuları harekete geçiren birtakım değişkenleri kapsamaktadır. Bu durum sosyal medya paylaşımlarında sadece görsel değil beş duyu organının tamamının devrede olduğunu düşündürmektedir.

Özellikle birçok turistik destinasyon ve işletmelerde sosyal medya paylaşımlarını arttırmaya yönelik fazla sayıda görsel unsurdan faydalanılmaktadır. Bunlar genellikle şehir ve konum ikonları, fotoğraf arka plan görselleri gibi görselliğe dayalı yeniden dizayn edilmiş

ürünlerden oluşmaktadır. Ancak araştırma sonuçları bunların tek başına yeterli olamayacağını, bunların yanında diğer duyuuları harekete geçirecek iticilerin kullanılması gerektiğini göstermektedir. Ancak bu durum hassasiyetle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Görselliğe dayalı ekipmanların değişen istek ve beklentilere göre yeniden dizayn edilmesi nispeten kolay olmakla birlikte diğer duyuular bilinçaltında yüksek düzeyde etki oluşturabilmekte ve daha kalıcı olabilmektedir. Koku hafızası bunlardan biridir. Örneğin kişi bir restoranda kötü bir koku ile karşılaştığında aldığı kötü kokuyu restoranla pekiştirip restoranda olmadığı zamanda dahi aynı kokuyu aldığıında restorani hatırlayacak ya da restorandan bahsedildiğinde aldığı kötü kokuyu tekrar hissedecektir. Yine tat ve ısı duyusunda da benzer durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu sonuçlardan hareketle restoran işletmelerine birtakım yönetsel önerilerde bulunulabilir;

- İşletmenin teması ile özdeşleşecek dekorlar kullanılmalıdır. Aksi takdirde müşteriler deneyimleri ve ortam arasında bir örüntü sağlayamaz ve böylece deneyim akılda kalıcı bir hatıra bırakmaz (Pine ve Gilmore 2012:102).

- Ortam sıcaklığının ideal aralıklarda sabitlenmesi sağlanmalıdır. Fazla sıcaklığın yaratacağı bunalma hissi ya da soğuk ortamın sebep olacağı ürperme duygusu müşterinin deneyimlerini olumsuz anılarla pekiştirmesine neden olur.

- Ortam müziğinin işletme temasıyla uyumlu ve iletişimi engellemeyecek desibel seviyesinde olması sağlanmalıdır.

- Ortam kokusu işletmenin temasını destekleyecek şekilde oluşturulmalıdır. Bir et restoranında ortamın et yemeklerini çağrıştırması daha kabul edilebilir bir durumdur. Fakat bu kokuya yoğun düzeyde maruz kalındığında müşterilerin yiyeceklere yönelik olumsuz duygular hissetmesine sebep olabilir.

Hızlı bir şekilde büyüyen deneyim ekonomisi ile birlikte artık tüketiciler bir ürün ve hizmeti satın almaktan çok onun sağlayacağı duygusal etkilere daha fazla önem göstermektedir. Atmosfer bu deneyimlerin hatırlanabilirliği ve unutulmazlığı noktasında itici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya kullanımı ise deneyimlerin ve duyguların aktarılmasında önemli bir role sahiptir. Bu bilgilerden hareketle restoran atmosferinin sosyal medya paylaşımları üzerine etkisini inceleyen bu çalışma tek başına yeterli olmayacak olup özellikle farklı destinasyonlarda ve farklı turistik hizmet noktalarında araştırmaların artması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

- Ainin, S., Parveen, F., Moghavvemi, S., Jaafar, N. I. & Shuib, N. L. M. (2015). "Factors Influencing the Use of Social Media by SMEs and Its Performance Outcomes", *Industrial Management & Data Systems*, 115(3), 570-588.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., Yıldırım, E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Geliştirilmiş 7. Baskı, Sakarya Yayıncılık.
- Amaro, S., Duarte, P. & Henriques, C. (2016). "Travelers' Use of Social Media: A Clustering Approach", *Annals of Tourism Research*, 59, 1-15.
- Atadil, H. A., Berezina, K., Yılmaz, B. S. & Çobanoğlu, C. (2010), "An Analysis of the Usage of Facebook and Twitter as a Marketing Tool in Hotels", *İşletme Fakültesi Dergisi*, 11(2), 119-125.
- Ariffin, H. F., Bibon, M. F. & Raja Abdullah, R. P. S. (2012). "Restaurant's Atmospheric Elements: What the Customer Wants", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 38, 380-387.
- Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The Impact of Physical Surroundings on Customers and Employees, *Journal of Marketing*, 56(2), 57-71.
- Borges, B. (2009). *Marketing 2.0 Bridging the Gap between Seller and Buyer through Social Media Marketing*, Arizona: Wheatmark.
- Calefato, F., Lanubile, F. & Novielli, N. (2015). "The Role of Social Media in Affective Trust Building in Customer-Supplier Relationships", *Electronic Commerce Research*, 15, 453-482.
- Chung, N., Lee, S. & Han, H. (2015). "Understanding Communication Types on Travel Information Sharing in Social Media: A Transactive Memory Systems Perspective", *Telematics and Informatics*, 32, 564-575.
- Eryılmaz, B. & Zengin, B. (2014), "Sosyal Medyada Konaklama İşletmelerine Yönelik Tüketici Yaklaşımları Üzerine Bir Araştırma", *İşletme Bilimi Dergisi*, 2(1), 147-167.
- Evans, D. (2008). *Social Media Marketing: An Hour A Day*. Indiana: Wiley Publishing.
- Gentile, C., Spiller, N. & Noci, G. (2007). "How to Sustain the Customer Experience: An Overview of Experience Components that Co-create Value with the Customer". *European Management Journal*, 25(5), 395-410.
- Ha, J. & Jang, S.C. (Shawn) (2010). "Effects of Service Quality and Food Quality: The Moderating Role of Atmospherics in an Ethnic Restaurant Segment", *International Journal of Hospitality Management*, 29, 520-529.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate Data Analysis*. Seventh Edition, NJ: Prentice Hall.
- Han, H. & Ryu, K. (2009). "The Roles of the Physical Environment, Price Perception, and Customer Satisfaction in Determining Customer Loyalty in the Restaurant Industry", *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 33, 487-510.
- He, W., Wang, F.-K., Chen, Y. & Zha, S. (2017). "An Exploratory Investigation of Social Media Adoption by Small Businesses, Information Technology Management, 18, 149-160.
- Heung, V. C. S. & Gu, T. (2012). "Influence of Restaurant Atmospherics on Patron Satisfaction and Behavioral Intentions", *International Journal of Hospitality Management*, 31, 1167-1177.
- Holder, M. & Berndt, A. (2011). "The Effect of Changes in Servicescape and Service Quality Perceptions in a Maternity Unit", *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 24(5), 389-405.
- Hudson, S., Roth, M. S., Madden, T. J., Hudson, R. (2015). "The Effects of Social Media on Emotions, Brand Relationship Quality, and Word of Mouth: An Empirical Study of Music Festival Attendees", *Tourism Management*, 47, 68-76.
- Hur, K., Kim, T. T., Karatepe, O. M. & Lee, G. (2017). "An Exploration of the Factors Influencing Social Media Continuance Usage and Information Sharing Intentions among Korean Travellers", *Tourism Management*, 63, 170-178.
- İbiş, S. & Engin, Y. (2016). "Öğrencilerin Yiyecek ve İçecek İşletmesi Seçiminde Sosyal Medyanın Rolünün Belirlenmesi", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(17), 322-336.
- Jang, S. C. (Shawn), Liu, Y. & Namkung, Y. (2011). "Effects of Authentic Atmospherics in Ethnic Restaurants: Investigating Chinese Restaurants", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(5), 662 - 680.
- Keskin, S. & Baş, M. (2015). "Sosyal Medyanın Tüketici Davranışları Üzerine Etkisinin Belirlenmesi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(3), 51-69.
- Kim, S., Koh, Y., Cha, J. & Lee, S. (2015). "Effects of Social Media on Firm Value for U.S. Restaurant Companies", *International Journal of Hospitality Management*, 49, 40-46.
- Kim, S., Koh, Y., Cha, J. & Lee, S. (2015). "Effects of Social Media on Firm Value for U.S. Restaurant Companies", *International Journal of Hospitality Management*, 49, 40-46.
- Kim, W. G., Lim, H. & Brymer R. A. (2015). "The Effectiveness of Managing Social Media on Hotel Performance, International Journal of Hospitality Management, 44, 165-171.

- Kim, W. G., Li, J. & Brymer R. A. (2016). "The Impact of Social Media Reviews on Restaurant Performance: The Moderating Role of Excellence Certificate", *International Journal of Hospitality Management*, 55, 41-51.
- Kotler, P. (1973). "Atmospherics as a Marketing Tool", *Journal of Retailing*, 49(4), 48-64.
- Köksal, Y., & Özdemir, Ş. (2013). "Bir İletişim Aracı Olarak Sosyal Medya'nın Tutundurma Karması İçerisindeki Yeri Üzerine Bir İnceleme", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 323-337.
- Lin, I. Y. & Mattila, A. S. (2010). "Restaurant Servicescape, Service Encounter, and Perceived Congruency on Customers' Emotions and Satisfaction", *Journal of Hospitality Marketing & Management*, 19(8), 819-841.
- Lyu, S. O. (2016). "Travel Selfies on Social Media as Objectified Self-Presentation", *Tourism Management*, 54, 185-195.
- Memon, I., Chen, L., Majid, A., Lv, M., Hussain, I., Chen, G. (2015). "Travel Recommendation Using Geotagged Photos in Social Media for Tourist", *Wireless Personal Communications*, 80, 1347-1362.
- Meyer, C. & Schwager, A. (2007). "Understanding Customer Experience". *Harvard Business Review*, Article Reprint No. R0702G, 1-11.
- Munar, A. M. (2010). "Technological mediation and user created content in tourism", *CIBEM Working Paper Series*, Copenhagen Business School, Denmark.
- Munar, A. M. & Jacobsen, J. Kr. S. (2014). "Motivations for Sharing Tourism Experiences through Social Media", *Tourism Management*, 43, 46-54.
- Nezakati, H., Amidi, A., Jusoh, Y. Y., Moghadas, S., Aziz, Y. A., Sohrabinezhadtalemi, R. (2015). "Review of Social Media Potential on Knowledge Sharing and Collaboration in Tourism Industry", *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 172, 120-125.
- Öz, M. (2015). "Social Media Utilization of Tourists for Travel-Related Purposes", *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 27(5), 1003-1023.
- Palmer, A. & Koenig-Lewis, N. (2009). "An Experiential, Social Network-Based Approach to Direct Marketing", *Direct Marketing: An International Journal*, 3(3), 162-176.
- Pine II, B. J. ve Gilmore, J. H. (2012). *Deneyim Ekonomisi, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş Yeni Baskı*. (Çev. Levent Cinemre). İstanbul: Optimist Yayınları, 30-3.
- Rosenbaum, M. S. ve Massiah, C. (2011). "An Expanded Servicescape Perspective", *Journal of Service Management*, 22(4), 471-490.
- Ryu, K. & Jang, S. C. (2008). "DINESCAPE: A Scale for Customers' Perception of Dining Environments", *Journal of Foodservice Business Research*, 11(1), 2-22.
- Shan, L. C., Panagiotopoulos, P., Regan, A., Brun, A. D., Barnett, J., Wall, P. & McConnon, A. (2015). *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 47(1), 104-108
- Sulek, J. M. & Hensley, R. L. (2004). "The Relative Importance of Food, Atmosphere, and Fairness of Wait: The Case of a Full-service Restaurant", *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 45(3), 235-247.
- Sü Eröz, S. & Doğdubay, M. (2012). "Turistik Ürün Tercihinde Sosyal Medyanın Rolü ve Etik İlişkisi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 27(1),133-157.
- Temeloğlu, E., Taşpınar, O. & Soylu, Y. (2017). "Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde Atmosfer, Tüketim Duyguları, Müşteri Memnuniyeti ve Yeniden Satın Alma Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(Special Issue 2), 253-264.
- Ünal, S., Akkuş, G. & Akkuş, Ç. (2014). "Yiyecek İçecek İşletmelerinde Atmosfer,Duygu, Memnuniyet ve Davranışsal Sadakat İlişkisi", *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1(1), 23-49.
- Xiang, Z., Du, Q., Ma, Y. & Fan, W. (2017). "A Comparative Analysis of Major Online Review Platforms: Implications for Social Media Analytics in Hospitality and Tourism", *Tourism Management*, 58, 51-65.
- Voon, B. H. (2017). "Service Environment of Restaurants: Findings From the Youth Customers", *Journal of Asian Behavioural Studies*, 2(2), 67-77.
- Vu, H. Q, Li, G., Law, R. & Ye, B. H. (2015). Exploring the Travel Behaviors of Inbound Tourists to Hong Kong Using Geotagged Photos, *Tourism Management*, 46, 222-232.
- We Are Social Global Digital Report, Digital in 2018: World's Internet Users Pass the 4 Billion Mark, 2018, <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>, Erişim Tarihi: 23.06.2018

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Göktaş Kulualp, H. ve Sarı, Ö. (2019). “Destekleme Davranışı ve Sosyal Değişim Teorisi Kapsamında Kırsal Turizmin Etkilerinin Değerlendirilmesi”,

Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(1): 643-666

Geliş Tarihi / Received Date: 11.10.2018

Kabul Tarihi / Accepted Date: 14.12.2018

Araştırma Makalesi

DESTEKLEME DAVRANIŞI VE SOSYAL DEĞİŞİM TEORİSİ KAPSAMINDA KIRSAL TURİZMİN ETKİLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Halime GÖKTAŞ KULUALP

Karabük Üniversitesi, Safranbolu Turizm Fakültesi

halimegoktas@karabuk.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-1485-3026

Ömer SARI

Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

omersarii0680@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7611-2362

Öz

Bireyler çevrelerinde meydana gelen değişimlere, olaya ilişkin algılarına bağılı olarak tepki gösterirler. Kişi, olumlu olarak algıladığı bir duruma karşı olumlu bir tavır sergilerken olumsuz olarak algıladığı bir duruma karşı ise olumsuz tepkiler gösterecektir. Turizme karşı toplumun göstereceği davranış şekli de bu doğrultuda gerçekleşmektedir. Dünyanın farklı yerlerinde olduğu gibi Türkiye için de kırsal turizm gelişimsel etkiler göstermektedir. Bu özelliğinden dolayı yöre halkları tarafından katılımcı bir yönetim anlayışı sergilenerek kırsal turizmin gelişmesi sağlanmaktadır. Halkın kırsal turizme olan desteği, onların “kırsal turizmin iyi bir şey” olduğuna dair inançlarının sağlanması ile mümkün olabilir. Çünkü, sosyal değişim teorisine göre, yerel halk kırsal turizmden fayda göreceğini düşünürse turizmin gelişimine ilişkin daha fazla miktarda destekleme davranışında bulunacaktır.

Bu anlayış doğrultusunda, çalışmanın amacı, sosyal değişim teorisi kapsamında Daday yerel halkının bakış açısına göre kırsal turizmin yöreye görsel etkisi, yöre halkına bireysel etkisi, turistlerin benimsenmesi ve turizmin yöre gelişimine genel etkisi boyutları kapsamında algı farklılıklarının belirlenmesidir. Analiz sonuçlarına göre, yerel halkın kırsal turizmin yöreyi olumlu bir şekilde etkilediğini düşündüğü ve bu nedenle kırsal turizmi daha çok destekleme davranışı içerisinde bulunduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Davranış Bilimleri, Destekleme Davranışı, Sosyal Değişim Teorisi, Kırsal Turizm.

ASSESSMENT OF THE EFFECTS OF RURAL TOURISM UNDER THE SUPPORTING BEHAVIOR AND SOCIAL CHANGE THEORY

Abstract

Individuals react to changes in their environment depending on their perceptions of an event. While a person exhibits a positive attitude towards a situation he/she perceives as positive, he/she will have a negative reaction against a situation that he/she perceives as negative. The behavior of the society against tourism is also in this direction. As in different parts of the world shows rural tourism developmental effects for Turkey. Due to this feature, a participatory management approach is exhibited by the local people and the development of rural tourism is ensured. The public's support for rural tourism can only be possible with their belief that “rural tourism is a good thing”. Because, according to the theory of social change, if the local

population thinks that it will benefit from rural tourism, it will support the development of tourism in a greater amount.

In line with this understanding, the aim of the study is to determine the positive and negative perspectives of the local people of Daday under the theory of social change. For this purpose, the difference in perception within the scope of the visual impact of rural tourism on the region, the individual impact on the local population, the adoption of tourists and the overall impact of tourism on the development of the region were evaluated. According to the results of the analysis, it can be said that the local people think that rural tourism positively affects the region and therefore, they have more supportive behavior according to the rural tourism.

Keywords: Behavioral Sciences, Supporting Behavior, Theory of Social Change, Rural Tourism.

1. GİRİŞ

Kırsal alanlar, dünyanın pek çok yerinde turizm faaliyetleri için gerekli ortamı sağlamış ve kırsal turizm çok önemli ve hızla büyüyen bir endüstri haline gelmiştir (Chuang, 2010; Roberts ve Hall, 2001). Dünya turizminin gelişimi ile ilgili güncel literatürün çoğu, ev sahibi toplumda turizmin etkilerine odaklanmıştır. Çünkü, turizm ve turizme bağlı gelişim gibi pek çok farklı değişkenler, dünya çapında yerel nüfusu etkilemeye başlamıştır. Böylece, yerel halkın turizme yönelik tutumları sosyal ve psikolojik bir konu haline gelmiştir (Perdue, Long ve Allen,1987; Chuang, 2010).

Kırsal turizm, dünya çapında kırsal bölgelerde alternatif gelir kaynağı olarak bilinmekte ve uygulanmaktadır. Kırsal turizmin bulunduğu yöre ve yerleşkeler açısından olumlu ve olumsuz etkileri bulunmaktadır. Altunel'e göre (2009:2), turizmin bu etkilerinden en çok etkilenen paydaşlardan bir tanesi de varış noktasında yaşayan yöre halkıdır. Turistler tatillerini bitirdikten ve yöreye olumlu ya da olumsuz bir etki bıraktıktan sonra evlerine dönmektedirler. Ancak meydana gelen bu etkiyle yaşamak ve mücadele etmek durumunda kalan kişiler, o yörede bizzat yaşayan yöre halkı olmaktadır. Öyle ki bu etkiler yalnızca yoğun sezonda değil, turistlerin nadiren ya da hiç ziyarete gelmedikleri düşük sezonlarda da devam etmektedir. Kısacası yöre halkının maruz kaldığı etkiler turistlerinkine göre daha uzun soluklu ve daha yoğun olmaktadır.

Bu etkiler, yöre halkı tarafından turizmin nasıl anlaşıldığı ve turizmin onlara sağladığı imkanların düzeyi bakımından farklılık göstermektedir. Ancak, yapılan araştırmalar turizmin yöre halkına olumsuz etkisinden çok olumlu etkilerinin olduğu ve yöre halkının bu durumdan memnuniyet duyduğunu göstermektedir. Yöre halkı kırsal turizmin yarattığı olumsuz etkilere tolerans göstererek turizm gelişimi konusunda katılımcı bir yaklaşım sergilemektedir (Oppermann,1996; Fleischer ve Pizam,1997; Wilson vd., 2001; Perales,2002; Teye, Sirakaya, ve Sönmez, 2002; Harrill, 2004; Morgül,2006; Çolak, 2009; Su, 2011; Yılmaz ve Gürol, 2012; Cengiz ve Akkuş, 2012).

Turizm, yöre halkının göstermiş olduğu "faydacılık" yaklaşımı açısından ele alındığında destekleme davranışı ve sosyal değişim teorisi ile açıklanabilmektedir. Bu teoriye

göre, yöre halkının algısına göre, turizmle ilgili olarak beklenen veya hissedilen faydanın hissedilen maliyetten fazla olması halinde yöre halkı tarafından turizmin gelişimine katılımcı bir yaklaşım sergilenmekte ve halk turizmin içerisinde var olarak turizmi yönlendirmektedir (Perdue, Long ve Allen,1987; Ap,1992; Erdoğan, 1996; Harrill, 2004; Burke, 2006; Al-Masroori, 2006; Altunel, 2009; Lee,2013; Arslantürk ve Amman, 2014). Bu doğrultuda, çalışma, sosyal değişim teorisi kapsamında kırsal turizmin yapıldığı Kastamonu/Daday ilçesi merkezinde ki yöre halkına göre kırsal turizmin etkilerini belirlemeye odaklanmıştır.

Yöre halkı, turizm faaliyetlerinin sonuçlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle de yerel halkın turizm hakkındaki algılarının ölçülmesi çok değerlidir. Turizmin sürdürülebilir olması için yöre halkının desteğini kazanmak önemlidir. Turizmin gelişimine destek veren bir toplumun elde edilebilmesi için yerel halkın turizmin gelişimine yönelik tepkilerini ve bu tepkileri etkileyebilecek faktörleri anlamak çok önemlidir (Jurowski vd., 1997:3; Yoon, Gürsoy ve Chen, 2001: 363). Altunel'e göre (2009:2), "turizm sektöründe insan faktörünün önemi yadsınamayacağı gibi, bizzat o yörede yaşayan ve turizm işletmelerinde çalışan yöre halkının turizmi olumsuz olarak algılaması durumunda göstereceği tepkiler de inkar edilemeyecektir. Turistlere gösterilen olumsuz tutum ve tavırlar bu varış noktasındaki turizm hareketlerinin geleceğini tehlikeye atacaktır".

Yerel halkın bölgenin turizminin gelişimi üzerindeki etkisini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır (Yoon, Gürsoy ve Chen, 2001; Chuang, 2010; Altunel, 2009; Brida, Disegna, ve Osti, 2014; Al-Badarneh ve Al-Makhadmeh, 2015). Ancak, bu araştırmalardan çoğu yerel halkın bölge turizmi üzerindeki etkisini ekonomik açıdan ele alarak incelemiştir. Oysaki, kırsal turizm gelişimi sadece ekonomik etkiler üzerinden incelenemez. Çünkü, gelişim olgusu hem ekonomik, hem de kültürel, sosyal, çevresel olmak üzere çok taraflı bilinmeyen olan bir denklem gibidir. Bu nedenle, bütünlük bir modelle incelenmelidir. Berber (2003: 205), bu konuda turizmin, sosyal yapı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde gelir sağlama ve döviz kazandırma gibi ekonomik özellikli sorunların yanı sıra kültürel ve sosyal yapıyı etkileyen ekonomik olmayan özelliklerinde göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmiştir.

Literatürde sosyal değişim teorisini inceleyen pek çok çalışma bulunmaktadır. Ancak, turizmi sosyal değişim teorisi kapsamında ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere pek çok açıdan inceleyen sadece birkaç çalışmaya rastlanmıştır (Yoon, Gürsoy ve Chen, 2001; Altunel, 2009; Al-Badarneh ve Al-Makhadmeh, 2015). Bu anlamda, özellikle sürdürülebilir turizmin sağlanması açısından turizmi sosyal değişim teorisi kapsamında inceleyerek turizmin etkilerinin çok yönlü yapısının ortaya konmasının çok önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmayla literatüre katkı sunulması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Destekleme Davranışı

Değişen çevre ve toplum yapıları ile birlikte bireylerin davranışlarında da her geçen gün farklılıklar meydana geldiği gözlenmektedir. Günümüzde birey davranışı; gözlenebilen, kayıt altına alınabilen ve ölçülebilen bir kavram olarak yorumlanmaktadır. Bu yönleri ile insan davranışının temellerinin araştırılması her geçen gün sosyal bilimcilerin ilgi odağı haline gelmektedir. Psikoloji bilimine göre, davranış kavramı aslında bireylerin henüz doğmamışken anne karnında başlayarak çevredeki uyarıcılara karşı bedensel, zihinsel ve duygusal yetenekleri ile gösterdiği “tepki” olarak ifade edilmektedir (Eroğlu, 2011: 1; Bayraktar, 2013: 53). Bu uyarıcıların zihinde şekillenerek anlamlı bir kalıba girmesi ise “algı” olarak yorumlanmaktadır. Başka bir deyişle, bireyin yaşadığı anda, kazanılan duyuşsal bilginin beyinde şekillenmesi anlamına gelmektedir (Bayraktar, 2013: 49; Karakaş, 2013: 242; Ertan, 2016: 2).

Birey çevresindeki uyarıcılardan elde ettiği algı ile gösterdiği tepki davranışının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Ancak birey yaşadığı süreç içerisinde aldığı eğitim ve deneyim ile bu uyarıcılara karşı kendini hazırlaması sonucunda tutum meydana gelmektedir. Böylelikle birey çevredeki uyarıcıları zihninde tanımlayarak aldığı eğitim ve deneyimle birlikte davranışlarını şekillendirmektedir (Tezcan, 2016: 98).

İktisat bilimine göre ise birey ve davranış arasındaki ilişki “*homo economicus*” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu kavrama göre, insan rasyonel davranan ve ekonomik düşünen bir varlık olarak nitelendirilmektedir. Ancak son zamanlarda bilim insanları tarafından insanın, beşeri ve duygusal bir varlık olduğundan dolayı her zaman rasyonel davranış sergileyemeyeceğinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Hatta bazı araştırmacılar ise insanın tamamen irrasyonel olduğunu vurgulamaktadır (Akyıldız, 2008: 29-30).

Bu anlamda bireyin, çevresinde yaşadığı olaylardan elde ettiği kazanımları duygusal fiziksel ve zihinsel yeteneklerini kullanarak kendi için faydalı ve iktisadi olan davranışı sergileme ve destekleme eğilimine girdiğini söyleyebiliriz. Bahsi geçen bu olaylar ise iş tatmini, adalet, güven, aidiyet, örgütsel kimlik gibi konular ile ilişkilendirilmektedir. Ancak sürekli değişen çevresel şartlar benzer olaylar karşısında bireyin davranış değiştirme eğiliminde olması olası ihtimaller dahilindedir. Bu durum ise sosyoloji, sosyal psikoloji ve iktisat bilimlerini yakından ilgilendiren sosyal değişimi ve nedenlerini ortaya çıkarmaktadır (Altunel, 2009: 45; Köksal, 2012: 84-85).

Turizm konusunda da destekleme davranışı büyük önem taşımaktadır. Çünkü, turizmin sürdürülebilir olma özelliğini koruması (Ramchander, 2004:86-89) ve turizmin sürekli gelişerek başarılı bir uygulamaya dönüşmesi (Jurowski vd., 1997:3) halkın turizme olan destekleme

davranışı ile sağlanmaktadır. Yerel halkın turizmin gelişimine vereceği desteği etkileyen bir diğer faktör ise yerel halkın turizme karşı genel memnuniyet düzeyidir (Zamani-Farahani, 2016:16). Yerel halk, olumlu bir turizm algısına sahipse turizmin gelişimine katkı sağlamak için her türlü desteği verecektir (Yoon vd., 2001:364). Başka bir ifadeyle, turizmin gelişmesinden memnun olan halk gelişimi artırmak için destek sağlayacaktır (Yoon vd., 2001,364; Ko ve Stewart, 2002, 521; Vargas-Sanchez vd., 2009:37-38). Bu konuda, fayda ve memnuniyet algısı turizm gelişimini desteklemeye yönelik tutumun belirlenmesinde önemli birer değişkendir (Ko ve Stewart, 2002:529). Dolayısıyla, turizmin gelişimini sağlayabilmek için öncelikle halkın turizmi destekleme davranışının derinlemesine incelenmesinde fayda vardır. Halkı turizmi destekleme davranışına götüren dürtüler iyi bir şekilde tespit edilmelidir.

2.2. Sosyal Değişim Teorisi

Sosyoloji insan ve toplumların davranışlarını ve ilişkilerini inceleyen bir bilim dalı olması sebebiyle turizmin vazgeçilmez bir unsuru olarak görülmektedir. Sosyal değişim bilimi olarak sosyoloji, insanlardaki değişimin kitleler halinde yapılması ile toplulukların sürekli değişim gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu durumda insanlık yaşadığı olaylara ve zamana göre sosyal değişimler yaşayarak çağlar açıp çağlar kapatmıştır. Turizm insan odaklı bir süreç olduğu için sosyologlar tarafından inceleme ve araştırma konusu olmuştur. Turizm, hem müşteri hem hizmet sağlayıcılarının davranışlarını kapsayarak kitlelerin üzerinde etkili olması nedeniyle sosyolojinin bir konusu haline gelmiştir. Bu kitleler üzerindeki etkisinin her geçen gün giderek artması turizmin sosyolojik açıdan önemini ortaya koymaktadır (Erdoğan, 1996:150-156; Arslantürk ve Amman, 2014:13-14).

Ap (1992:368)'a göre sosyal değişim teorisi "*Bir etkileşim durumunda bireyler ve gruplar arasındaki kaynak alışverişini anlama ile ilgili genel bir sosyolojik teori*" dir. Sosyal değişim teorisi literatürü incelendiğinde; davranışsal psikoloji, antropoloji, sosyal psikoloji ve sosyoloji konularını ve iktisadi bakış açılarını kapsayan disiplinler arası bir teori olduğu anlaşılmaktadır. Sosyal değişimin iktisadi açıdan faydacılık ve yarar ilkelerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Başka bir deyişle, sosyal değişim teorisi, bireyler veya gruplar arasında soyut veya somut olan sosyal ve psikolojik kaynakların değişimini içermektedir. Yapılan tanımlamalardan yola çıkarak; sosyoloji biliminde değer, ekonomi biliminde fayda, psikoloji biliminde pekiştirme ve sosyal psikolojide ise ödül gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir (Harrill, 2004:10; Al-Masroori, 2006:55; Altunel, 2009:45). Burke (2006:25-29)'e göre sosyal değişim teorisinin çeşitli yaklaşımları bulunmaktadır. Bunlar; değiş tokuş yapan aktörler, değiş tokuş edilen kaynaklar, değişim ilişkilerinin geliştiği yapı ve dinamik bir değişim süreci

olarak sınıflandırılabilir. Her bir değişim teorisinin konu ile ilgili kavram ve varsayımlardan oluştuğu söylenebilir. Searle (2000: 138-139) ise sosyoloji ve sosyal psikolojiden yararlanarak sosyal değişim teorisinin temel ilkelerini şu şekilde sıralamıştır:

- Bireyler, ilişkilerinde ödül beklentisi içerisinde davranış gösterirler.
- dller değer verildikçe gelişmeye devam ederse, ilişkiler zaman içinde devam eder.
- Taraflardan biri karşılık verdiğinde ve sağladıkları ödüller diğer tarafa adil geldiğinde bireyler ilişkiye devam ederler.
- İlişkinin maliyetleri menfaatleri aşmamaktadır.
- Beklenen dlleri alma olasılığı yüksektir.

Sosyal değişim teorisinin geliştirilmesinde Blau (1964)'nun destekleri yadsınamaz (Blau, 1964'den Akt. NG ve Feldman, 2012; Göktaş Kulualp, 2015). Blau tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen Sosyal Değişim Teorisi (Social Exchange Theory), sosyal değişimlerdeki insan davranışını açıklamak için ortaya atılmıştır (etin ve şentürk, 2016: 244). Bu yaklaşımlardan yola çıkarak sosyal değişim teorisini ile turizm ilişkisi "faydacılık" ilkesine bağlı olarak sürdürülmektedir. Sosyal değişim teorisini kapsamında, bir turistik destinasyonda bulunan yerel halkın beklentisi ile hissedilen faydalar doğru orantılı olursa turizmin gelişiminin beklenen düzeyde olması mümkün olacaktır. Bu nedenle, sosyal değişim teorisini yerleşiklerin tutumu ile ilişkili olarak yerleşiklerin menfaatleri doğrultusunda gelişim göstermektedir. Sosyal değişim teorisini kapsamında turizmin gelişimi üzerine yapılan araştırmalar, turizmin gelişimine yönelik halkın tutumunun, yöre halkının bu durumdan sağlayacağı faydaya (beklenen veya gerçekleştirilen, ekonomik, çevresel ya da sosyal dengeleri içeren) dayandığı sonucuna varılmıştır (Harrill, 2004:5-12; Lee, 2013:2).

Teye vd. (2002:670)'ne göre, sosyal değişim teorisini yerel halkın tutumlarına uygulandığında, bölgede yaşayanlar, kaynakları eşit olarak paylaşacak şekilde fayda elde etmek istedikleri için turizm çalışanlarına ve turistlere imtiyazlı davranmaktadırlar. Yöre sakinlerinin misafirperver olması ve turizmin yarattığı kirlilik, trafik sıkışıklığı gibi olumsuzlukları tolere ederek turizm gelişimine destek verdikleri gözlenmiştir. Bu değişim sürecini içerisinde yerel halkın turizm planlamasına yönelik turizm bilinci oluşturularak katılımının teşvik edilmesi ile turizm gelişim desteğinin sağlanması kolaylıklar sağlamaktadır.

Perdue, Long ve Allen (1987:420-429) Kolorado' da yaptıkları çalışmada kırsal alanda rekreasyona katılanlar ve katılmayanlar üzerinde sosyal değişim teorisinden yararlanılarak araştırma yapmışlardır. Çalışmanın hipotezine göre, turistlerin bölgedeki yerel imknlardan faydalanması nedeniyle yoğunluk yaşanabileceğini varsayarak rekreasyonel etkinliğe katılmayanların katılanların tam tersine turizmle ilgili olumsuz tutumlarının olduklarını öne

sürmüşlerdir. Ancak çalışma sonucuna göre, etkinliğe katılanlar ile katılmayanlar arasında fark çıkmamıştır. Bölgede turizmin yoğun yaşandığı dönemlerde halkın turistlerin yoğunlukta olduğu yerlere gitmeyerek rekreasyonel faaliyetlere az katıldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca, yerel halkın turizm gelişiminden duyduğu memnuniyet de çalışma sonucundaki farkın oluşmasında bir başka gerekçe olarak sunulmuştur.

Yoon vd. (2001:364), turizmde sosyal değişim teorisini şu şekilde ifade etmektedirler. “Eğer toplum içerisinde hissedilen faydalar ile hissedilen maliyetler arasında bir fark varsa toplumda değişimin olması sıradan olacaktır. Dolayısıyla turizmde yerel halk turistten veya turistik üründen kazanç elde etme ve faydalarının artacağını algılayarsa turizm gelişimine destek olacaklardır. Sonuç olarak, yerel halkın değişime katılarak turizmin gelişimine destek vermesi için hissedilen faydaların artması veya artma algısının oluşumunun gerçekleşmesi gerekmektedir.

2.3. Kırsal Turizm Kavramı

Kırsal bölgelerde bulunan topluluklar, sınırlı ekonomik yapılarından dolayı zaman zaman ekonomik kısıtlamalara ve krizlere maruz kalmışlardır. Örneğin, Amerika’da 1980’ler de orta ve kuzey eyaletlerdeki kırsal alanlarda çiftlik krizi yaşanmıştır. Bu kırsal bölgeler krizden kurtularak bölgelerinin kalkınmalarını sağlamak adına çeşitli yöntemler uygulamışlardır. Kaynakların sınırlı olduğu bu bölgede, kolay ve düşük maliyetli olan turizm sektörüne yönelerek ve tarihi, turistik olanaklarından faydalanılarak mevcut kriz önlenebilmiştir. Gelişmiş topluluklar kırsal turizmi 1970’lerden günümüze kadar önemli derecede gelişen ve değişen turizm türü olarak uygulamaya ve geliştirmeye başlamıştır. Kırsal turizm ülkelerin birçoğunda uygulanmasıyla birlikte Almanya’da yaklaşık olarak 150 yıldır gerçekleştirilmektedir. Kırsal turizmin resmi olarak istatistiki veriler olmasa da hem ulusal hem bölgesel kalkınma, ev sahibi toplum ve ziyaret eden turistler açısından ekonomik sosyo-kültürel ve çevresel olarak etkilerinin olduğu düşünülmektedir (Oppermann, 1996:86; Wilson vd., 2001:132; Perales, 2002:1101; Yılmaz ve Gürol, 2012:25; Cengiz ve Akkuş, 2012:64-65;).

Türkiye’de turizmin özellikle kıyı bölgelerde gelişmiş olmasından dolayı kıyı bölgelerdeki köy, kasaba ve küçük yerleşkelerde olan destinasyonlar daha popüler hale gelmiştir. Bu durum, o bölgelerde kırsal turizmin gelişmesine imkân sağlamıştır. Aslında bölgedeki tarihi-turistik destinasyonlarda yer alan kaynakların kullanımı ile kırsal bölge kalkınması arasında paralel bir ilişki bulunmaktadır. Her ne kadar kırsal turizm denildiğine akla ilk olarak av turizmi, yayla turizmi gibi turizm çeşitleri gelse de esasında bu çeşitler kırsal turizmin anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Çünkü, kırsal turizm de turist küçük

yerleşkelerde tatil yaparak, konaklayarak ve kaynaşarak sürece ve etkileşime dahil olmaktadır (Soykan, 2003:2; Çeken vd., 2007:2).

Kırsal turizm, bölge ve yöre üzerinde bazı etkiler oluşturmaktadır. Bu etkilerden olumlu olanları sayesinde kırsal turizm bulunduğu bölgelerde ekonomik, sosyal ve çevresel gelişime katkıda bulunmaktadır. Bu turizm türü; eko turizm, yayla turizmi gibi çeşitleri ile turizmi çeşitlendirerek farklı destinasyonlar ve istihdam alanları kazandırmıştır. Ayrıca kitle turizmine alternatif olarak turizm pazarlamasında yeni pazarların oluşmasını sağlamaktadır (Chuang,2010:1314; Yılmaz ve Gürol, 2012:25; Cengiz ve Akkuş, 2012:64-65). Bunlara ek olarak, Morgül'e göre (2006:68), kırsal turizmin;

- Şehir ve kırsal yöre arasındaki yaşam ve davranış farklılıklarını yumuşatması ve şehir ve kırsal yöreler arasındaki ilişkileri geliştirmesi,
- Aileler için eğlenceli, hoş vakit geçirmeye imkan tanınması,
- Kırsal alanlarda el ve ev sanatları, yöresel tarım ürünleri gibi kaynaklardan ek gelir kazanma olanağı sunması,
- Turistler tarafından her türlü hizmette kalitenin aranmasının yerli halkın da hayat standartlarının yükselmesine yol açması,
- Altyapı, konut ve çalışma koşullarının iyileştirilmesinin her anlamda yerel halkın yararına olması,
- İç turizmi canlandırması gibi olumlu etkileri de bulunmaktadır.

Kırsal turizm bölgesel gelişimi ve yerel halka sağladığı yukarıda belirtilen avantajların yanı sıra yerel halk ve turistler, doğal güzellikleri ve kaynakların korunması konusunda yeterli eğitim ve bilinç sağlanmadığı takdirde olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Yerel halkın bölgedeki kırsal turizmin gelişimi adına söz sahibi ve yönlendirici olması, bu konuda alacağı eğitim ve bilinçle sağlanacaktır. Ancak kırsal turizm alanlarının yerel halk ve turistler tarafından bilinçsizce kullanılmasından dolayı olumsuz etkileri de bulunmaktadır. Sosyal bilimciler kırsal bölgelerde sosyal, kültürel ve çevresel tahribatın meydana geleceğini öne sürerek sosyal değişim teorisini kullanarak bu durumun nedenlerini açıklamaya çalışmışlardır (Harrill, 2004:10; Çolak,2009:61). Bu tahribatın bölgenin turizm gelişimi ve yerel halk üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Morgül, 2006:70):

- Tarımdan uzaklaşarak kırsal turizme yönelen halkın kırsal turizmin plansız gelişimine ve tarımsal alanların azalmasına neden olması,
- Tarım üreticisinin arazisinde tarım yapmak yerine gayri menkul fiyatlarındaki spekülasyon artıştan yararlanmaya çalışması,

- Kırsal bölgelerin yanlış ve bilinçsiz kullanılarak doğal ve kültürel sit alanlarının tahribata uğratılması ve böylece ekolojik dengenin bozulması,
- Kırsal turizm gelirlerinin yine turizme ya da tarıma aktarılmaksızın farklı alanlara sermaye aktarımı şeklinde yönlendirilmesinin sonuçta kırsal turizmin yöreyi kalkındırma amacından uzaklaşmasına yol açması,
- Aşırı kalabalık kırsal alanların, çekiciliklerin azalmasına ve yörenin otantikliğinin kaybolmasına neden olmasıdır.

Kırsal turizm doğası gereği bulunduğu yörenin sadece turizm işletmeleri üzerinde değil, tüm bölgedeki yerleşikler üzerinde etki oluşturmaktadır. Kırsal turizm, ülkeler ve bölgelerde gösterdiği etkiler ile turizmin alternatifleri arasına girmeyi başarmıştır. Turizm, çoğu ülkede yerel halkın refahını artırdığı için, turizmin oluşturduğu olumlu ya da olumsuz tüm etkiler, toplum tarafından kabul görür hale gelmiştir. Hatta yapılan araştırmalara göre; bazı yörelerde yerel halk turizmin meydana getirdiği olumsuzlukları görmezden gelerek hissedilen faydalarını kabul görerek memnuniyetlerini ifade etmişlerdir (Fleischer ve Pizam, 1997: 371; Teye vd., 2002: 670; Su, 2011: 1438-1441).

3. METODOLOJİ

Bu araştırma, sosyal değişim teorisi kapsamında yerel halka göre kırsal turizmin etkilerini belirlemeye yöneliktir. Bu kapsamda, Kastamonu/Daday ilçesinin merkezinde yaşayan yerel halkın turizmin olumlu ve olumsuz olarak yöreye görsel etkisi, yöre halkına bireysel etkisi, turistlerin benimsenmesi ve turizmin yöre gelişimine genel etkisi konularındaki algılarının nasıl değişim gösterdiğinin analiz edilmesi amaçlanmıştır.

Araştırmada yerel halktan konu ile ilgili doğru, güvenilir ve geçerli olacak şekilde kişisel görüşlerin ve gözlemlerin alınmasını sağlayan (Arıkan, 2013: 60) nicel yöntemlerden anket yöntemi uygulanmıştır. Anketler, 2018 yılı Ocak ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın özellikleri doğrultusunda, çalışma alanının kısıtlanması ve araştırmacıya veri toplama konusunda yardımcı olması açısından Daday'a bağlı mahallelerden iki tanesi tesadüfi örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Nüfusu toplam 273 olan bu mahalle sakinlerine anket uygulaması yapılmış ve 210 adet sağlıklı anket elde edilmiştir. Mahalle sakinlerinin % 76,9'una ulaşılmış olup (Sekaran, 2003: 294)'a göre, belirlenen evren içerisinden seçilen 210 kişilik örneklemin evreni temsil edebileceği söylenebilir.

Araştırma ölçeği, Tablo 1'de yer alan ölçeklerden yararlanılarak oluşturulmuştur. Ölçek maddelerinde yer alan aynı anlamdaki sorular benzer şekilde alınmış ve farklı anlama gelen diğer sorularda anket sorularına dahil edilmiştir. Anket sorularının anlaşılabilirlik durumu ise alana hakim 2

akademisyen tarafından incelenerek kontrolü sağlanmıştır. Faktör analizi sonucunda analiz dışında bırakılan ölçek soruları ve faktörlerin isimlendirilmesi “bulgular” konusu içeriğinde detaylı olarak verilmiştir. Soru maddelerinin yanıtları 5’li likert tipi olarak ankette yer almıştır. Ölçekte kullanılan ifadeler “1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2=Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum” şeklindedir. Katılımcılardan cevaplamalarında her soru için sadece 1 tane likert ifadeyi seçmeleri istenmiştir. Anket formunda toplam 37 adet 5’li likert ölçeği sorusu ve 7 adet ise demografik bilgi sorusu bulunmaktadır. Toplanan veriler bilgisayarlı ortamda SPSS istatistik programında analiz edilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Ölçekleri

Yazar	Kaynak	Ölçek Maddesine İlişkin Kısımlar
Altunel, 2009	Yerel Halkın Turizmin Gelişmesine Verdiği Desteği Etkileyen Faktörlerin Sosyal Değişim Teorisi Açısından İncelenmesi: Alaçatı Örneği	Kırsal turizmin desteklenmesi ve sosyal değişim
Oviedo-Garcia vd., 2008	Gaining Residents’ Support for Tourism and Planning	Kırsal turizmin desteklenmesi
Snepenger, O’Connell ve M. Snepenger, 2001	Resident Attitudes to Tourism Development-a Comparative Study Between the Rangitikei, New Zealand and Bakewell, United Kingdom	Kırsal turizmin desteklenmesi ve sosyal değişim
Andereck ve Vogt, 2000	The relationship between Residents’ Attitudes toward Tourism Development Options	Kırsal turizmin desteklenmesi
Sirakaya, Teye ve Sönmez, 2002	Understanding Residents’ Support for Tourism Development in the Central Region of Ghana	Kırsal turizmin desteklenmesi
Yallagöz, 2010	Alternatif Bir Turizm Çeşidi Olarak Kırsal Turizm: Çanakkale Bölgesi Ayvacık Yöresi Uygulaması	Kırsal turizmin desteklenmesi
Morgül, 2006	Trakya Bölgesinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesine İlişkin Analiz: Kırklareli Örneği	Kırsal turizmin desteklenmesi

Araştırmanın analizi kapsamında kullanılan ölçeklerin yapısal geçerlilikleri açıklayıcı faktör analizi aracılığıyla kontrol edilmiştir. Çeşitli çalışmalar, turizm hedeflerinin ekonomik, çevresel ve sosyo-kültürel nitelikte olduğunu göstermektedir. Literatür taraması, her bir turizm kategorisinin olumlu ve olumsuz etkiler içerdiğini ve bazen de sakinlerin algılarının çelişkili olduğunu göstermektedir (Brida, Disegna ve Osti, 2014). Bu bilgiyle doğru orantılı olarak bu araştırmanın verileri de faktör analizi sonucunda olumlu ve olumsuz tutum olmak üzere iki gruba ayrılmıştır. Ortalama ve standart sapmaları alınarak tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve t-testi analizi ile yorumlanmıştır.

Halkın bakış açısına göre, kırsal turizmin oluşturduğu olumlu ve olumsuz etkilere yönelik Daday halkının algılarını belirlemek için kullanılan ölçekte yer alan önermelerin güvenilirliği “Cronbach Alpha” testiyle ölçülmüştür. Cronbach Alpha, ölçekteki maddelerin homojen düzeyini belirlemeye yarayan bir değer olarak bilinmektedir. Kastamonu'nun Daday kırsal turizm bölgesinde yaşayan yöre halkından sosyal değişim kapsamında elde edilen kırsal turizmin olumlu

ve olumsuz etkilerine ilişkin verilerin (Cronbach Alpha katsayısı) güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Güvenilirlik Testi

	Cronbach’s Alpha Değeri
OLUMLU BAKIŞ AÇISI	
<i>Yöre Halkına Etki</i>	0,837
<i>Yöreye Görsel Etki</i>	0,687
<i>Gelişimin Genel Etkisi</i>	0,789
<i>Turistleri Benimseme</i>	0,537
OLUMSUZ BAKIŞ AÇISI	
<i>Yöre Halkına Etki</i>	0,757
<i>Yöreye Görsel Etki</i>	0,723
<i>Gelişimin Genel Etkisi</i>	0,638
<i>Turistleri Benimseme</i>	0,567

(N=210)

Tablo 2’deki güvenilirlik sonuçlarına göre araştırmada kullanılan ölçeklerin alt boyutları olan turizme olumlu bakış açısına göre turizmin yöre halkına bireysel etkisi (0,837), yöreye görsel olarak etkisi (0,687), gelişimin genel etkisi (0,789), turistleri benimseme (0,537) ve olumsuz bakış açısına göre turizmin yöre halkına bireysel etkisi (0,757), yöreye görsel etkisi (0,723), gelişimin genel etkisi (0,638), turistleri benimseme (0,567) Cronbach’s Alpha katsayıları bulunmuştur. Ayrıca oluşturulan ölçeğin genel güvenilirlik katsayısı $\alpha = 0,787$ olarak çıkmıştır. Bu değer ölçeğin güvenilir ve literatürde kabul görebileceğini (Kalaycı, 2010:405) göstermektedir.

4. BULGULAR

Araştırma kapsamında ilk olarak elde edilen verilere göre katılımcıların demografik özelliklerinden frekans analizi yapılarak toplam sayı ve yüzdelere yer verilmiştir. Tablo 3’te gösterildiği gibi katılımcıların 143’ü erkek (% 68,1) 67’si ise kadınlardan (% 31,9) oluşmaktadır. Bu örnekleme katılımcıların yaşları 25 ve altı 30 kişi (% 14,3), 26-35 yaş 88 kişi (% 41,9), 36-45 yaş 63 kişi (% 30,0), 46-55 yaş 25 kişi (11,9) son olarak 56 yaş ve üzeri ise 4 kişiden (% 1,9) oluşmaktadır. Ayrıca, katılımcılardan 153 (%72,9) kişi evli ve 57 (% 27,1) kişi ise bekadır. Katılımcıların eğitim durumları; İlköğretim 60 kişi (% 28,6), Ortaöğretim 63 kişi (% 30,0), Meslek Yüksek Okulu 20 kişi (% 9,5) Lisans 58 kişi (% 27,5) ve Lisansüstü 9 kişiden (% 4,3) oluşmaktadır.

Tablo 3. Katılanların Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

		N	F
CİNSİYET	Erkek	143	68,1
	Kadın	67	31,9
YAŞ	25 ve alt	30	14,3
	26-35	88	41,9
	36-45	63	30,0
	46-55	25	11,9
	56 ve üzeri	4	1,9
MEDENİ DURUM	Evli	153	72,9
	Bekar	57	27,1
EĞİTİM DURUMU	İlköğretim	60	28,6
	Ortaöğretim	63	30,0
	Meslek Yüksek Okulu	20	9,5
	Lisans	58	27,6
	Lisansüstü	9	4,3
MESLEK	İşçi	44	21,0
	Memur	44	21,0
	Öğretmen	15	7,1
	Ev Hanımı	8	3,8
	Turizmci	40	19,0
	Öğrenci	8	3,8
	Diğer	51	24,2
YAŞADIĞI YER	Daday	184	87,6
	Diğer	26	12,4
GELİR DURUMU (TL)	500 ve altı	12	5,7
	501-1000	22	10,5
	1001-2000	47	22,4
	2001-2500	52	24,8
	2501-3000	46	21,9
	3001 ve üzeri	31	14,8
TOPLAM		210	100

N=210

Araştırma örnekleminde çalışma gurupları içerisinde 44 kişi işçi (%21,0), 44 kişi memur (%21,0), 15 kişi öğretmen (%7,1), 40 kişi turizmci (%19,0), 8 kişi öğrenci (%3,8), 8 kişi ev hanımı (%3,8) ve içerisinde teknik işler, serbest meslek ve emekli gibi gurubun oluşturduğu diğer meslekler ise 59 kişi (%24,2) bulunmaktadır. Katılımcıların 184'ü (%87,6) Daday'da ve 26'sı (%12,4) ise Daday dışında yaşamaktadır. Katılımcılardan aylık gelirleri 500 TL ve altı olan 12 kişi (%5,7), 501 - 1000 TL olan 22 kişi (%10,5), 1001-2000 TL olan 47 kişi (%22,4), 2001-2500 TL olan 52 kişi (%24,8), 2501-3000 TL olan 46 kişi (%21,9) ve 3001 ve üstü olan 31 (%14,8) kişidir.

Ölçek sorularına uygulanan faktör analizi sonuçlarına göre ölçek maddeleri öncelikle halkın kırsal turizme bakış açısını ifade eden olumlu ve olumsuz boyutlara ayrılmış ve bu boyutlara ait maddeler ise her biri kendi içerisinde 4'er boyut altında toplanmıştır. Olumlu bakış açısı boyutunda bulunan alt boyutlar turizmin yöre halkına bireysel etkisi, yöreye görsel etkisi, gelişimin genel etkisi ve turistleri benimseme şeklinde adlandırılmış ve aynı alt boyutlar olumsuz bakış açısı boyutu içinde oluşturulmuştur. Bu açıdan, ölçek iki ucu bulunan bir doğru gibi düşünülebilir. Ölçeğin aynı alt

boyutları hem olumlu taraf hem de olumsuz taraf için mevcuttur. Faktör analizi sonuçlarına göre, çıkan faktör yükleri aşağıdaki Tablo 4 ve Tablo 5'te yer almaktadır.

Araştırmada verilerin faktör analizine uygunluğu değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları, Barlett küresellik testi ve Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) uygunluk ölçütü ile test edilmiştir. Ayrıca, faktör analizinde ortak varyans (communality) değerleri ve ölçek ifade değerleri 0,40'tan düşük olmamalıdır (Field, 2000:434). Bu doğrultuda, faktör analizinde değeri 0,40'tan düşük olan 7 ifade analiz kapsamı dışında bırakılmıştır.

Tablo 4. Olumlu Bakış Açısına Faktör Analizi Sonuçları

Madde İfadeleri	Faktör Yükleri	Varyans	Özdeğerler
Yöre Halkına Etki			
Kırsal turizm yerel halkın iş imkanlarını arttırmıştır.	0,816		
Kırsal turizm sayesinde yerel halkın alım gücü artmıştır.	0,737		
Kırsal turizm sayesinde yöredeki kültür, sanat ve eğlence faaliyetlerinde bir artış meydana gelmiştir.	0,726	31,108	5,124
Kırsal turizmin gelişmesi yörenin ekonomik durumunu iyileştirmiştir.	0,686		
Kırsal turizm sayesinde yerel halk ile turistler arasında yeni dostluklar kurulmuştur.	0,666		
Yöreye Görsel Etki			
Kırsal turizmin gelişmesi yöremizi güzelleştirmiştir.	0,779		
Kırsal turizm sayesinde yeni otel, pansiyon, kafe gibi yerler açılmıştır.	0,756		
Kırsal turizm sayesinde yöredeki eski evler restore edilmiştir (onarılmıştır).	0,680	9,098	1,789
Kırsal turizmin gelişmesi kamu hizmetlerinin (su, elektrik, yol, kanalizasyon, telefon, internet gibi) kalitesini artırmıştır.	0,597		
Gelişimin Genel Etkisi			
Yörede turizmin gelişmesi işimi olumlu yönde etkilemektedir.	0,768		
Kırsal turizmin gelişmesi ile kadınların gelirleri artmıştır	0,723		
Kırsal turizmin gelişmesinden tüm yöre halkı yararlanmaktadır	0,717	6,718	1,449
Yöremdeki kırsal turizm planlama sürecine aktif olarak katılıyorum.	0,713		
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki el sanatlarının devamlılığına katkıda bulunmaktadır.	0,674		
Yörede turizmin gelişmesini destekliyorum.	0,656		
Turistleri Benimseme			
Evimin bir-iki odasını gelen turistlere pansiyon olarak verebilirim	0,678		
Kırsal turizmin gelişmesi yerel halkın yabancılarla (turistlere) karşı daha hoşgörülü olmasını sağlamıştır.	0,601	4,551	1,094
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,819; Barlett Ki-Kare İstatistiği: 1197,539; Anlamlılık Değeri (p): 0,000 Güvenilirlik Analizi: (Olumlu Bakış Açısı Boyutu): 0,848; Toplam Varyans: 63,036; Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Yöntemi: Varimax			

Olumlu ve olumsuz bakış açısına göre; Kaiser Normalleştirilmesi dikkate alınarak, özdeğeri 1'den büyük olan faktörler dikkate alınarak yapılan faktör analizinde, olumlu bakış açısı boyutu ile ilgili ölçeğin 4 faktörden oluştuğu ve olumsuz bakış açısının da 4 boyuttan oluştuğu belirlenmiştir. Oluşan 4 faktör olumlu bakış açısı boyutu için (Bkz. Tablo 4) toplam varyansın % 63,036'sını açıklama yeteneğine sahiptir. Olumsuz bakış açısı için ise (Bkz. Tablo 5); oluşan 4 faktör toplam varyansın % 62,228'ini açıklamaktadır. Faktörlerin açıklama yüzdelerinin 0,50'den fazla olması analizin geçerli olduğunu gösterir (Scherer vd., 1988).

Tablo 5. Olumsuz Bakış Açısına Faktör Analizi Sonuçları

Madde İfadeleri	Faktör Yükleri	Varyans	Özdeğerler
Yöre Halkına Etki			
Kırsal turizmin gençlerin davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.	0,767		
Kırsal turizmin yerel halkın örf, adet ve geleneksel yaşam şeklinde değişiklikler meydana getirmektedir.	0,697		
Kırsal turizm toplumunuzun manevi değerlerini olumsuz şekilde etkilemektedir.	0,694	22,922	3,425
Zengin turistler yerel halkı olumsuz bir biçimde etkilemekte, turistlere özentisi artmaktadır.	0,622		
Yöre Görsel Etki			
Kırsal turizm çevre kirliliği yaratmaktadır (çöp, su, hava gibi).	0,834		
Kırsal turizm trafik sıkışıklığına neden olmaktadır.	0,784		
Kırsal turizm yöredeki doğal değerlere zarar vermekte, doğal güzellikler bozulmaktadır.	0,757	10,602	1,935
Kırsal turizmin gelişmesi nedeniyle yöremiz aşırı şekilde kalabalıklaşmıştır.	0,517		
Gelişimin Genel Etkisi			
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki gençlerin kentlere olan göç hareketini azaltmıştır.	0,779		
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki alkol kullanımını arttırmıştır.	0,722	8,045	1,625
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki mal ve hizmet fiyatlarını arttırmıştır.	0,629		
Turistleri Benimseme			
Yerel halk yüksek fiyatlar nedeniyle turistik otel, restoran ve kafe gibi yerlerden yararlanamamaktadır.	0,837	4,578	1,105
Kırsal turizmin ekonomik faydalarından yalnızca küçük bir grup yararlanmaktadır.	0,524		
Kaiser-Meyer-Olkin (KMO): 0,737; Barlett Ki-Kare İstatistiği: 1072,068; Anlamlılık Değeri (p): 0,000			
Güvenilirlik Analizi (Olumsuz Bakış Açısı): 0,710; Toplam Varyans: 62,228; Çıkarım Yöntemi: Temel Bileşenler Analizi, Döndürme Yöntemi: Varimax			

Korelasyon analizi sonuçlarına göre, çalışma kapsamında kullanılan tüm değişkenler arasındaki karşılıklı ilişkilerin anlamlı ($p < 0,01$) ve beklenen yönde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla elde edilen bu anlamlı ilişkiler, değişkenler arasındaki etkilerin incelenmesine olanak tanımaktadır.

Tablo 6. Değişkenler Arası Korelasyon Analizi Sonuçları

	1	2	3	4	5	6	7	8
Yöre Halkına Olumlu Bireysel Etki (1)	1							
Yöreye Olumlu Görsel Etki (2)	,479**	1						
Gelişimin Genel Olumlu Etkisi (3)	,470**	,356**	1					
Turistleri Benimseme (Olumlu) (4)	,290**	,307**	,239**	1				
Yöre Halkına Olumsuz Etki (5)	-,189**	-,086**	-,209**	-,048	1			
Yöreye Olumsuz Görsel Etki (6)	-,050**	-,053**	-,204**	-,012**	,453**	1		
Gelişimin Genel Olumsuz Etkisi (7)	-,339**	-,339**	-,411**	-,070**	,015	,079**	1	
Turistleri Benimseme (Olumsuz) (8)	-,025**	-,025**	-,004**	-,186**	,072	,110**	,171**	1

** $p < 0,01$

Yerel halkın kırsal turizmin gelişimi kapsamında değişime yönelik algı verilerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 7'de verilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre

araştırmada kullanılan ölçeğin alt boyutlarının ortalamaları; turizmin yöre halkına bireysel olarak olumlu etkisi ($X=3,89$), yöreye görsel olarak olumlu etkisi ($X=3,89$), gelişimin genel olumlu etkisi ($X=3,61$), turistleri benimseme ($X=3,10$) ve turizmin yöre halkına bireysel olarak olumsuz etkisi ($X=2,31$), yöreye görsel olarak olumsuz etkisi ($X=2,58$), gelişimin genel olumsuz etkisi ($X=3,36$), turistleri benimsemeye olumsuz bakış açısı ($X=3,41$) şeklindedir.

Tablo 7. Kırsal Turizm Kapsamında Değişime Yönelik Bulgular

	X (ÖLÇEK ORTALAMASI)	SS (STD.SAPMA)
OLUMLU BAKIŞ AÇISI		
Yöre Halkına Bireysel Etki	3,89	0,827
Kırsal turizmin gelişmesi yörenin ekonomik durumunu iyileştirmiştir.	4,03	1,058
Kırsal turizm yerel halkın iş imkanlarını arttırmıştır.	4,01	1,037
Kırsal turizm sayesinde yerel halkın alım gücü artmıştır.	3,77	1,084
Kırsal turizm sayesinde yerel halk ile turistler arasında yeni dostluklar kurulmuştur.	3,89	1,073
Kırsal turizm sayesinde yöredeki kültür, sanat ve eğlence faaliyetlerinde bir artış meydana gelmiştir.	3,77	1,060
Yöreye Görsel Etki	3,89	0,748
Kırsal turizm sayesinde yöredeki eski evler restore edilmiştir (onarılmıştır).	3,82	1,004
Kırsal turizmin gelişmesi kamu hizmetlerinin (su, elektrik, yol, kanalizasyon, telefon, internet v.b) kalitesini artırmıştır.	3,88	1,258
Kırsal turizm sayesinde yeni otel, pansiyon, kafe gibi yerler açılmıştır.	3,70	0,895
Kırsal turizmin gelişmesi yöremizi güzelleştirmiştir.	4,11	0,973
Gelişimin Genel Etkisi	3,61	0,827
Yörede turizmin gelişmesini destekliyorum.	4,04	1,149
Yörede turizmin gelişmesi işimi olumlu yönde etkilemektedir.	3,57	1,102
Yöremdeki kırsal turizm planlama sürecine aktif olarak katılıyorum.	3,30	1,316
Kırsal turizmin gelişmesi ile kadınların gelirleri artmıştır	3,64	1,107
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki el sanatlarının devamlılığına katkıda bulunmaktadır.	3,75	0,967
Kırsal turizmin gelişmesinden tüm yöre halkı yararlanmaktadır	3,38	1,248
Turistleri Benimseme	3,10	0,805
Kırsal turizmin gelişmesi yerel halkın yabancılara (turistlere) karşı daha hoşgörülü olmasını sağlamıştır.	3,82	1,055
Evimin bir-iki odasını gelen turistlere pansiyon olarak verebilirim	2,37	1,314
OLUMSUZ BAKIŞ AÇISI		
Yöre Halkına Etki	2,31	0,915
Kırsal turizm toplumunuzun manevi değerlerini olumsuz şekilde etkilemektedir.	2,42	1,029
Kırsal turizmin gençlerin davranışlarını olumsuz yönde etkilemektedir.	2,44	1,057
Kırsal turizmin yerel halkın örf, adet ve geleneksel yaşam şeklinde değişiklikler meydana getirmektedir.	2,74	1,159
Zengin turistler yerel halkı olumsuz bir biçimde etkilemekte, turistlere özeni artmaktadır.	2,72	1,115
Yöreye Görsel Etki	2,58	0,807
Kırsal turizmin gelişmesi nedeniyle yöremiz aşırı şekilde kalabalıklaşmıştır.	2,41	1,192
Kırsal turizm çevre kirliliği yaratmaktadır (çöp, su, hava gibi).	2,34	1,197
Kırsal turizm trafik sıkışıklığına neden olmaktadır.	2,21	1,159
Kırsal turizm yöredeki doğal değerlere zarar vermekte, doğal güzellikler bozulmaktadır.	2,27	1,263
Gelişimin Genel Etkisi	3,36	0,899
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki alkol kullanımını arttırmıştır.	3,18	1,289
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki gençlerin kentlere olan göç hareketini azaltmıştır.	3,21	1,200
Kırsal turizmin gelişmesi yöredeki Mal ve hizmet fiyatlarını arttırmıştır.	3,68	1,040
Turistleri Benimseme	3,41	0,792
Kırsal turizmin ekonomik faydalarından yalnızca küçük bir grup yararlanmaktadır.	3,48	1,121
Yerel halk yüksek fiyatlar nedeniyle turistik otel, restoran ve kafe gibi yerlerden yararlanamamaktadır.	3,38	1,143

Araştırma verilerinin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri dikkate alınarak kontrolü sağlanmıştır. Bu değerlerin %5 anlamlılık düzeyinde +1,96 ve -1,96 değerleri arasında olması verilerin normal dağılıma uyduğunu (Tabachnick ve Fidell, 2001) göstermektedir. Araştırmada cinsiyet, medeni durum, yöredeki ikamet yeri, geçim kaynağı türü değişkenleri ile sosyal değişim ölçeğinin alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla bağımsız iki örneklem T testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları Tablo 8’de yer almaktadır.

Tablo 8. İkili Değişkenlere Göre Ölçekte Yer Alan Maddelerin T Testi Analizi Sonuçları

Boyutlar/Faktörler	Değişkenler	Gruplar	Ort $\bar{X}$	s.s.	t	P
OLUMLU BAKIŞ AÇISI						
<i>Yöre Halkına Bireysel Etkisi</i>	Cinsiyet	Kadın	3,85	,869	0,40	0,84
		Erkek	3,90	,823		
	Medeni Durum	Evli	3,90	,853	0,23	0,61
		Bekâr	3,91	,763		
	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	3,93	0,82	0,85	0,16
Diğer		3,76	1,00			
Geçim Kaynağı	Turizm	4,18	,744	2,39	0,08	
	Turizm Değil	3,81	,875			
<i>Yöreye Görsel Etkisi</i>	Cinsiyet	Kadın	3,97	,764	0,75	0,57
		Erkek	3,88	,752		
	Medeni Durum	Evli	3,96	,707	1,22	0,29
		Bekâr	3,70	,803		
	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	3,89	0,74	0,00	0,84
Diğer		3,89	0,70			
Geçim Kaynağı	Turizm	4,20	,552	3,13	0,02	
	Turizm Değil	3,77	,805			
<i>Gelişimin Genel Etkisi</i>	Cinsiyet	Kadın	3,73	,847	1,37	0,70
		Erkek	3,55	,821		
	Medeni Durum	Evli	3,66	,829	1,43	0,66
		Bekâr	3,46	,821		
	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	3,62	0,83	0,63	0,60
Diğer		3,49	0,87			
Geçim Kaynağı	Turizm	4,11	,472	4,58	0,00	
	Turizm Değil	3,47	,849			
<i>Turistleri Benimseme</i>	Cinsiyet	Kadın	3,13	,971	0,37	0,00
		Erkek	3,08	,738		
	Medeni Durum	Evli	3,11	,812	0,18	0,96
		Bekâr	3,09	,809		
	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	3,09	0,80	0,74	0,30
Diğer		2,95	0,70			
Geçim Kaynağı	Turizm	3,16	,827	0,52	0,87	
	Turizm Değil	3,09	,818			
OLUMSUZ BAKIŞ AÇISI						
<i>Yöre Halkına Bireysel Etkisi</i>	Cinsiyet	Kadın	2,10	,913	1,34	0,91
		Erkek	2,37	,881		
	Medeni Durum	Evli	2,27	,890	0,80	0,40
		Bekâr	2,39	,972		
	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	2,35	0,94	1,27	0,82
Diğer		2,06	0,90			
Geçim Kaynağı	Turizm	1,84	,629	1,12	0,01	
	Turizm Değil	2,49	,931			
<i>Yöreye Görsel Etkisi</i>	Cinsiyet	Kadın	2,45	,818	1,33	0,66
		Erkek	2,62	,782		
	Medeni Durum	Evli	2,58	,743	0,19	0,00
		Bekâr	2,61	,984		
	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	2,64	0,81	1,68	0,57
Diğer		2,31	0,86			
Geçim Kaynağı	Turizm	2,47	,708	0,72	0,17	
	Turizm Değil	2,58	,865			

<i>Gelişimin Genel Etkisi</i>	Cinsiyet	Kadın	3,36	,912	0,23	0,94
		Erkek	3,33	,899		
	Medeni Durum	Evli	3,35	,933	0,08	0,44
		Bekâr	3,36	,821		
<i>Turistleri Benimseme</i>	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	3,39	0,88	0,17	0,47
		Diğer	3,35	0,86		
	Geçim Kaynağı	Turizm	3,71	,881	3,23	0,99
		Turizm Değil	3,19	,892		
<i>Turistleri Benimseme</i>	Cinsiyet	Kadın	3,43	,799	0,21	0,56
		Erkek	3,40	,817		
	Medeni Durum	Evli	3,37	,781	1,08	0,63
		Bekâr	3,51	,839		
<i>Turistleri Benimseme</i>	Yöredeki İkamet Yeri	Daday	3,42	0,80	0,26	0,29
		Diğer	3,47	0,72		
	Geçim Kaynağı	Turizm	3,68	,720	2,99	0,20
		Turizm Değil	3,26	,806		

*p<0.05

Tablo 8’de yer alan bilgilere göre; p (anlamlılık) değerleri incelendiğinde; turizme olumlu bakış açısına göre turistleri benimseme boyutu cinsiyet değişkenine göre; turizmin yöreye görsel etkisi boyutu, geçim kaynağı değişkenine göre; gelişimin genel etkisi boyutu geçim kaynağı değişkenine göre anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) göstermektedir. Kadın katılımcıların ($\bar{X}=3,13$) erkek katılımcılara ($\bar{X}=3,08$) göre turistleri benimseme başka bir ifadeyle turistleri kabullenme düzeyinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Turizmin yöreye görsel etkisi konusunda geçim kaynağı turizm olanlar ($\bar{X}=4,20$), olmayanlara ($\bar{X}=3,77$) göre daha yüksek düzeyde bir algıya sahiptir. Geçim kaynağı turizm olanlar ($\bar{X}=4,11$), olmayanlara ($\bar{X}=3,47$) göre turizmin gelişiminin yöreye genel etkisinin varlığına daha yüksek düzeyde katılmaktadır.

Turizme olumsuz bakış açısına göre; turizmin yöreye görsel olarak etkisi boyutu ile medeni durum değişkeni ve turizmin yöre halkına bireysel etkisi ile geçim kaynağı değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık ($p<0,05$) olduğu tespit edilmiştir. Bekar katılımcılar ($\bar{X}=2,61$) evli katılımcılara ($\bar{X}=2,58$) göre, turizmin yöreye görsel olarak olumsuz bir etkisinin olduğu görüşüne daha yüksek düzeyde katılmaktadır. Geçim kaynağı turizm olanlar ($\bar{X}=1,84$), olmayanlara ($\bar{X}=2,49$) göre turizmin yöre halkına bireysel olarak olumsuz etkisinin olduğu görüşüne daha düşük düzeyde katılmaktadır. Analiz sonuçlarına göre; diğer değişkenlerle turizme bakış açısı boyutları arasında istatistiki olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

Araştırmada eğitim düzeyi, meslek, gelir düzeyi, yörede ikamet etme süresi ve turistlerle iletişim kurma sıklığı değişkenleri ile sosyal değişim kapsamında turizme bakış açısı alt boyutları arasında anlamlı farklılıklar olup olmadığını tespit edilmesi amacıyla tek yönlü varyans (ANOVA) analizi uygulanmıştır. Yapılan analizde boyutlardaki farklılığın kaynağını test etmek için Post Hoc testlerinden Tukey testi kullanılmıştır. Ölçekte halkın bakış açısına göre, kırsal turizmin oluşturduğu olumlu ve olumsuz etkilere yönelik toplam 8 adet alt boyut için 6 adet demografik değişken açısından tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. ANOVA testi için öncelikle

grupların varyanslarının eşit olup olmadığını görmek amacıyla Levene istatistiği uygulanmıştır. Bu analiz sonuçlarına göre; $p>0,05$ olduğu için eşit varyans varsayımı doğrultusunda varyans analizinde gruplar arasındaki farklılığın kaynağını görebilmek amacıyla Tukey testi kullanılmıştır. Anlamlı ilişkiler elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Tablo 9. Eğitim Değişkenine Göre Ölçekte Yer Alan Maddelerin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Ortalama		Std. Sapma	Tukey	
	İlköğretim	4,12		0,711	
Ortaöğretim	3,83		0,744		
Meslek yüksek Okulu	3,90		0,656		
Lisans	3,79		0,788		
Lisansüstü	3,39		0,588		
			0,747		
Yöreye Görsel Olarak Olumlu Etkisi					1-5
ANOVA	Karelerin toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p (Sig.)
Gruplar arası	6,153	4	1,538	2,854	0,025*
Gruplar içi	109,955	204	0,539		
	Ortalama (Ort.)		Std. Sapma	Tukey	
	İlköğretim	3,88		0,794	
Ortaöğretim	3,41		0,816		
Meslek yüksek Okulu	3,50		0,612		
Lisans	3,61		0,740		
Lisansüstü	3,46		0,920		
			0,827		
Gelişimin Genel Olumlu Etkisi					1-2
ANOVA	Karelerin toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p (Sig.)
Gruplar arası	7,143	4	1,789	2,693	0,032*
Gruplar içi	135,279	204	0,663		

* $p<0,05$

Tablo 9 incelendiğinde, kırsal turizme yönelik halkın bakış açısı değişkeninin alt boyutlarından olan “yöreye görsel olarak olumlu etkisi ve gelişimin genel olumlu etkisi” değişkenlerinin eğitim düzeyine göre farklılık gösterdiği görülecektir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek için yapılan Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; ilköğretim mezunlarının (Ort.=4,12) lisansüstü mezunlarına (Ort.=3,89) göre daha yüksek düzeyde turizmin yöreye görsel olarak olumlu bir etkisinin olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir. Diğer bir sonuç ise, ilköğretim mezunlarının (Ort.=3,88) ortaöğretim mezunlarına (Ort.=3,41) daha yüksek düzeyde turizmin gelişiminin genel olarak olumlu etkisi olduğunu düşünmeleridir.

Tablo 10. Meslek Değişkenine Göre Ölçekte Yer Alan Maddelerin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

		Ortalama		Std. Sapma	Tukey	
Yöreye Olarak Etkisi	Görsel Olumlu	Serbest Meslek	3,59	0,915	1-6	
		İşçi	3,97	0,564		
		Memur	3,71	0,876		
		Emekli	3,42	0,645		
		Ev Hanımı	4,13	0,744		
		Turizmci	4,18	0,549		
		Öğrenci	3,84	0,801		
		Eğitimci	4,25	0,401		
		Teknik İşler	3,73	0,925		
		ANOVA	Karelerin toplamı	sd		
Gruplar arası	11,919	8	1,490	2,801	0,006*	
Gruplar içi	104,250	196	0,532			
		Ortalama		Std. Sapma	Tukey	
Gelişimin Genel Olumlu Etkisi	Genel Olumlu	Serbest Meslek	3,17	0,981	1-6; 1-4	
		İşçi	3,59	0,769		
		Memur	3,51	0,774		
		Emekli	3,78	0,953		
		Ev Hanımı	3,13	0,916		
		Turizmci	4,05	0,547		
		Öğrenci	3,69	0,893		
		Eğitimci	3,88	0,631		
		Teknik İşler	3,65	0,886		
		ANOVA	Karelerin toplamı	sd		
Gruplar arası	17,654	8	2,207	3,594	0,001*	
Gruplar içi	120,347	196	0,614			
		Ortalama (Ort.)		Std. Sapma	Tukey	
Yöreye Olarak Etkisi	Görsel Olumsuz	Serbest Meslek	3,17	0,981	1-6, 2-6, 3-5, 5-6, 5-8, 5-9	
		İşçi	3,59	0,769		
		Memur	3,51	0,774		
		Emekli	3,78	0,953		
		Ev Hanımı	3,13	0,916		
		Turizmci	4,05	0,547		
		Öğrenci	3,69	0,893		
		Eğitimci	3,88	0,631		
		Teknik İşler	3,65	0,886		
		ANOVA	Karelerin toplamı	sd		
Gruplar arası	29,511	8	3,689	5-181	0,000*	
Gruplar içi	139,554	196	0,712			

*p<0,05

Tablo 10'a göre, kırsal turizme yönelik halkın bakış açısı değişkeninin alt boyutlarından olan turizmin "yöreye görsel olarak olumlu etkisi, gelişimin genel olumlu etkisi ve yöreye görsel olarak olumsuz etkisi" değişkenleri meslek türüne göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; serbest meslek sahipleri (Ort.=3,59) turizmle uğraşanlara (Ort.=4,13) göre daha düşük düzeyde turizmin yöreye görsel olarak olumlu etkisinin

olduğunu düşünmektedir. Serbest meslek sahiplerinin (Ort.=3,17) turizmle uğraşanlara (Ort.=4,05) göre ve serbest meslek sahiplerinin (Ort.=3,17) emekli katılımcılara (Ort.=3,78) göre turizmin gelişiminin genel olumlu etkisi konusundaki algısı daha düşük düzeydedir. Serbest meslek ile turizmci, işçi ile turizmci, memur ile ev hanımı, ev hanımı ile turizmci, ev hanımı ile eğitimci, ev hanımı ile teknik işlerle uğraşanlar arasında turizmin yöreye görsel olarak olumsuz etkisinin olduğuna ilişkin algı farklılıkları bulunmaktadır.

Tablo 11. Gelir Değişkenine Göre Ölçekte Yer Alan Maddelerin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Ortalama (Ort.)		Std. Sapma	Tukey	
	Gelişimin Genel Olumsuz Etkisi	500 TL ve altı	3,55	0,920	1-6
501-1000 TL		3,76	0,966		
1001-2000 TL		3,44	0,783		
2001-2500 TL		3,22	0,979		
2501-3000 TL		3,48	0,910		
3001 TL ve üstü		2,96	0,719		
ANOVA		Karelerin toplamı	sd	Kareler Ort.	F
Gruplar arası	10,779	5	2,156	2,733	0,021*
Gruplar içi	156,953	199	0,789		

*p<0,05

Tablo 11 incelendiğinde, kırsal turizme yönelik halkın bakış açısı değişkeninin alt boyutlarından olan “gelişimin genel olumsuz etkisi” değişkeninin gelir düzeyine göre farklılık gösterdiği görülecektir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; “500 TL ve altı” düzeyinde gelire sahip olanlar (Ort.=3,55) “3001 TL ve üzeri” gelire sahip olanlara (Ort.=2,96) göre daha yüksek düzeyde gelişimin genel olarak olumsuz bir etkisinin olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir.

Tablo 12. Turistlerle İletişim Değişkenine Göre Ölçekte Yer Alan Maddelerin Tek Yönlü Varyans (Anova) Analizi Sonuçları

	Ortalama (Ort.)		Std. Sapma	Tukey		
	Yöre Halkına Bireysel Etkisi	Hiç	3,80	0,722	1-2, 1-3	
Bazen		3,86	0,824			
sık sık		4,15	0,569			
ANOVA		Karelerin toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p (Sig.)
Gruplar arası		9,682	2	4,841	7,405	0,001*
Gruplar içi		126,178	193	0,654		
Gelişimin Genel Olumlu Etkisi		Ortalama		Std. Sapma	Tukey	
	Hiç	3,28	0,805	1-2, 1-3		
	Bazen	3,64	0,840			
	sık sık	4,04	0,589			
	ANOVA	Karelerin toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p (Sig.)
	Gruplar arası	6,435	2	3,218	3,794	0,000*
	Gruplar içi	114,974	193	0,596		

*p<0,05

Tablo 12'ye göre, kırsal turizme yönelik halkın bakış açısı değişkeninin alt boyutlarından olan “turizmin yöre halkına bireysel etkisi ve gelişimin genel olumlu etkisi” değişkenleri turistlerle iletişim sıklığı düzeyine göre farklılık göstermektedir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında oluştuğunu belirlemek için Tukey testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre; turistlerle hiç iletişim kurmayanlar (Ort.=3,80) bazen iletişim kuranlara (Ort.=3,86) göre ve turistlerle hiç iletişim kurmayanlar (Ort.=3,80) ise sık sık iletişim kuranlara (Ort.=4,15) göre turizmin yöre halkına bireysel etkisinin daha az olduğunu düşünmektedir.

5. SONUÇ

Kırsal turizm, kaynakların sınırlı olduğu kırsal bölgelerde kaynağın sadece çevre ve kültürel değerlere dayandığı, maliyetlerin düşük olduğu ve yeni istihdam olanakları sunmasıyla alternatif kalkınma stratejisi olarak ortaya çıkmıştır. Deniz-kum-güneş turizmi Türkiye’de arz kaynaklarına göre daha uzun yıllar devam edecek gibi durmasına rağmen yeni eğilimler ortaya çıktıkça yeni kırsal alanlar ilgi odağı haline gelecektir (Soykan, 2003: 10). Batı Karadeniz bölgesinde yer alan Daday’ın iklimi, doğası, tarihi ve kültürel çevresi ile her geçen gün turizm potansiyeli artmaktadır.

Bu çalışmada, kırsal turizmin etkileri sosyal değişim teorisi kapsamında incelenmiştir. Bu teoriye göre, bireyler sosyal ilişkilerini kaynak değişimine dayandırır. Şöyle ki, karşılıklı taraflar, durumun sonuçlarına ilişkin fayda-maliyet analizi yaparak ödüllendirilme beklentisiyle sosyal ilişkiler kurarlar ve bu ilişkileri fayda devam ettiği sürece idame ettirirler (Lambe vd., 2001; Gefen ve Ridings 2002; Göktaş Kulualp ve Çakmak, 2016). Turizm alanında da sosyal değişim teorisinin yerel halkın bakış açısı ile ilişkisi “faydacılık” ilkesine bağlı olarak sürdürülmektedir. Sürekli olarak değişen insan davranışı sosyal değişim modelinin yönünü belirlemektedir. Kırsal turizm içerisinde halk arzuladığı sonuçlara ulaşmak amacıyla (NG ve Feldman, 2012) işbirliği yapar. Bu sonuçlar, para, mal, sevgi, güç, statü, gelişim ve ilerleme, tanınmışlık gibi çıktılar şeklinde sıralanabilir. Sosyal değişim teorisi kapsamına göre, bir turizm bölgesinde bulunan yerel halkın beklentisi ile hissedilen faydalar doğru orantılı olduğunda beklenen kırsal turizm gelişiminin sağlanması mümkün olacaktır.

Bu çalışma, sosyal değişim teorisi kapsamında Kastamonu’nun kırsal turizm alanı olan Daday yöresinde yaşayan yerel halka göre kırsal turizmin etkilerinin tespit edilmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın, Türkiye’de sınırlı düzeyde incelenmiş bir konu olan kırsal turizmi sosyal değişim teorisi kapsamında ele alması bakımından literatüre ve ülke gelişiminde çok önemli bir role sahip olan kırsal turizmin geliştirilmesi açısından uygulamaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma bulgularına göre; yerel halk içerisinde kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre turistleri benimseme düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu nedenle, kırsal turizmi geliştirme stratejileri içerisinde kadınların daha fazla görev alması sağlanabilir. Diğer bir sonuca göre, geçim kaynağı turizm olanlar, olmayanlara göre turizmin gelişiminin yöre üzerindeki genel etkisinin varlığına daha fazla ve turizmin gelişiminin yöre halkı üzerindeki bireysel olarak olumsuz etkisinin varlığına daha az inanmaktadır. Bu durum, geçimini turizmden sağlamayan halk kesiminin turizm üzerindeki olumlu düşüncelerinin artırılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Meslek guruplarına ilişkin farklılık sonuçlarına göre ise, serbest meslek sahiplerinin turizmle uğraşanlara ve emekli katılımcılara göre turizmin gelişiminin genel olumlu etkisi konusundaki algısı daha düşük düzeydedir. Bu sebeple, serbest meslekle uğraşan yöre halkının turizmin gelişimi konusundaki bu olumsuz tutumunun altında yatan nedenlerin incelenmesinde fayda vardır. Turistlerle iletişim değişkenine yönelik analiz sonuçlarına göre, turistlerle hiç iletişim kurmayanlar bazen ve sık sık iletişim kuranlara göre turizmin yöre halkına bireysel etkisinin daha az olduğunu düşünmektedir. Bu sonuç, yerel halkın turizmin kendisine sağlayacağı katkıya inanmasının turistlerle daha fazla iletişim, bilgi, kültür paylaşımı içerisinde bulunmasıyla sağlanabileceğini göstermektedir.

Araştırma bulgularına dayanarak, yerel halkın kırsal turizme yönelik olumlu algılarının onların turizmi destekleme davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunduğu söylenebilir. Bu nedenle, yerel yönetimler halkının turizme bakış açısını olumlu etkilemek için kırsal turizmin faydalarına ilişkin farkındalık oluşturma çabalarını artırmaya yönelik projeler üretmelidir. Araştırma çalışmasının, keşfedilmeyi ve turizme açılmayı bekleyen farklı yörelerde de yapılması ülkenin dünyaya tanıtımı açısından değerlidir. İleride yapılacak çalışmalar, farklı kırsal yöreleri değerlendirmekle birlikte kırsal turizmin gelişimindeki diğer önemli engelleri tespit etmeye odaklanabilir. Araştırma sonuçlarından elde edilen bulgular, halkın kırsal turizmin gelişiminde önemli bir yeri olduğu görüşünü destekler niteliktedir. Kırsal turizmin geliştirilebilmesi için öncelikle o yöre halkının turizm olgusuyla barışık olması gerekmektedir. Kalkınma planlarında turizme öncelik veren ülke yönetimlerinin halkın kırsal turizm konusundaki görüşlerini alması ve değerlendirmesi planın başarılı olmasını sağlayacak ilk adımdır.

KAYNAKLAR

- Akyıldız, H. (2008). Tartışılan boyutlarıyla “homo economicus”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(2).
- Al-Badarneh, M. B. H., ve Al-Makhadmeh, A. A. M. (2015). A review of social exchange theory effectiveness in measuring residents' attitudes towards tourism. *International Journal of Heritage, Tourism, and Hospitality*, 9(2/2).
- Al-Masroori, R. S. (2006). *Destination Competitiveness: Interrelationships between Destination Planning and Development Strategies and Stakeholders' Support in Enhancing Oman's Tourism Industry*, Doktora Tezi, Griffith Üniversitesi, Uluslararası İşletme ve Asya Çalışmaları Bölümü.
- Altunel, M. C. (2009). *Yerel halkın turizmin gelişmesine verdiği desteği etkileyen faktörlerin sosyal değişim teorisi açısından incelenmesi: Alaçatı örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği A.B.D.
- Andereck, K. L., ve Vogt, C. A. (2000). The relationship between residents' attitudes toward tourism and tourism development options. *Journal of Travel research*, 39(1), 27-36.
- Ap, J. (1992). Residents' perceptions on tourism impacts, *Annals of tourism Research*, 19(4), 665-690.
- Arıkan, R. (2013). *Araştırma yöntem ve teknikleri*, Geliştirilmiş İkinci Basım, Nobel Yayın, Ankara.
- Arslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2014). *Sosyoloji; Kavramlar Kurumlar Süreçler Teoriler*, 10. Baskı, Çamlıca Yayınları, Üsküdar/İstanbul.
- Bayraktar, R. (2013). Davranışın gelişimi, (Editörler: Sirel Karakaş ve Rükzan Eski), *Psikolojiye Giriş* (içinde), 2. Baskı, Eğitim Kitabevi Yayınevi: Konya.
- Berber, Ş. (2003). Sosyal değişim katalizörü olarak turizm ve etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), 205-221.
- Beril,D. ve Yurtkoru, E.S. ve Çinko, M. (2016). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*, 6. Baskı, Beta Baskı, İstanbul.
- Blau, Peter M. (1964). *Exchange and power in social life*, New York: John Wiley.
- Brida, J. G., Disegna, M., ve Osti, L. (2014). Residents' perceptions of tourism impacts and attitudes towards tourism policies. *Tourismos: an international multidisciplinary journal of tourism*, 9(1), 37-71.
- Burke, P. J. (2006). *Contemporary social psychological theories*, Stanford Social Sciences; Stanford, California.
- Cengiz, G. ve Akkuş, Ç. (2012). Kırsal turizm kapsamında yöre halkının kalkındırılması: Erzurum Örneği, *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(1), 61-74.
- Chuang, S. T. (2010). Rural tourism: Perspectives from social exchange theory. *Social Behavior And Personality: An International Journal*, 38(10), 1313-1322.
- Çeken, H., Karadağ, L., ve Dalgın, T. (2007). Kırsal kalkınmada yeni bir yaklaşım kırsal turizm ve türkiye'ye yönelik teorik bir çalışma. *Artvin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 8(1), 1-14.
- Çetin, A., ve Şentürk, M. (2016). Bilgi paylaşma davranışının planlı davranış teorisi ve sosyal değişim teorisi bağlamında incelenmesi: dermatologlar üzerine ampirik bir araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 16(2), 241-256.
- Çolak, O. (2009). *Turistik ürün çeşitlendirme kapsamında kırsal turizm ve kırsal turizm işletmeciliği: şirince örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği A.B.D., Aydın
- Erdoğan, H. (1996). *Ekonomik sosyal kültürel çevresel yönleriyle: uluslararası turizm*, İkinci Baskı, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Çanakkale.
- Erkuş, A. (2017). *Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci*, 5. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- Eroğlu, F. (2011). *Davranış bilimleri*, 11.Baskı, Beta Yayınları: İstanbul.
- Ertan, H. (2016). *Stratejik algı yönetimi: telekomünikasyon sektöründe müşteri deneyim yönetimi aracılığıyla stratejik algı yönetimi üzerine bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü MBA – Genel İşletmecilik.
- Field, A. (2000). *Discovering statistics using spss for windows*. London, Thousand Oaks, Sage Publications, New Delhi.
- Fleischer, A., ve Pizam, A. (1997). Rural tourism in Israel. *Tourism management*, 18(6), 367-372.
- Gefen, D., ve Ridings, C. M (2002); Implementation team responsiveness and user evaluation of customer relationship management: a quasi-experimental design study of social exchange theory, *Journal of Management Information Systems*, 19 (1), 47-69.
- Göktaş Kulualp, H. (2015). *Algılanan örgütsel destek, yönetimin açıklığı ve iş tatmininin örgütsel sessizlik üzerindeki etkisi*. Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Zonguldak.
- Göktaş Kulualp, H., ve Çakmak, A. F. (2016). Örgütsel sessizlik türlerini etkileyen faktörlerin yapısal eşitlik modeli ile belirlenmesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 123-146.
- Harrill, R. (2004). Residents' attitudes toward tourism development: A literature review with implications for tourism planning. *CPL bibliography*, 18(3), 251-266.

- Jurowski, C., Uysal, M. ve Williams, R.D. (1997). A theoretical analysis of host community resident reactions to tourism, *Journal of Travel Research*, 36 (2): 3-11.
- Kalaycı, Ş. (2010). *Spss uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*, Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karakas, S. (2013). *Algı*, (Editörler: Sirel Karakas ve Rükzan Eski), Psikolojiye Giriş (içinde), 2. Baskı, Eğitim Kitabevi Yayınevi: Konya.
- Ko, D.W., Stewart, W. P. (2002). A structural equation model of residents attitudes for tourism development, *Tourism Management*, 23, 521-530.
- Köksal, O. (2012). *Sosyal değişim teorisi çerçevesinde güven ve algılanan aidiyet durumunun örgütsel vatandaşlık davranışı ve saldırgan davranışlar üzerine etkisi*, Doktora Tezi, T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yönetim Ve Organizasyon Bilim Dalı.
- Lambe, Jay C., Michael C. Wittmann ve Robert E. Spekman (2001). Social exchange theory and research on business-to-business relational exchange. *Journal of Business-To-Business Marketing*, 8 (3), 1-36.
- Lee, T. H. (2013). Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism management*, 34, 37-46.
- Morgül, Ş. M.(2006). *Trakya bölgesinde kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesine ilişkin analiz: kırklareli örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İktisat A.B.D., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- NG, Thomas W.H. ve Daniel C. Feldman (2012). Employee voice behavior: a meta-analytic test of the conservation of resources framework, *Journal of Organizational Behavior*, 33, 216-234.
- Oppermann, M. (1996). Rural tourism in southern Germany, *Annals of Tourism Research*, 23(1), 86-102.
- Oviedo-Garcia, M., Castellanos-Verdugo, M., ve Martin-Ruiz, D. (2008). Gaining residents' support for tourism and planning. *International Journal of Tourism Research*, 10(2), 95-109.
- Perales, R. M. Y. (2002). Rural tourism in Spain, *Annals of Tourism Research*, 29(4), 1101-1110.
- Perdue, R. R., Long, P. T., ve Allen, L. (1987). Rural resident tourism perceptions and attitudes. *Annals of Tourism Research*, 14(3), 420-429.
- Ramchander, P. (2004) *Towards the responsible management of the socio-cultural impacts of township tourism*, Phd Thesis. Pretoria: University of Pretoria.
- Roberts, L., ve Hall, D. (2001). *Rural tourism and recreation: Principles to practice*. Wallingford, UK: CABI.
- Scherer, Robert F., Luther, David C., Wiebe, Frang A., Adams, J.S. (1988). Dimensionality of coping: factor stability using the ways of coping questionnaire, *Psychological Report*, 62(3), 763-770.
- Searle, M. S. (2000). Is leisure theory needed for leisure studies?, *Journal of Leisure Research*, 32 (1), 138-139.
- Sekaran, .U (2003). *Research method for business: a skill building approach*, 4th Edition, John Wiley ve Sons.
- Sirakaya, E., Teye, V., ve Sönmez, S. (2002). Understanding residents' support for tourism development in the central region of Ghana. *Journal of Travel Research*, 41(1), 57-67.
- Snepenger, D., O'Connell, R., ve Snepenger, M. (2001). The embrace-withdraw continuum scale: Operationalizing residents' responses toward tourism development. *Journal of Travel Research*, 40(2), 155-161.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1).
- Su, B. (2011). Rural tourism in China, *Tourism Management*, 32(6), 1438-1441.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2001). *Using multivariate statistics*, Needham Heights: Mass. Ally and Bacon, 4. Baskı.
- Teye, V., Sirakaya, E., ve Sönmez, S. F. (2002). Residents' attitudes toward tourism development. *Annals of Tourism Research*, 29(3), 668-688.
- Tezcan, M. (2016). *Sosyolojiye giriş*, 9. Baskı, Anı Yayıncılık: Ankara.
- Oviedo-Garcia, M. Angeles, Mario Castelannos ve David Martin-Ruiz (2008), Gaining residents' support for tourism and planning, *International Journal of Tourism Research*, 10(2).
- Vargas-Sanchez, A., Plaza-Mejia, M.A., Porras-Bueno, N. (2009). Residents' Attitudes Towards Tourism Development in The Spanish Province Of Huelva, *Narodnostopanski Arhiv, International Edition*, 31-63.
- Wilson, S., Fesenmaier, D. R., Fesenmaier, J., ve Van Es, J. C. (2001). Factors for success in rural tourism development. *Journal of Travel Research*, 40(2), 132-138.
- Yallagöz, T. D. (2010). *Alternatif bir turizm çeşidi olarak kırsal turizm: çanakkale bölgesi ayvacık yöresi uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği A.B.D., Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi.
- Yılmaz, G. Ö. ve Gürol, N. K. (2012). Balıkesir ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 23-32.
- Yoon, Y., Gursoy, D., ve Chen, J. S. (2001). Validating a tourism development theory with structural equation modeling. *Tourism management*, 22(4), 363-372.
- Zamani-Farahani, H. (2016). Host attitudes toward tourism: A study of Sareyn Municipality and local community partnerships in therapeutic tourism. *Journal of Tourismology*, 2(1), 16-34.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Atay, L., Yalçınkaya, P. ve Bahar, F. (2019). "İstanbul'daki Akıllı Otel Uygulamalarının Değerlendirilmesi", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 667-678
Geliş Tarihi / Received Date: 06.11.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 18.12.2018

Araştırma Makalesi

İSTANBUL'DAKİ AKILLI OTEL UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. Lütfi ATAY

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği
lutfiatay@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-2598-6227

Arş. Gör. Pınar YALÇINKAYA

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Konaklama İşletmeciliği
pyalcinkaya@comu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-0706-5785

Filiz BAHAR

baharfiliz@hotmail.com

ORCID ID: 0000-0001-7310-1089

Öz

Son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler turizmde yeni yaklaşımların ve yenilikçi işletme modellerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu gelişmelere uyum sağlayabilmek amacıyla özellikle konaklama sektöründe akıllı uygulamalara yer verilmekte ve turistlerin tatil boyunca yapmaları gereken işlemler bu uygulamalarla kolaylaştırılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, teknolojik gelişmeler ile birlikte konaklama süresince turistlere sunulan hizmetlerin akıllı otel uygulamaları temelinde değerlendirilmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış olup; çalışmanın geçerliliği ve güvenilirliğini arttırmak amacıyla içi üçgenleme (triangulasyon) metoduna başvurulmuştur. Çalışmaya dâhil edilen oteller amaçlı örneklem kapsamında seçilmiştir. İstanbul'da akıllı otel uygulaması olduğu belirlenen 4 ve 5 yıldızlı otellerin; kurumsal internet siteleri ve medyadaki güncel yayınlardan yararlanılarak araştırma kapsamında dört otelin değerlendirmeye alınabileceği belirlenmiştir. Söz konusu otellerin ön büro müdürleriyle görüşülmüştür. Görüşme sonrasında otellerin akıllı uygulamaları kapsayan bölümlerinde fiziksel gözlem yapılmıştır. Çalışmada akıllı otel konseptinin, mobil uygulamalar ve kişiselleştirilmiş servisler olarak iki tema kapsamında uygulandığı sonucuna ulaşılmıştır. Mobil uygulamalar kapsamında 'one touch application', online check-in ve online check-out hizmetlerinin kullanıldığı, kişiselleştirilmiş servisler kapsamında ise 'kullanıcı profil notu', kişiselleştirilmiş oda hizmeti uygulamalarının kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda, akıllı otel uygulamaları için sağlanması gereken otomasyon altyapı maliyetinin yüksek olduğu ve bu durumun bir sonucu olarak akıllı otel kriterlerinin oldukça sınırlı bir kısmının araştırma kapsamındaki otellerde gerçekleştirilebildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Turizm, Akıllı Otel, İstanbul'da Akıllı Otel Uygulaması.

THE EVALUATION OF SMART HOTEL APPLICATIONS IN ISTANBUL

Abstract

Recent developments in information and communication technologies have led to the emergence of new approaches and innovative business models in tourism. In order to adapt these developments, especially in the accommodation sector, smart applications are made and the operations that tourists should do during the holiday are facilitated by these applications. The aim of this study is to evaluate the services offered to tourists on the basis of smart hotel applications with technological developments. Qualitative research method was used in the study. In order to

increase the reliability and validity of the study, triangulation method was used. The hotels included in the study were selected through the purpose sampling. 4 and 5 star hotels determined to be a smart hotel application in Istanbul; It was determined that four hotels could be evaluated within the scope of the research by using the latest publications in corporate websites and media. The front office managers of the mentioned hotels were interviewed. In addition, physical observation was made in the parts of the hotels covering the smart applications after the interview. In the study, it was concluded that the concept of smart hotel is implemented as two themes as mobile applications and personalized services. Within the scope of mobile applications, it has been determined that in one touch application, online check-in and online check-out services are used. According to the findings of the study, it is concluded that the cost of the automation infrastructure to be provided for smart hotel applications is high and as a result, a very limited part of the smart hotel criteria can be implemented in the hotels covered by the research.

Keywords: Smart Tourism, Smart Hotel, Smart Hotel Applications in Istanbul.

1. GİRİŞ

Büyük verilerin depolanması ve analiz edilmesinin temelini oluşturan bulut bilişim, nesnelerin interneti (IoT - Internet of Things), veri madenciliği, yapay sinir ağları gibi kavramların etkinliği ve önemi her geçen gün artmaktadır. Büyük veri teknolojileri olarak da adlandırılan bu kavramlardan “bulut bilişim” ve “nesnelerin interneti” ön plana çıkmaktadır (Çiğdem ve Seyrek, 2015). Söz konusu teknolojiler her geçen gün bireylerin satın alma süreçlerini daha fazla etkileyebilmektedir. İnsan odaklı turizm sektörünün de bilişim teknolojilerindeki söz konusu gelişmeleri ve uygulamaları göz ardı etmesi söz konusu olmamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin turizmde kullanılması çeşitli kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu kavramlardan bir tanesi olan “akıllı turizm” ifadesinin son yıllarda önem kazandığı görülmektedir.

Akıllı turizm kavramı 2000 yılında Gordon Philips tarafından, sadece turizm ürünlerini ve işletmelerini planlamak, geliştirmek, işletmek ve pazarlamak için bütüncül, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir yaklaşım olarak tanımlanmış ve iki tür tekniğe göre şekillenmiştir (Li, Hu, Huan ve Duan, 2017):

- Talep ve erişimi yönetebilen akıllı talep ve yönetim teknikleri kullanımı,
- Uygun mesajları sunmaya yönelik uygun müşteri kitlelerini hedeflemek için kullanılacak akıllı pazarlama teknikleri.

Akıllı turizm, uluslararası düzeyde Dünya Turizm Örgütü tarafından sürdürülebilirlik temelinde üç şekilde ele alınmıştır. Dünya Turizm Örgütü ilk olarak 2009 yılında değerlendirdiği yaklaşımda akıllı turizmi, “*hizmet zincirinin her seviyesinde temiz, yeşil, etik ve kaliteli olunması*” şeklinde tanımlamıştır (UNWTO, 2009). 2015 yılındaki ikinci yaklaşımda kavramın, bilgi ve iletişim teknolojileri ve akıllı destinasyon kavramı dâhil edilerek açıklandığı görülmektedir (UNWTO, 2015). Son olarak, 2017 yılında kavramın akıllı destinasyonlar olarak ele alındığı ve turizm gelişiminin geleceğini oluşturduğu belirtilmektedir. Son değerlendirmede ele alınan

akıllı destinasyonlar, tüm paydaşların dâhil olduğu coğrafi referanslı (geo-referenced) veri, büyük veri ve nesnelerin interneti gibi veri bağlantılı kaynakların kullanılarak akıllı, sürdürülebilir ve rekabetçi turizm destinasyonları olarak tanımlanmıştır (UNWTO, 2017).

Teknolojinin turizm sektöründe kullanılması ve uygulanmasının dijital ya da akıllı turizm olarak kabul edildiği benzer bir yaklaşıma Birleşik Krallık'taki Akıllı Turizm Örgütü tarafından yer verilmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda akıllı turizm, “*mobil dijital bağlantı aracılığıyla turist ve destinasyon arasında daha akıllı, anlamlı ve sürdürülebilir bağlantılar kurulmasını sağlamak*” olarak tanımlanmaktadır (Li, Hu, Huang ve Duan, 2017). Byun, Kim, Ko ve Byun (2017) akıllı turizm konsepti için Nesnelerin İnterneti'nin önemini vurgularken; Wang (2014), akıllı turizm kavramını turizm sektörünün tüm bileşenlerini dâhil ederek geliştirdiği modelde akıllı turizm fonksiyonlarını (online ya da kredi kartı ile ödeme, trafik akışı, hava durumu bilgileri, turist hareketlerinin kaydı vb. işlemler) akıllı hizmet, akıllı rehber, akıllı alışveriş rehberi, ödeme ayarları, hizmet hattı ve akıllı bölge yönetimi döngüsünde açıklamıştır.

Diğer bir yaklaşımda ise, gerçek ve sanal bileşenlerin bir arada ele alınmasının işletme sistemleri için gerekli olduğu yaklaşımının yeni olmadığı, ancak dijital işletme ekosistemlerinin turizm bağlantılı incelenmesinin son yıllarda yapıldığı vurgulanmaktadır (Chiappa ve Baggio, 2015). Turizm sektörünün önemli bileşenlerinden birisi olan konaklama sektöründe de akıllı uygulamalara başvurulduğu görülebilmektedir. Bu bağlamda, akıllı otel uygulamaları da sektörde yeni bir eğilim olarak gözlenmektedir.

2. AKILLI OTEL UYGULAMALARI

Akıllı otel uygulamaları, akıllı bina tasarımlarının ortaya çıkmasıyla önem kazanmıştır. Işıklandırma ve ısıtma sistemleri gibi yaşam kalitesini etkileyen sürdürülebilir teknolojiler kullanılarak, akıllı yaşam ve akıllı çalışma alanlarının geliştirilmesine yönelik akıllı bina tasarımları yapılmaktadır (Boukhechba, Bouzouane, Gaboury, Gouin-Vallerand, Giroux ve Bruno, 2017). Akıllı binaların temel özelliği kullanıcı konforundan ödün vermeden, enerji verimliliğini arttırmaya yönelik uygulamalar geliştirmektir. Akıllı bina tasarımlarının yanı sıra neredeyse sıfır enerjili binalar da ön plana çıkmaktadır. Çevreci bina ya da sürdürülebilir bina olarak da ifade edilen sıfır enerjili binalar (NZEB), karbon salınımı yapmayan, çevrenin sürdürülebilirliğine yönelik düzenlemelerin inşaat aşamasından itibaren yapıldığı, geri dönüşümlü malzemelerin ve yenilenebilir enerjilerin kullanıldığı binalardır (Yılmaz, 2006).

Akıllı binaların konaklama sektöründe değerlendirildiği, otel tasarımlarında akıllı uygulamaların esas alındığı çeşitli projelerin geliştirildiği ve uygulandığı görülmektedir. Örneğin, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen Neredeyse Sıfır Enerjili Oteller projesi

önemli bir pilot proje olarak uygulanmıştır. Projenin amacı komisyon tarafından konaklama işletmelerinde yeşil enerji teknolojileri kullanımı için yatırım yapılarak, enerji verimliliğini ve rekabet üstünlüğünü desteklemektir (Tsoutsos, Tournaki, Santos ve Vercellotti, 2013). Proje yedi Avrupa ülkesinde bulunan (İspanya, Yunanistan, İtalya, Romanya, İsveç, Hırvatistan ve Fransa) on altı pilot otel üzerinde, 01.04.2013- 31.03.2016 tarihleri arasında uygulanmıştır. Proje kapsamında, pilot otellere yönelik yapılan fizibilite yenilemelerinin otel sektörü açısından en iyi uygulama örneği olduğu belirtilmiş ve Avrupa Birliği'nde yer alan otel işletmecileri için enerji yenileme projelerine yatırım yapma yönünde ilham kaynağı olarak değerlendirilmiştir (Intelligent Energy Europe, 2016).

Akıllı otel uygulamalarında, odalarda yer alan tabletler ile odaların perdelerinin açılacağı saati programlama gibi kişiselleştirilebilen sistemler bulunmaktadır. Bununla birlikte, enerji tasarrufunun ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik kendi kendini karartabilen camlar, internete bağlı lambalar, su tüketiminin takibini sağlayan cihazlar kullanılmaktadır (Best Dergisi, 2017). Akademik yazında akıllı otellerle ilgili sınırlı çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Jaremen, Jędrasiak ve Rapacz (2016) tarafından yapılmış ve çalışmada akıllı otel kavramı otellerin rekabet edilebilirliği açısından değerlendirilmiştir. Çalışmada, akıllı otelin sürdürülebilir gelişmeyi sağlayan çevre dostu uygulamaları içerdiği ve akıllı otel uygulamalarının teorik yaklaşımdan çok pratikte önemli olduğu belirtilmiştir. Kim, Hlee ve Joun (2016) akıllı turizmi konaklama sektöründeki yeşil uygulamaları temel alarak incelemiştir. TripAdvisor ve Expedia sitelerinde yer alan 217 otelin değerlendirilmesinden yola çıkılarak akıllı turizm uygulamalarının müşteri memnuniyeti üzerine etkileri incelenmiştir. Bu doğrultuda, yeşil uygulamalar, kalite algısı ve memnuniyet unsurları üzerinde durulmuştur.

Melián-González ve Bulchand-Gidumal (2016) tarafından yapılan çalışmada, bilgi teknolojileri ve otel performansı arasındaki bağlantı, müşterinin konaklama ve işletmenin hizmet olanaklarını kolaylaştırma açılarından incelenmiştir. İşletme verimliliği, çalışan verimliliği, müşteri hizmetleri ve ticarileşme üzerinde bilgi teknolojilerinin etkisi değerlendirilmiştir. Bilgi teknolojilerinin otel işletmeleri için oluşturduğu avantajlar; maliyetlerdeki düşüş, yeşil imaja sahip olma, online check-in işlemleri sayesinde resepsiyonda daha az görevlinin olması ve müşterilerin uzun kuyruklarda beklemek zorunda kalmaması, otel içi hizmetlerde müşterilerin bekleme sürelerinin kısalması, otel odalarındaki sıcaklık, koku, müzik gibi fiziksel çevre üzerindeki etkisi, müşteri davranışlarının kayıt altında tutularak daha kişiselleştirilmiş hizmet sunulması ve müşteri memnuniyetinin online olarak otele iletilmesi gibi örneklerle vurgulanmıştır. Gökalp ve Eren (2016) tarafından akıllı

otel çerçevesi geliştirilerek, turizm ve otelcilik sektörü için literatürde yer alan yaygın bilişim modelleri beş kategoride toplanmıştır. Bunlar:

- Temassız sistemler: Anahtarsız oda girişi, parasız ödeme, RFID (Radio Frequency Identification) özellikli üyelik kartları,
- Varlıkları takip sistemleri; Stok kontrolü, yiyecek ve içecek yönetimi,
- Müşteri takip ve kontrol sistemleri: Çocuk takip sistemi, yolcu gemileri, eğlence parkları, kayak merkezleri,
- Bilgi sistemleri: RFID özellikli biletler,
- Tur sistemleri: Kişiselleştirilmiş otomatik mesajlar, otomatik sosyal ağ gönderileri.

Tablo 1. Akıllı Otel Çerçevesiyle Sağlanan Hizmetler

<i>Akıllı Otel Parçası</i>	<i>Hizmetler</i>
<i>Akıllı Telefon Otel Uygulaması</i>	Gelişmiş arayüz ile sunulan zengin kriter seçeneği ile uygun otel arama
	Resepsiyonisti beklemek zorunda kalmadan otele giriş yapabilme
	NFC özellikle akıllı telefonu kimliğin tanınması ve telefonu oda anahtarı olarak kullanabilme
	Otel odasının ısı, ışık, mini-bar vb. kaynaklarını yönetebilme
	Konsiyersi hizmeti olarak spa, havuz, fitness salonu gibi otelin farklı tesislerinin yanı sıra turistik yerlerin açıklamaları da dâhil olmak üzere sunulan otel rehberi hizmetine erişebilme
	Daha kapsamlı görselleştirme sağlamak amacıyla kullanılan multimedya içerikten faydalanabilme
	Otel ortamını ses ve grafikler şeklinde sanal bilgisayar tarafından üretilen artırılmış gerçeklik teknolojisi ile görüntülemek ve çevredeki yerler hakkında telefonun ekranını tutarak artırılmış gerçeklik teknolojisi ile bilgi alabilme
	Otelde çıkış işlemlerini yaparak, mini dolapta tükettikleri içkiler ve ekstra ödemelerin de eklendiği faturayı uygulama aracılığıyla ödeyebilme
	Temassız ödeme ile otel içinde ödemeleri yapabileme
	<i>Kişiselleştirilmiş Servisler</i>
<i>Akıllı Kart</i>	Önceden para yüklenen kart ile otel içinde alışveriş yapabileme
<i>Kiosk</i>	Mobil uygulama ile sağlanan tüm hizmetlere erişebilme Akıllı karta para yükleme
<i>Akıllı Garson</i>	Restorandaki otel personelinin el cihazına yüklü yazılımı kullanarak, müşterilerin geçmiş tercihlerinin yanı sıra demografik bilgilerini de kullanarak müşteriye menü öğeleri tavsiyesi yapabileme
<i>Akıllı Oda</i>	Müşteri, odada sesli konut ile oteldeki aktiviteler hakkında bilgi almak istediğinde, akıllı büyük ekranlara oteldeki günlük aktiviteler, kahvaltı/öğle yemeği zamanlarının ve menülerin yansıtılması. Sonrasında, akıllı büyük ekranların değiştirilebilen duvar kağıdı görünümü olması
	Ses komutları ile banyodaki suyun sıcaklığının ve basıncının ayarlanabilmesi ve banyodaki akıllı büyük ekranlardan istediği videoyu ses komutlarıyla açabilmesi
	Odadaki sensörlerin oda koşullarını sürekli takip ederek gerekli durumlarda konuklar uyurken bile klimayı sıcaklık ve nem için otomatik olarak ayarlaması Konukların sağlık durumlarında acil bir durum oluştuğunda, sistemin doktora haber vermesi. Tuvaletteki sensörlerin idrardaki kan ve şekeri ölçerek sorunlu bir durum algılandığında gerekli ilk yardım önlemlerinin alınması.
<i>Çocuk Takip Bileklikleri</i>	Müşterinin RFID özellikli bileklikleri takan çocuğunu, büyük ve kalabalık oyun alanında cep telefonu aracılığı ile hem kameradaki görüntülerinden hem de kolundaki bileklik aracılığı ile konumundan takip edebilmesi
<i>Personel Performans Yönetim Sistemi</i>	Gerçek zamanlı servis ve bekleme sürelerinin sensörler ve garsonun kullandığı el cihazı aracılığı ile alınması. Performans yönetilen ve ücretlendirilen personelin verimliliğinin artması ve bu veriler sayesinde sistemde sorunlu yerlerin kısa sürede tespit edilip gerekli çözümlerin geliştirilmesi ve böylece hizmet hızının artması.
<i>Akıllı Otel Kaynakları Yönetimi</i>	Mini buzdolabında yer alan RFID okuyucularından alınan bilginin, ilgili otel personelinin el cihazına bu içeceğin yenisini koy şeklinde görev bilgisine dönüştürülmesi. Stoğa dair gerçek zamanlı verilerin tutulması, böylece herhangi bir müşterinin bir şeyin bitmesi sebebi ile herhangi bir problemle karşılaşmaması.

Kaynak: Gökalp, E. ve Eren, E. (2016). Akıllı Teknolojilerin turizm ve otelcilik sektöründe uygulanması, İçinde: Smart Technology & Smart Management: Akıllı Teknoloji & Akıllı Yönetim, Editör: Vahap Tecim, Çiğdem Tarhan, Can Aydın, pp.278-287.

Geliştirilen akıllı otel çerçevesiyle sağlanan hizmetler Tablo 1’de gösterilmektedir. Mevcut akıllı otel uygulamalarının en yaygın çeşitleri bütünleşmiş mobil verisi, kolaylaştırıcı oda teknolojileri, gelecek değişimlerden etkilenmeyen bağlantılar, güvenliği güçlendiren teknolojiler ve enerji tasarrufu sağlayan teknolojiler şeklindedir. Otellerin teknolojik yatırımlarda en fazla güvenli ödeme ve veri gizliliği için harcama yaptığı ve enerji giderlerinin otel harcamaları arasında ilk üç sırada yer almaktadır. Enerji harcamalarını düşürmeyi amaçlayan Hilton Worldwide gibi akıllı teknolojiler kullanan oteller enerji kontrolü ve takibi yapmaktadır. Otel giderlerinin yanı sıra akıllı oteller gelirler açısından incelendiğinde örneğin, bütünleşmiş mobil verisi kullanan Fontainebleau Miami oda müsaitliğine göre müşterilerini belirli bir ek ücret karşılığında daha erken check-in ya da daha geç check-out yapma imkânı sağlayarak otel gelirini arttırmaktadır (Terry, 2016).

Teknolojik gelişmeleri takip ederek etkin bir şekilde kullanan Starwood, Marriott ve Hilton gibi dünya çapında tanınan oteller mobil anahtar gibi akıllı telefon uygulamalarına yer vermektedir. Son dönemde gelişen teknolojilerin gelecekte akıllı otellerde 5G, Nesnelerin İnterneti, yapay zekâ, sesli arama, zenginleştirilmiş sanal gerçeklik, güvenlik ve gizlilik uygulamalarıyla değişimlere neden olacağı öngörülmektedir (Innocentin, 2017). Örneğin, Wynn Las Vegas 4,700 odasına yerleştirdiği Amazon Alexa akıllı cihaz ile misafirlerine sesli komut vererek ışıkları, perdeleri, televizyonu açıp kapama, sıcaklığı ayarlanma gibi imkânlar sağlamaktadır (Balakrishnan, 2016). Carnival Cruise çalışanları tarafından tasarlanan Okyanus Madalyon (Ocean Medallion) ile odalara girişte anahtar ya da akıllı telefon yerine akıllı bilekliklerin kapıya yaklaştırılarak kapının açılması, gidilen rotanın eş zamanlı olarak takip edilmesi, ödemelerin kredi kartlarıyla bağlantılı bu bilekliklerden yapılması amaçlanmaktadır. Bunun yanı sıra, müşterilerin her aktivitesini kaydederek bilgilerinin veri tabanına aktarılmasını, aile üyelerinin birbirlerinin yerini bulabilmelerini ve odalarında yer alan televizyon ya da akıllı telefonlarından istedikleri bilgilere ulaşmalarını sağlayacağı belirtilmektedir (Barnes, 2017). Akıllı otel konseptinde kullanıcı konforunun önemli olduğu belirtilmekte ancak müşteri memnuniyetinin sağlanması için müşterilerin karşılaşacakları akıllı uygulamalardan konaklama öncesinde haberdar olmaları gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin müşteriler otelde enerji tasarrufu için uygulanan düşük seviyede ışıklandırmadan, otel odasının aşırı sıcak/soğuk olmasından şikâyetçi olabilirler (Kim, Hlee ve Joun, 2016).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kapsamında durum çalışması deseninden yararlanılmıştır. Katılımcılar amaçlı örneklem dâhilinde seçilmiştir. Amaçlı örneklem,

araştırmanın amacına en uygun kişilerin ya da kurumların belirlenerek veri toplama sürecine yalnızca seçilen grubun dâhil edilmesini kapsamaktadır (Padem, Göksu ve Konaklı, 2012). Bu çalışmada amaçlı (kararsal) örneklemin kullanılmasındaki amaç, araştırmaya dâhil edilecek otellerin kendi tanıtımlarından yola çıkılarak önceden belirlenen akıllı otel konsepti kriterlerine uygunluğuna göre seçilmiş olmasıdır (Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu ve Yıldırım, 2012). Bu doğrultuda, İstanbul'da akıllı otel uygulaması olduğu belirlenen 4 ve 5 yıldızlı otellerin; kurumsal internet siteleri ve medyadaki güncel yayınlar kanalıyla veriler toplanarak; elde edilen bu bilgiler doğrultusunda araştırma kapsamında dört otelin değerlendirmeye alınabileceği belirlenmiştir. Bu durum, aynı zamanda çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Çalışmanın geçerliliğinin, güvenilirliğinin ve objektifliğinin sağlanabilmesi amacıyla; Yöntem Üçgenleme Metodu (Triangulation) kullanılmıştır. Bu metot sayesinde, yöntemlerin birbirlerine göre zayıf yönleri güçlü yönleriyle ikame edilebilmektedir (Başkale, 2016). Bu kapsamda veri toplama tekniği olarak gözlem, görüşme ve doküman incelemesi metotlarından yararlanılmıştır. Ayrıca; doğrudan alıntılara yer verilerek çalışmanın güvenilirlik ve objektifliği arttırılmaya çalışılmıştır. Görüşme için Gökalp ve Eren (2016) tarafından geliştirilen akıllı otel çerçevesiyle sağlanan hizmetlerin kriterlerinden uyarlanarak, yarı yapılandırılmış soru formları oluşturulmuştur. Belirlenen dört otelden gerekli izinler alınarak otel yönetimlerinin yönlendirmesi doğrultusunda, otellerin ön büro müdürleri ile 5 Ocak 2018 – 15 Ocak 2018 tarihleri arasında görüşme yapılmıştır. Görüşme sonrasında otellerin akıllı uygulamaları kapsayan bölümlerinde fiziksel gözlem yapılmıştır.

Çalışmada elde edilen veriler betimsel analiz kullanılarak yorumlanmıştır. Betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmektedir (Özdemir, 2010). Bu doğrultuda, ilk aşama için araştırma sorularından, görüşme ve gözlemlerden elde edilen bulgulardan hareket edilerek iki tema oluşturulmuştur. Sınıflandırmada yapılan iki tema üzerinden veriler düzenlenip anlamlı ve mantıklı bir şekilde tanımlanmıştır. Yapılan analiz sonucunda elde edilen bulgular açıklanıp, ilişkilendirilerek bulgular arasındaki ilişkiler karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Görüşme sorularına verilen yanıtlar doğrultusunda akıllı otel konsepti mobil uygulamalar ve kişiselleştirilmiş servisler olarak iki tema üzerinden değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Mobil uygulamalar kapsamında A oteli, kullanıcıya sunduğu 'one touch application' mobil uygulama hizmeti ile kullanıcının otelde konaklama yapmadan önce uygulamayı telefonuna yükleyerek hizmet alımına uzaktan erişim ile başlamasına imkân sağlamaktadır. Online check-in hizmeti, havalimanı ile otel arasındaki ulaşım hizmeti (shuttle), otelin iletişim bilgileri ve odalarla

ilgili ek kullanım talepleri bu mobil uygulama yardımı ile otele ulaştırılabilmektedir. Kullanıcı, uygulama üzerinden otele ulaşmadan önce yiyecek-içecek siparişlerini verebilmekte, oteldeki ve çevredeki imkânlarla ilgili bilgi alabilmektedir. A otelinde, online check-in yapılabilmeyle birlikte, odaya giriş için resepsiyonda kimlik girişi ve kapı kartı alımı uygulamaları devam etmektedir. Check-in hizmetinden farklı olarak online check-out işlemlerinin henüz mobil uygulama yardımı ile yapılamadığı belirtilmektedir. Ancak check-out işlemleri öncesinde, kullanıcı konaklama süresince yapmış olduğu harcamaları odalarında yer alan televizyonlardaki mobil uygulama sayesinde görebilmektedirler. Uygulama ile ilgili olarak ön büro müdürünün vermiş olduğu bilgi aşağıdaki şekildedir:

“Otel odalarında yer alan televizyonlarımızda bir sistemimiz var. Bu sistemde otelin genel işletim sistemine bağlı olarak; check-out işlemi öncesinde kullanıcı hangi harcamaları yaptığını odasında kontrol ederek, herhangi bir sorun varsa bu sorunu resepsiyona iletme imkânı buluyor.”

Görüşme sonrasında A otelinde mobil uygulama için gerekli altyapının hazır bulunmadığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, A otelinde mevcut mobil uygulamaların ötesinde, akıllı otel uygulanabilirliği için, yazılım maliyetlerinin karşılanmasına yönelik bütçe oluşturulmasının yanı sıra cep telefonları, tabletler ve kablosuz bağlantılar, sensörler, RFID etiketleri gibi birçok küçük cihazın yenilenmesi ve yeni sunucuların temin edilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

B otelinde, mobil uygulama hizmeti ile rezervasyon ve oda seçimi yapmanın mümkün olduğu belirlenmiştir. Mobil uygulama, konaklamadan 48 saat önce aktif hale gelmektedir. Oda ek talepleri ile yiyecek ve içecek talepleri iletilebilmektedir. B otelinde de A oteli ile benzer şekilde online check-in hizmeti bulunmasına rağmen, resepsiyona uğramaksızın odaya geçiş, güvenlik kuralları nedeni ile mümkün olamamaktadır. Ancak B otelinde, A otelinden farklı olarak express check-out seçeneği mevcuttur. Uygulamada yüklenmiş olan ve provizyon alan ödeme bilgileri ile resepsiyona uğramaksızın otelden çıkış yapma imkanı bulunmaktadır. Bunun yanı sıra B otelinin akıllı otel konsepti ile ilgili gelişmeler, işletmenin internet sitesinde, tanıtım broşürlerinde ve gazete dokümanlarında yer almaktadır. Bu doğrultuda, otelin ön büro müdürünün vermiş olduğu bilgiler aşağıdaki gibidir:

“Bağlı bulunduğumuz otel zincirinin altında 14 adet farklı alt marka bulunmaktadır. Bunların sadece 6 markası Türkiye pazarında yer almaktadır. Markanın akıllı uygulamalar ile online otel konseptine geçtiği Türkiye’de gazete ve televizyon kanallarında paylaşıldı. Türkiye’de bu uygulamaya bazı otellerimizde başlayacağını düşünüyorum.”

C oteli, A ve B oteli ile aynı şekilde mobil uygulama üzerinden online check-in hizmeti verebilmektedir. Kişisel hakların korunması sebebi ile kimlik bilgisi uygulama üzerinden kayıt altında tutulmamaktadır. Bu sebeple online check-in yapılmış olmasına rağmen, resepsiyondan giriş yapılması gerekmektedir. Uygulama, B oteli ile benzer şekilde konaklamadan 48 saat önce aktif hale gelmektedir. Oda ek talepleri, yiyecek ve içecek talepleri uygulama üzerinden iletilebilmektedir. B ve C otelinde, otel konsepti gereği uygulama dâhilinde sadece 17.00-23.00 saatleri arasında oda servis hizmeti verilmektedir.

D otelinin hedef kitlesi teknolojiyi aktif olarak kullanan, yeniliklere açık gençler olarak belirtilmektedir. Otel konseptinin bu kitleye yönelik oluşturulduğu aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

“Hedef kitlenin yeni trendlerine ayak uydurmak üzerine bir konsept kurguladık. Bunlardan bir tanesi sosyalleşme. Çünkü bu hedef kitlenin artık çok sosyal olduğunu görüyoruz. Sürekli iletişim halindeler ve her şeyden haberdarlar. En önemlisi de teknoloji bu insanların hayatında fazla yer ediyor”

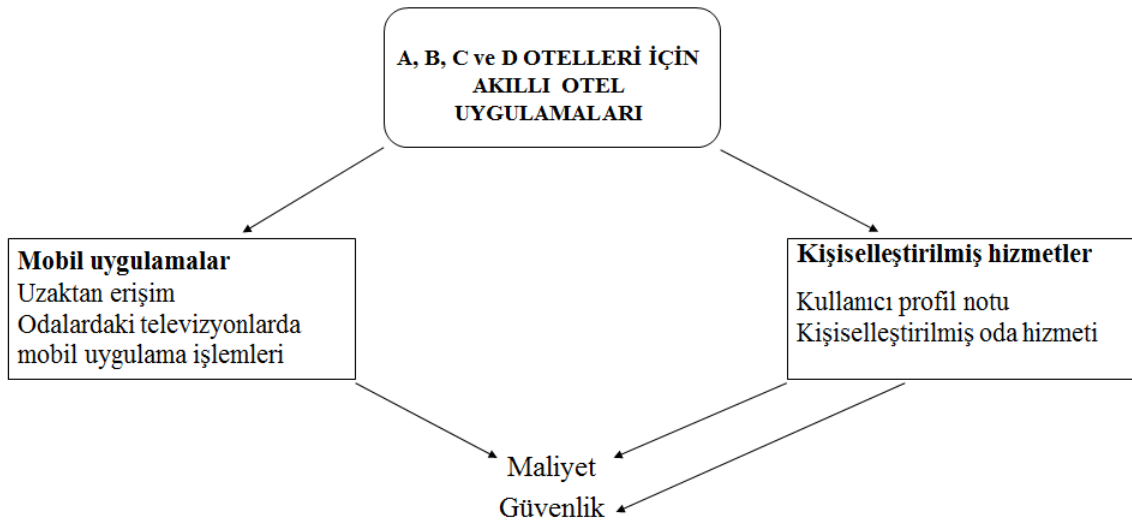
D oteli proje aşamasından itibaren akıllı otel konseptine uygun dizayn edilmiştir. Bir süre konsept dahilinde faaliyet sürdüren işletme, maliyetlerin yüksek olmasından dolayı akıllı otel uygulamalarını sonlandırmak durumunda kaldıklarını belirtmiştir. Otele ait broşür ve medyaya verilen röportajlarda otelin akıllı uygulamalara sahip olduğu bilgisi verilmesine rağmen, online check-in hizmetinin yalnızca otel rezervasyonu yapılan internet siteleri üzerinden yapılabildiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, odalarda akıllı telefon, hoparlör, anahtarsız giriş sistemi, dijital klavye gibi uygulamaların da işletme maliyetlerinin yüksek oluşu sebebi ile devre dışı bırakıldığı belirtilmiştir.

D otelinin pazara giriş noktasında önemli ölçüde üzerinde durduğu özellikler; odalarında teknolojiden kopmaksızın; akıllı telefon ve tabletlerin TV'ye aktarılabilmesi, speaker'lar sayesinde duş alırken müzik dinlenebilmesi ve alınan son aramalar gerçekleştirerek duş sırasında bile telefonla konuşulabilmesi gibi akıllı donanımlardır. Medyada yer alan haberlerdeki yetkililerinin beyanları, akıllı teknolojik uygulamaların otel konsepti için önemini doğrular niteliktedir. D oteline ait kataloglarda; Smart-Apple Tv ve Netflix, Duşu bluetooth hoparlörler, Oda içi akıllı telefon, Anahtarsız mobil oda giriş sistemi, online check-in ve check-out hizmeti bulunduğu bilgisine rastlanmıştır. Ancak, bu uygulamaların maliyetlerin yüksek oluşu sebebi ile hizmet dışı bırakıldığı gözlemlenmiştir.

Kişiselleştirilmiş servisler kapsamında ise, A, B ve C otelinde, kullanıcının geçmiş tercihlerinin 'kullanıcı profil notu' olarak veri tabanında depoladığı ve sonraki gelişlerinde profil notunda kayıtlı tutulan talepler doğrultusunda oda düzenlemesinin yapıldığı

belirtilmiştir. Örneğin, geniş yatak tercihi, ortopedik yastık, alerjik olmayan ürün talepleri kullanıcı profil notu olarak veri tabanında saklanarak sonraki deneyimlerinde bu notlar personel tarafından dikkate alınarak oda ayarları yapılmaktadır. Ayrıca müşterilerin ek taleplerini ön büroda yetkili personel vasıtası ile toplayarak kişiselleştirilmiş oda hizmeti verebilmektedir. Veri aktarımı ile ilgili güvenlik algısı nedeniyle uygulama farklılığı olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, zincir oteller arasında yer alan A oteli kendi bünyesindeki diğer oteller ile veri paylaşımı yapmamaktadır. Ancak B ve C otellerinde A otelinden farklı olarak veriler depolanarak, kullanıcıya bir sonraki otel rezervasyonunda seçimleri dikkate alınarak oda hazırlanmaktadır. Akıllı otel uygulamalarına yönelik elde edilen veriler doğrultusunda oluşturulan şekil Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1. Akıllı Otel Uygulamaları

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın sonucunda, araştırmaya dâhil edilen dört otelde, Gökalp ve Eren (2016) tarafından geliştirilen akıllı otel çerçevesiyle sağlanan hizmetlerden mobil uygulamaların ve kişiselleştirilmiş hizmetlerin mevcut olduğu saptanmıştır. Bunun yanı sıra, akıllı otel uygulamaları için sağlanması gereken otomasyon altyapı maliyetinin yüksek oluşu nedeniyle akıllı otel kriterlerinin, İstanbul’daki dört otelde de büyük ölçüde yer almadığı sonucuna ulaşılmıştır. Gelişen teknoloji ve yenilikçi değişikliklere önem verilmesinin yaşam döngülerinin devamı için azami önem taşıdığı farkında olan dört otel işletmesinin uygulama kısmında eksik olduğu belirlenmiştir. Akıllı otel uygulamalarıyla ilgili önceki çalışmaların (Jaremen, Jędrasiak ve Rapacz, 2016; Melián- González ve Bulchand-Gidumal, 2016; Kim, Hlee ve Joun, 2016) sonuçlarında yer alan rekabet avantajı sağlanması, müşteri

memnuniyetinin artması ve otel performansını olumlu yönde etkilemesi, söz konusu uygulamalara yer verilmesinin önemine dikkat çeker niteliktedir. Konaklama sektörüne yönelik genel kriterlerin belirlenerek, sertifikasyon uygulamalarının oluşturulmasının bu konudaki gelişmelere katkı sağlayabileceği söylenebilir.

Değişen dünyada turizm işletmeleri, kişiye özel kullanımı destekleyen teknolojilerden yararlanmaya çalışmaktadır. Konforlu bir odanın, rahat edilebilir donanım sunmaktan öte, tüketicinin talep edebileceği teknolojiyi sunması, tercih edilirliliği arttırabilir. Kişiselleşmiş isteklere ve beklentilere cevap veren uygulamalar müşteri memnuniyetini sağlayacak unsurlar arasındadır. Akıllı sistemlerinin uygulanması sayesinde, hizmet bekleme sürelerinin azalması, artan teknolojik uygulamalar ile otel hakkındaki bilgilere kolayca erişebilme, akıllı mini bar, oda sıcaklığı, ışığı, tv, akıllı garson hizmeti ile sağlanan kişiselleştirilmiş hizmetler sayesinde müşteri memnuniyeti arttırılabilecektir. Kullanıcıların önceden yaptıkları tercihlere ait verilerin, otelin kurumsal bilgi sisteminde depolanmasının ve yeni deneyimlerinin bu doğrultuda organize edilmesinin rekabet avantajı ve müşteri sadakati sağlanması konusunda otellere yardımcı olacağı söylenebilir.

Akıllı uygulamaların otellerde yer alabilmesi için sektör yöneticilerinin de konuya önem vermeleri gerektiği ifade edilebilir. Mevcut otellerde resepsiyonun kaldırılmasını sağlayacak akıllı check-in, check-out sistemleri, akıllı televizyonlar, robot kat görevlileri gibi özellikle otel içi uygulamalara yer verilebileceği; ileride inşa edilecek oteller için de proje aşamasından itibaren tamamen birbiriyle internet üzerinden bağlantılı malzemeler kullanılabilir. Konaklama sektörünün “akıllı” kavramının işletmelerine katacakları avantajların farkında ve bilincinde olabilmesi için konuyla ilgili eğitici seminerlerin düzenlenmesi ve devletin aktif olarak bu konuda girişimlerde bulunması akıllı otellerin yaygınlaşma sürecini hızlandırabilir.

Akıllı otel uygulamalarının yaygınlaştırılması için devlet desteği, uygulamaların mevzuatlaştırılarak belirli standartların oluşturulması açısından önemlidir. Çevreye duyarlı turizm tesisleri için oluşturulan kriterler günümüzde turizm işletmeleri için dünyadaki gelişmelere uyum sağlamak ve rekabet avantajı kazanmak amacıyla karşılanmaktadır. Akıllı otel uygulamaları için de belirli kriterlerin hazırlanması ve uygulanması sonucunda oteller zamanla hem ulusal hem de uluslararası düzeyde sürdürülebilir bir rekabet imkânı elde edebilirler. Akıllı otellerin uygulanmasında ön plana çıkan maliyet zorluğu için özel sektör de etkin bir şekilde değerlendirilebilir. Bu doğrultuda, özel sektörün belirli teşvikler karşılığında otellerin teknolojiyi kullanımına yatırım yaparak destek olması sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Coşkun R., Bayraktaroğlu S. ve Yıldırım E. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri - SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayınevi.
- Bal Krishnan, A. (2016). Wynn Las Vegas to add Amazon Alexa to all hotel rooms. <<http://www.cnbc.com/2016/12/14/wynn-las-vegas-to-add-amazon-alexa-to-all-hotel-rooms.html>> (Erişim tarihi: 20.04.2017).
- Barnes, B. (2017). Coming to Carnival Cruises: A Wearable Medallion That Records Your Every Whim. <<https://www.nytimes.com/2017/01/04/business/media/coming-to-carnival-cruises-a-wearable-medallion-that-records-your-every-whim.html>> (Erişim tarihi: 16.07.2017).
- Başkale, H. (2016). Nitel Araştırmalarda Geçerlik, Güvenirlilik ve Örneklem Büyüklüğünün Belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Best Dergisi (2017). Artık oteller daha akıllı. <<http://www.bestdergisi.com.tr/arsiv/yazi/82-artik-oteller-daha-akilli>> (Erişim tarihi: 20.06.2017).
- Boukhechba, M., Bouzouane, A., Gaboury, S., Gouin-Vallerand, C., Giroux, S. ve Bruno, B. (2017). A Novel Bluetooth Low Energy Based System for Spatial Exploration in Smart Cities. *Expert Systems with Applications*, 77, 71-82.
- Byun, J., Kim, B.W., Ko, C.Y. ve Byun, J.W. (2017). 4G LTE Network Access System and Pricing Model for IoT MVNOs : Spreading Smart Tourism. *Multimedia Tools and Applications*, 76(19), 19665-19688.
- Chiappa, G.D. ve Baggio, R. (2015). Knowledge Transfer in Smart Tourism Destinations : Analyzing the Effects of a Network Structure. *Journal of Destination Marketing & Management*, 4(3), 145-150.
- Çiğdem, Ş. ve Seyrek, İ. (2015). “İşletmelerde Büyük Veri Uygulamaları: Bir Literatür Taraması”, 2. Ulusal Yönetim Bilişim Sistemleri Kongresi, 8-10 Ekim, Erzurum.
- Gökalp, E. ve Eren, E. (2016). Akıllı Teknolojilerin Turizm ve Otelcilik Sektöründe Uygulanması. Vahap Tecim, Çiğdem Tarhan, Can Aydın (ed). *Smart Technology & Smart Management: Akıllı Teknoloji & Akıllı Yönetim*, İzmir: Gülermat Matbaacılık, s. 278-287.
- Jaremen, D.E., Jędrasiak, M. ve Rapacz, A. (2016). The Concept of Smart Hotels as an Innovation on the Hospitality Industry Market - Case Study of PURO Hotel in Wrocław. *Economic Problems of Tourism*, 36(4), 65-75.
- Innocentin, M. (2017). 6 Technologies that Will Transform the Hotel Experience. <<https://hospitalitytech.com/6-technologies-will-transform-hotel-experience>> (Erişim tarihi: 08.08.2017).
- Intelligent Energy Europe (2016). Nearly Zero Energy Hotels (neZEH). <https://ec.europa.eu/energy/intelligent/projects/en/projects/nezeh#results> (Erişim tarihi: 20.06.2017).
- Kim, J.Y., Hlee, S. ve Joun, Y. (2016). Green Practices of the Hotel Industry: Analysis Through the Windows of Smart Tourism System. *International Journal of Information Management*, 36(6), 1340-1349.
- Li, Y., Hu, C., Huang, C. ve Duan, L. (2017). The Concept of Smart Tourism in the Context of Tourism Information Services. *Tourism Management*, 58, 293-300.
- Melián- González, S. ve Bulchand-Gidumal, J. (2016). A Model That Connects Information Technology and Hotel Performance. *Tourism Management*, 53, 30-37.
- Özdemir, M. (2010). Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine bir Çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Padem, H., Göksu, A. ve Konaklı, Z. (2012). *Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*, Sarajevo: IBU Publications.
- Terry, L. (2016). 6 Mega-Trends in Hotel Technology. <<http://hospitalitytechnology.edgl.com/news/6-Mega-Trends-in-Hotel-Technology105033>> (Erişim tarihi: 07.07.2017).
- Tsoutsos, T., Tournaki, S., de Santos, C. A. ve Vercellotti, R. (2013). Nearly Zero Energy Buildings Application in Mediterranean Hotels. *Energy Procedia*, 42, 230-238.
- Wang, N. (2014). Research on Construction of Smart Tourism Perception System and Management Platform. *Advances in Social Science Education and Humanities Research*, 30, 1745-1748.
- UNWTO (2009). Tourism Resilience Committee Stresses Need for “Smart Tourism”. <http://sdg.iisd.org/news/unwto-tourism-resilience-committee-stresses-need-for-%E2%80%9Csmart-tourism%E2%80%9D/> (Erişim tarihi: 02.04.2017)
- UNWTO (2015). World Summit On Sustainable Tourism +20. https://www.skal.org/sites/default/files/media/Public/Web/PDFs/1015_peterclaesen_english.pdf (Erişim tarihi: 2 April 2017).
- UNWTO (2017). 1st UNWTO World Conference on Smart Destinations, Murcia, 15-17 February 2017. <http://sdt.unwto.org/smartdestinations> (Erişim tarihi: 3 April 2017).
- Yılmaz, Z. (2006). Akıllı Binalar ve Yenilenebilir Enerji. *Tesisat Mühendisliği Dergisi*, 91, 7-15.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Davras, Ö. ve Uslu, A. (2019). “Destinasyon Seçimini Belirleyen Faktörlerin Destinasyon Memnuniyeti Üzerindeki Etkisi: Fethiye’de İngiliz Turistler Üzerinde Bir Araştırma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 679-696
Geliş Tarihi / Received Date: 30.10.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 29.11.2018

Araştırma Makalesi

DESTİNASYON SEÇİMİNİ BELİRLEYEN FAKTÖRLERİN DESTİNASYON MEMNUNİYETİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: FETHİYE’DE İNGİLİZ TURİSTLER ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Özgür DAVRAS

Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F., Turizm İşletmeciliği Bölümü

ozgurdavras@sdu.edu.tr

ORCID ID: 0000 0001 9037 4193

Dr. Öğr. Üyesi Abdullah USLU

Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü

abdullahuslu2008@hotmail.com

ORCID ID: 0000 0002 3660 7096

Öz

Turizm sektöründe her geçen yıl artan rekabet ortamında; hem mevcut müşterilerin korunması ve yeni müşterilerin elde edilmesinde, hem de destinasyon pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesinde turistlerin destinasyon tercihlerini etkileyen faktörlerin bilinmesi son derece önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı İngiliz turistlerin Fethiye destinasyon seçimini etkileyen faktörleri belirleyerek, destinasyon seçiminde etkili olan faktörlerin genel memnuniyetleri üzerindeki etkilerini tespit etmek ve demografik özellikleri ile destinasyon seçim faktörleri arasındaki farklılıkları ortaya koymaktır. Çalışmanın uygulaması Fethiye’ye tatil amaçlı gelen İngiliz turistlerle yapılan anket çalışmasıyla gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilerin analizi sonucunda turistlerin destinasyon seçiminde bilgi ve macera, ulaşım ve aktivite olanakları, sosyo-kültürel etkinlikler, doğal çekicilik, seyahat gösterişi ve eğlence & dinlenme olmak üzere toplam yedi faktör tespit edilmiştir. Ulaşım ve aktivite olanakları ile doğal çekicilik boyutları turistlerin destinasyon memnuniyetinde en önemli faktörler olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan demografik özelliklerin destinasyon tercihlerinde çok fazla etkili olmadığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destinasyon, Destinasyon Seçimine Etki Eden Faktörler, Fethiye.

EFFECT ON DESTINATION SATISFACTION OF THE DESTINATION SELECTION FACTORS: A RESEARCH ON ENGLISH TOURISTS IN FETHIYE

Abstract

In the competitive environment increasing every year in the tourism sector; it is extremely important to know the factors affecting tourists' destination preferences, both in protecting existing customers and in acquiring new customers and in developing destination marketing activities. The aim of this study is to determine the factors affecting the British tourists' choice of Fethiye destination, and to show the effects on the selection of destination on their overall satisfaction and to show differences between demographic characteristics and destination selection factors. The application of the study was conducted with a survey with British tourists coming to Fethiye for vacation. As a result of the analysis of the data obtained, a total of seven factors were determined, namely information and adventure, transportation and activity possibilities, socio-cultural activities, natural attraction, travel to flaunt, and recreation and rest in tourism selection. Transportation and activity facilities and natural attractiveness dimensions

were found to be the most important factors in the satisfaction of destination of tourists. On the other hand, demographics are not so effective on destination preferences.

Keywords: Destination, Factors Affecting Destination Choice, Fethiye.

1. GİRİŞ

Dünya turizmindeki gelişimler ve yeni eğilimler, turizm pazarlamasını ülke boyutundan destinasyon boyutuna taşıyarak yeni turistik ürünlerin tasarlanmasını sağlamıştır. Ülke tanıtımlarının yerine destinasyon tanıtımlarının yapılması, yeni destinasyonların ve yeni turistik ürünlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Tarihi zenginlikleri ve doğal güzellikleri ile dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alan Türkiye, çekici yönleri güçlü olan önemli destinasyonları ile ön plana çıkmaktadır. Bu destinasyonlardan en önemli turistik çekiciliklere sahip olanlardan biri de Fethiye destinasyonudur. Fethiye destinasyonu, sahip olduğu deniz, kum, güneş, tarihi ve doğası ile önemli turistik çekiciliklere sahip bir turistik beldedir.

İlgili literatürde, turistlerin destinasyon seçiminde etkili olan itici ve çekici özelliklerinin belirlenmesine dönük birçok araştırma bulunmaktadır. Çalışmaların çoğunluk kısmı itici ve çekici faktörleri araştırırken (Uysal & Jurowski 1994; Baloğlu & Uysal 1996; Josiam, Smeaton & Clements 1999; Yoon & Uysal, 2005; Yousefi ve Marzuki, 2012) kalan kısmı itici faktörleri (Cha, McCleary & Uysal 1995) ve yalnızca çekici faktörleri araştırmışlardır (Sirakaya & McLelland 1997; Klenosky 2002).

McGehee ve ark. (1996) Avustralyalı turistlere yapmış oldukları çalışmada spor ve macera, kültürel deneyim, aile ile birlikte olma, prestij ve ortamdan kaçış olarak itici faktörleri belirlemişlerdir. Çekici faktörleri ise; miras ve kültür, rekreasyonel faaliyetler, dinlenme, açık hava aktiviteleri ve uygun fiyatlar olarak ortaya çıkarmışlardır. Yoon & Uysal (2005) Kuzey Kıbrıs'taki turistlere yönelik yapılan bir çalışmada, itici faktörleri aile ile beraber olma, başarıya, bulunulan ortamdan kaçış, dinlenme, eğitim, eğlenme ve evden uzaklaşmak, heyecan verici ve gezip görmek olarak isimlendirirlerken çekici faktörleri aktiviteler, doğal manzara, farklı kültürler, gece hayatı, hijyen koşulları, ilginç şehirler, modern atmosfer, su aktiviteleri ve uygun hava koşulları şeklinde belirlemişlerdir.

Yousefi & Marzuki (2012) Malezya'ya gelen turistlere yapılan araştırma sonucunda itici faktörler bilgi arama, dinlenme ve ego tatmini olarak tespit edilirken, çekici faktörlerin ise kültürel ve tarihi çekicilikler, çevre ve güvenlik ve turizm olanakları olarak ifade edilmiştir. Sangpikul (2008) çalışmasında Tayland'a gelen turistlerin destinasyon seçiminde bilgi arama ve kültürel çekiciliklerin etkisi olduğunu saptamıştır. Sirakaya & McLelland (1997) araştırmasında Amerika'daki üniversite öğrencilerinin destinasyon seçiminde etkili olan hususların ise misafirperverlik, maliyetler, kolaylık ve güvenlik olduğu görülmüştür.

Heung, Qu & Chu (2001) tarafından yapılan çalışmada turistlerin destinasyon tercihlerinde güvenlik konusunun da önemli bir destinasyon tercih nedeni olduğu belirlenmiştir.

Literatürde turistik destinasyonlarda sunulan hizmet kalitesi ve memnuniyet düzeylerine yönelik çalışmalar bulunurken turistlerin seyahat öncesi destinasyon seçiminde ne gibi çekim unsurlarına önem verdikleri ve bu unsurlardan ne kadar memnun kaldıklarını araştırmaya yönelik çalışmalar sınırlı sayıda olduğu görülmüştür. Bu sebeple, tatil kararı vermeyen turistlerin, çeşitli destinasyonlar arasında bir değerlendirme yaparken ne gibi unsurları dikkate aldıklarının belirlenmesi ve bu unsurların demografik değişkenlere göre değişip değişmediğini belirlemek araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

Bir destinasyon ürün, mal ve hizmetler sunarak daha fazla turisti çekebilme ve turizmden daha çok pay alabilmek amacındadır. Turistler gidecekleri destinasyonu belirlerken çok çeşitli unsurlardan etkilenirler. Bu unsurlar turistlerin demografik değişkenlerinin yanı sıra destinasyona ait çekicilik faktörleridir (Kılıç & Pelit, 2004).

Turizm sektöründe turistlerin destinasyon seçiminde ekonomik, sosyo-kültürel, demografik özellikleri içeren pek çok faktör rol oynamaktadır. Destinasyonların etkin pazarlanabilmesi için daha iyi tanıtıma ihtiyaç duyulduğu gibi destinasyon seçiminde turistlerin hangi unsurlardan etkilendiğinin iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda çalışmanın amacı turistlerin destinasyon seçiminde etki eden faktörlerin neler olduğunun belirlenmesidir. Bu amaçla, önce kavramsal bir çerçeve oluşturulmuş ardından Fethiye destinasyonuna gelen turistlerle yüz yüze görüşülerek anketler yapılmıştır. Betimsel analiz ve faktör analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucu ile Fethiye'ye özgü çekim unsurlarının turistlerin Fethiye destinasyonuna ait memnuniyet düzeyleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kökeni Fransızcadan gelen destinasyon kelimesi, Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre varılacak olan yer olarak ifade edilmektedir (www.tdk.gov.tr). Destinasyon kavramı literatürde çekim yeri (Çakıcı & Aksu, 2007), turizm bölgesi (Kozak, 2008) ve turistik yer (Fojtik & Somogyi, 2008) şeklinde ifade edilebilmektedir. Destinasyon karmaşık turistik ürünlerle, turistlere turistik deneyim sunan ülke, ada veya şehir gibi iyi tanımlanmış coğrafi alanlardır (Buhalis, 2000; Pike, 2008). Daha geniş bir tanımla destinasyon, ülkeden küçük, ülke içerisinde yer alan bir çok şehirden büyük, insan hafızasında belirli bir imaja sahip marka olmuş ulusal bir alan ile önemli turistik çekiciliklere, iyi bir ulaşım ağına, festival ve karnavallar gibi çok çeşitli etkinliklere ve turizm işletmelerinin gelişimi için yeterli coğrafi alana sahip bir bölge şeklinde ifade edilmektedir (Hosany, Ekinci & Uysal, 2006: 638). Bir

turizm destinasyonu, o yöreye turistik talebin gelmesini sağlayacak turistik çekicilikleri bünyesinde barındıran, turistlerle birlikte yerel halkın da içinde bulunduğu bir yer ya da bölge olarak tanımlanmaktadır (Ülker, 2010). Turistik destinasyonlarda yer alan doğal ve tarihi çekicilikler ile kalifiye personellerin sunmuş olduğu kaliteli hizmet ve ürün çeşitlendirmesi gibi unsurlar turistleri memnun etmekte ve memnun turistlerin sayısını ve elde edilen turizm gelirini arttırmaktadır (Aydemir, Saylan & Aydoğmuş, 2014).

Literatürde, turistler tarafından tercih edilen destinasyonların makro ve mikro destinasyonlar olarak ikiye ayrıldığı görülmektedir. Makro destinasyonlar içerisinde birden çok destinasyon alanına sahip olan ve daha geniş alanları kapsayan alanlar iken mikro destinasyonların ise coğrafi yönden belirli bir sınırı olduğu kabul edilen daha dar alanları ifade etmektedir (Kotler, Bowen & Makens, 2003: 648). Buhalis (2000)'e göre destinasyonun özellikleri ise altı başlık altında incelebilmektedir. Bunlar: tarihi ve doğal çekicilikler, ulaşım imkânları, yeme içme ve alışveriş olanakları, turistlere yönelik planlı yapılan faaliyetler ve diğer hizmet faaliyetleri şeklindedir.

İlgili literatür incelendiğinde destinasyon seçiminde etkili olan etkenler; destinasyona ait coğrafi imkanlar, alt yapı ve üst yapı koşulları, ulaşım imkanları, doğal güzellikler, tarihi ve kültürel çekicilikler, yöreye ait mimari ve çeşitli özellikler, yiyecek içecek işletmelerinin yeterli olup olmadığı ve sunmuş olduğu hizmetin kalitesi, alışveriş eğlence ve dinlence imkanları ve buna benzer bir takım yöreye özgü özellikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Giritlioğlu & Avcıkurt, 2010; Çakır & Küçükçambak, 2016; Çakıcı & Aksu, 2007).

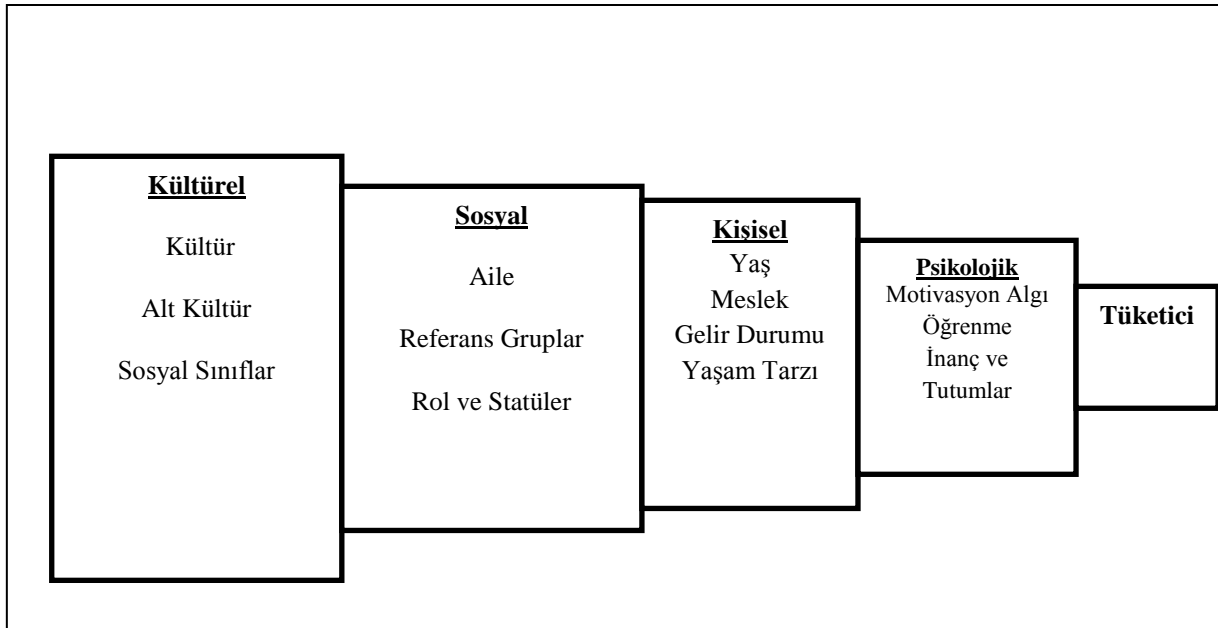
Turizm pazarlaması yönünden turistlerin destinasyon seçimine etki eden faktörlerin tespit edilmesi oldukça önemlidir (Hsu, Tsai & Wu, 2009). Bu faktörler literatürde, itici/içsel faktörler ve çekici/dışsal faktörler olarak iki yönüyle ele alınmıştır (Uysal & Jurowski 1994). İtici faktörler turistlerde seyahat isteği uyandırırken çekici faktörler ise destinasyon seçimi olarak açıklanmaktadır (Hsu, Tsai & Wu, 2009). Çakıcı & Aksu (2007)'ya göre itici faktörler, kişisel seyahat arzuları ile ilgili olan, kaçma, dinlenme, rahatlama, macera, sağlık ve prestij gibi unsurlardır. Çekici faktörler ise, destinasyon çekicilikleri olan doğal plaj ve kumsallar, konaklama işletmeleri, boş zaman aktiviteleri, tarihi ve kültürel çekicilikler gibi unsurlardan oluşmaktadır (Çakıcı & Aksu, 2007).

İnsanlar tatile gitme planı yaparken destinasyon seçiminden önce tatile gidip gitmeme konusunda karar vermesi için itici faktörler gerekirken karar verme sürecinde ise destinasyonun özelliklerini yansıtan çekici faktörler devreye girmektedir. Turistlerin satın alma karar sürecinde, çekim yerine ait bitki ve hayvan çeşitliliği, tarihi ve doğal yerler, sosyo-kültürel yapı, şehrin dokusu, yeme içme, konaklama ve ulaşım imkanları, etnik yapı, yerel

halkın yaşam şekli ve folklorik değerler gibi unsurlar belirleyici olmaktadır (Demir, 2010). Etkin bir pazarlama faaliyetleri için turistlerin destinasyon seçiminde etkili olan unsurların bilinmesi oldukça önemlidir (Seddighi & Theocharaus, 2002).

Tüketici Davranışı; karar verme birimleri tarafından, satın alma, tüketim, ürünler, hizmetler, zaman ve fikirler hakkındaki tüketiciler tarafından verilen kararların bütünüdür. Tüketici davranışı, bir tüketicinin herhangi bir ürünü satın alması sürecinden çok daha fazlası demektir. Aynı zamanda tüketicilerin faydalandıkları hizmetler, etkinlikler ve fikirler de tüketici davranışı olarak değerlendirilir. Diş hekimine gitmek, spor salonuna yazılmak, seyahat etmek, bir sivil toplum kuruluşuna bağışta bulunmak ya da uyuşturucu kullanımına hayır demek gibi bir takım kavramlar tüketici davranışı içerisinde yer alır (Hoyer & MacInnis, 2000: 4).

Turistlerin satın alma karar süreci beş aşamada incelenmektedir (Olalı, 1990). Bunlar tatil ihtiyacının ortaya çıkması, tatil için seçeneklerin tanınması, mevcut seçeneklerin değerlendirilmesi, satın alma kararının verilmesi ve sonrası ortaya çıkan davranışlar şeklindedir.

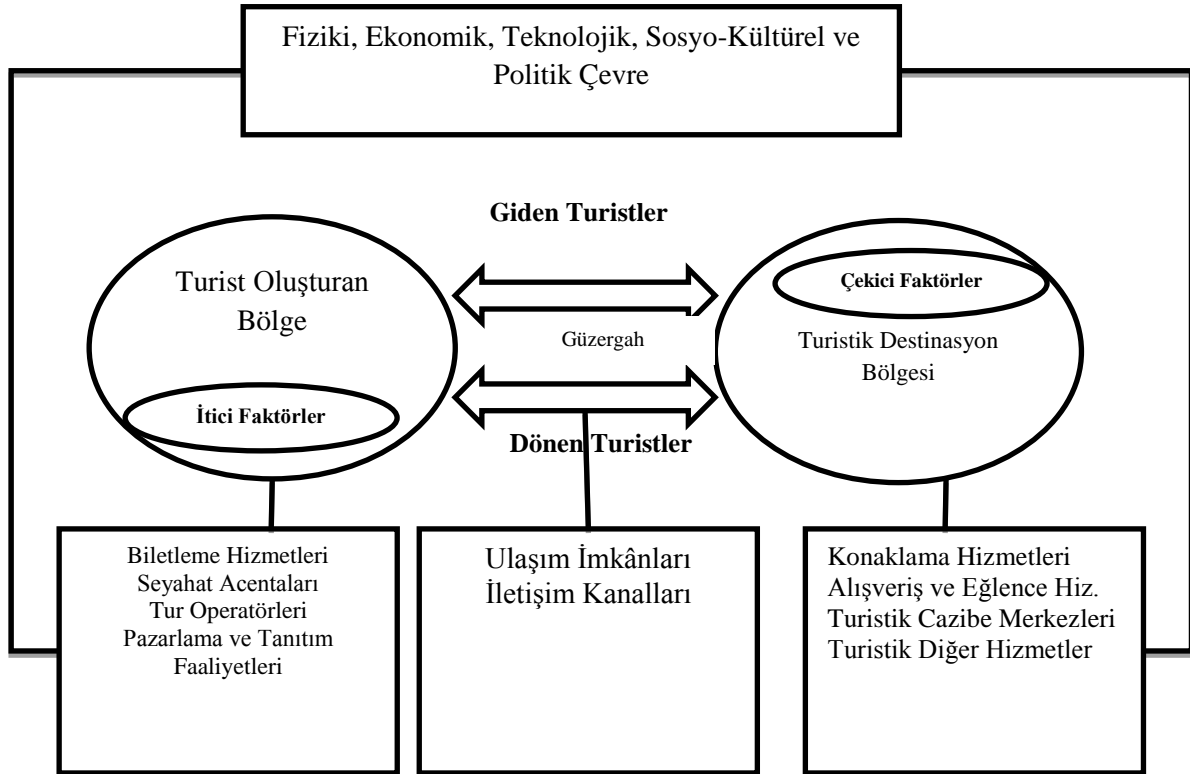
Şekil 1. Tüketici Davranışını Etkileyen Faktörler

Kaynak: Kotler, P., Bowen, J. & James, M. (2003). *Marketing For Hospitality And Tourism*. Prentice Hall, Third Edition, New Jersey, USA.

Turistlerin davranışlarını etkileyen unsurlar ise Şekil 1'deki gibi Kotler ve ark. (2003:201)'ye göre kültür, sosyal yapı, kişisel özellikler ve psikolojik faktörler şeklinde sıralanmaktadır. Yine Kotler (2000: 93)'e göre, tüketici davranışını etkileyen faktörler; motivasyon, algılama, öğrenme ve inanç/tutumlar şeklinde sıralanan dört psikolojik faktör olduğunu belirtmektedir. Başka bir çalışmada tüketici davranışlarını etkileyen faktörler ise;

psikolojik değişkenler (öğrenme, güdülenme, algılama, kişilik, tutum), sosyo-kültürel değişkenler (aile, toplumsal gruplar, kültür, sosyal sınıflar), demografik değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, meslek, aylık gelir vb.), pazarlama çabalarının etkileyen değişkenler (pazarlama karması elemanları), durumsal değişkenler (finansal durum, duygular, fiziksel ortam, satın alma nedeni, zaman vb.) şeklinde yer almaktadır (Odabaşı & Barış, 2006: 48-49).

Bütün bu davranış şekillerini belirleyen unsurları genel olarak bir çevre içerisinde Leiper (1990) turizm model diyagramı geliştirmiştir (Şekil 2).

Şekil 2. Turizm Modeli Diyagramı

Kaynak: Leiper, N. (1990). Tourism Systems: An Interdisciplinary Perspective, Palmerston North, New Zealand.

Şekil 2’de turistlerin davranışlarını belirlemede genel olarak çevre başta olmak üzere kapsamlı bir şekilde itici ve çekici faktörler büyük rol oynamaktadır. Turistlerin karar verme sürecinde seçenekleri değerlendirirken birçok unsurdan etkilenmektedir. Bu aşamada seçim kararını kolaylaştırıcı faktörlerin devreye girmesi doğru tercihlerin yapılmasına yardımcı olur. Bu bağlamda, şekilde de görüldüğü üzere çekici faktörler destinasyonu ziyaret etme isteği uyandırarak seçim sürecine katkı sağlamaktadır (Demir, 2010).

3. FETHİYE DESTİNASYONU

Antik Çağ'daki adı Telmessos olan Fethiye, ismini şehit yüzbaşı pilot Fethi Bey'den almaktadır. Fethiye, Anadolu uygarlıklarının en eskilerinden biri olan Likya uygarlığının batıdaki en önemli kentidir. Fethiye'nin tarihinin M.Ö. 5. yüzyıla kadar dayandığı tahmin edilmektedir. Antik Dönemde kâhinlerin kenti olarak ünlenen Telmessos, Fethiye'deki Kral Kaya mezarlarının da bulunduğu dağa sırtını dayayıp ve körfeze kadar uzanan geniş bir alanda kurulmuştur. Ayrıca 1424'de Osmanlı toprağı olan bölgenin ismi Meğri (gidilemeyen ulaşılması zor yer) olarak anılır (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017). Akdeniz bölgesinin batısında, Muğla ilinin doğusunda yer alan ve il merkezine 125 km uzaklıkta bulunan Fethiye en büyük nüfusa sahip 2. İlçe durumundadır. Fethiye'ye komşu ilçeler Seydikemer, Çameli, Kaş ve Dalaman'dır. Turistik çekim yerlerine bağlanan karayolu ile çevrili olan Fethiye'nin Dalamanda bulunan hava alanına uzaklığı 48 km'dir (T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

Fethiye'de yer alan oldukça önemli doğal tarihi ve kültürel çekicilikler bulunmaktadır. Dünyada eşi benzeri olmayan ve önemli sayıda turist ağırlayan Ölüdeniz (Blue Lagoon) Fethiye'de yer almaktadır. Fethiye ve çevresindeki antik yerleşimlerde sürdürülen kazılarda elde edilen Helenistik, Roma ve Bizans dönemine ait arkeolojik, Menteşe, Osmanlı ve yakın döneme ait Etnografik buluntuların sergilendiğı Fethiye Müzesi önemli bir turistik çekim yeridir (Fethiye Müzesi, 2017). Antik dönemde ismi Karmylasos olarak geçen ve tarihi M.Ö. 4. yüzyıldan daha eskilere dayanan Kayaköy Fethiye ilçe merkezine 8 km uzaklıktadır. Aynı zamanda eski bir Rum Köyü olan Kayaköy önemli bir turistik çekim merkezidir. Kayaköy yamaca doğru dizilmiş 3500 civarındaki tarihi evlerinden, manastır, şapel ve okullarıyla önemli bir somut kültürel mirastır (Fethiye Müzesi, 2017).

Eşsiz ve birbirinden güzel koy ve adanın bulunduğu Göcek Körfezi yatlar ve mavi yolculuk teknelerinin en gözde yeri olan Göcek Marina'sı da Fethiye İlçesi içerisinde yer almaktadır. Fethiye ve Göcek'ten düzenlenen günübirlik turlarla da ulaşılan Hamam Koyu, Yassıca Adalar, Kurşunlu Koyu, Bedri Rahmi Koyu, Yavansu, Tersane Adası, Göbün Koyu, Boynuzbükü, Domuz Adası, Göcek Adası, Zeytin Adası ve Kızıl Ada'ya yörede "12 Adalar" diye isimlendirilen turistik yerler Günübirlik Tekne Gezintileri ile önemli bir çekim yeri olmuştur. Gemiler adası ve Afkule, Kelebekler Vadisi, Kabak koyu da son dönemde popüler hale gelen Fethiye'deki önemli turistik çekim yerleri olmuştur. Şövalye adası ve Çalış plajı da turistlerin ziyaret ettiği yerlerin başında yer almaktadır. Fethiye merkezde yer alan Kral Kaya Mezarları ve Osmanlı Kalesi, merkeze yaklaşık olarak 40 km uzaklıkta yer alan Tlos Antik kenti, Üzümlü Mahallesi yakınında bulunan; tarihi M. Ö. 5. Yüzyıla kadar uzanan Cadianda antik kenti, Fethiye'ye mesafesi yaklaşık olarak 60 km olan ve tarihi M.Ö. 7. yüzyıla kadar

uzanan Letoon antik kenti ve buradaki Apollon, Artemis ve Leto Tapınakları, Roma Tiyatrosu, Pınara Antik Kenti, Sidyma ve Xantos ören yerleri ile önemli çekim merkezleridir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017).

Yamaç paraşütü atlayışının dünyadaki en güzel yerlerinden birisi olan Babadağ yöredeki ilgi gören çekim merkezlerinden birisidir. Yılda ortalama 150 bin üzerinde atlayış gerçekleştirilen, 100 binlerce insanı ağırlayan ve birçok uluslararası etkinlik düzenlenen bir turistik merkez durumundadır. Babadağ bünyesinde barındırdığı doğal bitki ve hayvan popülasyonu açısından ekolojik özellikleri nedeniyle de önemli bir yer durumundadır. Babadağ'a önümüzdeki yıllar içerisinde açılması düşünülen ve şuan proje aşamasında olan Babadağ teleferik projesi ile birlikte popülaritesi daha da artacaktır. Aynı zamanda Babadağ eteklerinde başlayan Likya yürüyüş yolları da son dönemlerde turistler tarafından ilgi çeken yerlerden birisidir. Babadağ eteklerinde kurulan Hisarönü ve Ovacık beldeleri de bünyesinde birçok turizm işletmeleri ve barlar sokağı bulunan içerisinde onlarca restoran, bar ve hediyelik eşya, seyahat işletmelerini barındıran turistik bir yer durumundadır. Bu durum bölgenin gece ve gündüz canlı bir şehir olmasını sağlamaktadır. Saklıkent kanyonu da Fethiye'de yer alan on binlerce yerli yabancı turistin ağırlandığı ve rafting ve su sporlarının da yapılabildiği, girişinde yeme içme ünitelerinin bulunduğu güzel bir çekim yeridir.

Fethiye ve çevresinde onlarca eşsiz plaj ve kumsallar ile bakir orman alanları bulunmaktadır. Fethiye'deki yerel halk arasındaki güçlü bağlar kültürlerin kaybolmasını engellemiş ve yörük yaşantısı yerel halk arasında halen devam ettirilmektedir. Bu sebeple yine Fethiye'nin Yanıklar bölgesinde yerel halkın kültürünü yansıtan bir adet Yörük Müzesi de bulunmaktadır. Yerel halkın büyük bir kısmının geçimini turizm ve tarımdan kazanmaktadır. Aynı zamanda yayla kültürü yerel halk arasında oldukça yaygın olup önemli bir çekim yeri olabilmektedir. Fethiye'de yapılan turizm faaliyetleri deniz, kum, güneş turizmi, doğa turizmi, kültür turizmi, eko turizm, yamaç paraşütü (spor turizmi), çiftlik turizmi, kuş gözlemciliği şeklinde sıralanabilir. Bu turizm faaliyetleri dışında Fethiye çevresinde yapılabilecek faaliyetler olarak Eren dağında Kış Turizmi, Yaz aylarında Yayla turizmi, eko sistemi bozmadan yapılacak av turizm faaliyetleri de geliştirilmeye müsait çekim unsurları olabilecektir.

4. YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden biri olan Muğla bölgesine, özellikle İngiliz turistlerin yoğun ilgi gösterdikleri bilinmesine rağmen, Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 2017 verilerine göre; 2016 yılında Muğla bölgesine gelen turist sayısının 2015

yılına göre % 41 oranda azaldığı görülmüştür. Son yıllarda ülkemizde yaşanan terör olayları ile politik ve ekonomik krizler bu düşüşün en önemli nedenlerini oluşturmaktadır. Muğla'da yer alan önemli turistik destinasyonlardan bir tanesi Fethiye'dir. Bu kriz ortamında, Fethiye destinasyonu için büyük bir potansiyel olan İngiliz turistleri elde tutabilmek ve bu bölgeye daha fazla turist çekebilmek için, İngiliz turistlerin bu destinasyon bölgesini tercih etmelerinde etkili olan faktörlerin bilinmesi ve bu faktörlerin destinasyon yeri memnuniyeti üzerindeki etkilerinin ortaya koyulması büyük önem arz etmektedir. Böylece, gerek turizm işletmeleri gerekse yerel yönetimler plan, politika ve stratejilerini doğru bir biçimde uygulayarak büyük potansiyel oluşturan İngiliz turistleri tekrar bölgeye çekme imkanı sağlayabileceklerdir. Buradan hareketle, çalışmanın amacı, Fethiye'ye gelen İngiliz turistlerin Fethiye bölgesini tercih etmelerine etki eden faktörleri ortaya çıkarmak ve bu faktörlerin turistlerin destinasyon memnuniyeti üzerindeki etkilerini tespit etmektir. Ayrıca destinasyon seçiminde etkili olan faktörlerin, İngiliz turistlerin demografik özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir.

Kotler ve ark. (2003) çalışmasında turistlerin davranışlarını kültür, sosyal yapı, demografik özellikler ve psikolojik faktörlerin etkisi olduğunu belirtmektedir. Leiper (1990) ise itici ve çekici faktörlerin de turist davranışını etkilediğini ifade etmektedir. Baloğlu & Uysal (1996); Jang ve Cai (2002); Kim, Lee & Klenosky (2003); Sangpikul (2008) çalışmalarında turistlerin destinasyon seçiminde itici ve çekici faktörlerin etkisi olduğuna yönelik çalışmalar yapmışlardır. Yine Dabholkar, Shepherd & Thorpe (2000) ile Yoon & Uysal (2005) itici ve çekici faktörlerin memnuniyet üzerine etkisi olduğunu tespit etmiştir. Smith, Castello & Muenchen (2010) ise itici ve çekici faktörlerin turistlerin memnuniyet, ağızdan ağza iletişim (WOM) ve yeniden gelme niyetleri üzerinde etkilerinin olduğunu belirlemişlerdir. Bu bağlamda araştırmada destinasyon seçimine etki eden faktörlerin memnuniyet üzerinde etkisi olduğu varsayımı ile "H₁: Turistlerin destinasyon memnuniyetinde, destinasyon tercihlerini belirleyen faktörler etkili olmaktadır" hipotezi kurulmuştur.

Turistlerin destinasyon seçimine etki eden faktörlerin demografik değişkenlere göre etki ettiğine yönelik literatürde bir takım çalışmalar bulunmaktadır. Buna göre, McGehee ve ark. (1996); Çetinsöz & Artuğer (2014) tarafından yapılan çalışmalarda destinasyon seçiminde belirleyici olan itici ve çekici unsurların turistlerin cinsiyet ve medeni durumlarına göre anlamlı farklılık olmadığını tespit etmişlerdir. Evren & Kozak (2012) tarafından yapılan çalışmada Eskişehir'e gelen günübirlikçi ziyaretçilerin çekici faktörlerin tercih edilmesinde cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu ve eğitim seviyelerinde anlamlı farklılıklar olduğu gözlenmiştir. Kim, Lee & Klenosky (2003) çalışmasında benzer şekilde demografik değişkenlere destinasyon seçiminde anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Literatürdeki bu

sonuçlar doğrultusunda destinasyon seçimine etki eden faktörlerin cinsiyete, medeni duruma, eğitim düzeyine, çocuğa sahip olması durumuna, yaşlarına ve gelir düzeyine göre farklılık gösterip göstermediğini ölçmek amacıyla aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H₂: Destinasyon tercihinine etki eden faktör boyutları turistlerin cinsiyetlerine göre farklılık göstermektedir.

H₃: Destinasyon tercihinine etki eden faktör boyutları turistlerin medeni durumlarına göre farklılık göstermektedir.

H₄: Destinasyon tercihinine etki eden faktör boyutları turistlerin eğitim düzeyine göre farklılık göstermektedir.

H₅: Destinasyon tercihinine etki eden faktör boyutları turistlerin çocuğa sahip olma durumuna göre farklılık göstermektedir.

H₆: Destinasyon tercihinine etki eden faktör boyutları turistlerin yaşlarına göre farklılık göstermektedir.

H₇: Destinasyon tercihinine etki eden faktör boyutları turistlerin gelir düzeylerine göre farklılık göstermektedir.

4.2. Ölçüm Aracı

Çalışmada ilk olarak turistlerin destinasyon tercihlerine yönelik yapılan çalışmalar ve kullanılan ölçekler araştırılmıştır. Araştırma sonucunda; Mutinda & Mayaka (2012) alışmalarında kullandıkları ölçeğin kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçek iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde katılımcıların kişisel özellikleri ile ilgili 6 soru yer almaktadır. İkinci bölümde ise katılımcıların destinasyon bölgesi etki eden faktörlerin belirlenmesine yönelik 33 ifade yer almaktadır. Destinasyon tercihi ile ilgili ifadeler toplam dereceleme ölçeği (1:Kesinlikle katılmıyorum,... 7: Kesinlikle katılıyorum) ile kişisel özelliklerine yönelik ifadelerin bir kısmı açık uçlu, bir kısmı da kapalı uçlu olarak sorulmuştur.

Çalışmanın evrenini, Türkiye'nin önemli turizm merkezlerinden biri olan Muğla iline bağlı Fethiye'ye tatil amaçlı gelen İngiliz turistler oluşturmaktadır. Özellikle Fethiye bölgesine gelen İngiliz turistlerin seçilmesinin nedeni, 2016 yılında Fethiye'ye tatil amaçlı gelen turistlerin % 45'nin İngiliz (<http://www.muğlakulturturizm.gov.tr>) olmasıdır. Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 2017 verilerine göre 2016 yılında Muğla iline gelen İngiliz turist sayısı 817.818'dir. Fethiye'ye gelen turistlerin sayısı ise 500 bin kişi civarındadır. Evrenin tümüne ulaşılmasının zor olmasından dolayı Fethiye'de faaliyet gösteren otel işletmelerine gelen ve anket yapılmasına müsaade eden turistlere gerçekleştirilmiştir. Çalışma 2017 yılı Haziran-Temmuz aylarında yapılmış olup, olasılık dışı örnekleme yöntemlerinden

kolay örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Araştırma kapsamına dâhil olan otel işletmelerine dağıtılan anketlerden 342 adet veri elde edilmiş olup, 65 adedi yeterli veri ve anlamlılığa sahip olmadığı ve katılımcıların bilinçsizce doldurduğu tespit edildiği için değerlendirmeye alınmamıştır. Geri kalan 277 anket ise değerlendirmeye alınmıştır.

5. BULGULAR

Araştırmaya katılanların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir düzeyi, eğitim düzeyi ve çocuk sahibi olup olmadığı gibi sorular yöneltilmiştir. Tanımlayıcı istatistik kapsamında elde edilen bulgular Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Cinsiyet	N	%	Medeni Hal	N	%
Erkek	124	44,8	Evli	124	45,3
Kadın	153	55,2	Bekâr	150	54,7
Toplam	277	100	Toplam	274	100
Eğitim Düzeyi	N	%	Çocuk Durumu	N	%
Lise ve altı	113	44,3	Var	126	52,7
Lisans ve üstü	142	55,7	Yok	113	47,3
Toplam	255	100	Toplam	239	100
Yaş	N	%	Gelir	N	%
30 yaş altı	117	43,4	2000 € ve altı	116	47,7
31-45 yaş	76	28,3	2001-4000 €	84	34,6
46 yaş üstü	76	28,3	4001 € ve üstü	43	17,7
Toplam	269	100	Toplam	243	100

Katılımcıların çoğunluğunu kadınlar (% 55,2), bekârlar (% 54,7), lisans ve lisansüstü mezunları (% 55,7) ve çocuğa sahip olanlar oluşturmaktadır. Yaş grupları incelendiğinde, 30 yaş altı grubunun diğer yaş gruplarına göre; gelir düzeyleri incelendiğinde, 2000 € ve altı gelir grubunun diğer gelir gruplarına göre daha fazla olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcıların çoğunluğu (% 54,2) daha önce Fethiye’yi ziyaret etmiştir.

Katılımcıların Fethiye bölgesini tercihlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik ifadelerin boyutlu yapısını tespit etmek amacı ile açıklayıcı faktör analizinden faydalanılmış ve sonuçlar Tablo 2 ‘de verilmiştir.

Tablo 2. Destinasyon Tercihlerine Ait İfadelerin Faktör Analiz Sonuçları

İfadeler	Faktör yükü	Faktör ve ortalama	Özdeğer	Varyans Açıklama Oranı (%)	Güvenilirlik
İlk defa ziyaret edilecek olması	,850	Faktör 1: Bilgi ve Macera (5,06)	7,26	11,82	,819
Bölgenin benzersiz özelliklerinin olması	,727				
Yeni deneyim ve farklı hayat tarzı	,687				
Bölge hakkındaki bilgi düzeyinin artırılması	,569				
Ailece gidilebilecek bir yer olması	,742	Faktör2: Ulaşım ve Aktivite (5,10) Olanakları	2,18	10,59	,780
Rekreasyon aktivitelerinin olması	,693				
Ulaşımın kolay olması	,590				
Destinasyon hakkında bilginin olması	,557				
Güvenli olması	,543	Faktör 3: Sosyo-Kültürel (4,74) Etkenler	1,57	10,30	,755
Açık alan faaliyetlerin olması	,674				
Dini ve kültürel unsurların olması	,668				
Yeni kişilerle tanışma isteği	,653				
Tarihi ve arkeolojik yerlerin olması	,618				
Yaşadığım yere uzak olması	,519	Faktör 4: Doğal Çekicilik (5,19)	1,29	9,47	,691
Yeni ve yeni insanlarla tanışmak	,718				
Olağanüstü manzara	,668				
Kirlenmemiş çevre olduğu için	,565	Faktör5: Seyahat Gösterişi (3,97)	1,14	7,89	,727
Arkadaşlarımın daha önce gitmemiş olması	,841				
Arkadaşlarım/akrabalarım gibi olmak	,774	Faktör 6: Eğlence ve Dinlenme (4,84)	1,06	7,42	,594
Sessiz ve sakin bir yer olması	,776				
Eğlenceli bir yer olması	,648				
İlginç bir turistik yer olması	,571	Faktör7: Ekonomik Etkenler (4,90)	1,003	7,16	,606
Ekonomik olması	,751				
Bölgenin bütçeye uygunluğu	,690				

KMO = ,869 ; Bartlett's Küresellik Testi= 2452,238 (p= ,000) ; Toplam Varyans Açıklama % 64,69

Gerçekleştirilen faktör analiz sonucunda, toplam varyansın % 64,69'unu açıklayan ve özdeğeri 1'in üstünde olan yedi boyut elde edilmiştir. Katılımcıların destinasyon bölgesi tercihlerinde etkili olan bu faktörler bilgi ve macera, ulaşım ve aktivite olanakları, sosyo-kültürel etkenler, doğal çekicilik, seyahat gösterişi, eğlence ve dinlenme ve ekonomik nedenler olarak isimlendirilmiştir. Her bir faktörün güvenilirliği elde edilen Cronbach Alfa Katsayısı değerleri ile sağlanmıştır. Elde edilen boyutların ortalama değerlerine bakıldığında; katılımcıların Fethiye destinasyon bölgesini tercih etmelerinde doğal çekiciliğin önemli rol oynadığı görülmektedir. Diğer taraftan seyahat gösteriş boyutu ise en az düzeyde etki etmektedir.

Elde edilen bu yedi faktörün katılımcıların Fethiye destinasyon bölgesinden memnuniyeti üzerindeki etkilerinin belirlemek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır. Regresyon analizinde katılımcıların destinasyon tercihlerini etkileyen faktörler bağımsız değişkenler, "Genel olarak Fethiye bölgesinden memnun kaldım" ifadesi ise bağımlı değişken olarak kullanılmıştır.

Tablo 3. Faktör Boyutlarının Fethiye Destinasyon Memnuniyeti Etkileri

Faktör Boyutları	β	t	p
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	,322	5,353	,000*
Doğal Çekicilik	,249	4,217	,000*
Seyahat Gösterişi	,148	2,844	,005**

* $p < 0,01$ ** $p < 0,05$ $R^2 = 0,293$ $F = 37,704$ $p = 0,000$

Bağımlı Değişken: Genel olarak Fethiye bölgesinden memnun kaldım.

Tablo 3’de yer alan regresyon analizi sonuçlarına göre, bağımsız değişkenlerden ulaşım ve aktivite olanakları, doğal çekicilik ve seyahat gösterişi boyutlarının beta katsayıları da 0,05 seviyesinde anlamlı, diğer bağımsız değişkenlerden bilgi ve macera, sosyo-kültürel etkenler, eğlenme ve dinlenme ile ekonomik etkenler boyutlarının beta katsayıları 0,05 seviyesinde anlamsız bulunmuştur. Anlamsız bulunan bu dört boyut modelden çıkarılarak regresyon analizi tekrar gerçekleştirilmiştir. Çıkan analiz sonuçları göre modelin bir bütün olarak anlamlı ($F = 14,153$; $p = 0,000$) olduğunu ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan bağımsız değişkenlere (ulaşım ve aktivite olanakları, doğal çekicilik ve seyahat gösterişi) ait beta katsayılarının 0,01 seviyesinde anlamlı olduğu ve kullanılan bağımsız değişkenlerin memnuniyeti % 29,3 oranında açıkladığı tespit edilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların destinasyon memnuniyetine en fazla etkiyi ulaşım ve aktivite olanakları ($\beta = 0,322$; $t = 5,353$; $p < 0,01$) boyutunun yaptığı görülmektedir. Sonuç olarak H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Çalışmanın diğer amacı olan turistlerin destinasyon tercihlerinde etkili olan faktörlerin demografik özelliklerine farklılaşp farklılaşmadığı, yapılan t testi ve tek yönlü varyans analizleri ortaya konulmuştur. Elde edilen sonuçlar aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Cinsiyetleri ile Faktör Boyutları Arasındaki Farklılaşma Durumu

Faktörler	Erkek		Kadın		t	p
	Ort.	S.S	Ort.	S.S		
Bilgi ve Macera	5,18	1,271	4,96	1,370	1,373	,171
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	5,04	1,246	5,14	1,232	-,661	,509
Sosyo-Kültürel Etkenler	4,78	1,132	4,71	1,275	,487	,627
Doğal Çekicilik	5,10	1,297	5,27	1,194	-1,116	,265
Seyahat Gösterişi	3,94	1,936	3,99	1,793	-,208	,836
Eğlenme ve Dinlenme	4,79	1,349	4,87	1,275	-,476	,635
Ekonomik Etkenler	4,90	1,471	4,89	1,280	,027	,978

Tablo 4 incelendiğinde destinasyon tercihinde etki eden faktörler ile cinsiyet değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiş ve dolayısıyla H_2 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Medeni Durumları ile Faktör Boyutları Arasındaki Farklılaşma Durumu

Faktörler	Evli		Bekâr		t	p
	Ort.	S.S	Ort.	S.S		
Bilgi ve Macera	5,14	1,279	5,02	1,366	,741	,459
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	4,88	1,114	5,27	1,312	-2,654	,008*
Sosyo-Kültürel Etkenler	4,86	1,094	4,66	1,292	1,328	,185
Doğal Çekicilik	5,19	1,184	5,19	1,303	,008	,994
Seyahat Gösterişi	4,16	1,756	3,79	1,931	1,635	,103
Eğlenme ve Dinlenme	4,77	1,303	4,90	1,306	-,850	,396
Ekonomik Etkenler	4,94	1,352	4,88	1,384	,342	,733

*p<0,05

Tablo 5 incelendiğinde destinasyon tercihinine etki eden faktörlerden sadece ulaşım ve aktivite olanakları boyutu ile medeni durum değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre ulaşım ve aktivite olanakları boyutunun bekarlar üzerinde daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Diğer boyutlarda (bilgi ve macera, sosyo kültürel etkenler, doğal çekicilik, seyahat gösterişi, eğlenme ve dinlenme, ekonomik etkenler) istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır. Sonuç olarak H₃ hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Eğitim Düzeyleri ile Faktör Boyutları Arasındaki Farklılaşma Durumu

Faktörler	Lise ve altı		Lisans ve üstü		t	p
	Ort.	S.S	Ort.	S.S		
Bilgi ve Macera	5,07	1,356	5,03	1,326	,226	,821
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	5,03	1,172	5,10	1,252	-,457	,648
Sosyo-Kültürel Etkenler	4,79	1,215	4,68	1,200	,696	,487
Doğal Çekicilik	5,24	1,325	5,18	1,209	,403	,688
Seyahat Gösterişi	3,65	1,844	4,22	1,834	-2,465	,014*
Eğlenme ve Dinlenme	4,71	1,333	4,86	1,301	-,883	,378
Ekonomik Etkenler	4,93	1,353	4,89	1,397	,246	,806

*p<0,05

Tablo 6 incelendiğinde destinasyon tercihinine etki eden faktörlerden sadece seyahat gösteriş boyutu ile eğitim durumu değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre seyahat gösterişi boyutunun eğitim düzeyi yüksek olanlar üzerinde daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Diğer boyutlarda (bilgi ve macera, ulaşım ve aktivite olanakları, sosyo kültürel etkenler, doğal çekicilik, eğlenme ve dinlenme, ekonomik etkenler) istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır. Sonuç olarak H₄ hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 7. Katılımcıların Çocuğa Sahip Olma Durumları ile Faktör Boyutları Arasındaki Farklılaşma Durumu

Faktörler	Çocuk var		Çocuk yok		t	p
	Ort.	S.S	Ort.	S.S		
Bilgi ve Macera	5,05	1,389	5,00	1,321	,303	,762
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	5,25	1,367	4,93	1,101	1,965	,051
Sosyo-Kültürel Etkenler	4,57	1,345	4,84	1,060	-1,751	,081
Doğal Çekicilik	5,21	1,294	5,14	1,163	,420	,675
Seyahat Gösterişi	3,85	1,894	4,00	1,820	-,630	,529
Eğlenme ve Dinlenme	4,98	1,345	4,69	1,217	1,712	,088
Ekonomik Etkenler	4,83	1,479	4,76	1,250	,384	,701

Tablo 7 incelendiğinde destinasyon tercihinde etki eden faktörler ile çocuğa sahip olma değişkeni arasında tüm boyutlarda istatistiki açıdan anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiş ve dolayısıyla H_5 hipotezi kabul edilmemiştir.

Tablo 8. Katılımcıların Yaşları ile Faktör Boyutları Arasındaki Farklılaşma Durumu

Faktörler	Yaş Grupları			F	p
	< 30	31-45	46 <		
Bilgi ve Macera	4,94	5,12	5,17	,799	,451
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	4,93	5,18	5,27	2,056	,130
Sosyo-Kültürel Etkenler	4,80	4,63	4,76	,467	,628
Doğal Çekicilik	5,12	5,03	5,47	2,777	,064
Seyahat Gösterişi	4,21	3,82	3,67	2,293	,103
Eğlenme ve Dinlenme	4,65	4,71	5,18	4,135	,017*
Ekonomik Etkenler	4,85	4,84	5,07	,730	,483

* $p < 0,05$

Tablo 8 incelendiğinde destinasyon tercihinde etki eden faktörlerden sadece eğlenme ve dinlenme boyutu ile yaş değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu farklılığın hangi yaş grubunda olduğunu belirlemek için ileri düzey Sheffe analizi uygulanmış ve analiz sonucuna göre eğlenme ve dinlenme boyutunun 30 yaş altı gruba göre 46 yaş ve üstü yaş gruplarında daha etkili olduğu ortaya konulmuştur. Diğer boyutlarda (bilgi ve macera, ulaşım ve aktivite olanakları, sosyo-kültürel etkenler, doğal çekicilik, seyahat gösterişi ve ekonomik etkenler) istatistiki açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır. Sonuç olarak H_6 hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Tablo 9. Katılımcıların Gelir Düzeyleri ile Faktör Boyutları Arasındaki Farklılaşma Durumu

Faktörler	Gelir Grupları			F	p
	< 2000 €	2001-4000 €	4001 € <		
Bilgi ve Macera	5,16	5,02	5,19	,346	,708
Ulaşım ve Aktivite Olanakları	5,01	5,15	5,18	,501	,607
Sosyo-Kültürel Etkenler	4,87	4,58	5,03	2,470	,087
Doğal Çekicilik	5,38	5,07	5,26	1,480	,230
Seyahat Gösterişi	3,88	3,98	4,29	,790	,455
Eğlenme ve Dinlenme	4,62	4,97	5,07	2,641	,073
Ekonomik Etkenler	4,93	4,84	4,94	,122	,885

Tablo 9 incelendiğinde destinasyon tercihinde etki eden faktörler ile gelir düzeyi değişkeni arasında istatistiki açıdan anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiş ve dolayısıyla H₇ hipotezi reddedilmiştir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre İngiliz turistlerin Fethiye'yi tercih etmelerinde; bilgi ve macera, ulaşım ve aktivite olanakları, sosyo-kültürel etkinlikler, doğal çekicilik, seyahat gösterişi ve eğlence ve dinlenme olmak üzere toplam yedi faktör olarak tespit edilmiştir. Oysaki Mutinda & Mayaka (2012) tarafından yerli turistlerin destinasyon seçimini etkileyen faktör sayısı 10 olarak belirlenmiştir. Elde edilen bu sonuç, ölçeği örnek alınan Mutinda & Mayaka (2012)'nin çalışması ile birebir uyum göstermemekle birlikte destekler sonuçlar bulunmuştur.

Destinasyon seçiminde etkili olan faktörlerin aritmetik ortalamalarına göre; doğal çekicilik ile ulaşım ve aktivite olanakları turistlerin destinasyon seçiminde en önemli boyutlar olduğu ortaya konulmuştur. Diğer taraftan elde edilen bu faktörlerin turistlerin destinasyon memnuniyeti üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilen regresyon analizi sonucuna göre de, sırasıyla ulaşım ve aktivite olanakları ile doğal çekicilik boyutları turistlerin Fethiye bölgesi tercih etmekten duyulan memnuniyetlerinde en etkili olan boyutlar olduğu tespit edilmiştir. Her iki sonuçta da, Fethiye ilçesinin kendine özgü doğal güzellikleri, olağanüstü doğal manzara ve bakir alanlara sahip olması, Dalaman havalimanına yakın olması nedeniyle ulaşımın kolay olması ve ilçede rekreasyon ve aktivite olanaklarının bulunması; turistlerin bu destinasyonu tercih etmelerinde öncelikli seçim nedenleri olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılanların çoğunluğu (%54,2)'nin Fethiye'yi daha önce ziyaret edenlerin olması, doğal güzellikler ile aktivite ve ulaşım olanakları açısından Fethiye bölgesinin önemli bir çekim merkezi olarak algılandığını sonucuna varılabilir.

Çalışmanın diğer sonuçlarına göre, turistlerin demografik özelliklerinin destinasyon tercihleri üzerinde çok fazla etkisi olmadığı varsayımı çıkarılabilir. Çünkü ulaşım ve aktivite

boyutunda bekârların, seyahat gösterişi boyutunda eğitim düzeyi yüksek olanların, eğlenme ve dinlenme boyutunda 46 yaş ve üstü olanların etkili olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre de, yaşlı turistlerin daha çok dinlenme amacıyla, eğitim düzeyi yüksek olan turistlerin gösteriş amacıyla ve bekâr turistlerin daha çok aktivitelere katılmak amacıyla Fethiye bölgesini tercih ettikleri söylenebilir. Evren & Kozak (2012)'in çalışmasında da yüksek eğitilmiş bekar gençlerin eğlence, eğitim ve alışveriş çekim faktörüne daha çok önem verdikleri görülmektedir. Yine Kim, Lee ve Klenosky (2003) çalışmasında da yaş yükseldikçe ziyaretçilerin daha çok doğal ve kültürel değerlere önemstedikleri sonucu çıkmaktadır. Çalışmamızda elde edilen bu sonuçların Kim, Lee ve Klenosky (2003); Evren & Kozak (2012) ile Çetinsöz & Artuğer (2014) çalışmalarını destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Çalışmanın sonuçları Fethiye'de faaliyet gösteren turizm işletmeleri ile yerel ve kamu kuruluşlarına tutundurma boyutu ile önemli katkılar sağlayabilir. Fethiye bölgesinin ulaşım olanaklarının geliştirilmesi ve alternatif aktivite türlerinin artırarak; doğal güzelliklerini, olağanüstü manzarasını gerek uluslararası turizm fuarlarında gerekse sosyal medya veya sosyal paylaşım sitelerinde tanıtımının yapılarak daha geniş potansiyel turist kitlelerine ulaşılabilir.

Yapılan çalışma 2017 Haziran-Temmuz aylarında Fethiye'ye gelen İngiliz turistler ile sınırlıdır. Ayrıca örneklemin kolayda örnekleme yöntemi ile seçilmiş olması, sonuçların genellenebilir düzeyini düşürmektedir. Farklı örnekleme grupları (yerli turist gibi) üzerinde veya farklı bir destinasyon bölgesinde, tesadüfi örnekleme yöntemlerinden birinin kullanılması ve daha ileri istatistik yöntemlerle analiz edilmesiyle daha farklı sonuçlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Aydemir, B., Saylan, U. & Aydoğmuş, F. (2014). "Turizmde Rekabet: Seyahat ve Turizm (T&T) Rekabet Edebilirlik Raporunda Türkiye'nin ve Avrupa'nın Değerlendirilmesi", *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 18(1):1-15.
- Baloğlu, Ş. & Uysal, M. (1996). Market Segments of Push and Pull Motivations: A Canonical Correlation Approach, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3): 32-38.
- Buhalis, D. (2000). "Marketing the Competitive Destination of the Future", *Tourism Management*, 21: 97-116.
- Cha, S., McCleary, K. W., & Uysal, M. (1995). Travel Motivations of Japanese Overseas Travelers: A Factor-Cluster Segmentation Approach. *Journal of Travel Research*, 34(2):33-39.
- Çakıcı, A. C. & Aksu, M. (2007), "Çekim Yeri Seçiminde Grup Etkisi: Yerli Turistler Üzerine Bir Araştırma", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 18 (2):183-194.
- Çakır, F. & Küçükçambak, S. E. (2016). "Destinasyon Pazarlaması ve Fethiye Yöresinin Algılanan İmajının Ölçümü Üzerine Ampirik Bir Araştırma", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2):400-425.
- Çetinsöz, B. C. & Artuğer, S. (2014). "Yabancı Turistlerin Antalya'yı Tercih Etmesinde Etkili Olan Çekici Faktörlerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (32): 573-582.
- Dabholkar, P. A., Shepherd, D. C., & Thorpe, D. I. (2000). "A Comprehensive Framework For Service Quality: An Investigation Of Critical Conceptual And Measurement Issues Through A Longitudinal Study". *Journal of Retailing*, 76(2): 139-173.
- Demir, Ş.Ş. (2010). Çekici Faktörlerin Destinasyon Seçimine Etkisi: Dalyan Örneği, *Ege Akademik Bakış*, 10 (3):1041-1054.
- Evren, S. & Kozak, N. (2012). Eskişehir'in Çekici Faktörlerinin Günübürlük Ziyaretçilerin Bakış Açısıyla Değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(2):220-232.

- Fethiye Müze Müdürlüğü, 2017. Erişim Tarihi: 25.12.2017
- Fojtik, J. & Somogyi, A. (2008). "Destination Marketing and Development Opportunities for Micro-Regions The Case of the Sarköz Wedding Show" http://www.gti.ktk.pte.hu/files/tiny_mce/File/LetolthetoPublikaciok/FojtikJ/2008_12_5_JF_AS.pdf, pg 2).
- Giritlioğlu, İ. & Avcıkurt, C. (2010), "Şehirlerin Turistik Bir Ürün Olarak Pazarlanması, Örnek Şehirler ve Türkiye'deki Şehirler Üzerine Öneriler", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4: 74-89.
- Heung, V. C. S., Qu, H. & Chu, R. (2001). "The Relationship Between Vacation Factors and Socio-demographic and Traveling Characteristics: The Case of Japanese Leisure Travelers", *Tourism Management*, 22 (3): 259-269.
- Hosany, S., Ekinci, Y. & Uysal, M. (2006). "Destination Image and Destination Personality: An Application of Branding Theories to Tourism Places", *Journal of Business Research*, (59):638-642.
- Hoyer, Wayne D. & MacInnis, Deborah J. (2001). *Consumer Behavior*. Houghton Mifflin Company, Second Edition, USA.
- Hsu, T-K., Tsai Y-F. & Wu, H-H. (2009). "The Preference Analysis for Tourist Choice of Destination: A Case Study of Taiwan", *Tourism Management*, 30: 288-297.
- Jang, S. C. VE Cai L. A. (2002). "Travel Motivations and Destination Choice: A Study of British Outbound Market", *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 13(3):111-133.
- Josiam, B. M., Smeaton, G. & Clements C. J. (1999). "Involvement: Travel Motivation and Destination Selection", *Journal of Vacation Marketing*, 5(2):167-175.
- Kim, S. S., Lee, C-K. & Klenosky, D. B.(2003). "The Influence of Push and Pull Factors at Korean National Parks", *Tourism Management*, 24:169-180.
- Kılıç, B. & Pelit, E. (2004). "Yerli Turistlerin Memnuniyet Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 14(2): 113-124.
- Klenosky, B. D. (2002). "The "Pull" of Tourism Destinations: A Means-end Investigation". *Journal of Travel Research*, 40(4): 385-395.
- Kotler, P. (2000). "*Marketing Management*", The Millennium Edition, Prentice-Hall Inc., New Jersey, USA.
- Kotler, P., Bowen, J. & Makens, J. (2003). *Marketing For Hospitality And Tourism*. Third Edition, Prentice Hall, New Jersey, USA.
- Kozak, N. (2008). *Turizm Pazarlaması*, Detay Yayıncılık, İkinci Baskı, Ankara.
- Leiper, N. (1990) *Tourism Systems: An Interdisciplinary Perspective*. Palmerston North, New Zealand.
- McGehee, G. N., Murphy, L. L. & Uysal, M. (1996). "The Australian International Pleasure Travel Market: Motivations from a Gendered Perspective". *The Journal of Tourism Studies*, 7(1): 45-57.
- Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2017 <http://www.muglakulturturizm.gov.tr/eklenli/50141.aralikpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 06.12.2017.
- Mutinda, R. & Mayaka, M. (2012) "Application of Destination Choice Model: Factors Influencing Domestic Tourists Destination Choice Among Residents of Nairobi, Kenya." *Tourism Management*. 33: 1593-1597.
- Odabaşı, Y. & Barış, G. (2006). *Tüketici Davranışı*, 6. Baskı, MediaCat Yayınları, İstanbul.
- Olalı, H. (1990). *Turizm Politikası ve Planlaması*, Yön Ajans, İstanbul
- Pike, S. (2008): *Destination Marketing- An Integrated Marketing Communication Approach*, UK: Butterworth-Heinemann.
- Sangpikul, A. (2008). "Travel Motivations of Japanese Senior Travellers to Thailand". *International Journal of Tourism Research*, 10(1): 81-94.
- Seddighi, H.R. & Theocharaus, A.L. (2002). A Model of Tourism Destination Choice: A Theoretical and Empirical Analysis, *Tourism Management*, 23 (5): 475-487.
- Sirakaya, E. & McLelland, R. W. (1997). "Factors Affecting Vacation Destination Choices of College Students". *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 8(3): 31-44.
- Smith, S., C. Costello & Muenchen, R. A. (2010). Influence of Push and Pull Motivations on Satisfaction and Behavioral Intentions within a Culinary Tourism Event, *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 11(1): 7-35.
- T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017 (www.kultur.gov.tr).
- Türk Dil Kurumu, 2017 (www.tdk.gov.tr).
- Uysal, M. & Jurowski, C. (1994). "Testing the Push and Pull Factors", *Annals of Tourism Research*, 21 (4): 844-846.
- Ülker, E. (2010). "*Destinasyon Pazarlamasında Destinasyon Seçimi Karar Verme Süreci Üzerine Bir Çalışma: Bozcaada Örneği*", Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Yoon, Y., & Uysal, M. (2005). An Examination Of The Effects Of Motivation And Satisfaction On Destination Loyalty: A Structural Model. *Tourism Management*, 26: 45-56.
- Yousefi, M. & Marzuki, A. (2012). "Travel Motivations and The Influential Factors: The Case of Penang, Malaysia". *Anatolia: An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 23(2): 169-176.

Atıfta Bulunmak İçin / Cite This Paper: Korucuk, S., Akyurt, H. ve Turpcu, E. (2019). “Otel İşletmelerinde Hizmet Kalitesinin Entropi Yöntemi ile Ölçülmesi: Giresun İlindeki Üç Yıldızlı Oteller Üzerine Bir Araştırma”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1): 697-709
Geliş Tarihi / Received Date: 26.09.2018 **Kabul Tarihi / Accepted Date:** 24.11.2018

Araştırma Makalesi

OTEL İŞLETMELERİNDE HİZMET KALİTESİNİN ENTROPİ YÖNTEMİ İLE ÖLÇÜLMESİ: GİRESUN İLİNDEKİ ÜÇ YILDIZLI OTELLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk KORUCUK

Giresun Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
selcuk.korucuk@giresun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2471-1950

Dr. Öğr. Üyesi Hakan AKYURT

Giresun Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
hakan.akyurt@giresun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-6522-684X

Dr. Öğr. Üyesi Eray TURPCU

Giresun Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu
eray.turpcu@giresun.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2732-6222

Öz

Günümüzde rekabet koşullarının giderek yoğunlaştığı turizm sektöründe, otel işletmelerinin sürdürülebilir bir yapıya ulaşmaları ve turistlerin beklentilerini karşılayacak standartları sağlamaları önem arz etmektedir. Turizm sektöründe özellikle turistlerin istek ve ihtiyaçlarını giderecek hizmet kalitesi kriterleri, turistik talebin olumlu ya da olumsuz değişimine doğrudan etki etmektedir. Bu kapsamda çalışmanın amacı otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörlerinin belirlenmesi ve belirlenen kriterlerin önem derecelerinin ağırlıklandırılmasıdır. Belirlenen kriterlerin ağırlıklandırılmasında Entropi yönteminden faydalanılmıştır. Entropi sonuçlarına göre üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörlerinin en önemlisi; “Temizlik” kriteri olmuş ve onu sırası ile “Fiyat Uygunluğu”, “Nezaket ve Saygı Düzeyi”, “Kat Hizmetleri Kalitesi” ve “Restoran Hizmet Kalitesi” kriterleri izlemiştir. En az öneme sahip olan kriter ise, “Servis ve İş Esnekliği Kalitesi”, olmuş ve onu sırası ile “Hizmet Çeşitliliği”, “Ön Büro Kalitesi”, “Konfor” ve “Güvenilirlik” kriterleri takip etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Otel İşletmeleri, Hizmet Kalitesi, Entropi Yöntemi

MEASURING SERVICE QUALITY IN HOTEL MANAGERMENTS BY ENTROPY METHOD: A RESEARCH ON THREE STAR HOTELS IN GİRESUN PROVINCE

Abstract

Today in the increasingly competitive tourism sector, it is also important that hotel businesses achieve a sustainable structure and provide standards that meet the expectations of tourists. In the tourism sector, the quality of service criteria, which will enable especially the requests and needs of the tourists, directly affect the positive or negative change of tourism demand. In this context, the aim of the study is to determine the service quality factors in hotel enterprises and to weigh the importance of the determined criteria. Entropy method was used in weighting the determined criteria. The most important factor in the quality of service of three star hotels according to the results of Entropy; It was a “Cleaning” criterion and it was followed by “Price Eligibility”, “Courtesy and Respect Level”, “Housekeeping Quality” and “Restaurant Service Quality” criteria. The least

important criterion was "Service and Work Flexibility Quality" and it was followed by "Service Diversity", "Front Desk Quality", "Comfort" and "Reliability" criteria respectively.

Keywords: Tourism, Hotel Managements, Service Quality, Entropy Method.

1. GİRİŞ

Hizmet sektörü ülke ekonomileri ve gelişimleri açısından önemli sektörler arasında gelmektedir. İstihdam açısından olduğu kadar destek sektörlerine sağladığı katkılar da incelendiğinde ülke ekonomilerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. Turizm sektörü de kendi yapısı itibarıyla hizmet sektöründeki en yoğun sektörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ürün ve hizmetin aynı anda kullanıldığı bir sektör olan turizm sektörü, ülkelerin önemli bir gelir kaynağı olmakla birlikte, özellikle son yıllarda gelişimini hızlandırmıştır. Turizm sektörü, konaklama ağırlıklı olarak sunmuş olduğu hizmetler ile hem işsizlik rakamlarının azalmasında hem de ülke gelirine katkısı ile önem arz etmektedir. Bu kapsamda hizmet kalitesi, özellikle otel işletmeleri açısından varlıklarını sürdürmelerinde ve de turistik taleplerini arttırmakta önemli bir faktör olarak görülmektedir.

Hizmet işletmelerinin en önemlilerinden biri olan otel işletmeleri, yoğun insan gücü kullanımını gerektirmektedir. Turistlerin otele girişten başlayarak, yeme-içme, servis, konaklama ihtiyaçları ve diğer isteklerine cevap verecek nitelikte olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, bir otel işletmesinin sektörde yer edinebilmesi ve sürdürülebilir turistik talep sağlaması için fiziki şartların yanında daha kaliteli hizmet sunumu da zorunlu olmuştur. Aksi takdirde otel işletmelerinin kaliteli hizmet standartlarına uygun bir yapıya kavuşmaları ve yoğun rekabet ortamında varlıklarını sürdürmeleri zorlaşacaktır.

Turistlerin bir otel işletmesinden algıladıkları ve arzu ettikleri hizmet kalitesi, konaklama esnasında veya sonrasında beklentilerinin altında kalırsa, o işletmeye duydukları güven azalacak ve memnuniyetsizlik ortaya çıkacaktır. Turistlerin algı değerlerini dikkate almak ve hizmet kalitesini bu değerlere göre arttırmak, müşteri memnuniyetini de arttıracaktır. Turistlerin algıladıkları değer, turistlerin algıladığı faydaları ve fedakarlıkları işletme menfaatinin önünde değerlendirmesi olarak ifade edilmektedir (Varinli ve Çakır, 2004: 37).

Bu kapsamda yukarıda verilen tanımlardan hareketle hizmet kalitesi; müşteri memnuniyeti ve otel işletmelerinden beklenen algının gerçekleştirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bu olgulardan yola çıkarak literatür tarandığında hizmet kalitesinin Entropi yöntemiyle ölçülmesine yönelik bir çalışmanın olmaması konunun önemini artıran bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Entropi yöntemi ile hizmet kalitesine ilişkin maksimum belirsizlik ya da minimum belirliliği tespit ederek, insan kaynaklı hataları da en aza indirmektedir. Üç yıldızlı otel

işletmelerinin çalışmanın ana konusunu oluşturmasının sebebi olarak da, Giresun İli'nde işletme belgeli otel sayısının 19 olması, bu işletme belgeli otellerin 10 tanesinin ise üç yıldızlı otel işletmelerinden oluşması gösterilebilir (<http://www.giresunkulturturizm.gov.tr/TR-212249/isletme-belgeli-tesisler.html>)

Bu çerçevede çalışmanın amacı, Giresun ilindeki üç yıldızlı otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörlerinin belirlenmesi ve belirlenen faktörlerinin Entropi yöntemi ile ağırlıklandırılmasının yapılmasıdır. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ise sırasıyla, hizmet kalitesi kavramına yönelik literatür üzerinde durulmuş, çalışmanın yöntemini oluşturan Entropi açıklamaları ve yöntemin Giresun ili için uygulanması ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise sonuç ve gelecek çalışmalara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Hizmet Kalitesi Kavramı

Hizmet kalitesi özellikle işlemler açısından ölçülmesi zor bir kavramdır. Tüketici ihtiyaçlarının kişiden kişiye göre değişmesi, beklentilerin farklılık göstermesi bu zorluğun en önemli sebebidir. Buna rağmen hizmet kalitesi ile birçok farklı tanımlama ortaya konulmuştur. Bu tanımlar hizmet kalitesi kavramının tam olarak ifade edilmesini sağlamasa da belirli standartlar içinde toplanmasını sağlamıştır.

Geçmişten günümüze kadar temel anlamda birçok benzer tanımları yapılan hizmet kavramı, genel olarak müşterilerin aldıkları hizmetlerdeki beklentilerinin üst düzeyde değerlendirmeleri olarak tanımlanabilir (Bozkurt, 1995: 173). Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarını, hizmette olması beklenen özellikleri, gerekli niteliklere sahip olma derecesini ve de tüketicilerin beklentilerini karşılayabilme derecesini hizmet kalitesinin bir başka tanımı olarak ifade etmek mümkündür (Odabaşı, 2000: 93). Hizmet kalitesi kavramının en eski tanımını yapan Parasuraman vd. (1985: 43) göre bu kavram; tüketicilerin algıları ve beklentileri arasındaki tutarsızlığın derecesi ve yönü olarak ifade edilmektedir. Hizmet kalitesi anlayışı günümüz rekabet koşullarında işletmelerin önceliği olan bir soyut kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İşletmeler açısından varlıklarını sürdürmeleri açısından öncelik verilen konular arasındadır. Ulusal ve uluslararası pazarlarda internet kullanımının artması, teknolojik ilerlemelerin tüketiciler arasında dağılımının hızlanması ve bunun sonucu olarak bilinçli tüketici sayısının artması nedeni ile her sektörde hizmet kalitesi anlayışı önem kazanmıştır.

Bu kapsamda hizmet kalitesine yönelik bazı çalışmalar şunlardır;

Cronin ve Taylor (2012) bankacılık, sağlık ve kuru temizleme sektörlerinde yapmış oldukları çalışmada hizmet kalitesinin müşteri tatmini üzerinde olumlu etkisi olduğunu,

Anderson vd., (1994) 14 farklı sektörde yaptıkları araştırmada hizmet kalitesinin tüketici tatmini ve karlılık üzerindeki pozitif etkisini, Kim vd., (2004) Kore’de mobil telefon müşterilerine yönelik yapılan çalışmada hizmet kalitesinin müşteri tatmini ve marka bağımlılığı üzerindeki pozitif etkisini, Değermen (2006) GSM sektöründe algılanan hizmet kalitesinin tutumsal ve davranışsal sadakati pozitif yönde etkilediğini ve Usta ve Memiş (2009) hizmet kalitesi, müşteri tatmini ve marka bağımlılığı arasındaki anlamlı ilişkiyi GSM sektöründe incelemiştir.

Sayı, (2010) havayolu işletmelerinde marka bağımlılığının hizmet kalitesini artırdığını, Oña vd., (2013) hizmet kalitesi alt boyutlarının müşteri tatmini üzerinde genelde pozitif etkisi olduğunu, Garrido vd., (2014) hizmet kalitesinde 12 faktörün müşterileri etkileme düzeylerini, Ali ve Raza (2015) Pakistan’daki İslami bankalardaki algılanan hizmet kalitesi ile müşteri tatmini arasındaki ilişkiyi, Korkmaz vd., (2015) algılanan hizmet kalitesinin müşteri memnuniyeti ve tekrar satın alma davranışı üzerinde pozitif etkisini, Memiş ve Cesur (2016) algılanan hizmet kalitesi ile marka bağlılığı arasındaki ilişkiyi ve Kurnaz ve Özdoğan, (2017) İstanbul’da yer alan yeşil restoran işletmeleri hizmet kalitesinin Grserv modeli ile değerlendirilmesini araştırmışlardır.

2.2. Hizmet Kalitesi Modelleri ve Boyutları

Turizm ve diğer sektörlerde birçok farklı metod ile ölçülmeye çalışılan hizmet kalitesi boyutları, birçok çalışmanın da konusu olmuştur. Genel olarak hem turizm hem de diğer işletmelerdeki hizmet kalitesini ölçme modellerini ana başlıkları ile aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür. Bu ölçme modelleri; teknik ve fonksiyonel kalite modeli, fark modeli, boyut/özellik hizmet kalitesi modeli, SERVPERF-Performansa dayalı model, hizmet kalitesi ideal değer modeli, performans değerlendirme ve standart kalite modeli, bilgi teknolojisi uyum modeli, özellik ve genel etki modeli, algılanan hizmet kalitesi ve memnuniyet modeli, hizmet kalitesi, tüketici değeri ve tüketici memnuniyet modeli, önceki etkiler ve aracı faktörler modeli ve iç hizmet kalitesi modeli olarak ifade edilmiştir. (Temizel ve Garda, 2017: 165-168):

Çalışmada bu modellerden farklı olarak birçok alanda tercih edilen “Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV)” yöntemlerinden biri olan Entropi yönteminden faydalanılmıştır.

Hizmet kalitesinin hem işletmeler hem de tüketiciler açısından önem arz etmesi nedeniyle, birçok çalışmacının uyguladığı ölçme modelleri hizmet kalitesi boyutlarının tespit edilmesini amaçlamaktadır. Hizmetlerin farklı özellikleri ve tüketici istek ve de ihtiyaçlarının çeşitliliği ortaya çıkarılan boyutların tanımlanmasında ve uygulanmasında işletmeler açısından önem arz etmektedir. Hizmet kalitesi boyutları genel olarak aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Gilmore, 2003: 14-15):

- Somut Özellikler ve İmaj: İşletmeye ait olan somut kalite özelliklerini ve işletmenin hem kendi hem de çalışanlarının imajını kapsamaktadır.
- Güvenilirlik: İşletmenin ve çalışanlarının dürüstlüğü, sözlerini tutmaları ve sözleşmelerine uymaları gibi konuları içermektedir.
- Cevap Verme Özelliği: Müşterilerin istek ve arzularına hızlı ve ihtiyaçları karşılayacak şekilde cevap vermektir.
- Yeterlilik: İşletme tarafından verilen hizmeti yerine getirmek için arzu edilen bilgi ve yeteneğe sahip olunmasıdır. Çalışanların nitelik bakımından yeterliliğini de ifade etmektedir.
- Ulaşılabilirlik: Müşterilerin hizmete kolay ulaşmasını ve iletişim kurmasını ifade etmektedir.
- Nezaket: İşleme çalışanlarının müşterilere karşı nazik, saygılı, kibar, düşünceli ve samimi olması anlamı taşımaktadır.
- İletişim: Müşterilere karşı anlaşılır ve algı düzeyi yüksek şekilde iletişim kurulmasıdır. Çalışanların müşterilerle iletişim kopukluğu yaşamamaları için nitelik önemlidir.
- İtibar: İşletmelerin sundukları hizmetlerdeki müşteri tarafından hissedilen güveni ifade etmektedir. Genel marka imajı ile doğru orantılıdır.
- Güvenlik: Fiziksel ve finansal anlamda müşterilerin kendini rahat hissetmesi ve güven duymalarıdır.
- Empati: Müşteri istek ve ihtiyaçlarına en doğru cevabı verebilmek için olması gereken algı düzeyidir.
- Fiziksel Varlıklar: Hizmetlerin müşterilere sunulduğu tüm ortamların kalite düzeyini ifade etmektedir. Müşteri tatmini için yeterli olması gereken önemli bir unsurdur.

2.3. Turizm Sektöründe Hizmet Kalitesi

Turizm sektörü günümüz ekonomik koşullarında gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyümesine katkıda bulunarak, dünyadaki tüm ülkeler için önemli bir gelir kaynağı haline gelmiştir. Birçok farklı sektörden destek alan turizm sektörü, yapısı gereği hizmet sektörünün en önemlilerinden biridir. Çok boyutlu bu yapısı nedeni ile somut ve soyut öğelerden oluşan hizmet kalitesi standartlarının sağlanması zorlaşmaktadır. Kalite standartlarının artması da işletme maliyetlerine de doğrudan etki ettiği için dolayı hem ürün hem hizmet pazarlayan turizm işletmeleri açısından daha özenle irdelenmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Bu nedenle, hizmet kalitesini etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve bu faktörlerin turizm işletmeleri açısından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Turizm sektöründe hizmet kalitesi, turistlerin ürün ve hizmet ihtiyaçlarının yanı sıra beklentilerine, kabul edilen bir sözleşme koşullarına, güvenlik, hijyen, vb. gibi temel birçok

farklı kalite belirleyicilerine göre belirlenmektedir. Bu özellikleri nedeniyle, turizm işletmelerinin hizmet kalitesi unsurları diğer sektörlere göre farklılıklar göstermektedir (Attallah, 2015: 2). Hizmet kalitesini sağlamak turizm işletmeleri için zor olduğu kadar turistik talebin sürekliliği anlamında fayda sağlamaktadır. Hizmet kalitesinin işletmelere sağladığı faydalar Kotler vd. (2003: 50) göre aşağıda verilen dört madde ile özetlenmektedir:

- Müşteri Sadakati Sağlar: Kalite standartlarının yükselmesi işletmeye sadık müşterilerin oluşmasına ve işletmenin olumlu imajının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Tüketicilerin satın alma davranışlarında doğrudan etkili olacaktır. İşletmenin tekrar tercih edilmesinde önem arz etmektedir. İşletmelerin sundukları hizmetlerin yeniden talep edilmesini, müşteri memnuniyetini ve diğer insanlara tavsiye edilmesinde yardımcı olacaktır.

- Rekabet Avantajı: Kaliteli yiyecek-içecek ve hizmet sunumu ile müşterilere servis kalitesi ile bir restoran diğer restoranlara göre daha güçlü rekabet avantajına sahip olacaktır. Marka imajına sahip olan restoran müşterilerinden olumlu not alacak ve daha sonra tekrar talep edilecektir. Kalite fiyatlarda artışa neden olsa da tüketiciler daha önemlidir. Bu durum da uzun dönemde işletmeye rekabet avantajı sağlayacaktır.

- Nitelikli Personel: Hizmet sektörünün en büyük sorunlarından biri nitelikli personeli elinde tutmaktır. Hizmet kalitesi yüksek olan işletmeler kaliteli ürünler ve hizmeti ile nitelikli çalışanlarını daha rahat elinde tutacaktır. İşletmeler açısından personel eğitimi ve işe personel alımlarında maliyetlerin düşmesinde faydalı olacaktır.

- Maliyetlerin Düşürülmesi: Hizmet kalitesinin yükselmesi işletmeler için maliyetli olacaktır. İşletme içerisinde hizmet ile uğraşan personelin nitelikli olması ve sunulan ürünlerin kaliteli olması işletmeye mali açıdan yük getirecektir. Uzun dönemde hizmet kalitesinin yükselmesi ile oluşacak maliyetler, talebin artması ve müşterilerin kalite-fiyat ilişkisi nedeni ile azalacaktır.

Turizm sektörü hizmet ağırlıklı bir sektör olması nedeniyle araştırmacılar tarafından turistlerin hizmet algılamalarına yönelik birçok çalışma yapılmıştır. İşletmelerin karlılığını ve varlığını sürdürülebilir olması için hizmet kalitesi unsurlarını tespit etmek önem kazanmış ve birçok farklı model ile hizmet kalitesinin boyutları ve de etkileri ölçülmeye çalışılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

1960'lı yıllarda karar verme işlerine yardımcı olacak bir takım araçların gerekli görülmesiyle geliştirilmeye başlanan Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri (ÇKKV), ulaşılmak istenen hedefi birçok parametre ile uygulayan yöntemlerdendir. Alternatifler arasında karar verme verme probleminin fazla olduğu durumlarda karar verme mekanizmasını

kontrol eden ve karar sonucunu mümkün olduğu kadar kolay ve çabuk elde etmeye yarayan günümüzde çok fazla alanda yararlanılan yöntemlerden biridir (Herişçakar, 1999: 245-2).

Öte yandan ÇKKV yöntemlerinden Entropi'nin uygulama adımları çalışmanın doğruluğunu, geçerliliğini ve güvenilirliğini ortaya koyan unsurlardır. Bu kapsamda Entropi ile ilgili çalışmalardan bazıları incelenebilir. Örneğin; Çınar, (2004) yılında bankaların mali performanslarını, Lee, vd., (2012) nakliye firmaların mali durumlarını, Chen vd., (2014) çalışmasında gıda atık güvenliğinin kriterlerini, Ömürbek vd., (2016) otomotiv firmaların performanslarını önceliklendirmişlerdir. Diğer yandan ÇKKV yöntemleri istatistiksel analizlerde olduğu gibi bir örneklem külesinden ana kütleyle genelleme yapmak için kullanılan yöntemlerden değildir. Bu yöntemler subjektif ve objektif kriterlerin bir arada değerlendirilebildiği ve uzman görüşlerine göre analizin gerçekleştirildiği yöntemlerdendir. Yine bu yöntemlerde bir grup kararına göre değerlendirme olabileceği gibi tek uzman görüşü ile de çalışma şekillenebilir. Bu çalışmada ÇKKV Yöntemlerinden Entropi'den faydalanılmış ve 15 uzman görüşü alınarak çalışma şekillendirilmiştir.

Bu çerçevede Giresun'da üç yıldızla sahip olan otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörlerindeki kriterlerin belirlenmesinde Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemi olan Entropi den faydalanılmış ve kriter ağırlıkları Entropi ile belirlenmiştir.

3.1. Entropi Ağırlık Yöntemi

Entropi, gerçeği yansıtan ağırlıklandırma yöntemlerinden biridir. Ortaya konulan probleme ilişkin maksimum belirsizlik ya da minimum belirliliği açıklamada etkin yöntemlerden biri olan entropi aynı zamanda insan kaynaklı hataları da ortadan kaldırmaktadır. Uygulamada yöntemdeki değer küçüldükçe düzensizlik derecesi de küçülmektedir (Wu vd., 2011: 5163-5165; Çiçek, 2013: 59).

Entropi Ağırlık yönteminin uygulama adımları ise aşağıda verilmiştir (Abdullah ve Otheman, 2013: 26; Malekian ve Azarnivand, 2016: 416-417).

1.Aşama: Başlangıç Karar Matrisinin Oluşturulması

m tane karar alternatifi ve n tane değerlendirme kriterine sahip olan çok kriterli karar problemi için aşağıdaki şekilde bir başlangıç karar matrisi oluşturulur.

$$X_{m \times n} = \begin{matrix} X_{11} & X_{12} & \dots & X_{1j} \\ X_{21} & X_{22} & \dots & X_{2j} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ X_{i1} & X_{i2} & & X_{ij} \end{matrix}$$

2.Aşama: Başlangıç Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

Normalizasyon işleminde kriterlerin fayda (1) ya da maliyet (2) yönlü olmasına göre aşağıdaki formüller uygulanır:

$$P_{ij} = \frac{x_{ij} - x_j^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n \quad (1)$$

$$P_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad i = 1, \dots, m; j = 1, \dots, n \quad (2)$$

Başlangıç matrisi normalize edildikten sonra $R=[r_{ij}]m \times n$ matrisinde gösterilerek eşitlik (3)'ten faydalanılmaktadır.

$$P_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sum_{i=1}^m r_{ij}} \quad (3)$$

3.Aşama: Entropi Değerinin Hesaplanması

Entropi değeri (E_j), aşağıdaki eşitlik (4) yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m P_{ij} \ln(P_{ij}) \quad (4)$$

Burada k değeri, $k = (\ln(m))^{-1}$ formülü ile hesaplanmaktadır.

4.Aşama: Farklılaşma Derecesinin Hesaplanması

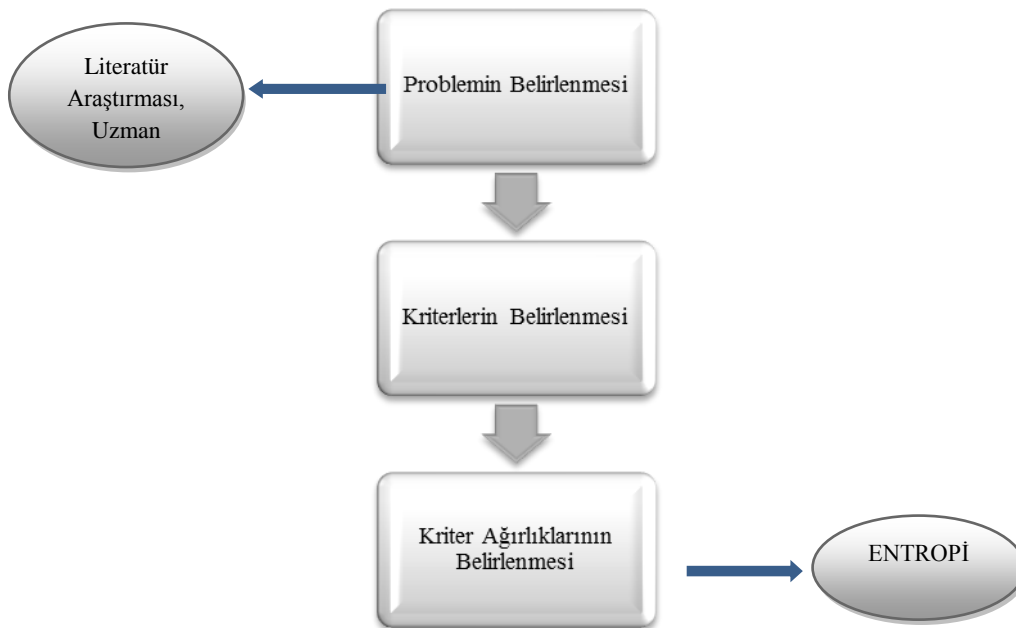
Entropi değerinin farklılaşma derecesi (d_j), eşitlik (5) yardımıyla hesaplanmaktadır:

$$d_j = 1 - E_j; \quad \square_j \quad (5)$$

5.Aşama: Entropi Ağırlığının Hesaplanması

Her bir kriterin nesnel ağırlığı (W_j), eşitlik (6)'ya göre tanımlanmaktadır:

$$W_j = \frac{d_j}{\sum_{j=1}^n d_j}, \quad \square_j \quad (6)$$

Şekil 1. Entropi Uygulama Aşamaları

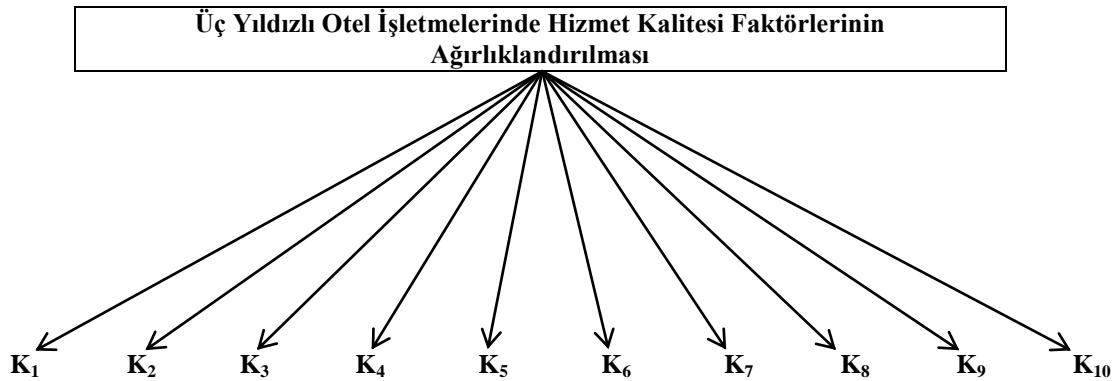

4. BULGULAR

Çalışmada, Giresun'da üç yıldızla sahip olan otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörlerinde kullanılacak kriterlerin değerlendirilmesi için çok kriterli karar modeli oluşturulmuştur. Şekil 1'de verilen modelde Entropi değerlendirme modeli adımları uygulanmıştır. Modele göre öncelikle uzman görüşleri ile literatür taramasından faydalanılarak otel işletmelerindeki hizmet kalitesi faktörlerine ilişkin kriterler belirlenmiştir. Belirlenen kriterler eşit öneme sahip olmadığından kriterlerin ağırlıklandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu çerçevede, Entropi tekniği ile üç yıldızla sahip olan otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörlerine ilişkin kriterler ağırlıklandırılmıştır. Kriterler belirlenirken Murat ve Çelik (2007: 8)'in yapmış olduğu çalışmaya ek olarak; Sanayi ve Ticaret Odası yetkilileri ile otel yöneticilerinden faydalanılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo 1. Karar Kriterleri

Ana Kriterler
Kat Hizmetleri Kalitesi (K ₁)
Restoran Hizmet Kalitesi (K ₂)
Ön Büro Hizmet Kalitesi (K ₃)
Hizmet Çeşitliliği (K ₄)
Konfor (Aydınlatma vb.) (K ₅)
Fiyat Uygunluğu (K ₆)
Nezaket ve Saygı Düzeyi (K ₇)
Temizlik (K ₈)
Servis ve İşlem Esnekliği (K ₉)
Güvenilirlik (K ₁₀)

Şekil. 2. Hiyerarşik Yapı

4.1. Kriterlerin Ağırlıklandırılması

Entropi yönteminden yararlanılan bu aşamada kriterlerin değerlendirilmesi için karar matrisi oluşturulmuştur. Konunun paydaşları olan akademisyenlere (3), işletme yöneticilerine (9), Ticaret ve Sanayi Odası yetkililerine (3) toplamda 15 anket sunulmuştur. Görüşlere ilişkin

tablolar Ekler kısmında sunulmuştur. Bu doğrultuda kriterlerin ağırlıklandırılmasına yönelik olarak Entropi ile ağırlıklar belirlenmiş ve Tablo 2’de yer alan kriter ağırlıkları elde edilmiştir.

Tablo 2. Kriter Ağırlıkları Tablosu

	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀
Ağırlık	0,109	0,101	0,079	0,073	0,082	0,140	0,119	0,146	0,067	0,084

Tablo 2’ye göre üç otel işletmelerinde hizmet kalitesi faktörleri için en önemli ana kriterlerin sırası ile “Temizlik”, “Fiyat Uygunluğu”, ”Nezaket ve Saygı Düzeyi”, ”Kat Hizmetleri Kalitesi” ve “Restoran Hizmet Kalitesi” olduğu belirlenmiştir. Öte yandan en az öneme sahip ana kriterlerin ise sırasıyla “Servis ve İş Esnekliği Kalitesi”, “Hizmet Çeşitliliği”, ”Ön Büro Kalitesi”, “Konfor” ve “Güvenilirlik” olduğu tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Hizmet kalitesi işletmeler açısından önemli ve rekabet avantajı sağlayan bir olgu haline gelmiştir. Bu kapsamda hizmet kalitesi boyutlarını tespit etmek ve hangi boyutların diğerine göre önemli olduğunu belirlemek önem arz etmektedir. Hizmet kalitesindeki yenilikler ve standartlar işletme maliyetlerini uzun dönemde düşüreceği gibi karlılık oranlarını ve de sürdürülebilir bir işletme varlığına destek olacaktır.

Bu çalışma da Giresun ili üç yıldızlı otel yöneticileri ve turizm alanında çalışan bazı yöneticilere anket yapılmıştır. Yapılan anketler neticesinde Giresun ilindeki hizmet kalitesi boyutları tespit edilmiştir. Bu hizmet kalitesi boyutları sırası ile; “Temizlik”, “Fiyat Uygunluğu”, “Nezaket ve Saygı Düzeyi”, “Kat Hizmetleri Kalitesi” ve “Restoran Hizmet Kalitesi” olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca en az öneme sahip ana hizmet kalitesi boyutları ise sırasıyla “Servis ve İş Esnekliği Kalitesi”, “Hizmet Çeşitliliği”, “Ön Büro Kalitesi”, “Konfor” ve “Güvenilirlik” olduğu tespit edilmiştir.

Bu kapsamda “Temizlik”, “Fiyat Uygunluğu”, “Nezaket ve Saygı Düzeyi”, “Kat Hizmetleri Kalitesi” ve “Restoran Hizmet Kalitesi” kriterlerinin Pekkaya ve Akıllı (2013), Oña vd., (2013), ve Garrido vd., (2014) çalışmaları ile benzeştiği tespit edilmiştir. Öte yandan en az öneme sahip diğer kriterlerinde “Servis ve İş Esnekliği Kalitesi”, “Hizmet Çeşitliliği”, “Ön Büro Kalitesi”, “Konfor” ve “Güvenilirlik” unsurlarının Kurnaz ve Özdoğan (2017) çalışması ile örtüştüğü saptanmıştır.

Bu sonuçlara göre Giresun ili üç yıldızlı ve diğer otel işletmelerinde hizmet kalitesinin geliştirilmesi için ilk olarak “Temizlik” faktörünün ele alınması ve işletmelerin temizlikle ilgili çalışmaları yapması uygun olacaktır. Turistlerin işletmelerden ilk beklentilerinin otel yöneticileri tarafından temiz bir işletme anlayışı olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte,

fiyatlar günümüz ekonomik koşullarında en önemli faktörlerden biridir. Ancak kalite-fiyat ilişkisi gereği hizmet kalitesini arttırmak ve sürdürülebilir bir hale getirmek fiyatlarda artışa neden olacaktır. Bu durumun otel yöneticileri tarafından çözülmesi güç gözükmektedir. Fiyat boyutu, işletme yöneticilerinin tek başlarına yönetebileceği bir iç boyut değil, ülke ekonomisi ile de ilgili olan bir dış boyuttur. Uzun dönemde kar elde etmek ve varlığını sürdürmek için işletme yöneticilerin fiyat-kalite ilişkisini uygun bir biçimde ayarlaması gerekmektedir.

Otel yöneticilerinin hizmet kalitesi boyutlarında ortaya çıkan, “Nezaket ve Saygı Düzeyi”, “Kat Hizmetleri Kalitesi” ve “Restoran Hizmet Kalitesi” boyutlarını sürdürülebilir bir kalite yönetimi çerçevesinde değerlendirebilmeleri için nitelikli personele ihtiyaçları vardır. Otel yöneticilerinin çevredeki turizm eğitimi veren kurumlar ile bağlantıya geçerek bu nitelikli işgücünü sağlamaları uygun olacaktır. Turizm alanındaki en önemli sorunlardan biri olan nitelikli işgücünü elde tutmak içinde otel yöneticilerinin turizm eğitimi veren kurumlar ile sürekli iletişim halinde olmaları ve istişarelerde bulunmaları gerekmektedir. Bu bakımdan da Giresun ilinde hem lise düzeyinde hem de üniversite düzeyinde eğitim kurumları mevcuttur ve otel yöneticileri açısından avantajlı bir durumdur.

Bununla birlikte otel müşterisine sunulacak olan hizmetin belirlenen zamanlarda gerçekleşmesi misafirlerin işletmeye olan güvenini artıracığından, çalışanların müşterilerine doğru bilgiler vermesi ve onların ihtiyaçlarını zamanında gidererek onların otel işletmesine olan güvenlerini sağlamaları gerekmektedir. Sunulan bu önerilerle beraber otel işletmelerinin eksik olduğu yönler tamamlanarak, müşterilerin isteklerinin gerçekleştirilmesi ve otelin tercih edilmesinde önemli olan çekiciliklerinin artırılması sağlanabilir.

Ayrıca söz konusu çalışma, gelecekte diğer çok kriterli karar verme ve / veya parametrik veya parametrik olmayan diğer yöntemler ile değerlendirilebilir. Aynı zamanda bulanık mantık ilave edilerek geliştirilebilir ve sonuçlar kıyaslanarak tartışılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah L. & Otheman A. (2013), “A New Weight for Sub-Criteria in Interval Type- 2 Fuzzy TOPSIS and Its Application”, I. J. *Intelligent Systems and Applications*, Vol: 02, 25-33.
- Ali, M, & Raza, A, S, (2015), “Service Quality Perception and Customer Satisfaction in Islamic Banks of Pakistan: The Modified SERVQUAL Model”, *Total Quality Management & Business Excellence*, Vol, 28, Issue, 5-6, 559-577.
- Anderson, E. W., Fornell, C. ve Lehmann, D. R. (1994) “Customer Satisfaction, Market Share, and Profitability: Findings from Sweden”, *Journal of Marketing*, 58, 53-66.
- Attallah, F. Naswa. (2015). “Evaluation Of Perceived Service Quality Provided By Tourism Establishments in Egypt”, *Tourism And Hospitality Research*, The Author(s), Vol: 0, 1-12.
- Bozkurt, R. (1995). “Hizmet Endüstrilerinde Kalite”, *MPM Verimlilik Dergisi*, Toplam Kalite Özel Sayısı.
- Chen, T., Jin, Y., Qiu, X., & Chen, X. (2014), A Hybrid Fuzzy Evaluation Method for Safety Assessment of Food-Waste Feed Based on Entropy and The Analytic Hierarchy Process Methods”, *Expert Systems with Applications*, 41, 7328–7337.

- Cronin Jr, J. J., and Taylor, S. A. (1992), "Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension", *Journal of Marketing*, 56, 55-68.
- Çiçek H. (2013), "*Maksimum Entropi Yöntemi İle Türkiye'deki Coğrafi Bölgeleri Yıllık Hava Sıcaklık Değerlerinin İncelenmesi*", *Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- Çınar, Y. (2004), *Çok Nitelikli Karar Verme ve Bankaların Mali Performanslarının Değerlendirilmesi Örneği*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Değermen, H. A. (2006) *Hizmet Ürünlerinde Kalite, Müşteri Tatmini ve Sadakati*, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
- Gilmore, A. (2003). *Services, Marketing and Management*. (1. Edition), United States: Sage Publications Inc.
- Garrido, C., Oña, R. D. & Oña, J. D. (2014). *Neural Networks for Analysing Service Quality in Public Transportation, Expert Systems With Applications*, 41(15), 6830–6838.
- Heriççakar, E. (1999) *Gemi Ana Makine Seçiminde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri AHP ve SMART Uygulaması*, Gemi İnşaatı ve Teknolojisi Teknik Kongresi, İstanbul, 240-256.
- Kim, Moon-Koo, Myeong-Cheol Park and Dong-Heon Jeong, (2004), "The Effects Of Customer Satisfaction And Switching Barrier On Customer Loyalty In Korean Mobile Telecommunication Services", *Telecommunications Policy*, 28, 145–159.
- Korkmaz, H, Giritoglu, İ, & Avcıkurt, C, (2015), "Havayolları İç Hatlarda Algılanan Hizmet Kalitesinin Müşteri Memnuniyeti ve Tekrar Satın Alma Davranışına Etkisi", *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2015, 5 (2), 248-265
- Kotler, P, Bowen, J, T, and Makens, J,C, (2003) , "Marketing Del Turismo", Pearson, Prentice Hall.
- Kurnaz, A, & Özdoğan, N, O, (2017), "İstanbul'da Yer Alan Yeşil Restoran İşletmeleri Hizmet Kalitesinin Grserv Modeli İle Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, 75-99.
- Lee, P. T. W., Lin, C. W., and Shin, S. H., (2012), *A Comparative Study on Financial Positions of Shipping Companies in Taiwan and Korea Using Entropy and Grey Relation Analysis*, *Expert Systems with Applications* 39, 5649-5657.
- Malekian, A., & Azarnivand, A. (2016), "Application of Integrated Shannon's Entropy and VIKOR Techniques in Prioritization of Flood Risk in the Shemshak Watershed, Iran", *Water Resources Management*, 30, 409-425.
- Memiş, S, & Cesur, Z, (2016), "Algılanan Hizmet Kalitesi İle Marka Bağlılığı İlişkisi Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığı Yapan Otobüs Firmaları Üzerine Bir Araştırma", *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:14, Sayı:2, 453-484.
- Odabaşı, Y, (2000), "*Satış ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi*", Sistem Yayıncılık, Ankara.
- Oña, J. D., Oña, R. D., Ebohi, L. and Mazzulla, G. (2013). *Perceived Service Quality In Bus Transit Service: A Structural Equation Approach*, *Transport Policy*, 29, 219–226.
- Ömürbek, N, Karaatlı, M, & Balcı, H, F, (2016), *Entropi Temelli MAUT ve SAW Yöntemleri ile Otomotiv Firmalarının Performans Değerlemesi*", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31/1, 227-255.
- Parasuraman, A., Valerie A. Zeithaml, and Leonard L. Berry (1985), "A Conceptual Model of Service Quality and Its Implications for Future Research." *Journal of Marketing*. 49 (Fall), 41-50.
- Pekkaya, M. & Akıllı, F. (2013) "Statistical Analysis and Evaluation of Airline Service Quality By Servperf-, Servqual Scale", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (1), 75-96.
- Sayıllı, N. (2010). *Havayolları İç Hatlar Yolcu Taşımacılığında Algılanan Hizmet Kalitesi İle Marka Bağlılığı İlişkisinin İncelenmesi ve Bir Pilot Araştırma*, İstanbul Üniversitesi SBE YL Tezi, İstanbul.
- Temizel, G., & Garda, B. (2017). *Konaklama İşletmelerinde Hizmet Kalitesi Kavramı ve Hizmet Kalitesinin Ölçülmesinde Kullanılan Modeller*, *Selçuk Üniversitesi Journal of Social and Technical Researches*, Volume:14, 2017, 161-171.
- Usta, R, & Memiş, S, (2009), "Hizmet Kalitesi ve Marka Bağlılığı Arasındaki İlişki Üzerine Müşteri Tatmininin Aracılık Etkisi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 23, Sayı: 4, 87-108.
- Varinli, İ., & Çakır, A., (2004), "Hizmet Kalitesi, Değer, Hasta Tatmini ve Davranışsal Niyetler Arasındaki İlişki Kayseri'de Poliklinik Hastalarına Yönelik Bir Araştırma", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt.17, No.2, 33-52.
- Wu, Z., Sun, J., Liang, L., & Zha, Y. (2011), "Determination of Weights for Ultimate Cross Efficiency Using Shannon Entropy", *Expert Systems with Applications*, 38, 5162-5165.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

<http://www.giresunkulturturizm.gov.tr/TR-212249/isletme-belgeli-tesisler.html>

EKLER**EK:1. Karar Vericilerin Kriterler Üzerinden Elde Ettikleri Karar Matrisi**

Kriterler	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀
K ₁	1	4,820	3,203	4,258	5,961	4,098	4,140	5,173	3,816	5,017
K ₂	4,203	1	4,051	5,212	4,997	2,424	6,390	4,996	3,550	6,028
K ₃	5,756	4,618	1	3,178	3,214	1,753	7,751	4,201	4,189	4,431
K ₄	3,242	5,671	3,789	1	4,721	3,541	4,944	4,771	2,742	5,571
K ₅	2,188	4,312	3,991	4,007	1	5,555	3,453	5,744	3,206	3,912
K ₆	4,173	6,403	5,175	3,244	3,816	1	7,009	4,895	4,205	3,788
K ₇	3,990	4,091	6,779	4,721	5,212	6,221	1	4,812	2,856	5,941
K ₈	2,721	3,171	4,992	2,429	4,773	3,178	7,210	1	3,221	3,991
K ₉	4,198	4,981	5,791	4,888	3,816	4,077	5,004	4,204	1	4,272
K ₁₀	3,225	6,461	4,003	3,416	4,246	5,581	4,003	4,409	4,421	1

EK:2. Normalize Dağılım Tablosu

Kriterler	K ₁	K ₂	K ₃	K ₄	K ₅	K ₆	K ₇	K ₈	K ₉	K ₁₀
K ₁	0,029	0,107	0,075	0,134	0,137	0,110	0,081	0,117	0,115	0,110
K ₂	0,121	0,102	0,023	0,142	0,121	0,065	0,126	0,113	0,107	0,131
K ₃	0,166	0,022	0,095	0,087	0,078	0,047	0,152	0,095	0,127	0,140
K ₄	0,093	0,126	0,089	0,109	0,113	0,095	0,097	0,023	0,082	0,121
K ₅	0,063	0,096	0,093	0,089	0,024	0,148	0,068	0,107	0,097	0,085
K ₆	0,120	0,142	0,121	0,129	0,092	0,027	0,138	0,130	0,127	0,082
K ₇	0,116	0,091	0,159	0,066	0,126	0,166	0,020	0,111	0,086	0,129
K ₈	0,078	0,070	0,117	0,027	0,115	0,085	0,141	0,109	0,097	0,087
K ₉	0,121	0,110	0,135	0,134	0,092	0,108	0,098	0,095	0,030	0,093
K ₁₀	0,093	0,144	0,093	0,193	0,102	0,149	0,079	0,100	0,132	0,022